

ΖΙΑ ΝΤΕΛΕΖ – ΦΕΛΙΞ ΓΚΟΥΑΤΤΑΡΙ

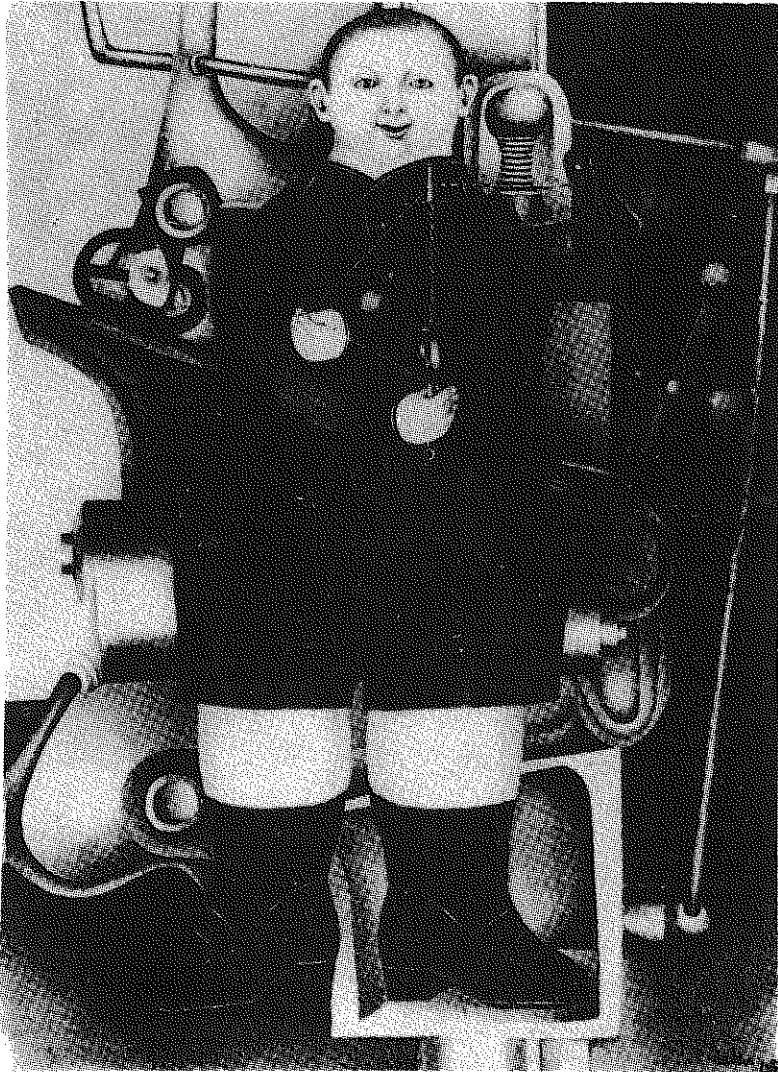
ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ
ΣΧΙΖΟΦΡΕΝΕΙΑ
Ο ΑΝΤΙ-ΟΙΔΙΠΟΥΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΚΑΙΤΗ ΧΑΤΖΗΔΗΜΟΥ – ΙΟΥΛΙΕΤΑ ΡΑΛΛΗ

ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΡΗΤΙΚΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΡΑΠΠΑ

Οί επιθυμητικές μηχανές

Richard Lindner, *Boy with Machine*
(1954, o/c, 40 × 30, Mr and Mrs C.L. Harrison, Batavia, Ohio).

Ἐκείνο* λειτουργεῖ παντοῦ, πότε ἀσταμάτητα, πότε μέ διακοπές. Ἐκείνο ἀνασαίνει, ἐκείνο θερμαίνει, ἐκείνο τρώει. Ἐκείνο χέζει, ἐκείνο γαμάει... Τί σφάλμα πού εἴπαμε τό ἐκείνο. Παντοῦ πρόκειται γιά μηχανές, καί καθόλου μέ τή μεταφορική ἔννοια: γιά μηχανές μηχανῶν, μέ τίς συζεύξεις τους, τίς συνδέσεις τους. Μιά μηχανή-ὄργανο εἶναι συνδεμένη μέ μία μηχανή-πηγή: ἡ μία ἐκπέμπει μία ροή πού ἡ ἄλλη τήν κόβει. Ὁ μαστός εἶναι μία μηχανή πού παράγει γάλα, καί τό στόμα μία μηχανή συναρμολογημένη μ' αὐτήν. Τό στόμα τοῦ ἀνορεκτικοῦ διατάζει ἀνάμεσα σέ μία μηχανή γιά νά τρώς, σέ μία μηχανή γιά νά ξερονᾶς, σέ μία μηχανή γιά νά μιλάς καί σέ μία μηχανή γιά ν' ἀνασαίνεις (κρίση ἀσθματος). Ἔτσι ὄλοι μας εἴμαστε πολυτεχνίτες· ὁ καθένας ἔχει τίς μηχανοῦλες του. Μιά μηχανή-ὄργανο γιά μία μηχανή-ἐνέργεια· πάντα ροές καί διακοπές. Ὁ πρόεδρος Schreber** ἔχει ἀχτίδες τ' οὐρανοῦ στόν κῶλο. Ἡλιακός πρωκτός. Καί, νά εἶστε βέβαιοι, ὅλα πάνε ἐντάξει. Ὁ πρόεδρος Schreber νιώθει κάτι, παράγει κάτι, καί μπορεῖ γι' αὐτό τό κάτι νά φτιάξει μία θεωρία. Κατιτί παράγεται: ἀποτελέσματα μιάς μηχανῆς καί ὄχι μεταφορικά σχήματα.

Ὁ περίπατος τοῦ σχιζοφρενικοῦ: εἶναι ἕνα καλύτερο πρότυπο ἀπό τόν ξαπλωμένο στό ντιβάνι νευρωτικό· λίγος καθαρός ἀέρας, κάποια ἐπαφή μέ τόν ἔξω κόσμο: ὁ περίπατος, λογουχόρη, τοῦ Lenz, ὅπως τόν περιγράφει ὁ Büchner¹, εἶναι κάτι διαφορετικό ἀπό τίς στιγμές ὅπου ὁ Lenz βρίσκεται στό σπίτι τοῦ καλοῦ πάστορα, πού τόν πιέζει νά τοποθετηθεῖ κοινωνικά, σέ σχέση μέ τό Θεό τῆς θρησκείας, σέ σχέση μέ τόν πατέρα, μέ τή μητέρα. Ἀντίθετα, ἐδῶ βρίσκεται στά δουνά, μέσα στά

* Ἐκείνο, γαλλικά *ça*, γερμανικά *es* – ὄρος τῆς ψυχανάλυσης πού δηλώνει τό σύνολο τῶν ἐνστιγματικῶν καί ἀσύνειδων παρορμήσεων στόν ἄνθρωπο. (Σημ. Γ.Κ.).

** Γερμανός δικαστής, πού τρελάθηκε σέ ἡλικία 42 χρόνων, πέρασε 13 χρόνια σέ ψυχιατεῖα καί πέθανε τό 1911. Ἐγράψε «Ἀπομνημονεύματα», τά ὅποια πρῶτος ὁ Freud χρησιμοποίησε στό διβλίο του «Πέντε ψυχαναλύσεις» σάν θεμέλιο τῆς θεωρίας του γιά τήν ψύχωση. (Σημ. Γ.Κ.).

¹ Βλ. τό κείμενο τοῦ Georg Büchner, *Lenz*, γαλλ. μετάφρ., ἐκδ. Fontaine.

χιόνια, μέ άλλους θεούς ή χωρίς θεό κανένα, χωρίς οίκογένεια, χωρίς πατέρα ούτε μητέρα, μονάχος μέ τή Φύση. «Τί θέλει ό πατέρας μου; Μήπως μπορεί νά μου δώσει κάτι καλύτερο; Άδύνατο. Άφήστε με ήσυχο». Παντού μηχανές; μηχανές ούράνιες, τ' άστρα ή τό ούράνιο τόξο, μηχανές άλπικές, πού συναρμόζονται μέ τίς μηχανές του κορμιού του. Άκατάπαυστος θόρυβος από μηχανές. «Σκεφτόταν πώς θάπρηπε νά είν-ναι ένα αίσθημα άτέρμονης εϋδαιμονίας νά συγκινιέσαι από τή θαύ-τερη ζωή κάθε ύπάρχουσας μορφής, νά νιώθεις τίς πέτρες, τά μέταλλα, τό νερό και τά φυτά, νά δέχεσαι μέσα σου όλα τά αντικείμενα τής Φύ-σης, σάν μέσα σέ όνειρο, όπως τά λουλούδια απορροφούν τόν άέρα μέ τή χάση ή τή φέξη του φεγγαριού». Νά είσαι μιά χλωροφυλλική μηχανή ή μιά μηχανή φωτοσύνθεσης, νά μπορείς τουλάχιστο ν' αφήνεις τό κορμί σου νά γλιστρά σάν έξάρτημα μέσα σέ τέτοιες μηχανές. Ό Lenz τοποθέ-τησε τόν έαυτό του πριν από τή διάκριση άνθρωπος-φύση, πριν άπ' όλες τίς σημειοθετήσεις πού ή διάκριση αυτή έχει ρυθμίσει. Δέν ζει τή Φύση σάν Φύση αλλά σάν διαδικασία παραγωγής. Δέν ύπάρχει πιά ούτε άν-θρωπος ούτε Φύση, παρά μονάχα μιά διαδικασία πού παράγει τόν ένα μέσα στην άλλη και ζευγαρώνει τίς μηχανές. Παντού παραγωγικές ή επιθυμητικές μηχανές, μηχανές σχιζοφρενικές, δλόκληρη ή ζωή του εί-δους: εγώ και μη-εγώ, έσωτερικό και έξωτερικό δέν έχουν πιά κανένα νόημα.

Έξακολουθεί ό περίπατος του σχιζοφρενικού, όταν τά πρόσωπα του Beckett αποφασίζουν νά βγούν στό δρόμο. Παρατηρεί κανείς πρώτα-πρώτα πόσο ή ποικιλότροπη περπατησιά τους είναι αυτή καθαυτή μιά ύπερακριδής μηχανή. Κι όσο για τό ποδήλατο, σέ ποιά σχέση μπορεί νά βρισκείται ή μηχανή ποδήλατο-κόρνα μέ τή μηχανή μητέρα-προωκτός; «Νά μιλάς για ποδήλατα και κόρνες, τί ξεκούραση! Δυστυχώς όμως, δέν πρόκειται γι' αυτό, μά για εκείνην πού μου έδωσε τό φώς μέσα από τήν κλωστρυπίδα της – άν δέν μέ άπατά ή μνήμη». Πιστεύουμε συνήθως πώς τό οιδιπόδειο είναι κάτι τό εύκολο, κάτι τό δοσμένο. Μά δέν είν' έτσι: τό οιδιπόδειο προϋποθέτει μιάν αφάνταστη καταστολή των επιθυμητικών μηχανών. Και γιατί; πρός τί; Υπάρχει άληθινά ανάγκη ή επιθυμία νά συμμορφώνεται κανείς μ' αυτό; Και μέ ποιόν τρόπο; Τι νά βάλει κανείς μέσα στό οιδιπόδειο τρίγωνο, μέ τί νά τό σχηματίσει; Φτάνει άραγε ή κόρνα του ποδήλατου κι ό κώλος τής μάνας μου; Δέν ύπάρχουν ζητή-ματα πιά σοβαρά; Όταν τό άποτέλεσμα είναι κιόλας δοσμένο, ποιά μη-χανή μπορεί νά τό παράγει; Κι όταν ή μηχανή είναι δοσμένη, σέ τί μπο-ρεί νά χρησιμέψει; Μαντέψτε λογουχάρη από μιά γεωμετρική περιγραφή ενός στηρίγματος για μαχαιροπήρουνα, ποιά μπορεί νά είναι ή χρήση του.

Είτε πάλι, μπροστά σέ μιάν άρτια μηχανή καμωμένη από έξι πέτρες στό δεξιά τσέπη του πανωφοριού μου (τσέπη χορήγησης), πέντε στό δε-

ξιά τσέπη του πανταλονιού μου, πέντε στην άριστερή τσέπη του παντα-λονιού μου (τσέπη μεταβίβασης) ενώ ή τελευταία τσέπη του πανωφοριού μου δέχεται τίς πέτρες πού χρησιμοποιούνται καθώς οι άλλες κυλούν – πού είναι τό άποτέλεσμα τούτου του κυκλώματος διανομής, όπου τό ίδιο τό στόμα παρεμβάλλεται σάν μηχανή πού πιπιλάει πέτρες; Ποιά είν' έδώ ή παραγωγή ήδονής; Στο τέλος του Ό *Μαλόουν πεθαίνει*, ή κυρία Pédale πάει τούς σχιζοφρενικούς περίπατο μ' ένα καρότσι, μ' ένα κα-ράβι για πίκ-νίκ στό ύπαιθρο: μιά καταχθόνια μηχανή προετοιμάζεται.

*Τό σωμα κάτω από τό δέρμα είν' ένα υπερθερμασμένο
έργοστάσιο
κι απέξω
ό άρρωστος λαμποκοπά,
γυαλίζει,
μέ δλους τούς σκασμένους
πόρους του².*

Δέν έχουμε τήν άξίωση νά εγκαταστήσουμε ένα νατουραλιστικό πόλο σχιζοφρενείας. Έκείνο πού ειδικά, σάν γένος, ζει ό σχιζοφρενικός, δέν είναι καθόλου ένας ειδικός πόλος τής φύσης, αλλά ή φύση σάν διαδικα-σία παραγωγής. Τί πάει νά πει έδώ «διαδικασία»; Είναι πιθανό, σ' ένα όρισμένο επίπεδο, ή φύση νά ξεχωρίζει από τή βιομηχανία: από μιά πλευρά ή βιομηχανία αντιστέκεται στή φύση, από μιάν άλλη άντλεί ύλικά άπ' αυτήν, από μιά τρίτη τής επιστρέφει τά απορρίμματα της κτλ. Αυτή ή σχέση διάκρισης: άνθρωπος-φύση, βιομηχανία-φύση, κοινωνία-φύση, καθορίζει ακόμα και μέσα στην κοινωνία τή διάκριση ανάμεσα σέ σφαι-ρες σχετικά αυτόνομες, πού θά τίς ονομάσουμε «παραγωγή», «διανομή», «κατανάλωση». Όμως, γενικά, αυτό τό επίπεδο διακρίσεων, θεωρού-μενο στην άναπτυγμένη τυπολογική δομή του, προϋποθέτει (όπως τό έδειξε ό Μάρξ) όχι μονάχα τό κεφάλαιο και τόν καταμερισμό τής έργα-σίας, αλλά και τήν ψευδοσυνείδηση πού τό κεφαλαιοκρατικό όν άποκτά κατανάλω-ση για τόν έαυτό του και για τά άγρια στοιχεία μιάς συνολικής διαδικασίας. Γιατί ή άλήθεια είναι – όλοφάνερη και μαύρη άλήθεια πού βρισκείται μέσα στό παραλήρημα – ότι δέν ύπάρχουν σφαιρες ούτε κυ-κλώματα μέ σχετική άνεξαρτησία: ή παραγωγή είναι άμεσα κατανάλωση και καταγραφή, ή καταγραφή και ή κατανάλωση καθορίζουν άμεσα τήν παραγωγή, τήν καθορίζουν όμως μέσα στό πλαίσιο τής ίδιας τής παρα-γωγής. Έτσι, όλα είναι παραγωγή: παραγωγή παραγωγής, δράσης και πόθων· παραγωγή καταγραφής, διανομής και σημείων άναγνώρισης· παραγωγή κατανάλωσης, ήδονής, άγχους και πόνου. Τά πάντα είναι τόσο πολύ παραγωγή, πού οι καταγραφές στή στιγμή καταναλώνονται,

² Antonin Artaud, *Van Gogh, Le suicidé de la société*.

φθείρονται και η κατανάλωση αναπαράγεται άπευθείας³. Αυτό είναι τό πρώτο νόημα τής διαδικασίας: νά μεταφέρει τήν καταγραφή και τήν κατανάλωση μέσα στην ίδια τήν παραγωγή, νά τίς κάνει και τίς δύο παραγωγές μιάς και τής ίδιας διαδικασίας.

Δεύτερο, δέν υπάρχει ούτε η διάκριση άνθρωπος-φύση: η ανθρώπινη ουσία τής φύσης και η φυσική ουσία του ανθρώπου ταυτίζονται μέσα στη φύση ως παραγωγή ή βιομηχανία, ταυτίζονται δηλαδή ακόμα και μέσα στη ζωή του ανθρώπου σαν μέλους του ανθρώπινου γένους. Η βιομηχανία δέν μπορεί νά νοηθεί πιά μέσα στο πλαίσιο μιάς συμβατικής σχέσης χρησιμότητας, αλλά μέσα στη βασική της ταύτιση με τή φύση σαν παραγωγή του ανθρώπου και από τόν άνθρωπο⁴. "Όχι πιά τόν άνθρωπο σαν βασιλιά τής Δημιουργίας, αλλά μάλλον τόν άνθρωπο πού τόν συγκινεί ή θαύτηρη ζωή σε όλες τίς μορφές και σε όλα τά είδη της, πού είναι φωτωμένος με τ' αστέρια, ακόμα και με τά ζώα, πού δέν παύει νά συνδέει μιά μηχανή-όργανο με μιά μηχανή-ένεργεια, ένα δέντρο με τό σώμα του, ένα μαστό με τό στόμα του, τόν ήλιο με τόν κώλο του: αιώνια επιφορτισμένος με τίς μηχανές του Σύμπαντος. Κι αυτό είναι τό δεύτερο νόημα τής διαδικασίας: άνθρωπος και φύση δέν είναι σαν δυό δροι πού στέκουν ό ένας αντίκρυ στον άλλο, ακόμα κι αν τούς αντιληφθούμε σε μιά σχέση αίτιακή, κατανόησης ή έκφρασης (αίτια-άποτέλεσμα, υποκείμενο-άντικείμενο κτλ.), αλλά μονάχα μιά και μόνη ουσιαστική πραγματικότητα του παραγωγού και του προϊόντος. Σάν διαδικασία, ή παραγωγή ξεπερνά όλες τίς ιδεατές κατηγορίες και σχηματίζει έναν κύκλο πού υπάγεται στην επιθυμία σαν ένυπαρκτη άρχή. Γι' αυτό και η επιθυμητική παραγωγή είναι η ουσιαστική κατηγορία μιάς υλιστικής ψυχιατρικής πού καθορίζει και μεταχειρίζεται τόν σχιζοφρενικό σαν *Homo natura*. Υπό έναν όμως όρο, πού άποτελεί και τό τρίτο νόημα τής διαδικασίας: δέν πρέπει νά παίρνουμε τή διαδικασία σαν σκοπό, σαν τέλος ούτε και νά τή συγχέουμε με τήν ίδια της τήν επάπειρο συνέχιση. Τό τέλος τής διαδικασίας, ή η επάπειρο συνέχιση της – πού είναι ακριβώς τό ίδιο πράγμα με τό άπότομο και πρόωρο σταμάτημά της – άποτελεί τήν αίτια πού δημιουργεί τόν τεχνητό σχιζοφρενικό, τέτοιο πού τόν

³ Όταν ο Georges Bataille γράφει για δαπάνες ή καταναλώσεις πολυτελείας, μη παραγωγικές, σε σχέση με τήν ένέργεια τής φύσης, πρόκειται για δαπάνες ή καταναλώσεις πού δέν ανήκουν στην, υποτιθέμενη άνεξάρτητη, σφαίρα τής ανθρώπινης παραγωγής πού προσδιορίζεται από τό «χρήσιμο»: πρόκειται λοιπόν γι' αυτό πού άποκαλούμε «παραγωγή κατανάλωσης». (Βλ. *La Notion de dépense* και *La Part Maudite*, Ed. de Minuit).

⁴ Πάνω στην ταύτιση Φύση-Παραγωγή και τή ζωή του ανθρώπου σαν μέλους του ανθρώπινου γένους, κατά τόν Μάρξ, βλ. τά σχόλια του Gérard Granel: «Η Μαρξιστική όντολογία του 1844 και τό πρόβλημα τής τομής», στο *Endurance de la pensée*, Plon 1968, σ. 301-310.

βλέπουμε στο νοσοκομείο, αυτιστικό κουρέλι πού εμφανίζεται σαν όντότητα. 'Ο Lawrence λέει για τόν έρωτα: «Μετατρέψαμε μιά διαδικασία σε σκοπό· σκοπός τής κάθε διαδικασίας δέν είναι ή επάπειρο συνέχισή της, αλλά ή εκπλήρωσή της... Η διαδικασία πρέπει νά τείνει στην εκπλήρωσή της και όχι σε κάποια φρικτή έντατικοποίηση, σε κάποια φρικτή ακρότητα, όπου η ψυχή και τό σώμα τελικά άφανίζονται»⁵. Συμβαίνει με τή σχιζοφρένεια ό,τι και με τόν έρωτα: δέν υπάρχει καμιά ξεχωριστή σχιζοφρενική ιδιότητα ή όντότητα· ή σχιζοφρένεια είναι ό κόσμος τών επιθυμητικών, παραγωγικών και αναπαραγωγικών μηχανών, ή παγκόσμια πρωτογενής παραγωγή ως «ουσιαστική πραγματικότητα του ανθρώπου και τής φύσης».

Οί επιθυμητικές μηχανές είναι μηχανές δυαδικές, με δυαδικό κανονισμό ή συνειρμικό σύστημα: πάντα μιά μηχανή συζευγμένη με μιάν άλλη. Η παραγωγική σύνθεση, ή «παραγωγή τής παραγωγής» έχει συνδετική μορφή: «και», «και ύστερα»... Γιατί υπάρχει πάντα μιά μηχανή πού παράγει μιά ροή και μιά άλλη πού συνδέεται μ' αυτήν και πού – με τήν παρακράτηση – κόβει τή ροή (μαστός – στόμα). Και καθώς η πρώτη μηχανή, είναι κι αυτή συνδεμένη με μιάν άλλη, προς τήν όποία συμπεριφέρεται σαν διακοπή ή παρακράτηση, ή δυαδική σειρά είναι γραμμική προς όλες τίς κατευθύνσεις. Η επιθυμία εκτελεί άσταμάτητα τή σύζευξη συνεχών ροών και επιμέρους αντικειμένων, στην ουσία τους τεμαχιστών και τεμαχισμένων. Η επιθυμία προκαλεί τή ροή, ρέει και κόβει. «Μ' άρέσει ό,τιδήποτε ρέει, ακόμα και η έμμηνη ροή πού παρασέρνει τά μη γονιμοποιημένα ώάρια...» λέει ο Miller στο «Τραγούδι του πόθου»⁶. Κύστεις με νερό και πέτρες του νεφρού, τριχώρροια, σιαλόρροια, γονόρροια, ροή από σκατά ή από ούρα, όλες τους παράγονται από επιμέρους αντικείμενα, κόβονται διαρκώς από άλλα επιμέρους αντικείμενα πού παράγουν άλλες ροές, πού κι αυτές ξανακόβονται από άλλα επιμέρους αντικείμενα. Κάθε «άντικείμενο» προϋποθέτει τή συνέχεια μιάς ροής, και κάθε ροή τόν τεμαχισμό του αντικειμένου. Η κάθε μηχανή-όργανο έρμηνεύει, χωρίς άμφιβολία, τόν κόσμο όλόκληρο σύμφωνα με τή δική της ροή, σύμφωνα με τήν ένέργεια πού εκρέει απ' αυτήν: τό μάτι έρμηνεύει τά πάντα με όπτικές εικόνες – τήν όμιλία, τήν άκοή, τό χέσιμο, τό γαμήσι... Άλλά πάντα γίνεται μιά σύνδεση με κάποιαν άλλη μηχανή, σε μιά διατέμνουσα όπου η πρώτη κόβει τή ροή τής άλλης, ή «ύφίσταται» τή διακοπή τής ροής της από τήν άλλη.

⁵ D.H. Lawrence: «Η Ράβδος του Άαρόν» (*La Verge d' Aaron*) γαλλ. μετάφρ. Gallimard, σ. 199.

⁶ Henry Miller: «Τροπικός του Καρκίνου», κεφ. XIII («... και τά σωθικά μου ξεχύνονται σε μιά τεράστια σχιζοφρενική ροή, εκκένωση πού μ' αφήνει άντιμέτωπο με τό 'Απόλυτο...').

Ἡ σύζευξη τῆς συνδετικῆς σύζευξης – ἐπιμέρους ἀντικείμενο-ροή – ἔχει ἐπομένως μίαν ἀκόμα μορφή, τὸ προῖόν-παραγωγή. Ἡ παραγωγή εἶναι πάντα μοσχευμένη πάνω στό προῖόν, γι' αὐτό καί ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή εἶναι μιά παραγωγή παραγωγῆς, ὅπως καί κάθε μηχανή εἶναι μιά μηχανή μηχανῆς. Δέν μποροῦμε ν' ἀρκεσοῦμε στήν ἰδεαλιστική κατηγορία τῆς ἔκφρασης. Δέν μπορεῖ οὔτε καί πρέπει νά λογάται περιγραφή τοῦ σχιζοφρενικοῦ ἀντικειμένου χωρίς τή σύνδεσή του μέ τή διαδικασία τῆς παραγωγῆς. Τά *Τετράδια τῆς Ἀκατέργαστης Τέχνης (Cahiers de l'art brut)* ἀποτελοῦν ζωντανή ἀπόδειξη τῶν παραπάνω (καί ταυτόχρονα ἀρνιοῦνται τήν ὑπαρξή μιᾶς σχιζοφρενικῆς ὄντοτητας). Ὁ Henri Michaux μᾶς περιγράφει ἕνα σχιζοφρενικό τραπέζι σέ συνάρτηση μέ μιά διαδικασία παραγωγῆς, πού εἶναι ἡ διαδικασία τῆς ἐπιθυμίας: «Μόλις τό ἔπαιρνες εἶδηση, δέν ἔπαυες νά τό συλλογιέσαι. Κι ἐκέينو ἐξακολουθοῦσε κάτι, δέν ξέρω τί, ἴσως τή δική του δουλειά... Αὐτό πού σου ἔκανε ἐντύπωση, εἶναι πώς ἄν καί δέν ἦταν ἀπλό, δέν ἦταν οὔτε καί πραγματικά πολύπλοκο, πολύπλοκο ἀπό ἐξαρχῆς ἢ ἀπό πρόθεση ἢ ἀπό σχέδιο πολύπλοκο. Μάλλον ἦταν ἀπο-ἀπλοποιημένο, ἐπειδή ἦταν πιό ἐπεξεργασμένο... Πάντως, εἶχες μπροστά σου ἕνα τραπέζι μέ πρόσθετα ἐξαρτήματα – ὅπως ἦταν φτιαγμένα ὀρισμένα σχέδια σχιζοφρενῶν, τά λεγόμενα παραγεμισμένα – κι ἄν μποροῦσε νά θεωρηθεῖ τελειωμένο, ἦταν γιατί δέν ὑπῆρχε πιά τρόπος νά τοῦ προσθέσει κανεῖς τίποτα, τραπέζι πού εἶχε καταντήσει ὅλο καί πιό πολύ "στοίβαγμα", ὅλο καί λιγότερο τραπέζι... Δέν ἔκανε γιά τίποτα, τίποτα δηλαδή ἀπ' ὅ,τι περιμένεις ἀπό ἕνα τραπέζι. Βαρύ, ἀνοικονόμητο, μόλις πού μποροῦσες νά τό μετατοπίσεις. Δέν ἤξερες πώς νά τό πιάσεις (οὔτε μέ τό μυαλό οὔτε μέ τά χέρια). Ἡ ἐπιφάνειά του – τό χρήσιμο μέρος τοῦ τραπέζιου – μικραίνει προοδευτικά, ἐξαφανιζόταν κι εἶχε τόσο μικρή σχέση μέ τήν ὀγκώδη ξυλουργική του κατασκευή, πού δέν θύμιζε πιά, στό σύνολό του, τραπέζι παρά ἕνα ὀλότελα ξεχωριστό ἐπιπλο, ἕνα ἀγνωστο ὄργανο πού δέν χρησίμευε σέ τίποτα. Τραπέζι ἀπανθρωπισμένο, χωρίς καμιά ἄνεση, οὔτε ἀστική, οὔτε χωριάτικο, οὔτε ἐκδρομικό, οὔτε τῆς κουζίνας, οὔτε τῆς δουλειᾶς. Τραπέζι πού δέν ἦταν κατάλληλο γιά τίποτα, πού ἀμυνόταν, πού ἀρνιόταν καί τήν ἐξυπηρέτηση καί τήν ἐπικοινωνία. Ἦταν σάν κάτι τό παραπεταμένο, τό ἀπολιθωμένο. Ἐφεργνε στό νοῦ μάλλον ἕνα σταματημένο κινητήρα»⁷. Ὁ σχιζοφρενικός εἶναι ὁ παγκόσμιος παραγωγός. Δέν ὑπάρχει λόγος νά διακρίνουμε ἐδῶ τήν παραγωγή ἀπό τό προῖόν τῆς. Ἄλλωστε, τό ἀντικείμενο πού παράγεται μεταθέτει τό ἐδῶ του σέ μιά καινούρια παραγωγή. Τό τραπέζι συνεχίζει τή «δική του δουλειά». Τήν ἐπιφάνειά του τήν τρώει ἢ βάζει του. Ἡ μή ἀποπεράτωση τοῦ τραπέζιου εἶναι μιά προσταγή τῆς παραγωγῆς. Ὅταν ὁ Λένι-

⁷ Henri Michaux, *Les Grandes épreuves de l'esprit*, Gallimard, 1966, σ. 156-157.

Strauss δίνει τόν ὀρισμό τοῦ «πολυτεχνίτη», προτείνει ἕνα σύνολο ἀπό καλά συζευγμένα γνωρίσματα: τήν κατοχή ἑνός ἀποθέματος ἢ ἑνός πολυλαπλοῦ κώδικα, ἑτερόκλητου καί ὡστόσο περιορισμένου· τήν ἱκανότητα νά παρεισάγουμε τά τεμάχια μέσα σέ ὅλο καί νέους τεμαχισμούς· τό ἀποτέλεσμα εἶναι νά μή διαφορίζονται παραγωγή καί προῖόν, σύνολο τῶν ὀργάνων καί σύνολο τῶν ὄσων εἶναι νά πραγματοποιηθοῦν⁸. Ἡ ἱκανοποίηση τοῦ πολυτεχνίτη, ὅταν συνδέει κάτι μ' ἕναν ἠλεκτρικό ἀγωγό, ὅταν μεταστρέφει ἕνα σωλήνα τοῦ νεροῦ, ἐρμηνεύεται πολύ λαθεμένα σάν ἕνα παιγνίδι «μπαμπάς-μαμά», ἢ σάν τήν ἀπόλαυση πού νιώθει κανεῖς κάνοντας μιά παράβαση. Ὁ κανόνας πού ὀρίζει νά παράγεις πάντα παραγωγή, νά κεντρώνεις παραγωγή στό προῖόν, εἶναι τό γνώρισμα τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν ἢ τῆς πρωτογενοῦς παραγωγῆς: Ἦνας πίνακας τοῦ Richard Lindner Ἄγῶρι μέ Μηχανή (*Boy with Machine*) μᾶς δείχνει ἕνα μεγαλόσωμο καί πρησμένο παιδί πού, ἔχοντας μπουλιάσει μίαν ἀπό τίς μικρές του ἐπιθυμητικές μηχανές πάνω σέ μιά τεράστια τεχνική κοινωνική μηχανή, τήν κάνει νά λειτουργεῖ (γιατί, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, ὅλα αὐτά ἀρχίζουν κιόλας ἀπό τά παιδικά χρόνια).

Παραγωγή, προῖόν, ταυτοσημία προϊόντος-παραγωγῆς... Ἀκριβῶς ἡ ταυτοσημία αὐτή φτιάχνει ἕναν τρίτο ὄρο τῆς γραμμικῆς σειρᾶς: τεράστιο ἀντικείμενο μὴ-διαφοροποιημένο. Ὅλα σταματοῦν γιά μιά στιγμή, ὅλα παγώνουν (κι ὕστερα ὅλα ξαναρχίζουν). Ἀπό μὴ ἀποψη, θά ἦταν καλύτερα τίποτα νά μή δούλευε, τίποτα νά μή λειτουργοῦσε. Νά μὴν εἶχες ποτέ γεννηθεῖ, νά μὴν ἐθγαίνες ἀπό τόν κύκλο τῆς γέννησης, νά μὴν εἶχες στόμα γιά νά θηλάσεις, νά μὴν εἶχες προκτό γιά νά χέσεις. Θά γίνουν ἄραγε ποτέ οἱ μηχανές ἀρκετά ξεχαρβαλωμένες, θά γίνουν ποτέ τά ἐξαρτήματά τους ἀρκετά ἀσυνάρτητα, ὥστε νά παραδοθοῦν καί νά μᾶς παραδώσουν στό «τίποτα»; Φαίνεται πώς οἱ ροές τῆς ἐνέργειας εἶναι ἀκόμα πάρα πολύ συνδεδεμένες, τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα πάρα πολύ ὀργανικά. Νά ἦταν ὅλα ἕνα καθάριο ρεῦμα ἐλεύθερο κι ἀδιάκοπο, πού νά γλιστροῦσε πάνω σ' ἕνα σώμα συμπαγές! Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές μᾶς κάνουν νά ἔχουμε ἕναν ὀργανισμό· ἀλλά τό σώμα μέσα σ' αὐτή τήν παραγωγή, μέσα στήν ἴδια τήν παραγωγή του, ὑποφέρει πού εἶναι ὀργανωμένο μέ τοῦτο τόν τρόπο, πού δέν ἔχει μιά διαφορετική ὀργάνωση ἢ καμιά ἀπολύτως ὀργάνωση. «Μιά ἀκατανόητη, μιά κάθετη στάση», σάν τρίτη φάση στό μέσο τῆς διαδικασίας: «Χωρίς στόμα, χωρίς γλώσσα, χωρίς δόντια, χωρίς λάρυγγα, χωρίς ὀσσοφάγο, χωρίς στομάχι, χωρίς κοιλιά, χωρίς προκτό»*. Τά αὐτόματα σταματοῦν κι ἀφήνουν ν' ἀναδυ-

⁸ Claud Lévi-Strauss, *La Pensée sauvage*, Plon, 1962, σ. 26 κ.έ.

* Παραλληλισμός μέ τή φράση τοῦ Σαίξπηρ γιά τήν τελευταία, τήν «ἔβδομη ἡλικία» τοῦ ἀνθρώπου (ἀπό τήν κωμῶδια του *As you like it*): «Δίχως δόντια, δίχως μάτια, δίχως τήν αἴσθηση τῆς γεύσης, δίχως... τίποτα». (Σημ. Γ.Κ.).

θει ή άνοργάνωτη μάζα, πού ώς τώρα τής έδιναν κάποια άρθρωση. Τό δίχως όργανα συμπαγές σώμα είναι τό μη-παραγωγικό, τό στείρο, τό άγέννητο, τό άφθαρο. Ο Antonin Artaud άνακάλυψε τό σώμα αυτό έκει πού θρυσκόταν, δίχως μορφή και δίχως σχήμα: ένοστικο θανάτου είναι τ' όνομά του, κι ό θάνατος έχει κι αυτός τό πρότυπό του. Γιατί ή έπιθυμία έπιθυμεί και τούτο, τόν θάνατο — μία πού τό συμπαγές σώμα τού θανάτου είναι ό άκίνητος κινητήρας του — όπως έπιθυμεί και τή ζωή, γιατί τά όργανα τής ζωής είναι ή «έργαζόμενη μηχανή» (the working machine). Μή ρωτάτε πώς τά δύο αυτά πάνε μαζί: ή ίδια ή έρώτηση είναι προϊόν άφάιρσης. Οι έπιθυμητικές μηχανές δουλεύουν μονάχα ξεχαρβαλωμένες, ξεχαρβαλωμένες άδιάκοπα. Ο πρόεδρος Schreber «έζησε πολύν καιρό δίχως στομάχι, δίχως έντερα, σχεδόν δίχως πνεύμονες, μέ ξεκι-σμένο οίσοφάγο, χωρίς ούροδόχο κύστη, μέ τσακισμένα τά πλευρά· κάποτε είχε φάγει ένμέρει τόν ίδιο του τόν λάρυγγα, κ.ο.κ., κ.ο.κ.». Τό δίχως όργανα σώμα είναι αυτό πού δέν παράγει τίποτα· κι όμως παράγεται στήν κατάλληλη θέση και τήν κατάλληλη ώρα, μέσα στή συνδετική σύνθεση, σάν ταυτότητα παραγωγής και προϊόντος (τό σχιζοφρενικό τραπέζι είναι ένα σώμα δίχως όργανα). Τό δίχως όργανα σώμα δέν είναι ή άπόδειξη ενός πρωταρχικού τίποτα, ούτε και τό άπομεινάρι μιάς χαμένης όλότητας. Προπάντων δέν είναι μία προβολή: δέν έχει σχέση μέ τό ίδιο τό σώμα ή μέ ένα είδωλο τού σώματος. Είναι τό δίχως είδωλο σώμα. Τό σώμα αυτό, τό μη-παραγωγικό, ύπάρχει έκει πού παράγεται — στήν τρίτη φάση τής δυαδικής-γραμμικής σειράς. Ξαναχύνεται άσταμάτητα μέσα στήν παραγωγή. Τό κατατονικό σώμα παράγεται μέσα στο νερό τού λουτρού. Τό συμπαγές και δίχως όργανα σώμα είναι αντιπαραγωγή. Ζευγαρώνει τήν παραγωγή μέ τήν αντιπαραγωγή, μ' ένα στοιχείο αντιπαραγωγής. Κι αυτό άποτελεί ένα άκόμη γνώρισμα τής συνδετικής ή παραγωγικής σύνθεσης.

*
* *

Ανάμεσα στίς έπιθυμητικές μηχανές και στο δίχως όργανα σώμα άναφύεται μία πρόδηλη σύγκρουση. Κάθε σύνδεση μηχανών, κάθε παραγωγή μηχανής, κάθε θόρυβος μηχανής, έχει γίνει κάτι τό άνυπόφορο για τό δίχως όργανα σώμα. Κάτω από τά όργανα τό σώμα αυτό νιώθει κάμπιες έντόμων και σκουλήκια σιχαμερά, καθώς και τήν ένέργεια κάποιου Θεού πού τό χαλνάει και τό στραγγαλίζει, οργανώνοντάς το. «Τό σώμα είναι τό σώμα / είναι μόνο / και δέν έχει ανάγκη από όργανα / τό σώμα δέν είναι ποτέ οργανισμός / οι οργανισμοί είναι οι έχθροί τού σώματος»⁹. «Όσα καρφιά είναι μέσα στή σάρκα του, τόσα

⁹ Artaud, in 84, τεύχη 5-6, 1948.

είναι και τά μαρτύρια. Στίς μηχανές-όργανα, τό δίχως όργανα σώμα αντίθετε τή γλιστερή, άδιάφανη, τεντωμένη του έπιφάνεια. Στίς συνδεδεμένες, σύμπλεκτες και κοιμένες ροές, αντίθετε τό άμορφο, άδιαφόριστο ρευστό του. Στίς φωνητικές λέξεις, αντίθετε πνοές και κραυγές πού είναι ισάριθμες άναρθρες μάζες. Πιστεύουμε πώς ή λεγόμενη πρωταρχική άπώθηση δέν έχει άλλην έννοια άπ' αυτήν: δέν είναι άντι-έπένδυση*, είναι ή άπωση τών έπιθυμητικών μηχανών από τό δίχως όργανα σώμα. Κι αυτήν ακριβώς τήν έννοια έχει ή παρανοϊκή μηχανή: τή διάρρηξη τών έπιθυμητικών μηχανών στο δίχως όργανα σώμα και τήν άπωστική αντίδραση τού δίχως όργανα σώματος, πού θεωρεί τίς μηχανές αυτές, συλλήβδην, σάν συσκευές καταδίωξης. Γι' αυτό τό λόγο δέν μπορούμε νά συμφωνήσουμε μέ τόν Tausk, όταν βλέπει τήν παρανοϊκή μηχανή σάν άπλή προβολή τού «προσωπικού σώματος» και τών γεννητικών όργάνων¹⁰. Η γένεση τής παρανοϊκής μηχανής συντελείται έπιτόπου, μέ τήν αντίθεση τής παραγωγικής διαδικασίας τών έπιθυμητικών μηχανών και τής μη-παραγωγικής στάθμευσης τού δίχως όργανα σώματος. Απόδειξη ή άνωθυμία τής μηχανής και ό άδιαφόριστος χαρακτήρας τής έπιφάνειάς τής. Η προβολή παρεμβαίνει μονάχα κατά δεύτερο λόγο — όπως και ή άντι-έπένδυση** — στον βαθμό πού τό δίχως όργανα σώμα επενδύει ένα «άντι-έσω» ή ένα «άντι-έξω» μέ τή μορφή ενός όργάνου καταδίωξης ή ενός έξωτερικού παράγοντα καταδίωξης. Αλλά αυτή καθαυτή ή παρανοϊκή μηχανή είναι μία μεταμόρφωση τών έπιθυμητικών μηχανών: προκύπτει από τή σχέση τών έπιθυμητικών μηχανών προς τό δίχως όργανα σώμα, όταν αυτό δέν μπορεί πιά νά τίς άνεχθεί.

Αν ήλουμε όμως νά σχηματίσουμε μιάν ιδέα για τίς κατοπινές δυνάμεις τού δίχως όργανα σώματος στή μη-διακοπόμενη διαδικασία, όφεί-

* Ο όρος *έπένδυση* (*investissement*) είναι παρμένος από τήν περιοχή τής οικονομίας. Στήν ψυχανάλυση σημαίνει τήν «τοποθέτηση» τής ψυχικής ένέργειας σ' ένα αντικείμενο, έσωτερικό ή έξωτερικό, σε μία παράσταση, μία δραστηριότητα, ένα μέρος τού σώματος κτλ. Η λιμπιντινική έπένδυση έχει, έπομένως, στήν οικονομική όρολογία τής ψυχανάλυσης μία δυναμική έννοια: επενδύω ένα αντικείμενο, σημαίνει, ταυτόχρονα, τοποθετώ κεφάλαιο, καταλαμβάνω μία θέση, φορτίζω ένα αντικείμενο μέ συναισθηματική σημασία κτλ. Και αντίστροφα: *άπο-επενδύω* σημαίνει άποσύρω από ένα αντικείμενο ό,τι είχε «κατατεθεί» σ' αυτό και τό μεταθέτω σε άλλο αντικείμενο: *μετ-επενδύω* και *επαν-επενδύω* (*re-investir*). (Σημ. Γ.Κ.)

¹⁰ Victor Tausk, «De la genèse de l' appareil à influencer au cours de la schizophrénie», 1919, γαλλ. μετάφρ. στο *La Psychanalyse*, τεύχος 4.

** *Αντι-έπένδυση* — άμυντική διαδικασία τού εγώ, μέ τή μορφή όρισμένων παραστάσεων (βλ. προηγούμενη ύποσημείωση τού Μεταφραστή) πού έμποδίζουν τήν είσοδο στή συνείδηση άσυνείδων περιεχομένων. Λέμε λχ., ό,τι ένα ύποκείμενο άντι-επενδύει τό τάδε αντικείμενο (τό ό,τι έχει αισθήματα φιλίας ή άγάπης για τό τάδε πρόσωπο) για νά αυτο-έμποδιστεί ν' άναγνωρίσει αυτό πού αντιπροσωπεύει άσυνείδα. (Σημ. Γ.Κ.)

λουμε να κάνουμε έναν παραλληλισμό ανάμεσα στην επιθυμητική παραγωγή και την κοινωνική παραγωγή. Ένας τέτοιος παραλληλισμός είναι βέβαια μονάχα φαινομενολογικός: δεν προδικάζει καθόλου τη φύση και τη σχέση των δύο παραγωγών, ούτε και το αν στ' αλήθεια υπάρχουν δύο παραγωγές. Απλώς, οι μορφές της κοινωνικής παραγωγής περιλαμβάνουν κι αυτές μιάν αγέννητη μή-παραγωγική στάθμευση, ένα στοιχείο αντι-παραγωγής ζευγαρωμένο με τη διαδικασία που ένα σώμα συμπαγές προσδιορίζεται σαν κοινωνικό σώμα (socius). Μπορεί να είναι το σώμα της γης ή το δεσποτικό σώμα, ή το κεφάλαιο. Ο Μάρξ λέει γι' αυτό: δεν είναι προϊόν της εργασίας, αλλά εμφανίζεται σαν η φυσική ή η θεική του προϋπόθεση. Πράγματι δεν αρκείται στο ν' αντιτάσσεται μόνο στις παραγωγικές δυνάμεις· στρέφεται σ' ολόκληρη την παραγωγή, σχηματίζει μιάν επιφάνεια όπου κατανέμονται οι δυνάμεις και οι συντελεστές της παραγωγής, κι έτσι οικειώνεται το υπερπροϊόν και σφετερίζεται το σύνολο και τα μέρη της διαδικασίας που μοιάζουν τώρα να εκπορεύονται απ' αυτό, σαν από μιάν αίτια τους. Δυνάμεις και συντελεστές γίνονται τώρα ή ισχύς του κάτω από μιά μορφή θαυματουργή, και φαίνονται να θαυματοποιούνται απ' αυτό. Κοντολογίς το κοινωνικό σώμα, σαν σώμα συμπαγές, σχηματίζει μιάν επιφάνεια όπου ή όλη παραγωγή καταγράφεται και μοιάζει να εκπορεύεται από την επιφάνεια της καταγραφής. Η κοινωνία φτιάχνει το ίδιο της το παραλήρημα, καταγράφοντας τη διαδικασία της παραγωγής· αλλά δεν πρόκειται για παραλήρημα της συνείδησης. Μάλλον ή ψευδοσυνείδηση είναι αληθινή συνείδηση μιάς ψεύτικης κίνησης, αληθινή αντίληψη μιάς φαινομενικά αντικειμενικής κίνησης, αληθινή αντίληψη της κίνησης που συντελείται πάνω στην επιφάνεια της καταγραφής. Το κεφάλαιο είναι ακριβώς το δίχως όργανα σώμα του κεφαλαιοκράτη, ή μάλλον του κεφαλαιοκρατικού όντος. Άλλά σαν τέτοιο, δεν είναι μονάχα ρευστή ή απολιθωμένη ούσια του χρήματος, παρά δίνει στη στεριότητα του χρήματος τη μορφή που θά του χρησιμεύει για να παράγει χρήμα. Παράγει την υπεραξία, όπως το δίχως όργανα σώμα αναπαράγει τον εαυτό του, δλαστάνει κι απλώνεται ως τα πέρατα του κόσμου. Αναθέτει στη μηχανή να κατασκευάσει μιά σχετική υπεραξία, και την ίδια στιγμή ένσαρκώνεται σ' αυτήν σαν πάγιο κεφάλαιο. Και πάνω στο κεφάλαιο γαντζώνονται οι μηχανές και οι συντελεστές, σέ σημείο που ή ίδια τους ή λειτουργία θαυματοποιείται από το κεφάλαιο. Το πάλιν φαίνεται (αντικειμενικά) να παράγεται από το κεφάλαιο, σαν περίπου ενεργό αίτια του. Όπως λέει ο Μάρξ, στην άρχή οι κεφαλαίουχοι συνειδητοποιούν αναγκαστικά την αντίθεση ανάμεσα στην εργασία και το κεφάλαιο, καθώς και τη χρήση του κεφαλαίου σαν μέσου να αποσπούν υπερεργασία. Σύντομα όμως έδραιώνεται ένας κόσμος διεστραμμένος και γητεμένος ενώ ταυτόχρονα το κεφάλαιο παίζει τον ρόλο επιφάνειας καταγραφής που στρέφεται σ' ολόκληρη την παρα-

γωγή (τό δικαίωμα καταγραφής είναι να προμηθεύει υπεραξία ή να την πραγματοποιεί). «Όσο αναπτύσσεται ή σχετική υπεραξία μέσα στο καθαυτό καπιταλιστικό σύστημα, όσο αυξάνει ή κοινωνική παραγωγικότητα της εργασίας, τόσο οι παραγωγικές δυνάμεις και οι κοινωνικές διασυνδέσεις της εργασίας φαίνονται να αποσπώνται από την παραγωγική διαδικασία και να περνούν από την εργασία στο κεφάλαιο. Έτσι, το κεφάλαιο γίνεται ένα μυστηριώδες όν, γιατί όλες οι παραγωγικές δυνάμεις μοιάζουν να γεννιούνται μέσα στους κόλπους του και να του ανήκουν»¹¹. Κι εκείνο που εδώ είναι ειδικά κεφαλαιοκρατικό, είναι ο ρόλος του χρήματος και ή χρήση του κεφαλαίου σαν σώματος συμπαγούς για τον σχηματισμό της επιφάνειας έγγραφής ή καταγραφής. Άλλά ένα οποιοδήποτε συμπαγές σώμα, σώμα της γης ή σώμα του δεσπότη, μιά επιφάνεια καταγραφής, μιά φαινομενικά αντικειμενική κίνηση, ένας κόσμος διεστραμμένος, γητεμένος και φετιχιστικός, χαρακτηρίζουν όλους τους τύπους κοινωνίας ως σταθερά της κοινωνικής αναπαραγωγής.

Τό δίχως όργανα σώμα στρέφεται προς την επιθυμητική παραγωγή και την έλκει, την οικειώνεται. Οι μηχανές-όργανα γαντζώνονται πάνω του όπως πάνω σ' ένα γιλέκο ξιφομάχου, ή σαν μέταλλα πάνω στο φανελλάκι του παλαιστή, που σκιρτούν σέ κάθε του κίνηση. Έτσι, μιά μηχανή έλξης διαδέχεται – μπορεί να διαδέχεται – την άπωστική μηχανή: μιά θαυματουργή μηχανή ύστερα από την παρανοϊκή μηχανή. Άλλά τί πάει να πεί «ύστερα»; Οι δυο μηχανές συνυπάρχουν, και το μαύρο χιούμορ αναλαμβάνει όχι να άρει τίς αντιφάσεις, παρά να κάνει να μήν υπάρχουν καθόλου αντιφάσεις. Τό δίχως όργανα σώμα, τό μή παραγωγικό, τό μή καταναλώσιμο σώμα, χρησιμεύει σαν επιφάνεια για την καταγραφή ολόκληρης της διαδικασίας παραγωγής της επιθυμίας· έτσι οι επιθυμητικές μηχανές φαίνονται να εκπορεύονται απ' αυτό τό ίδιο, μέσα στη φαινομενικά αντικειμενική κίνηση, που του τίς ξαναφέρνει πίσω. Τά όργανα ανανεώνονται, θαυματοποιούνται πάνω στο σώμα του προέδρου Schreber, που προσελκύει τώρα πάνω του τίς άχτίδες του Θεού. Η παλιά παρανοϊκή μηχανή εξακολουθεί δίχως άλλο να υπάρχει σαν χλευαστικές φωνές που προσπαθούν να «άποθαυματοποιήσουν» τά όργανα και κυρίως τον πρωκτό του προέδρου. Άλλά τό βασικό είναι ή δημιουργία μιάς μαγεμένης επιφάνειας έγγραφής ή και καταγραφής, που σφετερίζεται όλες τίς παραγωγικές δυνάμεις και τά όργανα παραγωγής, και που δρά σχεδόν σαν αίτια, μεταδίνοντάς τους τη φαινομενική κίνηση (φετιχισμός). Έτσι, γίνεται δλοφάνερο πώς ο σχιζοφρενής κάνει πολι-

¹¹ K. Marx, *Le Capital*, III, 7, κεφ. 25 (Pléiade II, σ. 1435). Βλ. Althusser, *Lire le Capital*, τά σχόλια του Balibar, τόμ. II, σ. 213 κ.έ., καθώς και του Macherey τόμ. I, σ. 201 κ.έ. (Maspero, 1965).

τική οικονομία και πώς ολόκληρη ή σεξουαλικότητα είναι θέμα οικονομικό.

Μόνο πού η παραγωγή δεν καταγράφεται με τον ίδιο τρόπο πού παράγεται. Ή μάλλον, δεν αναπαράγεται μέσα στη φαινομενική αντικειμενική κίνηση, με τον ίδιο τρόπο πού παραγόταν μέσα στη διαδικασία της οργάνωσής της. Κι αυτό, γιατί ανεπαίσθητα περάσαμε σε μία περιοχή της παραγωγής καταγραφών, πού δεν διέπεται από τους ίδιους νόμους της παραγωγής παραγωγής. Ο νόμος της τελευταίας ήταν η συνδετική σύνθεση ή ζεύξη. Όταν όμως οι παραγωγικές συνδέσεις περνούν από τις μηχανές στο δίχως όργανα σώμα (όπως λογουχάρη από την εργασία στο κεφάλαιο), νομίζει κανείς πώς υπακούουν τώρα σ' έναν άλλο νόμο, πού εκφράζει μία διανομή σε σχέση με τό μή-παραγωγικό στοιχείο ως «φυσική ή θείκη προϋπόθεση» (οι διαζεύξεις του κεφαλαίου). Πάνω στο δίχως όργανα σώμα οι μηχανές γαντζώνονται σαν ισάριθμα σημεία διάζευξης· ανάμεσά τους υπαίφεται ολόκληρο ένα δικτυωτό από καινούριες συνθέσεις, πού διατετραγωνίζουν την επιφάνεια. Τό «είτε» «είτε» του σχιζοφρενικού αντικαθιστά τό «και ύστερα...»: όποια κι αν είναι δυό δοσμένα όργανα, ό τρόπος πού γαντζώνονται πάνω στο δίχως όργανα σώμα πρέπει νά είναι τέτοιος ώστε όλες οι διαζευκτικές συνθέσεις ανάμεσά τους νά γίνονται ένα και τό ίδιο πράγμα πάνω στη λεία επιφάνεια. Ένώ τό «ή» θέλει νά δείξει αποφασιστικές επιλογές ανάμεσα σε όρους αναντάλλακτους (έναλλακτική λύση), τό «είτε» δηλώνει τό σύστημα τών δυνατών έναλλαγών ανάμεσα στις διαφορές πού εξομοιώνονται πάντα μετατοπιζόμενες, γλιστρώντας. Έτσι, ό Beckett λέει για τό στόμα πού μιλά ή για τά πόδια πού θηματίζουν: «Καμιά φορά σταματούσε χωρίς νά λείε τίποτα. Είτε γιατί δεν είχε τίποτα νά πεί· είτε γιατί, αν και είχε κάτι νά πεί, τελικά τό μετάνιωνε... Κι άλλες σοβαρές περιπτώσεις έρχονται στόν νοϋ. Συνεχής άμεση επικοινωνία, ακολουθούμενη από άμεσο καινούριο ξεκίνημα. Τό ίδιο πράγμα με καθυστερημένο καινούριο ξεκίνημα. Έπικοινωνία συνεχής, καθυστερημένη, και άμεσο καινούριο πάλι ξεκίνημα. Τό ίδιο πράγμα με καθυστερημένο καινούριο ξεκίνημα. Έπικοινωνία άσυνεχής επικοινωνία με άμεσο καινούριο ξεκίνημα. Τό ίδιο πράγμα με καθυστερημένο καινούριο ξεκίνημα»¹². Έτσι, ό σχιζοφρενικός, με τό πιό πενιχρό και τό πιό συγκινητικό κεφάλαιο – έγγράφει πάνω στο σώμα του τή λιτανεία τών διαζεύξεων και δημιουργεί έναν κόσμο δικό του όλο πομπές και παρατάξεις, όπου και ή πιό μικροσκοπική έναλλαγή υποτίθεται πώς αποκρίνεται στην καινούρια κατάσταση ή στόν αδιάκριτο έπερωτητή. Ή διαζευκτική σύνθεση καταγραφής έρχεται επομένως νά καλύψει τις συνδετικές συνθέσεις παραγωγής. Ή διαδικασία αυτή, σαν διαδικασία

¹² S. Beckett, «Assez», στό *Têtes-Mortes*, Ed. de Minuit, 1967, σ. 40-41.

παραγωγής προεκτείνεται σε μέθοδο – ως μέθοδο έγγραφης. Ή καλύτερα, αν ονομάσουμε *λίμπιτο* τό συνδετικό «έργο» της επιθυμητικής παραγωγής, πρέπει νά πούμε πώς ένα μέρος της ενέργειας αυτής μετατρέπεται σε ενέργεια διαζευκτικής έγγραφης (Numen, νεύμα, έντολή). Μετατροπή ενεργειακή. Άλλά γιατί νά αποκαλέσουμε τήν καινούρια αυτή μορφή ενέργειας θείκη ή Numen, παρ' όλες τις άμφιλογίες πού ανακύπτουν από ένα πρόβλημα του άσυνείδητου – πρόβλημα φαινομενικά μόνο θρησκευτικό; Τό δίχως όργανα σώμα δεν είναι Θεός, κάθε άλλο. Θείκη όμως είναι ή ενέργεια πού τό διαπερνά, όταν τούτο τό σώμα προσελκύει ολόκληρη τήν παραγωγή και της χρησιμεύει για μαγεμένη, θαυματουργή επιφάνεια, έγγραφοντάς την σε όλες τις διαζεύξεις της. Άπό δώ και οι περίεργες σχέσεις του Schreber με τόν Θεό. Σ' όποιον ρωτάει: «Πιστεύετε στόν Θεό;» πρέπει ν' αποκρινόμαστε με τρόπο άσστηρά καντιανό ή σρεμπεριανό: «Βεβαιότατα πιστεύουμε στόν Θεό, αλλά στόν Θεό μονάχα σαν δάσκαλο του διαζευκτικού συλλογισμού, σαν άπριορική άρχή του συλλογισμού αυτού (σαν Θεό πού όρίζεται ως *Omnitudo realitatis* άπ' όπου όλες οι παράγωγες πραγματικότητες προέρχονται από διαίρεση).

Θεϊκός είναι λοιπόν μονάχα ό χαρακτήρας μας διαζευκτικής ενέργειας. Τό θεϊκό, για τόν Schreber, είναι άχώριστο από τις διαζεύξεις, πού μέσα τους ό ίδιος διαιρείται στόν έαυτό του: προηγούμενες έξουσίες, έξουσίες κατοπινές· έξουσίες μεταγενέστερες ενός άνώτερου Θεού κι ενός κατώτερου Θεού. Ο Freud υπογραμμίζει τή σημασία πού έχουν οι διαζευκτικές αυτές συνθέσεις, ιδιαίτερα στο παραλήρημα του Schreber, αλλά και στο κάθε παραλήρημα γενικά. «Μιά τέτοια διαίρεση χαρακτηρίζει άπόλυτα τις παρανοϊκές ψυχώσεις. Οι ψυχώσεις αυτές διαιρούν, ενώ ή ύστερία συμπυκνώνει. Ή καλύτερα, οι ψυχώσεις αυτές διαιλούν ξανά στά στοιχεία τους τις συμπυκνώσεις και τις ταυτίσεις πού έχουν δημιουργηθεί μέσα στην άσύνειδη φαντασία»¹³. Άλλά γιατί ό Freud προσθέτει, άφου τό καλοσκέπτηκε, πώς ή ύστερική νεύρωση έρχεται πρώτη και πώς οι διαζεύξεις πραγματοποιούνται μονάχα με τήν προβολή μιας πρωταρχικής συμπύκνωσης; Έπειδή, αναμφισβήτητα, βρίσκει εδώ τόν τρόπο νά διαφυλάξει τά δικαιώματα του οιδιπόδειου μέσα στόν Θεό του παραληρήματος και μέσα στη σχιζοπαρanoiκή καταγραφή. Γι' αυτό και πρέπει νά θέσουμε σχετικά με τό θέμα τούτο τό γενικότατο έρώτημα: ή καταγραφή της επιθυμίας εκφράζεται άραγε με οιδιπόδειους όρους; Οι διαζεύξεις είναι ή μορφή της γενεαλογίας της επιθυμίας· αλλά είναι άραγε ή γενεαλογία αυτή οιδιπόδεια; μπορεί νά έγγραφει στο οιδιπόδειο τρίγωνο; Ή μήπως τό οιδιπόδειο είναι ένα αίτημα ή ένα άκολούθημα της κοινωνικής αναπαραγωγής, έφόσον αυτή

¹³ S. Freud, *Cinq psychanalyses*, P.U.F., σ. 297.

ἀποσκοπεῖ νά τιθασεύσει μιὰ γενεαλογική ὕλη καί μιὰ γενεαλογική μορφή πού τῆς ξεφεύγουν ὀλότελα; Γιατί εἶναι βέβαιο πῶς ὁ σχιζοφρενικός ἀνακρίνεται – ἀνακρίνεται ἀδιάκοπα. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ σχέση του μέ τῆ φύση δέν εἶναι ἕνας ἰδιαίτερος πόλος, ὁ σχιζοφρενικός ἀνακρίνεται στή γλώσσα τοῦ συνηθισμένου κοινωνικοῦ κώδικα: τό ὄνομά σου, ὁ πατέρας σου, ἡ μητέρα σου; Στή διάρκεια τῶν ἀσκήσεών του ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, ὁ Molloy ἀνακρίνεται ἀπό ἕναν ἀστυνομικό: «Ὀνομάζεστε Molloy; λέει ὁ ἀστυνομικός. Ναι, ἀπαντῶ, τώρα τό θυμήθηκα. Καί ἡ μητέρα σας; λέει ὁ ἀστυνομικός. Δέν καλοκατάλαβα. Ὀνομάζεται κι αὐτή Molloy; λέει ὁ ἀστυνομικός. Ὀνομάζεται Molloy; λέω. Ναι, ἀποκρίνεται ὁ ἀστυνομικός. Σκέφτομαι. Ὀνομάζεστε Molloy, λέει ὁ ἀστυνομικός. Ναι, ἀπαντῶ. Καί ἡ μητέρα σας, λέει ὁ ἀστυνομικός, ὀνομάζεται κι αὐτή Molloy; Σκέφτομαι».

Δέν μπορεῖ κανεῖς νά πει πῶς ἡ ψυχανάλυση ἀνοίξε καινούριους δρόμους στό πεδίο αὐτό: ἐξακολουθεῖ νά θέτει τά ἐρωτήματά της καί νά ἀναπτύσσει τίς ἐρμηνεῖες της μέσα ἀπό τό βάθος τοῦ οἰδιπόδειου τριγώνου, ἄν καί τήν ἴδια στιγμή νιώθει πολύ καλά πόσο τά λεγόμενα ψυχωτικά φαινόμενα ξεφεύγουν ἀπό τοῦτο τό πλαίσιο ἀναφορᾶς. Ὁ ψυχαναλυτής διατείνεται ὅτι ὀφείλουμε νά ἠροῦμε τόν πατέρα πίσω ἀπό τόν ἀνώτερο Θεό τοῦ Schreber, καί, γιατί ὄχι, τόν μεγαλύτερο ἀδελφό πίσω ἀπό τόν κατώτερο Θεό. Ὁ σχιζοφρενικός πότε χάνει τήν ὑπομονή του καί ζητάει νά τόν ἀφήσουν ἤσυχο, πότε πάλι παίρνει κι αὐτός μέρος στό παιχνίδι, ὑπερθεματίζει μάλιστα, ἔτοιμος νά παρεμβάλει καί τά δικά του σημεῖα ἀναγνώρισης στό πρότυπο πού τοῦ προτείνουν καί πού τό ἀντινάζει ὀλότελα ἀπό μέσα (ναι, εἶναι ἡ μητέρα μου, ἀλλά ἡ μητέρα μου εἶναι ἀκριβῶς ἡ Παναγία). Φαντασθεῖτε τόν πρόεδρο Schreber ν' ἀπαντᾷ στόν Freud: ἀλλά βέβαια, βέβαια, τά πουλιά πού μιλοῦν εἶναι κοπέλες, καί ὁ ἀνώτερος Θεός εἶναι ὁ μπαμπάς, καί ὁ κατώτερος Θεός εἶναι ὁ ἀδελφός μου. Ὅμως στά μουλωχτά ὁ Schreber καταφέρνει νά ξαναγκαστρώσει ὅλες τίς κοπέλες ἀπό τά πουλιά πού μιλοῦν, καί τόν πατέρα του ἀπό τόν ἀνώτερο Θεό, καί τόν ἀδελφό του ἀπό τόν κατώτερο Θεό, κι ὅλες αὐτές τίς θεϊκές μορφές πού γίνονται πιό σύνθετες ἢ μάλλον «ἀπο-ἀπλοποιούνται», καθώς ξεφανερώνονται κάτω ἀπό τούς πάρα πολύ ἀπλούς ὄρους καί τίς πάρα πολύ ἀπλές λειτουργίες τοῦ οἰδιπόδειου τριγώνου.

*Δέν πιστεύω σέ οὔτε πατέρα
οὔτε μητέρα*

Ζέν ἔσω

μπαμπά-μαμά.

Ἡ ἐπιθυμητικῆ παραγωγή σχηματίζει ἕνα σύστημα γραμμικό-δυναδικό. Τό συμπαγές σῶμα εἰσχωρεῖ σάν τρίτος ὄρος στή σειρά, χωρίς ὅμως ν' ἀλλάξει τόν χαρακτήρα της: 2, 1, 2, 1... Ἡ σειρά εἶναι ἐντελῶς ἀνυπότα-

κτη σέ μιὰ μεταγραφή πού θά τῆ μετάπλαθε σέ μορφή εἰδικά τριαδική καί τριγωνική, σάν ἐκεῖνη τοῦ οἰδιπόδειου. Τό δίχως ὄργανα συμπαγές σῶμα παράγεται σάν ἀντι-παραγωγή, δηλαδή παρεμβαίνει μ' αὐτή τῆ μορφή μονάχα γιά ν' ἀπορρίψει κάθε προσπάθεια τριγωνισμοῦ πού θά περιέκλεινε μιὰ γονεϊκή παραγωγή. Ἄλλωστε πῶς θά ἦταν δυνατό νά παράγεται ἀπό γονεῖς αὐτό πού εἶναι ἡ ἴδια ἢ ἀπόδειξη τῆς αὐτοπαραγωγῆς του, τῆς αὐτογέννησής του; Καί ἀκριβῶς πάνω του, ἐκεῖ πού θροῖσκειται, τό Numen κατανέμεται καί οἱ διαζεῦξεις δημιουργοῦνται ἀνεξάρτητα ἀπό κάθε προβολή. *Ναι, ὑπῆρξα καί πατέρας μου καί γιός μου.* «Ἐγώ, ὁ Antonin Artaud, εἶμαι ὁ γιός μου, ὁ πατέρας μου, ἡ μητέρα μου κι ἐγώ ὁ ἴδιος». Ὁ σχιζοφρενικός διαθέτει δικούς του τρόπους ἀναγνώρισης τοῦ ἐδάφους γιατί διαθέτει πρὶν ἀπ' ὅλα ἕναν ἰδιαίτερο κώδικα καταγραφῆς, πού δέν συμπίπτει μέ τόν κοινωνικό κώδικα ἢ συμπίπτει μ' αὐτόν, μόνο γιά νά γίνει ἡ παρωδία του. Ὁ κώδικας τοῦ παραληρήματος, ἢ τῆς ἐπιθυμίας, παρουσιάζει ἐξαιρετικῆ ρευστότητα. Θά ἔλεγε κανεῖς πῶς ὁ σχιζοφρενικός περνᾷ ἀπό τόν ἕνα κώδικα στόν ἄλλο, πῶς ἀνακατεῦει ὅλους τούς κώδικες μ' ἕνα γρήγορο γλιστρημα, ἀνάλογα μέ τά ἐρωτήματα πού τοῦ θέτουν, μὴ δίνοντας κάθε μέρα τήν ἴδια ἐξήγηση, μὴ ἐπικαλούμενος τήν ἴδια γενεαλογία, μὴ καταγράφοντας μέ τόν ἴδιο τρόπο τό ἴδιο γεγονός· δέχεται μάλιστα, ὅταν τοῦ τό ἐπιβάλλουν κι ὅταν δέν εἶναι ἐρεθισμένος, τόν ἀγοραῖο οἰδιπόδειο κώδικα, ἔστω κι ἄν πρόκειται νά τόν μπουκώσει μέ ὅλες τίς διαζεῦξεις πού ὁ κώδικας αὐτός εἶχε προορισμό νά ἀποκλείσει. Τά σχέδια τοῦ Adolf Wölfli μᾶς παρουσιάζουν ρολόγια, τουρμπίνες, δυναμοηλεκτρικές μηχανές, μηχανές-οὐράνιες, μηχανές-σπίτια κτλ. Καί ἡ παραγωγή τους γίνεται μέ συνδυετικό τρόπο πού προχωρεῖ ἀπό τά ἄκρα στό κέντρο, κατά διαδοχικά στρώματα ἢ κατά διαδοχικούς τομεῖς. Οἱ «ἐξηγήσεις» ὅμως πού προσκομίζει – καί πού τίς ἀλλάζει ἀνάλογα μέ τῆ διάθεσή του – ἐπικαλοῦνται γενεαλογικές σειρές πού ἀπαρτίζουν τήν καταγραφή τοῦ σχεδίου. Κάτι παραπάνω: ἡ καταγραφή ἐπανάγεται στό σχεδίασμα μέ μορφή γραμμῶν «καταστροφῆς» ἢ «πτώσης», πού ἀποτελοῦν ἰσάριθμες διαζεῦξεις περιτριγυρισμένες ἀπό ἑλικοειδή σχήματα¹⁴. Ὁ σχιζοφρενικός ξαναπέφτει στά πόδια του, πού ὅμως ἐξακολουθοῦν νά τρικλίζουν γιά τόν ἀπλοῦστατο λόγο ὅτι παντοῦ ἡ κατάσταση εἶναι ἡ ἴδια, μέσα σ' ὅλες τίς διαζεῦξεις. Κι αὐτό, γιατί οἱ μηχανές-ὄργανα μάταια γαντζώνονται στό δίχως ὄργανα σῶμα, αὐτό ἐξακολουθεῖ νά παραμένει δίχως ὄργανα καί δέν ξαναγίνεται ὄργανισμός, μέ τῆ συνηθισμένη ἔννοια τῆς λέξης. Διατηρεῖ τόν ρευστό καί γλιστερό χαρακτήρα του. Μέ τόν ἴδιο τρόπο οἱ φορεῖς τῆς παραγωγῆς τοποθετοῦνται πάνω στό σῶμα τοῦ προέδρου Schreber, ἀγκιστρώνονται στό σῶμα αὐτό σάν ἠλιακές ἀκτίνες, πού τίς

¹⁴ W. Morgenthaler, *Adolf Wölfli*, γαλλ. μετάφρ., *L' Art brut*, τεῦχος 2.

Έλκει, και πού περιέχουν χιλιάδες μικρά σπερματοζώαρια. Άχτίδες, πουλιά, φωνές, νεύρα, εισχωρούν μέσα στις αντιμεταθέσιμες σχέσεις – σχέσεις πολύπλοκης γενεαλογίας – με τον Θεό και με τις χωριστές μορφές του Θεού. Τά πάντα όμως συντελούνται και καταγράφονται πάνω στο δίχως όργανα σώμα, ακόμα και η συνουσία των φορέων, οι διαιρέσεις του Θεού, οι διατετραγωνίζουσες γενεαλογίες και οι αντιμεταθέσεις τους. "Όλα βρίσκονται πάνω στο άδημιούργητο αυτό σώμα, όπως οι ψείρες μέσα στη χαιτή του λιονταριού.

*
* *

Άνάλογα με τό νόημα της λέξης «διαδικασία», ή καταγραφή στρέφεται στην παραγωγή αλλά ή ίδια ή παραγωγή καταγραφής παράγεται από την παραγωγή παραγωγής. Η κατανάλωση ακολουθεί, κι αυτή, την καταγραφή αλλά ή παραγωγή κατανάλωσης παράγεται από την παραγωγή και μέσα στην παραγωγή καταγραφής. Αυτό γίνεται γιατί πάνω στην επιφάνεια της καταγραφής μπορεί να επισημανθεί κάτι πού ανήκει στην κατηγορία του *υποκειμένου*. Πρόκειται για ένα παράξενο υποκείμενο, χωρίς μόνιμη ταυτότητα, περιφερόμενο πάνω στο δίχως όργανα σώμα, πάντα δίπλα στις επιθυμητικές μηχανές, προσδιοριζόμενο από τον ρόλο πού κατέχει στο προϊόν, αποκομίζοντας παντού τό έπαθλο ενός γίνεσθαι ή μιάς μεταμόρφωσης, γεννώμενο από τις καταστάσεις πού καταναλώνει, και αναγεννώμενο σε κάθε νέα κατάσταση. «Είμαι λοιπόν εγώ, είναι λοιπόν δικό μου...». Άκόμα κι ο πόνος, όπως λέει ο Μάρξ, είναι αυτο-απόλαυση. Ασφαλώς, κάθε επιθυμητική παραγωγή είναι κιόλας άμεσα κατανάλωση και άνάλωση, έπομένως «ήδονή». Άλλά δέν είναι ακόμα ήδονή για ένα υποκείμενο πού δέν μπορεί να προσανατολιστεί παρά μόνο διαμέσου των διαζεύξεων μιάς επιφάνειας καταγραφής, μέσα στα υπόλοιπα της κάθε διαίρεσης. Ο πρόεδρος Schreber – πάντα αυτός – τό συνειδητοποιεί έντονα: υπάρχει ένα σταθερό ποσοστό διαστημικής απόλαυσης, έτσι πού ο Θεός απαιτεί να βρίσκεις ήδονή στον Schreber, «έστω και αν γι' αυτό χρειαστεί να μεταμορφωθεί ο Schreber σε γυναίκα. Όμως από τούτη την ήδονή, ο Πρόεδρος δέν νιώθει παρά μόνο ένα υπόλοιπο, σαν άμοιδή για τά θάσανά του ή σαν έπαθλο του γίνεσθαι-γυναίκα. «Είναι καθήκον μου να προσφέρω στον Θεό τούτη τη χαρά· κι αν, κάνοντάς το τούτο, μου λάχει και μένα λίγη αισθησιακή απόλαυση, νιώθω πώς δικαιούμαι να τη δεχτώ σαν ελάχιστη αποζημίωση για τις περισίσεις ταλαιπωρίες και στερήσεις πού μου έτυχαν εδώ και τόσα χρόνια τώρα». Όπως ένα μέρος της λίμπιντο σαν ενέργεια παραγωγής μετατράπηκε σε ενέργεια καταγραφής (Numen), έτσι κι ένα μέρος της τελευταίας μετατρέπεται σε ενέργεια κατανάλωσης (ήδονή).

Αυτή άκριβώς ή υπολειμματική ενέργεια διεγείρει την τρίτη σύνθεση του άσυνείδητου, τη συζευκτική σύνθεση του «ώστε λοιπόν...», ή της παραγωγής κατανάλωσης.

Άς δούμε πώς σχηματίζεται ή σύνθεση αυτή ή πώς παράγεται τό υποκείμενο. Είχαμε ξεκινήσει από την αντίθεση ανάμεσα στις επιθυμητικές μηχανές και τό δίχως όργανα σώμα. Η άπωσή τους όπως έμφανίζόταν στην παρανοϊκή μηχανή της πρωταρχικής άπώθησης, παραχωρούσε τη θέση της σε μία έλξη μέσα στη θαυματοποιητική μηχανή. Άλλά ανάμεσα στην έλξη και την άπωση ή αντίθεση δέν παύει να υπάρχει. Φαίνεται πώς ή πραγματική συμπιλίωση μπορεί να γίνει μονάχα με τη μεσολάβηση μιάς καινούριας μηχανής, πού να λειτουργεί σαν «έπιστροφή του άπωθημένου». "Όλα μαρτυρούν πώς μιά τέτοια συμπιλίωση υπάρχει, ή είναι δυνατό να υπάρχει. Για τον θαυμάσιο σχεδιαστή ηλεκτρικών παρανοϊκών μηχανών, Robert Gie, μās λένε χωρίς άλλη διευκρίνιση: «Είναι φανερό ότι, αφού δέν μπορούσε να λυρωθεί από τούτα τά ρεύματα πού τον βασάνιζαν, κατέληξε να πάρει σθεναρά τό μέρος τους, φλεγόμενος από ένθουσιασμό να τά άπεικονίσει στην ολοκληρωτική νίκη τους – στον θρίαμβό τους»¹⁵.

Ο Freud πού συγκεκριμένα υπογραμμίζει τη σημασία της νέας κατεύθυνσης πού παίρνει ή άρρώστια του Schreber, όταν ο τελευταίος αυτός συμπιλιώνεται με τό δικό του γίνεσθαι-γυναίκα, και προχωρεί σε μία διαδικασία αυτο-θεραπείας πού τον ξαναφέρει πίσω στην ταυτότητα Φύση = Παραγωγή (παραγωγή μιάς καινούριας άνθρωπότητας). Ο Schreber βρίσκεται πραγματικά ένσφραγισμένος μέσα σε μία συμπεριφορά, μέσα σ' ένα μηχανισμό μετένδυσης, τη στιγμή πού είναι σχεδόν γιατρεμένος κι έχει ξαναδρει όλες του τις ικανότητες: «Πότε-πότε βρίσκομαι μπροστά σ' έναν καθρέφτη, ή κάπου άλλου, με τό στέρνο μισόγυμνο, στολισμένος σαν γυναίκα, με κορδέλλες, με ψεύτικα περιδέραια, κτλ. Αυτό άλλωστε γίνεται μονάχα όταν είμαι μόνος...». Άς μεταχειριστούμε τον όρο «άζευγάρωτη μηχανή» για να δηλώσουμε την καινούρια αυτή μηχανή πού παίρνει τη θέση της παρανοϊκής μηχανής και της θαυματοποιητικής μηχανής και πού σχηματίζει μία νέα ένωση ανάμεσα στις επιθυμητικές μηχανές και τό δίχως όργανα σώμα για να γεννηθεί μία καινούρια άνθρωπότητα ή ένας περιλαμπρος οργανισμός. Θά ήταν τό ίδιο σαν να λέγαμε πώς τό υποκείμενο παράγεται σαν υπόλειμμα δίπλα στις επιθυμητικές μηχανές ή πώς συγχωνεύεται με την τρίτη αυτή παραγωγική μηχανή και την υποκειμενική συμπιλίωση πού πραγματοποιεί: συζευκτική σύνθεση κατανάλωσης, με τη γεμάτη θαυμασμό διαπίστωση: «Ώστε λοιπόν, αυτό ήταν!».

Ο Michel Cargouges ξεχώρισε με τό όνομα «άζευγάρωτες μηχανές»

¹⁵ L' art brut, τεύχος 3 σ. 63.

ένα μεγάλο αριθμό καταπληκτικές μηχανές που ανακάλυψε στή λογοτεχνία. Τά παραδείγματα που παραθέτει είναι πολύ ποικίλα και από πρώτη όψη δέν φαίνονται νά μπορούν νά καταταχθούν σέ μιά και μόνη κατηγορία: 'Η *γυμνωμένη Νύφη* του Duchamp, ή μηχανή του *Σωφρονιστήριου* του Kafka, οί μηχανές του Raymond Roussel, οί μηχανές του 'Υπερ-αρσενικού του Jarry, όρισμένες μηχανές του Edgar Poe, 'Η *μελλοντική Έδα* του Villiers κτλ.¹⁶

Κι όμως τά γνωρίσματα που θεμελιώνουν τήν ενότητα – διαφορετικώς σημασίας, ανάλογα μέ τό κάθε συγκεκριμένο παράδειγμα – είναι τά ακόλουθα: πρώτα-πρώτα ή άξευγάρωτη μηχανή θυμίζει μιά παλιά παρανοϊκή μηχανή, μέ τά μαρτύριά της, τίς οικίες της, τόν παλιό της Νόμο. Τούτη έδώ όμως δέν είναι μιά παρανοϊκή μηχανή· όλα τήν ξεχωρίζουν από μιά τέτοια μηχανή: τά γρανάζια της, τά κλαδιέ της, τά ψαλίδια, οί βελόνες, οί μαγνήτες, οί ακτίνες της. Άκόμα και στά μαρτύρια και τόν θάνατο που τελικά φέρνει, εκδηλώνει κάτι τό καινούριο, μιάν ήλιακή ισχύ. Δεύτερο, ή μεταμόρφωση αυτή δέν μπορεί νά έξηγηθει μέ τόν θαυματοποιοό χαρακτήρα που ή μηχανή τόν όφείλει στήν έγγραφή που περικλείνει – άν και πραγματικά περικλείνει τίς πιο έξαιρετες έγγραφές (βλ. λογουχάρη τήν έγγραφή που κάνει ό Edison στή *Μελλοντική Έδα*). 'Υπάρχει μιά πραγματική κατανάλωση που γίνεται μέ τήν καινούρια αυτή μηχανή, μιά απόλαυση, που μπορούμε νά τή χαρακτηρίσουμε αυτο-ερωτική ή, καλύτερα, αυτοματική, όπου άρχίζει ένας καινούριος δεσμός, μιά καινούρια γέννηση, μιά εκθαμβωτική έκσταση, λές κι ό έρωτισμός τής μηχανής αποδεσμεύει άλλες άπεριόριστες δυνάμεις.

Τώρα τό έρώτημα αλλάζει: τί παράγει ή άξευγάρωτη μηχανή, τί παράγεται μέ τή μεσολάθεισή της; 'Η όπάντηση φαίνεται νά είναι: έντατικές ποσότητες. 'Υπάρχει μιά σχιζοφρενική έμπειρία, έντατικών ποσοτήτων σέ άμιγή κατάσταση, σέ σχεδόν άβάσταχτο σημείο – μιά έξαθλίωση και μιά μεγαλοπρέπεια άξευγάρωτες, αισθητές στον ύπερτατο βαθμό, σάν μιά κραυγή που κρέμεται ανάμεσα στή ζωή και τόν θάνατο, ένα αίσθημα έντονης μετάβασης, καταστάσεις έντασης άδολης και ώμης, άπογυμνωμένες από τό σχήμα και τή μορφή τους. Γίνεται συχνά λόγος για παραισθήσεις και για παραλήρημα· αλλά τό παραισθητικό δεδομένο (βλέπω, ακούω) και τό παραληρικό δεδομένο (σκέφτομαι...) προϋποθέτουν ένα *αίσθάνομαι* πιο βαθύ, που δίνει στίς παραισθήσεις τό αντικείμενό τους και στό παραλήρημα τής σκέψης τό περιεχόμενό του· ένα «αίσθάνομαι πώς γίνομαι γυναίκα», «πώς γίνομαι Θεός» κτλ., που δέν είναι ούτε παραληρικό ούτε παραισθητικό αλλά που θά προβάλλει τήν παραισθήση ή θά έσωτερικεύσει τό παραλήρημα. Παραλήρημα και παραισθήση είναι δευτερογενή σέ σχέση μέ τήν πραγματικά πρωτογενή συγκίνηση, που εί-

¹⁶ Michel Carrouges, *Les Machines célibataires*, Arcanes, 1954.

ναι, στήν άρχή, μονάχα ένταση, γίνεσθαι, μετάδαση¹⁷.

'Από που προέρχονται οί καθαρές αυτές έντάσεις; 'Από τίς δυό προηγούμενες δυνάμεις, τήν άπωση και τήν έλξη, κι από τήν αντίθεση ανάμεσα τους. 'Όχι πώς οί έντάσεις, οί ίδιες, βρίσκονται σέ αντίθεση μεταξύ τους και πώς έξισορροπούνται γύρω από μιά ουδέτερη κατάσταση. 'Αντίθετα, είναι όλες τους θετικές, ξεκινώντας από τήν ένταση = 0, που προσδιορίζει τό δίχως όργανα συμπαγές σώμα. Και σχηματίζουν σχετικές πτώσεις ή ανόδους, ανάλογα μέ τίς πολύπλοκες σχέσεις τους και μέ τήν αναλογία έλξης και άπωσης που μπαίνει στή σύνθεση τής αίτίας του. Μέ λίγα λόγια, ή αντίθεση ανάμεσα στίς δυνάμεις έλξης και άπωσης παράγει μιάν άνοιχτή σειρά από έντατικά στοιχεία, όλα θετικά, που δέν εκφράζουν ποτέ τήν τελική ίσορροπία ενός συστήματος, αλλά έναν άπεριόριστο αριθμό από προσωρινά στάσιμες καταστάσεις, από τίς όποιες περνάει τό ύποκείμενο. 'Η θεωρία του Κάντ, σύμφωνα μέ τήν όποια οί έντατικές ποσότητες πληρούν τήν χωρίς κενό ύλη σέ διάφορους βαθμούς, είναι βαθύτατα σχιζοειδής. Σύμφωνα μέ τήν θεωρία του Προέδρου Schreber, ή έλξη και ή άπωση δημιουργούν έντατικές καταστάσεις *των νεύρων* που πληρούν τό δίχως όργανα σώμα σέ διάφορους βαθμούς, καταστάσεις από τίς όποιες περνάει τό ύποκείμενο Schreber καθώς γίνεται γυναίκα, ή καθώς γίνεται πολλά άλλα πράγματα άκόμα, σύμφωνα μ' έναν κύκλο αιώνας έπιστροφής. Οί μαστοί πάνω στό γυμνό στέρνο του Προέδρου δέν είναι ούτε παραληρικοί ούτε παραισθητικοί· δείχνουν πρώτα-πρώτα μιά λουρίδα έντασης, μιά ζώνη έντασης, πάνω στό δίχως όργανα σώμα του. Τό δίχως όργανα σώμα είναι ένα αυγό: τό διαπερνούν άξονες και αναβαθμοί, γεωγραφικά πλάτη και μήκη, γεωδαιτικές συντεταγμένες, τό διαπερνούν γεωθερμικές βαθμίδες, που σημαδεύουν τά γίνεσθαι και τίς μεταβάσεις, τούς προορισμούς του σώματος που αναπτύσσεται μέσα στό αυγό. Τίποτα άπ' όλα αυτά δέν είναι παράσταση: όλα είναι ζωή και βίωμα· ή βιωμένη συγκίνηση από τούς μαστούς, δέν μοιάζει μέ μαστούς, δέν τούς αναπαριστάνει, όπως και μιά έντελεχής ζώνη του αυγού δέν μοιάζει μέ τό όργανο που θά σχηματιστεί μέσα σ' αυτήν. Δέν υπάρχει τίποτε άλλο από λουρίδες έντασης, δυναμικότητες, κατώφλια και γεωθερμικές βαθμίδες. Σπαρακτική έμπειρία, πάρα πολύ συγκινητική, που κάνει τόν σχιζοφρενικό νά πλησιάζει περισσότερο άπ' όλους στήν ύλη, σ' ένα έντονο και ζωντανό κέντρο τής ύλης: «σ' αυτήν τή συγκίνηση που βρίσκεται έξω από τό συγκεκριμένο σημείο όπου τήν αναζητά τό πνεύμα... σ' αυτήν τή συγκίνηση που δίνει στό πνεύμα τόν

¹⁷ 'Ο W.R. Bion είναι ό πρώτος που επέμεινε σέ τούτη τή σημασία του *Αισθάνομαι*, αλλά τό τοποθετεί μονάχα στά πλαίσια τής φαντασίωσης, και τό θεωρεί συναισθηματικό παράλληλο του *Σκέφτομαι*. Βλ. *Elements of Psycho-Analysis*, Heinemann, 1963, σ. 94 κ.έ.

συνταρακτικό ήχο της ύλης, όλη ή ψυχή διαρρέει και περνά μέσα στη φλογερή φωτιά της...»¹⁸.

Πώς ήταν δυνατό να φανταστεί κανείς τον σχιζοφρενικό σαν αυτιστικό κουρέλι, χωρισμένο από την πραγματικότητα και ξεκομμένο από τη ζωή; Κάτι χειρότερο: πώς κατάφερε ή ψυχιατρική να τον καταντήσει τέτοιο θάκος, να τον υποδιβάσει σε τούτη την κατάσταση ενός δίχως όργανα σώματος που έγινε νεκρό – αυτόν που έχει φτάσει στο αδιάσταχο σημείο όπου το πνεύμα αγγίζει την ύλη, που ζει κάθε της ένταση, που την καταναλώνει; Ίσως όμως θα έπρεπε να θέσουμε το ερώτημα τούτο σε σχέση με κάποιο άλλο, φαινομενικά πολύ διαφορετικό: πώς κατορθώνει ή ψυχανάλυση να καταντήσει, τούτη τη φορά τον νευρωτικό, ένα αξιολύπητο πλάσμα, που καταναλώνει αιώνια το «μπαμπάζμαμά» και τίποτε άλλο; πώς μπόρεσαν να αναγάγουν τη συζευκτική σύνθεση του «ώστε αυτό ήταν!», «ώστε είμαι εγώ!» στην αιώνια, τη στυγνή ανακάλυψη του οιδιπόδειου: «Ήταν λοιπόν ο πατέρας μου, ήταν λοιπόν η μητέρα μου...». Δεν είμαστε ακόμα σε θέση να απαντήσουμε στα ερωτήματα αυτά. Τό μόνο που βλέπουμε είναι τό πόσο ή κανατάλωση άμιγών εντάσεων είναι ξένη προς τά οικογενειακά σχήματα, και πόσο ο συνδυετικός ίστος του «ώστε λοιπόν...» είναι ξένος προς τό οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Πώς να συνοψίσουμε όλην αυτή τη ζωτική κίνηση; Σε μία πρώτη φάση (σύντομος τρόπος), τά σημεία διάζευξης στο δίχως όργανα σώμα σχηματίζουν κύκλους κεντρομόλους γύρω από τίς επιθυμητικές μηχανές· τή στιγμή εκείνη τό υποκείμενο-προϊόν, σαν ύπόλειμμα δίπλα στη μηχανή (παράρτημα ή εξάρτημα τής μηχανής), περνάει απ' όλες τίς καταστάσεις του κύκλου και μεταβαίνει από τόν ένα κύκλο στόν άλλο. Δεν θρίσκεται, τό ίδιο, στό κέντρο του κύκλου – που τό καταλαμβάνει ή μηχανή – αλλά στην άκρη, χωρίς μόνιμη ταυτότητα, πάντα αποκεντρωμένο, κατάληξη τών καταστάσεων από τίς όποίες περνάει. "Όπως λχ., οι θρόχοι που διαγράφει τό «Ήκατονόμαστο», άλλοτε άπότομοι και σύντομοι, σαν στροβιλίσματα, κι άλλοτε σαν φαρδιά καμπύλη, με καταστάσεις όπως εκείνες του Murphy, του Watt, του Mercier κλπ., χωρίς ή οικογένεια να παίζει εδω κανένα ρόλο. Ύπάρχει κι ένας άλλος τρόπος πιά πολύπλοκος, αλλά που καταλήγει κι αυτός στό ίδιο σημείο: μέσα από τήν παρανοϊκή μηχανή και τή θαυματοποιητική μηχανή, οι αναλογίες άπωσης και έλξης πάνω στο δίχως όργανα σώμα παράγουν στην άζευγάρωτη μηχανή μία σειρά καταστάσεις με άφετηρία τό μηδέν· και τό υποκείμενο γεννιέται από κάθε κατάσταση τής σειράς, ξαναγεννιέται πάντα από τήν επόμενη κατάσταση, που τό καθορίζει σε μία δοσμένη στιγμή, καταναλώνοντας όλες αυτές τίς καταστάσεις που τό κάνουν να γεννιέται και να ξαναγεννιέται (ή διωμένη κατάσταση προπορεύεται

¹⁸ A. Artaud, *Le Pèse-Nerfs*, "Απαντα I, Gallimard, σ. 112.

από τό υποκείμενο που τή διώνει).

Αυτό ακριβώς άπόδειξε ο Klossowski με τρόπο αξιοθαύμαστο στο σχολίο του για τόν Nietzsche: τήν παρουσία τής *Stimmung* (ψυχικής διάθεσης) ως ύλικής συγκίνησης, συγκίνησης που συνιστά τήν πιά ύψηπετή σκέψη και τήν όξύτερη αντίληψη¹⁹. «Οί φυγόκεντρες δυνάμεις δεν άποφεύγουν για πάντα τό κέντρο, αλλά τό ξαναπλησιάζουν για να άπομακρυνθούν και πάλι απ' αυτό: τέτοιες είναι και οι θίαιες ταλαντώσεις που άναστατώνουν ένα άτομο, όσον καιρό δεν άναζητά παρά τό ίδιο του τό κέντρο και δεν βλέπει τόν κύκλο που ό ίδιος άποτελεί μέρος του· και, αν οι ταλαντώσεις τόν άναστατώνουν, είναι επειδή ή καθεμία άνταποκρίνεται σ' ένα άτομο διαφορετικό από εκείνο που νομίζει ότι είναι στην πραγματικότητα, από τήν άποψη του άνεύρετου κέντρου. "Απ' όπου προκύπτει πώς ή κάθε ταυτότητα είναι ουσιαστικά τυχαία, και ότι ή καθεμία θά πρέπει να περάσει από μία σειρά άτομικότητες, ώστε τό συμπωματικό στοιχείο τής μιάς ή τής άλλης να τίς κάνει όλες αναγκαίες». Οί δυνάμεις έλξης και άπωσης, άκμής και παρακμής, δημιουργούν μία σειρά από έντατικές καταστάσεις με άφετηρία τήν ένταση = 0, που προσδιορίζει τό δίχως όργανα σώμα («τό περίεργο όμως είναι ότι κι εδω μία καινούρια συρροή είναι αναγκαία, μόνο και μόνο για να σημειώσει τούτη τήν άπουσία»). Δεν είναι τό εγώ-Nietzsche, καθηγητής τής φιλολογίας, που ξαφνικά χάνει τά λογικά του και που φαίνεται να ταυτίζεται με άλλα περιεργα πρόσωπα· είναι τό νισεϊκό-υποκείμενο που περνάει από μία σειρά καταστάσεις, και που ταυτίζει τά ιστορικά όνόματα με τίς καταστάσεις αυτές: όλα τά όνόματα τής *Ιστορίας*, είμαι εγώ. Τό υποκείμενο άπλώνεται σε όλόκληρη τήν περιμέτρο του κύκλου, που τό κέντρο του έχει εγκαταλειφθεί από τό εγώ. Στο κέντρο ύπάρχει ή μηχανή τής επιθυμίας, ή άζευγάρωτη μηχανή τής αιώνιας έπιστροφής. Ύποκείμενο ύπολειμματικό τής μηχανής, τό νισεϊκό-υποκείμενο άποσπά ένα επαθλο εύφορίας (*Voluptas*) από όλα όσα έβαλε σε κίνηση και που ό άναγνώστης είχε πιστέψει πώς ήταν μονάχα τό έργο του Nietzsche σε άποσπάσματα: «Ο Nietzsche νομίζει τώρα πώς επιδιώκει όχι τήν πραγμάτωση ενός συστήματος, αλλά τήν εφαρμογή ενός προγράμματος... υπό τή μορφή ύπολειμμάτων του νισεϊκού λόγου, που κατά κάποιο τρόπο άποτελούν τό θεατρνισμό του». Δεν πρόκειται για ταύτιση με πρόσωπα, αλλά για ταύτιση τών ιστορικών ονομάτων με ζώνες έντασης πάνω στο δίχως όργανα σώμα· και κάθε φορά τό υποκείμενο κραυγάζει: «Εγώ είμαι, είμαι λοιπόν εγώ!». Κανένας ποτέ δεν έφτιαξε τόσην ιστορία όση ό σχιζοφρενικός και κανένας με τόν τρόπο που αυτός τή φτιάχνει. Ο σχιζοφρενικός καταναλώνει σε μία και μόνη φορά τήν παγκόσμια ιστορία. Είχαμε άρχίσει με τό να τόν όρίζουμε ως

¹⁹ P. Klossowski, *Nietzsche et le cercle vicieux*, έκδ. Mercure de France, 1969.

Homo natura και νάτον τώρα πού καταλήγει σέ Homo historia. 'Από τόν ένα στόν άλλον υπάρχει ό μακρύς εκείνος δρόμος πού οδηγεί από τόν Hölderlin στόν Nietzsche, και πού επιταχύνεται. («'Η εὐφορία τοῦ Nietzsche δέν μπορεῖ νά παραταθεῖ τόσο όσο ἡ στοχαστική ἀποξένωση τοῦ Hölderlin. Τό δράμα τοῦ κόσμου πού ἀποδίδεται στόν Nietzsche δέν ἐγκαινιάζει μιά λίγο ἢ πολύ κανονική διαδοχή ἀπό τοπία ἢ νεκρές φύσεις, πού ἐκτείνεται σέ καμιά σαρανταριά χρόνια· εἶναι ἡ ἀναμνηστική παρωδία ἐνός περιστατικοῦ· και ὑπάρχει ἕνας μονάχα ἠθοποιός γιά νά τήν ἀπομνηθεῖ κάποια μέρα γιορτινή – γιατί ὅλα ἐκδηλώνονται και πάλι ἐξαφανίζονται σέ μιά και μόνη μέρα – ἔστω κι ἂν ἡ μέρα αὐτή δάσταξε ἀπό τίς 31 τοῦ Δεκέμβρη ὡς τίς 6 τοῦ Γενάρη – πέρα ἀπό τό σωστό ἡμερολόγιο»).

*
* *

'Η περίφημη θεωρία τοῦ ψυχιάτρου Clerambault φαίνεται πολύ δάσημη: τό παραλήρημα, μέ τόν συστηματικό ὀλικό του χαρακτήρα, εἶναι δευτερογενές σέ σχέση μέ τά τμηματικά και τοπικά φαινόμενα αὐτοματισμοῦ. Πράγματι, τό παραλήρημα χαρακτηρίζει τήν καταγωγή τῆς διαδικασίας παραγωγῆς τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν· και μ' ὄλο πού ἔχει τίς δικές τους συνθέσεις και διαθέσεις, ὅπως τό διαπιστώνουμε στήν παράνοια, λογουχάρη, ἢ και στίς παρανοιοειδεῖς μορφές τῆς σχιζοφρένειας, δέν ἀποτελεῖ μιάν αὐτοτελή σφαῖρα, ἀλλά εἶναι δευτερογενές σέ σχέση μέ τή λειτουργία και μέ τά ἀστοχήματα τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν. Ὡστόσο ὁ Clerambault χρησιμοποιοῦσε τόν ὄρο (ψυχικός) αὐτοματισμός μονάχα γιά ἀθεματικά φαινόμενα – ἠχώ, ἠχηση, ἐκρηξη, ἀνοησία – πού τά ἔβλεπε σάν τό μηχανικό ἀποτέλεσμα μολύνσεων ἢ δηλητηριάσεων. Ἐξηγοῦσε ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ παραληρήματος σάν συνέπεια, κι αὐτό, τοῦ αὐτοματισμοῦ· ὅσο γιά τό ἄλλο μέρος, τό «προσωπικό», ἦταν ἀντεργητικῆς φύσης και ἀναγόταν στόν «χαρακτήρα», πού οἱ ἐκδηλώσεις του μποροῦσαν ἄλλωστε νά προπορεύονται ἀπό τόν αὐτοματισμό (ὅπως, λογουχάρη, στόν παρανοϊκό χαρακτήρα)²⁰. Κατά συνέπεια, ὁ Clerambault ἔβλεπε τόν αὐτοματισμό μονάχα σάν ἕνα νευρολογικό μηχανισμό, μέ τή γενικότερη σημασία τῆς λέξης, κι ὄχι σάν μιά διαδικασία οικονομικῆς παραγωγῆς πού ἔβαζε σ' ἐνέργεια ἐπιθυμητικές μηχανές· και, γιά τήν ἱστορία, ἀρκοῦνταν στό νά ἐπικαλεῖται τόν ἔμφυτο ἢ τόν ἐπίκτητο χαρακτήρα. Ὁ Clerambault εἶναι ὁ Feuerbach τῆς ψυχιατρικῆς, μέ τήν ἔννοια πού ὁ Μάρξ γράφει: «Στόν βαθμό πού ὁ Feuerbach εἶναι ὑλιστής, παραβλέπει τήν ἱστορία, και στόν βαθμό πού παίρνει ὑπόψη τήν ἱστο-

²⁰ G. de Clerambault, *Oeuvre psychiatrique*, ἐκδ. P.U.F.

ρία, δέν εἶναι ὑλιστής». Ἀντίθετα, ἡ πραγματικά ὑλιστική ψυχιατρική προσδιορίζεται ἀπό μιά διπλή ἐνέργεια: τήν εἰσαγωγή τῆς ἐπιθυμίας μέσα στόν μηχανισμό και τήν εἰσαγωγή τῆς παραγωγῆς μέσα στήν ἐπιθυμία.

Δέν ὑπάρχει οὐσιαστική διαφορά ἀνάμεσα στόν ψευδο-ὑλισμό και τίς τυπικές μορφές τοῦ ἰδεαλισμοῦ. Ἡ θεωρία τῆς σχιζοφρένειας σηματοῦεται ἀπό τρεῖς ἔννοιες, πού ἀποτελοῦν και τόν τριαδικό τύπο τῆς: τή διάσπαση (Kraepelin), τόν αὐτισμό (Bleuler) και τόν χωρο-χρόνο ἢ τήν ὑπαρξη στόν κόσμο (Binswanger). Ἡ πρώτη εἶναι μιά ἐρμηνευτική ἔννοια πού θέλει νά δείξει τήν ἰδιάζουσα ταραχή ἢ τό ἀρχικό «ἔλλειμμα». Ἡ ἄλλη εἶναι μιά κατανοητική ἔννοια, πού δείχνει τήν ἰδιουτυπία τοῦ ἀποτελέσματος: τό ἴδιο τό παραλήρημα ἢ τήν τομή, «τήν ἀπόσπαση ἀπό τήν πραγματικότητα, πού συνοδεύεται ἀπό μιά σχετική ἢ ἀπόλυτη ὑπεροχή τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς». Ἡ τρίτη εἶναι μιά ἔννοια ἐκφραστική, πού ἀνακαλύπτει ἢ ξανα-ἀνακαλύπτει τό παραληρικό ἄτομο μέσα στόν ἰδιαίτερο κόσμο του. Οἱ τρεῖς αὐτές ἔννοιες ἔχουν τοῦτο τό κοινό ἀνάμεσα τους, ὅτι ἀνάγουν τό πρόβλημα τῆς σχιζοφρένειας στό «ἐγώ», μέ τή μεσολάβηση τῆς «εἰκόνας τοῦ σώματος» (τελευταία μεταμόρφωση τῆς ψυχῆς, ὅπου συγχωνεύονται οἱ ἀπαιτήσεις τοῦ σπιριτουαλισμοῦ και τοῦ θετικισμοῦ). Ὡστόσο, πάει καιρός πού ὁ σχιζοφρενικός ἔπαψε νά πιστεύει στό ὅτι τό ἐγώ μοιάζει μέ τό μπαμπά-μαμά. Βρίσκεται πέρα, πίσω, κάτω, κάπου ἄλλου, ἀλλά ὄχι μέσα σέ τοῦτα τά προβλήματα. Κι ἐκεῖ πού βρίσκεται, ὑπάρχουν βέβαια προβλήματα, ἀνυπερβλητά δάσανα, ἀφόρητες ἀθλιότητες, ἀλλά γιατί νά θέλουμε νά τόν ἐπαναφέρουμε ἐκεῖ ἀπ' ὅπου ἔχει πιά φύγει, γιατί νά τόν ξανατοποθετήσουμε μέσα σ' αὐτά τά προβλήματα πού δέν εἶναι πιά τά δικά του, γιατί νά χλευάσουμε τήν ἀλήθεια του, πού νομίσαμε ὅτι τήν ἔχουμε τιμῆσει ἀρκετά, μέ μιάν ἀψογή ὑπόκλιση μπροστά τῆς; Θά μάς πουν ὅτι ὁ σχιζοφρενικός δέν εἶναι πιά ἰκανός νά πει «ἐγώ», κι ὅτι πρέπει νά τοῦ ξαναδώσουμε τήν ἰερή λειτουργία τῆς ἐκφρασης. Αὐτό ἀκριβῶς πού ὁ ἴδιος συνοψίζει λέγοντας: μέ ξαναβρωμίζουν. «Δέν θά πῶ πιά ἐγώ, δέν θά τό πῶ ποτέ πιά, εἶναι πολύ κουτό. Κάθε φορά πού θά τό ἀκούω θά τό ἀντικαθιστώ μέ τό τρίτο πρόσωπο, ἂν τό θυμηθῶ. Ἀφοῦ τό θέλουν... Ἔτσι κι ἄλλιως, δέν θ' ἀλλάξει τίποτα». Κι ἂν ξαναπει ἐγώ, πάλι δέν θ' ἀλλάξει τίποτα. Ὅλα τοῦτα τά προβλήματα τοῦ εἶναι τόσο ξένα, τόσο ἀπόμερα... Ἀκόμα κι ὁ Freud δέν κατόρθωσε νά ξεφύγει ἀπό τή στενή αὐτή ἀποψη τοῦ ἐγώ. Κι ἐκεῖνο πού τόν ἐμπόδιζε ἦταν ὁ δικός του τριαδικός τύπος – ὁ οἰδιπόδειος, ὁ νευρωτικός: ὁ μπαμπάς-μαμά-ἐγώ. Ἀναρωτιέται κανεῖς μήπως ὁ ἀναλυτικός ἰμπεριαλισμός τοῦ οἰδιπόδειου συμπλέγματος ὀδήγησε τόν Freud νά ξαναβρεῖ και νά κατοχυρώσει μέ τό κύρος του τήν πληκτική ἔννοια «αὐτισμός», πού ἐφαρμόζεται στή σχιζοφρένεια. Γιατί – ἄς μὴν κρυβόμαστε – ὁ Freud δέν ἀγαπᾶ τοῦς

σχιζοφρενικούς, δέν αγαπά τήν αντίδρασή τους στήν οιδιποδειοποίηση, έχει μάλλον τήν τάση νά τούς μεταχειρίζεται σάν ζώα: παίρνουν τίς λέξεις γιά πράγματα, λέει, είναι άπαθείς, ναρκισσικοί, ξεκομμένοι από τήν πραγματικότητα, άνίκανοι νά κάνουν μιά μετατόπιση συναισθημάτων, μοιάζουν μέ τούς φιλόσοφους – «άνεπιθύμητη όμοιότητα». Άναρωτηθήκαμε πολλές φορές μέ ποιόν τρόπο είναι δυνατό νά άντιληφθεί κανείς ψυχαναλυτικά τή σχέση πού έχουν οί παρορμήσεις μέ τά συμπτώματα, τό σύμβολο μέ τό συμβολιζόμενο. Είναι σχέση *αιτιακή* ή μήπως *κατανόησης*, ή μήπως *έκφρασης*; Τό έρώτημα μπαίνει πάρα πολύ θεωρητικά. Γιατί, στήν πραγματικότητα, μόλις μάς τοποθετήσουν μέσα στό οιδιπόδειο, μόλις μάς μετρήσουν μέ τό οιδιπόδειο, θα τελειώνουν: καταργείται ή μόνη άσθεντική σχέση πού ήταν σχέση παραγωγής. Η μεγάλη άνακάλυψη τής ψυχανάλυσης στάθηκε ή άνακάλυψη τής επιθυμητικής παραγωγής, τής παραγωγής του άσυνείδητου. Άλλά, μέ τό οιδιπόδειο, ή σχέση αυτή γρήγορα συσκοτίστηκε από έναν καινούριο ιδεαλισμό: τό άσυνείδητο ως έργοστάσιο, αντικαταστάθηκε από ένα άρχαιο θέατρο: τίς παραγωγικές μονάδες του άσυνείδητου αντικατέστησε ή παράσταση: τό παραγωγικό άσυνείδητο αντικαταστάθηκε από ένα άσυνείδητο πού δέν μπορούσε πιά παρά μόνο νά εκφράζεται (μύθος, τραγωδία, όνειρο...).

Κάθε φορά πού τό πρόβλημα του σχιζοφρενικού άνάγεται στό εγώ, δέν μάς μένει άλλο παρά νά «γευτούμε» μιά ουσία ή ιδιοτυπία πού υποτίθεται πώς άνήκουν στον σχιζοφρενικό, κι άς τό κάνουμε αυτό από οίκτο και συμπάθεια ή γιά νά τήν ξαναφτύσουμε μέ συχασία: τή μιά φορά σάν εγώ διασπασμένο και τήν άλλη, πιά φιλάρεσκα, σάν εγώ πού δέν είχε πάψει νά υπάρχει, πού θρισκόταν εκεί σάν ιδιαίτερη μορφή, αλλά στον δικό του κόσμο, και πού αφήνεται νά άποκαλυφθεί από κάποιον πονηρό ψυχίατρο, κάποιον έξυπνο υπερπαρατηρητή. Κατανόηση, κοντολογίς, από κάποιον φαινομενολόγο. Κι έδω πάλι άς θυμηθούμε τήν προειδοποίηση του Μάρξ: από τή γεύση του σιταριού δέν μαντεύεις ποιός τό έχει σπείρει, ούτε από τό προϊόν μαντεύεις τό σύστημα και τίς σχέσεις παραγωγής. Τό προϊόν φαίνεται τόσο πιά ιδιότυπο, άνείπωτα ιδιότυπο, όσο τό συζητούμε μέ τίς *ιδεατές μορφές τής αιτιότητας*, τής *κατανόησης* ή τής *έκφρασης*, και όχι μέ τήν *πραγματική διαδικασία τής παραγωγής από τήν όποία έξαρτάται*. Ο σχιζοφρενικός παρουσιάζεται άκόμα πιά ιδιότυπος και προσωποποιημένος, όταν σταματούμε τή διαδικασία, ή όταν τή θεωρούμε σάν σκοπό, ή τήν κάνουμε νά λειτουργεί έμπειρον στό κενό, έτσι πού νά προκαλεί εκείνη τή «φρικτή άκρότητα όπου ή ψυχή και τό σώμα οδηγούνται τελικά στον άφανισμό» (ό Αύτι-στικός). Η περίφημη «τελική κατάσταση» του Kraepelin... Άντίθετα, μόλις προσδιορίσουμε τήν ύλική διαδικασία τής παραγωγής, ή ιδιοτυπία του προϊόντος τείνει νά έξαφανιστεί, και τήν ίδια στιγμή άναφάνεται ή

δυνατότητα μιάς άλλης «πραγμάτωσης». Προτού νά γίνει ή πάθηση του σχιζοφρενικού πού τεχνητοποιείται και προσωποποιείται στον αυτισμό, ή σχιζοφρένεια είναι ή διαδικασία τής παραγωγής τής επιθυμίας και των επιθυμητικών μηχανών. Πώς περνάμε από τή μιά στήν άλλη; και τό πέραςμα αυτό είναι αναπόφευκτο; νά ποιό έξακολουθεί νά είναι τό σπουδαίο έρώτημα. Στο σημείο τουτο, όπως και σέ πολλά άλλα, ο Jaspers έκανε τίς πιά πολύτιμες έπιστημάνσεις, γιατί ο «ιδεαλισμός» του ήταν μοναδικά άτυπικός. Άντιθέτοντας τήν έννοια «διαδικασία» στις έννοιες «άντίδραση» ή «άνάπτυξη τής προσωπικότητας», βλέπει τή διαδικασία ως ρήξη, παρεόδωση, έξω από μιά πλασματική σχέση μέ τό εγώ, γιά νά δάλει στή θέση τής μιάς σχέσης μέ τό «δαιμονικό» μέσα στή φύση. Τό μόνο πού του έλειπε ήταν νά άντιληφθεί τή διαδικασία σάν ύλική οικονομική πραγματικότητα, σάν διαδικασία παραγωγής μέσα στήν ταυτότητα Φύση = Βιομηχανία = Φύση = Ίστορία.

Η λογική τής επιθυμίας χάνει, κατά κάποιον τρόπο, τό αντικείμενό της από τήν πρώτη κίβλας στιγμή: τή στιγμή τής πλατωνικής διαίρεσης, πού επιβάλλει τήν έκλογή άνάμεσα στήν *παραγωγή* και τήν *κτήση*. Μόλις τοποθετήσουμε τήν επιθυμία δίπλα στήν κτήση, δίνουμε στήν επιθυμία μιά έννοια ιδεαλιστική (διαλεκτική, μηδενιστική), πού τήν όρίζει πριν άπ' όλα σάν έλλειψη – έλλειψη αντικειμένου, έλλειψη του πραγματικού αντικειμένου. Είναι άλήθεια πώς τό άλλο σκέλος, τό σκέλος «παραγωγή», δέν παραβλέπεται. Χάρη στον Κάντ μάλιστα, πραγματοποιήθηκε μιά κριτική επανάσταση στή θεωρία τής επιθυμίας, γιατί ο Κάντ όρίζει τήν επιθυμία σάν τήν «ικανότητα νά είσαι – μέ τίς παραστάσεις σου – αίτία τής πραγματικότητας των αντικειμένων των παραστάσεων αυτών». Άλλά δέν είναι τυχαίο ότι ο Κάντ, γιά νά άποσαφηνίσει τον όρισμό του, προσφεύγει στις δεισιδαιμονίες, στις παραισθήσεις και τίς φαντασιώσεις: ξέρουμε πώς τό πραγματικό αντικείμενο παράγεται μονάχα από μιά αίτιότητα κι από έξωτερικούς μηχανισμούς, αλλά ή γνώση αυτή δέν μάς έμποδίζει νά πιστεύουμε σέ μιάν έσωτερική δύναμη, τής επιθυμίας νά δημιουργεί τό αντικείμενό της, έστω και σέ μιάν έξωπραγματική, παραισθητική ή φαντασιωτική μορφή, και νά άναπαρασταίνει τήν αιτιότητα αυτή μέσα στήν ίδια τήν επιθυμία²¹. Η πραγματικότητα του αντικειμένου, έφόσον παράγεται από τήν επιθυμία, είναι επομένως ή *ψυχική πραγματικότητα*. Μπορούμε έτσι νά πούμε ότι ή κριτική επανάσταση δέν αλλάζει καθόλου τήν ουσία του προβλήματος: δέν θέτει υπό άμφισβήτηση τήν κλασική άντίληψη τής επιθυμίας σάν έλλειψη, αλλά στηρίζεται σ' αυτήν, υποστυλώνεται άπ' αυτήν και άρκείται στό νά τήν έμβαθύνει. Πραγματικά, άν ή επιθυμία είναι έλλειψη του πραγματικού αντικειμένου, ή πραγματικότητά της βρίσκεται σέ μιάν «ουσία τής έλλειψης», πού

²¹ Ι. Κάντ, *Κριτική τής κρίσης*, Εισαγωγή, παράγρ. 3.

παράγει τό φαντασιωμένο αντικείμενο. Ἡ ψυχανάλυση ἐκθέτει πληρέστατα τήν ἀντίληψη αὐτή τῆς ἐπιθυμίας σάν παραγωγῆς – ἀλλά σάν παραγωγῆς φαντασιώσεων. Στό πίο στοιχειώδες ἐπίπεδο ἐρμηνεύει, αὐτό σημαίνει πώς τό πραγματικό αντικείμενο – αὐτό πού λείπει ἀπό τήν ἐπιθυμία – συνδέεται τό ἴδιο μέ μιά ἐξωτερική παραγωγή, φυσική ἢ κοινωνική, ἐνῶ ἡ ἐπιθυμία παράγει ἐσωτερικά κάτι τό φαντασιακό δίπλα στήν πραγματικότητα, σάν νά ὑπῆρχε κάποιο «ὄνειρικό αντικείμενο πίσω ἀπό κάθε πραγματικό αντικείμενο», ἢ μιά διανοητική παραγωγή πίσω ἀπό τίς πραγματικές παραγωγές. Καί βέβαια ἡ ψυχανάλυση δέν εἶναι ὑποχρεωμένη νά καταλήγει σέ μιά μελέτη τῶν μιχλιμπιδιῶν καί τῶν παζαριῶν καί νά καταντᾷ ἔτσι νά γίνεται μιά ἀξιοθρήνητη ψυχανάλυση τοῦ ἀντικειμένου (ψυχανάλυση τοῦ πακέτου λαζανιῶν, τοῦ αὐτοκινήτου ἢ τοῦ «ἀποτέτοιου»). Ἀλλά κι ὅταν ἀκόμα ἡ φαντασίωση ἐρμηνεύεται σέ ὅλη τῆς τήν ἔκταση, ὄχι πιά σάν αντικείμενο, ἀλλά σάν μιά ιδιαίτερη μηχανή πού προβάλλει τήν ἐπιθυμία, ἢ μηχανή αὐτή εἶναι μονάχα θεατρική καί ἀφήνει νά ὑφίσταται ἡ συμπληρωματικότητα αὐτοῦ πού ἡ ἴδια χωρίζει: ἐπομένως ἡ ἀνάγκη εἶναι ἐκεῖνη πού προσδιορίζεται ἀπό τή σχετική καί συγκεκριμένη ἔλλειψη τοῦ ἴδιου τοῦ ἀντικειμένου τῆς, ἐνῶ ἡ ἐπιθυμία ἐμφανίζεται σάν ἐκεῖνο πού παράγει τή φαντασίωση καί πού αυτοπαράγεται ἀποσπώμενη ἀπό τό ἀντικείμενο, ἀλλά συνάμα καί ἐπιτείνοντας τήν ἔλλειψη, σπρώχνοντάς την στό ἀπόλυτο, μετατροπιάς την σέ «ἀθεράπευτη ἀνεπάρκεια τῆς ὑπαρξῆς», μιά «ἀπ-ουσία πού εἶναι ἡ ζωή». Γι' αὐτό καί ἡ ἐπιθυμία παρουσιάζεται σάν νά στηρίζεται πάνω στίς ἀνάγκες, μιά καί ἡ παραγωγικότητα τῆς ἐπιθυμίας ἐξακολουθεῖ νά διαμορφώνεται πάνω στή βάση τῶν ἀναγκῶν καί τῆς ἀναλογίας ἔλλειψης ἀπό τό ἀντικείμενο (θεωρία τῆς στήριξης). Κοντολογίς, ὅταν ἀνάγουμε τήν ἐπιθυμητική παραγωγή σέ μιά παραγωγή φαντασίωσης, ἀπλῶς συνάγουμε ὅλα τά συμπεράσματα ἀπό τήν ἰδεαλιστική ἀρχή πού ὀρίζει τήν ἐπιθυμία σάν μιά ἔλλειψη καί ὄχι σάν παραγωγή, «βιομηχανική» παραγωγή. Ὁ Clément Rosset λέει πολύ σωστά: κάθε φορά πού ἐπιμένουμε σέ μιά ἔλλειψη ἀπό τήν ὁποία λείπει ἡ ἐπιθυμία γιά νά ὀρίσει τό ἀντικείμενό τῆς, «ὁ κόσμος συμπληρώνεται ἀπό ἕναν ἄλλο κόσμο – ἕναν ὁποιοδήποτε κόσμο – χάρις στήν ἀκόλουθη πορεία: τό ἀντικείμενο λείπει ἀπό τήν ἐπιθυμία· ἄρα ὁ κόσμος δέν περιέχει ὅλα τ' ἀντικείμενα, τοῦ λείπει τουλάχιστο ἕνα, τό ἀντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας· ἄρα ὑπάρχει ἕνα "ἄλλο" πού ἔχει τό κλειδί τῆς ἐπιθυμίας (πού λείπει ἀπό τόν κόσμο)».²²

Ἄν ἡ ἐπιθυμία παράγει, παράγει κάτι τό πραγματικό. Ἄν ἡ ἐπιθυμία εἶναι παραγωγική, δέν μπορεῖ νά εἶναι τέτοια παρά μέσα στήν πραγματικότητα καί νά παράγει πραγματικότητα. Ἡ ἐπιθυμία εἶναι τό σύνολο

²² Clément Rosset *Logique du pire*, P.U.F., 1970, σ. 37.

τῶν παθητικῶν συνθέσεων πού φτιάχνουν τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα, τίς ροές καί τά σώματα, καί πού λειτουργοῦν σάν παραγωγικές μονάδες. Ἀπό ἐδῶ βγαίνει τό πραγματικό· πού εἶναι τό ἀποτέλεσμα τῶν παθητικῶν συνθέσεων τῆς ἐπιθυμίας ὡς ἀυτοπαραγωγῆς τοῦ ἀσυνείδητου. Τίποτα δέν λείπει ἀπό τήν ἐπιθυμία· δέν τῆς λείπει τό ἀντικείμενό τῆς. Μάλλον τό ὑποκείμενο εἶναι ἐκεῖνο πού λείπει ἀπό τήν ἐπιθυμία, ἢ λείπει ἀπό τήν ἐπιθυμία τό μόνιμο ὑποκείμενο. Μόνιμο ὑποκείμενο δέν ὑπάρχει παρά μόνο μέ τήν καταπίεση. Ἡ ἐπιθυμία καί τό ἀντικείμενό τῆς εἶναι ἕνα καί τό αὐτό, εἶναι ἡ μηχανή ὡς μηχανή μηχανῆς. Ἡ ἐπιθυμία εἶναι μηχανή, τό ἀντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας εἶναι ἀκόμα μηχανή συνδεμένη, κι ἔτσι τό προϊόν παρακρατεῖται ἀπό τήν παραγωγή καί κάτι ἀποσπάται ἀπό τήν παραγωγή στό προϊόν, πού θά δώσει ἕνα ὑπόλοιπο στό νομαδικό καί πλανόδιο ὑποκείμενο. Ἡ πραγματική ὑπαρξή τῆς ἐπιθυμίας εἶναι τό Πραγματικό καθ'αυτό²³. Δέν ὑπάρχει καμιά ιδιαίτερη μορφή ὑπαρξῆς πού θά μποροῦσε νά ὀνομαστεῖ ψυχική πραγματικότητα. Ὅπως λέει ὁ Μάρξ, δέν ὑπάρχει ἔλλειψη, ὑπάρχει πάθος: «νά εἶσαι ἀντικείμενο, φυσικό καί αἰσθητό». Δέν εἶναι ἡ ἐπιθυμία πού στηρίζεται στίς ἀνάγκες, ἀλλά ἀντίθετα οἱ ἀνάγκες πού πηγάζουν ἀπό τήν ἐπιθυμία: οἱ ἀνάγκες εἶναι ἀντι-προϊόντα μέσα στήν πραγματικότητα πού παράγει ἡ ἐπιθυμία. Ἡ ἔλλειψη εἶναι μιά ἀντι-συνέπεια τῆς ἐπιθυμίας, τοποθετημένη, συγγυρισμένη καί «κενοτοπισμένη» στή φυσική καί κοινωνική πραγματικότητα. Ἡ ἐπιθυμία μένει πάντα κοντά στίς συνθήκες τῆς ἀντικειμενικῆς ζωῆς, τίς ἐγκολπώνεται καί τίς ἀκολουθεῖ, παύει νά ζεῖ ὅταν αὐτές λείψουν, μετατοπίζεται μαζί τους, γι' αὐτό καί καταντᾷ τόσο εὐκολα ἐπιθυμία θανάτου, ἐνῶ ἡ ἀνάγκη μετᾷ τό ξεμάκρμα ἐνός ὑποκειμένου πού ἔχασε τήν ἐπιθυμία, χάνοντας τήν παθητική σύνθεση αὐτῶν τῶν συνθηκῶν. Ἡ ἀνάγκη σάν ἐμπειρία τοῦ κενοῦ ἔχει τοῦτο μόνο τό νόημα: νά ζητήσει, νά συλλάβει καί νά ἐκμεταλλεῖ τίς παθητικές συνθέσεις ἐκεῖ πού ἐξακολουθοῦν νά βρῖσκονται. Μάταια λέμε «δέν εἶμαστε χόρτο», πάει καιρός πού ἔχουμε χάσει τή χλωροφυλλική σύνθεση, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά τρώμε... Ἡ ἐπιθυμία γίνεται τότε ὁ ἀποκρουστικός ἐκείνος φόβος τῆς ἔλλειψης. Ἀλλά ἀκριβῶς τή φράση τοῦτη δέν εἶναι οἱ φτωχοί κι οἱ ἀποστερημένοι πού τήν προφέρουν. Αὐτοί, ἀντίθετα, ξέρουν ὅτι μοιάζουν πολύ μέ τό χορτάρι, καί ὅτι ἡ ἐπιθυμία ἔχει

²³ Ἡ ἀξιοθαύμαστη θεωρία τῆς ἐπιθυμίας πού διατύπωσε ὁ Λακάν ἔχει, νομίζουμε, δύο πόλους: τόν ἕνα σέ σχέση μέ τό «ἀντικείμενο *a* μικρό» ὡς ἐπιθυμητική μηχανή πού ὀρίζει τήν ἐπιθυμία σάν μιά πραγματική παραγωγή, ξεπερνώντας κάθε ἰδέα ἀνάγκης ἀλλά καί φαντασίωσης· τόν ἄλλο σέ σχέση μέ τόν «μεγάλο Ἄλλο» ὡς σημαῖνον, πού εἰσάγει ξανά μιά ὀρισμένη ἰδέα ἔλλειψης. Στό ἄρθρο τοῦ Leclair γιά τήν «Πραγματικότητα τῆς ἐπιθυμίας» (στό *Sexualité humaine*, Aubier 1970), βλέπουμε καθαρά τήν τάλαντευση ἀνάμεσα στούς δύο αὐτούς πόλους.

«ανάγκη» από ελάχιστα πράγματα – όχι από τὰ πράγματα εκείνα που τους παραχωρούν, αλλά από εκείνα που τους αποσπούν, και που δεν αποτελούσαν έλλειψη για τὸ ὑποκείμενο, αλλά μάλλον τὴν ἀντικειμενικότητα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἀντικειμενικὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου, πού γι' αὐτόν τὸ νὰ ἐπιθυμῆς σημαίνει νὰ παράγεις, νὰ παράγεις πραγματικά. Τὸ πραγματικὸ δὲν εἶναι ἀδύνατο, ἀντίθετα, μέσα στοῦ πραγματικὸ ὅλα γίνονται δυνατά. Δὲν εἶναι ἡ ἐπιθυμία που ἐκφράζει μιὰ μοριογραφικὴ ἔλλειψη μέσα στοῦ ὑποκείμενο, ἀλλὰ εἶναι ἡ μοριογραφικὴ ὁργάνωση που καταργεῖ τὴν ἐπιθυμία ἀπὸ τὸ ἀντικειμενικὸ της εἶναι. Οἱ ἐπαναστάτες, οἱ καλλιτέχνες, οἱ οἰωνοσκόποι ἀρκοῦνται νὰ εἶναι ἀντικειμενικοί, μονάχα ἀντικειμενικοί: νιώθουν πὼς ἡ ἐπιθυμία ἀγκαλιάζει τὴ ζωὴ μὲ δύναμη παραγωγικὴ, καὶ τὴν ἀναπαράγει τόσο πιὸ ἔντονα ὅσο λιγότερες εἶναι οἱ ἀνάγκες του. Καὶ τόσο τὸ χειρότερο γιὰ ἐκείνους πού πιστεύουν πὼς εὐκολο εἶναι νὰ τὸ λές, ἢ πὼς πρόκειται γιὰ μιὰν ἰδέα παρμένη ἀπὸ τὰ διδύλια. «'Απὸ τὰ λίγα που ἔχω διαβασμένα, ἔφτασα στοῦ συμπέρασμα πὼς ἐκείνοι που ζοῦν ἐντατικά, που πλάθουν τὴ ζωὴ, που εἶναι ἡ ἴδια ἡ ζωὴ, τρῶνε ελάχιστα, κοιμούνται ελάχιστα, ἔχουν ελάχιστη περιουσία – ἂν τὴν ἔχουν κι αὐτὴν. Δὲν ἔχουν αὐταπάτες γιὰ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ καθῆκον ἢ τὴν τεκνοποίηση, μὲ τὸν περιορισμένο σκοπὸ νὰ διαιωνίσουν τὴν οἰκογένεια ἢ νὰ ὑπερασπίσουν τὸ κράτος... 'Ο κόσμος τῶν φαντασιώσεων εἶναι ὁ κόσμος που δὲν περατώσαμε τὴν κατάρτησή του. Εἶναι ὁ κόσμος τοῦ χτές, ὄχι τοῦ αὔριο. Τὸ νὰ προχωρῆς γαντζωμένος στοῦ χτές, εἶναι σάν νὰ ἔρχνεις μαζί σου τὰ σίδηρα τοῦ κατάδικου»²⁴. Ζωντανὸς δραματιστὴς εἶναι ὁ Σπινόζα ντυμένος στὰ ρούχα τοῦ ναπολιτάνου ἐπαναστάτη. Ξέρουμε καλά ἀπὸ πού προέρχεται ἡ ἔλλειψη – καὶ τὸ ὑποκειμενικὸ σύστημά της: ἡ φαντασίωση. Ἡ ἔλλειψη εἶναι συγυρισμένη, ὁργανωμένη, μέσα στὴν κοινωνικὴ παραγωγή. Εἶναι τὸ ἀντιπροϊόν τοῦ ὁργάνου τῆς ἀντι-παραγωγῆς που στρέφεται πρὸς τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ τὶς οἰκειώνεται. Ἡ ἔλλειψη δὲν εἶναι ποτὲ πρωταρχικὴ: ἡ παραγωγή δὲν εἶναι ποτὲ ὁργανωμένη σὲ συνάρτησή μὲ μιὰ προγενέστερη ἔλλειψη· ἡ ἔλλειψη εἶναι ἐκείνη που ἔρχεται νὰ στεγαστεῖ, νὰ «κενοτοποιητεῖ», νὰ πολλαπλασιαστεῖ, ἀνάλογα μὲ τὴν ὁργάνωση μιᾶς προγενέστερης παραγωγῆς²⁵. Ἡ χρησιμοποίηση τοῦ κενοῦ ὡς οἰκονομία

²⁴ Henry Miller, *Sexus*, γαλλ. μετάφρ. Buchet-Chastel, σ. 277.

²⁵ Ὁ Maurice Clavel παρατηρεῖ, ἀναφερόμενος στὸν Sartre, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται σὲ μιὰ μαρξιστικὴ φιλοσοφία νὰ υἱοθετεῖ, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κιόλας, τὴν ἔννοια τῆς σπανιότητας: «Ἡ σπανιότητα που προηγεῖται ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση, ὑψώνει σὲ παντοτινὴ ἀνεξάρτητη πραγματικότητα – ἀφοῦ τὴν τοποθετεῖ σ' ἓνα πρωταρχικὸ στάδιο – τὸν νόμο τῆς προσφοράς καὶ τῆς ζήτησης. Ἐπομένως δὲν μπαίνει πιά ζήτημα νὰ περιλάβουμε τὸν νόμο αὐτόν στὸν μαρξισμό ἢ νὰ τὸν συναγάγουμε ἀπὸ τὴ θεωρία του, ἀφοῦ εἶναι ἀμέσως ὁρατὸς ἀπὸ πρῶν, σ' ἓνα πεδίο ἀπ' ὅπου προέρχεται ὁ ἴδιος ὁ μαρξισμός. Ὁ Μάρξ ἀρνιέται αὐστηρὰ νὰ χρησιμοποιοῦσε

τῆς ἀγορᾶς, αὐτὴ εἶναι ἡ τέχνη. μιᾶς κυρίαρχης τάξης: νὰ ὁργανώνει τὴν ἔλλειψη μέσα στὴν ἀφθονία τῆς παραγωγῆς, νὰ κάνει νὰ κυλήσει ὅλη ἡ ἐπιθυμία μέσα στὸν μεγάλο φόβο τῆς ἔλλειψης, νὰ ἔξαρτᾷ τὸ ἀντικείμενο ἀπὸ μιὰν πραγματικὴ παραγωγή – πού ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ἔξωτερικὴ πρὸς τὴν ἐπιθυμία (ἀπαίτηση τῆς ὀρθολογικότητας) – ἐνῶ ἡ παραγωγή τῆς ἐπιθυμίας μετατρέπεται σὲ φαντασίωση (τίποτε ἄλλο ἀπὸ φαντασίωση).

Δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά κοινωνικὴ παραγωγή πραγματικότητας κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐπιθυμητικὴ παραγωγή φαντασίωσης. Ἄνάμεσα στὶς δύο αὐτὲς παραγωγὲς δὲν φαίνεται νὰ δημιουργοῦνται παρὰ δευτερεύοντες δεσμοὶ ἐνδοβολῆς καὶ προβολῆς, σάν νὰ συνοδεύονταν οἱ κοινωνικὲς ἐνέργειες ἀπὸ διανοητικὲς ἐσωτερικευμένες ἐνέργειες, ἢ σάν νὰ προβάλλονταν οἱ διανοητικὲς ἐνέργειες πάνω στὰ κοινωνικὰ συστήματα – δίχως οἱ πρῶτες νὰ κατορθώνουν ποτὲ νὰ κλονίσουν τὰ δεύτερα. Ὅσο ἀρκοῦμαστε νὰ παραλληλίσουμε τὸ χρῆμα, τὸν χρυσό, τὸ κεφάλαιο καὶ τὸ καπιταλιστικὸ τρίγωνο, ἀπὸ τὴ μιὰ, μὲ τὴν λίμπιντο, τὸν προκτό, τὸν φαλλό καὶ τὸ οἰκογενειακὸ τρίγωνο, ἀπὸ τὴν ἄλλη, περνοῦμε εὐχάριστα τὴν ὥρα μας, ἀλλὰ οἱ μηχανισμοὶ τοῦ χρήματος παραμένουν ὀδύνη ἀδιάφοροι στὶς προκτικὲς προβολὲς ἐκείνων που χειρίζονται τὸ χρῆμα. Ὁ παραλληλισμὸς Marx-Freud παραμένει ὀδύνη ἀδιάφορος ἀπὸ τὸ νὰ παρουσιάζει συνθήκες που ἐσωτερικεύονται ἢ προβάλλονται ἢ μιὰ πάνω στὴν ἄλλη, χωρὶς νὰ παύουν νὰ εἶναι ξένες – ὅπως στὴν περίφημη ἔξιωση: χρῆμα = σκατά. Στὴν πραγματικότητα ἡ κοινωνικὴ παραγωγή εἶναι μονάχα ἡ ἴδια ἡ ἐπιθυμητικὴ παραγωγή μέσα σὲ καθορισμένες συνθήκες. Ἐμεῖς λέμε πὼς τὸ κοινωνικὸ πεδίο τὸ διατρέχει ἄμεσα ἡ ἐπιθυμία, που εἶναι τὸ ἱστορικὸ καθορισμένο προϊόν του καὶ ὅτι ἡ λίμπιντο δὲν χρειάζεται καμιά μεσολάβηση ἢ ἐξιδανίκευση, καμιά ψυχικὴ ἐνέργεια, καμιά μεταμόρφωση, γιὰ νὰ ἐπενδύσει τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ τὶς σχέσεις παραγωγῆς. Δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἐπιθυμία καὶ τὸ κοινωνικὸ πεδίο. Ἀκόμα καὶ οἱ πιὸ καταπιεστικὲς, οἱ πιὸ θανατηφόρες μορφὲς τῆς κοινωνικῆς ἀναπαραγωγῆς παράγονται ἀπὸ ἐπιθυμία, στὴν ὁργάνωση που ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία κάτω ἀπὸ καθορισμένες συνθήκες τὶς ὁποῖες θὰ χρειαστεῖ ν' ἀναλύσουμε. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ βασικὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας παραμένει πάντα ἐκεῖνο που ἔθεσε ὁ Spinoza (καὶ που ὁ Reich ξανάφερε στὴν ἐπικαιρότητα): «Γιατί οἱ ἄνθρωποι μάχονται γιὰ τὴ σκλαβιά τους, σάν νὰ πρόκειται γιὰ τὴ σωτηρία τους;» Πὼς καταντᾷ κανεὶς νὰ φωνάζει: ἀκόμα πιὸ πολλοὺς φόρους! λιγότερο φωμί! Τὸ ἐκπληκτικὸ – ὅπως λέει ὁ Reich – δὲν εἶναι τὸ ὅτι ἄλλοι κλέβουν κι ἄλλοι κάνουν ἀπεργία· ἀλλὰ μάλλον τὴν ἔννοια τῆς σπανιότητας, καὶ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὴν ἀρνηθεῖ, γιατί ἡ ἔννοια αὐτὴ θὰ κατέστρεφε τὴ θεωρία του». (*Qui est aliéné?*, Flammarion, 1970, σ. 330).

τό ότι οι πεινασμένοι δεν κλέβουν πάντα και ότι οι εκμεταλλευόμενοι δεν κάνουν πάντα απεργία: γιατί άραγε υπάρχουν άνθρωποι που ανέχονται αιώνας τώρα την εκμετάλλευση, την ταπείνωση, τη σκλαβιά, ως τό σημείο να τίς θέλουν όχι μονάχα για τους άλλους αλλά και για τόν εαυτό τους; Πουθενά άλλο ο Reich δεν είναι τόσο μεγάλος στοχαστής όσο όταν αρνιέται να εξηγήσει τόν φασισμό με τό ότι οι μάζες τόν δέχονται από λαθεμένη εκτίμηση ή από αυταπάτη· αντίθετα, προσπαθεί να τόν εξηγήσει με την επιθυμία, στά πλαίσια της επιθυμίας: όχι, οι μάζες δεν ξεγελάστηκαν, επιθύμησαν τόν φασισμό σέ μίαν όρισμένη στιγμή, σέ όρισμένες περιστάσεις – κι αυτό ακριβώς πρέπει να εξηγήσουμε, αυτήν τή διαστροφή επιθυμίας τών μαζών²⁶. Όσοτόσο ο Reich δεν κατορθώνει να μάς δώσει μίαν ίκανοποιητική απάντηση, γιατί κι αυτός με τή σειρά του άναστηλώνει έκεινο που είχε γκρεμίσει, κάνοντας τή διάκριση άνάμεσα στό έλλογο, όπως υπάρχει ή όπως θά έπρεπε να υπάρχει μέσα στή διαδικασία της κοινωνικής παραγωγής και τό έλλογο που ένυπάρχει στην επιθυμία, και που μόνο αυτό μπορεί να υπάγεται στην άρμοδιότητα της ψυχανάλυσης. Έτσι, κατά τόν Reich, μονάχα ή ψυχανάλυση μπορεί να εξηγήσει τό «άρνητικό», τό «υποκειμενικό», και τίς «άναστολές» στό κοινωνικό πεδίο. Ξαναπέφτει έτσι άναγκαστικά σ' ένα δυισμό άνάμεσα στό πραγματικό αντικείμενο που παράγεται έλλογα και στην άλογη παραγωγή της φαντασίωσης²⁷. Παραιτείται από τήν προσπάθεια ν' ανακαλύψει τό κοινό μέτρο ή τόν κοινό χώρο τού κοινωνικού πεδίου και της επιθυμίας. Γιατί, για να μπορέσει άληθινά να θεμελιώσει μίαν ύλιστική ψυχιατρική, έλειπε από τή θεωρία του ή κατηγορία της επιθυμητικής παραγωγής, όπου τό πραγματικό να μπορούσε να υπαχθεί τόσο στις λεγόμενες έλλογες μορφές όσο και στις άλογες.

Η μαζική ύπαρξη μιάς κοινωνικής καταπίεσης πάνω στην επιθυμητική παραγωγή δεν κλονίζει καθόλου τήν άρχή που διατυπώσαμε: ή επιθυμία παράγει κάτι πραγματικό ή ή επιθυμητική παραγωγή δεν είναι τίποτε άλλο παρά ή κοινωνική παραγωγή. Δεν μπαίνει ζήτημα να όρίσουμε για τήν επιθυμία μίαν ιδιαίτερη μορφή ύπαρξης, μιά άνοητική ή ψυχική πραγματικότητα, αντίθετη προς τήν ύλική πραγματικότητα της κοινωνικής παραγωγής. Οι επιθυμητικές μηχανές δεν είναι μηχανές φαντασιωτικές ή όνειρικές, που ξεχωρίζουν από τίς τεχνικές και τίς κοινωνικές μηχανές, ή έρχονται να τίς συμπληρώσουν. Οι φαντασιώσεις εί-

²⁶ W. Reich, *Η Μαζική ψυχολογία τού φασισμού*.

²⁷ Οι κουλτουραλιστές κάνουν τή διάκριση άνάμεσα στα όρθολογικά συστήματα και τά συστήματα προβολής και θεωρούν πως ή ψυχανάλυση δεν εφαρμόζεται παρά μονάχα στα τελευταία (ό Kardiner λχ.). Άλλά παρ' όλη τήν αντίθεσή τους στον κουλτουραλισμό, ο Reich καθώς κι ο Marcuse άναγνωρίζουν ένα μέρος τού δυαδισμού αυτού, μ' όλο που όρίζουν και κρίνουν με διαφορετικό τρόπο τό έλλογο και τό άλογο.

ναι μάλλον δευτεροβάθμιες εκφράσεις, που πηγάζουν από τήν ταυτότητα τών δύο ειδών μηχανών σ' ένα δοσμένο περιβάλλον. Γι' αυτό και ή φαντασίωση δεν είναι ποτέ άτομική: είναι φαντασίωση όμαδική, όπως τό άπόδειξε ή ίδρυματική άνάλυση. Κι αν υπάρχουν δύο είδη όμαδικών φαντασιώσεων, είναι γιατί ή ταυτότητα μπορεί να έρμηνευτεί με δύο τρόπους, άνάλογα με τό αν οι επιθυμητικές μηχανές νοούνται μέσα στις μεγάλες άγελαίες μάζες που τίς συνθέτουν ή με τό αν οι κοινωνικές μηχανές άνάγονται στις στοιχειώδεις δυνάμεις της επιθυμίας που τίς σχηματίζουν. Είναι λοιπόν δυνατό, προκειμένου για όμαδική φαντασίωση, ή λήμπιντο να έπενδύσει τό ύπάρχον κοινωνικό πεδίο, άκόμα και στις πιο καταπιεστικές του μορφές· ή, αντίθετα, να επιχειρήσει μίαν αντί-έπένδυση που συνδέει τήν επαναστατική επιθυμία με τό ύπάρχον κοινωνικό πεδίο (οι μεγάλες σοσιαλιστικές ούτοπίες τού δέκατου ένατου αιώνα, λογουχάρα, μπορούν να θεωρηθούν νά θεωρηθούν όχι σαν ιδεατά πρότυπα, αλλά σαν όμαδικές φαντασιώσεις, δηλαδή σαν φορείς της πραγματικής παραγωγικότητας της επιθυμίας που κάνουν δυνατή μίαν άπο-έπένδυση ή μίαν «άποθέμιση» τού σημερινού κοινωνικού πεδίου, προς όφελος της επαναστατικής θέσμησης της ίδιας της επιθυμίας). Άνάμεσα όμως στα δύο, άνάμεσα στις επιθυμητικές μηχανές και τίς τεχνικές κοινωνικές μηχανές, δεν ύπάρχει ποτέ διαφορά φύσης. Ύπάρχει βέβαια κάποια διάκριση, αλλά μονάχα διάκριση λειτουργίας, άνάλογα με τίς σχέσεις μεγέθους. Οι μηχανές είναι οι ίδιες, και μονάχα ή λειτουργία τους είναι διαφορετική· κι αυτό ακριβώς δείχνουν οι όμαδικές φαντασιώσεις.

Όταν σκιαγραφήσαμε παραπάνω έναν παραλληλισμό άνάμεσα στην κοινωνική παραγωγή και στην επιθυμητική παραγωγή για ν' άποδείξουμε –και στις δύο περιπτώσεις– τήν ύπαρξη ενός αντι-παραγωγικού όργάνου, ίκανού να στραφεί προς τίς παραγωγικές μορφές και να τίς οίκειωθεί, ο παραλληλισμός αυτός δεν προδικάζε καθόλου τή σχέση άνάμεσα στις δύο παραγωγές. Τό μόνο που μπορούσαμε ήταν να διευκρινίσουμε όρισμένες όψεις άναφορικά με τή διαφορά λειτουργίας. Και πρώτα-πρώτα, οι τεχνικές μηχανές δεν λειτουργούν, βέβαια, παρά μόνο αν δεν είναι ξεχαρβαλωμένες· τό όριό τους είναι ή φθορά κι όχι τό ξεχαρβάλωμα. Ο Μάρξ βασίστηκε στην άπλή αυτή άρχή για να δείξει ότι τό ιδιαίτερο χαρακτηριστικό μιάς τεχνικής μηχανής είναι ή σταθερή διάκριση άνάμεσα στό μέσο παραγωγής και τό προϊόν· έτσι, ή μηχανή μεταδίνει στό προϊόν τήν άξία – και μονάχα τήν άξία που χάνει με τή φθορά της. Άντίθετα, οι επιθυμητικές μηχανές δεν παύουν να ξεχαρβαλώνονται όσο λειτουργούν, δεν λειτουργούν παρά όντας ξεχαρβαλωμένες: πάντα ένα μέρος της παραγωγικής δραστηριότητας μολιάζεται στό προϊόν και τά έξαρτήματα της μηχανής είναι επίσης και ή καύσιμη ύλη. Η τέχνη χρησιμοποιεί συχνά τήν ιδιότητα αυτή δημιουργώντας άληθινές όμαδικές φαντασιώσεις, που βραχυκυκλώνουν τήν κοινωνική παραγωγή

μέ μιάν επιθυμητική παραγωγή και εισάγουν μία λειτουργία ξεχαρβάλωματος στην αναπαραγωγή τεχνικών μηχανών – όπως λογουχάρη τά καμένα βιολιά του Αμπαν, τά συμπιεσμένα αυτοκίνητα του César. Γενικότερα άκόμα, ή μέθοδος παρανοϊκής κριτικής του Dalí εξασφαλίζει την έκρηξη μιάς επιθυμητικής μηχανής μέσα σ' ένα αντίκειμενο κοινωνικής παραγωγής. Ήδη όμως ό Ravel προτιμούσε τό ξεχαρβάλωμα από τή φθορά, κι αντικαθιστούσε τήν επιδράδυνση του μουσικού ρυθμού ή τό βαθμιαίο σήσιμο του ήχου, μέ τό απότομο σταμάτημα, τόν διστακτικό ή τόν σπασμωδικό ρυθμό, τό τσάκισμα, τό σπάσιμο τής νότας²⁸. 'Ο καλλιτέχνης είναι ό έξουσιαστής τών αντικειμένων· ένσωματώνει στην τέχνη του αντικείμενα σπασμένα, καμένα, ξεχαρβαλωμένα, και τά επαναφέρει στον ρυθμό τών επιθυμητικών μηχανών, πού τό ξεχαρβάλωμά τους άποτελεί μέρος τής ίδιας τους τής λειτουργίας· μäs παρουσιάζει μηχανές παρανοϊκές, θαυματουργές, άζευγάρωτες, σάν ισάριθμες τεχνικές μηχανές, μέ κίνδυνο νά ύπονομεύσει τίσ τεχνικές επιθυμητικών μηχανών. Κάτι παραπάνω: τό έργο τέχνης είναι αυτό καθαντό επιθυμητική μηχανή. 'Ο καλλιτέχνης στοιβάζει τόν θησαυρό του και τόν έτοιμάζει για μία προσεχή έκρηξη και γι' αυτό θεωρεί πώς στ' αλήθεια οι καταστροφές άργούν κάπως νά έλθουν.

Μιά δεύτερη διαφορά λειτουργίας προκύπτει από τά πιο πάνω: οι επιθυμητικές μηχανές παράγουν άντιπαραγωγή από μόνες τους, ενώ ή άντιπαραγωγή πού χαρακτηρίζει τίσ τεχνικές μηχανές παράγει μόνο μέσα στις έξωτερικές συνθήκες τής αναπαραγωγής τής διαδικασίας (μ' όλο πού οι συνθήκες αυτές δέν έρχονται «έκ τών ύστερων»). Γι' αυτό, οι τεχνικές μηχανές δέν άποτελούν μιάν οικονομική κατηγορία, και άναγονται πάντα σ' ένα κοινωνικό σώμα ή κοινωνική μηχανή, πού δέν συγχέεται μ' αυτές, και πού ρυθμίζει τήν αναπαραγωγή αυτή. Ή τεχνική μηχανή δέν είναι λοιπόν αίτια, αλλά μονάχα ένδειξη μιάς γενικής μορφής τής κοινωνικής παραγωγής: λογουχάρη, οι χειρωνακτικές μηχανές και οι πρωτόγονες κοινωνίες, ή υδραυλική μηχανή και ό άσιατικός τρόπος παραγωγής, ή βιομηχανική μηχανή και ό καπιταλισμός. 'Όταν λοιπόν θεωρούσαμε τό κοινωνικό σώμα σάν τό άνάλογο του δίχως όργανα συμπαγούς σώματος, ύπήρχε μολαταύτα μία σημαντική διαφορά. Γιατί οι επιθυμητικές μηχανές είναι ή θεμελιακή κατηγορία τής οικονομίας τής επιθυμίας, παράγουν οι ίδιες ένα δίχως όργανα σώμα, και δέν διακρίνουν τούς φορείς τής παραγωγής από τά δικά τους έξαρτήματα, ούτε τίσ σχέσεις παραγωγής από τίσ δικές τους σχέσεις, ούτε τό κοινωνικό από τό τεχνικό. Οι επιθυμητικές μηχανές είναι μαζί και τεχνικές και κοινωνικές. Και μ' αυτήν άκριβώς τήν έννοια, ή επιθυμητική παραγωγή είναι τό πεδίο μιάς πρωταρχικής άπώθησης, ενώ ή κοινωνική παραγωγή είναι τό

²⁸ Jankelevitch, Ravel, έκδ. du Seuil, σ. 74-80.

πεδίο τής καταπίεσης και από τή μιá στην άλλη άσκειται κάτι πού μοιάζει μέ τήν «καθαντό» δευτερογενή άπώθηση: όλα έξαρτώνται εδώ από τήν κατάσταση του δίχως όργανα σώματος ή του ίσοδύναμου του – από τό άν είναι δηλαδή έσωτερικό άποτέλεσμα ή έξωτερικός όρος (κι αυτό κυρίως αλλάζει τόν ρόλο του ένστικτου του θανάτου).

Και όμως πρόκειται για τίσ ίδιες μηχανές, μέ δυό διαφορετικούς τρόπους λειτουργίας – μ' όλο πού είναι παράξενη περιπέτεια για τήν επιθυμία νά επιθυμεί τήν καταπίεση. Δέν ύπάρχει παρά μιá και μόνη παραγωγή, ή παραγωγή του πραγματικού. Και μπορούμε δίχως άμφιβολία, νά εκφράσουμε τήν ταυτότητα αυτή μέ δυό τρόπους, αλλά και οι δυό αυτοί τρόποι άποτελούν τόν κύκλο τής αυτοπαραγωγής του άσυνείδητου. Μπορούμε νά πούμε ότι, σε όρισμένες συνθήκες, κάθε κοινωνική παραγωγή πηγάζει από τήν επιθυμητική παραγωγή: πρώτα ό *Homo natura*. Μπορούμε όμως νά πούμε επίσης – και μέ μεγαλύτερη άκριβεία – ότι ή επιθυμητική παραγωγή είναι πριν άπ' όλα κοινωνική, και δέν τείνει προς τή λύτρωσή της παρά μονάχα στο τέλος (πρώτα ό *Homo historia*). Κι αυτό, γιατί τό δίχως όργανα σώμα δέν είναι τό ίδιο δοσμένο σάν μιá άρχική ύπόσταση και κατόπι προβάλλεται στα διάφορα είδη κοινωνικού σώματος, λές και βάση τής κοινωνικής όργάνωσης ήταν κάποιοι μεγάλοι παρανοϊκός, άρχηγός τής άρχέγονης όρδής. Ή κοινωνική μηχανή, τό κοινωνικό σώμα, μπορεί νά είναι τό σώμα τής Γής, τό σώμα του Τυράννου, τό σώμα του Χρήματος. Δέν είναι ποτέ μιá προβολή του δίχως όργανα σώματος. Μάλλον τό δίχως όργανα σώμα είναι τό τελευταίο υπόλειμμα ενός κοινωνικού σώματος άπεδαφικοποιημένου. Τό πρόβλημα του κοινωνικού σώματος ύπήρξε πάντα τούτο: νά κωδικοποιεί τίσ ροές τής επιθυμίας, νά τίσ έγγράφει, νά τίσ καταγράφει, νά μπορεί όλες νά τίσ φράζει, νά τίσ διοχετεύει, νά τίσ ρυθμίζει. 'Όταν ή πρωτόγονη έδαφική μηχανή δέν έφτανε πιά για νά εκτελεί όλα τούτα, ή δεσποτική μηχανή επέβαλε ένα είδος υπερκωδικοποίησης. 'Αλλά ή καπιταλιστική μηχανή, καθώς έδραιώνεται πάνω στα λίγο ή πολύ άπομακρυσμένα έρείπια ενός δεσποτικού κράτους, δρίσκειται μπροστά σε μιάν όλότελα νέα κατάσταση: τήν άποκωδικοποίηση και τήν έδαφικοποίηση τών ροών. Τήν κατάσταση αυτή ό καπιταλισμός δέν τήν άντιμετωπίζει άπέξω, άφου ζει άπ' αυτήν, άφου σ' αυτήν θρίσκει τόσο τόν όρο ύπαρξης του όσο και τό ύλικό του και τήν επιβάλλει μέ όλη τή δυνατή βιαιότητα. Μόνο έτσι μπορεί νά άσκήσει τήν κυρίαρχη παραγωγή του και τήν κυρίαρχη καταπίεσή του. 'Ο καπιταλισμός γεννιέται τόντις από τή συνάντηση δυό λογίων ροών, τών άποκωδικοποιημένων ροών τής παραγωγής, μέ τή μορφή του κεφαλαίου-χρήματος, και τών άποκωδικοποιημένων ροών τής έργασίας, μέ τή μορφή του «ελεύθερου έργαζόμενου». Γι' αυτό και ή καπιταλιστική μηχανή, σε αντίθεση μέ τίσ προηγούμενες κοινωνικές μηχανές, είναι άνίκανη νά προσφέρει έναν κώδικα πού νά καλύπτει τό σύνολο

του κοινωνικού πεδίου. Τήν ιδέα μάλιστα του κώδικα, τήν αντικατέστησε στο χρήμα με μίαν αξιωματική των αφηρημένων ποσοτήτων, πού προχωρεί όλοένα και πιο μακριά στην κίνηση άπεδαφικοποίησης του κοινωνικού σώματος. 'Ο καπιταλισμός τείνει σ' ένα άνωτατο όριο άποκωδικοποίησης πού άποσυνθέτει τό κοινωνικό σώμα προς όφελος του δίχως όργανα σώματος και πάνω σε τούτο τό σώμα άποδοσε μίαν τίς ροές της επιθυμίας μέσα σ' ένα πεδίο άπεδαφικοποιημένο. Μέ τούτη τήν έννοια, είναι άραγε σωστό νά λέμε πώς ή σχιζοφρένεια είναι προϊόν της καπιταλιστικής μηχανής, όπως ή μανιο-καταθλιπτική νεύρωση και ή παράνοια είναι προϊόντα της δεσποτικής μηχανής και ή ύστερία προϊόν της έδαφικής μηχανής;²⁹

Η άποκωδικοποίηση των ροών, ή άπεδαφικοποίηση του κοινωνικού σώματος, συνθέτουν έτσι τήν πιο βασική τάση του καπιταλισμού. 'Ο καπιταλισμός δέν παύει νά πλησιάζει προς τό ύστατο όριο του - όριο καθαρά σχιζοφρενικό. Τείνει με όλες του τίς δυνάμεις νά παράγει τόν σχιζοφρενικό σάν ύποκείμενο των άποκωδικοποιημένων ροών πάνω στο δίχως όργανα σώμα - πιο κεφαλαιούχο από τόν κεφαλαιούχο και πιο προλετάριο από τόν προλετάριο. Η εξέλιξη της τάσης αυτής οδηγεί στο σημείο όπου ο καπιταλισμός θά μπορούσε νά τιναχτεί στον άέρα με όλες τίς ροές του: ή άλήθεια είναι πώς δέν είδαμε τίποτε άκόμα. 'Όταν λέμε πώς ή σχιζοφρένεια είναι ή άρρώστια μας, ή άρρώστια της έποχής μας, δέν θά πρέπει νά έννοούμε μονάχα ότι ή σύγχρονη ζωή οδηγεί στην τρέλα. Δέν πρόκειται για τόν τρόπο ζωής, αλλά για τή διαδικασία της παραγωγής. 'Ότε και πρόκειται για έναν άπλο παραλληλισμό, μ' όλο πού ο όρος «παραλληλισμός» θά ταίριαζε περισσότερο από τήν άποψη της χρεωκοπίας του κάθε κώδικα, λογουχάρη άνάμεσα στα φαινόμενα νοσηματικών όλισθημάτων πού συναντούμε στους σχιζοφρενικούς και τους μηχανισμούς της αυξανόμενης δυσαρμονίας σε όλα τά επίπεδα της βιομηχανικής κοινωνίας. Στην ούσία, αυτό πού θέλουμε νά πούμε, είναι ότι ο καπιταλισμός, κατά τή διαδικασία της παραγωγής, παράγει μιά τεράστια σχιζοφρενική φόρτιση και άσκει πάνω της όλο τό βάρος της

²⁹ Για τήν ύστερία, τή σχιζοφρένεια και τίς σχέσεις τους με τίς κοινωνικές δομές, βλ. τίς αναλύσεις του Georges Devereux, *Essais d'ethnopsychiatrie générale*, γαλλ. μετάφρ. Gallimard, σ. 67 κ.έ., καθώς και τίς ώρσαιες σελίδες του Jaspers στο έργο του *Strindberg et van Gogh*, γαλλ. μετάφρ., έκδ. de Minuit, σ. 232-236. (Είναι άραγε στην έποχή μας ή παραφροσύνη «προϋπόθεση για άπόλυτη ειλικρίνεια, σε τομείς όπου, σε έποχές λιγότερο ασυνάρτητες, θά ήταν κανείς χωρίς αυτήν ικανός για μιά τίμια ζωή και έκφραση;» - έρώτηση πού ο Jaspers διορθώνει, προσθέτοντας: «Είδαμε πώς τά παλιά χρόνια όρισμένοι άνθρωποι πάσχιζαν νά φτάσουν στην ύστερία - τό ίδιο και σήμερα, θά έλεγε κανείς ότι πασχίζουν νά φτάσουν στην τρέλα. 'Αν όμως ή πρώτη άπόπειρα είναι ως ένα σημείο ψυχολογικά έφικτή, ή δεύτερη δέν είναι καθόλου και οδηγεί μονάχα στο ψέμα»).

καταπίεσής του, αλλά ή φόρτιση αυτή άσταμάτητα αναπαράγεται σάν όριο της διαδικασίας. Γιατί ο καπιταλισμός δέν παύει νά όρθώνει εμπόδια και άναστολές στην τάση του, τήν ίδια στιγμή πού τήν ακολουθεί με πάθος: δέν παύει νά άπωθεί τό όριο του τήν ίδια στιγμή πού τείνει προς αυτό. 'Ο καπιταλισμός έγκαθιδρύει ή άναστηλώνει κάθε λογής ύπολειμματικές και φτιαχτές έδαφικότητες - φανταστικές ή συμβολικές - και πάνω τους προσπαθεί, όπως-όπως, νά κωδικοποιήσει ξανά, νά σφραγίσει τά πρόσωπα πού προέρχονται από αφηρημένες ποσότητες. Τά πάντα ξαναπερνούν ή ξαναρχονται: τά κράτη, οί πατρίδες, οί οικογένειες. Γι' αυτό και ο καπιταλισμός, σάν ιδεολογία, εμφανίζεται σάν ο «πολύχρωμος πίνακας όλων των μέχρι τώρα δοξασιών». Τό πραγματικό δέν είναι άδύνατο, είναι όλοένα και πιο τεχνητό. 'Ο Μάρξ όνόμαζε νόμο της έμποδίζόμενης τάσης τή διπλή κίνηση της πωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους και της αύξησης της άπόλυτης μάζας της ύπεραξίας. Έπακλουθο του νόμου αυτού είναι ή διπλή κίνηση της άποκωδικοποίησης ή της άπεδαφικοποίησης των ροών και της βίαιης και τεχνητής έπανεδαφικοποίησής τους. 'Όσο ή καπιταλιστική μηχανή άπεδαφικοποιεί άποκωδικοποιώντας και αξιωματοποιώντας τίς ροές για νά άποσπάσει από αυτές τήν ύπεραξία, τόσο οί βοηθητικοί - οί γραφειοκρατικοί και οί άστυνομικοί - μηχανισμοί της έπανεδαφικοποιούν με δύναμη, ενώ ταυτόχρονα άπορροφούν ένα όλο και μεγαλύτερο μέρος της ύπεραξίας.

Δέν είναι βέβαια σε σχέση με τίς όρμές πού θά μπορούσε κανείς νά δώσει σήμερα έναν ικανοποιητικό όρισμό του νευρωτικού, του διεστραμμένου και του ψυχωτικού: γιατί οί παρορμήσεις δέν είναι παρά οί ίδιες οί επιθυμητικές μηχανές. 'Ο σωστός όρισμός θά μπορούσε νά δοθεί σε σχέση με τίς σύγχρονες έδαφικότητες. 'Ο νευρωτικός παραμένει έγκαταστημένος μέσα στις ύπολειμματικές ή τεχνητές έδαφικότητες της κοινωνίας μας, και τίς άνάγει όλες στο οιδιπόδειο, σάν έσχατη έδαφικότητα πού ανασυγκροτείται στο εργαστήριο του άναλυτή, πάνω στο συμπαγές σώμα του ψυχαναλυτή (ναί, τό αφεντικό είναι ο πατέρας, και ο άρχηγός του κράτους, και σείς άκόμα, γιατί...). 'Ο διεστραμμένος είναι εκείνος πού παίρνει τό τέχνασμα στα σοβαρά: άφου τίς θέλετε, θά τίς έχετε, έδαφικότητες πολύ πιο τεχνητές από εκείνες πού μās προτείνει ή κοινωνία, καινούριες οικογένειες άφάνταστα τεχνητές, μυστικές και σεληνιακές εταιρίες. 'Όσο για τόν σχιζοφρενικό, πού δέν παύει τρικλίζοντας νά άποδημεί, νά περιπλανιέται, νά σκοντάφτει, αυτός βυθίζεται όλο και πιο πολύ μέσα στην άπεδαφικοποίηση, πάνω στο ίδιο τό δίχως όργανα σώμα, στο άπειρο της άποσύνθεσης του κοινωνικού σώματος - και ίσως αυτός νά είναι ο τρόπος του νά ξαναδρίσκει τή γη: ο περίπατος του σχιζοφρενικού. 'Ο σχιζοφρενικός βρίσκεται στο άκροτελειό του καπιταλισμού: είναι ή άπαυτημένη τάση του καπιταλισμού, τό ύπερπρόϊόν του, ο προλετάριος και ο άγγελος έξολοθρευτής. Ανακατεύει όλες τούς

κώδικες, είναι κομιστής των αποκωδικοποιημένων ροών της επιθυμίας. Τό πραγματικό ρέει. Οί δύο όψεις της διαδικασίας ξανασιμούν: ή μεταφυσική διαδικασία πού μās βάζει σ' έπαφή με τό «δαμονικό» μέσα στή φύση, ή μέσα στην καρδιά της γής, και ή ιστορική διαδικασία της κοινωνικής παραγωγής, πού ξαναδίνει στίς επιθυμητικές μηχανές μιάν αυτόνομια σέ σχέση με τήν άπεδαφικοποιημένη κοινωνική μηχανή. Ή σχιζοφρένεια είναι ή επιθυμητική παραγωγή ώς όριο της κοινωνικής παραγωγής. Ή επιθυμητική παραγωγή και ή διαφορά της λειτουργίας από τήν κοινωνική παραγωγή, βρίσκονται έπομένως στό τέλος και όχι στην άρχή. Ή από τή μιά στην άλλη υπάρχει μονάχα ένα γίνεσθαι πού είναι τό γίνεσθαι της πραγματικότητας. Και άν ή ύλιστική ψυχιατρική προσδιορίζεται με τήν εισαγωγή της έννοιας παραγωγή μέσα στην επιθυμία, δέν μπορεί ώστόσο νά αποφύγει νά θέσει με έσχατολογικό τρόπο τό πρόβλημα της τελικής σχέσης ανάμεσα στην αναλυτική μηχανή, τήν επαναστατική μηχανή και τίς επιθυμητικές μηχανές.

*
* *

Κατά τί οί επιθυμητικές μηχανές είναι άληθινά μηχανές, ανεξάρτητα από κάθε μεταφορικό σχήμα; Ή μηχανή όρίζεται σαν ένα σύστημα από τομές. Δέν πρόκειται εδώ καθόλου γιά τήν τομή ώς άποκοπή από τήν πραγματικότητα· οί τομές ενεργούν σέ μεταβλητές διαστάσεις, ανάλογα με τόν συγκεκριμένο χαρακτήρα. Κάθε μηχανή έχει σχέση πρώτα απ' όλα με μιά συνεχή ύλική ροή (έλλη), πού τήν τέμνει. Λειτουργεί όπως μιά μηχανή πού κόβει τό ζαμπόν: οί τομές κάνουν παρακρατήσεις από τή συνδετική ροή. Όπως λογουχάρη ό πρωκτός πού τέμνει τή ροή του σκατού, τό στόμα πού τέμνει τή ροή του γάλατος, αλλά και τή ροή του άέρα και τή ροή του ήχου· τό πέος τή ροή των ούρων αλλά και τή ροή του σπέρματος. Κάθε συνδετική ροή πρέπει νά θεωρείται σαν ιδεατή, άσταμάτητη ροή ενός τεράστιου χοιρινού μηρού. Ή έλλη πράγματι σημαίνει τήν καθορή συνοχή πού κατέχει ιδεατά ένα ύλικό. Όταν ό Jaulin περιγράφει πώς οί μουσόμενοι παίρνουν όπιο και ναρκωτικά, δείχνει ότι τά βωλαράκια του όπιου και τά «σκονάκια» παράγονται κάθε χρονιά σαν ένα σύνολο παρακρατήσεων από «μιάν άτέλειωτη σειρά πού θεωρητικά έχει μιά και μόνη προέλευση», ένα μοναδικό βωλαράκι πού απλώνεται ως τά πέρατα του Σύμπαντος³⁰. Ή τομή όχι μόνο δέν αντιτίθεται στό συνεχές αλλά και τό ρυθμίζει· έξυπακούει ή έρμηνεύει τό αντικείμενο πού τέμνει σαν ιδεατό συνεχές. Κι αυτό γιατί, όπως είδαμε, ή κάθε μηχανή είναι μηχανή μηχανής. Ή μηχανή δέν επιφέρει μιά διακοπή της

ροής παρά μόνο έφόσον είναι συνδεμένη με μιάν άλλη μηχανή, πού υποτίθεται ότι παράγει τή ροή. Και τούτη ή άλλη μηχανή είναι άσφαλώς κι αυτή στην πραγματικότητα τομή, αλλά μόνο σέ σχέση με μιά τρίτη μηχανή πού παράγει ιδεατά, δηλαδή σχετικά, μιά άσταμάτητη συνεχή ροή: τέτοιες είναι λογουχάρη ή μηχανή-πρωκτός και ή μηχανή-έντερο, ή μηχανή-έντερο και ή μηχανή-στομάχι, ή μηχανή-στομάχι και ή μηχανή-στόμα, ή μηχανή-στόμα και ή ροή του κοπαδιού («και ύστερα και ύστερα... και ύστερα ακόμα...»). Κοντολογίς ή κάθε μηχανή είναι τομή ροής σέ σχέση με τή μηχανή με τήν όποία συνδέεται αλλά και ή ίδια είναι ροή ή παραγωγός ροής σέ σχέση με τή μηχανή πού είναι συνδεμένη μαζί της. Αυτός είναι ό νόμος της παραγωγής παραγωγής. Γι' αυτό και στό έσχατο όριο των διατεμνουσών ή υπερπεπερασμένων συνδέσεων τό επιμέρους αντικείμενο και ή συνεχής ροή, ή τομή και ή σύνδεση συγχωνεύονται και γίνονται ένα - παντού έχουμε τομές-ροές, απ' όπου αναβλύζει ή επιθυμία, και πού αποτελούν τήν παραγωγικότητά της, μπολιάζοντας πάντα τήν παραγωγή πάνω στό προϊόν. Είναι πολύ παράξενο πώς ή Melanie Klein, παρ' όλη τήν καταπληκτική της ανακάλυψη των επιμέρους αντικειμένων, άμέλησε, εδώ, τή μελέτη των ροών και τίς θεώρησε άσημαντες: βραχυκύκλωσε έτσι όλες τίς συνδέσεις³¹.

«Connecticut», Connect-I-cut (συνδέω - έγω - κόβω)*, φωνάζει ό μικρός Joey. Ή Bettelheim μās παρουσιάζει τήν εικόνα του παιδιού αυτού πού ζει, τρώει, άποπατεί, κοιμάται, μονάχα συνδεδεστας τόν έαυτό του με μηχανές έφοδιασμένες με κινητήρες, καλώδια, λάμπες, καρμπυρατέρ, έλικες και τιμόνια: μιά ήλεκτρική μηχανή τροφοδότησης, μιά μηχανή-αυτοκίνητη γιά τήν άναπνοή, μιά πρωκτική φωτιστική μηχανή. Ήλάχιστα παραδείγματα εκφράζουν τόσο καθαρά τόν τρόπο λειτουργίας της επιθυμητικής μηχανής και τόν τρόπο πού τό σπασίμο άποτελεί μέρος της ίδιας της λειτουργίας, ή τόν τρόπο πού ή τομή άποτελεί μέρος των μηχανικών συνδέσεων. Άσφαλώς θά πει κανείς ότι ή μηχανική αυτή ζωή - ή σχιζοφρενική - εκφράζει τήν άπουσία και τήν καταστροφή της επιθυμίας μάλλον παρά τήν ίδια τήν επιθυμία, και προϋποθέτει όρισμένες άκαριές άρνητικές συμπεριφορές των γονιών - συμπεριφορές πού αναγκάζουν τό παιδί νά αντιδρά γινόμενο μηχανή. Ήλλά και ό Bettelheim ακόμα, πού ύποστηρίζει ότι υπάρχει μιά οιδιπόδεια ή προ-οιδιπόδεια αιτιότητα, αναγνωρίζει πώς ή αιτιότητα αυτή παρεμβάινει μονάχα σαν άπάντηση σέ διάφορες αυτόνομες όψεις της παραγωγικότητας ή της

³¹ Melanie Klein, *La Psychanalyse des enfants*, γαλλ. μετάφρ. P.U.F., σ. 226: «Τά ούρα στη θετική τους μορφή είναι ισάξια με τό μητρικό γάλα· τό άσυνείδητο δέν κάνει καμιά διάκριση ανάμεσα στίς διάφορες ουσίες πού παράγει τό σώμα».

* Ή συγγραφέας κάνει εδώ ένα λογοπαίγνιο, κόβοντας τή λέξη στα τρία: «Connect» = συνδέω, «I» = έγω, και «cut» = κόβω (Σημ. Γ.Κ.).

³⁰ Robert Jaulin, *La Mort Sara*, Plon, 1967, σ. 122.

δραστηριότητας του παιδιού, είναι όμως έτοιμος να αναγνωρίσει κατόπι στο παιδί ένα μη-παραγωγικό σταμάτημα ή μία συμπεριφορά απόλυτου αποτραβήγματος.

Υπάρχει λοιπόν, πριν απ' όλα, μία «αυτόνομη αντίδραση στη συνολική εμπειρία της ζωής, πού ή μητέρα αποτελεί μονάχα ένα μέρος της»³². Γι' αυτό και δεν πρέπει να πιστεύουμε πώς οι ίδιες οι μηχανές φανερώνουν την απώλεια ή την απώθηση της επιθυμίας (πράγμα πού ο Bettelheim ερμηνεύει στα πλαίσια του αυτισμού). Συναντούμε πάντα τό ίδιο πρόβλημα: πώς ή διαδικασία παραγωγής της επιθυμίας, πώς οι επιθυμητικές μηχανές του παιδιού άρχισαν να κάνουν άσταμάτητα στροφές στο κενό ώστε να παράγουν τό παιδί-μηχανή; πώς ή διαδικασία μετατόπηκε σέ σκοπό; ή άκόμα πώς ή διαδικασία έπαθε μία πρώιμη διακοπή, ή μία φρικτή έξερθείση; Μόνο σέ σχέση μέ τό δίχως όργανα σώμα (μάτια κλειστά, μύτη πιασμένη μέ πένσα, βουλωμένα αυτιά) κάτι παράγεται, άντι-παράγεται, πού παρεκκλίνει ή εξερεθίζει δλόκληρη τήν παραγωγή, πού ώστόσο άποτελεί μέρος της. Άλλά ή μηχανή παραμένει πάντα επιθυμία, θέση επιθυμίας πού συνεχίζει τήν ιστορία της μέσα άπό τήν άρχική απώθηση και τήν επιστροφή του άπλωθμένου, μέσα στή διαδοχή τών παρανοϊκών, τών θαυματουργών και τών άζευγάρωτων μηχανών, απ' όπου περνά ό Joey όσο προχωρεί ή θεραπευτική του Bettelheim.

Κάθε μηχανή περιλαμβάνει, κατά δεύτερο λόγο, ένα είδος κώδικα πού έχει προπαρασκευαστεί και άποθηκευτεί μέσα της. Ό κώδικας αυτός είναι άξεχώριστος όχι μονάχα άπό τήν καταγραφή και τή μετάδοσή του στίς διάφορες περιοχές του σώματος, αλλά και άπό τήν καταγραφή της καθεμιάς περιοχής στίς σχέσεις της μέ τίς άλλες. Ένα όργανο μπορεί να συνδέεται μέ πολλές ροές, σύμφωνα μέ συνδέσεις διαφορετικές· μπορεί να διστάζει άνάμεσα σέ πολλούς τρόπους λειτουργίας, μπορεί μάλιστα και να υίοθετήσει τόν τρόπο λειτουργίας κάποιου άλλου όργάνου (του άνορεξικού στόματος).

Κάθε λογής έρωτήματα είναι δυνατό να τεθούν σχετικά μέ τίς λειτουργίες: ποιά ροή να κοπεί; πού να κοπεί; πώς και μέ ποιο τρόπο; ποιά θέση πρέπει ν' άφθεθεί σέ άλλους παραγωγούς ή αντι-παραγωγούς (θέση του μικρού άδελφού); Πρέπει ή δεν πρέπει να πνιγεί κανείς μ' αυτό πού τρώει, πρέπει να καταπιεί άέρα, να χέσει μέ τό στόμα του; Παντού οι καταγραφές, οι πληροφορίες, οι διαβιβάσεις, σχηματίζουν ένα πλέγμα διαζεύξεων, διαφορετικό άπό τίς προηγούμενες συνδέσεις. Στόν Lacan όφείλεται ή ανακάλυψη της πλούσιας αυτής περιοχής ενός κώδικα του άσυνείδητου, πού περιτυλίγει τήν ή τίς σημαίνουσες άλυσίδες και τό ότι μεταμόρφωσε έτσι τήν άνάλυση (βασικό κείμενο άπό τούτη τήν άποψη

³² Bruno Bettelheim, *La Forteresse vide*, 1967, γαλλ. μετάφρ., Gallimard, σ. 500.

είναι *Τό κλεμμένο γράμμα*). Άλλά πόσο παράδοξη είναι ή περιοχή αυτή εξαιτίας της πολυμορφίας της –παράδοξη σέ τέτοιο σημείο πού δεν μπορεί κανείς να μιλήσει για *μιάν* άλυσίδα ή άκόμα για ένα επιθυμητικό κώδικα. Οι άλυσίδες αυτές λέγονται σημαίνουσες, γιατί είναι φτιαγμένες άπό σημεία, τά σημεία όμως αυτά δεν είναι τά ίδια σημαίνοντα. Ό κώδικας μοιάζει περισσότερο μέ μία διάλεκτο παρά μέ μία γλώσσα, γιατί ή διάλεκτος είναι ένα σχήμα πιο άνοιχτό και πολυσήμαντο. Τά σημεία του είναι όποιασδήποτε φύσης, άσχετα προς τό ύποστήριγμά τους (ή μήπως είναι τό *ύποστήριγμα πού είναι άσχετο μ' αυτά*; Τό ύποστήριγμα είναι τό δίχως όργανα σώμα). Τά σημεία δεν έχουν σχέδιο, λειτουργούν σέ όλα τά επίπεδα και σέ όλες τίς συνδέσεις· τό καθένα μιλάει τή δική του γλώσσα και δημιουργεί μέ άλλα σημεία συνθέσεις τόσο πιο εύθειες κατά πλάτος, όσο είναι πλάγιες στή διάσταση τών στοιχείων. Οι ιδιάζουσες σ' αυτές τίς άλυσίδες διαζεύξεις δεν συνεπάγονται άκόμα κανέναν άποκλεισμό – οι άποκλεισμοί προκύπτουν μόνο άπό τή λειτουργία όρισμένων άναστολέων και καταστολέων πού έρχονται να προσδιορίσουν τό ύποστήριγμα και να παγιώσουν ένα ιδιότυπο και προσωπικό ύποκείμενο³³. Καμία άλυσίδα δεν έχει όμοιογένεια, αλλά μοιάζει μέ μία παρέλαση άπό γράμματα πού άνήκουν σέ διαφορετικά άλφάβητα, κι απ' όπου ξεπηδάνε ξαφνικά κάποιο ιδεόγραμμα, κάποιο εικονόγραμμα – ή μικρή είκόνα ενός έλέφαντα πού περνά, ή ενός ήλιου πού ανατέλλει. Καί εμάφνου, μέσα στήν άλυσίδα πού άνακατεύει (χωρίς να τά συνθέτει) φωνήματα, μορφώματα, κτλ., εμφανίζονται τό μυστάκι του μπαμπά, τό σηκωμένο μπράτσο της μαμάς, μία κορδέλλα, ένα κοριτσάκι, ένας άστynomικός, ένα παπούτσι. Η κάθε άλυσίδα συλλαμβάνει κομμάτια άπό άλλες άλυσίδες, απ' όπου θγάζει κάποιαν ύπεραξία, όπως ό κώδικας της όρχιδέας «θγάζει» τό σχήμα μιάς σφήκας: φαινόμενο κωδικής ύπεραξίας. Όλόκληρο ένα σύστημα διακλαδωτήρων και κληρώσεων, πού σχηματίζουν κυδευτικά φαινόμενα, μέ μερική έξάρτηση – όμοια μέ τήν «άλυσίδα του Μαρκόφ»*. Καταγραφές και μεταδόσεις προερχόμενες άπό έσωτερικούς κώδικες, άπό τό έξωτερικό περιβάλλον, άπό τή μία περιοχή του όργανισμού στήν άλλη, διασταυρώνονται άκολουθώντας τούς δρόμους

³³ Lacan, *Écrits*, «Παρατήρηση πάνω στήν έκθεση του Daniel Lagache», éd. du Seuil, σ. 658: «...έναν άποκλεισμό προερχόμενο άπό τούτα τά σημεία, σάν σημεία, πού δεν είναι δυνατό να άσκηθεί παρά σάν άπαραίτητος όρος στερεότητας σέ μιάν άλυσίδα πού πρόκειται να σχηματιστεί· προσθέτουμε ότι ή διάσταση όπου έλέγχεται ό όρος αυτός είναι μονάχα ή έρμηνεία πού ή άλυσίδα είναι ικανή να δώσει. Άς σταθούμε μία στιγμή άκόμα σέ τούτη τήν τόμπολα για να δούμε πώς ή πραγματική άνοργάνωση είναι εκείνη πού κάνει ν' άνακατεύονται τά στοιχεία αυτά – ως προς τήν τακτική σειρά τους – στήν τύχη, και μās κάνει να τραβάμε τόν λαχνό κάθε φορά πού εμφανίζονται...».

* Ρώσος μαθηματικός (1856-1922). (Σημ. Γ.Κ.).

της μεγάλης διαζευκτικής σύνθεσης που διακλαδίζονται άσταμάτητα. "Αν εδώ υπάρχει κάποια γραφή, αυτή είναι μία γραφή πάνω στο ίδιο τό *πραγματικό*, παράξενα πολυσήμαντη και ποτέ άμφιμονοσήμαντη, γραμμικοποιημένη, μία γραφή ύπερλογική και ποτέ διαλογική: όλόκληρο δηλαδή τό πεδίο της «πραγματικής άνοργάνωσης» των παθητικών συνθέσεων, όπου μάταια θ' άναζητούσαμε κάτι που θά μπορούσαμε νά τό ονομάσουμε τό Σημαίνον, και που δέν παύει νά συνθέτει και νά άποσυνθέτει τίς άλυσίδες σέ σημεία που δέν έχουν καμιά κλίση νά γίνουν σημαίνοντα. Νά παράγει επιθυμία, νά ποιά είναι ή μόνη κλίση που έχει τό σημείο πρós όποιαδήποτε κατεύθυνση κι άν φτιάχνεται.

Οί άλυσίδες αυτές είναι πάντα τό κέντρο άποσπάσεων πρós όλες τίς κατευθύνσεις· παντού υπάρχουν σχίσεις που έχουν αυτάξια και που για κανένα λόγο δέν πρέπει νά γεμιστούν. Τό δεύτερο επομένως χαρακτηριστικό της μηχανής είναι τούτο: τομές-άποσπάσεις, που δέν πρέπει νά συγχέονται μέ τίς τομές-παρακρατήσεις. Οί τελευταίες άφορούν τίς ροές, και άνάγονται στά επιμέρους άντικείμενα· ενώ οί πρώτες άφορούν τίς έτερογενείς άλυσίδες και δρουν κατά ανεξάρτητα τμήματα, κινητά άποθέματα ή ίπτάμενα τούδλα. Τό κάθε τούδλο πρέπει νά τό έννοούμε σαν ξαποστελνόμενο από άπόσταση, και άποτελούμενο από έτερογενή στοιχεία: που δέν περικλείνει μονάχα μιάν έγγραφή μέ σημεία από διαφορετικά άλφάβητα, αλλά και σχήματα κι ακόμα ένα ή πολλά ξένα σώματα και ίσως κι ένα πτώμα. "Η παρακράτηση της ροής συνεπάγεται τήν άποσύνθεση της άλυσίδας· και τά επιμέρους άντικείμενα της παραγωγής προϋποθέτουν τά άποθέματα ή τίς πλίνθους της καταγραφής μέσα στή συνύπαρξη και τήν άλληλενέργεια όλων των συνθέσεων. Πώς είναι δυνατό νά υπάρξει μερική παρακράτηση σέ μιά ροή, χωρίς κομματιαστή άπόσπαση σ' έναν κώδικα που μεταφέρει πληροφορίες στή ροή; "Αν είπαμε πριν λίγο ότι ο σχιζοφρενικός βρίσκεται στο άκροτελεύτιο των άποκωδικοποιημένων ροών της επιθυμίας, αυτό άφορούσε τους κοινωνικούς κώδικες, όπου ένα δεσποτικό Σημαίνον συντρίβει τίς άλυσίδες, τίς γραμμικοποιεί, τίς άμφιμονοσημαίνει και χρησιμοποιεί τίς πλίνθους σαν ισόριθμα άκίνητα στοιχεία για τήν κατασκευή ενός τείχους της Αυτοκρατορικής Κίνας. "Αλλά ο σχιζοφρενικός άποσπá πάντα τίς πλίνθους, τίς ξεκορνά, τίς μεταθέτει πρós όλες τίς κατευθύνσεις, για νά ξαναβρεί μιά νέα πολυσημία που είναι ο κώδικας της επιθυμίας. "Η κάθε σύνθεση, όπως και ή κάθε άποσύνθεση, γίνεται μέ κινητές πλίνθους. *Διάσχιση και διάσπαση*, έλεγε ο Monakow: είτε μιά βλάβη εκτείνεται, ακολουθώντας τίς ίνες που τή συνδέουν μέ άλλες περιοχές, και προκαλεί σ' αυτές από άπόσταση φαινόμενα άκατανόητα από καθαρά μηχανιστική άποψη (και όχι μηχανική)· είτε κάποια διαταραχή της χυμικής ζωής προκαλεί μιάν παρέκκλιση της νευρικής ένέργειας και τήν έδραίωση κατευθύνσεων τεθλασμένων, κομματιασμένων, στήν περιοχή

των ένστίκτων. Οί πλίνθοι είναι τά βασικά έξαρτήματα των επιθυμητικών μηχανών από τήν άποψη της μεθόδου καταγραφής: είναι συνάμα συνθετικά μέρη και προϊόντα άποσύνθεσης, που δέν έντοπίζονται στο χώρο παρά μόνο σέ όρισμένη στιγμή, σέ σχέση μέ τή μεγάλη χρονογονική μηχανή που είναι τό νευρικό σύστημα (μελωδική μηχανή του είδους «όργανέτου», μή χωρική έντόπιση)³⁴. Αυτό που κάνει άπαραμίλλο τό σύγγραμμα των Monakow και Mourgue – που του επιτρέπει νά ξεπερνά άφάνταστα τόν *τζαξονισμό** απ' όπου είναι έμπνευσμένο – είναι ή θεωρία των πλίνθων, μέ τίς άποσπάσεις τους και τά κομματιάσματά τους, και πάνω απ' όλα εκείνο που ή θεωρία αυτή προϋποθέτει: τήν εισαγωγή της επιθυμίας στή νευρολογία.

"Η τρίτη τομή της επιθυμητικής μηχανής είναι ή τομή-κατάλοιπο ή ύπόλειμμα, που παράγει ένα ύποκείμενο δίπλα στή μηχανή, έξάρτημα παράπλευρο της μηχανής. Κι άν τό ύποκείμενο αυτό δέν έχει ιδιαίτερη ή προσωπική ταυτότητα, άν διατρέχει τό δίχως όργανα σώμα χωρίς νά σπάξει τήν άδιαφορία του, είναι γιατί αποτελεί όχι μονάχα μιά μερίδα δίπλα στή μηχανή, αλλά μιά μερίδα που μέ τή σειρά της μερίζεται και στήν όποία ανήκουν τά μέρη που άντιστοιχούν στίς εκτελούμενες από τή μηχανή άποσυνδέσεις της άλυσίδας και παρακρατήσεις της ροής. "Ετσι, τό ύποκείμενο αυτό καταναλώνει τίς καταστάσεις απ' όπου περνά και γεννιέται από τίς καταστάσεις αυτές, προέρχεται πάντα από τίς καταστάσεις αυτές, σαν μιά μερίδα καμωμένη από διάφορα μέρη, που τό καθένα τους γεμίζει σέ μιά στιγμή τό δίχως όργανα σώμα. Πράγμα που επιτρέπει στον Lacan ν' αναπτύξει ένα λεκτικό παιχνίδισμα, πιο πολύ μηχανικό παρά έτυμολογικό: *parere* – εφοδιάζω, *separare* – διαχωρίζω, *se parere* – αυτοδημιουργούμαι, τονίζοντας τόν βαθύτερο χαρακτήρα του παιχνιδιού αυτού: τό μέρος (*la partie*) δέν έχει καμιά σχέση μέ τό σύνολο, «παίζει τόν ρόλο του (*sa part*) ολομόναχο. Τό ύποκείμενο ξεκινά εδώ από τό μερισμό (*partition*) του και προχωρεί πρós τόν τοκετό του (*parturition*)...», γι' αυτό και τό ύποκείμενο μπορεί νά προμηθευτεί αυτό που εδώ τό ένδιαφέρει – μιά κατάσταση που θά τήν άποκαλέσουμε «ληξιαρχική». Σέ κανενός τή ζωή τίποτα δέν προκαλεί περισσότερο πείσμα νά φτάσει στήν κατάσταση αυτή: για νά είναι κανείς *pars* (μέλος, μέτοχος) θά θυσίαζε εύχαρίστως μιά μεγάλη μερίδα (*part*) από τά συμφέροντά του...»³⁵. "Όπως και οί άλλες τομές, έτσι και ή ύποκειμενική

³⁴ Monakow και Mourgue, *Introduction biologique à l'étude de la neurologie et de la psycho-pathologie*, Alcan, 1928.

* Από τό όνομα του άγγλου νευρολόγου John H. Jackson (1834-1911), ενός από τους θεμελιωτές της σύγχρονης νευρολογίας, που πρώτος έδωσε τήν περιγραφή της μερικής επίληψίας (έπιληψίας Jackson). (Σημ. Γ.Κ.).

³⁵ Lacan, *Ecrits*, «Position de l'inconscient», σ. 843.

τομή δέν δηλώνει μίαν έλλειψη αλλά αντίθετα ένα μέρος πού ανήκει στό υποκείμενο σάν μερίδα, ένα εισόδημα πού του ανήκει σάν υπόλοιπο (κι εδώ άκόμα, πόσο τό οιδιπόδειο πρότυπο του ένουχισμού αποδείχεται έσφαλμένο!). Γιατί οί τομές δέν είναι άποτελεσμα άνάλυσης, είναι οί ίδιες συνθέσεις. Οί συνθέσεις είναι εκείνες πού προκαλούν τίς διαιρέσεις. Άς πάρουμε γιά παράδειγμα τό γάλα πού ξανάρχεται στό ρέψιμο του μωρού· είναι ταυτόχρονα και άπόδοση τής παρακράτησης από τή συνδυετική ροή, άναπαραγωγή τής άπόσπασης στή σημαίνουσα άλυσίδα, και υπόλειμμα πού ανήκει στό υποκείμενο σάν δική του μερίδα. Ή επιθυμητική μηχανή δέν είναι μεταφορικό σχήμα· είναι αυτό πού τέμνει και τέμνεται μέ τούς έξι τρεις τρόπους: 'Ο πρώτος τρόπος αναφέρεται στή συνδυετική σύνθεση και κινητοποιεί τή λίμπιντο σάν ένέργεια παρακράτησης. 'Ο δεύτερος, στή διαζευκτική σύνθεση, και κινητοποιεί τό Numen σάν ένέργεια άπόσπασης. 'Ο τρίτος, στή συζευκτική σύνθεση και τήν Voluptas σάν ύπολειμματική ένέργεια. Μέ τίς τρεις αυτές όψεις, ή διαδικασία τής επιθυμητικής παραγωγής είναι ταυτόχρονα παραγωγή παραγωγής, παραγωγή καταγραφής, παραγωγή κατανάλωσης. Παρακρατώ, άποσπώ, «υπόλείπεται» σημαίνει παράγω και επίσης έκτελώ τίς πραγματικές πράξεις τής επιθυμίας.

*
* *

Στίς επιθυμητικές μηχανές όλα λειτουργούν ταυτόχρονα αλλά λειτουργούν μέσα σέ χασμωδίες και ρήξεις, φρακαρίσματα και έμπλοκές, διαλείψεις και θραχυκνκλώματα, άποστάσεις και κομματιάσματα, μέσα σ' ένα άθροισμα πού δέν συνενώνει ποτέ τά μέρη του σ' ένα όλο. Κι αυτό, γιατί οί τομές είναι εδώ παραγωγικές κι άποτελούν οί ίδιες συνενώσεις. Οί διαζεύξεις, σάν διαζεύξεις είναι περιληπτικές. Άκόμα κι οί κατανalώσεις είναι μεταδιβάσεις, είναι γίνεσθαι και έπιστροφές. 'Ο Maurice Blanchot είναι εκείνος πού έθεσε τό πρόβλημα μέ αύστηρή άκρίβεια, στό επίπεδο μιάς λογοτεχνικής μηχανής: πώς νά σκεφτεί κανείς, πώς νά παράγει κομμάτια πού νά έχουν μεταξύ τους σχέσεις διαφορής, άπόλυτης διαφορής, πού οί σχέσεις τους ν' άποτελούνται από τίς ίδιες τους τίς διαφορές, χωρίς άναφορά σέ μιά πρωταρχική όλότητα – έστω και χαμένη – ούτε και σέ μιά έστω μελλοντική, συνισταμένη όλότητα;³⁶ Μόνη ή κατηγορία τής *πολλαπλότητας, χρησιμοποιούμενη σάν όνομα ουσιαστικό και πού ξεπερνά τό πολλαπλό όσο και τό «Ένα», πού ξεπερνά τήν κατηγορηματική σχέση του Ένός και του πολλαπλού, μπορεί νά έξηγήσει τήν επιθυμητική παραγωγή: ή επιθυμητική παραγωγή*

³⁶ Maurice Blanchot, *L'Entretien infini*, Gallimard, 1969, σ. 451-452.

είναι άμιγής πολλαπλότητα, δηλαδή κατάφαση μή άναγώγιμη στήν ένότητα. Βρισκόμαστε στήν εποχή των επιμέρους άντικειμένων, των πλίνθων και των κατάλοιπων. Δέν πιστεύουμε πιά στά ψεύτικα εκείνα συντρίμια πού – όπως τά κομμάτια ενός άρχαίου αγάλματος – περιμένουν κάποιον νά τά συμπληρώσει και νά τά ξανακολλήσει γιά νά συνθέσει μίαν ένότητα πού νά είναι ή πρωταρχική τους ένότητα. Δέν πιστεύουμε πιά σέ μιά πρωταρχική όλότητα ούτε και σέ μιά όλότητα προορισμού. Δέν πιστεύουμε πιά στή θολούρα μιάς σαχλής έξελικτικής διαλεκτικής, πού διατείνεται ότι συμβιβάζει τά διασπαρμένα κομμάτια, επειδή άμβλύνει τίς άκρες τους. Δέν πιστεύουμε πιά σέ όλότητες παρά μόνο *παράπλευρα*. Κι άν συναντήσουμε μίαν τέτοια όλότητα πλάι σέ μέρος, πρόκειται γιά ένα όλο από τά μέρη αυτά, πού όμως δέν τά άθροίζει· είναι μιά ένότητα από όλα τούτα τά μέρη, πού όμως δέν τά έννοποιεί, και πού προστίθεται σ' αυτά σάν ένα νέο μέρος, χωριστά συνθεμένο. «Ξεπροβάλλει, αλλά εφαρμολζόμενο τούτη τή φορά στό σύνολο, σάν ένα όρισμένο κομμάτι χωριστά συνθεμένο, γεννημένο από κάποιαν έμπνευση» – λέει ο Proust γιά τήν ένότητα του έργου του Balzac, αλλά έξίσου και γιά τό δικό του έργο. Και στή λογοτεχνική μηχανή του «'Αναζητώντας τόν χαμένο χρόνο», είναι καταπληκτικός ο τρόπος πού όλα τά μέρη «παράγονται» σάν πλευρές ασύμμετρες, σάν τεθλασμένες κατευθύνσεις, σάν κλειστά κουτιά, σάν μή συγκοινωνούντα άγγεία, σάν διατοιχίσματα, όπου άκόμα και οί συνορεύσεις είναι άποστάσεις και οί άποστάσεις είναι καταφάσεις – κομμάτια από ένα puzzle* πού δέν προέρχονται από ένα και τό ίδιο αλλά από διαφορετικά puzzles, κομμάτια χωμένα μέ τό ζορί τό ένα μέσα στό άλλο, πάντα τοπικά αλλά ποτέ ιδιότυπα μέ άκρες άσυνταίριαστες, πάντα ζορισμένες, τσακισμένες, φολιδωτά παρεμβλημένες ή μιά μέσα στήν άλλη, πάντα μέ κατάλοιπα. Πρόκειται γιά ένα κατεξοχήν σχιζοειδές έργο: θά έλεγε κανείς πώς ή ένοχή, οί δηλώσεις ένοχής ύπάρχουν εδώ μόνο γιά άστείο. Γιά νά χρησιμοποιήσουμε τήν όρολογία τής Melanie Klein, θά λέγαμε πώς ή καταθλιπτική στάση δέν είναι παρά ή κάλυψη μιάς πιό βαθιάς σχιζοειδούς στάσης. Γιατί οί αύστηρότητες του νόμου εκφράζουν μόνο φαινομενικά τή διαμαρτυρία του Ένός, ένώ αντίθετα θρίσκουν τό πραγματικό τους άντικείμενο στήν άφηση άμαρτιών των τεμαχισμένων κόσμων, όπου ο νόμος δέν συνενώνει τίποτα σ' ένα Όλο, άπεναντίας καταμετρά και έπιμερίζει τίς παρεκτροπές, τίς διασπορές, τίς διασπάσεις κάθε στοιχείου πού άντλεί τήν άθωότητά του από τήν τρέλα – γι' αυτό και στό έργο του Proust διαπλέκεται ένα όλότελα διαφορετικό θέμα μέ τό φαινομενικό θέμα τής ένοχής, ένα θέμα πού

* *Puzzle*: παιχνίδι από διάσπαρτα κομμάτια πού πρέπει νά μπουν στήν κατάλληλη θέση γιά νά φανεί ή εικόνα, κάτι σάν τή «μαγική εικόνα» στα παιδικά παιχνίδια. (Σημ. Γ.Κ.).

απαρνιέται τό πρώτο, τό θέμα τῆς φυτικῆς ἀφέλειας μέσα στόν διαχωρισμό τῶν φύλων, ὅπως γίνεται στίς συναντήσεις τοῦ Charlus ἢ στόν ὕπνο τῆς Albertine – ἐκεῖ ὅπου βασιλεύουν τά λουλούδια καί φανερόνεται ἡ ἀγνόητα τῆς τρέλας, τρέλας ἐξακριβωμένης τοῦ Charlus ἢ τρέλας ὑποθετικῆς τῆς Albertine.

Ὁ Proust λοιπόν ἔλεγε πῶς τό ὄλον εἶναι προϊόν, πῶς τό ἴδιο παράγεται σάν ἓνα μέρος δίπλα σέ ἄλλα μέρη, πῶς δέν τά ἐνοποιεῖ οὔτε τά ἀθροίζει, ἀλλά ἐφαρμόζεται σ' αὐτά, ἐγκαθιστώντας μόνο ἄτοπες ἐπικοινωνίες ἀνάμεσα σέ μή συγκοινωνοῦντα ἄγγεια, ἐγκάρσιες ἐνότητες ἀνάμεσα σέ στοιχεῖα πού διατηροῦν ὅλη τους τήν ἰδιομορφία μέσα στίς ἴδιες τους τίς διαστάσεις. Ἔτσι στό ταξίδι, λογουχάρη, μέ τόν σιδηρόδρομο, δέν ὑπάρχει ποτέ ὁλότητα θεάς, οὔτε καί ἐνότητα ἀπόψεων, παρά μόνο στή διατέμνουσα γραμμή πού χαράζει ὁ ἀλαφιασμένος ταξιδιώτης ἀπό τό ἓνα παράθυρο στό ἄλλο «γιά νά συμπλησιάσει, νά συναρμολογήσει τά διαλείποντα καί ἀντιθετικά κομμάτια». Συμπλησιάζω, συναρμολογῶ – αὐτό εἶναι πού ὁ Joyce ἀποκαλοῦσε «ἐπανενσωματώων» («re-embodry»). Τό δίχως ὄργανα σῶμα παράγεται σάν ἓνα ὄλον, ἀλλά στή δική του θέση, μέσα στή διαδικασία τῆς παραγωγῆς, πλάι στά μέρη πού δέν ἐνοποιεῖ οὔτε καί ἀθροίζει. Κι ὅταν ἐφαρμόζεται στά μέρη αὐτά, ὅταν στρέφεται σ' αὐτά, προκαλεῖ ἐγκάρσιες ἐπικοινωνίες, ὑπερπεπερασμένες ἀθροίσεις, πολυσημάντες καί ὑπερλογικές ἐγγραφές, πάνω στήν ἴδια του τήν ἐπιφάνεια, ὅπου οἱ λειτουργικές τομές τῶν ἐπιμέρους ἀντικειμένων δέν παύουν νά διατέμνονται ἀπό τίς τομές πού ἐκτελοῦν οἱ σημαίνουσες ἀλυσίδες, καθώς καί ἀπό τίς τομές τοῦ ὑποκειμένου πού βρῖσκει ἐκεῖ τόν προσανατολισμό του. Τό ὄλον δέν συνυπάρχει μόνο μέ τά μέρη, συνορεύει μ' αὐτά, τό ἴδιο ὅμως παράγεται χωριστά, καί ἐφαρμόζεται σ' αὐτά: οἱ γενετιστές τό δείχνουν αὐτό μέ τόν δικό τους τρόπο λέγοντας ὅτι «τά ἀμινο-οξέα ἀφομοιώνονται ἀτομικά μέσα στό κύτταρο, καί διευθετοῦνται ὕστερα μέ τήν κατάλληλη τάξη ἀπό κάποιον μηχανισμό, ὅμοιο μ' ἓνα καλούπι, ὅπου ἡ χαρακτηριστική πλάγια ἀλυσίδα τοῦ κάθε ὀξέος τοποθετεῖται στήν κατάλληλη θέση»³⁷. Κατά κανόνα, τό πρόβλημα τῶν σχέσεων μεταξύ μερῶν καί ὄλου ἐξακολουθεῖ νά τοποθετεῖται λαθεμένα ἀπό τίς κλασικές μηχανιστικές καί διταλιστικές θεωρίες, ὅσον καιρό τό ὄλο θεωρεῖται σάν ὁλότητα παραγωγή τῶν μερῶν, ἢ σάν ὁλότητα πρωταρχική ἀπ' ὅπου πηγάζουν τά μέρη ἢ σάν διαλεκτική ὁλοποίηση. Οὔτε ἡ μηχανιστική οὔτε ἡ διταλιστική θεωρία ἔχουν συλλάβει τή φύση τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν καί τή διπλή ἀναγκασιότητα νά εἰσαχθεῖ ἡ παραγωγή μέσα στήν ἐπιθυμία καθώς ἐπίσης καί ἡ ἐπιθυμία μέσα στή μηχανική.

Δέν ὑπάρχει καμιά ἐξέλιξη τῶν ὁρμῶν πού θά μπορούσε νά τίς κάνει

νά ἀνελιχθοῦν, μαζί μέ τ' ἀντικείμενά τους, πρὸς ἓνα ὁλοκληρωτικό ὄλον – ὅπως δέν ὑπάρχει οὔτε πρωταρχική ὁλότητα ἀπ' ὅπου νά παράγονται. Ἡ Melanie Klein ἔκανε τή θαυμαστή ἀνακάλυψη τῶν ἐπιμέρους ἀντικειμένων, αὐτοῦ τοῦ κόσμου τῶν ἐκρήξεων, τῶν περιστροφῶν καί τῶν δονήσεων. Πῶς ὅμως νά ἐξηγήσουμε τό ὅτι ἀποτυχαίνει ν' ἀνακαλύψει καί τή λογική αὐτῶν τῶν ἀντικειμένων; Ὁ λόγος εἶναι ὅτι πρώτα-πρώτα τά διανοεῖται σάν φαντασιώσεις καί τά κρίνει ἀπό τήν ἀποψη τῆς κατανάλωσης κι ὄχι μιάς πραγματικῆς παραγωγῆς. Τούς ἀποδίδει μηχανισμούς αἰτιακῆς ἐνέργειας (ὅπως εἶναι λογουχάρη ἡ ἐνδοβολή καί ἡ προβολή), ἐκτέλεσης (ἀνταμοιβή καί ἀποστέρηση), ἐκφρασης (τό καλό καί τό κακό), πού τῆς ἐπιβάλλουν μίαν ἰδεαλιστική ἀντίληψη γιά τό ἐπιμέρους ἀντικείμενο. Δέν τά συνδέει μέ μιά πραγματική διαδικασία παραγωγῆς, ὅπως εἶναι ἡ διαδικασία τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν. Κατά δεύτερο λόγο ἡ Klein δέν μπορεῖ ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπό τήν ἰδέα ὅτι τά σχιζοπαρνοϊκά ἐπιμέρους ἀντικείμενα ἀναφέρονται σ' ἓνα ὄλον, εἴτε πρωταρχικό μέσα σέ μιά πρωτόγονη φάση, εἴτε μελλοντικό στή μεταγενέστερη καταθλιπτική κατάσταση (τό ἄρτιο Ἄντικείμενο). Τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα τῆς φαίνονται λοιπὸν παρμένα ἀπό ὀλικά πρόσωπα· κι ὄχι μονάχα εἰσχωροῦν μέσα σέ ὁλότητες ὁλοκλήρωσης πού ἀφοροῦν τό ἐγώ, τό ἀντικείμενο καί τίς ὁρμές, ἀλλά σχηματίζουν κίβλας τόν πρώτο τύπο ἀντικειμενότροπης (*objectale*) σχέσης ἀνάμεσα στό ἐγώ, τή μητέρα καί τόν πατέρα. Ὅστόσο, ἐδῶ τελικά ἀποφασίζονται τά πάντα. Εἶναι βέβαιο πῶς τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα ἔχουν μέσα τους ἀρκετή φόρτιση γιά νά τινάξουν στόν ἀέρα τό οἰδιπόδειο, γιά νά τό κάνουν νά παραιτηθεῖ ἀπό τήν ἀνότη ἀξίωσή του νά παριστάνει τό ἀσυνείδητο, νά τριγωνίζει τό ἀσυνείδητο, νά οἰκειώνεται ὁλοκλήρη τήν ἐπιθυμητική παραγωγή. Δέν πρόκειται καθόλου ἐδῶ γιά τή σχετική σημασία αὐτοῦ πού θά μπορούσαμε νά ὀνομάσουμε *προοιδιπόδειο* σέ σχέση μέ τό οἰδιπόδειο (γιατί τό *προοιδιπόδειο* εἶναι ἀκόμα σέ σχέση ἐξελικτική ἢ δομική). Τό θέμα εἶναι ὁ ἀπόλυτα ἀνοιδιπόδειος χαρακτήρας τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς. Ἄλλὰ ἐπειδή ἡ Melanie Klein διατηρεῖ τήν ἀποψή της γιά τό ὄλον, γιά τά ὀλικά πρόσωπα καί γιά τά ἄρτια ἀντικείμενα – κι ἀκόμα ἐπειδή θέλει ἴσως νά ἀποφύγει τό χειρότερο μέ τή Διεθνή ψυχαναλυτική ἐταιρία, πού ἔχει ἀναγράψει στήν πόρτα της «οὐδεὶς ἀνοιδιπόδειος εἰσίτω» –, δέν χρησιμοποιεῖ τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα γιά νά λυτρωθεῖ ἀπό τόν ζυγό τοῦ οἰδιπόδειου, ἀλλά, ἀντίθετα, τά χρησιμοποιεῖ ἢ προσποιεῖται πῶς τά χρησιμοποιεῖ, γιά νά μετριάσει τό οἰδιπόδειο, νά τό σμικρῶνει, νά τό πολλαπλασιάσει, νά τό ὀπλώσει στίς μικρές ἡλικίες.

Κι ἂν διαλέγουμε γιά παράδειγμα τή λιγότερο οἰδιποδίζουσα ψυχαναλύτρια, εἶναι γιά ν' ἀποδείξουμε πόσο πρέπει νά ζοριστεῖ γιά νά μετρήσει τήν ἐπιθυμητική παραγωγή μέ τό οἰδιπόδειο. Αὐτό ἰσχύει ἀκόμα περισσότερο γιά τούς κοινούς ψυχαναλυτές πού δέν ἔχουν κἂν συνεί-

³⁷ J.H. Rush, *L' Origine de la vie*, γαλλ. μετάφρ., Payot, σ. 141.

δηση τής «κίνησης». Δέν πρόκειται πιά γιά ύποβολή μιιάς ιδέας αλλά γιά τρομοκρατία! Ή Mélanie Klein γράφει: «Τήν πρώτη φορά πού ο Dick ήρθε νά μέ δει, δέν έδειξε καμιά συγκίνηση όταν ή νταντά του μου τόν έμπιστεύθηκε. Ήμα του έδειξα τά παιχνίδια πού είχα προετοιμάσει, τά κοίταξε χωρίς τό παραμικρό ένδιαφέρον. Πήρα ένα μεγάλο τραινάκι και τό τοποθέτησα πλάι σ' ένα μικρότερο· τά βάφτισα «τραίνο Μπαμπάς» και «τραίνο Ντίκ». Πήρε τό τραίνο πού είχα ονοματίσει Ντίκ, τό κύλησε ως τό παράθυρο και είπε: «Σιδηροδρομικός σταθμός». Του έξήγησα ότι ο «σιδηροδρομικός σταθμός είναι ή Μαμά· ο Ντίκ μπαίνει μέσα στό μαμά». Άφησε άμέσως τό τραίνο κι έτρεξε νά χωθεί ανάμεσα στό έσωτερικό και τό έξωτερικό μέρος τής διπλόπορτας του δωματίου, όπου κλείστηκε, λέγοντας «σκοτάδι» και ξαναβγήκε άμέσως τρέχοντας. Έπανελάβε τό κόλλο πολλές φορές. Του έξήγησα πώς «μέσα στό μαμά είναι σκοτάδι· ο Ντίκ βρίσκεται μέσα στό σκοτάδι τής μαμάς...». Όταν ή άνάλυση προχώρησε... ο Ντίκ ανακάλυψε άκόμα πώς ο νιπτήρας συμβόλιζε τό μητρικό σώμα, και τότε εκδήλωσε ένα έξαιρετικό φόβο μή θραχεί μέ τό νερό»³⁸. Ομολόγησε πώς είναι οιδιπόδειο, είδημή θά φάς μπάτσο! Νά πού ο ψυχαναλυτής δέν ρωτάει πιά «τί είναι; Ποιές είναι οι δικές σου επιθυμητικές μηχανές;», αλλά κραυγάζει: «Ν' άποκρίνεσαι μπαμπάς-μαμά όταν σου μιλώ!». Άκόμα και ή Mélanie Klein... Κι έτσι, όλη ή επιθυμητική παραγωγή συντρίβεται, στρέφεται πάλι στά γονεϊκά είδωλα, εύθυγραμμίζεται μέ τά προ-οιδιπόδεια στάδια, ολοποιείται μέσα στό οιδιπόδειο: μέ τόν τρόπο αυτόν, ή λογική τών επιμέρους αντικείμενων εκμηδενίζεται. Τό οιδιπόδειο γίνεται λοιπόν τώρα γιά μάς ή λυδία λίθος τής λογικής. Γιατί, όπως τό διαισθανθήκαμε από τήν άρχή, τά επιμέρους αντικείμενα είναι μονάχα φαινομενικά παρμένα από όλικά πρόσωπα· παράγονται πραγματικά από παρακρατήσεις από μία ροή ή μία ύλη μή-προσωπική και επικοινωνούν μαζί της συνδεόμενα μέ άλλα επιμέρους αντικείμενα. Τό άσυνείδητο άγνοεί τά πρόσωπα. Τά επιμέρους αντικείμενα δέν είναι αντιπρόσωποι γονεϊκών προσώπων ούτε στηρίγματα οικογενειακών σχέσεων· είναι έξαρτήματα μέσα στις επιθυμητικές μηχανές και αναφέρονται σε μία διαδικασία και σε σχέσεις παραγωγής μή αναγωγίμες και πρωτεύουσες σε σχέση μ' αυτό πού αφήνεται νά καταγραφεί στό σχήμα του οιδιπόδειου.

Όταν μιλούμε γιά τή ρήξη άνάμεσα στόν Freud και τόν Jung, ξεχνούμε πολύ συχνά τήν ταπεινή και πρακτική άφτηρησία: ο Jung είχε παρατηρήσει πώς ο ψυχαναλυτής, στό μετατόπιση*, εμφανίζονταν συχνά

³⁸ Mélanie Klein, *Essais de psychanalyse*, γαλλ. μετάφρ. Payot, σ. 269-271. (Οι ύπογραμμίσεις είναι δικές μας - G. D. και F.G.).

* Μετατόπιση ή μεταφορά - όρος τής ψυχανάλυσης, πού δηλώνει, τό σύνολο τών αντιδράσεων του πάσχοντος μπροστά στόν άναλυτή και στις όποιες μεταθέτει τις

σάν διάβολος, θεός, μάγος, και πώς οι ρόλοι τους ξεπερνούσαν κατά πολύ τά γονεϊκά είδωλα. Ύστερα όλα πήγαν στραβά, αλλά ή άφτηρησία ήταν σωστή. Τό ίδιο συμβαίνει και μέ τό παιχνίδι τών παιδιών: ένα παιδί δέν παίζει μονάχα τό παιχνίδι «μπαμπάς-μαμά»· παίζει και τόν μάγο και τόν καουμπόν, τόν κλέφτη και τόν άστυνόμο, τό τραίνο και τ' αυτοκινητάκια. Τό τραίνο δέν είναι άναγκαστικά ο μπαμπάς, ούτε ο σιδηροδρομικός σταθμός ή μαμά. Τό πρόβλημα δέν άφορά τόν σεξουαλικό χαρακτήρα τών επιθυμητικών μηχανών αλλά τόν οικογενειακό χαρακτήρα αυτής τής σεξουαλικότητας. Δεχόμαστε πώς, όταν τό παιδί μεγαλώσει, μπλέκεται σε κοινωνικές σχέσεις πού δέν είναι πιά οικογενειακές. Καθώς όμως οι σχέσεις αυτές εμφανίζονται «εκ τών ύστέρων», υπάρχουν μονάχα δυό δυνατές εξηγήσεις: ή δεχόμαστε πώς ή σεξουαλικότητα εξιδανικεύεται ή εξουδετερώνεται μέσα στις κοινωνικές (και μεταφυσικές) σχέσεις - μέ τή μορφή ενός άναλυτικού «εκ τών ύστέρων» ή οι σχέσεις αυτές θέτουν σε κίνηση μιιά μή-σεξουαλική ενέργεια, πού ή σεξουαλικότητα περιοριζόταν μέ τή σειρά της νά τή συμβολίζει σάν κάποιο άναγωγικό «έπέκεινα». Κι εδώ είναι πού τά πράγματα παίρνουν δυσάρεστη τροπή άνάμεσα στόν Freud και τόν Jung. Τουλάχιστον όμως οι δυό ψυχαναλυτές έχουν κάτι τό κοινό: πιστεύουν πώς ή λίμπιντο δέν είναι δυνατό νά εισβάλει σ' ένα κοινωνικό ή μεταφυσικό πεδίο χωρίς κάποια μεσολάβηση. Κι όμως δέν είν' έτσι. Άς πάρουμε γιά παράδειγμα ένα παιδί πού παίζει ή πού, άρκουνδίζοντας, έρευνά τά δωμάτια του σπιτιού: θαυμάζει μιάν ήλεκτρική πρίζα, χρησιμοποιεί τό σώμα του σάν μηχανή, τά πόδια του σάν κουλιά, μπαίνει στην κουζίνα, στό γραφείο, πασπατεύει αυτοκινητάκια. Βέβαια, ή παρουσία τών γονιών του είναι διαρκής, και είναι όλοφάνερο πώς χωρίς αυτούς τό παιδί δέν θά είχε τίποτα. Άλλά τό θέμα δέν είναι αυτό. Τό θέμα είναι άν όλα τά πράγματα πού άγγίζει τό παιδί, τά ζει σάν νά αντιπροσωπεύουν τούς γονείς. Άπό τή γέννησή του κιόλας, ή κούνια, ο μαστός, ή θηλή, τά περιττώματα είναι επιθυμητικές μηχανές πού συνδέονται μέ τά μέρη του σώματος του. Μάς φαίνεται άντιφατικό νά λέμε ταυτόχρονα πώς τό παιδί ζει άνάμεσα στό επιμέρους αντικείμενα, και πώς αυτό πού αντιλαμβάνεται στό επιμέρους αντικείμενα είναι τά γονεϊκά πρόσωπα, έστω και κομματιασμένα. Τό νά λέμε ότι ο μαστός παρακρατείται από τό σώμα τής μητέρας δέν είναι σωστό στην κυριολεξία. Γιατί ο μαστός ύπάρχει σάν έξάρτημα μιιάς επιθυμητικής μηχανής πού συνδέεται μέ τό στόμα και πού παρακρατείται από μιιά ροή-γάλα μή προσωπική, άραιή ή πυκνή. Μιιά επιθυμητική μηχανή, ένα επιμέρους αντικείμενο δέν αντιπροσωπεύει τίποτα: δέν είναι αντιπροσωπευτικό. Στηρίζει βέβαια σχέσεις και κατανέ-

φαντασιώσεις του και τις έσωτερικές συγκρούσεις του, προβάλλοντάς τες πάνω στόν άναλυτή τόν ίδιο. (Σημ. Γ.Κ.).

μει φορείς· αλλά οι συντελεστές αυτοί δεν είναι πρόσωπα, ούτε και οι σχέσεις δια-υποκειμενικές. Είναι καθαυτό σχέσεις παραγωγής, συντελεστές παραγωγής και αντι-παραγωγής. Ο Bradbury τό αποδείχνει ολοκάθαρα όταν περιγράφει τό δωμάτιο τών παιδιών σαν χώρο επιθυμητικής παραγωγής και ομαδικών φαντασιώσεων, πού συνδυάζει μόνο επιμέρους αντικείμενα και φορείς.³⁹ Τό μικρό παιδί βρίσκεται συνεχώς μέσα σε οικογένεια. Άλλά μέσα στην οικογένεια, από την πιο άπαλή ηλικία, ζει κιόλας μιά καταπληκτική μη-οικογενειακή εμπειρία, πού ή ψυχανάλυση αφήνει νά τής διαφεύγει. Προσέξτε τόν πίνακα τού Lindner.

Δέν μπαίνει ζήτημα ν' άρνηθούμε τή ζωτική κι ερωτική σημασία τών γονιών, αλλά νά γνωρίσουμε ποιά είναι ή θέση τους κι ό ρόλος τους στην επιθυμητική παραγωγή, αντί νά κάνουμε τό αντίστροφο και νά περιορίζουμε όλη τή λειτουργία τών επιθυμητικών μηχανών μέσα στον περιορισμένο κώδικα τού οιδιπόδειου. Μέ ποιόν τρόπο διαμορφώνονται οι ρόλοι και οι θέσεις πού έρχονται νά καταλάβουν οι γονείς, σαν ειδικοί φορείς, σε σχέση με άλλους φορείς; Γιατί από την άρχή τό οιδιπόδειο δεν υπάρχει παρά άνοιχτό προς όλες τις κατευθύνσεις ενός κοινωνικού πεδίου, δηλαδή ενός πεδίου παραγωγής πού επενδύεται άμεσα από τή λίμπιντο. Είναι φανερό πώς οι γονείς παρουσιάζονται ξαφνικά στην επιφάνεια καταγραφής τής επιθυμητικής παραγωγής. Άλλά εδώ ακριβώς βρίσκεται όλο τό πρόβλημα τού οιδιπόδειου: ποιές δυνάμεις κατορθώνουν νά τριγωνίσουν τό οιδιπόδειο; Σε ποιές συνθήκες ό τριγωνισμός τού οιδιπόδειου διοχετεύει τήν επιθυμία πάνω σε μιά επιφάνεια πού δεν περιείχε, ή ίδια, αυτόν τόν τριγωνισμό; Πώς ό τριγωνισμός σχηματίζει έναν όρισμένο τύπο έγγραφής για εμπειρίες και μηχανήματα πού τόν ξεπερνούν άπ' όλες τις πλευρές; Μ' αυτήν τή έννοια, και μ' αυτήν μονάχα, τό παιδί *συσχετίζει* με τή μορφή τής μητέρας τόν μαστό σαν επιμέρους αντικείμενο, και δεν παύει νά έρευνά τό μητρικό πρόσωπο. «Συσχετίζω» δεν σημαίνει εδώ μιά φυσική παραγωγική σχέση, αλλά μιά έκθεση, μιά έγγραφη μέσα στην έγγραφη, μέσα στο Numen. Από την πιο άπαλή ηλικία τό παιδί έχει κιόλας μιάν δλόκληρη επιθυμητική ζωή, ένα σύνολο από σχέσεις έξωοικογενειακές με τά αντικείμενα και τις μηχανές τής επιθυμίας, ζωή πού δεν συσχετίζεται με τούς γονείς από τή άποψη τής άμεσης παραγωγής, αλλά πού συσχετίζεται μ' αυτούς (με άγάπη ή με μίσος) από τήν άποψη τής καταγραφής τής διεργασίας, σε πολύ ιδιαίτερες συνθήκες τής καταγραφής αυτής, ακόμα κι αν οι συνθήκες αυτές άντεπενερογούν με τή σειρά τους στην ίδια τή διεργασία (*feed-back*).

Τό παιδί ξεετάζει τή ζωή του άνάμεσα στα επιμέρους αντικείμενα και μέσα στις έξωοικογενειακές σχέσεις τής επιθυμητικής παραγωγής, κι

άναρωτιέται τί είναι τό νά ζεις, ακόμα κι αν τό έρώτημα αυτό «άναφέρεται» άναγκαστικά στους γονιούς, και δεν μπορεί νά βρει προσωρινή άπόκριση παρά μέσα στις οικογενειακές σχέσεις. «Όταν ήμουν όχτώ χρονών, κι ακόμα πιο πριν, θυμάμαι πώς άναρωτιόμουν συνεχώς ποιός ήμουν, τί ήμουν και γιατί ζώ. Θυμάμαι πώς όταν ήμουν έξι χρονών, στό σπίτι τής λεωφόρου Blancarde στή Μασσαλία (στόν αριθμό 59 για τήν ακρίβεια), τήν ώρα πού κάποια γυναίκα, όνομαζόμενη μητέρα, μου έδινε τήν άπογευματινή μου σοκολάτα με ψωμί, άναρωτήθηκα τί πάει νά πει «είναι», «ζώ», τί είναι νά άναπνέεις, και θέλησα νά με άναπνεύσω για νά νιώσω τήν πραγματική ζωή, για νά δώ αν μου σύμφερνε και σε τί μου σύμφερνε»⁴⁰. Κι αυτό είναι τό βασικό: τό παιδί βρίσκεται μπροστά σ' ένα έρώτημα «άναφερόμενο» ίσως στή γυναίκα πού άποκαλείται μαμά, έρώτημα πού όμως δεν παράγεται σε συνάρτηση με αυτήν, πού παράγεται μέσα στή λειτουργία τών επιθυμητικών μηχανών, στό επίπεδο λογουχάρη τής μηχανής στόμα-άέρας ή τής γευστικής μηχανής — τί είναι νά ζεις; τί είναι ν' άνασαινεις; τί είναι έγώ; τί είναι ή μηχανή τής άναπνοής πάνω στό δίχως όργανα σώμα μου; Τό παιδί είναι ένα δν μεταφυσικό. Όπως και στό καρτεσιανό cogito*, οι γονείς δεν βρίσκονται μέσα στα ζητήματα αυτά. Και είναι σφάλμα νά συγγέουμε τό γεγονός ότι τό έρώτημα αυτό άναφέρεται στους γονείς (σαν διήγηση ή έκφραση), με τήν ιδέα ότι τό έρώτημα άναφέρεται σ' αυτούς (σαν φυσική σχέση με τούς γονείς). Όταν πλαισιώνουμε τή ζωή τού παιδιού μέσα στό οιδιπόδειο, όταν μετατρέπουμε τις οικογενειακές σχέσεις σε καθολικό μεσάζοντα τής παιδικής ηλικίας, είμαστε καταδικασμένοι νά παραγνωρίσουμε τήν παραγωγή τού ίδιου τού άσυνείδητου, καθώς και τούς ομαδικούς μηχανισμούς — πού επηρεάζουν άμεσα τό άσυνείδητο — και ιδιαίτερα όλη τήν πολύπλοκη λειτουργία τής πρωταρχικής άπόθησης, τών επιθυμητικών μηχανών και τού δίχως όργανα σώματος. *Γιατί τό άσυνείδητο είναι όργανό, και αυτοπαράγεται μέσα στην ταυτότητα φύση-άνθρωπος*. Η αυτο-παραγωγή τού άσυνείδητου εμφανίζεται ακριβώς στό σημείο όπου τό υποκείμενο τού καρτεσιανού συλλογισμού ανακάλυπτε πώς δεν έχει γονείς, εκεί επίσης όπου ό σοσιαλιστής ανακάλυπτε στην παραγωγή τήν ένότητα τού ανθρώπου και τής φύσης, εκεί όπου δλόκληρος ό κύκλος ανακαλύπτει τήν άνεξαρτησία του άπέναντι στην άπροσδιόριστη γονεϊκή παλινδρόμηση.

Ζέν έσω

Μπαμπά-μαμά

⁴⁰ Artaud, *Je n' ai jamais rien étudié....* στό 84, Δεκέμβριος 1950.

* *Cogito ergo sum* — σκέφτομαι άρα υπάρχει: ό περίφημος συλλογισμός στόν όποιο κατέληξε ό Καρτέσιος άφου άμφέβαλε (μεθοδολογικά) για τήν πραγματική ύπαρξη όλων τών δεδομένων τών αισθήσεων και τής σκέψης. (Σημ. Γ.Κ.).

³⁹ Bradbury, *L' Homme illustré*, «La Brousse», γαλλ. μετάφρ. Denoël.

Είδαμε μέ ποιό τρόπο συγγέονταν οι δύο έννοιες τής λέξης «διαδικασία»: διαδικασία σάν μεταφυσική παραγωγή του δαιμονικού μέσα στη φύση, και διαδικασία σάν κοινωνική παραγωγή των επιθυμητικών μηχανών μέσα στην ιστορία. Οι κοινωνικές σχέσεις και οι μεταφυσικές σχέσεις δέν αποτελούν ένα «εκ τών ύστέρων» ή ένα «πέκεινα». Οι σχέσεις αυτές πρέπει νά αναγνωρίζονται σέ όλα τά ψυχοπαθολογικά επίπεδα, και ή σημασία τους είναι ακόμα μεγαλύτερη όταν πρόκειται για σύνδρομα ψυχωτικά πού εμφανίζονται σέ άτομα δλότελα άποκτηνωμένα και άποκοινωνικοποιημένα. Άλλά οι σχέσεις αυτές συνυφαίνονται – στη ζωή ακόμα του παιδιού, από τή στοιχειώδη κιόλας συμπεριφορά του νηπίου – μέ τά επιμέρους αντικείμενα, τους συντελεστές παραγωγής και άντι-παραγωγής, σύμφωνα μέ τους νόμους τής επιθυμητικής παραγωγής στο σύνολό της. Άν δέν άνακαλύψουμε από τήν άρχή ποιά είναι ή φύση αυτής τής επιθυμητικής παραγωγής και μέ ποιόν τρόπο, σέ ποιές συνθήκες, κάτω από ποιές πιέσεις, ό οιδιπόδειος τριγωνισμός παρεμβαίνει στην καταγραφή τής διεργασίας, θρισκόμαστε πιασμένοι στα δίχτυα ενός διάχυτου και γενικευμένου οιδιποδισμού, πού παραμορφώνει ριζικά τή ζωή του παιδιού, και τά επακόλουθά της, τά νευρωτικά και ψυχωτικά προβλήματα του ενήλικου και τό σύνολο τής σεξουαλικότητας. Άς θυμηθούμε έδώ, άς μήν ξεχνούμε, τήν αντίδραση του Lawrence στην ψυχανάλυση. Σ' αυτόν τουλάχιστο, οι δισταγμοί δέν προέρχονταν από τόν τρόπο του μπροστά στην άποκάλυψη τής σεξουαλικότητας. Είχε όμως τήν έντύπωση, άπλή έντύπωση, πώς ή ψυχανάλυση έκλεινε σιγά-σιγά τή σεξουαλικότητα μέσα σ' ένα παράξενο κουτί μέ άστικά στολίδια, μέσα σ' ένα είδος τεχνητό τρίγωνο άρκετά άηδιαστικό, πού κατάπινε δλόκληρη τή σεξουαλικότητα σάν παραγωγή επιθυμίας και τήν ξανάκανε, μ' έναν καινούριο τρόπο, ένα «δρώμικο μικρό μυστικό», τό μικρό οικογενειακό μυστικό, ένα έσωτερικό θέατρο –ένώ είναι ένα καταπληκτικό έργοστάσιο, τό Έργοστάσιο Φύση και Παραγωγή. Είχε τήν έντύπωση πώς ή σεξουαλικότητα είχε πολύ μεγαλύτερη δύναμη ή δυναμικότητα. Και ίσως ή ψυχανάλυση νά κατάφερε ως ένα σημείο νά «άπολυμάνει τό δρώμικο μικρό μυστικό», αλλά ούτε κι έτσι θά διόρθωνε τίποτε – φτωχό, δρώμικο μυστικό του σύγχρονου Οιδίποδα-Τύραννου! Πώς είναι δυνατό ή ψυχανάλυση νά προσπαθει ακόμα και τώρα νά μάς ύποβιβάξει, νά μάς ταπεινώσει, νά μάς ένοχοποιεί; Ό Michel Foucault μπόρεσε νά διαπιστώσει πόσο ή σχέση τής τρέλας και τής οικογένειας είναι θεμελιωμένη σέ μιάν εξέλιξη πού άφορά τό σύνολο τής άστικής κοινωνίας του 19ου αιώνα και πού άνάθετε στην οικογένεια τόν ρόλο νά άποτιμά τις εϋθύνες των μελών της και τήν ενδεχόμενη ένοχή τους. Στο βαθμό όμως πού ή ψυχανάλυση περιτυλίγει τήν τρέλα μέσα στο «γονεϊκό σύμπλεγμα» και θεωρεί όμολογία ένοχής τις μορφές τής αυτο-τιμωρίας πού προκύπτουν από τό οιδιπόδειο, δέν καινοτομεί, αλλά δλοκληρώνει

αυτό πού ή ψυχιατρική του 19ου αιώνα είχε άρχίσει: δίνει δηλαδή μιάν έκφραση οικογενειακή και ήθικολογική στην ψυχική παθολογία, συνδέει τήν παραφροσύνη μέ τή «μισο-πραγματική, μισο-φανταστική διαλεκτική τής Οικογένειας», και ξεδιαλύνει μέσα σ' αυτήν τήν «άδιάκοπη δολοφονική άπόπειρα ενάντια στον πατέρα», «τήν κρυφή αντίσταση των ένστικτων ενάντια στο οικογενειακό κατεστημένο κι ενάντια στα πιο άρχαϊκά του σύμβολα»⁴¹. Έτσι, άντί νά πρωτοστατήσει στον άγώνα για μιá πραγματική άπολύτρωση, ή ψυχανάλυση βοηθάει στην γενίκευση τής άστικής καταπίεσης, αυτής πού συντέλεσε στο νά παραμείνει ή εϋρωπαϊκή άνθρωπότητα κάτω από τό ζυγό του «μπαμπά-μαμά», και πού δέν μάς αφήνει νά ξεμπερδεύουμε μιá για πάντα μέ τούτο τό πρόβλημα.

⁴¹ Michel Foucault, *Histoire de la folie à l' âge classique*, Plon, 1961, σ. 588-589.

Ψυχανάλυση και οίκογενειοκρατία: Ἡ ἅγια οἰκογένεια.

Τό στενό οἰδιπόδειο εἶναι ἡ μορφή τοῦ τριγώνου «μπαμπάς-μαμά-ἐγώ», ὁ οἰκογενειακός ἀστερισμός αὐτοπροσώπως. Ὅταν ὅμως ἡ ψυχανάλυση τό μετατρέπει σέ δόγμα, δέν ἀγνοεῖ τίς λεγόμενες προ-οιδιπόδειες σχέσεις στό παιδί, ἔξω-οιδιπόδειες στόν ψυχωτικό, παρα-οιδιπόδειες σέ ἄλλους λαούς. Ἡ λειτουργία τοῦ οἰδιπόδειου σάν δόγματος ἢ σάν «πυρηνικοῦ συμπλέγματος» εἶναι ἀξεχώριστη ἀπό ἕνα ζόρισμα, πού μ' αὐτό ὁ θεωρητικός ψυχαναλυτής φτάνει ὡς τήν ἀντίληψη ἑνός γενικευμένου οἰδιπόδειου. Ἀπό τή μιά μεριά, παίρνει ὑπόψη, γιά κάθε ἄτομο τοῦ ἑνός ἢ τοῦ ἄλλου φύλου, μιάν ἐντατική σειρά ὁρμών, συναισθημάτων καί σχέσεων πού συνενώνουν τή φυσιολογική καί θετική μορφή τοῦ συμπλέγματος μέ τήν ἀντίστροφη ἢ ἀρνητική του μορφή: εἶναι τό οἰδιπόδειο τῆς σειράς, ὅπως τό παρουσιάζει ὁ Freud στό ἔργο του *Τό Ἐγώ καί τό Ἐκεῖνο*, καί πού ἐπιτρέπει, στήν ἀνάγκη, νά συνδέουμε τίς προ-οιδιπόδειες φάσεις μέ τό ἀρνητικό σύμπλεγμα. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ὁ ψυχαναλυτής παίρνει ὑπόψη τήν ἐκτεινόμενη συνύπαρξη τῶν ἰδίων τῶν ἀτόμων καί τίς πολλαπλές ἀλληλεπιδράσεις τους: τό ὁμαδικό οἰδιπόδειο, πού περιλαμβάνει τούς συγγενεῖς, τούς ἀπογόνους καί τούς προγόνους· (ἔτσι, ἡ ἐκδηλη ἀντίδραση τοῦ σχιζοφρενικοῦ στήν οἰδιποδειοποίηση, ἢ ὀλοφάνερη ἀπουσία κάθε οἰδιπόδειου δεσμοῦ, μπορεῖ νά χαθεῖ μέσα σ' ἕνα προγονικό ἀστερισμό, εἴτε ἐπειδή θά θεωρηθεῖ ἀπαραίτητη μιὰ συσσώρευση τριῶν γενιῶν γιά νά δημιουργηθεῖ ἕνας ψυχωτικός, εἴτε ἐπειδή θ' ἀνακαλυφθεῖ κάποιος ἀκόμα πιό ἄμεσος μηχανισμός προγονικῆς ἐπέμβασης στή δημιουργία μιᾶς ψύχωσης καί, μέ τόν τρόπο αὐτόν, διαμορφωθοῦν οἰδιπόδεια τοῦ οἰδιπόδειου στό τετράγωνο: ὁ μπαμπάς-μαμά εἶναι νεύρωση, ἀλλά ἡ γιαγιάκα εἶναι ψύχωση). Τέλος, ἡ διάκριση τοῦ φαντασιακοῦ ἀπό τό συμβολικό μᾶς ἐπιτρέπει νά ξεχωρίσουμε μιάν οἰδιπόδεια δομή· σάν ἕνα σύστημα ἀπό θέσεις καί λειτουργίες, πού δέν συγχέονται μέ τή μεταβλητή μορφή ἐκείνων πού ἔρχονται κάθε φορά νά τίς καταλάβουν σ' ἕναν ὀρισμένο κοινωνικό ἢ παθολογικό σχηματισμό: δομικό οἰδιπόδειο (3+1), διαφορετικό ἀπό τό

τριγώνο, αλλά πού εκτελεί όλους τούς δυνατούς τριγωνισμούς κατανέμοντας σέ μιά δοσμένη περιοχή τήν επιθυμία, τό αντικείμενό της καί τόν νόμο.

Αναμφισβήτητα, οί δύο τρόποι γενίκευσης πού αναφέραμε παραπάνω, βρίσκουν τήν ἀληθινή τους σημασία μονάχα μέσα στή δομική ἐρμηνεία. Αὐτή εἶναι πού κάνει τό οἰδιπόδειο ἓνα εἶδος καθολικοῦ συμβόλου, πέρα ἀπό κάθε φαντασιακή παραλλαγή. Κάνει τό οἰδιπόδειο ἄξονα ἀναφορᾶς, τόσο γιά τίς προ-οἰδιπόδειες φάσεις, ὅσο καί γιά τίς παρα-οἰδιπόδειες ποικιλίες καί τά ἐξω-οἰδιπόδεια φαινόμενα: ἡ ἔννοια τῆς «ἀπόρριψης»* λογουχάρη, φαίνεται νά δηλώνει ἓνα καθαρά δομικό κενό, πού χάρη σ' αὐτό ὁ σχιζοφρενικός βρίσκεται φυσιολογικά τοποθετημένος ξανά στόν οἰδιπόδειο ἄξονα, στήν οἰδιπόδεια τροχιά, μέσα στήν προοπτική τριῶν λογουχάρη γενιῶν, ὅπου ἡ μητέρα δέν κατόρθωσε νά τοποθετήσει τήν επιθυμία της ἀπέναντι στόν πατέρα, οὔτε κατά συνέπεια ὁ γιός ἀπέναντι στή μητέρα. Ὅταν ἓνας μαθητής τοῦ Lacan γράφει: «ἄς ἐξετάσουμε τώρα μέ ποῖο πλάγιο τρόπο ἡ οἰδιπόδεια ὀργάνωση παίξει ρόλο στίς ψυχώσεις· σέ συνέχεια ποιές εἶναι οἱ μορφές τῆς ψυχωτικής προγενετησιακότητας καί πῶς εἶναι δυνατό νά διατηρήσουν τήν ἀναφορά στό οἰδιπόδειο», τότε ἡ προηγούμενη κριτική μας τοῦ οἰδιπόδειου κινδυνεύει νά κριθεῖ σάν ὀλότελα ῥηχῆ καί μικρόψυχη, σάν νά τήν ἐφαρμόζαμε μονάχα σ' ἓνα φανταστικό οἰδιπόδειο καί ν' ἀφορούσε μονάχα τά γονεϊκά πρόσωπα, χωρίς νά θίγει τίποτε ἀπό τή δομή, τή σειρά τῶν θέσεῶν της καί τῶν συμβολικῶν της λειτουργιῶν. Ὡστόσο, τό πρόβλημα γιά μᾶς εἶναι ἂν ἡ πραγματική διαφορά περνᾷ ἀκριβῶς στό σημείο τοῦτο· ἡ μήπως βρίσκεται ἀνάμεσα στό οἰδιπόδειο – τόσο τό δομικό ὅσο καί τό φαντασιακό – καί σέ κάτι ἄλλο, πού ὀλα τά οἰδιπόδεια συντρέχουν καί ἀπωθοῦν: στήν επιθυμητική παραγωγή, στίς μηχανές τῆς επιθυμίας πού δέν εἶναι δυνατό νά ἀναχθοῦν οὔτε στή δομή οὔτε καί στά πρόσωπα, καί πού ἀποτελοῦν τό ἴδιο τό Πραγματικό, πέρα ἢ κάτω ἀπό τό συμβολικό ἢ τό φαντασιακό; Δέν θέλουμε καθόλου νά ἐπαναλάβουμε μιά προσπάθεια σάν ἐκείνη τοῦ Malinowski, πού ἔδειχνε ὅτι οἱ μορφές ποικίλλουν ἀνάλογα μέ τό δοσμένο κοινωνικό σύστημα. Πιστεύουμε μάλιστα αὐτό πού μᾶς λένε, ὅτι τό οἰδιπόδειο εἶναι ἓνα εἶδος σταθερᾶς. Τό πρόβλημα ὅμως βρίσκεται ἄλλου: ὑπάρχει ἄραγε ἀπόλυτη ἐναρμόνιση ἀνάμεσα στήν παραγωγή τοῦ ἀσυνείδητου καί σ' αὐτήν τή σταθερά (ἀνάμεσα στίς επιθυμητικές μηχανές καί τήν οἰδιπόδεια δομή); ἡ μήπως ἡ σταθερά στίς ἐπιθυμητικές μηχανές καί τήν οἰδιπόδεια δομή; μέσα ἀπό τίς ποικιλίες της καί τίς παραλλαγές της, τήν προσπάθεια μιᾶς ἀτελεύτητης καταστολῆς; Αὐτό πού ἀμφισβητοῦμε, εἶναι ἡ μανιακή ἐξ-

* Forclusion – κυριολεκτικά ἀποκλεισμός, ἐξαίρεση· ὅρος πού χρησιμοποιεῖ ὁ Lacan ἀποδίδοντας τόν φροϋδικό ὄρο Verwerfung – ἀπόρριψη (Σημ. Γ.Κ.).

οἰδιπόδισή στήν ὁποία ἐπιδίδεται ἡ ψυχανάλυση, τόσο στήν πράξη ὅσο καί στή θεωρία, μέ τά συνδυασμένα μέσα τῆς εἰκόνας καί τῆς δομῆς. Μπορεῖ νά γράφτηκαν τελευταία πολλά ἀξιόλογα συγγράμματα ἀπό ὀρισμένους ὁπαδούς τοῦ Lacan, ἀλλά ἀμφισβηλοῦμε ἂν ἡ σκέψη τοῦ ἴδιου τοῦ Lacan ἀκολουθεῖ πραγματικά αὐτή τήν κατεύθυνση. Μπαίνει ἄραγε ζήτημα μόνο νά οἰδιποδαιοποιήσουμε ἀκόμα καί τό σχιζοφρενικό; ἡ μήπως πρόκειται γιά κάτι ἄλλο, καί μάλιστα γιά τό ἀντίθετο;¹ Δηλαδή νά σχιζοφρενοποιήσουμε τό πεδίο τοῦ ἀσυνείδητου καθῶς καί τό κοινωνικο-ιστορικό πεδίο, γιά νά μπορέσουμε νά διασπάσουμε τόν κλοιό τοῦ οἰδιπόδειου καί νά ξαναβροῦμε παντοῦ τή δύναμη τῆς επιθυμητικῆς παραγωγῆς, νά ἀποκαταστήσουμε ἄμεσα μέ τό Πραγματικό τόν δεσμό τῆς ψυχαναλυτικῆς μηχανῆς, τῆς επιθυμίας καί τῆς παραγωγῆς; Γιατί τό ἀσυνείδητο αὐτό καθαυτό δέν εἶναι οὔτε δομικό οὔτε καί προσωπικό, δέν συμβολίζει οὔτε φαντάζεται, οὔτε εἰκονίζει: μηχανεύεται, εἶναι μηχανικό. Δέν εἶναι οὔτε φαντασιακό, οὔτε συμβολικό, εἶναι τό ἴδιο τό Πραγματικό, τό «ἀδύνατο πραγματικό» καί ἡ παραγωγή του.

Τί εἶναι ὅμως ὀλη αὐτή ἡ μακριά ἱστορία, ἂν τήν κοιτάξουμε μονάχα στήν ἐποχή τῆς ψυχανάλυσης; Δέν εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπό ἀμφιβολίες, ἀπό ἐλιγμούς καί ἀπό μεταμέλειες. Οἱ Laplanche καί Pontalis παρατηροῦν πῶς ὁ Freud «ἀνακάλυψε» τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα τό 1897, στήν αὐτο-ἀνάλυσή του· ἀλλά μόνο τό 1923 μᾶς δίνει τήν πρώτη γενικευμένη θεωρητική του διατύπωση στό ἔργο *Τό Ἐγώ καί τό Ἐκεῖνο*· καί πῶς ἀνάμεσα στίς δύο αὐτές χρονολογίες, τό οἰδιπόδειο ζεῖ λίγο ἢ πολύ στό περιθώριο, «στριμωγμένο λογουχάρη σ' ἓνα ξεχωριστό κεφάλαιο γιά τήν ἐκλογή ἀντικειμένου κατά τήν ἐφηβική ἡλικία (*Τρία δοκίμια*) ἢ στά τυπικά ὄνειρα (*Ἡ ἐρμηνεία τοῦ ὄνειρου*)». Κι αὐτό γιατί, ὅπως λένε οἱ δύο συγγραφεῖς, ἡ ἐγκατάλειψη ἀπό τόν Freud τῆς θεωρίας τοῦ τραυματισμοῦ καί τῆς ἀποπλάνησης, δέν μᾶς ὀδηγεῖ σ' ἓνα μονοσήμαντο καθορισμό τοῦ οἰδιπόδειου, ἀλλά στήν περιγραφή μιᾶς αὐθόρμητης παιδικῆς σεξουαλικότητας ἐνδογενούς χαρακτήρα. Ὡστόσο, θά ἔλεγε κανεῖς πῶς «ὁ Freud δέν κατόρθωσε νά συναρθρώσει τό ἓνα μέ τό ἄλλο, τό οἰδιπό-

¹ «Μ' ὀλο πού ὑποστηρίζω τήν ἐπιστροφή στόν Freud, δέν μπορῶ νά μὴν ἀναγνωρίσω πῶς τό ἔργο του «Τοτέμ καί Ταμπού» εἶναι κάτι στριμμένο. Ἀκριβῶς μάλιστα γι' αὐτό πρέπει νά ξαναγυρίσουμε στόν Freud. Κανένας δέν μέ βοήθησε γιά νά γίνουν γνωστοί οἱ σχηματισμοί τοῦ ἀσυνείδητου... Δέν λέω πῶς τό οἰδιπόδειο δέν ὀφείλει σέ τίποτα, οὔτε καί πῶς δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τό ἔργο μας. Δέν χρησιμεύει σέ τίποτα στούς ψυχαναλυτές, αὐτό εἶν' ἀλήθεια! Ἀλλά καθῶς οἱ ψυχαναλυτές δέν εἶναι σίγουρα ψυχαναλυτές, τά παραπάνω δέν σημαίνουν τίποτε. Ὅλα τοῦτα τά ἐξήγησα στόν καιρό τους· ἀποτεινόμουν τότε σέ ἀνθρώπους πού ἔπρεπε νά τούς φερθῶ μέ τό γάντι: ἦταν ψυχαναλυτές. Εἶχα, μιλῆσαι, σ' αὐτό τό ἐπίπεδο, γιά τόν πατέρα σάν μεταφυσικό σῆμα, ἀλλά δέν μίλησα ποτέ γιά οἰδιπόδειο σύμπλεγμα...» (Lacan, Σεμινάριο τοῦ 1970).

δειο και την παιδική σεξουαλικότητα», γιατί η τελευταία ανάγεται σε μία βιολογική πραγματικότητα της ανάπτυξης, ενώ το οιδιπόδειο σε μία ψυχική πραγματικότητα της φαντασίωσης; και το οιδιπόδειο είναι εκείνο που κόντεψε να χαθεί «για χάρη ενός βιολογικού ρεαλισμού»².

Είναι όμως σωστό άραγε να παρουσιάζονται τα πράγματα μ' αυτόν τον τρόπο; 'Ο ιμπεριαλισμός του οιδιπόδειου απαιτούσε άραγε μονάχα την άρνηση του βιολογικού ρεαλισμού; 'Η μήπως κάτι άλλο, κάτι απείρωσ πιά ισχυρό, θυσιάστηκε στον βωμό του οιδιπόδειου; Γιατί εκείνο που ο Freud και οι πρώτοι ψυχαναλυτές ανακάλυψαν, είναι η περιοχή των ελεύθερων συνθέσεων, όπου όλα είναι δυνατά, οι ατέρμονες συνδέσεις, οι διαζεύξεις χωρίς αποκλεισμούς, οι συζεύξεις χωρίς ειδικό χαρακτήρα, τά επιμέρους αντικείμενα και οι ροές. Οι επιθυμητικές μηχανές μουγκρίζουν και βουίζουν στο βάθος του άσυνείδητου – ή ένεση της 'Ιρμας, τό τίκ-τάκ του 'Ανθρώπου με τους Λύκους, ή δηχική μηχανή της 'Αννας, καθώς και όλες οι έρμηνευτικές συσκευές που έφευξε ο Freud, όλες αυτές οι νευρο-βιολογικο-επιθυμητικές μηχανές. Και η ανακάλυψη αυτή του παραγωγικού άσυνείδητου έχει δυο συσχετικά επακόλουθα: από τη μιά, την άμεση αντιπαράβολή της επιθυμητικής παραγωγής και της κοινωνικής παραγωγής, των συμπτωματολογικών μορφωμάτων και των ομαδικών μορφωμάτων – την ταυτότητα της φύσης τους και συνάμα τη διαφορά του ρυθμού τους λειτουργίας· κι από την άλλη, την καταστολή που άσκει ή κοινωνική μηχανή πάνω στις επιθυμητικές μηχανές, και τη σχέση της άπώθησης με την καταστολή αυτή. 'Όλα αυτά θά έξαφανιστούν – ή τουλάχιστον θά κινδυνέψουν πολύ – με την εγκαθίδρυση του κυρίαρχου οιδιπόδειου. 'Η ελεύθερη ένωσις αντί να άνοίγεται σε πολυσημαντες συνδέσεις, κλείνεται σ' ένα μονοσημαντο άδιέξοδο. 'Όλες οι άλυσίδες του άσυνείδητου άμφιμονοσημαντοποιούνται, γραμμικοποιούνται, κρέμονται από ένα τυραννικό «σημαίνον». 'Όλη ή επιθυμητική παραγωγή συντρίβεται, ύποταγμένη στις άπαιτήσεις της παράστασης, στα άνιαρά παιχνίδια του παριστάνοντος και του παριστανόμενου μέσα στην παράσταση. Κι εδώ βρίσκεται τό ούσιώδες: ή άναπαραγωγή της επιθυμίας παραχωρεί τη θέση της σε μιάν άπλή παράσταση, τόσο στη διαδικασία της θεραπείας, όσο και στη θεωρία. Τό παραγωγικό άσυνείδητο κάνει τώρα θέση σ' ένα άσυνείδητο που ξέρι μονάχα να έκφράζεται – να έκφράζεται μέσα στον μύθο, στην τραγωδία, στο όνειρο. Ποιός όμως μās λέει πώς τό όνειρο, ή τραγωδία, ό μύθος, άντιστοιχούν στα μορφώματα του άσυνείδητου, άκόμα κι άν λάβουμε ύπόψη τη διεργασία της «μεταμόρφωσης»; 'Ο Groddeck, πιά πολύ κι από τον Freud, μένει πιστός σε μιάν αυτο-παραγωγή του άσυνείδητου μέσα στη συνέκταση

² J. Laplanche και J. B. Pontalis, «Fantasme originaire, fantasmes des origines et origine du fantasme», *Temps Modernes*, No 215, 'Απρίλιος 1964, σ. 1844-1846.

του ανθρώπου και της Φύσης. Θά έλεγε κανείς πώς ό Freud ύποχώρησε μπροστά στον κόσμο τουτο της άπειθάρχητης παραγωγής και της έκρηκτικής επιθυμίας, πώς ήθελε με κάθε θυσία νά θάλει σ' αυτόν λίγη τάξη, μιά τάξη που έγινε κλασική άπό τό αρχαίο ελληνικό θέατρο. Γιατί, τί σημαίνει: ό Freud άνακαλύπτει τό οιδιπόδειο στην αυτοανάλυσή του; άραγε στην αυτοανάλυσή του, ή μήπως στην κλασική του μόρφωση, την έμπνευσμένη άπό τον Goethe; Στην αυτοανάλυσή του ανακαλύπτει κάτι που τον κάνει νά σκεφτεί: «Μπιά! τουτο μοιάζει με την ιστορία του Οιδίποδα!» Κι αυτό τό «κάτι» τό θεωρεί στην αρχή σαν παραλλαγή του «οικογενειακού μυθιστορήματος», παρανοϊκή καταγραφή, που ή επιθυμία τη χρησιμοποιεί για νά άνατινάξει τους οικογενειακούς προσδιορισμούς. Και μονάχα σιγά-σιγά μετατρέπει τό οικογενειακό μυθιστόρημα σε άπλό έξάρτημα του οιδιπόδειου και, μέσα στο άσυνείδητο, καθιστά τά πάντα νευρωτικά, τά οιδιποδειοποιεί και ξανακλείνει τό άσυνείδητο μέσα στο οικογενειακό τρίγωνο. 'Ο σχιζοφρενικός, νά ό έχθρός! 'Η επιθυμητική παραγωγή προσωποποιείται, ή μάλλον προσωπολογείται, φανταστικοποιείται και δομικοποιείται (είδαμε παραπάνω πώς ή πραγματική διαφορά, ή τό όριο, δέν μπορεί νά άποδοθεί με τους όρους αυτούς – που είναι ίσως συμπληρωματικοί). 'Η παραγωγή καταντά πιά μόνο παραγωγή φαντασίωσης, παραγωγή έκφρασης. Τό άσυνείδητο παύει νά είναι εκείνο που ήταν – ένα έργοστάσιο, ένα εργαστήριο – και γίνεται τώρα ένα θέατρο, μιά σκηνή, μιά σκηνοθεσία. Κι όχι, τουλάχιστο, ένα πρωτοποριακό θέατρο σαν εκείνα που ύπήρχαν στην έποχή του Freud (Wedekind), άλλα θέατρο κλασικό, με την κλασική τάξη της παράστασης. 'Ο ψυχαναλυτής γίνεται σκηνοθέτης ιδιωτικού θεάτρου, αντί νά είναι μηχανολόγος ή μηχανικός που συναρμολογεί μονάδες παραγωγής ή που μάχεται με ομαδικούς συντελεστές παραγωγής και αντι-παραγωγής.

'Η ψυχανάλυση μοιάζει με τη Ρωσική 'Επανάσταση: κανένας δέν ξέρι ποτε τά πράγματα άρχισαν νά παίρνουν στραβό δρόμο. Πρέπει πάντα ν' ανατρέξουμε στα προηγούμενα: άρχισε με τους 'Αμερικανούς; με την Πρώτη Διεθνή; με τη Μυστική 'Επιτροπή; με τις πρώτες ρήξεις που σημειώθηκαν τόσο από τις ύπαναχωρήσεις του Freud, όσο και από τις προδοσίες των φίλων που τον άπαρνιούνται; με τον ίδιο τό Freud, άμέσως μόλις «άνακάλυψε» τό οιδιπόδειο; Τό οιδιπόδειο είναι ή ιδεαλιστική καμπή. Δέν μπορούμε όμως νά πούμε ότι ή ψυχανάλυση άρχισε ξαφνικά νά άγνοεί την επιθυμητική παραγωγή. Οι βασικές έννοιες της οικονομίας της επιθυμίας – εργασία και επένδυση – διατηρούν τη σημασία τους άλλα ύποτάσσονται στις μορφές ενός έκφραστικού άσυνείδητου, και όχι πιά στα μορφώματα του παραγωγικού άσυνείδητου. 'Η άνοιδιπόδεια φύση της παραγωγής επιθυμίας είναι άκόμα παρούσα άλλα επανάγεται τώρα στις συντεταγμένες του οιδιπόδειου, που την έρμηνεύουν σαν «προ-οιδιπόδειο», «παρα-οιδιπόδειο», «σχεδόν-οιδιπόδειο»

κτλ. Οί επιθυμητικές μηχανές εξακολουθούν να υπάρχουν, αλλά δεν λειτουργούν πιά παρά έξω από τούς τοίχους του Ιατρείου. Έξω από τούς τοίχους, ή στά παρασκήνια, αυτή είναι η θέση που ή πρωταρχική φαντασίωση παραχωρεί στις επιθυμητικές μηχανές όταν ξεποστέλνει τά πάντα στην οιδιπόδεια σκηνή³. 'Αλλά οί μηχανές εξακολουθούν ολόενα τόν δαιμονιώδη τους θόρυβο. 'Ακόμα και ό ψυχαναλυτής δεν μπορεί να τίς άγνοήσει. Γι' αυτό και ή στάση του φαίνεται μάλλον άρνητική: όλα τούτα είναι σωστά, αλλά είναι μολαταύτα «μπαμπάς-μαμά». Στην πόρτα τού Ιατρείου υπάρχει ή επιγραφή: 'Αφησε έξω τίς επιθυμητικές σου μηχανές, άφησε τίς όρφανές και τίς άζευγάρωτες μηχανές, τό μαγνητόφωνο και τό ποδηλατάκι σου· μπές μέσα και άφησε να σέ οιδιποδειοποιήσουν. Κι από κει άπορρέουν όλα τ' άλλα – άρχίζοντας από τόν άνεκδιήγητο χαρακτήρα τής θεραπείας, τόν άτέλειωτο και πολύ συμβατικό τής χαρακτήρα – μιά ροή από λέξεις έναντι μιάς ροής από χρήματα. Φτάνει όμως κάτι, κάτι που άποκαλείται ψυχωτικό επεισόδιο: μιά άστραπή σχιζοφρένειας, παίρνουμε μιά μέρα τό μαγνητόφωνό μας και μπαίνουμε στό Ιατρείο τού ψυχαναλυτή, στόπ! παρείσφρηση μιάς επιθυμητικής μηχανής, και όλα αναποδογυρίζονται, άθετήσαμε τό συμβόλαιο, δεν μείναμε πιστοί στή μεγάλη όρχή τού άποκλεισμού τού τρίτου, μπάσαμε τόν τρίτο, τήν ίδια τήν επιθυμητική μηχανή⁴. Και όμως, κάθε ψυχαναλυτής θά έπρεπε να ξέρει πώς κάτω από τό οιδιπόδειο, μέσα από τό οιδιπόδειο, πίσω από τό οιδιπόδειο, υπάρχουν οί επιθυμητικές μηχανές. Στην όρχή

³ Για τήν ύπαρξη μιάς μικρής μηχανής μέσα στην «πρωταρχική φαντασίωση» – αλλά ύπαρξη που μένει πάντα στά παρασκήνια – βλ. Freud: «Μιά περίπτωση παράνοιας που άντιφάσκει στην ψυχαναλυτική θεωρία γι' αυτή τήν πάθηση», 1915.

⁴ Jean - Jacques Abrahams, «L' Homme au magnétophone, Dialogue Psychanalytique», *Temps Modernes*, No 274, 'Απρίλιος 1969: «Α.: Βλέπεις, δεν είναι και τόσο σοβαρό· δεν είμαι ό πατέρας σου και μπορώ ακόμα να φωνάξω, μά όχι! 'Αρκετά είπαμε. - Γιατρός Χ.: Μιμείσθε τώρα τόν πατέρα σας; - Α.: 'Οχι βέβαια, μιμούμαι τόν δικό σας, αυτόν που βλέπω μέσα στα μάτια σας. - Γιατρός Χ.: Προσπαθείτε να παίξετε τόν ρόλο... - Α.: Δεν μπορείτε να γιατρέψετε τούς άλλους, δεν μπορείτε παρά να τούς πασάρτε τά προβλήματα που έχετε με τόν δικό σας τόν πατέρα, και που δεν είσαστε ικανός να λύσετε· και από τή μιά συνάντηση στην άλλη, τραβολογάτε τά θύματά σας με τό πρόβλημα τού πατέρα... 'Εγώ ήμουν ό άρρωστος και σεις ό γιατρός· είχατε επιτέλους αναποδογυρίσει τό παιδικό σας πρόβλημα, τό πρόβλημα να είσαι παιδί άπέναντι στον πατέρα... - Γιατρός Χ.: Τηλεφωνούσα στό 609 για να σάς αναγκάσω να φύγετε· στό 609, στην 'Αστυνομία, για να σάς διώξω. - Α.: Στην 'Αστυνομία; δηλαδή στον μπαμπά! 'Ο μπαμπάς σας είναι άστυνομικός!... και θά τηλεφωνούσατε στον μπαμπά σας για να 'ρθουν να μέ πάρουν... Νά μιά παλαβή ιστορία! 'Εκνευριστήκατε, ερεθιστήκατε, μόνο και μόνο επειδή έβγαλα ένα μηχανάκι που θά μās επιτρέψει να καταλάβουμε τί γίνεται εδώ πέρα».

οί ψυχαναλυτές είχαν άναμφισβήτητα συνείδηση τού ζορίσματος που άσκήθηκε για να είσασθε, να έμβολιαστεί τό οιδιπόδειο μέσα σε ολόκληρο τό άσυνείδητο. 'Υστερα τό οιδιπόδειο στράφηκε στην επιθυμητική παραγωγή και τήν οικειώθηκε, λές και έκπορευόνταν άπ' αυτό όλες οί παραγωγικές δυνάμεις τής επιθυμίας. 'Ο ψυχαναλυτής έγινε ό μανδουφόρος τού οιδιπόδειου, ό μέγας μεσάζων τής άντιπαραγωγής μέσα στην επιθυμία. Και επαναλήφθηκε ή ίδια ιστορία τού Κεφαλαίου και τού μαγεμένου και θαυματοποιημένου του κόσμου (στην άρχή επίσης – λείει ό Μάρξ – οί πρώτοι κεφαλαίουχοι είχαν άναμφισβήτητα συνειδητοποιήσει κτλ...).

*
* *

Εύκολα άντιλαμβάνεται κανείς πώς τό πρόβλημα είναι πριν άπ' όλα πρακτικό, πώς άφορά πριν άπ' όλα τήν πράξη τής θεραπείας. Γιατί ή διαδικασία τής ξεφρενης οιδιποδειοποίησης φανερώνεται άκριβώς τή στιγμή όπου τό οιδιπόδειο δεν έχει λάβει ακόμα τήν πλήρη θεωρητική του διατύπωση σαν «πυρηνικό σύμπλεγμα» και βρίσκεται στό περιθώριο. 'Η ψυχανάλυση τού Schreber δεν γίνεται ίσως in vivo, αλλά αυτό δεν τής άφαιρεί τίποτα από τήν έξαιρετική της σημασία από πρακτική άποψη. 'Ωστόσο, στό κείμενο τούτο ίσια-ίσια (1911), ό Freud άντιμετωπίζει τό πιο δύσκολο πρόβλημα: πώς να τολμήσει να περιορίσει στό θέμα τού πατέρα ένα παραλήρημα τόσο πλούσιο, τόσο διαφορισμένο, τόσο «θεικό», όπως τό παραλήρημα τού προέδρου Schreber – άφου είναι γνωστό ότι στα «'Απομνημονεύματά» του ό Πρόεδρος αναφέρεται έλάχισια στή μνήμη τού πατέρα; Τό κείμενο τού Freud φανερώνει επανειλημμένα τήν τεράστια δυσκολία που συναντά ό συγγραφέας: και πρώτα-πρώτα φαίνεται δύσκολο να προβάλλει σαν αίτια – έστω και περιστασιακή – τής άρρώστιας μιά ξαφνική «έξαρση όμοφυλοφιλικής λίμπιντο» προς τό πρόσωπο τού γιατρού Flechsig. 'Αν όμως άντικαταστήσουμε τόν γιατρό με τόν πατέρα, και έπιφορτίσουμε τόν πατέρα να έξηγήσει τόν Θεό τού παραλήρηματος, βρισκόμαστε κι έμεις σε μεγάλη δυσκολία να παρακολουθήσουμε τήν άνοδο αυτή, υίοθετούμε μιά στάση που μπορεί να δικαιωθεί μονάχα επειδή μās επιτρέπει να κατανοήσουμε καλύτερα τό παραλήρημα (296, 298). Και όμως όσο περισσότερο ό Freud εκφράζει παρόμοιους ένδοιασμούς, τόσο περισσότερο τούς άπορρίπτει, τούς σαρώνει με μιά τολμηρή άπάντηση. Και ή άπάντηση αυτή είναι διττή: δεν φταίω εγώ άν ή ψυχανάλυση δείχνει τόση μονοτονία και ξαναβρίσκει παντού τόν πατέρα – στον Flechsig, στον Θεό, στον ήλιο· φταίει ή σεξουαλικότητα και ό πεισματικός της συμβολισμός (301). 'Από τήν άλλη μεριά, δεν είναι παράδοξο τό να ξαναρχεται διαρκώς ό πατέ-

ρας στά τωρινά παραληρήματα, με τίς λιγότερο αναγνωρίσιμες και τίς πιό σκεπασμένες μορφές, αφού ξανάρχεται παντού, και με τόν πιό όρατό τρόπο στους αρχαίους μύθους και τίς θρησκείες που εκφράζουν δυνάμεις ή μηχανισμούς αιώνια δρώντες μέσα στο άσυνείδητο (298, 323). Έτσι, δέν φτάνει ότι ο Πρόεδρος Schreber, όσο ζούσε, «σοδομίστηκε» από τίς ήλιακές ακτίνες, αλλά και οιδιποδειοποιήθηκε μεταθανάτια από τόν Freud! *Τίποτα όμως δέν αναφέρεται για τό τεράστιο πολιτικό, κοινωνικό και ιστορικό περιεχόμενο του παραληρήματος του Schreber, λές και ή λίμπιντο δέν ασχολούταν με τούτα τά πράγματα. Τό μόνο που επικαλείται ο Freud είναι ένα έπιχείρημα σεξουαλικό, που μ' αυτό έπιχειρείται ή συγκόλληση τής σεξουαλικότητας και του οικογενειακού πλέγματος, και ένα έπιχείρημα μυθολογικό, που βεβαιώνει τήν απόλυτη αντίστοιχία τής παραγωγικής δύναμης του άσυνείδητου και τής «εποικοδομητικής δύναμης του μύθου και τής θρησκείας».*

Τό τελευταίο τούτο έπιχείρημα έχει μεγάλη σημασία δέν είναι τυχαίο ότι ο Freud εκδηλώνει εδώ τή συμφωνία του με τον Jung. Η συμφωνία αυτή εξακολουθεί κατά κάποιον τρόπο να υπάρχει και ύστερα από τή διάστασή τους. Γιατί, αν δεχτούμε πώς τό άσυνείδητο βρίσκει τή σωστή του έκφραση στους μύθους και τίς θρησκείες (με τήν προϋπόθεση πάντα του έργου τής «μεταμόρφωσης»), υπάρχουν δύο τρόποι να έρμηνευτεί ή απόλυτη αυτή αντίστοιχία· αλλά οι δύο αυτοί τρόποι έχουν κάτι τό κοινό: τό αξίωμα που μετράει τό άσυνείδητο με τό μύθο και που από τήν αρχή αντικατάστησε τούς παραγωγικούς σχηματισμούς με άλλες μορφές έκφρασης. Τό βασικό ερώτημα, *γιατί πρέπει να ξαναγυρίσουμε στον μύθο; γιατί να τόν πάρουμε σαν πρότυπο; αγνοείται όλοτετα, άπορρίπτεται. Τότε, ή υποθετική αντίστοιχία μπορεί να έρμηνευτεί με τή λεγόμενη «αναγωγική» μέθοδο, δηλαδή «πρός τά άνω»· ή, αντίθετα με τήν αναλυτική μέθοδο, «πρός τά κάτω» – με τή σύνδεση του μύθου με τίς όρμές – αλλά καθώς οι όρμές αντιγράφουν τόν μύθο, παίρνονται από τόν μύθο σύμφωνα με τίς μεταμορφώσεις... Θέλουμε να πούμε ότι, ξεκινώντας από τό ίδιο αξίωμα, ο Jung οδηγείται στην άποκατάσταση τής πιό συγκεχυμένης, τής πιό πνευματοκρατούμενης θρησκευτικότητας, ενώ ο Freud βρίσκει ότι επιβεβαιώνεται ο πιό συνεπής άθείσμός του. Για να έρμηνεύσουν τό αξίωμα τους αυτό τής αντίστοιχίας, ο μέν Freud είναι αναγκασμένος να άρνιέται τήν ύπαρξη του Θεού, ο δε Jung να έπιμένει στο ουσιαστικό θεϊκό στοιχείο. Άλλά τό να κάνεις τή θρησκεία άσυνείδητη ή τό να κάνεις τό άσυνείδητο θρησκευτικό, είναι πάντα σαν να εισάγεις τό θρησκευτικό μέσα στο άσυνείδητο (και τί θα ήταν ή φροϋδική ψυχανάλυση χωρίς τά περίφημα αισθήματα ένοχής, που άποδίδονται στο άσυνείδητο;). Άλλωστε τί συνέθηκε στην ιστορία τής ψυχανάλυσης; Ο Freud έμεινε ήρωικά πιστός στον άθείσμό του· γύρω του όμως, ήλο και πιό πολύ, τόν άφησαν με σεβασμό να λείει, άφησαν τόν «γέρο»*

να μιλάει, ενώ έτοιμάζαν πίσω από τήν πλάτη του τή συμφιλίωση τής Έκκλησίας με τήν ψυχανάλυση, προετοιμάζαν τή στιγμή όπου ή Έκκλησία θα εκπαίδευε τούς δικούς της ψυχαναλυτές και όπου θα μπορούσε να γραφτεί στην ιστορία τής ψυχαναλυτικής κίνησης: *Να πού είμαστε κι έμεις θρησκοί! Άς θυμηθούμε τήν περίφημη φράση του Μάρξ: αυτός που άρνιέται τόν Θεό, δέν κάνει παρά «κάτι τό δευτερεύον», γιατί άρνιέται τόν Θεό για να βεβαιώσει τήν ύπαρξη του ανθρώπου, να βάλει τόν άνθρωπο στη θέση του Θεού (πάντα με τήν προϋπόθεση τής μεταμόρφωσης)⁵. Εκείνος όμως που ξέρει ότι ή θέση του ανθρώπου είναι έντελώς άλλου – στη συνύπαρξη του Άνθρώπου και τής Φύσης – δέν αφήνει καν να ύπαρξει ή δυνατότητα ενός ερωτήματος σχετικά με τήν ύπαρξη ενός «ξένου όντος, ενός όντος τοποθετημένου πάνω από τή φύση και τόν άνθρωπο»: δέν έχει πια ανάγκη από τούτη τή μεσολάβηση, τόν μύθο, δέν χρειάζεται πια να καταφεύγει σε τούτη τή μεσολάβηση, τήν άρνηση τής ύπαρξης του Θεού, γιατί έχει πια φτάσει στην περιοχή τής άυτοπαραγωγής του άσυνείδητου, εκεί όπου τό άσυνείδητο είναι τόσο άθεο όσο και όρφανό – άμεσα όρφανό, άμεσα άθεο. Και άσφαλώς, αν ξεετάξαμε τό πρώτο έπιχείρημα, θα καταλήγαμε στο ίδιο συμπέρασμα. Γιατί, συγκολλώντας τή σεξουαλικότητα με τό οικογενειακό σύμπλεγμα, καθιστώντας τό οιδιπόδειο κριτήριο τής σεξουαλικότητας μέσα στην ψυχανάλυση – πράγμα που άποτελεί τήν κατεξοχήν άπόδειξη τής ψυχαναλυτικής όρθοδοξίας – ο ίδιος ο Freud τοποθέτησε τό σύνολο των κοινωνικών και μεταφυσικών σχέσεων σ' ένα «εκ των ύστερων» ή σ' ένα «έπέκεινα», που ή έπιθυμία ήταν άνίσχυρη να τό κατακτήσει άμεσα. Καταντά έτσι άρκετά άδιάφορο αν τούτο τό έπέκεινα πηγάζει από τό οικογενειακό σύμπλεγμα – χάρη στην ψυχαναλυτική μεταμόρφωση τής έπιθυμίας – ή αν σημαίνεται από τό οικογενειακό σύμπλεγμα μέσα σ' έναν αναγωγικό συμβολισμό.*

Άς ξεετάσουμε τώρα ένα άλλο, μεταγενέστερο, κείμενο του Freud, όπου τό οιδιπόδειο προσδιορίζεται πια σαν «πυρηνικό σύμπλεγμα»: *Ένα παιδί δέρνεται (1919)*. Ο άναγνώστης νιώθει μιάν άκατανίκητη παράξενη ταραχή. Ποτέ τό θέμα του πατέρα δέν στάθηκε λιγότερο αισθητό, κι όμως ποτέ δέν τονίστηκε με τόσο πάθος, με τόσο άποφασιστικότητα: ο ήμπεριαλισμός του οιδιπόδειου βασίζεται, εδώ, στην άπουσία. Γιατί, από τίς τρεις υποτιθέμενες φάσεις τής φαντασίωσης του κοριτσιού, στην πρώτη ο πατέρας δέν εμφανίζεται άκόμα, και στην τρίτη ο πατέρας δέν εμφανίζεται πια: άπομένει λοιπόν ή δεύτερη φάση, όπου ο πατέρας εμφανίζεται περιλαμπρα, «καθαρά και χωρίς κανένα διφορού-

⁵ Βλ. Marx, *Economie et Philosophie*, Pléiade, τ. II, σ. 98, καθώς και τό έξαιρετικό σχόλιο του Francois Chatelet πάνω στο ζήτημα αυτό, «La Question de l'athéisme de Marx», στο *Etudes philosophiques*, Ιούλιος 1966.

μενο» – ακριβώς όμως «ή δεύτερη αυτή φάση δεν υπάρχει ποτέ στην πραγματικότητα· παραμένει ασύνειδη και έτσι δεν είναι δυνατό να ξαναχθεί στη θύμηση· είναι μονάχα μία ψυχαναλυτική αναπαράσταση, αλλά μία αναγκαία αναπαράσταση». Τι συμβαίνει όμως πραγματικά με τη φαντασίωση αυτή; Κάποιος, ο δάσκαλος λογουχάρη, δέρνει μερικά άγρια μπροστά στα κορίτσια. Από την αρχή κιόλας βλέπουμε μία φροϋδική διπλή αναγωγή, που δεν επιβάλλεται καθόλου από τη φαντασίωση, αλλά που απαιτείται από τον Freud σάν προϋπόθεση. Από τη μία μεριά, ο Freud προσπαθεί εκούσια να αναγάγει τόν *ομαδικό χαρακτήρα* της φαντασίωσης σε μία διάσταση ολότελα ατομική: τά παιδιά που δέρονται πρέπει απαραίτητα να αντιπροσωπεύουν κατά κάποιον τρόπο τό *εγώ* («υποκατάστατο του ίδιου του υποκειμένου»), κι εκείνος που δέρνει, πρέπει να είναι ο πατέρας («υποκατάστατο του πατέρα»). Από την άλλη, οι παραλλαγές της φαντασίωσης πρέπει να οργανώνονται σε διαζεύξεις που να χρησιμοποιούνται με αποκλειστικότητα: έτσι, υπάρχει μία σειρά-κορίτσι και μία σειρά-άγριο, αλλά σειρές ασύμμετρες, αφού η θηλυκιά φαντασίωση έχει τρεις φάσεις, που η τελευταία τους είναι «τά άγρια δέρονται από τόν δάσκαλο», ενώ η αρσενική φαντασίωση περιλαμβάνει μονάχα δύο φάσεις, που η τελευταία τους είναι «ή μητέρα μου με δέρνει». Η μόνη κοινή φάση (ή δεύτερη στά κορίτσια και ή πρώτη στά άγρια) επιβεβαιώνει χωρίς αμφιβολία την υπεροχή του πατέρα και στίς δύο περιπτώσεις, αλλά πρόκειται εδώ για την περίφημη *ανύπαρκτη φάση*. Και τό ίδιο συμβαίνει πάντα με τόν Freud. Πρέπει να υπάρχει κάτι τό κοινό και στά δύο φύλα, αλλά για να λείπει και στό ένα και στό άλλο, για να κατανοηθεί ή έλλειψη σε δύο σειρές μη-συμμετρικές, ώστε να θεμελιώνεται ή αποκλειστική χρήση τών διαζεύξεων: είσαι κορίτσι ή άγριο. Τό ίδιο ισχύει και για τό οιδιπόδειο, καθώς και για τή «λύση» του, που είναι διαφορετικά στό άγριο και στό κορίτσι. Τό ίδιο και για τόν ευνουχισμό και για τή σχέση του με τό οιδιπόδειο και στίς δύο περιπτώσεις. Ο ευνουχισμός είναι μαζί και ή κοινή μοίρα, δηλαδή ο κυρίαρχος και υπερβατικός Φαλλός, και ή αποκλειστική κατανομή, που παρουσιάζεται στά κορίτσια σάν επιθυμία του πέους και σ' άγρια σάν φόβος μήν τό χάσουν, ή σάν άρνηση παθητικής στάσης. Τό κοινό αυτό στοιχείο πρέπει να είναι ή βάση της αποκλειστικής χρήσης τών διαζεύξεων του ασυνείδητου – και πρέπει να μάς διδάξει τήν ύποταγή: ύποταγή στό οιδιπόδειο, ύποταγή στον ευνουχισμό, παραίτηση από τήν επιθυμία του πέους στά κορίτσια, και παραίτηση σ' άγρια από κάθε ανδρική διαμαρτυρία, με δύο λόγια «ανάληψη του φύλου»⁶. Αυτό τό κοινό στοιχείο ο μεγάλος Φαλλός, ή Έλλειψη με τίς δύο

⁶ S. Freud. «Analyse terminée et analyse interminable», 1937 (γαλλ. μεταφρ. *Revue française de psychanalyse*, 1938 – 1939, τεύχος 1): «Τά δύο θέματα που

της θψεις που δεν αλληλοκαλύπτονται είναι καθαρά μυθικό: μοιάζει με τό «Ένα» της άρνητικής Θεολογίας, παρεμβάλλει τήν έλλειψη στην επιθυμία, δημιουργεί τίς αποκλειστικές σειρές, και τούς όρίζει ένα σκοπό, μίαν προέλευση και μία πορεία ύποταγής.

Θά έπρεπε να ειπωθεί τό αντίθετο: δεν υπάρχει τίποτα τό κοινό ανάμεσα στά δύο φύλα, και ταυτόχρονα δεν παύουν να επικοινωνούν τό ένα με τό άλλο, μ' έναν τρόπο έγκάρσιο, όπου τό κάθε υποκείμενο κατέχει και τά δύο φύλα – αλλά άπόλυτα χωρισμένα μεταξύ τους – και επικοινωνεί μονάχα με τό ένα ή με τό άλλο φύλο κάποιου άλλου υποκειμένου. Αυτό είναι ο νόμος τών επιμέρους αντικειμένων. Τίποτα δεν λείπει, τίποτα δεν μπορεί να προσδιοριστεί σάν έλλειψη· και οι διαζεύξεις μέσα στό ασυνείδητο δεν είναι ποτέ αποκλειστικές: αποτελούν τό αντικείμενο μίας χρήσης καθαρά εγκλειστικής, που θά χρειαστεί να τήν αναλύσουμε παρακάτω. Και για να πεί τούτο τό αντίθετο, ο Freud διέθετε μίαν έννοια, τήν έννοια της άμφισεξουαλικότητας· αλλά δεν είναι τυχαίο ότι δεν μπόρεσε – ή δεν θέλησε ποτέ – να δώσει στην έννοια αυτή τήν αναλυτική θέση και έκταση που απαιτούσε. Χωρίς μάλιστα να φτάσουν τά πράγματα ως εκεί, ανέκλυσε μία ζωνρή διαμάχη, όταν όρισμένοι ψυχαναλυτές (άκολουθώντας τήν Mélanie Klein) προσπάθησαν να προσδιορίσουν τίς ασύνειδες δυνάμεις του γυναικείου σεξουαλικού όργάνου με θετικά γνωρίσματα, σε συνάρτηση με τά επιμέρους αντικείμενα και τίς ροές: ή μικρή αυτή παρέκκλιση, που δεν καταργούσε τόν μυθικό ευνουχισμό, αλλά που τόν έξαρτούσε δευτεροβάθμια από τό όργανο, αντί να προϋποθέτει πώς τό όργανο έξαρτιόταν άπ' αυτόν, προκάλεσε τήν έντονη αντίδραση του Freud. Ο Freud ύποστήριζε πώς τό όργανο, από τήν άποψη του ασυνείδητου, δεν ήταν διανοητό παρά σάν έλλειψη ή σάν πρωταρχική στέρηση, και όχι τό αντίστροφο. Υπάρχει εδώ ένας παραλογισμός καθαρά αναλυτικός (που θά τόν ξαναδρούμε σε μεγάλο βαθμό

έχουν μεταξύ τους συμμετρία, είναι, για τή γυναίκα, ή επιθυμία του πέους, ο θετικός πόθος της άπόκτησης ενός αντρικού γεννητικού όργάνου· για τόν άντρα, ή έξέγερση ενάντια στην ίδια του τήν παθητική ή θηλυκιά συμπεριφορά απέναντι σ' έναν άλλον άντρα... Έχει κανείς τήν έντύπωση πώς μιλάει στό κενό όταν προσπαθεί να πείσει τίς γυναίκες να εγκαταλείψουν τόν πόθο τους για τό πέος – αφού είναι άνέφικτος – ή όταν προσπαθεί να πείσει τούς άντρες πώς ή παθητική τους στάση απέναντι σ' έναν άλλο άντρα δεν ίσοδυναμεί με τόν ευνουχισμό, και είναι αναπόφευκτη σε πολλές ανθρώπινες σχέσεις. Μία από τίς πιό δυνατές αντιδράσεις στη συναισθηματική μεταβίβαση (transfert), πηγάζει από τήν πεισματική «υπερ-αναπλήρωση» (surcompensation) του άντρα: δεν έννοει να ύποταγει σ' ένα υποκατάστατο του πατέρα, άρνιέται να τού είναι ύποχρωμένος και, κατά συνέπεια, άρνιέται να θεραπευθεί από τόν γιατρό...».

⁷ Για τή σημασία της διαμάχης αυτής, βλ. André Green «Sur la Mère phallique», *Revue française de psychanalyse*, Ιανουάριος 1968, σ. 8-9.

στή θεωρία του σημαίνοντος) και πού συνίσταται στή μετάδοση από τό άποσυνδέσιμο επιμέρους αντικείμενο στο άρτιο, ως άποσυνδεμένο, αντικείμενο (φαλλός). Η μετάδοση αυτή έξυπονεί ένα καθορισμένο υποκείμενο, ένα εγώ πάγιο στο ένα ή τό άλλο φύλο, πού αναγκαστικά διώνει σαν έλλειψη τήν ύποταγή του στο άρτιο τυραννικό αντικείμενο.

Ίσως νά μή συμβαίνει πιά τό ίδιο όταν τό επιμέρους αντικείμενο είναι τοποθετημένο πάνω στο δίχως όργανα σώμα, μέ μοναδικό υποκείμενο, όχι πιά ένα εγώ, αλλά τήν όρμή πού μαζί του σχηματίζει τήν επιθυμητική μηχανή, και πού έρχεται σε σχέσεις σύνδεσης, διάξευξης, σύζευξης μέ άλλα επιμέρους αντικείμενα, μέσα στην αντίστοιχη πολλαπλότητα πού τό κάθε της στοιχείο μπορεί νά ερμηνευτεί μονάχα θετικά. Πρέπει νά δίνεται στον ευνουχισμό τό ίδιο νόημα πού δίνεται στην έξοιδιπόδιση, ή όποία είναι και τό έπισφράγισμά του. Η έξοιδιπόδιση δείχνει μέ ποιόν τρόπο ή ψυχανάλυση ευνουχίζει τό άσυνείδητο, μέ ποιόν τρόπο μπολιάζει τόν ευνουχισμό μέσα στο άσυνείδητο. Σάν πρακτική επέμβαση στο άσυνείδητο, ο ευνουχισμός πραγματοποιείται όταν οι χιλιάδες τομές-ροές των επιθυμητικών μηχανών (όλες θετικές, όλες παραγωγικές) προβάλλονται στον ίδιο μυθικό τόπο, τόν μονογραμμικό τρόπο έκφρασης του σημαίνοντος. Είναι ανεξάντλητη ή άπαριθμηση των όσων άγνοούνται από τό άσυνείδητο: άγνοεί τόν ευνουχισμό όσο και τό οιδιπόδειο, όπως άγνοεί και τούς γονείς, τούς θεούς, τόν Νόμο, τήν έλλειψη... Τά κινήματα άπελευθέρωσης τής γυναίκας δικαιολογημένα διακηρύττουν: δέν είμαστε ευνουχισμένες, σάς χέζουμε⁸. Και άφού οι άντρες δέν μπορούν νά ξεφύγουν μέ μιάν εύτελη πονηριά, άπαντώντας πώς άκριβώς αυτό άποτελεί τήν άπόδειξη ότι οι γυναίκες είναι ευνουχισμένες – ούτε προσπαθώντας νά τίς παρηγορήσουν, λέγοντας πώς οι άντρες είναι κι αυτοί ευνουχισμένοι, ενώ ταυτόχρονα χαιρόνται γιατί ο ευνουχισμός τους έχει σχέση μέ τήν άλλη όψη τής έλλειψης, εκείνην πού δέν επικαλύπτεται – θά πρέπει νά αναγνωρίσουμε πώς τά κινήματα άπελευθέρωσης τής γυναίκας φέρουν σε λίγο ή πολύ διαφορούμενη κατάσταση αυτό πού χαρακτηρίζει κάθε άπαίτηση άπελευθέρωσης: τή δύναμη του ίδιου του άσυνείδητου, τήν επένδυση του κοινωνικού πεδίου από τήν επιθυμία, τήν άπο-επένδυση των κατασταλτικών δομών. Κι άς μήν μάς πουνε πώς τό ζήτημα δέν είναι άν οι γυναίκες είναι πράγματι ευνουχισμένες ή όχι, αλλά μόνο άν τό ίδιο τό άσυνείδητο «πιστεύει στον ευνουχισμό», γιατί άκριβώς έδω θρίσκειται τό διαφορούμενο: τί σημαίνει πίστη έφαρμοσμένη στο άσυνείδητο, τί είναι ένα άσυνείδητο πού μονάχα «πι-

⁸ Πρβλ. λογουάχη τή (μετριοπαθή) διαμαρτυρία τής Betty Friedan ενάντια στή φροϋδική και ψυχαναλυτική αντίληψη των «γυναικείων προβλημάτων», τόσο των σεξουαλικών όσο και των κοινωνικών: *La Femme mystifiée*, 1963, γαλλ. μετάφρ. Gonthier, том. I, σ. 114 κ.έ.

στεύει» άντί νά παράγει, ποιές οι πράξεις, ποιά τά τεχνάσματα πού εισάγουν στο άσυνείδητο τήν «πίστη» – και ούτε καν μιάν άλογη πίστη, αλλά ίσα-ίσα μιάν πάρα πολύ έλλογη και πού συμμορφώνεται στο κατεστημένο;

Άς ξανάρθουμε όμως στή φαντασίωση «δέρνουν ένα παιδί, παιδιά δέρνονται»: πρόκειται για μιάν κατεξοχήν όμαδική φαντασίωση, όπου ή επιθυμία επενδύει τό κοινωνικό πεδίο και τίς ίδιες τίς κατασταλτικές του μορφές. Άν υπάρχει κάποια σκηνοθεσία, αυτή θά είναι ή σκηνοθεσία μιās κοινωνικής-επιθυμητικής μηχανής, πού τά προϊόντα της δέν πρέπει νά τά βλέπουμε άφηρημένα, ξεχωρίζοντας τήν περίπτωση του κοριτσιού και του άγοριού, και νά βλέπουμε τό καθένα τους σαν κάποιο μικρό εγώ πού κάνει τή δουλίτσα του μέ τόν μπαμπά και τή μαμά. Αντίθετα, πρέπει νά δοϋμε τό σύνολο και τά συμπληρωματικά κορίτσι-άγόρι, γονείς-φορείς τής παραγωγής και τής αντιπαραγωγής, τόσο στο κάθε άτομο όσο και στο κοινωνικό σώμα πού πρυτανεύει στην όργάνωση τής όμαδικής φαντασίωσης. Γιατί, τήν ίδια στιγμή, τά άγόρια δέρνονται-μυούνται από τόν δάσκαλο πάνω στην έρωτική σκηνή του μικρού κοριτσιού (μηχανή όρασης) και μαθαίνουν νά ήδονίζονται μαζοχιστικά πάνω στή μητέρα (μηχανή-πρωκτός). Έτσι, τά άγόρια δέν μπορούν νά δούν παρά μόνον όταν γίνονται κοριτσάκια, και τά κορίτσια δέν μπορούν νά νιώσουν τήν άπόλαυση τής τιμωρίας παρά όταν γίνονται άγόρια. Όλα τούτα είναι ένα χορικό, ένα μοντάρισμα: όταν γυρνούν στο χωριό, ύστερα από μιάν άποστολή στο Βιετνάμ οι άμερικανοί πεζοναύτες – αυτά τά καθάρματα – δέρνονται, μπροστά στις δακρύβρεκτες άδελφές τους, από τόν εκπαιδευτή (πού πάνω στα γόνατά του κάθεται ή μαμά) και μαθαίνουν νά νιώθουν ήδονή πού στάθηκαν τόσο κακοί, πού βασάνισαν τόσο πολύ! Τί άμάρτια, μά και τί άπόλαυση! Ίσως νά θυμόσαστε μιάν σκηνή τής ταινίας *Δέκατος έβδομος Παράλληλος*: βλέπει κανείς εκεί τόν συνταγματάρχη Patton, τόν γιό του στρατηγού, νά δηλώνει πώς οι στρατιώτες του είναι καταπληκτικοί, πώς άγαπούν τόν μπαμπά τους, τή μαμά τους και τήν πατρίδα τους, πώς κλαίνε στην επιμνημόσυνη δέηση για τούς χαμένους συναδέλφους τους, τά καλά παλικάρια, και ξαφνικά τό πρόσωπο του συνταγματάρχη αλλάζει, μορφάζει άπαίσια, κι άποκαλύπτει έναν τρομερό ένστολο παρανοϊκό, πού στο τέλος φωνάζει: και, μαζί μ' όλα τούτα, είναι κι άληθινοί φονιάδες... Είναι όλοφάνερο πώς όταν ή παραδοσιακή ψυχανάλυση έξηγει ότι ο εκπαιδευτής είναι ο πατέρας, και ότι ο συνταγματάρχης έπίσης είναι ο πατέρας, ότι και ή ίδια ή μητέρα είναι και αυτή πάλι ο πατέρας, επανάγει όλη τήν επιθυμία σ' έναν οικογενειακό προσδιορισμό, άσχετο πιά μέ τό κοινωνικό πεδίο πού τό έχει επενδύσει πραγματικά ή λίμπιντο. Βέβαια, κάτι πάντα μένει από τόν πατέρα ή τή μητέρα πού έχει πιαστεί στή σημαίνουσα άλυσίδα – τό

μουστάκι του μπαμπά, τό σηκωμένο χέρι τής μαμάς – άλλα τοποθετείται λαθραία σέ μιάν όρισμένη θέση, ανάμεσα στους συλλογικούς φορείς. Οί όροι του οιδιπόδειου δέν σχηματίζουν τρίγωνο, άλλα βρίσκονται ομορπισμένοι σέ όλα τά σημεία του κοινωνικού πεδίου – ή μητέρα πάνω στά γόνατα του εκπαιδευτή, ό πατέρας πλάι στον συνταγματάρχη. Ή ομαδική φαντασίωση είναι συνδεμένη, μηχανευμένη πάνω στο κοινωνικό σώμα. Νά κωλογαμείσαι, νά επιθυμείς νά κωλογαμείσαι από τό κοινωνικό σώμα, δέν είναι κάτι πού πηγάζει από τόν πατέρα ή τή μητέρα, μ' όλο πού ό πατέρας καί ή μητέρα παίζουν εδώ κάποιον ρόλο σάν παρακατιανά όργανα διαβίδωσης ή εκτέλεσης.

Όταν ή έννοια τής ομαδικής φαντασίωσης εκπονήθηκε μέσα στή γενικότερη προοπτική τής ιδρυματικής ανάλυσης (στίς εργασίες τής ομάδας de la Borde μέ επικεφαλής τόν Jean Oury), τό πρώτο καθήκον πού εμπαινε ήταν νά επισημανθεί ή διαφορά ούσίας μέ τήν ατομική φαντασίωση. Φάνηκε τότε ότι ή ομαδική φαντασίωση είναι άξεχώριστη από τίς «συμβολικές» συναρθρώσεις πού προσδιορίζουν ένα κοινωνικό πεδίο σάν πραγματικό, ενώ ή ατομική φαντασίωση επανάγει τό σύνολο αυτού του πεδίου σέ «φαντασιακά» δεδομένα. Ήν προεκτείνουμε τήν πρώτη αυτή διάκριση, παρατηρούμε ότι ή ατομική φαντασίωση είναι ή ίδια συνδεμένη μέ τό ύπάρχον κοινωνικό πεδίο, άλλα τό αντιλαμβάνεται μέ φαντασιακές ιδιότητες, πού του προσδίδουν ένα είδος υπερβατικότητας ή άθανασίας, όπου άσφαλισμένο τό άτομο – τό «έγώ» – ριψοκινδυνεύει τό ψευτοπετρωμένο του: τί σημασία έχει άν πεθάνω – λέει ό στρατηγός – άφού ό Στρατός είναι άθάνατος. Ή φαντασιακή διάσταση τής ατομικής φαντασίωσης έχει άποφασιστική βαρύτητα γιά τήν όρμη του θανάτου, έφόσον ή άθανασία πού παρέχεται στο κοινωνικό κατεστημένο παρασύρει μέσα στο «έγώ» όλες τίς έπενδύσεις καταστολής, τά φαινόμενα ταύτισης, «υπερ-εγωποίησης» καί ένουχιισμού, όλες τίς ύποταγές-επιθυμίες (νά γίνει κανείς στρατηγός, νά γίνει μικρό, μέτριο ή μεγάλο στέλεχος), συμπεριλαμβανομένης καί τής ύποταγής στον θάνατο, γιά χάρη αυτού του κατεστημένου, ενώ ή ίδια ή όρμη προβάλλεται προς τά έξω καί στρέφεται ένάντια στους άλλους (θάνατος στους ξένους, σ' αυτούς πού δέν είναι από τόν τόπο μας!). Ό επαναστατικός πόλος τής ομαδικής φαντασίωσης φανερώνεται, αντίθετα, μέσα στή δύναμη νά διώνει κανείς τους ίδιους τους θεσμούς σάν θνητούς, νά τους καταστρέφει ή νά τους αλλάζει, ανάλογα μέ τίς συναρθρώσεις τής επιθυμίας καί του κοινωνικού πεδίου, μετατρέποντας τήν όρμη του θανάτου σέ μιά πραγματική θεσμική δημιουργικότητα. Καί άσφαλώς εδώ βρίσκεται τό σημάδι πού διακρίνει – τουλάχιστο τυπικά – τόν επαναστατικό θεσμό από τήν πελώρια άδράνεια πού ό νόμος μεταδίδει στους θεσμούς σ' ένα κατεστημένο. Όπως λέει ό Nietzsche, εκκλησίες, στρατοί καί κράτη – ποιό άπ' όλα τούτα τά σκυλιά θέλει νά πεθάνει; Κι από δω άπορρέει μιά

τρίτη διαφορά ανάμεσα στήν ομαδική φαντασίωση καί τή λεγόμενη ατομική φαντασίωση: ότι ή τελευταία έχει γιά ύποκείμενο τό έγώ, έφόσον αυτό καθορίζεται από τους νόμους καί νομιμοποιημένους θεσμούς, πού μέσα τους «φαντάζεται» τόν έαυτό του σέ τέτοιο βαθμό, ώστε ακόμα καί στίς διαστροφές του, τό έγώ νά συμμορφώνεται μέ τήν αποκλειστική χρήση των διαζεύξεων πού επιβάλλει ό Νόμος (οιδιπόδεια όμοφυλοφιλία λογουχάρη).

Άλλά ή ομαδική φαντασίωση δέν έχει πιά γιά ύποκείμενο παρά τίς ίδιες τίς όρμές καί τίς επιθυμητικές μηχανές πού οί όρμές αυτές διαμορφώνουν μέ τους επαναστατικούς θεσμούς. Ή ομαδική φαντασίωση περιλαμβάνει τίς διαζεύξεις, μέ τήν έννοια ότι ό κάθε άνθρωπος, άποστρατημένος από τήν προσωπική του ταυτότητα, όχι όμως καί από τίς ιδιομορφίες του, έρχεται σέ σχέσεις μέ τόν άλλο σύμφωνα μέ τήν ιδιάζουσα στά επιμέρους αντίκείμενα επικοινωνία: ό καθένας περνά μέσα στο σώμα του άλλου πάνω στο δίχως όργανα σώμα. Ό Klossowski έδειξε καθαρά, στο σημείο αυτό, τήν αντίστροφη σχέση πού διαμελίζει τή φαντασίωση προς δύο κατευθύνσεις, ανάλογα μέ τό άν ό οικονομικός νόμος εδραϊώνει τή διαστοφή μέσα στίς «ψυχικές ανταλλαγές», ή άν αντίθετα οί ψυχικές ανταλλαγές προωθοϋν μιάν άνατροπή του νόμου: «Ήναχρονιστική, σχετικά μέ τό θεσμικό έπίπεδο τής άγελαιάς κατάστασης ή ατομική κατάσταση μπορεί, ανάλογα μέ τήν ισχύ τής έντασης της, νά κάνει ανεπίκαιρο τόν ίδιο τόν θεσμό καί νά τόν καταγγείλει μέ τή σειρά της σάν άναχρονιστικό»⁹.

Οί δύο αυτοί τύποι φαντασίωσης, ή μάλλον οί δύο τρόποι λειτουργίας της, διακρίνονται λοιπόν ανάλογα μέ τό άν ή κοινωνική παραγωγή των αγαθών επιβάλλει τόν κανόνα της στήν επιθυμία μέ τή μεσολάβηση ενός «έγώ», πού ή πλαστή του ένότητα είναι έγγυημένη από τά ίδια τά αγαθά, ή άν αντίθετα ή επιθυμητική παραγωγή των συναισθημάτων επιβάλλει τόν δικό της κανόνα σέ θεσμούς, πού τά βασικά τους στοιχεία δέν είναι πιά παρά όρμές. Ήν, μέ τήν τελευταία τούτη έννοια μπορούμε νά μιλάμε ακόμα γιά ουτοπία, κατά τό πρότυπο του Fourier, δέν θά τήν έννοούμε βέβαια σάν ιδεατό πρότυπο, άλλα σάν πάθος επαναστατικό καί πράξη επαναστατική. Καί στα τελευταία του έργα, ό Klossowski μās ύποδείχνει τόν μόνο τρόπο νά ξεπεράσουμε τόν στείρο παραλληλισμό ανάμεσα στον Freud καί τόν Marx: ανακαλύπτοντας τόν τρόπο πού ή κοινωνική παραγωγή καί οί σχέσεις παραγωγής γίνονται θεσμός τής επιθυμίας, τόν

⁹ Pierre Klossowski, *Nietzsche et le cercle vicieux*, σ. 122. Ή μελέτη του Klossowski γιά τή σχέση ανάμεσα στίς όρμές καί τους θεσμούς, γιά τήν παρουσία των όρμών στήν ίδια τήν οικονομική ύποδομή, αναπτύσσεται στο άρθρο του «Sade et Fourier» (*Topique*, τεύχος 4 – 5) καί ιδιαίτερα στο *La monnaie vivante* (Losfeld, 1970).

τρόπο που τα συναισθήματα και οι όρμες αποτελούν μέρος της ίδιας της υποδομής. Γιατί αποτελούν πράγματι μέρος της, είναι όποσδήποτε παρόντα σ' αυτήν, δημιουργώντας μέσα στις οικονομικές μορφές την ίδια τους την καταστολή, καθώς επίσης και τα μέσα για τόσπάσιμο αυτής της καταστολής.

Η μελέτη των διαφορών ανάμεσα στην ομαδική φαντασίωση και την ατομική φαντασίωση, δείχνει αρκετά καθαρά σέ τελευταία ανάλυση, ότι δέν υπάρχει ατομική φαντασίωση. Υπάρχουν μάλλον δύο ειδών ομάδες: οι ομάδες-υποκείμενα και οι υποταγμένες ομάδες – τό οιδιπόδειο και ό ευνούχισμός, που συγκροτούν τή φαντασιακή δομή, όπου τά μέλη της υποταγμένης ομάδας είναι ταγμένα νά ζούν ή νά φαντασιώνουν ατομικά τήν εξάρτησή τους από τήν ομάδα. Πρέπει όμως νά πούμε πώς οι δύο αυτές ομάδες βρίσκονται σέ ακατάπαυστη μετακίνηση, γιατί μιά ομάδα-υποκείμενο απειλείται πάντα μέ υποταγή, ενώ μιά υποταγμένη-ομάδα μπορεί, σέ ορισμένες περιπτώσεις, νά υποχρεωθεί ν' αναλάβει έναν επαναστατικό ρόλο. Γι' αυτό, είναι ακόμα πιό άνησυχητική ή διαπίστωση ότι ή φροϋδική ψυχανάλυση δέν κρατάει από τή φαντασίωση παρά τίς γραμμές της αποκλειστικής διάζευξης και τήν περιορίζει ασφυκτικά στις ατομικές ή ψευτο-ατομικές της διαστάσεις που από τή φύση τους τή συσχετίζουν μέ υποταγμένες ομάδες, αντί νά κάνει τήν αντίστροφη πράξη, και νά ξεχωρίζει μέσα στή φαντασίωση τό υπολανθάνον στοιχείο, τήν επαναστατική δυναμικότητα της ομάδας. Όταν διδάσκει πώς ό εκπαιδευτής, ό δάσκαλος είναι ό μπαμπάς, όπως είναι και ό συνταγματάρχης και ή μητέρα ακόμα, όταν μέ τόν τρόπο αυτόν όλοι οι φορείς της κοινωνικής παραγωγής και αντι-παραγωγής στρέφονται πρός τά σχήματα της οικογενειακής αναπαραγωγής, καταλαβαίνεις γιατί ή λίμπιντο που τά έχει χαμένα δέν τολμά πιά νά θγει έξω από τά πλαίσια του οιδιπόδειου, και τό έσωτερικεύει. Τό έσωτερικεύει μέ τή μορφή μιάς ευνουχιστικής δυαδικότητας ανάμεσα στό υποκείμενο του έκφερόμενου και τό υποκείμενο της έκφοράς – χαρακτηριστικό της ψευτο-ατομικής φαντασίωσης («Έγώ, σάν άνθρωπος σάς καταλαβαίνω, αλλά σάν δικαστής, σάν εργοδότης, σάν συνταγματάρχης ή στρατηγός – δηλαδή σάν πατέρας – σάς καταδικάζω»). Η δυαδικότητα όμως αυτή είναι τεχνητή, παράγωγη, και προϋποθέτει μιάν άμεση σχέση ανάμεσα στό έκφερόμενο και τους συλλογικούς φορείς της έκφοράς μέσα στην ομαδική φαντασίωση.

Ανάμεσα στό κατασταλτικό άσυλο, τό νομιμόφρον νοσοκομείο, από τή μιά μεριά, και τή συμβατική ψυχανάλυση από τήν άλλη, ή ιδρυματική ανάλυση προσπαθεί νά χαράξει τή δύσκολη πορεία της. Από τήν αρχή κίόλας, ή ψυχαναλυτική αναφορά αντιγράφει τή συμβατική σχέση της πιό παραδοσιακής άστικής ιατρικής: τόν προσποιητό αποκλεισμό κάθε τρίτου, τόν υποκριτικό ρόλο του χρήματος – όπου ή ψυχανάλυση έφερε

νέες άστικές δικαιολογίες – τόν δήθεν χρονικό περιορισμό, που αυτό-διαψεύδεται αναπαράγοντας έπάπειρο μιάν όφειλή, τροφοδοτώντας μιάν άνεξάντηλη μετατόπιση, ένθαρρύνοντας πάντα νέες «συγκρούσεις». Άπορεί κανείς όταν άκούει νά λένε πώς μιά ανάλυση που έχει τελειώσει, είναι γι' αυτόν ακριβώς τό λόγο μιά ανάλυση άποτυχημένη, ακόμα κι άν ή φράση αυτή συνοδεύεται από ένα πονηρό χαμόγελο του ψυχαναλυτή. Άπορεί όταν άκούει έναν έμπειρο ψυχαναλυτή νά λέει, παρεκβατικά, πώς κάποιος από τους «άρρωστους» του όνειρεύεται ακόμα μιά πρόσκληση γιά τσάι ή γιά ένα ποτό μαζί του, ύστερα από πολλά χρόνια ανάλυσης, σάν νά μήν ύπήρχε έδώ τό παραμικρό σημάδι μιάς ποταπής εξάρτησης του άρρωστου από τόν ψυχαναλυτή. Πώς ν' άποφύγουμε στή θεραπεία τήν ποταπή αυτή επιθυμία νά μάς αγαπούν, τήν ύστερική και κλαμάρικη αυτήν επιθυμία που μάς κάνει νά γονατίζουμε, που μας ξεπλώνει στό ντιβάνι και μας καθλώνει σ' αυτό;

Άς εξετάσουμε τώρα ένα τρίτο και τελευταίο κείμενο του Freud: *Ανάλυση τερματισμένη και ανάλυση δίχως τέρμα* (1937). Δέν θά ήταν σωστό ν' άκολουθήσουμε μιά πρόσφατη υπόδειξη, ότι θά ήταν καλύτερα νά μεταφράζαμε «Ανάλυση πεπερασμένη, ανάλυση άπειρη» γιατί πεπερασμένο και άπειρο είναι όροι σχεδόν μαθηματικοί ή της Λογικής, ενώ έδώ πρόκειται γιά ένα πρόβλημα έξαιρετικά πρακτικό και συγκεκριμένο: μπορεί άραγε αυτή έδώ ή ιστορία νά έχει ένα τέρμα; μπορεί κανείς νά «τερματίσει» μιάν ανάλυση; μπορεί ή διαδικασία της θεραπείας νά τερματιστεί, ναι ή όχι; μπορεί ποτέ νά ολοκληρωθεί, ή μήπως είναι καταδικασμένη νά συνεχίζεται έπάπειρο; Όπως λέει ό Freud, είναι άραγε δυνατό νά θεραπευτεί μιά «σύγκρουση» που μας παρουσιάζεται τώρα; είναι δυνατό νά προφυλάξουμε τόν άρρωστο από μεταγενέστερες συγκρούσεις; μπορούμε ακόμα και νά διεγείρουμε νέες συγκρούσεις γιά προληπτικούς λόγους; Πολλή όμορφιά ύπάρχει σέ τούτο τό κείμενο του Freud: κάτι σάν άπελπισία, σάν άπογοήτευση, σάν άποσταμός και συνάμα μιά ήρεμία, μιά βεβαιότητα γιά τό έργο που έχει γίνει. Είναι ή διαθήκη του Freud. Θά πεθάνει και τό ξερει. Άλλά ξερει πώς κάτι δέν πάει καλά μέ τήν ψυχανάλυση; ή θεραπεία τείνει όλο και πιό πολύ νά είναι δίχως τέρμα! Ξέρει πώς σέ λίγο δέν θά ύπάρχει γιά νά δει πώς θά έξελιχτούν τά πράγματα. Κάνει λοιπόν τήν άπογραφή των έμποδίων όπου προσκρούει ή θεραπεία, μέ τή γαλήνη του άνθρώπου που νιώθει ποιός είναι ό θησαυρός του έργου του, αλλά και ότι κάποια δηλητήρια έχουν ήδη γλιστρήσει μέσα σ' αυτό. Όλα θά πήγαιναν καλά, άν τό οικονομικό πρόβλημα της επιθυμίας ήταν μονάχα ποσοτικό: δέν θά είχαμε τότε παρά νά ενισχύσουμε τό έγώ ενάντια στις όρμες. Τό περίφημο «έγώ», ενισχυμένο και ώριμο, τό «συμβόλαιο», ή «συνθήκη» ανάμεσα σ' ένα έγφ παρ' όλα αυτά φυσιολογικό και στόν ψυχαναλυτή... Όμως μέσα στην επιθυμητική οικονομία ύπάρχουν και *συντελεστές ποιοτικοί*, που

έμποδίζουν ακριβώς τη θεραπεία: και ο Freud μέμφεται τον εαυτό του γιατί δεν τους λογάρισε δυο ξηρετε.

Ο πρώτος από τους συντελεστές αυτούς είναι ο «θράχος» του ευνουχισμού, ο θράχος με τις δυο ασύμμετρες πλαγιές, που εισάγει μέσα μας μιάν αγιάτρευτη λακκούβα, όπου σκοντάφτει ή ανάλυση. Ο δεύτερος είναι μία ποιοτική κλίση προς τη σύγκρουση, που δεν επιτρέπει στην ποσότητα της λίμπιντο να μοιραστεί σε δυο μεταβλητές δυνάμεις, αντίστοιχες στην έτεροφυλοφιλία και την όμοφυλοφιλία, αλλά δημιουργεί στους περισσότερους ανθρώπους ασυμφιλίωτες αντιθέσεις ανάμεσα στις δυο αυτές δυνάμεις. Ο τρίτος, τέλος, συντελεστής που έχει τόσο μεγάλη οικονομική σημασία, ώστε να παραμερίζει κάθε δυναμική και «τοπική»* σκέψη, αφορά αντιστάσεις που δεν είναι δυνατό να έντοπιστούν: θά έλεγε κανείς πως όρισμένα άτομα έχουν μία λίμπιντο τόσο *ξέωδη* ή, αντίθετα, τόσο *ρευστή*, που τίποτε δεν μπορεί να «σκαλώσει» πάνω τους. Θά ήταν σφάλμα να θεωρήσει κανείς την παρατήρηση αυτή του Freud άπλη λεπτομέρεια, κάτι χωρίς σημασία. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για τό πιο ουσιαστικό μέρος που ένυπάρχει στο φαινόμενο της επιθυμίας, δηλαδή για τις ποιοτικές ροές της λίμπιντο. Ο André Green ξανάπιασε τελευταία τό θέμα αυτό, γράφοντας ώραιες σελίδες για τους τρεις τύπους «συνεδρίας»: οι δυο πρώτοι αντενδείκνυνται ένμέρει, και μονάχα ο τρίτος αποτελεί την ιδανική συνεδρία στην άνάλυση¹⁰. Σύμφωνα με τόν τύπο I (χαρακτήρας ξέωδης, αντίσταση ύστερικής μορφής) «στη συνεδρία κυριαρχεί μία άτμόσφαιρα πνιγερής, βαριά, έλώδης. Οι σιωπές είναι σαν μολύδι, ή κουδέντα περιστρέφεται γύρω από θέματα επικαιρότητας... είναι μονότονη, είναι μία περιγραφική αφήγηση όπου δεν μπορείς να βρεις καμιά αναφορά στο παρελθόν, ξετυλίγεται σαν ένα συνεχές νήμα και δεν επιτρέπει καμιά διακοπή... Τά όνειρα έξιστορούνται... τό αίνιγμα του κάθε όνειρου γίνεται αντικείμενο μιάς δευτερεύουσας επεξεργασίας, που δίνει προτεραιότητα στο όνειρο σαν αφήγηση και σαν περιστατικό, και όχι στο όνειρο σαν έργασία πάνω σε σκέψεις... Μετατόπιση πιασμένη στην ξόβεργα. Σύμφωνα με τόν τύπο II (ρευστότητα, αντίσταση ιδεοληπτικής μορφής), «ή συνεδρία κυριαρχείται έδώ από μιά ένξαιρετική κινητικότητα τών κάθε λογής παραστάσεων... ή γλώσσα είναι λυμένη, γρήγορη, σχεδόν χειμαρρώδης... όλα λέγονται... ο άρρωστος θά μπορούσε να έλεγε και τά αντίθετα χωρίς ν' αλλάξει τίποτα τό βασικό στην αναλυτική κατάσταση. Όλα τούτα είναι χωρίς σημασία, γιατί ή ψυχανάλυση γλιστρά πάνω στο ντιβάνι σαν τό νερό πάνω στα φτερά μιάς πάπιας. Τίποτα δεν άγκιστρώνεται από τό

* Τοπική – με την άριστοτελική σημασία της λέξης, που αναφέρεται δηλαδή σ' ένα γενικό έπιχείρημα έφαρμόσιμο σε όλες τις άνάλογες περιπτώσεις (Σημ. Γ.Κ.).

¹⁰ André Green, *L' Affect*, P. U. F., 1970, σ. 154 – 168.

άσυνείδητο, καμιά πρόσδεση στη μετατόπιση τών συναισθημάτων. Έδώ, ή μετατόπιση έξατιμίζεται...». Απομένει λοιπόν μονάχα ο τρίτος τύπος, που τά χαρακτηριστικά του καθορίζουν τη σωστή ψυχανάλυση: ο άρρωστος «μιλάει για να σχηματιστεί μία κλιμακωτή σειρά από σημαίνοντα. Η σημασία δεν είναι συνδεμένη με τό σημαίνόμενο, που σ' αυτό άνάγονται τό καθένα από τά έκφερόμενα σημαίνοντα, αλλά σχηματίζεται από τη διεργασία, τη συρραφή, τη λογική άλληλουχία τών άλυσωτών στοιχείων... Η κάθε έρμηνεία που δίνεται από τόν πάσχοντα, μπορεί να θεωρηθεί σαν ένα ήδη-σημαινόμενο που περιμένει τη σημασιοδότηση του. Μ' αυτή την έννοια ή έρμηνεία είναι πάντα αναδρομική σαν άντιληπτή σημασιοδότηση. Όστε αυτό ήταν που ήθελε να πεί...».

Τό σφάλμα του Freud είναι πως δεν θέτει ποτέ σε άμφισβήτηση τη διαδικασία της θεραπείας. Αναμφισβήτητα, είναι πιά πολύ άργά για να τό κάνει ο ίδιος. Άλλά οι άλλοι;... Τούτα τά πράγματα ο Freud τά έρμηνεύει σαν έμπόδια για τη θεραπεία, και όχι σαν ανεπάρκειες της ίδιας της θεραπείας, ή σαν επενέργειες ή αντενέργειες της μεθόδου του. Γιατί ο ευνουχισμός, σαν κατάσταση αναλύσιμη (ή σαν μη-αναλύσιμη-έσχατος θράχος...), είναι μάλλον τό άποτέλεσμα του ευνουχισμού ως ψυχαναλυτικής πράξης. Και ή οιδιπόδεια όμοφυλοφιλία (ή ποιοτική κλίση προς τη σύγκρουση) είναι πιο πολύ άποτέλεσμα της οιδιποδαιοποίησης, που βέβαια ή θεραπεία δεν την έπινοεί, αλλά την επιταχύνει και την όξυνει με τις τεχνητές συνθήκες της διεξαγωγής της (μετατόπιση συναισθημάτων). Και αντίστροφα, όταν οι ροές της λίμπιντο αντιστέκονται στη θεραπεία, δεν πρόκειται τόσο για την αντίσταση του «έγώ», όσο για την πελώρια βοή όλόκληρης της έπιθυμητικής παραγωγής. Ξέραμε ήδη πως ο διεστραμμένος είναι δύσκολο να οιδιποδαιοποιηθεί: και για ποιο λόγο να τό κάνει, αφού έχει έπινοήσει ο ίδιος άλλους χώρους, ακόμα πιο τεχνητούς και πιο σεληνιακούς από τό οιδιπόδειο; Ξέραμε πως ο σχιζοφρενικός δεν οιδιποδαιοποιείται, γιατί βρίσκεται έξω από τόν χώρο του, γιατί μετέφερε τις ροές του ως την έρημο. Άλλά τί άπομένει, όταν μαθαίνουμε πως οι «αντιστάσεις» ύστερικής ή ιδεοληπτικής μορφής μαρτυρούν για τών άν-οιδιπόδεια ποιότητα που έχουν οι ροές της επιθυμίας στον ίδιο τόν οιδιπόδειο χώρο; Κι αυτό ακριβώς δείχνει ή ποιοτική οικονομία: ροές ιδρώνουν, διαπερνούν τό τρίγωνο, διαξεδόνοντας τις κορυφές του. Τό οιδιπόδειο στουπατήρι δεν σταματά τις ροές αυτές, όπως δεν σταματά και τη ροή της μαρμελάδας ή του νερού. Οι ροές πιέζουν τά τοιχώματα του τριγώνου προς τά έξω, όπως ή άκαταμάχητη πίεση της λάδας ή τό άκατανίκητο «δάκρυσμα» του νερού. Ποιές είναι λοιπόν οι σωστές συνθήκες για μία θεραπεία; ροή που στουπάνεται από τό οιδιπόδειο· έπιμέρους αντικείμενα που μπορούν να ύπαχθούν σ' ένα άρτιο αντικείμενο, ακόμα κι άπόν, φαλλό του ευνουχισμού· τομές-ροές που μπορούν να προβληθούν σ' ένα μυθικό χώρο· άλυσώματα πολυσήμαντα που είναι

δυνατό να ἀμφιμονοσημαντικοποιηθῶν, να γραμμικοποιηθῶν, να ἀναρτηθῶν σ' ἓνα σημαῖνον· ἓνα ἀσυνείδητο, πού μπορεῖ νά ἐκφραστεῖ· συνδυεῖκές συνθέσεις πού μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν συνολικά ἢ εἰδικά· διαζευκτικές συνθέσεις πού μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν ἀποκλειστικά ἢ καί περιοριστικά· συζευκτικές συνθέσεις πού μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν προσωπικά καί χωριστικά... Τί σημαίνει λοιπόν: «Ὡστε αὐτό ἦταν πού ἤθελε νά πεί»; Σύνθλιψη τοῦ «ώστε» πάνω στό οἰδιπόδειο καί τόν εὐνουχισμό. Στεναγμός ἀνακούφισης: βλέπεις, ὁ συνταγματάρχης, ὁ ἐκπαιδευτής, ὁ δάσκαλος, τὸ ἀφεντικό, ὅλα αὐτὰ ἐννοοῦσαν ἐκεῖνο, τὸ οἰδιπόδειο καί τόν εὐνουχισμό, «ὄλη ἡ ἱστορία σέ μιά νέα ἐκδοχή». Δέν λέμε πῶς τὸ οἰδιπόδειο καί ὁ εὐνουχισμός εἶναι δίχως σημασία: μᾶς οἰδιποδαιοποιοῦν, μᾶς εὐνουχίζουν, ἀλλά δέν εἶναι ἡ ψυχανάλυση πού ἐφεύρε αὐτές τίς πράξεις· ἡ ψυχανάλυση τούς δίνει μονάχα τὰ μέσα καί τή νέα μέθοδο πού ἀνακάλυψε μέ τή μεγαλοφυΐα της. Φτάνει ὅμως αὐτό γιά νά κατασιγάσει τή βοή τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς: εἴμαστε ὅλοι σχιζοφρενικοί! εἴμαστε ὅλοι διεστραμμένοι! εἴμαστε ὅλοι λίμπιντο πολύ ἰξώδεις ἢ πολύ ρευστές... καί ὄχι ἐπειδὴ μᾶς ἀρέσει, ἀλλά ἐπειδὴ μᾶς παρασύρουν οἱ ἀπεδαφικοποιημένες ροές... Ποιός νευρωτικός – μέ λίγο ἢ πολύ σοβαρὴ νεύρωση – δέν ἀκουμπάει στὸν βράχο τῆς σχιζοφρένειας – βράχο τούτη τῆ φορὰ κινητό, ἀερόλιθο; Ποιός δέν συχνάζει στοὺς διεστραμμένους χώρους, πέρα ἀπὸ τοὺς παιδικούς κήπους τοῦ οἰδιπόδειου; Ποιός δέν νιώθει στίς ροές τῆς ἐπιθυμίας του καί τή λάβα καί τὸ νερό; Καί πρώτα ἀπ' ὅλα, ἀπὸ τί πάσχουμε; Ἐπὶ τῆ σχιζοφρένεια ἔστω καί σάν διεργασία; Ἡ ἀπὸ τόν ξεφρενο νευρωτισμό, ὅπου μᾶς σπρώχνουν, καί πού γι' αὐτόν ἡ ψυχανάλυση ἀνακάλυψε νέα μέσα, τὸ οἰδιπόδειο καί τόν εὐνουχισμό; Πάσχουμε ἄραγε ἀπὸ τῆ σχιζοφρένεια σάν διεργασία, ἢ μήπως ἀπὸ τῆ συνέχιση τῆς διεργασίας αὐτῆς ἐπάπειρο, στό κενό – φρικτός παροξυσμός (παραγωγή τοῦ σχιζοφρενικοῦ-ὄντότητα), ἢ μήπως ἀπὸ τῆ σύγχυση τῆς διεργασίας αὐτῆς μέ κάποιον σκοπὸ (παραγωγή τοῦ διεστραμμένου-τέχνασμα), ἢ ἀκόμα ἀπὸ τὴν πρόωγη διακοπὴ τῆς διεργασίας (παραγωγή τοῦ νευρωτικοῦ-ψυχανάλυση); Μᾶς φέρνουν μέ τῆ βία σέ ἀντιπαράσταση μέ τὸ οἰδιπόδειο καί μέ τόν εὐνουχισμό, μᾶς ἐπανάγουν σ' αὐτούς: εἴτε γιά νά μᾶς μετρήσουν μέ τοῦτο τὸ μαρτύριο, εἴτε γιά νά μᾶς ἀδύνατο νά μᾶς μετρήσουν μ' αὐτό. Πάντως, τὸ κακό ἐγινε, ἡ θεραπεία διάλεξε τὸ δρόμο τῆς οἰδιποδαιοποίησης – δρόμο στρωμένο μέ ἀπορροίματα – ἀντὶ νά διαλέξει τόν δρόμο τῆς σχιζοφρενοποίησης, πού θά μᾶς γιάτρευε ἀπὸ τῆς θεραπείας.

*
* *

Ἄν δεχτοῦμε τίς συνθέσεις τοῦ ἀσυνείδητου, τὸ πρακτικὸ πρόβλημα εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς χρήσης τους – νόμιμης ἢ ὄχι – καί τῶν συνθηκῶν ἃ καθορίζουν ἂν μιά χρήση τῆς σύνθεσης εἶναι νόμιμη ἢ παράνομη. Ἐὰν πάρουμε τὸ παράδειγμα τῆς ὁμοφυλοφιλίας (ἂν καί δέν εἶναι ἀπλό παράδειγμα). Εἴχαμε παρατηρήσει μέ ποιὸν τρόπο – στὸν Προῦστ – στίς περίφημες σελίδες ἀπὸ τὰ «Σόδομα καί Γόμορα», διαπλέκονται δύο θέματα φανερά ἀντιφατικά: τὸ ἓνα πού ἀφορᾷ τῆ βασική ἐνοχὴ τῶν «καταραμένων φυλῶν» καί τὸ ἄλλο τῆ ριζικὴ ἀγνότητα τῶν λουλουδιῶν. Μερικοὶ διάστηκαν πολὺ νά διαγνώσουν στὸν Προῦστ μιά οἰδιπόδεια ὁμοφυλοφιλία – βασισμένη στὴν προσκόλληση στὴ μητέρα – μέ κυρίαρχο στοιχεῖο τὴν κατάθλιψη καί τῆ σαδο-μαζοχιστικὴ ἐνοχὴ. Γενικότερα, διάστηκαν πολὺ νά ἀνακαλύψουν στά φαινόμενα τῆς ἀνάγνωσης ἀντιφάσεις, εἴτε γιά νά τίς θεωρήσουν ἄλλτες, εἴτε γιά νά τίς λύσουν ἢ νά ἀποδείξουν πῶς εἶναι μονάχα φαινομενικές, ἀνάλογα μέ τὰ γούστα. Στὴν πραγματικότητα, δέν ὑπάρχουν ποτέ ἀντιφάσεις, οὔτε φαινομενικές οὔτε πραγματικές, παρὰ μόνο ἀναβαθμοὶ χιούμορ. Καί καθὼς ἡ ἀνάγνωση ἔχει κι αὐτὴ τούς ἀναβαθμούς της, ἀπὸ τὸ μαῦρο ὡς τὸ ἄσπρο, μέ τούς ὁποίους ὑπολογίζει τούς συνυπάρχοντες ἀναβαθμούς τοῦ ἀναγνώσματος, τὸ μόνο πρόβλημα εἶναι πάντα τὸ πρόβλημα τοῦ καταμερισμοῦ σέ μιά κλίμακα ἐντάσεων πού καθορίζει τῆ θέση καί τῆ χρήση τοῦ κάθε πράγματος, τοῦ κάθε ὄντος, τῆς κάθε σκηνῆς: ὑπάρχει τοῦτο, κι ὅσο τὸ ἄλλο, καί ἐμεῖς πρέπει νά βγάλουμε ἄκρη, καί τόσο τὸ χειρότερο ἂν αὐτὸ δέν μᾶς ἀρέσει. Ἐπὶ τὴν ἀποψη αὐτῆ, μπορεῖ νά ὑπῆρξε προφητικὴ ἢ ἀρχαία προειδοποίηση τοῦ Charlus: «Στὰ παλιά σου τὰ παπούτσια τῆ γράφεις τῆ γριά γιαγιά σου παλιόπαιδο!» Γιατί, τί συμβαίνει στὸ «Ἀναζητῶντας τὸν χαμένο χρόνον», πού εἶναι μιά μόνη καί ἡ ἴδια ἡ ἱστορία μέ ἄπειρες παραλλαγές; Εἶναι φανερό πῶς ὁ ἀφηγητῆς δέν βλέπει τίποτε, δέν ἀκούει τίποτε, εἶναι ἓνα σῶμα δίχως ὄργανα, ἢ μάλλον θυμίζει μιάν ἀράχνη ἀναδιπλωμένη, ἀσάλευτη πάνω στὸν ἰστό της· μιάν ἀράχνη πού δέν παρατηρεῖ τίποτε, ἀλλά πού ἀντιδρᾷ στό παραμικρὸ σῆμα, στὸν παραμικρὸ κραδασμὸ, δρώνοντας πάνω στὴ λεία της. Ὅλα ἀρχίζουν μέ νεφελώματα, μέ στατιστικὰ σύνολα πού ἔχουν ἀχνὸ περίγραμμα, μέ μεγάλα γραμμομοριακὰ ἢ ὁμαδικὰ σύνολα πού περιέχουν ἰδιαιτερότητες κατανεμημένες στὴν τύχη (ἓνα σαλόνι, μιά παρῆ κοπέλες, ἓνα τοπίο...). Ὑστερα, σέ τοῦτα τὰ νεφελώματα ἢ ὁμαδικὰ σύνολα, ἀρχίζουν νά διαγράφονται διάφορες «πλευρές», νά ὁργανώνονται σειρές, νά σχηματίζονται διάφορα πρόσωπα μέσα στίς σειρές αὐτές – πρόσωπα πού τὰ διέπουν παράξενοι νόμοι ἔλλειψης, ἀπουσίας, ἀσυμμετρίας, ἀποκλεισμοῦ, μὴ-ἐπικοινωνίας, διαστροφῆς καί ἐνοχῆς. Ὑστερα πάλι, ὅλα ξαναμπερδεύονται, ξηλώνονται, ἀλλά τούτη τῆ φορὰ μέσα σέ μιά καθαρὴ καί μοριακὴ πολλαπλότητα, ὅπου τὰ ἐπιμέρους ἀντικείμενα, τὰ «κουτιά», τὰ «ἀγγεῖα», ἔχουν ὅλα καί τούς θετικὸς προσδιορισμούς

τους και ξερονται σε ανώμαλη επικοινωνία, ακολουθώντας μία διατέμνουσα που διατρέχει ολόκληρο τό ξερο, πελώρια ροή που κάθε επιμέρους αντικείμενο τήν παράγει και τήν ξανακάνει, τήν αναπαράγει και μαζί τήν κόβει. Η παραφροσύνη και ή άθωότητά της – λέει ο Προύστ – μάς άνησυχούν περισσότερο κι από τή διαστροφή. "Αν ή σχιζοφρένεια είναι κάτι τό καθολικό, τότε μεγάλος καλλιτέχνης είναι εκείνος που δρασκελάει τόν σχιζοφρενικό τοίχο και φτάνει στην άγνωστη πατρίδα, εκεί όπου δέν άνήκει πιά σε κανένα χρόνο, σε κανένα χώρο, σε καμιά σχολή.

Τό βλέπουμε αυτό σε μιάν ύποδειγματική περικοπή: τό πρώτο φίλημα στην Albertine. Τό πρόσωπο τής Albertine είναι πρώτα ένα νεφέλωμα που ξεχωρίζει άμυδρά από τό σύνολο τών κοριτσιών. Προβάλλει ύστερα σιγά-σιγά ή ίδια ή Albertine μέσα από μιά σειρά πλάνα που μοιάζουν νά είναι οί ξεχωριστές της προσωπικότητες· τό πρόσωπο τής Albertine πηδάει από τό ένα πλάνο στο άλλο, καθώς τά χείλι του άφηγητή πλησιάζουν τό μάγουλό της. Τελικά, σάν πλησιάζουν πάρα πολύ, όλα ξηλώνονται, όπως σήνει μιά ζωγραφιά πάνω στην άμμο: τό πρόσωπο τής Albertine σκάζει σε μοριακά επιμέρους αντικείμενα, ενώ τό πρόσωπο του άφηγητή ξανασιμύει με τό δίχως όργανα σώμα – κλειστά μάτια, μύτη πιασμένη με τοιμπίδα, στόμα μπουκωμένο. Άλλά και κάτι άκόμα: ολόκληρος ό ξερωτας διηγείται εδω τήν ίδια ιστορία. Άπό τό στατιστικό νεφέλωμα, από τό γραμμομοριακό σύνολο τών ερώτων άντρών-γυναικών, ξεχωρίζουν οί δυό καταραμένες και ένοχες σειρές, που φανερώνουν ένα και μόνο εύνουχισμό με δυό όχι επάλληλες όψεις, τή σειρά τών Σοδόμων και τή σειρά τών Γομόρων, που ή καθεμιά αποκλείει τήν άλλη. Όσοτόσο, δέν είναι αυτό ή τελευταία λέξη· τό φυτικό θέμα, ή άθωότητα τών λουλουδιών, μάς φέρνει κι άλλο ένα μήνυμα κι άλλον έναν κώδικα: ό καθένας είναι άμφο-σεξικός, ό καθένας περιέχει και τά δυό φύλα, αλλά τά φύλα δέν επικοινωνούν μεταξύ τους, είναι στεγανά χωρισμένα. Άντρας είναι μόνο εκείνος στον οποίο τό άρσενικό μέρος κυριαρχεί στατιστικά, γυναίκα εκείνη στην οποία τό θηλυκό μέρος κυριαρχεί στατιστικά. "Έτσι, στο επίπεδο τών στοιχειωδών συνδυασμών, θά πρέπει νά έχουμε τουλάχιστον δυό άντρες και δυό γυναίκες για νά σχηματιστεί ή πολλαπλότητα όπου θά εγκατασταθούν επικοινωνίες εγκάρσιες, συνδέσεις ανάμεσα σε επιμέρους αντικείμενα και ροές: τό άρσενικό μέρος του άντρα μπορεί νά επικοινωνήσει με τό θηλυκό μέρος τής γυναίκας, αλλά και με τό άρσενικό μέρος τής γυναίκας ή με τό θηλυκό μέρος κάποιου άλλου άντρα, ή άκόμα και με τό άρσενικό μέρος του άλλου άντρα κτλ. Έδω παύει κάθε ένοχή, γιατί ή ένοχή δέν άγκιστρώνεται στα λουλούδια αυτά. Στην αποκλειστική διάζευξη «ή... ή», αντίτιθεται τό «είτε» τών συνδυασμών και τών μεταλλαγών, όπου οί διαφορές καταλήγουν σ' ένα και τό αυτό, χωρίς όμως και νά παύουν νά είναι διαφορές.

Στατιστικά ή γραμμομοριακά είμαστε έτεροφυλόφιλοι, αλλά προσωπικά είμαστε όμοφυλόφιλοι, χωρίς νά τό ξερούμε, ή ξεροντάς το, και τέλος, στοιχειακά και μοριακά είμαστε ύπερσεξικοί. Γι' αυτό και ό Προύστ, ό πρώτος που αποκρούει κάθε οιδιποδίζουσα έρμηγεία τών δικών του έρμηγείων, αντιθέτει δυό μορφές όμοφυλοφιλίας, ή μάλλον δυό περιοχές που μόνο ή μία τους είναι οιδιπόδεια, αποκλειστική και καταθλιπτική, ενώ ή άλλη είναι άνοιδιπόδεια σχιζοειδής, εγκλεισμένη και εγκλειστική: «Μερικοί άνθρωποι – ασφαλώς εκείνοι που στην παιδική τους ηλικία ήταν οί πιο συνεσταλμένοι – δέν σκοτίζονται για τό ύλικό είδος απόλαυσης που δέχονται, φτάνει μόνο νά μπορούν νά τήν αποδίδουν σ' ένα άρσενικό πρόσωπο. Άλλοι πάλι, έχουν ασφαλώς πιο βίαιες αισθήσεις, έντοπίζουν άναγκαστικά τήν ύλική τους απόλαυση. Οί τελευταίοι θά σκανδάλιζαν ίσως με τίς όμολογίες τους τόν μέσο άνθρωπο. Ζούν ίσως λιγότερο αποκλειστικά κάτω από τόν δορυφόρο του Κρόνου, γιατί οί γυναίκες γι' αυτούς δέν αποκλείονται όλοτελα, όπως για τούς πρώτους... Οί δεύτεροι άναζητούν γυναίκες που αγαπούν τίς γυναίκες, γιατί μπορούν νά τους προμηθέσουν κάποιον νέον άντρα, και ν' αυξήσουν έτσι τήν απόλαυση που νιώθουν μαζί του· κι άκόμα περισσότερο μπορούν, με τόν ίδιο τρόπο, νά νιώσουν με τίς γυναίκες αυτές τήν ίδια απόλαυση που νιώθουν μ' έναν άντρα... Άφου στίς σχέσεις τους με αυτές, παίζουν, για τή γυναίκα που αγαπά τίς γυναίκες, τόν ρόλο μιάς άλλης γυναίκας, και ή γυναίκα τούς προσφέρει ταυτόχρονα περίπου αυτό που νιώθουν μ' έναν άντρα...»¹¹.

Η αντίθεση που σημειώνεται εδω, είναι ή αντίθεση ανάμεσα σε δυό διαφορετικές χρήσεις τής συνθετικής σύνθεσης: μιά χρήση δλική και είδική και μιά χρήση μερική και μή-είδική. Στην πρώτη, ή έπιθυμία δέχεται ένα ύποκείμενο σταθερό, ένα εγω που άνήκει είδικά στο ένα ή τό άλλο φύλο, και συγχρόνως άρτια αντικείμενα, καθορισμένα ως δλικά πρόσωπα. Η πολυπλοκότητα και ή θεμελίωση μιάς τέτοιας διαδικασίας φαίνονται καλύτερα αν λάβουμε υπόψη τίς άμοιβαίες αντιδράσεις ανάμεσα στίς διάφορες συνθέσεις του άσυνείδητου, σύμφωνα με τή μιά ή τήν άλλη χρήση. Πράγματι, ή σύνθεση καταγραφής είναι πριν άπ' όλα εκείνη που τοποθετεί πάνω στην επιφάνεια έγγραφής τών οιδιποδειων συνθηκών ένα εγω που μπορεί νά καθοριστεί ή νά διαφοριστεί σε σχέση με τά γονεϊκά είδωλα που χρησιμεύουν ως συντεταγμένες (μητέρα, πατέρας). Υπάρχει εδω ένας τριγωνισμός που περιέχει στην ουσία του μιάν όργανική άπαγόρευση, και που ρυθμίζει τή διαφοροποίηση τών προσώπων: άπαγόρευση νά κάνει αίμομξία με τή μητέρα, και νά παίρνει τή θέση του πατέρα. Όμως είναι περιέργος ό συλλογισμός που καταλήγει στο

¹¹ M. Proust, *Sodome et Gomorrhe*, Pléiade II, σ. 622. (Οί ύπογραμμίσεις είναι δικές μας: G. D. – F. G.).

συμπέρασμα ότι αυτό που *ἐπιθυμούσαμε*, τό *ἐπιθυμούσαμε* ἀκριδῶς ἐπειδή μᾶς ἦταν ἀπαγορευμένο. Στήν πραγματικότητα, τά ὀλικά πρόσωπα – ἡ ἴδια ἢ μορφή τῶν προσώπων – δέν προϋπάρχουν οὔτε ἀπό τίς ἀπαγορεύσεις που βαραίνουν πάνω τους καί που τά συγκροτοῦν, οὔτε καί ἀπό τόν τριγωνισμό ὅπου τοποθετοῦνται: γιατί τήν ἴδια ἀκριδῶς στιγμή που ἡ ἐπιθυμία δέχεται τά πρῶτα της ἄρτια ἀντικείμενα, αὐτά της ἀπαγορεύονται. Ἐπομένως, ἡ ἴδια ἢ οἰδιπόδεια διαδικασία θεμελιώνει τή δυνατότητα της «λύσης» της – μέ τή διαφοροποίηση τῶν προσώπων, σύμφωνα μέ τήν ἀπαγόρευση – καί τή δυνατότητα της ἀποτυχίας ἢ τῆς ἀποτελμάτως της, μέ τήν πτώση στό ἀδιαφόριστο, ὡς ἀντίστροφη ὄψη τῶν διαφορισμῶν που δημιουργεῖ ἡ ἀπαγόρευση (αἰμομιξία μέσω τῆς ταύτισης μέ τόν πατέρα, ὁμοφυλοφιλία μέσω τῆς ταύτισης μέ τή μητέρα...). Ὁπως ἡ μορφή τῶν προσώπων, ἔτσι καί τό προσωπικό στοιχείο τῆς παραβάσης δέν ὑπάρχει πρῶν ἀπό τήν ἀπαγόρευση. Καταλαβαίνουμε ἔτσι τήν ιδιότητα που ἔχει ἡ ἀπαγόρευση νά μετατοπίζεται ἡ ἴδια, ἀφοῦ ἀπό τήν ἀρχή κίβλας μετατοπίζει τήν ἐπιθυμία. Μετατοπίζεται ἡ ἴδια μέ τήν ἔννοια ὅτι ἡ οἰδιπόδεια ἐγγραφή δέν ἐπιβάλλεται στή σύνθεση καταγραφῆς χωρίς νά ἀντιδρᾷ στή σύνθεση παραγωγῆς καί νά μετατρέπει βαθύτατα τίς συνδέσεις τῆς σύνθεσης αὐτῆς, εἰσάγοντας νέα ὀλικά πρόσωπα. Οἱ καινούριες αὐτές εἰκόνες προσώπων που ἐμφανίζονται ὕστερα ἀπό τόν πατέρα καί τή μητέρα, εἶναι ἡ ἀδελφή καί ἡ σύζυγος. Πράγματι, ἔχουμε παρατηρήσει συχνά τήν ὑπαρξη τῆς ἀπαγόρευσης σέ δύο μορφές, τή μιάν ἀρνητική – που ἀφορᾷ πάνω ἀπ' ὅλα τή μητέρα καί ἐπιβάλλει τή διαφοροποίηση – καί τήν ἄλλη, θετική – που ἀφορᾷ τήν ἀδελφή καί ἐπιβάλλει τήν ἀνταλλαγή (ὑποχρέωση νά πάρω γιά γυναίκα κάποιαν ἄλλη ἐκτός ἀπό τήν ἀδελφή μου, ὑποχρέωση νά φυλάξω τήν ἀδελφή μου γιά κάποιον ἄλλο: νά δώσω τήν ἀδελφή μου σ' ἕνα γαμπρό, νά δεχτώ τή γυναίκα μου ἀπό ἕναν πεθερό)¹². Καί μ' ὅλο που ἄλλες στάσεις (stases)* ἢ πτώσεις συντελοῦνται σέ τοῦτο τό ἐπίπεδο, σάν καινούρια σχήματα αἰμομιξίας καί ὁμοφυλοφιλίας, εἶναι θέβαιο πῶς τό οἰδιπόδαιο τρίγωνο δέν θά εἶχε κανένα μέσο νά μεταβιβαστεῖ ἢ νά ἀναπαραχθεῖ χωρίς τό δεύτερο αὐτό στάδιο: στό πρῶτο στάδιο πλάθεται ἡ μορφή τοῦ τριγώνου, ἀλλά μονάχα στό δεύτερο ἐξασφαλίζεται ἡ μεταβίβαση τῆς μορφῆς αὐτῆς. Παίρνω γιά γυναίκα κάποιαν ἄλλη ἀπό τήν ἀδελφή μου, γιά νά συγκροτήσω τή διαφορισμένη βάση ἐνός καινούριου τριγώνου, που ἡ

¹² Luc de Heusch, *Essai sur le symbolisme de l'inceste royal en Afrique*, Βρυξέλλες, 1959, σ. 13 – 16.

* Ὁ ὅρος χρησιμοποιήθηκε ἀπό τόν Freud εἰδικότερα γιά τήν ὑποχονδρία: δηλώνει μιάν οἰκονομική κατάσταση τῆς λίμπιντο, που δέν μπορεῖ οὔτε νά ἐκτονωθεῖ οὔτε νά παροχετευθεῖ: συσσωρεύεται ἔτσι στά ἐνδοψυχικά μορφώματα (Σημ. Γ.Κ.).

κορυφή του – πρὸς τά κάτω – θά εἶναι τό παιδί μου· αὐτό σημαίνει πῶς θγαίνω ἔξω ἀπό τό οἰδιπόδαιο σύμπλεγμα, ἀλλά συνάμα τό ἀναπαράγω, τό μεταβιβάσω γιά νά μήν ψοφήσω ὀλομόναχος, αἰμομίκτης, ὁμοφυλόφιλος, καί νεκροζώντανος.

Ἔτσι, ἡ γονεϊκή ἢ ἡ οἰκογενειακή χρήση τῆς σύνθεσης καταγραφῆς ἐπεκτείνεται σέ μιὰ συζυγική ἢ ἔξ ἀγχιστείας χρήση τῶν συνδετικῶν συνθέσεων παραγωγῆς: ἕνα σύστημα συζυγίας προσώπων παίρνει τή θέση τῆς σύνδεσης τῶν ἐπιμέρους ἀντικειμένων. Συνολικά, οἱ συνδέσεις τῶν κατάλληλων γιά τήν ἐπιθυμητική παραγωγή μηχανῶν-ὀργάνων ἀντικατασταίνονται ἀπό μιὰ συζυγία προσώπων που διέπεται ἀπό τούς κανόνες τῆς οἰκογενειακῆς ἀναπαραγωγῆς. Τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα φαίνονται τώρα νά παρακρατοῦνται ἀπό πρόσωπα, ἀντί νά παρακρατοῦνται ἀπό ροές μή-προσωπικές που περνοῦν ἀπό τά μέν στά δέ. Κι αὐτό, γιατί τά πρόσωπα προκύπτουν ἀπό ἀφηρημένες ποσότητες, στή θέση τῶν ροῶν. Ἀντί γιά συνδετική ἰδιοποίηση, τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα γίνονται τώρα κτήσεις ἐνός προσώπου, καί, στήν ἀνάγκη, ἰδιοκτησία ἐνός ἄλλου. Ὁ Κάντ, μέ τόν ἴδιο τρόπο που βγάζει ἕνα συμπέρασμα ἀπό τό σχολαστικό στοχασμό πολλῶν αἰώνων, ὀρίζοντας τόν Θεό σάν ἀρχή τοῦ διαζευκτικοῦ συλλογισμοῦ, βγάζει καί τό συμπέρασμα ἀπό τή νομική ρωμαϊκή σκέψη πολλῶν αἰώνων, ὅταν ὀρίζει τόν γάμο σάν δεσμό που κάνει ἕνα πρόσωπο νά γίνεται ἰδιοκτήτης τῶν γεννητικῶν ὀργάνων ἐνός ἄλλου προσώπου¹³. Φτάνει νά συμβουλευτοῦμε ἕνα θεολογικό ἐγχειρίδιο σεξουαλικῆς καζουίστικῆς, γιά νά δοῦμε μέ πόσους περιορισμούς παραμένουν ἀνεκτές οἱ συνδέσεις τῶν ὀργάνων-ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν στό σύστημα τῆς ἔνωσης τῶν προσώπων, σύστημα που καθορίζει νόμιμα τήν παρακράτηση ἀπό τό σῶμα τῆς συζύγου. Ἀλλά ἡ διαφορὰ συστήματος φαίνεται ἀκόμα καλύτερα ὅταν μιὰ κοινωνία ἀφήνει νά ὑφίσταται μιὰ παιδική κατάσταση σεξουαλικοῦ συγχρωτισμοῦ, ὅπου ὅλα ἐπιτρέπονται ὡς τήν ἡλικία ὅπου ὁ νέος ὑπάγεται μέ τή σειρά του στήν ἀρχή τῆς ἔνωσης που ρυθμίζει τήν κοινωνική παραγωγή παιδιῶν. Ἀσφαλῶς, οἱ συνδέσεις τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς ὑπακούουν σ' ἕνα δυαδικό κανόνα· εἶδαμε μάλιστα πῶς ἕνα τρίτο στοιχείο παρεμβάλλεται σ' αὐτή τή δυαδικότητα: τό δίχως ὄργανα σῶμα που ἐγγύνη ξανά παραγωγή στό παράγωγο, ἐπεκτείνει τίς συνδέσεις τῶν μηχανῶν καί χρησιμεύει σάν ἐπιφάνεια καταγραφῆς. Ἀλλά ἴσα-ἴσα ἐδῶ δέν γίνεται καμιά ἀμφιμονοσήμαντη πράξη που νά ἐπανάγει τήν παραγωγή σέ ἀντιπροσώπους· κανένας τριγωνισμός δέν ἐμφανίζεται στό ἐπίπεδο τοῦτο που νά συσχετίζει τά ἀντικείμενα τῆς ἐπιθυμίας μέ ὀλικά πρόσωπα, οὔτε καί τήν ἐπιθυμία μ' ἕνα ἰδιαίτερο ὑποκείμενο. Τό μόνο ὑποκείμενο εἶναι ἡ ἴδια ἢ ἐπιθυμία πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα, ἐφόσον αὐτό μηχανεύει ἐπιμέ-

¹³ Κάντ, *Μεταφυσική τῶν Ἡθῶν* I, 1797.

ρους αντικείμενα και ροές, παρακρατώντας και τέμνοντας τά πρώτα μέ τις δευτέρες, περνώντας από τό ένα σώμα στο άλλο, ακολουθώντας συνδέσεις και ιδιοποιήσεις που καταστρέφουν κάθε φορά την τεχνητή ενότητα ενός εγώ κάτοχου ή ιδιοκτήτη (άνοιδιπόδεια σεξουαλικότητα).

Τό τρίγωνο σχηματίζεται μέσα στη γονεϊκή χρήση και αναπαράγεται μέσα στη συζυγική χρήση. Δεν ξέρουμε ακόμα ποιές δυνάμεις καθορίζουν τόν τριγωνισμό αυτόν που παρεμβαίνει στην καταγραφή της επιθυμίας, για να μεταβάλει όλες τις παραγωγικές συνδέσεις της. 'Αλλά μπορούμε τουλάχιστο να παρακολουθήσουμε πρόχειρα πώς ενεργούν οι δυνάμεις αυτές. Μας λένε πώς τά επιμέρους αντικείμενα συλλαμβάνονται από μία διαίσθηση πρώιμης ολότητας, καθώς και ότι τό εγώ συλλαμβάνεται από μία διαίσθηση ενότητας που προηγείται από την ολοκλήρωσή του. ('Ακόμα και στη θεωρία της Melanie Klein, τό μερικό σχιζοειδές αντικείμενο αναφέρεται σε μιάν ολότητα που προετοιμάζει την εμφάνιση του άρτιου αντικειμένου στην καταθλιπτική φάση). Είναι φανερό πώς μία τέτοια ολότητα-ενότητα στηρίζεται μονάχα σ' ένα όρισμένο είδος άπουσίας, σε κάτι που λείπει από τά επιμέρους αντικείμενα και από τά υποκείμενα της επιθυμίας. 'Από κει και πέρα, ακολουθούν όλα τά γνωστά: ξαναβρίσκουμε παντού την αναλυτική πράξη που συνίσταται στο να παρεκβάλλουμε κάτι τό υπερβατικό και τό κοινό, αλλά που δεν είναι κάτι καθολικό-κοινό παρά μόνο για να εισάγει την έλλειψη μέσα στην επιθυμία, για να προσδιορίζει και να «είδικεύει» όρισμένα πρόσωπα και ένα εγώ με τη μία ή την άλλη όψη της άπουσίας του, και να επιβάλλει στη διάξευση των φύλων ένα αποκλειστικό νόημα. Αυτό παρατηρούμε λχ. στον Freud: για τό οιδιπόδειο, για τόν ευνουχισμό, για τό δεύτερη φάση της φαντασίωσης *Δέρονουν ένα παιδί* ή ακόμα και για την περίφημη περίοδο του λανθάνοντος ψυχισμού όπου κορυφώνεται ο αναλυτικός φρενακισμός. Αυτό τό κοινό, τό υπερβατικό και τό άπόν κάτι, θά όνομαστέι φαλλός ή νόμος, για να δείξει «τό» σημαίνον, που κατανέμει στο σύνολο της άλυσίδας τις συνέπειες της σημασιοδότησης και εισάγει σ' αυτήν τούς αποκλεισμούς (άπ' όπου πηγάζουν οι οιδιποδίζουσες έρμηνείες του λακανισμού). 'Ωστόσο, αυτό είναι που δρα σαν τυπική αίτια του τριγωνισμού, δηλαδή που κάνει δυνατή και τη μορφοποίηση του τριγώνου και την αναπαραγωγή του: γι' αυτό, τό οιδιπόδειο έχει σαν τύπο 3+1, τό 'Ενα του υπερβατικού φαλλού, που χωρίς αυτό οι όροι που αναφέραμε δεν θά σχημάτιζαν ένα τρίγωνο¹⁴. Θά έλεγε κανείς πώς ή λεγόμενη σημαίνουσα άλυσίδα, ή φτιαγμένη από στοιχεία μη σημαί-

¹⁴ M. G. και E. Ortigues, *Oedipe africain*, Plon, 1966, σ. 83: «Για να εκπληρωθούν οι άναγκαίες προϋποθέσεις της ύπαρξης μιας δομής μέσα στην οικογενειακή όργάνωση ή μέσα στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα, χρειάζονται τουλάχιστον τέσσερις όροι, δηλαδή ένας περισσότερος από εκείνο που είναι φυσικά άναγκαίο».

νοντα, από μία πολυσήμαντη γραφή και από άποσπάσιμα κομμάτια, γινόνταν αντικείμενο μιας ειδικής μεταχείρισης, μιας σύνθλιψης, από την όποία έβγαινε ένα χωριστό αντικείμενο, δεσποτικό σημαίνον που από τό νόμο του φαίνεται να κρέμεται τώρα δάλακρη ή άλυσίδα, με τόν κάθε τριγωνισμό κρικό. 'Υπάρχει έδώ ένας περιεργος παραλογισμός που συνεπάγεται την υπερβατική χρήση των συνθέσεων του άσυνείδητου: περνούμε από τά επιμέρους άποσπάσιμα αντικείμενα στο άρτιο άποσπασμένο αντικείμενο, άπ' όπου προέρχονται τά όλικά πρόσωπα με προσδιορισμό μιας έλλειψης. Στόν καπιταλιστικό κώδικα και την τριαιδική του μορφή, λογουχάρη, τό χρήμα σαν άλυσίδα άποσπασίμη μετατρέπεται σε κεφάλαιο σαν αντικείμενο άποσπασμένο, που δεν υπάρχει παρά μονάχα με τη φετιχιστική όψη της παρακαταθήκης και της έλλειψης. Τό ίδιο συμβαίνει και με τόν οιδιπόδειο κώδικα: ή λίμπιντο σαν ένεργεια παρακράτησης και άπόσπασης, μετατρέπεται σε φαλλό σαν άποσπασμένο αντικείμενο, που δεν υπάρχει παρά μονάχα με την υπερβατική μορφή της παρακαταθήκης και της έλλειψης (κάτι κοινό και άπόν, που λείπει τόσο από τούς άντρες όσο και από τις γυναίκες). 'Ακριβώς ή μετατροπή αυτή ανατρέπει όλη τη σεξουαλικότητα προς τό πλαίσιο του οιδιπόδειου: αυτή την προβολή όλων των τομών-ροών πάνω στον ίδιο μυθικό χώρο, όλων των μη σημαίνόντων σημείων σ' ένα και τό ίδιο μείζον σημαίνον. «'Ο πραγματικός τριγωνισμός έπιτρέπει τόν καθορισμό της σεξουαλικότητας στο φύλο. Τά επιμέρους αντικείμενα δεν έχουν χάσει τίποτα από τη δραστικότητα και την άποτελεσματικότητά τους. 'Ωστόσο, ή άναφορά στο πέος δίνει στόν ευνουχισμό όλο του τό νόημα. 'Από τόν ευνουχισμό σημαίνονται εκ των ύστερων όλες οι έξωτερικές έμπειρίες που συνδέονται με τη στέρηση, την έλλειψη των επιμέρους αντικειμένων. 'Ολη ή προγενέστερη ιστορία ξαναπλάθεται σε μία νέα έκδοχή κάτω από τό φώς του ευνουχισμού»¹⁵.

Αυτό είναι ακριβώς που μας άνησυχεί, αυτό τό ξαναπλάσιμο της ιστορίας και αυτή ή «έλλειψη» που αποδίδεται στα επιμέρους αντικείμενα. Και πώς να μην έχαναν τά επιμέρους αντικείμενα τη δραστικότητα και την άποτελεσματικότητά τους, άφου έχουν χρησιμοποιηθεί για συνθέσεις που παραμένουν βασικά άθήμετες άπέναντί τους; Δεχόμαστε ότι υπάρχει οιδιπόδεια σεξουαλικότητα, οιδιπόδεια έτεροφυλοφιλία, οιδιπόδεια όμοφυλοφιλία, οιδιπόδειος ευνουχισμός - άρτια αντικείμενα, όλικά είδηλα και ειδικά εγώ. 'Αρνιόμαστε όμως πώς όλα τούτα παράγονται από τό άσυνείδητο. Κάτι παραπάνω: ο ευνουχισμός και ή οιδιποδειοποίηση προκαλούν μία θεμελιακή ψευδαίσθηση που μας κάνει να πιστεύουμε ότι ή πραγματική επιθυμητική παραγωγή υπάγεται στη δικαιοδοσία πολύ άνωτερων μορφωμάτων που την ένοσωματώνουν, την

¹⁵ André Green, *L' Affect*, σ. 167.

υπάγουν σέ υπερβατικούς νόμους και τήν κάνουν νά ὑπηρετεῖ μίαν ἀνώτερη κοινωνική και πολιτισμική παραγωγή· και τότε ἀναφαίνεται ἕνα εἶδος «ἀποκόλλησης» τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, σέ σχέση μέ τήν παραγωγή τῆς ἐπιθυμίας, πού δικαιολογεῖ ἐκ τῶν προτέρων τήν κάθε ὑποταγή. Ἡ ψυχανάλυση ὁμῶς, στό πιό συγκεκριμένο σημεῖο τῆς θεραπείας, ὑποστηρίζει μέ ὅλη τῆς τῆ δύναμη τῆ φαινομενική αὐτῆ κίνηση. Ἐξασφαλίζει ἡ ἴδια τῆ μεταστροφή τοῦ ἀσυνείδητου. Τό στάδιο πού ἀποκαλεῖ «προ-οιδιπόδειο», εἶναι γι' αὐτήν ἕνα στάδιο πού πρέπει νά ξεπεραστεῖ, πρὸς τήν κατεύθυνση μιᾶς ἐξελικτικῆς ἐνσωμάτωσης (πρὸς μίαν καταθλιπτική κατάσταση, ὅπου κυριαρχεῖ τό ἄρτιο ἀντικείμενο), ἢ νά ὀργανωθεῖ, πρὸς τήν κατεύθυνση μιᾶς δομικῆς ἐνσωμάτωσης (πρὸς τῆ θέση ἑνός τυραννικοῦ «σημαίνοντος», ὅπου κυριαρχεῖ ὁ φαλλός). Ἡ ροπή πρὸς τῆ σύγκρουση γιά τήν ὅποια μιλοῦσε ὁ Freud, ἡ ποιητική ἀντίθεση ἀνάμεσα στήν ὁμοφυλοφιλία και τήν ἑτεροφυλοφιλία εἶναι, στήν πραγματικότητα, ἕνα ἐπακόλουθο τοῦ οιδιπόδειου: ὄχι μόνο δέν ἀποτελεῖ καθόλου ἕνα ἐξωτερικό ἐμπόδιο γιά τῆ θεραπεία, ἀλλά εἶναι ἀντίθετα ἕνα προῖόν τῆς οιδιποδικοποίησης και μιᾶ ἀντενέργεια τῆς θεραπείας, πού τήν ἐνισχύει. Τό πρόβλημα στήν πραγματικότητα δέν ἀφορᾶ καθόλου προ-οιδιπόδεια στάδια πού ἔχουν ἀκόμα τό οιδιπόδειο γιά ἄξονα, ἀλλά τήν ὑπαρξη και τῆ φύση μιᾶς ἀνοιδιπόδειας σεξουαλικότητας, μιᾶς ἀνοιδιπόδειας ἑτεροφυλοφιλίας και ὁμοφυλοφιλίας, ἑνός ἀνοιδιπόδειου εὐνοχισμού: οἱ τομές-ροές τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς δέν ἐπιτρέπουν τήν προβολή τους σ' ἕνα μυθικό ἔχωρο, τά σήματα τῆς ἐπιθυμίας δέν ἐπιτρέπουν τήν παρεκβολή τους σ' ἕνα σημαῖνον, ἡ πέραν τῆς σεξουαλικότητας περιοχῆ δέν ἐπιτρέπεται νά γεννηθεῖ καμιά ποιητική ἀντίθεση ἀνάμεσα σέ μίαν ἑτεροφυλοφιλία και μίαν ὁμοφυλοφιλία *τοπική και μὴ εἰδική*. Παντοῦ, σέ τούτη τήν ἀντιστροφή, ἡ ἀγνόητα τῶν λουλουδιῶν, και ὄχι ἡ ἐνοχῆ τῆς μεταστροφῆς. Ἀλλά, ἀντί νά ἐξασφαλίσουν, νά τείνουν νά ἐξασφαλίσουν τήν ἀντιστροφή ὁλόκληρου τοῦ ἀσυνείδητου πρὸς τήν ἀνοιδιπόδεια μορφή και τό ἀνοιδιπόδειο περιεχόμενο τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, ἡ ψυχαναλυτική θεωρία και ἡ ψυχαναλυτική πράξη προωθοῦν ἀσταμάτητα τῆ μεταστροφή τοῦ ἀσυνείδητου στό οιδιπόδειο, τόσο στή μορφή ὅσο και στό περιεχόμενό του (θά δοῦμε παρακάτω τί εἶναι αὐτό πού ἡ ψυχανάλυση ἀποκαλεῖ «λύση» τοῦ οιδιπόδειου). Προωθεῖ λοιπὸν τῆ μεταστροφή αὐτή, κάνοντας πρῶτα-πρῶτα ὀλική και εἰδική χρήση τῶν συνδετικῶν συνθέσεων. Ἡ χρήση αὐτή μπορεῖ νά ἐρημνευθεῖ σάν ὑπερβατική και συνεπάγεται ἕναν πρῶτο παραλογισμό στήν ψυχαναλυτική πράξη. Ἄν μεταχειριζόμαστε ἐδῶ καντιανούς ὄρους γιά μίαν ἀκόμα φορά, ὁ λόγος εἶναι ἀπλούστατος: ὁ Κάντ εἶχε τήν πρόθεση – σ' αὐτό πού ἀποκαλοῦμε κριτική ἐπανάσταση – νά ἀνακαλύψει ἐνύπαρκτα κριτήρια τῆς γνώσης γιά νά διακρίνει τῆ σωστή ἀπό τῆ λανθασμένη χρήση τῶν συνθέσεων τῆς συνείδησης. Ἐπικαλούμενος λοιπὸν μίαν

ὑπερβατική φιλοσοφία (τά ἐνύπαρκτα κριτήρια) καταγγέλλει τήν ὑπερβατική χρήση τῶν συνθέσεων ὅπως ἡ χρήση αὐτή παρουσιάζεται στή μεταφυσική. Ὁφείλουμε νά ποῦμε πῶς ἡ ψυχανάλυση ἔχει, κι αὐτή, τῆ δικῆ τῆς μεταφυσικῆ, δηλαδή τό οιδιπόδειο. Καί ὅτι μιᾶ ἐπανάσταση – ὕλιστική τούτη τῆ φορά – πρέπει ἀπαραίτητα νά ἀρχίσει ἀπό τήν κριτική τοῦ οιδιπόδειου, νά καταγγεῖλει τῆ λανθασμένη χρήση τῶν συνθέσεων τοῦ ἀσυνείδητου, ὅπως παρουσιάζεται στήν οιδιπόδεια ψυχανάλυση, και νά ξαναβρεῖ ἔτσι ἕνα ὑπερβατικό ἀσυνείδητο, προσδιορισμένο ἀπό τήν ἐνύπαρξη τῶν κριτηρίων του και μίαν ἀντίστοιχη πρακτική ὡς οχιζοανάλυση.

*
* *

Ὄταν τό οιδιπόδειο εἰσχωρεῖ μέσα στίς διαζευκτικές συνθέσεις τῆς ἐπιθυμητικῆς καταγραφῆς, τούς ἐπιβάλλει τό ἰδεῶδες μιᾶς ὀρισμένης χρήσης, περιοριστικῆς ἢ ἀποκλειστικῆς, πού συγχωνεύεται μέ τῆ μορφή τοῦ τριγωνισμού: μπαμπάς, μαμά ἡ παιδί. Ἐδῶ κυριαρχεῖ τό *H* – μέ τῆ διαφοριστική λειτουργία τῆς ἀπαγόρευσης τῆς αἰμομιξίας: στό σημεῖο αὐτό ἀρχίζει ἡ μαμά, ἐκεῖ βρῖσκεται ὁ μπαμπάς κι ἐκεῖ εἶσαι ἐσύ. Μείνε στή θέση σου. Ἡ συμφορά τοῦ Οιδίποδα εἶναι ἀκριβῶς ὅτι δέν ξέρει πιά πού ἀρχίζει ποιός, οὔτε ποιός εἶναι ποιός. Καί τό «νά εἶσαι γονιός ἡ παιδί» συνοδεύεται ἀκόμα ἀπό δύο ἄλλους διαφορισμούς στίς πλευρές τοῦ τριγώνου: «νά εἶσαι ἄντρας ἡ γυναίκα», «νά εἶσαι νεκρός ἡ ζωντανός». Ὁ Οιδίποδας δέν πρέπει νά ξέρει ἂν εἶναι νεκρός ἡ ζωντανός, ἄντρας ἡ γυναίκα, οὔτε ἂν εἶναι γονιός ἡ παιδί. Αἰμομίκτη, θά εἶσαι νεκροζώντανος και ἐρμαφρόδιτος! Καί μέ τήν ἔννοια αὐτή, οἱ τρεῖς μεγάλες νευρώσεις, οἱ λεγόμενες οἰκογενειακές, φαίνονται νά ἀντιστοιχοῦν σέ οιδιπόδεις ἐξασθενήσεις τῆς διαφοριστικῆς λειτουργίας ἡ τῆς διαζευκτικῆς σύνθεσης: ὁ φοβιακός δέν μπορεῖ πιά νά ξέρει ἂν εἶναι γονιός ἡ παιδί, ὁ ἰδεοληπτικός ἂν εἶναι νεκρός ἡ ζωντανός, ὁ ὑστερικός ἂν εἶναι ἄντρας ἡ γυναίκα¹⁶. Κοντολογίς, ὁ οἰκογενειακός τριγωνισμός ἀντιπροσωπεύει τόν ἐλάχιστο ὄρο πού ἐπιτρέπει στό ἐγὼ νά δέχεται τίς συντεταγμένες πού τό διαφοροποιοῦν τόσο ἀναφορικά μέ τῆ γενιά ὅσο και ἀναφορικά μέ τό φύλο και τήν κατάσταση του. Καί ὁ θρησκευτικός τριγωνισμός ἐπιβεβαιώνει μέ ἄλλο τρόπο τούτο τό συμπέρασμα: ἔτσι, μέσα στήν Τριάδα, τό σῆσμο τοῦ γυναικεῖου εἰδώλου γιά χάρη ἑνός φαλλικοῦ συμβόλου δείχνει πῶς τό τρίγωνο μετατοπίζεται πρὸς τήν ἴδια

¹⁶ Γιά τήν ὑστερική «ἐρώτηση» (εἶμαι ἄντρας ἡ γυναίκα;) και τήν ἰδεοληπτική «ἐρώτηση» (εἶμαι ἄραγε νεκρός ἡ ζωντανός;), βλ. Serge Leclair, «La Mort dans la vie de l'obsédé», στό *La Psychanalyse*, τεῦχος 2, σ. 129 – 130.

του την αίτια και προσπαθεί νά την ενσωματώσει. Πρόκειται τούτη τη φορά για τό ανώτατο όριο των προϋποθέσεων της διαφοροποίησης των προσώπων. Γι' αυτό και αποδώσαμε τόσο μεγάλη σημασία στην καντιανή έρμηνεία, πού θέτει τόν Θεό σάν άπριορική άρχή του διαζευκτικού συλλογισμού, έφόσον τό καθέτι πηγάζει άπ' αυτόν, μέ τόν περιορισμό μιάς άνώτερης πραγματικότητας (omnitudo realitatis): χαρακτηριστικό χιούμορ του Κάντ πού κάνει τόν Θεό δάσκαλο ενός συλλογισμού!

Ίδιαιτερο γνώρισμα της οιδιπόδειας καταγραφής είναι ότι εισάγει μιά χρήση αποκλειστική, περιοριστική, άρνητική, της διαζευκτικής σύνθεσης. Και είμαστε τόσο έπηρεασμένοι από τό οιδιπόδειο, ώστε δύσκολα μπορούμε νά φανταστούμε άλλη χρήση άπ' αυτή: ακόμα και οι τρεις οικογενειακές νευρώσεις δέν θγαίνουν έξω άπ' αυτή, άν και υποφέρουν πού δέν μπορούν πιά νά την έφαρμόσουν. Είδαμε ότι παντού στή φροϋδική ψυχανάλυση υπάρχει ή τάση αυτή για αποκλειστικές διαζεύξεις. Φαίνεται ωστόσο πώς ή σχιζοφρένεια μιάς δίνει ένα παράξενο έξω-οιδιπόδειο μάθημα, γιατί μιάς αποκαλύπτει μιά άγνωστη δύναμη της διαζευκτικής σύνθεσης, μιά ένυπαρκτη χρήση, ούτε αποκλειστική, ούτε περιοριστική, αλλά άπόλυτα καταφατική, μή-περιοριστική, έγκλειστική· μιά διάζευξη πού παραμένει διαζευκτική, και πού ωστόσο επιβεβαιώνει τούς διαζευγμένους όρους, τούς εγκρίνει παρ' όλη την άπόσταση πού τούς χωρίζει, χωρίς νά περιορίζει τόν ένα μέ τόν άλλο χωρίς νά αποκλείει τόν άλλο από τόν ένα, κι αυτό είναι ίσως τό μεγαλύτερο παράδοξο. «Είτε... είτε...» αντί του «ή». 'Ο σχιζοφρενικός δέν είναι άντρας και γυναίκα. Είναι άντρας ή γυναίκα, αλλά άκριβώς είναι κι από τίς δύο πλευρές - άντρας από την πλευρά των άντρών, γυναίκα από την πλευρά των γυναικών. 'Ο Aimable Jayet (Albert Désiré, αριθ. μητρώου 54161001) άπαριθμεί μονότονα τίς παράλληλες σειρές του άρσενικού και του θηλυκού, και τοποθετείται και από τή μιά και από την άλλη μεριά: «Μητ - Albert 5416, ρώο σουλτάνος Ρωμαίος», «Μητ - Désiré 1001, ρώο, σουλτάνα ρωμαία»¹⁷. 'Ο σχιζοφρενικός είναι νεκρός ή ζωντανός, όχι και τά δυο μαζί, αλλά τό καθένα από τά δυο αυτά στο τέρμα μιάς άπόστασης πού πετά από πάνω της γλιστρώντας. Είναι παιδί ή γονιός, όχι τό ένα και τό άλλο, αλλά τό ένα στην άκρη του άλλου - σάν τίς δυο άκρες ενός ραβδιού σ' ένα άδιαμέλιστο χώρο. Αυτή είναι ή έννοια των διαζεύξεων όπου ο Beckett έγγράφει τά πρόσωπά του και τά περιστατικά πού τούς συμβαίνουν: όλα διαιρούνται, αλλά μέσα στον έναν τους. 'Ακόμα και οι άποστάσεις είναι θετικές, όπως και οι έγκλεισμένες διαζεύξεις. Θά έρμηνεύαμε λαθεμένα αυτό τόν τρόπο σκέψης, άν δεχόμασταν ότι ο σχιζοφρενικός αντικαθιστά τίς διαζεύξεις μέ άόριστες συνθέσεις ταυτο-

¹⁷ *Art brut*, τεύχος 3, σ. 139. ('Όταν τό παρουσιάζει ο Jean Oury, άποκαλεί τόν Jayet: «ο μή-όριοθετημένος», «μόνιμος ύπεριπτάμενος».

ποίησης των αντίθετων σάν τόν τελευταίο των χεικελιανών φιλοσόφων. 'Ο σχιζοφρενικός δέν αντικαθιστά τίς διαζευκτικές συνθέσεις των αντίθετων, αλλά αντικαθιστά μέ μιά καταφατική χρήση την αποκλειστική και περιοριστική χρήση της διαζευκτικής σύνθεσης. Είναι και παραμένει μέσα στή διάζευξη: δέν καταργεί τή διάζευξη μέ την ταυτοποίηση των αντίθετων θαθαίνοντάς τα· αντίθετα, την επιβεβαιώνει μέ πτήση πάνω από μιάν άδιαίρετη άπόσταση. Δέν είναι άπλώς άμφι-φυλος (άρσενικο-θήλυκος), ούτε και θρίσκεται ανάμεσα στα δύο φύλα, δέν είναι διά-φυλος αλλά ύπερ-φυλος. Είναι ύπερ-ζωντανόνεκρος, ύπερ-παιδιγονιός. Δέν ταυτοποιεί δύο αντίθετα στο ίδιο πράγμα, αλλά επιβεβαιώνει την άπόστασή τους σάν τό στοιχείο πού συσχετίζει τό ένα μέ τό άλλο ως διαφορετικά στοιχεία. Δέν κλείνεται σε αντιφάσεις, αλλά άνοίγεται σάν ένας σάκκος παραγεμισμένος μέ σπόρους και τούς σκορπίζει σάν ισάριθμες ιδιαιτερότητες πού τίς είχε άνάρμιστα κλεισμένες, άπ' όπου ήθελε ν' αποκλείσει μερικούς, νά κρατήσει άλλους, αλλά πού τώρα μετατρέπονται σε σημεία-σήματα, όλα τους επιβεβαιωμένα από την καινούρια τους άπόσταση. 'Εγκλειστική, ή διάζευξη δέν κλείνεται στους όρους της, αντίθετα είναι ά-περιοριστική. «'Ωστε λοιπόν, δέν ήμουν πιά τό κλειστό αυτό κοντί, πού του χρωστούσα τή συντήρησή μου· ένα διαχώρισμα γκρεμιζόταν» κι άπελευθέρωνε ένα χώρο όπου ο Molloy και ο Moran δέν σημαίνουν πιά πρόσωπα, αλλά ιδιαιτερότητες πού προστρέχουν άπ' όλες τίς μεριές ως έφήμεροι φορείς παραγωγής. Αυτή είναι ή έλεύθερη διάζευξη· οι διαφορικές θέσεις άναμφισβήτητα παραμένουν· παίρνουν μάλιστα μιά έλεύθερη άξια, άν και όλες τους κατέχονται από ένα υποκείμενο άπρόσωπο και ύπερ-θεσικό (trans-positionnel). 'Ο Schreber είναι άντρας και γυναίκα, γονιός και παιδί, νεκρός και ζωντανός: θρίσκεται δηλαδή παντού όπου υπάρχει μιά ιδιαιτερότητα, μέσα σε όλες τίς σειρές, σε όλα τά παρακλάδια πού είναι σηματοδεδμένα μέ ένα ιδιαίτερο σημείο, γιατί είναι ο ίδιος ή άπόσταση πού τόν μεταμορφώνει σε γυναίκα, και, πού στο τελευταίο άκρο της, είναι κιόλας μητέρα μιάς καινούριας άνθρωπότητας και μπορεί επιτέλους νά πεθάνει.

Γι' αυτόν τό λόγο, ο σχιζοφρενικός θεός έχει τόσο λίγα κοινά σημεία μέ τόν θεό της θρησκείας, άν και οι δύο ασχολούνται μέ τόν ίδιο συλλογισμό. Στο *Le Baphomet* ο Klossowski αντίθετα στον θεό ως μάλιστα των αποκλεισμών και περιορισμών μέσα στην πραγματικότητα πού προκύπτει άπ' αυτούς, έναν αντίχριστο, άρχοντα των μεταβολών, πού αντίθετα καθορίζει τή διάβαση, όπως υποκείμενο από όλα τά δυνατά κατηγορήματα. Είμαι Θεός δέν είμαι Θεός, είμαι Θεός είμαι 'Ανθρωπος: δέν πρόκειται εδώ για μιά σύνθεση πού ξεπερνάει, σε μιά πρωταρχική πραγματικότητα του Θεανθρώπου, τίς άρνητικές διαζεύξεις της παραγωγής πραγματικότητας, πρόκειται για μιά έγκλειστική διάζευξη, πού αυτή ή ίδια εκτελεί τή σύνθεση παραγόμενη από τόν ένα όρο στον άλλο

καί ανάλογα μέ τήν απόσταση. Δέν ὑπάρχει τίποτα τό πρωταρχικό. Εἶναι σάν τό περίφημο: «Εἶναι μεσάνυχτα. Ἡ βροχή βιτοῖζει τά τζάμια. Δέν ἦταν μεσάνυχτα. Δέν ἔβρεχε». Ὁ Nijinsky ἔγραφε: Εἶμαι Θεός, δέν ἤμουν Θεός, εἶμαι ὁ γελωτοποιός τοῦ Θεοῦ. «Εἶμαι ὁ Ἄπις, εἶμαι ἕνας Αἰγύπτιος, ἕνας Ἰνδιάνος ἐρυθρόδερμος, ἕνας νέγρος, ἕνας Κινέζος, ἕνας Γαλιωνέζος, ἕνας ξένος, ἕνας ἀγνωστος, εἶμαι τό θαλασσινό πουλί καί τό πουλί πού πετά πάνω ἀπό τή στεριά, εἶμαι τό δέντρο τοῦ Τολστόι μέ τίς ρίζες του». «Εἶμαι ὁ ἄντρας καί ἡ γυναίκα, ἀγαπῶ τή γυναίκα μου, ἀγαπῶ τόν ἄντρα μου...»¹⁸. Αὐτό πού ἔχει σημασία, δέν εἶναι οἱ γονεϊκές ὀνομασίες, οὔτε καί οἱ ὀνομασίες τῆς φυλῆς ἢ οἱ θεϊκές ὀνομασίες, ἀλλά μόνο ἡ χρήση τους. Δέν ὑπάρχει πρόβλημα νοήματος, παρά μόνο πρόβλημα χρήσης. Τίποτε τό πρωταρχικό καί τίποτε τό παράγωγο, παρά μόνο μιᾶ γενικευμένη παρέκκλιση. Θά ἔλεγε κανεῖς πῶς ὁ σχιζοφρενικός ἀπελευθερώνει μιάν ἀκατέργαστη γενεαλογική ὕλη, μιάν ὕλη ἀ-περιοριστική, ὅπου μπορεῖ νά τοποθετηθεῖ, νά ἐγγραφεῖ, νά προσανατολιστεῖ μέσα σέ ὅλες τίς διακλαδώσεις, ταυτόχρονα, ἀπό παντοῦ. Τινάζει στόν ἀέρα τήν οἰδιπόδεια γενεαλογία. Μέ τή μορφή προσεγγιστικῶν σχέσεων, ἐκτελεῖ ἀπόλυτες πτήσεις πάνω ἀπό ἀδιαίρετες ἀποστάσεις. Ὁ τρελο-γενεαλόγος τετραγωνίζει τό δίχως ὄργανα σῶμα μέ μιᾶ διαζευκτική δικτύωση. Γι' αὐτό καί ὁ Θεός πού δέν σημαίνει τίποτε ἄλλο ἀπό τήν ἐνέργεια καταγραφῆς, μπορεῖ νά γίνει ὁ μεγαλύτερος ἐχθρός μέσα στήν παρανοϊκή ἐγγραφή, ἀλλά καί ὁ μεγαλύτερος φίλος στή θαυματοποιό ἐγγραφή. Ὅπωςδήποτε, δέν μπαίνει καθόλου ζήτημα γιά τό ἄν ὑπάρχει κάποιο ὄν ἄνωτερο ἀπό τή φύση καί ἀπό τόν ἄνθρωπο. Ὅλα βρισκόνται πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα, τόσο αὐτό πού ἐγγράφεται ὅσο καί ἡ ἐνέργεια πού ἐγγράφει. Στό ἀγέννητο σῶμα, οἱ ἀδιαίρετες ἀποστάσεις διανύονται κατανάγκη μέ πτήση, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐπιβεβαιώνονται ὅλοι οἱ διαζευγμένοι ὄροι. Εἶμαι τό γράμμα καί ἡ πέννα καί τό χαρτί (σ' αὐτόν τόν τόνο ὁ Nijinsky κρατοῦσε τό Ἡμερολόγιό του) – ναί, ὑπῆρξα καί πατέρας μου καί γιός μου.

Ἡ διαζευκτική σύνθεση καταγραφῆς μᾶς ὀδηγεῖ λοιπόν στό ἴδιο ἀποτέλεσμα ὅπου μᾶς ὀδηγεῖ καί ἡ συνδυετική σύνθεση: κι αὐτή ἐπίσης μπορεῖ νά ὑποβληθεῖ σέ δύο χρήσεις, μιάν ἐνυπαρκτή καί μιάν ἄλλη ὑπερβατική. Γιατί ὁμως, ἀκόμα κι ἐδῶ, ἡ ψυχανάλυση ὑποστηρίζει τήν ὑπερβατική χρήση πού εἰσάγει παντοῦ τούς ἀποκλεισμούς, τούς περιορισμούς στή διαζευκτική δικτύωση, καί μέ τόν τρόπο αὐτόν στρέφει τό ἀσυνείδητο πρὸς τό οἰδιπόδαιο; Καί γιατί τοῦτο ἀκριβῶς νά εἶναι ἡ οἰδιποδαιοποίηση; Ὁ λόγος εἶναι ὅτι ἡ ἀποκλειστική σχέση πού εἰσάγεται ἀπό τό οἰδιπόδαιο δέν λειτουργεῖ μόνο μεταξύ τῶν διαφόρων διαζεύξεων, νοουμένων ὡς διαφορισμῶν, ἀλλά καί ἀνάμεσα στό σύνολο τῶν διαφο-

¹⁸ Nijinsky, *Journal*, γαλλ. μετάφρ., Gallimard.

ρισμῶν πού ἐπιβάλλει καί σέ κάποιο ἀδιαφορίστο πού προϋποθέτει. Τό οἰδιπόδαιο μᾶς λέει: ἄν δέν ἀκολουθεῖς τίς γραμμές διαφορισμοῦ, μπαμπάς-μαμά-ἐγώ, καί τούς ἀποκλεισμούς πού τό σημειοθετοῦν, θά θυθιστεῖς στή μαύρη νύχτα τοῦ ἀδιαφορίστου. Ἐννοεῖται πῶς οἱ ἀποκλειστικές διαζεύξεις δέν μοιάζουν καθόλου μέ τίς ἐγκλειστικές: οὔτε ὁ Θεός, οὔτε οἱ γονεϊκές ὀνομασίες παίζουν ἐδῶ τόν ἴδιο ρόλο. Οἱ τελευταῖες δέν δηλώνουν πιά καταστάσεις ἐντασης, ἀπ' ὅπου περνᾶ τό ὑποκείμενο πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα καί μέσα στό ἀσυνείδητο, πού παραμένει ὄρφανό (ναί, ἤμουν κάποτε...), ἀλλά δηλώνουν ὀλιγά προσώπα πού δέν προϋπάρχουν ἀπό τίς ἀπαγορεύσεις πού τά θεμελιώνουν καί τά διαφορίζουν μεταξύ τους καί σέ σχέση μέ τό ἐγώ. Ἔτσι, ἡ παράδοση τῆς ἀπαγόρευσης γίνεται συσχετικά μιᾶ συγχώνευση προσώπων, μιᾶ ταύτιση τοῦ ἐγώ μέ τά πρόσωπα, μέσα στήν κατάργηση τῶν διαφοριστικῶν κανόνων ἢ τῶν διαφορικῶν ιδιοτήτων. Ἀλλά πρέπει νά ποῦμε γιά τό οἰδιπόδαιο ὅτι δημιουργεῖ καί τά δύο: καί τούς διαφορισμούς πού ἐπιτάσσει, καί τό ἀδιαφορίστο πού μ' αὐτό μᾶς ἀπειλεῖ. Τό οἰδιπόδαιο σύμπλεγμα εἰσάγει τήν ἐπιθυμία μέσα στόν τριγωνισμό καί τήν ἴδια στιγμή ἀπαγορεύει στήν ἐπιθυμία νά ἱκανοποιηθεῖ μέ τούς ὄρους τοῦ τριγωνισμοῦ. Ἐξαναγκάζει τήν ἐπιθυμία νά πάρει γιά ἀντικείμενο τά διαφορισμένα γονεϊκά πρόσωπα, καί ἀπαγορεύει στό σύστοιχο ἐγώ νά ἱκανοποιεῖ τήν ἐπιθυμία του μέ τά πρόσωπα αὐτά, ἐπικαλούμενο τίς ἴδιες ἀπαιτήσεις διαφορισμοῦ καί ἐπισείοντας τότε τήν ἀπειλή τοῦ ἀδιαφορίστου. Ἀλλά τό ἀδιαφορίστο αὐτό, εἶναι τό ἴδιο τό οἰδιπόδαιο πού τό δημιουργεῖ σάν τήν ἀνάποδη τῶν διαφορισμῶν πού δημιουργεῖ. Τό οἰδιπόδαιο μᾶς λέει: ἢ θά ἐσωτερικεύσεις τίς διαφορικές λειτουργίες πού διέπουν τίς ἀποκλειστικές διαζεύξεις, καί ἔτσι θά «λύσεις» τό οἰδιπόδαιο, ἢ θά πέσεις στή νευρωτική νύχτα τῶν φανταστικῶν ταυτοποιήσεων. Ἡ θά ἀκολουθήσεις τίς γραμμές τοῦ τριγώνου πού δομοῦν καί διαφορίζουν τούς τρεῖς ὄρους, ἢ θά θεωρήσεις πῶς ὁ ἕνας ὄρος περισσεύει πάντα σέ σχέση μέ τούς δύο ἄλλους, καί θά ἀναπαράγεις, πρὸς ὅλες τίς κατευθύνσεις, τίς δυαδικές σχέσεις τῆς ταυτοποίησης μέσα στό ἀδιαφορίστο. Ἀλλά ὅπως κι ἄν τό πάρομε, εἶναι πάντα οἰδιπόδαιο. Κι ὅλοι ξέρουν τί εἶναι ἐκεῖνο πού ἡ ψυχανάλυση ἀποκαλεῖ *λύνω* τό οἰδιπόδαιο: τό ἐσωτερικεύω, γιά νά τό συναντήσω εὐκολότερα ἔξω στήν κοινωνία, μέσα στήν κοινωνική ἐξουσία, καί ἔτσι νά τό διασκορπίσω καί νά τό μεταβιβάσω στά παιδιά. «Τό παιδί δέν γίνεται ἄντρας παρά ὅταν λύσει τό οἰδιπόδαιο σύμπλεγμα, καί ἡ λύση αὐτή τόν μπάζει στήν κοινωνία, ὅπου συναντᾶ, στή μορφή τῆς ἐξουσίας, τήν ὑποχρέωση νά ξαναζητήσει, ἀλλά τούτη τή φορά μέ φραγμένες ὅλες τίς διεξόδους. Ἀνάμεσα στήν ἀδυναμία ἐπιστροφῆς στήν κατάσταση πού προηγήθηκε ἀπό τόν πολιτισμό καί στήν ὄλο καί μεγαλύτερη δυσφορία πού προκαλεῖ αὐτός ὁ πολιτισμός εἶναι ἀμφίβολο ὅτι μπορεῖ νά βρεθεῖ ἕνα σημεῖο ἰσορροπίας

σης»¹⁹. Τό οιδιπόδειο μοιάζει με τον Λαβύρινθο: δέν θγαίνεις από εκεί μέσα παρά μόνο όταν μπεις (ή αφού σπρώξεις κάποιον άλλο να μπει εκεί μέσα). Τό οιδιπόδειο, σαν πρόβλημα ή σαν λύση, είναι σαν οι δύο άκρες ενός επίδεσμου που σταματούν ολόκληρη την επιθυμητική παραγωγή. Σφίγγονται οι βίδες και τίποτε από την παραγωγή δέν μπορεί πιά να περάσει, παρά μόνο κάποιο βουητό. Συντριβήκε, τριγωνίστηκε τό ασυνείδητο, ξαναγκάστηκε να διαλέξει κάτι που δέν τό ήθελε. Παντού άδιέξοδα: δέν μπορούν πιά να χρησιμοποιηθούν ούτε οι έγκλειστικές, ά-περιοριστικές διαζεύξεις. Φτιάχτηκαν γονείς για τό ασυνείδητο!

Ο Bateson άποκαλεί *διπλό δέσιμο* (*double - bind*) την ταυτόχρονη έκπομπή δύο ειδών μηνυμάτων που τό ένα αντίφασκει στο άλλο (ό πατέρας λογουάχη λέει στο γιό του: «Έλα, κάνε μου κριτική», αλλά ύπονοεί έντονα πώς καμιά ούσιαστική κριτική δέν είναι εϋπρόσδεκτη). Ο Bateson τό θεωρεί αυτό κατάσταση εξαιρετικά σχιζοφρενοποιητική και την έρμηνεύει σαν ένα «παράδοξο» από την άποψη της τυπολογίας του Russell²⁰. Έμεις νομίζουμε πώς τό *διπλό δέσιμο* είναι μάλλον μία τρέχουσα κατάσταση κατεξοχήν εξοιδιποδιστική. Άκόμα κι αν την τυποποιήσουμε μάς παραπέμπει στο άλλο είδος ρασσελικού «παράδοξου»: μία έναλλακτική ένέργεια, μία άποκλειστική διάζευξη, καθορίζεται σέ σχέση με μίαν άρχή, που όμως άποτελεί τούς δύο της όρους, ή τά δύο της ύπο-σύνολα, μίαν άρχή που μπαίνει ή ίδια μέσα στην έναλλαγή (περίπτωση ολότελα διαφορετική από αυτό που γίνεται όταν ή διάζευξη είναι έγκλειστική). Αυτός είναι ό δεύτερος παραλογισμός της ψυχανάλυσης. Μέ λίγα λόγια τό «*double bind*» δέν είναι τίποτα άλλο παρά ολόκληρο τό οιδιπόδειο. Καί μ' αυτήν την έννοια, τό οιδιπόδειο πρέπει να παρουσιάζεται σαν σειρά, όπου ταλαντεύεται ανάμεσα σέ δύο πόλους: ή νευρωτική ταύτιση και ή έσωτερικήωση που ονομάζεται κανονιστική. Τόσο από τό μία όσο και από την άλλη πλευρά, πρόκειται πάντα για τό οιδιπόδειο, τό διπλό άδιέξοδο. Κι αν έδω ένας σχιζοφρενικός παράγεται σαν όντότητα, είναι γιατί βρίσκει τό μόνο μέσο να ξεφύγει από τον διπλό τούτο δρόμο, όπου ή κανονιστικότητα παρουσιάζει τό ίδιο άδιέξοδο όπως και ή νεύρωση, όπου ή λύση είναι εξίσου «φραγμένη» όπως και τό πρόβλημα: και τότε αναδιπλωνόμαστε στο δίχως όργανα σώμα.

Φαίνεται πώς ό ίδιος ό Freud συνειδητοποίησε έντονα ότι τό οιδιπόδειο ήταν άδιαχώριστο από ένα διπλό άδιέξοδο όπου έσπρωχνε τό ασυνείδητο. Έτσι, στο γράμμα του προς τον Romain Rolland (1936), λέει: «Όλα συντρέχουν στην άποψη πώς τό κυριότερο για την επιτυχία θα

¹⁹ A. Besançon, «Vers une histoire psychanalytique», *Annales*, Μάιος 1969.

²⁰ G. Bateson και συνεργάτες, «Towards a Theory of Schizophrenia», *Behavioral Science*, 1956, I, πρβλ. τά σχόλια του Pierre Fédida, «Psychose et Parenté», *Critique*, Οχτώδρης 1968.

ήταν να πάμε πέρα από τον πατέρα, αλλά και πώς ταυτόχρονα άπαγορεύεται πάντα να ξεπεραστεί ό πατέρας». Κι αυτό φαίνεται ακόμα πιο καθαρά όταν ό Freud εκθέτει ολόκληρη την ιστορικο-μυθική σειρά: στην μία άκρη τό οιδιπόδειο, δεμένο από την θανατερή ταυτοποίηση, και στην άλλη άκρη ξαναδεμένο από την άποκατάσταση και την έσωτερικήωση της πατρικής έξουσίας («άποκατάσταση της παλιάς τάξης σέ καινούρια βάση»)²¹. Κι ανάμεσα στα δύο τό ύπολανθάνον, τό περίφημο ύπολανθάνον, δίχως άλλο ό μεγαλύτερος ψυχαναλυτικός φανακισμός. Η κοινωνία αυτή των «άδελφών» που άπαγορεύουν στον έαυτό τους να άπολαύσουν τούς καρπούς του έγκλήματος, και περνούν όλο τον αναγκαίο καιρό για να τό έσωτερικεύσουν. Άλλά είμαστε προειδοποιημένοι: ή κοινωνία των άδελφών είναι πολύ σκυθρωπή, άστατη και επικίνδυνη — όφειλει να έτοιμάσει την ανακάλυψη ενός ισοδύναμου με τή γονεϊκή έξουσία, να μάς μεταφέρει στον άλλο πόλο. Σύμφωνα με μίαν ιδέα του Freud, ή άμερικανική κοινωνία, ή βιομηχανική κοινωνία με την άνωθυμία της διαχείρισης και την εξαφάνιση της προσωπικής έξουσίας κλπ., μάς παρουσιάζεται σαν επανεμφάνιση της «κοινωνίας χωρίς πατέρες». Μέ τή διαφορά πώς ή ίδια είναι επιφορτισμένη να βρει πρωτότυπους τρόπους για να άποκαταστήσει τό ισοδύναμο (λογουάχη, ή καταπληκτική ανακάλυψη του Mitscherlich, ότι ή άγγλική βασιλική οικογένεια δέν είναι, στο κάτω-κάτω, άσχημο πράγμα...)²². Έτσι, είναι αυτονόητο πώς δέν έγκαταλείπει κανείς έναν οιδιπόδειο πόλο παρά μόνο για να βρεθεί στον άλλο: είναι άδύνατο να ξεφύγουμε απ' αυτό, είτε με τή νεύρωση είτε με την όμαλότητα. Η κοινωνία των άδελφών δέν ξαναβρίσκει τίποτε από την επιθυμητική παραγωγή ούτε από τις επιθυμητικές μηχανές, αντίθετα, άπλώνει τό πέπλο του ύπολανθάνοντος. Για όσους άρνιούνται να οιδιποδειοποιηθούν με τή μία ή την άλλη μορφή, στή μία ή στην άλλη άκρη, ό ψυχαναλυτής είναι πάντα παρών για να καλέσει την άστυνομία ή τό φρενοκομείο. Η άστυνομία στο πλευρό μας! Η ψυχανάλυση δέν έδειξε ποτέ πιο καθαρά την όρεξη της να στηρίξει την κοινωνική καταστολή και να τή βοηθήσει κατά δύναμιν. Κι άς μή νομίσει κανείς πώς κάνουμε έδω λόγο για φολκλορικές πλευρές. Ούτε, επειδή οι όπαδοί του Lacan έχουν διαφορετική αντίληψη για την ψυχανάλυση θα πρέπει να θεωρήσουμε δευτερεύοντα τον τόνο που επικρατεί στίς πιο άγνωρισμένες Ψυχαναλυτικές Έταιρίες. Δέστε τον δόκτορα Mendel, κοιτάχτε τούς δόκτορες Stéphane, τή λύσσα που τούς πιάνει και τίς κυριολεκτικά άστυνομικές αντιδράσεις μόλις δείξει κανείς την παραμικρή τάση να άποφύγει την οιδιπόδεια παγίδα. Τό οιδιπόδειο είναι ένα από τά πράγ-

²¹ S. Freud, *Psychologie collective et analyse du moi*, κεφ. 12 B.

²² A. Mitscherlich, *Vers la société sans pères*, 1963, γαλλ. μετάφρ. Gallimard, σ. 327-330.

ματα εκείνα που γίνονται τόσο πιο επικίνδυνα όσο κανείς δεν τα πιστεύει πιά. Τότε εμφανίζονται οι ασυννόμοι για να αντικαταστήσουν τους Άρχιερείς. Το πρώτο σοβαρό παράδειγμα μιας ανάλυσης, απ' αυτήν την σκοπιά, του «διπλού δεσίματος» βρίσκεται στο έργο του Μάρξ *Τό εβραϊκό ζήτημα*: ανάμεσα στην οικογένεια και το κράτος – στο οιδιπόδειο της οικογενειακής εξουσίας και στο οιδιπόδειο της κοινωνικής εξουσίας.

Τό οιδιπόδειο δεν χρησιμεύει κυριολεκτικά σέ τίποτε, εκτός μόνο για να επιδέξει το ασυνείδητο και από τις δύο μεριές. Θά δούμε παρακάτω με ποιά έννοια τό οιδιπόδειο είναι αυστηρά «αναποφάνσιμο» – όπως λένε οι μαθηματικοί. Άπαυδήσαμε πιά από τις ιστορίες αυτές, όπου είσαι καλά στην υγεία σου χάρη στο οιδιπόδειο, είσαι άρρωστος εξαιτίας του οιδιπόδειου, πάσχεις από διάφορες άρρώστιες κάτω από την επίδραση του οιδιπόδειου. Συμβαίνει καμιά φορά κάποιος ψυχαναλυτής να έχει μπουχτίσει από τόν μύθο αυτό, που είναι τό παχνί και ή φωλιά της ψυχανάλυσης και να ξαναγυρίσει στις πηγές: «ό Freud δεν δηγήκε τελικά από τόν κόσμο του πατέρα και της ένοχής... Στάθηκε όμως ό πρώτος που, δίνοντάς μας τή δυνατότητα να κατασκευάσουμε μιά λογική της σχέσης με τόν πατέρα, άνοιξε τό δρόμο για τή λύτρωση από τούτη τήν εξουσία του πατέρα πάνω στον άνθρωπο. Η δυνατότητα να ζει κανείς πέρα από τόν πατρικό νόμο πέρα από κάθε νόμο, είναι ίσως ή πιο ουσιαστική δυνατότητα που μας προσφέρει ή φροϋδική ψυχανάλυση. Όσοσο κατά παράδοχο τρόπο – και ίσως εξαιτίας του ίδιου του Freud – όλα μας κάνουν να σκεφτούμε πώς ή λύτρωση αυτή που επιτρέπει ή ψυχανάλυση, θά συντελεστεί – αρχίζει ήδη να συντελείται – ανεξάρτητα από τήν ψυχανάλυση»²³. Δεν μπορούμε όμως να συμμεριστούμε ούτε τήν άπαισιοδοξία ούτε τήν αισιοδοξία της άποψης αυτής. Γιατί πρέπει, σ' αλήθεια, να είσαι πολύ αισιόδοξος για να πιστέψεις πώς ή ψυχανάλυση κάνει δυνατή μιά πραγματική λύση του οιδιπόδειου· ό Οιδίποδας είναι σάν Θεός· ό πατέρας είναι σάν Θεός· τό πρόβλημα δεν λύνεται παρά όταν εξαλειψουμε και τό πρόβλημα και τή λύση. Η σχιζοανάλυση δεν έχει για σκοπό να λύσει τό οιδιπόδειο, ούτε και αξιώνει να τό λύσει καλύτερα από τήν οιδιπόδεια ψυχανάλυση. Σκοπός της σχιζοανάλυσης είναι να απαλλάξει τό ασυνείδητο από τήν οιδιποδαιοποίηση για να φτάσει στα πραγματικά προβλήματα· να φτάσει στην περιοχή του όρφανού ασυνείδητου, άκριβώς, «πέρα από κάθε νόμο», εκεί όπου τό πρόβλημα δεν μπορεί καν να τεθεί. Ταυτόχρονα όμως δεν συμμεριζόμαστε ούτε τήν άπαισιοδοξία άποψη, ότι αυτή ή αλλαγή, αυτή ή λύτρωση μπορεί να συντελεστεί μονάχα έξω από τήν ψυχανάλυση.

²³ Marie-Claire Boons, «Le meurtre du père chez Freud», στο *L' Inconscient*, τεύχος 5, Ιανουάριος 1968, σ. 129.

Άντίθετα, πιστεύουμε στη δυνατότητα μας εσώτερης μεταστροφής, που καθιστά τήν ψυχαναλυτική μηχανή άπαραίτητο εξάρτημα του επαναστατικού μηχανισμού. Κάτι περισσότερο: οι αντικειμενικές συνθήκες γι' αυτό φαίνονται να υπάρχουν σήμερα.

Όλα λοιπόν φαίνονται να δείχνουν πώς τό οιδιπόδειο είχε, τό ίδιο, δύο πόλους: έναν πόλο από φαντασιακά ταυτοποιητικά σχήματα κι έναν πόλο από συμβολικές διαφοριστικές λειτουργίες. Πάντως, είμαστε όλοι μέσα στο οιδιπόδειο: αν δεν έχουμε τό οιδιπόδειο ως κρίση, τό έχουμε ως δομή. Και τότε μεταδίνουμε τήν κρίση στους άλλους, και όλα ξαναρχίζουν. Αυτή είναι ή οιδιπόδεια διάξευση, ή κίνηση του εκκρεμοϋς, ή αντίστροφη αποκλειστική λογική. Γι' αυτό και όταν μας καλούν να ξεπεράσουμε μιά άπλοϊκή αντίληψη του οιδιπόδειου – αντίληψη βασισμένη στα γονεϊκά είδωλα – για να προσδιορίσουμε τις συμβολικές λειτουργίες μέσα σέ μιά δομή, μάταια αντικαταστήνουμε τό παραδοσιακό «μπαμπάς-μαμά» με μιά λειτουργία-μητέρα ή μιά λειτουργία-πατέρας, δεν βλέπουμε ποιά είναι τό όφελος, εκτός από τό ότι θεμελιώνουμε τήν καθολικότητα του οιδιπόδειου πέρα από τή μεταβλητότητα των ειδώλων, ότι συγκολλούμε ακόμα καλύτερα τήν επιθυμία με τόν νόμο και τήν απαγόρευση, και ότι σπρώχνουμε ως τά άκρα τή διαδικασία της οιδιποδαιοποίησης του ασυνείδητου. Τό οιδιπόδειο βρίσκεται εδώ τά δύο άκρα του: τό *ελάχιστό του* και τό *μέγιστό του*, ανάλογα με τό αν θεωρούμε ότι τείνει προς μιά άδιαφορήσιμη αξία των μεταβλητών του ειδώλων, ή προς τή δύναμη διαφοροποίησης των συμβολικών του λειτουργιών. «Όταν πλησιάζουμε προς τήν ύλική φαντασία, ή διαφορική λειτουργία μειώνεται, τείνουμε προς ίσοδυναμίες· όταν πλησιάζουμε τά διαμορφωτικά στοιχεία, ή διαφορική λειτουργία μεγαλώνει, τείνουμε προς ξεχωριστικά σθένη»²⁴. Δεν μας ξαφνιάζει τό γεγονός ότι τό οιδιπόδειο σάν δομή είναι ή χριστιανική τριάδα, ενώ σάν οιδιπόδεια κρίση είναι ή οικογενειακή τριάδα, που δεν έχει δομηθεί επαρκώς από τήν πίστη: πάντα οι δύο αντίστροφοι πόλοι – ό Οιδίποδας *for ever!*²⁵ Πόσες και πόσες ερμηνείες του λακανισμού – φανερά ή κρυφά εύλαβικές – επικαλέστηκαν έτσι ένα δομικό οιδιπόδειο, για να σχηματίσουν και να κλείσουν τό δι-

²⁴ Edmond Ortigue, *Le Discours et le symbole*, Aubier, 1962, σ. 197.

²⁵ Πρβλ. J. M. Pohier, «La Paternité de Dieu», στο *L' Inconscient*, τεύχος 5 (στο άρθρο αυτό περιγράφεται θαυμάσια τό οιδιπόδειο σάν «διπλό δέσιμο»: «Η ψυχική ζωή του ανθρώπου κυλά μέσα σ' ένα είδος διαλεκτικής έντασης, ανάμεσα σέ δύο τρόπους βίωσης του οιδιπόδειου συμπλέγματος: ή μιά είναι να ζει κανείς τό οιδιπόδειο και ή άλλη να ζει σύμφωνα με δομές που θά μπορούσαν να ονομαστούν οιδιπόδεις. Η πείρα δείχνει πώς οι δομές αυτές παίζουν μεγάλο ρόλο στην πιο κρίσιμη φάση του συμπλέγματος αυτού. Για τόν Freud ό άνθρωπος είναι όριστικά σηματομενός από τούτο τό σύμπλεγμα: δημιουργό τόσο του μεγαλείου όσο και της άθλιότητάς του», κλπ., σ. 57-58).

πλό αδιέξοδο, νά μᾶς ξαναφέρουν πίσω στό πρόβλημα τοῦ πατέρα, νά οἰδιποδειοποιήσουν ἀκόμα καί τόν σχιζοφρενικό, καί νά δείξουν πώς κάποιον κενό μέσα στό συμβολικό μᾶς παρέπεμπε στό φαντασιακό, καί ἀντίστροφα πώς διάφορες ἀνωμαλίες καί συγχύσεις μέσα στό φαντασιακό μᾶς παρέπεμταν στή δομή. Ὅπως κάποιος ξακουστός προκατόχος ἔλεγε στά ζῶα του: «Τό ἔχετε πιά κάνει σωστό τροπάριο...» Γι' αὐτό, κατά τή γνώμη μας, καμιά διαφορά οὐσίας, κανένα ὄριο, κανέναν περιορισμό δέν πρέπει νά παρεμβάλλεται ἀνάμεσα στό φαντασιακό καί στό συμβολικό, οὔτε καί ἀνάμεσα στό οἰδιπόδειο-κρίση καί στό οἰδιπόδειο-δομή ἢ ἀνάμεσα στό πρόβλημα καί στή λύση του. Πρόκειται μονάχα γιά ἓνα διπλό συσχετικό αδιέξοδο, γιά μιᾶ κίνηση ἐκκρεμοῦς, ἐπιφορισμένη νά σαρώσει ὀλόκληρο τό ἀσυνείδητο – κίνηση πού ἀδιάκοπα στέλνει ἀπό τόν ἓνα πόλο στόν ἄλλο. Μιά διπλή λαβίδα πού συντρίβει τό ἀσυνείδητο μέσα στήν ἀποκλειστική του διάζευξη.

Ἡ πραγματική διαφορά οὐσίας δέν βρίσκεται ἀνάμεσα στό συμβολικό καί τό φαντασιακό, ἀλλά ἀνάμεσα στήν πραγματικότητα τοῦ μηχανικοῦ στοιχείου πού ἀποτελεῖ τήν ἐπιθυμητική παραγωγή καί στό δομικό σύνολο τοῦ φαντασιακοῦ καί τοῦ συμβολικοῦ, πού σχηματίζει μονάχα ἓνα μῦθο μέ τίς παραλλαγές του. Ἡ διαφορά δέν βρίσκεται ἀνάμεσα σέ δύο χρήσεις τοῦ οἰδιπόδειου, ἀλλά ἀνάμεσα στήν ἀνοιδιπόδεια χρήση τῶν ἐγκλειστικῶν διαζεύξεων, τῶν ἀ-περιοριστικῶν διαζεύξεων, καί τήν οἰδιπόδεια χρήση τῶν ἀποκλειστικῶν διαζεύξεων, ἄσχετα ἀπό τό ἂν ἢ ἢ χρήση αὐτή ἀκολουθεῖ τούς δρόμους τοῦ φαντασιακοῦ ἢ τίς ἀξίες τοῦ συμβολικοῦ. Γι' αὐτό καί ἔπρεπε νά ἀκούσουμε τίς προειδοποιήσεις τοῦ Lacan σχετικά μέ τόν φροϋδικό μῦθο τοῦ οἰδιπόδειου, πού «εἶναι ἀδύνατο νά βρίσκεται ἐπάπειρο στήν ἐπικαιρότητα, μέσα σέ κοινωνικές μορφές ὅπου ὀλοένα καί πιό πολύ χάνεται τό νόημα τῆς τραγωδίας... ἓνας μῦθος δέν μπορεῖ νά ἐπιξήσει χωρίς νά στηρίζει κάποια λειτουργία καί ἢ ψυχανάλυση δέν εἶναι ἢ τελετουργία τοῦ οἰδιπόδειου». Ἀκόμα κι ἂν ἀνατρέξουμε ἀπό τά εἰδῶλα στή δομή, ἀπό τά φαντασιακά σχήματα στίς συμβολικές λειτουργίες, ἀπό τόν πατέρα στόν νόμο, ἀπό τή μητέρα στόν μεγάλο ἄλλο, *θά ἀναβάλλουμε ἀπλῶς τή λύση τοῦ προβλήματος*²⁶. Καί γιά τόν χρόνο τῆς ἀναβολῆς αὐτῆς, ὁ Lacan μᾶς λέει ἀκόμα: τό μόνο θεμέλιο τῆς κοινωνίας τῶν ἀδελφῶν, τῆς ἀδελφότητας, εἶναι ὁ «διαχωρισμός» (τί ἄραγε θέλει νά πεί;). Ἔτσι κι ἄλλιῶς, δέν ἦταν σωστό νά ξανασφίξουμε τίς βίδες τῆ στιγμῆ πού ὁ Lacan τίς ξελασκάριε· οὔτε καί νά οἰδιποδειοποιήσουμε τόν σχιζοφρενικό, τῆ στιγμῆ πού ὁ Lacan ἀντίθετα, μόλις ἔχει σχιζοφρενοποιήσει ἀκόμα καί τή νεύρωση, μέ μιᾶ σχιζοφρενική ροή, ἱκανή νά καταλύσει τό πεδίο τῆς ψυχανάλυσης. Τό ἀντικείμενο «μικρό α» εἰσβάλλει μέσα στή δομική ἰσορροπία σάν μιᾶ κατα-

²⁶ Lacan, *Ecrits*, σ. 813.

χθόνια μηχανή – ἐπιθυμητική μηχανή. Ἔχουμε σήμερα μιᾶ δεύτερη γενιά ὀπαδῶν τοῦ Lacan πού δείχνουν ὄλο καί μικρότερη εὐαισθησία στό ψευδοπρόβλημα τοῦ οἰδιπόδειου. Ἄν ὅμως οἱ πρῶτοι του ὀπαδοί εἶχαν δοκιμάσει τόν πειρασμό νά μᾶς ὑποτάξουν ξανά στόν ζυγό τοῦ οἰδιπόδειου, αὐτό γινόταν σίγουρα γιατί ὁ ἴδιος ὁ Lacan φαινόταν νά ὑποστηρίζει ἓνα εἶδος προβολῆς ἀπό σημαίνουσες ἀλυσίδες πάνω σ' ἓνα τυραννικό σημαῖνον, καί νά ἐξαρτᾶ τά πάντα ἀπό κάποιον ἐλλείποντα ὄρο, πού ἔλειπε ἀπό τόν ἴδιο καί πού ξανάμπαζε τήν ἔλλειψη σέ ὅλες τίς σειρές τῆς ἐπιθυμίας στίς ὁποῖες ἐπέβαλλε μιᾶν ἀποκλειστική χρήση. Ἦταν δυνατό νά καταγγέλλει κανεῖς τό οἰδιπόδειο σάν μῦθο καί ταυτόχρονα νά ὑποστηρίζει πώς τό σύμπλεγμα τοῦ εὐνουχισμοῦ δέν εἶναι μῦθος, ἀλλά ἀντίθετα κάτι τό πραγματικό; (Δέν ἦταν σάν νά ἐπαναλάμβανε τήν κραυγή τοῦ Ἀριστοτέλη «ἀνάγκη στήναι», αὐτή τήν Ἀνάγκη τῆ φροϋδική, αὐτό τόν Βράχο;)

*
* *

Εἶδαμε παραπάνω πώς μέσα στήν τρίτη σύνθεση, συζευκτική σύνθεση κατανάλωσης, τό δίχως ὄργανα σῶμα ἦταν ἀληθινά ἓνα αὐγό, πού τό διαπερνοῦν ἄξονες, περιτυλιγμένο μέ ζῶνες, διαχωρισμένο σέ περιοχές ἢ πεδία, καταμετρομένο στίς θερμοκές διακυμάνσεις του, διατρεχόμενο ἀπό ἠλεκτροδυναμικά, σημαδεμένο μέ «κατώφλια». Μ' αὐτήν τήν ἐννοια, πιστεύουμε πώς εἶναι δυνατό νά ὑπάρχει μιᾶ βιοχημεία τῆς σχιζοφρένειας (συσχετισμένη μέ τή βιοχημεία τῶν φαρμάκων), πού θά εἶναι ὄλο καί πιό ἱκανή νά προσδιορίζει τή φύση τοῦ αὐγοῦ αὐτοῦ, καί τήν κατανομή πεδίο-θερμική διακύμανση-κατώφλι. Πρόκειται γιά σχέσεις ἔντασης μέσα ἀπό τίς ὁποῖες τό ὑποκείμενο περνᾶ πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα καί ἐκτελεῖ μεταλλαγές, πτώσεις καί ἀνόδους, μεταναστεύσεις καί μετατοπίσεις. Ὁ Laing ἔχει ἀπόλυτα δίκιο νά ὀρίζει τή σχιζοφρενική διαδικασία σάν ταξίδι μύησης, ὑπερβατική ἐμπειρία τῆς ἀπώλειας τοῦ Ἐγῶ, πού κάνει τό ὑποκείμενο νά λέει: «Εἶχα κατά κάποιον τρόπο φτάσει στό σήμερα, ξεκινώντας ἀπό τήν πιό πρωτόγονη μορφή τῆς ζωῆς» (τό δίχως ὄργανα σῶμα), «ἔβλεπα – μάλλον ἐνωθᾶ – μπροστά μου ἓνα τρομαχτικό ταξίδι»²⁷. Ἡ λέξη «ταξίδι» δέν εἶναι ἐδῶ καθόλου μεταφορική, ὅπως δέν ἦταν μεταφορική ἢ λέξη «αὐγό» πού μεταχειριστήκαμε πιό πάνω, μιλώντας γιά τό τί γίνεται στό ἐσωτερικό του καί στήν ἐπιφάνειά του – μορφογενετικές κινήσεις, μετατοπίσεις κυτταρικών ὁμάδων, τανύσματα, πτυχώσεις, μεταναστεύσεις, τοπικές ἐναλλαγές τοῦ

²⁷ Ronald Laing, *La Politique de l'expérience*, 1967, γαλλ. μετάφρ., Stock, σ. 106.

ηλεκτροδυναμικού. Δεν πρέπει καν να αντιθέσουμε ένα εσωτερικό ταξίδι στα εξωτερικά ταξίδια: ο περίπατος του Lenz, ο περίπατος του Nijinsky, οι περίπατοι των ήρωων του Beckett, είναι ουσιαστικές πραγματικότητες, όπως όμως το πραγματικό της ύλης έπαψε να έχει οποιαδήποτε έκταση, όπως το εσωτερικό ταξίδι έπαψε να έχει οποιαδήποτε μορφή και ιδιότητα, για ν' αφήσει να λάμψουν τόσο μέσα όσο κι έξω μονάχα άμιγεις ζευγαρωμένες εντάσεις, σχεδόν άφορητες, απ' όπου περνά ένα νομαδικό υποκείμενο. Δεν πρόκειται για μία παραισθητική εμπειρία, ούτε και για μία παραληρηκή σκέψη, αλλά για ένα αίσθημα, μία σειρά συγκινήσεις και αίσθήματα – κατανάλωση από ποσότητες έντασης – που συνθέτουν το υλικό των παραισθήσεων και των συνακόλουθων παραληρημάτων. Η έντατική συγκίνηση, το συναίσθημα, είναι μαζί κοινή ρίζα και στοιχείο διαφορισμού για τα παραληρήματα και τις παραισθήσεις. Γι' αυτό, θα μπορούσε κανείς να νομίσει πως όλα ανακατεύονται σ' αυτά τα γίνεσθαι, τις έντονες μεταβατικές καταστάσεις και αποδημίες, σ' όλον αυτόν τον εκτροχιασμό που πάει μπρός και πίσω μέσ στον χρόνο – χώρες, φυλές, οικογένειες, γονεϊκές ονομασίες, ονομασίες θεϊκές, ονομασίες ιστορικές, γεωγραφικές, ακόμα και καθημερινά περιστατικά. (Νιώθω πως) γίνομαι θεός, γίνομαι γυναίκα, ήμουν ή Ίωάννα της Λωραίνης και είμαι ο Ήλιογάβαλος, και ο Μέγας Μογγόλος, ένας Κινέζος, ένας Έρυθροδεσμος, ένας Ναίτης, Ιπλότης, ύπηρξα πατέρας μου και ύπηρξα γιός μου. Κι ακόμα όλοι οι εγκληματίες, δολοκλήρες ή κατάλογος των εγκληματιών, οι τίμιοι εγκληματίες και οι άνεντιμοι: ο Szondi, περισσότερο παρά ο Freud και ο Οιδίποδάς του. «Και ίσως, θέλοντας να γίνω Worm κατορθώσω επιτέλους να γίνω Mahood! Τότε δεν θα έχω πιά να κάνω τίποτα άλλο παρά να είμαι Worm – και σίγουρα θα το καταφέρω, προσπαθώντας να είμαι ο Άποδαυτος. Και τότε πάλι δεν θα μου μένει παρά να είμαι ο Άποδαυτος». Αλλά αν όλα ανακατεύονται έτσι, αυτό γίνεται μονάχα σε ένταση – δεν υπάρχει σύγκυση των χώρων και των μορφών, αφού αυτοί ακριβώς χαλούν, για χάρη μιάς καινούριας τάξης, της έντονης, της έντατικής τάξης.

Ποιά είναι η τάξη αυτή; Εκείνο που κατανέμεται πρώτα απ' όλα πάνω στο δίχως όργανα σώμα είναι οι φυλές, οι πολιτισμοί και οι θεοί τους. Δεν έχει προσεχτεί ακόμα αρκετά πόσο ο σχιζοφρενικός κάνει ιστορία, πόσο παραισθητοποιεί και «παραληρεί» την παγκόσμια ιστορία και διασκορπίζει τις φυλές. Κάθε παραλήρημα είναι φυλετικό, αυτό όμως δεν σημαίνει πως είναι κατανάγκη και ρατσιστικό. Όχι πως οι διάφορες περιοχές του δίχως όργανα σώματος «αντιπροσωπεύουν» φυλές και πολιτισμούς: το συμπαγές σώμα δεν αντιπροσωπεύει απολύτως τίποτα. Αντίθετα, οι φυλές και οι πολιτισμοί είναι εκείνοι που όριζον πάνω στο σώμα αυτό περιοχές, δηλαδή ζώνες εντάσεων, πεδία δυναμικού. Μέσα στα πεδία αυτά παράγονται φαινόμενα εξατομικεύσης, σε-

ξουαλοποίησης. Από το ένα πεδίο στο άλλο περνούμε δρασκελίζοντας κατώφλια: δεν παύουμε να μεταναστεύουμε, αλλάζουμε άτομο, όπως και φύλο, και τό να φεύγουμε καταντά τόσο απλό όσο και τό να γεννιόμαστε ή να πεθαίνουμε. Συμβαίνει ν' αγωνιζόμαστε ενάντια σ' άλλες φυλές, να καταστρέφουμε πολιτισμούς όπως οι μεγάλοι νομάδες που δεν αφήνουν πίσω τίποτα να φυτρώσει – μ' όλο που οι καταστροφές αυτές, όπως θα δούμε, μπορούν να γίνονται με δύο πολύ διαφορετικούς τρόπους. Πώς θα ήταν δυνατό τό ξεπέραςμα ενός κατωφλιού να μη συνεπιφέρει καταστροφές άλλου; Τό δίχως όργανα σώμα ξανακλείνεται στα μέρη που έχουν εγκαταλειφθεί. Δεν μπορούμε να διαχωρίσουμε τό θέατρο της σκληρότητας από τόν άγώνα ενάντια στον πολιτισμό μας, από τήν άναμέτηση των «φυλών», και από τή μετανάστευση του Artaud προς τό Μεξικό, τις δυνάμεις και τις θρησκείες του: οι εξατομικεύσεις δεν εμφανίζονται παρά σε δυναμικά πεδία, σαφώς προσδιορισμένα από έντατικούς κραδασμούς, που διεγείρουν σκληρά πρόσωπα μονάχα σαν άπέξω εισαγόμενα όργανα, έξαρτήματα επιθυμητικών μηχανών (άνδρειακέλα)²⁸. Πώς να διαχωρίσουμε «μιάν εποχή στην κόλαση» από τήν καταγγελία των οικογενειών της Ευρώπης, από τήν έκκληση για καταστροφές που δεν έχονται αρκετά γρήγορα, από τόν θανατισμό για τόν κατάδικο, από τό έντονο δρασκελισμα των κατωφλιών της ιστορίας, από τήν καταπληκτική αυτή μετανάστευση, αυτό τό «γίνεσθαι-γυναίκα», τό «γίνεσθαι-Σκανδιναβός και Μογγόλος», αυτήν τή «μετατόπιση των φυλών και των ήπειρων», αυτό τό αίσθημα άνεξέργαστης έντασης που κυριαρχεί στο παραλήρημα, όπως και στην παραισθηση, και προπαντός αυτή τήν αποφασιστική, πεισματική, υλική θέληση να άνήκεις «αίωνες τώρα σε μιá κατώτερη φυλή»: «Γνώρισα ένα-ένα όλα τά παιδιά οικογενειών... δεν άνήκα ποτέ σε τούτο τόν κόσμο, ποτέ δεν ήμουν Χριστιανός... ναι, κλείνω τά μάτια μπρός στο φώς σας... είμαι ένα ζώο, είμαι ένας νέγρος...».

Και τόν Zarathoustra, είναι δυνατό να τόν ξεχωρίσεις από τή «μεγάλη πολιτική» και από τήν έξαψη των φυλών, που κάνει τόν Nietzsche να λέει: «δεν είμαι Γερμανός, είμαι Πολωνός». Κι εδώ ακόμα, οι εξατομικεύσεις δεν γίνονται παρά μόνο μέσα σε συμπλέγματα δυνάμεων που διακαθορίζουν τούς ανθρώπους ως ισάριθμες έντατικές καταστάσεις, ένασρκωμένες σε κάποιον «εγκληματία», και που άσταμάτητα ξεπερνούν ένα κατώφλι, καταστρέφοντας τήν πλαστή ένότητα μιάς οικογένειας και ενός έγώ: «Είμαι ο Prado, είμαι ο πατέρας του Prado, το μω-

²⁸ Σχετικά με τόν ρόλο των φυλών και των εντάσεων στο θέατρο της σκληρότητας, βλ. Artaud, Άπαντα, τόμ. IV και V (λογουχάρι τό σχέδιο τού: «Η κατάκτηση του Μεξικού», IV, σ. 151· καθώς και τόν ρόλο που παίζουν οι έντατικοί κραδασμοί και περιστροφές στο «Les Censi», V, σ. 46 κ.έ.).

ἀκόμα νά πώ ὅτι εἶμαι ὁ Lesseps: ἤθελα νά χαρίσω στους Παριζιάνους μου μιὰ καινούρια ἔννοια – τὴν ἔννοια τοῦ ἐντιμοῦ ἐγκληματία. Εἶμαι ὁ Chambige, ἕνας ἄλλος ἐντιμος ἐγκληματίας... Τό δυσάρεστο κι ἐνοχλητικό γιὰ τὴ σεμνότητά μου εἶναι πὼς καταβάθος *κάθε ὄνομα ἱστορικό εἶμαι ἐγώ*²⁹. Ὡστόσο, δέν πρόκειται ποτέ γιὰ ταύτιση μὲ πρόσωπα – ὅπως λαθεμένα λέγεται γιὰ ἕναν τρελό ὅτι «παίρνει τὸν ἑαυτό του γιὰ τὸν...». Πρόκειται γιὰ κάτι τὸ ὁλότελα διαφορετικό: γιὰ ταυτοποίηση τῶν φυλῶν, τῶν πολιτισμῶν καὶ τῶν θεῶν σὲ πεδία ἔντασης πάνω στὸ δίχως ὄργανα σῶμα, γιὰ ταυτοποίηση τῶν προσώπων μὲ καταστάσεις πού πληροῦν τὰ πεδία αὐτά, μὲ φαινόμενα πού ἀστράφτουν καὶ πού διαπερνοῦν τὰ πεδία αὐτά. Ἐκείνους καὶ ὁ ρόλος πού παίζουν τὰ ὄνομα, μὲ τὴν ἰδιαίτερή τους μαγεία: δέν ὑπάρχει ἕνα ἐγὼ πού ταυτίζεται μὲ φυλές, μὲ λαούς, μὲ πρόσωπα, σὲ μιὰ σκηνή τῆς παράστασης, ἀλλὰ κύρια ὀνόματα πού ταυτοποιοῦν φυλές, λαούς, πρόσωπα μὲ περιοχές, κατώφλια ἢ φαινόμενα στὰ πλαίσια μιᾶς παραγωγῆς ἀπὸ ἐντατικές ποσότητες. Ἡ θεωρία τῶν κύριων ὀνομάτων δέν πρέπει νά νοεῖται μὲ ὄρους παράστασης ἀλλὰ ἀναφέρεται στὴν τάξη τῶν «φαινομένων»: τὰ φαινόμενα δέν εἶναι ἀπλή ἐξάρτηση ἀπὸ αἰτίες ἀλλὰ ἡ πλήρωση μιᾶς περιοχῆς, ἡ πραγμάτωση ἑνὸς συστήματος σημειῶν. Τό βλέπουμε καθαρὰ στὴ Φυσική, ὅπου τὰ κύρια ὀνόματα ὑποδηλώνουν τέτοιου εἶδους φαινόμενα στὰ ἠλεκτροδυναμικά πεδία (φαινόμενο Joule, φαινόμενο Seebeck, φαινόμενο Kelvin). Ὡπως στὴ Φυσική, ἔτσι καὶ στὴν Ἱστορία ἔχουμε: τὸ φαινόμενο Ἰωάννα τῆς Λωραίνης, τὸ φαινόμενο Ἡλιογάβαλος – ὅλα τὰ ὀνόματα τῆς Ἱστορίας, καὶ ὄχι τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα...

Ἄλλα ἔχουν λεχθεῖ γιὰ τὴν περιορισμένη πραγματικότητα, γιὰ τὴν ἀπώλεια τῆς πραγματικότητας, τὴν ἔλλειψη ἐπαφῆς μὲ τὴ ζωὴ, τὸν αὐτισμό καὶ τὴν ἀθυμία, ἀκόμα καὶ οἱ σχιζοφρενικοὶ τὰ εἶπαν ὅλα – αὐτοὶ πού εἶναι πρόθυμοι νά χυθοῦν μέσα στὸ προκαθορισμένο κλινικό καλούπι. Κόσμος σκοτεινός, ἔρημος πού ὅλο κι ἀπλώνεται: μιὰ μοναχικὴ μηχανὴ δουίξει στὴν παραλία, ἕνα ἀτομικὸ ἐργοστάσιο ἐγκαταστημένο στὴν ἔρημο. Ἄν ὅμως τὸ δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι πραγματικὴ αὐτὴ ἡ ἔρημος, τότε μοιάζει μὲ μιὰν ἀδιαίρετη καὶ ἀδιαμέλιστη ἀπόσταση, καὶ ὁ σχιζοφρενικὸς πετάει ἀπὸ πάνω τῆς γιὰ νά βρεῖται παντοῦ ὅπου παράγεται πραγματικὸ, παντοῦ ὅπου ὑπῆρξε καὶ θά ὑπάρξει πάντα παραγωγή πραγματικοῦ. Εἶναι ἀλήθεια πὼς ἡ πραγματικότητα ἐπαψε νά εἶναι μιὰ ἀρχή. Σύμφωνα μὲ μιὰ τέτοια ἀρχή, ἡ πραγματικότητα τοῦ «πραγματικοῦ» ἦταν δοσμένη σάν ἀφηρημένη διαιρετὴ ποσότητα, ἐνῶ τὸ ἴδιο τὸ πραγματικὸ εἶχε κατανεμηθεῖ σὲ εἰδικές μονάδες, σὲ ξεχωριστές ποιοτικὲς μορφές. Σήμερα ὅμως, τὸ πραγματικὸ εἶναι ἕνα προϊόν πού περιτυλίγει τὶς ἀποστάσεις μέσα σὲ ποσότητες ἔντασης. Τὸ ἀδιαί-

²⁹ Nietzsche, γράμμα στὸν Burckhardt (5 Ἰανουαρίου 1889).

ροτο εἶναι περιτυλιγμένο καὶ σημαίνει πὼς αὐτὸ πού τὸ περιτυλίγει δέν διαιρεῖται χωρὶς νά ἀλλάξει φύση ἢ μορφή. Ὁ σχιζοφρενικὸς δέν ἔχει ἀρχές: εἶναι κάτι μόνο ἂν εἶναι κάτι ἄλλο. Εἶναι ὁ Mahood μόνο ὅταν εἶναι Worm καὶ Worm μόνον ὅταν εἶναι Ἄποδαυτος. Εἶναι κορίτσι μόνο ὅταν εἶναι γέρος – γέρος πού μιμείται ἢ προσποιεῖται τὸ κορίτσι· ἢ μάλλον ὅταν εἶναι κάποιος πού προσποιεῖται τὸν γέρο πού προσποιεῖται τὸ κορίτσι· ἢ ἀκόμα, ὅταν προσποιεῖται ὅτι εἶναι κάποιος... κτλ., κτλ. Αὐτὴ ἦταν ἀπὸ τότε ἡ ὁλότελα ἀνατολίτικη τέχνη τῶν ρωμαίων αυτοκρατόρων, τῶν δώδεκα παρανοϊκῶν τοῦ Σουετώνιου. Σ' ἕνα θαυμάσιο ἔργο τοῦ Jacques Besse βρισκόμαστε ἀκόμα μιὰ φορά τὸν διπλὸ περίπατο τοῦ σχιζοφρενικοῦ, τὸ ἑξωτερικὸ γεωγραφικὸ ταξίδι πού ἀκολουθεῖ ἀδιαμέλιστες ἀποστάσεις καὶ τὸ ἐσωτερικὸ ἱστορικὸ ταξίδι πού ἀκολουθεῖ περιελκτικές ἐντάσεις: ὁ Χριστόφορος Κολόμβος καθησυχάζει τὸ ἐπαναστατημένο του πλήρωμα καὶ ξαναγίνεται ναύαρχος μόνο ὅταν προσποιεῖται τὸν (ψεύτικο) ναύαρχο πού προσποιεῖται τὴν πόρνη πού χορεύει³⁰. Ἀλλὰ ἡ προσποίηση πρέπει νά νοεῖται ἐδῶ ὅπως προηγούμενα νοήθηκε ἡ ταυτοποίηση: ἐκφράζει αὐτὲς τὶς ἀδιαμέλιστες ἀποστάσεις, τὶς περιτυλιγμένες πάντα μέσα στὶς ἐντάσεις πού διαιροῦν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη, ἀλλάζοντας μορφή. Ἄν ἡ ταυτοποίηση εἶναι μιὰ ὀνοματοθεσία, μιὰ ὑποδήλωνση, ἡ προσποίηση εἶναι ἡ γραφὴ πού τῆς ἀντιστοιχεῖ, γραφὴ παράξενα πολυσήμαντη κατευθειάν πάνω στὸ πραγματικὸ. Μεταφέρει τὸ πραγματικὸ ἔξω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ του, στὸ σημεῖο ὅπου παράγεται πραγματικὰ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμητικὴ μηχανή. Στὸ σημεῖο ἐκεῖνο ὅπου τὸ ἀντίγραφο παύει νά εἶναι ἀντίγραφο καὶ γίνεται τὸ Πραγματικὸ καὶ τὸ τέχνασμα του. Κατανόηση ἑνὸς ἐντατικοῦ πραγματικοῦ, ὅπως αὐτὸ παράγεται μέσα στὴν κοινὴ σφαῖρα δράσης τῆς φύσης καὶ τῆς ἱστορίας, ἐξερεύνηση τῆς Ρωμαϊκῆς αυτοκρατορίας, τῶν μεξικάνικων πολιτειῶν, τῶν Θεῶν τῆς Ἑλλάδας καὶ τῶν ἠπείρων πού ἀνακαλύφθηκαν, μὲ σκοπὸ ν' ἀποσπαστεῖ ἀπ' αὐτὲς ἐκεῖνο τὸ ὅλο καὶ παραπάνω κάτι ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καὶ νά σχηματιστεῖ ὁ θσαυρός τῶν παρανοϊκῶν βασανιστηρίων καὶ τῶν ἀξενυγάρωτων δοξῶν – ὅλα τὰ πογκρόμ τῆς ἱστορίας, εἶναι ἐγὼ, καθὼς κι ὅλοι οἱ θρίαμβοι, λές καὶ μερικὰ ἀπλά μονοσήμαντα περιστατικὰ ἐθγαίναν ἀπὸ τούτῃ τὴν ἀκράτεια πολυσήμια: αὐτὸς εἶναι ὁ «θεατρικισμὸς» τοῦ σχιζοφρενικοῦ, σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία τοῦ Klossowski, – ἀληθινὸ πρόγραμμα γιὰ ἕνα «θέατρο τῆς σκληρότητας», σκηνοθεσία μιᾶς μηχανῆς πού παράγει τὸ πραγματικὸ. Ὁ σχιζοφρενικὸς ὄχι μόνον δέν ἔχασε τὴν ὅποια ἐπαφὴ μὲ τὴ ζωὴ, ἀλλὰ καὶ εἶναι ἐκεῖνος

³⁰ Jacques Besse, «Le Danseur», στὸ *La Grande Pâque*, ἐκδ. Belfond, 1969. (Ὁλο τὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου αὐτοῦ περιγράφει τὸν περίπατο τοῦ σχιζοφρενικοῦ μέσα στὴν πόλη· τὸ δεύτερο μέρος, «Οἱ Τρελλές Παραδόσεις» παραισθησιοποιεῖ καὶ παραληροποιεῖ ἱστορικὰ ἐπεισόδια).

πού βρίσκεται πλησιέστερα στην παλλόμενη καρδιά της πραγματικότητας, σ' ένα σημείο έντασης πού γίνεται ένα με την παραγωγή του πραγματικού και πού κάνει τόν Reich νά λέει: «Έκείνο πού χαρακτηρίζει τή σχιζοφρένεια είναι ή εμπειρία του ζωτικού αυτού στοιχείου... Για ό,τι αφορά τά αισθήματά τους απέναντι στη ζωή, ό νευρωτικός και ό διεστραμμένος είναι, σέ σύγκριση μέ τόν σχιζοφρενικό, ό,τι είναι ό τιποτένιος ψιλικατζής σέ σύγκριση μέ τόν ριψοκίνδυνο τυχοδιώκτη»³¹. Καί μπαίνει πάλι τό ερώτημα: τί είναι εκείνο πού σπρώχνει τόν σχιζοφρενικό στόν αυτισμό, στό νοσοκομείο, στην αποκοπή από τήν πραγματικότητα; Είναι ή διαδικασία, ή αντίθετα ή διακοπή της διαδικασίας, ό παροξυσμός της, ή συνέχισή της στό κενό; Τί εξαναγκάζει τόν σχιζοφρενικό νά αναδιπλώνεται σ' ένα δίχως όργανα σώμα πού έχει ξαναγίνει κουφό, τυφλό και βουβό;

Λένε: παίρνει τόν εαυτό του γιά τόν Λουδοβίκο 17ο. Άνοσιές! Στην υπόθεση Λουδοβίκος 17ος – ή καλύτερα στην πιό χαρακτηριστική περίπτωση, τήν περίπτωση του μνηστήρα του θρόνου, Richemont – υπάρχει στό κέντρο μιá επιθυμητική μηχανή ή μιá άξυνγάρωτη μηχανή: τό άλλο με τά άρθρωμένα κοντά πόδια, όπου είχαν τάχα κρύψει τόν Διάδοχο γιά νά βοηθήσουν τή φυγή του. Καί γύρω-γύρω βρίσκονται φορείς της παραγωγής και της αντι-παραγωγής, οι οργανωτές της απόδρασης, οι συνένοχοι, οι σύμμαχοι βασιλιάδες, οι επαναστάτες έχθροί, οι αντίπαλοι και ζηλιάρηδες θείοι, πού δέν είναι πρόσωπα αλλά καταστάσεις άνόδου και πτώσης, από τις όποιες περνά ό διεκδικητής του θρόνου. Κάτι περισσότερο: ή μεγαλοφυής ιδέα πού είχε ό διεκδικητής Richemont, δέν ήταν μονάχα νά «δείξει σ' όλους ποιός είναι» ό Λουδοβίκος 17ος, ούτε νά ξεσκεπάσει τους άλλους διεκδικητές καταγγέλοντάς τους ως φαύλους. Ήταν νά δείξει ποιοί είναι οι άλλοι διεκδικητές, αναλαμβάνοντας τόν ρόλο τους, αυθεντικοποιώντας τους, δηλαδή κάνοντάς τους και αυτούς καταστάσεις από τις όποιες πέρασε ό ίδιος: είμαι ό Λουδοβίκος 17ος, αλλά είμαι και ό Hervagault και ό Mathurin Bruneau, πού λέγανε ότι είναι ό Λουδοβίκος 17ος³². Ό Richemont δέν ταυτίζει τόν εαυτό του μέ τόν Λουδοβίκο 17ο· άπαιτεί τό βραβείο πού περιέχεται σέ όποιον περνάει από τις ιδιόρρυθμες καταστάσεις πού συγκλίνουν γύρω από τή μηχανή της άπαγωγής του Λουδοβίκου 17ου. Στο κέντρο δέν υπάρχει ένα έγω ούτε και πρόσωπα διασπαρμένα στην περιφέρεια. Ύπάρχει μονάχα μιá σειρά ιδιαιτερότητες μέσα στο διαζευκτικό πλέγμα ή καταστάσεις έντασης μέσα στο συζευκτικό πλέγμα, και ένα υποκείμενο ύπερθε-

³¹ W. Reich, *La Fonction de l'orgasme*, 1942, γαλλ. μετάφρ. L' Arche, σ. 62. Γιά τήν κριτική του αυτισμού, βλ. τις περιοχές του Roger Gentis, *Les Murs de l'asile*, Maspero, 1970, σ. 41 κ.έ.

³² Maurice Garçon, *Louis XVII ou la fausse énigme*, Hachette, 1968, σ. 177.

σικό πάνω σέ όλόκληρο τόν κύκλο, πού περνάει άπ' όλες τις καταστάσεις, νικώντας τους μέν ως έχθρούς του, απολαμβάνοντας τους άλλους ως συμμάχους του και άποκομίζοντας παντού τό δόλιο βραβείο γιά τις μεταμορφώσεις του. Μερικό αντικείμενο: μιá τοπική ούλή, άβέβαιη άλλωστε, είναι μιá καλύτερη άπόδειξη άπό τις παιδικές άναμνήσεις πού, έτσι κι άλλως, ό διεκδικητής του θρόνου δέν τις έχει. Ή συζευκτική σύνθεση μπορεί τώρα νά εκφραστεί: ώστε είμαι έγω ό βασιλιάς! Σέ μένα λοιπόν άνήκει τό βασίλειο! Άλλά τό έγω αυτό είναι μονάχα τό υπολειμματικό υποκείμενο πού διατρέχει τόν κύκλο και συνάγεται από τις ταλαντώσεις του.

Τό κάθε παραλήρημα έχει περιεχόμενο κοσμοϊστορικό, πολιτικό, φυλετικό: συμπαρασύρει και ανακατεύει φυλές, πολιτισμούς, ήπειρους, βασίλεια. Είναι δυνατό όλόκληρη αυτή ή άκυβερνησία νά είναι μόνο ένα παράγωγο του οιδιπόδειου; Ή οικογενειακή τάξη διασπάται, οι οικογένειες άποκηρύσσονται – γιός, πατέρας, μητέρα, άδελφή – «Ένωώ τις οικογένειες σαν τή δική μου, πού τά όφείλουν όλα στη Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου!». «Όταν άναζητώ τό βαθύτερό μου αντίθετο βρίσκω πάντα τή μητέρα και τήν άδελφή μου· ή συγγένειά μου μέ παρόμοιο σόι γερμανών άλιτήριων ήταν πάντα γιά μένα μιá θλασφημία απέναντι στο Θεό..., ή πιό βαθιά αντίρρηση στην πίστη μου γιά μιάν αιώνια έπιστοφή!». Τό θέμα είναι άν τό ιστορικό-πολιτικό, φυλετικό, πολιτιστικό στοιχείο άποτελεί άπλώς μέρος ενός όλοφάνερου περιεχόμενου και έξαρτιέται σαφώς από κάποια έξεργασία, ή άν, αντίθετα, πρέπει νά τό άκολουθήσουμε σαν νά ήταν κάποιο κρυφό νήμα πού μάς κρύβουν οι οικογένειες. Πρέπει άραγε νά θεωρήσουμε τή ρήξη μέ τις οικογένειες σαν ένα είδος «οικογενειακό μυθιστόρημα», πού θά μάς επανέφερε και πάλι στις οικογένειες, θά μάς παρέπεμπε σ' ένα γεγονός ή σ' ένα δομικό προσδιορισμό πού άνήκει στην ίδια τήν οικογένεια; Ή μήπως έχουμε έδώ μιάν ένδειξη γιά τό ότι τό πρόβλημα πρέπει νά τεθεί έντελώς άφοροετικά, γιατί τίθεται μόνο του άλλου – έξω από τήν οικογένεια – γιά τόν ίδιο τόν σχιζοφρενικό; Τά «όνόματα της ιστορίας» είναι άραγε παράγωγα του όνόματος του πατέρα, και οι φυλές, οι πολιτισμοί, οι ήπειροι, είναι άραγε υποκατάστατα του «μπαμπάς-μαμά», παραρτήματα της οιδιπόδειας γενεαλογίας; Έχει άραγε ή ιστορία σαν σημαίνον τόν νεκρό πατέρα; Άς ξετάσουμε άκόμα μιá φορά τό παραλήρημα του προέδρου Schreber. Άσφαλώς, ή χρήση των φυλών, ή κινητοποίηση ή ή έννοια της ιστορίας γίνονται έδώ μέ όλότελα διαφορετικό τρόπο άπ' ό,τι στα έργα των συγγραφέων πού αναφέραμε πιό πάνω. Μολαταύτα, στα «Άπομνημονεύματα» του Schreber δεσπόζει μιá θεωρία γιά τους εκλεκτούς λαούς του θεού, και τους κινδύνους πού διατρέχει ό σημερινός εκλεκτός λαός – οι Γερμανοί – πού άπειλείται από τους Έβραίους, τους Καθολικούς και τους Σλάβους. Στις μεταμορφώσεις του και τις έντονες μεταδατικές σι-

γμές του ό Schreber γίνεται διαδοχικά μαθητής σέ σχολείο Ίησουϊτών, δήμαρχος σέ μιά πόλη όπου οί Γερμανοί μάχονται μέ τούς Σλάβους, κορίτσι πού υπερασπίζει τήν Άλσατία ενάντια στούς Γάλλους· τελικά δρασκελάει τήν πλαγιά ή τό άρειο κατώφλι γιά νά μεταμορφωθεί σέ Μογγόλο πρίγκιπα. Τί σημαίνει αυτό τό γίγνεσθαι— μαθητής, δήμαρχος, κορίτσι, Μογγόλος; Δέν υπάρχει παρανοϊκό παραλήρημα πού νά μήν αναδεύει τέτοιες ιστορικές, γεωγραφικές και φυλετικές μάζες. Θά ήταν σφάλμα νά συμπεράνουμε άπ' αυτό πώς οί φασίστες, λογουχάρη είναι άπλοι παρανοϊκοί· θά ήταν σφάλμα, ακριβώς, επειδή όπως έχουν σήμερα τά πράγματα, θά ήταν σάν νά ανάγουμε πάλι τό ιστορικό και πολιτικό περιεχόμενο του παραληρήματος σ' έναν έσωτερικό οικογενειακό προσδιορισμό. Κι εκείνο πού μās φαίνεται ακόμα πιό συνταρακτικό, είναι πώς δλόκληρο τό τεράστιο αυτό περιεχόμενο εξαφανίζεται δλότελα στην ανάλυση τών «Άπονημονευμάτων» του Schreber από τόν Freud: κανένα ίχνος δέν απομένει, όλα έχουν συνθλιβεί, άλεστεί, τριγωνιστεί μέσα στο οιδιπόδειο, όλα ανάγονται στον πατέρα, έτσι πού προβάλλει ώμά ή ανεπάρκεια τής οιδιπόδειας ψυχανάλυσης.

Άς εξετάσουμε ακόμα ένα εξαιρετικά πλούσιο παρανοϊκό παραλήρημα πολιτικού χαρακτήρα, όπως τό αναφέρει ή Maud Mannoni. Τό παράδειγμα αυτό μās φαίνεται ακόμα πιό χτυπητό, γιατί θαυμάζουμε πολύ τό έργο τής Maud Mannoni και τόν τρόπο πού θέτει τά θεσμικά και τά άντι-ψυχιατρικά προβλήματα. Μās παρουσιάζει ένα Μαρτινικέζο, πού στο παραλήρημά του παίρνει θέση απέναντι στούς Άραβες και τόν πόλεμο τής Άλγερίας, απέναντι στούς Λευκούς και τά γεγονότα του Μάη 1968 κλπ.: «Άν άρρώστησα — λέει — φταίει τό πρόβλημα τής Άλγερίας. Είχα κάνει τήν ίδια άνοησία μέ τούς άλλους (σεξουαλική άπόλαυση). Μέ υιοθέτησαν σάν φυλετικό συγγενή τους. Έχω μογγολικό αίμα. Οί Άλγερινοί μου άμφισβήτησαν όλες τίς επιτεύξεις. Είχα ρατσιστικές ιδέες... Κατάγομαι από τούς Γαλάτες και τή δυναστεία τους. Γι' αυτό και έχω τίτλους ευγενείας... Άς προσδιορίσουν τό όνομά μου, άς τό προσδιορίσουν επιστημονικά — τότε θά μπορούσα νά φτιάξω ένα χαρέμι». Όσοόσο, μ' όλο πού αναγνωρίζει τόν χαρακτήρα «έξέγερσης» και «αλήθειας γιά όλους» πού ενέχει ή ψύχωση, ή Maud Mannoni ύποστηρίζει ότι ή διάσπαση τών οικογενειακών σχέσεων και ή αντικατάστασή τους μέ θέματα πού τό ίδιο τό υποκείμενο χαρακτηρίζει φυλετικά, πολιτικά και μεταφυσιικά, έχουν τήν αίτία τους μέσα στην ίδια τήν οικογενειακή δομή, ως μήτρα. Τήν αίτία αυτή τή βρίσκει λοιπόν μέσα στο συμβολικό κενό ή τήν «πρωταρχική άπόρριψη του σημαίνοντος του πατέρα». Τό όνομα πού πρέπει νά προσδιοριστεί επιστημονικά — όνομα πού έγινε βραχμάς τής ιστορίας — δέν είναι πιά παρά τό πατρικό όνομα. Στην περίπτωση αυτή, όπως και σέ πολλές άλλες, ή χρησιμοποίηση τής λακανικής έννοιας τής άπόρριψης οδηγεί στην καταναγκαστική έξοιδι-

πόδιση του άντάρτη: ή άπουσία του οιδιπόδειου έρμηνεύεται σάν έλλειψη από τήν πλευρά του πατέρα, σάν ένα κενό στή δομή· ύστερα, στο όνομα τής έλλειψης αυτής, μās παραπέμπουν στον άλλο οιδιπόδειο πόλο, τόν πόλο τών φαντασιακών ταυτίσεων μέσα στο μητρικό άδιαφύριστο. Ό νόμος του διπλού δεσμάτος λειτουργεί άμείλικτα, και μās ρίχνει από τόν ένα πόλο στον άλλο — μέ τήν έννοια ότι καθετί πού έχει άπορριφθεί μέσα στο συμβολικό πρέπει νά εμφανιστεί και πάλι μέσα στο πραγματικό μέ παραισθησιακή μορφή. Έτσι όμως δλόκληρο τό ιστορικο-πολιτικό θέμα έρμηνεύεται σάν ένα σύνολο φαντασιακών ταυτίσεων πού εξαρτιόνται από τό οιδιπόδειο, ή σάν αυτό πού λείπει από τό υποκείμενο γιά νά άφεθεί νά έξοιδιποδοιστεί³³. Και άσφαλώς τό ζήτημα δέν είναι άν οί οικογενειακοί προσδιορισμοί ή άπροσδιοριστίες παίζουν κάποιο ρόλο. Είναι φανερό ότι παίζουν ένα ρόλο. Άραγε όμως είναι αυτός ένας πρωταρχικός ρόλος συμβολικού διοργανωτή (ή άποδιοργανωτή), άπ' όπου πηγάζουν τά κυμαινόμενα περιεχόμενα του ιστορικού παραληρήματος, σάν συντρίμια ενός φαντασιακού καθρέφτη; Τό κενό του πατέρα, ή καρκινοειδής ανάπτυξη τής μητέρας και τής αδελφής — νά είναι άραγε αυτός ό τριαδικός τύπος του σχιζοφρενικού πού τόν ξαναφέρει θίαια και έξαναγκαστικά στο οιδιπόδειο;

Όσοόσο — τό είδαμε παραπάνω — άν υπάρχει κάποιο πρόβλημα πού δέν τίθεται στή σχιζοφρένια, είναι τό πρόβλημα τών ταυτίσεων... Και άν θεραπεία είναι ή έξοιδιπόδιση, καταλαβαίνουμε γιατί ό άρρωστος άντιδρά, γιατί «δέν θέλει νά θεραπευτεί», γιατί θεωρεί τόν ψυχαναλυτή σύμμαχο τής οικογένειας και τής άστυνομίας. Είναι άραγε ό σχιζοφρενής άρρωστος και άποκομμένος από τήν πραγματικότητα, επειδή του λείπει τό οιδιπόδειο, επειδή του «λείπει» κάτι μέσα στο οιδιπόδειο, ή, άντίθετα, είναι άρρωστος εξαιτίας τής έξοιδιπόδισης, πού δέν μπορεί νά τήν ύποφέρει και πού όλα συντείνουν στο νά τόν αναγκάσουν νά τήν ύποστεί (πρίν από τήν ψυχανάλυση ή κοινωνική καταπίεση);

Τό σχιζοφρενικό αύγό είναι σάν τό βιολογικό αύγό: ή ιστορία και τών

³³ Maud Mannoni, *Le Psychiatre, son fou et la psychanalyse*, εκδ. Seuil. 1970, σ. 104-107: «Τά οιδιπόδεια πρόσωπα είναι τακτοποιημένα στις θέσεις τους, αλλά στις αντιμεταλλαγές πού γίνονται, υπάρχει πάντα μιά θέση κενή... Αυτό πού εμφανίζεται σάν άπόβλητο, είναι τό καθετί πού σχετίζεται μέ τόν φαλλό και μέ τόν πατέρα... Κάθε φορά πού ό Γιώργος προσπαθεί νά νιώσει τόν εαυτό του σάν υποκείμενο επιθυμίας, σπρώχνεται άναγκαστικά σέ μιά μορφή διάλυσης ταυτοτήτων. Γίνεται κάποιος άλλος, αϊχμάλωτος του μητρικού είδώλου... Μένει παγιδευμένος σέ μιά θέση φαντασιακή, όπου είναι αϊχμάλωτος του μητρικού ίπαγο· από τούτη τή θέση καθορίζεται και ή τοποθέτησή του μέσα στο οιδιπόδειο τρίγωνο, πράγμα πού έξυπακούει μιάν άνέφικτη διαδικασία ταυτοποίησης, πού συνεπάγεται πάντα, σύμφωνα μέ τή μέθοδο μās καθαρά φαντασιακής διαλεκτικής, τόν άφανισμό του ενός ή του άλλου προσώπου».

δύο παρουσιάζει ομοιότητες, και η γνώση και των δύο σκόνταψε στις ίδιες δυσκολίες, στις ίδιες αυταπάτες. Οι επιστήμονες πίστεψαν στην αρχή ότι στην εξέλιξη και τη διαφοροποίηση του αυγού, όρισμένοι πραγματικοί «οργανωτές» καθόριζαν τη μοίρα των τμημάτων του. Αντιλήφθηκαν σύντομα πώς, από τη μιά μεριά, κάθε λογής διαφορετικές ουσίες είχαν την ίδια επίδραση με το ειδικό ερέθισμα που είχαν θεωρήσει απαραίτητο, και από την άλλη, πώς τά τμήματα του αυγού είχαν ειδικές αρμοδιότητες ή δυνατότητες, χωρίς καμιά σχέση με το ερέθισμα (πείραμα με τον έγωκεντρισμό). Από εδώ και η ιδέα ότι τά ερεθίσματα δεν είναι οργανωτές, αλλά απλοί επαγωγείς: στην ανάγκη, επαγωγείς οποιασδήποτε φύσης. Κάθε λογής ουσίες, κάθε λογής ύλικά, κατεστραμμένα, θραυσμένα, λειοτριμμένα, έχουν το ίδιο αποτέλεσμα. Έκείνο που έκανε δυνατή την ψευδαίσθηση ήταν η *απαρχή* της ανάπτυξης: η απλότητα αυτής της απαρχής – οι κυτταρικές διαιρέσεις λογουχάρη – έδινε την εντύπωση μιάς αρμονικής σχέσης ανάμεσα στο επαγόμενο και τον επαγωγέα. Ξέρουμε όμως καλά πώς δεν είναι δυνατό να εκτιμηθεί κάτι σωστά από τον τρόπο που αρχινάει, γιατί εξαναγκάζεται – για να εμφανιστεί – να μιμηθεί δομικές καταστάσεις, να χυθεί μέσα σε δυναμικές καταστάσεις, που θά του χρησιμεύσουν ως προσωπεία. Κάτι περισσότερο: από την αρχή ακόμα διαπιστώνει κανείς ότι το κάτι αυτό χρησιμοποιεί και επενδύει κιόλας κάτω από το προσωπείο, μέσα από το προσωπείο, τις τελικές μορφές και τις ειδικές ανώτερες καταστάσεις που θά πάρει αργότερα. Τέτοια είναι και η ιστορία του οιδιπόδειου: τά γονεϊκά πρόσωπα είναι κάθε άλλο παρά οργανωτές: είναι επαγωγείς ή ερεθίσματα μιάς κάποιας έντασης, που προκαλούν διαδικασίες ολότελα διαφορετικής φύσης, προικισμένες μ' ένα είδος αδιαφορίας για το ερέθισμα. Και αναμφισβήτητα, μπορεί κανείς να πιστέψει ότι στην αρχή(;) το ερέθισμα, ο οιδιπόδειος επαγωγέας, είναι ένας πραγματικός οργανωτής. Αλλά τό να πιστεύεις είναι μιά ενέργεια της συνείδησης ή του προσυνείδητου, μιά αντίληψη που έρχεται απ' έξω και όχι μιά ενέργεια του ίδιου του ασυνείδητου πάνω στον έαυτό του. Και, από την αρχή ακόμα της ζωής του παιδιού, έχουμε κιόλας ένα ολότελα διαφορετικό έγχειρμα, που διαφαίνεται μέσα από τό προσωπείο του οιδιπόδειου, μιά άλλη ροή που κυλάει μέσα από όλες τις σχισμές του, μιά άλλη περιπέτεια – την περιπέτεια της επιθυμητικής παραγωγής. Και είναι γνωστό ότι η ψυχανάλυση τά αναγνωρίζει όλα αυτά, κατά κάποιον τρόπο: ό Φρόντνι στή θεωρία του για την πρωταρχική φαντασίωση, για τά ίχνη μιάς αρχαϊκής κληρονομικότητας και για τις ένδογενείς πηγές του υπεργώ, υποστηρίζει αδιάκοπα πώς οι ενεργητικοί συντελεστές δεν είναι οι πραγματικοί γονείς, ούτε καν οι γονείς όπως τους φαντάζεται τό παιδί. Τά ίδια κι ακόμα περισσότερο πιστεύουν και οι όπαδοί του Lacan όταν υιοθετούν τη διάκριση ανάμεσα στο φαντασιακό και τό συμβολικό, όταν

αντιθέτουν τό όνομα του πατέρα στο imago* και την απόρριψη που άφορά τό σημαίνον, σε μιάν πραγματική άπουσία ή πραγματική απάρκεια του πατρικού προσώπου. Δέχονται, κατά συνέπεια, πώς οι γονεϊκές μορφές είναι μονάχα τυχαίοι επαγωγείς, και ότι ό πραγματικός οργανωτής βρίσκεται άλλοι – στο έπαγόμενο και όχι στον επαγωγέα. Από εδώ όμως ξεκινά τό ερώτημα, τό ίδιο που συναντήσαμε για τό βιολογικό αυγό: δεν υπάρχει άραγε στίς συνθήκες αυτές, άλλο διέξοδο από την έπαναφορά της ιδέας ενός «εδάφους», είτε με τη μορφή έμφυτου φυλογενετικού προσχηματισμού, είτε με τη μορφή ενός συμβολικού πολιτισμικού a-priori, συνδεδεμένου με την πρωιμότητα; Κάτι χειρότερο: όλοφάνερο είναι ότι, επικαλούμενοι ένα τέτοιο a-priori, δεν θγαίνουμε καθόλου από την οίκογενειοκρατία – με την πιο στενή έννοια – που βαραινεί όλη την ψυχανάλυση: αντίθετα μάλιστα, δυθίζομαστε όλοένα και πιο πολύ μέσα σ' αυτήν και τη γενικεύουμε. Τοποθετήσαμε τους γονείς στή σωστή τους θέση μέσα στο ασυνείδητο – θέση που άνήκει σ' έναν οποιοδήποτε επαγωγέα – αλλά εξακολουθοίμε να αναθέτουμε τον ρόλο του οργανωτή σε συμβολικά ή δομικά στοιχεία που άνήκουν πάντα στην οίκογένεια και την οιδιπόδεια μήτρα της. Όμως, ακόμα κι έτσι, δεν θγαίνουμε από τό άδιέξοδο: τό μόνο που κατορθώσαμε είναι να κάνουμε την οίκογένεια υπερβατική.

Αυτό είναι τό κύριο χαρακτηριστικό της ψυχανάλυσης: η αγίατρευτη οίκογενειοκρατία της, που πλαισιώνει τό ασυνείδητο μέσα στο οιδιπόδειο, δένοντας το άπ' όλες τις μεριές, συντρίβοντας την επιθυμητική παραγωγή, έξαναγκάζοντας τον άρρωστο να έπαναλαμβάνει τό «μαμπάς-μαμά», να καταναλώνει πάντα τό «μαμπάς-μαμά». Έχει απόλυτα δίκιο έπομένως ό Foucault, όταν λέει πώς η ψυχανάλυση έχει κατά κάποιον τρόπο περατώσει, εκπληρώσει εκείνο που έβαζε σαν στόχο της η ψυχιατρική των ασύλων ψυχοπαθών του 19ου αιώνα με τους Pinel και Tuke: να «συγκολήσει» δηλαδή την παραφροσύνη μ' ένα γονεϊκό σύμπλεγμα, να τη συνδέσει με τη «μισο-πραγματική, μισο-φαντασιακή διαλεκτική της οίκογένειας» – να δημιουργήσει ένα μικρόκοσμο, όπου συμβολίζονται «οι μεγάλες μαζικές δομές της αστικής κοινωνίας και των αξιών της», Οίκογένεια-Παιδιά, Σφάλμα-Τιμωρία, Παραφροσύνη-Αναταραχή, να κάνει την απο-άλλοτρίωση να περάσει από τον ίδιο δρόμο που περνάει και η άλλοτρίωση, από τό οιδιπόδειο με τά δυό του άκρα, και έτσι να θεμελιώσει την ήθική έξουσία του γιατρού σαν Πατέρα και Δικαστή, σαν Οίκογένειας και Νόμου – και τελικά να φτάσει στο άκλουθο παράδοξο: «Ένώ ό ψυχασθενής είναι όλότελα άλλοτρωμένος στο

* Imago. Όρος της ψυχανάλυσης που χρησιμοποιήσε πρώτος ό Jung: άνάμνηση, εικόνα, έξιδανίκευση ή άπλοποίηση ενός προσώπου: μορφοποιείται στην παιδική ηλικία και έμφανίζεται ως συναισθηματικό ιδανικό και είδωλο που σηματοποιεί τό παιδί για τους γονείς του. (Σημ. Γ.Κ.).

πραγματικό πρόσωπο του γιατρού του, ο γιατρός διαλύει την πραγματικότητα της ψυχικής ασθένειας μέσα στην κριτική έννοια της παραφροσύνης»³⁴. Φωτεινές σελίδες! "Ας προσθέσουμε ακόμα ότι *τυλόντας* την ασθένεια μέσα σ' ένα εσωτερικό για τον άρρωστο οικογενειακό πλέγμα, και ύστερα τό ίδιο τό οικογενειακό πλέγμα μέσα στη μετατόπιση συναισθημάτων ή τη σχέση άρρωστος-γιατρός, ή φροϋδική ψυχανάλυση έκανε μιά έντατική χρήση της οικογένειας. Βέβαια ή χρήση αυτή παραμόρφωσε τη φύση των έντατικών ποσοτήτων στό άσυνείδητο· αλλά σεβόταν ακόμα ένμέρει τη γενική άρχή της παραγωγής ατόων των ποσοτήτων. Αντίθετα μόλις χρειάστηκε νά αντιμετωπιστεί και πάλι ή ψύχωση, ή οικόγένεια ξεδιπλώθηκε ξανά σέ έκταση και θεωρήθηκε για τόν ίδιο τόν έαυτό της τό βαθμόμετρο των δυνάμεων της άλλοτρίωσης και της άρσης της άλλοτρίωσης. Έτσι ή μελέτη των οικογενειών των σχιζοφρενικών λάνσαρε και πάλι τό οιδιπόδειο κρόντάς το νά κυριαρχεί στην έκτατική σειρά μιάς άναπεπταμένης οικόγένειας, όπου όχι μονάχα ο καθένας συναρμόζει λίγο ή πολύ καλά τό τρίγωνό του μέ τό τρίγωνο των άλλων, αλλά και όπου όλόκληρη ή έκτεταμένη οικόγένεια ταλαντεύεται άνάμεσα στόύς δυό πόλους: ενός «ύγιους» τριγωνισμού, πού δομεί και διαφοροποιεί, και όρισμένων μορφών χαλασμένων τριγώνων, πού έκτελούν τη συγχώνευσή τους μέσα στό άδιαφόριστο.

Ο Jacques Hochmann αναλύει, μέ βάση ένα και τό ίδιο «συγχωνευτικό άξιωμα», ψυχωτικές οικόγένειες πού άνήκουν σέ διάφορα είδη: τήν καθαυτό συγχωνευτική οικόγένεια, όπου δέν ύπάρχει διαφοροποίηση παρά άνάμεσα στό εσωτερικό και στό έξωτερικό (δηλαδή σ' αυτούς πού δέν άνήκουν στην οικόγένεια)· τή διασπαστική οικόγένεια, πού έγκαθι-

³⁴ Michel Foucault, *Histoire de la folie*, Plon, 1961, σ. 607 κ.έ.: «Στό μέτρο αυτό άκριβώς, όλόκληρη ή ψυχιατρική του 19ου αιώνα προσανατολίζεται πραγματικά πρós τόν Freud - τόν πρώτο πού παραδέχτηκε στά σοβαρά τήν πραγματικότητα «γιατρός-άρρωστος»... Ο Freud μεταδιβάει στόν γιατρό όλες τις δομές πού ο Pinel και ο Tuke είχαν όργανώσει για τόν έγκλεισμό του άρρώστου στό φρενοκομείο. Αυτρώνει δέβαια τόν άρρωστο από τη ζωή του φρενοκομείου, όπου τόν είχαν άποξενώσει οι «άπελευθερωτές» του· αλλά δέν τόν λυτρώνει από τό ουσιαστικό στοιχείο της ζωής αυτής· συγκεντρώνει πάλι τις έξουσίες, τις ένταίνει στόν άνώτατο βαθμό, παραδίδοντας τες μαζεμένες στό χέριο του γιατρού· δημιουργεί έτσι τήν ψυχαναλυτική κατάσταση όπου, μ' ένα καταπληκτικό δραχμικό κλώμα, ή άλλοτρίωση έξαφανίζεται, γιατί ή ίδια γίνεται ύποκείμενο στό πρόσωπο του γιατρού. Ο γιατρός, σάν άλλοτρωτική μορφή, παραμένει τό κλειδί της ψυχανάλυσης. Και ίσως επειδή δέν κατόρθωσε νά καταργήσει τήν έσχατη αυτή δομή, και έχει άναγάγει σ' αυτήν όλες τις άλλες δομές, ή ψυχανάλυση, δέν μπορεί - ούτε και θά μπορέσει ποτέ - ν' άκούσει όλες τις φωνές του παραλογισμού, ούτε και ν' άποκρυπτογραφήσει τά ίδια τά σημεία του παράφρονα. Η ψυχανάλυση είναι ίσως ίκανή νά ξεδιαλύνει μερικές όψεις της τρέλας· παραμένει όμως ξένη πρós τήν κύρια διεργασία του παραλογισμού».

στά μέσα της συνασπισμούς, φαιρίες, συμμαχίες· τή σωληνοειδή οικόγένεια, όπου τό τρίγωνο πολλαπλασιάζεται επάπειρο, άφού τό κάθε μέλος έχει τό δικό του τρίγωνο πού συνταιριάζεται μέ άλλα, χωρίς νά είναι δυνατό νά άναγνωριστούν τά όρια μιάς πυρηνικής οικόγένειας· τήν άπορριπτική οικόγένεια, όπου ή διαφοροποίηση μοιάζει ταυτόχρονα νά επιτρέπεται και νά άποτρέπεται σέ ένα από τά μέλη της πού άποβάλλεται, εκμηδενίζεται και άπορρίπτεται³⁵. Είναι φυσικό, μιά έννοια, όπως ή έννοια της άπόρριψης νά λειτουργεί στό έκτατικό πλαίσιο μιάς οικόγένειας όπου πολλές γενιές - τουλάχιστον τρεις - άποτελούν τήν προϋπόθεση για τήν κατασκευή ενός ψυχωτικού: έτσι, λχ., οι διχόνιες της μητέρας μέ τόν ίδιο τόν πατέρα της έπηρεάζει τόν γιο πού, μέ τη σειρά του, δέν μπορεί άν νά «τοποθετήσει τήν επιθυμία» του άπέναντι στή μητέρα. Από εδώ και ή παράδοξη ιδέα ότι άν ο ψυχωτικός γλυτώνει από τό οιδιπόδειο, αυτό όφείλεται μόνο στό ότι είναι οιδιποδισμένος στό τετράγωνο - δηλαδή σ' ένα έκτεταμένο πεδίο πού περιλαμβάνει τούς προγονούς. Τό πρόβλημα της θεραπείας μοιάζει δλο και πιο πολύ μέ μιά πράξη διαφορικού λογισμού, όπου προχωρούμε μέ άπο-δυναμικοποίηση, για νά ξαναδοούμε τις πρώτες λειτουργίες και νά άποκαταστήσουμε τό χαρακτηριστικό ή πυρηνικό τρίγωνο - πάντα μιά άγια τριάδα, τήν πρόσθαση σέ μιά κατάσταση μέ τρία πρόσωπα... Είναι φανερό πώς ή επεκτεινόμενη οικόγενειοκρατία, όπου ή οικόγένεια δέχεται τις δικές της δυνάμεις της άλλοτρίωσης και της άπο-άλλοτρίωσης, συνεπάγεται μιά ένγκατάλειψη των βασικών θέσεων της ψυχανάλυσης σέ ό,τι άφορά τή σεξουαλικότητα, παρά τήν τυπική διατήρηση ενός ψυχαναλυτικού λεξιλόγιου. Πραγματική όπισθοδρόμηση για χάρη μιάς ταξινόμιας των οικόγενειών. Αυτό φαίνεται καθαρά στις προσπάθειες δημιουργίας μιάς κοινοτικής ψυχιατρικής ή της λεγόμενης οικόγενειακής ψυχοθεραπείας, πού άν και καταργούν ουσιαστικά τήν κράτηση στό φρενοκομείο, διατηρούν μόλα ταύτα όλες τις προϋποθέσεις της και βασικά έπανασυνδέονται μέ τήν ψυχιατρική του 19ου αιώνα· όπως τό λέει επιγραμματικά ο Hochmann: «άπό τήν οικόγένεια στό νοσοκομειακό ίδρυμα, από τό νοσοκομειακό στό οικόγενειακό ίδρυμα,... θεραπευτική επιστροφή στην οικόγένεια!»

Άλλά ακόμα και στόύς προοδευτικούς ή επαναστατικούς τομείς της ίδρυματικής άνάλυσης από τη μιά μεριά, και της αντι-ψυχιατρικής από τήν άλλη, ο κίνδυνος αυτής της επεκτεινόμενης οικόγενειοκρατίας έξακολουθεί νά ύπάρχει, σύμφωνα μέ τό διπλό άδιέξοδο ενός έκτεταμένου οιδιπόδειου, τόσο στή διάγνωση παθογενών οικόγενειών καθεαυτών,

³⁵ Jacques Hochmann, *Pour une psychiatrie communautaire*, εκδ. Seuil, 1971, κεφ. IV και «Le postulat fusionnel», στό *Information psychiatrique*, τεύχος Σεπτέμβρη 1969.

δοσ και στη συγκρότηση θεραπευτικών ήμι-οικογενειών. Μιά και δέν μπαίνει πιά ζήτημα για άνα-μόρφωση πλαισίων οικογενειακής ή κοινωνικής προσαρμογής και ένσωμάτωσης, αλλά για έγκαθίδρουση πρωτότυπων μορφών ενεργητικών ομάδων, με πρόβλημα είναι ως ποιο σημείο οι βασικές αυτές ομάδες μοιάζουν με τεχνητές οικογένειες, ως ποιο σημείο προσφέρονται άκόμα σε έξοιδιπόδιση. Ο Jean Oury άνέλυσε βαθιά τά ζητήματα αυτά και άπόδειξε ότι μ' όλο πού ή επαναστατική ψυχιατρική άποκέρυξε τά ιδανικά της κοινοτικής προσαρμογής - μαζί με όλα έκεινα πού ή Maud Mannoni άποκαλεί άστυνομία προσαρμογής - ή ψυχιατρική αυτή κινδυνεύει σε κάθε στιγμή να ξαναγυρίσει πίσω στα πλαίσια ενός δομικού οιδιπόδειου, πού διαπιστώνονται τά κενά του και άποκαθίσταται ή άρτιότητά του, σαν άγια τριάδα πού έξακολουθεί να στραγγαλίζει την επιθυμητική παραγωγή και να καταπνίγει τά προβλήματα της. Τό πολιτικό και πολιτιστικό, κοσμοϊστορικό και φυλετικό περιεχόμενο έξακολουθεί να συνθλίβεται άπό τόν οιδιπόδειο μύλο. Κι αυτό, γιατί επικρατεί πάντα ή γνώμη πώς ή οίκογένεια είναι μία μητέρα, ή καλύτερα ένας μικρόκοσμος, ένα έκφραστικό περιβάλλον με άυταξία και πού, όσο κι άν είναι ίκανό να έκφράσει την ένέργεια των άλλωτριωτικών δυνάμεων, τίς «έμμεσοποιεί» καταργώντας άκριβώς τίς πραγματικές κατηγορίες της παραγωγής στίς επιθυμητικές μηχανές. Νομίζουμε πώς ή άποψη αυτή έξακολουθεί να ύποστηρίζεται και στα έργα του Cooper (άπό τούτη την άποψη, ό Laing λυτρώνεται καλύτερα άπό την οικογενειακότητα, με τή βοήθεια ενός ρεύματος άνατολικής προέλευσης). «Οί οίκογένειες» - γράφει ό Cooper - «έκτελούν κάποια διαμεσολάβηση άνάμεσα στην κοινωνική πραγματικότητα και στα παιδιά τους. Αν ή κοινωνική αυτή πραγματικότητα είναι πλούσια σε άλλωτριωμένες κοινωνικές μορφές, τότε ή άλλωτρίωση αυτή θα «έμμεσοποιηθεί» για τό παιδί πού θα τή διώσει σαν άλλωτριότητα στίς οικογενειακές σχέσεις... Μπορεί, λογουχάρη, κάποιος να ίσχυριστεί πώς ό νοός του έλέγχεται άπό μίαν ήλεκτρική μηχανή ή άπό άνθρώπους ενός άλλου πλανήτη. Αυτά τά κατασκευάσματα όμως είναι, σε μεγάλο βαθμό, ένσαρκώσεις της οικογενειακής ανάπτυξης, πού έχει την έπίφραση της ούσιαστικής πραγματικότητας, ενώ δέν είναι παρά ή άλλωτριωμένη μορφή της ένέργειας ή της πρακτικής των μελών της οίκογένειας - πρακτικής πού κυριολεκτικά έξουσιάζει τόν νοό του ψυχωτικού μέλους της οίκογένειας. Οί άλλωγορικοί αυτοί άνθρωποι του Διαστήματος είναι στην κυριολεξία ή μητέρα, ό πατέρας και τ' άδελφια πού κάθονται κάθε πρωί γύρω άπό τό τραπέζι για τό πρόγευμα μαζί με τόν δήθεν ψυχωτικό»³⁶. Άκόμα και ή βασική θέση της άντι-ψυχιατρικής, πού φτάνει στο σημείο να ύποθέσει

³⁶ David Cooper, *Psychiatrie et antipsychiatrie*, 1967, γαλλ. μετάφρ., έκδ. Seuil, σ. 64 (Έλληνική μετάφραση, «Προβλήματα του καιρού μας - Έκδόσεις Ράππα»).

μιά ταυτότητα ούσίας άνάμεσα στην κοινωνική άλλωτρίωση και την ψυχική άλλωτρίωση, πρέπει να νοηθεί σε συνάρτηση με τή διατήρηση της οίκογενειακότητας και όχι με την άναίρεσή της. Γιατί ή οίκογένεια-μικρόκοσμος, ή οίκογένεια-βαθμόμετρο θεωρείται ότι «όργανώνει» την ψυχική άλλωτρίωση των μελών της (ή του ψυχωτικού μέλους της) στο μέτρο πού έκφράζει την κοινωνική άλλωτρίωση (κι άπό όλα τά μέλη της «ποιο είναι τό καλό»);).

Στή γενική αντίληψη για τή σχέση μικρόκοσμου-μακρόκοσμου, ό Bergson έφερε μία επανάσταση πού δέν προσέχτηκε άρκετά, και πού καλό θα ήταν να την ξαναμελετήσουμε. Η παρομοίωση του κάθε ζωντανού όντος μ' έναν μικρόκοσμο ήταν, άπό την άρχαιότητα άκόμα, μία κοινοτοπία. "Αν όμως τό έμβιο όν έμοιαζε με τόν κόσμο, αυτό όφειλόταν - λέγανε - στο ότι ήταν, ή έτεινε να γίνει ένα σύστημα άπομονωμένο, φυσιολογικά κλειστό: ή σύγκριση άνάμεσα στον μικρόκοσμο και τόν μακρόκοσμο ήταν έπομένως σύγκριση άνάμεσα σε δύο κλειστά σχήματα, πού τό ένα έξέφραζε τό άλλο κι έγγραφόταν μέσα στο άλλο. Στήν άρχή της «Δημιουργικής εξέλιξης» (*L' Evolution créatrice*), ό Bergson άλλάξει όλοτελα τή σημασία της σύγκρισης άνοίγοντας τά δύο όλα. "Αν τό έμβιο όν μοιάζει με τόν κόσμο, αυτό συμβαίνει, αντίθετα, στον βαθμό πού τό όν άνοίγεται στο άνοιγμα του κόσμου· κι άν είναι ένα όλον, είναι στον βαθμό πού τό όλον του κόσμου, όπως και τό όλον του εμβίου όντος, βρίσκεται πάντα σ' ένα «γίνεσθαι», παράγεται ή προοδεύει, έγγράφεται σε μία χρονική διάσταση μη άναγώγιμη και όχι κλειστή. Πιστεύουμε πώς τό ίδιο συμβαίνει και με τή σχέση οίκογένεια-κοινωνία. Δέν ύπάρχει οιδιπόδειο τρίγωνο: τό οιδιπόδειο είναι πάντα άνοιχτό, μέσα σ' ένα άνοιχτό κοινωνικό πεδίο. Οιδιπόδειο άνοιχτό προς όλες τίς κατευθύνσεις, στα τέσσερα σημεία του κοινωνικού πεδίου (όχι καν 3+1, αλλά 4+ν). Τρίγωνο κακοκλεισμένο, τρίγωνο πορῶδες, ή ιδρωμένο, τρίγωνο σκαμμένο, απ' όπου φεύγουν για άλλα μέρη οι ροές της επιθυμίας. Και είναι περιεργο πού μόνο όταν ήρθε ή ώρα να μελετηθούν τά όνειρα των ίθαγενών της άποικίας άνακαλύφθηκε πώς στίς γωνιές του ψευδοτριγώνου ή μαμά χόρευε με τόν ιεραπόστολο, ό μπαμπάς κωλογαμίοταν άπό τόν φορατζή, τό έγω δερνόταν άπό κάποιο Λευκό. Κι άκριβώς έπειδή οι γονεικές μορφές ζευγαρώνονται με φορείς άλλης φύσης, έπειδή σφιχταγκαλιάζονται σαν παλαιστές, τό τρίγωνο δέν είναι δυνατό να ξανακλείσει, να έχει μίαν άυταξία, να έχει την άξίωση να έκφράσει ή να άναπαράστήσει αυτή την άλλη φύση των φορέων πού βρίσκονται ύπό συζήτηση μέσα στο ίδιο τό άσυνείδητο. Όταν ό Fanon συναντά μία περίπτωση μανίας καταδίωξης, πού έχει σχέση με τόν θάνατο της μητέρας, άναρωτιέται πρώτα-πρώτα άν πρόκειται «για ένα μη-συνειδητό σύμπλεγμα έννοχής σαν εκείνα πού ό Freud περιγράφει στο έργο του *Πένθος και Μελαγχολία*». Γρήγορα όμως άνακαλύπτει πώς ή μητέρα έχει σκοτωθεί άπό

ένα γάλλο στρατιώτη, πώς ο ίδιος ο πάσχων είχε δολοφονήσει τη γυναίκα κάποιου άποίκου, και πώς τό ξεκοιλιασμένο της φάντασμα έρχεται διαρκώς να σέρνει και να κατακομματιάζει τή θύμηση της μητέρας³⁷. "Όσο κι αν μάς λένε πώς οι άκραιές αυτές καταστάσεις ψυχικών τραυματισμών από τόν πόλεμο, τήν άποικιοκρατία, τήν έσχατη κοινωνική έξαθλίωση, κλπ., δέν προσφέρονται για τήν κατασκευή του οιδιπόδειου – και ότι γι' αυτόν ακριβώς τόν λόγο ώθούν πρός μιá ψυχωτική ανάπτυξη ή μιá ψυχωτική έκρηξη – καταλαβαίνουμε πώς τό πρόβλημα βρίσκεται άλλου. Γιατί έκτός από τήν έμμεση όμολογία ότι χρειάζεται μιá όρισμένη άνεση πής άστικής οίκογένειας για τή δημιουργία οιδιπόδειων άτόμων, βλέπουμε ν' άπωθείται δλο και πιό μακριά τό ζήτημα του τί πραγματικά επενδύεται στίς άνετες συνθήκες ενός οιδιπόδειου πού ύποτίθεται ότι είναι κανονικό ή κανονιστικό.

Ό έπαναστάτης είναι ο πρώτος πού δικαιωματικά μπορεί νά πει: τό οιδιπόδειο; δέν ξέρω τί πράμα είναι – γιατί τά διαζευγμένα τμήματα του οιδιπόδειου παραμένουν κολλημένα σ' όλες τίς γωνίες του ιστορικο-κοινωνικού πεδίου, πού είναι πεδίο μάχης και όχι σκηνή κάποιου άστικού θεάτρου. Και τόσο τό χειρότερο αν ώρύνονται οι ψυχαναλυτές. Άλλά ο Fanon παρατηρεί πώς οι έποχές άναταραχής δέν άσκούν μόνο άσυνειδεις επιδράσεις στους ένεργούς άγωνιστές, αλλά και σέ συδέτερους και σ' εκείνους πού διατείνονται ότι μένουν άμετοχοι, ότι δέν άνακατεύονται στήν πολιτική. Τό ίδιο μπορούμε νά πούμε και για τίς φαινομενικά ειρηνικές έποχές: είναι κομικό σφάλμα νά πιστεύει κανείς πώς τό παιδικό άσυνείδητο γνωρίζει μονάχα τό «μπαμπάς-μαμά» και δέν ξέρει «μέ τόν δικό του τρόπο» ότι ο πατέρας έχει κι αυτός ένα άφεντικό, πού δέν είναι ένας πατέρας πατέρα, ή ακόμα ότι ο ίδιος είναι άφεντικό πού δέν είναι πατέρας... Έτσι, ο άκόλουθος κανόνας πρέπει νά ισχύει για όλες τίς περιπτώσεις: ο πατέρας και ή μητέρα ύπάρχουν μονάχα κομματιαστοί και δέν οργανώνονται ποτέ σέ μιá μορφή, ούτε σέ μιá δομή, ικανή ν' αντιπροσωπεύσει ταυτόχρονα τό άσυνείδητο και τους διάφορους φορείς του κοινωνικού συνόλου, αλλά σκάζουν πάντα σέ κομμάτια πού πλευρίζουν αυτούς τους φορείς, έρχονται άντιμέτωποι, έναντιώνονται ή συμπιλιώνονται μ' αυτούς – όπως σέ μιá πάλη σώμα μέ σώμα. Ό πατέρας, ή μητέρα και τό έγώ παλεύουν μεταξύ τους αλλά και βρίσκονται σέ άμεση σύνδεση μέ τά στοιχεία τής ιστορικής ή πολιτικής κατάστασης – μέ τόν στρατιώτη, τόν άστυνόμο, τόν κατακτητή, τόν συνεργάτη, τόν σασιαστή ή τόν άντιστασιακό, τόν προϊστάμενο, τή γυναίκα του προϊστάμενου – πού κάθε στιγμή σπάζουν τόν τριγωνισμό κι έμποδίζουν τήν όλη κατάσταση νά στραφεί πρός τό οίκογενειακό σύμπλεγμα και νά έσωτερικευθεί μέσα σ' αυτό. Κοντολογίς, ή οίκογένεια δέν είναι ποτέ ένας μικρόκο-

³⁷ Frantz Fanon, *Les damnés de la terre*, Maspero, 1961, σ. 199.

σμος, μέ τήν έννοια ενός αύτοτελουσ όχήματος, έστω κι αν είναι έγγεγραμμένη σ' ένα μεγαλύτερο κύκλο πού τόν έμμεσοποιεί και τόν έκφράζει. Η οίκογένεια είναι από τή φύση της έκκεντρωμένη, άποκεντρωμένη. Μάς μιλούν για οίκογένεια συγχωνευτική, διασπαστική, σωληνοειδή, άπορριπτική. Άπό πού όμως προέρχονται οι τομές και ή κατανομή τους, πού έμποδίζουν ακριβώς τήν οίκογένεια νά γίνει ένα «έσωτερικό»; Υπάρχει πάντα κάποιος θεός από τήν Άμερική, ένας άδελφός πού πήρε κακό δρόμο, μιá θεία πού τό 'σκασε μέ κάποιο στρατιωτικό, ένας άδελφός άνεργος και χρεωκοπημένος, κατεστραμμένος από τό «κράχ», κάποιος παππούς άναρχικός, μιá γιαγιά στό νοσοκομείο, τρελή ή ξεμωραμένη. Η οίκογένεια δέν γεννά τίς τομές της. Οι οίκογένειες τέμνονται από τομές πού δέν είναι οίκογενειακές! Η «Κομμούνα», ή ύπόθεση Ντρεΰφους, ή θρησκεία και ο άθεισμός, ο πόλεμος τής Ισπανίας, ή άνοδος του φασισμού, ο σταλινισμός, ο πόλεμος του Βιετνάμ, ο Μάης του '68... – όλα τούτα διαπλάθουν τά συμπλέγματα του άσυνείδητου, πολύ πιό άποτελεσματικά από τόν αϊώνιο Οιδίποδα. Κι εδώ πρόκειται άλληθινά για τό άσυνείδητο: αν ύπάρχουν δομές, δέν βρίσκονται καθόλου μέσα στον νου, στον ίσκιο ενός φαντασιακού φαλλού πού κατανέμει τά κενά, τίς μεταβάσεις και τίς συναρθρώσεις. Υπάρχουν μέσα στό άνέφικτο άμεσο πραγματικό. Όπως λέει ο Gombrowicz, οι στρουκτουραλιστές «άναζητούν τίς δομές τους στον πολιτισμό, ενώ έγώ τίς άναζητώ στήν άμεση πραγματικότητα. Ό τρόπος μου νά βλέπω βρισκόταν σέ άμεση σχέση μέ τά γεγονότα τής έποχής εκείνης: χιτλερισμό, σταλινισμό, φασισμό... Ήμουν θαμπαμένος από τίς άλλοκοτες και τρομαχτικές μορφές πού αναδύονταν στή σφαίρα των διανθρώπινων σχέσεων καταστρέφοντας καθeti πού ήταν ως τότε άξιοσέβαστο»³⁸.

Οι έλληνιστές έχουν δικίο νά υπενθυμίζουν πώς ακόμα και μέσα στον σεβάσμιο Οιδίποδα ύπήρχε ήδη τό στοιχείο τής «πολιτικής». Κάνουν όμως λάθος όταν συμπεραίνουν πώς ή λίμπιντο, έπομένως, δέν παίζει εδώ κανένα ρόλο. Συμβαίνει ίσα-ίσα τό αντίθετο: αυτό πού ή λίμπιντο επενδύει μέσα από τά διαζευγμένα στοιχεία του οιδιπόδειου, και ακριβώς στον βαθμό πού τά στοιχεία αυτά δέν σχηματίζουν ποτέ μιάν έκφραστική αύτοτελή ψυχική δομή, είναι οι έξω-οίκογενειακές, ύπο-οίκογενειακές αυτές τομές – οι μορφές αυτές τής κοινωνικής παραγωγής πού έχουν σχέση μέ τήν επιθυμητική παραγωγή. Η σχιζοανάλυση διακηρύττει άνοιχτά πώς είναι μιá κοινωνική και πολιτική ψυχανάλυση, μιá μαχόμενη ψυχανάλυση: όχι επειδή γενικεύει τό οιδιπόδειο στον πολιτιστικό τομέα, μέ τόν γελοίο τρόπο πού είχε ως τώρα πέραση, αλλά, αντίθετα, επειδή έχει σκοπό νά δείξει τήν ύπαρξη μιás άσυνειδης λιμπιντινικής επένδυσης τής ιστορικο-κοινωνικής παραγωγής, επένδυσης διαφο-

³⁸ Witold Gombrowicz στό *L' Herne*, τεύχος 14, σ. 230.

ρετικῆς ἀπὸ τίς συνειδητές ἐπενδύσεις πού συνυπάρχουν μ' αὐτήν. Ὁ Προύστ δὲν ἔχει ἄδικο νὰ λέει πὼς δὲν ἔγραψε ἓνα ἔργο ἐσωτεριστικό, ἀλλὰ πὼς προχωροῦναι πρὸ πέρα ἀπὸ τὴ λαϊκο-ρεαλιστικὴ ἢ τὴν προλεταριακὴ μορφή τῆς τέχνης, πού περιορίζεται στὴν περιγραφή τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ στοιχείου μὲ τρόπο «ἐκούσια» ἐκφραστικό. Ὁ ἴδιος ἐνδιαφέρεται γιὰ τίς ἀνακατατάξεις πού ἔγιναν στὶς οἰκογένειες μὲ τὴν ὑπόθεση Ντρεῦφούς καὶ τὸν πόλεμο τοῦ '14. Τὰ γεγονότα αὐτὰ εἰσῆγαγαν καινούριες τομές καὶ συνδέσεις, πού ἐπέφεραν μιὰ μεταβολὴ στὴν ἑτεροφυλοφιλικὴ καὶ ὁμοφυλοφιλικὴ λίμπιντο (λογουχάρη μέσα στὸ ἐκφύλισμένο περιβάλλον τῶν Γκερμάντ). Ἔργο τῆς λίμπιντο εἶναι νὰ ἐπενδύσει τὸ κοινωνικὸ πεδίο μὲ ἀσύνηδες μορφές καὶ νὰ παραισθησιοποιήσει ἔτσι ὁλόκληρη τὴν ἱστορία, νὰ «παρὰληρηματοποιήσει» τοὺς πολιτισμούς, τίς ἡπείρους καὶ τίς φυλές, καὶ νὰ «αἰσθανθεῖ» ἔντονα ἓνα παγκόσμιο γίγνεσθαι. Καμιὰ σημαίνουσα ἀλυσίδα δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρξει χωρὶς κάποιον Κινέζο, κάποιον Ἀραβὰ, κάποιον Νέγρο πού ξαφνικά ἐμφανίζονται καὶ ταράζουν τὰ ὄνειρα τοῦ Λευκοῦ παρανοϊκοῦ.

Σκοπὸς τῆς σχιζο-ἀνάλυσης εἶναι νὰ καταστρέψει τὸ ἐκφραστικὸ οἰδιπόδειο ἀσυνείδητο πού εἶναι πάντα πλαστό, καταπιεστικό καὶ καταπιεσμένο καὶ πού ἐμμεσοποιεῖται ἀπὸ τὴν οἰκογένεια, γιὰ νὰ φτάσει στὸ ἄμεσο παραγωγικὸ ἀσυνείδητο. Ναί, ἡ οἰκογένεια εἶναι ἓνα ἐρεθισμα – ἀλλὰ ἓνα ἐρεθισμα μιᾶς κάποιας ἀξίας, ἓνας ἐπαγωγέας πού οὔτε ὀργανώνει οὔτε ἀποδιοργανώνει. Ὅσο γιὰ τὴν ἀντίδραση στὸ ἐρεθισμα, αὐτὴ ἔρχεται πάντα ἀπὸ ἄλλοῦ. Ἄν ὑπάρχει σύστημα γλώσσας, αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὴ μεριά τῆς ἀντίδρασης καὶ ὄχι τοῦ ἐρεθισμοῦ. Ἀκόμη καὶ ἡ οἰδιπόδεια ψυχανάλυση ἀναγνώρισε πὼς οἱ πραγματικὲς γονεϊκὲς εἰκόνες δὲν παίζουν ἐνδιαφέροντα ρόλο καὶ πὼς ἡ ἀντίδραση δὲν ἀνάγεται στὸν ἐρεθισμό πού προκαλοῦν αὐτές οἱ εἰκόνες. Περιορίστηκε ὁμως νὰ κατανοήσει τὴν ἀντίδραση μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα ἑνὸς ἐκφραστικοῦ συμβολισμοῦ, πάλι οἰκογενειακοῦ, ἀντὶ νὰ τὴν ἐρμηνεύσει μέσα σ' ἓνα ἀσύνηδο σύστημα τῆς παραγωγῆς ὡς τέτοιας (ἀναλυτικὴ οἰκονομία).

Τὸ μεγάλο ἐπιχείρημα τῆς οἰκογενειοκρατίας εἶναι: «τουλάχιστο στὴν ἀρχή...». Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο μπορεῖ νὰ διατυπωθεῖ καθαρά, ἀλλὰ ἔχει καὶ μιὰ σιωπηρὴ προσκόλληση σὲ θεωρίες πού ὥστόσο ἀρνοιοῦνται τὴν ἀποψη τῆς γένεσης. *Τουλάχιστο στὴν ἀρχή* τὸ ἀσυνείδητο φαίνεται νὰ ἐκφράζεται μέσα σὲ μιὰ κατάσταση οἰκογενειακῶν σχέσεων καὶ ἀστερισμῶν ὅπου εἶναι ἀνακαταμένα τὸ πραγματικό, τὸ φαντασιακό καὶ τὸ συμβολικό. Οἱ κοινωνικὲς καὶ μεταφυσικὲς σχέσεις ἀναφαίνονται πρὸ ὕστερα σάν ἓνα ἐπέκεινα. Ἀλλὰ ἐπειδὴ τὸ ἀρχίνημα γίνεται πάντα ἀπὸ δύο (ἀπαραίτητος μάλιστα ὄρος γιὰ νὰ μὴ μπορεῖς νὰ θγεις ἀπ' αὐτό), οἱ ψυχαναλυτές ἐπικαλοῦνται ἓνα πρῶτο ἀρχίνημα προ-οιδιπόδειο, «τὸ πρωταρχικὸ ἀδιαφορίστο τῶν πρῶτων σταδίων τῆς προσωπικότη-
τας» στὶς σχέσεις μὲ τὴ μητέρα· ὕστερα ἐπικαλοῦνται ἓνα δεῦτερο ἀρχί-

νημα: τὸ ἴδιο τὸ οἰδιπόδειο μαζί μὲ τὸν νόμο τοῦ πατέρα καὶ τίς ἀποκλειστικὲς διαφοροποιήσεις πού ὁ νόμος αὐτός προδιαγράφει μέσα στὴν οἰκογένεια – καί, τέλος, τὸ λανθάνον, τὸ περιφνημο λανθάνον, πού ὕστερα ἀπ' αὐτὸ ἀρχίζει τὸ ἐπέκεινα. Καθὼς ὁμως αὐτὸ τὸ ἐπέκεινα συνίσταται στὸ νὰ ξαναβάσεις τοὺς ἄλλους νὰ κάνουν τὸν ἴδιο δρόμο (τὰ παιδιά πού πρόκειται νὰ γεννηθοῦν), καὶ καθὼς ἡ πρώτη ἀρχὴ λέγεται «προ-οιδιπόδεια» μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ τονιστεῖ τὸ ὅτι ἀνήκει στὸ οἰδιπόδειο ὡς ἀξίονα ἀναφορᾶς, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι ἔχουν φραχτεῖ ἀπλοῦστατα οἱ δύο ἄκρες τοῦ οἰδιπόδειου, καὶ ὅτι τὸ «ἐπέκεινα» ἢ τὸ «ἐκ τῶν ὕστερων» θὰ ἐρμηνεύονται πάντα σὲ συνάρτηση μὲ τὸ οἰδιπόδειο, σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὸ οἰδιπόδειο, στὸ πλαίσιο τοῦ οἰδιπόδειου. Ὅλα θὰ ἀνάγονται στὸ οἰδιπόδειο, ὅπως τὸ δείχνουν οἱ συζητήσεις πάνω στὸν συγκριτικὸ ρόλο τῶν παιδικῶν συντελεστῶν καὶ τῶν τωρινῶν συντελεστῶν στὴ νευρώση: καὶ πὼς μποροῦσε νὰ εἶναι διαφορετικά, ἐφόσον ὁ «τωρινός» φορέας νοεῖται μὲ τούτῃ τὴ μορφή τοῦ «ἐκ τῶν ὕστερων»; Ὡστόσο ξέρομε πὼς, στὴν πραγματικότητα, οἱ «τωρινοί» συντελεστῆς ὑπάρχουν κίβλας στὴν παιδικὴ ἡλικία, καὶ καθορίζουν τίς λίμπιντινικὲς ἐπενδύσεις σὲ συνάρτηση μὲ τίς τομές καὶ τίς συνδέσεις πού εἰσάγουν στὴν οἰκογένεια. Πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῶν ἀτόμων τῆς οἰκογένειας, ἢ καὶ κάτω, ἢ ἐπιθυμητικὴ παραγωγή καὶ ἢ κοινωνικὴ παραγωγή εἶναι ἐκείνες πού ἐξακριβώνουν μέσα στὴν παιδικὴ ἐμπειρία τὴν ταυτότητα τῆς φύσης τους καὶ τὴ διαφορὰ τοῦ τρόπου λειτουργίας τους. Ἄς πάρουμε γιὰ παράδειγμα τρία ἀξιόλογα παιδικὰ βιβλία: *Τὸ Παιδί* τοῦ Jules Vallès, *Κάτω οἱ καρδιές* τοῦ Darien, καὶ *Θάνατος ἐπὶ πιστώσει* τοῦ Céline. Βλέπομε ἐκεῖ μὲ ποιὸν τρόπο τὸ ψωμί, τὸ χρῆμα, ἡ κατοικία, ἡ κοινωνικὴ ἀνάδειξη, οἱ ἀστικές καὶ ἐπαναστατικὲς ἀξίες, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ φτώχεια, ἡ καταπίεση καὶ ἡ ἐξέγερση, οἱ κοινωνικὲς τάξεις, τὰ πολιτικὰ γεγονότα, τὰ μεταφυσικά καὶ τὰ συλλογικά προβλήματα, τὸ τί σημαίνει νὰ ἀναπνέεις, τί εἶναι νὰ εἶσαι φτωχός, γιατί νὰ ὑπάρχουν πλούσιοι – ὅλα τοῦτα γίνονται ἀντικείμενα ἐπενδύσεων ὅπου οἱ γονεῖοι παίζουν μονάχα τὸν ρόλο εἰδικῶν συντελεστῶν παραγωγῆς ἢ ἀντι-παραγωγῆς, σὲ σύγκρουση πάντα μὲ ἄλλους συντελεστῆς, πού δὲν ἐκφράζονται ἀπ' αὐτούς, γιατί μάχονται μαζί τους μέσα στὸν Παράδεισο καὶ στὴν Κόλαση τοῦ Παιδιοῦ. Καὶ τὸ παιδί λέει: «γιατί»; Ὁ Ἄνθρωπος μὲ τὰ ποντίκια», δὲν περιμένει νὰ γίνει ἄντρας γιὰ νὰ «ἐπενδύσει» τὴν πλοῦσια γυναίκα καὶ τὴ φτωχεῖα γυναίκα, πού ἀποτελοῦν τὸν τωρινὸ συντελεστὴ τῆς ἰδεοληψίας του. Γιὰ λόγους ἀνομολόγητους δὲν ἀναγνωρίζεται ἡ ὑπαρξὴ παιδικῆς σεξουαλικότητας ἀλλὰ καὶ γιὰ λόγους ἐλάχιστα ὁμολογήσιμους ἢ σεξουαλικότητα αὐτὴ ἀνάγεται στὸν πόθο τοῦ παιδιοῦ γιὰ τὴ μητέρα καὶ στὴ θέλησή του νὰ κατακτήσει τὴ θέση τοῦ πατέρα. Ὁ φροϋδικὸς ἐκβιασμός συνίσταται σὲ τοῦτο: ἢ ἀναγνωρίζετε τὸν οἰδιπόδειο χαρακτήρα τῆς παιδικῆς σεξουαλικότητας ἢ ἐγκατα-

λείπετε κάθε άποψη για τή σεξουαλικότητα. Και όμως, δέν είναι ούτε καν στον ίσκιό ενός υπερβατικού φαλλού πού τοποθετούνται οι ασύνειδες συνέπειες του «σημαινόμενου» από τό σύνολο των προσδιορισμών ενός κοινωνικού πεδίου: αντίθετα, είναι ή λιμπιντινική επένδυση των προσδιορισμών αυτών πού όρίζει τήν ειδική τους χρήση στην επιθυμητική παραγωγή καθώς και ό συγκριτικός τρόπος λειτουργίας τής παραγωγής αυτής μέ τήν κοινωνική παραγωγή, άπ' όπου προέρχονται ή επιθυμία και ή καταστολή της, ή κατανομή των φορέων και ό βαθμός οιδιποδειοποίησης τής σεξουαλικότητας. Ο Lacan λέει πολύ σωστά ότι, σέ συνάρτηση μέ τίς κρίσεις πού περνά ή επιστήμη, και μέ τίς τομές της, υπάρχει τό δράμα του επιστήμονα, πού φτάνει κάποτε ως τήν τρέλα και πού «δέν είναι δυνατό εδώ νά έγκλειστεί μέσα στο οιδιπόδειο παρά μόνο για νά τό άμφισβητήσει», κατά λογική συνέπεια³⁹. Μέ τήν έννοια αυτή, τό κάθε παιδί είναι ένας μικρός σοφός, ένας μικρός Cantor*. "Όσο κι άν ανατρέξουμε στα περασμένα, δέν θά θρούμε ποτέ παιδί πού νά υπάγεται σέ ένα αυτόνομο οικογενειακό σύστημα, έκφραστικό ή σημαίνον. Στα παιχνίδια του, όπως και στην τροφή του, στους συνειρμούς του ιδεών και στους στοχασμούς του, ακόμα και τό νήπιό βρίσκεται κιόλας δέσμιο μιας σύγχρονης επιθυμητικής παραγωγής, όπου οι γονείς παίζουν τον ρόλο επιμέρους αντικειμένων, μαρτύρων, εισηγητών και φορέων μέσα στο ρεύμα μιας διαδικασίας πού τους υπερφαλαγγίζει άπ' όλα τά μέρη και πού συσχετίζει άμεσα τήν επιθυμία μέ τήν ιστορικο-κοινωνική πραγματικότητα. Είναι αλήθεια πώς τίποτα δέν είναι προ-οιδιπόδειο και πώς πρέπει νά τοποθετήσουμε τό οιδιπόδειο στην πρώτη κιόλας παιδική ηλικία, αλλά μέσα στον μηχανισμό καταστολής του άσυνείδητου. Είναι όμως έξισον αλήθεια πώς όλα είναι ανοιδιπόδεια μέσα στο σύστημα τής παραγωγής: πώς υπάρχει κάτι τό μή-οιδιπόδειο, τό άνοιδιπόδειο, πού άρχίζει τόσο νωρίς όσο και τό οιδιπόδειο, κι εξακολουθεί άργότερα μέ άλλο ρυθμό και μέ άλλο τρόπο λειτουργίας, σέ άλλη διάσταση, μέ άλλες χρήσεις συνθέσεων πού τροφοδοτούν τήν αυτο-παραγωγή του άσυνείδητου, τό όρφανό-άσυνείδητο, τον παίχτη-άσυνείδητο, τό στοχαστικό και κοινωνικό άσυνείδητο.

Εκείνο πού τό οιδιπόδειο έπιχειρεί, είναι νά εγκαταστήσει ένα σύνολο από σχέσεις άμφιμονοσήμαντες άνάμεσα στους φορείς τής κοινωνικής παραγωγής, άναπαραγωγής και άντι-παραγωγής, από τή μιá μεριά,

³⁹ J. Lacan, *Ecrits*, σ. 870. (Γιά τον ιδιαίτερο ρόλο τής πλούσιας γυναίκας και τής φτωχιάς γυναίκας στον «Άνθρωπο μέ τά ποντίκια» βλ. αναλύσεις του Lacan στο έργο του *Le Mythe individuel du névrosé*, έκδ. G. D. U., πού δέν περιλαμβάνεται στα *Ecrits*.)

* Μεγάλος Ρώσος μαθηματικός (1845-1918), γνωστός από τή θεωρία του των συνόλων. (Σημ. Γ.Κ.).

και στους φορείς τής οικογενειακής – τής λεγόμενης φυσικής – άναπαραγωγής από τήν άλλη. Η πράξη αυτή λέγεται *έφαρμογή*. Είναι σαν νά διπλώνεις ένα τραπεζομάντηλο, και οι 4 (+ν) γωνίες του νά διπλώνονται στα 3 (δηλαδή 3+1, για νά δειχτεί ό υπερβατικός συντελεστής πού εκτελεί τό δίπλωμα). Είμαστε, κατά συνέπεια, άναγκασμένοι νά έρμηνεύσουμε τους συλλογικούς φορείς σαν παράγωγα ή υποκατάστατα των γονεϊκών μορφών, μέσα σ' ένα σύστημα ίσοδυναμίας, πού συναντά παντού τον πατέρα, τή μητέρα και τό έγώ. (Κι άν κοιτάξουμε τό σύστημα στο σύνολό του, εξαρτώντας το από τον υπερβατικό όρο, τον φαλλό, άπλώς θά άναδάλουμε τή λύση του προβλήματος). Πρόκειται εδώ για έσφαλμένη χρήση τής συζευκτικής σύνθεσης πού μάς κάνει νά λέμε: «Όστε ήταν ό πατέρας σου, ώστε ήταν ή μητέρα σου...» Και δέν είναι καθόλου παράξενο ότι άνακαλύπτουμε μόλις «έκ των υστερών» πώς όλα τούτα ήταν πατέρας και μητέρα, άφου υποτίθεται, πώς αυτό είναι από τήν άρχή κιόλας, αλλά ότι κατόπι αυτό ξεχνείται – άπωθείται αλλά δέν άποκλείεται νά τό ξαναθρούμε ύστερα σέ σχέση μέ τό κατόπι. Από εδώ και ή μαγική φόρμουλα πού δείχνει τήν άμφιμονοσημαντοποίηση, δηλαδή τή συντριβή του πολυσήμαντου πραγματικού προς όφελος μιας συμβολικής σχέσης άνάμεσα σέ δυό συναρθρώσεις: «Όστε εκείνο ήταν πού αυτό ήθελε νά πει...». Μιά πού όλα έχουν άναχθεί στο οιδιπόδειο μέ τήν έφαρμογή, έξίσου εύκολα μπορούν νά ξεκινήσουν από τό οιδιπόδειο μέ τήν έξήγηση. Όμως, μόνο φαινομενικά τό οιδιπόδειο είναι μιá άπαρχή είτε ως προέλευση ιστορική ή προϊστορική, είτε ως δομικό θεμέλιο. Είναι μιá άπαρχή όλοτελα ιδεολογική, για τήν ιδεολογία. Στην πραγματικότητα, τό οιδιπόδειο είναι πάντα και μόνο ένα συνολικό τέρμα για μιá συνολική άφετηρία, πού συγκροτείται από έναν κοινωνικό σχηματισμό. Όλα έφαρμόζονται εδώ, μέ τήν έννοια ότι οι φορείς και οι σχέσεις τής κοινωνικής παραγωγής καθώς και οι λιμπιντινικές επενδύσεις, πού τους αντιστοιχούν, στρέφονται στα πρόσωπα τής γονεϊκής άναπαραγωγής. Μέσα στή συνολική άφετηρία υπάρχει ό κοινωνικός ή μάλλον οι κοινωνικοί σχηματισμοί: οι φυλές, οι τάξεις, οι ήπειροι, οι λαοί, τά βασίλεια, οι κυριαρχίες· ή Ίωάννα τής Λωραίνης και ό Μέγας Μογγόλος, ό Λούθηρος και τό Φίδι των Άζτέκων. Στο συνολικό τέρμα δέν υπάρχει πιά παρά ό μπαμπάς, ή μαμά και έγώ. Πρέπει λοιπόν νά πούμε για τό οιδιπόδειο, όπως και για τήν επιθυμητική παραγωγή: βρίσκεται στο τέλος και όχι στην άρχή. Άλλά όχι μέ τον ίδιο έντελώς τρόπο. Είδαμε παραπάνω πώς ή επιθυμητική παραγωγή είναι τό όριο τής κοινωνικής παραγωγής, και ότι πάντα τής αντίτάσσεται ό καπιταλιστικός σχηματισμός: τό δίχως όργανα σώμα στα όρια του άπεδαφικοποιημένου κοινωνικού σώματος, ή ξημος στις πύλες τής πόλης... Άλλά ακριβώς, είναι κατεπείγον, είναι άπαραίτητο νά μετατοπιστεί τό όριο αυτό, νά έξουδετερωθεί, νά περάσει, ή τουλάχιστο νά φαίνεται πώς περ-

νάει, στο έσωτερικό του ίδιου του κοινωνικού σχηματισμού. Η σχιζοφρένεια, ή η επιθυμητική παραγωγή, αποτελεί τό όριο ανάμεσα στή γραμμομοριακή όργάνωση και τή μοριακή πολλαπλότητα τής επιθυμίας· πρέπει τό όριο αυτό τής άπεδαφικοποίησης νά περάσει τώρα στο έσωτερικό τής γραμμομοριακής όργάνωσης, νά εφαρμοστεί σέ μιάν εδαφικότητα πλαστή και ύποταγμένη. Διαισθάνεται λοιπόν κανείς τί σημαίνει οιδιπόδειο: μετατόπιση του όριου, έσωτερικεύσή του. Καλύτερα ένας λαός νευρωτικών, παρά ένας μόνος πετυχημένος όχι αυτιστοποιημένος σχιζοφρενικός. Άπαραμίλλο όργανο του άγγελίου, τό οιδιπόδειο είναι ή έσχατη εδαφικότητα, ή καθυποταγμένη και ιδιωτική εδαφικότητα του Εύρωπαίου. (Πολύ περισσότερο, τό μετατοπισμένο, ξεριζωμένο όριο, περνάει στο έσωτερικό του οιδιπόδειου ανάμεσα στους δυό του πόλους).

Δυό λόγια για τό αίσχος τής ψυχανάλυσης στήν Ιστορία και τήν πολιτική: ή μέθοδος είναι πολύ γνωστή – ό ψυχαναλυτής δάζει αντικρουστά τόν Μεγάλο Άνδρα και τίσ Μάζες. Κι έχει τήν άξίωση νά φτιάξει Ιστορία μέ τίσ δυό αυτές όντότητες, τά δυό αυτά άνδρείκελα: τό μεγάλο Όστρακόδεμο και τήν άσπόνδυλη Τρελή. Τό οιδιπόδειο τό τοποθετεί στήν άρχή. Έτσι, από τή μιá μεριά έχει τόν Μεγάλο Άνδρα πού όρίζεται οιδιποδικά: σκότωσε λοιπόν τόν πατέρα – φόνος πού δέν τελειώνει ποτέ – είτε για νά τόν εξαφανίσει και νά ταυτιστεί μέ τή μητέρα, είτε για νά τόν έσωτερικεύσει, νά πάρει τή θέση του ή νά συμπλιωθει (και στίς λεπτομέρειες ύπάρχουν πόσες και πόσες άλλες παραλλαγές πού αντιστοιχούν στίς νευρωτικές, ψυχωτικές, διεστραμμένες ή όμαλές) λύσεις, δηλαδή έξιδανικευτικές λύσεις...). Όπως και νά τό πάρουμε, ό Μέγας Άνδρας είναι κιόλας Μέγας, γιατί βρήκε – στήν άρετή ή στήν κακία – μιá κάποια πρωτότυπη λύση τής οιδιπόδειας σύγκρουσης. Ό Χίτλερ άφανίζει τόν πατέρα κι εξαπολύει μέσα του τίσ δυνάμεις τής κακής-μητέρας, ό Λούθηρος έσωτερικεύει τόν πατέρα και πετυχαίνει ένα συμβιβασμό μέ τό ύπεργώ. Από τήν άλλη μεριά έχουμε τή μάζα, κι αυτή οιδιποδικά όρισμένη, μέ γονεϊκά συλλογικά είδωλα δεύτερης κατηγορίας. Έτσι μπορεί νά πραγματοποιηθεί ή συνάντηση ανάμεσα στον Λούθηρο και τούς χριστιανούς του 16ου αιώνα, ανάμεσα στον Χίτλερ και τόν γερμανικό λαό, σέ αντιστοιχίες πού δέν συνεπάγονται κατανάγκη τήν ταύτιση (ό Χίτλερ παίζει τόν ρόλο του πατέρα χάρη σέ μιá «όμοφυλοφιλική μετάγγιση» και σέ σχέση μέ τή γυναικεία μάζα· ό Λούθηρος παίζει τόν ρόλο τής γυναίκας σέ σχέση μέ τόν Θεό των χριστιανών). Για νά φυλαχτεί από τή δίκαιη όργή του ιστορικού, ό ψυχαναλυτής διευκρινίζει ότι ασχολείται μέ όρισμένες μόνο αίτιες, πώς πρέπει νά παρθούν ύπόψη και οι «άλλες» αίτιες, αλλά πώς ό ίδιος δέν μπορεί, όσο πρέπει για νά μάς δώσει μιá πρόγευση: παίρνει ύπόψη τούς θεσμούς μιás όρισμένης εποχής (τής καθολικής εκκλησίας στον 16ο

αίωνα, τής καπιταλιστικής έξουσίας στον 20ό κλπ.), έστω και μόνο για νά ανακαλύψει κι εκεί... γονεϊκά είδωλα μιás νέας κατηγορίας πού ένάνουν τόν πατέρα και τή μητέρα, και πού θά χωριστούν και θά ανασυγκροτηθούν μέ άλλον τρόπο, μέσα στή δράση του μεγάλου άνδρα και τής μάζας. Έλάχιστα μάς ενδιαφέρει άν τό ύφος αυτών των διδλίων είναι όρθόδοξο φροϋδικό, κουλτουραλιστικό ή άρχετυπικό. Παρόμοια διδλία προκαλούν τή ναυτία. Δέν μπορούμε νά τά άποκρούσουμε λέγοντας πώς άνήκουν στο μακρινό παρελθόν τής ψυχανάλυσης: τέτοια διδλία γράφονται ακόμα και σήμερα, και πάρα πολλά μάλιστα. Κι άς μήν έρθουν νά μάς πούν πώς πρόκειται για άπερίσκεπτη χρήση του οιδιπόδειου: ποιá άλλη χρήση μπορούσε νά γίνει; Ούτε και πρόκειται για μιá διαφορούμενη διάσταση τής «έφαρμοσμένης ψυχανάλυσης», γιατί είναι τό οιδιπόδειο στήν όλότητά του, τό οιδιπόδειο αυτό καθαυτό, πού άποτελεί κιόλας μιάν εφαρμογή, μέ τήν αυστηρή έννοια τής λέξης. Και όταν οι πιό άξιόλογοι ψυχαναλυτές άρνιούνται τήν Ιστορικο-πολιτική εφαρμογή, δέν αλλάζει τίποτα, άφου άναδιπλώνονται στον βράχο του ένουχιισμού, πού παρουσιάζεται σαν ό τόπος μιás άκαμπτης «άσθηριχτης αλήθειας»: κλείνονται σ' ένα φαλλοκεντρισμό, πού τούς κάνει νά θεωρούν τήν ψυχαναλυτική δραστηριότητα σαν έξελισσόμενη πάντα σ' έναν οικογενειακό μικρόκοσμο και χαρακτηρίζουν πάντα τίσ άμεσες λιμπιντινικές επενδύσεις του κοινωνικού πεδίου σαν άπλά φανταστικά έξαρτήματα του οιδιπόδειου, πράγμα πού θά έπρεπε νά καταγγελθεί σαν «ένα συγχωνευτικό όνειρο», «μιá φαντασίωση έπιστροφής στή Μονάδα». Έκείνο πού μάς χωρίζει από τήν πολιτική – λένε οι ψυχαναλυτές – είναι ό ένουχιισμός, κι αυτό είναι ή πρωτοτυπία μας, γιατί δέν ξεχνάμε ποτέ πώς ή κοινωνία είναι κι αυτή τριγωνική και συμβολική!

Άν σ' αλήθεια τό οιδιπόδειο πραγματοποιείται μέ έπαναγωγή ή μέ εφαρμογή, τότε τό ίδιο προϋποθέτει έναν όρισμένο τύπο λιμπιντινικής επένδυσης του κοινωνικού πεδίου, τής παραγωγής και του σχηματισμού του πεδίου αυτού. Όπως δέν ύπάρχει άτομική φαντασίωση, έτσι δέν ύπάρχει και άτομικό οιδιπόδειο. Τό οιδιπόδειο είναι μονάχα ένα μέσο ένσωμάτωσης στήν ομάδα, είτε μέ τήν προσαρμοστική μορφή τής ίδιας τής άναπαγωγής του, πού τό κάνει νά περνάει από τή μιá γενιά στήν άλλη, είτε μέ τίσ άπροσαρμοστες νευρωτικές στάσεις (stases) του, πού καθηλώνουν τήν επιθυμία σέ προετοιμασμένα άδιέξοδα. Γι' αυτό, τό οιδιπόδειο άνθίζει στίς καθυποταγμένες ομάδες, έχει όπου ένα καταστημένο σύστημα επενδύεται στίς ίδιες τίσ κατασταλτικές της μορφές. Και δέν είναι οι μορφές τής ύποταγμένης ομάδας πού έξαρτιόνται από οιδιπόδειες προβολές και ταυτίσεις, αλλά ακριβώς τό αντίθετο: οι οιδιπόδειες εφαρμογές έξαρτιόνται από τούς προσδιορισμούς τής καθυποταγμένης ομάδας σαν συνολικής άφετηρίας, και από τή λιμπιντινική επένδυσή τους (εργάζομαι από τά δεκατρία μου χρόνια, άνέβηκα στήν κοι-

νωνική κλίμακα, προήχθηκα, ανήκω στην τάξη των έμμεταλλευτών...). 'Υπάρχει λοιπόν μέσα στο άσυνείδητο μιά χωριστική χρήση των συζευκτικών συνθέσεων πού δέν συμπίπτει μέ τίς ταξικές διαιρέσεις, άν και άποτελεί άκαταμάχητο όπλο στά χέρια τής κυρίαρχης τάξης: ή χρήση αυτή δίνει στον καθένα την αίσθηση ότι «είναι από τούς δικούς μας», ότι ανήκει σέ μιάν άνώτερη φυλή πού άπειλείται από τόν έξωτερικό έχθρό. Παράδειγμα ό Μικρός-Λευκός, γιός σκαπανέων, ό διαμαρτυρόμενος 'Ιρλανδός πού μνημονεύει τή νίκη των προγόνων του, ό φασίστας πού ανήκει στή ράτσα των άφεντάδων. Τό οιδιπόδειο έξαρτιέται από ένα τέτοιο έθνικιστικό, θρησκευτικό, ρατσιστικό αίσθημα και όχι τό αντίστροφο: δέν είναι ό πατέρας πού προβάλλεται στον 'Αρχηγό αλλά ό 'Αρχηγός πού εφαρμόζεται στον πατέρα, είτε γιά νά μάς πει «δέν θά ξεπεράσεις τόν πατέρα σου», είτε γιά νά μάς πει: «θά τόν ξεπεράσεις όταν ξαναβρεις τούς προγόνους μας». 'Ο Lacan έδειξε βαθυστόχαστα τόν δεσμό του οιδιπόδειου μέ τή χωριστική άπομόνωση. 'Όχι όμως μέ τήν έννοια ότι ό χωρισμός είναι μιά συνέπεια του οιδιπόδειου, συνέπεια πού βρίσκεται στή βάση τής άδελφοσύνης των άδελφών όταν ό πατέρας πεθάνει. 'Αντίθετα, ή χωριστική χρήση είναι προϋπόθεση του οιδιπόδειου, στον βαθμό πού τό κοινωνικό πεδίο επανάγεται στον οικογενειακό δεσμό, μονάχα όταν προϋποθέτει έναν πελώριο άρχαϊσμό, μιάν ένσάρκωση τής φυλής, προσωπική ή πνευματική – ναι, είμαι από τούς δικούς σας...

Δέν πρόκειται γιά ζήτημα ιδεολογίας. 'Υπάρχει μιά άσυνείδη λιμπιντική επένδυση του κοινωνικού πεδίου πού συνυπάρχει, αλλά δέν συμπίπτει αναγκαστικά, μέ τίς προ-συνείδητες επενδύσεις, ή μέ αυτό πού οί προ-συνείδητες επενδύσεις «θά έπρεπε νά είναι». Γι' αυτό και όταν υποκείμενα, άτομα ή ομάδες, πάνε φανερά ενάντια στα ταξικά τους συμφέροντα, όταν προσχωρούν στα ταξικά συμφέροντα και ιδανικά πού ή δική τους αντικειμενική κατάσταση θά έπρεπε νά τούς κάνει νά τά καταπολεμούν, δέν φτάνει νά λέμε: ξεγελάστηκαν, οί μάζες ξεγελάστηκαν. Δέν είναι ζήτημα ιδεολογικό, παραγνώρισης και παραίσθησης, είναι ζήτημα επιθυμίας και ή επιθυμία άποτελεί μέρος τής υπο-δομής. Οί προσυνείδητες επενδύσεις γίνονται, ή θά έπρεπε νά γίνονται, σύμφωνα μέ τά συμφέροντα αντίθετων τάξεων. 'Αλλά οί άσυνείδητες επενδύσεις γίνονται σύμφωνα μέ τοποθετήσεις τής επιθυμίας και μέ χρήσεις τής σύνθεσης πολύ διαφορετικές από τά συμφέροντα του επιθυμούντος υποκειμένου, άτομικού ή συλλογικού. Οί άσυνείδητες αυτές επενδύσεις μπορούν νά εξασφαλίσουν τή γενική ύποταγή σέ μιάν κυρίαρχη τάξη, κάνοντας νά περάσουν τομές και χωρισμοί σ' ένα κοινωνικό πεδίο, εφόσον σ' αυτό έχει άκριβώς εισβάλει ή επιθυμία και όχι πιά τό συμφέρον. Μιά μορφή κοινωνικής παραγωγής και άναπαραγωγής, μέ τούς οικονομικούς και χρηματοπιστωτικούς της μηχανισμούς, τούς πολιτικούς της

σχηματισμούς κλπ., μπορεί νά είναι επιθυμητή αυτή καθαυτή – όλόκληρη ή μέρος της – άσχετα από τά συμφέροντα του επιθυμούντος υποκειμένου. Δέν πρόκειται γιά μεταφορικό σχήμα (ούτε καν πατρικής φύσης) όταν άκούμε νά λέγεται πώς ό Χίτλερ έκανε τούς φασίστες νά έχουν στόση. Ούτε και μιλούμε μεταφορικά όταν λέμε πώς μιά τραπεζική ή χρηματιστηριακή πράξη, ένα χρεώγραφο, ένα κουπόνι, μιά πίστωση, προκαλεί στόση σέ ανθρώπους πού δέν είναι καν τραπεζικοί. Και τό χρήμα πού μπουμπουκιάζει, τό χρήμα πού παράγει χρήμα; 'Υπάρχουν «συμπλέγματα» οικονομικο-κοινωνικά πού είναι συνάμα και άληθινά συμπλέγματα του άσυνείδητου, και πού μεταδίνουν ήδονή από τό άνωτερο στο κατώτερο τμήμα τής ιεραρχίας τους (όπως λογονύχρη τό στρατιωτικο-βιομηχανικό σύμπλεγμα). Και ή ιδεολογία, τό οιδιπόδειο, ό φαλλός δέν έχουν εδώ καμιά θέση γιατί όλα αυτά έξαρτιόνται από τά συμπλέγματα πού άναφέραμε, αντί νά είναι ή άρχή τους. Γιατί πρόκειται γιά ροές, γιά άποθέματα, γιά διακοπές και γιά διακυμάνσεις τής ροής· ή επιθυμία βρίσκεται παντού όπου κάτι ρέει και κυλά παρασύροντας ένδιαφερόμενους αλλά και μεθυσμένους ή κοιμισμένους, σέ θανάσιμες έξβολές.

Σκοπός λοιπόν τής σχιζοανάλυσης είναι: νά αναλύσει τήν ειδική φύση των λιμπιντικών επενδύσεων στο οικονομικό και τό πολιτικό πεδίο και νά δείξει, μέ ποιόν τρόπο ή επιθυμία μπορεί νά πειστεί νά επιθυμεί τήν ίδια της τήν καταστολή μέσα στο υποκείμενο πού επιθυμεί: (άπό εδώ και ό ρόλος τής όρμής του θανάτου στή σύνδεση τής επιθυμίας μέ τό κοινωνικό πεδίο). 'Όλα αυτά όμως δέν συμβαίνουν στο επίπεδο τής ιδεολογίας αλλά σέ πολύ κατώτερο επίπεδο: μιά άσυνείδη επένδυση φασιστικού, ή αντιδραστικού τύπου, μπορεί κάλλιστα νά συνυπάρχει μέ μιά συνειδητή επαναστατική επένδυση. Και αντίστροφα (άλλά σπάνια), μιά επαναστατική επένδυση μπορεί – στο επίπεδο τής επιθυμίας – νά συνυπάρχει μέ μιάν αντιδραστική επένδυση σύμφωνη μ' ένα συνειδητό συμφέρον. Πάντως, οί συνειδητές και οί άσυνείδητες επενδύσεις δέν ανήκουν στον ίδιο τύπο, άκόμα κι όταν συμπίπτουν και είναι επάλληλες. 'Ορίζουμε τήν αντιδραστική άσυνείδη επένδυση ως σύμφωνη μέ τό συμφέρον τής κυρίαρχης τάξης αλλά πού δρώ γιά λογαριασμό της ως επιθυμία κάνοντας χωριστική χρήση των συζευκτικών συνθέσεων, από τίς όποιες προέρχεται τό οιδιπόδειο: ανήκω στην άνώτερη φυλή. 'Η επαναστατική άσυνείδη επένδυση είναι τέτοια πού ή επιθυμία – και πάλι μέ τό δικό της τρόπο – άντανακλά τό συμφέρον των κυριαρχούμενων, έμμεταλλευόμενων, τάξεων και κάνει νά κυλούν ροές ικανές νά σπάσουν όλους τούς χωρισμούς και τίς οιδιπόδειες εφαρμογές τους, ικανές νά παραισθητοποιήσουν τήν ιστορία, νά παραληρηματοποιήσουν τίς φυλές και νά βάλουν φωτιά στις ήπειρους. 'Όχι, δέν είμαι από τούς δικούς σας, είμαι ό άπέξω και ό άπεδαφικοποιημένος, «ανήκω άνεκαθεν στην κατώ-

τερη φυλή... είμαι ζώο, είμαι νέγρος». Κι εδώ πρόκειται πάλι για τήν έντονη δύναμη επένδυσης ή αντι-επένδυσης στο άσυνειδητο. Τό οιδιπόδειο τινάζεται στον άέρα, επειδή οι ίδιες του οι προϋποθέσεις ανατινάχτηκαν στον άέρα. *Η νομαδική και πολυσήμαντη χρήση των συζευκτικών συνθέσεων αντιτίθεται στη χωριστική και άμφιμονοσήμαντη χρήση.* Τό παραλήρημα έχει κάτι σαν δύο πόλους: ένα ρατσιστικό και φυλετικό, παρανοϊκό-χωριστικό και σχιζο-νομαδικό. Κι ανάμεσα στους δύο πόσα και πόσα λεπτεπίλεπτα και άβέβαια γλιστρήματα, όπου τό ίδιο τό άσυνειδητο ταλαντεύεται ανάμεσα στις αντιδραστικές του φορτίσεις και τις επαναστατικές του δυναμικότητες. *Ακόμα κι ό πρόεδρος Schreber μεταμορφώνεται σε Μεγάλο Μογγόλο διαβαίνοντας και ξεπερνώντας τον άριο διαχωρισμό.* Από εδώ και ή άμφισημία των κειμένων στους μεγάλους συγγραφείς, όταν χειρίζονται τό θέμα των φυλών, θέμα γόνιμο σε διαφορούμενα όπως και τό πεπρωμένο. *Η σχιζοανάλυση πρέπει τώρα να ξεδιαλύνει τό κουβάρι.* Γιατί τό να διαβάσεις ένα κείμενο, δέν είναι ποτέ μία σοφή άσκηση για τήν άνεύρεση σημαινόμενων, κι ακόμα λιγότερο μία κατεξοχήν γραμματολογική άσκηση για άνεύρεση ενός σημαίνοντος – αλλά μία παραγωγική χρήση τής λογοτεχνικής μηχανής, μία συναρμολόγηση επιθυμητικών μηχανών, σχιζοειδής άσκηση πού ξεχωρίζει από ένα κείμενο τήν επαναστατική του δύναμη. «*Ωστε λοιπόν!*» ή ό στοχασμός του *Igitur** για τή φυλή, σε άπαραίτητη άναφορά προς τήν τρέλα.

*
* *

Άνεξάντλητο και πάντα επίκαιρο τό ρεπερτόριο των άνοησιών για τό οιδιπόδειο. Μας λένε πώς οι πατεράδες πέθαιναν επί «χιλιάδες χρόνια τώρα» (άκουσον! άκουσον!) και πώς ή αντίστοιχη «έσωτερικήυση» του πατρικού ειδώλου έγινε μεταξύ παλαιολιθικής και των άρχων τής νεολιθικής εποχής «πρίν από όχτώ χιλιάδες χρόνια πάνω-κάτω»⁴⁰. *Η φτιάχνεις ιστορία ή δέν φτιάχνεις καθόλου.* *Άλλά ή άλληθια είναι ότι ή εϊδηση για τόν θάνατο του πατέρα μας φαίνεται λίγο καθυστερημένη.* *Θά ήταν λάθος να άνακατέψει κανείς τόν Νίτσε σ' αυτή τήν ιστορία.* Γιατί δέν είναι ό Νίτσε πού άναμασά τόν θάνατο του πατέρα, ούτε και περνά τήν παλαιολιθική του περίοδο έσωτερικεύοντάς τον. *Αντίθετα, ό Νίτσε είναι μπουχτισμένος μ' όλες αυτές τις ιστορίες γύρω από τόν θάνατο του πατέρα, τόν θάνατο του Θεού, και θέλει να βάλει ένα τέλος στις άτέρμωνες αυτές συζητήσεις – συζητήσεις πού ήταν ήδη τής μόδας στην έπη-*

* *Igitur*: τό λατιν. *igitur* – άρα, όποτε· εδώ με τή σημασία πού του δίνει ό Μαλλαρμέ («*Igitur*» είναι τίτλος ενός ποιήματος του Μαλλαρμέ). (Σημ. Γ.Κ.).

⁴⁰ Gérard Mendel, *La Révolte contre le père*, Payot, 1968, σ. 422.

ρασμένη από τόν Hegel εποχή του. *Άλίμονο!* ό Νίτσε γελάστηκε: οι συζητήσεις συνεχίστηκαν. *Άλλά ό Νίτσε έννοούσε γά περάσουμε επιτέλους στα σοβαρά ζητήματα.* *Είχε κιόλας δώσει δώδεκα ή δεκατρείς εκδοχές για τόν θάνατο του Θεού, για να μην παραλείψει τίποτε και να πάψει πιά ό κόσμος να μιλάει για τό θέμα τουτο – για να τό διακωμωδήσει.* *Και έξηγει πώς ό θάνατος του Θεού δέν έχει καμιά σημασία, πώς δέν ενδιαφέρει πραγματικά παρά τόν τελευταίο Πάπα: αν ό Θεός έχει πεθάνει ή όχι, αν ό πατέρας έχει πεθάνει ή όχι, τό αποτέλεσμα είναι τό ίδιο, άφου ή ίδια καταστολή και ή ίδια άπώθηση συνεχίζονται, άλλου στο όνομα του Θεού ή ενός ζωντανού πατέρα, κι άλλου στο όνομα του ανθρώπου ή του έσωτερικευμένου νεκρού πατέρα.* *Ό Νίτσε λέει πώς τό σπουδαίο δέν είναι ή εϊδηση πώς πέθανε ό Θεός, αλλά τό χρονικό διάστημα πού χρειάζεται για να καρποφορήσει ή εϊδηση αυτή.* *Εδώ, ό ψυχαναλυτής τεντώνει τό άφτι· νομίζει πώς κατάλαβε: είναι γνωστό πώς τό άσυνειδητο άργει να χωνέψει μίαν εϊδηση· μπορούμε μάλιστα να παραθέσουμε όρισμένες περικοπές από τόν Freud, πού δείχνουν πώς τό άσυνειδητο άγνοεί τόν χρόνο και, σαν αϊγυπτιακός τάφος, συντηρεί τά άντικείμενα πού περιέχει.* *Όμως δέν είναι καθόλου αυτό πού ό Νίτσε θέλει να πει: δέν θέλει να πει πώς ό θάνατος του Θεού άργει να φτάσει στο άσυνειδητο.* *Έννοει πώς εκείνο πού άργει τόσο πολύ να φτάσει ως τή συνείδηση είναι ή εϊδηση ότι ό θάνατος του Θεού δέν παίζει κανένα ρόλο για τό άσυνειδητο.* *Οι καρποί τής εϊδησης, δέν είναι οι συνέπειες από τόν θάνατο του Θεού, αλλά τούτη ή άλλη εϊδηση, ότι ό θάνατος του Θεού δέν έχει καμιά συνέπεια.* *Μ' άλλα λόγια, ότι ούτε ό Θεός ούτε ό πατέρας ύπηρεξαν ποτέ (ή ύπηρεξαν μονάχα στα περασμένα, ίσως στην παλαιολιθική εποχή...).* *Άπό πάντα σκοτώναν άπλώς ένα νεκρό.* *Οι καρποί τής εϊδησης για τόν θάνατο του Θεού άφανίζονται τόσο τό άνθος του θανάτου όσο και τό μπουμπούκι τής ζωής.* *Γιατί, τό αν ζει ή πέθανε, είναι ζήτημα πίστης, παραμένει πάντα τό στοιχείο τής πίστης.* *Η άναγγελία του θανάτου του πατέρα άποτελεί μίαν έσχατη πίστη, «τήν πίστη στην δύναμη τής άπιστίας», πού ό Νίτσε λέει γι' αυτήν: «Η βία ύποδηλώνει πάντα τήν άνάγκη μιας πίστης, ενός στηρίγματος, μιας δομής...».* *Δομής-οιδιπόδειου.*

Ό Ένγκελς θαύμαζε τή μεγαλοφυία του Bachofen, πού είχε άνακαλύψει μέσα στον μύθο τά σύμβολα του μητριαρχικού δικαίου και του πατριαρχικού δικαίου, τις συγκρούσεις τους και τις σχέσεις τους. *Άλλά ό Ένγκελς παρεισάγει μιά συγκαλυμμένη μομφή πού τά αλλάζει όλα: φαίνεται πώς ό Bachofen τά πιστεύει αυτά, πιστεύει στους μύθους, στις Έρινύες, στον Άπόλλωνα, στην Άθηνά⁴¹.* *Η ίδια μομφή μπορεί να*

⁴¹ F. Engels, *Η καταγωγή τής οικογένειας, τής άτομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*, γαλλ. μετάφρ., Ed. Sociales, σ. 19, Πρόλογος.

ἀπευθυνθεί ακόμη περισσότερο στους ψυχαναλυτές: θά ἔλεγε κανείς πώς πιστεύουν στὸν μῦθο, στὸ οἰδιπόδειο, στὸν εὐνοχιισμό. Ἀπαντοῦν: τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἂν πιστεύουμε ἐμεῖς σ' αὐτά, ἀλλὰ ἂν τὸ ἴδιο τὸ ἀσυνείδητο τὰ πιστεύει. Ἀλλὰ τί εἶναι αὐτὸ τὸ ἀσυνείδητο πού ἔχει καταντήσει μιὰ πίστη; Καί ποιός τοῦ διοχετεύει πίστη; Ἡ ψυχανάλυση δὲν μπορεῖ νὰ γίνει αὐστηρή ἐπιστήμη, ἂν δὲν βάλε μέσα σέ παρένθεση τὴν πίστη, δηλαδή ἂν δὲν προχωρήσει σέ μιὰν ὀλιστική ἐρμηγεία τοῦ οἰδιπόδειου σάν ἰδεολογικῆς μορφῆς. Δὲν φτάνει νὰ λέμε πώς τὸ οἰδιπόδειο εἶναι μιὰ ψευδῆς πίστη· πρέπει νὰ πούμε πώς ἡ πίστη εἶναι κατανάγκη κάτι τὸ ψεύτικο, πού διαστρέφει καὶ καταπνίγει τὴν οὐσιαστικὴ παραγωγή. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ δραματιστές εἶναι ἐκεῖνοι πού πιστεύουν λιγότερο ἀπ' ἄλλους. Ὅταν συσχετίζουμε τὴν ἐπιθυμία μὲ τὸ οἰδιπόδειο καταδικάζουμε τὸν ἑαυτὸ μας νὰ ἀγνοεῖ τὸν παραγωγικὸ τῆς χαρακτῆρα καὶ καταδικάζουμε τὴν ἴδια τὴν ἐπιθυμία νὰ περιορίζεται σέ ἀόριστα ὄνειρα, ἢ φαντασίες, πού εἶναι ἀπλῶς οἱ συνειδητές τῆς ἐκφράσεις· τὴ συσχετίζουμε μὲ ἀνεξάρτητες ὑπάρξεις, τὸν πατέρα τῆς μητέρας, τοὺς γεννήτορες, πού τὰ στοιχεῖα τους δὲν εἶναι ἀκόμα τὰ ἐσωτερικά στοιχεῖα τῆς ἐπιθυμίας. Τὸ ζήτημα τοῦ πατέρα εἶναι σάν τὸ ζήτημα τοῦ Θεοῦ: γεννημένο ἀπὸ μιὰν ἀφηρημένη σκέψη, προϋποθέτει πώς ὁ δεσμός ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ φύση, ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κόσμο, ἔχει κοπεῖ, ἔτσι πού ὁ ἄνθρωπος θά πρέπει νὰ παράγεται σάν ἄνθρωπος ἀπὸ κάτι τὸ ἐξωτερικὸ ἀπὸ τὴ φύση καὶ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Στὸ σημεῖο αὐτὸ, ὁ Νίτσε παρατηρεῖ – ἀπαράλλαχτα ὅπως καὶ ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἑνγκελς: «Ξεκαρδιζόμαστε στὰ γέλια καὶ μόνο πού βλέπουμε νὰ γειτονεύουν ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ κόσμος, χωρισμένοι ἀπὸ τὴν μεγαλόπρεπη κενοδοξία τῆς μικροσκοπικῆς λέξης καί»⁴². Ὅλοτετα διαφορετικὴ εἶναι ἡ συνεκτατότητα – ἡ συνέκταση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς φύσης· κυκλικὴ κίνηση μέσω τῆς ὁποίας τὸ ἀσυνείδητο, παραμένοντας πάντα ὑποκείμενο, παράγεται καὶ ἀναπαράγεται ἀπὸ μόνο του. Τὸ ἀσυνείδητο δὲν ἀκολουθεῖ τίς διακλαδώσεις μιᾶς αὖξουσας (ἢ φθίνουσας) γενεαλογίας ἀπὸ τὸ ἓνα σῶμα στὸ ἄλλο: ὁ πατέρας σου, ὁ πατέρας τοῦ πατέρα σου κλπ. Τὸ ἔνδοξο σῶμα εἶναι τὸ ἀντικείμενο, καὶ ὄχι τὸ ὑποκείμενο τῆς ἀναπαραγωγῆς μὲ τὴ γέννηση. Τὸ μόνο ὑποκείμενο τῆς ἀναπαραγωγῆς εἶναι τὸ ἴδιο τὸ ἀσυνείδητο πού δρῖσκειται μέσα στὴν κυκλικὴ μορφή τῆς παραγωγῆς. Δὲν εἶναι ἡ σεξουαλικότητα ἓνα μέσο πού ἐξυπηρετεῖ τὴ γέννηση· ἀντίθετα, ἡ γέννηση τῶν σωμάτων εἶναι ἐκείνη πού ἐξυπηρετεῖ τὴ σεξουαλικότητα, σάν αὐτο-παραγωγή τοῦ ἀσυνείδητου. Δὲν εἶναι ἡ σεξουαλικότητα πού ἀντιπροσωπεύει ἓνα ἑπαθλο γιὰ τὸ ἐγώ, γιὰ τὴν ὑποταγή του στὴ διαδικασία τῆς γέννησης· ἀντίθετα, ἡ γέν-

⁴² F. Nietzsche, «Ἡ χαρούμενη γνώση», V, παράγρ. 346 (καὶ Marx, *Οικονομία καὶ Φιλοσοφία*, Πρίαδε, II, σ. 88-90).

νηση εἶναι ἡ παρηγοριά τοῦ ἐγώ, ἡ προέκτασή του, τὸ πέρασμά του ἀπὸ τὸ ἓνα σῶμα στὸ ἄλλο, πού μὲ τὴ μεσολάβησή του τὸ ἀσυνείδητο αὐτοαναπαράγεται μέσα στὸ ἴδιο. Μ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἔννοια, πρέπει νὰ λέμε: τὸ ἀσυνείδητο ἦταν πάντα ὄρφανό, δηλαδή γεννιόταν μόνο του μέσα στὴν ταύτιση τῆς φύσης καὶ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι λοιπὸν τὸ ζήτημα τοῦ πατέρα, τὸ ζήτημα τοῦ Θεοῦ ἔχει καταντήσει ἀνόητο, ἀδιάφορο. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα νὰ δέχεσαι ἢ νὰ ἀρνεῖσαι ἓνα τέτοιο ὄν, νὰ τὸ ζεῖς ἢ νὰ τὸ σκοτώνεις: εἶναι μιὰ μόνη καὶ ἡ ἴδια παρανόηση τῆς φύσης τοῦ ἀσυνείδητου.

Οἱ ψυχαναλυτές ὅμως ἐπιμένουν νὰ παρουσιάζουν τὸν ἄνθρωπο ἀφηρημένα, δηλαδή ἰδεολογικά, γιὰ τὴν κουλτούρα. Τὸ οἰδιπόδειο εἶναι ἐκεῖνο πού παρουσιάζει τὸν ἄνθρωπο μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, καὶ πού δίνει μιὰ δομὴ στὴν ἀπατηλὴ κίνηση τῆς ἀτέρμονης προόδου ἢ τῆς ἀτέρμονης παλινδρόμησης: ὁ πατέρας σου καὶ ὁ πατέρας τοῦ πατέρα σου, χιονοστιβάδα τοῦ Οἰδίποδα πού φτάνει ὡς τὸν πατέρα τῆς ὀρθῆς, ὡς τὸν Θεὸ καὶ τὴν παλαιολιθικὴ ἐποχή. Τὸ οἰδιπόδειο εἶναι αὐτὸ πού μᾶς κάνει ἄνθρωπο, γιὰ καλὸ μας ἢ γιὰ κακὸ μας, μᾶς λείει ἢ μαρολογία. Ὁ τόνος μπορεῖ βέβαια νὰ ποικίλλει, τὸ νόημα ὅμως μένει τὸ ἴδιο: δὲν θά ξεφύγεις ποτέ ἀπὸ τὸ οἰδιπόδειο· μπορεῖς μονάχα νὰ διαλέξεις ἀνάμεσα στὴ «νευρωτικὴ διέξοδο» καὶ στὴ «μὴ-νευρωτικὴ διέξοδο». Ὁ τόνος μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ τόνος τοῦ φανατικοῦ ψυχαναλυτῆ, τοῦ ψυχαναλυτῆ-ἀστυνόμου: ὅσοι δὲν ἀναγνωρίζουν τὸν ἱμπεριαλισμὸ τοῦ οἰδιπόδειου εἶναι οἱ ἐπικίνδυνοι παραστρατημένοι, οἱ ἄκροι ἀριστεροί, πού πρέπει νὰ παραδοθοῦν στὴν κοινωνικὴ καὶ τὴν ἀστυνομικὴ καταστολή, μιλοῦν πάρα πολύ, καὶ τοὺς λείπει ἡ προωκτικότητα (Dr Mendel, Drs Stépfane). Σύμφωνα μὲ ποιὸ φοβερό λογοπαίγνιο, ὁ ψυχαναλυτής (analyste) γίνεται ὑπερασπιστῆς τῆς προωκτικότητας (analité);* Ἔχουμε εἴτε τὸν ψυχαναλυτῆ-ἱερωμένο, τὸν εὐσεβῆ ψυχαναλυτῆ πού ἐξυμνεῖ τὴν ἀγιάτρευτη ἀνεπάρκεια τοῦ εἶναι: δὲν βλέπετε πώς τὸ οἰδιπόδειο μᾶς σώζει ἀπὸ τὸ οἰδιπόδειο; εἶναι ἡ ἀθλιότητά μας, ἀλλὰ καὶ τὸ μεγαλεῖο μας, ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν τὸ διώνουμε νευρωτικά ἢ ἂν διώνουμε τὴ δομὴ του, μητέρα τῆς ἀγίας πίστεως (J.M. Pohier). Εἴτε πάλι τὸν τεχνο-ψυχαναλυτῆ, τὸν ἀναμορφωτῆ μὲ τὴν ἔμμονη ἰδέα τοῦ τριγώνου, πού πετυγχάνει μέσα στὸ οἰδιπόδειο τὰ λαμπρὰ δῶρα τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν ταυτότητα, τὴν καταθλιπτικὴ μανία καὶ τὴν ἐλευθερία σέ συνθήκες μιᾶς ἀτέρμονης προόδου: «Μὲ τὸ οἰδιπόδειο, τὸ ἄτομο μαθαίνει νὰ διώνει τὴν τριγωνικὴ κατάσταση, ἐχέγγυο τῆς ταυτότητάς του, καὶ ταυτόχρονα ἀνακαλύπτει – πότε μὲ τὴν κατάθλιψη καὶ πότε μὲ τὴν ἔξαρση – τὴ θεμελιακὴ ἀλλοτριώση, τὴν ἀγιάτρευτη μοναξιά του, τίμημα τῆς ἐλευθερίας του. Ἡ θεμελιακὴ

* Analyste-analité: γαλλικὸ λογοπαίγνιο, πού εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀποδοθεῖ στὰ ἑλληνικά (Σημ. Γ.Κ.).

δομή του οιδιπόδειου δέν πρέπει να γενικεύεται μόνο στον χρόνο, σε όλες τις τριγωνικές εμπειρίες του παιδιού με τους γονιούς του, πρέπει ακόμα να γενικεύεται και στον χώρο, σε τριγωνικές σχέσεις διαφορετικές από τις σχέσεις γονιών-παιδιών»⁴³.

Τό άσυνείδητο δέν θέτει κανένα πρόβλημα νοήματος, αλλά μονάχα προβλήματα χρήσης. Τό ερώτημα για την επιθυμία δέν είναι: «τί πάει να πει;» αλλά πώς λειτουργεί. Πώς λειτουργούν οι επιθυμητικές μηχανές, οι δικές σου, οι δικές μου, με ποιές εμπλοκές – πού αποτελούν μέρος της χρήσης τους – πώς περνούν από τό ένα σώμα στο άλλο, πώς γαντζώνονται πάνω στο δίχως όργανα σώμα, πώς αντιθέτουν τον δικό τους τρόπο λειτουργίας στις κοινωνικές μηχανές; Ένα πειθήνιο γρανάζι λιπαίνεται, ή αντίθετα μιά καταχθόνια μηχανή ετοιμάζεται. Ποιές συνδέσεις, ποιές διαζεύξεις, ποιές συζεύξεις, ποιά είναι ή χρήση των συνθέσεων; Τό άσυνείδητο δέν αντιπροσωπεύει τίποτα αλλά παράγει κάτι· δέν πάει να πει τίποτα, αλλά λειτουργεί. Άκριδώς με τή γενική κατάρρευση του ερωτήματος «Τί πάει να πει;» κάνει την εμφάνισή της ή επιθυμία. Τό πρόβλημα τής γλώσσας μπόρεσε να τεθεί μόνο εφόσον οι γλωσσολόγοι και οι λογικοί άδειασαν τό νόημα. Καί ή πιο μεγάλη ισχύ τής γλώσσας άνακαλύφθηκε όταν εξετάστηκε τό έργο σαν μηχανή πού παράγει όρισμένα αποτελέσματα, ειδική για μιάν όρισμένη χρήση. Ο Malcolm Lowry μäs λέει για τό έργο του: είναι ό,τι θέλετε, μιά πού λειτουργεί, «και να είστε βέβαιοι πώς λειτουργεί, γιατί τό έχω δοκιμάσει» – ένα σύστημα μηχανών⁴⁴. Όστόσο, τό να μήν είναι τό νόημα τίποτε άλλο από τή χρήση, δέν γίνεται σταθερή θεμελιακή άρχή παρά μονάχα όταν διαθέτουμε ένυπάρχοντα κριτήρια ίκανά να προσδιορίζουν τις νόμιμες χρήσεις, σε αντιδιαστολή προς τις παράνομες χρήσεις, πού αντίθετα άνάγουν τή χρήση σε ένα ύποθετικό νόημα και άποκαθιστούν ένα είδος ύπερβατικότητας. Η λεγόμενη ύπερβατική άνάλυση είναι άκριδώς ό προσδιορισμός των κριτηρίων αυτών πού ένυπάρχουν στο πεδίο του άσυνείδητου, εφόσον τά κριτήρια αντιτάσσονται στις έξωγενείς χρήσεις ενός «τί θέλει να πει;». Η σχιζοανάλυση είναι μαζί και ύπερβατική και ύλιστική άνάλυση. Είναι κριτική, με την έννοια ότι άσκει την κριτική του οιδιπόδειου, ή ότι όδηγει τό οιδιπόδειο στην ίδια την αυτο-κριτική του. Σκοπός τής σχιζοανάλυσης είναι να έρηνήσει ένα ύπερβατικό και όχι ένα μεταφυσικό άσυνείδητο· ύλιστικό και όχι ιδεαλιστικό· σχιζοφρενικό και όχι οιδιπόδειο· άνεικονικό και όχι φαντασιακό· πραγματικό και όχι συμβολικό· μηχανηματικό και όχι δομικό· μοριακό, μικροψυχικό και μικρολογικό, και όχι γραμμομοριακό ή άγελαίο· παραγωγικό και όχι έκφραστικό. Καί πρόκειται εδώ για πρακτικές άρχές, σαν όδηγίες για τή «θεραπεία».

⁴³ Jacques Hochmann, *Pour une psychiatrie communautaire*, σ. 38.

⁴⁴ Malcolm Lowry, *Choix de lettres* (γαλλ. μετάφρ.) Denoel, σ. 86-87.

Είδαμε λοιπόν παραπάνω με ποιόν τρόπο τά ένυπάρχοντα κριτήρια τής επιθυμητικής παραγωγής επιτρέπουν τον προσδιορισμό των νόμιμων χρήσεων των συνθέσεων, πού είναι όλοτελα διαφορετικές από τις οιδιπόδειες χρήσεις. Καί σε σχέση με αυτήν την επιθυμητική παραγωγή, οι οιδιπόδειες άθέμιτες χρήσεις μäs φαίνονταν πολύμορφες, αλλά πάντα περιστρεφόμενες γύρω από την ίδια πλάνη και ότι περιέβαλλαν θεωρητικούς παραλογισμούς. Καί πρώτα-πρώτα, μιά μερική και μη-έξειδικευμένη χρήση των συνδυετικών συνθέσεων αντίτασσόταν στην οιδιπόδεια καθολική και ειδική χρήση. Η καθολική-ειδική αυτή χρήση είχε δύο όψεις: μιά γονεϊκή και μιά συζυγική, πού σ' αυτές αντίστοιχούσαν ή τριγωνική μορφή του οιδιπόδειου και ή άναπαραγωγή της. Στηριζόταν σ' έναν παραλογισμό τής παρεκβολής, πού τελικά συνιστούσε την τυπική αίτία του οιδιπόδειου, και πού ή άθεμιτότητά της βάραινε πάνω στο σύνολο τής πράξης: την έξαγωγή από τή σημαίνουσα άλυσιδα ενός άρτιου ύπερβατικού άντικειμένου, ως δεσποτικού σημαίνοντος, άπ' όπου φαίνεται τότε να έξαρτείται όλόκληρη ή άλυσιδα όρίζοντας μιάν έλλειψη στην κάθε επιθυμητική θέση, συγκολλώντας την επιθυμία με ένα νόμο, δημιουργώντας την ψευδαίσθηση μιάς άποκόλλησης. Κατά δεύτερο λόγο, μιά έγκλειστική ή μη-περιοριστική χρήση των διαζευκτικών συνθέσεων αντίτίθεται στην οιδιπόδεια, άποκλειστική, περιοριστική χρήση τους. Αυτή ή περιοριστική χρήση έχει με τή σειρά της δυό πόλους, ένα φαντασιακό και ένα συμβολικό, άφου δέν επιτρέπει την έκλογή παρά μόνο άνάμεσα στις άποκλειστικές συμβολικές διαφορίσεις και τό άδιαφόριστο φαντασιακό, πόλους συσχετικά καθορισμένους από τό οιδιπόδειο. Η χρήση δείχνει τούτη τή φορά πώς ενεργεί τό οιδιπόδειο, ποιά είναι ή μέθοδος του οιδιπόδειου: παραλογισμός του *double bind*, του διπλού άδιέξοδου, (ίσως θά ήταν καλύτερα να τό μεταφράζαμε, σύμφωνα με μιάν ύπόδειξη του Henri Gobard, «διπλοαδή», όπως είναι ή διπλή λαβή στην πάλη, για να δείξουμε καθαρότερα τή μεταχείριση πού κάνουν όρισμένοι στο άσυνείδητο όταν τό άλυσοδένουν και από τις δυό μεριές, χωρίς να του άφήνουν άλλη διέξοδο παρά να άπαντά «οιδιπόδειο», να άπαγγέλλει «οιδιπόδειο», στην άρρώστια όσο και στην ύγεια, στις κρίσεις του όσο και στη λύση τους, στη λύση του όσο και στο πρόβλημά του· γιατί, έτσι κι άλλιώς, τό *double bind* δέν είναι ή σχιζοφρενική διαδικασία αυτή καθαυτή, αλλά αντίθετα, τό ίδιο τό οιδιπόδειο, εφόσον σταματά τή διαδικασία ή την κάνει να συνεχίζεται στο κενό). Τρίτο, μιά νομαδική και πολυσήμαντη χρήση των συζευκτικών συνθέσεων αντίτάσσεται στη χωριστική και άμφιμονοσήμαντη χρήση. Κι εδώ επίσης, ή άμφιμονοσήμαντη αυτή χρήση – άθμιτη από την άποψη του ίδιου του άσυνείδητου – έχει κατά κάποιο τρόπο δυό στιγμές: μιά φυλετική, έθνιστική, θρησκευτική κλπ., πού συνιστά, μέσω τής χωριστικής ένέργειας, ένα άφετηριακό σύνολο, πού προϋποτίθεται πάντα από τέ

οιδιπόδειο, έστω και έντελώς έμμεσα· και μιά οικογενειακή στιγμή που συνιστά τό άφετηριακό σύνολο, μέσω της εφαρμογής. Άπ' όπου και ό τρίτος παραλογισμός, της εφαρμογής, που παγιώνει την οιδιπόδεια κατάσταση μέ την έγκαθίδρυση ενός συνόλου άμφιμονοσήμαντων σχέσεων ανάμεσα στους προσδιορισμούς του κοινωνικού πεδίου και τους οικογενειακούς προσδιορισμούς, καθιστώντας έτσι όχι μόνο δυνατή αλλά και αναπόφευγη την έπαναγωγή των λιμπιντινικών επενδύσεων στο αίώνιο «μπαμπάς-μαμά». Κι όμως ακόμα δέν εξαντλήσαμε όλους τους παραλογισμούς που προσανατολίζουν ούσιαστικά τή θεραπεία πρός μια ξέφρενη έξοιδιπόδιση, καταπρόδωση της επιθυμίας, έπιτροφή του άσυνείδητου στο βρεφοκομείο, ναρκισσική μηχανή για κρά φλύαρα και άλαζονικά έγώ, άτέρμονη απορρόφηση καπιταλιστικής υπεραξίας, λογόρροια έναντι χρηματόρροιας, άτέλειωτη ιστορία, ή ψυχανάλυση.

Οί τρεις πλάνες σχετικά μέ την επιθυμία, ονομάζονται έλλειψη, νόμος και σημαίνον. Πρόκειται ούσιαστικά για μιά και την ίδια πλάνη, τόν ιδεαλισμό που διαμορφώνει μιάν εύλαθή αντίληψη του άσυνείδητου. Καί όσο κι άν έρμηνεύουμε τίς έννοιες αυτές σαν μιά συνδυαστική τέχνη που όρίζει την έλλειψη σαν κενή θέση και όχι σαν στέρηση, τόν νόμο σαν κανόνα παιγνιδιού και όχι σαν έντολή, τό σημαίνον σαν διανομέα και όχι σαν νόημα, δέν μπορούμε νά τίς έμποδίσουμε νά σέρνουν πίσω τους τή θεολογική συνοδεία τους, τή ανεπάρκεια του είναι, τή έννοχή, τή σημειοδότηση. Ή δομική έρμηνεία απορρίπτει κάθε πίστη, αίρεται πάνω από τίς εικόνες, δέν κρατάει από τόν πατέρα και τή μητέρα παρά μόνο τίς λειτουργίες τους, όρίζει τήν απαγόρευση και τήν παράβαση σαν δομικούς τελεστές: ποιό όμως νερό θά ξεπλύνει ποτέ τίς έννοιες αυτές από τό φόντο τους, από τόν μύχιο κόσμο τους – τή θρησκευτικότητα; Ή επιστημονική γνώση, ως έλλειψη πίστης, είναι πραγματικά τό τελευταίο καταφύγιο της πίστης και, όπως λέει ό Νίτσε, μοναδική ψυχολογία που υπήρξε ποτέ, ήταν ή ψυχολογία του ιερέα. Μόλις ξαναφέρει κανείς τήν έλλειψη μέσα στην επιθυμία, συντριβεί ολόκληρη τήν επιθυμητική παραγωγή, τήν καταντά πιά άπλή παραγωγή φαντασίωσης· αλλά τό σημείο δέν παράγει φαντασιώσεις, είναι παραγωγή πραγματικότητας και τοποθέτηση επιθυμίας μέσα στην πραγματικότητα. Κι όταν θέλει κανείς νά συγκολλήσει πάλι τήν επιθυμία μέ τόν νόμο, πρέπει νά έχει υπόψη – πράγμα χιλιοειπωμένο – πώς δέν υπάρχει επιθυμία χωρίς νόμο· κι έτσι ξαναρχίζει ή αιώνια πράξη της αιώνιας καταστολής, που κλείνει τό άσυνείδητο μέσα στον κύκλο της απαγόρευσης και της παράβασης – άγια λειτουργία και σατανική λειτουργία. Άλλά τό σημείο της επιθυμίας δέν είναι ποτέ σημείο του νόμου, είναι σημείο δύναμης· και ποιός θά τολμούσε ποτέ ν' αποκαλέσει νόμο τό γεγονός ότι ή επιθυμία τοποθετεί και αναπτύσσει τή δύναμή της, και πώς παντού όπου υπάρχει, προκαλεί

ροές και τέμνει ούσιες («Φυλάγομαι νά μιλήσω για χημικούς νόμους – ή λέξη αυτή έχει μιά υπόγευση ήθικη»); Μόλις έξαρθήσουμε τόν νόμο από τό σημαίνον, τοποθετούμε ξανά τήν επιθυμία κάτω από τό ζυγό ενός δεσποτισμού που έχει σαν άποτέλεσμα τόν έννοχισμό, εκεί όπου άναγνωρίζεται τό χαρακτηριστικό του ίδιου του σημαίνοντος· αλλά τό σημείο της επιθυμίας δέν είναι ποτέ σημαίνον, βρίσκεται μέσα στίς χιλιάδες παραγωγικές τομές-ροές που δέν επιτρέπουν τή σημειοδότηση στο μοναδικό χαρακτηριστικό του έννοχισμού, πάντα ένα σημείο-θέση μέ πολλές διαστάσεις, τό πολυσήμαντο ως βάση μιάς ακριβόλογης σημειολογίας.

Λένε πώς τό άσυνείδητο είναι σκοτεινό. Κατηγορούν συχνά τόν Reich και τόν Marcuse για τό «ρουσσοισμό» τους, τόν νατουραλισμό τους, δηλαδή μιάν όρισμένη πάρα πολύ ειδυλλιακή αντίληψη τους για τό άσυνείδητο. Άλλά μήπως δέν αποδίδονται στο άσυνείδητο φρικαλεότητες που δέν μπορούν ν' άνήκουν παρά μόνο στη συνείδηση και σε κάποια πολύ σίγουρη για τόν εαυτό της πίστη; Μήπως υπερβάλλουμε λέγοντας πώς μέσα στο άσυνείδητο υπάρχει λιγότερη σκληρότητα και φρίκη, και μάλιστα άλλου είδους, απ' ό,τι στη συνείδηση ενός κληρονόμου, ενός στρατιωτικού ή ενός άρχηγού κράτους; Τό άσυνείδητο έχει ίσως τίς φρίκες του, αλλά δέν είναι άνθρωπόμορφες. Δέν είναι «ό ύπνος του πνεύματος που γεννά τέρατα»* αλλά μάλλον ή άγρυπνη και πάσχουσα από άυπνία λογικότητα. Τό άσυνείδητο είναι «ρουσσωικό», αφού είναι ό άνθρωπος-φύση. Άλλά πόση κατεργαρία, πόση σونهρία στον Rousseau! Παράβαση, έννοχή, έννοχισμός: είναι άραγε αυτοί προσδιορισμοί του άσυνείδητου ή μήπως είναι ό τρόπος που ένας ιερέας βλέπει τά πράγματα; Και άναμφίβολα, εκτός από τήν ψυχανάλυση, υπάρχουν πολλές άλλες δυνάμεις για νά οιδιποδαιοποιήσουν, νά έννοχοποιήσουν, νά έννοχίσουν τό άσυνείδητο. Ή ψυχανάλυση όμως ύποστηρίζει τήν κίνηση, έπινοεί έναν τελευταίο ιερέα. Ή οιδιπόδεια ψυχανάλυση επιβάλλει σε όλες τίς συνθέσεις του άσυνείδητου μιά χρήση υπερβατική, που έξασφαλίζει τή μετατροπή τους. Έτσι, τό πρακτικό πρόβλημα για τή σχιζοανάλυση, είναι ή αντίθετη άναστροφή: νά επαναφέρει τό άσυνείδητο στην ένύπαρκτη χρήση του· νά αποιδιποδαιοποιήσει, νά ξεφτίσει τόν ιστό της άράχνης του «μπαμπά-μαμά», νά διαλύσει τίς δοξασίες για νά φτάσει στην παραγωγή των επιθυμητικών μηχανών και στίς οικονομικές και κοινωνικές επενδύσεις, όπου διεξάγεται μαχόμενη ψυχανάλυση. Τίποτε δέν γίνεται όσο δέν άγγίζουμε τίς μηχανές. Αυτό συνεπάγεται έπεμβάσεις πολύ συγκεκριμένες: τήν αντικατάσταση της ένμενους ψευτο-ουδετερότητας του οιδιπόδειου ψυχαναλυτή, που θέλει, που άπαιτεί μονάχα

* Τό έπίγραμμα στον περίφημο πίνακα του Γκόγια: *el sueño de la razon produce monstruos.* (Σημ. Γ.Κ.).

τό «μπαμπάς-μαμά», με μιά κακόβουλη, άνοιχτά κακόβουλη στάση – με ζάλιες με τό οιδιπόδειο, αν συνεχίσεις θά σταματήσουμε τήν άνάλυση ή θά σου κάνω ήλεκτροσόκ, πάψε πιά νά λές «μπαμπάς-μαμά» – βέβαια, «έχεις τόν Άμλέτο μέσα σου, όπως έχεις και τό Βέροθερο» και τόν Οιδίποδα και δι,τι άλλο θέλεις, αλλά «έτσι κάνεις νά φυτρώνουν από τή μητέρα χέρια, πόδια, χείλια, μητρικό μουστάκι· Ξαναζώντας τούς θανάτους πού Ξαναρχονται άσυνείδα στή μνήμη, τό έγώ σου γίνεται ένα είδος όρνιθό θεώρημα, πού άποδείχνει διαρκώς τή ματαιότητα τής ζωής... Γεννήθηκες Άμλέτος; ή μήπως έκανες νά γεννηθεί ό Άμλέτος μέσα σου; Γιατί νά Ξαναγυρίσουμε στόν μύθο;»⁴⁵. Έγκαταλείποντας τόν μύθο, θέλουμε νά Ξαναφέρουμε λίγη χαρά, λίγη άνακάλυψη στήν ψυχανάλυση. Γιατί όλα εκεί έχουν γίνει πολύ κατσούφικα, πολύ μελαγχολικά, πολύ άτέλειωτα – όλα προκατασκευασμένα. Θά μάς πούν ίσως πώς και ό σχιζοφρενικός δέν είναι χαρούμενος. Άλλά μήπως ή μελαγχολία του δέν προέρχεται από τό ότι δέν μπορεί πιά νά ύποφέρει τίς δυνάμεις τής οιδιποδειοποίησης, τής άμλετοποίησης, πού τόν περισφίγγουν όλούθε; Κάλλιο ή φυγή, πάνω στό δίχως όργανα σώμα, κάλλιο τό κλείσιμο μέσα σ' αυτό, τό περιτύλιγμα μ' αυτό. Ός διεργασία, ό έκσχιζοφρενισμός δίνει μιά κάποια χαρά, δι,τι όμως και τό κατάντημα του σχιζοφρενικού σαν κλινική όντότητα. «Τή διεργασία τήν κάνετε σκοπό...» Άν αναγκάζαμε ένα ψυχαναλυτή νά εισχωρήσει στό πεδίο του παραγωγικού άσυνείδητου, θά ένωθε τόσο έξω από τά νερά του, αυτός και τό θέατρό του, όσο και μιά ήθοποιός τής Comédie-Française σ' ένα έργοστάσιο, ή ένας έφημέριος του Μεσαίωνα σ' ένα μοντέρνο έργαστήριο. Στήσιμο μονάδων παραγωγής, σύνδεση επιθυμητικών μηχανών: αυτά πού συμβαίνουν σε τούτο τό έργοστάσιο, τό τί είναι όλόκληρη αυτή ή διεργασία, οι φρίκες και τά μεγαλεία της, τά βάσανα και οι χαρές της, μένουν ακόμα άγνωστα.

*
* *

Προσπαθήσαμε νά αναλύσουμε τή μορφή, τήν άναπαραγωγή, τήν (τυπική) αίτία, τή μέθοδο, τίς συνθήκες του οιδιπόδειου τριώνου. Δέν αναλύσαμε όμως ακόμα τίς πραγματικές δυνάμεις, τίς πραγματικές αίτιες πού ρυθμίζουν τόν τριγωνισμό. Η γενική γραμμή τής απάντησης είναι άπλή· χαράχτηκε από τόν Reich: πρόκειται για τήν κοινωνική καταστολή, για τίς δυνάμεις τής κοινωνικής καταστολής. Η απάντηση όμως αυτή αφήνει άλυτα δύο προβλήματα και μάλιστα τά κάνει πιο πιεστικά: από τή μιά μεριά, τήν ειδική σχέση πού ύπάρχει άνάμεσα στήν

⁴⁵ Henry Miller, *Hamlet*, γαλλ. μετάφρ. Correa, σ. 156.

άπόθεση και τήν καταστολή· κι από τήν άλλη, τήν ιδιαίτερη θέση του οιδιπόδειου στο σύστημα καταστολή-άπόθεση. Τά δύο αυτά ζητήματα συνδέονται βέβαια, γιατί, αν ή άπόθεση άναφερόταν σε αίμομικτικούς πόθους, θ' άποκτούσε αυτόματα άνεξαρτησία και κάποιο προβάδισμα, ως προϋπόθεση για τήν όργάνωση τής συναλλαγής ή τής κάθε κοινωνίας σε σχέση με τήν καταστολή, πού θά άφορούσε πιά μόνο τίς έπανεμφανίσεις του άποθημένου σε μιά συντεταγμένη κοινωνία. Πρέπει λοιπόν νά έξετάσουμε πρώτα τό δεύτερο πρόβλημα: ή άπόθεση άναφέρεται άραγε στο οιδιπόδειο, ως άρτια έκφραση του άσυνείδητου; και μπορούμε μήπως νά ίσχυριστούμε – όπως ό Freud – ότι τό οιδιπόδειο σύμπλεγμα, άνάλογα με τούς δύο πόλους του, είτε άπωθείται (αφήνοντας βέβαια ίχνη και ύποτροπές πού θά συγκρουστούν με τίς άπαγορεύσεις), είτε καταργείται (άφου προηγούμενα έχει μεταδιδαστεί στα παιδιά, πού μ' αυτά Ξαναρχίζει ή ίδια ιστορία)⁴⁶; Άραγε τό οιδιπόδειο έκφράζει πραγματικά τήν επιθυμία; αν είναι επιθυμητό, τότε σ' αυτό άναφέρεται ή άπόθεση. Τό φροϋδικό όμως έπιχείρημα μάς βάζει σε σκέψεις: ό Freud βασίζεται σε μιά παρατήρηση του Frazer, σύμφωνα με τήν όποία «ό νόμος άπαγορεύει μονάχα εκείνο πού οι άνθρωποι είναι ίκανοί νά κάνουν υπό τήν πίεση όρισμένων ένστικτων τους· έτσι, έφόσον ό νόμος άπαγορεύει τήν αίμομιξία, πρέπει νά συμπεράνουμε πώς ύπάρχει ένα φυσικό ένστικτο πού μάς ώθει στήν αίμομιξία»⁴⁷. Δηλαδή, μάς λένε: άφου άπαγορεύεται, πάει νά πει πώς είναι επιθυμητό (δέν θά χρειαζόταν νά άπαγορευτεί κάτι πού δέν επιθυμούμε...). Άκόμα μιά φορά ή άπόλυτη αυτή έμπιστοσύνη στόν νόμο, ή άγνοια των πονηριών και των μεθόδων του νόμου, μάς βάζει σε σκέψεις.

Ό άθάνατος πατέρας, στο έργο *Θάνατος επί πιστώσει**, φωνάζει: θέλεις λοιπόν νά μέ κάνεις νά πεθάνω, αυτό είναι πού θέλεις, έ; Και όμως, έμεις δέν θέλαμε τίποτε τέτοιο. Δέν θέλαμε τό τραίνο νά είναι «μπαμπάς», ούτε και ό σιδηροδρομικός σταθμός «μαμά». Θέλαμε μόνο τήν άγνόητα και τή γαλήνη. Θέλαμε νά μάς αφήνουν νά μαστορεύουμε τίς μηχανούλες μας – ώ επιθυμητική παραγωγή! Πολλά κομμάτια βέβαια από τό σώμα του μπαμπά και τής μαμάς έχουν πιαστεί μέσα στις συνδέσεις, γονεϊκές όνομασίες ξεπροβάλλουν στις διαζεύξεις τής άλυσίδας, οι γονιοί δρίσκονται έδώ σαν άπλοι έρεθισμοί, πού προκαλούν τό «γίγνεσθαι» των περιπετειών, των φυλών και των ήπειρών. Άλλά τί περίεργη φροϋδική μανία νά συσχετίζει κανείς με τό οιδιπόδειο αυτά πού ξεπερνούν τό πεδίο του, και πρώτα-πρώτα τήν παραίτηση των διβλών και

⁴⁶ S. Freud, «La Disparition du complexe d' Oedipe» 1923, γαλλ. μετάφρ. στο *La Vie sexuelle*, P. U. F., σ. 120.

⁴⁷ S. Freud, *Totem et tabou*, 1912, γαλλ. μετάφρ. Payot, σ. 143.

* *Mori à crédit*, έργο του Céline (Σημ. Γ.Κ.)

τό παραλήρημα τής μαθήτευσης (ὁ δάσκαλος-ὑποκατάστατο τοῦ πατέρα καί τό διδλίο-οικογενειακό μυθιστόρημα...). Ὁ Freud θύμωνε δταν ὁ Jung ἀστειευόταν, λέγοντας πῶς δέν πρέπει νά ἔχει πολὺ πραγματική ὑπαρξη τό οἰδιπόδειο, ἀφοῦ ἀκόμα κι ὁ ἄγριος προσιμᾶ μιά νέα κι ὁμορφη κοπέλα ἀπὸ τή μαμά του ἢ τή γιαγιά του. Καί ὁμως, ἂν ὁ Jung πρόδωσε, δέν πρόδωσε μέ τό ἀστείο αὐτό, πού μπορεῖ νά δείχνει μόνο ὅτι ἡ μητέρα λειτουργεῖ σάν ὁμορφη κοπέλα, ὅπως καί ἡ ὁμορφη κοπέλα λειτουργεῖ σάν μητέρα – γιατί τό κυριότερο γιά τόν ἄγριο ἢ γιά τό παιδί εἶναι νά φτιάξει καί νά βάλει σέ κίνηση τίς ἐπιθυμητικές μηχανές του, νά κάνει νά περάσουν οἱ ροές του καί νά ἐκτελέσει τίς τομές του. Ὁ νόμος μᾶς λέει: δέν θά παντρευτεῖς τή μητέρα σου καί δέν θά σκοτώσεις τόν πατέρα σου. Κι ἐμεῖς, πειθήνια, λέμε: ἔ, λοιπόν αὐτό εἶναι πού ἤθελα! Γιατί νά μὴν ὑποπτευθοῦμε πῶς ὁ νόμος ἀτιμάζει, πῶς ἔχει συμφέρον νά ἀτιμάζει καί νά παραμορφώνει ἐκεῖνον πού ὑπολαμβάνει ὡς ἔνοχο, ἐκεῖνον πού θέλει ὡς ἔνοχο, πού ἀπαιτεῖ νά αἰσθάνεται ὁ ἴδιος ὡς ἔνοχος; Εἶναι σάν νά θέλει κανεὶς νά θγάλει συμπέρασμα ἀπευθείας ἀπὸ τήν ἀπόθηση, γιά τόν χαρακτήρα τοῦ ἀποθνημένου, ὅπως καί ἀπὸ τήν ἀπαγόρευση γιά τή φύση τοῦ ἀπαγορευμένου. Ὑπάρχει ἐδῶ ἕνας τυπικός παραλογισμός – ἀκόμα ἕνας, ὁ τέταρτος – πού θά τόν ὀνομάζαμε μετατοπισμό. Γιατί πολλές φορές ὁ νόμος ἀπαγορεύει κάτι τό δλότελα πλασματικό ἀναφορικά μέ τήν ἐπιθυμία ἢ μέ τὰ «ἐνστικτα», γιά νά πείσει τούς ὑπηκόους του ὅτι, πράγματι, ἡ πρόθεσή τους ἀντιστοιχοῦσε μέ τοῦτο τό πλάσμα. Μάλιστα, αὐτός εἶναι ὁ μόνος τρόπος γιά τόν νόμο νά ξεπεράσει καί τήν πρόθεση καί νά ἐνοχοποιήσει τό ἀσυνείδητο. Μὲ λίγα λόγια, δέν ἔχουμε ἐδῶ ἕνα σύστημα μέ δύο ὄρους, ὅπου θά μπορούσαμε νά συμπεράνουμε ἀπὸ τήν τυπική ἀπαγόρευση αὐτό πού πραγματικά εἶναι ἀπαγορευμένο. Ἐδῶ ἔχουμε ἕνα σύστημα μέ τρεῖς ὄρους, ὅπου τό συμπέρασμα αὐτό γίνεται δλότελα ἀτοπο. Πρέπει νά διακρίνουμε : τήν ἀποθητική παράσταση, πού ἐκτελεῖ τήν ἀπόθηση· τό ἀποθνημένο παριστάνον πού σ' αὐτό ἀναφέρεται πραγματικά ἡ ἀπόθηση· τό μετατοπισμένο παριστάνόμενο, πού μᾶς δίνει μιά φαινομενική καί παραποιημένη εἰκόνα τοῦ ἀποθνημένου – εἰκόνα πού ὑποτίθεται ὅτι παγιδεύει τήν ἐπιθυμία. Αὐτό ἀκριβῶς εἶναι τό οἰδιπόδειο, ἡ παραποιημένη εἰκόνα. Ἡ ἀπόθηση δέν δρᾶ μέσα στό οἰδιπόδειο, οὔτε καί στηρίζεται στό οἰδιπόδειο. Δέν πρόκειται κἂν γιά ἐπάνοδο τοῦ ἀποθνημένου. Πρόκειται γιά κάποιον τεχνητό προῖον τῆς ἀπόθησης, ἀπλῶς γιά τό παριστάνόμενο, ἐφόσον αὐτό προκύπτει ἀπὸ τήν ἀπόθηση. Ἡ ἀπόθηση δέν μπορεῖ νά δρᾷ χωρὶς νά μετατοπίσει τήν ἐπιθυμία, χωρὶς νά ἐγείρει μίαν ἐπιθυμία συνέπειας, πανέτοιμη γιά τήν τιμωρία, φλεγόμενη γιά τήν τιμωρία, καί νά τῆς δώσει τή θέση τῆς πρωτότερης ἐπιθυμίας στήν ὁποία καταρχήν ἢ καί πραγματικά ἀναφέρεται («ὥστε λοιπόν αὐτό ἦταν»!). Ὁ Lawrence πού δέν καταπολεμᾷ τόν Freud ἐπικαλούμενος τὰ δικαιώματα τοῦ

Ἰδεώδους, ἀλλά πού μιλάει ἐξαιτίας τῶν ροῶν τῆς σεξουαλικότητας, τῶν ἐντάσεων τοῦ ἀσυνείδητου, καί πού λυπᾶται καί τὰ χάνει δταν ὁ Freud κλείνει τή σεξουαλικότητα μέσα στό οἰδιπόδειο θρεφοκομείο, διαισθάνεται τήν πράξη αὐτῆ τῆς μετατόπισης καί διαμαρτύρεται ἔντονα: ὄχι, τό οἰδιπόδειο δέν εἶναι μιά μορφή τῆς ἐπιθυμίας καί τῶν ὁρμῶν, εἶναι μιά ἰδέα, μονάχα μιά ἰδέα πού μᾶς τήν ἐμπνέει ἢ ἀπώθηση σέ σχέση μέ τήν ἐπιθυμία, οὔτε κἂν ἕνας συμβιβασμός, ἀλλά μιά ἰδέα πού ἐξυπηρετεῖ τήν ἀπώθηση, τήν προπαγάνδα τῆς ἢ τῆ διάδοσής τῆς. «Τό αἰμομικτικό κίνητρο εἶναι λογικό συμπέρασμα τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς, πού καταφεύγει στήν ἔσχατη αὐτῆ ἀκρότητα γιά νά σωθεῖ ἢ ἴδια... Εἶναι πρὶν ἀπ' ὅλα καί πάνω ἀπ' ὅλα ἕνα λογικό συμπέρασμα, ἔστω κι ἂν πραγματοποιεῖται ἀσύνηδα καί πού ἀργότερα εἰσάγεται στή σφαίρα τοῦ πάθους, ὅπου μετατρέπεται σέ βασική ἀρχή τῆς δράσης... Αὐτό δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τό ἐνεργητικό ἀσυνείδητο, πού ἀστράφτει, δονεῖται, ταξιδεύει... Ξέρουμε πῶς τό ἀσυνείδητο δέν περιέχει τίποτε τό ἰδεατό, τίποτε πού νά μοιάζει στό παραμικρό μέ μίαν ἔννοια καί, συνακόλουθα, τίποτε τό προσωπικό, ἀφοῦ ἡ μορφή τῶν προσώπων, ὅπως καί τό ἐγώ, ἀνήκει στό συνείδητο ἢ διανοητικά ὑποκειμενικό ἐγώ. Γι' αὐτό καί οἱ πρῶτες ἀναλύσεις εἶναι, ἢ θά ἔπρεπε νά εἶναι, τόσο ἀπρόσωπες ὥστε οἱ λεγόμενες ἀνθρώπινες σχέσεις νά μὴν παίξουν κανένα ρόλο. Ἡ πρώτη ἐπαφή δέν εἶναι οὔτε προσωπική οὔτε βιολογική, πράγμα πού ἡ ψυχανάλυση δέν κατόρθωσε ποτέ νά καταλάβει»⁴⁸.

Οἱ οἰδιπόδειες ἐπιθυμίες δέν εἶναι καθόλου ἀποθνημένες, οὔτε καί χρειάζεται νά εἶναι. Βρίσκονται ὁμως σέ στενή σχέση μέ τήν ἀπόθηση, ἀλλά μέ διαφορετικό τρόπο. Εἶναι τό δόλωμα, ἢ ἡ παραμορφωμένη εἰκόνα, πού ἐπιτρέπει στήν ἀπόθηση νά παγιδεύσει τήν ἐπιθυμία. Ἄν ἡ ἐπιθυμία εἶναι ἀποθνημένη, αὐτό δέν ὀφείλεται στό ὅτι εἶναι ἡ ἐπιθυμία γιά τή μητέρα καί γιά τόν θάνατο τοῦ πατέρα· ἀντίθετα, γίνεται τέτοια, μόνο ἐπειδὴ εἶναι ἀποθνημένη, βάζει τό προσωπείο αὐτό μόνο ἐξαιτίας τῆς ἀπόθησης, πού τῆς τό πλάθει καί τῆς τό κολλάει μέ τή βία. Ἄλλωστε, μπορεῖ κανεὶς νά ἀμφιβάλει ὅτι ἡ αἰμομιξία ἀποτελεῖ πραγματικό ἐμπόδιο γιά τήν ἐγκαθίδρυση μιᾶς κοινωνίας, ὅπως λένε οἱ ὀπαδοί τῆς ἀνταλλαγματικῆς θεωρίας. Ἐχουμε δεῖ πολλά τέτοια... Ἄλλου εἶναι ὁ πραγματικός κίνδυνος: ἂν ἡ ἐπιθυμία εἶναι ἀποθνημένη, αὐτό συμβαίνει ἐπειδὴ κάθε στάση ἐπιθυμίας – ὅσο μικρῆ κι ἂν εἶναι – μπορεῖ νά ἀμφισβητήσει τήν κατεστημένη τάξη μιᾶς κοινωνίας. Ὅχι πῶς ἡ ἐπιθυμία εἶναι μὴ-κοινωνική, κάθε ἄλλο. Εἶναι ὁμως ἀνατρεπτική· ἡ τοποθέτηση ὅποιασδήποτε ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς μπορεῖ νά τινάζει στόν ἀέρα δλόκληρους τομεῖς τῆς κοινωνίας. Ἄσχετα ἀπὸ τό τί σκέφτονται γι' αὐτό

⁴⁸ D. H. Lawrence, «Psychanalyse et Inconscient», 1920, γαλλ. μετάφρ. (τροποποιημένη), στό *Homme d'abord*, βιβλ. 10-18, σ. 219-256.

όρισμένοι επαναστάτες ή επιθυμία είναι στην ουσία της επαναστατική – ή επιθυμία και όχι τό γλέντι! – και καμιά κοινωνία δέν μπορεί ν' άνέχε-ται μιά πραγματική στάση επιθυμίας, χωρίς να κινδυνεύουν οι δομές της εκμετάλλευσης, τής υποδούλωσης και τής ιεραρχίας. "Αν μιά κοινωνία έχει ταυτιστεί μέ τίς δομές αυτές (άστυα υπόθεση) τότε, ναι, ή επιθυμία άποτελεί γι' αυτήν ουσιαστική άπειλή. Ζωτική άνάγκη για τήν κοινωνία είναι λοιπόν νά καταστέλλει τήν επιθυμία, νά θρει μάλιστα κάτι καλύτερο άπό τήν καταστολή, ώστε ή καταπίεση, ή ιεραρχία, ή εκμετάλλευση, ή υποδούλωση νά γίνονται οι ίδιες επιθυμητές. Πολύ δυσάρεστο δέδαια νά είναι κανείς υποχρεωμένος νά λέει τόσο στοιχειώδη πράγματα: ή επιθυμία δέν άπειλεί μιά κοινωνία επειδή είναι επιθυμία για έρωτα μέ τή μητέρα, αλλά επειδή είναι επαναστατική. Κι αυτό σημαίνει, όχι πώς ή επιθυμία είναι διαφορετική άπό τή σεξουαλικότητα, αλλά πώς ή σεξουαλικότητα και ό έρωτας δέν βρίσκονται μέσα στην κρεβατοκάμαρα του Οιδίποδα – όνειρεύονται μάλλον άπέραντη εύρυχωρία κι εκπέμπουν παράξενες ροές πού δέν άποθηκεύονται μέ μιά καθορισμένη τάξη. "Η επιθυμία δέν «θέλει» τήν επανάσταση, είναι ή ίδια και σχεδόν άθελά της επαναστατική μέ τό νά θέλει αυτό πού θέλει. "Από τήν άρχή αυτής τής μελέτης ύποστηρίζουμε πώς ή κοινωνική παραγωγή και ή επιθυμητική παραγωγή είναι ένα και τό αυτό, αλλά πώς διαφέρουν στον τρόπο λειτουργίας τους. Γι' αυτό ένα κοινωνικό σύστημα παραγωγής άσκει μιάν ουσιαστική καταστολή πάνω στην επιθυμητική παραγωγή, γι' αυτό επίσης ή επιθυμητική παραγωγή (μιά «άληθινή» επιθυμία) έχει τή δυνατότητα νά τινάξει στον άέρα τό κοινωνικό σύστημα. "Αλλά τί είναι «άληθινή» επιθυμία, άφου και ή καταστολή άκόμα είναι επιθυμητή; Πώς νά γίνει ή διάκριση; Χρειάζεται εδώ μιά πολύ προσεκτική άνάλυση. Γιατί, άς μή γελιόμαστε, άκόμα κι όταν οι χρήσεις τους είναι αντίθετες, οι συνθέσεις είναι οι ίδιες.

Βλέπουμε καλά τί περιμένει ή ψυχάνάλυση άπό μιά ψεύτικη σύνδεση, όπου τό οιδιπόδειο θά είναι τάχα τό αντικείμενο τής άπόθησης – ή άκόμα και τό ύποκείμενό της μέ τή μεσολάθηση του ύπερεγώ. Περιμένει μιά πνευματική δικαίωση τής άπόθησης, μιά δικαίωση πού κάνει τήν άπόθηση νά περνά στην πρώτη σειρά και δέν θεωρεί πιά τό πρόβλημα τής καταστολής, παρά σάν δευτερεύον άπό τήν άποψη του άσυνειδητου. Γι' αυτό και οι κριτικοί άποδίδουν στον Freud μιά συντηρητική ή αντιδραστική στροφή, άπό τή στιγμή πού αυτός δίνει στην άπόθηση μιάν αυταξία, σάν όρο άπαραίτητο για ν' άντιταχθεί ό πολιτισμός στις αιμομικτικές όρμές: ό Reich λέει μάλιστα πώς ή άποφασιστική καμπή του φροϋδισμού – ή *εγκατάλειψη τής σεξουαλικότητας* – συντελείται όταν ό Freud άποδέχεται τήν ιδέα ενός πρωταρχικού άγχους πού έξαπολύει τήν άπόθηση μέ ένδογενή τρόπο. "Ας πάρουμε τό άρθρο του 1908 για τήν «πολιτισμένη σεξουαλική ήθική»: τό οιδιπόδειο δέν κατονομάζεται

άκόμα, ή άπόθηση έξετάζεται σε συνάρτηση μέ τήν καταστολή, πού προκαλεί μιά μετατόπιση και άσκειται πάνω στις επιμέρους όρμές στον βαθμό πού αυτές αντιπροσωπεύουν, μέ τόν τρόπο τους, ένα είδος επιθυμητικής παραγωγής, πριν άσκηθεί ενάντια στις αιμομικτικές ή άλλες όρμές πού άπειλούν τόν νόμιμο γάμο. Σέ συνέχεια όμως γίνεται φανερό πώς όσο περισσότερο τό πρόβλημα του Οιδίποδα και τής αιμομικτίας θά προβάλλει στο προσκήνιο, τόσο και ή άπόθηση και τά συσχετικά της – ή επίσχεση και ή έξιδανίκευση – θεμελιώνονται πάνω σε ύποτιθέμενες υπερδαιτικές άπαιτήσεις του πολιτισμού, ενώ ταυτόχρονα ή ψυχάνάλυση θά θυθίζεται όλο και περισσότερο μέσα στον οικογενειοκρατικό και ιδεολογικό όραματισμό. Δέν χρειάζεται εδώ νά ξαναθυμίσουμε τους αντιδραστικούς συμβιδασμούς του φροϋδισμού και μάλιστα τή «θεωρητική συνθηκολόγησή» του: ή δουλειά αυτή έχει γίνει πολλές φορές, και μάλιστα μέ τρόπο βαθυστόχαστο, αυστηρό και πολύπλευρο⁴⁹. Κατά τή γνώμη μας, μπορούν νά συνυπάρχουν σε μιά και τήν αυτή θεωρητική και πρακτική διδασκαλία, επαναστατικά, μεταρρυθμιστικά και αντιδραστικά στοιχεία, χωρίς αυτό ν' άποτελεί ιδιαίτερο πρόβλημα. Δέν πιάνει σε μäs τό κόλλο του «ή τό παίρνεις ή τό αφήνεις», μέ τό πρόσχημα πώς ή θεωρία δικαιώνει τήν πρακτική, άφου άπ' αυτήν γεννιέται ή άφου δέν είναι τάχα δυνατή ή άμφισβήτηση τής προόδου τής «θεραπείας», παρά μόνο μέ βάση στοιχεία παρμένα άπό τήν ίδια τήν θεραπεία. Σάμπως ή κάθε μεγάλη θεωρία νά μήν είναι ένα *συναρμολογημένο μόρφωμα*, καμωμένο άπό τμήματα και κομμάτια, άπό κώδικες και διάφορες άνακατεμένες ροές, άπό στοιχεία επιμέρους και παράγωγα, πού άποτελούν τήν ίδια της τή ζωή ή έξέλιξη. Σάμπως νά ήταν δυνατό νά κατακρίνουμε κάποιον για τό ότι έχει μιά διαφορούμενη σχέση μέ τήν ψυχάνάλυση, δίχως νά άναφέρουμε προηγούμενα ότι ή ίδια ή ψυχάνάλυση είναι φτιαγμένη άπό μιά διαφορούμενη σχέση, θεωρητικά και πρακτικά, μέ τά όσα άνακαλύπτει και μέ τίς δυνάμεις πού χειρίζεται. "Αν ή κριτική μελέτη τής φροϋδικής ιδεολογίας έχει κιάλας γίνει – και μάλιστα σοβαρά – αντίθετα, δέν έχει ούτε καν σκιαγραφηθεί ή ιστορία τής φροϋδικής κίνησης: ή δομή τής ψυχαναλυτικής ομάδας, ή πολιτική της, οι τάσεις της και οι έστίες της, οι αυτο-έφαρμογές της, οι αυτοκτονίες και οι τρέλες της, τό γιγάντιο όμαδικό ύπερεγώ – όλα όσα συνέβηκαν πάνω στο συμπαγές σώμα του δασκάλου. Στο μνημειώδες, όπως γενικά άναγνωρίζε-

⁴⁹ Βλ. τίς δύο κλασικές μελέτες, του Reich (*La Fonction de l'orgasme*, σ. 165-181) και του Marcuse (*Eros et civilisation*, γαλλ. μετάφρ. Ed. de Minuit – τά πρώτα κεφάλαια). Το όλο ζήτημα ξαναμελετήθηκε τελευταία στα αξιόλογα άρθρα του περιοδικού *Partisans*, τεύχος 46, Φλεβάρη 1969: François Gantheret, «Freud et la question socio-politique» και Jean-Marie Brohm, «Psychanalyse et révolution», σ. 85 και 97.

ται, έργο του Jones, ή λογοκρισία δέν καταργείται, αλλά κωδικοποιείται. Καί πώς στάθηκε δυνατό νά συνυπάρξουν τρία στοιχεία: τό επαναστατικό, έξερευνητικό και πρωτοποριακό στοιχείο, πού ανακάλυπτε τήν επιθυμητική παραγωγή· τό κλασικό πολιτισμικό στοιχείο πού τά στρέφει όλα σέ μιά σκηνή οιδιπόδειας θεατρικής παράστασης (έπιστροφή στό μύθο!)· και, τέλος, τό τρίτο στοιχείο – τό πιο άνησυχητικό – ένα είδος γκαγκστερικής επιχείρησης, διψασμένης γιά άξιοπρέπεια, πού θέλει σώνει και καλά νά αναγνωριστεί και νά θεομοιωθεί, μιά τεράστια επιχείρηση άπομύζησης υπεραξίας, μέ τήν κωδικοποίηση τής άτέμνοης θεραπείας, τήν κυνική δικαίωση του ρόλου πού παίξει τό χρήμα, και μέ όλα τά έχέγγυα πού παρέχει στό κατεστημένο. "Όλα τούτα συνυπήρχαν στόν Freud – αυτό τόν καταπληκτικό Χριστόφορο Κολόμβο, μεγαλοφυή άστό άναγνώστη του Goethe, του Shakespeare, του Σοφοκλή, προσωπικοδοφόρο Al Capone...

Η μεγάλη συμβολή του Reich είναι ότι έδειξε τό πώς ή άπόθηση έξαρτιείται από τήν καταστολή. Αυτό δέν συνεπάγεται καμιά σύγχυση ανάμεσα στίς δύο έννοιες, άφού ή καταστολή έχει άκριβώς άνάγκη από τήν άπόθηση γιά νά διαμορφώσει πειθήνια ύποκείμενα και νά έξασφαλίσει τήν άναπαραγωγή του κοινωνικού σχηματισμού, ακόμα και μέσα στίς κατασταλικές του δομές. Άλλά τήν κοινωνική καταστολή όχι μόνο δέν πρέπει νά τή συναγάγουμε από μιάν οικγενειακή άπόθηση, πού συνεξελίσσεται μέ τόν πολιτισμό, αλλά αντίθετα θά πρέπει νά κατανοήσουμε τήν άπόθηση σάν συνάρτηση μιάς καταστολής πού ένυπάρχει σέ μιάν όρισμένη μορφή κοινωνικής παραγωγής. Η καταστολή αναφέρεται στην επιθυμία – και όχι μονάχα στά συμφέροντα ή τίς άνάγκες – μόνο μέσω τής σεξουαλικής άπόθησης. Η οικγένεια είναι άσφαλώς ό έντεταλμένος φορέας αυτής τής άπόθησης, γιατί έξασφαλίζει «μιά μαζική ψυχολογική άναπαραγωγή του οικονομικού συστήματος τής κοινωνίας». Δέν πρέπει βέβαια νά συμπεράνουμε άπ' αυτό ότι ή επιθυμία είναι οιδιπόδεια. Αντίθετα, ή καταστολή τής επιθυμίας ή ή σεξουαλική άπόθηση, δηλαδή ή *στάση* (stase) τής λιμπιντινικής ένέργειας, έξσυγχρονίζει τόν Οιδίποδα και σπρώχνει τήν επιθυμία στό άδιέξοδο αυτό, πού τό θέλει και τό οργανώνει ή κατασταλική κοινωνία. Πρώτος ό Reich έθεσε τό πρόβλημα τής σχέσης τής επιθυμίας μέ τό κοινωνικό πεδίο (προχώρησε μάλιστα πιο πέρα από τόν Marcuse, πού τό χειρίζεται επιπόλαια). Ο Reich είναι ό πραγματικός θεμελιωτής τής ύλιστικής ψυχιατρικής. Θέτοντας τό πρόβλημα ως πρόβλημα επιθυμίας, είναι ό πρώτος πού άρνείται τίς έξηγήσεις ενός άπλοποιημένου μαρξισμού, πού διάζεται να δγάλει τό συμπέρασμα ότι οι μάζες ξεγελάστηκαν, έξαπατήθηκαν... Καθώς όμως δέν είχε μορφοποιησει άρκετά τήν έννοια τής επιθυμητικής παραγωγής, δέν μπόρεσε νά προσδιορίσει τήν παρεμβολή τής επιθυμίας στην ίδια τήν οικονομική ύποδομή, τήν παρεμβολή των όρμών στην κοινωνική

παραγωγή. Έτσι, είδε τήν επαναστατική επένδυση μέ τέτοιον τρόπο, ώστε ή επιθυμία σ' αυτήν νά συμπίπτει μέ μιάν οικονομική όρθολογικότητα· κι όσο γιά τίς αντιδραστικές μαζικές επενδύσεις, του φαινόταν πώς κι αυτές άνάγονται στην ιδεολογία. Έτσι, κατά τόν Reich, ή ψυχανάλυση δέν έχει άλλο ρόλο από τό νά έξηγει τό ύποκειμενικό, τό άρνητικό και τήν άναστολή, χωρίς νά συμμετέχει άμεσα, σάν ψυχανάλυση, στόν θετικό χαρακτήρα τής επαναστατικής κίνησης ή στην επιθυμητική δημιουργικότητα (μήπως όμως αυτό οδηγούσε κατά κάποιον τρόπο ξανά στην πλάνη ή τήν αυταπάτη;). "Ένα είναι πάντως βέβαιο, ότι ό Reich, χάρη στόν ρόλο πού άποδίδει στην επιθυμία, έδωσε μιά νέα ζωογόνα πνοή στην ψυχανάλυση. Στην τελική συνθηκόληση του φροϋδισμού, ό Reich κατάγγελε τόν φόβο τής ζωής, τήν αναδίωση του άσκητικού ιδανικού, τήν καλλιέργεια τής ένοχης συνείδησης. Προτιμότερο, έλεγε, ν' άναζητήσουμε τήν «'Οργόνη» – τό ζωτικό και κοσμογονικό στοιχείο τής επιθυμίας – παρά νά έξακολουθούμε νά είμαστε ψυχαναλυτές μέ τίς ύπάρχουσες συνθήκες. Όμως, κανένας δέν τόν συγχώρεσε, ενώ ό Freud έλαβε άφεση άμαρτιών. Πρώτος ό Reich προσπάθησε νά δάλει μαζί σέ κίνηση τήν άναλυτική μηχανή και τήν επαναστατική μηχανή. Καί στό τέλος έμεινε μονάχος, μέ τίς δικές του επιθυμητικές μηχανές, τά παρανοϊκά, θανατοουργά, άσύζευκτα κουτιά του, μέ τά μεταλλικά τους τοιχώματα φοδραρισμένα μέ μαλλί και μέ δαμβάκι.

Άφού ή διάκριση ανάμεσα στην άπόθηση και τήν καταστολή καθορίζεται από τόν άσύνειδο χαρακτήρα τής πράξης και του άποτελέσματος τής («άκόμα και ή άναστολή τής έξέγερσης έγινε άσύνειδη»), ή διάκριση αυτή εκφράζει τή διαφορά τής φύσης τους. Άπ' αυτό όμως δέν βγαίνει τό συμπέρασμα πώς ύπάρχει πραγματική άνεξαρτησία. Η άπόθηση είναι τέτοια, ώστε ή καταστολή γίνεται επιθυμητή και παύει νά είναι ένσυνείδητη· και προκαλεί μιάν επιθυμία σνένειας, μιά πλαστή εικόνα του άντικειμένου τής επιθυμίας, πού τής δίνει μιάν έπίφαση άνεξαρτησίας. Η άπόθηση αυτή καθαυτή είναι ένα μέσο στην ύπηρεσία τής καταστολής. Τό αντικείμενο τής, είναι και αντικείμενο τής καταστολής. Άλλά άκριβώς γι' αυτό συνεπάγεται μιά διπλή πρωτότυπη πράξη: από τή μιά μεριά, ό κατασταλικός κοινωνικός σχηματισμός μεταβιβάζει τήν έξουσία του σ' ένα άπωθητικό όργανο, και από τήν άλλη, συσχετικά, ή καταπιεσμένη επιθυμία επικαλύπτεται κατά κάποιον τρόπο από τή μεταποιομένη και πλαστή εικόνα πού τήν εμφάνισή της προκαλεί ή άπόθηση. Υπάρχει και μιά μεταβίβαση άπόθησης από τόν κοινωνικό σχηματισμό, και μιά παραμόρφωση, μιά μετατόπιση του επιθυμητικού σχηματισμού από τήν άπόθηση. Ο έντεταλμένος φορέας τής άπόθησης, ή μάλλον ό έντεταλμένος γιά τήν άπόθηση, είναι ή οικγένεια: ή παραμορφωμένη εικόνα του άπωθημένου είναι οι αίμομικτικές όρμές. Τό οιδιπόδειο σύμπλεγμα, ή οιδιποδειοποίηση, είναι λοιπόν ό καρπός τής δι-

πλής πράξης. *Ἡ ἀπωθητικὴ οἰκογένεια παίρνει τὴ θέση τῆς κατασταλτικῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς καὶ ταυτόχρονα δίνει μιὰ μετατοπισμένη εἰκόνα τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, πού παρουσιάζει τὸ ἀπωθημένο σάν αἰμομικτικὲς οἰκογενειακὲς ὁρμές.* Τὴ σχέση ἀνάμεσα στὶς δύο παραγωγὲς ἀντικαθιστᾶ ἔτσι ἡ σχέση οἰκογένεια-ὁρμές, σὲ μιὰν ἐκτροπὴ ὅπου χάνεται ὁλόκληρη ἡ ψυχανάλυση. Καὶ ἀντιλαμβανόμαστε τὸ ὄφελος ἀπὸ μιὰν τέτοια πράξη ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, πού ἀλλοιώτικα δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀποκρούσει τὴ δύναμη ἐξέγερσης καὶ ἐπανάστασης τῆς ἐπιθυμίας. Τείνοντας στὴν ἐπιθυμία τὸν παραμορφωτικὸ καθρέφτη τῆς αἰμομιξίας (αὐτὸ ἦταν πού ἤθελες, ἔ;), τὴν κάνουν νὰ ντρέπεται, τὴν παραλύουν, τὴ βάζουν σὲ ἀδιέξοδο κι εὐκολὰ τὴν πείθουν νὰ ἀπαρνηθεῖ τὸν «ἐαυτὸ τῆς» γιὰ χάρη τῶν ἀνώτερων συμφερόντων τοῦ πολιτισμοῦ (καὶ ἂν ὅλοι ἔκαναν τὸ ἴδιο, ἂν ὅλοι παντρεύονταν τὴ μητέρα τους, ἂν φύλαγαν τὴν ἀδελφὴ τους γιὰ τὸν ἐαυτὸ τους; τότε δὲν θὰ ὑπῆρχε πιά διαφοροποίηση, δὲν θὰ ὑπῆρχε δυνατότητα ἀνταλλαγῆς...). Πρέπει νὰ δράσουμε γρήγορα, ἐγκαιρα. *Ἡ αἰμομιξία: ἓνα ρηχὸ συκοφαντημένο ρυάκι.*

Ἀλλὰ ἐνῶ καταλαβαίνουμε τὸ ὄφελος τοῦ ἐγχειρήματος ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, δὲν βλέπουμε καθαρὰ τί εἶναι ἐκεῖνο πού τὴν κάνει δυνατὴ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἴδιας τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς. Καὶ ὁμως, ἔχουμε ὅλα τὰ στοιχεῖα γιὰ μιὰν ἀπάντηση. Θὰ ἐπρεπε ἡ κοινωνικὴ παραγωγὴ νὰ διέθετε, πάνω στὴν ἐπιφάνεια καταγραφῆς τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, μιὰ δύναμη ἰκανὴ νὰ χαραχθεῖ, νὰ ἐγγραφεῖ κι αὐτὴ στὴν ἐπιφάνεια καταγραφῆς τῆς ἐπιθυμίας. Κι ἓνα τέτοιο ὄργανο ὑπάρχει: εἶναι ἡ οἰκογένεια. Ἡ οἰκογένεια ἀνήκει οὐσιαστικὰ στὴν καταγραφὴ τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, σάν σύστημα ἀναπαραγωγῆς τῶν παραγωγῶν. Καὶ ἀσφαλῶς, στὸν ἀντίθετο πόλο, ἡ καταγραφὴ τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς πάνω στὸ δίχως ὄργανα σῶμα γίνεται μέσα ἀπὸ ἓνα γενεαλογικὸ δίκτυο πού δὲν εἶναι οἰκογενειακό: οἱ γονιοὶ παρεμβαίνουν μονάχα σάν ἐπιμέρους ἀντικείμενα, σάν ροές, σημαία καὶ φορεῖς μιᾶς διαδικασίας πού τοὺς ὑπερφαλαγγίζουν ἀπὸ παντοῦ. Τὸ πολὺ-πολὺ, τὸ παιδί «ἀναφέρει» ἀθώοτατα στοὺς γονεῖς κάτι ἀπὸ τὴν καταπληκτικὴ παραγωγικὴ ἐμπειρία του μὲ τὴ δική του ἐπιθυμία· ἡ ἐμπειρία του ὁμως αὐτὴ δὲν ἀναφέρεται σ' αὐτοὺς σάν γονεῖς. Ἀλλὰ ἐδῶ ἀκριβῶς προβάλλει ἡ ἐπιχείρηση. Κάτω ἀπὸ τὴν πρῶμην πίεση τῆς κοινωνικῆς καταστολῆς, ἡ οἰκογένεια εἰσδύει, ἀναμειγνύεται στὸ πλέγμα τῆς ἐπιθυμητικῆς γενεαλογίας, ἀλλοτριώνει γιὰ λογαριασμὸ τῆς ὁλόκληρῆς τῆς γενεαλογίας, κατάσχει τὸ Numen (κατάλαβέ το, Θεὸς εἶναι ὁ μπαμπάς...). Ὅλες οἱ ἐνέργειες γίνονται σάν ἡ ἐπιθυμητικὴ ἐμπειρία ν' ἀναφερόταν στοὺς γονεῖς καὶ ἡ οἰκογένεια ν' ἀποτελοῦσε τὸν ὕψιστο νόμο τῆς. Τὰ ἐπιμέρους ἀντικείμενα ὑποτάσσονται στὸν περίφημο νόμο τῆς ὁλότητος-ἐνότητος, πού τάχα δρᾷ σάν «ἐλλειψη». Οἱ διαζεύξεις ὑποτάσσονται

στὴν ἐκλογή ἀνάμεσα στὸ ἀδιαφόριστο καὶ τὸν ἀποκλεισμό. Ἔτσι, ἡ οἰκογένεια εἰσχωρεῖ στὴν παραγωγὴ ἐπιθυμίας, καὶ ἀπὸ τὴν παιδικὴ κιόλας ἡλικία τὴ μετατοπίζει, τὴν ἀπωθεῖ μὲ ἀπίστευτὴ δύναμη. Ἡ κοινωνικὴ παραγωγὴ ἐντέλλει τὴν οἰκογένεια νὰ ἀσκεῖ τὴν ἀπώθηση. Καὶ ἂν ἡ οἰκογένεια κατορθώνει ἔτσι νὰ εἰσδύσει στὴν καταγραφὴ τῆς ἐπιθυμίας, εἶναι γιὰ τὸ δίχως ὄργανα σῶμα – ὅπου ἐκτελεῖται αὐτὴ ἡ καταγραφὴ – ἀσκεῖ ἤδη γιὰ λογαριασμὸ του, ὅπως εἶδαμε, *μιὰ πρωταρχικὴ ἀπώθηση τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς.* Ἐναπόκειται στὴν οἰκογένεια νὰ ἐπωφελεῖται ἀπ' αὐτὴν καί, μὲ τὴν ἐξουσιοδότηση πού τῆς ἔχει δοθεῖ, νὰ προσθέτει τὴν καθαυτὸ δευτερογενὴ ἀπώθηση (ἡ ψυχανάλυση ἔδειξε τὴ διαφορὰ πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὶς δύο αὐτὲς ἀπωθήσεις, ἀλλὰ ὄχι καὶ τὴν πραγματικὴ σημασία αὐτῆς τῆς διαφορᾶς οὔτε καὶ τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὸν τρόπο λειτουργίας τους). Γι' αὐτὸ καί ἡ καθαυτὸ ἀπώθηση δὲν ἀρκεῖται στὸ νὰ ἀπωθεῖ τὴν πραγματικὴ ἐπιθυμητικὴ παραγωγὴ, ἀλλὰ καὶ δίνει μιὰ μετατοπισμένη φαινομενικὴ εἰκόνα τοῦ ἀπωθημένου, ἀντικαθιστώντας τὴν καταγραφὴ τῆς ἐπιθυμίας μὲ μιὰν οἰκογενειακὴ καταγραφὴ. Ἡ ἐπιθυμητικὴ παραγωγὴ στὸ σύνολό της παίρνει τὴ γνωστὴ οἰδιπόδεια μορφή μονάχα μὲ τὴν οἰκογενειακὴ μετάφραση τῆς καταγραφῆς τῆς: μετάφραση-προδοσία.

Τὴ μιὰ λέμε πὼς τὸ οἰδιπόδειο δὲν εἶναι τίποτε, σχεδὸν τίποτε (ὡς πρὸς τὴν ἐπιθυμητικὴ παραγωγὴ, ἀκόμα καὶ στὸ παιδί), τὴν ἄλλη πὼς εἶναι παντοῦ (στὴν ἐπιχείρηση γιὰ τὴν τιθάσσευση τοῦ ἀσυνείδητου καὶ γιὰ τὴν παράσταση τῆς ἐπιθυμίας καὶ τοῦ ἀσυνείδητου). Ἀλλὰ δὲν μᾶς πέρασε ποτὲ ἀπὸ τὸν νοῦ νὰ πούμε πὼς ἡ ψυχανάλυση ἐπινοεῖ τὸ οἰδιπόδειο. Τὸ ἀντίθετο μάλιστα εἶναι ὁλοφάνερο: ὅσοι ἐρχονται νὰ ψυχαναλυθοῦν, εἶναι κιόλας οἰδιποδισμένοι, ζητοῦν καὶ ξαναζητοῦν νὰ οἰδιποδιστοῦν... Ἀπόκομμα ἐφημερίδας: ὁ Stravinsky δηλώνει πρὶν πεθᾶναι: «Εἶμαι βέβαιος πὼς αἰτία γιὰ τὰ βάσανά μου ἦταν ἡ ψυχρότητα τοῦ πατέρα μου κι ἡ ἐλάχιστη στοργὴ πού μοῦ ἔδειξε ἡ μητέρα μου. Ἀποφάσισα ἔτσι νὰ τοὺς δεῖξω ἐγὼ μιὰ μέρα...». Ἐν βαλθοῦν μάλιστα κι οἱ καλλιτέχνες νὰ κάνουν τὸ ἴδιο, θὰ εἶχαμε ἄδικο νὰ ἐνοχληθοῦμε καὶ νὰ ἔχουμε τοὺς συνηθισμένους ἐνδοιασμοὺς ἐνὸς εὐσυνείδητου ψυχαναλυτῆ. Ἄν κάποιοι μουσικοσυνθέτες μᾶς λέει πὼς ἡ μουσικὴ δὲν ἐκφράζει ἐνεργητικὲς καὶ κατακτητικὲς δυνάμεις, ἀλλὰ δυνάμεις πού γεννιοῦνται ἀπὸ μιὰν ἀντίδραση – τὴν ἀντίδραση στὸ «πατέρας-μητέρα» – τότε δὲν μᾶς μένει παρὰ νὰ ξαναπαίξουμε μὲ μιὰν παραδοξολογία, προσφιλή στὸν Νίτσε, παραλλάζοντάς την ἐλαφρά: Freud-μουσικοσυνθέτης*. Ὁχι, οἱ ψυχαναλυτὲς δὲν ἐπινοοῦν τίποτα, ἂν καὶ ἔχουν πολλὰ ἐπινοήσει μὲ ἄλλον τρόπο, πολλὰ νομοθετήσει, πολλὰ ἐνισχύσει, πολλὰ ἐγγύσει. Τὸ μόνο πού κάνουν οἱ ψυχαναλυτὲς, εἶναι νὰ ὑποστηρίζουν τίς παραπάνω

* Freude, στὰ γερμανικά σημαίνει χαρὰ, τέρψη. (Σημ. Γ.Κ.).

τάσεις, να δίνουν μιά υστατη άθηση στή μετατόπιση όλόκληρου του άσυνείδητου. Τό μόνο πού κάνουν, είναι να δάζουν τό άσυνείδητο να έκφράζεται σύμφωνα με τίς υπερβατικές χρήσεις τής σύνθεσης, πού τού επιβάλλονται από άλλες δυνάμεις: όλικά Πρόσωπα, άρτιο Άντικείμενο, μεγάλος Φαλλός, φοβερό Άδιαφόριστο τού φαντασιακού, συμβολικοί Διαφορισμοί, Χωρισμός... Τό μόνο πού οί ψυχαναλυτές έπινοούν, είναι ή συναισθηματική μετατόπιση, μιά οιδιπόδεια μετατόπιση, ένα οιδιπόδειο οιδιπόδείου στο ίατρείο, έξαιρετικά θλαβερό και φαρμακερό, αλλά όπου επιτέλους ό άρρωστος βρίσκει αυτό πού θέλει και πιπιλίζει τό οιδιπόδειό του πάνω στο συμπαγές σώμα τού άναλυτή. Κι αυτό είναι ήδη πάρα πολύ. Τό οιδιπόδειο όμως φτιάχνεται μέσα στην οικογένεια, και όχι στο ίατρείο τού άναλυτή, πού δρᾷ μόνο σαν έσκατη έδαφικότητα. Καί τό οιδιπόδειο δέν φτιάχνεται από τήν οικογένεια. Οί οιδιπόδειες χρήσεις τής σύνθεσης, ή οιδιποδαιοποίηση, ή τριγωνισμός, ό εύνουσις, όλα αυτά έξαρτιόνται από δυνάμεις πολύ πιο ίσχυρές, κάπως πιο ύποχθόνιες από τήν ψυχανάλυση, τήν οικογένεια, τήν ιδεολογία, άκόμα κι ένωμένες. Ύπάρχουν εδώ όλες οί δυνάμεις τής κοινωνικής παραγωγής, άναπαραγωγής και καταστολής. Γιατί στ' αλήθεια χρειάζονται ίσχυρότατες δυνάμεις για να κατανηκούν τίς δυνάμεις τής επιθυμίας, να τίς κάνουν να έγκαταλείψουν τή μάχη και να άντικαταστήσουν με άντιδράσεις τού τύπου «μπαμπάς-μαμά» ό,τι δυναμικό, επιθετικό, καλλιτεχνικό, παραγωγικό και κατακτητικό ύπάρχει μέσα στο ίδιο τό άσυνείδητο. Με τήν έννοια τούτη, όπως είδαμε, τό οιδιπόδειο είναι μιά έφαρμογή, και ή οικογένεια ένας έντεταλμένος φορέας. Άλλά έστω και με τήν έφαρμογή, είναι σκληρό, είναι δύσκολο για ένα παιδί να βιώνει τόν έαυτό του σαν γωνιά ενός τριγώνου.

Τούτο τό παιδί

Δέν ύπάρχει,

Είναι μονάχα μιά γωνιά,

Μιά μελλοντική γωνιά,

Και γωνιά δέν ύπάρχει...

Όμως τούτος ό κόσμος τού πατέρα-μητέρα πρέπει να φύγει,

Τούτος ό κόσμος ό διπλός και διχοτομημένος,

Ό πάντα διασπασμένος,

Πού πάντα ζητά να ένωθεί...

Κέντρο τού σύμπαντος

Πού σατανικά τό στηρίζει ή πιο σκοτεινή όργάνωση⁵⁰.

*

* *

⁵⁰ Antonin Artaud, «Ainsi donc la question...», στο *Tel Quel*, 1967, τεύχος 30.

Τό 1924, ό Freud προτείνει ένα απλό κριτήριο για τή διάκριση ανάμεσα στή νεύρωση και τήν ψύχωση: στή νεύρωση, τό Έγώ ύπακούει στίς απαιτήσεις τής πραγματικότητας και είναι έτοιμο να άπωθήσει τίς όρμές τού Έκείνου, ενώ στην ψύχωση, τό Έγώ βρίσκεται κάτω από τήν πείση τού Έκείνου, κινδυνεύοντας να χάσει τήν έπαφή του με τήν πραγματικότητα. Οί ιδέες τού Freud άργούσαν συνήθως να φτάσουν στή Γαλλία. Όχι όμως και τούτη εδώ: τήν ίδια χρονιά ό Capgras και ό Carrette παρουσίαζαν μιάν περίπτωση σχιζοφρένειας με ψευδαίσθηση σσιών, όπου ή άρρωστη έδειχνε ζωηρό μίσος για τή μητέρα και αίμομικτική επιθυμία για τόν πατέρα, αλλά σε συνθήκες άποκοπής από τήν πραγματικότητα – έδίωνε δηλαδή τούς γονείς της σαν ψεύτικους γονείς, σαν «σωσίες». Οί γιατροί συνήγαγαν απ' αυτό τήν άπόδειξη τής αντίστροφης σχέσης: στή νεύρωση, ή άντικειμενότροπη (objectale) λειτουργία τής πραγματικότητας διατηρείται, αλλά υπό τόν όρο να άπωθείται τό αίτιακό σύμπλεγμα· στην ψύχωση, τό σύμπλεγμα εισδύλλει στή συνείδηση και γίνεται άντικείμενό της, με τίμημα μιάν «άπόθεση» πού άφορά τώρα τήν ίδια τήν πραγματικότητα ή τή λειτουργία τού πραγματικού. Ό Freud δέβαια επέμενε πάντα στον σχηματικό χαρακτήρα τής διάκρισης: γιατί ή άνακοπή συναντάται και στή νεύρωση με τήν έπιστροφή τού άπωθημένου (ύστερική άμνησία, ψυχαναγκαστική έκμηδένιση) και στην ψύχωση αναφαίνεται μιά σχετική άνάκτηση τής πραγματικότητας με τήν παραληρική άνασύσταση. Ό Freud όμως έξακολούθησε πάντα να υποστηρίζει τήν απλή αυτή διάκριση⁵¹. Καί φαίνεται πολύ σημαντικό τό ότι, με πρωτότυπο τρόπο, ξαναβρίσκει μιάν ιδέα προσφιλή στην παραδοσιακή ψυχιατρική: τήν ιδέα ότι ή παραφροσύνη συνδέεται βασικά με τήν άποκοπή από τήν πραγματικότητα. Σύγκλιση με τήν ψυχιατρική έπεξεργασία των έννοιών τής διάσπασης (τής προσωπικότητας) και τού αυτισμού. Κι αυτός είναι ίσως ό λόγος πού ή φροϋδική μελέτη διαδόθηκε τόσο γρήγορα.

Έκείνο όμως πού μάς ενδιαφέρει είναι ό άληθινός ρόλος πού παίζει τό οιδιπόδειο σύμπλεγμα στή σύγκλιση αυτή. Γιατί, αν πραγματικά τά οικογενειακά θέματα εισδύλλουν συχνά στην ψυχωτική συνείδηση, είναι άκόμα πιο παράξενο – όπως παρατηρεί και ό Lacan – ότι τό οιδιπόδειο «άνακαλύφθηκε» στή νεύρωση, όπου υποτίθεται πως είναι ύπολανθάνον, και όχι στην ψύχωση, όπου αντίθετα θεωρείται δλοφάνερο⁵². Μη-

⁵¹ Τά δύο άρθρα τού 1924 είναι: «Νεύρωση και Ψύχωση» και «Άποκοπή από τήν πραγματικότητα στή νεύρωση και τήν ψύχωση». Βλ. άκόμα: Capgras και Carrette, «Illusion des sosies et complexe d' Oedipe», *Annales medico-psychologiques*, Μάης 1924. Τό άρθρο τού Freud «Ό Φετιχισμός» (1927) δέν άναιρεί τή διάκριση – όσο κι αν αυτό ύποστηρίχθηκε – αλλά τήν επιβεβαιώνει (στο *La vie sexuelle*, P. U. F., σ. 137: «Μπορώ έτσι να επιμείνω στην άποψή μου...»).

⁵² J. Lacan, «La Famille», *Encyclopédie française*, VIII, 1938.

πως όμως αυτό συμβαίνει επειδή στην ψύχωση, το οικογενειακό σύμπλεγμα εμφανίζεται ίσα-ίσα σαν ερέθισμα μιάς κάποιας έντασης, απλώς επαγωγέας, που δεν παίζει ρόλο οργανωτή, αφού οι έντατικές επενδύσεις της πραγματικότητας αφορούν εντελώς άλλο πράγμα (τό κοινωνικό, ιστορικό και πολιτιστικό πεδίο); Το οιδιπόδειο εισβάλλει στη συνείδηση και αυτο-διαλύεται ταυτόχρονα, αποδείχνοντας έτσι την ανικανότητά του να είναι «οργανωτής». Έπομένως, φτάνει να μετρήσουμε την ψύχωση με τό πλαστό τουτό μέτρο, να την εξαρτήσουμε από τό ψεύτικο τουτό κριτήριο, τό οιδιπόδειο, για να προκύψει ή έντύπωση της αποκοπής από την πραγματικότητα. Δέν πρόκειται εδώ για άφηρημένη πράξη: επιβάλλεται στον ψυχωτικό μιά οιδιπόδεια «οργάνωση», έστω και για να διαπιστωθεί ή «έλλειψη» της σ' αυτόν, μέσα σ' αυτόν. Είναι μιά άσκηση που γίνεται κατάσαρκα, κατάψυχα. 'Ο ψυχωτικός αντίδρα με τόν αντίσμο και την άποκοπή από την πραγματικότητα. "Αραγε μπορεί ή άποκοπή από την πραγματικότητα να μήν είναι τό αποτέλεσμα της σχιζοφρενικής διεργασίας, αλλά τό αποτέλεσμα της αναγκαστικής έξοδιπόδισής του, δηλαδή της διακοπής της διεργασίας; Μήπως πρέπει να αναθεωρήσουμε τίς παραπάνω άπόψεις μας και να υποθέσουμε ότι όρισμένοι άνθρωποι άνέχονται δυσκολότερα από άλλους την έξοδιπόδισή; Τότε όμως ό σχιζοφρενικός δέν είναι άρρωστος μέσα στο οιδιπόδειο, από ένα οιδιπόδειο που προβάλλει τόσο πιο έντονα στην παραισθησιοποιημένη συνείδησή του, όσο του λείπει στη συμβολική οργάνωση του «δικού» του άσυνείδητου. Είναι, αντίθετα, άρρωστος από την οιδιπόδισή που του επιβάλλουν (του την επιβάλλει ή πιο σκοτεινή οργάνωση) και που δέν μπορεί πια να την άντέξει, καθώς έχει ξεκινήσει για μακρινό ταξίδι, γιατί θά ήταν σαν να τόν ξανάφεραν και πάλι σ' ένα χωριουδάκι, αυτόν που διασχίζει τίς ήπειρους και τούς πολιτισμούς. 'Ο σχιζοφρενικός δέν υποφέρει από τό διχασμένο του έγω, από ένα οιδιπόδειο που έχει έκραγει, αλλά αντίθετα επειδή τόν ξαναγουρίζουν σ' αυτά που έχει έγκαταλείψει. Πτώση της έντασης ως τό δίχως όργανα σώμα = 0, αντίσμος: πώς ν' άντιδράσει άλλιώςίκα στο φράγμα όλων των επενδύσεων της πραγματικότητας – φράγμα που του όρθώνει τό οιδιπόδειο σύστημα καταστολή-άπώθηση; "Όπως λέει ό Laing, τούς σχιζοφρενικούς τούς διακόπτουν στο ταξίδι. Έχασαν την πραγματικότητα. 'Αλλά πότε την έχασαν; στο ταξίδι ή στη διακοπή του ταξιδιού;

Είναι λοιπόν τώρα δυνατό να διατυπωθεί μιά αντίστροφη σχέση: Θά μπορούσαμε να υποθέσουμε πώς υπάρχουν δυό ομάδες, οι ψυχωτικοί και οι νευρωτικοί, εκείνοι που δέν άντέχουν στην έξοδιπόδισή, και οι άλλοι που την άντέχουν, που μάλιστα τούς άρρέει, κι έξελίσσονται μέσα της. Σέ άλλους πιάνει ή έξοδιπόδισή και σ' άλλους δέν πιάνει. «Νομίζω πως οι φίλοι μου ξεκίνησαν στην άρχή του Καινούριου Αιώνα, ομαδικά, με δυνάμεις πρακτικής έκρηξης που τούς έσπρωξαν σέ μιά πατερναλι-

στική παρέκκλιση, ελαττωματική κατά τή γνώμη μου. Μιά δεύτερη ομάδα άπομονωμένων στην όποία άνήκω κι έγω, άποτελούμενη άναμφισβήτητα από κέντρα κλειδοκοκκαλων, στερήθηκε από κάθε δυνατότητα άτομικής έπιτυχίας, τή στιγμή που αναλάμβανε βαριές μελέτες έμφυτης έπιστήμης. "Όσο για μένα, ή έξέγερσή μου ενάντια στον πατερναλισμό της πρώτης ομάδας με δύθισε από τή δεύτερη κιόλας χρονιά σέ κοινωνικές δυσκολίες όλο και πιο άποπνικτικές. "Ε, λοιπόν, νομίζετε πως οι δυό αυτές ομάδες είναι ικανές να συγκολληθούν; Δέν κρατάω κακία στους άχρείους αυτούς του άρρενωπού πατερναλισμού – δέν είμαι εκδικητικός... Πάντως, αν νικήσω, δέν θά ύπάρχει πια κανένας άνταγωνισμός άνάμεσα στον Πατέρα και τόν Γιό!... Μιλώ φυσικά για τά πρόσωπα του Θεού, και όχι για τούς "πλησίον" μας, που παίρνουν τόν έαυτό τους για...»⁵³. 'Η πραγματική αντίθεση άνάμεσα τίς δυό ομάδες, είναι ή καταγραφή της έπιθυμίας πάνω στο άπλαστο δίχως όργανα σώμα και ή οικογενειακή καταγραφή πάνω στο κοινωνικό σώμα – ή έμφυτη έπιστήμη στην ψύχωση και οι πειραματικές νευρωσικές έπιστήμες. Είναι ό έκκεντρος σχιζοειδής κύκλος και τό τρίγωνο της νεύρωσης. Γενικότερα, είναι οι δύο τρόποι χρήσης της σύνθεσης. 'Από τή μιά μεριά, οι έπιθυμητικές μηχανές, και από την άλλη ή οιδιπόδεια-ναρκισσική μηχανή. Για να καταλάβουμε τίς λεπτομέρειες του άγώνα αυτού, πρέπει να έχουμε υπόψη ότι ή οικόγένεια άντλεί, δέν παύει να άντλεί από την έπιθυμητική παραγωγή. Έχοντας κι αυτή μιά θέση στην καταγραφή τής έπιθυμίας, παρεισάγοντας την άρπάγη της, παγιδεύει μιά τεράστια μερίδα των παραγωγικών δυνάμεων, μετατοπίζει και άναδιοργανώνει με τόν δικό της τρόπο όλες τίς τομές που χαρακτηρίζουν τίς μηχανές της έπιθυμίας. Ρίχνει όλες αυτές τίς τομές στον χώρο του παγκόσμιου εύνουχισμού, άπ' όπου είναι έξαρτημένη ή ίδια («ένας κάλος ψόφιου ποντικού, κρεμασμένος από τό ταβάνι του ουρανού», λέει ό Artaud), αλλά και τίς άνακατανέμει σύμφωνα με τούς δικούς της νόμους και τίς άπαιτήσεις της κοινωνικής παραγωγής. 'Η οικόγένεια τέμνει ακολουθώντας τό τρίγωνό της, ξεχωρίζοντας αυτό που της άνήκει από εκείνο που της είναι ξένο. Ένεργεί τομές και μέσα στο τρίγωνο, ακολουθώντας τίς γραμμές διαφορισμού που διαμορφώνουν τά όλικά πρόσωπα: εκεί είναι ή μπαμπάς, εκεί ή μαμά, εκεί είσαι σύ, και πιο εκεί ή άδελφή σου. Κόψε εδώ τή ροή του γάλατος, είναι ή σειρά του άδελφού σου, μήν κάνεις κακά εδώ, κόψε εκεί τό ποτάμι από σκατά. Πρωταρχικός ρόλος της οικόγένειας είναι ή κράτηση: τό ζήτημα είναι τί θά άπορρίψει από την έπιθυμητική παραγωγή, τί θά κρατήσει άπ' αυτήν, τί θά συνδέσει με τούς δρόμους χωρίς διεξόδο που οδηγούν στον ίδιο της τόν άδιαφορίστο βόθρο, και, αντίθετα, τί θά προωθήσει προς την κατεύθυνση μιάς διαφοροποίησης δια-

⁵³ Jacques Besse, *La Grande Pâque*, σ. 27 και 61.

δόσιμης και αναπαραγωγής. Γιατί η οικογένεια δημιουργεί μαζί και τις ντροπές και τις περηφάνειες της, την αδιαφορία της νεύρωσής της και τη διαφορά του ιδανικού της, που διαφέρουν μονάχα φαινομενικά. Και σ' αυτό τό διάστημα, τί κάνει ή επιθυμητική παραγωγή; Τά κρατημένα στοιχεία δέν μπαίνουν στην καινούρια χρήση της σύνθεσης που τους επιβάλλει μιά τόσο βαθειά μεταμόρφωση, χωρίς νά κάνουν νά συνηχήσει δλόκληρο τό τρίγωνο. Οί επιθυμητικές μηχανές φτάσανε στην πόρτα, κι όταν μπαίνουν μέσα, κάνουν τά πάντα νά δονούνται. Κάτι περισσότερο: ό,τι δέν μπαίνει προκαλεί ίσως μεγαλύτερη δόνηση. Οί επιθυμητικές μηχανές εισάγουν και πάλι (ή τουλάχιστον τό προσπαθούν) τίς παραπλανητικές τομές τους. Τό παιδί δισιοθάνεται τό έργο που του ζητούν νά εκτελέσει. Άλλά τί νά βάλει μέσα στο τρίγωνο, πώς νά διαλέξει; Ή μήτη του μπαμπά και τό αυτί της μητέρας μπορούν άραγε νά εκπληρώσουν τόν σκοπό, μπορούν νά κρατηθούν, ν' αποτελέσουν μιά σωστή οιδιπόδεια τομή; Και ή κόρη του ποδήλατου; Τί αποτελεί άραγε μέρος της οικογένειας; Ρόλος του τριγώνου είναι νά δονείται και νά συνηχεί κάτω από την πίεση τόσο αυτού που κρατεί, όσο και εκείνου που απορρίπτει. Ή αντίληψη (κι εδώ ακόμα καταπιγμένη ή δημόσια, ντροπιασμένη ή περήφανη) είναι ό δεύτερος ρόλος της οικογένειας. Ή οικογένεια είναι μαζί και πρωκτός που κρατεί, και φωνή που άντηχεί, και στόμα που καταναλώνει: αυτές είναι οί τρεις δικές της συνθέσεις, άφοι σκοπός είναι νά συνδεθεί ή επιθυμία μέ τά έτοιμα αντικείμενα της κοινωνικής παραγωγής. Άν θέλετε συνήχηση, άγοράστε «μαντλέν» του Combray*.

Άλλά τώρα πιά δέν είναι δυνατό νά περιοριστούμε στην απλή αντίθεση δύο ομάδων, αντίθεση που θά επέτρεπε νά προσδιοριστεί ή νεύρωση σάν ένδο-οιδιπόδεια διαταραχή, και ή ψύχωση σάν έξω-οιδιπόδεια φυγή. Άλλά ούτε άρκει νά διαπιστώσουμε πώς οί δύο ομάδες είναι «ίκανές για συγκόλληση». Τό πρόβλημα είναι πιο πολύ τό πώς θά μπορούμε άμεσα νά τίς διακρίνουμε. Πώς θά ξεχωρίσουμε την πίεση που ή οικογενειακή αναπαραγωγή άσκει πάνω στην επιθυμητική παραγωγή, από εκείνη που ή επιθυμητική παραγωγή άσκει πάνω στην οικογενειακή αναπαραγωγή; Τό οιδιπόδαιο τρίγωνο δονείται και τρεμουλιάζει· μήπως όμως αυτό όφείλεται στη λαδή που τό τρίγωνο πάλι να πετύχει πάνω στις επιθυμητικές μηχανές ή μήπως στην προσπάθεια των μηχανών αυτών νά ξεφύγουν από τό άδραγμά του και νά τό αναγκάσουν νά τίς παρατήσει; Που νά βρισκείται άραγε τό τελευταίο όριο της συνήχησης; Τό οικογενειακό μωθιστόρημα εκφράζει την προσπάθεια νά σωθεί ή οιδιπόδεια γενεαλογία, αλλά ταυτόχρονα και μιά μη-οιδιπόδεια

* Ή *μαντλέν* είναι ένα είδος γαλλικού γλυκού, σέ σχήμα άχρηβάδας, που άναφέρεται από τόν Marcel Proust στο έργο του *Αναζητώντας τόν χαμένο χρόνο* (Σημ. Γ.Κ.).

ελεύθερη ανάπτυξη της γενεαλογίας. Οί φαντασιώσεις δέν είναι ποτέ επιβλητικές μορφές, είναι φαινόμενα άκριτικά ή μεθοριακά, έτοιμα νά γύρουν προς τή μιά ή την άλλη μεριά. Κοντολογίς, τό *οιδιπόδαιο είναι αόσθηρά αναποφάνσιμο*. Κι άκριδώς επειδή είναι μη-άποφάνσιμο, τό ξαναβρίσκουμε παντού· μέ την έννοια αυτή, δικαιολογημένα θά έλεγε κανείς πώς δέν χρησιμεύει σέ τίποτα. Άς ξαναθυμηθούμε εδώ την άμορφη ίστορία του Gérard de Nerval: ό συγγραφέας άπαιτεί ή Aurélie ή η γυναίκα που άγαπά - νά μοιάζει μέ την Adrienne, τό κοριτσάκι της παιδικής του ηλικίας· τίς «βλέπει» σάν άπαράλλακτες. Και ή Aurélie και ή Adrienne είναι κι οί δύο μαζί ή μητέρα. Μπορούμε άραγε νά πούμε πώς ή ταυτοποίηση, ως «ταυτότητα αντίληψης», είναι εδώ σύμπτωμα ψύχωσης; Ξαναβρίσκουμε λοιπόν τό κριτήριο της πραγματικότητας: τό σύμπλεγμα εισβάλλει στην ψυχωτική συνείδηση μόνο μέ τό τίμημα μιάς σήξης μέ τό Πραγματικό, ενώ στη νεύρωση ή όμοιότητα έξακολουθεί νά είναι όμοιότητα άσυνείδων παραστάσεων, κι έτσι δέν θέτει σέ κίνδυνο την αντίληψη. Τί κερδίσαμε όμως μέ τό νά τά έγγραψουμε όλα στο οιδιπόδαιο - ακόμα και την ψύχωση; Ήνα ακόμα βήμα, και ή Aurélie ή Adrienne και ή μητέρα θά είναι Παναγία. Ή Nerval άναζητά τό έσχατο όριο δόνησης του τριγώνου. «Θέλετε όλα νά τά δραματοποιήσετε», λέει ή Aurélie. Δέν έγγράφονται όλα στο οιδιπόδαιο, χωρίς τελικά όλα νά ξεφεύγουν άπ' αυτό. Οί ταυτοποιήσεις δέν ήταν ταυτοποιήσεις προσώπων από την άποψη της αντίληψης, αλλά ταυτοποιήσεις όνομάτων μέ περιοχές έντασης, που αποτελούν άφετηρία για άλλες περιοχές ακόμα πιο έντατικές, κάποια ερεθίσματα που προκαλούν άλλα διανοήματα, άλλους δρόμους, όπου δέν συναντά πιά κανείς τή μητέρα, αλλά την Παναγία και τόν Θεό: «... και τρεις φορές νικητής, διάδημα τόν Άχέροντα». Έτσι, ό σχιζοφρενικός θά δεχτεί ν' άνάγονται όλα στη μητέρα, άφοι αυτό δέν έχει καμιά σημασία: είναι βέβαιος πώς θά μπορέσει νά τό κάνει όλα νά προκύπτουν από τή μητέρα, και νά κρατήσει, για δική του κρυφή χρήση, όλες τίς Παναγίες που είχαν ταυτιστεί μέ τή μητέρα.

Τό καθετί μετατρέπεται σέ νεύρωση, ή τό καθετί ξεσπά σέ ψύχωση: δέν είναι λοιπόν σωστό νά μπαίνει έτσι τό πρόβλημα. Θά ήταν σφάλμα νά φυλάξουμε για τίς νευρώσεις μιάν έρμηγεια οιδιπόδεια και νά κρατήσουμε για τίς ψυχώσεις μιάν έξωοιδιπόδεια έξήγηση. Δέν υπάρχουν δύο ομάδες, δέν υπάρχει διαφορά ουσίας ανάμεσα στις νευρώσεις και τίς ψυχώσεις. Γιατί, έτσι κι άλλιώς, ή επιθυμητική παραγωγή είναι ή αίτια, ή τελική αίτια είτε για τίς ψυχωτικές άναρρεπτικές εκδηλώσεις που σπάζουν τό οιδιπόδαιο ή τό καταπνίγουν, είτε για τίς νευρωτικές συνηχήσεις που τό σχηματίζουν. Ή βαθύτερη έννοια της άρχής αυτής άναφαίνεται δλοκάθαρα άν τή συσχετίσουμε μέ τό πρόβλημα των «τωριών συντελεστών». Ήνα από τά σπουδαιότερα σημεία της ψυχανάλυσης

ήταν ή εκτίμηση του ρόλου που παίζουν οι τωρινοί αυτοί συντελεστές – ακόμα και στη νεύρωση – από την άποψη του ότι διαφέρουν από τους παιδικούς οικογενειακούς συντελεστές. Οι πιο σοβαρές ψυχαναλυτικές διενέξεις έχουν σχέση με την εκτίμηση αυτή. Οι δυσκολίες αφορούν πολλές πλευρές. Πρώτα-πρώτα τη φύση των συντελεστών (σωματική, κοινωνική, μεταφυσική, τά περιήφηση «προβλήματα της ζωής», μέσω των όποιων εισαγόμενα και πάλι στην ψυχανάλυση ένας πολύ καθάριος άποσεξουαλισμένος ιδεαλισμός). Κατά δεύτερο λόγο, τίς ξεχωριστές ιδιότητες των συντελεστών: ενεργούν άραγε με τρόπο άρνητικό, στερητικό, με άπλη άποστέρηση; Και, τέλος, τη στιγμή τους, την εποχή τους: δέν είναι μήπως αυτόνομη πώς ό τωρινός συντελεστής αναφαίνεται «έκ των ύστέρων», και σημαίνει «πρόσφατος», σε αντίθεση με τον παιδικό ή τον αρχαιότερο, που μπορεί να εξηγηθεί με τό οικογενειακό πλέγμα; Άκόμα κι ένας συγγραφέας σαν τον Reich, που τόσο πολύ φροντίζει να συσχετίσει την επιθυμία με τίς μορφές της κοινωνικής παραγωγής, και να δείξει έτσι ότι δέν υπάρχει ψυχο-νεύρωση που να μην είναι μαζί και «τωρινή νεύρωση», επιμένει στην άποψη ότι οι τωρινοί συντελεστές ενεργούν με κατασταλτική στέρηση («σεξουαλική στάση») και ότι αναφαίνονται πιο ύστερα. Κι έτσι μένει πάντα στη θεωρία του ένα είδος διάχυτου οιδιποδισμού, αφού ή «στάση» ή ό στερητικός τωρινός συντελεστής προσδιορίζει μόνο την ενέργεια της νεύρωσης και όχι τό περιεχόμενο, που ανάγεται στην παιδική οιδιπόδεια σύγκρουση – την παλιά αυτή σύγκρουση, που επανενεργοποιείται με την τωρινή στάση⁵⁴. Και οι οιδιποδιστές όμως έννοούν τό ίδιο πράγμα όταν παρατηρούν πώς είναι δυνατό κανείς να νιώσει μία τωρινή στέρηση ή άποστέρηση μέσα σε μία πιο παλιά έσωτερική ποιοτική σύγκρουση, που δέν φράζει μονάχα τους άπαγορευμένους από την πραγματικότητα δρόμους, αλλά κι εκείνους που αυτή αφήνει έλευθερους, και που τό εγώ, με τη σειρά του, τους άπαγορεύει στον έαυτό του (τύπος του «διπλού άδιέξοδου»): «Υπάρχουν άραγε παραδείγματα» που να εικονίζουν τό σχήμα των τωρινών νευρώσεων «στον φυλακισμένο ή τον κρατούμενο σε στρατόπεδο συγκέντρωσης ή τον ξεθεωμένο από τη δουλειά εργάτη; Δέν είναι βέβαιο ότι θά μάς παρουσίαζαν πάρα πολλές τέτοιες περιπτώσεις... Έχουμε τη συστηματική τάση να μη δεχόμαστε τίς όλοφάνερες άδικίες της πραγματικότητας χωρίς να κάνουμε την άπογραφή τους, χωρίς να προσπαθούμε να ανακαλύψουμε κατά τί ή άναταραχή του κόσμου ύπάγεται στην ύπο-

⁵⁴ W. Reich, *La Fonction de l'orgasme*, σ. 94: «Όλες οι νευρωτικές φαντασιοληξίες έχουν τίς ρίζες τους στην παιδική σεξουαλική άφοσίωση στους γονιούς. Άλλά ή σύγκρουση παιδιού-γονιού δέν είναι δυνατό να προκαλέσει μακρόχρονη διαταραχή της ψυχικής ισορροπίας, άν δέν τρέφεται άδιάκοπα από την τωρινή στάση, που ή ίδια αυτή σύγκρουση έχει δημιουργήσει στην αρχή...».

κειμενική άναταραχή, ακόμα κι άν με τον καιρό συμμετέχει σε δομές λίγο-πολύ άμετάστρεπτες⁵⁵. Καταλαβαίνουμε τη φράση αυτή, βρίσκουμε ώστόσο πώς έχει κάτι τό άνησυχητικό. Μάς επιβάλλουν την άκόλουθη έκλογη: ή ό τωρινός συντελεστής νοείται με τρόπο όλοτελα έξωτερικό στερητικό (πράγμα άδύνατο), ή θυθίζεται σε μιά έσωτερική-ποιοτική σύγκρουση, που σχετίζεται κατανάγκη με τό οιδιπόδαιο... (οιδιπόδαιο, πηγή όπου ό ψυχαναλυτής νίπτει τάς χείρας από τίς άδικίες του κόσμου τούτου).

Άν εξετάσουμε τίς ιδεολογικές παρεκκλίσεις της ψυχανάλυσης, από μιά όλοτελα διαφορετική σκοπιά, ανακαλύπτουμε μιά ένδιαφέρουσα άπόπειρα να δοθεί στους τωρινούς συντελεστές μιά θέση διαφορετική από τη στερητική και μεταγενέστερη. Κι αυτό, γιατί δυό μέρηνες βρέθηκαν να συνδέονται κατά φαινομενικά παράδοξο τρόπο, λογουχάρη στον Jung: ή μέρηνα να συντομέψει την άτέρμηση θεραπεία, με την καταπολέμηση της σημερινής ή τωρινής διαταραχής, και ή μέρηνα να πάει πιο μακριά από τό οιδιπόδαιο, πιο πέρα και από τό προ-οιδιπόδαιο, πολύ πιο πάνω και ν' άποδείξει έτσι πώς τό πιο τωρινό είναι και τό πιο πρωταρχικό, και πώς τό πιο σύντομο είναι τό πιο μακρινό⁵⁶. Τά άρχέτυπα παρουσιάζονται από τον Jung, ταυτόχρονα σαν τωρινοί συντελεστές που υπερβαίνουν τίς οικογενειακές εικόνες στη συναισθηματική μετατόπιση και σαν αρχαϊκοί παράγοντες, άπειρώς πιο αρχαϊκοί, και με διαφορετική αρχαιότητα από τους ίδιους τους παιδικούς συντελεστές. Έτσι όμως δέν κερδίζουμε τίποτα, αφού ό τωρινός συντελεστής δέν παύει να είναι στερητικός παρά μόνο υπό τον όρο να άπολαμβάνει τά δικαιώματα του Ίδανικού, και παύει να άποτελεί ένα «έκ των ύστέρων» μονάχα υπό τον όρο να γίνει ένα έπέκεινα, που πρέπει να σημαίνεται αναγωγικά από τό οιδιπόδαιο, αντί να έξαρτιέται αναλυτικά απ' αυτό. Έτσι, τό «έκ των ύστέρων» εισάγεται και πάλι κατανάγκη μέσα στη διαφορά χρονικότητας όπως τό δείχνει ή καταπληκτική κατανομή που προτείνει ό Jung: για τους νέους, που έχουν οικογενειακά ή έρωτικά προβλήματα, ή μέθοδος του Freud! για τους λιγότερο νέους, που έχουν προβλήματα κοινωνικής

⁵⁵ Jean Laplanche, *La Réalité dans la névrose et la psychose*, (Διάλεξη στη Γαλλική Ψυχαναλυτική Έταιρία, 1961). Βλ. και Laplanche και Pontalis, τά άρθρα «Frustration» και «Névrose actuelle» στο *Vocabulaire de la psychanalyse*.

⁵⁶ Τό ίδιο μπορούμε να παρατηρήσουμε και για τον Rank: ό τραυματισμός της γέννησης δέν συνεπάγεται μονάχα μιά άναδρομή πέρα από τό οιδιπόδαιο και τό προ-οιδιπόδαιο, αλλά πρέπει ν' άποτελεί και ένα μέσο για τη συντόμηση της θεραπείας. Ό Freud τό σημειώνει με πικρία στο έργο του *Τετρατισμένη άνάλυση και άτέρμηση άνάλυση*: «Ό Rank έλπριζε να θεραπεύσει όλες τίς νευρώσεις, έξαλείφοντας άργότερα, με μιά άνάλυση, τον πρωταρχικό αυτόν τραυματισμό· έτσι, ένα κομματάκι άνάλυσης θά επέτρεπε να άποφύγουμε όλο τό μακρύ αναλυτικό έργο...».

αναπροσαρμογής, ο Adler! και ο Jung για τους ενήλικους και τους γέροντες, που τά προβλήματα τους αφορούν τό 'Ιδανικό...⁵⁷. Και είδαμε πού πάνω τί παραμένει κοινό μεταξύ Freud και Jung: πάντα τό άσυνείδητο, μετρημένο μέ τόν μύθο (και όχι μέ τίς μονάδες τής παραγωγής), μ' όλο πού ή μέτρηση γίνεται σέ δυό αντίθετες κατευθύνσεις. 'Αλλά τί σημασία έχει τελικά άν ή ήθική ή ή θρησκεία βρίσκουν στό οιδιπόδειο ένα αναλυτικό και άναδρομικό νόημα, ή άν τό οιδιπόδειο θρϊσκει ένα αναγωγικό και έξερνεητικό νόημα στην ήθική ή τή θρησκεία;

'Εμείς λέμε πώς ή αίτία τής διαταραχής – νεύρωσης ή ψύχωσης – δρϊσκειται πάντα στην επιθυμητική παραγωγή, στή σχέση της μέ τήν κοινωνική παραγωγή, στή διαφορά ή τή σύγκρουση τής λειτουργίας της μέ τήν κοινωνική παραγωγή, και στους τρόπους επένδυσης πού χρησιμοποιεί. 'Η επιθυμητική παραγωγή όπως τή βλέπουμε μέσα σ' αυτήν τή σχέση, σ' αυτήν τή σύγκρουση και τίς ιδιαίτερες αυτές μορφές, νά ποιός είναι ό τρωϊνός συντελεστής. Κατά συνέπεια, ό συντελεστής αυτός δέν είναι ούτε στερητικός ούτε μεταγενέστερος. 'Οντας ουστατικό στοιχείο μιάς ζωής γεμάτης από τήν επιθυμία, είναι σύγχρονος μέ τήν πύο τρυφερή παιδική ήλικία και τή συνοδεύει στό κάθε της βήμα. Δέν ξεπροβάλλει ύστερα από τό οιδιπόδειο, δέν προϋποθέτει καθόλου μιάν οιδιπόδεια όργάνωση, ούτε και μιά προ-οιδιπόδεια προ-όργάνωση. 'Αντίθετα, τό οιδιπόδειο είναι εκείνο πού έξαρτιέται άπ' αυτόν, είτε σάν έρεθισμα κάποιας έντασης, άπλός έπαγωγέας πού μέ τή μεσολάβησή του, ή άνοιδιπόδεια όργάνωση τής επιθυμητικής παραγωγής δημιουργείται από τήν παιδική άκόμα ήλικία, είτε σάν συνέπεια τής άπώθησης-καταστολής πού ή κοινωνική άναπαραγωγή επιβάλλει στην επιθυμητική παραγωγή μέ τή μεσολάβηση τής οϊκογένειας. 'Η λέξη «τρωϊνό» (έν ενεργεία) δέν έχει έδώ τή σημασία του «πρόσφατου», ούτε και αντίθεται στό παλιό ή τό παιδικό, αλλά χρησιμοποιείται σέ αντίθεση μέ τό «δυνητικό». Και «δυνητικό» έδώ είναι τό οιδιπόδειο σύμπλεγμα, είτε σάν κάτι πού πρέπει νά ενεργοποιηθεί σ' ένα νευρωτικό σχηματισμό, σάν άποτέλεσμα παράγωγο του τρωϊνού συντελεστή, είτε έφόσον είναι διαμελισμένο και διαλυμένο μέσα σ' έναν ψυχωτικό σχηματισμό, σάν άμεσο άποτέλεσμα του ίδιου αυτού συντελεστή. Κι άκριδώς μ' αυτή τήν έννοια, ή ιδέα του «έν των ύστερων» μäs φαινόταν πάντα ένας έοχατος παραλογισμός στην ψυχαναλυτική θεωρία και πράξη: ή ενεργητική επιθυμητική παραγωγή, στην ίδια τήν πορεία της, επενδύει από τήν άρχή κιόλας, ένα σύνολο από σωματικές, κοινωνικές και μεταφυσικές σχέσεις, πού δέν διαδέχονται οιδιπόδεις ψυχολογικές σχέσεις, αλλά πού αντίθετα θά εφαρμοστούν στό οιδιπόδειο ύπο-σύνολο, τό προσδιορισμένο κατ' αντίδραση, ή θά τό άποκλείσουν από τό πεδίο επένδυσης τής δραστηριότητάς τους. 'Αναπο-

⁵⁷ C. G. Jung, *La Guérison psychologique*, Georg, 1953, κεφ. 1-4.

φάνσιμο, δυνητικό άντενεργό ή άντιδραστικό, νά ποιό είναι τό οιδιπόδειο. Είναι άποκλειστικά ένα άντιδραστικό μόρφωμα: μόρφωμα πού άντιδρά στην επιθυμητική παραγωγή: είναι μεγάλο σφάλμα νά ξεετάζεται τούτο τό μόρφωμα μεμονωμένα, άφηρημένα, άνεξάρτητα από τόν τρωϊνό παράγοντα πού συνυπάρχει μ' αυτόν, και πού σ' αυτόν άντιδρά.

Και όμως αυτό άκριδώς κάνει ή ψυχανάλυση, όταν κλείνεται μέσα στό οιδιπόδειο, όταν άποφαίνεται για προόδους και παλινδρομήσεις σέ συνάρτηση μέ τό οιδιπόδειο ή και σέ σχέση μ' αυτό: παράδειγμα, ή θεωρία τής προ-οιδιπόδειας παλινδρόμησης, πού χρησιμοποιείται πολλές φορές για τόν χαρακτηρισμό τής ψύχωσης. Είναι σάν τό γνωστό παιχνιδάκι τής γιάλας μέ τό νερό, όπου ή βαπτισμένη μέσα της κούφια κουκλίτσα άνεβοκατεβαίνει μέ τήν πίεση τής μεμβράνης πού ύπάρχει στό σκέπασμα ή στά πλάγια τής γιάλας: ή παλινδρόμηση και ή πρόοδος έπιτελούνται στό έσωτερικό τής γιάλας του οιδιπόδείου, πού είναι τεχνητά φραγμένοι: κι έξαρτιόνται στην πραγματικότητα από δυνάμεις πού μεταβάλλονται, αλλά είναι πάντα έν ενεργεία και σύγχρονες, μέσα στην άνοιδιπόδεια επιθυμητική παραγωγή. 'Η επιθυμητική παραγωγή έχει μονάχα μιάν «τρωϊνή ύπαρξη»: οι πρόοδοι και οι παλινδρομήσεις είναι μόνο οι πραγματώσεις μιάς δυνητικότητας πού δρϊσκειται πάντα σέ τέλεια πληρότητα, χάρη στις καταστάσεις επιθυμίας. 'Από τούς έλάχιστους ψυχιάτρους και ψυχαναλυτές πού κατόρθωσαν νά δημιουργήσουν άμεσες κι άληθινά πρωτότυπες σχέσεις μέ τούς σχιζοφρενικούς, ενήλικους ή παιδιά, ή Gisela Rankow και ό Bruno Bettelheim διάνοιξαν καινούριους δρόμους, θεωρητικά δυναμικούς και θεραπευτικά άποτελεσματικούς. Δέν είναι τυχαίο, τό ότι και οι δυό τους άμφισβητούν τήν έννοια τής παλινδρόμησης. Ξεκινώντας από τίς σωματικές περιποιήσεις πού δίνονται στους σχιζοφρενικούς – έντριβές, λουτρά, περιτυλίξεις – ή Gisela Rankow άναρωτιέται άν όλα τούτα έχουν για σκοπό νά πλήξουν τόν άρρωστο στό σημείο τής παλινδρόμησης του, για νά του προσφέρουν έμμεσες συμβολικές ίκανοποιήσεις, πού θά του έπιτρέψουν νά συνδεθεί και πάλι μέ μιάν άνέλιξη και νά ξαναρχίσει μιά πορεία πρός τά μπρός. 'Όστόσο, λέει, δέν πρόκειται «νά δώσουμε στον άρρωστο σωματικά άπτικά αισθήματα για νά άναγνωρίσει τά όρια του σώματός του... Πρόκειται για τήν άναγνώριση μιάς άσύνειδης επιθυμίας και όχι για τήν ίκανοποίησή της»⁵⁸. 'Αναγνώριση τής επιθυμίας σημαίνει άκριδώς έπαυφορά σέ λειτουργία τής επιθυμητικής παραγωγής πάνω στό δίχως όρ-

⁵⁸ Gisela Rankow, *L' Homme et sa psychose*, Aubier, 1969, σ. 24-26 (βλ. και τήν άραιύτατη θεωρία για τό σημείο, πού άναπτύσσεται από τήν G. Rankow, στό έργο της *Structuration dynamique dans la schizophrénie*, Huber, 1956). 'Όσο για τήν κριτική τής παλινδρόμησης από τόν Bruno Bettelheim, βλ. *La Forteresse vide*, σ. 369-374.

γανα σώμα, όπου ο σχιζοφρενικός έχει αναδιπλωθεί για να τήν κατασιγάσει και να τήν καταπνίξει. Η αναγνώριση αυτή της επιθυμίας, ή θέση αυτή της επιθυμίας, τό σημείο αυτό, οδηγεί σ' ένα είδος πραγματικής και τρωικής παραγωγικότητας, που δεν συγγέεται με μιάν έμμεση ή συμβολική ίκανοποίηση, και που τόσο όταν σταματάει όσο κι όταν μπαίνει σέ κίνηση, είναι εξίσου διαφορετική από μιάν προ-οιδιπόδεια παλινδρόμηση όσο και από μιά προοδευτική αποκατάσταση του οιδιπόδειου.

*
* *

Ανάμεσα στή νεύρωση και τήν ψύχωση, δεν υπάρχει διαφορά φύσης, είδους ή ομάδας. Όπως ή ψύχωση, έτσι και ή νεύρωση δεν είναι δυνατό να εξηγηθεί οιδιποδειακά. Αντίθετα μάλιστα, ή νεύρωση είναι εκείνη που εξηγεί τό οιδιπόδειο. Αλλά τότε, πώς να συλλάβουμε τή σχέση ψύχωσης-νεύρωσης; Και μήπως ή σχέση αυτή δεν εξαρτιέται από άλλες σχέσεις; Όλα αλλάζουν αν αποφασίσουμε να αποκαλέσουμε ψύχωση τήν ίδια τή διαδικασία, ή αντίθετα μιά διακοπή τής διαδικασίας (και τί είδους διακοπή;). Η σχιζοφρένεια ως διαδικασία, είναι ή επιθυμητική παραγωγή, αλλά όπως είναι στό τέλος, ως έσχατο όριο τής καθοριζόμενης από τίς συνθήκες του καπιταλισμού κοινωνικής παραγωγής. Είναι ή «άρρωστια» των σύγχρονων ανθρώπων, ή δική μας άρρωστια. Τό τέλος τής Ιστορίας δεν έχει άλλο νόημα. Σ αυτήν ανταμώνουν οι δυό κατευθύνσεις τής διαδικασίας, ως κίνησης τής κοινωνικής παραγωγής που πάει ως τό τέλος τής απεδαφικοποίησής της, και ως κίνησης τής μεταφυσικής παραγωγής που μεταφέρει και αναπαράγει τήν επιθυμία σέ μιά νέα Γη. «Η έρημος μεγαλώνει... τό σημείο πλησιάζει...». Ο σχιζοφρενικός παίρνει μαζί του τίς αποκωδικοποιημένες ροές και τίς περνάει μέσα από τήν έρημο του δίχως όργανα σώματος, όπου εγκατασταίνει τίς επιθυμητικές μηχανές του και παράγει μιάν άσταμάτητη έκροή ενεργών δυναμειών. Διάθηκε τό όριο, τή σχέση, που συγκρατούσε πάντα τή παραγωγή επιθυμίας στό περιθώριο τής κοινωνικής παραγωγής, έφαπτόμενη και πάντα άπωθημένη. Ο σχιζοφρενικός ξέρει να φεύγει: ή αναχώρηση είναι γι' αυτόν τόσο άπλή όσο ή γέννηση και ό θάνατος. Αλλά κατά παράδοχο τρόπο, τό ταξίδι του γίνεται πάντα επιτόπου. Δεν μιλάει για έναν άλλο κόσμο, δεν άνήκει σ' έναν άλλο κόσμο: ακόμα κι όταν μετακινείται στόν χώρο, μετακινείται σέ ένταση, γύρω από τήν επιθυμητική μηχανή που στήνεται και μένει εδώ. Γιατί εδώ βρίσκεται ή έρημος που εξαπλώνεται στόν κόσμο μας, καθώς και ή νέα Γη και ή μηχανή που δουίζει, και που γύρω της περιφέρονται οι σχιζοφρενικοί – πλανήτες ενός καινούριου Ήλιου. Οι άνθρωποι αυτοί τής επιθυμίας (ή μήπως δεν υπάρχουν ακόμα;...) είναι σάν τόν Ζαρατούστρα. Περνάνε από άφάντα-

στους πόνους, ίλιγγους και άρρώστιες. Έχουν τίς όπτασίες τους. Όφείλουν να εφεύρουν ξανά τήν κάθε κίνηση. Αλλά ένας τέτοιος άνθρωπος παράγεται σάν ελεύθερος άνθρωπος, άνεύθυνος, μοναχικός και χαρούμενος, ίκανός επιτέλους να πει και να κάνει κάτι τό άπλό με τήν ίδια του τή θέληση, χωρίς να ζητήσει άδεια – επιθυμία δλοκληρωμένη, ροή που υπερπηδά τά φράγματα και τούς κώδικες, όνομα που δεν ύποδηλώνει πιά κανένα έγώ. Έπαψε άπλώς να φοβάται πώς θα τρελαθεί. Ζει τόν έαυτό του σάν τήν υπέρτατη άρρώστια που δεν θα τόν προσβάλει πιά. Τι άξίζει, τί θα άξιζε εδώ ένα ψυχίατρος; Σέ όλόκληρη τήν Ιστορία τής ψυχιατρικής, μονάχα ό Jaspers, και άργότερα ό Laing, είχαν ιδέα τί θα πει διαδικασία και τί είναι εκπλήρωσή της (γι' αυτό και κατόρθωσαν να ξεφύγουν από τήν οικογενειοκρατία, που άνοίγει τόν συνηθισμένο δρόμο στήν ψυχιατρική και τήν ψυχανάλυση). «Αν τό ανθρώπινο είδος επιζήσει, οι άνθρωποι του μέλλοντος θα θεωρήσουν, φαντάζομαι, τή φωτισμένη εποχή μας σάν αιώνα πραγματικού σκοταδισμού. Δίχως άλλο θα είναι σέ θέση ν' απολαύσουν πιά διασκεδαστικά από μας, τήν είρωναία αυτής τής κατάστασης. Θα μάς περιπαίζουν. Θα ξεβρουν πώς αυτό που αποκαλούμε σχιζοφρένεια ήταν μιά από τίς μορφές με τίς όποιες – συχνά διαμέσου των πιά άπλών ανθρώπων – τό φώς άρχισε να περνά μέσα από τίς σχισμές του κλειστού μας μυαλού... Η τρέλα δεν είναι άναγκαστικά μιά κατάρρευση (breakdown): μπορεί να είναι και μιά «διάσπαση του μετώπου» (breakthrough)... Τό άτομο που βιώνει υπερβατικά τήν απώλεια του έγώ, μπορεί ή δεν μπορεί να χάσει τήν ισορροπία του, με διαφορετικούς τρόπους. Και τότε, μπορεί να λογιστεί τρελό. Αλλά τό να είσαι τρελός, δεν σημαίνει κατανάγκη να είσαι άρρωστος, ακόμα κι αν στόν κόσμο τουτό οι δυό όροι άλληλοσυμπληρώνονται... Από τήν άφετηρία κιόλας τής ψυχικής ψευτο-ύγείας μας όλα είναι διφορούμενα. Η ύγεια αυτή δεν είναι άληθινή ύγεια. Η τρέλα των άλλων δεν είναι άληθινή τρέλα. Η τρέλα των άρρωστων μας είναι άποτελεσμα τής έξουθένωσης που τούς επιβάλλουμε και που οι ίδιοι επιβάλλουν στόν έαυτό τους. Ας μή φανταστεί ποτέ κανείς πώς μπορούμε να συναντήσουμε τήν πραγματική τρέλα είτε πώς είμαστε πραγματικά ύγειες τψ πνεύματι. Η τρέλα που συναντούμε στους άρρωστους μας είναι μιά άγαρμητ μεταμφίηση, μιά έπίφαση, μιά άλλόκοτη γελιογραφία τής φυσικής θεραπείας αυτής τής παράξενης ένσωμάτωσης. Η άληθινή ψυχική ύγεια έξυπονεί – με τόν ένα ή τόν άλλο τρόπο – τή διάλυση του όμαλου έγώ...»⁵⁹.

⁵⁹ Ronald Laing, *La Politique de l' expérience*, σ. 89, 93, 100. Με μιά παραπλήσια έννοια, ό Michel Foucault προανέγγελλε: «Ίσως μιά μέρα δεν θα ξερούμε πιά τί ήταν ή τρέλα... Ο Artaud θα άνήκει στό έδαφος τής γλώσσας μας και όχι στή διάσπασή της... Ό,τι νιώθουμε σήμερα για τό έσχατο όριο ή για τό παράξενο ή

Ἡ ἐπίσκεψη στό Λονδίνο, εἶναι ἡ ἐπίσκεψή μας στήν Πυθία. Ἐκεῖ κάτω βρισκεται ὁ Turner. Κοιτάζοντας τούς πίνακές του, καταλαβαίνει τί θά πει νά πηδήσεις τόν τοῖχο, καί ὅμως νά μείνεις ἐκεῖ πού εἶσαι, καί νά διοχετεύσεις ροές πού δέν ξέρεις πιά ἂν θά μᾶς παρασύρουν ἄλλου ἢ ἂν ξαναγυρίζουν κιάλας καταπάνω μας. Οἱ πίνακες κατατάσσονται σέ τρεῖς περιόδους. Ἄν δίναμε τό λόγο στόν ψυχίατρο, θά μπορούσε νά μιλήσει γιά τίς δύο πρώτες, μ' ὄλο πού εἶναι στ' ἀλήθεια οἱ πιό λογι- κές. Οἱ πρώτοι πίνακες εἶναι καταστροφές συντέλειαι τοῦ κόσμου, γιο- νοστιβάδες καί θύελλες. Ὁ Turner ἀρχίζει ἀπ' αὐτούς. Οἱ δεύτεροι μοιάζουν μέ μιᾶ παραληρηκί ἀνασυγκρότηση ὅπου τό παραλήρημα κρύ- βεται, ἢ μάλλον συμβαδίζει μέ μιάν ἀνώτερη τεχνική κληρονομημένη ἀπό τόν Roussin καί τόν Lograin, ἢ ἀπό τήν ὀλλανδική παράδοση: ὁ κόσμος ἀνασυγκροτεῖται, μέσα ἀπό ἀρχαίσιμους πού ἔχουν σύγχρονο ρόλο. Ἀλλά κάτι τό ἀσύγκριτο συμβαίνει στό ἐπίπεδο τῆς τρίτης σειρᾶς, στους πίνακες πού ὁ Turner δέν μᾶς δείχνει, πού τούς κρατάει μυστι- κούς. Καί δέν μπορούμε νά νά πούμε πῶς ὁ Turner προπορεύεται πολύ ἀπό τήν ἐποχή του: εἶναι κάτι πού δέν ἀνήκει σέ καμιάν ἐποχή καί πού μᾶς ἔρχεται ἀπό ἕνα αἰώνιο μέλλον, ἢ πού φεύγει πρὸς αὐτό. Ὁ πίνακας θουλιάζει μέσα στόν ἑαυτό του, διαπερνᾶται ἀπό μιᾶ τρύπα, μιᾶ λίμνη, μιᾶ φλόγα, ἕναν κυκλώνα, μιάν ἐκρηξη. Μποροῦμε νά ξαναβροῦμε ἐδῶ τά θέματα πού συναντήσαμε στους προηγούμενους πίνακες, ἀλλά τό νόημά τους ἔχει ἀλλάξει. Ὁ πίνακας ἔχει πραγματικά κοπεῖ, σκιστεῖ ἀπ' αὐτό πού τόν διαπερνᾶ. Πλανιέται μονάχα μιᾶ ἄχνα δμίχλης καί χρυ- σοῦ, ἔντονη καί ἔντατική, πού τή διαπερνᾶ σέ βάθος ἐκεῖνο πού τήν ἔσκιζε πρὶν λίγο σ' ὄλο τό πλάτος τῆς: ἡ σχίσση, Ὅλα ἀνακατεύονται καί τότε γίνεται τό ρήγμα (ὄχι ἡ κατάρρευση).

Παράδοση ἀγγλο-ἀμερικανική λογοτεχνία: ἀπό τόν Thomas Hardy καί τόν Lawrence ὡς τόν Lowry, ἀπό τόν Miller ὡς τόν Ginsberg καί τόν Kerouac, ἄνθρωποι ξέρουν νά φεύγουν, ν' ἀνακατεύουν τούς κώδικες, νά διοχετεύουν ροές, νά διασχίζουν τήν ἔρημο τοῦ δίχως ὄργανα σώμα- τος. Δρασκελίζουν ἕνα ὄριο, τρυπάνε ἕναν τοῖχο, τό διάφραγμα τοῦ κα- πιταλισμοῦ. Πολλές φορές βέβαια ἀστοχοῦν τήν ἐκπλήρωση τῆς διεργα- σίας, δέν παύουν νά τήν ἀστοχοῦν. Ξανακλείνει τό νευρωτικό ἀδιέξοδο – τό «μπαμπάς-μαμά» τῆς οἰδιπόδεισης, ἢ Ἀμερικῆ, ἢ ἐπιστροφή στή γε- νέτειρα – ἢ ἡ διαστροφή τῶν ἐξωτικῶν ἐδαφικότητων, κι ὕστερα τά ναρ-

για τό ἀβάσταχτο, θά ἔχει ξαναομίξει μέ τή γαλήνη τοῦ θετικοῦ. Καί αὐτό πού γιά μᾶς σημαίνει σήμερα τοῦτο τό Ἐξωτερικό, μπορεῖ κάλλιστα μιᾶ μέρα νά ὑπο- δηλώνει ἐμᾶς τούς ἴδιους... Ἡ τρέλα διαλύει τή συγγένειά τῆς μέ τήν ψυχική ἀρρώστια... τρέλα καί ψυχική ἀσθένεια παύουν πιά νά ἀνήκουν στήν ἴδια ἀν- θρωπολογική μονάδα» («La Folie, L' absence d' oeuvre», *La Table Ronde*, Μᾶης 1964).

κατικά, τό πιό – ἢ ἀκόμα χειρότερα, ἕνα παλιό φασιστικό ὄνειρο. Ποτέ τό παραλήρημα δέν ταλαντεύθηκε τόσο πολύ ἀπό τόν ἕναν πόλο του στόν ἄλλο. Μέσα ὅμως ἀπό τά ἀδιέξοδα καί τά τρίγωνα, κυλάει μιᾶ σχιζοφρενική ροή, ἀκατάσχετη, σπέρμα, ποτάμι, ὑπόνομος, βλεννόροια ἢ λογορροια, πού δέν μπορεῖ κανεῖς νά τά κωδικοποιήσει, λίμπιντο πάρα πολύ ρευστή ἢ πάρα πολύ γλοιώδης: διασμός τῆς σύνταξης, προ- παρασκευασμένη καταστροφή τοῦ σημαίνοντος, ἀνοησία ὑψωμένη σέ ροή, τό πολυσημαντο πού ξανάρχεται νά ἐνοχλήσει ὄλες τίς σχέσεις. Πόσο ἐσφαλμένα μπαίνει τό πρόβλημα τῆς λογοτεχνίας, εἴτε μέ δάση τήν ἰδεολογία πού περικλείνει, εἴτε μέ δάση τήν ἀναστήλωσή τῆς πού ἐπιχει- ρεῖται ἀπό ἕνα κοινωνικό σύστημα. Ξανακατακτᾶ τούς ἀνθρώπους ἀλλά ὄχι τά ἔργα, πού πάντα θά ξυπνοῦν κάποιον ἀποκοιμισμένο νέο ἄνθρωπο καί πού ἀσταμάτητα θά μεταδίνουν τή φλόγα τους πιό πέρα. Ὅσο γιά τήν ἰδεολογία, εἶναι ἡ πιό συγκεχυμένη ἔννοια, γιατί μᾶς ἐμπο- δίζει νά συλλάβουμε τή σχέση τῆς λογοτεχνικῆς μηχανῆς μέ ἕνα πεδίο παραγωγῆς, καθώς καί τή στιγμή ὅπου τό ἐκπεμπόμενο σημεῖο διαπερνᾶ τή «μορφή τοῦ περιεχόμενου» πού προσαποθεῖ νά τή συγκρατήσει μέσα στή διάταξη τοῦ σημαίνοντος. Ἀπό καιρό ὡστόσο ὁ Ἐνγκελς εἶχε δείξει – ἀναφορικά μέ τόν Balzac – πῶς ἕνας συγγραφέας εἶναι μεγάλος ἐπειδή δέν μπορεῖ νά ἐμποδίσει τόν ἑαυτό του νά χαράξει καί νά διοχε- τεύσει ροές πού διαρρηγνύουν τό κανονικό καί τυραννικό σημαίνον τοῦ ἔργου του, καί τροφοδοτοῦν κατανάγκη μιάν ἐπαναστατική μηχανή πού διαγράφεται στόν ὀρίζοντα. Αὐτό ἀκριδῶς εἶναι τό ὕψος, ἢ μάλλον ἡ ἔλλειψη ὕψους, ἢ ἀσυνταξία ἢ ἀγραμματοκτικότητα: σημεῖο ὅπου ἡ γλώσσα δέν προσδιορίζεται πιά ἀπ' αὐτό πού λέει, κι ἀκόμα λιγότερο ἀπ' αὐτό πού τήν καθιστᾶ σημαίνουσα, ἀλλά ἀπ' αὐτό πού τήν κάνει νά κυλάει, νά ρέει καί νά ξεσπᾶ – τήν ἐπιθυμία. Γιατί ἡ λογοτεχνία εἶναι ἀπαράλ- λαχτη μέ τή σχιζοφρένεια: μιᾶ διεργασία καί ὄχι ἕνας σκοπός: μιᾶ παραγωγή καί ὄχι μιᾶ ἐκφραση.

Κι ἐδῶ ἀκόμα ἡ ἐξοιδιπόδισι εἶναι ἕνας ἀπό τούς πιό σημαντικούς παράγοντες γιά τό κατάντημα τῆς λογοτεχνίας σέ ἀντικείμενο κατανά- λωσης, προσαρμοσμένο στήν κατεστημένη τάξη, καί ἀνίκανο νά κάνει κακό σ' ὅποιονδήποτε. Δέν πρόκειται γιά τήν προσωπική ἐξοιδιπόδισι τοῦ συγγραφέα καί τῶν ἀναγνωστῶν του, μά γιά τήν οἰδιπόδεια μορφῆ ὅπου προσαποθεῖ νά ὑποτάξουν τό ἴδιο τό ἔργο, γιά νά τό κάνουν ἔτσι μιάν ἐλάχιστα ἐκφραστική δραστηριότητα πού ἐκκρίνει ἰδεολογία σύμ- φωνα μέ τούς ἐπικρατοῦντες κοινωνικούς κώδικες. Ἔτσι, τό ἔργο τέχνης τοποθετεῖται ἀνάμεσα στους δύο πόλους τοῦ οἰδιπόδειου, πρόβλημα καί λύση, νευρωση καί ἐξιδανίκευση, ἐπιθυμία καί ἀλήθεια – ἕναν πόλο ὀπισθοδρομικό, ὅπου τό ἔργο τέχνης ἀναδεύει καί ἀνακατανέμει τίς ἄλυτες συγκρούσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας, κι ἕναν ἄλλο ἐξερευνητικό, πού μ' αὐτόν τό ἔργο ἀνακαλύπτει τά μέσα γιά μιᾶ καινούρια λύση ὡς

πρός τό μέλλον του ανθρώπου. Πρόκειται για μία μετατροπή που συντελείται στο έσωτερικό του έργου και πού τό συγκροτεί, όπως λένε, σαν «πολιτισμικό αντικείμενο». Από την άποψη αυτή, δεν υπάρχει καν λόγος νά εφαρμοστεί ή ψυχανάλυση στο έργο τέχνης, αφού τό ίδιο τό έργο τέχνης αποτελεί μίαν επιτυχημένη ψυχανάλυση, εξιδανικευμένη «μετατόπιση» μέ υποδειγματικές συλλογικές δυνατότητες. Κι ακούεται ή υποκριτική προειδοποίηση: «Λίγη νευρώση όφελει ένα έργο τέχνης, είναι καλό ύλικό, όχι όμως ψύχωση, προς Θεού όχι ψύχωση! Διακρίνουμε τή νευρωτική, πιθανότατα δημιουργική, όψη από τήν ψυχωτική, άλλοτριωτική και καταστρεπτική όψη...» Λές και οι σπουδαιότεροι συγγραφείς, εκείνοι που κατόρθωσαν νά δημιουργήσουν ένα ρήγμα στή γραμματική και τή σύνταξη και νά μετατρέψουν όλόκληρη τή γλώσσα σέ επιθυμία, δεν μιλούσαν από τά βάθη τής ψύχωσης και δεν μάς έδειχναν κάποιο σημείο επαναστατικής φυγής κατεξοχήν ψυχωτικής. Τό σωστό είναι νά αντιπαράβουμε τήν κατεστημένη λογοτεχνία μέ τήν οιδιπόδεια ψυχανάλυση: γιατί ή λογοτεχνία αυτή μάς παρουσιάζει μίαν ιδιάζουσα μορφή του υπερεγώ, ενός υπερεγώ ακόμα πιο βλαβερού από τό άγραφο. Πράγματι, τό οιδιπόδαιο είναι λογοτεχνικό προτού νά γίνει ψυχαναλυτικό. Θά ύπάρξει πάντα ένας Breton έναντιον του Artaud, ένας Goethe έναντιον του Lenz, ένας Schiller έναντιον του Hölderlin, για νά υπερεγωποιήσει τή λογοτεχνία και νά μάς πει: Προσοχή, ως εδώ και μή παρέκει! όχι «λάθη τάκτ!» Τόν Βέρθερο ναι, τόν Lenz όχι! Η οιδιπόδεια μορφή τής λογοτεχνίας είναι ή έμπορική της μορφή. Όσο για μάς, είμαστε ελεύθεροι νά σκεφτόμαστε πώς, στο κάτω-κάτω, ύπάρχει λιγότερη άνευτιμότητα στήν ψυχανάλυση παρά σέ τούτην έδώ τή λογοτεχνία, αφού ένας άλλος νευρωτικός εκτελεί έργο μοναχικό, άνευθύνο, δυσανάγνωστο και πού δεν πουλιέται, πού πρέπει αντίθετα νά πληρώσει όχι μονάχα για νά διαβαστεί, αλλά και για νά μεταφραστεί και για νά έρμηνευτεί. Τουλάχιστο τό σφάλμα του είναι μονάχα οικονομικό, είναι έλλειψη λεπτής συμπεριφοράς – ό νευρωτικός δεν προπαγανδίζει τά ιδανικά του. Ο Artaud έλεγε σωστά: ή κάθε γραφή είναι άχρειότητα – δηλαδή κάθε λογοτεχνία πού θαρρεί πώς είναι αυτοσκοπός, ή πού όριζει στον έαυτό της σκοπούς, αντί νά είναι μία διαδικασία πού «έρευνά τά σκοτά του ανθρώπου και τής γλώσσας του», παρασύρει ήλίθιους, αφαισικούς, αγράμματους. Άς μάς λείπει τουλάχιστον ή εξιδανίκευση! Ο κάθε συγγραφέας είναι ένας πουλημένος. Πραγματική λογοτεχνία είναι εκείνη πού παγιδεύει τό μήνυμά της, κατασκευάζοντας ένα πλαστό νόημα κάνοντας νά εκλάμψει τό υπερεγώ από τή μορφή του έκφρασης, και ή έμπορική άξια από τή μορφή του περιεχομένου. Άλλά οι μέν άπαντούν: ό Artaud δεν είναι λογοτέχνης, είναι ξένος προς τή λογοτεχνία αφού είναι σχιζοφρενικός. Οι άλλοι λένε: δεν είναι σχιζοφρενικός, αφού άνήκει στή λογοτεχνία, και μάλιστα στήν πιο μεγάλη, στήν «κειμε-

νική». Και οι μέν και οι άλλοι έχουν τήν ίδια παιδιάστική και αντίδραστική αντίληψη για τή σχιζοφρένεια, και τήν ίδια νευρωτική έμπορική αντίληψη για τή λογοτεχνία. Ένας πονηρός κριτικός γράφει: πρέπει νά μίν έχεις ιδέα του τί θά πει σημαίνον για νά δηλώνεις κατηγορηματικά πώς ή γλώσσα του Artaud είναι γλώσσα σχιζοφρενικού· ό λόγος του ψυχωτικού είναι ακούσιος, έμποδισμένος, ύποταγμένος· επομένως τό αντίθετο από τήν «κειμενική» γραφή». Άλλά τί είναι αυτός ό τεράστιος «κειμενικός» αρχαϊσμός, τό σημαίνον, πού σημαδεύει τή λογοτεχνία μέ τή σφραγίδα του ευνουχισμού και καθαγιάζει τίς δύο όψεις τής οιδιπόδειας μορφής της; Και ποιός του είπε του πονηρού αυτού πώς ό λόγος του ψυχωτικού είναι «ακούσιος, έμποδισμένος, ύποταγμένος»; Βέβαια, δεν είναι, εύτυχώς, τό αντίθετο άπ' όλα αυτά! Οι ίδιες όμως οι αντίθεσεις αυτές είναι εξαιρετικά άστοχες. Ο Artaud είναι ή καταρράκωση τής ψυχιατρικής, ακριβώς επειδή είναι σχιζοφρενικός, και όχι επειδή δεν είναι. Ο Artaud είναι ή ολοκλήρωση τής λογοτεχνίας, ακριβώς επειδή είναι σχιζοφρενικός και όχι επειδή δεν είναι. Πάει καιρός πού τρύπησε τόν τοίχο του σημαίνοντος: ό Artaud ό σχιζοφρενικός. Μέσα από τά βάθη του πόνου και τής περηφάνειάς του, δικαιούται νά καταγγείλει τήν κοινωνία για τήν κατάντια όπου έφερε τόν ψυχωτικό πού άποκωδικοποιεί τίς ροές του πόθου («Van Gogh, ό άνθρωπος πού ή κοινωνία τόν αυτοκτόνησε») αλλά και για τήν κατάντια όπου έφερε τή λογοτεχνία όταν τήν αντίθετε στήν ψύχωση, επικαλούμενη μία νευρωτική ή διεστραμμένη άνα-κωδικοποίηση (Lewis Carroll ή ό άνανδρος τής λογοτεχνίας).

Ελάχιστοι είναι εκείνοι πού διανοίγουν ρήγμα – όπως τό λέει ό Laing – στον σχιζοφρενικό αυτόν τοίχο, ή στο σχιζοφρενικό αυτό όριο: και όμως «οι πιο κοινοί άνθρωποι...». Άλλά οι πιο πολλοί όπισθοχωρούν μέ φρίκη μόλις πλησιάζουν τόν τοίχο. Προτιμούν νά ύποταχθούν ξανά στον νόμο του σημαίνοντος, σημαδεμένοι από τόν ευνουχισμό, τριγωνισμένοι μέσα στο οιδιπόδειο. Μετατοπίζουν λοιπόν τό όριο, τό περνούν στο έσωτερικό του κοινωνικού συστήματος, ανάμεσα στήν κοινωνική παραγωγή και άναπαραγωγή πού τίς επενδύουν, και τήν οικογενειακή άναπαραγωγή, πού πάνω της επανάγουν και εφαρμόζουν όλες τίς επενδύσεις. Μετακινούν λοιπόν τό όριο στο έσωτερικό τής περιοχής πού τό οιδιπόδειο έχει χαράξει, ανάμεσα στους δύο αυτούς πόλους. Δεν παύουν νά ενελίσσονται και νά εξελίσσονται ανάμεσα στους δύο αυτούς πόλους. Οιδιπόδειο – ό τελευταίος βράχος· και ευνουχισμός – ή τελευταία κοιλότητα: έσχατη έδαφικότητα, έστω κι αν περιορίζεται στο ντιβάνι του άναλυτή, πάντως προτιμότερη από τίς άποκωδικομένες ροές τής επιθυμίας, πού φεύγουν, κυλάνε και μάς παρασύρουν που; Αυτή είναι ή νευρώση: μετατόπιση του όριου, για νά φτιάξεις ένα μικρό δικό σου άποικιακό έδαφος. Ύπάρχουν όμως άλλοι πού θέλουν παρθένα έδάφη, πιο

πραγματικά εξωτικά, οίκογένειες πιά τεχνητές, εταιρίες πιά μυστικές που οι ίδιοι τις σχεδιαγράφουν και τις στήνουν κατά μήκος του τοίχου, στους τόπους της διαστροφής. Άλλοι πάλι, αηδιασμένοι από την εργαλειοκτικότητα του οιδιπόδειου αλλά κι από τὰ παλιοπράματα και τόν διεστραμμένο αισθητισμό, φτάνουν ως τόν τοίχο και χτυπούν πάνω του, κάποτε μέ έξαιρετική σφοδρότητα. Τότε ακινητοποιούνται, σωπαίνουν, αναδιπλώνονται πάνω στό δίχως όργανα σώμα – άλλη μιά έδαφικότητα αλλά δλότελα έρημική τούτη τή φορά, όπου δλόκληρη ή επιθυμητική παραγωγή σταματά ή, απολιθωμένη, προσποιείται ότι σταματά: ψύχωση. Τά κατατονικά αυτά σώματα θυθίζονται στόν ποταμό σάν μολύδι, πελώριοι, ακίνητοι ίπποπόταμοι, που δέν θά ξανανέδουν πιά ποτέ στην επιφάνεια. Έμπιστεύθηκαν τόν έαυτό τους μέ όλες τους τις δυνάμεις, στην πρωταρχική απώθηση, για να ξεφύγουν από τό σύστημα καταστολή-απώθηση που κατασκευάζει τούς νευρωτικούς. Όμως, μιά πιά ώμή καταστολή πέφτει πάνω τους και τούς ταυτίζει μέ τόν σχιζοφρενικό του νοσοκομείου, τόν μεγάλο ατύστη, κλινική όντότητα που πάσχει από «έλλειψη» οιδιπόδειου. Γιατί άραγε να υπάρχει μιά και μόνη λέξη – σχιζοφρένια – για να δηλώνει τόσο τή διεργασία, στόν βαθμό που ξεπερνά τό όριο, όσο και τό αποτέλεσμα τής διεργασίας, στόν βαθμό που προσκρούει στό όριο και μπηγεται σ' αυτό μιά για πάντα; Γιατί να δηλώνει τόσο τό ένδεχόμενο ρήγμα και τήν ένδεχόμενη κατάρρευση, όσο και όλα τά μεταβατικά στάδια και τις διαπλοκές τους; Αυτό γίνεται, επειδή από τά τρία προηγούμενα περιστατικά, τό περιστατικό τής ψύχωσης έχει τήν πιά στενή σχέση μέ τή διεργασία: έτσι, ό Jaspers αποδειχνει πώς τό «δαιμονικό» – που συνήθως καταστέλλεται – άπωθείται, εισβάλλει μέ τήν εύκαιρία μιάς τέτοιας κατάστασης, ή προκαλεί παρόμοιες καταστάσεις που άπειλούν πάντα να τό σπρώξουν στην κατάρρευση και τήν αποσύνθεση. Δέν ξέρει πιά κανείς αν πραγματικά πρέπει να αποκαλέσει τρέλα τή διεργασία, αφού ή άρρώστια δέν είναι παρά ή μεταμφίση ή ή γελιογραφία της, ή αν ή άρρώστια είναι ή μόνη τρέλα από τήν όποία πρέπει να μάς γιατρέψει ή διεργασία. Πάντως, ή στενή αυτή σχέση φανερώνεται εύθώς αντίστροφα: ή σχιζο-όντότητα ξεπροβάλλει τόσο περισσότερο ως ένα ειδικό προϊόν, όσο περισσότερο ή διεργασία παραγωγής παρεκκλίνει από τήν πορεία της, διακόπτεται απότομα. Αυτός είναι ό λόγος που δέν μπορούσαμε να συσχετίσουμε άμεσα τή νεύρωση μέ τήν ψύχωση. Νεύρωση, ψύχωση, άκόμα και διαστροφή – οι σχέσεις τους εξαρτιούνται από τήν τοποθέτηση τής καθεμιάς τους άπέναντι στη διεργασία και από τόν τρόπο που ή καθεμιά τους αντιπροσωπεύει σ' αυτήν έναν τρόπο διακοπής, ένα ύπολειμματικό έδαφος, όπου γαντζώνεται άκόμα για να μην παρασυρθεί από τις άπεδαφικοποιημένες ροές τής επιθυμίας. Νευρωτική έδαφικότητα του οιδιπόδειου, διεστραμμένες έδαφικότητες του στρατηγίματος, ψυχωτική έδαφικότητα του δίχως όρ-

γανα σώματος: άλλοτε ή διαδικασία παγιδύεται και περιφέρεται μέσα στό τρίγωνο, άλλοτε παίρνει τόν έαυτό της για σκοπό, και άλλοτε πάλι συνεχίζεται στό κενό, και ύποκαθιστά τήν ολοκλήρωσή της μέ έναν φριχτό παροξυσμό. Η καθεμιά από τις μορφές αυτές έχει για φόντο τή σχιζοφρένια – ή σχιζοφρένια είναι ή μόνη καθολική διεργασία. Η σχιζοφρένια είναι μαζί και ό τοίχος, και ή διάρρηξη του τοίχου, και οι άποτυχίες τής διάρρηξης αυτής: «Τό πρόδλημα είναι πώς να περάσεις μέσα από τόν τοίχο, γιατί δέν ώφελεί σε τίποτε να χτυπάς πάνω του μέ δύναμη· πρέπει, νομίζω, να τόν σκάψεις, αυτόν τόν τοίχο, να τόν τρυπήσεις μέ τή λίμα σιγά-σιγά, μέ ύπομονή»⁶⁰. Κι εκείνο που παίζεται εδώ, δέν είναι μονάχα ή τύχη τής τέχνης ή τής λογοτεχνίας. Γιατί, είτε ή καλλιτεχνική μηχανή, ή ψυχαναλυτική μηχανή και ή επαναστατική μηχανή θά κρατήσουν πάντα τις έξωτερικές σχέσεις που τούς επιτρέπουν να λειτουργούν στα μισοσθημένα πλαίσια του συστήματος καταστολή-απώθηση, είτε θά γίνουν έξαρτήματα και γρανάζια οι μέν των άλλων, μέσα στη ροή που τροφοδοτεί μιά και μόνη επιθυμητική μηχανή, σάν ισάριθμες τοπικές φωτιές ύπομονετικά αναμμένες για να προκαλέσουν μιά γενικευμένη έκρηξη: τή σχίση, και όχι τό σημαίνον.

⁶⁰ Van Gogh, Γράμμα τής 8 του Σεπτέμβρη 1888.

"Αγριοι, βάρβαροι, πολιτισμένοι

Ἄν δεχτοῦμε πὼς τὸ οἰκουμενικὸ εἶναι τελικὰ σῶμα δίχως ὄργανα καὶ ἐπιθυμητικὴ παραγωγὴ, μέσα στὶς καθορισμένες ἀπὸ τὸν πρόδηλα νικητὴ καπιταλισμὸ συνθήκες, πὼς θὰ βροῦμε τὴ χρειαζόμενη ἀφέλεια γιὰ νὰ φτιάξουμε παγκόσμια ἱστορία; Ἡ ἐπιθυμητικὴ παραγωγὴ ὑπάρχει καὶ αὐτὴ ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς: ἀπὸ τότε πού ὑπάρχει κοινωνικὴ παραγωγὴ καὶ ἀναπαραγωγὴ. Εἶναι ὅμως ἀλήθεια πὼς οἱ προ-καπιταλιστικὲς κοινωνικὲς μηχανές εἶναι ἐνύπαρκτες στὴν ἐπιθυμία μὲ μιὰ πολὺ συγκεκριμένη ἔννοια: ὅτι τὴν κωδικοποιοῦν, κωδικοποιοῦν τὶς ροές τῆς ἐπιθυμίας. Ἡ κωδικοποίησις τῆς ἐπιθυμίας – καθὼς καὶ τοῦ φόβου, τοῦ ἀγχοῦς πού προκαλοῦν οἱ ἀποκωδικοποιημένες ροές – εἶναι δουλειὰ τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Ὁ καπιταλισμὸς εἶναι ἡ μόνη κοινωνικὴ μηχανὴ – θὰ τὸ δοῦμε πιὸ κάτω – πού οἰκοδομήθηκε πάνω σὲ ἀποκωδικοποιημένες ροές, ὑποκαθιστώντας τοὺς ἐσωτερικοὺς κώδικες μὲ μιὰν ἀξιοματικὴ τῶν ἀφηρημένων ποσοτήτων σὲ μορφή χρήματος. Ὁ καπιταλισμὸς ἀπελευθερώνει λοιπὸν τὶς ροές τῆς ἐπιθυμίας, ἀλλὰ μέσα σὲ κοινωνικὲς συνθήκες πού προσδιορίζουν τὸ ὄριό του καὶ τὴ δυνατότητα τῆς διάλυσής του, γι' αὐτὸ καὶ ἀσταμάτητα προσπαθεῖ μὲ ὅλες του τὶς δυνάμεις νὰ ἀντιταχθεῖ στὴν κίνηση πού τὸν ὠθεῖ πρὸς τοῦτο τὸ ὄριο. Στὸ ἀκρότατο ὄριο τοῦ καπιταλισμοῦ, τὸ ἀπεδαφικοποιημένο κοινωνικὸ σῶμα παραχωρεῖ τὴ θέση του στὸ δίχως ὄργανα σῶμα, καὶ οἱ ἀποκωδικοποιημένες ροές στρέφονται πρὸς τὴν ἐπιθυμητικὴ παραγωγὴ. Θὰ ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ἐρμηνεύσουμε ἀναδρομικὰ ὅλη τὴν ἱστορία στὸ πῶς τὸν καπιταλισμὸ, ὑπὸ τὸν ὄρο νὰ ἀκολουθήσουμε μὲ ἀκρίβεια τοὺς κανόνες πού διατύπωσε ὁ Μάρξ: πρῶτο, ἡ παγκόσμια ἱστορία εἶναι ἡ ἱστορία τῶν συμπτώσεων καὶ ὄχι τῆς ἀναγκαιότητας· τῶν τομῶν καὶ τῶν ὀρίων καὶ ὄχι τῆς συνέχειας. Γιατί χρειάστηκαν μεγάλες συμπτώσεις, καταπληκτικὲς συναντήσεις πού θὰ μποροῦσαν νὰ εἶχαν συμβεῖ ἄλλοῦ, προηγούμενα, ἢ καὶ νὰ μὴν εἶχαν συμβεῖ ποτέ, γιὰ νὰ ξεφύγουν οἱ ροές ἀπὸ τὴν κωδικοποίηση, καὶ ξεφεύγοντάς της, νὰ ἀποτελέσουν ὥστόσο μιὰ καινούρια μηχανὴ πού μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς καπιταλιστικὸ κοινωνικὸ

σώμα: λοχουχάρη, ή συνάντηση ανάμεσα στην ατομική ιδιοκτησία και την εμπρορευματική παραγωγή – πού μολαταύτα εμφανίζονται σαν δύο πολύ διαφορετικές μορφές αποκωδικοποίησης – μέσω της ιδιωτικοποίησης και της αφαίρεσης. Ή ακόμα, από την άποψη της ίδιας της ατομικής ιδιοκτησίας, ή συνάντηση ανάμεσα σε ροές του μετατρεψίμου πλούτου πού κατέχουν οι κεφαλαιούχοι και σε μία ροή των εργαζομένων πού δέν κατέχουν παρά μόνο την προσωπική τους δύναμη εργασίας (έχουμε κι εδώ δύο πολύ διαφορετικές μορφές απεδαφικοποίησης). Κατά κάποιον τρόπο, ο καπιταλισμός εμφανίστηκε σ' όλες τις μορφές κοινωνίας, αλλά εμφανίζεται σ' αυτές σαν ό φοβερός επιιάτης της, γιατί ή κοινωνία πανικοβάλλεται από την ιδέα ότι κάποια ροή μπορεί νά ξεφύγει από τούς κώδικες της. Από την άλλη μεριά, αν δεχτούμε πώς ο καπιταλισμός καθορίζει τις συνθήκες και τή δυνατότητα μιάς παγκόσμιας ιστορίας, αυτό άληθεύει μόνο στό μέτρο όπου έχει βασικά νά κάνει μέ τό ίδιο του τό όριο, τήν ίδια του τήν καταστροφή: όπως λέει ο Μάρξ, στόν βαθμό πού είναι ικανός νά κρίνει τόν έαυτό του (ώς ένα σημείο τουλάχιστο: τό σημείο όπου τό όριο αναφαίνεται, ακόμα και στην κίνηση πού εναντιώνεται στην τάση...)¹. Κοντολογίς, ή παγκόσμια ιστορία δέν είναι μονάχα άναδρομική, είναι συμπτωματική, είναι ιδιότυπη, είρωνική και κριτική.

Ή πρωτόγονη, άγρια μονάδα της επιθυμίας και της παραγωγής, είναι ή γή, γιατί ή γή δέν είναι μονάχα τό πολλαπλό και καταμερισμένο αντικείμενο της εργασίας, είναι και ή μοναδική άδιαίρετη όντότητα, τό συμπανές σώμα πού στρέφεται στις παραγωγικές δυνάμεις και τις οικειώνεται σαν φυσική ή θειική προϋπόθεση. Τό έδαφος μπορεί νά αποτελεί τό παραγωγικό στοιχείο και τό αποτέλεσμα της ιδιοποίησης· ή Γή είναι ή μεγάλη άγέννητη στάση (stase), τό στοιχείο πού είναι άνώτερο από τήν παραγωγή και πού καθορίζει τήν κοινή ιδιοποίηση και χρήση του εδάφους. Είναι ή επιφάνεια πού πάνω της εγγράφεται όλόκληρη ή διαδικασία της παραγωγής, όπου καταγράφονται τά αντικείμενα, τά μέσα και οι δυνάμεις εργασίας, όπου κατανέμονται οι φορείς και τά προϊόντα. Πα-

¹ K. Marx, *Introduction générale à la critique de l'économie politique*, 1857, Pléiade, 1, σ. 260-261. Ο Maurice Godelier σχολιάζει: «Η δυτική γραμμή ανάπτυξης – κάθε άλλο παρά παγκόσμια, αφού θά μπορούσαμε νά τή συναντήσουμε παντού – φαίνεται παγκόσμια γιατί δέν τή συναντούμε πουθενά... Είναι λοιπόν χαρακτηριστική γιατί, στην ιδιαίτερη εξέλιξή της, πέτυχε ένα αποτέλεσμα καθολικό. Έδωσε τήν πρακτική βάση (τή βιομηχανική οικονομία) και τή θεωρητική αντίληψη (τόν σοσιαλισμό) γιά νά λυτρωθεί ή ίδια και νά λυτρώσει και τις άλλες κοινωνίες από τις πιο αρχαίες ή τις πιο σύγχρονες μορφές της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο. Ή άληθινή καθολικότητα της δυτικής μορφής ανάπτυξης βρίσκεται λοιπόν στην ιδιομορφία της, και όχι έξω απ' αυτήν, στη διαφορά και όχι στην ομοιότητά της μέ τις άλλες γραμμές ανάπτυξης» (*Sur le mode de production asiatique*, Ed. Sociales, 1969, σ. 92-96).

ρουσιάζεται εδώ ως σχεδόν αίτια της παραγωγής και ως αντικείμενο της επιθυμίας (πάνω της γίνεται ή σύνδεση της επιθυμίας και της ίδιας της της καταστολής). Ή έδαφική μηχανή αποτελεί λοιπόν τήν πρώτη μορφή του κοινωνικού σώματος, τήν πρωτόγονη μηχανή εγγραφής, τή «μεγαμηχανή» πού καλύπτει ένα κοινωνικό πεδίο. Δέν ταυτίζεται μέ τις τεχνικές μηχανές.

Ή τεχνική μηχανή, στις πιο άπλές της μορφές, τις λεγόμενες χειρωνακτικές, έξυπακούει κιόλας ένα στοιχείο μη άνθρωπινο, ενεργό, μεταβιαστικό ή ακόμα και κινητήριο, πού προεκτείνει τή δύναμη του ανθρώπου και επιτρέπει μιάν όρισμένη αποδέσμευσή της. Αντίθετα, ή κοινωνική μηχανή έχει γιά έξαρτήματά της τούς ανθρώπους – έστω κι αν αυτό τους τούς εννοήσουμε μαζί μέ τις μηχανές τους – και τούς ενσωματώνει, τούς έσωτερικεύει μέσα σ' ένα θεσμικό πρότυπο σέ όλα τά επίπεδα της δράσης, της μεταδίδωσης και της κινητήριας λειτουργίας. Γι' αυτό, διαμορφώνει μιά μνήμη, πού χωρίς αυτήν δέν θά ύπήρχε συνεργία του ανθρώπου μέ τις (τεχνικές) του μηχανές. Πράγματι, οι μηχανές αυτές δέν έχουν τις ιδιότητες άναπαραγωγής της διαδικασίας τους· άνάγουν σέ κοινωνικές μηχανές, πού τις ρυθμίζουν και τις όργανώνουν, αλλά και πού περιορίζουν και άναστέλλουν τήν ανάπτυξή τους. Μόνον όταν κάνει τήν εμφάνιση του ο καπιταλισμός δημιουργείται ένας τεχνικός και ήμιαυτόνομος τρόπος λειτουργίας της παραγωγής, πού τείνει νά οικειώνεται τή μνήμη και τήν άναπαραγωγή, και πού, μέ τόν τρόπο αυτό, αλλάζει τις μορφές εκμετάλλευσης του ανθρώπου· άκριδώς όμως ο τρόπος αυτός λειτουργίας προϋποθέτει τήν έξάρθρωση των προηγούμενων μεγάλων κοινωνικών μηχανών. Μιά και ή ίδια μηχανή μπορεί νά είναι και τεχνική και κοινωνική, αλλά όχι από τήν ίδια άποψη: τό ρολόι, λογουχάρη, είναι τεχνική μηχανή πού μετρά τόν όμοιόμορφο χρόνο, και συνέχεια κοινωνική μηχανή πού άναπαράγει τις κανονιστικές ώρες και έξασφαλίζει τήν τάξη μέσα στην πολιτεία. Ή λέξη «μεγαμηχανή», πού έφτιαξε ο Lewis Mumford, γιά νά δηλώσει τήν κοινωνική μηχανή σαν συλλογική όντότητα, είναι σωστή στην κυριολεξία (αν και ο Mumford τήν εφαρμόζει αποκλειστικά στόν δάρδαρο τυραννικό θεσμό): «Αν άκολουθήσουμε λίγο ή πολύ τόν κλασικό όρισμό του Reuleaux και θεωρήσουμε μιά μηχανή σαν τόν συνδυασμό στερεών στοιχείων, πού τό καθένα τους έχει ειδική λειτουργία και λειτουργεί κάτω από άνθρωπινο έλεγχο γιά νά μεταδίδάσει μιά κίνηση και νά εκτελέσει ένα έργο, τότε ή άνθρώπινη μηχανή είναι μιά πραγματική μηχανή»². Ή κοινωνική μηχανή είναι κυριολεκτικά, και όχι μεταφορικά, μιά μηχανή, αφού περιέχει έναν άκίνητο κινητήρα και εκτελεί διάφορες τομές: παρακράτηση ροής, άποσύνδεση άλυσίδας, κατανομή μερίδων. Ή κωδικοποίηση των ροών

² Lewis Mumford, «La première mégamachine», *Diogene*, τεύχος Ίούλη 1966.

συνεπάγεται όλες αυτές τις πράξεις. Είναι το ύψιστο έργο της κοινωνικής μηχανής, έφόσον οι παρακρατήσεις παραγωγής αντιστοιχούν σέ αποσυνδέσεις της άλυσίδας, και έφόσον προκύπτει απ' αυτές ή ύπολειμματική μερίδα του κάθε μέλους, σ' ένα συνολικό σύστημα της έπιθυμίας και του πεπρωμένου, πού οργανώνει τις παραγωγές παραγωγής, τις παραγωγές καταγραφής, τις παραγωγές κατανάλωσης. Ροή από γυναίκες και παιδιά, ροή από κοπάδια και σπόρους, ροή από σπέρματα, από σκατά και έμμηνα – τίποτα δέν πρέπει νά ξεφύγει. 'Η πρωτόγονη έδαφική μηχανή, μέ τόν ακίνητο κινητήρα της – ή γή – είναι κιόλας κοινωνική μηχανή ή «μεγαμηχανή», πού κωδικοποιεί τις ροές παραγωγής, μέσων παραγωγής, παραγωγών και καταναλωτών: τό συμπαγές σώμα της θεάς Γης συγκεντρώνει πάνω του τά καλλιεργήσιμα είδη, τά γεωργικά εργαλεία και τά ανθρώπινα όργανα.

'Ο Meyer Fortes κάνει παρένθετα μιά νόστιμη και γεμάτη νόημα παρατήρηση: «Τό πρόβλημα δέν είναι πώς θά κυκλοφορουν οι γυναίκες... Μιά γυναίκα κυκλοφορεί μόνη της. Δέν την όρίζουμε, όρίζουμε όμως τά νομικά δικαιώματα πάνω στά παιδιά ύπέρ ενός καθορισμένου προσώπου»³. Πράγματι, δέν έχουμε κανένα λόγο νά δεχτούμε τό άξίωμα στό όποιο βασίζονται οι ανταλλακτιστικές αντίληψεις για την κοινωνία· πριν απ' όλα, ή κοινωνία δέν είναι κέντρο ανταλλαγής, όπου τό βασικό είναι νά κυκλοφορείς ή νά βάζεις σέ κυκλοφορία, αλλά ένα κοινωνικό σώμα έγγραφής, όπου τό βασικό είναι νά σημαδεύεις και νά σημαδεύεσαι. Δέν ύπάρχει κυκλοφορία, παρά μόνο άν ή έγγραφή τό άπαιτεί ή τό επιτρέπει. Μέ την έννοια αυτή, μέθοδος της πρωτόγονης έδαφικής μηχανής είναι ή συλλογική επένδυση των οργάνων· γιατί ή κωδίκωση των ροών εκτελείται μόνο έφόσον τά όργανα πού είναι ικανά νά τις παράγουν και νά τις διακόπτουν, είναι κι αυτά έντοπισμένα, καθιερωμένα σάν επιμέρους αντικείμενα, μοιρασμένα και γαντζωμένα πάνω στό κοινωνικό σώμα. Τό προσωπείο, λογουχάρη, είναι μιά τέτοια καθίερωση οργάνου. Διάφορες εταιρίες μύησης συνθέτουν τά κομμάτια ενός σώματος, όργανα αισθήσεων, ανατομικά μέρη και κλειδώσεις. Διάφορες απαγορεύσεις (νά μή βλέπεις, νά μή μιλάς) επιβάλλονται σ' εκείνους πού, σέ μιάν όρισμένη κατάσταση, ή σέ μιάν όρισμένη περίπτωση, δέν έχουν τή χρήση ενός συλλογικά κατεχόμενου οργάνου. Οι μυθολογίες μιλούν για επιμέρους όργανα-αντικείμενα, και για τή σχέση τους μ' ένα συμπαγές σώμα πού τά άπλωθεί ή τά έλκει: κολοί καρφωμένοι πάνω σέ γυναικεία σώματα, τεράστιο πέος διαμοιρασμένο άνάμεσα σέ άντρες, πρωκτός άνεξάρτητος, πού άπονέμεται σ' ένα σώμα χωρίς πρωκτό. Ένα παραμύθι των φυλών της Γκούρμα αρχίζει έτσι: «Όταν τό στόμα πέθανε, ρωτήθηκαν τά άλλα μέλη του σώματος, ποιό απ' αυτά θ' αναλάμβανε τήν

³ Meyer Fortes, στό *Recherches voltaïques*, 1967, σ. 135-137.

ταφή...». Οι ένότητες δέν άνήκουν ποτέ σέ πρόσωπα – μέ την κύρια ή την «ιδιωτική» έννοια – αλλά σέ σειρές πού καθορίζουν τις συνδέσεις, τις διαζεύξεις και τις συζεύξεις των οργάνων. Γι' αυτό και οι φαντασιώσεις είναι πάντα όμαδικές φαντασιώσεις. 'Η συλλογική επένδυση των οργάνων είναι εκείνη πού συνδέει την έπιθυμία μέ τό κοινωνικό σώμα και πού ένώνει πάνω στη γή την κοινωνική παραγωγή και την έπιθυμητική παραγωγή σ' ένα όλον.

'Αντίθετα, οι σύγχρονες κοινωνίες μας έχουν προχωρήσει σέ μιά ευρύτατη ιδιωτικοποίηση των οργάνων, πού αντιστοιχεί στην αποκωδικοποίηση των άφηρημένων πιά τώρα ροών. Τό πρώτο όργανο πού ιδιωτικοποιήθηκε, πού τέθηκε έξω από τό κοινωνικό πεδίο, ήταν ό πρωκτός. Αύτός χρησίμευε για πρότυπο της ιδιωτικοποίησης, ενώ ταυτόχρονα τό χρήμα έκφραζε μιάν καινούρια άφηρημένη κατάσταση ροών. 'Απ' όπου και ή σχετική αλήθεια των ψυχαναλυτικών παρατηρήσεων πάνω στον πρωκτικό χαρακτήρα της νομισματικής οικονομίας. 'Η «λογική» όμως σειρά είναι ή ακόλουθη: ύποκατάσταση των κωδικοποιημένων ροών μέ την άφηρημένη ποσότητα· συλλογική απο-επένδυση των οργάνων πού ακολουθεί, κατά τό πρότυπο του πρωκτού· συγκρότηση των ιδιωτικών προσώπων ως ατομικών κέντρων οργάνων και λειτουργιών πού προέκυψαν από την άφηρημένη ποσότητα. Πρέπει μάλιστα νά πούμε πώς, άν ό φαλλός πήρε στίς κοινωνίες μας τή θέση ενός αποσπασμένου αντικειμένου, πού κατανέμει την έλλειψη στά πρόσωπα των δύο φύλων και όργανώνει τό οιδιπόδειο τρίγωνο, ό πρωκτός είναι εκείνος πού τό άποσπά έτσι, είναι αυτός πού παίρνει τό πέος και τό έξιδανιεύει, τό αίρει (*Aufhebung*) σ' ένα επίπεδο όπου γίνεται φαλλός. 'Η έξιδανίκευση είναι στενά συνδεμένη μέ την πρωκτικότητα, όχι όμως μέ την έννοια ότι ή πρωκτικότητα μάς προμηθεύει ύλικό για έξιδανίκευση, έλλείψει άλλης χρήσης. 'Η πρωκτικότητα δέν αντιπροσωπεύει τό «κατώτερο» πού πρέπει νά μετατραπεί σέ άνώτερο. 'Ο ίδιος ό πρωκτός είναι εκείνος πού άνεβαίνει ψηλά, στίς συνθήκες της εκτόπισής του έξω από τό πεδίο, πού θά τις αναλύσουμε παρακάτω και πού δέν προϋποθέτουν την έξιδανίκευση, αφού αντίθετα ή έξιδανίκευση άπορρέει απ' αυτές. Δέν είναι τό πρωκτικό πού προσφέρεται στην έξιδανίκευση· δλόκληρη ή έξιδανίκευση είναι πρωκτική· γι' αυτό τό μόνο πού μπορεί κανείς νά προσάψει στην έξιδανίκευση, είναι πώς δέν μάς θγάζει καθόλου από τά σκατά (μονάχα τό πνεύμα είναι άξιο νά χέξει). 'Η πρωκτικότητα είναι τόσο μεγαλύτερη, όσο περισσότερο ό πρωκτός έχει «απο-επενδυθεί» (από τή λιμπιντινική του ένέργεια). Ουσία της έπιθυμίας είναι βέβαια ή λιμπιντο· αλλά όταν ή λιμπιντο γίνεται άφηρημένη ποσότητα, ό πρωκτός – έξυψωμένος και απο-επενδυμένος – παράγει τά όλικά πρόσωπα και τά ειδικά έγώ πού χρησιμεύουν ως μονάδες μέτρησης για την ίδια αυτή ποσότητα. 'Όπως λέει ό Artaud: «αυτός ό κώλος ψόφιου ποντικού, πού

κρέμεται από τό ταβάνι του ούρανού», απ' όπου βγαίνει τό τρίγωνο «μπαμπάς-μαμά-εγώ», «τό μητρικό (τής μήτρας) πατέρας-μητέρα μιὰς ξέφρενης πρωκτικότητας», πού τό παιδί αποτελεί μονάχα τή μιὰ γωνιά του – αυτό τό περιδίσκημα, τό αιώνια κρεμασμένο πάνω σέ κάτι πού εἶναι τό ἐγώ». *Ὀλόκληρο τό οἰδιπόδειο εἶναι πρωκτικό καί προϋποθέτει μιάν άτομική ὑπερ-ἐπένδυση ὀργάνου γιά νά ἀντισταθμιστεῖ ἡ συλλογική ἀπο-ἐπένδυση.* Γι' αὐτό, οἱ σχολιαστές πού ὑποστηρίζουν περισσότερο ἀπ' ὅλους τήν οἰκουμενικότητα τοῦ οἰδιπόδειου, ἀναγνωρίζουν ὡστόσο πώς, στίς πρωτόγονες κοινωνίες, δέν συναντιέται κανένας ἀπό τούς μηχανισμούς, καμιά ἀπό τίς συμπεριφορές πού, στήν κοινωνία μας, διαμορφώνουν τό οἰδιπόδειο· κανένα ὑπερεγώ, καμιά ἐνοχή· καμιά ταύτιση ἑνός εἰδικοῦ ἐγώ μέ τά ὀλικά πρόσωπα, ἀλλά ταυτίσεις πάντα μερικῆς καί ὁμαδικῆς, ἀνάλογα μέ τή συγκολλημένη συμπαγή σειρά τῶν προγόνων, καί ἀνάλογα μέ τήν τεμαχισμένη σειρά τῶν συντρόφων ἢ τῶν ἐξαδέλφων. Δέν ὑπάρχει πρωκτικότητα – μ' ὄλο πού ὑπάρχει, ἡ καλύτερα ἐπειδή ὑπάρχει πρωκτικός συλλογικά ἐπενδυμένος. Τί ἀπομένει λοιπόν γιά νά φτιαχτεῖ τό οἰδιπόδειο;⁴ Μήπως ἡ δομή, δηλαδή μιὰ δυναμικότητα πού δέν πραγματοποιήθηκε ποτέ; Μήπως πρέπει νά πιστέψουμε πώς τό οἰκουμενικό οἰδιπόδειο βασανίζει ὅλες τίς κοινωνίες, μέ τόν ἴδιο τρόπο ὅπως καί ὁ καπιταλισμός, δηλαδή σάν ἐπιβάτης ἢ σάν ἀγχώδης διαίσθηση ἐκεῖνου πού θά εἶναι ἡ ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν καί ἡ συλλογική ἀπο-ἐπένδυση ὀργάνων, τό ἀφηρημένο-γίγνεσθαι τῶν ροῶν τῆς ἐπιθυμίας καί τό ἰδιωτικό-γίγνεσθαι τῶν ὀργάνων;

Ἡ πρωτόγονη ἑδαφική μηχανή κωδικώνει τίς ροές, ἐπενδύει τά ὄργανα, σημαδεύει τά σώματα. Τό ζήτημα: ὡς ποιό σημείο μποροῦμε νά κυκλοφοροῦμε ἢ νά ἀνταλλάζουμε, εἶναι δευτερεύουσα δραστηριότητα σέ σχέση μέ τοῦτο τό ἔργο πού συνοψίζει ὅλα τά ἄλλα: τό σημάδεμα τῶν σωμάτων, πού εἶναι γῆ. Ἡ οὐσία τοῦ κοινωνικοῦ σώματος πού καταγράφει καί ἐγγράφει, ἐφόσον παίρνει στά χέρια του τίς παραγωγικές δυνάμεις καί κατανέμει τούς φορεῖς τῆς παραγωγῆς, συνίσταται στά ἐξῆς: διαστίζει, ἐκτέμνει, ἐντέμνει, τεμαχίζει, ἐγγραράσσει, ἀκρωτηριάζει,

⁴ Paul Parin καί συνεργάτες, *Les Blancs pensent trop*, 1963, γαλλ. μετάφρ. Payot: «Οἱ προ-ἀντικειμενότητες σχέσεις μέ τίς μητέρες περνοῦν καί κατανέμονται στίς ταυτοποιητικές σχέσεις μέ τήν ὁμάδα συντρόφων τῆς ἴδιας ἡλικίας. Ἡ συγκρούση μέ τούς πατέρες ἐξουδετερώνεται μέσα στίς ταυτοποιητικές σχέσεις μέ τήν ὁμάδα τῶν μεγάλων ἀδελφῶν...» (σ. 428-436). Παρόμοια ἀνάλυση καί παρόμοια ἀποτελέσματα βρισκόμενα στό ἔργο τῶν M.C. καί E. Ortigues, *Oedipe Africain*, Plon, 1966, (σ. 302-305). Ἀλλά οἱ συγγραφεῖς αὐτοί ἐπιδίδονται σέ μιὰ περιέργη ἀκροβασία γιά νά ὑποστηρίξουν πώς ὑπάρχει ἕνα οἰδιπόδειο πρόβλημα ἡ σύμπλεγμα, παρ' ὅλα τά ἐπιχειρήματα πού παραθέτουν ὑπέρ τῆς ἀντίθετης ἀποψης, καί παρ' ὄλο πού, ὅπως λένε, τό σύμπλεγμα αὐτό δέν εἶναι «προσιτό στήν κλινική ἱατρική».

ἐπενδύει, μυεῖ. Ὁ Νίτσε ἔδινε τόν ἀκόλουθο ὀρισμό γιά τήν «ἠθικότητα τῶν ἐθίμων, ἢ τήν πραγματική ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου πάνω στόν ἑαυτό του κατά τή μεγαλύτερη περίοδο τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους – ὅλη τήν προϊστορική ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου»: ἕνα σύστημα ἀξιολογήσεων μέ ἰσχύ κανόνα δικαίου ὅσον ἀφορᾷ τά διάφορα μέλη καί μέρη τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Ὁ ἐγκληματίας ὄχι μονάχα στερεῖται ἀπό διάφορα μέλη τοῦ σώματός του, σύμφωνα μέ μιὰ σειρά συλλογικῶν ἐπενδύσεων· αὐτός πού πρόκειται νά φαγωθεῖ, ὄχι μονάχα φαγώνεται σύμφωνα μέ κοινωνικούς κανόνες, τόσο ἀκριβεῖς ὅσο εἶναι καί ἐκεῖνοι πού τεμαχίζουν καί διαμοιράζουν ἕνα ὄδι· ἀλλά ἀκόμα καί τό σῶμα ἐκεῖνου πού ἀσκεῖ ἐλεύθερα τά δικαιώματα καί τά καθήκοντά του εἶναι σηματοδεδεμένο ἀπό τήν κοινωνία, πού ἀνάγει ὅλα τά ὄργανά του καί τήν ἀσκησή τους στήν ὀλότητα (ἡ ἰδιωτικοποίηση τῶν ὀργάνων ἀρχίζει μονάχα «ὅταν ὁ ἀνθρώπος αἰσθάνεται ντροπή βλέποντας ἕναν ἄλλο ἀνθρώπο»). Ἐχομε ἐδῶ μιάν ἰδρυτική πράξη, μέ τήν ὁποία ὁ ἀνθρώπος παύει νά εἶναι βιολογικός ὀργανισμός καί γίνεται σῶμα συμπαγές, γῆ πού πάνω της τά ὄργανά του γαντζώνονται, ἔλκονται, ἀπωθούνται, θαυματοποιοῦνται, σύμφωνα μέ τίς ἀπαιτήσεις τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Τά ὄργανα πρέπει νά κοποῦν μέσα στό κοινωνικό σῶμα καί οἱ ροές νά κυλήσουν πάνω του. Ὁ Νίτσε λέει: πρέπει νά φτιάξουμε μιὰ μνήμη γιά τόν ἀνθρώπο· καί ὁ ἀνθρώπος πού ἔχει διαμορφωθεῖ ἀπό μιάν ἐνεργητική ἱκανότητα γιά λήθη, ἀπό μιάν ἀπώθηση τῆς βιολογικῆς μνήμης, πρέπει νά φτιάξει γιά τόν ἑαυτό του μιάν ἄλλη μνήμη, πού νά εἶναι συλλογική, μιὰ μνήμη τῶν λόγων καί ὄχι πιά τῶν πραγμάτων, μιὰ μνήμη τῶν σημείων καί ὄχι πιά τῶν πράξεων. Σύστημα τῆς σκληρότητας, φοβερό ἀλφάβητο, ἡ ὀργάνωση αὐτή πού χαράζει σημεῖα κατάσαρκα στό σῶμα: «Ἴσως μάλιστα νά μήν ὑπάρχει τίποτα τό πιό φοβερό, τίποτα τό πιό ἀνησυχαστικό στήν προϊστορία τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τή μνημοτεχνική του... Ὅταν ὁ ἀνθρώπος ἐκρινε σκόπιμο νά δημιουργήσει μιὰ μνήμη γιά τόν ἑαυτό του, τό ἔκανε πάντα μέ βασανιστήρια, μέ μαρτύρια, μέ αἱματηρές θυσίες· μέ τά πιό φρικτά ὀλοκαυτώματα, τίς πιό ἀποτρόπαιες μάχες, τούς πιό ἀποκρουστικούς ἀκρωτηριασμούς, τίς πιό σκληρές ἱεροτελεστίες ὄλων τῶν θρησκειῶν... Ἀντιλαμβάνομαστε τίς δυσκολίες πού ὑπάρχουν στόν κόσμο γιά νά ἀνατραφεῖ ἕνας λαός στοχαστῶν!»⁵. Ἡ σκληρότητα δέν ἔχει σχέση μέ τήν ὀποιαδήποτε βία ἢ τή φυσική βία πού θά μποροῦσε νά ἐξηγήσει τήν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ σκληρότητα εἶναι ἡ κίνηση τοῦ πολιτισμοῦ πού συντελεῖται πάνω στά σώματα καί ἐγγράφεται πάνω τους, πού τά αὐλακώνει. Αὐτή εἶναι ἡ σημασία τῆς σκληρότητας. Ἡ παιδεία αὐτή δέν εἶναι ἡ κίνηση τῆς ἰδεολογίας: ἀντίθετα μάλιστα, βάζει μέ τή βία τήν παραγωγή μέσα στήν ἐπιθυμία καί, ἀντίστροφα, παρεισά-

⁵ Nietzsche, *Ἡ γενεαλογία τῆς ἠθικῆς*, II, 2-7.

γει μέ τή βία τήν επιθυμία μέσα στην κοινωνική παραγωγή και αναπαραγωγή. Γιατί, ακόμα και ο θάνατος, ή τιμωρία, τά βασανιστήρια είναι επιθυμητά και είναι παραγωγές (βλ. τήν ιστορία τής Μοιρολατρίας). Η παιδεία μετατρέπει τούς ανθρώπους ή τά σωματικά τους όργανα σέ εξαρτήματα και σέ γρανάζια τής κοινωνικής μηχανής. Τό σημείο είναι τοποθέτηση επιθυμίας αλλά τά πρώτα σημεία είναι τά έδαφικά σημεία, πού μπήγουν τίς σημαίες τους μέσα στά σώματα. Κι αν θέλουμε νά ονομάσουμε «γραφή» αὐτήν τήν έγγραφή πάνω στην ίδια τή σάρκα, τότε πρέπει πράγματι νά δεχτούμε πώς ο λόγος προϋποθέτει τή γραφή, και πώς ακριβώς αὐτό τό ὡμό σύστημα τῶν έγγεγραμμένων σημείων κάνει τόν άνθρωπο ικανό νά ἔχει μιά γλώσσα και τοῦ δίνει μιά μνήμη τοῦ προφορικοῦ λόγου.

*
* *

Ἡ ἔννοια τής εδαφικότητας είναι διαφορούμενη μόνο φαινομενικά. Γιατί, αν ἔννοοῦμε μέ τή λέξη μίαν ἀρχή πού ἀφορᾶ τή γεωγραφική διαμονή ή κατανομή, είναι φανερό πώς ή πρωτόγονη κοινωνική μηχανή δέν είναι εδαφική. Ἐδαφικός θά είναι μόνο ο κρατικός μηχανισμός πού σύμφωνα μέ τή διατύπωση τοῦ Ἐνγκελς «ὑποδιαίρει ὄχι τόν λαό, ἀλλά τό ἔδαφος» και ὑποκαθιστᾶ τήν ὀργάνωση τοῦ γένους μέ μιά γεωγραφική ὀργάνωση. Καί ὅμως, ἀκόμα κι ἐκεῖ ὅπου ή συγγένεια φαίνεται νά ἔχει τό προβάδισμα σέ σχέση μέ τή γῆ, εὐκολα μποροῦμε ν' ἀποδείξουμε τή μεγάλη σημασία τῶν τοπικῶν δεσμῶν. Κι αὐτό, γιατί ή πρωτόγονη μηχανή ὑποδιαίρει τόν λαό, ἀλλά τόν ὑποδιαίρει πάνω σέ μίαν ἀδιαίρετη γῆ, ὅπου ἐγγράφονται οἱ συνδετικές, διαζευκτικές και συζευκτικές σχέσεις τοῦ κάθε τμήματος μέ τά ἄλλα (παράδειγμα, ή συνύπαρξη ή ή συμπληρωματικότητα τομαέρχη και φύλακα τής γῆς). Ὅταν ή διαίρεση ἀφορᾶ τήν ίδια τή γῆ, δυνάμει μιάς διοικητικής, κτηματικής ή διαμονητήριας ὀργάνωσης, αὐτό δέν σημαίνει πιά προαγωγή τής εδαφικότητας, ἀλλά ἀντίθετα τό ἀποτέλεσμα τής μεγάλης κίνησης για ἀπεδαφικοποίηση πάνω στίς πρωτόγονες κοινότητες. Ἡ ἐνύπαρκτη ἐνότητα τής γῆς σάν ἀκίνητου κινητήρα, παραχωρεῖ τή θέση της σέ μίαν ὑπερβατική ἐνότητα ἐντελῶς διαφορετικῆς φύσης, τήν ἐνότητα τοῦ κράτους· τό συμπαγές σῶμα δέν είναι πιά τό σῶμα τής γῆς, ἀλλά τό σῶμα τοῦ Τυράννου, τό Ἀγέννητο, πού ἀναλαμβάνει τώρα τή γονιμότητα τοῦ ἐδάφους, τή βροχή πού πέφτει ἀπό τόν οὐρανό, καθώς και τή γενική ἰδιοποίηση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Ἔτσι, τό ἄγριο πρωτόγονο κοινωνικό σῶμα, ἦταν ή πρώτη εδαφική μηχανή, μέ τή στενή σημασία τής λέξης. Καί λειτουργία μιάς τέτοιας μηχανής είναι νά καταχωρεῖ κάθε ἐξ ἀγχιστείας και κάθε ἐξ αἵματος συγγένεια, νά καταχωρεῖ τή γενεαλογική σειρά πάνω στό σῶμα τής γῆς, προτοῦ ὑπάρξει κράτος.

Ἄν ή μηχανή ἔχει ὡς ῥόλο νά καταχωρεῖ, τοῦτο γίνεται ἐπειδή είναι ἀδύνατο νά συνάγει ἀπλῶς τήν ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια ἀπό τήν ἐξ αἵματος συγγένεια, τίς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες ἀπό τίς γραμμές τής ἐξ αἵματος συγγένειας. Θά ἦταν σφάλμα νά ἀποδώσουμε στην ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια μόνο μιά δύναμη ἐξατομίκευσης τῶν προσώπων μιάς γενεαλογικῆς σειράς· μάλλον δημιουργεῖ μιά γενικευμένη δυνατότητα διάκρισης. Ὁ Leach ἀναφέρει περιπτώσεις ἀπό πολύ διαφορετικά συστήματα γάμου, ὅπου ὅμως είναι ἀδύνατο νά συναγάγει κανεῖς μιά διαφορά μέσα ἀπό τήν ἐξ αἵματος συγγένεια τῶν ἀντίστοιχων ὁμάδων. Σέ πολλές ἀναλύσεις «ή ἔμφραση δίνεται στους ἐσωτερικούς δεσμούς τής σταθερῆς μονογραμμικῆς ὁμάδας, ή στους δεσμούς ἀνάμεσα σέ διαφορετικές ὁμάδες πού ἔχουν κοινή ἐξ αἵματος καταγωγή. Οἱ δομικοί δεσμοί πού προκύπτουν ἀπό τόν γάμο ἀνάμεσα σέ μέλη διαφορετικῶν ὁμάδων ἀγνοήθηκαν ὀλοτέλα, ή ἀκόμα ἐξομοιώθηκαν μέ τήν καθολική ἔννοια τής ἐξ αἵματος συγγένειας. Ἔτσι, ὁ Fortes, ἐνῶ ἀναγνωρίζει στους δεσμούς τής ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας σημασία ἀνάλογη μ' ἐκείνη τῶν δεσμῶν τής ἐξ αἵματος συγγένειας, μεταμφιέζει τούς πρώτους μέ τήν ἔκφραση: *συμπληρωματική καταγωγή*. Ἡ ἔννοια αὐτή, πού θυμίζει τή διάκριση τῶν Ρωμαίων ἀνάμεσα στην ἐξ αἵματος πατρική συγγένεια και τήν ἐξ αἵματος μητρική συγγένεια, ἐξυπακούει οὐσιαστικά πώς τό κάθε ἄτομο είναι συνδεδεμένο μέ τούς συγγενεῖς τοῦ πατέρα του και τής μητέρας του, ἐπειδή είναι ἀλόγονος και τοῦ ἐνός και τοῦ ἄλλου, και ὄχι ἐπειδή οἱ δύο τους είναι συζευγμένοι... (Καί ὅμως) οἱ κάθετοι δεσμοί πού ἐνώνουν μέ πλάγιο τρόπο τίς διάφορες πατρικές γενεαλογίες δέν νοοῦνται ἀπό τούς ἴδιους τούς ἰθαγενεῖς σάν δεσμοί ἐξ αἵματος. Ἡ χρονική συνέχεια τής κάθετης δομῆς βρῖσκει τήν κατάλληλή της ἔκφραση στην πατρική μεταβίβαση τοῦ ὀνόματος τής πατρικῆς γενεαλογίας. Ἄλλά ή συνέχεια τής πλάγιας δομῆς δέν ἐκφράζεται μέ τόν ἴδιο τρόπο· διατηρεῖται μάλλον ἀπό μίαν ἀλυσίδα οικονομικῶν σχέσεων ἀνάμεσα σέ πιστωτή και ὀφειλέτη... Ἡ ὑπαρξη ἀπρόθεσμων ὀφειλῶν είναι ἐκείνη πού ἐκφράζει τή συνέχεια τής ἐξ ἀγχιστείας σχέσης»⁶. Ἡ ἐξ αἵματος συγγένεια είναι διοικητική και ἱεραρχική, ἐνῶ ή ἐξ ἀγχιστείας σχέση εἶναι πολιτική και οικονομική, και ἐκφράζει τήν ἐξουσία, ἐφόσον δέν συγχέεται μέ τήν ἱεραρχία ὅτε και συνάγεται ἀπ' αὐτήν, και τήν οικονομία ἐφόσον δέν συγχέεται μέ τή διοίκηση. Ἡ ἐξ αἵματος και ή ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια εἶναι σάν οἱ δύο μορφές ἐνός πρωταρχικοῦ κεφαλαίου – πάλιο κεφάλαιο ή συγγενικό ἀπόθεμα, και κυκλοφοροῦν κεφάλαιο, ή κινητοί ὄγκοι ἀπό χρέη. Σ' αὐτά ἀντιστοιχοῦν δύο εἶδη μνήμης: ή μιά διοσυγγενική ἐξ αἵματος, ή ἄλλη ἐξ ἀγχιστείας και ἀπό λόγια. Ἄν και ή

⁶ E.R. Leach, *Critique de l'anthropologie*, 1966, γαλλ. μετάφρ. P.U.F., σ. 266-207.

παραγωγή καταγράφεται στο δίχτυ τῶν ἐξ αἵματος συγγενικῶν διαχωρισμῶν πάνω στο κοινωνικό σώμα, πρέπει ὥστόσο οἱ συνδέσεις τῆς ἐργασίας νά ἀποσπαστοῦν ἀπό τήν παραγωγική διαδικασία καί νά περάσουν μέσα στο στοιχείο ἐκεῖνο τῆς καταγραφῆς πού τίς οἰκειώνεται σάν μιὰ κατά κάποιο τρόπο αἰτία τους. Ἄλλά τό στοιχείο τῆς καταγραφῆς δέν μπορεῖ νά τίς οἰκειωθεί παρά μόνο στά πλαίσια τοῦ συνδετικοῦ συστήματος μέ τή μορφή ἐνός δεσμοῦ ἐξ ἀγχιστείας ἢ μιᾶς ἔνωσης προσώπων σύμφωνης μέ τούς ἐξ αἵματος συγγενικούς διαχωρισμούς. Καί ὑπ' αὐτή τήν ἔννοια, ἡ οἰκονομία εἶναι ἐξαρτημένη ἀπό τούς ἐξ ἀγχιστείας δεσμούς. Στήν παραγωγή παιδιῶν, τό παιδί ἐγγράφεται σέ σχέση μέ τίς διαχωριστικές γενεαλογικές γραμμές τοῦ πατέρα του ἢ τῆς μητέρας του, ἀλλά αὐτές, ἀντίστροφα, τό ἐγγράφουν μονάχα μέ τή διαμεσολάβηση μιᾶς ἔνωσης πού τήν ἀντιπροσωπεύει ὁ γάμος τοῦ πατέρα μέ τή μητέρα. Σέ καμιά λοιπόν χρονική στιγμή ἡ συγγένεια ἐξ ἀγχιστείας δέν πηγάζει ἀπό τήν ἐξ αἵματος συγγένεια, ἀλλά καί οἱ δύο τους στοιχειοθετοῦν ἕναν οὐσιαστικά ἀνοιχτό κύκλο, ὅπου τό κοινωνικό σώμα ἐνεργεῖ πάνω στήν παραγωγή ἀλλά καί ὅπου ἡ παραγωγή ἀντεπενεργεῖ στο κοινωνικό σώμα.

Οἱ μαρξιστές ἔχουν δίκιο νά παρατηροῦν πῶς, ἂν ἡ συγγένεια κυριαρχεῖ στήν πρωτόγονη κοινωνία, καθορίζεται σάν τέτοια ἀπό παράγοντες οἰκονομικούς καί πολιτικούς. Καί ἂν ἡ ἐξ αἵματος συγγένεια ἐκφράζει αὐτό πού εἶναι κυρίαρχο, μ' ὅλο πού εἶναι καθορισμένο, ἡ ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια ἐκφράζει αὐτό πού εἶναι καθοριστικό, ἢ μάλλον τήν ἐπιστροφή τοῦ καθοριστικοῦ μέσα στο καθορισμένο σύστημα κυριαρχίας. Γι' αὐτό καί εἶναι ἀπαραίτητο νά ἐξετάσουμε μέ ποιό τρόπο οἱ ἐξ ἀγχιστείας σχέσεις συνθέτονται συγκεκριμένα μέ τίς ἐξ αἵματος σχέσεις, πάνω σέ μιὰ δοσμένη ἔδαφική περιοχῆ. Ὁ Leach ξεχωρίζει μέ ἀκριβεία τίς τοπικές γενεαλογικές γραμμές καθόσον διακρίνονται ἀπό τίς ἐξ αἵματος γενεαλογίες καί λειτουργοῦν σέ μικρούς τομεῖς: πρόκειται γιά τίς ομάδες ἀνθρώπων πού μένουν στόν ἴδιο τόπο ἢ σέ γειτονικά μέρη, πού μηχανεύονται τούς γάμους καί πλάθουν τή συγκεκριμένη πραγματικότητα, πολύ περισσότερο ἀπό τά συστήματα συγγένειας ἐξ αἵματος καί ἀπό τίς ἀφηρημένες γαμήλιες τάξεις. Ἐνα σύστημα συγγένειας δέν εἶναι μιὰ δομή, ἀλλά μιὰ πρακτική, μιὰ πράξη, μιὰ μέθοδος, ἢ καί μιὰ στρατηγική. Ὁ Louis Berthe, ἀναλύοντας μιὰ σχέση ἀγχιστείας καί ἱεραρχίας, δείχνει πῶς ἕνα χωριό παρεμβαίνει σάν τρίτος γιά νά ἐπιτρέψει γαμήλιες ἔνώσεις ἀνάμεσα σέ στοιχεῖα πού ὁ διαχωρισμός δύο ἡμίσεων θά τίς ἀπαγόρευε ἀπό τήν ἀυστηρή ἀποψη τῆς δομῆς: «ὁ τρίτος ὄρος πρέπει νά ἐρμηνευτεῖ πιά πολύ σάν μέθοδος παρά σάν πραγματικό δομικό στοιχείο»⁷. Κάθε φορά πού οἱ συγγενικές σχέσεις μέσα στήν πρω-

⁷ Louis Berthe, «Ainés et cadets, l'alliance et la hiérarchie chez les Baduj», στό

τόγονη κοινωνία ἐρμηνεύονται σέ συνάρτηση μέ μιὰ νοερή δομή, πέφτουμε στήν ἰδεολογία τῶν μεγάλων τμημάτων πού ἐξαρτᾶ τήν ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια ἀπό τίς μείζονες ἐξ αἵματος συγγένειες, ἰδεολογία πού διαφεύδεται ἀπό τήν *πρακτική*. «Τό ζήτημα εἶναι ἂν, στά συστήματα τῆς ἀσύμμετρης ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας, ὑπάρχει μιὰ θεμελιακή τάση γιά τή γενικευμένη ἀνταλλαγή, δηλαδή γιά τό κλείσιμο τοῦ κύκλου. Ὅσο γιά μένα, δέν κατόρθωσα νά ἀνακαλύψω τίποτα τό παρόμοιο στούς Mgu... Ὁ καθένas συμπεριφέρεται σάν ν' ἀγνοεῖ τό ἀντιστάθμισμα πού προκύπτει ἀπό τό κλείσιμο τοῦ κύκλου, ὁξύνει τήν ἀσύμμετρη σχέση, καί ἐπιμένει στή συμπεριφορά τοῦ πιστωτῆ-ὑφειλέτη»⁸. Ἐνα σύστημα συγγένειας ἐμφανίζεται κλειστό μόνο στόν βαθμό ὅπου ἀποκόπτεται ἀπό τά οἰκονομικά καί πολιτικά στοιχεῖα πού τό κρατοῦν ἀνοιχτό καί πού μετατρέπουν τήν ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια σέ κάτι διαφορετικό ἀπό μιὰ διευθέτηση τῶν γαμήλιων τάξεων καί τῶν ἐξ αἵματος γενεαλογικῶν γραμμῶν.

Ἐδῶ παίζεται ἡ τύχη ὁλόκληρης τῆς προσπάθειας νά κωδικοποιηθοῦν οἱ ροές. Πῶς θά ἐξασφαλιστεῖ ἡ ἀμοιβαία προσαρμογή, ἡ ἀντίστοιχη σύσφιξη τῆς σημαίνουσας ἀλυσίδας καί τῆς παραγωγικῆς ροῆς; Ὁ μέγανος νομάς κυνηγός ἀκολουθεῖ τίς ροές, τίς στειερεύει ἐπιτόπου καί μετακινεῖται μαζί τους. Ἀναπαράγει μέ ἐπιταχυνόμενο ρυθμό ὁλόκληρη τήν ἐξ αἵματος καταγωγή του, τή συστέλλει σ' ἕνα ὀρισμένο σημεῖο πού τόν κρατάει σέ ἄμεση σχέση μέ τόν πρόγονο ἢ τό Θεό. Ὁ Pierre Clastres περιγράφει τόν μοναχικό κυνηγό, πού γίνεται τώρα ἕνα μέ τή δύναμή του καί τό πεπρωμένο του, καί ἀμολαίει τό τραγούδι του σέ μιὰ γλώσσα ὁλοένα καί πιά γοργή καί παραμορφωμένη: Ἐγώ, ἐγώ, ἐγώ «εἶμαι μιὰ φύση δυνατή, μιὰ φύση ἐρεθισμένη καί ἐπιθετική»⁹. Αὐτά εἶναι τά δύο χαρακτηριστικά τοῦ κυνηγοῦ, τοῦ μεγάλου παρανοϊκοῦ τοῦ λόγγου ἢ τοῦ δάσους: πραγματική μετακίνηση μαζί μέ τίς ροές, ἀπευθείας καταγωγή ἀπό τόν Θεό. Κι αὐτό, γιατί στόν νομαδικό χῶρο, τό συμπαγές σώμα τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ εἶναι κάπως παράπλευρο τῆς παραγωγῆς, δέν ἀνάγεται ἀκόμα σ' αὐτήν. Ὁ χῶρος τῆς κατασκλήρωσης εἶναι πλάι στόν χῶρο τοῦ δάσους, ἀναπαράγεται ἀδιάκοπα στή διαδικασία τῆς παραγωγῆς, ἀλλά δέν ἔχει ἀκόμα οἰκειωθεί τή διαδικασία αὐτή. Ἡ

L'Homme, Ἰούλης 1965, βλ. τή διατύπωση τοῦ Luc de Heusch, στό «Lévi-Strauss», *'Arc*, τεύχος 26: «Ἐνα σύστημα συγγένειας εἶναι ἐπίσης καί πρῖν ἀπ' ὅλα μιὰ πράξη» (σ. 11).

⁸ L.G. Löffler, «L'Alliance asymétrique chez les Mgu», στό *L'Homme*, Ἰούλης 1966, σ. 78-79. Ὁ Leach, στήν *Κριτική τῆς Ἀνθρωπολογίας*, ἀναλύει τή διαφορά ἀνάμεσα στήν ἰδεολογία καί τήν πρακτική, τόν γάμο kachin (σ. 140-141)· ἡ κριτική του γιά τίς ἀντιλήψεις τῆς συγγένειας σάν κλειστοῦ συστήματος πηγάζει πολύ μακριά (σ. 153-154).

⁹ Pierre Clastres, «L'Arc et le panier», στό *L'Homme*, Ἀπρίλης 1966, σ. 20.

φαινομενικά αντικειμενική κίνηση της έγγραφης δέν έχει καταργήσει την πραγματική κίνηση του νομαδισμού. Άλλωστε δέν υπάρχει άμιγής νομάς· από την άρχή άκόμα υπάρχει μιá κατασκήνωση όπου κανείς αποθηκεύει πράγματα – όσο λίγα και άν είναι –, όπου έγγραφει και κατανέμει, παντρεύεται και τρέφεται (δ Clastres δείχνει μέ ποιόν τρόπο στή φυλή των Guayaki ó διαχωρισμός ανάμεσα στά σκοτωμένα ζώα και τούς κυνηγούς – διαχωρισμός πού μοιάζει μέ τήν απαγόρευση τής αίμομξίας, άφοϋ ó κυνηγός δέν μπορεί νά καταναλώσει τά ζώα πού ó ίδιος σκοτώνει – διαδέχεται τή σύνδεση ανάμεσα στους κυνηγούς και τά ζωντανά ζώα). Μέ λίγα λόγια – όπως θά τό δοϋμε και παρακάτω – υπάρχει πάντα ένας διεστραμμένος πού διαδέχεται τόν παρανοϊκό, ή πού τόν συνοδεύει, – πολλές φορές ó ίδιος άνθρωπος παίζει και τούς δυό ρόλους: τόν παρανοϊκό του λόγου και τόν διεστραμμένο του χωριου. Γιατί, μόλις τό κοινωνικό σωμα σταθεροποιείται και στρέφεται στίς παραγωγικές δυνάμεις, τίς ιδιοποιείται, τό πρόδλημα τής κωδικοποίησης δέν μπορεί πιά νά λυθεί μέ τόν συγχρονισμό τής μετακίνησης από τήν άποψη τών ροών, και μιás επιταχυνόμενης αναπαραγωγής από τήν άποψη τής άλυσίδας. Πρέπει νά γίνουν παρακρατήσεις από τίς ροές, παρακρατήσεις πού θά σχηματίσουν ένα μίνιμουμ άποθέματος, και άποσυνδέσεις από τή σημαίνουσα άλυσίδα – άποσυνδέσεις πού θά σχηματίσουν ένα μίνιμουμ διαμεσολαθήσεων. Μιά ροή είναι κωδικοποιημένη όταν οι άποσυνδέσεις από τήν άλυσίδα και οι παρακρατήσεις τών ροών εκτελούνται σύστοιχα, συσφίγγονται και ζευγαρώνονται. Βρίσκουμε κιόλας έδώ τήν άφάνταστα διεστραμμένη δραστηριότητα τών τοπικών ομάδων, πού μηχανεύονται τούς γάμους πάνω στήν πρωτόγονη έδαφικότητα: μιá διαστροφή φυσιολογική μή-παθολογική, όπως έλεγε ó Henri Ey για άλλες περιπτώσεις, όπου εκδηλώνεται «μιá ψυχική διεργασία έπιλογής, διύλισης και ύπολογισμού». Και αυτό συμβαίνει από τήν άρχή, άφοϋ δέν υπάρχει κανένας άμιγής νομάς πού νά άρκείται στό νά τρέχει καθάλα πάνω στίς ροές και νά τραγουδάει τήν άπευθείας καταγωγή· υπάρχει μονάχα ένα κοινωνικό σωμα έτοιμο για μεταπτώσεις, πού έχει κιόλας άρχίσει νά παρακρατεί και ν' άποσυνδέει.

Οι παρακρατήσεις από τίς ροές σχηματίζουν ένα έξ αίματος συγγενικό άπόθεμα μέσα στή σημαίνουσα άλυσίδα· αντίστροφα, οι άποσυνδέσεις από τήν άλυσίδα σχηματίζουν κινητές όφειλές άγχιστείας, πού προσανατολίζουν και κατευθύνουν τίς ροές. Πάνω στό κάλυμμα – ως οικγενειακό άπόθεμα – οι ίθαγενείς μετακινούν τά γαμήλια πετράδια ή κοχύλια (cauris). Υπάρχει ένας ευρύτερος κύκλος από ροές παραγωγής και από άλυσίδες έγγραφης, κι ένας στενότερος κύκλος, ανάμεσα στά άποθέματα τής έξ αίματος συγγένειας, πού άλυσώνουν ή έγκιβωτίζουν τίς ροές, και στους όγκους τής έξ άγχιστείας συγγένειας πού μεταδίνουν τή ροή στίς άλυσίδες. Η καταγωγή είναι μαζί ροή παραγωγής και άλυσίδα

έγγραφης, άπόθεμα έξ αίματος συγγένειας και διαφόριση τής έξ άγχιστείας συγγένειας. Όλα δίνουν τήν έντύπωση πώς τό άπόθεμα άποτελεί μιάν έπιφανειακή ένέργεια έγγραφης ή καταγραφής – δυνητική ένέργεια τής φαινομενικής κίνησης· αλλά ή όφειλή είναι ή τωρινή κατεύθυνση τής κίνησης αυτής – κινητική ένέργεια καθοριζόμενη από τήν αντίστοιχη κατεύθυνση τών δώρων και αντιδώρων πάνω στήν έπιφάνεια αυτή. Στήν περιοχή Kula παύουν, σέ όρισμένα μέρη και σέ όρισμένες περιστάσεις, νά ανταλλάσσουν γιορντάνια και θραχιόλια, για νά σχηματίσουν ξανά μιá παρακαταθήκη. Δέν υπάρχουν παραγωγικές συνδέσεις χωρίς διαχωρισμούς συγγένειας έξ αίματος, πού νά τίς οικειώνονται, αλλά δέν υπάρχουν ούτε διαχωρισμοί συγγένειας έξ αίματος πού νά μήν άνασυγκροτούν πλάγιες συνδέσεις διαμέσου τής έξ άγχιστείας συγγένειας και τών ένώσεων προσώπων. Όχι μονάχα οι ροές και οι άλυσίδες, αλλά και τά πάγια άποθέματα και οι κινητοί όγκοι, έφόσον συνεπάγονται μέ τή σειρά τους σχέσεις ανάμεσα σέ άλυσίδες και ροές, προς τίς δυό κατευθύνσεις, βρίσκονται σέ συνεχή συστοιχία: τά στοιχεία τους ποικίλλουν – γυναίκες, είδη κατανάλωσης, τελετουργικά αντικείμενα, δικαιώματα, γόητρα και κοινωνική θέση. Αν θέσουμε σάν άξίωμα ότι όπωσδήποτε υπάρχει κάπου ένα είδος ίσορροπίας τών τιμών, είμαστε άναγκασμένοι νά διαπιστώσουμε στήν όλοφάνερη ίσορροπία τών σχέσεων μιá παθολογική συνέπεια, πού μπορούμε νά τήν εξηγήσουμε λέγοντας ότι τό ύποτιθέμενο κλειστό σύστημα επεκτείνεται σέ μιάν όρισμένη κατεύθυνση και άνοίγεται όσο οι παροχές αυξάνουν και γίνονται πιο πολύπλοκες. Άλλά μιá τέτοια αντίληψη έρχεται σέ αντίφαση μέ τήν πρωτόγονη «ψυχρή οικονομία», χωρίς καθαρή έπένδυση, χωρίς νόμισμα ούτε και άγορά, χωρίς καμιά έμπορευματική, ανταλλακτική σχέση. Τό έλατήριο ενός τέτοιου οικονομικού συστήματος είναι, αντίθετα, μιá πραγματική κωδική υπεραξία: ή κάθε άποσύνδεση από τήν άλυσίδα παράγει, από τή μιá ή τήν άλλη πλευρά, μέσα στίς ροές παραγωγής, φαινόμενα περίσσειας και στέρησης, έλλειψης και συσσώρευσης, πού αντισταθμίζονται από μή-ανταλλάξιμα στοιχεία του τύπου έπίκτητης αίγλης ή μοιρασμένης κατανάλωσης. («Ό άρχηγός μετατρέπει τίς φθαρτές άξίες σέ άφθαρτη αίγλη, μέ φαντασμαγορικούς έορτασμούς· μ' αυτόν τόν τρόπο οι άρχικοί παραγωγοί γίνονται, τελικά, καταναλωτές τών άγαθών»)¹⁰. Η κωδική υπε-

¹⁰ E.R. Leach, *Critique de l'anthropologie*, σ. 153 (καθώς και ή κριτική του Leach για τόν Lévi-Strauss «Πολύ σωστά ó Lévi-Strauss ύποστηρίζει ότι δέν μπορούμε νά καταλάβουμε τίς δομικές συνεπαγωγές ενός γάμου άν δέν τόν αντιχρυσουμε σάν ένα από τά στοιχεία μιás όλικής σειράς συναλλαγών ανάμεσα σέ ομάδες συγγένειας. Ός έδώ όλα πάνε καλά. Όμως, σέ κανένα από τά παραδείγματα πού παραθέτει στό βιβλίο του, δέν εφαρμόζει όσο θά έπρεπε τήν άρχή αυτή... Κατά δάθος, δέν ενδιαφέρεται άρκετά για τή φύση ή τή σημασία τών άντιπαροχών, πού στά συστήματα πού μελετά, χρησιμεύουν ως αντίτιμο τής γυ-

αξία είναι η πρωταρχική μορφή της υπεραξίας, έφόσον ανταποκρίνεται στην περίφημη διατύπωση του Mauss: τό νόημα του δώρου, ή ή δύναμη τών πραγμάτων πού κάνει αναγκαία τήν έπιστροφή τών δώρων μέ τρόπο τοκογλυφικό, είναι έδαφικά σημεία έπιθυμίας και ισχύος, βασικά αίτια άφθονίας και καρποφόρησης τών αγαθών. Η άνισορροπία είναι λειτουργική και ούσιαστική, δέν είναι καθόλου ένα παθολογικό έπακόλουθο. Και τό άνοιγμα του συστήματος δέν είναι καθόλου μιά έπέκταση του άρχικά κλειστού συστήματος, αλλά είναι πρωταρχικό και θεμελιωμένο στήν έτερογένεια τών στοιχείων πού συνθέτουν τίς παροχές και άντισταθμίζουν τήν άνισορροπία μετατοπίζοντάς την. Κοντολογίς, οί άποσυνδέσεις από τή σημαίνουσα άλυσίδα, σύμφωνα μέ τίς έξ άγχιστείας σχέσεις, γεννούν κωδικές υπεραξίες στο έπίπεδο τής ροής, άπ' όπου προκύπτουν διαφορές κοινωνικής θέσης για τή γραμμή τής έξ αίματος συγγένειας (λογουχάρι, ή άνώτερη ή ή κατώτερη θέση αυτών πού δίνουν και παίρνουν γυναίκα). Η κωδική υπεραξία εκτελεί τίς διάφορες πράξεις τής πρωτόγονης έδαφικής μηχανής: δηλαδή άποσπά τμήματα από τήν άλυσίδα, οργανώνει παρακρατήσεις από τίς ροές, κατανέμει τά μερίδια πού άναλογούν στον καθένα.

Η άποψη ότι οί πρωτόγονες κοινωνίες δέν έχουν ιστορία, ότι σ' αυτές κυριαρχούν τά άρχέτυπα και ή επανάληψή τους, είναι πολύ αδύναμη και άστοχη. Η άποψη αυτή δέν γεννήθηκε στο μυαλό τών έθνολόγων, αλλά μάλλον όρισμένων ιδεολόγων προσηλωμένων σε μιά τραγική Ιουδαιο-χριστιανική συνείδηση, πού ήθελαν νά τής άποδώσουν τήν «έπιτόηση» τής ιστορίας. "Αν όνομάζουμε ιστορία μιά δυναμική και άνοιχτή πραγματικότητα τής κάθε κοινωνίας πού βρίσκεται σε κατάσταση λειτουργικής άνισορροπίας ή ταλαντευόμενης ίσορροπίας, άσταθούς και πάντα άντισταθμιζόμενης, πού περιλαμβάνει όχι μονάχα θεσμοποιημένες συγκρούσεις, αλλά και συγκρούσεις πού προκαλούν άλλαγές, επαναστάσεις, ρήξεις και σχίσματα, τότε οί πρωτόγονες κοινωνίες βρίσκονται έξολοκλήρου μέσα στην ιστορία και πολύ μακριά από τή σταθερότητα ή και τήν άρμονία πού όρισμένοι προσπαθούν νά τούς άποδώσουν, επικαλούμενοι τήν ύπεροχή μιάς όμόψυχης ομάδας. Η παρουσία τής ιστορίας σε κάθε κοινωνικό μηχανισμό άναφαίνεται ολοκάθαρα από τίς άσυμφωνίες, όπου - όπως λέει ό Lévi-Strauss - «άποκαλύπτεται, και είναι αδύ-

ναίκας... Δέν είναι δυνατό νά προμαντέψουμε, ξεκινώντας από θεμελιακές άρχές, πώς θά έπιτευχθεί ή ίσορροπία, γιατί δέν μπορούμε νά ξέρουμε πώς θά εκτιμηθούν - σε μιά συγκεκριμένη κοινωνία - οί διάφορες κατηγορίες τών παροχών... Τό ούσιαστικό είναι νά διακρίνουμε τά καταναλώσιμα από τά μη καταναλώσιμα είδη· πολύ σημαντικό είναι άκόμα νά συνειδητοποιήσουμε ότι στοιχεία μή άπτά, όπως είναι τά δικαιώματα και τό γόητρο, περιλαμβάνονται στή γενική άπογραφή τών πραγμάτων πού ανταλλάσσονται», σ. 154, 169, 179).

νατο νά παραγνωριστεί, τό σημάδι του περιστατικού»¹¹. Η άλήθεια είναι πώς υπάρχουν πολλοί τρόποι έρμηνείας αυτών τών άσυμφωνιών: ιδεατά, από τήν άπόσταση πού υπάρχει άνάμεσα στον πραγματικό θεσμό και τό ύποτιθέμενο ιδανικό του μοντέλο· ήθικά, παίρνοντας ύπόψη τόν δομικό δεσμό άνάμεσα στον νόμο και τήν παράβαση· φυσικά, σάν νά πρόκειται για ένα φαινόμενο φθοράς πού κάνει τήν κοινωνική μηχανή άκατάλληλη πιά νά κατεργάζεται τά υλικά της. Άλλά κι έδώ άκόμα, φαίνεται πώς ή σωστή έρμηνεία είναι πριν άπ' όλα έπίκαιρη και λειτουργική: για νά λειτουργήσει μιά κοινωνική μηχανή, δέν πρέπει νά λειτουργεί καλά. Κι αυτό άποδείχτηκε μέ ακρίβεια άναφορικά μέ τό τμηματικό σύστημα πού πάντα άνασυγκροτείται πάνω στα ίδια του τά συντρίμια· τό ίδιο, και ή όργάνωση τής πολιτικής λειτουργίας μέσα σ' αυτά τά συστήματα, πού άσκειται άποτελεσματικά μονάχα όταν δείχνει τήν ίδια του τήν άνισορροπία¹². Οί έθνολόγοι δέν παύουν νά ύποστηρίζουν πώς οί κανόνες τής συγγένειας δέν εφαρμόζονται ούτε είναι εφαρμόσιμοι στους πραγματικούς γάμους: όχι επειδή οί κανόνες αυτοί είναι ιδεώδεις, αλλά αντίθετα επειδή όρίζουν κρίσιμα σημεία όπου όλόκληρος ό μηχανισμός ξαναρχίζει νά λειτουργεί υπό τόν όρο νά είναι μπλοκαρισμένος και νά βρισκείται κατανάγκη σε άρνητική σχέση μέ τήν ομάδα. Έδώ εμφανίζεται ή ταύτιση τής κοινωνικής μηχανής μέ τήν έπιθυμητική: τό όριό της δέν είναι ή φθορά, αλλά ή άστοχία - δέν λειτουργεί παρά μονάχα όταν τρίζει, όταν ξεχαρβαλώνεται ό μηχανισμός της, όταν διαλύεται από μικρές εκρήξεις· ή δυσλειτουργία άποτελεί μέρος τής ίδιας τής λειτουργίας της - κι αυτό είναι μιά από τίς πιο σημαντικές όψεις του συστήματος τής σκληρότητας. Ποτέ μιά δυσαρμονία ή μιά κακή λειτουργία δέν σήμαναν τό τέλος μιάς κοινωνικής μηχανής, πού έχει αντίθετα τή συνήθεια νά τρέφεται από τίς αντιφάσεις πού προκαλεί, από τίς κρίσεις πού ύποκινεί, από τά άγχη πού γεννά και από καταχθόνιες πράξεις πού τήν άναζωογονούν: ό καπιταλισμός τό ξέρει πιά και έπαψε ν' άμφιβάλλει για τόν εαυτό του, ενώ άκόμα και οί σοσιαλιστές εγκατέλειψαν τήν πεποίθησή τους για τή δυνατότητα νά πεθάνει ό καπιταλισμός φυσιολογικά από φθορά. Κανείς δέν πέθανε ποτέ από αντιφάσεις. Και όσο περισσότερο ξεχαρβαλώνεται ή κοινωνική μηχανή, όσο περισσότερο «οχιζοφρενοποιεί», τόσο καλύτερα λειτουργεί, αλλά άμερικανικά.

Άπ' αυτήν τήν άποψη κιόλας - αν και όχι μέ τόν ίδιο τρόπο - θά πρέπει νά έξετάσουμε τό πρωτόγονο κοινωνικό σώμα, τήν έδαφική μηχανή πού καταχωρεί τίς έξ άγχιστείας και τίς έξ αίματος συγγένειες. Η

¹¹ Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale*, Plon, 1958, σ. 132.

¹² Jeanne Favret, «La segmentarité au Maghreb», *L'Homme*, Άπριλ 1966. Pierre Clastres, «Echange et pouvoir», *L'Homme*, Γενάρης 1962.

μηχανή αυτή είναι η Τμηματική, γιατί με τη βοήθεια του διπλού της συστήματος – του φυλετικού και του γενεαλογικού – χορηγεί τμήματα διαφοροειδικού μήκους: έξ αίματος γενεαλογικές μονάδες από μείζονες, ελάσσονες και ελάχιστες γενιές, με την ιεραρχία τους, τους αντίστοιχους άρχηγούς τους, πρωτότοκους φύλακες παρακαταθηκών και οργανωτές γάμων· φυλετικές εδαφικές μονάδες για ζώνες πρωτογενείς, δευτερογενείς και τριτογενείς, που έχουν κι αυτές τις κυρίαρχές τους και τις έξ άγχιστείας συγγενείς τους. «Τό σημείο διαχωρισμού ανάμεσα στις φυλετικές ζώνες γίνεται σημείο απόκλισης της πατριάρχης δομής των γενιών που είναι συνδεμένες με την κάθε ζώνη· οι πατρίες και οι γενεαλογικές τους σειρές δέν αποτελούν ξεχωρές συνεχόμενες ομάδες, αλλά ενσωματώνονται σε τοπικές κοινότητες, όπου λειτουργούν δομικά»¹³. Τά δυό συστήματα διασταυρώνονται και πάλι, γιατί τό κάθε τμήμα είναι συνδεμένο με τις ροές και τις άλυσίδες, με παρακαταθήκες από ροές, και με ροές περαστικές, με παρακρατήσεις από ροές και με άποσπάσεις από άλυσίδες (ορισμένα παραγωγικά έργα έκτελούνται μέσα στα πλαίσια του φυλετικού συστήματος, άλλα, μέσα στα πλαίσια του γενεαλογικού συστήματος). Άνάμεσα στο άναπαλλοτριώτο της έξ αίματος συγγένειας και τό κίνητο της έξ άγχιστείας συγγένειας, συντελούνται κάθε λογής διεισδύσεις που προέρχονται από τή μεταβλητότητα και τή σχετικότητα των τμημάτων. Κι αυτό, γιατί τό κάθε τμήμα έχει όρισμένο μήκος και ύπάρχει σάν τμήμα, μονάχα σε άντιπαράθεση με άλλα τμήματα μέσα σε μιά σειρά βαθμίδων τεταγμένων των μέν προς τις άλλες: ή τμηματική μηχανή συγκερνά άμυλλες, συγκρούσεις και ρήξεις διαμέσου των μεταβολών της έξ αίματος συγγένειας και των διακυμάνσεων της έξ άγχιστείας συγγένειας. Τό όλο σύστημα έξελίσσεται ανάμεσα σε δυό πόλους – τόν πόλο της συγχώνευσης, μέσω της άντιπαράθεσης με άλλες ομάδες, και τόν πόλο της διάσπασης, μέσω της συνεχούς διαμόρφωσης νέων γενεαλογιών που τείνουν στην άνεξαρτησία, μαζί με κεφαλαιοποίηση συγγενειών έξ άγχιστείας και έξ αίματος. Άπό τόν ένα πόλο στόν άλλο, όλες οι άστοχίες, όλες οι άποτυχίες συντελούνται μέσα στο σύστημα που δέν παύει νά ξαναγεννιέται από τις ίδιες του τις δυσαρμονίες. Τί θέλει άραγε νά πεί ή Jeanne Favret όταν τονίζει – όπως και άλλοι έθνολόγοι – πώς «ή διατήρηση μιάς τμηματικής όργάνωσης άπαιτεί, κατά παράδοξο τρόπο, νά είναι οι μηχανισμοί της άρκετά άναποτελεσματικοί, ώστε ό φόβος νά παραμένει πάντα τό κίνητρο του συνόλου». Άλλά ποιός φόβος; Θά έλεγε κανείς πώς οι κοινωνικοί σχηματισμοί προαισθάνονται – θανάσιμη και μελαγχολική προαισθήση – τό τί πρόκειται νά τους συμβεί, άν και αυτό που τους συμβαίνει τους έρχεται πάντα άπέξω και φουντά-

¹³ E.E. Evans-Pritchard, «Les Nouer du Soudan méridional», στο *Systèmes politiques africains*, 1962, γαλλ, μετάφρ. P.U.F., σ. 248.

ρει μέσα από τό άνοιγμά τους. Ίσως μάλιστα νά είναι αυτός ό λόγος που έρχεται πάντα άπέξω: καταπνίγουν έτσι τήν έσωτερική τους δυναμικότητα, με τμήμα τή δυσλειτουργία που άποτελεί πιά συστατικό μέρος της λειτουργίας του συστήματός τους.

Ή τμηματική εδαφική μηχανή άποτρέπει τή συγχώνευση μέσω της διάσπασης, και έμποδίζει τή συγκέντρωση έξουσίας διατηρώντας τά όργανα της άρχηγίας σε μιά σχέση άνισχυρίας προς τήν ομάδα: θά έλεγε κανείς πώς οι άγριοι προαισθάνονται τή άνοδο του ίμπεριαλιστή Βάρβαρου, που θά έρθει ωστόσο άπέξω, και που θά υπερκωδικοποιήσει όλους τους κώδικές τους. Άκόμα μεγαλύτερος όμως κίνδυνος θά ήταν ένας διασκορπισμός, μιά διάσπαση τέτοια που κάθε κωδική δυνατότητα θά είχε έξαλειφθεί: άποκωδικοποιημένες ροές που κυλούν πάνω σ' ένα κοινωνικό σώμα τυφλό και βουβό, άπεδαφικοποιημένο – αυτός είναι ό έφιάλτης που ή πρωτόγονη μηχανή προσπαθεί νά άποτρέψει με όλες τις δυνάμεις της, με όλες τις τμηματικές της άρθρώσεις. Ή πρωτόγονη μηχανή δέν άγνοεί τήν άνταλλαγή, τό εμπόριο και τή βιομηχανία· όμως τις άποτρέπει, τις περιορίζει, τις «μπλοκάρει», τις έγκλιωτίζει, κρατά τόν έμπορο και τόν σιδηρουργό σε ύποδεέστερη θέση, ώστε νά μίν κατορθώσουν οι ροές της άνταλλαγής και της παραγωγής νά συντρίψουν τους κώδικες προς όφελος των άφηρημένων ή πλασματικών τους ποσοτήτων. Μήπως όμως κι αυτό δέν είναι οιδιπόδειο, φόβος της αίμομιξίας; φόβος της άποκωδικομένης ροής; Άν ό καπιταλισμός είναι ή καθολική άλήθεια, είναι με τήν έννοια ότι άποτελεί τό άρνητικό όλων των κοινωνικών σχηματισμών: είναι τό πράγμα, τό άκατανόμαστο, ή γενικευμένη άποκωδικοποίηση των ροών που δοηθά, με άφετηρία τόν αντίθετο συλλογισμό, τήν κατανόηση του μυστικού όλων αυτών των σχηματισμών, τήν κωδικοποίηση της ροής, άκόμα και τήν υπερ-κωδίκωσή της, ώστε νά μίν ξεφύγει τίποτα από τήν κωδίκωση. Δέν είναι οι πρωτόγονες κοινωνίες που βρίσκονται έξω από τήν ιστορία· είναι ό καπιταλισμός που βρίσκεται στο τέλος της ιστορίας, είναι αυτός που προκύπτει από μιά μακρόχρονη ιστορία των συμπτώσεων και τυχαίων περιστατικών, και που φέρνει τό τέλος αυτό. Δέν μπορεί κανείς νά ύποστηρίξει πώς οι πρωτόγονοι σχηματισμοί δέν πρόβλεψαν τούτο τό Πράγμα που ήρθε άπέξω μόνο χάρη στο ότι άνέβαινε διαρκώς από μέσα και τό έμποδίζαν νά άνεβαίνει. Άπό εδώ και ή δυνατότητα μιάς αναδρομικής άνάγνωσης της ιστορίας σε συνάρτηση με τόν καπιταλισμό. Στις προ-καπιταλιστικές κοινωνίες μπορούμε κιάλα νά άναζητήσουμε τό σημάδι των τάξεων. Άλλά οι έθνολόγοι σημειώνουν πόσο είναι δύσκολο νά ξεχωρίσει κανείς αυτές τις πρωτο-τάξεις, και τις κάστες που όργανώθηκαν από τήν άυτοκρατορική μηχανή, και τις κοινωνικές βαθμίδες που μοιράστηκαν από τήν πρωτόγονη τμηματική μηχανή. Τά κριτήρια που ξεχωρίζουν τις τάξεις, τις κάστες και τις βαθμίδες, δέν πρέπει νά άναζητηθούν στην πα-

γιότητα και τή διαπερατότητα, στο σχετικό κλείσιμο ή στο σχετικό άνοιγμα· τά κριτήρια αυτά αποδείχτηκαν πάντα άπατηλά, έξαιρετικά πλανερά. Άλλά οι κοινωνικές βαθμίδες είναι άξεχώριστες από τήν πρωτόγονη έδαφική κωδίκωση, όπως και οι κάστες είναι άξεχώριστες από τήν αυτοκρατορική κρατική υπερκωδίκωση· ενώ οι τάξεις έχουν σχέση με τή διαδικασία μιás αποκωδικοποιημένης βιομηχανικής και έμπορικής παραγωγής στις συνθήκες του καπιταλισμού. Μπορούμε λοιπόν νά διαβάσουμε όλόκληρη τήν ιστορία υπό τό έμβλημα των τάξεων, ακολουθώντας όμως τούς κανόνες πού υπόδειξε ο Μάρξ, και στο μέτρο όπου οι τάξεις αποτελούν τό «όρνητικό» τής κάστας και τής κοινωνικής βαθμίδας. Γιατί άσφαλώς τό καθεστώς τής αποκωδίκωσης δέν σημαίνει άπουσία οργάνωσης, αλλά αντίθετα τήν πιό σκοτεινή οργάνωση, τήν πιό σκληρή λογιστική, τήν άξιοματική πού αντικαθιστά τούς κώδικες και πού τούς κατανοεί πάντα ξεκινώντας από τόν αντίθετο συλλογισμό.

*
* *

Τό συμπαγές σώμα τής γής δέν είναι δίχως διακριτικά γνωρίσματα: βασανισμένο, και επικίνδυνο, μοναδικό, καθολικό, στρέφεται στήν παραγωγή, στους συντελεστές και στις συνδέσεις τής παραγωγής. Άλλά και πάνω σ' αυτό, όλα γαντζώνονται και έγγράφονται, όλα έλκονται και θυματοποιούνται. Είναι τό στοιχείο τής διαζευκτικής σύνθεσης και τής αναπαραγωγής του: άμυγής δύναμη τής έξ αίματος συγγένειας ή τής γενεαλογίας, Numen. Τό συμπαγές σώμα είναι τό άγέννητο, αλλά ή έξ αίματος συγγένεια είναι τό πρώτο στοιχείο έγγραφής πού αποτυπώνεται πάνω του. Και ξέρουμε τί είναι αυτή ή έντατική γενεαλογία, ή έγκλειστική αυτή διάζευξη, όπου όλα διαιρούνται, αλλά μέσα τους, και όπου τό ίδιο όν βρίσκεται παντού, σε όλες τις μεριές, σε όλα τά επίπεδα, μόνο με μιá διαφορά έντασης. Τό ίδιο έγκλειστο όν διατρέχει πάνω στο συμπαγές σώμα άδιαίρετες άποστάσεις, και περνάει άπ' όλες τις ιδιομορφίες, όλες τις εντάσεις μιás σύνθεσης πού γλιστράει και αναπαράγεται. Δέν υπάρχει λόγος νά υπενθυμίσουμε εδώ πώς ή έξ αίματος γενεαλογική σειρά είναι κοινωνική και βιολογική, είναι κατανάγκη βιο-κοινωνική, άφου έγγράφεται πάνω στο κοσμικό αύγό, του συμπαγούς σώματος τής γής. Έχει μυθική καταγωγή – τό Έν, ή μάλλον τό πρωτόγονο ένα-δύο. Πρέπει άραγε νά λέμε «τά δίδυμα» ή «τό δίδυμο» πού διαιρείται και ένώνεται μέσα του, τό Nommo ή τά Nommo; Η διαζευκτική σύνθεση κατανέμει τούς αρχαιότερους προγόνους, αλλά ο καθένας τους είναι ένα συμπαγές σώμα όλόκληρωμένο, άρσενικό και θηλυκό, πού πάνω του συσσωρεύονται όλα τά επιμέρους αντικείμενα, μονάχα με παραλλαγές έντασης, πού αντιτοιοχούν στα έσωτερικά ζιγκ-ζάγκ του αύγου των Dogons. Ο καθένας τους έπαναλαμβάνει έντατικά, και για λογαριασμό

του, όλόκληρη τή γενεαλογία. Και είναι πάντα ο ίδιος, και στα δύο άκρα τής άδιαίρετης άπόστασης, όπως και σε όλες τις μεριές – άτέλειωτη σειρά από δίδυμα, έντατική έξ αίματος συγγένεια. Ο Marcel Griaule και ή Germaine Dieterlen στήν άρχή του έργου *Χλωμή άλεπού (Renard pale)*, σκιαγραφούν μιá λαμπρή θεωρία για τό σημείο: τά σημεία τής έξ αίματος συγγένειας, σημεία-όδηγοί και σημεία-άφεντικά, σημεία τής επιθυμίας, στήν άρχή έντατικά, πού πέφτουν στριφογυρίζοντας μέσα από μιá σειρά εκρήξεις, πριν πάρουν μιάν έκταση στις εικόνες, στα σχήματα και τά σχεδιάσματα.

Άν τό συμπαγές σώμα στρέφεται στις παραγωγικές συνδέσεις και τις έγγράφει σ' ένα δίχτυ από έντατικές και έγκλειστικές διαζεύξεις, πρέπει όστόσο νά ξανάβρει ή νά ξαναζωντανέψει πλάγιες συνδέσεις στο ίδιο αυτό δίχτυ, νά τις αναλάβει σάν νά ήταν ή αίτία τους. Τό συμπαγές σώμα παρουσιάζεται με δύο όψεις: μαγεμένη ή φαινομενικά άντικειμενική κίνηση· αλλά και φετιχιστικός ή μαγικός φορέας, σχεδόν-αίτία. Τό σώμα αυτό δέν άρκείται στο νά έγγράφει όλα τά πράγματα, πρέπει ακόμα νά ενεργεί σάν νά τά παρήγγε. Πρέπει οι συνδέσεις νά εμφανίζονται πάλι με μορφή πού νά ταιριάζει με τις έγγεγραμμένες διαζεύξεις, έστω κι αν άντεπενεργοούν, με τή σειρά τους, πάνω στή μορφή των διαζεύξεων. Αυτή είναι ή έξ άγχιστείας συγγένεια – δεύτερο στοιχείο έγγραφής: ή έξ άγχιστείας συγγένεια επιβάλλει στις παραγωγικές συνδέσεις τήν έκτατική μορφή μιás ένωσης προσώπων, σύμφωνης με τις διαζεύξεις τής έγγραφής, αλλά, αντίστροφα, άντεπενεργεί πάνω στήν έγγραφή, καθορίζοντας μιá χρήση άποκλειστική και περιοριστική στις ίδιες αυτές διαζεύξεις. Άναγκαστικά λοιπόν, ή έξ άγχιστείας συγγένεια πρέπει νά παριστάνεται μυθικά, σάν νά επισυμβαίνει σε μιάν όρισμένη στιγμή στις γενεαλογικές γραμμές (μ' όλο πού βρισκόταν εκεί από πάντα – υπό διαφορετική όμως έννοια). Ο Griaule διηγείται πώς, στους Dogons, κάτι συμβαίνει σε μιάν όρισμένη στιγμή, στο επίπεδο και από τήν πλευρά του όγδου προγόνου: ένας έκτροχιασμός των διαζεύξεων πού παύουν νά είναι έγκλειστικές και γίνονται άποκλειστικές· τότε διαμελίζεται τό συμπαγές σώμα, εκμηδενίζεται ο διδυμικός χαρακτήρας, διαχωρίζονται τά φύλα με τήν περιτομή· αλλά και ανασυνθέεται τό σώμα πάνω σ' ένα καινούριο πρότυπο σύνδεσης ή ένωσης, άρθρώνονται τά σώματα αυτά καθαυτά και ανάμεσά τους, εμφανίζεται μιá πλάγια έγγραφή πού σημαδεύεται από άρθρωτικές πέτρες συγγένειας, κοντολογίς, όλόκληρη μιá κιβωτός έξ άγχιστείας συγγένειας¹⁴. Ποτέ οι έξ άγχιστείας συγγένειες δέν προέρχονται από τις έξ αίματος συγγένειες, ούτε και συνάγονται άπ' αυτές. Άλλά έτσι και θέσαμε τήν άρχή αυτή, θά πρέπει νά ξεχωρίσουμε δύο άπόψεις: τήν οι-

¹⁴ Marcel Griaule, *Dieu d'eau*, Fayard, 1948, ιδιαίτερα σ. 46-52.

κονομικο-πολιτική, όπου ή έξ άγχιστείας συγγένεια ύπάρχει από άνέκαθεν συνδυαζόμενη και καταχωρούμενη μαζί με τίς πλατειές έξ αίματος γενεαλογικές σειρές, πού δέν ύπάρχουν πριν άπ' αυτές σ' ένα σύστημα θεωρούμενο σέ έκταση· και τή μυθική, πού δείχνει πώς ή έκταση του συστήματος διαμορφώνεται και δοιοθετείται με άφετηρία έξ αίματος γενεαλογικές γραμμές, έντατικές και άρχέγονες, πού χάνουν κατανάγκη τήν έγκλειστική ή μή περιοριστική χρήση τους. 'Απ' αυτή τήν άποψη τό έκτεταμένο σύστημα είναι σαν μιά μνήμη συγγενειών έξ άγχιστείας και λόγων, πού συνεπάγεται μιάν ενεργό άπώθηση τής έντονης μνήμης τής έξ αίματος ύγγένειας. Γιατί, άν ή γενεαλογία και οί έξ αίματος συγγένειες είναι άντικείμενο μιάς μνήμης πάντα άγρυπνης, αυτό γίνεται εφόσον τούς έχει δοθεί ήδη ένα έκτατικό νόημα, πού άσφαλώς δέν τό είχαν πριν καθοριστούν οί έξ άγχιστείας συγγένειες, οί όποίες και τούς τό δίνουν· άντιθετα, ως συγγένειες έξ αίματος, είναι άντικείμενο μιάς ιδιαίτερης νυχτερινής και βιο-κοσμικής μνήμης, αυτής ακριβώς πού πρέπει νά ύποστεί τήν άπώθηση για νά έγκατασταθεί ή καινούρια έκτεταμένη μνήμη.

Μπορούμε έτσι νά καταλάβουμε γιατί τό πρόβλημα δέν είναι καθόλου νά προχωρήσει από τίς έξ αίματος συγγένειες στίς έξ άγχιστείας συγγένειες, ούτε νά συναγάγεις τίς τελευταίες από τίς πρώτες· τό πρόβλημα είναι νά περάσεις από μιάν ενεργειακή έντατική κατηγορία σ' ένα έκτατικό σύστημα πού περιλαμβάνει τόσο τίς ποιοτικές έξ άγχιστείας συγγένειες όσο και τίς έκτεταμένες έξ αίματος συγγένειες. Τίποτα δέν αλλάζει με τό ότι ή πρωταρχική ενέργεια τής έντατικής κατηγορίας – τό Numen – είναι ενέργεια τής έξ αίματος συγγένειας, γιατί ή έντατική αυτή συγγένεια δέν συνεπάγεται άκόμα καμιά διάκριση προσώπων ούτε και φύλου, αλλά μόνο προ-προσωπικές σέ ένταση παραλλαγές, πού άφορούν μιά και τήν ίδια διδυμότητα ή άμφισεξουαλικότητα σέ διάφορους βαθμούς. Τά σημεία τής κατηγορίας αυτής είναι λοιπόν βασικά ούδέτερα ή άμφισήμαντα (σύμφωνα με μιάν έκφραση πού χρησιμοποιούσε ο Leibniz για νά δηλώσει ένα σημείο πού μπορεί νά είναι και + και -). Τό πρόβλημα είναι πώς θά περάσει κανείς – ξεκινώντας από τήν πρωταρχική αυτή έντατικότητα – σ' ένα σύστημα έκτατικό, όπου 1) οί έξ αίματος συγγένειες θά είναι έκτεταμένες με τή μορφή γενεαλογίας, και θά περιλαμβάνουν διακρίσεις προσώπων και γονεϊκών όνομασιών· 2) οί έξ άγχιστείας συγγένειες θά είναι μαζί και ποιοτικές σχέσεις, πού οί έκτεταμένες έξ αίματος συγγένειες τίς προϋποθέτουν, και άντίστροφα· 3) κοντολογίς, τά άμφισήμαντα έντονα σημεία θά πάψουν νά είναι τέτοια και θά γίνουν θετικά ή άρνητικά. Αυτό φαίνεται καθαρά σέ όρισμένες σελίδες του Lévi - Strauss, όπου έξηγουούνται, για άπλές μορφές γάμου, γιατί αυτός άπαγορεύεται άνάμεσα σέ παράλληλα ξαδέρφια και γιατί συνιστάται άνάμεσα σέ διασταυρωμένα ξαδέρφια: κάθε γάμος άνάμεσα σέ δύο γενεαλογικές γραμμές Α και Β, δίνει στο ζευγάρι ένα σημείο (+) ή (-),

ανάλογα με τό άν τό ζευγάρι προκύπτει από ένα κέρδος ή μιάν άπώλεια για τή γενεαλογία Α ή Β· λίγο ενδιαφέρει άν τό σύστημα τής έξ αίματος συγγένειας είναι πατρογονικό ή μητρογονικό. Λογουχάρη, σ' ένα σύστημα πατρογονικό ή πατρο-τοπικό «οί γυναίκες-συγγενείς είναι γυναίκες χαμένες, οί γυναίκες πού συγγενεύουν έξ άγχιστείας είναι γυναίκες κερδισμένες. Όσοτε ή κάθε οικογένεια πού προέχεται από τούς γάμους αυτούς έχει τό δικό της σημείο πού καθορίζεται για τήν πρωταρχική ομάδα από τό άν ή μητέρα των παιδιών είναι κόρη ή νύφη... Τό σημείο αλλάζει όταν περνούμε από τόν άδελφό στην άδελφή, άφού ο άδελφός άποκτά γυναίκα, ενώ ή άδελφή χάνεται για τήν ίδια της τήν οικογένεια». 'Αλλά παρατηρεί άκόμα ο Lévi - Strauss αλλάζει κανείς σημείο και όταν αλλάζει γενιά: «'Αν από τήν άποψη τής πρωταρχικής ομάδας, ο πατέρας πήρε γυναίκα ή ή μητέρα μεταφέρθηκε έξω από τήν ομάδα, οί γιοί διακαιοούνται μιά γυναίκα ή χρωστούν μιάν άδελφή. Στην πραγματικότητα, ή διαφορά αυτή δέν σημαίνει βέβαια πώς οί μισοί άρσενικοί έξάδελφοι καταδικάζονται νά μείνουν εργένηδες, αλλά όπωσδήποτε έκφράζει τόν νόμο πού όρίζει ότι ένας άντρας δέν μπορεί νά πάρει γυναίκα παρά μόνο από τήν ομάδα πού χρωστά μιά γυναίκα, γιατί ή προηγούμενη γενιά είχε χάσει μιάν άδελφή ή μιά κόρη· ενώ ένας άδελφός χρωστά στον έξω κόσμο μιάν άδελφή (ή ένας πατέρας, μιάν κόρη), γιατί ή προηγούμενη γενιά είχε κερδίσει μιά γυναίκα... "Όσο για τό ζευγάρι-άξονα, πού αποτελείται από έναν άντρα α παντρεμένο με μιά γυναίκα β, κατέχει βέβαια και τά δύο σημεία, ανάλογα με τό άν αντικρύζουμε τό ζευγάρι αυτό από τή σκοπιά Α ή Β και τό ίδιο ισχύει για τά παιδιά τους. "Αν τώρα εξετάσουμε τή γενιά των έξαδελφών, διαπιστώνουμε πώς όλοι όσοι βρίσκονται στη σχέση (+ +) ή (- -) είναι παράλληλοι, ενώ όσοι βρίσκονται στη σχέση (+ -) ή (- +) είναι διασταυρωμένοι»¹⁵. "Αν όμως έτσι μπαίνει τό πρόβλημα, τότε δέν πρόκειται τόσο, όπως ύποστηρίζει ο Lévi - Strauss, για τήν άσκηση μιάς λογικής συνδυαστικής πού ρυθμίζει τίς ανταλλαγές, όσο για τήν εγκαθίδρυση ενός φυσικού συστήματος πού θά έκφράζεται βέβαια με όφειλές. Νομίζουμε πώς είναι πολύ σημαντικό τό ότι ο ίδιος ο Lévi - Strauss μιλάει για συντεταγμένες ενός φυσικού συστήματος, μ' όλο πού τίς βλέπει σαν μεταφορικό σχήμα. Στο φυσικό έκτατικό σύστημα κάτι περνά, πού άνήκει στην κατηγορία μιάς ροής ενέργειας (+ - ή - +), κάτι δέν περνά ή παραμένει μπλοκαρισμένο (+ + ή - -), κάτι φράζει ή άντιθετα κάτι βοηθά τό πέρασμα. Κάτι ή κάποιος. Και μέσα στο έκτατικό τούτο σύστημα, δέν ύπάρχει πρωταρχική έξ αίματος συγγένεια, ούτε και πρωταρχική γενιά ή πρωταρχική ανταλλαγή, αλλά πάντα και ήδη έξ άγχιστείας συγγένειες, ενώ ταυτόχρονα οί συγγένειες

¹⁵ Lévi-Strauss, *Les Structures élémentaires de la parenté*, 2η έκδ., Monton, 1967, σ. 152.

ἐξ αίματος εἶναι ἐκτεταμένες, ἐκφράζοντας τόσο αὐτό πού πρέπει νά μείνει φραγμένο στήν ἐξ αίματος συγγένεια, ὅσο καί αὐτό πού πρέπει νά περάσει στήν ἀγχιστείας συγγένεια.

Ἡ οὐσία δέν εἶναι ὅτι τά σημεία ἀλλάζουν ἀνάλογα μέ τά φύλα καί τίς γενιές, ἀλλά ὅτι περνᾶμε ἀπό τό ἐντατικό στό ἐκτατικό, δηλαδή ἀπό τήν κατηγορία τῶν ἀμφισήμαντων σημείων σ' ἓνα σύστημα ἀπό σημεία μεταβαλλόμενα ἀλλά καθορισμένα. Ἐδῶ ἀκριβῶς εἶναι ἀπαραίτητη ἡ προσφυγή στόν μῦθο, ὄχι γιατί ὁ μῦθος εἶναι μιά μετατοπισμένη ἢ ἀκόμα κι ἀντιστραμμένη παράσταση τῶν πραγματικῶν ἐκτατικῶν σχέσεων, ἀλλά γιατί αὐτός μονάχα καθορίζει, σύμφωνα μέ τή σκέψη καί τήν πράξη τῶν ἰθαγενῶν, τούς ἐντατικούς ὅρους τοῦ συστήματος (συμπεριλαμβανομένου καί τοῦ συστήματος τῆς παραγωγῆς). Καί γι' αὐτόν ἀκριβῶς τόν λόγο μᾶς φαίνεται ἀποφασιστικῆς σημασίας ἓνα κείμενο τοῦ Marcel Griaule, πού ἀναζητᾶ στόν μῦθο μιά θεμελιακή ἀρχή γιά τήν ἐξήγηση τοῦ πατραδελφικοῦ ἢ μητραδελφικοῦ συστήματος· τό κείμενο αὐτό τοῦ Griaule δέν μπορεῖ νά κατηγορηθεῖ γιά ἰδεαλισμό, ὅπως γίνεται συνήθως γιά τέτοιου εἶδους προσπάθειες· τό ἴδιο μποροῦμε νά πούμε καί γιά ἓνα πρόσφατο ἄρθρο τῶν Adler καί Cartry, πού ἀσχολεῖται μέ τό ἴδιο ζήτημα¹⁶. Οἱ συγγραφεῖς αὐτοί παρατηροῦν σωστά πῶς ὁ συγγενικός πυρήνας τοῦ Lévi-Strauss (μέ τίς τέσσερις σχέσεις του: ἀδελφός-ἀδελφή – (ὁ) σύζυγος-(ἡ) σύζυγος, πατέρας-γιός, ὁμομήτριος θείος-γιός ἀδελφῆς) ἀποτελεῖ ἓνα ὁλοῦτομο σύνολο ἀπ' ὅπου, κατά περίεργο τρόπο, ἡ μητέρα σάν μητέρα ἀποκλείεται, μ' ὅλο πού – ἀνάλογα μέ τήν περίπτωση – μπορεῖ νά εἶναι λίγο ἢ πολύ «συγγενῆς ἐξ αίματος» ἢ λίγο ἢ πολύ «συγγενῆς ἐξ ἀγχιστείας» σέ σχέση μέ τά παιδιά της. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἔχει τίς ρίζες τοῦ ὁ μῦθος, πού δέν ἐκφράζει ἀλλά ἐξαρτοποιεῖ. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Griaule, ὁ Yourougou εἰσχωρώντας μέσα στό κομμάτι τοῦ πλακοῦντος πού ἔχει ὑπεξαιρέσει, εἶναι σάν ὁ ἀδελφός τῆς μητέρας του μέ τήν ὁποία ἐνώνεται ὑπό τήν ιδιότητα αὐτή: «Πραγματικά, τό πρόσωπο αὐτό βγαίνει στόν ἔξω χῶρο παίρνοντας μαζί του ἓνα κομμάτι ἀπό τόν θρεπτικό πλακοῦντα, δηλαδή ἓνα κομμάτι ἀπό τήν ἴδια του τή μητέρα. Θεωροῦσε ἐπίσης πῶς τό ὄργανο αὐτό τοῦ ἀνήκε καί πῶς ἀποτελοῦσε μέρος τοῦ ἴδιου τοῦ προσώπου του, ἔτσι πού ταυτιζόταν μέ τή γεννήτορά του, στήν περίπτωση αὐτή μέ τή μήτρα τοῦ κόσμου, καί ἔκρινε πῶς ἦταν τοποθετημένος στό ἴδιο ἐπίπεδο μ' αὐτήν ἀπό τήν ἀποψη τῶν γενιῶν... Νιώθει ἀσύνειδα πῶς ἀνήκει συμβολικά στή γενιά τῆς μητέρας του, καί πῶς ἀποσπᾶται ἀπό τήν πραγματική γενιά του... Πιστεύοντας ὅτι ἀποτελεῖται ἀπό τήν ἴδια οὐσία καί γενιά τῆς μητέρας

¹⁶ Marcel Griaule «Remarques sur l'oncle utérin au Sudan», στό *Cahiers internationaux de sociologie*, Γενάρης τοῦ 1954. Alfred Adler et Michel Cartry, «La Transgression et sa dérision», στό *L'Homme*, Ἰούλης 1971.

του, ἐξομοιώνει τόν ἑαυτό του μ' ἓνα ἀρσενικό δίδυμο τῆς γεννήτρας του, καί ὁ μυθικός κανόνας τῆς ἔνωσης δυῶ ζευγαρωμένων μελῶν τόν παρουσιάζει σάν ἰδανικό σύζυγο. Σάν ψευτο-ἀδελφός τῆς γεννήτρας του, ὄφειλε λοιπόν νά βρίσκεται στή θέση τοῦ ὁμομήτριου θεῖου του, ἀναγορευμένου συζύγου τῆς γυναίκας αὐτῆς». Ἀσφαλῶς στό ἐπίπεδο αὐτό, συναντοῦμε κιόλας ὅλα τά ἐνδιαφερόμενα πρόσωπα – μητέρα, πατέρα, γιό, ἀδελφός τῆς μητέρας, ἀδελφή τοῦ γιοῦ. Ὅμως εἶναι φανερό καί ἀξιοσημείωτο ὅτι δέν πρόκειται ἐδῶ γιά πρόσωπα: τά ὀνόματά τους δέν ὑποδηλώνουν πρόσωπα, ἀλλά ἐντατικές παραλλαγές μιᾶς «παλμικῆς ἐλικσειδούς κίνησης», ἐγκλειστικές διαζεύξεις, καταστάσεις ἀναγκαστικά διδυμικές καί ἀμφισεξικές, πού τό ὑποκείμενο τίς «ζεῖ» πάνω στό κοσμικό αὐτό. Ὅλα πρέπει νά ἐρμηνεύονται σέ ἔνταση – ἀκόμα καί τό αὐτό καί ὁ ἴδιος ὁ πλακοῦς, πού τόν διαπερνᾶ μιά ζωτική ἀσύνειδη ἐνέργεια «εἰκάνη γιά ἀξομοιώσεις». Ὁ πατέρας δέν ἀπουσιάζει καθόλου. Ἀλλά ὁ Amma – πατέρας καί γεννήτορας – ἀποτελεῖ ὁ ἴδιος ἓνα σπουδαῖο ἐντατικό μέρος, πού ἐνυπάρχει στόν πλακοῦντα, ἀχώριστο ἀπό τή διδυμότητα τῆς μερικῆς γυναικείας του προσωπικότητας. Καί ὅταν ὁ γιός yourougou παίρνει μαζί του κι αὐτός ἓνα μέρος τοῦ πλακοῦντος, αὐτό γίνεται μέσα σέ μιάν ἐντατική σχέση μέ ἓνα ἄλλο μέρος τοῦ πλακοῦντος πού περιέχει τήν ἴδια του τήν ἀδελφή ἢ δίδυμη ἀδελφή. Ἀλλά, στοχεύοντας πάρα πολύ ψηλά, μέ τό κομμάτι τοῦ πλακοῦντος πού παίρνει μαζί του, γίνεται ἀδελφός τῆς μητέρας του πού ἀντικαθιστᾶ ἔξοχα τήν ἀδελφή· ἔτσι ἐνώνεται μέ τή μητέρα, παίρνοντας τώρα τή θέση τοῦ Amma. Κοντολογίς ἔχουμε ἐδῶ δλόκληρο ἓναν κόσμο ἀπό ἀμφισήμαντα σημεία, ἐγκλεισμένες διαιρέσεις καί ἀμφισεξικές καταστάσεις: εἶμαι ὁ γιός ἀλλά καί ὁ ἀδελφός τῆς μητέρας μου, καί ὁ ἀντρας τῆς ἀδελφῆς μου, καί ὁ ἴδιος ὁ πατέρας μου. Ὅλα βασίζονται πάνω στόν πλακοῦντα, πού ἔχει γίνει γῆ, τό ἀγέννητο, τό συμπαγές σῶμα τῆς ἀντιπαραγωγῆς, ὅπου θά γαντζωθοῦν τά ὄργανα-ἐπιμέρους ἀντικείμενα ἐνός Nommo πού ἔχει θυσιαστεῖ. Κι αὐτό, γιατί ὁ πλακοῦς, σάν οὐσία κοινή στή μητέρα καί στό παιδί, κοινό τμήμα τῶν σωμάτων τους, κάνει ὥστε τά σῶματα αὐτά νά μὴν εἶναι σάν αἰτία καί ἀποτέλεσμα, ἀλλά παράγωγα καί τά δυῶ τῆς ἴδιας αὐτῆς οὐσίας, σέ σχέση μέ τήν ὁποία ὁ γιός γίνεται δίδυμος τῆς μητέρας του: αὐτός εἶναι ὁ ἄξονας τοῦ μῦθου τῶν Dogons πού ἀναφέρεται ἀπό τόν Griaule. Naï, ὑπῆρξα μητέρα μου καί ὑπῆρξα γιός μου. Σπάνια Μύθος καί Ἐπιστήμη εἶπαν τό ἴδιο πράγμα μέσα σέ τόσο μεγάλη χρονική ἀπόσταση: στήν παράδοση τῶν Dogons ἀναπτύσσεται μιά μυθική ἐκδοχή τῆς θεωρίας τοῦ Weismann* – μυθική ἐκδοχή

* Κατά τή θεωρία τοῦ Weismann, ὑπάρχει ἓνας ὀργανικός δυῖσμός: τό *germen* καί τό *soma*. Τό *germen* ἀντιστοιχεῖ στά ἀναπαραγωγικά γονιμοποιητικά κύτταρα, καί τό *soma* σέ ὅλους τούς ἄλλους μή-ἀναπαραγωγικούς ὀργανικούς

δπου τό «πρωτοπλαστικό» πλάσμα του αίματος (plasma germinatif) διαμορφώνει μιά συνεχή και άθάνατη γενεαλογική γραμμή, πού δέν έξαρτιέται από τά σώματα· αντίθετα, έξαρτιόνται άπ' αυτό τά σώματα των γονιών και τά σώματα των παιδιών: από έδώ και ή διάκριση άνάμεσα σέ δύο γενεαλογικές γραμμές, πού ή μιά τους είναι συνεχής και πρωτοπλαστική, και ή άλλη σωματική (somatique) και άσυνεχής· μονάχα ή τελευταία είναι ύποταγμένη στη διαδοχή των γενιών. (Ο Lyssenko χρησιμοποιούσε μέ πολύ φυσικό τρόπο τή γλώσσα των Dogons για νά χτυπήσει τή θεωρία του Weismann, κατηγορώντας τον ότι μετατρέπει τόν γιό σέ γενετικό ή πρωτοπλαστικό (germinal) άδελφό τής μητέρας: «οί μορφολογικοί και οί βαϊσμάνιστες, άκολουθώντας τόν Weismann, ξεκινούν από τήν ύπόθεση πώς οί γονιοί δέν είναι γενετικά γονιοί των παιδιών τους· σύμφωνα μέ τό δικό τους δόγμα, γονιοί και παιδιά είναι άδελφοί και άδελφές...»)¹⁷.

Άλλά ο γιός δέν είναι «σωματικά» ο άδελφός και ο δίδυμος τής μητέρας του. Γι' αυτό και δέν μπορεί νά τήν παντρευτεί (θά έξηγήσουμε άμέσως παρακάτω τή σημασία του «γι' αυτό»). Αυτός λοιπόν πού θά έπρεπε νά παντρευτεί τή μητέρα, είναι ο όμομητριος θεός. Και τότε, πρώτο έπακόλουθο: ή αίμομιξία μέ τήν άδελφή δέν είναι ύποκατάστατο τής αίμομιξίας μέ τή μητέρα, αλλά αντίθετα τό έντατικό πρότυπο τής αίμομιξίας ως εκδήλωσης τής πρωτοπλαστικής γενεαλογικής γραμμής: άλλωστε ο Άμλέτος δέν είναι επέκταση του Οιδίποδα, δέν είναι ένας Οιδίποδας δευτεροβάθμιος: αντίθετα, ένας άρνητικός ή άντεστραμμένος Άμλέτος είναι πρωταρχικός σέ σχέση μέ τόν Οιδίποδα. Τό ύποκείμενο δέν κατηγορεί τόν θεό ότι έκανε εκείνο πού τό ίδιο επιθυμούσε νά κάνει· τόν κατηγορεί γιατί δέν έκανε εκείνο, πού ο ίδιος, ο γιός, δέν μπορούσε νά κάνει. Και γιατί ο θεός δέν παντρεύτηκε τή μητέρα, τή σωματική του άδελφή; Έπειδή δέν *δφείλε* νά τό κάνει παρά μόνο στο όνομα αυτής τής πρωτοπλαστικής έξ αίματος συγγένειας, τής σημαδεμένης από τά άμφισήμαντα σημεία τής διδυμότητας και άμφιφυλίας, πού σύμφωνα μ' αυτή ο γιός *θά μπορούσε* νά τό κάνει κι αυτός έξίσου και νά είναι ο ίδιος τουτός ο θεός, σέ έντατική σχέση μέ τή μητέρα-δίδυμη. Κι έδώ κλείνει ο φαύλος κύκλος τής πρωτοπλαστικής γενεαλογικής σειράς (τό πρωτόγονο «διπλό άδιέξοδο»): ούτε ο θεός μπορεί νά παντρευτεί τήν άδελφή του, τή μητέρα· και, συνακόλουθα, ούτε τό ύποκείμενο μπορεί νά παντρευτεί τήν άδελφή του – ή δίδυμη του Yourouguou θά παραδοθεί λοιπόν στους Nommo, σάν μιά δύναμη συγγενής έξ άγχιστείας. Η δομική τάξη του σώματος γκρεμίζει όλόκληρη τήν έντατική κλίμακα. Άλλά έτσι, άν ο

ιστούς. Στο κείμενό μας, θά αποδώσουμε τό επίθετο germinal μέ τόν όρο πρωτοπλαστικός και τό somatique μέ τόν όρο σωματικός. (Σημ. Γ.Κ.).

¹⁷ La situation dans la science biologique, γαλλ. έκδ., Μόσχα 1949, σ. 16.

γιός δέν μπορεί νά παντρευτεί τή μητέρα του, δέν είναι έπειδή άνήκει «σωματικά» σέ μιάν άλλη γενιά. Σέ αντίθεση μέ τόν Malinowski, ο Lévi-Strauss άπόδειξε πώς τό ανακάτωμα των γενιών αυτό καθαυτό δέν προξενεί φόβο, και πώς ή απαγόρευση τής αίμομιξίας δέν μπορεί νά έξηγηθεί μ' αυτόν τόν τρόπο¹⁸. Άκριβώς έπειδή τό ανακάτωμα των γενιών στην περίπτωση γιός-μητέρα, έχει τό ίδιο άποτέλεσμα, όπως και στην αντίστοιχη περίπτωση θεός-άδελφή, είναι δηλαδή ή άπόδειξη μιάς και μόνης έντατικής πρωτοπλαστικής έξ αίματος συγγένειας, πρέπει νά άπωθηθεί και στίς δύο περιπτώσεις. Κοντολογίς, ένα έκτατικό σωματικό σύστημα δέν μπορεί νά διαμορφωθεί παρά μόνο έφόσον οί έξ αίματος συγγένειες γίνονται έκτεταμένες, σύστοιχα μέ πλάγιες έξ άγχιστείας συγγένειες πού καθιερώνονται. Η πλάγια έξ άγχιστείας συγγένεια πραγματοποιείται χάρη στην απαγόρευση τής αίμομιξίας μέ τήν άδελφή, και ή έξ αίματος συγγένεια γίνεται έκτεταμένη μέ τήν απαγόρευση τής αίμομιξίας μέ τή μητέρα. Δέν ύπάρχει έδώ καμιά άπώθηση του πατέρα, καμιά άπόρριψη του όνόματος του πατέρα: ή αντίστοιχη θέση τής μητέρας ή του πατέρα ως γονιών ή έξ άγχιστείας συγγενών, ο πατρογονικός ή μητρογονικός μητρικός χαρακτήρας τής έξ αίματος συγγένειας, ο πλάγιος πατρικός ή πλάγιος μητρικός χαρακτήρας του γάμου, είναι όλα τους ενεργητικά στοιχεία τής άπώθησης και όχι των άντικειμένων στα όποία αναφέρεται ή άπώθηση. Δέν είναι καν ή μνήμη τής έξ αίματος συγγένειας πού άπωθείται από τή μνήμη τής έξ άγχιστείας συγγένειας: αυτό πού άπωθείται, είναι ή μεγάλη νυχτερινή μνήμη τής έντατικής πρωτοπλαστικής έξ αίματος συγγένειας, για χάρη μιάς έκτατικής σωματικής μνήμης, άποτελούμενης από τίς έξ αίματος συγγένειες, πού έγιναν έκτεταμένες (άπό τήν πατρική γενεαλογική γραμμή ή τή μητρική γενεαλογική γραμμή) και από τίς έξ άγχιστείας συγγένειες πού συνεπάγονται. Ολόκληρος ο μύθος των Dogons είναι μιά πατρο-γενεαλογική έκδοχή τής αντίθεσης άνάμεσα στίς δύο γενεαλογίες, τίς δύο συγγένειες: έντατική και έκτατική, δηλαδή τήν έντατική πρωτοπλαστική δομική τάξη και τό έκτατικό σύστημα των σωματικών γενιών.

Τό έκτατικό σύστημα γεννιέται από τίς έντατικές συνθήκες πού του δίνουν τή δυνατότητα νά ύπάρξει, αλλά άντεπιδρά στίς συνθήκες αυτές, τίς έξουδετερώνει, τίς άπωθεί και δέν τούς επιτρέπει άλλη έκφραση από τή μυθική. Τά σημεία παύουν νά είναι άμφισήμαντα, και ταυτόχρονα προσδιορίζονται σέ σχέση μέ τίς έξ αίματος έκτεταμένες συγγένειες και τίς πλάγιες έξ άγχιστείας συγγένειες· οί διαζεύξεις γίνονται άποκλειστικές, περιοριστικές (τό ή αντικαθιστά τό έντατικό «είτε... είτε»)· τά όνόματα, οί όνομασίες, δέν ύποδηλώνουν πιά έντατικές καταστάσεις, αλλά πρόσωπα ευδιάκριτα. Η ευδιάκριτότητα άφορά τήν άδελφή, τή μητέρα,

¹⁸ Lévi-Strauss, Les structures élémentaires de la parenté, σ. 556-560.

σάν απαγορευμένες συζύγους. Κι αυτό, γιατί τὰ πρόσωπα, μέ τὰ όνόματα πού τὰ δηλώνουν, δέν ύπήρχαν πρίν από τίς απαγορεύσεις πού τὰ συγκροτούν σάν πρόσωπα. Μητέρα και αδελφή δέν ύπάρχουν πρίν απαγορευθούν σάν σύζυγοι. 'Ο Robert Jaulin παρατηρεί πολύ σωστά ότι «θέμα του μυθικού λόγου είναι τό πέρασμα από τήν άδιαφορία για τήν αίμομιξία στην απαγόρευσή της: έμμεσα ή άμεσα τό θέμα αυτό βρίσκεται στη βάση όλων των μύθων· είναι έπομένως μία σαφής ιδιότητα του λόγου αυτού»¹⁹. Πρέπει έπομένως νά συμπεράνουμε πώς δέν ύπάρχει, πώς δέν μπορεί νά ύπάρχει αίμομιξία μέ τήν κυριολεκτική έννοια: θρισκόμαστε πάντα είτε «έδώθε» από τήν αίμομιξία – σέ μία σειρά εντάσεων πού άγνοεί τά εϋδιάκριτα πρόσωπα – είτε «έκειθε» από τήν αίμομιξία – μέσα σέ μίαν έκταση πού τά άναγνωρίζει, πού τά συγκροτεί, αλλά όχι δίχως νά τά κάνει άδύνατα σάν σεξουαλικούς συντρόφους. Τήν αίμομιξία δέν μπορεί νά τήν κάνει κανείς παρά ύστερα από μία σειρά ύποκαταστάσεις πού μάς άπομακρύνουν πάντα άπ' αυτήν, δηλαδή μ' ένα πρόσωπο πού δέν λογαριάζεται για μητέρα ή αδελφή παρά εφόσον δέν άσκει αυτή τήν ιδιότητα: τό πρόσωπο δηλαδή πού είναι εϋδιάκριτο ως δυνατή σύζυγος. Τό νόημα του προνομιακού γάμου είναι τούτο: ή πρώτη αίμομιξία είναι επιτρεπτή· αλλά δέν είναι τυχαίο ότι αυτή πραγματοποιείται πολύ σπάνια, σάν νά θρίσκειτά ακόμα πάρα πολύ κοντά στο άνυπαρκτό άδύνατο (όπως λογουχάρη ό προτιμησιακός γάμος του Dogon μέ τή θυγατέρα του θείου, ή όποία ίσοδυναμεί μέ τή θεία, πού κι αυτή ίσοδυναμεί μέ τή μητέρα). Τό άρθρο του Griaule είναι, χωρίς άμφιβολία, σέ όλόκληρη τήν έθνολογία, τό πιο βαθιά εμπνευσμένο από τήν ψυχανάλυση κείμενο. Και όμως οδηγεί σέ συμπεράσματα πού άνατινάζουν όλόκληρο τό οιδιπόδειο, γιατί δέν άρκείται στο νά θέσει τό πρόβλημα σέ όλη του τήν έκταση και νά τό προϋποθέσει, έτσι, λυμένο. 'Ο Adler και ό Cartry κατάληξαν άκριβώς σέ τούτα τά συμπεράσματα: «Οί αίμομικτικές σχέσεις στον μύθο θεωρούνται συνήθως είτε έκφραση τής επιθυμίας ή τής νοσταλγίας ενός κόσμου όπου παρόμοιες αίμομικτικές σχέσεις είναι δυνατές ή άδιάφορες, είτε έκφραση μιάς δομικής λειτουργίας αντιστροφής του κοινωνικού νόμου – λειτουργίας πού έχει σάν προορισμό νά θεμελιώσει τήν απαγόρευση και τήν παράβασή της... Και στη μία και στην άλλη περίπτωση, ύποτίθεται πώς ύπάρχει κιόλας διαμορφωμένο ένα σύστημα πού μόλις άρχίζει νά γεννιέται και πού ό μύθος τό άφηγείται και τό έξηγεί. Μ' άλλα λόγια, παίρνει κανείς για δεδομένο ότι ό μύθος άναπαριστάνει καθορισμένα πρόσωπα – πατέρα, μητέρα, γιό, αδελφή – ενώ στην πραγματικότητα οι συγγενικοί αυτοί ρόλοι άνήκουν στο σύστημα πού διαμορφώθηκε από τήν απαγόρευση...: ή αίμομιξία δέν ύπάρχει»²⁰.

¹⁹ Robert Jaulin, *La Mort sera*, σ. 284.

²⁰ Adler και Cartry, «La Transgression et sa dérision», στο *L'Homme*, 'Ιούλης

'Η αίμομιξία είναι ένα σκέτο όριο. 'Αναφορικά όμως μέ τό όριο, θά πρέπει νά άποφύγουμε τίς δυό ακόλουθες λαθεμένες άπόψεις: τή μία, πού παρουσιάζει τό όριο σάν μητέρα ή σάν πρωταρχή – δηλαδή σά ν' άποδείχνει ή απαγόρευση πώς τό πράγμα ήταν «πρώτα» επιθυμητό αυτό καθαυτό· τήν άλλη, πού παρουσιάζει τό όριο σάν δομική λειτουργία, σάν σχέση τάχα «θεμελιακή» ανάμεσα στην επιθυμία και τον νόμο, σχέση πού εκδηλώνεται μέ τήν παράβαση. Πρέπει νά θυμίσουμε και πάλι, ότι ό νόμος δέν άποδείχνει καθόλου τήν πρωταρχική ύπαρξη τής επιθυμίας γιατί ό νόμος παραμορφώνει οϋσιαστικά τό επιθυμούμενο και ή παράβαση δέν άποδείχνει καθόλου κάποια λειτουργική πραγματικότητα του νόμου, γιατί όχι μόνο δέν άποτελεί χλευασμό του νόμου, αλλά και είναι ή ίδια γελοία, σέ σχέση μέ αυτό πού ό νόμος απαγορεύει στην πραγματικότητα (αυτός είναι και ό λόγος πού οι έπαναστάσεις δέν έχουν καμιά σχέση μέ τίς παραβάσεις). Κοντολογίς, τό όριο δέν θρίσκει ούτε «έδώθε» ούτε «έκειθε»: είναι όριο ανάμεσα στα δυό. *Η αίμομιξία – ένα ρηχό συγκοφαντημένο ρυάκι*, πού πάντα τό έχει κανείς κιόλας διαβεί, ή πού δέν τό έχει ακόμα διαβεί. Γιατί ή αίμομιξία είναι σάν τήν κίνηση, κάτι τό άδύνατο. Και δέν είναι άδύνατο μέ τήν έννοια ότι τό πραγματικό φαίνεται νά είναι άδύνατο, αλλά, αντίθετα, μέ τήν έννοια ότι τό συμβολικό είναι άδύνατο.

Τί θά πει όμως, ή αίμομιξία είναι κάτι τό άδύνατο; Δέν είναι άραγε δυνατό νά πλαγιώσει κανείς μέ τήν αδελφή του ή μέ τή μητέρα του; Και πώς ν' άπορρίψουμε τό παλιό έπιχείρημα: είναι όπωσδήποτε δυνατό, άφού είναι απαγορευμένο. Τό πρόβλημα όμως δέν είναι τούτο. 'Η δυνατότητα τής αίμομιξίας θ' άπαιτούσε νά ύπάρχουν *και τά πρόσωπα και οι όνομασίες τους* – γιός, αδελφή, μητέρα, αδελφός, πατέρας. Στην πράξη όμως τής αίμομιξίας, διαθέτουμε ίσως τά πρόσωπα, αλλά αυτά χάνουν τίς όνομασίες τους, εφόσον οι όνομασίες αυτές είναι άχώριστες από τον νόμο πού άπαγορεύει στα πρόσωπα αυτά νά γίνουν σεξουαλικοί σύντροφοι. 'Η, άλλίως, τά όνόματα παραμένουν, αλλά δηλώνουν πιά μόνο προ-προσωπικές έντατικές καταστάσεις, πού εύκολα θά μπορούσαν νά «έκταθούν» σέ άλλα πρόσωπα – όπως λογουχάρη όταν άποκαλεί κανείς «μαμά» τή νόμιμη γυναίκα του ή «αδελφή» τή σύζυγό του. Μ' αυτήν τήν έννοια λέμε πώς θρισκόμαστε πάντα έδώθε ή έκειθε. Οι μητέρες μας, οι αδελφές μας λιώνουν στην άγκαλιά μας· τό όνομά τους γλιστρά πάνω στην προσωπικότητά τους σάν παραβρεγμένο γραμματόσημο.

1971. Σέ σχόλιο του για τον Rousseau, ό Jacques Derrida γράφει: «Πρίν από τή γιορτή δέν ύπήρχε αίμομιξία, γιατί δέν ύπήρχε απαγόρευση τής αίμομιξίας. 'Υστερα από τή γιορτή, δέν ύπάρχει πιά αίμομιξία γιατί ή αίμομιξία απαγορεύεται... *Η ίδια* ή γιορτή θά ήταν ή *ίδια* ή αίμομιξία, άν κάτι τό παρόμοιο – τό *ίδιο* – ήταν δυνατό νά ύπάρξει» (*De la grammatologie*, Ed. de Minuit, 1967, σ. 372-377).

Γιατί ποτέ δέν μπορεί κανείς νά ἀπολαύσει μαζί καί τό πρόσωπο καί τό ὄνομα – κι ὅμως αὐτό εἶναι ὁ ἀπαραίτητος ὄρος τῆς αἰμομιξίας. Ἔστω, ἡ αἰμομιξία εἶναι μιᾶ ἀπάτη, εἶναι κάτι τό ἀδύνατο, τό πρόβλημα ὅμως παραμένει. Δέν εἶναι μήπως ἰδιαίτερο γνώρισμα τῆς ἐπιθυμίας τό νά ἐπιθυμῆς τό ἀδύνατο; Τουλάχιστο σέ τούτη τήν περίπτωσι ἡ κοινοτοπία αὐτή δέν ἀνταποκρίνεται στήν ἀλήθεια. Εἶδαμε κιόλας παραπάνω πόσο λαθεμένο εἶναι νά συνάγει κανείς ἀπό τήν ἀπαγόρευση τῆ φύσει τοῦ ἀπαγορευμένου· γιατί σκοπός τῆς ἀπαγόρευσης εἶναι νά ἀτιμάσει τόν ἔνοχο, δηλαδή νά παρουσιάσει μιᾶ παραμορφωμένη καί ἀνάρμοστη εἰκόνα αὐτοῦ πού εἶναι πραγματικά ἀπαγορευμένο ἢ ἐπιθυμητό. Μάλιστα μέ τοῦτο τόν τρόπο ἀκριβῶς ἡ καταστολή παρατείνεται μέ τήν ἀπώθησι – ἀπώθησι πού χωρὶς αὐτήν ἡ καταστολή δέν θά μπορούσε νά ἐπιδράσει πάνω στήν ἐπιθυμία. Αὐτό πού εἶναι ἐπιθυμητό εἶναι ἡ ἔντονη πρωτοπλαστική ροή, ὅπου τοῦ κάκου θ' ἀναζητοῦσε κανείς πρόσωπα, ἀκόμα καί λειτουργίες εὐδιάκριτες, ὅπως πατέρας, μητέρα, γιός, ἀδελφή κλπ., ἀφοῦ τά ὀνόματα ὑποδηλώνουν στή ροή αὐτή μονάχα ἔντατικές μεταβολές πάνω στό συμπαγές σῶμα τῆς γῆς, τό καθορισμένο σάν σύνολο ἀπό κύτταρα ἀναπαραγωγῆς (germen). Μποροῦμε πάντα νά ἀποκαλοῦμε αἰμομιξία – καθὼς καί ἀδιαφορία γιά τήν αἰμομιξία – αὐτόν τόν τρόπο λειτουργίας ἑνός καί τοῦ ἴδιου ὄντος ἢ ροῆς, πού ἡ ἔντασί του ποικίλλει ἀνάλογα μέ τίς ἐγκλειστικές διαζεύξεις. Ἄλλά ἴσα-ἴσα, δέν εἶναι δυνατό νά γίνει σύγχυσι ἀνάμεσα στήν αἰμομιξία, ὅπως θά παρουσιαζόταν στὸν ἔντατικό καί μὴ-προσωπικό αὐτόν τρόπο λειτουργίας πού τῆ δημιουργεῖ, καί τήν αἰμομιξία ὅπως παρουσιάζεται σέ ἕκτασι μέσα στήν κατάστασι πού τήν ἀπαγορεύει καί πού τήν καθορίζει ὡς παράβασι ἀναφορικά μέ τά πρόσωπα. Ὁ Jung εἶχε λοιπόν ἀπόλυτα δίκιο νά λέει πῶς τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα σημαίνει ἔντελῶς ἄλλο πράγμα ἀπὸ τὸν ἑαυτό μας, καί πῶς ἡ μητέρα μπορεί ἐδῶ νά εἶναι καί ἡ ἴδια ἡ γῆ, ἡ αἰμομιξία νά εἶναι μιᾶ αἰώνια ἀναγέννησι (τό μόνο σφάλμα τοῦ Jung εἶναι ὅτι νομίζει πῶς μ' αὐτόν τόν τρόπο «ξεπερνᾶ» τῆ σεξουαλικότητα). Τό *σωματικό σύμπλεγμα* (complexe somatique) ἀνάγεται σ' ἕνα *πρωτοπλαστικό ἐμπλεγμα* (implexe germinale). Ἡ αἰμομιξία ἀνάγεται σ' ἕνα ἐδῶθε πού δέν μπορεί νά ἀναπαρασταθεῖ μέσα στό σύμπλεγμα, ἀφοῦ τό σύμπλεγμα εἶναι στοιχειό παράγωγο τῆς ἀπώθησις αὐτοῦ τοῦ ἐκείθε. Ἡ αἰμομιξία – αὐτή πού ἀπαγορεύεται (μορφή τῶν εὐδιακριτοποιημένων προσώπων) – χρησιμεύει γιά τήν ἀπώθησι τῆς αἰμομιξίας, αὐτῆς πού εἶναι ἐπιθυμητή (τό ἔντατικό δάθος τῆς γῆς). Ἡ ἔντατικὴ πρωτοπλαστικὴ ροή εἶναι τό παριστάνον τῆς ἐπιθυμίας – σ' αὐτήν ἀναφέρεται ἡ ἀπώθησι· ἐνῶ τό οἰδιπόδειο ἔκτατικό σχῆμα εἶναι τό μετατοπισμένο παριστάνον, ἡ πλάνη, ἡ παραποιημένη εἰκόνα πού προκαλεῖται ἀπὸ τήν ἀπώθησι καί πού συγκαλύπτει τήν ἐπιθυμία. Λίγο ἐνδιαφέρει ἂν ἡ εἰκόνα αὐτῆ εἶναι «παράδοξη»: παίζει τὸν ρόλο τῆς, ἀφοῦ ἡ ἐπιθυμία παγιδεύεται ἀπ' αὐτήν

ὅπως καί ἀπὸ τό ἴδιο τό ἀδύνατο. – Βλέπεις; Αὐτό ἦταν πού ἤθελες!... Ὡστόσο, τοῦτο τό συμπέρασμα ἐξυπακούει ἤδη ὅλο τὸν παραλογισμό τῆς καταστολῆς, γιατί ὀδηγεῖ ἀπευθείας ἀπὸ τήν ἀπώθησι στοῦ ἀπωθημένο καί ἀπὸ τήν ἀπαγόρευσι στοῦ ἀπαγορευμένου.

Ἄλλα γιατί νά ἀπωθεῖται τό πρωτοπλαστικό ἐμπλεγμα ἢ ἡ πρωτοπλαστικὴ εἰσορή, πού εἶναι ὡστόσο τό ἑδαφικό παριστάνον τῆς ἐπιθυμίας; ἴσως ἐπειδὴ... αὐτό στοῦ ὁποῖο παραπέμπει σάν παριστάνον εἶναι μιᾶ ροή πού δέν μπορεί νά κωδικοποιηθεῖ, πού δέν ἀφήνεται νά κωδικοποιηθεῖ – ἀκριβῶς ὁ τρόμος τοῦ πρωτόγονου κοινωνικοῦ σώματος. Καμιᾶ ἀλυσίδα δέν θά μπορούσε νά ἀποσπαστεῖ, τίποτε δέν θά μπορούσε νά παρακρατηθεῖ· τίποτα δέν θά μπορούσε νά περάσει ἀπὸ τήν ἐξ αἵματος συγγένεια στοὺς ἀπογόνους, ἀλλὰ οἱ ἀπόγονοι θά τρέπονταν αἰώνια στήν ἐξ αἵματος συγγένεια μέ τήν πράξι τῆς αὐτο-γέννησις· ἡ σημαίνουσα ἀλυσίδα δέν θά σχημάτιζε κανέναν κώδικα, θά ἐξέπεμπε μόνο διαφορούμενα σημεῖα καί θά φθειρόταν ἀδιάκοπα ἀπὸ τό ἐνεργειακό τῆς ὑποστήριγμα· αὐτό πού θά κυλοῦσε πάνω στό συμπαγές σῶμα τῆς γῆς, θά ἦταν τόσο ὀρηκτικό ὅσο καί οἱ μὴ-κωδικοποιημένες ροές πού κυλοῦν πάνω στήν ἔρημο ἑνός σώματος δίχως ὄργανα. Γιατί ἐδῶ δέν πρόκειται τόσο γιά ἀφθονία ἢ ἀνεπάρκεια, πηγὴ ἢ στέρησι τῆς πηγῆς (καί ἡ στέρησι ἀκόμα εἶναι μιᾶ ροή) – ἀλλὰ γιά τό τί εἶναι κωδικοῦσιμο καί τί μὴ-κωδικοῦσιμο. Ἡ φύσι τῆς πρωτοπλαστικῆς ροῆς εἶναι τέτοια ὥστε θά ἦταν τό ἴδιο νά ἔλεγε κανείς πῶς ὄλα περνοῦν ἢ κυλοῦν μαζί τῆς, ἢ ἀντίθετα ὄλα εἶναι μπλοκαρισμένα ἀπ' αὐτήν. Γιά νά μπορέσουν νά κωδικοθῶν οἱ ροές, πρέπει ἡ ἐνεργειά τους νά μπορεί νά ποσοτικοποιηθεῖ καί ποιοτικοποιηθεῖ – θά πρέπει νά γίνονται παρακρατήσις ἀπὸ ροές σέ σχέσι μέ ἀποσυνδέσις ἀλυσίδας – θά πρέπει κάτι νά περνᾶ, ἀλλὰ καί κάτι νά εἶναι μπλοκαρισμένο, κάτι νά μπλοκαρεῖ ἢ κάτι νά ἀφήνει τό πέρασμα. Αὐτό ὅμως εἶναι δυνατό μονάχα στοῦ ἔκτατικό σύστημα πού εὐδιακριτοποιεῖ τά πρόσωπα, καί πού κάνει καθορισμένη χρῆσι τῶν σημάτων, ἀποκλειστικὴ χρῆσι τῶν διαζευκτικῶν συνθέσεων, συνδυαστικὴ χρῆσι τῶν συνδυαστικῶν συνθέσεων. Αὐτό εἶναι ἀκριβῶς τό νόημα τῆς ἀπαγόρευσις τῆς αἰμομιξίας, ἂν τήν ἐνοήσουμε σάν τήν ἐγκαθίδρουσι ἑνός φυσικοῦ ἔκτατικοῦ συστήματος: σέ κάθε περίπτωσι πρέπει νά ἀναζητήσουμε τί περνᾶ ἀπὸ τήν ἔντατικὴ ροή, τί δέν περνᾶει, καί τί εἶναι ἐκεῖνο πού διευκολύνει ἢ παρεμποδίζει τό πέρασμα – σύμφωνα μέ τὸν πατρογονικό ἢ μητρογονικό χαρακτήρα τῶν γενεαλογικῶν γραμμῶν, σύμφωνα μέ τό γενικό τρόπο λειτουργίας τῶν ἐκτεταμένων ἐξ αἵματος συγγενειῶν καί τῶν πλάγιων ἐξ ἀγχιστείας συγγενειῶν. Ἄλλὰ ἂς ξανάρθουμε στὸν προνομιακό γάμο τῶν Dogons, ὅπως τὸν ἀναλύει ὁ Griaule: αὐτό πού εἶναι «μπλοκαρισμένο» εἶναι ἡ σχέσι μέ τῆ θεία (σέ μορφή ψευτο-συγγενική) ὡς ὑποκατάστατο τῆς μητέρας· αὐτό πού περνᾶ, εἶναι ἡ σχέσι μέ τήν κόρη τῆς θείας πού χρησιμεύει ὡς ὑποκατάστατο τῆς

θείας, ως πρώτη δυνατή επιτροπή αίμομιξία· αυτό που «μπλοκάρει» ή που επιτρέπει το πέρασμα είναι ο όμομητριος θείος. Αυτό που περνά, φέρνει, σαν αντιστάθμισμα εκείνου που είναι «μπλοκαρισμένο», μία πραγματική κωδική υπεραξία, υπεραξία που ανήκει δικαιωματικά στον θείο, εφόσον ο ίδιος διευκολύνει το πέρασμα, ενώ υπόκειται σ' ένα είδος «υπο-άξιας» στον βαθμό που «μπλοκάρει» (παράδειγμα, οι τελετουργικές κλοπές που κάνουν οι άνεψιοί στο σπίτι του θείου, αλλά επίσης – όπως λέει ο Griaule – «ή αβύσση και ή καρποφόρηση» της παρουσίας του θείου, όταν ο πρωτότοκος άνεψιός ξερχεται να κατοικήσει μαζί του). Το βασικό πρόβλημα: σε ποιόν ανήκουν δικαιωματικά οι γαμήλιες παροχές στο ένα ή το άλλο σύστημα, δεν μπορεί να λυθεί ανεξάρτητα από τη συνθετότητα των γραμμών «περάσματος» και των γραμμών «μπλοκαρισματος» – λές κι εκείνο που ήταν «μπλοκαρισμένο» ή απαγορευμένο εμφανίζεται «στούς γάμους σαν φάντασμα» που ξερχεται να διεκδικήσει εκείνο που του δφέιλεται²¹. 'Ο Löffler, αναφερόμενος σε μία συγκεκριμένη περίπτωση, γράφει: «Στούς Mru, το πατρογονικό παράδοση: ή σχέση αδελφός-αδελφή, που μεταβιβάζεται από τον πατέρα στον γιό και από τη μητέρα στην κόρη, μπορεί να συνεχιστεί επάπειρο μέσω της σχέσης πατέρας-γιός, αλλά όχι και μέσω της σχέσης μητέρα-κόρη, σχέση που τερματίζεται με τον γάμο της κόρης. 'Η παντρεμένη κόρη μεταβιβάζει στη δική της κόρη μία νέα σχέση, δηλαδή τη σχέση που την ένωνει με τον ίδιο της τον αδελφό. Ταυτόχρονα, μία κόρη που παντρεύεται, αποσχίζεται, όχι από τη γενεαλογική σειρά του αδελφού της, αλλά μονάχα από εκείνη του αδελφού της μητέρας της. 'Η σημασία της πληρωμής στον αδελφό της μητέρας, όταν ή άνεψιά του παντρεύεται, εξηγείται μονάχα έτσι: ή νέα κοπέλα εγκαταλείπει την παλιά οικογενειακή ομάδα της μητέρας. 'Η άνεψιά γίνεται ή ίδια μητέρα, κι απ' αυτήν ξεκινά μία καινούρια σχέση αδελφού-αδελφής, που πάνω της θεμελιώνεται μία νέα συγγένεια εξ άγχιστείας»²². Αυτό που παρατείνεται, αυτό που σταματά, αυτό που αποσχίζεται, καθώς και οι διάφορες σχέσεις που σύμφωνα μ' αυτές κατανέμονται το «ένεργειν» και το «πάσχειν», εξηγούν τον μηχανισμό της διαμόρφωσης της κωδικής υπεραξίας ως απαραίτητου στοιχείου για κάθε κωδικοποίηση των ροών.

Μπορούμε τώρα να σκιαγραφήσουμε τις διάφορες κατηγορίες της έδαφικής παράστασης στο πρωτόγονο κοινωνικό σώμα. Πριν απ' όλα ή έντατική πρωτοδλαστική εισροή ρυθμίζει όλη την παράσταση: είναι το

²¹ Lévi-Strauss, *Les Structures élémentaires de la parenté*, σ. 356. ('Ο Lévi-Strauss αναλύει ορισμένες περιπτώσεις, φαινομενικά ανώμαλες ή παράδοξες, των άφελούμενων από τις γαμήλιες παροχές).

²² L.G. Löffler, «L'Alliance asymétrique chez les Mru», στο *L'Homme*, σ. 80.

παριστάνον της επιθυμίας. 'Αν όμως λέγεται παριστάνον, είναι επειδή ισχύει για τις μη κωδικώσιμες, τις μη-κωδικωμένες καθώς και τις άποκωδικωμένες ροές. Μέ την έννοια αυτή, ξευπακούει, κατά κάποιο τρόπο, το όριο του κοινωνικού σώματος, το όριο και το άρνητικό του κάθε κοινωνικού σώματος. Γι' αυτό και ή καταστολή του όριου αυτού δεν είναι δυνατή παρά μόνο στο μέτρο που το παριστάνον υπόκειται τό ίδιο σε κάποιαν απόθηση. 'Η απόθηση αυτή προσδιορίζει αυτό που θά περάσει κι εκείνο που δεν θά περάσει από την εισροή στο έκτατικό σύστημα, αυτό που θά μείνει μπλοκαρισμένο ή αποθηκευμένο στίς έκτεταμένες συγγένειες εξ αίματος κι εκείνο που, αντίθετα, θά κινηθεί και θά κυλήσει ακολουθώντας τις εξ άγχιστείας σχέσεις – ώστε να πραγματοποιηθεί ή συστηματική κωδίκωση των ροών. Τή δεύτερη αυτή κατηγορία, την ίδια την άπωθούσα παράσταση, την ονομάζουμε εξ άγχιστείας συγγένεια, αφού οι εξ αίματος συγγένειες δεν γίνονται έκτεταμένες παρά μονάχα σε συνάρτηση με τις πλάγιες εξ άγχιστείας συγγένειες, που καταμετρούν τά μεταβλητά τμήματα των πρώτων. 'Απ' όπου και ή σπουδαιότητα των «τοπικών γενεαλογικών γραμμών» που ξεχώρισε ο Leach – και που ανά δυό οργανώνουν τις εξ άγχιστείας συγγένειες και μηχανεύονται τούς γάμους. 'Όταν τούς αποδίδαμε μία διεστραμμένη-φυσιολογική δραστηριότητα, έννοούσαμε πώς οι τοπικές αυτές ομάδες είναι οι παράγοντες της απόθησης, οι μεγάλοι «κωδικωτές». Παντού όπου άντρες συναντιούνται και συνάζονται για να διαλέξουν γυναίκες, να τις παζαρέψουν, να τις μοιραστούν κλπ., αναφαίνεται ο διεστραμμένος δεσμός μιας πρωταρχικής ομοφυλοφιλίας ανάμεσα σε τοπικές ομάδες, γαμπρούς, συ-συζύγους, παιδικούς συντρόφους. 'Υπογραμμίζοντας την καθολική αλήθεια ότι ο γάμος δεν είναι ένωση ανάμεσα σ' έναν άντρα και μία γυναίκα, αλλά «ένωση ανάμεσα σε δυό οικογένειες», «συναλλαγή ανάμεσα σε άντρες, με αντικείμενο γυναίκες», ο Georges Devereux συμπεραίνει πολύ σωστά πώς υπάρχει ένα βασικό και ομαδικό ομοφυλοφιλικό κίνητρο²³. Μέσω των γυναικών, οι άντρες δημιουργούν τις δικές τους συνδέσεις. Μέσω της διάζευξης άντρας-γυναίκα, που είναι πάντα ή κατάληξη της εξ αίματος συγγένειας, ή εξ άγχιστείας συγγένεια συνδέει άντρες με διαφορετική γενεαλογική καταγωγή. Στο έρώτημα: γιατί μία γυναίκα ομοφυλοφιλία δεν δημιούργησε ποτέ άμαζονικές ομάδες, ικανές να παζαρεύουν τούς άντρες; θά μπορούσε κανείς να απαντήσει ότι υπάρχει μία στενή σχέση των γυναικών με την πρωτοδλαστική εισροή και συνακόλουθα ή δέσμευσή τους μέσα στίς εξ αίματος έκτεταμένες συγγένειες (ύστερία της εξ αίματος συγγένειας, σε αντίθεση με την παράνοια της εξ άγχιστείας συγγένειας). 'Η άντρική ομοφυλοφιλία είναι

²³ Georges Devereux, «Considérations ethnopsychanalytiques sur la notion de parenté», στο *L'Homme*, 'Ιούλης, 1965.

λοιπόν ή παράσταση τής έξ άγχιστείας συγγένειας, πού άπωθει τά διαφορούμενα σημεία τής άμφίφυλης έντατικής συγγένειας έξ αίματος. Νομίζουμε μολαταύτα πώς ό Devereux έκανε δυό σφάλματα: πρώτο, όταν δίστασε γιά πολύ καιρό νά δεχτεί, όπως λέει, τή σοβαρότατη αυτή άνακάλυψη μιάς όμοφυλοφιλικής παράστασης (πρόκειται έδώ άπλώς γιά μιά πρωτόγονη έκδοχή τής θεωρίας ότι «όλοι οί άντρες είναι παιδεραστές», και άσφαλώς είναι τέτοιοι περισσότερο από ποτέ, όταν μηχανεύονται γάμους)· δεύτερο, και τό κυριότερο, όταν ό Devereux θέλει νά άποδείξει ότι ή έξ άγχιστείας όμοφυλοφιλία είναι παράγωγο του οιδιπόδειου συμπλέγματος, ως άπωθημένου. Ποτέ ή έξ άγχιστείας συγγένεια δέν συνάγεται από τίς γενεαλογικές γραμμές τής έξ αίματος συγγένειας, μέ τή μεσολάβηση του οιδιπόδειου· αντίθετα, τίς συναρθώνει μέ τίς τοπικές γενεαλογικές γραμμές και μέ τήν πρωταρχική μή-οιδιπόδεια όμοφυλοφιλία τους. Κι άν άληθεύει πώς ύπάρχει μιά οιδιπόδεια ή γενεαλογική όμοφυλοφιλία, αυτή είναι μονάχα μιά δευτερεύουσα αντίδραση στην όμοφυλοφιλία τής ομάδας, πού στην άρχή είναι μή-οιδιπόδεια. Όσο γιά τό οιδιπόδειο γενικά, δέν είναι τό άπωθημένο, δηλαδή τό παριστάνον τής επιθυμίας, πού θρίσκειται «έδώθε» και άγνοεί όλότελα τό «μπαμπάς-μαμιά». Δέν είναι ούτε ή άπωθούσα παράσταση, πού θρίσκειται «έκείθε» και πού εύδιακριτοποιεί τά πρόσωπα μονάχα ύποβάλλοντάς τα στους όμοφυλοφιλικούς κανόνες τής έξ άγχιστείας συγγένειας. Η αίμομιξία είναι άποκλειστικά τό άποτέλεσμα τής άνάδρασης τής άπωθητικής παράστασης πάνω στο άπωθημένο παριστάνον: παραμορφώνει ή μετατοπίζει τούτο τό παριστάνον στο όποιο αναφέρεται, προβάλλει πάνω του τίς εύδιακριτοποιημένες κατηγορίες πού ή ίδια έχει θεσπίσει, και του επιβάλλει όρους πού δέν ύπήρχαν προτού ή ίδια ή έξ άγχιστείας συγγένεια όργανώσει τό «θετικό» και τό «άρνητικό» στο έκτατικό σύστημα – τό άνάγει σε ό,τι είναι «μπλοκαρισμένο» μέσα στο σύστημα αυτό. Έπομένως, τό οιδιπόδειο είναι πραγματικά τό όριο, αλλά τό μετατοπισμένο όριο, πού περνά τώρα στο έσωτερικό του κοινωνικού σώματος. Ό Οιδίπους είναι ή άπατηλή εικόνα πού παγιδεύει τήν επιθυμία (Αυτό ήταν πού ήθελες! οί άποκωδικωμένες ροές ήταν ή αίμομιξία!). Κι άρχίζει τότε μιά μακριά ιστορία – ή ιστορία τής έξοιδιπόδησης. Άκριβώς όμως όλα άρχίζουν μέσα στο μυαλό του Λάιου, του γέρου όμοφυλόφιλου τής ομάδας, του διεστραμμένου, πού στήνει παγίδα στην επιθυμία. Γιατί ή επιθυμία είναι και τούτο, μιά παγίδα. Η έδαφική άναπαράσταση περιέχει τά τρία αυτά όργανα: τό άπωθημένο παριστάνον, τήν άπωθούσα παράσταση, τό μετατοπισμένο παριστάνόμενο.

*
* *

Άλλά πάμε πάρα πολύ γρήγορα, λές και τό οιδιπόδειο έχει κιόλας εγκατασταθεί στην άγρια έδαφική μηχανή. Και όμως, όπως λέει ό Νίτσε, γιά τήν ένοχη συνείδηση, ένα τέτοιο φυτό δέν βλασταίνει σε τούτο τό έδαφος. Κι αυτό, γιατί οί συνθήκες του οιδιπόδειου – ως «οίκογενειακού συμπλέγματος», περιλαμβανόμενου στο πλαίσιο τής οίκογενειοκρατίας πού χαρακτηρίζει τήν ψυχιατρική και τήν ψυχανάλυση – είναι όλοφάνερο ότι δέν προύπάρχουν έδώ. Οί άγριες οίκογένειες σχηματίζουν μιά πρακτική, μιά πολιτική, μιά στρατηγική από έξ άγχιστείας και έξ αίματος συγγένειες· είναι άναμφισβήτητα τά κινητήρια στοιχεία τής κοινωνικής άναπαραγωγής· δέν έχουν καμιά σχέση μ' έναν έκφραστικό μικρόκοσμο· ό πατέρας, ή μητέρα, ή άδελφή λειτουργούν εκεί πάντα σαν κάτι άλλο άκόμα, κι όχι μόνο σαν πατέρας, μητέρα, άδελφή. Κι άκόμα περισσότερο από τόν πατέρα, τή μητέρα κλπ., ό συγγενής έξ άγχιστείας είναι εκείνος πού συνιστά τήν ενεργητική συγκεκριμένη πραγματικότητα, πού κάνει τίς σχέσεις άνάμεσα στις οίκογένειες συνυπάρχουσες στο κοινωνικό πεδίο. Δέν θά μπορούσαμε καν νά πούμε πώς οί οίκογενειακοί προσδιορισμοί φανερώνονται σε όλα τά σημεία του πεδίου αυτού, και ότι παραμένουν προσκολλημένοι σε προσδιορισμούς καθαρα κοινωνικούς, άφου και οί πρώτοι και οί δεύτεροι άποτελούν ένα και τό ίδιο έξάρτημα τής έδαφικής μηχανής. Καθώς ή οίκογενειακή άναπαραγωγή δέν είναι άκόμα ένα άπλό μέσο ή ένα ύλικο πού έξυπηρετεί μιά κοινωνική άναπαραγωγή άλλης φύσης, δέν ύπάρχει ή δυνατότητα άναγωγής τής μιάς στην άλλη, ούτε και δημιουργίας άνάμεσά τους άμφιμονοσήμαντων σχέσεων, πού θά έδιναν σ' ένα όποιοδήποτε οίκογενειακό σύμπλεγμα μιάν έκφραστική αξία και μιάν έκδηλη αυτόνομη μορφή. Αντίθετα, είναι όλοφάνερο πώς τό άτομο μέσα στην οίκογένεια, άκόμα και στή νηπιακή ηλικία, επενδύει άπευθείας ένα κοινωνικό, ιστορικό, οίκονομικό και πολιτικό πεδίο, μή άναγώγιμο σε καμιά νοητική δομή και σε κανένα συναισθηματικό άστερισμό. Γι' αυτό, όταν έξετάζουμε παθολογικές περιπτώσεις και θεραπευτικές διαδικασίες στις πρωτόγονες κοινωνίες, μās φαίνεται όλότελα άνεπαρκές νά τίς παραβάλλουμε μέ τήν ψυχαναλυτική διαδικασία, αναφέροντάς τες σε κριτήρια πού άνήκουν στη διαδικασία αυτή: λογουχάρη, ένα οίκογενειακό σύμπλεγμα, έστω και διαφορετικό από τό δικό μας, ή πολιτισμικά περιεχόμενα, έστω κι άν αναφέρονται σ' ένα έθνικό άσυνείδητο – όπως τό βλέπουμε στους παραλληλισμούς πού επιχειρήθηκαν άνάμεσα στην ψυχαναλυτική άγωγή και τή μαγική άγωγή (Devereux, Lévi-Strauss). Η σχιζοανάλυση, όπως τήν έννοούμε, χαρακτηρίζεται από δυό στόχους: νά καταστρέφει τίς έκφραστικές ψευδο-μορφές του άσυνείδητου, νά ανακαλύπτει τίς άσυνείδεις επενδύσεις στο κοινωνικό πεδίο από τήν επιθυμία. Από τήν άποψη αυτή, άκριβώς, πρέπει νά άντικρύσουμε πολλές πρωτόγονες θεραπείες, πού, στην πράξη, είναι σχιζο-αναλύσεις.

Ο Victor Turner μᾶς δίνει ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα μᾶς τέτοιας θεραπείας στή φυλή τῶν Ndembu²⁴. Τό παράδειγμα αὐτό εἶναι ἀκόμα πιό χτυπητό γιατί, μέ τή διεστραμμένη ἀντίληψή μας, τό καθετί στήν ἀρχή μᾶς φαίνεται οἰδιπόδειο: γυναικωτός, ἀνυπόφορος, ἀλαζονικός, ἀποτυχημένος σέ ὅ,τι καταπιάνεται, ὁ ἄρρωστος Κ. ζεῖ μέ τόν φόβο τῆς σκιάς τοῦ μητρικοῦ παπποῦ του, πού σκληρά τόν μαλώνει. Παρ' ὄλο πού οἱ Ndembu ἀκολουθοῦν τή μητρογονική γραμμή καί ἔχουν τήν ὑποχρέωση νά μένουν μέ τούς συγγενεῖς ἀπό τή γενιά τῆς μητέρας τους, ὁ Κ. πέρασε πάρα πολύν καιρό στούς μητρικούς συγγενεῖς τοῦ πατέρα του: ἦταν τό εὐνοούμενο παιδί του καί παντρεύτηκε ἐξαδέλφες ἀπό τή γενιά τοῦ πατέρα. Ἄλλά ὕστερα ἀπό τόν θάνατο τοῦ πατέρα, διώχεται καί ξανάρχεται στό χωριό τῆς μητέρας του. Οἱ συνθήκες τῆς ζωῆς του ἐκφράζονται τώρα ἀπό τή θέση τοῦ σπιτιοῦ του πού εἶναι στριμωγμένο ἀνάμεσα σέ δύο τομεῖς, ἀνάμεσα στά σπίτια μελῶν τῆς πατρικῆς ὁμάδας καί τά σπίτια ὅπου μένουν τά μέλη τῆς μητρικῆς γενεαλογικῆς ὁμάδας. Ἄς δοῦμε τώρα ποιά μέθοδο μεταχειρίζεται ἡ μαντική γιά νά ἀνακαλύψει τήν αἰτία τοῦ κακοῦ πού βρήκε τόν Κ., καί ποιά θεραπεία πρόκειται νά ἐφαρμόσει: ἡ αἰτία εἶναι τό δόντι – οἱ δύο κυνόδοντες τῆς ἐπάνω σιαγόνας τοῦ κυνηγοῦ προγόνου, πού εἶναι φυλαγμένοι σ' ἕνα ἱερῶ σακουλάκι, ἀλλά πού μποροῦν νά τό σκάσουν ἀπό κεῖ καί νά εἰσχωρήσουν στό σῶμα τοῦ ἄρρώστου. Ἄλλά γιά νά γίνει ἡ διάγνωση, γιά νά ξεριχστοῦν οἱ ἐπενέργειες τοῦ κυνόδοντα, ὁ μάντης καί ὁ γιατρός καταπιάνονται μέ μία κοινωνική ἀνάλυση τοῦ ἐδάφους καί τῆς γειτονιάς, τῆς περιοχῆς ὅπου ἀσκεῖ τήν ἐξουσία του ὁ φύλαρχος ἢ ὁ ὑποφύλαρχος τῶν γενεαλογικῶν γραμμῶν καί τῶν τμημάτων τους, τῶν ἐξ ἀγχιστείας καί τῶν ἐξ αἵματος συγγενειῶν: ἀνακαλύπτουν ἀσταμάτητα τήν ἐπιθυμία στίς σχέσεις του μέ πολιτικές καί οἰκονομικές μονάδες – καί σ' αὐτό ἐξᾴλου τό σημεῖο οἱ μάρτυρες προσπαθοῦν νά τούς ἐξαπατήσουν. «Ἡ μαντική ἐξελάσσεται σέ μορφή κοινωνικῆς ἀνάλυσης. Στή διάρκεια αὐτῆς τῆς ἀνάλυσης ἀποκαλύπτονται οἱ κρυφοί ἀγῶνες ἀνάμεσα σέ ἄτομα καί ἀνάμεσα σέ φατρίες, ἔτσι πού εἶναι δυνατό νά ἀντιμετωπιστοῦν θεραπευτικά μέ τελετουργικές παραδοσιακές μέθοδες... Ὁ ἀόριστος χαρακτήρας πού ἔχουν οἱ μυστικιστικές πεποιθήσεις ἐπιτρέπει τό χειρισμό τους σέ σχέση μέ πολυάριθμες κοινωνικές καταστάσεις». Ἀποκαλύπτεται λοιπόν ὅτι ὁ παθογενετικός κυνόδοντας ἀνήκει ἀληθινά στόν παπποῦ ἀπό τό σόι τῆς μητέρας. Ἄλλά ὁ παππούς αὐτός ἦταν ξακουστός ἀρχηγός· ὁ διάδοχός του, ὁ «πραγματικός ἀρχηγός» ἀναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ ἀπό φόβο μήν τόν μαγέψουν· κι ὁ ὑποτιθέμενος διάδοχός του – ἔξυπνος καί πολυμήχανος – δέν ἔχει τήν ἐξουσία· ὁ τωρινός ἄρ-

²⁴ Victor W. Turner, *An Ndembu Doctor in Practice*, σέ «Magic, Faith and Healing», Collier-Macmillan, 1964.

χηγός δέν εἶναι ὁ κατάλληλος· ὅσο γιά τόν ἄρρωστο Κ., δέν στάθηκε ἱκανός νά παίξει τόν μεσολαβητικό ρόλο πού θά μπορούσε νά τόν καταστήσει ὑποψήφιο-ἀρχηγό. Ἄλλά τά πράγματα περιπλέκονται ἀκόμα πιό πολύ ἐξαιτίας τῆς σχέσης ἀποικιστῶν-ἀποικιοποιημένων· οἱ Ἄγγλοι δέν ἔχουν ἀναγνωρίσει τήν περιοχή πού ἐξουσιάζεται ἀπό τόν φύλαρχο (chieftaincy) τό ἐξαθλιωμένο χωριό ἀργοσβήνει (οἱ δύο τομεῖς τοῦ χωριοῦ ἔχουν συγκροτηθεῖ ἀπό τή συγχώνευση δύο ὁμάδων πού ἔφυγαν μέ τήν εἰσβολή τῶν Ἄγγλων· οἱ γέροι ἀνάστενάζουν γιά τήν τωρινή παρακμή). Ὁ γιατρός δέν ὀργανώνει ἕνα κοινωνιόδραμα, ἀλλά μιά σωστή ὁμαδική ψυχανάλυση γύρω ἀπό τόν ἄρρωστο: τοῦ δίνει φάρμακα, δίνει κέρατα πάνω στό σῶμα του γιά νά ἀπορροφήσουν τόν κυνόδοντα, διατάζει νά χτυποῦν τά τύμπανα – δηλαδή ὀργανώνει μιά τελετή, πού σταματᾶ καί ξαναρχίζει, καί ὅπου ὑπάρχουν κάθε λογῆς ροές, ροές ἀπό λόγια, καί τομεῖς: οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἔρχονται καί μιλοῦν, ὁ ἄρρωστος μιλάει, ὁ μάντης ἐπικαλεῖται τή σκιά τοῦ παπποῦ, ἡ τελετή σταματᾶ, ὁ γιατρός ἐξηγεῖ, ἡ τελετή ξαναρχίζει – τύμπανα, τραγούδια, ἔκσταση. Δέν μπαίνει ζήτημα ν' ἀποκαλυφθοῦν μονάχα οἱ προ-συνειδητές ἐπενδύσεις τῶν συμφερόντων στό κοινωνικό πεδίο, ἀλλά, ἀκόμα βαθύτερα, οἱ ἀσύνειδες ἐπενδύσεις τῆς ἐπιθυμίας του στό πέρασμά τους ἀπό τούς γάμους τοῦ ἄρρώστου, ἀπό τήν κοινωνική του θέση στό χωριό, καί ἀπ' ὄλες τίς θέσεις ἀρχηγοῦ πού ἔχει ἐντατικά ζήσει μέσα στήν ὁμάδα.

Λέγαμε πιό πάνω, πῶς στήν ἀρχή ὅλα μᾶς φαίνονταν οἰδιπόδεια. Αὐτό ὅμως ἦταν μόνο ἡ ἀφετηρία γιά μᾶς, πού εἴμαστε δασκαλαμένοι νά βλέπουμε παντοῦ τό οἰδιπόδειο, κάθε φορά πού γίνεται λόγος γιά πατέρα, μητέρα, παπποῦ. Στήν πραγματικότητα, ἡ ἀνάλυση στή φυλή τῶν Ndembu δέν εἶχε ποτέ τίποτα τό οἰδιπόδειο: ἦταν ἀπευθείας συνδεμένη μέ τήν κοινωνική ὀργάνωση ἢ ἀποδιοργάνωση· ἀκόμα καί ἡ σεξουαλικότητα, μέ διάμεσο τίς γυναῖκες καί τούς γάμους, ἦταν μιά κοινωνική ἐπένδυση τῆς ἐπιθυμίας· οἱ γονιοὶ ἔπαιζαν τόν ρόλο τῶν ἐρεθισμάτων καί ὄχι τοῦ ὀργανωτῆ (ἢ τοῦ ἀποδιοργανωτῆ) τῆς ὁμάδας, ρόλο πού ἀνήκει στόν ἀρχηγό καί τά «πρόσωπά» του. Ἄντι νά ἀνάγονταν ὅλα ἀποκλειστικά στό ὄνομα τοῦ πατέρα ἢ τοῦ μητρικοῦ παπποῦ, ὁ ἀρχηγός περιέκλεινε τώρα ὅλα τά ὄνόματα τῆς ἱστορίας. Ἄντι νά προβάλλονταν ὅλα στήν ἀλλόκοτη τομή τοῦ εὐνοχισμού, ὅλα διασκορπίζονταν στίς χιλιάδες τομεῖς-ροές τῆς ἀρχηγίας, τῆς γενεαλογικῆς γραμμῆς, τῶν ἀποικιακῶν σχέσεων. Ὅλες οἱ φυλές, οἱ φατρίες, οἱ ἐξ ἀγχιστείας καί οἱ ἐξ αἵματος συγγενεῖς, ὅλη αὐτή ἡ ἱστορική καί ὁμαδική παρέκκλιση ἀποτελεῖ τό ἄκρο ἀντίθετο τῆς οἰδιπόδειας ψυχανάλυσης, πού πεισματικά συντρίβει τό περιεχόμενο τοῦ παραληρήματος, πού βία νά τό χώνει μέσα στό «συμβολικό κενό τοῦ πατέρα». Ἄλλά ἂν ἀληθεύει πῶς ἡ ψυχανάλυση δέν εἶναι στήν ἀρχή οἰδιπόδεια παρά μόνο γιά μᾶς, μήπως ἀργότερα γίνεται οἰδιπόδεια ὡς ἕνα βαθμό – καί ὡς ποῦο βαθμό; Ναι, γίνεται

τέτοια ένμερει, κάτω από την επίδραση της άποικιοκρατίας. 'Ο άποικιοκράτης, λογουχάρη, καταργεί τόν θεσμό της άρχηγίας, ή τόν χρησιμοποιοει για τούς σκοπούς του (γίνονται και χειρότερα: ή κατάργηση του θεσμού της άρχηγίας δέν είναι άκόμα τίποτα). 'Ο άποικιοκράτης λέει: ό πατέρας σου είναι μονάχα ό πατέρας σου και τίποτα άλλο, ή ό από μητέρα παλπούς σου δέν είναι παρά παλπούς σου – μήν τούς θεωρείς άχρηγούς... πήγαινε νά «τριγωνιστείς» στή γωνιά σου, και χώσε τό σπιτι σου άνάμεσα στά σπίτια τών πατρικών και τών μητρικών σου συγγενών..., ή οικογένειά σου είναι ή οικογένειά σου και τίποτα παραπάνω, ή κοινωνική άναπαραγωγή δέν έχει πιά καμιά σχέση μ' αυτήν, μ' όλο πού χρειαζόμαστε τήν οικογένειά σου σάν ύλικό για τό νέο σύστημα άναπαραγωγής... Τότε, μάλιστα, ένα οιδιπόδειο πλαίσιο άρχίζει νά αναφαίνεται στους έξαθλιωμένους άγρίους: οιδιπόδειο τενεκεδούπολης! ... Είδαμε ώστόσο πώς τά θύματα της άποικιοκρατίας παρέμεναν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αντίστασης στό οιδιπόδειο: και πραγματικά, εκεί άκριβώς ή οιδιπόδεια δομή δέν κατορθώνει νά ολοκληρωθεί, και οι όροι της μένουν προσκολλημένοι στους συντελεστές της κάταπιεστικής κοινωνικής άναπαραγωγής, είτε μέ τόν άγώνα είτε μέ τή συνενοχή (ό Λευκός, ό Ιεραπόστολος, ό φορατζής, ό έξαγωγέας, ό προύχοντας του χωριού πού έγινε πράκτορας της διοίκησης, οι γέροι πού καταριούνται τούς Λευκούς, οι νέοι πού μπαίνουν στόν πολιτικό άγώνα κλπ.). 'Αλλά και τά δυό αλληθεύουν: τό θύμα της άποικιοποίησης αντίδρα στήν οιδιπόδιση και ή οιδιπόδιση τείνει νά παγιδεύσει τό θύμα. 'Η οιδιπόδιση, στό μέτρο πού υπάρχει, είναι άποτέλεσμα της άποικιοποίησης, είναι μία από τίς μεθόδους του, πού ό Jaulin τίς περιγράφει στή *Λευκή ειρήνη*: «'Η κατάσταση του άποικιοποιημένου – λέει – μπορεί νά οδηγήσει σέ μία μείωση της έξανθρώπισης του κόσμου, σέ βαθμό πού ή κάθε άναζητούμενη λύση νά αναφέρεται άναγκαστικά στό άτομο ή στήν περιορισμένη οικογένεια και νά έχει ως συνέπεια μία τρομερή άναρχία ή άναταραχή στό επίπεδο της ομάδας – άναρχία πού τό άτομο θά είναι πάντα θύμα της, έκτός από τούς άποικιστές πού κατευθύνουν τό σύστημα αυτό και πού τείνουν όλοένα νά επεκτείνουν τό Σύμπαν ενώ οι άποικιοποιημένοι προσπαθούν νά τό περιορίσουν»²⁵. Τό οιδιπόδειο είναι κάτι σάν

²⁵ Robert Jaulin, *La Paix blanche, introduction à l'ethnocide*, Ed. du Seuil, 1970, σ. 309. 'Ο Jaulin αναλύει τήν κατάσταση τών 'Ινδιάνων πού οι καποκίνιοι τούς «έπεισαν» νά καταργήσουν τό ομαδικό σπίτι, και νά καταλύσουν σέ μικρά άτομικά σπίτια (σ. 391-400). Στο ομαδικό σπίτι, τό οικογενειακό διαμέρισμα και ή προσωπική οικειότητα ήταν θεμελιωμένα σέ μία σχέση μέ τόν γείτονα, πού θεωρούνταν συγγενής, κι έτσι οι έσω-οικογενειακές σχέσεις είχαν τήν ίδια έκταση στό κοινωνικό πεδίο. 'Αντίθετα, μέ τή νέα κατάσταση, δημιουργείται μία «υπερβολική ζύμωση στα στοιχεία του ίδιου του ζευγαριού» και στα παιδιά τους. Έτσι, ή περιορισμένη οικογένεια κλείνεται σ' ένα έκφραστικό μικρόκοσμο, όπου ό καθέ-

τήν εύθανασία μέσα στήν έθνοκτονία. 'Όσο περισσότερο ή κοινωνική άναπαραγωγή – σέ είδος και σέ έκταση – ξεφεύγει από τά μέλη της ομάδας, τόσο περισσότερο στρέφεται πάνω τους, ή τά στρέφει πρós μίαν οικογενειακή άναπαραγωγή, περιορισμένη και νευρωσικοποιημένη, πού τό οιδιπόδειο είναι ό φορέας της.

Γιατί, στό κάτω-κάτω, πώς θά πρέπει νά καταλάβουμε αυτούς πού λένε ότι αναάλυψαν ένα ινδιάνικο ή άφρικανικό οιδιπόδειο; Οι ίδιοι άναγνωρίζουν πώς δέν βρίσκουν κανένα από τούς μηχανισμούς και τίς συμπεριφορές πού συναπαρτίζουν τό δικό μας οιδιπόδειο (τό ύποτιθέμενο δικό μας οιδιπόδειο). 'Αλλά αυτό δέν τούς ένοχλεί: λένε πώς ή δομή ύπάρχει, μ' όλο πού ή ύπαρξή της δέν είναι «κλινικά προσιτή»· ή πώς τό πρόβλημα, τό άφτηριακό σημείο, είναι οιδιπόδειο, άν και ή έξέλιξη και ή λύση είναι όλότελα διαφορετικές από τίς δικές μας (Parin, Ortigues). Λένε, τέλος, πώς πρόκειται για ένα οιδιπόδειο «πού ύπήρξε και θά ύπάρξει πάντα», ενώ δέν ύπάρχουν καν οι άπαραίτητες συνθήκες (έκτός από τήν άποικιοποίηση) για νά άρχισι νά ύπάρχει. 'Αν είναι αλήθεια πώς ή σκέψη μπορεί νά έκτιμηθεί μέ τόν βαθμό έξοιδιπόδισης, τότε, μάλιστα, οι Λευκοί σκέφτονται πάρα πολύ. Δέν άμφιβάλλουμε καθόλου για τήν άρμοδιότητα, τήν εντιμότητα και τό ταλέντο τών συγγραφέων αυτών, τών άφρικανιστών ψυχαναλυτών. Μόνο πού θυμίζουμε όρισμένους δικούς μας ψυχοθεραπευτές: θά έλεγε κανείς πώς δέν ξέρουν τί κάνουν. 'Εχουμε ψυχοθεραπευτές πού πιστεύουν ειλικρινά ότι τό έργο τους είναι προσοδευτικό, γιατί εφαρμόζουν καινούριους τρόπους για τόν τριγωνισμό του παιδιού – προσοχή! Ένα οιδιπόδειο δομικό και όχι φαντασιακό! Τό ίδιο μπορούμε νά πούμε και για τούς ψυχαναλυτές πού πάνε στήν 'Αφρική και χρησιμοποιούν τόν ζυγό ενός δομικού ή «προβληματικού» οιδιπόδειου, για νά ύπηρετήσουν τίς προσοδευτικές τους προθέσεις. Και εκεί όπως και εδώ, πρόκειται για τό ίδιο πράγμα: τό οιδιπόδειο είναι πάντα ή άποικιοκρατία, πού επιδιώκεται μέ διαφορετικούς τρόπους, είναι ή έσωτερική άποικία και – όπως θά δούμε παρακάτω – τό οιδιπόδειο άποτελει, άκόμα και σέ μās τούς Ευρωπαίους, τήν έσωτερη άποικιακή συγκρότηση. Πώς νά έρμηνεύσουμε τίς τελευταίες φράσεις του βιβλίου τών M. C. και E. Ortigues «'Η άρρώστια θεωρείται σάν σημάδι μιάς έκλογής, μιάς ιδιαίτερης μέριμνας εκ μέρους τών υπερφυσικών δυνάμεων, ή σάν σημάδι μιάς επίθεσης μαγικού χαρακτήρα: ή ιδέα αυτή δέν μπορεί εύκολα νά βεβηλωθεί. 'Η αναλυτική ψυχοθεραπεία δέν είναι δυνατό νά παρέμβει, παρά μόνο όταν διατυπωθεί σχετική αί-

νας άντικαθρεφτίζει τή δική του γενεαλογική γραμμή ενώ ταυτόχρονα τό κοινωνικό και παραγωγικό «γίγνεσθαι» του ξεφεύγει όλο και πιο πολύ. Γιατί τό οιδιπόδειο δέν είναι μόνο μία ιδεολογική διεργασία, αλλά και τό άποτέλεσμα μιάς καταστροφής του περιβάλλοντος, του χώρου διαμονής κλπ.

τηση εκ μέρους του υποκειμένου. 'Ολόκληρη λοιπόν ή ξρευνά μας ήταν εξαρτημένη από τή δυνατότητα νά δημιουργήσουμε ένα ψυχαναλυτικό πεδίο. "Όταν ένα υποκείμενο προσχωρούσε πέρα γιά πέρα στους παραδοσιακούς κανόνες και δέν είχε τίποτα νά πεί τό ίδιο σάν άτομο, παραδινόταν στους παραδοσιακούς θεραπευτές και στήν οικογενειακή ομάδα, ή στή θεραπεία τών "φαρμάκων". Καμιά φορά και μόνη ή επιθυμία του νά μās μιλήσει γιά τήν παραδοσιακή θεραπεία, ισοδυναμούσε μέ ένα αρχίνημα ψυχοθεραπείας, πού ήταν γι' αυτόν ένα μέσο νά τοποθετηθεί προσωπικά μέσα στήν ίδια του τήν κοινωνία... "Άλλοτε πάλι, ό ψυχαναλυτικός διάλογος αναπτυσσόταν ελεύθερα, και τότε τό οιδιπόδειο πρόβλημα ξτείνει νά πάρει τή "διαχρονική" του διάσταση, φανερώνοντας έτσι τή σύγκρουση ανάμεσα στίς γενιές»²⁶. Καί γιατί άραγε νά νομίζουμε πώς οί υπερφυσικές δυνάμεις και οί μαγικές επιθέσεις αποτελούν ένα μύθο λιγότερο αξιόλογο από τόν μύθο του Οιδίποδα; Μήπως, αντίθετα, οί δυνάμεις αυτές σπρώχνουν τήν επιθυμία σέ καταλληλότερες και πιο έντονες επενδύσεις στο κοινωνικό πεδίο, τόσο στήν οργάνωσή του όσο και στήν αποδιοργάνωσή του; 'Ο Meyer Fortes τουλάχιστο έδωσε στόν 'Ιώδ μία θέση δίπλα στόν Οιδίποδα. Καί μέ ποιό δικαίωμα κρίνουμε πώς τό υποκείμενο, όταν συμμορφώνεται μέ τούς παραδοσιακούς κανόνες, δέν έχει τίποτα νά πεί «από τή δική του πλευρά»; Μήπως ή θεραπεία πού χρησιμοποιούν οί Ndembu δέν αποδείχνει έντελώς τό αντίθετο; Μήπως και τό οιδιπόδειο δέν είναι κι αυτό ένας παραδοσιακός κανόνας – ό δικός μας; Πώς μπορούμε νά λέμε ότι τό οιδιπόδειο μās κάνει νά μιλούμε εξονόματός μας και ταυτόχρονα διευκρινίζουμε πώς ή λύση του μās δείχνει τήν «αγίατρευτη ανεπάρκεια του είναι» και τόν «παγκόσμιο είνουχιισμό»; Καί τί είναι αυτή ή «αίτηση» του υποκειμένου πού επικαλούμαστε γιά νά δικαιολογήσουμε τό οιδιπόδειο; Σύμφωνοι, τό υποκείμενο ζητά και ξαναζητά τό «μαμαπά-μαμά»: αλλά ποιό υποκείμενο; Καί σέ ποιά κατάσταση; Είναι άραγε αυτό τό μέσο γιά νά «τοποθετήσαι προσωπικά στή δική σου τήν κοινωνία»; Καί ποιά κοινωνία; Τή νεοαποικιοποιημένη κοινωνία πού σου επιβάλλουν και πού κατορθώνει, επιτέλους, αυτό πού ή αποικιοκρατία δέν στάθηκε ικανή παρά νά σκιαγραφήσει: τήν ουσιαστική στροφή τών δυνάμεων τής επιθυμίας πρós τό οιδιπόδειο, πρós ένα όνομα πατέρα, μέσα στο άλλοκοτο τρίγωνο;

Άς ξαναγυρίσουμε όμως στήν περίφημη άτέρμονη συζήτηση ανάμεσα στους πολιτισμολόγους και τούς ορθόδοξους ψυχαναλυτές: είναι τό οιδιπόδειο οικογενειακό; είναι άραγε τό μεγάλο πατρικό και καθολικό σύμβολο, ή ένωση όλών τών εκκλησιών; 'Η συζήτηση άρχισε ανάμεσα στόν Malinowski και τόν Jones και συνεχίστηκε ανάμεσα στους Kardiner

²⁶ M.C. και E. Ortigues, *Oedipe africain*, σ. 305.

και Fromm, από τή μία μεριά, και τόν Roheim από τήν άλλη. Συνεχίζεται ακόμα και σήμερα, ανάμεσα σέ ορισμένους εθνολόγους και μερικούς όπαδούς του Lacan (αυτούς πού όχι μονάχα έδωσαν μίαν οιδιποδίζουσα έρμηνεία στή θεωρία του Lacan, αλλά και μίαν εθνογραφική επέκταση στήν έρμηνεία αυτή). 'Από τήν πλευρά τών όπαδών τής οικουμενικότητας του οιδιπόδειου υπάρχουν δύο πόλοι: ό ένας, πού φαίνεται ξεπερασμένος, μετατρέπει τό οιδιπόδειο σ' έναν πρωταρχικό συναισθηματικό άστερισμό, και σ' ένα τελικά πραγματικό γεγονός, πού οί συνέπειές του μεταβιβάζονται μέ τή φυλογενετική κληρονομικότητα: ό άλλος, μετατρέπει τό οιδιπόδειο σέ μιά δομή, πού τήν ανακαλύπτει κανείς τελικά στή φαντασίωση, σέ σχέση μέ τή βιολογική προωμότητα ή μέ τή βιολογική νεοτενεία*. Έχουμε έδώ δυό πολύ διαφορετικές αντιλήψεις του όριου, πού ή μιά τό θεωρεί άρχέγονη μήτρα, και ή άλλη δομική λειτουργία. 'Αλλά, και στίς δυό σημασίες του οικουμενικού καλούμαστε νά δώσουμε κάποια «έρμηνεία», άφού ή ύπολανθάνουσα παρουσία του οιδιπόδειου εκδηλώνεται μονάχα μέ τήν ολοφάνερη άπουσία του, άπουσία νοούμενη ως άποτέλεσμα τής άπώθησης ή, ακόμα καλύτερα άφού τό δομικό άμετάβλητο φανερώνεται μόνο μέσα από φαντασιακές μεταβολές, δείχνοντας στήν ανάγκη ένα συμβολικό άποκλεισμό (ό πατέρας σάν κενή θέση). 'Η οικουμενικότητα του οιδιπόδειου μās ξαναφέρει στόν παλιό μεταφυσικό τρόπο σκέψης πού έρμηνεύει τήν άγνηση σάν στέρηση, σάν έλλειψη: τή συμβολική έλλειψη του νεκρού πατέρα, ή τό μεγάλο Σημάνον. 'Η έρμηνευση, είναι ό νεότερος τρόπος μας νά πιστεύουμε και νά είμαστε θρησκοί. 'Ο Roheim πρότεινε κιόλας νά οργανωθούν οί άγριοι σέ μιά σειρά μεταβλητές πού νά συγκλίνουν πρós τό νεοτενές δομικό άμετάβλητο²⁷. 'Ο Roheim είναι εκείνος πού έλεγε – δίχως ν' άστειεύεται – πώς δέν βρίσκεις τό οιδιπόδειο σύμπλεγμα άν δέν τό ψάξεις· και πώς δέν τό ψάχνεις, άν δέν έχεις ό ίδιος ψυχαναλυθεί. «Και ιδού ό λόγος πού ή κόρη σας είναι βουβή»**, δηλαδή οί φυλές, κόρες του εθνολόγου, δέν μιλούν γιά οιδιπόδειο, άν και τό οιδιπόδειο είναι ή αίτία πού μιλούν. 'Ο Roheim πρόσθετε πώς είναι γελοίο νά πιστεύει κανείς ότι ή φροϋδική θεωρία τής «λογοκρισίας» πήγαζε από τό καταπιεστικό κθεστώσ στήν αυτοκρατορία του Φραγκίσκου-Ίωσήφ. Δέν κατάλαβε, φαίνεται, πώς ή εποχή του Φραγκίσκου-Ίωσήφ δέν αποτελούσε μίαν ουσιαστική ιστορική τομή, αλλά πώς οί προφορικοί, γραπτοί ή ακόμα και «καπιταλιστικοί» πολιτισμοί ήταν ίσως τέτοιου είδους τομές, πού σύμφωνα μ' αυτές

* *Νεοτενεία* (όρος τής βιολογίας) – διατήρηση έμβρυακών χαρακτηρισών στήν ενήλικηότητα (Σημ. Γ.Κ.).

²⁷ Géza Roheim, *Psychoanalyse et anthropologie*, γαλλ. μετάφρ. Gallimard, 1950, σ. 417-418.

** Είρωνική φράση γιά τήν Ιατρική διάγνωση στήν κωμωδία του Μολιέρου *Για τός μέ τό στανιό* (Σημ. Γ.Κ.).

άλλαξε ή φύση τής καταστολής, ή κατεύθυνση και ή έμβέλειά της.

Ἐρκετά περίπλοκη στ' ἀλήθεια, αὐτή ή ἱστορία τής ἀπόθησης. Τά πράγματα θά ήταν πολύ πιό ἀπλά ἂν ή λίμπιντο ή τό συναισθημα ἀποθούνταν – μέ τήν πλατύτερη έννοια τής λέξης (πού θά σήμαινε καταργηση, ἀναστολή ή μεταμόρφωση) – μαζί μέ τή λεγόμενη οιδιπόδεια παράσταση. Ἄλλά τίποτα τέτοιο δέν συμβαίνει: οἱ περισσότεροι ἔθνολόγοι ἔχουν ἐπισημάνει τόν σεξουαλικό χαρακτήρα τών συναισθημάτων στά ἀναγνωρισμένα σύμβολα τής πρωτόγονης κοινωνίας – και τά μέλη τής κοινωνίας αὐτῆς «ζοῦν» πλέρια τοῦτο τόν χαρακτήρα, μ' ὄλο πού δέν ἔχουν ψυχαναλυθεῖ, και παρ' ὄλη τή μετατόπιση τής ἀναπαράστασης. Ὅπως λέει ὁ Leach, ἀναφερόμενος στή σχέση φύλο-μαλλοκέφαλα, «ή συμβολική μετατόπιση τοῦ φαλλοῦ εἶναι κάτι τό συνηθισμένο, ἀλλά ή φαλλική προέλευση δέν εἶναι καθόλου ἀποθωμένη»²⁸. Πρέπει μήπως νά συμπεράνουμε πῶς οἱ ἄγριοι ἀποθούν τήν παράσταση και κρατοῦν ἄθικτο τό συναισθημα; Και μήπως σέ μᾶς γίνεται τό ἀντίθετο, στήν πατριαρχική μας ὀργάνωση, ὅπου ή παράσταση παραμένει ὀλοκάθαρη, ἀλλά τά συναισθήματα ἔχουν καταργηθεῖ, ἀνασταλεῖ ή μεταμορφωθεῖ; Και ὅμως, ὄχι: ή ψυχανάλυση μᾶς πληροφορεῖ ὅτι κι ἔμεις ἀποθούμε τήν παράσταση· και ὄλα δείχνουν ὅτι κι ἔμεις διατηροῦμε συχνά στό ἀκέραιο τή σεξουαλικότητα τοῦ συναισθήματος· καταλαδοῖνουμε πολύ καλά γιά ποιό πράγμα πρόκειται, χωρίς νά ἔχουμε ψυχαναλυθεῖ. Μέ πιό δικαίωμα μπορεῖ κανεῖς νά μιλήσει γιά οιδιπόδεια παράσταση ὡς ἀντικείμενο τής ἀπόθησης; Μήπως ἐπειδή ἀπαγορεύεται ή αἰμομιξία; Ξαναπέφτουμε πάντα στόν ἴδιο πενιχρό συλλογισμό: ή αἰμομιξία εἶναι ἐπιθυμητή ἐπειδή εἶναι ἀπαγορευμένη. Ἄλλά τότε ή ἀπαγόρευση τής αἰμομιξίας θά ἔξυπονοοῦσε μιάν οιδιπόδεια παράσταση, και θά γεννιόταν ἀπό τήν ἀπόθηση και τήν ἐπιστροφή τής παράστασης αὐτῆς. Ὅμως συμβαίνει ὀλοφάνερα τό ἀντίθετο· ὄχι μονάχα ή οιδιπόδεια παράσταση προῦποθέτει τήν ἀπαγόρευση τής αἰμομιξίας, ἀλλά δέν μποροῦμε καν νά ὑποστηρίξουμε πῶς ή παράσταση πηγάζει ἀπό τήν ἀπαγόρευση, ή πῶς εἶναι ή συνέπεία της. Ὁ Reich, ὀπαδός τών ἀπόψεων τοῦ Malinowski πρόσθετε σέ τοῦτο μιᾶ δαθυστόχαστη παρατήρηση: ή ἐπιθυμία εἶναι τόσο πιό οιδιπόδεια, ὄσο περισσότερο οἱ ἀπαγορεύσεις ἔχουν γιά στόχο ὄχι μονάχα τήν αἰμομιξία ἀλλά και «τίς σεξουαλικές σχέσεις ἐντελῶς διαφορετικοῦ χαρακτήρα», φράζοντας ἔτσι κάθε ἄλλη ὁδο²⁹. Μέ δύο λόγια, ή καταστολή τής αἰμομιξίας οὔτε γεννιέται ἀπό μιᾶ ἀποθωμένη οιδιπόδεια παράσταση, οὔτε προκαλεῖ ή ἴδια αὐτή τήν ἀπόθηση. Ἄλλά – πράγμα ὀλότελα διαφορετικό – τό γενικό σύστημα καταστολή-

²⁸ E.R. Leach: «Magical Hair», στό *Myth and Cosmos*, Natural History Press, 1967, σ. 92.

²⁹ W. Reich, *Der Einbruch der Sexualmoral*, Verlag für Sexualpolitik, 1932, σ. 6.

ἀπόθηση γεννά μιάν οιδιπόδεια εἰκόνα, ὡς παραμόρφωση τοῦ ἀποθωμένου. Τό ὅτι ή εἰκόνα αὐτή ὑπόκειται, μέ τή σειρά της, σέ ἀπόθηση, ὅτι παίρνει τή θέση τοῦ ἀποθωμένου ή τοῦ ἀληθινᾶ ἐπιθυμητοῦ – στό μέτρο μάλιστα πού ή σεξουαλική καταστολή ἔχει γιά στόχο ἄλλο πράγμα κι ὄχι τήν αἰμομιξία – αὐτό εἶναι μιᾶ ὀλόκληρη ἱστορία, ή ἱστορία τής ἴδιας μας τής κοινωνίας. Ὅμως τό ἀποθώμενο δέν εἶναι καταρχήν ή οιδιπόδεια παράσταση. Αὐτό πού ἀποθούται, εἶναι ή ἐπιθυμητική παραγωγή· εἶναι ἐκεῖνο τό μέρος τής ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς πού δέν περνάει στήν κοινωνική παραγωγή ή ἀναπαραγωγή. Εἶναι ἐκεῖνο πού προκαλεῖ τήν ἀναταραχή και τήν ἐπανάσταση, τίς μή-κωδικοποιημένες ροές τής ἐπιθυμίας. Ἀντίθετα, τό μέρος τής ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς πού περνάει στήν κοινωνική παραγωγή, συνιστᾶ μιάν ἄμεση σεξουαλική ἐπένδυση τής κοινωνικῆς αὐτῆς παραγωγῆς, χωρίς καμιάν ἀπόθηση τοῦ σεξουαλικοῦ χαρακτήρα τοῦ συμβολισμοῦ και τών ἀντίστοιχων συναισθημάτων και προπαντός χωρίς καμιάν ἀναφορά σέ κάποια οιδιπόδεια παράσταση πού θά μποροῦσε νά θεωρηθεῖ πρωταρχικά ἀποθωμένη ή δομικά ἀποκλεισμένη. Τό ζῶο δέν εἶναι μονάχα τό ἀντικείμενο μιᾶς προ-συνειδητῆς ἐπένδυσης συμφέροντος, ἀλλά και τό ἀντικείμενο μιᾶς λιμπιντικῆς ἐπένδυσης ἐπιθυμίας, πού μόνο κατά δεύτερο λόγο ἀναφέρεται σέ ἕνα πατρικό εἶδωλο· τό ἴδιο συμβαίνει και μέ τή λιμπιντική ἐπένδυση τής τροφῆς, παντοῦ ὅπου φανερόνται ὁ φόβος τής πείνας και ή ἀπόλαυση τοῦ νά μὴν πεινάς· κι αὐτή ἀναφέρεται μόνο κατά δεύτερο λόγο στό μητρικό εἶδωλο³⁰. Εἶδαμε πιό πάνω, πῶς ή ἀπαγόρευση τής αἰμομιξίας παρέπεμπε ὄχι στό οιδιπόδειο, ἀλλά στίς μή-κωδικοποιημένες ροές πού συνιστοῦν τήν ἐπιθυμία καθώς και στό παριστάνον τους, τήν ἐντονη προ-προσωπική ροή. Ὅσο γιά τό οιδιπόδειο, εἶναι κι αὐτό ἕνας τρόπος κωδίκωσης τοῦ ἀκωδικοῦ, κωδικοποίησης αὐτοῦ πού ξεφεύγει ἀπό τοῦς κώδικες, ή μετατόπισης τής ἐπιθυμίας και τοῦ ἀντικειμένου της – παγίδευσῆς τους.

Οἱ πολιτισμολόγοι και οἱ ἔθνολόγοι ἀπόδειξαν πράγματι ὅτι οἱ θεομοῖ ἔρχονται πρῖν ἀπό τά συναισθήματα και τίς δομές. Γιατί οἱ δομές δέν εἶναι νοητικές, βρίσκονται στά πράγματα, στίς μορφές τής κοινωνικῆς παραγωγῆς και ἀναπαραγωγῆς. Ἀκόμα και ὁ Marcuse – πού δέν μπορεῖ νά κατηγορηθεῖ γιά συγκαταβατικότητα – παραδέχεται ὅτι ή πολιτισμολογία ξεκινᾶ σωστά ὄταν παρεμβάλλει τήν ἐπιθυμία στήν παραγωγή, συνδέει «τή δομή τών ἐνστίκτων μέ τήν ὀικονομική δομή, και δείχνει ταυτόχρονα τίς δυνατότητες μιᾶς προόδου πέρα ἀπό ἕναν πατροκεν-

³⁰ Στή μελέτη τοῦ πάνω στά νησιά Marquises, ὁ Kardiner ἔδειξε τόν ὀλο πού παίζει τό συλλογικό ή τό ὀικονομικό ἄγχος τής τροφῆς – ἄγχος πού ἀκόμα κι ἀπό τήν ἀποψη τοῦ ἀσυνειδητοῦ δέν εἶναι δυνατό νά ἀναθῆ στήν ὀικογενειακή σχέση μέ τή μητέρα: *The Individual and his Society*, Columbia Univ. Press, 1939, σ. 223 κ.έ.

τρικό και εκμεταλλευτικό πολιτισμό»³¹. Τί προκάλεσε λοιπόν την παρεκκλίση της πολιτισμολογίας; Κι εδώ ακόμα δέν βλέπουμε καμιάν αντίφαση ανάμεσα στο σωστό ξεκίνημα και τη λαθεμένη, από την αρχή κιόλας, τροπή που παίρνει. Ίσως νά φταίει τό κοινό στήν οιδιπόδεια σχετικοκρατία και στήν οιδιπόδεια απολυταρχία αίτημα, δηλαδή ή πεισματική έμμονή στήν οικογενειοκρατική όπτική, πού καταστρέφει τά πάντα. Γιατί, άν ό θεσμός νοείται καταρχή σάν οικογενειακός θεσμός, έχει ελάχιστη σημασία άν πούμε πώς τό οικογενειακό σύμπλεγμα μεταβάλλεται μαζί μέ τούς θεσμούς, ή αντίθετα, πώς τό οιδιπόδειο είναι ένα πυρηνικό άμετάβλητο μέγεθος, πού γύρω του περιστρέφονται οί οικογένειες και οί θεσμοί. Οί πολιτισμολόγοι προστρέχουν σέ άλλα τρίγωνα, λογουχάρη στό τρίγωνο: όμομήτριος θεϊός-θεία-άνειψός. Άλλά οί οιδιποδιστές δέν δυσκολεύονται νά άποδείξουν πώς πρόκειται γιά φαντασιακές παραλλαγές πού άφορούν μιά και τήν ίδια δομική άμετάβλητη, γιά διαφορετικά σχήματα ενός και τού ίδιου συμβολικού τριγωνισμού, πού δέν συγγέεται ούτε μέ τά πρόσωπα πού τόν πραγματοποιούν, ούτε και μέ τίς διάφορες συμπεριφορές πού φέρνουν σέ σχέση τά πρόσωπα αυτά. Άντίστροφα, όμως, ή προσφυγή στόν υπερθατικό αυτόν συμβολισμό δέν κάνει καθόλου τούς στρουκτουραλιστές νά άφήσουν τί στενοκέφαλη οικογενειακή άποψη. Τό ίδιο συμβαίνει και μέ τίς άτέρμονες συζητήσεις πάνω στό σημείο: «μήπως είναι ό μπαμπάς;», «μήπως είναι ή μαμά». (Παραμελείτε τή μητέρα! Όχι, έσεις είστε πού δέν βλέπετε τόν πατέρα εκεί δίπλα, σάν κενή θέση!). Η σύγκρουση ανάμεσα στους πολιτισμολόγους και τούς ορθόδοξους ψυχαναλυτές περιορίστηκε σχεδόν πάντα στίς τέτοιες άξιολογήσεις τού αντίστοιχου ρόλου πού παίζουν ή μητέρα και ό πατέρας, τό προ-οιδιπόδειο και τό οιδιπόδειο, δίχως νά βγαίνουν έτοι ούτε από τήν οικογένεια ούτε καν από τό οιδιπόδειο, ταλαντευόμενοι αδιάκοπα ανάμεσα στους δυό περίφημους πόλους – τόν προ-οιδιπόδειο μητρικό πόλο τού φαντασιακού και τόν οιδιπόδειο πατρικό πόλο τού δομικού – πού κι οί δυό τους είναι τοποθετημένοι στόν ίδιο άξονα, πού κι οί δυό τους μιλούν τήν ίδια γλώσσα μιās «οικογενειακοποιημένης» κοινωνίας, και πού ό ένας τους υπογραμμίζει τίς παραδοσιακές μητρικές διαλέκτους, ενώ ό άλλος τόν αυστηρό νόμο τής γλώσσας τού πατέρα. Έδειξαμε ήδη τόν άμφισήμαντο χαρακτήρα αυτού πού ό Kardiner άποκαλεί «πρωταρχικό θεσμό». Σέ όρισμένες περιπτώσεις πρόκειται ίσως γιά τόν τρόπο πού ή έπιθυμία έπενδυεί τό κοινωνικό πεδίο από τήν παιδική κιόλας ηλικία, μέ τήν επίδραση κοινωνικών έρεθισμάτων πού προέρχονται από τούς ενήλικους: φαίνεται έτοι νά υπάρχουν όλοι οί απαραίτητοι όροι γιά μιά σωστή κατανόηση (έξω-οικογενειακή) τής λίμπιντο. Συχνότερα όμως πρόκειται μονάχα γιά τήν ίδια

³¹ Herbert Marcuse, *Eros et civilisation*, σ. 209.

τήν οικογενειακή όργάνωση πού ύποτίθεται ότι τό παιδί τή «ζει» πρώτα σάν μικρόκοσμο, και πού άργότερα προβάλλεται στό ώριμο και κοινωνικό «γίγνεσθαι»³². Άπό τήν άποψη αυτή, ή συζήτηση ανάμεσα στους όπαδούς μιās πολιτισμικής έρμηνείας και τούς όπαδούς μιās συμβολικής ή δομικής έρμηνείας τής οικογενειακής όργάνωσης, δέν μπορεί νά καταλήξει πουθενά.

Πρέπει εδώ νά προσθέσουμε ένα δεύτερο άξιόωμα, κοινό στους πολιτισμολόγους και τούς συμβολιστές: όλοι δέχονται πώς, σ' έμάς τουλάχιστο, στήν πατριαρχική και καπιταλιστική μας κοινωνία, τό οιδιπόδειο είναι κάτι τό *σίγουρο* (άκόμα και όταν υπογραμμίζουν, όπως ό Fromm, τά στοιχεία μιās νέας μητριαρχίας). Όλοι δέχονται πώς ή κοινωνία μας είναι τό ίσχυρό σημείο τού οιδιπόδειου – σημείο άπ' όπου θά συναντούμε παντού τήν οιδιπόδεια δομή ή, αντίθετα, θά χρειαστεί νά αλλάξουμε τούς όρους και τίς σχέσεις μέσα στά μή-οιδιπόδεια, αλλά όχι και λιγότερο «οικογενειακά» συμπλέγματα. Γι' αυτό και, ως τώρα, ή κριτική μας στράφηκε στό οιδιπόδειο, όπως αυτό ύποτίθεται ότι ίσχύει και λειτουργεί στήν κοινωνία μας: νομίζουμε πώς δέν είναι σωστό νά χτυπάμε τό οιδιπόδειο στό πιό αδύνατό του σημείο (τούς άγρίους) αλλά στό πιό ίσχυρό του σημείο, στόν πιό γερό του κρικό, δείχνοντας πόσο μεγάλη είναι ή παραμόρφωση πού έπιφέρει στήν έπιθυμητική παραγωγή, στίς συνθέσεις τού άσυνείδητου, στίς λιμπιντινικές εισβολές, στό *πολιτισμικό και κοινωνικό μας περιβάλλον*. Όχι πώς τό οιδιπόδειο δέν μās είναι τίποτε: από τήν αρχή δέν παύαμε νά λέμε πώς τό ζητούν και τό ξαναζητούν· άκόμα και ή τόσο σοβαρή προσπάθεια τού Lacan νά άποτινάξει τόν ζυγό τού οιδιπόδειου, έρμηνεύτηκε σάν ανέλπιστο μέσο νά ενισχυθεί τό οιδιπόδειο και νά συμπεριλάβει άκόμα και τό μωρό και τόν σχιζοφρενικό. Και άσφαλώς, όχι μονάχα είναι σωστό αλλά κι απαραίτητο, ή έθνολογική ή ιστορική έρμηνεία νά μή βρεθεί σέ αντίφαση μέ τήν τωρινή μας όργάνωση, ή τουλάχιστο αυτή νά περιέχει, κατά κάποιον τρόπο, τά βασικά στοιχεία τής έθνολογικής ύπόθεσης. Αυτό άλλωστε άποστήριξε και ό Μάρξ, άναφερόμενος στους απαραίτητους όρους μιās παγκόσμιας ιστορίας, μέ τήν προϋπόθεση όμως, πρόσθετε, ή τωρινή όργάνωση νά είναι ικανή γιά αυτοκριτική. Στή δική μας όμως όργάνωση – πού περιλαμβάνει και τήν ψυχανάλυση – δέν βλέπουμε καμιά αυτοκριτική τού οιδιπόδειου. Όρθό είναι βέβαια, από όρισμένη άποψη, νά ξεετάσουμε

³² Ό Mikel Dufrenne, αναλύοντας τίς θεωρίες τού Kardiner, θέτει τά ακόλουθα βασικά έρωτήματα: είναι άραγε ή οικογένεια «πρωταρχική», και ή πολιτική οικονομία, ή κοινωνία μονάχα δευτερεύουσες; Άπό τήν άποψη τής λίμπιντο, ποιά έρχεται πρώτη: ή οικογενειακή επένδυση ή ή κοινωνική επένδυση; Και μεθοδολογικά: πώς πρέπει νά προχωρήσουμε; από τό παιδί στόν ενήλικο, ή από τόν ενήλικο στό παιδί; (*La Personnalité de base*, P.U.F., 1953, σ. 287 κ.έ.)

δλους τούς κοινωνικούς σχηματισμούς ξεκινώντας από τό οιδιπόδειο. "Όχι όμως επειδή τό οιδιπόδειο είναι αληθινό στοιχείο του άσυνείδητου – ιδιαίτερα εϋδιάκριτο στην κοινωνία μας – αλλά αντίθετα επειδή είναι μία φενάκιση του άσυνείδητου, πού πέτυχε στην κοινωνία μας μόνον επειδή καθόρθωσε νά συναρμολογήσει τά έξαρτήματα και τά γρανάζια του μέ τή βοήθεια τών προηγούμενων σχηματισμών. Μέ τή έννοια αυτή, τό οιδιπόδειο είναι αληθινά οικουμενικό. Γι' αυτό λοιπόν, ή κριτική του οιδιπόδειου πρέπει νά γίνει στό άνώτατο επίπεδο της καπιταλιστικής κοινωνίας: από εκεί πρέπει πάντα νά ξεκινά κι εκεί πρέπει πάντα νά καταλήγει.

Τό οιδιπόδειο είναι ένα όριο. "Όμως ή λέξη «όριο» έχει πολλές σημασίες, άφου μπορεί νά βρεθεί και στην αρχή, ως αρχικό γεγονός, πού παίζει τόν ρόλο της μήτρας, και στη μέση, ως δομική λειτουργία πού έξασφαλίζει τή διαμεσολάβηση τών προσώπων και τή θεμελίωση τών σχέσεών τους, και στό τέλος, ως έξατος λογικός προσδιορισμός. "Όπως είδαμε όμως, τό οιδιπόδειο είναι ένα όριο μονάχα μέ τή τελευταία αυτή σημασία. Τό ίδιο και ή επιθυμητική παραγωγή. "Αλλά αυτή ίσα-ίσα ή έννοια έχει διαφορετικά νοήματα. Καί πρώτα-πρώτα, ή επιθυμητική παραγωγή δρίσκεται στό όριο της κοινωνικής παραγωγής: οι άπο-κωδικοποιημένες ροές, στό όριο του κάθε κώδικα και της κάθε έδαφικότητας: τό δίχως όργανα σώμα, στό όριο του κοινωνικού σώματος. Θά μιλούμε για άπόλυτο όριο κάθε φορά πού οι σχιζο-ροές διαπερνούν τόν τοίχο, άνακατεύουν δλους τούς κώδικες και άπεδαφικοποιούν τό κοινωνικό σώμα: τό δίχως όργανα σώμα είναι τό άπεδαφικοποιημένο κοινωνικό σώμα-έρμος όπου κυλούν οι άποκωδικοποιημένες ροές της επιθυμίας, συντέλεια του κόσμου, "Αποκάλυψη. Κατά δεύτερο λόγο, όμως τό σχετικό όριο δέν είναι παρά ο κοινωνικός καπιταλιστικός σχηματισμός, γιατί μηχανεύεται και προκαλεί τις αληθινά άποκωδικοποιημένες ροές, άντικαθιστώντας όμως τούς κώδικες μέ μία λογιστική άξιωματική, άκόμα πιο καταπιεστική. Καί έτσι, ο καπιταλισμός, σύμφωνα μέ τήν κίνηση πού εναντιώνεται τήν ίδια του τήν τάση, δέν παύει νά προσεγγίζει τόν τοίχο και ταυτόχρονα νά τον μετατοπίζει πιο πέρα. "Η σχιζοφρένεια είναι τό άπόλυτο όριο, ένω ο καπιταλισμός είναι τό σχετικό όριο. Τρίτο: δέν ύπάρχει κοινωνικός σχηματισμός πού νά μήν προαισθάνεται ή νά μήν προβλέπει τήν πραγματική μορφή μέ τήν όποία τό όριο άπειλει νά φτάσει σ' αυτόν – πράγμα πού προσπαθεί νά άποτρέψει μέ όλες του τις δυνάμεις. "Από έδώ και ή έμμονή τών κοινωνικών σχηματισμών πού προηγήθηκαν από τόν καπιταλισμό, νά ένθηκεύουν τόν έμπορο και τόν τεχνικό, έμποδίζοντας έτσι τις ροές του χρήματος και τις ροές της παραγωγής νά άποκτήσουν μίαν αυτόνομια πού θά κατέστρεφε τούς κώδικές τους. Αυτό είναι τό πραγματικό όριο. Καί όταν τέτοιες κοινωνίες προσκρούουν στό πραγματικό αυτό όριο. – πού καταστέλλεται από

μέσα, αλλά τούς ξανάρχεται από έξω – νιώθουν μέ μελαγχολία πώς πλησιάζει τό τέλος τους. "Ο Bohannan λογουχάρη περιγράφει τήν οικονομική όργάνωση της φυλής τών Tiv – όργάνωση πού κωδικοποιεί τριών ειδών ροές: καταναλωτικά αγαθά, αγαθά γοήτρου, γυναίκες και παιδιά. "Όταν έμφανίζεται τό χρήμα, μπορεί νά κωδικοποιηθεί μονάχα ως αγαθό γοήτρου και όμως οι έμποροι τό μεταχειρίζονται για νά δάλουν στό χέρι τομείς καταναλωτικών αγαθών πού τούς κρατούσαν από παράδοση οι γυναίκες: όλοι οι κώδικες παραπαίουν. Τό νά αρχίσει βέβαια κανείς μέ χρήμα και νά τελειώσει μέ χρήμα, είναι μία επιχείρηση πού δέν μπορεί νά εκφραστεί μέ τή γλώσσα του κώδικα. "Όταν οι Tiv βλέπουν τά καμινία νά φεύγουν μέ τά έμπορεύματα για έξαγωγή, «οί πιο γέροι έλεεινολογούν τήν κατάσταση αυτή, ξέρουν τί γίνεται, αλλά δέν ξέρουν πού νά στρέψουν τή μομφή τους»³³ για τή σκληρή πραγματικότητα. Τέταρτο, όμως, τό όριο αυτό πού έχει άνασταλεί από τό έσωτερικό, είχε κιάλας προβληθεί σε μίαν πρωταρχή, σε μία μυθική μήτρα, σαν όριο φαντασιακό. Πώς νά συλλάβει κανείς αυτόν τόν εφιάλτη, τήν επένδυση του κοινωνικού σώματος από ροές μη-κωδικοποιημένες, πού κυλούν σαν τή λάδα; "Ενα άκατάσχετο κύμα από σκατά, όπως στον μύθο του Fourbe ή ή έντονη πρωτοδλαστική είσοδή, τό «έδώθε» της αίμυξίας, όπως στον μύθο του Yougougu πού φέρνει στον κόσμο τήν άναταραχή, ενεργώντας ως αντιπρόσωπος της επιθυμίας. "Απ' όπου, πέμπτο, ή τεράστια σημασία του έργου της μετατόπισης του όριου: του περάσματος του στο έσωτερικό του κοινωνικού σώματος, στο μέσο, ανάμεσα σ' ένα έκειθε συγγένειας έξ άγχιστείας και στο έδώθε της έξ αίματος συγγένειας: ανάμεσα στην άναπαράσταση της έξ άγχιστείας συγγένειας και τό παριστάνον της έξ αίματος συγγένειας – όπως άποδιώχνουμε τήν τρομακτική δύναμη ενός ποταμού, σκάθοντάς του μίαν τεχνητή κοίτη, ή εκτρέποντάς τον σε χιλιάδες μικρά ρηγά ρυάκια. Τό οιδιπόδειο είναι τό μετατοπισμένο αυτό όριο. Ναι, τό οιδιπόδειο είναι οικουμενικό. "Αλλά τό σφάλμα είναι νά πιστεύει κανείς στην άκόλουθη διαζευκτική πρόταση: ή τό οιδιπόδειο είναι προϊόν του συστήματος καταστολή-άπώθηση, και τότε δέν είναι οικουμενικό· ή είναι οικουμενικό, και τότε είναι στάση επιθυμίας. Στην πραγματικότητα τό οιδιπόδειο είναι οικουμενικό γιατί είναι μετατόπιση του όριου, πού φωλιάζει σε όλες τις κοινωνίες, τό μετατοπισμένο παριστάνον πού παραμορφώνει αυτό πού όλες οι κοινωνίες φοβούνται ως τό πιο σοβαρό άρνητικό τους, δηλαδή τις άποκωδικοποιημένες ροές της επιθυμίας.

Τούτο όμως δέν σημαίνει πώς τό καθολικό αυτό οιδιπόδειο όριο δρίσκεται «υπό κατοχή», στρατηγική κατοχή, σε όλους τούς κοινωνικούς

³³ Laura και Paul Bohannan, *The Tiv of Central Nigeria*, International African Institute, Λονδίνο, 1953.

σηματισμούς. Πρέπει να δώσουμε στην παρατήρηση του Kardiner όλο της τό νόημα: ένας Ίνδος ή ένας Έσκιμώος μπορούν να όνειρεύονται τον Οιδίποδα, χωρίς όμως και να είναι ύποταγμένοι στο σύμπλεγμα, «χωρίς να έχουν τό σύμπλεγμα»³⁴. Για να θρίσκεται τό οιδιπόδειο ύπό κατοχή, όρισμένοι όροι είναι άπαραίτητοι: πρέπει τό πεδίο τής κοινωνικής παραγωγής και άναπαραγωγής να άνεξαρμοποιηθεί από τήν οικογενειακή άναπαραγωγή, δηλαδή από τήν έδαφική μηχανή πού δηλώνει τίς έξ άγχιστείας και τίς έξ αίματος συγγένειες· πρέπει, χάρη στην άνεξαρμοτησία αυτή, τά άποσπασίμα τμήματα τής άλυσίδας να μετατραπούν σ' ένα ύπερβατικό άποσπασμένο άντικείμενο, πού συντριβεί τήν πολυσημία τους· πρέπει τό άποσπασμένο άντικείμενο (ό φαλλός) να εκτελέσει ένα είδος δίπλωσης, έφαρμογής ή έπαναγωγής, έπαναγωγής του κοινωνικού πεδίου, ως άφετηριακού συνόλου στο οικογενειακό πεδίο, πού τώρα όρίζεται ως σύνολο τέρατος και να εγκαταστήσει ένα δίχτυ άμφιμονοσήμαντων σχέσεων άνάμεσα στά δυό. Για να θρίσκεται τό οιδιπόδειο «ύπό κατοχή», δέν φτάνει να είναι ένα όριο ή ένα παριστανόμενο μετατοπισμένο στο σύστημα τής παράστασης· πρέπει ακόμα και να μεταναστεύσει μέσα στο σύστημα αυτό, και τό ίδιο να καταλάβει τή θέση του παριστανόντος τήν έπιθυμία. Οί προϋποθέσεις αυτές – άξεχώριστες από τους παραλογισμούς του άσυνείδητου – έχουν πραγματοποιηθεί στον καπιταλιστικό σχηματισμό – αν και έμπεριέχουν όρισμένους άρχαϊσμούς παρμένους από τους βάρβαρους ίμπεριαλιστικούς σχηματισμούς και ιδιαίτερα τή θέση του ύπερβατικού άντικειμένου. Ο Lawrence περιέγραψε πολύ ώραία τό καπιταλιστικό ύφος: «τό δημοκρατικό, βιομηχανικό μας καθεστώς, στό χρυσό μου-άγάπη μου-θέλω να δώ τή μαμά». Από τή μιά μεριά, όμως, είναι δλοφάνερο πώς οί πρωτόγονοι σχηματισμοί δέν εκπληρώνουν καθόλου τους όρους αυτούς. Άκριβώς, επειδή ή οικογένεια, μέ τά ανοίγματά της προς τίς έξ άγχιστείας συγγενείες της, συνεκτείνεται και συνταιριάζεται μέ τό ιστορικό κοινωνικό πεδίο, επειδή κινεί τήν ίδια τήν κοινωνική άναπαραγωγή, επειδή κινητοποιεί τά άποσπασίμα τμήματα, χωρίς ποτέ να τά μετατρέπει σε άποσπασμένο άντικείμενο – γι' αυτό, δέν είναι δυνατή καμιά έπαναγωγή, καμιά έφαρμογή πού θα άνταποκρινόταν στον οιδιπόδειο τύπο 3 + 1 (οί 4 γωνίες του πεδίου αναδιπλωμένες στα 3, σαν τραπεζομάτηλο, σύν ό ύπερβατικός όρος πού εκτελεί τή δίπλωση). «Νά μιλάς, να χορεύεις, να ανταλλάζεις, να διευκολύνεις τή ροή, ακόμα και να σφείς μέσα στην ανθρώπινη κοινότητα...», λέει ό ίδιος ό Parin, για να περιγράψει τή ρευστότητα των ροών και των πρωτόγονων κωδίκων³⁵. Μέσα στην πρωτόγονη κοινότητα

³⁴ Abram Kardiner, *The Individual and his Society*, σ. 248.

³⁵ Paul Parin και συνεργάτες: *Les Blancs pensent trop*, 1963, σ. 432. Για τή συνέχεια των γάμων και του πρωτόγονου κοινωνικού πεδίου, βλ. τίς παρατηρήσεις

παραμένουμε πάντα στο 4 + ν, στο σύστημα των προγόνων και των έξ άγχιστείας συγγενών. Δέν μπορεί κανείς να ύποστηρίξει πώς τό οιδιπόδειο έξακολουθεί να ύπάρχει επάπειρο· αντίθετα δέν κατορθώνει ούτε καν να άρχίσει να ύπάρχει· σταματούμε πάντα πολύ πριν από τό 3 + 1, και αν ύπάρχει πρωτόγονο οιδιπόδειο, πρόκειται για ένα άρνητικό οιδιπόδειο, μέ τήν έννοια τής άρνητικής έντροπίας. Τό οιδιπόδειο είναι πράγματι όριο ή μετατοπισμένο παριστανόμενο, αλλά μέ τέτοιο άκριβώς τρόπο ώστε τό κάθε μέλος τής ομάδας θρίσκεται πάντα εδώθε ή εκείθε, χωρίς ποτέ να καταλαμβάνει τή θέση (αυτό είναι πού ό Kardiner διαπίστωσε μέ τόση άκρίβεια στον τύπο πού άναφέραμε). Η άποικιοποίηση είναι εκείνη πού κάνει να ύπάρχει τό οιδιπόδειο, αλλά ένα οιδιπόδειο πού τό νιώθει κανείς τέτοιο πού είναι, καθάρη καταπίεση, έφόνσον προϋποθέτει πώς αυτοί οί Άγριοι στερούνται τον έλεγχο τής κοινωνικής τους παραγωγής· πώς είναι ώρμοι για να στραπούν προς τό μόνο πράγμα πού τους μένει, τήν οικογενειακή άναπαραγωγή· αλλά κι αυτή ακόμα τους επιβάλλεται οιδιποδοειοποιημένη, άλκοολική ή άρρωστική.

Από τήν άλλη μεριά, κι όταν ακόμα οί όροι έχουν εκπληρωθεί στην καπιταλιστική κοινότητα, πάλι τό οιδιπόδειο δέν παύει να είναι αυτό πού είναι: άπλό μετατοπισμένο παριστανόμενο, πού σφετερίζεται τή θέση του παριστανόντος τήν έπιθυμία, παγιδεύοντας τό άσυνείδητο μέ τους παραλογισμούς του, συντριβόντας δλόκληρη τήν έπιθυμητική παραγωγή και άντικαθιστώντας τήν μέ ένα σύστημα από δοξασίες. Τό οιδιπόδειο δέν είναι ποτέ *αίτία*: είναι έξαρτημένο από μιά πρωτότερη κοινωνική επένδυση όρισμένου τύπου, κατάλληλη να στραφεί στους οικογενειακούς προσδιορισμούς. Θα μάς πούνε ίσως πώς ένα τέτοιο άξίωμα μπορεί να ισχύει για τον ενήλικο, όχι όμως και για τό παιδί. Και βέβαια τό οιδιπόδειο γεννιέται στον νοϋ του πατέρα – όχι όμως κι άπόλυτα: διαμορφώνεται μονάχα όταν αρχίζουν οί επενδύσεις στο ιστορικο-κοινωνικό πεδίο του πατέρα. Κι αν τό οιδιπόδειο περνάει στον γιό, αυτό δέν γίνεται έξαιτίας μιάς οικογενειακής κληρονομικότητας, αλλά έξαιτίας μιάς σχέσης πολύ πιο σύνθετης, πού έξαρτιέται από τήν επικοινωνία άνάμεσα στα άσυνείδητα. Έτσι, ακόμα και στο παιδί, αυτό πού επεν-

του Jaulin στο έργο *La Paix blanche*, σ. 266: «Οί γάμοι δέν διέπονται από τους νόμους τής συγγένειας, αλλά ύπακούουν σε μιά δυναμική άπειρώς πιο σύνθετη, λιγότερο παγωμένη, πού ανακαλύπτει και χρησιμοποιεί στην κάθε στιγμή πολύ περισσότερες συντεταγμένες... Οί γάμοι είναι πιο πολύ μιά συναλλαγή πού ύπολογίζει στο αύριο και όχι στο χτές, και, όποσδήποτε, οί γάμοι και ή συναλλαγή τους είναι κάτι σύνθετο, όχι κάτι τό στοιχειώδες, και ποτέ κάτι τό παγωμένο. Κι ό λόγος δέν είναι καθόλου ότι ό άνθρωπος άποκτά νόμους μονάχα για να τους παραβαίνει...» – άνόητη αντίληψη τής παράδασης.

δύεται με τη βοήθεια των οικογενειακών ερεθισμάτων, είναι και πάλι το κοινωνικό πεδίο, καθώς και ολόκληρο ένα σύστημα από εξωοικογενειακές τομές και ροές. Η πρωταρχικότητα του πατέρα σε σχέση με το παιδί, νοείται αναλυτικά σε συνάρτηση με την πρωταρχικότητα των κοινωνικών επενδύσεων και αντι-επενδύσεων, σε σχέση με τις οικογενειακές επενδύσεις: θά το δούμε αυτό παρακάτω, όταν θά αναλύσουμε τα παραληρήματα. Ήδη όμως φαίνεται πώς το οιδιπόδειο είναι ένα αποτέλεσμα επειδή σχηματίζει ένα σύνολο τέρατος (τήν οικογένεια πού γίνεται μικρόκοσμος), όπου στρέφεται ή καπιταλιστική παραγωγή και αναπαραγωγή, πού τά όργανα και οι φορείς της δέν περνούν πιά καθόλου μέσα από μιά κωδίκωση των ροών της έξ άγχιστείας και έξ αίματος συγγένειας, αλλά από μιάν αξιωματική των αποκωδικομένων ροών. Έτσι, ο σχηματισμός της καπιταλιστικής εξουσίας απαιτεί έναν έσωτερικό αποικιακό σχηματισμό πού νά της ανταποκρίνεται, πού πάνω του μπορεί νά εφαρμόζεται και πού, χωρίς αυτόν, δέν θά είχε τή δύναμη νά επηρεάσει τις παραγωγές του άσυνείδητου.

Ύστερα άπ' όλα αυτά, τί νά πει κανείς για τή σχέση έθνολογία-ψυχανάλυση; Θά έφτανε άραγε ένας άβέβαιος παραλληλισμός όπου οι δύο θ' αντικρύζονταν μεταξύ τους με άμχανία, ένας παραλληλισμός ανάμεσα σε δύο όλοτελα αντιθετικούς τομείς του συμβολισμού; Έναν κοινωνικό τομέα των συμβόλων και ένα σεξουαλικό τομέα πού θ' αποτελούσε ένα είδος ιδιωτικής οικουμενικότητας, άτομικο-καθολικότητας; (Κι ανάμεσα στα δύο, έγκάρσιες γραμμές, άφου ο κοινωνικός συμβολισμός μπορεί νά μετατραπεί σε σεξουαλικό ύλικό, και ή σεξουαλικότητα σε τελετουργία κοινωνικής όμαδοποίησης). Έτσι όμως τοποθετημένο, τό πρόβλημα είναι πάρα πολύ θεωρητικό. Στην πράξη, ο ψυχαναλυτής έχει συχνά τήν άξίωση νά έξηγει στόν έθνολόγο τή σημασία του συμβόλου: τό σύμβολο «θέλει νά πει» φαλλός, ευνουχισμός, οιδιπόδειο. 'Ο έθνολόγος όμως άναζητά κάτι άλλο, κι άναρωτιέται ειλικρινά *σε τί μπορούν νά του χρησιμεύουν οι ψυχαναλυτικές έρμηνείες*. Η δυαδικότητα λοιπόν μετατοπίζεται, δέν θρίσκεται πιά ανάμεσα σε δύο τομείς, αλλά ανάμεσα σε δύο είδη έρωτημάτων: «Τί θέλει νά πει» και «Σέ τί χρησιμεύει»; Σέ τί χρησιμεύει – όχι μονάχα στόν έθνολόγο, αλλά σε τί χρησιμεύει και με ποιόν τρόπο λειτουργεί στόν ίδιο τόν σχηματισμό πού χρησιμοποιοεί τό σύμβολο³⁶. Δέν είναι καθόλου βέβαιο πώς αυτό πού ένα πράγμα «θέλει νά πει» χρησιμεύει σε κάτι. Μπορεί, λογουχάρη, τό οιδιπόδειο, νά μή χρη-

³⁶ 'Ο Roger Bastide ανέπτυξε συστηματικά τή θεωρία των δύο συμβολικών τομέων, *Sociologie et psychanalyse*, P.U.F., 1950. Άλλά ο E.R. Leach, ξεκινώντας από μιάν άνάλογη θεωρία, άναγκάστηκε νά μετατοπίσει τή δυαδικότητα και νά τήν τοποθετήσει ανάμεσα στο ζήτημα του νοήματος και στο ζήτημα τής χρήσης. Έτσι, τό πρόβλημα άλλαξε όλοτελα σημασία: όλ. «Magical Hair».

σιμεύει σε τίποτα, ούτε στους ψυχαναλυτές ούτε στο άσυνείδητο. Σέ τί θά χρησίμευε ο φαλλός, άχώριστος από τόν ευνουχισμό πού μάς στερεί τή χρήση του φαλλού; Λένε βέβαια πώς δέν πρέπει νά γίνεται σύγχυση ανάμεσα στο σημαίνόμενο και τό σημαίνον. Άλλά μήπως τό σημαίνον μάς άπαλλάσσει από τό έρώτημα «τί θέλει νά πει»; διαφέρει άραγε από τό ίδιο αυτό διαγραμμένο έρώτημα; Για μιάν άκόμα φορά θρίσκομαστε στο πεδίο τής παρατάσης. Οι άληθινές παρανοήσεις, οι πρακτικές παρανοήσεις ανάμεσα στους έθνολόγους (ή στους έλληνιστές) και τους ψυχαναλυτές, δέν προέρχονται από τήν παραγνώριση ή τήν άναγνώριση του άσυνείδητου, τής σεξουαλικότητας, τής φαλλικής φύσης του συμβολισμού. Καταρχήν, όλοι θά μπορούσαν νά συμφωνήσουν πάνω στο παρακάτω σημείο: *άπ' άκρη σ' άκρη*, όλα είναι σεξουαλικά, όλα έχουν ένα φύλο. 'Ο καθένας τό ξέρει, και πρώτοι-πρώτοι οι χρήστες. Οι πρακτικές παρανοήσεις προέρχονται πιο πολύ από τή βαθιά διαφορά ανάμεσα στα δύο είδη έρωτημάτων. Χωρίς νά τό διατυπώνουν πάντα καθαρά, οι έθνολόγοι και οι έλληνιστές θεωρούν πώς ένα σύμβολο δέν όρίζεται από αυτό πού θέλει νά πει, αλλά άπ' αυτό πού κάνει ή άπ' αυτό πού τό κάνουν. Θέλει πάντα νά πει φαλλός ή κάτι τό παρόμοιο, αλλά αυτό πού θέλει νά πει δέν λέει και σε τί χρησιμεύει. Κοντολογίς, δέν υπάρχει έθνολογική έρμηνεία, για τόν άπλούστατο λόγο ότι δέν υπάρχει έθνολογικό ύλικό: υπάρχουν μονάχα χρήσεις και λειτουργίες. Στο σημείο αυτό οι έθνολόγοι μπορεί νά έχουν πολλά νά διδάξουν στους ψυχαναλυτές: για τό πόσο άσήμαντο είναι τό έρώτημα : «τί θέλει νά πει». 'Όταν οι έλληνιστές αντικρίνουν τόν φροϋδικό Οιδίποδα, δέν πρέπει νά συμπεράνουμε και ότι αντιθέτουν άλλες έρμηνείες στην ψυχαναλυτική έρμηνεία. Ίσως οι έθνολόγοι και οι έλληνιστές νά έξαναγκάζουν τους ψυχαναλυτές νά άνακαλύψουν επιτέλους, για λογαριασμό τους, κάτι τό άνάλογο – ότι δηλαδή δέν υπάρχει ούτε άσύνειδο ύλικό, ούτε ψυχαναλυτική έρμηνεία, αλλά μονάχα χρήσεις, ψυχαναλυτικές χρήσεις των συνθέσεων του άσυνείδητου, πού δέν μπορούν νά όριστούν ούτε με τήν τοποθέτηση ενός σημαίνοντος, ούτε με τόν καθορισμό σημαίνόμενων. «Πώς λειτουργεί;» – αυτό είναι τό μόνο έρώτημα. Η σχιζο-άνάλυση παραιτείται από κάθε έρμηνεία, γιατί σκόπιμα παραιτείται από τήν άνακάλυψη άσύνειδου ύλικού: τό άσυνείδητο δέν «θέλει νά πει» τίποτα. Τό άσυνείδητο όμως φτιάχνει μηχανές, τις μηχανές τής επιθυμίας, και ή σχιζο-άνάλυση άνακαλύπτει τή χρήση και τόν τρόπο λειτουργίας τους στην ένυπαρκή τους μέσα στις κοινωνικές μηχανές. Τό άσυνείδητο δέν λέει τίποτα, μηχανεύεται. Δέν είναι εκφραστικό ούτε και παραστατικό, αλλά παραγωγικό. Τό σύμβολο είναι αποκλειστικά μιά κοινωνική μηχανή, πού λειτουργεί σάν επιθυμητική μηχανή, μιά επιθυμητική μηχανή πού λειτουργεί μέσα στην κοινωνική μηχανή, μιά επένδυση στην κοινωνική μηχανή από τήν επιθυμία.

Κανένας θεσμός, όπως και κανένα όργανο, δεν εξηγείται από τη χρήση του: αυτό ειπώθηκε και αποδείχτηκε πολλές φορές. Ένας βιολογικός σχηματισμός, ένας κοινωνικός σχηματισμός, δεν διαμορφώνονται με τον ίδιο τρόπο που λειτουργούν. Γι' αυτό και δεν υπάρχει βιολογική, κοινωνιολογική, γλωσσολογική κτλ. λειτουργική θεωρία (fonctionnalisme) στο επίπεδο των μεγάλων καθορισμένων συνόλων. Άλλα το ίδιο δεν συμβαίνει και με τις επιθυμητικές μηχανές ως στοιχεία μοριακά: εδώ ή χρήση, ή λειτουργία, ή παραγωγή, ή διαμόρφωση, είναι ένα και το ίδιο πράγμα. Και αυτή ίσα-ίσα ή σύνθεση της επιθυμίας εξηγεί – μέσα σε καθορισμένες συνθήκες – τα γραμμομοριακά σύνολα (ensembles molaires), μαζί με την ειδική τους χρήση σ' ένα βιολογικό, κοινωνικό ή γλωσσολογικό πεδίο. Γιατί οι μεγάλες γραμμομοριακές μηχανές προϋποθέτουν προκαθορισμένες συνδέσεις, που ή λειτουργία τους δεν τις εξηγεί, αφού απ' αυτές προέρχεται. Μόνον οι επιθυμητικές μηχανές δημιουργούν τις συνδέσεις που σύμφωνα μ' αυτές λειτουργούν – και λειτουργούν αυτοσχεδιάζοντας, εφευρισκοντας και διαμορφώνοντας τις. Μία γραμμομοριακή λειτουργική θεωρία είναι λοιπόν μία λειτουργική θεωρία που δεν προχώρησε αρκετά, που δεν έφτασε στις περιοχές εκείνες όπου ή επιθυμία μηχανεύεται, ανεξάρτητα από τη μακροσκοπική φύση των πραγμάτων που μηχανεύεται: οργανικά, κοινωνικά, γλωσσολογικά στοιχεία που θράζουν όλα στο ίδιο καζάνι. Η λειτουργική θεωρία δεν πρέπει να γνωρίζει άλλες μονάδες-πολλαπλότητες (unités-multiplicités) από τις ίδιες τις επιθυμητικές μηχανές και από τα περιγράμματα που σχηματίζουν σε όλους τους τομείς ενός πεδίου παραγωγής (τό «συνολικό γεγονός»). Μία μαγική άλυσίδα συνενώνει φυτά, τμήματα οργάνων, ένα κομμάτι από ρούχο, μιάν εικόνα του μπαμπά, τύπους και λόγια: δεν πρέπει να ρωτά κανείς «τί θέλει να πει αυτό», αλλά ποιά μηχανή είναι συναρμοσμένη μ' αυτόν τον τρόπο, ποιές ροές και ποιές τομές δημιουργούνται σε σχέση με άλλες τομές και άλλες ροές. Αναλύοντας τον συμβολισμό του διχαλωτού κλαριού στη φυλή των Ndembu, ο Victor Turner δείχνει ότι τα όνόματα που δίνονται στο κλαρί αυτό αποτελούν μέρος μιάς αλυσίδας που κινητοποιεί και τα είδη και τις ιδιότητες των δέντρων απ' όπου το κλαρί έχει κοπεί, καθώς και τα όνόματα των δέντρων αυτών, και τις τεχνικές μεθόδους που έχουν χρησιμοποιηθεί για την εξεργασία του κλαριού. Ωστόσο, γίνονται παρακρατήσεις και από τις σημαίνουσες άλυσίδες και από τις ύλικές ροές. Η εξηγητική σημασία (αυτό που λένε για το κάθε πράγμα) είναι ένα μόνο από τα στοιχεία, λιγότερο σημαντικό από την τελεστική χρήση (αυτό που κάνουν το κάθε πράγμα) ή τη θεσιακή λειτουργία (τή σχέση με άλλα πράγματα μέσα σ' ένα και το ίδιο πλέγμα). Σύμφωνα με τα παραπάνω, το σύμβολο δεν βρίσκεται ποτέ σε άμφιμονοσήμαντη σχέση με αυτό που «θέλει να πει», αλλά έχει πολυάριθμα σημεία αναφοράς, είναι «πάντα πολύφωνο

και πολυσήμαντο»³⁷. Αναλύοντας το μαγικό αντικείμενο *buti* στη φυλή των Kukuya του Κογκό, ο Pierre Bonnafé δείχνει πως είναι αχώριστο από τις πρακτικές συνθέσεις που το παράγουν, το καταγράφουν και το καταναλώνουν: δηλαδή ή μερική και μη-ειδική σύνδεση που συνθέτει τμήματα του σώματος του υποκειμένου με τα κομμάτια ενός ζώου· την εγκλειστική διάζευξη που καταγράφει το αντικείμενο στο σώμα του υποκειμένου και το μεταμορφώνει σε άνθρωπο-ζώο· την υπολειμματική σύζευξη που επιβάλλει στο «υπόλειμμα» ένα μακρινό ταξίδι, πριν το θάψει ή το καταποντίσει³⁸. Άν σήμερα οι έθνολόγοι εκδηλώνουν και πάλι έντονο ενδιαφέρον για την υποθετική έννοια του φετίχ, αυτό οφείλεται αναμφισβήτητα στην επίδραση της ψυχανάλυσης. Θά έλεγε όμως κανείς πως ή ψυχανάλυση τους δίνει τόσους λόγους να άμφιβάλλουν για την έννοια δσους και για να την προσέξουν. Γιατί ποτέ ή ψυχανάλυση δεν μιλά τόσο πολύ για Φαλλό-Οιδιπόδειο-Εύνοχισμό όσο όταν πρόκειται για το φετίχ. Ένω ό έθνολόγος έχει την αίσθηση πως υπάρχει ένα πρόβλημα πολιτικής εξουσίας, οικονομικής ισχύος, θρησκευτικής δύναμης, άεξώριστης από το φετίχ, άκόμα και όταν ή χρήση του είναι άτομική και ιδιωτική. Άς πάρουμε λογουχάρη τά μαλλιά, τις ιεροτελεστίες του κοψίματος των μαλλιών και της κόμμωσης: παρουσιάζει άραγε κανένα ενδιαφέρον να αναγάγουμε τις ιεροτελεστίες αυτές στην οντότητα «φαλλός» σάν αυτή να σήμαινε τό «χωριστό πράγμα», και να συναντούμε παντού τον πατέρα σάν τό συμβολικό παριστάνον του χωρισμού; Δεν παραμένουμε άραγε έτοι στο επίπεδο του ερωτήματος «τί θέλει να πει αυτό»; Ό έθνολόγος αντιμετωπίζει μία ροή τριχών, τις τομές μιάς τέτοιας ροής, αυτό που περνά από τη μία κατάσταση στην άλλη μέσω της

³⁷ Victor W. Turner, «Themes in the Symbolism of Ndembu Hunting Ritual», στο *Myth and Cosmos*, Natural History Press, 1967, σ. 249-269.

³⁸ Pierre Bonnafé, «Objet magique, sorcellerie et fétichisme?», *Nouvelle Revue de Psychanalyse*, τεύχος 2, 1970 («Οι Kukuya ισχυρίζονται πως ή φύση του αντικείμενου λίγο ενδιαφέρει: τό ούσιαστικό είναι να έχει δράση»). Βλ. άκόμα και Alfred Adler, *L'Ethnologue et les fétiches*. Τό τεύχος αυτό της Ν.Ρ.Ρ., που είναι άφιερωμένο στα «αντικείμενα του φετιχισμού», παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, γιατί οι έθνολόγοι δεν αντιπαραθέτουν εδώ διάφορες θεωρίες, αλλά εξετάζουν τη σημασία των ψυχαναλυτικών έρμηνειών σε συνάρτηση με τη δική τους έθνολογική πείρα, και τις κοινωνικές πρακτικές που μελετούν. Σ' ένα υπόμνημα με τίτλο *Les interprétations de Turner* (Πανεπιστήμιο της Nanterre), ό Eric Laurent κατόρθωσε να εμβαθύνει τά σχετικά μεθοδολογικά προβλήματα: υποστηρίζει την άναγκη να ανατραπούν διάφορες θεωρίες, και να δοθεί προτεραιότητα στη χρήση κι όχι στην εξήγηση ή τη δικαιώση, στην παραγωγικότητα και όχι στην έκφραστικότητα, στη σύγχρονη κατάσταση του κοινωνικού πεδίου και όχι στους κοσμολογικούς μύθους, στη συγκεκριμένη τελετουργική και όχι στα δομικά πρότυπα, στο «κοινωνικό δράμα», την πολιτική τακτική και στρατηγική κι όχι στα διαγράμματα της συγγένειας.

τομής. Όπως λέει ο Leach, τά μαλλιά, σάν επιμέρους αντικείμενα ή τμήμα πού μπορεί νά χωριστεί από τό σώμα, δέν αντιπροσωπεύουν έναν επιθετικό και χωρισμένο φαλλό· τά μαλλιά είναι ένα πράγμα καθαυτό, ένα ύλικό εξάρτημα μιās επιθετικής συσκευής, μιās χωριστικής μηχανής.

Κι εδώ άκόμα, τό πρόβλημα δέν συνίσταται στό άν ή ούσία μιās τελετουργίας είναι σεξουαλική, ή άν πρέπει νά λάβουμε υπόψη πολιτικές, οικονομικές και θρησκευτικές διαστάσεις πού ξεπερνούν τή σεξουαλικότητα. Όσον καιρό θά θέτουμε έτσι τό πρόβλημα όσον καιρό θά επιβάλλουμε μιάν έκλογή ανάμεσα στή λιμπιντο και στό nupen ή παρανόηση ανάμεσα σέ έθνολόγους και ψυχαναλυτές δέν μπορεί παρά νά όξύνεται – όπως δέν παύει νά μεγαλώνει κι ανάμεσα στους έλληνοιστές και τους ψυχαναλυτές άναφορικά μέ τόν Οιδίποδα. Ή ιστορία του Οιδίποδα – του στραβολόδη τύραννου – είναι φυσικά μιá δλόκληρη πολιτική ιστορία όπου βλέπουμε άντιμέτωπες τή δεσποτική μηχανή μέ τήν παλιά πρωτόγονη μηχανή (άπ' όπου και ή άρνηση και ή έπίμονη διατήρηση τής ίθαγένειας – όπως πολύ σωστά σημειώνει ο Lévi-Strauss). Αυτό όμως δέν φτάνει για νά άποσεξουαλικοποιήσουμε τό δράμα, κάθε άλλο. Στην πραγματικότητα, τό ζητούμενο είναι πώς άντιλαμβανόμαστε τή σεξουαλικότητα και τή λιμπιντική επένδυση. Πρέπει άραγε νά τίς συσχετίσουμε μ' ένα γεγονός, ή μ' ένα συναίσθημα πού παραμένει όστόσο οικογενειακό και οικείο, τό οικείο οιδιπόδειο συναίσθημα, άκόμα και όταν τό έρμηνεύουμε δομικά, από τή σκοπιά του καθαρού σημαίνοντος; Ή μήπως πρέπει νά τίς υποβάλλουμε στους προσδιορισμούς ενός ιστορικού κοινωνικού πεδίου, όπου ή οικονομία, ή πολιτική, ή θρησκεία, είναι πράγματα επενδυμένα από τή λιμπιντο σάν τέτοια πού είναι και όχι σάν παράγωγα του «μπαμπάς-μαμά»; Στην πρώτη περίπτωση, έχουμε μπροστά μας μεγάλα γραμμομοριακά σύνολα, μεγάλες κοινωνικές μηχανές – τήν οικονομία, τήν πολιτική κτλ. – έστω κι άν πρόκειται νά μελετήσουμε αυτό πού θέλουν νά πούν, εφαρμόζοντάς τα σ' ένα άφηρημένο οικογενειακό σύνολο, πού υποτίθεται ότι περιέχει τό μυστικό τής λιμπιντο: παραμένουμε έτσι μέσα στά πλαίσια τής παράστασης. Στη δεύτερη περίπτωση, ξεπερνούμε τά μεγάλα αυτά σύνολα – συμπεριλαμβανομένης και τής οικογένειας – και στρεφόμαστε στα μοριακά στοιχεία πού σχηματίζουν τά εξάρτηματα και τά γρανάζια των επιθυμητικών μηχανών. Προσπαθούμε νά έρευνήσουμε πώς λειτουργούν αυτές οι επιθυμητικές μηχανές, πώς εισβάλλουν και υπο-καθορίζουν τίς κοινωνικές μηχανές, πού τίς συγκροτούν σέ μεγάλη κλίμακα. Φτάνουμε έτσι στις περιοχές ενός παραγωγικού άσυνείδητου, ενός άσυνείδητου μοριακού, μικρολογικού ή μικροψυχικού, πού δέν θέλει πιά τίποτα νά πεί και πού τίποτα δέν παριστάνει. Ή σεξουαλικότητα δέν θεωρείται πιά ειδική ένεργεια πού συνενώνει πρόσωπα προερχόμενα από τά μεγάλα σύνολα, αλλά μοριακή ένεργεια πού συνδέει μόρια μέ επιμέρους αντικείμενα (λιμπιντο),

πού όργανώνει έγκλειστικές διαζεύξεις πάνω στο γιγάντιο μόριο του δίχως όργανα σώματος (nupen) και κατανέμει τίς θέσεις άνάλογα μέ περισχές παρουσίας ή μέ ζώνες έντασης (voluptas). Γιατί οι επιθυμητικές μηχανές είναι άκριβώς αυτό: ή μικροψυχική του άσυνείδητου, τά στοιχεία του μικρο-άσυνείδητου. Άλλά στή μορφή αυτή δέν υπάρχουν ποτέ άνεξάρτητα από τά ιστορικά γραμμομοριακά σύνολα, από τους μακροσκοπικούς κοινωνικούς σχηματισμούς πού τους συγκροτούν στατιστικά. Μ' αυτήν τήν έννοια, δέν υπάρχει τίποτε άλλο παρά επιθυμία και κοινωνία. Πίσω από τίς συνειδητές επενδύσεις των οικονομικών, πολιτικών, θρησκευτικών κλπ. σχηματισμών, υπάρχουν άσυνείδητες σεξουαλικές επενδύσεις, μικρο-επενδύσεις, πού δείχνουν μέ ποιόν τρόπο ή επιθυμία είναι παρούσα σ' ένα κοινωνικό πεδίο, και πώς προσεταιρίζεται τούτο τό πεδίο, σάν στατιστικά καθορισμένη περιοχή πού συνδέεται μ' αυτήν. Οι επιθυμητικές μηχανές λειτουργούν μέσα στις κοινωνικές μηχανές, σάν νά διατηρούν τόν δικό τους τρόπο λειτουργίας μέσα στο γραμμομοριακό σύνολο πού διαμορφώνουν, από τό άλλο μέρος, στο έπίπεδο των μεγάλων αριθμών. Ένα σύμβολο, ένα φετίχ, είναι έκδηλώσεις μιās επιθυμητικής μηχανής. Ή σεξουαλικότητα δέν είναι καθόλου ένας γραμμομοριακός προσδιορισμός πού μπορεί νά παρασταθεί σ' ένα οικογενειακό σύνολο, αλλά ο μοριακός υποκαθορισμός πού λειτουργεί μέσα στα κοινωνικά σύνολα, και κατά δεύτερο λόγο τά οικογενειακά, πού χαράζουν τό πεδίο παρουσίας και παραγωγής τής επιθυμίας: δλόκληρο ένα μη-οιδιπόδειο άσυνείδητο, πού δέν μπορεί νά παράγει τό οιδιπόδειο παρά μόνο σάν έναν από τους δευτερεύοντες στατιστικούς σχηματισμούς του («συμπλέγματα»), στο τέρας μιās ιστορίας όπου παίζεται τό μέλλον των κοινωνικών μηχανών, ο τρόπος λειτουργίας τους σέ σύγκριση μέ τόν τρόπο λειτουργίας των επιθυμητικών μηχανών.

*
* *

Ή άναπαράσταση είναι πάντα μιá καταστολή-άπώθηση τής επιθυμητικής παραγωγής, αυτό συμβαίνει όστόσο μέ πολύ διαφορετικούς τρόπους, άνάλογα μέ τόν συγκεκριμένο κοινωνικό σχηματισμό. Τό σύστημα τής παράστασης περιέχει τρία στοιχεία όργανωμένα σέ βάθος: τό άπωθημένο παριστάνον, τήν άπωθούσα παράσταση και τό μετατοπισμένο παριστανόμενο. Άλλά τά όργανα πού τά διαμορφώνουν είναι κι αυτά μεταβλητά: υπάρχουν άποδημήσεις μέσα στο σύστημα. Δέν έχουμε κανένα λόγο νά πιστεύουμε στην καθολικότητα ενός και μόνον κοινωνικο-πολιτισμικού μηχανισμού άπώθησης. Μπορούμε νά μιλάμε για ένα μεγαλύτερο ή μικρότερο συντελεστή συγγένειας ανάμεσα στις κοινωνικές μηχανές και τίς επιθυμητικές μηχανές, άνάλογα μέ τόν βαθμό συγγένειας

των τρόπων λειτουργίας τους, ανάλογα με τό πόσο οι επιθυμητικές μηχανές είναι ικανές να περάσουν τις συνδέσεις και τις αλληλεπιδράσεις τους στον στατιστικό τρόπο λειτουργίας των κοινωνικών μηχανών, ανάλογα με τό πόσο οι κοινωνικές μηχανές εκτελούν μιά κίνηση αποκόλλησης σέ σχέση με τις επιθυμητικές μηχανές, ανάλογα με τό αν τά θανατηφόρα στοιχεία μένουν πιασμένα μέσα στό μηχανισμό τής επιθυμίας, ενθουσιάζονται μέσα στην κοινωνική μηχανή, ή αν αντίθετα, συνενώνονται ένα ενστικτο θανάτου άπλωμένο σέ όλόκληρη τήν κοινωνική μηχανή, και πού συντρίβει τήν επιθυμία. Κυριότερος παράγοντας, σέ όλες αυτές τις περιπτώσεις, είναι ο τύπος ή τό είδος τής κοινωνικής έγγραφής, τό αλφάβητό της, οι χαρακτήρες της: πράγματι, ή έγγραφή πάνω στό κοινωνικό σώμα είναι παράγοντας μιάς δευτερεύουσας άπώθησης ή «κυριολεκτικής» άπώθησης, πού θρίσκει κατανάγκη σέ σχέση με τήν επιθυμητική έγγραφή του δίχως όργανα σώματος, καθώς και με τήν πρωταρχική άπώθηση πού τό δίχως όργανα σώμα άσκει κίβλας στην περιοχή τής επιθυμίας. Η σχέση όμως αυτή είναι βασικά μεταβλητή. Υπάρχει πάντα κοινωνική άπώθηση, αλλά ο μηχανισμός τής άπώθησης ποικίλλει ανάλογα κυρίως μ' εκείνο πού παίζει τόν ρόλο του παριστάνοντος πάνω στό όποιο στηρίζεται. Μ' αυτήν τήν έννοια, είναι δυνατό οι πρωτόγονοι κώδικες – τήν ίδια στιγμή όπου εφαρμόζονται με τή μεγαλύτερη επαγρύπνηση και στή μεγαλύτερη έκταση πάνω στίς ροές τής επιθυμίας, άλυσοδένοντάς τες σ' ένα σύστημα σκληρότητας, να διατηρούν άπειρώς στενότερη συγγένεια με τις επιθυμητικές μηχανές απ' ότι ή καπιταλιστική άξιοματική, πού μόλαταύτα έλευθερώνει άποκωδικομένες ροές. Κι αυτό, γιατί ή επιθυμία δέν είναι άκόμα παγιδευμένη, δέν έχει άκόμα είσαχθεί σ' ένα σύνολο από άδιέξοδα, οι ροές δέν έχουν άκόμα τίποτε χάσει από τήν πολυσημία τους, και τό άπλό παριστάνόμενο μέσα στην παράσταση δέν έχει άκόμα καταλάβει τή θέση του παριστάνοντος. Για να κρίνουμε, στην κάθε περίπτωση, τή φύση του μηχανισμού τής άπώθησης και τις συνέπειες πού έχει πάνω στην επιθυμητική παραγωγή, πρέπει επομένως να παίρνουμε υπόψη όχι μόνον όρισμένα στοιχεία τής παράστασης, όπως αυτά οργανώνονται σέ βάθος, αλλά και τόν τρόπο πού ή ίδια ή παράσταση οργανώνεται στην επιφάνεια – στην επιφάνεια έγγραφής του κοινωνικού σώματος.

Η κοινωνία δέν κάνει άνταλλαγές· τό κοινωνικό σώμα έγγράφει: δέν άνταλλάζει, αλλά σημαδεύει τά σώματα πού είναι γή. Όπως είδαμε παραπάνω, ο θεσμός τής όφειλης πηγάζει άμεσα από τις απαιτήσεις τής άγριας έγγραφής. Γιατί ή όφειλή είναι ή ένότητα τής άγχιστείας, και ή άγχιστεία είναι ή ίδια ή παράσταση. Η έξ άγχιστείας συγγένεια είναι εκείνη πού κωδικώνει τις ροές τής επιθυμίας και πού – με τή μεσολάβηση τής όφειλης – φτιάχνει για τόν άνθρωπο μιά μνήμη από λόγια. Αυτή άπωθει τή μεγάλη έντονη και άφωνη μνήμη τής έξ αίματος συγγέ-

νειας – τήν πρωτοβλαστική εισροή ως τό παριστάνον των μή-κωδικομένων ροών, πού πλημμυρίζουν τά πάντα. Η όφειλή είναι εκείνη πού στοιχειοθετεί τις έξ άγχιστείας συγγένειες με τις έκτεταμένες τώρα έξ αίματος συγγένειες, για να σχηματίσει και να σφρηλατήσει ένα σύστημα σέ έκταση (παράσταση) πάνω στην άπώθηση των νυχτερινών έντάσεων. Η έξ άγχιστείας συγγένεια-όφειλή άντιστοιχεί σ' εκείνο πού ο Nietzsche περιέγραφε ως προϊστορικό έργο τής άνθρωπότητας: τό να χρησιμοποιεί τήν πιο σκληρή μνημοτεχνία κατάσαρκα, για να επιβάλλει μιά μνήμη των λόγων βασισμένη στην άπώθηση τής παλιάς βιο-κοσμικής μνήμης. Γι' αυτό και είναι τόσο σπουδαίο να θεωρούμε τήν όφειλή σαν μιά άμεση συνέπεια τής πρωτόγονης έγγραφής, αντί να τή μετατρέπουμε (όπως και τις ίδιες τις έγγραφές) σέ έμμεσο όργανο τής οικουμενικής άνταλλαγής. Τό έρώτημα πού ο Mauss είχε τουλάχιστο άφήσει άνοιχτό: ή όφειλή είναι άραγε πρωταρχική σέ σχέση με τήν άνταλλαγή, ή μήπως είναι μονάχα ένα τρόπος άνταλλαγής, ένα μέσο για τήν έξυπνέτητη άνταλλαγής; ο Lévi-Strauss φάνηκε να τό κλείνει με μιάν άπάντηση κατηγορηματική: ή όφειλή είναι μονάχα ένα έποικοδόμημα, μιά συνειδητή μορφή, όπου έξαγυρώνεται ή ασύνειδη κοινωνική πραγματικότητα τής άνταλλαγής³⁹. Δέν πρόκειται για θεωρητική συζήτηση πάνω στα βασικά προβλήματα· έδώ θίγονται όλόκληρη ή αντίληψη τής κοινωνικής λειτουργίας και τά αξιώματα πού συνεπάγεται ή λειτουργία αυτή, καθώς και όλόκληρο τό πρόβλημα του άσυνειδητου. Αν όμως ή άνταλλαγή άποτελεί τήν ουσία των πραγμάτων, γιατί πρέπει σώνει και καλά να μη μοιάζει με άνταλλαγή – και μάλιστα καθόλου; Γιατί θά πρέπει να είναι μιά δωρεά ή μιά άντι-δωρεά, και όχι μιά άνταλλαγή; Και γιατί θά πρέπει ο δωρητής, για να δείξει πως δέν περιμένει μιάν άνταλλαγή, πού έστω αναβάλλεται, να θρίσκει και στή θέση ανθρώπου πού τόν κλέβουν; Η κλοπή είναι εκείνη πού έμποδίζει τή δωρεά και τήν άντι-δωρεά να μπουν σέ μιά σχέση άνταλλαγής. Η επιθυμία άγνοεί τήν άνταλλαγή, γνωρίζει μονάχα τήν κλεψιά και τή δωρεά, και καμιά φορά τή μιά μέσα στην άλλη υπό τήν επήρεια μιάς πρωταρχικής όμοφυλοφιλίας. Λογούχαρη ή άντι-άνταλλακτική έρωτική μηχανή, πού ο Joyce θά συναντήσει

³⁹ Lévi-Strauss, «Introduction à l'oeuvre de Marcel Mauss», στο *Sociologie et Anthropologie*, P.U.F., σ. 38-39. Βλ. και *Structures élémentaires de la parenté*, σ. 209: «Πρέπει να εξηγήσουμε γιατί τό γενικευμένο σύστημα άνταλλαγής μένει στή βάση, και σέ τί όφείλεται τό γεγονός ότι τό σύστημα πού θρίσκει στην επιφάνεια διατυπώνεται με όρους πολύ διαφορετικούς». Πώς, με άφετηρία τήν αρχή αυτήν, ο Lévi-Strauss καταλήγει σέ μιάν αντίληψη για τό άσυνειδητο ως κενής μορφής, άδιάφορης στίς παρορμήσεις τής επιθυμίας, βλ. *Anthropologie structurale*, σ. 224. Είναι άλήθεια ότι ή σειρά των *Mythologiques* έξεργάζεται μιά θεωρία για τους πρωτόγονους κώδικες, τις κωδικοποιήσεις των ροών και των όργάνων, πού ξεπερνά τήν αντίληψη αυτή τής άνταλλαγής.

στους Έξόριστους και ο Klossowski στη Ρομπέρτα. «Στήν ιδεολογία της φυλής των Gouma, όλα δείχνουν πώς μιά γυναίκα προσφέρεται μονάχα σάν δωρεά (και τότε έχουμε τό lituatieli), ή είναι αντικείμενο άρπαγής ή άπαγωγής – δηλαδή, κατά κάποιο τρόπο, κλέβεται (και τότε έχουμε τό lipwotali)· κάθε γάμος πού θά παρουσιαζόταν πάρα πολύ έκδηλα σάν άποτέλεσμα άμεσης ανταλλαγής ανάμεσα σέ δυό γενεαλογικές γραμμές ή τμήματα από γενεαλογικές γραμμές, δέν άπαγορεύεται ρητά στήν κοινωνία αυτήν, αλλά πάντα άποδοκιμάζεται»⁴⁰. Μπορούμε άραγε νά πούμε πώς άν ή επιθυμία άγνοεί τήν ανταλλαγή, αυτό συμβαίνει επειδή ή ανταλλαγή είναι τό άσυνείδητο τής επιθυμίας; Ή μήπως τήν άγνοεί έξαιτίας τής γενικευμένης ανταλλαγής; Άλλά μέ ποιό δικαίωμα μπορούμε νά πούμε πώς οι διακοπές όφειλής είναι δευτερεύουσες σέ σχέση μέ μιάν όλότητα «πιό πραγματική»; Και όμως ή ανταλλαγή είναι γνωστή – πολύ γνωστή – αλλά σάν κάτι πού πρέπει νά ξεριζώνεται, νά ένθηκεύεται, νά τετραγωνίζεται άυστηρά, ώστε νά μήν αναπτύσσεται καμιά αντίστοιχη άξία ως άξια ανταλλαγής πού θά έμπαζε τόν επιάλτη μιās έμπορευματικής οικονομίας. Ή πρωτόγονη συναλλαγή χρησιμοποiei σάν μέθοδο μάλλον τό παζάρεμα, κι όχι τόν καθορισμό μιās ισοδύναμης μορφής τής άξίας – πράγμα πού θά είχε σάν συνέπεια τήν αποκωδίκωση τών ροών και τήν κατάρρευση του τρόπου έγγραφής πάνω στό κοινωνικό σώμα. Έτσι, ξαναγυρίζουμε εκεί άπ' όπου ξεκινήσαμε: ή άναστολή και ή άποτροπή τής ανταλλαγής δέν άποδείχνει καθόλου τήν πρωταρχική της πραγματικότητα, αντίθετα άποδείχνει πώς τό ούσιαστικό δέν είναι ή ανταλλαγή αλλά ή έγγραφη και τό σημάδεμα. Και όταν θεωρούμε τήν ανταλλαγή άσύνειδη πραγματικότητα, ακόμα κι άν βασίζομαστε στά δικαιώματα τής δομής και στήν αναγκαία μή άριότητα τής κάθε συμπεριφοράς και τής κάθε ιδεολογίας σέ σχέση μέ τή δομή αυτήν, ύποστασιώ-νουμε άπλως τίς άρχές μιās ψυχολογίας τής ανταλλαγής, για νά έξηγήσουμε θεσμούς πού, μολαταύτα, άναγνωρίζουμε ότι δέν είναι θεσμοί ανταλλαγής. Και, προπαντός ύποβιδιάζουμε σαφώς τό ίδιο τό άσυνείδητο σέ μιά κενή μορφή, άπ' όπου ή επιθυμία ή ίδια άπουσιάζει ή άποδιώχεται. Ή μορφή αυτή μπορεί νά προσδιορίζει ένα προ-συνείδητο, άσφαλώς όμως όχι τό άσυνείδητο. Γιατί, άν είναι άλήθεια πώς τό άσυνείδητο δέν διαθέτει ύλικό ή περιεχόμενο, δέν σημαίνει πώς άποτελεί μιά κενή μορφή, αλλά είναι πάντα, και τώρα κιόλας, μηχανή πού λειτουργεί, επιθυμητική μηχανή και όχι άνορεξική δομή.

Ή διαφορά ανάμεσα στή μηχανή και τή δομή φαίνεται στά άξιώματα πού διέπουν έμμεσα τήν ανταλλακτική δομική αντίληψη του κοινωνικού σώματος, μέ όλα τά συγκεκριμένα πού πρέπει νά είσασθοϋν για νά μπο-

⁴⁰ Michel Cartry, «Clans, lignages et groupements familiaux chez les Gourmantché», *L'Homme*, Άπριλιος 1966, σ. 74.

ρέσει μιά δομή νά λειτουργήσει. Πρώτα-πρώτα, δύσκολα μπορεί κανείς νά άποφύγει στίς δομές τής συγγένειας νά πάρει ύπόψη ότι οι έξ άγχιστείας συγγένειες προέρχονται από τίς γενεαλογικές γραμμές τής έξ αίματος συγγένειας και τίς σχέσεις ανάμεσά τους, μ' όλο πού οι πλάγιες έξ άγχιστείας συγγένειες και τά σύνολα τών όφειλών είναι εκείνα πού καθορίζουν τίς έξ αίματος συγγένειες πού άπλώνονται στό έκτατικό σύστημα και όχι τό αντίστροφο. Κατά δεύτερο λόγο, ύπάρχει ή τάση νά θεωρείται τό σύστημα αυτό σάν λογική συνδυαστική αντί νά παίρνεται τέτοιο πού είναι, δηλαδή σάν ένα σύστημα φυσικό όπου οι έντάσεις κατανέμονται, και άλλες μέν εκμηδενίζονται και σταματοϋν κάποιο ρεύμα, άλλες πάλι διευκολύνουν τή διοχέτευση του ρεύματος κλπ.: ή αντίρρηση ότι οι ιδιότητες πού αναπτύσσονται στό σύστημα δέν είναι μονάχα φυσικά αντικείμενα «άλλά και άξιώματα, δημόσιες θέσεις, προνόμια», φαίνεται νά δείχνει μιά παραγνώριση του ρόλου πού παίζουν τά άσύμμετρα και οι άνισότητες μέσα στό σύστημα. Τρίτο, ακριβώς ή ανταλλακτική δομική αντίληψη έχει τήν τάση νά θέτει ως άξιωμα ένα είδος πρωταρχικής ισορρόπησης τών τιμών, ισοδυναμίας ή ισοτιμίας, στίς θεμελιακές άρχές, έστω κι άν έξηγει ότι οι άνισότητες είσχωρουν κατανάγκη στίς συνέπειες. Είναι χαρακτηρισικότατη, από τούτη τήν άποψη ή πολεμική μεταξύ Lévi-Strauss και Leach, σχετικά μέ τόν γάμο στή φυλή των Kachin. Ή Lévi-Strauss, μιλώντας για μιά «σύγκρουση ανάμεσα στίς συνθήκες ισοτιμίας τής γενικευμένης ανταλλαγής και τίς άριστοκρατικές της συνέπειες», άποδίδει στον Leach τήν πεποίθηση ότι τό σύστημα βρίσκεται σέ ισορρόπηση. Τό πρόβλημα ώστόσο είναι όλο-τελα διαφορετικό: πρόκειται για τό άν ή άνισορροπία είναι παθολογική και σάν τέτοια άποτελεί συνέπεια, όπως πιστεύει ο Lévi-Strauss, ή είναι λειτουργική και σάν τέτοια άποτελεί άρχή, όπως φρονεί ο Leach⁴¹. Ή άστάθεια είναι άραγε παράγωγη, σέ σχέση μέ τό ιδανικό τής ανταλλαγής, ή μήπως είναι ήδη δοσμένη στίς προϋποθέσεις, μήπως συμπεριλαμβάνεται στήν έτερογένεια τών όρων πού συνθέτουν τίς παροχές και τίς αντι-παροχές; Όσο περισσότερο δίνει προσοχή στίς οικονομικές και τίς πολιτικές συναλλαγές πού γίνονται μέ διάμεσο τίς άγχιστείες στή φύση τών αντι-παροχών πού αντισταθμίζουν τήν άνισορροπία τών παροχών τών γυναικών και, γενικά, στον πρωτότυπο τρόπο πού ύπολογίζεται τό σύνολο τών παροχών σέ μιάν ιδιαίτερη κοινωνία, τόσο πιό καθαρά αναφαίνεται ο κατανάγκη «άνοιχτός» χαρακτήρας του έκτατικού συστήματος, καθώς και ο πρωτόγονος μηχανισμός τής υπεραξίας. Άλλά – κι εδώ

⁴¹ Lévi-Strauss, *Les Structures élémentaires de la parenté*, σ. 306-308. Βλ. και πώς παρουσιάζει τήν άποψη του Leach, σ. 276 κ.έ. Άλλά και για τήν ίδια αυτή θεωρία, βλ. Leach, *Critique de l'Anthropologie*, 1966, γαλλ. μετάφρ. P.U.F., σ. 152-154 και 172-174.

φτάνουμε στο τέταρτο σημείο – ή ανταλλακτιστική αντίληψη πρέπει αναγκαστικά να προϋποθέτει ένα σύστημα «κλειστό», στατιστικά κλειστό, και να ενισχύει τη δομή με μία ψυχολογική πεποίθηση («Τήν πίστη ότι ο κύκλος θά ξανακλείσει»). «Όχι μονάχα τό ουσιαστικό άνοιγμα του συνόλου των όφειλών – ανάλογα μέ τίς πλάγιες άγχιστείες και τίς διαδοχικές γενιές – αλλά, πάνω άπ' όλα, ή σχέση ανάμεσα στους στατιστικούς σχηματισμούς και τά μοριακά τους στοιχεία, άνάγονται έτσι στην άπλή έμπειρική πραγματικότητα, σάν άταιρίαστη μέ τό δομικό πρότυπο⁴². Τελικά όμως, όλα αυτά έξαρτιόνται από ένα αξίωμα πού βαραινεί πάνω στην ανταλλακτιστική έθνολογία στον ίδιο τουλάχιστο βαθμό πού έχει προσδιορίσει και την άστική πολιτική οίκονομία: δηλαδή την ύπαγωγή της κοινωνικής άναπαραγωγής στή σφαίρα της κυκλοφορίας. Σημειώνεται μονάχα ή φαινομενικά άντικειμενική κίνηση, όπως αυτή καταγράφεται πάνω στο κοινωνικό σώμα, χωρίς νά λαβαίνεται υπόψη τό πραγματικό όργανο πού την έγγράφει και οι οίκονομικές και πολιτικές δυνάμεις, πού χάρη σ' αυτές έγγράφεται· παραβλέπεται τό ότι ή έξ άχιστείας συγγένεια είναι ή μορφή πού μ' αυτήν τό κοινωνικό σώμα οίκειώνεται τίς έργασιακές συνδέσεις μέσα στον διαζευκτικό τρόπο λειτουργίας των έγγραφών του. «Πράγματι, από την άποψη των σχέσεων παραγωγής, ή κυκλοφορία των γυναικών έμφανίζεται σάν κατανομή της έργατικής δύναμης· αλλά, στην ιδεολογική παράσταση πού σχηματίζει ή κοινωνία για την οίκονομική της βάση, ή πλευρά αυτή σήνει, μπροστά στις σχέσεις ανταλλαγής, μ' όλο πού οι τελευταίες είναι άπλώς ή μορφή πού παίρνει ή κατανομή αυτή στή σφαίρα της κυκλοφορίας: άπομονώνοντας τό στοιχείο κυκλοφορία στή διαδικασία της άναπαραγωγής, ή έθνολογία προσεπικυρώνει την παράσταση αυτήν, και δίνει έτσι στην άστική οίκονομία όλη την άποικιακή της έκταση»⁴³. «Έτσι ουσιαστικό στοιχείο θεωρήσαμε όχι την ανταλλαγή και την κυκλοφορία, πού έξαρτιόνται άπόλυτα από τίς άπαιτήσεις της έγγραφής, αλλά την ίδια την έγγραφή, τίς πύρινες γραμμές της, τό αλφάβητό της μέσα στά σώματα και τά σύνολα των όφειλών της. Ποτέ ή πλαδαρή δομή δέν θά λειτουργούσε και δέν θά ώθούσε στην κυκλοφορία, χωρίς τό σκληρό στοιχείο της μηχανής, πού πρυτανεύει στις έγγραφές.

Οι άγριοι σχηματισμοί είναι προφορικοί, φωνητικοί, αλλά όχι έπειδή τους λείπει ένα σύστημα γραφής: ένας χορός πάνω στή γή, ένα σχεδιάσμα πάνω σ' έναν τοίχο, ένα σημάδι πάνω στο σώμα, άποτελούν ένα σύστημα γραφής, ένα γεω-γραφισμό, μία γεω-γραφία. Οι σχηματισμοί

⁴² Lévi-Strauss, *Les Structures élémentaires...*, σ. 222-223 (βλ. τη στατιστική σύγκριση μέ τους «κυκλιστές»).

⁴³ Emmanuel Terray, *Le Marxisme devant les sociétés primitives*, Maspero, 1969, σ. 164.

αυτοί είναι προφορικοί ακριβώς έπειδή διαθέτουν ένα σύστημα γραφής ανεξάρτητο από τη φωνή, σύστημα πού δέν εϋθυγραμμίζεται μέ τη φωνή, δέν υποτάσσεται σ' αυτήν, αλλά συνδέεται, συνδιατάσσεται μ' αυτήν «μέσα σε μίαν όργάνωση πού, κατά κάποιο τρόπο, είναι άκτινωτή» και πολυδιάστατη. (Πρέπει νά πούμε τό αντίθετο για τη γραμμική γραφή: οι πολιτισμοί παύουν νά είναι προφορικοί, μόνον όταν χάνουν διαρκώς την ανεξαρτησία και τίς ξεχωριστές διαστάσεις του συστήματος γραφής· εϋθυγραμμιζόμενος μέ τη φωνή, ό γραφισμός την υποσκελίζει και γεννά μία πλασματική φωνή). Ο Leroi-Gourhan περιγράφει θαυμάσια τους δύο αυτούς έτερογενείς πόλους της άγριας έγγραφής ή της έδαφικής παράστασης: τό ζεύγμα φωνή-άκρόαση και χέρι-γραφή⁴⁴. Πώς λειτουργεί μία τέτοια μηχανή; – γιατί βέβαια λειτουργεί: ή φωνή είναι μία φωνή άγχιστείας, μέ την όποία συντάσσεται, χωρίς καμιάν όμοιότητα, μία γραφή, από τη μεριά της έκτεταμένης έξ αίματος συγγένειας. Πάνω στο σώμα της νέας κοπέλας τοποθετούν την κολοκύθα της έκτομής. Από τους συγγενείς του άντρα, προμηθεύονται την κολοκύθα πού θά χρησιμέψει σάν άγωγός της φωνής της άγχιστείας· αλλά τό γραφικό σχέδιο θά χαρακτηί από ένα μέλος της φατριάς της κοπέλας. Η συνάρθρωση των δύο στοιχείων γίνεται κατάσαρκα και άποτελεί τό σημείο πού δέν είναι όμοιότητα ή μίμηση, ούτε και εκδήλωση του σημαίνοντος, αλλά θέση και παραγωγή επιθυμίας: «Για νά δλοκληρωθεί ή μεταμόρφωση της κοπέλας, πρέπει νά τελεσθεί άμεση έπαφή ανάμεσα στην κοιλιά της, από τη μία μεριά, και την κολοκύθα και τά έγγεγραμμένα σημεία από την άλλη. Η κοπέλα πρέπει νά έμποτισθεί σαρκικά από τά σημεία της τεκνοποίησης και τά σημεία αυτά νά ένωματωθεί. Οι κοπέλες δέν διδάσκονται ποτέ, τον καιρό της μύησης τους, τί σημαίνουν τά ιδεογράμματα. Τό σημείο επιδρά μέ την έγγραφή του στή σάρκα... Η έγγραφή πάνω στή σάρκα δέν έχει μονάχα τό νόημα ενός μηνύματος, αλλά είναι ένα μέσο δράσης πού έπενεργεί πάνω στο ίδιο τό σώμα... Τά σημεία όρίζουν τά πράγματα πού σημαίνουν, και ό τεχνίτης των σημείων όχι μόνο δέν είναι άπλός άπομμητής, αλλά και εκπληρώνει ένα έργο πού θυμίζει τό θεϊκό έργο»⁴⁵. Πώς όμως νά έξηγήσουμε τον όρλο της δράσης, πού σημειώνει ό Leroi-Gourhan, τόσο στην ένάτηνση του προσώπου πού μιλάει, όσο και στην άνάγνωση του χειροποίητου γραφισμού; Η ακριβέστερα: ποιά δύναμη δίνει στο μάτι την ίκανότητα νά συλλάβει την τρομακτική ίσοδυναμία ανάμεσα στή φωνή της άγχιστείας πού επιβάλλει κι έξαναγκάζει, και στο σώμα πού πάσχει έξαιτίας του

⁴⁴ André Leroi-Gourhan, *Le Geste et la parole, technique et langage*. Albin-Michel, 1964, σ. 270 κ.έ., 290 κ.έ.

⁴⁵ Michel Cartry, «La Calebasse de l'excision en pays gourmantché». *Journal de la Société des africanistes*, 1968, τεύχος 2, σ. 223-225.

σημείου που ένα χέρι χαράζει πάνω του; Μήπως πρέπει να προσθέσουμε μία τρίτη πλευρά στις δύο άλλες, ένα τρίτο στοιχείο του σημείου: μάτι-πόνος – επιπλέον της φωνής-ἀκρόασης και του χεριού-γραφής; 'Ο πάσχων, στις ιεροτελεστίες του πόνου, δεν μιλάει αλλά δέχεται τόν λόγο. Δεν είναι ενεργητικός, αλλά παθητικός, κάτω από την επίδραση της γραφής, όταν δέχεται τη σφραγίδα του σημείου. Κι ο πόνος του, τί άλλο είναι, παρά μία απόλαυση για τό μάτι που τόν κοιτάζει, τό ομαδικό ή θεϊκό μάτι, που δεν κινείται από κανένα αίσθημα εκδίκησης, αλλά που είναι μόνο αυτό ικανό να συλλάβει τή λεπτή σχέση ανάμεσα στο χαραγμένο πάνω στή σάρκα σημείο και τή φωνή που βγαίνει από ένα πρόσωπο – ανάμεσα στο σημάδι και τό προσωπίο. 'Ανάμεσα στα δύο αυτά στοιχεία του κώδικα, ο πόνος είναι κάτι σαν τήν υπεραξία που τό μάτι αποσπά, συλλαμβάνοντας τήν επίδραση του ενεργητικού λόγου πάνω στο σώμα, καθώς επίσης τήν αντίδραση του σώματος που δέχεται τήν επίδραση. Αυτό ακριβώς πρέπει να αποκαλέσουμε σύστημα τής όφειλης, ή εδαφική αναπαράσταση: φωνή που μιλάει ή ψέλνει, σημείο χαραγμένο κατάσαρκα, μάτι που βρίσκει απόλαυση στον πόνο, αυτές είναι οι τρεις πλευρές ενός άγριου τριγώνου που σχηματίζει ένα εδαφος συνήχησης και επίσχεσης – *θέατρο τής σκληρότητας* που ξευπονοεί τήν τριπλή ανεξαρτησία τής έναρθρης φωνής, του γραφικού χεριού και του διαγνωστικού ματιού. Νά πώς οργανώνεται στήν επιφάνεια ή εδαφική αναπαράσταση, που βρίσκεται ακόμα πολύ κοντά στήν επιθυμητική μηχανή: μάτι-χέρι-φωνή. Μαγικό τρίγωνο. Τό καθέτι είναι ενεργό, ενεργούμενο ή αντενεργούμενο μέσα σε τούτο τό σύστημα: ή ενέργεια τής φωνής τής άγχιστείας, τά πάθη του σώματος τής έξ αίματος συγγένειας, ή αντίδραση του ματιού που κρίνει τήν απόκλιση των δύο. 'Εκλογή μιάς πέτρας που θά κάνει τόν νέο Guayaki άντρα, μέ πολύ κόπο και πόνο, σκίζοντάς του τή ράχη από πάνω ως κάτω: «Πρέπει ή πέτρα να έχει μία πλευρά πολύ κοφτερή» (λέει ο Clastres σ' ένα θαυμαστό του κείμενο) «μά όχι και να μοιάζει μέ σχίζα μπαμπού που κόβει μέ μεγάλη ευκολία. 'Η έκλογή τής πέτρας απαιτεί λοιπόν ένα εξασκημένο μάτι. 'Ολόκληρη ή συσκευή τής καινούριας αυτής τελετής, περιορίζεται τώρα σ' ένα μικρό πετραδάκι... Σάρκα γδαρμένη, γή χαραγμένη, ένα και τό ίδιο σημάδι»⁴⁶.

Τό πώ άξιόλογο έργο τής νεότερης έθνολογίας δεν είναι τόσο τό *Δοκίμιο πάνω στή δωρεά* του Mauss, όσο ή *Γενεαλογία τής 'Ηθικής* του Nietzsche. Τουλάχιστο θά έπρεπε να είναι. Γιατί ή *Γενεαλογία*, ή δεύτερη πραγματεία, είναι μία απόπειρα και μία άφραστη έπιτυχία έρμηνείας τής πρωτόγονης οικονομίας, μέ βάση τήν όφειλή, στή σχέση πισωτής-όφειλέτης, μέ διώξιμο κάθε σκέψης για άνταλλαγή ή συμφέρον «ά λά άγγλικά». Κι όταν διώχνει από τήν ψυχολογία τά δύο αυτά στοιχεία, δεν

⁴⁶ Pierre Clastres, *Chroniques des Indiens Guayaki*, Plon, 1972.

τό κάνει δέβαια για να τά δάλει στή δομή. 'Ο Nietzsche διαθέτει ένα πενιχρό ύλικό: τό αρχαίο γερμανικό δίκαιο και έλάχιστο ίνδικό δίκαιο. Και όμως δεν διστάζει, όπως ο Mauss, ανάμεσα στήν άνταλλαγή και τήν όφειλή (κι άργότερα ο Bataille, έμπνευομένος από τόν Nietzsche, δεν θά διστάσει κι αυτός). Κανείς δεν παρουσίασε ποτέ μέ τόση δεξύτητα τό θεμελιακό πρόβλημα του πρωτόγονου κοινωνικού σώματος – δηλαδή τό πρόβλημα τής έγγραφής, του κώδικα, τής σφραγίδας. 'Ο άνθρωπος πρέπει να συγκροτηθεί μέ τήν απόθεση τής έντονης πρωτοβλαστικής εισροής τής μεγάλης βιο-κοσμικής μνήμης, που φέρνει τόν κατακλυσμό στήν κάθε ομαδική προσπάθεια. 'Αλλά πώς να του φτιάξει κανείς μία καινούρια μνήμη, μιά ομαδική μνήμη, μία μνήμη από λόγια κι από άγχιστείες, που ν' ανακατεύει τίς έξ άγχιστείας μέ τίς έξ αίματος συγγένειες, που να τόν προικίζει μέ ικανότητες συνήχησης και επίσχεσης, παρακράτησης κι απόσπασης, μνήμη που να εκτελεί έτσι τήν κωδικοποίηση των ρωών τής επιθυμίας – απαραίτητο όρο για τήν ύπαρξη του κοινωνικού σώματος; 'Η άπάντηση είναι άπλούστατη: μέ τήν όφειλή, μέ τά άνοιχτά σύνολα όφειλής – τά κινήτα και δλοκληρωμένα –, τήν έξαιρετη αυτή σύνθεση τής φωνής που μιλάει, τής σάρκας που χαράζεται, του ματιού που απολαμβάνει. 'Ολη ή ήλιθιότητα και ή αυθαιρεσία των νόμων, όλος ο πόνος των μυήσεων, όλος ο διεστραμμένος μηχανισμός τής καταστολής και τής άγωγής, τά πυρακτωμένα σίδερα, οι φοιχτές μέθοδοι, έχουν ένα και μόνο νόημα: να ντρεσάρουν τόν άνθρωπο, να τόν σημαδέψουν στή σάρκα του, να τόν κάνουν ικανό για άγχιστείες, να τόν φορμάρουν για τή σχέση πισωτής-όφειλέτης – που άπ' όποια μεριά και να τήν πάρει κανείς, είναι υπόθεση μνήμης (μιάς μνήμης στραμμένης στο αύριο). 'Η όφειλή δεν είναι καθόλου μία από τίς μορφές τής άνταλλαγής, αλλά τό άμεσο αποτέλεσμα ή τό άμεσο όργανο τής εδαφικής και σαρκικής έγγραφής. 'Η όφειλή πηγάζει όλόισια από τήν έγγραφή. Τό ξαναλέμε ακόμα μία φορά: δεν πρόκειται εδώ για εκδίκηση ούτε και για μνησικακία (τέτοια αίσθήματα δεν φυτρώνουν σε τούτο τό χώμα – ούτε άλλωστε και τό οιδιπόδειο). 'Ολα τά σημάδια πάνω στή σάρκα των άθων είναι συνέπεια τής αντίστοιχης αυτονομίας που έχουν ή φωνή και ή γραφή, καθώς και τό αυτόνομο μάτι που βρίσκει απόλαυση σ' αυτές. Κι αν ο καθένας σημαδεύεται, δεν θά πεί πώς τόν υποπέθουνται προκαταβολικά σαν μελλοντικό κακό όφειλέτη· συμβαίνει μάλλον τό αντίθετο. Κακός όφειλέτης πρέπει να θεωρείται εκείνος που χαράχτηκε, χωρίς όμως τό χάραγμα να «πιάσει» πάνω του – σαν να ήταν απο-σφραγισμένος ή να είχε απο-σφραγιστεί· γιατί διεύρυνε πέρα από τά έπιτρεπόμενα όρια τήν απόσταση που χωρίζει τή φωνή τής έξ άγχιστείας συγγένειας από τό σώμα τής έξ αίματος συγγένειας – κι έτσι, για να ξανάρθει ή ισορροπία, χρειάζεται έπαυξημένος πόνος. 'Ο Nietzsche δεν τό λέει αυτό, αλλά τί σημασία έχει; Σε τούτο ακριβώς τό σημείο συναντά τή φοβερή έξίσωση

της όφειλης: κανείς κακό = θά πληρώσεις μέ πόνο. Πώς νά εξηγήσει κανείς – αναρωτιέται – ότι ό πόνος του έγκληματία μπορεί νά χρησιμέψει σάν «ισοδύναμο» του κακού πού έκανε; Καί πώς μπορεί κανείς νά «πληρωθεί» μέ τόν πόνο του άλλου; Πρέπει νά βρει ένα μάτι πού βρίσκει εύχαρίστηση στόν πόνο (καμιά σχέση μέ τήν εκδίκηση): είναι αυτό πού ό ίδιος ό Nietzsche αποκαλεί εκτιμητικό μάτι, ή μάτι τών Θεών πού αγαπούν τά σκληρά θεάματα, «γι' αυτό καί ή τιμωρία παίρνει όψη γιορτής». Γι' αυτό καί ό πόνος αποτελεί μέρος μιάς ενεργητικής ζωής καί μιάς ματιάς γεμάτης συγκατάβαση. Η εξίσωση κακό = πόνος δέν έχει καμιά σχέση μέ τήν ανταλλαγή, καί δείχνει, στήν άκραία αυτήν περίπτωση, ότι καί ή ίδια ή όφειλή δέν έχει καμιά σχέση μέ τήν ανταλλαγή. Τό μάτι άπλούστατα άντλεί, από τόν πόνο πού άτενίζει, μιάν κωδική υπεραξία, πού άντισταθμίζει τήν κομμένη σχέση ανάμεσα στή φωνή της άγχιστείας πού ό εγκληματίας δέν σεβάστηκε, καί στό σημάδι πού δέν χαράχτηκε άρκετά βαθιά στό σώμα του. Τό έγκλημα: διακοπή της φωνο-γραφικής σύνδεσης, πού αποκαταστάθηκε μέ τό θέαμα της τιμωρίας – πρωτόγονη δικαιοσύνη· ή έδαφική άναπαράσταση τά έχει όλα προδλέψει.

Τά έχει όλα προδλέψει, κωδικοποιώντας τόν πόνο καί τόν θάνατο – όλα, εκτός από τόν τρόπο πού ό ίδιος της ό θάνατος θά έρθει από τά έξω. «Έρχονται σάν τό πεπρωμένο, χωρίς αίτια, χωρίς λόγο, χωρίς σεβασμό, χωρίς άφορμή – έφτασαν κιόλας μέ τήν ταχύτητα της άστραπής, τόσο τρομαχτικοί, τόσο ξαφνικοί, τόσο πειστικοί, τόσο διαφορετικοί, πού δέν μπορεί κανείς ούτε νά τούς μισήσει. Έργο τους είναι νά δημιουργούν ένστικτώδεια μορφές, νά σταμπάρουν – είναι οι πιο άκούσιοι κι οι πιο ασύνειδοι καλλιτέχνες: όπου εμφανίζονται, εκεί σέ λίγο ξεπηδά κάτι καινούριο, ένα ολοζώντανο, έξοχο θρανάζι, όπου τό κάθε μέρος, ή κάθε λειτουργία είναι ξεχωριστή καί καθορισμένη, όπου τίποτα δέν βρίσκεται θέση πού νά μήν έχει πρώτα τή σημασία του σέ σχέση μέ τό σύνολο. Οι γεννημένοι αυτοί οργανωτές δέν ξέρουν τί πάει νά πεί σφάλμα, εύθύνη, σεβασμός· σ' αυτούς κυριαρχεί ό τρομερός εκείνος έγωισμός του καλλιτέχνη μέ τήν άτσάλινη ματιά, πού ξέρει από πριν ότι τό έργο του τόν δικαιώνει στους αιώνες τών αιώνων, όπως τό παιδί δικαιώνει τή μητέρα. Νιώθει κανείς πώς σίγουρα δέν έχει φυτρώσει μέσα τους ή ένοχη συνείδηση – αλλά καί πώς, χωρίς αυτούς, δέν θ' αναπτυσσόταν ποτέ τό άπαίο αυτό φυτό, κι ούτε καν θά υπήρχε, άν μέ τά σφυροκοπήματά τους, μέ τήν τυραννία τους ως καλλιτεχνών δέν είχε χαθεί μία τεράστια ποσότητα ελευθερίας από τόν κόσμο, ή τουλάχιστο χαθεί από τά μάτια όλου του κόσμου, εξαναγκασμένη νά περάσει σέ μία λανθάνουσα κατάσταση»⁴⁷. 'Ακριβώς εδώ ό Nietzsche μιλάει για τομή, για ρήξη, για

⁴⁷ Nietzsche, Γενεαλογία της ήθικης, 11, 17.

άλλα. Καί ποιοί είναι αυτοί πού φτάνουν σάν τό πεπρωμένο; («μιά όποιαδήποτε όρδή από ξανθά κτήνη, μιά ράτσα από κατακτητές κι άφέντες πού, χάρη στή στρατιωτική τους όργάνωση καί τήν οργανωτική τους ικανότητα, ρίχνουν δίχως διαταγμό τά φοβερά τους νύχια πάνω σ' έναν πληθυσμό αριθμητικά ίσως πολύ μεγαλύτερο, αλλά άνοργανωτο άκόμα...»). 'Ακόμα καί οι πιο άρχαίοι άφρικανικοί μύθοι μās μιλούν για τούς ξανθούς αυτούς άντρες – τούς *θεμελιωτές του κράτους*. 'Αλλά ό Nietzsche άνακαλύπτει κι άλλες τομές: τίς τομές της ελληνικής πολιτείας, του χριστιανισμού, του δημοκρατικού καί άστικού ούμανισμού, της βιομηχανικής κοινωνίας, του καπιταλισμού καί του σοσιαλισμού. 'Ισως όμως όλες τους νά προϋποθέτουν, κατά διαφορετικό τρόπο, τήν πρώτη τούτη μεγάλη τομή, άν καί έχουν επίσης τήν αξίωση νά τήν αποκρούσουν καί νά τή γεφυρώσουν. 'Ισως νά μήν υπήρξε ποτέ παρά ένα καί μόνο κράτος, ένα κράτος-μαντρόσκυλο πού «εκφράζεται μονάχα μέ φόμαρα καί ούρλιαχτά». Καί ό Nietzsche εξηγεί πώς ενεργεί τό νέο αυτό κοινωνικό σώμα: μέ πρωτόφαντη τρομοκρατία, πού κοντά σ' αυτήν άχρυσόν τό παλιό σύστημα της σκληρότητας καί οι πρωτόγονες μορφές του ντροσαρίσματος καί της τιμωρίας. Η προσχεδιασμένη καταστροφή όλων τών κωδικών συστημάτων, ή χειρότερα άκόμα, ή γελοία τους διατήρηση, ή υποβίβασή τους σέ δευτερεύοντα έξαρτήματα της καινούριας μηχανής καί του καινούριου μηχανισμού άπώθησης. 'Εκείνο πού αποτελούσε τήν ουσία της πρωτόγονης μηχανής έγγραφών, τά άνοιχτά καί τελειωμένα κινητά σύνολα όφειλης, «τά τεμάχια πεπρωμένου», όλα τούτα μπλέχτηκαν μέσα σ' ένα τεράστιο σύστημα όδοντοτροχών, πού *καταντά τήν όφειλή άτέρμονη*, καί πού αποτελούν πιά μιά καί τήν ίδια συντριπτική μοίρα: «θά χρειαστεί νά εξαφανιστεί για πάντα ή προοπτική της άπολύτρωσης μέσα στήν καταχνιά της άπαισιοδοξίας· θά χρειαστεί νά χάσει τό βλέμμα κάθε έλπίδα μπροστά στό σιδερένιο άνέφικτο...». 'Ολόκληρη ή γή γίνεται ένα φρενοκομείο.

*
* *

'Η έγκαθίδρυση της τυραννικής μηχανής ή του βάρβαρου κοινωνικού σώματος μπορεί νά συνοψιστεί έτσι: καινούριο σύστημα της εξ άγχιστείας συγγένειας καί άμεση εξ αίματος συγγένεια. 'Ο τύραννος αποκρούει τίς πλάγιες εξ άγχιστείας συγγένειες καί τίς εκτεταμένες εξ αίματος συγγένειες της παλιάς κοινότητας. 'Επιβάλλει μιάν καινούρια εξ άγχιστείας συγγένεια καί θεωρεί τόν έαυτό του άμεσα καταγόμενο από τό Θεό: ό λαός όφείλει ν' άκολουθει. 'Η μετάπήδηση σέ μιά νέα άγχιστεία καί τό ξέκομμα μέ τήν παλιά εξ αίματος συγγένεια – αυτό εκφράζεται μέ μιάν άλλόκοτη μηχανή, ή καλύτερα μέ μιά μηχανή του άλλόκοτου, πού

έχει για τόπο δράσης τήν έρημο, πού επιβάλλει τίς πιό σκληρές, τίς πιό συγγές δοκιμασίες και πού δείχνει τόσο τήν αντίσταση του παλιού καθιστώτος όσο και τή νομιμοποίηση του νέου. Η μηχανή του άλλόκοτου είναι μαζί και μεγάλη παρανοϊκή μηχανή, αφού εκφράζει τόν άγώνα ενάντια στο παλιό σύστημα – και, από τώρα κιόλας, μεγαλόπρεπη άζευγά-ρωτη μηχανή, έφόσον προετοιμάζει τόν θρίαμβο τής νέας άγχιστείας. Ο τύραννος είναι ο παρανοϊκός (τίποτα δέν μάς έμποδίζει πιά νά προφέρουμε μιά τέτοια φράση, μιά πού λυτρωθήκαμε από τήν οικογενειοκρατία – άπαραίτητη για τήν αντίληψη τής παράνοιας στην ψυχανάλυση και τήν ψυχιατρική – και μιά πού τώρα θεωρούμε τήν παράνοια έναν τύπο επένδυσης κοινωνικής ύψης). Και νέες ομάδες διεστραμμένων διαδίδουν τήν έφεύρεση του τυράννου (ίσως μάλιστα αυτές νά τήν κατασκεύασαν για χάρη του), διαλαλούν τή δόξα του, και επιβάλλουν τήν έξουσία του στις πόλεις πού ιδρύουν ή πού κατακτούν. Παντού όπου περνούν ο τύραννος και τό στρατεύμα του, μετέχουν στη συνοδεία γιατροί, ίερωμένοι, γραφιάδες, δημόσιοι υπάλληλοι... Θά έλεγε κανείς πώς ή παλιά συμπληρωματικότητα μεταλλάζει, για νά σχηματίσει ένα νέο κοινωνικό σώμα: δέν υπάρχει πιά εδώ ο παρανοϊκός τής ζούγκλας και οι διεστραμμένοι του χωριού ή τής κατασκήνωσης, αλλά ο παρανοϊκός τής έρήμου και οι διεστραμμένοι τής πόλης.

Ο άρρατος τυραννικός σχηματισμός πρέπει καταρχήν νά νοηθεί σέ αντιδιαστολή με τήν πρωτόγονη έδαφική μηχανή· ιδρύεται πάνω στα έρείπια της: μιά αυτοκρατορία γεννιέται. Στην πραγματικότητα όμως, μπορεί κανείς νά αντίληφθει τήν κίνηση κι αυτού του σχηματισμού, όταν μιά αυτοκρατορία άποσπάται από μιά προηγούμενη αυτοκρατορία: ή ακόμα κι όταν γεννιέται τό όνειρο μιās πνευματικής αυτοκρατορίας, εκεί όπου οι εγκόσμιες αυτοκρατορίες πέφτουν σέ παρακμή. Μπορεί ή επιχείρηση νά είναι πριν άπ' όλα στρατιωτική και κατακτητική, μπορεί νά είναι πριν άπ' όλα θρησκευτική – όποτε ή στρατιωτική πειθαρχία μετατρέπεται σέ άσκητισμό και έσωτερική συνοχή. Μπορεί ο ίδιος ο παρανοϊκός νά είναι ένα πλάσμα γλυκύτατο ή ένα άποχαλινωμένο θηρίο. Πάντα όμως ξαναβρίσκουμε τή μορφή του παρανοϊκού αυτού και των διεστραμμένων του άκολούθων, τόν κατακτητή και τά έπίλεκτα στρατά του, τόν τύραννο και τούς γραφειοκράτες του, τόν άγιο και τούς μαθητές του, τόν άναχωρητή και τούς μοναχούς του, τόν Χριστό και τόν άγιο Παύλο του. Ο Μωυσής ξεφεύγει από τήν αιγυπτιακή μηχανή πηγαινόντας στην έρημο, όπου στήνει τήν καινούρια του μηχανή – άγια κιβωτό και φορητό ναό – και δίνει στον λαό του μιάν όργάνωση θρησκευτικο-στρατιωτική. Για νά συνοψίσει τήν επιχείρηση του άγιου Ίωάννη του Βαπτιστή, ο Steinmann λέει: «Ο Ίωάννης χτυπά στα θεμέλια του τό κεντρικό δόγμα του Ίουδαϊσμού, τό δόγμα τής «διαθήκης» (συμφωνίας) με τόν Θεό, μέσω μιās γενεαλογικής γραμμής πού άνέρχε-

ται ως τόν 'Αβραάμ»⁴⁸. Η ουσία είναι τούτη: κάθε φορά πού επιστρατεύονται οι κατηγορίες μιās καινούριας άγχιστείας και μιās άμεσης έξ αίματος συγγένειας, μιλούμε για αυτοκρατορικό άρρατο σχηματισμό ή για τυραννική μηχανή. Κι αυτό γίνεται όποιο κι αν είναι τό πλαίσιο τής κινητοποίησης αυτής, αν έχει ή όχι σχέση με προηγούμενες αυτοκρατορίες, αφού ο αυτοκρατορικός σχηματισμός, παρ' όλες τίς μεταλλαγές του, χαρακτηρίζεται πάντα από μιάν ιδιαίτερη μορφή κώδικα και έγγραφής πού, νομικά, είναι αντίθετη με τίς πρωτόγονες έδαφικές κωδικοποιήσεις. Ο βαθμός τής άγχιστείας έχει έλάχιστη σημασία: νέα άγχιστεία και άμεση έξ αίματος συγγένεια είναι ειδικές κατηγορίες, και δείχνουν τήν ύπαρξη ενός νέου κοινωνικού σώματος μή αναγώγιμου στις πλάγιες έξ άγχιστείας συγγένειες και στις έκτεταμένες έξ αίματος συγγένειες όπως τίς είχε κατατάξει ή πρωτόγονη μηχανή. Αυτό πού χαρακτηρίζει τήν παράνοια είναι ή δύναμη τής προβολής, ή δύναμη του ξεκινήματος από τό μηδέν, τής αντικειμενοποίησης μιās ολοκληρωμένης μεταμόρφωσης: τό υποκείμενο έξω από τίς διασταυρώσεις άγχιστείας – έξ αίματος συγγένειας, εγκαθίσταται στο άκρότατο όριο, στον όρίζοντα, στην έρημο – υποκείμενο μιās άπεδαφικοποιημένης γνώσης, πού τό φέρνει σ' έπαφή άπευθείας με τόν Θεό και τό συνδέει με τόν λαό. Για πρώτη φορά, αφαιρέθηκε από τή ζωή και από τή γή κάτι πού θά επιτρέψει νά κρίνουμε τή ζωή και νά πετάξουμε πάνω από τή γή – θεμελιακή άρχή τής παρανοϊκής γνώσης. Όλος ο σχετικός μηχανισμός, πού αναφέρεται στις έξ άγχιστείας και έξ αίματος συγγένειες, άνεβάζεται στο άπόλυτο, μέσα στη νέα αυτή άγχιστεία και στην άμεση αυτή έξ αίματος συγγένεια.

Για νά καταλάβουμε λοιπόν τόν άρρατο σχηματισμό, πρέπει νά τόν συσχετίσουμε όχι με άλλους όμοιους σχηματισμούς πού τούς συναγωνίζεται, εγκόσμια ή πνευματικά, χάρη σέ σχέσεις πού επισκιάζουν τό ούσιαστικό, αλλά με τόν πρωτόγονο άγριο σχηματισμό, τόν όποιο ύποσκελίζει νομικά, αλλά πού έξακολουθεί νά τόν κληνιά. Έτσι άλλωστε και ο Μάρξ όρίζει τήν άσιατική παραγωγή: μιά άνώτερη ένότητα του κράτους εγκαθιδρύεται με βάση πρωτόγονες άγροτικές κοινότητες, πού διατηρούν τήν ιδιοκτησία του έδάφους, ενώ τό κράτος είναι ο πραγματικός ιδιοκτήτης του, σύμφωνα με τή φαινομενική αντικειμενική κίνηση πού του επιδικάζει τό ύπερπροϊόν, του έξασφαλίζει τίς παραγωγικές δυνάμεις στα μεγάλα έργα, και τό κάνει τό ίδιο νά φαίνεται σαν ή αίτια των συλλογικών όρων τής ιδιοποίησης⁴⁹. Τό συμπαγές σώμα, σαν κοινωνικό σώμα, δέν είναι πιά ή γή, έγινε τώρα τό σώμα του τυράννου, ο ίδιος ο τύραννος ή ο θεός του. Τά διατάγματα και οι άπαγορεύσεις πού του

⁴⁸ Jean Steinmann, *Saint Jean-Baptiste et la spiritualité du désert*, Ed. du Seuil, 1959, σ. 69.

⁴⁹ Marx, *Principes d'une critique de l'économie politique*, Pléiade, 11, σ. 314.

ἀφαιρούν πάντα σχεδόν κάθε δυνατότητα δράσης, τό μετατρέπουν σέ σῶμα δίχως ὄργανα. Αὐτό εἶναι τώρα ἡ μοναδική περίπου αἰτία, ἡ πηγή καί οἱ ἐκβολές τῆς φαινομενικῆς κίνησης. Δέν ὑπάρχουν ἐδῶ κινητές ἀποσπάσεις ἀπό τή σημαίνουσα ἄλυσίδα, ἀλλά ἓνα ἀποσπασμένο ἀντικείμενο, πού τινάχτηκε ἔξω ἀπό τήν ἄλυσίδα· δέν ὑπάρχουν παρακρατήσεις ροῶν, ὄλες οἱ ροές ἐνώνονται καί σχηματίζουν ἓνα μεγάλο ποταμό πού ἀποτελεῖ τό καταναλωτικό ὕλικό τοῦ Ἄρχοντα: ριζική ἀλλαγὴ στόν τρόπο λειτουργίας τοῦ φετίχ ἢ τοῦ συμβόλου. Αὐτό πού μετράει, δέν εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Ἄρχοντας, οὔτε κἀν τό ἀξίωμά του – γιατί αὐτό μπορεῖ νά περιοριστεῖ. Βαθιά ἀλλαγμένη εἶναι τώρα ἡ κοινωνική μηχανή: στή θέση τῆς ἐδαφικῆς μηχανῆς, ἔχουμε τή «μεγαμηχανή» τοῦ κράτους, λειτουργική πυραμίδα μέ τόν τύραννο στήν κορυφή – ἀκίνητο κινήτηρα – τή γραφειοκρατία σάν πλάγια ἐπιφάνεια καί ὄργανο μεταδίδας, καί τούς χωρικούς στή βάση, σάν ἐργατικά ἐξαρτήματα. Τά ἀποθέματα στοιδιάζονται, τά σύνολα ὀφειλῆς γίνονται ἀτέλεση σέ τή μορφή φόρου ὑποτέλειας. Ὀλόκληρη ἡ κωδική ὑπεραξία γίνεται ἀντικείμενο ἰδιωτικῆς κτήσης. Ἡ μετατροπὴ αὐτῆ περνᾷ ἀπό ὄλες τίς συνθέσεις, τίς συνθέσεις παραγωγῆς μέ τήν ὑδραυλική μηχανή, τή μηχανή γιά μεταλλεία, τήν ἐγγραφή μέ τή λογιστική μηχανή, τή μηχανή γιά γράψιμο, τή μνημειώδη μηχανή, καί τέλος τή σύνθεση τῆς κατανάλωσης μέ τή συντήρηση τοῦ τυράννου, τῆς αὐλῆς του καί τῆς γραφειοκρατικῆς κάστας. Ἄντι νά θεωροῦμε τό κράτος σάν τό πρῶτο αἶτιο μιᾶς ἐδαφικοποίησης, πού ἐγγράφει τούς ἀνθρώπους ἀνάλογα μέ τόν τόπο διαμονῆς τους, ὀφείλουμε νά δοῦμε τό πρῶτο αἶτιο τοῦ τόπου διαμονῆς σάν τό ἀπότημα μιᾶς κίνησης ἀπεδαφικοποίησης, πού διαιρεῖ τή γῆ σάν ἓνα ἀντικείμενο καί ὑποτάσσει τούς ἀνθρώπους στή νέα αὐτοκρατορική ἐγγραφή, στό νέο συμπαγές σῶμα, στό νέο κοινωνικό σῶμα.

«Ἐρχονται σάν τό πεπρωμένο... φτάνουν μέ τήν ταχύτητα τῆς ἀστραπῆς, τόσο τρομαχτικοί, τόσο ξαφνικοί...». Κι αὐτό, γιατί ὁ θάνατος τοῦ πρωτόγονου συστήματος ἔρχεται πάντα ἀπό τά ἔξω, ὀλόκληρη ἡ ἱστορία εἶναι φτιαγμένη ἀπό τυχαία περιστατικά καί ἀπό συναντήσεις. Οἱ κατακτητές ἔφτασαν σάν σύννεφο πού ἔρχεται ἀπό τήν ἔρημο: «Ἀδύνατο νά καταλάβεις πῶς ἦρθαν...», πῶς πέρασαν «τόσα ἔρημα ψηλά ὄροστιά, τόσες ἀτέλετες εὐφορες πεδιάδες... Καί ὁμως, νά πού βρίσκονται ἐδῶ, καί κάθε πρωί θαρρεῖ κανεῖς πῶς πληθαίνουν... Νά συνεννοηθεῖ κανεῖς μαζί τους, ἀδύνατο! Δέν ἔξερουν τή γλώσσα μας»⁵⁰. Ἄλλά ὁ θάνατος αὐτός, πού ἔρχεται ἀπό τά ἔξω, εἶναι ὁ ἴδιος πού προχωροῦσε ἀπό τά μέσα: ὁ γενικός διαχωρισμός τῆς ἀγχιστείας ἀπό τήν ἐξ αἵματος συγγένεια, ἡ ἀνεξαρτησία τῶν συγγενικῶν ὀμάδων, ὁ τρόπος πού οἱ ὀμάδες αὐτές χρησίμευαν σάν ἀγωγοί γιά τίς οἰκονομικές καί πολιτικές

⁵⁰ Kafka, *Τό Σινικό Τεῖχος*.

σχέσεις, τό σύστημα τῆς πρωτόγονης κατάταξης σέ διάφορες κοινωνικές θέσεις, ὁ μηχανισμός τῆς ὑπεραξίας, ὅλα αὐτά σκιαγραφοῦσαν κιόλας τυραννικούς σχηματισμούς καί διάφορες κάστες. Καί πῶς νά ξεχωρίσει κανεῖς τόν τρόπο πού ἡ πρωτόγονη κοινότητα δυσπιστεῖ στους ἴδιους τούς θεσμούς τῆς κάθε αὐτόνομης περιοχῆς τῆς, ἐξορκίζει ἢ στραγγαλίζει τήν εἰκόνα τοῦ τυράννου πού θά ἦταν δυνατό νά ἐκκρίνει μέσα ἀπό τούς κόλπους τῆς – πῶς νά τόν ξεχωρίσει ἀπό τόν τρόπο πού στραγγαλίζει τό γελοῖο πιά σύμβολο ἑνός παλιῦ τυράννου, πού στά περαμένα εἶχε ἔρθει ἀπό τά ἔξω γιά νά ἐπιβληθεῖ; Δέν εἶναι πάντα εὐκόλο νά ξέρεις ἄν μιᾶ πρωτόγονη κοινότητα καταστέλλει μιάν ἐνδογενῆ τάση, ἢ ξαναβρίσκει λίγο-πολύ τόν ἑαυτό τῆς ὕστερα ἀπό μιᾶ τρομαχτική ἐξωγενῆ περιπέτεια. Τό σύστημα τῆς ἀγχιστείας εἶναι διαφοροῦμενο: βρισκόμαστε ἄραγε ἀκόμα ἐδῶθε ἀπό τή νέα ἀγχιστεία, ἢ μήπως εἴμαστε κιόλας ἐκεῖθε, καί σάν νά ξανακυλήσαμε σ' ἓνα ἐδῶθε ὑπολεπματικό καί μεταλλαγμένο; (Παρεσῶμε τή συγκεκριμένη στιγμή τοῦ αὐτοκρατορικοῦ σχηματισμοῦ σάν στιγμή τῆς ἐξωγενοῦς ἀγχιστείας, πού ὄχι μονάχα παίρνει τή θέση τῆς παλιᾶς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας, ἀλλά καί προσδιορίζεται σέ σχέση μ' αὐτήν. Καί ἡ νέα αὐτή συμμαχία εἶναι ὀλότελα διαφορετική ἀπό μιᾶ συνθήκη, ἀπό ἓνα συμβόλαιο. Γιατί, αὐτό πού καταργεῖται, δέν εἶναι τό παλιό σύστημα τῆς πλάγιας ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας καί τῆς ἐκτεταμένης ἐξ αἵματος συγγένειας, ἀλλά μονάχα ὁ προσδιοριστικός τους χαρακτήρας. Τό παλιό σύστημα ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει λιγότερο ἢ περισσότερο τροποποιημένο, λιγότερο ἢ περισσότερο διευθετημένο ἀπό τόν μεγάλο παρανοϊκό, ἀφοῦ οἱ συγγένειες αὐτές προμηθεύουν τό ὕλικό τῆς ὑπεραξίας. Κι εἶναι αὐτό ἀκριβῶς πού συνιστᾷ τόν ἰδιαίτερο χαρακτήρα τῆς ἀσιατικῆς παραγωγῆς: οἱ αὐτόχθονες ἀγροτικές κοινότητες διατηροῦνται πάντα, κι ἐξακολουθοῦν νά παράγουν, νά ἐγγράφουν, νά καταναλώνουν· καί μάλιστα τό κράτος δέν ἔχει νά κάνει παρά μονάχα μ' αὐτές. Τά γρανάζια τῆς γενεαλογικῆς ἐδαφικῆς μηχανῆς παραμένουν κι αὐτά, ἀλλά δέν εἶναι πιά παρά μονάχα ἐργατικά ἐξαρτήματα τῆς κρατικῆς μηχανῆς. Τά ἀντικείμενα, τά ὄργανα, τά πρόσωπα καί οἱ ὀμάδες διατηροῦν τουλάχιστον ἓνα μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ τους κώδικα, ἀλλά οἱ κωδικωμένες ροές τοῦ παλιῦ καθεστῶτος ἐπικωδίζονται ἀπό τήν ὑπερβατικὴ ἐνότητα πού ἰδιοποιεῖται τήν ὑπεραξία. Ἡ παλιά ἐγγραφή παραμένει, ἀλλά εἶναι τώρα μπρικετοστρωμένη ἀπό τήν καί μέσα στήν κρατικὴ ἐγγραφή.

Τά μονολιθικά σύνολα παραμένουν κι αὐτά, ἀλλά ἔχουν τώρα μετατραπεί σέ μπρικέτες τοποθετημένες ξεχωριστά καί σφηνωμένες μέ τρόπο ὥστε ἡ κίνησή τους νά εἶναι πιά μονάχα κατευθυνόμενη. Οἱ ἐδαφικές ἀγχιστείες δέν ἀντικατασταίνονται, ἀλλά μονάχα ἐνώνονται μέ τήν καινούρια ἀγχιστεία. Οἱ ἐδαφικές ἐξ αἵματος συγγένειες δέν ἀντικατα-

σταίνονται ούτε αυτές, αλλά μονάχα συνδέονται με την άμεση έξ αιματος συγγένεια. Είναι κάτι σαν άπεραντο δικαίωμα του πρωτότοκου πάνω σε κάθε έξ αιματος συγγένεια, άπεραντο δικαίωμα της «πρώτης νύχτας» πάνω σε κάθε έξ άγχιστείας συγγένεια. Τό συγγενικό έξ αιματος άπο-θεμα στοιδιάζεται τώρα στην άλλη έξ αιματος συγγένεια, ή όφειλή της έξ άγχιστείας συγγένειας μετατρέπεται σε μίαν άτέρμονη σχέση μέσα στην άλλη έξ άγχιστείας συγγένεια. Έτσι όλόκληρο τό πρωτόγονο σύστημα κινητοποιείται, επιτάσσεται από μίαν άνώτερη δύναμη, καθυποταγμένο από έξωτερικές νέες δυνάμεις, και έξυπηρετεί άλλους σκοπούς: γιατί – όπως λέει ό Nietzsche – αυτό πού άποκαλούν έξέλιξη κάποιου πράγμα-τος, δέν είναι παρά «μιά σταθερή διαδοχή από φαινόμενα καθυπόταξης, λίγο-πολύ βίαια, λίγο-πολύ άνεξάρτητα – χωρίς και νά παραβλέπονται οι άντιστάσεις πού άσταμάτητα προβάλλονται, οι άπόπειρες μεταμόρ-φωσης πού γίνονται για νά συντρέξουν την ύπεράσπιση και την άντί-δραση, και τέλος τά πετυχημένα άποτελέσματα των άντίστροφων ένερ-γειών».

Πολλές φορές έχει σημειωθεί ότι τό κράτος αρχίζει (ή ξαναρχίζει) νά ύπάρχει με δύο βασικές πράξεις: με τή λεγόμενη έδαφικότητα, δηλαδή τόν καθορισμό του τόπου διαμονής, και με τή λεγόμενη άπελευθέρωση, δηλαδή τήν κατάρτιση των μικρών όφειλών. Τό κράτος όμως μεταχειρί-ζεται εύφημισμούς: ή ψευτο-έδαφικότητα είναι προϊόν μιάς πραγματι-κής άπεδαφικοποίησης πού άντικατασταίνει με άφηρημένα σημεία τά σημεία της γής, και πού μετατρέπει τήν ίδια τή γή σε άντικείμενο ιδιο-κτησίας του κράτους, των λιό πλούσιων θεραπόντων και ύπαλλήλων του (και από τήν άποψη αυτή, δέν αλλάζει σχεδόν τίποτα όταν τό κράτος έγγυάται μονάχα τήν άτομική ιδιοκτησία μιάς κυρίαρχης τάξης πού δια-χωρίζεται από τό ίδιο). ΈΗ κατάργηση των όφειλών – όταν πραγματο-ποιείται – είναι ένα μέσο για νά διατηρηθεί ή κατανομή των γαιών και νά έμποδιστεί ή εμφάνιση μιάς νέας έδαφικής μηχανής, ένδεχόμενα έπα-ναστατικής και ίκανής νά θέσει ή νά ρυθμίσει τό άγροτικό πρόβλημα σ' όλη του τήν έκταση. Σε άλλες περιπτώσεις, όπου άνακατανέμονται τά κτήματα, διατηρείται ό κύκλος των πιστώσεων με τήν καινούρια μορφή πού καθιέρωσε τό κράτος – δηλαδή με τό χρήμα. Γιατί, άναμφισδήτητα, τό χρήμα δέν χρησιμοποιήθηκε απ' τήν αρχή για τό έμπόριο, ή τουλάχισ-το δέν έχει κανένα αυτόνομο έμπορικό πρότυπο. Τό κοινό στοιχείο άνάμεσα στην τυραννική και τήν πρωτόγονη μηχανή, είναι ότι και οι δύο τους άποστρέφονται τις άποκωδικωμένες ροές, τις ροές παραγωγής, ακόμα και τις έμπορικές ροές της άνταλλαγής και του έμπορίου, πού μπορούν νά ξεφεύγουν από τό μονοπώλιο του κράτους, από τόν διατε-τραγωνισμό του, από τή σφραγίδα του. Στην έρώτηση του Etienne Ba- lazs: γιατί ό καπιταλισμός δέν γεννήθηκε στην Κίνα τόν 13ο αιώνα, όπου ύπήρχαν ώστόσο όλες οι άπαραίτητες έπιστημονικές και τεχνικές

προϋποθέσεις; μπορεί κανείς νά άπαντήσει ότι τό κράτος εκκλίνει τά όρυχεία μόλις εκρινε πώς έπαρκούσαν τά άποθέματα του μετάλλου, ότι τό κράτος διατηρούσε τό μονοπώλιο και μπορούσε νά έλέγχει άυστηρά τό έμπόριο (ό έμπορος ήταν δημόσιος ύπάλληλος)⁵¹. Ό ρόλος πού παί-ζει τό χρήμα στο έμπόριο, δέν έξαρτιέται τόσο από τό ίδιο τό έμπόριο, όσο από τόν έλεγχο πού τό κράτος άσκει πάνω σ' αυτό. ΈΗ σχέση του έμπορίου με τό χρήμα είναι συνθετική, όχι άναλυτική. Και τό χρήμα εί- ναι βασικά άξεχώριστο, όχι από τό έμπόριο, αλλά από τόν φόρο πού χρησιμοποιείται για τή συντήρηση της κρατικής μηχανής. Άκόμα κι εκεί όπου οι κυρίαρχες τάξεις διαχωρίζονται από τήν κρατική μηχανή και τή χρησιμοποιούν προς όφελος της άτομικής ιδιοκτησίας, ό τυραννικός σύνδεσμος του χρήματος με τόν φόρο παραμένει όλοφάνερος. Με βάση τις έρευνες του Will, ό Michel Foucault δείχνει ότι σε όρισμένες έλληνι-κές τυραννίες, ό φόρος πού πλήρωναν οι άριστοκράτες και ή διανομή χρήματος στους φτωχούς, ήταν ένα μέσο για νά ξανάρχεται τό χρήμα στους πλούσιους, και ιδιαίτερα για νά εύρύνεται τό σύστημα των χρεών, νά ένισχύεται άκόμη παραπάνω, με τήν πρόληψη και τήν καταστολή κάθε έπανεδαφικοποίησης πού θά μπορούσε νά πραγματοποιηθεί δια- μέσου των οικονομικών δεδομένων του άγροτικού πρόβληματος⁵². (Λές και οι Έλληνες είχαν από τότε άνακαλύψει, με τόν δικό τους τρόπο, αυτό πού οι Άμερικανοί άνακάλυψαν ύστερα από τό New Deal: ότι δηλαδή οι μεγάλοι κρατικοί φόροι έννοούν τις προσοδοφόρες επιχειρή-σεις). Με δύο λόγια, τό χρήμα, ή κυκλοφορία του χρήματος, είναι τό μέσο για νά γίνεται ή όφειλή άτέρμονη. Και νά τί κρύβεται πίσω από τις δύο πράξεις του κράτους: ό τόπος διαμονής, ή έδαφικότητα του κρά-τους, έγκαινιάζει τή μεγάλη κίνηση άπεδαφικοποίησης, πού ύποτάσσει όλες τις πρωτόγονες έξ αιματος συγγένειες στην τυραννική μηχανή (άγροτικό πρόβλημα)· ή κατάργηση των χρεών, ή ή λογιστική της μετα-τροπή είναι ή άρχή του έργου μιάς άτέρμονης κρατικής ύπηρεσίας, όπου ύποτάσσονται όλες οι πρωτόγονες έξ άγχιστείας συγγένειες (πρόβλημα της όφειλής). Ό αιώνιος πιστωτής, ή άτέρμονη πίστωση παίρνει τώρα τή θέση του συνόλου των κινητών και πεπερασμένων χρεών. Στόν όρίζοντα της τυραννίας άναφαίνεται πάντα ένας μονοθεϊσμός: ή όφειλή γίνεται

⁵¹ Etienne Balazs, *La Bureaucratie céleste*, Gallimard, 1968, κεφ. XIII, «ΈΗ γέν-νηση του καπιταλισμού στην Κίνα» (και ιδιαίτερα: τό κράτος και τό χρήμα, και ή αδυναμία των έμπόρων νά άποκτήσουν τήν άυτονομία τους, σ. 229-300). Για τους άυτοκρατορικούς σχηματισμούς, τους θεμελιωμένους στόν έλεγχο του έμπο-ρίου και όχι στα μεγάλα έργα – όπως λχ. στη Μάορη Άφρική, βλ. τις παρατηρή-σεις του Godelier και του Suret-Canale, *Sur le mode de production asiatique*, Ed. Sociales, 1969, σ. 87-88 και 120-122.

⁵² Michel Foucault, *La Volonté de savoir*, παραδόσεις στο Collège de France, 1971.

όφειλή ύπαρξης, όφειλή τής ύπαρξης των ίδιων των ύπηκόων. Κι έρχεται ή ώρα πού ό πιστωτής δέν έχει άκόμα δανείσει, ενώ ό όφειλέτης δέν παύει νά ξεπληρώνει, γιατί τό νά ξεπληρώνεις τήν όφειλή σου είναι ένα καθήκον, ενώ τό νά δανείζεις είναι προαιρετικό – όπως στό τραγούδι του Lewis Carroll,

«Σίγουρα μπορείς ν' απαιτείς αυτό πού σου όφείλεται,
μά νά δανείσεις όταν πρόκειται,
μπορείς βέβαια νά διαλέξεις
τή στιγμή πού σέ βολεύει»⁵³.

Τό τυραννικό κράτος, όπως αναφαίνεται στίς πιό άμειβείς συνθήκες τής λεγόμενης άσιατικής παραγωγής, έχει δυό σύστοιχες όψεις: από τή μιá μεριά, παίρνει τή θέση τής έδαφικής μηχανής και σχηματίζει ένα καινούριο άπεδαφικοποιημένο συμπαγές σώμα· και από τήν άλλη, διατηρεί τίς παλιές έδαφικότητες και τίς ένσωματώνει στήν καινούρια μηχανή, σαν έξαρτήματα ή όργανα παραγωγής. Άποκτά άμέσως τελειότητα, γιατί λειτουργεί μέ βάση τίς σκόρπιες άγροτικές κοινότητες, πού τίς χρησιμοποιεί σαν προϋπάρχουσες αυτόνομες ή ήμι-αυτόνομες μηχανές, από παραγωγική άποψη· από τήν ίδια όμως αυτήν άποψη, άντεπιδρά πάνω τους, δημιουργώντας συνθήκες για μεγάλα έργα πού ξεπερνούν τήν παραγωγική δύναμη τής κάθε ξεχωριστής κοινότητας. Αυτό πού γίνεται πάνω στό σώμα του τυράννου, είναι μιá συνδυαστική σύνθεση των παλιών έξ άγχιστείας συγγενειών μέ τήν καινούρια, και μιá διαζευκτική σύνθεση πού κάνει ώστε οι παλιές έξ αίματος συγγένειες νά εισχωρήσουν στήν άμεση έξ αίματος συγγένεια, συγκεντρώνοντας έτσι όλους τους ύπηκόους μέσα στήν καινούρια μηχανή. Ή ούσία του κράτους συνίσταται λοιπόν στή δημιουργία μιáς δεύτερης έγγραφής, πού μέ τή μεσολάβησή της, τό καινούριο άκίνητο, μνημειακό, άναλλοίωτο συμπαγές σώμα οικειώνεται όλες τίς δυνάμεις και τούς φορείς τής παραγωγής· ή κρατική όμως αυτή έγγραφή δέν άπαλείφει τίς παλιές έδαφικές έγγραφές, πού παραμένουν σαν «μπρικέττες» πάνω στήν καινούρια επιφάνεια. Έτσι, τελικά, προκύπτει ό τρόπος για νά συνδεθούν τά δυό τμήματα, τά αντίστοιχα μερίδια πού δικαιούνται και ή ιδιοκτήτρια άνώτερη ένότητα και οι κατέχουσες κοινότητες, ή επικωδίκωση και οι έσωτερικοί κώδικες, ή ιδιοποιημένη ύπεραξία και ή χρησιμοποιούμενη επικαρπία, ή κρατική μηχανή και οι έδαφικές μηχανές. Όπως στό έργο *Τό Σινικό Τείχος*, τό κράτος είναι ή ύπερβατική άνώτερη ένότητα, πού ένωματώνει ύποσύνολα σχετικά άπομονωμένα, τά όποια λειτουργούν χωριστά, και στά όποια τό κράτος όρίζει μιá ανάπτυξη μέ μπρικέττες και ένα έργο οίκοδομής κατά τμήματα. Σκόρπια επιμέρους αντικείμενα, γαντζωμένα πάνω στό δίχως όργανα σώμα. Κανένας δέν στάθηκε τόσο

⁵³ Lewis Carroll, *Sylvie et Bruno*, κεφ. XI.

ικανός, όσο ό Kafka, νά αποδείξει πώς ό νόμος δέν έχει καμιá σχέση μέ μιάν όλότητα φυσική, άρμονική, ένύπαρκτη, αλλά ενεργεί σαν άνώτερη τυπική ένότητα, και ως τέτοια κυριαρχεί πάνω στα τμήματα και τά κομμάτια (τό τείχος και ό πύργος). Γι' αυτό τό κράτος δέν είναι πρωτόγονο – είναι πρωταρχή ή άφαίρεση, είναι ή άφηρημένη πρωταρχική ούσία πού δέν ταυτίζεται μέ τό άρχίνημα. «Ό Αυτοκράτορας είναι τό μόνο αντικείμενο των στοχασμών μας. Όχι ό Αυτοκράτορας πού βασιλεύει... Έκείνον βέβαια θά τον σκεφτόμασταν, αν τον γνώριζαμε, αν είχαμε γι' αυτόν τήν παραμικρή πληροφορία!... Ό λαός όμως δέν ξέρει ποιός αυτοκράτορας βασιλεύει, άκόμα και για τό όνομα τής δυναστείας δέν είναι σίγουρος... Στα χωριά μας, αυτοκράτορες χρόνια τώρα πεθαμένοι, άνέρχονται στον θρόνο, και κάποιος άπ' αυτούς πού ζει μονάχα στήν παράδοση, έξέδωσε πριν από λίγο ένα διάταγμα, πού μάς τό διαβάξει ό ιερέας μπροστά τήν Άγια Τράπεζα». Όσο για τά ίδια τά ύποσύνολα, πρωτόγονες έδαφικές μηχανές, αυτά είναι βέβαια κάτι συγκεκριμένο, είναι ή συγκεκριμένη βάση και ή συγκεκριμένη άρχή, αλλά τά τμήματά τους έρχονται έδω σέ σχέσεις πού άνταποκρίνονται στήν ούσία, παίρνουν ακριβώς εκείνη τή μορφή μπρικεττών πού έξασφαλίζουν τήν ένωματώσή τους στήν άνώτερη ένότητα και τή διανεμητική τους λειτουργία – λειτουργία σύμφωνη μέ τους συλλογικούς σκοπούς τής ίδιας αυτής ένότητας (μεγάλα έργα, άπόσπαση τής ύπεραξίας, χαράτσι, γενικευμένη δουλοκτησία). Στόν αυτοκρατορικό σχηματισμό συνυπάρχουν δυό έγγραφές πού συμβιδάζονται έφόσον ή μιá έπιστρώνει τήν άλλη μέ μπρικέττες, ενώ αντίθετα ή άλλη τοιμεντάρει τό σύνολο κι έξασφαλίζει για τον εαυτό της και τους παραγωγούς και τά προϊόντα (δέν χρειάζεται καν νά μιλοϋν τήν ίδια γλώσσα). Ή αυτοκρατορική έγγραφή διασταυρώνει όλες τίς άγχιστείες και τίς έξ αίματος συγγένειες, τίς προεκτείνει, τίς συγκεντρώνει πάνω στήν άμεση συγγένεια του τυράννου μέ τον Θεό, τήν καινούρια συμφωνία του τυράννου μέ τον λαό. Όλες οι κωδικωμένες ροές τής πρωτόγονης μηχανής σπρώχνονται τώρα προς τίς εκβολές, όπου και επικωδικωνονται από τήν τυραννική μηχανή. *Επικωδίκωση*: αυτή είναι ή πράξη πού άποτελεί τήν ίδια τήν ούσία του κράτους, και πού μετράει ταυτόχρονα τή συνέχειά του και τή ρήξη του μέ τους παλιούς σχηματισμούς: ή απέχθεια για ροές πόθου πού δέν είναι κωδικωμένες, αλλά και ή καθιέρωση μιáς καινούριας έγγραφής πού επικωδικώνει, και πού καθιστά τήν επιθυμία ιδιοκτησία του άρχοντα, έστω και αν είναι ένστικτο θανάτου. Οι κάστες είναι άξεχώριστες από τήν επικωδίκωση, και έξυπακούουν κυρίαρχες «τάξεις», πού δέν εκδηλώνονται άκόμα σαν τάξεις, αλλά συνταυτίζονται μέ κάποια κρατική μηχανή. Ποιός μπορεί νά άγγίξει τό συμπαγές σώμα του άρχοντα; νά ένα πρόβλημα κάστας. Ή επικωδίκωση είναι εκείνη πού καταργεί τή γη ύπέρ του άπεδαφικοποιημένου συμπαγούς σώματος, και πού, πάνω στό σώμα

αυτό, κάνει την κίνηση της όφειλης ατέρμονη. Μέ θαυμαστή δύναμη, ο Nietzsche σημειώνει τη σπουδαιότητα μιας τέτοιας στιγμής όπου εμφανίζονται οι θεμελιωτές κρατών, αυτοί οι «καλλιτέχνες με τό αστάλινο δλέμμα, που σφυρηλατούν έναν ασπλαγχο και θανατηφόρο μηχανισμό», ορθώνοντας μια «σιδερένια άρνηση» μπροστά στην κάθε προοπτική απολύτρωσης. Δεν θέλουμε δέβαια να πούμε πως αυτή η άπειροποίηση μπορεί να νοηθεί – όπως λέει ο Nietzsche – ως μία συνέπεια του συστήματος των προγόνων, της κάθε μακριάς γενεαλογικής σειράς ή της κάθε έκτεταμένης έξ αιματος συγγένειας· αυτό συμβαίνει πιο πολύ όταν οι τελευταίες αυτές δραχμυκλώνονται, απάγονται από την καινούρια έξ αγχιστείας συγγένεια και την άμεση καταγωγή: εδώ είναι που ο πρόγονος, ο αφέντης των κινητών και πεπερασμένων συνόλων, παραμερίζεται από τον Θεό, τον άμετακίνητο οργανωτή των «πλίνθων» και της ατέρμονης κύκλωσης τους.

*
* *

Η αίμομιξία με την αδελφή και η αίμομιξία με τη μητέρα, είναι δυο πράγματα πολύ διαφορετικά. Η αδελφή δεν είναι υποκατάστατο της μητέρας: η μία ανήκει στη συνδυαστική κατηγορία της έξ αγχιστείας συγγένειας, και η άλλη στη διαζευκτική κατηγορία της έξ αιματος συγγένειας. Αν η αίμομιξία με την αδελφή απαγορεύεται, αυτό γίνεται επειδή οι συνθήκες της εδαφικής κωδίκωσης απαιτούν να μη συγχέεται η έξ αγχιστείας συγγένεια με την έξ αιματος συγγένεια· ενώ η αίμομιξία με τη μητέρα απαιτεί να μην τρέπεται ή κατιούσα γραμμή της έξ αιματος συγγένειας στην άνωσούσα. Γι' αυτό και η αίμομιξία του τυράννου θεωρείται διπλή, εξαιτίας της καινούριας αγχιστείας και της άμεσης έξ αιματος συγγένειας. Ο τυράννος παντρεύεται πρώτα την αδελφή. Άλλα πραγματοποιεί την απαγορευμένη αυτή ένδογαμική ένωση έξω από τη φυλή, γιατί κι αυτός βρίσκεται έξω από τη φυλή, έξω ή στα άκρότατα όρια του εδάφους. Αυτό ακριβώς έδειξε ο Pierre Gordon σ' ένα παράδοξο διβλίο: ο ίδιος κανόνας που απαγορεύει την αίμομιξία, την επιτάσσει σε ορισμένους ανθρώπους. Η έξωγαμία καταλήγει να δημιουργήσει μίαν κατάσταση ανθρώπων εκτός φυλής, που έχουν έτσι τό δικαίωμα να παντρευτούν ένδογαμικά και πού, χάρη στη φοδερχή ισχύ αυτού του γάμου, μπορούν να χρησιμέψουν σάν μηητές στά έξωγαμικά ύποκείμενα τών δύο φύλων (ο «ιερός εκπαρθενευτής», ο «τελετουργικός μηητής», που ζει στό βουνό, ή στην άλλη όχθη του ποταμού)⁵⁴. Έρημος, γή του άρραβώνα.

⁵⁴ Pierre Gordon, *L'Initiation sexuelle et l'évolution religieuse*, P.U.F., 1946, σ. 164: «Τό ιερό πρόσωπο... δεν ζούσε στό μικρό άγροτικό χωριό, άλλα στά δάση,

Όλες οι ροές συγκλίνουν προς αυτόν τόν άνθρωπο, όλες οι άγχιστείες διασταυρώνονται με την καινούρια άγχιστεία που τις επικωδίκώνει. Ο ένδογαμικός γάμος έξω από τη φυλή επιτρέπει στόν «ήρωα» να επικωδίκώνει όλους τούς έξωγαμικούς γάμους μέσα στη φυλή. Είναι φανερό πως η αίμομιξία με τη μητέρα έχει δότελα διαφορετικό νόημα: αυτήν τη φορά πρόκειται για τη μητέρα της φυλής, τέτοια που ύπάρχει μέσα στη φυλή, τέτοια που ο «ήρωας» τη βρίσκει μπαίνοντας στη φυλή ή την ξαναβρίσκει ξαναγυρίζοντας στη φυλή ύστερα από τόν πρώτο του γάμο. Διασταυρώνει τις έκτεταμένες έξ αιματος συγγένειες μιας άμεσης καταγωγής. Ο «ήρωας», μυημένος ή μηητής, γίνεται βασιλιάς. Ο δεύτερος γάμος αναπτύσσει τά επακόλουθα του πρώτου και αποκομίζει τις συνέπειές του. Ο «ήρωας» παντρεύεται στην αρχή την αδελφή, και άργότερα παντρεύεται τη μητέρα. Οι δυο αυτές πράξεις μπορεί δέβαια να κολλάνε και να έξομοιώνονται ή μία με την άλλη σε διαφορετικούς βαθμούς, ώστόσο έχουμε εδώ δυο χωριστά επεισόδια: την ένωση με την πριγκίπισσα-αδελφή και την ένωση με τη μητέρα-βασιλισσα. Η αίμομιξία είναι πάντα διττή: ο «ήρωας» είναι καθάλα ανάμεσα σε δυο ομάδες – τη μία άπ' όπου φεύγει για να βρει την αδελφή του, και την άλλη όπου γυρίζει να ξαναβρει τη μητέρα του. Η διπλή αυτή αίμομιξία δεν έχει για στόχο να παράγει μία ροή, έστω και μαγική, άλλα να επικωδίκώσει όλες τις ύπάρχουσες ροές, και να μίν επιτρέπει σε κανένα έσωτερικό κώδικα, σε καμιά θαυότερη ροή να ξεφύγει από την επικωδίκωση της τυραννικής μηχανής· έτσι, με τη στερωτότά της, έξασφαλίζει τη γενικευμένη γονιμότητα⁵⁵. Ο γάμος με την αδελφή βρίσκεται «άπέξω», είναι η δοκιμασία της έρήμου, εκφράζει τη χωρική απόσταση από την πρωτόγονη μηχανή· είναι μία κατάληξη στίς παλιές έξ αγχιστείας συγγένειες· θεμελιώνει μία καινούρια αγχιστεία, πραγματοποιώντας μία γενικευμένη ιδιοποίηση όλων τών έξ αγχιστείας όφειλών. Ο γάμος με τη μητέρα είναι η επιστροφή στη φυλή· εκφράζει τη χρονική απόσταση από την πρωτόγονη μηχανή (διαφορά γενιών)· αποτελεί την άμεση έξ αιματος συγγένεια που απορρέει από την καινούρια αγχιστεία και που πραγματοποιείται με τη γενικευμένη συσσώρευση γενεαλογικού αποθέματος. Και οι δυο γάμοι είναι απαραίτητοι για την επικωδίκωση – όπως οι δυο άκριες μιας άλυσίδας είναι αναγκαίες για τό δέσιμο του τυραννικού κόμπου.

όπως ο Enkidu της χαλδαικής έποποιίας, ή στό βουνό, στόν ιερό περίφρακτο χώρο. Οι άσχολίες του ήταν άσχολίες βοσκού ή κυνηγού, όχι γεωργού. Έτσι ή ύποχρέωση να προστρέχεις σ' αυτόν για τόν ιερό γάμο – τόν μόνο που άνυψώνει τη γυναίκα – σήμαινε αυτόματα έξωγαμία. Μέσα στίς συνθήκες αυτές, μόνο τά κορίτσια που ανήκαν στην ίδια ομάδα με τόν «τελετουργικό εκπαρθενευτή», μπορούσαν να θεωρηθούν «ένδογαμικά».

⁵⁵ Luc de Heusch, *Essais sur le symbolisme de l'inceste royal en Afrique*, Βρυξέλλες, 1958, σ. 72-74.

Ἄς σταματήσουμε ἄλλω: πῶς κάτι τέτοιο εἶναι δυνατό; πῶς ἔγινε «δυνατή» ἡ αἰμομιξία, πῶς ἔγινε ὀλοφάνερη ἰδιοκτησία ἢ σφραγίδα τοῦ τυράννου; Τί εἶναι αὐτή ἡ ἀδελφή, αὐτή ἡ μητέρα – ἀδελφή καὶ μητέρα τοῦ ἴδιου τοῦ τυράννου; Ἡ μήπως τὸ ζήτημα μπαίνει διαφορειακά; Γιατί ἀφορὰ τὸ σύνολο τοῦ συστήματος τῆς παράστασης, ὅταν παύει νὰ εἶναι ἑδαφικὸ καὶ γίνεται αὐτοκρατορικὸ. Πρὶν ἀπ' ὅλα, ὀσφραίνομαστε πῶς τὰ στοιχεῖα τῆς σὲ βάθος παράστασης ἀρχισαν νὰ κινεῖνται: ἀρχισε κιόλας ἡ κυτταρική ἀποδημία, πού θὰ μεταφέρει τὸ οἰδιπόδειο κύτταρο ἀπὸ τὸν ἕνα ἄλλο τῆς παράστασης στὸν ἄλλο. Στὸν αὐτοκρατορικὸ σχηματισμὸ ἡ αἰμομιξία παύει νὰ ἀποτελεῖ τὸ μετατοπισμένο παριστανόμενον τῆς ἐπιθυμίας καὶ γίνεται ἡ ἴδια ἡ ἀπωθούσα παράσταση. Γιατί, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πῶς ὁ τρόπος πού χρησιμοποιεῖ ὁ τύραννος γιὰ νὰ κάνει τὴν αἰμομιξία καὶ νὰ τὴν καταστήσει ἐφικτή, δὲν συνίσταται καθόλου στὴν κατάργηση τοῦ μηχανισμοῦ ἀναστολή-ἀπώθησις: ἀντίθετα, ἀποτελεῖ μέρος τοῦ μηχανισμοῦ αὐτοῦ, ἀλλάζει μόνο τὰ ἐξαρτήματά του· κι ἂν ἡ αἰμομιξία παίρνει τώρα τὴ θέση τῆς ἀπωθούσας παράστασης, τὸ κάνει πάντα μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ μετατοπισμένου παριστανόμενου. Ἔχουμε δηλαδή ἐδῶ ἕνα πρόσθετο κέρδος, μὴ καινούρια οἰκονομία στὸν κατασταλτικὸ ἀπωθητικὸ μηχανισμό, ἕνα καινούριο σῆμα, μὴ νέα σκληρότητα. Θὰ ἦταν εὐκόλο, πάρα πολὺ εὐκόλο, ἂν ἔφτανε μονάχα νὰ γίνει ἐφικτὴ ἡ αἰμομιξία – καὶ μάλιστα στὸν ἀνώτατο βαθμὸ – γιὰ νὰ πάψει ἡ ἀσκηση τῆς ἀπώθησις καὶ ἡ ὑπηρεσία τῆς καταστολής. Ἡ βάρβαρη βασιλικὴ αἰμομιξία εἶναι μονάχα ἕνα μέσο γιὰ νὰ ἐπικωδικοῦν οἱ ροές τῆς ἐπιθυμίας, καὶ ὄχι βέβαια γιὰ νὰ ἀπελευθερωθοῦν. Ὡ Καλιγούλα! Ὡ Ἡλιογάβαλε! Ὡ τρελὴ θύμηση τῶν νεκρῶν αὐτοκρατόρων! Ἀφοῦ ἡ αἰμομιξία δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἐπιθυμία, ἀλλὰ μετατοπισμένο παριστανόμενον τῆς ἐπιθυμίας, προερχόμενο ἀπὸ τὴν ἀπώθησις, ἡ καταστολή δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἐνισχύεται ὅταν ἡ αἰμομιξία παίρνει τὴ θέση τῆς ἴδιας τῆς παράστασης, καὶ ὅταν μὲ τὴν ιδιότητα αὐτὴν ἀναλαμβάνει τὴν ἀπωθητικὴ λειτουργία (αὐτὸ φαίνεται κιόλας στὴν ψύχωση, ὅπου ἡ παρεῖσφρηση τοῦ συμπλέγματος στὴ συνείδηση, σύμφωνα μὲ τὸ παραδοσιακὸ κριτήριο, δὲν μειώνει βέβαια τὴν ἀπώθησις τῆς ἐπιθυμίας). Ὅταν ἀναφερόμαστε, ἐπομένως, στὴν καινούρια θέση τῆς αἰμομιξίας μέσα στὸν αὐτοκρατορικὸ σχηματισμὸ, θέλουμε ἀπλῶς νὰ σημειώσουμε μὴν ἀποδημία μέσα στὰ βαθύτερα στοιχεῖα τῆς παράστασης, πού θὰ γίνει ἔτσι πιὸ ξένη, πιὸ ἀσπλαγχη, πιὸ τελειωτικὴ ἢ πιὸ «ἀτέλειωτη», σὲ σχέση μὲ τὴν ἐπιθυμητικὴ παραγωγή. Ἀλλὰ ποτὲ ἡ ἀποδημία αὐτὴ δὲν θὰ ἦταν ἐφικτὴ, ἂν δὲν ἐπισυνέβαινε παράλληλα κάποια σημαντικὴ ἀλλαγὴ στὰ ἄλλα στοιχεῖα τῆς παράστασης – σ' ἐκεῖνα πού ἐπηρεάζουν τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐγγράφοντος κοινωνικοῦ σώματος.

Αὐτὸ πού ἀλλάζει ιδιαίτερα στὴν ἐπιφανειακὴ ὀργάνωση τῆς παράστασης, εἶναι ἡ σχέση τῆς φωνῆς καὶ τοῦ γραφισμοῦ· οἱ ἀρχαιότεροι

συγγραφεῖς τὸ ἔχουν ἐπισημάνει: ὁ τύραννος φτιάχνει τὴ γραφή, ὁ αὐτοκρατορικὸς σχηματισμὸς μετατρέπει τὸν γραφισμὸ σὲ καθαυτὸ γραφή. Νομοθεσία, γραφειοκρατία, λογιστικὴ, εἰσπραξὴ φόρων, κρατικὸ μονοπώλιο, αὐτοκρατορικὴ δικαιοσύνη, δράση τῶν δημόσιων ὑπαλλήλων ἱστοριογραφία, ὅλα γράφονται μέσα στὴ συνοδεία τοῦ τυράννου. Ἄς ξαναγυρίσουμε στὸ παράδοξο πού συνάγεται ἀπὸ τίς ἀναλύσεις τοῦ Le-roi-Gourhan: οἱ πρωτόγονες κοινωνίες εἶναι προφορικές, ὄχι γιατί τοὺς λείπει ἕνα σύστημα γραφῆς, ἀλλὰ ἀντίθετα ἐπειδὴ τὸ σύστημα αὐτὸ εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴ φωνή, καὶ χαράζει πάνω στὰ σώματα σημεῖα πού ἀντιστοιχοῦν στὴ φωνή, πού ἀντιδρῶν στὴ φωνή, ἀλλὰ πού εἶναι αὐτόνομα καὶ δὲν ἐθυγραμμίζονται μ' αὐτὴν· ἀντίθετα, οἱ βάρβαροι πολιτισμοὶ εἶναι γραφτοί, ὄχι γιατί ἔχασαν τὴ φωνή, ἀλλὰ γιατί τὸ σύστημα γραφῆς ἔχασε τὴν ἀνεξαρτησία του καὶ τίς δικές του διαστάσεις, ἐθυγραμμίστηκε μὲ τὴ φωνή, ὑποτάχτηκε στὴ φωνή, ἔστω κι ἂν ἐπρόκειτο ἔτσι νὰ βγάλει ἀπ' αὐτὴν μὴν ἀπεδαφικοποιημένη ἀφηρημένη ροή, πού τὴν κρατᾷ καὶ τὴν κάνει νὰ ἀντηχεῖ στὸν γραμμικὸ κώδικα γραφῆς. Μὲ τὸν ἕνα λόγιο, ὁ «γραφισμὸς» – μὲ μὴν καὶ τὴν ἴδια κίνηση – ἀρχινεῖ νὰ ἐξαριτεῖται ἀπὸ τὴ φωνή καὶ νὰ διαμορφώνει μὴ βουδὴ φωνή πού ἐρχεται ἀπὸ τὰ ὑψώματα ἢ ἀπὸ τὸν ἄλλο κόσμο – φωνή πού ἀρχινεῖ πιά νὰ ἐξαριτεῖται ἀπὸ τὸν «γραφισμὸ». Μὲ τὸ νὰ ὑποτάσσεται τόσο στὴ φωνή, ἡ γραφή τελικὰ τὴν ὑποσκελίζει. Ὁ Jacques Derrida ἔχει δίκιο νὰ λέει πῶς ἡ κάθε γλῶσσα προϋποθέτει μὴ πρωταρχικὴ γραφή – ἂν μ' αὐτὸ ἔννοεῖ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴ σαφήνεια ἐνός ὁποιοῦδήποτε γραφισμοῦ (δηλαδή μὴν γραφή, μὲ τὴν πλατιά ἔννοια τῆς λέξης). Ἔχει ἐπίσης δίκιο νὰ λέει πῶς δὲν εἶναι δυνατό νὰ ξεχωρίσει κανεὶς – στὴ γραφή, μὲ τὴ στενὴ ἔννοια τῆς λέξης – τὰ εἰκονογραφικὰ, ἰδεογραμματικὰ καὶ φωνητικὰ συστήματα: πάντα ὑπάρχει ἐθυγράμμιση μὲ τὴ φωνή καὶ ταυτόχρονα ἀντικατάσταση τῆς φωνῆς (συμπληρωματικότητα) καὶ «ὁ φωνητισμὸς δὲν εἶναι ποτὲ πανίσχυρος ἀλλὰ ἔχει κιόλας ἀρχίζει νὰ ὑποσκάπτει τὸ βουδὸ σημαῖον». Ὁ Derrida ἔχει καὶ πάλι δίκιο νὰ συνδέει μυστηριώδικα τὴ γραφή μὲ τὴν αἰμομιξία. Ὡστόσο, ὅλα αὐτὰ δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνουμε πῶς ὑπάρχει πάντα μὴν ἀπωθητικὴ μηχανὴ πάνω στὸ πρότυπο τῆς γραφικῆς μηχανῆς, πού χρησιμοποιεῖ τόσο ἱερογλυφικὰ στοιχεῖα ὅσο καὶ φωνήματα⁵⁶. Γιατί ὑπάρχει ἀκριβῶς μὴν τομὴ πού ἀλλάζει τὰ πάντα στὸν κόσμο τῆς ἀναπαράστασης, μὴν τομὴ ἀνάμεσα στὴ γραφή μὲ τὴ στενὴ ἔννοια τῆς λέξης, καὶ τὴ γραφή μὲ τὴν πλατιά τῆς ἔννοια, δηλαδή ἀνάμεσα σὲ τὸν ὀλοφάνερη διαφορειακὸν τρόπον ἐγγραφῆς – γραφισμὸς πού ἐπιτρέπει τὴν κυριαρχία τῆς φωνῆς μὲ τὸ νὰ παραμένει ἀνεξάρτητος ἀπ' αὐτὴν, μ' ὄλο πού συνδέεται μαζί τῆς καὶ γραφι-

⁵⁶ Jacques Derrida, *De la Grammatologie*, Ed. de Minuit, 1967, Βλ. καὶ *L' Ecriture et la différence*, Ed. du Seuil, 1967, «Freud et la scène de l' écriture»

σμός που εξουσιάζει ή παραγκωνίζει τη φωνή με τό να εξαρτιέται απ' αυτήν κατά διάφορους τρόπους, με τό να υποτάσσεται σ' αυτήν. Τό εδαφικό πρωτόγονο σημείο δέν έχει αξία παρά μόνο γι' αυτό που είναι τό ίδιο, είναι θέση επιθυμίας με πολλαπλή σύνδεση, δέν είναι σημείο ενός σημείου ή επιθυμία μιάς επιθυμίας, άγνοει τη γραμμική υποταγή και τό αντίστροφό της: ούτε εικονογράφημα ούτε ιδεόγραμμα – είναι ρυθμός και όχι μορφή, τεθλασμένη και όχι ευθεία, τέχνημα (artefact) και όχι ιδέα, παραγωγή και όχι έκφραση. Θά προσπαθήσουμε εδώ νά συσφίσουμε τίσ διαφορές ανάμεσα στίς δύο αυτές μορφές της παράστασης: τήν εδαφική και τήν αυτοκρατορική.

Η εδαφική παράσταση είναι άρχικά φτιαγμένη από δύο ετερογενή στοιχεία: τή φωνή και τόν γραφισμό. Τό ένα είναι όπως ή παράσταση μιάς λέξης που δημιουργείται στήν πλάγια έξ άγχιστείας συγγένεια, και τό άλλο όπως ή παράσταση ενός πράγματος (σώματος) που έχει έγκαθιδρυθεί στήν έκτεταμένη έξ αίματος συγγένεια. Τό πρώτο επενεργεί πάνω στό δεύτερο, και τό δεύτερο άντεπενεργεί πάνω στό πρώτο – τό καθένα με τή δική του δύναμη που συμπαραδηλώνεται με τή δύναμη του άλλου για νά εκτελέσει τό μεγάλο έργο της έντονης πρωτοβλαστικής άπώθησης. Πράγματι, αυτό που άπωθείται, είναι τό συμπαγές σώμα, τό βάθος της έντονης γής, που πρέπει νά δώσει τή θέση του στό έκτατικό κοινωνικό σώμα, όπου περνούν ή δέν περνούν οι έντάσεις αυτές. Τό συμπαγές σώμα της γής πρέπει νά έκταθει μέσα στό κοινωνικό σώμα και σάν κοινωνικό σώμα. Τό πρωτόγονο κοινωνικό σώμα καλύπτεται έτσι από ένα δίκτυο όπου άσταμάτητα μεταπηδά κανείς από τίσ λέξεις στά πράγματα, από τά σώματα στίς όνομασίες, άνάλογα με τίσ έκτατικές άπαιτήσεις του συστήματος σέ μήκος και σέ πλάτος. Αυτό που άποκαλούμε σύστημα συμπαραδήλωσης, είναι ένα σύστημα όπου ή λέξη σάν φωνητικό σημείο δηλώνει ένα πράγμα, όπου όμως αυτό τό δηλούμενο πράγμα είναι σημείο, γιατί τό ίδιο χαράζεται από ένα γραφισμό που συμπαραδηλώνεται με τή φωνή. Η ετερογένεια, ή διάλυση της συνέχειας, ή ανισορροπία των δύο στοιχείων – του φωνητικού και του γραφικού – συνενώνεται μ' ένα τρίτο, τό όπτικό στοιχείο: μάτι που θά έλεγε κανείς ότι βλέπει τή λέξη (τή βλέπει, δέν τή διαβάξει), στό μέτρο όπου ύπολογίζει τόν πόνο του γραφισμού. Ο J. -F. Lyotard προσπάθησε νά περιγράψει, σ' ένα άλλο πλαίσιο, ένα παρόμοιο σύστημα, όπου ή λέξη δέν έχει άλλο ρόλο παρά νά δηλώνει, δέν άποτελεί ώστόσο από μόνη της τό σημείο· εκείνο που γίνεται σημείο είναι μάλλον τό πράγμα ή τό σώμα που δηλώνεται σάν τέτοιο, γιατί άποκαλύπτει μιάν προσδιορισμένη πάνω του άγνωστη όψη, όπως τή χαράζει ό γραφισμός που άνταποκρίνεται στή λέξη· ή άπόσταση ανάμεσα στα δύο αυτά καλύπτεται από τό μάτι, που «βλέπει» τή λέξη, χωρίς νά τή διαβάξει, έφόσον άποτιμᾷ τόν πόνο που προκαλεί ό γραφισμός πάνω στήν ίδια τή σάρκα – τό μάτι καλύπτει τήν άπόσταση μ'

ένα πήδημα⁵⁷. Σύστημα συμπαραδήλωσης, σύστημα της σκληρότητας, τό μαγικό τρίγωνο με τίσ τρεις πλευρές του είναι νομίζουμε τότο εδώ: φωνή-άκρόαση, γραφισμός-σώμα, μάτι-πόνος – όπου ή λέξη είναι πάνω απ' όλα δηλωτική, αλλά όπου ό γραφισμός άποτελεί ό ίδιος ένα σημείο μαζί με τό δηλούμενο πράγμα, και όπου τό μάτι πάει από τό ένα στό άλλο, άποσπώντας και καταμετρώντας τήν όρατότητα του ενός σέ σχέση με τόν πόνο του άλλου. Τό καθετί είναι ενεργητικό, ενεργοούμενο και άνενεργό μέσα στό σύστημα, τό καθετί είναι σέ χρήση και σέ λειτουργία. Έτσι, όταν κανείς εξετάζει τό σύνολο της εδαφικής αναπαράστασης, μένει κατάπληκτος διαπιστώνοντας τήν πολυπλοκότητα των δικτύων με τά όποια ή αναπαράσταση καλύπτει όλόκληρο τό κοινωνικό σώμα: ή άλυσιδα των εδαφικών σημείων πηδάει άσταμάτητα από τό ένα στοιχείο στό άλλο, άνακλαδίζεται άκτινωτά προς όλες τίσ κατευθύνσεις, εκπέμπει άποσπάσεις παντού όπου ύπάρχουν ροές για παρακράτηση, περιλαμβάνει διαεύξεις, αναλίσκει τά ύπόλοιπα, βγάξει ύπεραξίες, συνδέει λέξεις, σώματα και πόρους, τύπους, πράγματα και συναισθήματα – συμπαραδηλώνει φωνές, γραφές, μάτια, πάντα για μιά πολυσήμαντη χρήση: ένα τρόπος πηδήματος, που δέν βρίσκεται σ' ένα «θέλει νά πει» κι ακόμα λιγότερο σ' ένα σημαίνον. Και αν, από τήν άποψη αυτή, ή αίμομιξία μᾶς φάνηκε αδύνατη, αυτό όφείλεται στό ότι δέν είναι τίποτε άλλο παρά ένα άστοχο κατανάγκη πήδημα – τό πήδημα που ξεκινᾷ από τίσ όνομασίες και φτάνει στα πρόσωπα, από τά όνόματα στα σώματα: από τή μιά μεριά έχουμε τό άπωθημένο «έδῶθε» της κάθε όνομασίας, που δέν προσδιορίζει ακόμα πρόσωπα, αλλά μονάχα έντατικές πρωτοβλαστικές καταστάσεις· κι από τήν άλλη, τό άπωθητικό «έκειθε», που εφαρμόζει τίσ όνομασίες στα πρόσωπα μόνον άπαγορεύοντας ταυτόχρονα σάν σεξουαλικούς συντρόφους τά πρόσωπα που άπαντούν στό όνομα άδελφή,

⁵⁷ Ο Jean-François Lyotard άποκαθιστά τά παραμελημένα δικαιώματα της θεωρίας της καθαρής κατονόμασης. Δείχνει τήν άμετάβλητη άπόσταση ανάμεσα στή λέξη και τό πράγμα, τή σχέση της κατονόμασης που τά συμπαραδηλώνει. Και, χάρη στήν άπόσταση αυτή, τό δηλούμενο πράγμα είναι εκείνο που γίνεται σημείο, άποκαλύπτοντας μιάν άγνωστη όψη, σάν ένα κρυφό περιεχόμενο (δέν είναι οι λέξεις αυτές καθαυτές που άποτελούν σημεία, αλλά οι λέξεις μετατρέπον σέ σημεία τά πράγματα ή τά σώματα που δηλώνουν). Και ταυτόχρονα, ή δηλωτική λέξη γίνεται όρατή, άνεξάρτητα από κάθε γραφή-άνάγνωση, άποκαλύπτοντας μιάν αναπάντεχη δύναμη νά «βλέπεται» (και όχι νά διαβάζεται). Βλ. *Discours, figure*, έκδ. Klincksieck, 1971, σ. 41-82: - «Οι λέξεις δέν είναι σημεία, αλλά όπου ύπάρξει λέξη, εκεί τό δηλούμενο πράγμα γίνεται σημείο: τό ότι ένα πράγμα γίνεται σημείο, σημαίνει ακριβώς ότι περιλαμβάνει ένα περιεχόμενο κρυμμένο μέσα στή φανερή του ταυτότητα, ότι επιφυλάσσει μιάν άλλη όψη σ' ένα άλλο κοίταγμα πάνω της... που δέν θά μπορούσαμε ποτέ νά τό έχουμε, αλλά που θά τό έχουμε άντίθετα πάνω στήν ίδια τή λέξη.

μητέρα, πατέρα... 'Ανάμεσα στά δυό, τό ρηχό ρυάκι απ' όπου τίποτα δέν περνά, όπου οί όνομασίες δέν «πιάνουν» πάνω στά πρόσωπα, όπου τά πρόσωπα ξεφεύγουν από τή γραφή, και όπου τό μάτι δέν έχει τίποτα πιά νά δει, τίποτα πιά νά εκτιμήσει: ή αίμομιξία άπλό μετατοπισμένο όριο, ούτε άπωθημένο, ούτε άπωθούν, αλλά μονάχα μετατοπισμένο παριστανόμενο τής έπιθυμίας. 'Από τούτη τή στιγμή φαίνεται κιόλας όλο-κάθαρο ότι οί δυό διαστάσεις τής παράστασης – ή όργάνωσή της στην επιφάνεια μέ τά στοιχεία φωνή-γραφή-μάτι, και ή όργάνωσή της στο βάθος μέ τά όργανα: παριστάνον τήν έπιθυμία-άπωθούσα παράσταση-μετατοπισμένο παριστανόμενο – έχουν κοινή μοίρα και μοιάζουν μ' ένα πολυσύνθετο σύστημα από αντιστοιχίες στους κόλπους μιάς δοσμένης κοινωνικής μηχανής.

'Όλα αυτά όμως ανατρέπονται μέσα σ' ένα καινούριο πεπρωμένο, μέ την παρουσία τής τυραννικής μηχανής και τής αυτοκρατορικής παράστασης. Καί πρώτα-πρώτα ό γραφισμός εύθυγραμμίζεται, στρέφεται πρós τή φωνή και γίνεται γραφή. Καί ταυτόχρονα εισάγει τή φωνή, όχι πιά σαν φωνή τής άγγιστείας, αλλά σαν φωνή τής καινούριας άγγιστείας, πλασματική φωνή του εκείθε που εκφράζεται μέσα στη ροή τής γραφής σαν άμηση έξ αίματος καταγωγή. Οί δυό αυτές θεμελιακές δεσποτικές κατηγορίες αποτελούν τήν ίδια τήν κίνηση του γραφισμού, που ταυτόχρονα υποτάσσεται στη φωνή και για νά τήν υποτάξει, νά τήν υποσκελίσει. Συντελείται έπομένως μιά συντριβή του μαγικού τριγώνου: ή φωνή δέν τραγουδάει πιά, ύπαγορεύει και θεσπίζει· ή γραφή δέν χορεύει πιά και παύει νά κινεί τά σώματα, αλλά γραφεται τώρα άκίνητο-ποιημένη πάνω σε πίνακες, σε πέτρες και σε βιβλία· τό μάτι αρχίζει νά διαβάξει (ή γραφή δέν συνεπάγεται, αλλά έμπεριέχει ένα είδος τύφλωσης, μιάν απώλεια τής όρασης και τής εκτίμησης – και τώρα τό μάτι είναι εκείνο που πονά, μ' όλο που αποκτά και άλλες λειτουργίες). 'Η μάλλον δέν μπορούμε νά πούμε πως τό μαγικό τρίγωνο συντριβεται όλοτελα: έξακολουθεί νά ύπάρχει σαν βάση και σαν πλίνθος, άφου τό έδαφικό σύστημα έξακολουθεί νά λειτουργεί στα πλαίσια τής καινούριας μηχανής. Τό τρίγωνο έχει γίνει βάση για μιά πυραμίδα που όλες της οί όψεις κάνουν νά συγκλίνουν τό φωνητικό, τό γραφικό, τό όπτικό πρós τήν άνώτερη ένότητα του τυράννου. 'Αν άποκαλέσουμε επίπεδο σύστασης (plan de consistance) τό σύστημα τής παράστασης μέσα σε μιά κοινωνική μηχανή, είναι όλοφάνερο πως αυτό τό επίπεδο σύστασης έχει μετατραπεί, πως έχει γίνει επίπεδο τής ύποταγής και όχι τής συμπαράδής. Καί αυτό είναι, κατά δεύτερο λόγο τό βασικό: ή στροφή τής γραφής πρós τή φωνή έχει τινάξει έξω από τήν άλυσίδα ένα υπερδατικό αντικείμενο – βουθή φωνή που όλόκληρη ή άλυσίδα φαίνεται τώρα νά έξαρτιέται απ' αυτήν και που σε σχέση μ' αυτήν γίνεται γραμμική. 'Η ύποταγή του γραφισμού στη φωνή εισάγει μιάν πλασματική φωνή που έξρεται

από τά ύψώματα – φωνή που, αντίστροφα, δέν εκφράζεται πιά παρά μονάχα μέ τά σημεία τής γραφής που εκπέμπει (άποκάλυψη). 'Εχουμε ίσως εδώ τήν πρώτη συναρμολόγηση τυπικών πράξεων που θά καταλήξουν στο όιδιόδοιο (παραλογισμός τής παρεκβολής): ύποβίβαση ή σύνολο από άμφιμονοσήμαντες σχέσεις, που καταλήγει στην έξάντληση ενός άποσπασμένου αντικείμενου, και στη γραμμικοποίηση τής άλυσίδας που άπορρέει από τό αντικείμενο αυτό. 'Ισως από εδώ νά αρχινά τό έρώτημα «τί θέλει νά πει;» και τά προβλήματα τής έρμηνείας νά υπερισχύουν των προβλημάτων τής χρήσης και τής άποτελεσματικότητας. Τί θέλησε νά πει ό αυτοκράτορας, ό θεός; 'Αντί, για τμήματα άλυσίδας, που μπορούν πάντα νά άποσπαστούν, ένα άποσπασμένο αντικείμενο απ' όπου έξαρτιέται όλόκληρη ή άλυσίδα· αντί πολυσήμαντος γραφισμός πάνω στο ίδιο τό πραγματικό, μιά άμφιμονοσήμανση που διαμορφώνει τό υπερδατικό, απ' όπου προέρχεται ή γραμμικότητα· αντί για μή-σημαίνοντα σημεία που συνθέτουν τά πλέγματα μιάς έδαφικής άλυσίδας, ένα τυραννικό σημαίνον απ' όπου όμοιομορφα κυλάνε όλα τά σημεία σε μιάν άπεδαφικοποιημένη ροή γραφής. 'Υπάρχουν μάλιστα και άνθρωποι που πίνουν τή ροή αυτή. 'Ο Zempléni περιγράφει πως, σε όρισμένες περιοχές τής Σενεγάλης, ή μωαμεθανική θρησκεία προσεπιθέτει ένα επίπεδο ύποταγής στο παλιό επίπεδο συμπαράδής των άνιμιστικών αξιών: «Θεμέλιο του κόσμου τούτου είναι ό θειικός ή προφητικός λόγος, γραφτός ή προφορικός· ή διαφάνεια τής άνιμιστικής προσευχής παραχωρεί τή θέση της στην άδιαφάνεια του άκαμπτου άραβικού έδαφίου, ό λόγος άκίνητοποιείται σε τύπους, που τή δύναμή τους τήν έξασφαλίζει ή αλήθεια... 'Η σοφία του μωαμεθανού αγίου μäs παραπέμπει πραγματι σε μιάν ίεραρχία από όνόματα, έδάφια του Κοραίου, αριθμούς και αντίστοιχα όντα» – και, στην ανάγκη, οί πιστοί θά βάλουν τό έδάφιο μέσα σ' ένα μπουκάλι γεμάτο άγνό νερό, θά πουν τό νερό του έδαφίου, μ' αυτό θά τρίβουν τό σώμα τους και θά πλύνουν τά χέρια τους»⁵⁸. 'Η γραφή, πρώτη άπεδαφικοποιημένη ροή, είναι πόσιμη επειδή πηγάζει από τό τυραννικό σημαίνον. Γιατί, τί είναι καταρχήν τό σημαίνον; Τί είναι, σε σχέση μέ τά έδαφικά μή-σημαίνοντα σημεία, όταν τινάζεται έξω από τίς άλυσίδες και επιβάλλει, προσεπιθέτει ένα επίπεδο ύποταγής στο δικό τους ένυπάρχον επίπεδο συμπαράδής; Τό σημαίνον είναι τό σημείο που έγινε σημείο του σημείου, τό τυραννικό σημείο που πήρε τή θέση του έδαφικού σήματος, μιά και ξεπέρασε τό όριο τής άπεδαφικοποίησης· τό σημαίνον είναι μονάχα τό καθαυτό άπεδαφικοποιημένο σημείο.

⁵⁸ Abdras Zempléni, *L' Interprétation et la thérapie traditionnelles du désordre mental chez les Wolof et les Lebou*, Πανεπιστήμιο του Παρισιού, 1968, 11, σ. 380 και 506.

Τό σημείο πού έγινε τώρα *γράμμα*. Ἡ ἐπιθυμία δέν τολμᾷ πιά νά ἐπιθυμήσει, έγινε ἐπιθυμία τῆς ἐπιθυμίας, ἐπιθυμία τῆς ἐπιθυμίας τοῦ τυράννου. Τό στόμα δέν μιλάει πιά, πίνει τό γράμμα. Τό μάτι δέν βλέπει πιά, διαβάζει. Τό σῶμα δέν ἀφήνει πιά νά τό χαράζουν, σάν τή γῆ, ἀλλά γονατίζει μπρός στίς γραβοῦρες τοῦ τυράννου, στό ὑπεργήινο, στό καινούριο συμπαγές σῶμα.

Τίποτα δέν θά κατορθεῖ ποτέ νά ξεπλύνει τό σημαῖνον ἀπό τήν αὐτοκρατορική του καταγωγή: τόν ἀφέντη-σημαῖνον ἢ τόν «σημαῖνοντα ἀφέντη». Μάταια θά πνίξουμε τό σημαῖνον μέσα στό ἐνυπάρχον σύστημα τῆς γλώσσας, μάταια θά τό χρησιμοποιήσουμε γιά νά λύσουμε τά προβλήματα τοῦ νοήματος καί τῆς σημασίας, μάταια θά τό διαλύουμε μέσα στή συνύπαρξη φωνηματικῶν στοιχείων, ὅπου τό σημαίνόμενο δέν εἶναι πιά παρὰ ἡ περίληψη τῆς διαφορικῆς ἀντίστοιχης ἀξίας τῶν στοιχείων αὐτῶν ἀνάμεσά τους· μάταια θά προωθήσουμε ὅσο μπορούμε πιά πέρα τῆ σύγκριση τῆς γλώσσας μέ τήν ἀνταλλαγή καί τό χρῆμα, καί νά τήν ὑποβάλουμε στίς παραλλαγές ἐνός πρότυπου ἐνεργητικοῦ καπιταλισμοῦ – ποτέ δέν θά ἐμποδίσουμε τό σημαῖνον νά ξαναμπᾶσει τήν ὑπερβατικότητά του καί νά ἀποδείξει πῶς ὑπῆρξε κάποτε ἕνας τύραννος, πού ἡ δράση του ἰσχύει ἀκόμα καί στόν σύγχρονο ἱμπεριαλισμό. Ἡ γλωσσολογία κι ὅταν ἀκόμα μιλάει ἐλβετικά ἢ ἀμερικανικά, ἐπισεῖει τή σκιά τοῦ ἀνατολίτη τυράννου. Ὅχι μόνο ὁ Saussure ὑπογραμμίζει ὅτι τό αὐθαίρετο τῆς γλώσσας θεμελιώνει τήν κυριαρχία της, ὅπως μιά γενικευμένη ὑποτέλεια ἢ σκλαβιά ὑποτάσσει τή «μάζα», ἀλλά ἔχει ἀποδειχτεῖ καί ὅτι στή θεωρία του ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν δύο διαστάσεις, ἡ μιά, ὀριζόντια, ὅπου τό σημαίνόμενο περιορίζεται στήν ἀξία πού ἔχουν οἱ ἐλάχιστοι συνυπάρχοντες ὄροι στούς ὁποίους τό σημαῖνον ἀποσυντίθεται, καί ἡ ἄλλη, κάθετη, ὅπου τό σημαίνόμενο ὑψώνεται στό ἐπίπεδο τῆς ἐννοιας πού ἀντιστοιχεῖ στήν ἀκουστική εἰκόνα, δηλαδή τή φωνή στό ἀνώτατο ὄριο τῆς ἔκτασής της πού ἀνασυνθέτει τό σημαῖνον (τήν «ἀξία» σάν ἀντιστάθμισμα ὄρων πού συνυπάρχουν, ἀλλά καί τήν «ἐννοια» σάν ἀντιστάθμισμα τῆς ἀκουστικῆς εἰκόνας). Κοντολογίς, τό σημαῖνον ἐμφανίζεται δύο φορές – μιά φορά στήν ἀλυσίδα τῶν στοιχείων, πού σέ σχέση μ' αὐτά τό σημαίνόμενο εἶναι πάντα ἕνα σημαῖνον γιά ἕνα ἄλλο σημαῖνον, καί μιά δεύτερη φορά στό ἀποσπασμένο ἀντικείμενο, ἀπ' ὅπου ἐξαρτιέται ὅλη ἡ ἀλυσίδα καί πού ἀπλώνει πάνω της τίς συνέπειες τῆς σημασίας. Δέν ὑπάρχει φωνολογικός οὔτε καν φωνητικός κώδικας πού, μπορεῖ νά ἐπηρεάσει τό σημαῖνον μέ τήν πρώτη ἐννοια, χωρίς μιά ἐπικωδίκωση πού τήν ἐκτελεῖ τό ἴδιο τό σημαῖνον μέ τή δεύτερη ἐννοια. Δέν ὑπάρχει γλωσσολογικό πεδίο, χωρίς ἀμφιμονοσήμαντες σχέσεις ἀνάμεσα σέ ἰδεογραφικές καί φωνητικές ἀξίες, ἢ ἀνάμεσα σέ ἀρθρώσεις διαφορετικῶν ἐπιπέδων – «μονήματα» καί «φωνήματα» – πού τελικά ἐξασφαλίζουν τήν ἀνεξαρτησία καί τή γραμμικότητα

τῶν ἀπεδαφικοποιημένων σημείων· ἀλλά τό πεδίο αὐτό παραμένει καθορισμένο ἀπό μιάν ὑπερβατικότητα, ἀκόμα κι ἂν θεωρηθεῖ ἀπουσία ἢ κενή θέση, πού ἐκτελεῖ τίς «διπλώσεις», τίς ἀναγκαῖες ὑποβιάσεις καί ὑποταγές, κι ἀπ' ὅπου ἀπορρέει – σέ ὀλόκληρο τό σύστημα – ἡ μή-διαρθρωμένη ὕλική ροή, ὅπου ἡ ὑπερβατικότητα τέμνει, ἀντιθέτει, ἐπιλέγει καί συνδυάζει: τό σημαῖνον. Εἶναι ἐπομένως παραδόξο τό ὅτι δείχεται τόσο καθαρά ἡ ὑποδούλωση τῆς μάζας σέ σχέση μέ τά ἐλάχιστα στοιχεία τοῦ σημείου στήν ἐνύπαρξη τῆς γλώσσας, ἐνῶ δέν δείχεται πῶς ἡ κυριαρχία ἀσκειῖται μέσα ἀπό τήν καί μέσα στήν ὑπερβατικότητα τοῦ σημαίνοντος⁵⁹. Κι ἐδῶ, ὅπως κι ἄλλοῦ, ἐκδηλώνεται μιά ἀπόλυτη ἐξωτερικότητα τῆς κατάκτησης. Γιατί, ἂν ἡ ἴδια ἡ γλώσσα δέν προϋποθέτει τήν κατάκτηση, οἱ πράξεις ὑποβίβασμοῦ πού ἀποτελοῦν τή γραφτή γλώσσα προϋποθέτουν δύο ἐγγραφές πού δέν μιλοῦν τήν ἴδια γλώσσα, ἀλλά δύο γλώσσες: μιά τῶν ἀφεντάδων καί μιάν ἄλλη τῶν σκλάβων. Ὁ Nougayrol περιγράφει μιά παρόμοια κατάσταση: «Γιά τούς Σουμέριους, (ἕνα τάδε σημείο), εἶναι νερό· οἱ Σουμέριοι διαβάζουν τό σημείο αὐτό α, πού σημαίνει νερό στή γλώσσα τους. Ἐρχεται κάποιος Ἀκκάδιος καί ρωτᾷ τόν Σουμέριο ἀφέντη του: Τί εἶναι τό σημείο αὐτό; Ὁ Σουμέριος τοῦ ἀποκρίνεται: εἶναι α. Ὁ ἄλλος παίρνει τό σημείο τοῦτο γιά α, δέν ὑπάρχει πιά ἐδῶ καμιά σχέση ἀνάμεσα στό σημείο καί τό νερό, πού στήν ἀκκαδική γλώσσα λέγεται mû... Νομίζω πῶς ἡ παρουσία τῶν Ἀκκάδιων προκάλεσε τή φωνητικοποίηση τῆς γραφῆς... καί πῶς ἡ ἐπαφή τῶν δύο λαῶν εἶναι σχεδόν ἀναγκαῖα γιά νά ξεπεταχτεῖ ἡ σπῖθα μιάς νέας γραφῆς»⁶⁰. Δέν θά μπορούσε κανεῖς νά δείξει καλύτερα τό πῶς μιά ἀμφιμονοσήμαντη πράξη ὀργανώνεται μέ κέντρο ἕνα τυραννικό σημαῖνον, ἔτσι ὥστε νά πηγάζει ἀπ' αὐτό μιά ἀλφαβητική φωνητική ἀλυσίδα. Ἡ ἀλφαβητική γραφή δέν γίνεται γιά τούς ἀναλφάβητους, ἀλλά ἀπό τούς ἀναλφάβητους. Περνάει ἀπό τούς ἀναλφάβητους – τούς ἀσύνειδους – αὐτούς ἐργάτες. Τό σημαῖνον ἐξυπακούει μιά γλώσσα πού ἐπικωδικώνει μιά ἄλλη γλώσσα, ἐνῶ ἡ ἄλλη αὐτή γλώσσα κωδικώνεται ὀλόκληρη μέ φωνητικά στοιχεία. Καί ἂν τό ἀσυνείδητο περιλαμβάνει τήν τοπική

⁵⁹ Ὁ Bernard Pautrat προσπαθεῖ νά κάνει μιά σύγκριση ἀνάμεσα στόν Nietzsche καί τόν Saussure, ξεκινώντας ἀπό τά προβλήματα τῆς ἐξουσίασης καί τῆς ὑποδούλωσης (*Versions du soleil, Figures et système de Nietzsche*, Ed. du Seuil, 1971, σ. 207 κ.ε.). Ὁ Pautrat παρατηρεῖ πολύ σωστά πῶς ὁ Nietzsche σέ ἀντιδιαστολή πρὸς τόν Hegel, ἐξαρκᾷ τή σχέση ἀνάμεσα στόν ἀφέντη καί τόν δούλο ἀπό τή γλώσσα καί ὄχι ἀπό τήν ἐργασία. Ὅταν ὅμως ὁ Pautrat φτάνει στή σύγκριση τοῦ Nietzsche μέ τόν Saussure, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ μάζα εἶναι ὑποδουλωμένη στή γλώσσα καί ἀπορρέει ὡς πλασματική τῆ νικητικῆς ἰδέας ὅτι ἡ ὑποδούλωση αὐτή ἐπιτελεῖται μέ τή μεσολάβηση μιάς γλώσσας τῶν ἀφεντάδων.

⁶⁰ Jean Nougayrol, στό *L' Ecriture et la psychologie des peuples*, Armand-Colin, 1963, σ. 90.

κατάσταση μιάς διπλής έγγραφης, δέν είναι δομημένο σάν μιά γλώσσα, αλλά σάν δυό γλώσσες. Τό σημαίνον δέν φαίνεται νά κρατάει τήν υπόσχεσή του, πού ήταν νά μάς οδηγήσει σέ μιά σύγχρονη καί λειτουργική κατανόηση τής γλώσσας. 'Ο ἰμπεριαλισμός τοῦ σημαίνοντος δέν μάς ἀπαλλάσσει ἀπό τό ἐρώτημα «τί θέλει νά πει», περιορίζεται νά μπλοκάρει προκαταβολικά τό ἐρώτημα, καί νά κάνει κάθε ἀπάντηση ἀνεπαρκή, μέ τόν ὑποβιβασμό τής σέ ἀπλό σημαίνόμενο. Ἀπορρίπτει τήν ἐρμηνεία γιά χάρη τής ἀπαγγελίας – καθαρή τήρηση τοῦ κειμένου, ἀνώτερη ἐπιστημονικότητα. Σάν τά σκυλάκια τοῦ παλατιοῦ πού διαίξονται νά πιοῦνε τό νερό τοῦ ἐδαφίου καί πού ἀσταμάτητα γαυγίζουν: τό σημαίνον, δέν φτάσατε στό σημαίνον, μένετε στά σημαίνόμενα! Τό σημαίνον, μονάχα αὐτό τά κάνει νά χαιρόνται. Αὐτό ὅμως τό σημαίνον-ἀφέντης παραμένει τό ἴδιο πού ήταν καί στά παλιά, ὑπερβατικό ἀπόθεμα πού κατανέμει τήν ἔλλειψη σέ ὄλους τούς κρικούς τής ἀλυσίδας, κάτι τό κοινό γιά μιά κοινή ἀπουσία, αὐτό πού στήνει ὄλες τίς τομές-ροές καί τίς στήνει σ' ἕναν καί τόν ἴδιο τόπο, μέ μιά καί τήν ἴδια τομή: ἀποσπασμένο ἀντικείμενο, φάλος-καί-εὐνουχισμός, φραγμός πού ὑποτάσσει τά καταθλιπτικά ὑποκείμενα στόν μεγάλο παρανοϊκό βασιλιά. Ὡ σημαίνον, τρομαχτικῆ ἀρχαϊσμέ τοῦ τυράννου, ὅπου πάντα κανεῖς ἀναζητᾶ τόν κενό τάφο, τόν νεκρό πατέρα καί τό μυστήριο τοῦ ὀνόματος! Ἴσως νά εἶναι αὐτό πού καί σήμερα ἀκόμα προκαλεῖ τήν ὀργή ὀρισμένων γλωσσολόγων ἐναντίον τοῦ Lacan, τόσο, ὅσο τουλάχιστο καί τόν ἐνθουσιασμό τῶν ὀπαδῶν του: μέ πόση δύναμη καί γαλήνη ὁ Lacan ὀδηγεῖ ξανά τό σημαίνον στήν πηγῆ του, στήν πραγματική του προέλευση – τήν τυραννική ἐποχή-, καί στήνει μιά σατανική μηχανή πού συγκολλᾶ τήν ἐπιθυμία μέ τόν νόμο γιατί, σέ τελευταία ἀνάλυση – ὅπως πιστεύει – τό σημαίνον ταιριάζει μέ τό ἀσυνείδητο μονάχα μ' αὐτήν τή μορφή, καί προκαλεῖ μέσα στό ἀσυνείδητο φαινόμενα σημαίνόμενου⁶¹. Τό σημαίνον, σάν ἀπωθούσα παράσταση, καί τό νέο μετατοπισμένο παριστανόμενο πού εἰσάγει, οἱ περιφημες μεταφορές καί μετωνυμίες, ὄλα τούτα ἀποτελοῦν τήν ἐπικωδίκω-νουσα ἀπεδαφικοποιημένη τυραννική μηχανή.

Τό τυραννικό σημαίνον ἔχει σάν ἀποτέλεσμα τήν ἐπικωδίκωση τής ἐδαφικῆς ἀλυσίδας. Τό σημαίνόμενο εἶναι ἀκριβῶς τό ἀποτέλεσμα τοῦ σημαίνοντος (ὄχι αὐτό πού παριστάνει, οὔτε κι αὐτό πού δηλώνει). Τό σημαίνόμενο εἶναι ἡ ἀδελφή τής μεθορίου καί ἡ μητέρα τοῦ ἐσωτερικοῦ. Ἀδελφή καί μητέρα, εἶναι οἱ ἔννοιες πού ἀντιστοιχοῦν στή μεγάλη

⁶¹ Βλ. τό θαυμάσιο ἄρθρο τής Elisabeth Roudinesco γιά τόν Lacan «L' Action d'une métaphore», ὅπου ἐξετάζεται ἡ διπλή ὄψη τής ἀναλυτικῆς σημαίνουσας ἀλυσίδας καί τοῦ ὑπερβατικοῦ σημαίνοντος, ἀπ' ὅπου ἡ ἀλυσίδα εἶναι ἐξαρτημένη. Ἡ Elisabeth Roudinesco δείχνει ἐδῶ πῶς ἡ θεωρία τοῦ Lacan πρέπει νά ἐρμηνευθεῖ ὄχι τόσο σάν γλωσσολογική ἀντίληψη τοῦ ἀσυνείδητου, ὅσο σάν κριτική τής γλωσσικῆς, βασισμένη στό ἀσυνείδητο (*La Pensée*, 1972).

ἀκουστική εἰκόνα, στή φωνή τής καινούριας ἀγγιστείας καί τής ἀμεσης καταγωγῆς. Ἡ αἰμομιξία εἶναι ἡ ἴδια ἡ πράξη τής ἐπικωδίκωσης στίς δύο ἄκρες τής ἀλυσίδας, μέσα σέ ὄλο τό ἔδαφος ὅπου βασιλεύει ὁ Τύραννος, ἀπό τά σύνορα ὡς τό κέντρο: ὄλες οἱ ἐξ ἀγγιστείας ὀφειλές μεταστρέφονται σέ ἀτέρμονη ὀφειλή τής καινούριας ἀγγιστείας, ὄλες οἱ ἐκτεταμένες ἐξ αἵματος συγγένειες συμπεριλαμβάνονται στήν ἀμεση καταγωγή. Ἡ αἰμομιξία ἡ ἡ βασιλική τριάδα εἶναι λοιπόν τό σύνολο τής ἀπωθητικῆς παράστασης, στόν βαθμό ὅπου ἐκτελεῖ τήν ἐπικωδίκωση. Τό σύστημα τής ὑποταγῆς ἡ τής σημασίας ἔχει τώρα ἀντικαταστήσει τό σύστημα τής συμπαράδῃλωσης. Στό μέτρο ὅπου ὁ γραφισμός ἀνάγεται στή φωνή (ὁ γραφισμός αὐτός πού ἄλλοτε ἐγγραφόταν κατάσαρκα), ἡ παράσταση τῶν σωμάτων ὑποτάσσεται στήν παράσταση τῶν λέξεων: ἀδελφή καί μητέρα εἶναι τά σημαίνόμενα τής φωνῆς. Ἀλλά στό μέτρο ὅπου ἡ ἀναγωγή αὐτή εἰσάγει μίαν πλασματική φωνή ἀπό τά ὕψη – φωνή πού ἐκφράζεται πιά μονάχα μέ τή γραμμική ροή – ὁ ἴδιος ὁ τυράννος εἶναι τό σημαίνον τής φωνῆς πού ἐκτελεῖ, μαζί μέ τά δυό τής σημαίνόμενα, τήν ἐπικωδίκωση ὀλόκληρης τής ἀλυσίδας. Αὐτό πού ἔκανε ἀδύνατη τήν αἰμομιξία – δηλαδή τό ὅτι ἄλλοτε εἴχαμε τίς ὀνομασίες (μητέρα, ἀδελφή), ὄχι ὄμως καί τά πρόσωπα ἡ τά σώματα, καί ἄλλοτε εἴχαμε τά σώματα, ἄλλά οἱ ὀνομασίες ξεγλιστροῦσαν μόλις παραβαίναμε τίς ἀπαγορεύσεις πού τίς ἀφοροῦσαν – ἔπαψε νά ὑπάρχει. Ἡ αἰμομιξία ἐγινε ἐφικτή μέσα στόν γάμο τῶν σωμάτων συγγένειας καί τῶν γονεϊκῶν ὀνομασιῶν, δηλαδή στή συγκέντρωση τοῦ σημαίνοντος μέ τά σημαίνόμενά του. Τό πρόβλημα λοιπόν ἐδῶ δέν εἶναι καθόλου ἄν ὁ τυράννος ἐνώνεται μέ τήν «ἀληθινή» του ἀδελφή καί τήν ἀληθινή του μητέρα. Γιατί ἡ ἀληθινή του ἀδελφή εἶναι ἔτσι κι ἄλλιῶς ἡ ἀδελφή τής ἐρήμου, ὅπως καί ἡ ἀληθινή του μητέρα εἶναι ἔτσι κι ἄλλιῶς ἡ μητέρα τής φυλῆς. Ἐτσι καί ἡ αἰμομιξία γίνεται ἐφικτή, ἐλάχιστο ἐνδιαφέρει ἄν εἶναι προσποιητή ἡ ὄχι, ἀφοῦ ὀπωσδήποτε κάτι ἄλλο εἶναι ἀκόμα προσποιητό μέσα ἀπό τήν αἰμομιξία. Καί σύμφωνα μέ τή συμπληρωματικότητα – πού συναντήσαμε πῶς πάνω – ἀνάμεσα στήν προσποίηση καί τήν ταυτοποίηση, ἄν ἡ ταυτοποίηση ἀνήκει ἀληθινά στό ἀντικείμενο τῶν ὕψωμάτων, ἡ προσποίηση εἶναι ἀσφαλῶς ἡ γραφή πού τοῦ ἀντιστοιχεῖ, ἡ ροή πού κυλάει ἀπό τοῦτο τό ἀντικείμενο, ἡ γραφική ροή πού κυλάει ἀπό τή φωνή. Ἡ προσποίηση δέν ἀντικαθιστᾶ τήν πραγματικότητα, δέν παίρνει τή θέση της, ἄλλά οἰκειώνεται τήν πραγματικότητα στήν πράξη τής τυραννικῆς ἐπικωδίκωσης, τήν παράγει πάνω στό καινούριο συμπαγές σῶμα, πού ἀντικαθιστᾶ τή γῆ. Ἐκφράζει, μέ κάποια σχεδόν-αἰτία, τήν ἰδιοποίηση καί τήν παραγωγή τοῦ πραγματικοῦ. Στήν αἰμομιξία, τό σημαίνον εἶναι ἐκεῖνο πού συνουσιάζεται μέ τά σημαίνόμενά του. Σύστημα προσποίησης – αὐτό εἶναι τό ἄλλο ὄνομα τής σημασίας καί τής ὑποταγῆς. Καί αὐτό πού εἶναι προσποιημένο, δηλαδή παράγεται, διαμέσου τής αἰμομι-

ξίας, πού και η ίδια είναι προσποιημένη και συνακόλουθα παράγεται – τόσο πιο πραγματική, όσο περισσότερο είναι προσποιημένη, και αντίστροφα –, μοιάζουν με τις άκραίες καταστάσεις μιας έντατικότητας πού ανασυσταίνεται, πού αναδημιουργείται. Μέ την αδελφή του, ο τύραννος προσποιείται «μιά κατάσταση μηδέν, απ' όπου ξεπροβάλλει η φαλλική δύναμη», σάν μιά υπόσχεση «πού η κρυφή της παρουσία μέσα στο ίδιο τό έσωτερικό του σώματος θά πρέπει νά τοποθετηθεί στο άκρότατο σημείο»· μέ τή μητέρα του προσποιείται «μιάν ύπερ-δύναμη, όπου τά δύο φύλα θρίσκονται στο άνώτατο σημείο των ίδιων των χαρακτηριστικών τους», πού είναι τώρα εξωτερικευμένα: τό δήτα-άλφα Βα του φαλλού σάν φωνή⁶². Στη βασιλική αίμομιξία, πρόκειται λοιπόν πάντα γιά κάτι τό διαφορετικό: άμφιφυλοφιλία, όμοφυλοφιλία, είνουχισμός, μετενδυματισμός – ώς διαφορετικές βαθμίδες και μεταβατικές καταστάσεις στον κύκλο των έντάσεων. Κι αυτό, γιατί τό τυραννικό σημαίνον έχει τήν πρόθεση νά ανασυγκροτήσει αυτό πού η πρωτόγονη μηχανή είχε άπωθήσει – τό συμπαγές σώμα τής έντονης γής – αλλά πάνω σέ νέες βάσεις ή σέ νέες δοσμένες συνθήκες, μέσα στο συμπαγές άπεδαφικοποιημένο σώμα του ίδιου του τυράννου. Αυτό είναι ο λόγος πού η αίμομιξία αλλάζει νόημα ή θέση, και γίνεται άπωθούσα παράσταση. Γιατί, στην επικωδίκωση διαμέσου τής αίμομιξίας, πρόκειται γιά τούτο: όλα τά όργανα όλων των ύποκειμένων, όλα τά μάτια, όλα τά στόματα, όλα τά πέη, όλοι οί κολεοί, όλα τά αυτιά, όλοι οί πρωκτοί, γαντζώνονται πάνω στο συμπαγές σώμα του τυράννου – όπως πάνω στην παγανοουρά μιας βασιλικής έσθήτας, κι έχουν εκεί τά έντατικά παριστάνοντα. Η βασιλική αίμομιξία είναι άξεχώριστη από τον έντονο πολλαπλασιασμό των οργάνων, και από τήν έγγραφή τους πάνω στο καινούριο συμπαγές σώμα (ο Sade είδε σωστά τούτο τον παντοτινό βασιλικό ρόλο τής αίμομιξίας). Ο μηχανισμός καταστολή-άπώθηση, ή άπωθούσα παράσταση προσδιορίζεται τώρα σέ συνάρτηση μ' έναν έσχατο κίνδυνο πού εκφράζει τό αντίστοιχό της παριστάνον: ακόμα κι αν ένα μόνο όργανο κυλήσει έξω από τό σώμα του τυράννου, ακόμα κι αν ένα μόνο ξεκρεμαστεί ή ξεφύγει απ' αυτό, ο τυράννος βλέπει νά ρεθώνεται μπροστά του, έναντιον του, ο έχθρος πού θά τον θανατώσει: ένα μάτι μέ βλέμμα πάρα πολύ άτενές, ένα στόμα μέ χαμόγελο πάρα πολύ άόριστο – κάθε όργανο είναι μιά δυνατότητα διαμαρτυρίας. Τήν ίδια στιγμή, ο μισόκωφος Καίσαρας παραπονιέται πώς τό ένα του αυτί έπαψε ν' άκούει, και βλέπει νά πέφτει βαρύ πάνω του τό βλέμμα του Κάσιου – «του άσαρκου και άπληστου» – και τό χαμόγελο του Κάσιου πού «φαίνεται νά χαμογελάει γιά τό ίδιο του τό χαμόγελο». Μακριά ιστορία, όπου τό σώμα του δολοφονημένου τυράννου, άπορωγμένο, διαμελισμένο, ξεφτισμένο, θά καταλήξει στους όχετούς τής πό-

⁶² Guy Rosalato, *Essais sur le symbolique*, Gallimard, 1969, σ. 25-28.

λης. Άλλά μήπως δέν ήταν κίολας ο πρωκτός πού άποσπούσε τό αντικείμενο από τά ύψη και έβγαζε τήν έξοχη φωνή; Η ύπερβατικότητα του φαλλού δέν έξαρτιόταν άραγε από τον πρωκτό; Αυτός όμως άποκαλύπτεται μονάχα στο τέλος, σάν η τελευταία επιβίωση του τυράννου πού χάθηκε, ή κρυφή όψη τής φωνής του: ο τυράννος δέν είναι πιά παρά τούτος «ο κώλος του ψόφιου ποντικού, πού κρέμεται από τό ταβάνι του ούρανού». Τά όργανα άρχισαν νά ξεκολλάνε από τό σώμα του τυράννου – όργανα του πολίτη πού ρεθώνονται ένάντια στον τυράννο. Όργανα πού θά γίνουν τά όργανα του ιδιώτη άνθρώπου, θά ιδιωτικοποιηθούν πάνω στο πρότυπο και τή θύμηση του εκπτώτου πρωκτού, του πρωκτού πού είχε ξεπεταχτεί έξω από τό κοινωνικό πεδίο – βασανιστική ιδέα τής δυσοσμίας. Όλόκληρη η ιστορία τής πρωτόγονης κωδίκωσης, τής τυραννικής επικωδίκωσης, τής άποκωδίκωσης του ιδιώτη, θρίσκεται μέσα σέ τούτες τις κινήσεις τής ροής: στην έντονη πρωτοβλαστική εισροή, στην ύπερροή τής βασιλικής αίμομιξίας, στην αναρροή από περιττώματα πού οδηγεί τον νεκρό τυράννο στους όχετούς τής πόλης, και πού μάς οδηγεί όλους μας στον σημερινό «ιδιώτη άνθρωπο» – η ιστορία όπως τή σκιαγραφεί ο Artaud στο άριστούργημά του *Ηλιοθάλασος*. Όλη η ιστορία τής γραφικής ροής ξεκινά από τό κύμα του σπέρματος στην κούνια του τυράννου, και φτάνει στο κύμα των σκατών μέσα στον τάφο-ύπόνομό του – «όλόκληρη η γραφή είναι μιά θρωμιά», όλόκληρη η γραφή είναι αυτή η προσποίηση – σπέρμα και περιττώματα.

Θά μπορούσε κανείς νά πιστέψει πώς τό σύστημα τής αυτοκρατορικής παράστασης είναι μολαταύτα πιο ήπιο από τό σύστημα τής έδαφικής παράστασης. Τά σημεία δέν έγγράφονται πιά κατάσαρκα, αλλά πάνω σέ πέτρες, πάνω σέ περγαμηνές, σέ νομίσματα, σέ καταλόγους. Σύμφωνα μέ τον νόμο του Wittfogel, τής «φθίνουσας διοικητικής άποδοτικότητας», μεγάλοι τομείς άφέθηκαν ήμι-αυτόνομοι, γιατί δέν άποτελούν κίνδυνο γιά τήν κρατική έξουσία. Τό μάτι δέν άποσπά πιά μιάν ύπεραξία από τό θέαμα του πόνου – έπαψε νά άποτιμά: μάλλον βάλθηκε νά «άποτρέπει» και νά επιτηρεί, γιά νά έμποδίσει οποιαδήποτε ύπεραξία νά ξεφύγει τήν επικωδίκωση τής τυραννικής μηχανής. Γιατί όλα τά όργανα και οί λειτουργίες τους παθαίνουν κάποιαν εξάντληση, πού τελικά τά ξαναφέρνει και τά κάνει νά συγκλίνουν προς τό συμπαγές σώμα του τυράννου. Στην πραγματικότητα, ο τρόπος λειτουργίας δέν είναι πιο ήπιος – τό σύστημα τής τρομοκρατίας άντικατέστησε τό σύστημα τής σκληρότητας. Η παλιά σκληρότητα παραμένει πάντα, και ιδιαίτερα στους αυτόνομους ή σχεδόν-αυτόνομους τομείς· τώρα όμως είναι έντός των τειχών του κρατικού μηχανισμού, πού άλλοτε τήν οργανώνει, και άλλοτε τήν άνέχεται ή τήν περιορίζει, γιά νά τήν κάνει νά έξυπηρετήσει τούς σκοπούς του και νά τή συμπεριλάβει στην άνώτερη και ύπερ-επιβαλλόμενη ένότητα ενός πιο φοβερού ακόμα νόμου. Άργότερα μόνο ο νόμος άντιτίθεται, ή φαίνεται

νά αντιτίθεται στην τυραννία τότε πού τό κράτος εμφανίζεται, τό ίδιο, σάν συμβιβαστής ανάμεσα σέ τάξεις πού έχουν διαφοροποιηθεί πιά απ' αυτό και όφείλει κατά συνέπεια νά τροποποιήσει τή μορφή τής κυριαρχίας του⁶³. Ο νόμος άρχικά είναι πολύ διαφορετικός από εκείνο πού θά γίνει – ή θά θέλει νά γίνει – άργότερα: μιά έγγύηση ενάντια στην τυραννία, μιά ένυπάρχουσα άρχή πού συνενώνει τά μέρη σ' ένα όλον, πού κάνει τούτο τό όλον αντικείμενο γενικής γνώσης και θέλησης. Οί κυρώσεις τού νόμου άπορρέουν τώρα από δικαστική άπόφαση και εφαρμογή της πάνω στά άνυπότακτα μέρη. Άλλά ό δάρβαρος τυραννικός νόμος έχει δύο χαρακτηριστικά πού αντίτασσονται στά παραπάνω – τά δύο χαρακτηριστικά πού ό Kafka άνέλυσε τόσο έντονα: τό παρανοϊκό-σχιζοειδές γνώρισμα τού νόμου (μετωνυμία) πού διέπει τά μη ολοκληρώσιμα και τά μη ολοκληρωμένα μέρη, περιφράσσοντάς τα, οργανώνοντάς τα σάν «πλίνθους», καταμετρώντας τήν άπόστασή τους και άπαγορεύοντας τήν επικοινωνία τους, ενεργώντας έτσι σάν Ένότητα τρομερή, αλλά τυπική και κενή, έξοχη, διανεμητική και όχι συλλογική· και τό μανιακό-καταθλιπτικό γνώρισμα (μεταφορά), πού σύμφωνα μ' αυτό ό νόμος δέν γνωστοποιεί τίποτα, ούτε και έχει γνώσιμο αντικείμενο, άφου ή άπόφαση τού Δικαστηρίου δέν ύπάρχει πριν από τήν τιμωρία, και ή διατύπωση τού νόμου δέν ύπάρχει πριν από τήν άπόφαση. Η δικαστική μεσαιωνική δοκιμασία (ordalie) εμφανίζει ολοζώντανα και τά δύο τούτα γνωρίσματα. Όπως στή μηχανή τού Σωφρονοιστηρίου, ή κύρωση είναι εκείνη πού γράφει και τήν καταδίκη και τόν κανόνα. Μάταια τό σώμα έχει λυτρωθεί από τόν γραφισμό – πού ήταν τό ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του στό σύστημα τής συμπαραδήλωσης – γίνεται τώρα πέτρα και χαρτί, τραπέζι και νόμισμα, πού πάνω τους ή καινούρια γραφή μπορεί νά χαράξει τά σχεδιαγράμμάτά της, τόν φωνητισμό της και τό άλφάβητό της. Έπικωδίκωση – αυτή είναι ή ούσία τού νόμου και ή αίτία τών καινούριων πόνων τού σώματος. Η τιμωρία έπαψε πιά νά είναι μιά γιορτή, απ' όπου τό μάτι άποσπά κάποιαν υπεραξία μέσα στό μαγικό τρίγωνο τών έξ άγχιστείας και έξ αίματος συγγενειών. Η τιμωρία γίνεται εκδίκηση, εκδίκηση τής φωνής, τού χεριού και τού ματιού, πού συγκεντρώνονται τώρα στόν Τύραννο, εκδίκηση τής καινούριας άγχιστείας, πού ό δημόσιος χαρακτήρας δέν άλλοιώνει τό μυστικό της: «Θά στρέψω εναντίον σας τήν εκδικητική ρομφαία τής άγχιστειακής εκδίκησης...». Γιατί – άκόμα μιά φορά – ό νόμος, πριν γίνει άπατηλή έγγύηση ενάντια στην

⁶³ Για τό πέρασμα τής θεμελιωμένης στόν μαγικο-θηρησκευτικό λόγο βασιλικής Δικαιοσύνης σέ μιά Δικαιοσύνη τής Πολιτείας θεμελιωμένη σ' ένα λόγο-διάλογο καθός και για τήν άλλαγή «κυριαρχίας» πού άντιστοιχεί σέ τούτο τό πέρασμα, βλ. «Droit et pré-droit en Grèce ancienne», στό *L' Année sociologique*, 1948-1949, M. Détienné, *Les Maîtres de vérité dans la Grèce archaïque*, Maspero 1967, M. Foucault, *La Volonté de savoir*.

τυραννία, είναι έφεύρεση τού ίδιου τού τυράννου: είναι ή νομική μορφή πού παίρνει ή άτέρμονη όφειλή. Άκόμα και τόν καιρό τών τελευταίων Ρωμαίων αυτοκρατόρων, ό νομικός δρισκόταν πάντα στην άκολουθία τού τυράννου, και ή νομική μορφή συνόδευε τόν αυτοκρατορικό σχηματισμό – ό νομοθέτης μέ τό τέρας, ό Γάιος και ό Κόμμοδος, ό Παπινιανός και ό Καρακάλλας, ό Ούλλπιανός και ό Ήλιογάβαλος, «τό παραλήρημα τών δώδεκα Καισάρων και ό Χρυσός Αίώνας τού ρωμαϊκού δικαίου» (νά παίρνουν, στην άνάγκη, τό μέρος τού όφειλέτη ενάντια στόν πιστωτή, για νά καθιερώσουν τήν άτέρμονη όφειλή).

Έκδίκηση, και σάν εκδίκηση πού άσκειται προκαταβολικά, ό αυτοκρατορικός δάρβαρος νόμος συντρίβει όλον τόν πρωτόγονο μηχανισμό τής δράσης, τού δρώμενου και τής αντίδρασης. Χρειάζεται τώρα ή παθητικότητα νά γίνει άρετή τών ύπηκόων, πού είναι γαντζωμένοι πάνω στό σώμα τού τυράννου. Όπως λέει ό Nietzsche, όταν δείχνει πώς άκριβώς ή τιμωρία γίνεται εκδίκηση στους αυτοκρατορικούς σχηματισμούς, πρέπει «μιά τεράστια δόση έλευθερίας νά εξαφανιστεί από τόν κόσμο, ή τουλάχιστον νά εξαφανιστεί από τά μάτια όλων, νά εξαναγκαστεί νά περάσει σέ ύπολανθάνουσα κατάσταση, κάτω από τά σφυροκοπήματά τους, κάτω από τήν τυραννία τους ως καλλιτεχνών...». Συντελείται τότε μιά εξάντληση τού ένστικτού τού θανάτου, πού παύει πιά νά είναι κωδικωμένο στόν μηχανισμό τής άγριας δράσης και αντίδρασης – όπου ή μοιρολατρεία ήταν άκόμα κάτι τό δρώμενο – και γίνεται ό σκοτεινός φορέας τής επικωδίκωσης, τό άποσπασμένο αντικείμενο, πού πλανιέται πάνω στόν καθένα, λές και ή κοινωνική μηχανή έχει άποκολληθεί από τίς επιθυμητικές μηχανές: θάνατο, επιθυμία τής επιθυμίας, επιθυμία τής επιθυμίας τού τυράννου, λανθάνουσα κατάσταση έγγεγραμμένη στό τρίοθαθα τής κρατικής μηχανής. Προτιμότερο νά μήν επιζήσει κανένας, παρά νά ξεφύγει ένα μονάχα όργανο από τή μηχανή αυτήν, ή νά ξεγλιστρήσει έξω από τό τυραννικό σώμα... Κι αυτό, γιατί δέν ύπάρχει πιά καμιά άλλη άναγκαιότητα (καμιά άλλη μοίρα) από εκείνη τού σημαίνοντος στίς σχέσεις του μέ τά σημαινόμενά του: αυτό είναι τό καθεστώς τής τρομοκρατίας. Ο νόμος ύποτίθεται πώς σημαίνει κάτι, πού δέν θά τό μάθουμε παρά πολύ άργότερα, όταν ό νόμος θά έχει έξελιχθεί και άποκτήσει τήν καινούρια μορφή πού φαίνεται νά τόν αντίθετε στην τυραννία. Από τήν άρχή όμως κιόλας, ό νόμος εκφράζει τόν ίμπεριαλισμό τού σημαίνοντος, πού παράγει τά σημαινόμενά του σάν φαινόμενα τόσο πιά άποτελεσματικά και άναγκαία, όσο ξεφεύγουν από τή γνώση και όφείλουν τό πάλ στην υπέροχη αίτία τους. Συμβαίνει άκόμα, τά σκυλάκια νά ζητούν επίμονα τήν επιστροφή στό τυραννικό σημαίνον, χωρίς έξήγηση ούτε έρμηνεία, άκόμα και όταν ό νόμος θέλει νά έξηγήσει τό τί σημαίνει, νά άποδείξει τήν άνεξαορτησία τού σημαινόμενου του (ενάντια στόν τύραννο – όπως λέει). Γιατί στά σκυλιά άρσσει – κατά τόν Kafka – νά

συνδέεται στενά ή επιθυμία με τό νόμο, μέσα στην καθαρή εξάντληση του ένστικτου του θανάτου, και όχι ν' άκουñ σοφούς ύποκριτές νά τούς έξηγοϋñ «τί θέλουν νά πούñ» δλα τούτα. Όμως δλα αυτά – τό ξετύλιγμα του δημοκρατικού σημαίνοννου ή τό τύλιγμα του τυραννικού σημαίνοντος – άποτελοϋñ μέρος του ίδιου ζητήματος, πού άλλοτε είναι άνοιχτό κι άλλοτε μπλοκαρισμένο, ή ίδια άφαίρεση πού συνεχίζεται, μηχανισμός άπώθησης πού μās άπομακρύνει ολοένα και πιο πολύ από τίς επιθυμητικές μηχανές. Γιατί δέν ύπήρξε ποτέ παρά ένα και μόνο κράτος. Τό έρώτημα «σε τί χρησιμεύει;» λίγο-λίγο σβήνει κι έξαφανίζεται μέσα στην καταχνιά του πεσσιμισμού, του μηδενισμού – τίποτα! τίποτα! (Nada! Nada!). Και στ' αλήθεια, κάτι τό κοινό ύπάρχει στο καθεστώς του νόμου, όπως εμφανίζεται στον άυτοκρατορικό σχηματισμό, και στον νόμο, όπως άργότερα θά έξελιχθεί: ή άδιαφορία για τόν χαρακτηρισμό. Ίδιον του νόμου είναι νά σημειοδοτεί, χωρίς όμως νά έπισημαίνει τίποτε. Ό νόμος δέν έπισημαίνει τίποτε ούτε και κανέναν (ή δημοκρατική αντίληψη για τόν νόμο θά τόν μετατρέψει σε κριτήριο). Η περίπλοκη σχέση της έπισήμανσης, όπως τήν είδαμε νά διαμορφώνεται μέσα στο πρωτόγονο σύστημα της συμπαράδήςωσης – όπου χρησιμοποιεί τή φωνή, τόν γραφισμό και τό μάτι, έξαφανίζεται εδώ μέσα στην καινούρια σχέση της δάρδαρης καθυπόταξης. Και πώς νά παραμείνει ο χαρακτηρισμός, όταν τό σημείο έπαψε πιά νά είναι σε θέση επιθυμίας και έγινε τούτο τό άυτοκρατορικό σημείο, καθολικός έννουχισμός πού συγκολλά τήν επιθυμία με τόν νόμο; Έχουμε εδώ τή συντριβή του παλιού κώδικα, τήν καινούρια σχέση σημασίας, τήν αναγκαιότητα της καινούριας αυτής σχέσης, της θεμελιωμένης στην επικωδίκωση πού άνάγουν τίς έπισημάνσεις στην άυθαιρεσία (ή τούς έπιτρέπουν νά παραμείνουν στίς πλίνθους πού διατηρήθηκαν από τό παλιό σύστημα). Γιατί άραγε οί γλωσσολόγοι έξακολουθούν νά ανακαλύπτουν τίς αλήθειες της τυραννικής εποχής; Και είναι άραγε δυνατό τούτη ή άυθαιρεσία των έπισημάνσεων – πού είναι τό αντίστροφο της αναγκαιότητας της σημειοδότησης – νά μñ άφορά μόνο τούς ύπηκόους του τυράννου ούτε καν τούς ύπηρετες του, αλλά και τόν ίδιο τόν τύραννο, τή δυναστεία του και τό όνομά του («Ό λαός δέν ξέρει ποιός άυτοκράτορας κυθερνά, ακόμα και τό όνομα της δυναστείας του είναι άγνωστο»); Αυτό όμως σημαίνει ότι τό ένστικτο του θανάτου είναι ακόμα πιο βαθιά ριζωμένο μέσα στο κράτος, απ' ότι θά πιστευε κανείς, και ότι ή ύπολανθάνουσα κατάσταση επηρεάζει όχι μονάχα τούς ύπηκόους, αλλά ακόμα και τά άνώτερα γρανάξια του μηχανισμού. Η εκδίκηση γίνεται εκδίκηση των ύπηκόων ενάντια στον τύραννο. Στο σύστημα της ύπολανθάνουσας τρομοκρατίας, αυτό πού δέν είναι δρών, δρώμενο ή αντιδρώμενο, «αυτό πού τώρα έγινε λανθάνον με τή βία, πού είναι συμπιεσμένο, άπωθημένο, καταχωνιασμένο», αυτό είναι τώρα μισημένο: ή αιώνια μνησικακία των ύπηκόων άποκρίνεται εν-

άντια στην αιώνια εκδίκηση των τυράννων. Η έγγραφή είναι «μισημένη» όταν δέν είναι πιά δρώμενη ή αντιδρώμενη. Όταν τό άπεδαφικοποιημένο σημείο μετατρέπεται σε σημαίνον, μιά τεράστια ποσότητα αντίδρασης μεταλίπτε σε ύπολανθάνουσα κατάσταση – τότε δλη ή σύγχυση, δλη ή έπίσχυση αλλάζουν ήχο και χρόνο («τό παράκαιρο»). Εκδίκηση και μίσος – αυτό είναι όχι βέβαια τό πρώτο δήμα της δικαιοσύνης, αλλά τό «γίνεσθαι» και ή μοίρα της στον άυτοκρατορικό σχηματισμό, όπως τόν αναλύει ο Nietzsche. Και – σύμφωνα με τήν προφητεία του – μήπως τό ίδιο τό κράτος είναι εκείνος ο σκύλος πού θέλει νά πεθάνει; Αλλά και πού ξαναγεννιέται από τή στάχτη του. Γιατί δλόκληρο τούτο τό σύνολο της καινούριας άγχιστείας ή της άτέρμονης οφειλής – ο ίμπεριαλισμός του σημαίνοντος, ή μεταφορική ή μετωνυμική αναγκαιότητα των σημαίνοννων, μαζί με τό άυθαίρετο των χαρακτηρισμών – έξασφαλίζει τή διαφύλαξη του συστήματος, έπιτρέπει σ' ένα όνομα νά διαδέχεται ένα άλλο όνομα, μιά δυναστεία τήν άλλη, χωρίς ν' αλλάζουν τά σημαίνοννα και χωρίς νά διαρηνύεται ο τοίχος του σημαίνοντος. Γι' αυτό, τό καθεστώς της ύπολανθάνουσας κατάστασης στίς αφρικανικές, κινέζικες, αϊγυπτιακές κλπ., άυτοκρατορίες ήταν τό καθεστώς των συνεχών ανταρσιών και άποσχίσεων, και όχι της επανάστασης. Όμως, κι εκεί ακόμα, θά χρειαστεί ο θάνατος νά γίνει αισθητός από τά μέσα, αλλά νά έρθει από τά έξω.

Οί θεμελιωτές της κάθε άυτοκρατορίας οδήγησαν τά πάντα στην ύπολανθάνουσα κατάσταση. Έφεϋραν τήν εκδίκηση και προκάλεσαν τό μίσος, αυτή τήν αντι-εκδίκηση. Και όμως ο Nietzsche λέει και γι' αυτούς εκείνο πού έλεγε ήδη για τό πρωτόγονο σύστημα: δέν είναι σ' αυτούς πού ρίζωσε και δλάστησε τό άπαίσιο τούτο φυτό, «ή ένοχη συνείδηση» – διάβαζε τό οιδιπόδειο. Απλώς έγινε ακόμα ένα δήμα προς τήν κατεύθυνση αυτή: τό οιδιπόδειο, τό έκαναν δυνατό ή ένοχη συνείδηση, ή έσωτερικότητα...⁶⁴. Τι θέλει νά πει ο Nietzsche, αυτός πού σέρνει μαζί του τόν Καίσαρα σάν τυραννικό σημαίνον, και τά δυό του σημαίνοννα, τή μητέρα του και τήν αδελφή του, και πού τούς ένιωθε ολοένα βαρύτερους όσο πλησίαζε στην παραφροσύνη; Η αλήθεια είναι πώς τό οιδιπόδειο έχει κιόλας άρχίσει τήν κυτταρική, σπερματική του άποδημία στην άυτοκρατορική παράσταση: από μετατοπισμένο παριστανόμενο της επιθυμίας, τό οιδιπόδειο έγινε ή ίδια ή άπωθούσα παράσταση. Τό άδύνατο έγινε δυνατό: τό μη-κατεχόμενο όριο, κατέχεται τώρα από τόν τύραννο. Ό Οιδίποδας άπόκτησε τό όνομά του, είναι ο στραβοπόδης τύραννος πού διαπράττει τή διπλή αίμομιξία, μέσω επικωδίκωσης, με τήν αδελφή του και με τή μητέρα του ως παραστάσεις σωμάτων ύποταγμένες στην προφορική παράσταση. Κι ακόμα κάτι: τό οιδιπόδειο προετοιμάζει

⁶⁴ Nietzsche, *Γενεαλογία της Ηθικής*, II, παράγγρ. 17.

τώρα τīs τυπικές πράξεις πού θά τό κάνουν έφικτό: τήν παρεκβολή ενός άποσπασμένου άντικειμένου· τό διπλό δέσιμο (double bind) τής έπικωδίκωσης ή τής βασιλικής αίμομιξίας· τήν άμφιμονοσήμανση, τήν έφαρμογή και τή γραμμισή τής άλυσιδας άνάμεσα σέ άφέντες και δούλους· τήν εισαγωγή του νόμου στην έπιθυμία και τήν ύποταγή τής έπιθυμίας στον νόμο· τό φοβερό λανθάνον μέ τό «έκ των ύστέρων» του ή τό παράκαιρό του. Έτσι, όλα τά κομμάτια των πέντε παραλογισμών φαίνονται έτοιμα. Όμως βρισκόμαστε ακόμα πολύ μακριά από τον ψυχαναλυτικό Οιδίποδα, και οι έλληνοιστές μέ τό δικίο τους δέν πολυκαταλαβαίνουν τήν ιστορία πού ή ψυχανάλυση έπιμένει νά τους ψιθυρίζει στ' αυτί. Είναι θέβαια ή ιστορία τής έπιθυμίας και ή σεξουαλική του ιστορία (δέν ύπάρχει κι άλλη). Άλλά όλα τά έξαρτήματα λειτουργούν εδώ σαν γρανάζια του κρατικού μηχανισμού. Άσφαλώς ή έπιθυμία δέν λειτουργεί άνάμεσα στο γιό, τή μητέρα και τον πατέρα. Η έπιθυμία κάνει μιά λιμπιντικη έπένδυση σέ μιά κρατική μηχανή, πού έπικωδίκώνει τις έδαφικές μηχανές, και μέ μιά ακόμα στροφή τής βίδας, άπωθεί τις έπιθυμητικές μηχανές. Η αίμομιξία άπορρέει από τούτη τήν έπένδυση – και όχι τό αντίστροφο, και στην άρχή κινεί μονάχα τον τύραννο, τήν άδελφή και τή μητέρα: ή αίμομιξία είναι ή έπικωδικωτική και άπωθούσα παράσταση. Ο πατέρας παρεμβαίνει μόνο ως ο εκπρόσωπος τής παλιάς έδαφικής μηχανής, αλλά ή άδελφή είναι ο εκπρόσωπος τής καινούριας άγχιστίας, ή μητέρα ο εκπρόσωπος τής άμεσης έξ αίματος συγγένειας. Πατέρας και γιός δέν γεννήθηκαν ακόμα. Όλόκληρη ή σεξουαλικότητα συντελείται άνάμεσα σέ μηχανές – μέ άγωνα άνάμεσά τους, προσεπίθεση και πλινθοδόμηση. Άς θαυμάσουμε ακόμα μιά φορά τήν άφήγηση του Freud. Στο έργο του ο *Μωϋσής και ο μονοθεϊσμός*, ο Freud διαισθάνεται ότι ή ύπολανθάνουσα κατάσταση είναι κρατική ύπόθεση· αλλά τότε αυτή ή κατάσταση δέν θά πρέπει νά διαδέχεται τό «οιδιπόδειο σύμπλεγμα», ούτε και νά σημαδεύει τήν άπώθηση του συμπλέγματος ή και τήν κατάργησή του· θά πρέπει νά είναι άποτέλεσμα τής άπωθητικής ενέργειας τής αίμομικτικής παράστασης, πού δέν είναι ακόμα καθόλου σύμπλεγμα άπωθημένης έπιθυμίας, άφού αντίθετα άσκει μιά άπωθητική επίδραση πάνω στην ίδια τήν έπιθυμία. Τό οιδιπόδειο σύμπλεγμα, όπως τό όνοματίζει ή ψυχανάλυση, θά γεννηθεί από τήν ύπολανθάνουσα κατάσταση, ύστερα από τήν ύπολανθάνουσα κατάσταση και σημαίνει τήν έπιστροφή του άπωθημένου σέ συνθήκες πού παραμορφώνουν, μετατοπίζουν, ακόμα και άποκωδίκώνουν τήν έπιθυμία. Τό οιδιπόδειο σύμπλεγμα δέν εμφανίζεται παρά μόνο ύστερα από τήν ύπολανθάνουσα κατάσταση. Και όταν ο Freud άναγνωρίζει ότι ύπάρχουν δυό χρονικές φάσεις χωρισμένες από τήν ύπολανθάνουσα κατάσταση, ή δεύτερη μόνο φάση άξίζει νά όνομασθεί «σύμπλεγμα», ενώ ή πρώτη εκφράζει μονάχα τά έξαρτήματα και τά γρανάζια του συμπλέγματος, πού

λειτουργούν δλότελα διαφορετικά σέ δλότελα διαφορετική όργάνωση. Η μανία τής ψυχανάλυσης μέ όλους τους παραλογισμούς της συνίσταται σέ τούτο: νά παρουσιάζει σαν λύση ή σαν προσπάθεια λύσης του συμπλέγματος, εκείνο πού στην πραγματικότητα είναι ή τελειωτική του έδραίωση ή ή έσωτερική του εγκατάσταση, και νά παρουσιάζει σαν σύμπλεγμα εκείνο πού είναι ακόμα τό αντίθετο του συμπλέγματος. Τί θά χρειαστεί όμως για νά μετατραπεί ο Οιδίποδας σέ οιδιπόδειο – στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα; Πολλά πράγματα – αυτά τά ίδια πού ο Nietzsche ύποψιάστηκε, κατά κάποιο τρόπο, στην έξέλιξη τής άτέρμονης όφειλής.

Θά χρειαστεί τό οιδιπόδειο κύτταρο νά περατώσει τή μετανάστευσή του, νά μήν άρκεστεί νά περάσει από τήν κατάσταση του μετατοπισμένου παριστανόμενου στην κατάσταση τής άπωθούσας παράστασης, αλλά από άπωθούσα παράσταση νά γίνει επιτέλους τό παριστάνον τής ίδιας τής έπιθυμίας. Και νά γίνει μέ τήν ιδιότητα του μετατοπισμένου παριστανόμενου. Θά χρειαστεί νά γίνει ή όφειλή όχι μόνο άτέρμονη όφειλή, αλλά και νά έσωτερικευθεί και νά πνευματωθεί ως άτέρμονη όφειλή (ο χριστιανισμός και τά έπακόλουθα). Θά χρειαστεί νά μορφοποιηθούν πατέρας και γιός – «νά άρσενικοποιηθεί» ή βασιλική τριάδα, και αυτό, ως άμεση συνέπεια τής άτέρμονης όφειλής πού έχει τώρα έσωτερικευθεί⁶⁵. Θά χρειαστεί νά αντικατασταθεί ο Οιδίποδες-τύραννος από Οιδίποδες-ύπηκόους, Οιδίποδες-ύποταγμένους, Οιδίποδες-πατέρες και Οιδίποδες-γιούς. Θά χρειαστεί νά επαναληφθούν όλες οι τυπικές πράξεις μέσα σ' ένα άποκωδικομένο κοινωνικό πεδίο, νά συνηχίσουν μέσα στο άδολο και ιδιωτικό στοιχείο τής έσωτερικότητας, τής έσωτερικής άναπαραγωγής. Θά χρειαστεί νά αναδιοργανωθεί πέρα για πέρα ο μηχανισμός καταστολή-άπώθησης. Θά χρειαστεί, έπομένως, στο τέλος τής άποδημίας της, ή έπιθυμία νά φτάσει σέ τούτη τήν έσχατη έξαθλίωση: νά στραφεί ενάντια στον εαυτό της, τήν αυτο-έκδίκηση, τήν ένοχη συνείδηση, τήν ένοχη πού τήν καθλώνει στο πιο άποκωδικομένο κοινωνικό πεδίο καθώς και στην πιο άρρωστημένη έσωτερικότητα, τήν παγίδα τής έπιθυμίας, τό φαρμοκερό φυτό της. Κι όσο ή ιστορία τής έπιθυμίας δέν καταλήγει στο σημείο αυτό, τό οιδιπόδειο βασανίζει όλες τις κοινωνίες, αλλά σαν εφιάλτης εκείνου πού δέν τους συνέδηκε ακόμα, γιατί δέν έχει

⁶⁵ Οι ιστορικοί των θρησκείων και οι ψυχαναλυτές γνωρίζουν καλά τό πρόβλημα αυτό τής «άρσενικοποίησης» τής αυτοκρατορικής τριάδας, σέ συνάρτηση μέ τή σχέση πατέρα-γιός πού εισάγεται σ' αυτήν. Ο Nietzsche σωστά βλέπει εδώ μιά βασική στιγμή στην έξέλιξη τής άτέρμονης όφειλής: «Τούτη ή ανακούφιση πού στάθηκε τό πιο μεγαλοφές κατόρθωμα του Χριστιανισμού..., ο Θεός πού άνταμείβει τον εαυτό του, ο Θεός πού κατορθώνει μόνος του νά λυτρώσει τον άνθρωπο από κάτι πού, για τον άνθρωπο, είχε γίνει άσυγχώρητο, ο πιστωτής πού θυσιάζεται για τον όφειλέτη του από άγάπη (ποιός θά τό έλεγε;), από άγάπη για τον όφειλέτη του!». (*Γενεαλογία τής Ήθικής*, II, παράγρ. 21).

φτάσει ακόμα ή ώρα του. (Κι εδώ βρίσκεται η δύναμη του Lacan, ότι έσωσε την ψυχανάλυση από την έξαλλη οϊδιπόδιση με την οποία είχε συνδέσει την τύχη της, ότι πραγματοποίησε τη σωτηρία αυτή, έστω και με τίμημα μιάν παλινδρόμηση, έστω και με τίμημα τη διατήρηση του άσυνείδητου κάτω από τό βάρος του τυραννικού μηχανισμού, ότι μάς έδωσε μιá καινούρια έρμηνεία του άσυνείδητου ξεκινώντας από τούτο τόν μηχανισμό, τόν νόμο και τό σημαίνον – φαλλός και εύνουχισμός και! Οϊδιπόδειο όχι! – τόν τυραννικό αιώνα του άσυνείδητου).

*
* *

Πόλη της Ούρ, άπ' όπου ξεκινά ο Άβραάμ ή η καινούρια άγχιστεία. Τό κράτος δέν διαμορφώνεται προοδευτικά, αλλά ξεπροβάλλει πάνοπλο, τέλειο από την πρώτη κιόλας στιγμή, άρχέγονο *Urstaat** αϊώνιο πρότυπο εκείνου πού τό κάθε κράτος έννοεί και επιθυμεί νά είναι. Ή λεγόμενη άσιατική παραγωγή και τό κράτος πού την εκφράζει, ή πού άποτελεί την άντικειμενική της κίνηση, δέν είναι ένας ξεχωριστός σχηματισμός: είναι ο θεμελιακός σχηματισμός και δίνει τόν όρίζοντα όλόκληρης της Ίστορίας. Παντού ανακαλύπτονται αυτοκρατορικές μηχανές πού προηγήθηκαν άπό τίς παραδοσιακές ιστορικές μορφές, και πού χαρακτηρίζονται άπό την κρατική ιδιοκτησία, την πλινθόκιστη κοινοτική κτήση και τη συλλογική έξάρτηση. Κάθε πιό «έξελιγμένη» μορφή μοιάζει με παλιμνηστο: σκεπάζει πάντα μιá παλιότερη τυραννική έγγραφή, ένα μυκηναϊκό χειρόγραφο. Πίσω άπό κάθε Νέγρο και κάθε Έβραίο ένας Αιγύπτιος, πίσω άπό τούς Έλληνες ένας Μυκηναϊός, πίσω άπό τούς Ρωμαίους ένας Έτρούσκος. Και όμως, πόση λησμονιά για την προέλευση – ύπολανθάνουσα κατάσταση πού τά βάζει με τό ίδιο τό κράτος, και όπου κάποτε ή γραφή εξαφανίζεται. Τό κράτος φθείρεται άπό τά πλήγματα της άτομικής ιδιοκτησίας και, άργότερα, της έμπορευματικής παραγωγής. Ή γη είσχωρεί τώρα στη σφαίρα της άτομικής ιδιοκτησίας και τών έμπορευμάτων. Έμφανίζονται τάξεις, εφόσον οι κυρίαρχες δέν συγγέονται πιά με τόν μηχανισμό του κράτους, αλλά άποτελούν ξεχωριστές οντότητες πού χρησιμοποιούν τόν μεταμορφωμένο αυτόν μηχανισμό. Προσκειμένη άρχικα στην κοινή ιδιοκτησία, ύστερα στοιχείο της ή ρυθμιστής, και άργότερα όλόένα και πιό καθοριστική, ή άτομική ιδιοκτησία προκαλεί μιάν έσωτερική της σχέση πισωτη-όφειλέτη, μέσα στις ευρύτερες σχέσεις τών άνταγωνιστικών τάξεων⁶⁶. Πώς όμως νά έξηγηθεί ταυτό-

* Τό πρόθεμα Ur στα γερμανικά είναι ίσοδύναμο με τό ελληνικό πρωτο-(πρωταρχικός, άρχέγονος). *Urstaat* = άρχέγονο κράτος, πρωτοκράτος. (2ημ. Γ. Κ.)

⁶⁶ Για τό καθεστώς της άτομικής ιδιοκτησίας, πού ύπάρχει κιόλας στο δεσποτικό

χρονα ή ύπολανθάνουσα αυτή κατάσταση του τυραννικού κράτους και ή τεράστια δύναμή του νά αναμορφώνεται πάνω σε άλλαγμένες βάσεις, και νά ξεαναπροβάλλει πιό «ψευδολόγο», πιό «παγερό», πιό «ύποκριτικό» παρά ποτέ; Πώς νά έξηγηθεί αυτή ή λησμονιά και αυτή ή επιστροφή; Άπό τη μιá μεριά, ή άρχαία πολιτεία, ή γερμανική κοινότητα, ή φεουδαρχία προϋποθέτουν μεγάλες αυτοκρατορίες, και δέν μπορούν νά νοηθούν παρά σε συνάρτηση με τό *Urstaat*, άπ' όπου έμπνέονται. Άπό την άλλη, τό πρόβλημα για τά καθεστώτα αυτά είναι νά άνασυγκροτήσουν όσο είναι δυνατό τό *Urstaat*, παίρνοντας ύπόψη τά νέα τους διαφορετικά χαρακτηριστικά. Γιατί, τί σημαίνει άτομική ιδιοκτησία, πλούτος, έμπόρευμα, τάξεις; Τη *χρεωκοπία του κάθε κώδικα*. Την εμφάνιση, τό ξεφύτρωμα νέων ροών – άποκωδικομένων τώρα – πού κυλάνε πάνω στο κοινωνικό σώμα και τό διασχίζουν άπ' άκρη σ' άκρη. Δέ φτάνει πιά για τό κράτος νά επικωδικώνει κωδικομένα ήδη έδαφικά στοιχεία, όφείλει ακόμα νά επινοεί είδικούς κώδικες για ροές όλο και πιό άπεδαφικοποιημένες: όφείλει νά θέσει την τυραννία στην ύπηρεσία του νέου ταξικού συσχετισμού· νά συσσωματώσει τίς σχέσεις πλούτου και φτώχειας, έμπορεύματος και έργασίας· νά συμβιδάσει τό έμπορευματικό χρήμα με τό φορολογικό χρήμα· νά έμφυσήσει τό πνεύμα του *Urstaat* στην καινούρια τάξη πραγμάτων. Και παντού, τό ύπολανθάνον πρότυπο, πού δέν θά μπορεί ποτέ κανείς νά τό φτάσει, αλλά δέν μπορεί νά μίν τό άπομυθηθεί. Άντηχεί ή μελαγχολική προειδοποίηση του Αιγύπτιου στους Έλληνες: «Έσείς οι Έλληνες θά είστε πάντα παιδιά!».

Πρέπει τώρα νά έξηγησουμε την είδική αυτήν κατάσταση του κράτους ως κατηγορίας – λησμονιά και επιστροφή. Τό άρχέγονο τυραννικό κράτος δέν είναι μιá τομή σάν τίς άλλες. Είναι ίσως ο μοναδικός άπ' όλους τούς θεσμούς πού αναδύεται πάνοπλος μέσα άπό τό κεφάλι εκείνων πού τόν δημιουργούν, τών «καλλιτεχνών με τό άτσάλινο βλέμμα». Γι' αυτό και οι μαρξιστές δέν ξερουν σε ποιá κατηγορία νά τόν κατατάξουν· δέν μπαίνει μέσα στα περιήματα πέντε στάδια: τόν πρωτόγονο κομμουνισμό, την άρχαία πολιτεία, τη φεουδαρχία, τόν καπιταλισμό, τόν σοσιαλισμό⁶⁷. Δέν είναι ένας οποιοσδήποτε σχηματισμός, ούτε και ένα μεταβα-

κράτος, βλ. Karl Wittfogel, *Le Despotisme oriental*, 1957, γαλλ. μετάφρ. Ed. de Minuit σ. 140-149, 315-404. Για την κινέζικη αυτοκρατορία, βλ. Etienne Balazs, *La Bureaucratie céleste*, κεφ. VII-IX. Για τούς δύο τρόπους μετάδρασης άπό τό δεσποτικό κράτος στη φεουδαρχία (ανάλογα με τό άν ή έμπορική παραγωγή συνδυάζεται ή δέν συνδυάζεται με την άτομική ιδιοκτησία), βλ. Maurice Godelier, *Sur le mode de production asiatique*, σ. 90-92.

⁶⁷ Για τό δυνατότητα ή τη μή δυνατότητα νά συμβιδαστεί ή λεγόμενη άσιατική παραγωγή με τά πέντε στάδια, για τά αίτια πού άνάγκασαν τόν Engels νά άγνοήσει την κατηγορία αυτή στο έργο του «Ή καταγωγή της Οίκογένειας...», για τίς άντιστάσεις τών ρώσων και τών κινέζων μαρξιστών στο ν' αναγνωρίσουν την κα-

τικό στάδιο από ένα σχηματισμό σ' έναν άλλο. Θά έλεγε κανείς πώς βρισκείται «παράμερα» σέ σχέση μ' αυτό πού τέμνει και σέ σχέση μ' αυτό πού διατέμνει, σάν απόδειξη κάποιας άλλης διάστασης κάποιας έγκεφαλικής ιδεατότητας, πού επιπροστίθεται στην ύλική εξέλιξη τών κοινωνιών – ρυθμιστική ιδέα ή βασική άρχή στοχασμού (τρομοκρατία), πού οργανώνει σ' ένα δλο τά μέρη και τίς ροές. Έκείνο πού τό τυραννικό κράτος τέμνει, επιτέμνει ή επικωδικώνει, είναι αυτό πού έρχεται πρωύτερα, ή έδαφική μηχανή, πού τήν καταντά «πλίνθους», έργατικά έξατημάτα αναγκαστικά ύποταγμένα στην έγκεφαλική ιδέα. Μέ τήν έννοια αυτή, τό τυραννικό κράτος είναι πράγματι ή πρωταρχή, αλλά ή πρωταρχή ως άφαιρέση πού περιλαμβάνει όπωσδήποτε και τή διαφορά της μέ τή συγκεκριμένη άρχή. Ξέρουμε πώς ό μύθος εκφράζει πάντα μιά μετάδοση και μίαν απόσταση. Άλλά ό έδαφικός πρωτόγονος μύθος της άρχής εκφράζει τήν απόσταση μιάς ενέργειας κυριολεκτικά έντατικής (αυτό πού ό Griaule αποκαλεί «τό μεταφυσικό μέρος της μυθολογίας», τή δονητική σπείρα) σέ σχέση μέ τό κοινωνικό έκτατικό σύστημα πού αυτή ρυθμίζει, και τό μεταβατικό στάδιο από τή μιά στό άλλο – έξ άγχιστείας και έξ αίματος συγγένεια. Ό αυτοκρατορικός όμως μύθος της προέλευσης, εκφράζει κάτι άλλο: τήν απόσταση ανάμεσα σέ τούτη τήν άρχή και τήν ίδια τήν προέλευση, ανάμεσα στην επέκταση και τήν ιδέα, ανάμεσα στή γένεση και τήν τάξη και τή δύναμη (καινούρια άγχιστεία), καθώς και αυτό πού αναμεταδιβάζεται από τή δεύτερη στην πρώτη, και αυτό πού παίρνει από τήν πρώτη ή δεύτερη. Ό J. P. Vernant δείχνει έτσι πώς οι αυτοκρατορικοί μύθοι δέν μπορούν νά συλλάβουν έναν οργανωτικό νόμο ένυπάρχοντα στό Σύμπαν: έχουν ανάγκη νά τοποθετήσουν, και νά έσωτερικεύσουν, τή διαφορά αυτή πού ύπάρχει ανάμεσα στην προέλευση και στό άρχίνημα, τήν κυριαρχική δύναμη και τή γένεση του κόσμου. «ό μύθος διαμορφώνεται μέσα στην απόσταση αυτή, τήν κάνει μάλιστα άντικείμενο της αφήγησής του, περιγράφοντας μέσα από τήν άλληλουχία τών θεϊκών γενιών, τίς μεταμορφώσεις της κυριαρχίας, ως τή στιγμή όπου μιά ύπερίσχυση, τελειωτική τούτη τή φορά, δάζει τέρμα στή δραματική έκπόνηση της *δυναστείας*»⁶⁸. Έτσι, σέ τελευταία άνάλυση δέν ξέρουμε ποιά είναι τό πρώτο, κι άν ή έδαφική μηχανή της γενεολογίας προϋποθέτει μιά τυραννική μηχανή απ' όπου έξάγει τίς «πλίνθους», ή τή διαμερίζει κι αυτήν σέ τμήματα. Καί, όπωσδήποτε, τό

τηγορία αυτή, βλ. *Sur le mode de production asiatique* του Godelier. Ό καθένας θυμάται πόσο αποδοκιμάστηκε ό Wittfogel όταν έθεσε τό άπλό τούτο ερώτημα: μήπως ή έννοια άνατολίτικο δεσποτικό κράτος αποκορύφτηκε για λόγους πού έχουν σχέση μέ τήν ειδική παραδειγματική του κατάσταση, ως όρίζοντα όρισμένων σύγχρονων σοσιαλιστικών κρατών;

⁶⁸ J.P. Vernant, *Les Origines de la pensée grecque*, P.U.F., 1962, σ. 112-113.

ίδιο πρέπει νά πούμε και για ό,τι έρχεται ύστερα από τό πρωταρχικό κράτος, για ό,τι τό κράτος αυτό τέμνει. Επιτέμνει εκείνο πού ύπήρχε πρωύτερα, αλλά και τέμνει τούς κατοπινούς σχηματισμούς. Κι εδώ πάλι, τό πρωταρχικό κράτος μοιάζει μέ άφαιρέση πού άνήκει σέ μίαν άλλη διάσταση, άφαιρέση πάντα παράμερη και λανθάνουσα, πού όμως ξαναφανερώνεται και ξανάρχεται ακόμα δριμύτερη στίς κατοπινές μορφές πού τής δίνουν συγκεκριμένη ύπόσταση. Κράτος εύμετάβλητο – αλλά δέν ύπήρξε ποτέ παρά ένα και μόνο κράτος. Άπό δώ και όλες οι παραλλαγές, όλες οι ποικιλίες της νέας άγχιστείας, πού όμως όλες τους άνήκουν στην ίδια κατηγορία. Έτσι, λογουχάρη, όχι μόνο ή φεουδαρχία προϋποθέτει ένα άφηρημένο τυραννικό κράτος, πού τό διαμερίζει άνάλογα μέ τό καθεστώς της άτομικής ιδιοκτησίας και μέ τήν άνάπτυξη της έμπορευματικής παραγωγής του, αλλά και τά δυό αυτά στοιχεία οδηγούν, άντίστροφα, στή συγκεκριμένη ύπαρξη ενός *καθαυτό φεουδαρχικού κράτους*, όπου ό τύραννος εμφανίζεται τώρα σάν άπόλυτος μονάρχης. Είναι διπλό σφάλμα νά πιστεύουμε ότι ή άνάπτυξη της έμπορευματικής παραγωγής άρκει για νά τινάξει στον άέρα τή φεουδαρχία (άντίθετα, τήν ένισχυεί σέ πολλά σημεία, της προσφέρει καινούριες συνθήκες ύπαρξης και επιβίωσης), και νά νομίζουμε πώς ή φεουδαρχία ή ίδια άντιτίθεται στό κράτος πού, άντίθετα, σάν φεουδαρχικό κράτος, είναι ικανό νά έμποδίζει τό έμπόρευμα νά εισάγει τήν αποκοδίκωση τών ροών – *μόνη* ικανή νά καταστρέψει τούτο τό σύστημα⁶⁹. Για πλιό πρόσφατα παραδείγματα, όφείλουμε νά ακολουθήσουμε τόν Wittfogel, πού δείχνει ως ποιά σημείο σύγχρονα καπιταλιστικά και σοσιαλιστικά κράτη συγγενεύουν μέ τό πρωταρχικό τυραννικό κράτος. Δημοκρατίες – πώς και μήν αναγνωρίσουμε εδώ τόν τύραννο πού έγινε ακόμα πλιό ύποκριτής και πλιό ψυχρός, πλιό ύπολογιστής από πριν, άφου πρέπει τώρα ό ίδιος νά ύπολογίζει και νά κωδικοποιεί, άντί νά επικωδικοποιεί τούς λογαριασμούς; Δέν ώφελει νά απαριθμήσουμε, σάν εύσυνειδητοι ιστορικοί, όλες τίς διαφορές: εδώ οι άγροτικές κοινότητες, εκεί οι διομηχανικές κοινωνίες κλπ. Οι διαφορές θά ήταν καθοριστικές μονάχα άν τό τυραννικό κράτος αποτελούσε ένα συγκεκριμένο σχηματισμό ανάμεσα σέ άλλους, ώστε νά μπορούμε νά τόν ξετάσουμε συγκριτικά. Άλλά τό τυραννικό

⁶⁹ Ό Maurice Dobb έδειξε πώς ή άνάπτυξη του έμπορίου, της αγοράς και του χρήματος, επηρέασε ποικιλότροπα τή φεουδαρχία, ένισχύοντας πολλές φορές τή δουλοπαροικία καθώς και τίς φεουδαρχικές δομές στό σύνολό τους: *Etudes sur le développement du capitalisme*, γαλλ. μετάφρ. Maspero, σ. 48-82. Ό François Hinccker χρησιμοποίησε τήν έννοια «κρατικός φεουδαρχισμός» για νά αποδείξει μέ ποιόν τρόπο ή γαλλική άπόλυτη μοναρχία, λογουχάρη, διατηρεί τίς παραγωγικές δυνάμεις και τήν έμπορευματική παραγωγή μέσα στα πλαίσια μιάς φεουδαρχίας πού θά τεματιστεί μόνο στον 18ο αιώνα (*Sur le féodalisme*, Ed. Sociales, 1971, σ. 61-66).

κράτος είναι αφαίρεση, που πραγματώνεται βέβαια στους αυτοκρατορικούς σχηματισμούς, αλλά μονάχα σαν αφαίρεση (άνωτερη επικωδικωτική ένότητα). Αποκτᾶ τῆ συγκεκριμένη ἐνύπαρκτη ὑπόστασή του μονάχα στίς κατοπινές μορφές, που τό ξαναφέρνουν μέ ἄλλα σχήματα καί σέ διαφορετικές συνθήκες. Κοινός ὀρίζοντας ἐκείνου που ὑπῆρξε πρωτύτερα καί αὐτοῦ που ἔρχεται ὑστερότερα, ρυθμίζει τήν παγκόσμια ἱστορία μονάχα ὑπό τόν ὄρο νά θροῖσεται ὄχι ἀπέξω, ἀλλά πάντα δίπλα, σαν ἕνα ψυχρό τέρας, ἐνσάρκωση τοῦ τρόπου που ἡ ἱστορία εἶναι πάντα μέσα στό «κεφάλι», μέσα στό «μυαλό», τό Urstaat, τό πρωτο-κράτος.

Ὁ Μάρξ ἀναγνώριζε πῶς ὑπάρχει κάποιος τρόπος νά περάσει ἡ ἱστορία ἀπό τό ἀφηρημένο στό συγκεκριμένο: «Οἱ ἀπλές κατηγορίες ἐκφράζουν σχέσεις ὅπου τό ὄχι ἐντελῶς ἀναπτυγμένο ἀκόμα συγκεκριμένο πραγματώθηκε ἴσως, χωρίς νά ἔχει ἐδραιώσει ἀκόμα τόν δεσμό ἢ τήν πιό σύνθετη σχέση που ἐκφράζεται θεωρητικά στήν πιό συγκεκριμένη κατηγορία· ἐνώ τό πιό ἀναπτυγμένο συγκεκριμένο ἐπιτρέπει νά ὑφίσταται ἡ ἴδια αὐτή κατηγορία σαν ὑποδεέστερη σχέση»⁷⁰. Ἀρχικά τό κράτος ἦταν ἡ ἀφηρημένη ἐκείνη ἐνότητα που ἐνσωμάτωση ὑποσύνολα μέ χωριστή λειτουργία· τώρα εἶναι ὑποταγμένο σ' ἕνα πεδίο δυνάμεων που συντονίζει τίς ροές του καί ἐκφράζει τίς αὐτόνομες του σχέσεις κυριαρχίας καί ὑποταγῆς. Δέν ἀρκεῖται πιά στό νά ἐπικωδικώνει ἐδαφικότητες που ἔχουν διατηρηθεῖ καί πλινθοδομηθεῖ, πρέπει καί νά συνδέσει, νά ἐπινοήσει κώδικες γιά τίς ἀπεδαφικοποιημένες ροές τοῦ χρήματος, τοῦ ἐμπορεύματος καί τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Δέν σχηματίζει πιά ἀπό μόνο του μιά ἢ πολλές κυρίαρχες τάξεις, ἀλλά σχηματίζεται τό ἴδιο ἀπό τοῦτες τίς τάξεις που ἔχουν γίνει ἀνεξάρτητες, τάξεις που τό ἐπιφορτίζουν νά ὑπηρετεῖ τήν ἰσχύ τους καί τίς ἀντιφάσεις τους, τοὺς ἀγῶνες τους καί τοὺς συμβιβασμούς τους μέ τίς κυριαρχούμενες τάξεις. Δέν εἶναι πιά ὑπερβατικός νόμος που διέπει διάφορα τμήματα· πρέπει νά σχεδιαγραφῆσει ὅπως-ὅπως ἕνα ὄλον ὅπου θά ἐνυπάρχει ὁ νόμος του. Δέν εἶναι πιά τό καθαρό σημαῖνον που διατάζει τά σημααινόμενά του, ἐμφανίζεται τώρα πίσω τους, κι ἐξαριτέται ἀπ' αὐτό που σημαίνει. Δέν παράγει πιά μίαν ἐπικωδικωτική ἐνότητα: τό ἴδιο παράγεται τώρα μέσα στό πεδίο τῆς κάθε ἀποκωδικωμένης ροῆς. Σάν μηχανή που εἶναι, δέν καθορίζει πιά ἕνα κοινωνικό σύστημα, ἀλλά καθορίζεται ἀπό τό κοινωνικό σύστημα, ὅπου ἐνσωματώνεται ἀνάλογα μέ τίς λειτουργίες του. Κοντολογίς, δέν παύει νά εἶναι τεχνικό, ἀλλά γίνεται συγκεκριμένο, «τείνει στή συγκεκριμενοποίηση» καί ταυτόχρονα ὑποτάσσεται στίς κυρίαρχες δυνάμεις. Ὁ Gilbert Simondon ἔδειξε τήν ὑπαρξή μιάς ἀνάλογης ἐξέλιξης στήν τεχνική μηχανή, ὅταν αὐτή παύει νά εἶναι ἀφηρημένη ἐνότητα ἢ

⁷⁰ K. Marx, *Introduction générale à la critique de l' économie politique*, Pléiade, I, σ. 256.

διανοητικό σύστημα που δεσπόζει πάνω σέ χωριστά ὑποσύνολα, καί γίνεται σχέση ὑποταγμένη σ' ἕνα πεδίο δυνάμεων που λειτουργεῖ σαν συγκεκριμένο φυσικό σύστημα⁷¹. Ἀκριβῶς, ὅμως, ἡ τάση αὐτή γιά «συγκεκριμενοποίηση» στήν τεχνική ἢ τήν κοινωνική μηχανή, δέν εἶναι ἄραγε ἡ ἴδια ἡ κίνηση τῆς ἐπιθυμίας; Ξαναπέφτουμε ἔτσι στό τερατώδες παράδοξο: τό κράτος εἶναι ἐπιθυμία, που ἀπό τό «κεφάλι» τοῦ τυράννου περνά στήν καρδιά τῶν ὑπηκόων, καί ἀπό τόν διανοητικό νόμο σέ ὀλόκληρο τό φυσικό σύστημα, ἀπό τό ὅποιο γεννιέται ἢ λυτρώνεται. Ἐπιθυμία τοῦ κράτους – ἡ πιό καταπληκτική μηχανή καταστολῆς εἶναι ὡστόσο ἐπιθυμία, ὑποκείμενο που ἐπιθυμεῖ καί ἀντικείμενο ἐπιθυμίας. Ἐπιθυμία – αὐτή εἶναι ἡ ἐνέργεια που ἐξακολουθεῖ νά ἐμφυσᾷ τό πνεῦμα τοῦ Urstaat στήν καινούρια τάξη πραγμάτων, που κάνει τό Urstaat ὅσο τό δυνατό ἐνύπαρκτο, ἐμφυές στό νέο σύστημα. Κι ὅσο γιά τά ὑπόλοιπα, τό ξεκίνημα θά γίνει πάλι ἀπό τό μηδέν: τῆ θεμελίωση μιάς πνευματικῆς αυτοκρατορίας, ἐκεῖ ὅπου, μέ τίς διάφορες μορφές του, τό κράτος δέν κατορθώνει πιά νά λειτουργήσει σαν κράτος μέσα στό φυσικό σύστημα. Ὅταν οἱ χριστιανοί κατάκτησαν τήν Αὐτοκρατορία, ἡ συμπληρωματική αὐτή δυαδικότητα παρουσιάστηκε πάλι ἀνάμεσα σ' ἐκείνους που ἤθελαν νά ἀνασυγκροτήσουν τό Urstaat ὅσο γινότανε μέ τά στοιχεῖα που ἔβρισκαν ἐνύπαρκτα στόν ἀντικειμενικό ρωμαϊκό κόσμο, καί στοὺς ἄλλους – τοὺς ἀγνοῦς – που ἤθελαν νά ξαναφύγουν στήν ἔρημο, νά ξαναρχίσουν μιά νέα ἀγχιστεία, νά ξαναθροῦν τήν αἰγυπτιακή καί συριακή ἐμπνευση ἐνός ὑπερβατικοῦ Urstaat. Τί ἀλλόκοτες μηχανές ξεπρόδωσαν πάνω στοὺς κίονες καί τοὺς στήλες τῶν δέντρων! Ὁ χριστιανισμός κατόρθωσε νά ἀναπτύξει πρὸς τήν κατεύθυνση αὐτή ὀλόκληρο ἕνα σύστημα ἀπό παρανοϊκές καί ἀζευγάρωτες μηχανές, ὀλόκληρο μιά σειρά ἀπό παρανοϊκοὺς καί διαστραμμένους, που κι αὐτοὶ ἀποτελοῦν μέρος τοῦ ὀρίζοντα τῆς ἱστορίας μας καί γεμίζουν τό ἡμερολόγιό μας⁷². Αὐτές εἶναι οἱ δύο ὄψεις τῆς ἐξέλιξης ἐνός κράτους: ἡ ἐσω-

⁷¹ Gilbert Simondon, *Du mode d' existence des objets techniques*, Aubier, 1969, σ. 25-49.

⁷² Ὁ Jacques Lacarrière ἔδωσε, ἀπό τήν ἄποψη αὐτή μιά σαφή εἰκόνα γιά τίς φυσιογνωμίες καί τίς διάφορες φάσεις τοῦ χριστιανικοῦ ἀσκητισμοῦ στήν Αἴγυπτο, τήν Παλαιστίνη καί τῆ Συρία, ἀπό τόν 3ο αἰῶνα καί πέρα, στό ἔργο του: *Les Hommes ivres de Dieu*, Arthaud, 1961. Ἦπιοι παρανοϊκοὶ πρῶτα, ζοῦν κοντά σ' ἕνα χωριό, ὅστερα ἀπομακρύνονται στήν ἔρημο, ὅπου ἐπινοοῦν καταπληκτικές ἀσκητικές μηχανές, που ἐκφράζουν τήν πάλη τους ἐναντία στίς παλιές ἀγχιστείες καί γενεαλογίες (περίοδος Ἁγίου Ἀντωνίου)· σχηματίζονται ἀργότερα κοινότητες μαθητῶν, μοναστήρια ὅπου μιά ἀπό τίς κύριες ἀσχολίες εἶναι νά γράφεται ἡ ζωὴ τοῦ ἁγίου Ἰδρυτῆ, ἐργένικες μηχανές μέ στρατιωτική πειθαρχία, ὅπου ὁ μοναχὸς ἀνασυγκροτεῖ γύρω του – μέ μορφὴ ἀσκητικοῦ καί συλλογικοῦ καταναγκασμοῦ – τόν ἐπιθετικό κόσμο τῶν παλιῶν διαγμῶν (περίοδος ἁγίου Παχω-

τερικευσή του σ' ένα πεδίο κοινωνικών δυνάμεων όλο και πιο αποκωδικομένων, που σχηματίζουν ένα φυσικό σύστημα· και η πνευματοποίησή του μέσα σ' ένα υπεργήινο πεδίο, όλο και πιο επικωδικοτικό, που σχηματίζει ένα μεταφυσικό σύστημα. Φυσικό είναι στο ίδιο διάστημα ή ατέρμονη όφειλή να έσωτερικεύεται και να πνευματικοποιείται – πλησιάζει ή ώρα της ένοχης συνείδησης, ή ώρα επίσης του μεγαλύτερου κυνισμού: «αυτή της σκληρότητας που κρύβεται μέσα στο ζώο-άνθρωπο, τόν άπωθημένο μέσα στην έσωτερική του ζωή, που άποτραβιέται φοβισμένος μέσα στην άτομικότητά του· κλεισμένος μέσα στο κράτος για να έξημερωθεί...».

*
* *

Η πρώτη μεγάλη κίνηση άπεδαφικοποίησης έμφανίστηκε με την επικώδικοση του τυραννικού κράτους. Δέν είναι όμως τίποτε ακόμα μπροστά στην άλλη μεγάλη κίνηση, εκείνη που θα έπιτελεστεί με την αποκώδικοση των ροών. Και όμως, οι αποκώδικομένες ροές δέν είναι άρκετές ώστε η νέα τομή να μπορέσει να διασχίσει και να μεταμορφώσει τό κοινωνικό σώμα, δηλαδή για να γεννηθεί ο καπιταλισμός. Άποκώδικομένες ροές καταδικάζουν τό τυραννικό κράτος σέ ύπολανθάνουσα κατάσταση, καταποντίζουν τόν τύραννο, αλλά και τόν ξαναφέρνουν πάλι στην έπιφάνεια με άπροσδόκητες μορφές – εκδημοκρατίζουν τό κράτος, τό «όλιγαρχικοποιούν», τό διαμερίζουν, τό μοναρχοποιούν και πάντα τό έσωτερικεύουν και τό πνευματικοποιούν, ενώ πάντα παραμένει στον όρίζοντα τό ύπολανθάνον *Urstaat*, που για τόν χαμό του όλοι μένουν άπαρηγόρητοι. Τώρα τό κράτος είναι εκείνο που πρέπει ν' άνακωδικώνει, όπως-όπως, τό προίόν των αποκώδικομένων ροών, με πράξεις τακτικές ή έκτακτες. Άς πάρουμε τό παράδειγμα της Ρώμης: ή αποκώδικοση των έγγειων ροών με την ιδιωτικοποίηση της ιδιοκτησίας, ή αποκώδικοση των χρηματικών ροών με τόν σχηματισμό μεγάλων περιουσιών, ή αποκώδικοση των έμπορικών ροών με την άνάπτυξη της έμπορευματικής παραγωγής, ή αποκώδικοση των παραγωγών με την άπαλλοτριώση και την προλεταριοποίηση – όλα βρισκονται έδω, όλα είναι δοσμένα, δίχως να μπορέσουν να δημιουργήσουν έναν καθαυτό καπιταλισμό, παρά μόνο ένα δουλοκτητικό καθεστώς⁷³. Η άς πάρουμε τό παράδειγμα της φεου-

μίου)· και τέλος, έπιστροφή στην πόλη ή στο χωριό ένοπλων ομάδων από διεστραμμένους, που άναλαμβάνουν τόν άγώνα ενάντια στον παρακμάζοντα παγανισμό (περίοδος *Schnouði*). Και γενικότερα, για τίς σχέσεις άνάμεσα στο μοναστήρι και την πόλη, βλ. Lewis Mumford, που αναφέρει την «έπεξεργασία μιας νέας μορφής πολεοδομικής», σέ συνάρτηση με τά μοναστήρια (*La Cité à travers l'Histoire*, Ed. du Seuil, σ. 315 κ.έ., 350 κ.έ.).

⁷³ Marx, *Réponse à Milkhailovski*, Νοέμβρης 1877, *Pléiade*, II, σ. 1555.

δαρχίας: κι έδω επίσης, ή άτομική ιδιοκτησία, ή έμπορευματική παραγωγή, συρροή χρήματος, ή επέκταση της άγοράς, ή άνάπτυξη των πόλεων, ή έμφάνιση της προσόδου σέ χρήμα που παίρνει ο άρχοντας και της μίσθωσης έργατικής δύναμης με σύμβαση, δέν οδηγούν καθόλου σέ μιάν καπιταλιστική οίκονομία, αλλά σέ μιάν ένίσχυση των φεουδαρχικών έπιβαρύνσεων και σχέσεων, και συχνά σέ μιάν έπιστροφή σέ περισσότερο πρωτόγονα στάδια του φεουδαρχισμού, καμιά φορά μάλιστα στην έπαναφορά ενός είδους δουλοκτησίας. Και είναι γνωστό πως οι μονοπωλιακές πράξεις προς όφελος των συντεχνιών και των συνεταιρισμών, εύνοούν όχι την άνοδο μιας καπιταλιστικής παραγωγής, αλλά την παρεμβολή της άστικής τάξης σέ μιá φεουδαρχία της πόλης και του κράτους· μιá παρεμβολή που συνίσταται στο ξαναφτιάξιμο των κωδίκων για αποκώδικομένες ροές, και στή διατήρηση του έμπορου, σύμφωνα με την έκφραση του Μάρξ, «μέσα στους ίδιους τούς πόρους» του παλιού συμπαγούς σώματος της κοινωνικής μηχανής. Δέν είναι έπομένως ο καπιταλισμός που προκαλεί τή διάλυση του φεουδαρχικού συστήματος, αλλά μάλλον τό αντίθετο: και γι' αυτό ένα μεγάλο χρονικό διάστημα χωρίζει τά δυό αυτά συστήματα. Άπό την άποψη αυτή, ύπάρχει μεγάλη διαφορά άνάμεσα στην τυραννική και την καπιταλιστική έποχή. Γιατί, οι θεμελιωτές του κράτους φτάνουν με την ταχύτητα της άστραπής· ή τυραννική μηχανή είναι συγχρονική, ενώ ή καπιταλιστική μηχανή είναι διαχρονική· οι κεφαλαιούχοι ξεπροβάλλουν ο ένας μετά τόν άλλον με μιάν άλληλουχία που θεμελιώνει ένα είδος δημιουργικότητας της Ιστορίας – άλλόκοτο θηριοτροφείο: σχιζοειδής χρόνος της νέας δημιουργικής τομής.

Οί διαλύσεις προσδιορίζονται με μιάν άπλή αποκώδικοση των ροών, και αντίσταθμίζονται πάντα με έπιβιώσεις ή μεταλλαγές του κράτους. Νιώθει κανείς τόν θάνατο να έρχεται από τά μέσα, και την ίδια την έπιθυμία να γίνεται ένοσικτο θανάτου – ύπολανθάνουσα κατάσταση αλλά και μετάδωση προς τή μεριά των ροών αυτών, που δυνητικά φέρνουν μιá καινούρια ζωή. Άποκώδικομένες ροές – ποιός θα βρει τό όνομα της νέας αυτής έπιθυμίας; Ροή από ιδιοκτησίες που πουλιούνται, ροή χρήματος που κυκλοφορεί, ροή παραγωγής και μέσων παραγωγής που προετοιμάζεται κρυφά, ροή από εργάτες που άπεδαφικοποιούνται: θά χρειαστεί να συναντηθούν όλες αυτές οι αποκώδικομένες ροές, να συζευχθούν, να αντιδράσουν ή μιá πάνω στην άλλη, θά χρειαστεί ή σύμπτωση αυτής της συνάντησης, αυτής της σύνδεσης, αυτής της αντίδρασης, που πραγματοποιούνται μιá και μόνη φορά, για να γεννηθεί ο καπιταλισμός, και για να πεθάνει τό παλιό σύστημα, από τά έξω τούτη τή φορά – την ίδια στιγμή που γενιέται ή καινούρια ζωή και που ή έπιθυμία παίρνει τό καινούριο της όνομα. Μονάχα συμπτωματικά δημιουργείται ή παγκόσμια ίστορία.

Ἄς επανέλθουμε όμως στο ἐρώτημα πού θέτουν οἱ σύγχρονοι ἱστορικοί: γιατί ἡ Εὐρώπη; γιατί ὄχι ἡ Κίνα; Ἀναφορικά μέ τή ναυσιπλοῖα στίς ἀνοιχτές θάλασσες, ὁ Braudel ἀναρωτιέται: γιατί ὄχι τά κινέζικα ἢ τά γιαπωνέζικα, ἢ καί τά μουσουλμάνικα καράβια; γιατί ὄχι ὁ Σεδᾶχ ὁ θαλασσινός; Αὐτό πού λείπει, δέν εἶναι ἡ τεχνική – ἡ τεχνική μηχανή. Εἶναι μάλλον ἡ ἐπιθυμία πού μένει πιασμένη στά δίχτυα τοῦ τυραννικοῦ κράτους, πού ἔχει ἐπενδυθεῖ ὀλόκληρη στή μηχανή τοῦ τυράννου. «Καί τότε ὅλη ἡ ἀξία τῆς Δύσης – μπλοκαρισμένης στό στενό ἀσιατικό τῆς ἀκρωτήρι – φαίνεται νά συνίσταται στό ὅτι χρειάστηκε τόν κόσμο ὀλόκληρο, στό ὅτι ἐνίωσε τήν ἀνάγκη νά θγεῖ ἀπό τά ὄριά της»⁷⁴. Δέν ὑπάρχουν ἄλλα ταξίδια ἀπό τά σχιζοφρενικά (πολύ ἀργότερα ἀναφάνηκαν τά σύνορα μέ τήν ἀμερικάνικη ἔννοια: δηλαδή κάτι πού πρέπει νά ξεπεραστεῖ, ὄρια πού πρέπει νά ὑπερπηδηθοῦν, ροές πού πρέπει νά διοχετευθοῦν, μή-κωδικομένοι χώροι στούς ὁποίους πρέπει νά εἰσδύσουμε). Ἀποκωδικοποιημένες ἐπιθυμίες, ἐπιθυμίες ἀποκωδίκωσης ὑπῆρξαν πάντα· ἡ ἱστορία εἶναι γεμάτη ἀπό τέτοιες. Νά όμως πού οἱ ἀποκωδικομένες ροές σχηματίζουν μίαν ἐπιθυμία, ἐπιθυμία πού παράγει ἀντί νά ὀνειροπολεῖ ἢ νά λείπει, ἐπιθυμητική μηχανή – κοινωνική καί τεχνική μαζί – μονάχα μέ τή συνάντησή τους σ' ἕναν τόπο, μέ τή σύζευξή τους σ' ἕνα χώρο, σύζευξη πού δέν διάζεται νά γίνει. Γι' αὐτό καί ὁ καπιταλισμός καί ἡ τομῆ του δέν προσδιορίζονται ἀπλᾶ μέ ἀποκωδικομένες ροές, ἀλλά μέ τή γενικευμένη ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν, τήν καινούρια μαζική ἀπεδαφικοποίηση, τή σύζευξη τῶν ἀπεδαφικοποιημένων ροῶν. Στήν ἔκτακτη αὐτή σύζευξη ὀφείλεται ἡ καθολικότητα τοῦ καπιταλισμοῦ. Γιὰ νά ἀπλοποιήσουμε τά πράγματα, μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ἡ ἄγρια ἐδαφική μηχανή ξεκινούσε ἀπό συνδέσεις τῆς παραγωγῆς, καί ὅτι ἡ βάρβαρη τυραννική μηχανή βασιζόταν στίς διαζεύξεις ἐγγραφῆς, ξεκινώντας ἀπό τήν ἀνώτερη ἐνότητα. Ὅμως, ἡ καπιταλιστική μηχανή – ἡ πολιτισμένη – θά ἐδραιωθεῖ πρῶτα πάνω στή σύζευξη. Καί ἔτσι, ἡ σύζευξη δέν δηλώνει πιά μονάχα ὑπολείμματα πού ξεφεύγουν ἀπό τήν κωδίκωση, οὔτε καί καταναλώσεις-ἐξαντλήσεις ὅπως στίς πρωτόγονες γιορτές, οὔτε καν τό «μέγιστο ὄριο κατανάλησης» πού ἀπαιτεῖ ἡ πολυτέλεια τοῦ τυράννου καί τῆς ἀκολουθίας του. Ὅταν ἡ σύζευξη περνά στήν πρώτη θέση μέσα στήν κοινωνική μηχανή, φαίνεται ἀντίθετα ὅτι παύει νά συνδέεται μέ τήν ἀπόλαυση καί τήν ὑπερβολική κατανάληση μιᾶς τάξης· ἡ σύζευξη μετατρέπει τήν ἴδια τήν πολυτέλεια σέ μέσο ἐπένδυσης καί στρέφει ὅλες τίς ἀποκωδικομένες ροές στήν παραγωγή, σ' ἕνα εἶδος «παραγωγῆς γιά τήν παραγωγή», πού ξαναβρίσκει τίς πρωτόγονες συνδέσεις τῆς ἐργασίας, ὑπό τόν ὄρο – καί μόνο ὑπό τόν ὄρο – νά τούς

⁷⁴ Fernand Braudel, *Civilisation matérielle et capitalisme*, I, Armand-Colin, 1967, σ. 313.

συνδέει μέ τό κεφάλαιο, πού ἀντιπροσωπεύει τώρα τό καινούριο ἀπεδαφικοποιημένο συμπαγές σῶμα, τόν πραγματικό καταναλωτή, ἀπ' ὅπου φαίνονται νά ἀπορρέουν (σάν τό συμβόλαιο μέ τόν διάβολο, ὅπως τό περιγράφει ὁ Μάρξ, «ὁ διομηχανικός ἐνούχος»: εἶναι λοιπόν δικό σου ἄν...)⁷⁵.

Στό *Κεφάλαιο*, ὁ Μάρξ σημειώνει τή συνάντηση δύο «βασικῶν» στοιχείων: τοῦ ἀπεδαφικοποιημένου ἐργάτη, πού εἶναι τώρα ἐλεύθερος καί ἀπογυμνωμένος καί πού ἔχει μονάχα τήν ἐργατική του δύναμη γιά πούλημα καί τοῦ ἀποκωδικομένου χρήματος, πού εἶναι τώρα κεφάλαιο καί μπορεί νά ἀγοράσει τή δύναμη αὐτή. Μ' ὄλο πού τά δύο αὐτά στοιχεία προέρχονται ἀπό τόν κατατεμαχισμό τοῦ τυραννικοῦ κράτους σέ φέουδα, καί ἀπό τήν ἀποσύνθεση τοῦ ἴδιου τοῦ φεουδαρχικοῦ συστήματος καί τοῦ κράτους του, δέν ὑπάρχει ἀκόμα ἡ ἐξωτερική σύζευξη τῶν δύο αὐτῶν ροῶν – τῆς ροῆς παραγωγῶν καί τῆς ροῆς χρήματος. Ἡ συνάντηση θά μποροῦσε νά μήν εἶχε γίνει, ἀφοῦ οἱ ἐλεύθεροι ἐργάτες καί τό κεφάλαιο-χρῆμα ὑπῆρχαν «δυνάμει», τό καθένα χωρία ἀπό τό ἄλλο. Τό ἕνα ἀπό τά στοιχεία ἐξαρτιέται ἀπό μιά μεταβολή τῶν ἀγροτικῶν δομῶν πού συνιστοῦν τό παλιό κοινωνικό σῶμα, καί τό ἄλλο ἀπό μίαν ὀλοτέλα διαφορετικῆς σειρά, πού περιλαμβάνει τόν ἔμπορο καί τόν τοκογλύφο, ὅπως αὐτοί ὑπάρχουν περιθωριακά μέσα στούς πόρους τοῦ παλιοῦ αὐτοῦ σῶματος⁷⁶. Κάτι παραπάνω: τό καθένα ἀπό τοῦτα τά στοιχεία βάζει σέ κίνηση πολλές διεργασίες ἀποκωδίκωσης καί ἀπεδαφικοποίησης, ὀλοτέλα διαφορετικῆς προέλευσης: γιά τόν ἐλεύθερο ἐργάτη, ἀπεδαφικοποίηση τῆς γῆς μέ τήν ἰδιωτικοποίηση· ἀποκωδίκωση τῶν μέσων παραγωγῆς μέ τήν ἰδιοποίηση· στέρηση τῶν μέσων κατανάλησης μέ τή διάλυση τῆς οἰκογένειας καί τῆς συντεχνίας· καί, τέλος, ἀποκωδίκωση τοῦ ἐργάτη πρὸς ὄφελος τῆς ἴδιας τῆς ἐργασίας ἢ τῆς μηχανῆς – καί, γιά τό κεφάλαιο, ἀπεδαφικοποίηση τοῦ πλοῦτου μέ τή νομισματική ἀφαίρεση· ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν τῆς παραγωγῆς μέ τό ἐμπορευματικό κεφάλαιο· ἀποκωδίκωση τῶν κρατῶν μέ τό νομισματοπιστωτικό κεφάλαιο

⁷⁵ Marx, *Economie et philosophie 1844*, Pléiade, τόμ. II, σ. 92.

⁷⁶ Βλ. τό σχόλιο τοῦ Balibar, στό Althusser καί συνεργάτες, *Lire le Capital*, σ. 288: «Ἡ ἐνότητα τῆς καπιταλιστικῆς δομῆς, ἔτσι καί σχηματίζεται, δέν συναντιέται ποθενά πίσω της. (Χρειάζεται) ἡ συνάντηση νά ἔχει πραγματοποιηθεῖ, καί νά ἔχει γίνει ἀντικείμενο αὐστηροῦ στοχασμοῦ, ἀνάμεσα στά στοιχεία αὐτά, πού ἀναγνωρίζονται ἀπό τό ἀποτέλεσμα τῆς σύζευξής τους καί ἀπό τό ἱστορικό πεδίο ὅπου πρέπει νά ἐντοπίσουμε τήν ἴδια τους τήν ἱστορία-πεδίο πού ἐννοιολογικά δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τό ἀποτέλεσμα αὐτό, ἀφοῦ προσδιορίζεται ἀπό τή δομή ἑνός ἄλλου τρόπου παραγωγῆς. Στό ἱστορικό αὐτό πεδίο, πού σχηματίστηκε ἀπό τόν προηγούμενο τρόπο παραγωγῆς, τά στοιχεία πού ἐξετάζονται γενεαλογικά, βρίσκονται ἀκριβῶς σέ μιά περιθωριακή – δηλαδή μή-καθοριστική – κατάσταση».

καί τό δημόσιο χρέος· αποκωδίκωση τών μέσων παραγωγῆς μέ τόν σχηματισμό τοῦ βιομηχανικοῦ κεφαλαίου κτλ. Ἔς ἐξετάσουμε τώρα πιό λεπτομερειακά πῶς γίνεται ἡ συνάντηση τών στοιχείων αὐτῶν μέ τή σύζευξη ὄλων τῶν διεργασιῶν τους. Δέν θρῖσκόμαστε πιά στόν αἰῶνα τῶν ὁμοτήτων, οὔτε τῆς τρομοκρατίας, ἀλλά στόν αἰῶνα τοῦ κυνισμού, πού συνοδεύεται ἀπό μιά περιεργή εὐλάβεια (τά δυό αὐτά ἀποτελοῦν τόν οὐμανισμό: ὁ κυνισμός εἶναι ἡ φυσική ἐνύπαρξη τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, καί ἡ εὐλάβεια εἶναι ἡ διατήρηση ἑνός πνευματικοποιημένου *Urstaat*· ὁ κυνισμός εἶναι τό κεφάλαιο ὡς μέσο ἀπομύζησης ὑπερ-ἐργασίας, ἐνῶ ἡ εὐλάβεια εἶναι τό ἴδιο αὐτό κεφάλαιο ὡς κεφάλαιο-θεός, ἀπ' ὅπου φαίνονται νά ἐκπορεύονται ὅλες οἱ δυνάμεις ἐργασίας). Ὁ αἰῶνας αὐτός τοῦ κυνισμοῦ εἶναι ὁ αἰῶνας τῆς συσσώρευσης τοῦ κεφαλαίου, κι αὐτή προϋποθέτει ἀρκετό χρόνο γιά νά πραγματοποιηθεῖ ἀκριδῶς ἡ σύζευξη ὄλων τῶν ἀποκωδικομένων καί ἀπεδαφικοποιημένων ροῶν. Ὅπως τό ἀπέδειξε ὁ Maurice Dobb, χρειάζεται, σέ μιά πρώτη φάση, συσσώρευση τίτλων ιδιοκτησίας – τῆς γῆς, λογισμῶν – μέσα σέ εὐνοϊκές συνθήκες, δηλαδή σέ μιά στιγμή ὅπου τά κτήματα εἶναι φτηνά (διάλυση τοῦ φεουδαρχικοῦ συστήματος) καί, σέ μιά δευτέρη φάση, τά ἀγαθά νά πουλιῶνται σέ στιγμή ὑπερτίμησης καί σέ συνθήκες πού νά κάνουν ἐξαιρετικά συμφέρουσα τή βιομηχανική ἐπένδυση («ἐπανάσταση τῶν τιμῶν», ἀφθονη ἐφεδρεία ἐργατικῶν χερῶν, σχηματισμός ἑνός προλεταριάτου, εὐπρόσιτες πηγές πρώτων ὑλών, εὐνοϊκές συνθήκες γιά τήν παραγωγή ἐργαλείων καί μηχανῶν)⁷⁷. Ποικίλοι τυχαῖοι παράγοντες εὐνοοῦν τίς συζεύξεις αὐτές. Πόσες καί πόσες συναντήσεις γιά τή διαμόρφωση τοῦ πράγματος, τοῦ ἀκατανόμαστου! Τό ἀποτέλεσμα ὅμως τῆς σύζευξης, εἶναι ὅπως ὁποῦντε ὁ δλοένα καί μεγαλύτερος ἔλεγχος τῆς παραγωγῆς ἀπό τό κεφάλαιο: ἡ φυσιογνωμία τοῦ καπιταλισμοῦ ἢ τῆς τομῆς του, ἡ σύζευξη ὄλων τῶν ἀποκωδικομένων καί ἀπεδαφικοποιημένων ροῶν δέν καθορίζονται ἀπό τό ἐμπορικό ἢ ἀπό τό νομιματοπιστωτικό κεφάλαιο – πού δέν εἶναι ροές, ἀνάμεσα σέ ἄλλες ροές, στοιχεῖα ἀνάμεσα σέ ἄλλα στοιχεῖα – ἀλλά ἀπό τό βιομηχανικό κεφάλαιο. Ὁ ἐμπορος ἀναμφισβήτητα ἀπόκτησε πολύ γρήγορα ἐπιρροή πάνω στήν παραγωγή, εἴτε γινόμενος ὁ ἴδιος βιομήχανος σέ τέχνες βασισμένες στό ἐμπόριο, εἴτε χρησιμοποιώντας τοῦς τεχνίτες σάν δικούς του μεσάζοντες ἢ ὑπαλλήλους (πάλι ἐνάντια στίς συντεχνίες καί τά μονοπώλια). Ἀλλά ὁ καπιταλισμός δέν ἀρχίζει, ἡ καπιταλιστική μηχανή δέν στήνεται παρά μόνο όταν τό κεφάλαιο ἰδιοποιεῖται ἄμεσα τήν παραγωγή, καί όταν τό νομιματοπιστωτικό κεφάλαιο καί τό ἐμπορευματοτικό κεφάλαιο εἶναι μονάχα ἐξειδικευμένες λειτουργίες πού ἀντιστοιχοῦν στόν καταμερισμό τῆς ἐργασίας, τόν προσιδιάζοντα στόν καπιταλιστικό τρόπο παραγωγῆς γε-

⁷⁷ Maurice Dobb, *Etudes sur le développement du capitalisme*, σ. 189-199.

νικά. Ξαναβρίσκουμε λοιπόν τήν παραγωγή παραγωγῆς, τήν παραγωγή καταγραφῆς, τήν παραγωγή κατανάλωσης – τίς ξαναβρίσκουμε ὅμως ἀκριδῶς μέσα στή σύζευξη αὐτῆ τῶν ἀποκωδικομένων ροῶν πού μετατρέπονται τό κεφάλαιο σέ καινούριο κοινωνικό συμπλεγές σώμα, ἐνῶ ὁ νομιματοπιστωτικός καί ὁ ἐμπορικός καπιταλισμός στήν πρωταρχική του μορφή, ἦταν ἐγκατεστημένος μονάχα μέσα στοῦς πόρους τοῦ παλιοῦ κοινωνικοῦ σώματος καί δέν ἄλλαζε τόν πρωτότερό του τρόπο παραγωγῆς.

Πρίν ἀκόμα στηθεῖ ἡ καπιταλιστική παραγωγική μηχανή, τό ἐμπόρευμα καί τό χρέμα ἐκτελοῦν μιάν ἀποκωδίκωση τῆς ροῆς μέ ἀφαίρεση. Ἀλλά ὄχι μέ τόν ἴδιο τρόπο. Πρώτα-πρώτα, ἡ ἀπλή ἀνταλλαγή ἐγγράφει τά ἐμπορικά προϊόντα σάν εἰδικά κβάντα μιάς μονάδας ἀφηρημένης ἐργασίας. Ἡ ἀφηρημένη ἐργασία πού παρεμβάλλεται μέσα στή σχέση ἀνταλλαγῆς, ἀποτελεῖ τή διαζευκτική σύνθεση τῆς φανερῆς κίνησης τοῦ ἐμπορεύματος, ἀφοῦ διαιρεῖται στίς εἰδικευμένες ἐργασίες, στίς ὁποῖες ἀντιστοιχοῦν τό ἓνα ἢ τό ἄλλο ὀρισμένο κβάντο. Μονάχα ὅμως ὅταν κάποιον «γενικό ἰσοδύναμο» ἐμφανίζεται σάν νόμισμα, φτάνουμε στό βασίλειο τῆς *quantitas* (ποσότητας), πού μπορεῖ νά ἔχει κάθε λογῆς ιδιαίτερες ἀξίες, ἢ νά ἰσχύει γιά ὄλων τῶν λογῶν τά κβάντα. Ἡ ἀφηρημένη αὐτή ποσότητα ἔχει ὥστόσο μιάν ὀρισμένη ιδιαίτερη ἀξία, καί ἔτσι γιά τήν ὥρα παρουσιάζεται μόνο σάν σχέση μεγέθους μεταξὺ κβάντων. Μέ τήν ἔννοια αὐτήν, ἡ σχέση ἀνταλλαγῆς συνδέει τυπικά ἐπιμέρους ἀντικείμενα πού παράγονται ἢ καί ἐγγράφονται ἀνεξάρτητα ἀπό τή σχέση αὐτήν. Ἡ ἐμπορική καί χρηματική ἐγγραφή παραμένει ἐπικωδικομένη, ἀκόμα καί καταπιεσμένη ἀπό τοῦς προηγούμενους χαρακτήρες καί τρόπους ἐγγραφῆς ἑνός κοινωνικοῦ σώματος θεωρούμενου κάτω ἀπό τό πρίσμα τοῦ εἰδικοῦ τρόπου του παραγωγῆς, πού δέν γνωρίζει οὔτε ἀναγνωρίζει τήν ἀφηρημένη ἐργασία. Ὅπως λέει καί ὁ Μάρξ, ἡ ἀφηρημένη ἐργασία εἶναι ἡ πιό ἀπλή καί ἡ πιό παλιά σχέση τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος, ἀλλά ἀναφαίνεται μέ τή μορφή αὐτή καί ἰσχύει πρακτικά, μονάχα στή σύγχρονη καπιταλιστική μηχανή⁷⁸. Γι' αὐτό καί πρωτότερα ἡ χρηματική-ἐμπορική ἐγγραφή δέν διέθετε δικό της σώμα καί παρεμβαλλόταν μόνο στά διάκενα τοῦ κοινωνικοῦ σώματος πού προϋπήρχε. Ὁ ἐμπορος δέν παύει νά κερδοσκοπεῖ μέ τίς διατηρημένες ἔδαφικότητες: ἀγοράζει ἐκεῖ πού ὑπάρχει φθηνότητα καί πουλάει ἐκεῖ πού ὑπάρχει ἀκριβία. Πρίν ἀπό τήν καπιταλιστική μηχανή, τό ἐμπόρευματικό ἢ τό χρηματικό κεφάλαιο θρῖσκόταν μονάχα σέ σχέση συμμαχίας μέ τή μή-καπιταλιστική παραγωγή, ἐμπαινε σ' αὐτή τήν καινούρια συμμαχία πού χαρακτηρίζεται τά προκαπιταλιστικά κράτη (ἀπό ἐδῶ καί ἡ συμ-

⁷⁸ Marx, *Introduction générale à la critique de l' économie politique*, Pléiade, I, σ. 259.

μαχία της άστικης έμπορικης και τραπεζικής άστικης τάξης με τή φεουδαρχία). Κοντολογίς, ή καπιταλιστική μηχανή άρχίζει νά λειτουργεί όταν τό κεφάλαιο παύει νά είναι κεφάλαιο άγχιστείας και γίνεται κεφάλαιο έξ αίματος. Τό κεφάλαιο γίνεται δμαιο, όταν τό χρήμα γεννά χρήμα, ή όταν ή άξία γεννά υπεραξία, «προοδευτική άξία, χρήμα πού πάντα φυτρώνει και βλασταίνει, κι έτσι γίνεται κεφάλαιο... Η άξία παρουσιάζεται ξαφνικά σαν αυτο-κινητήρια ουσία, και τό έμπόρευμα και τό χρήμα δέν είναι γι' αυτήν παρά καθαρές μορφές. Ξεχωρίζει μέσα της τήν πρωταρχική της άξία και τήν υπεραξία της, ακριβώς όπως ο Θεός ξεχωρίζει στον ίδιο τον έαυτό του τον Πατέρα και τον Υιόν, πού και οι δυό τους αποτελούν ένα και τό ίδιο πράγμα και άνήκουν στην ίδια έποχή, γιατί μόνο με τήν υπεραξία των δέκα λιρών, οι πρώτες εκατό λίρες πού καταβλήθηκαν μετατρέπονται σε κεφάλαιο»⁷⁹. Μόνο στίς συνθήκες αυτές, τό κεφάλαιο γίνεται τό συμπαγές σώμα, τό καινούριο κοινωνικό σώμα, ή ή σχεδόν-αίτια πού ιδιοποιείται όλες τίς παραγωγικές δυνάμεις. Δέν βρισκόμαστε πιά στην περιοχή του quantum ή της quantitas, αλλά στην περιοχή της διαφορικής σχέσης, ως σύζευξης, πού καθορίζει τό προσιδιάζον στον καπιταλισμό ένυπαρκτο κοινωνικό πεδίο, και δίνει στην άφαίρεση, σαν τέτοια, τήν πραγματικά συγκεκριμένη της άξία, τήν τάση της γιά συγκεκριμενοποίηση. Η άφαίρεση δέν έπαψε νά είναι αυτή πού είναι, αλλά δέν εμφανίζεται πιά στην άπλή ποσότητα σαν μεταβλητή σχέση άνάμεσα σε άνεξάρτητους όρους· αυτή ή ίδια άνέλαβε τώρα τήν άνεξαρτησία, τήν ποιότητα των όρων και τήν ποσότητα των σχέσεων. Τό άφηρημένο θέτει τό ίδιο τήν πιό σύνθετη σχέση όπου θά αναπτυχθεί «σαν» κάτι τό συγκεκριμένο. Πρόκειται γιά τή διαφορική σχέση $\frac{Dy}{Dx}$ όπου τό Dy παράγεται από τήν εργατική δύναμη και αποτελεί τή διακύμανση του μεταβλητού κεφαλαίου, και όπου τό Dx παράγεται από τό ίδιο τό κεφάλαιο και αποτελεί τή διακύμανση του σταθερού κεφαλαίου («ή έννοια σταθερό κεφάλαιο δέν αποκλείει καθόλου μίαν άλλαγή άξιας άνάμεσα στα συστατικά του μέρη»). Από τή διαφορίση των άποκωδικομένων ροών, από τή σύζευξή τους, άπορρέει ή δμιαμη μορφή του κεφαλαίου $x + dx$. Αυτό πού εκφράζει ή διαφορική σχέση, είναι τό θεμελιακό καπιταλιστικό φαινόμενο της μεταμόρφωσης της κωδικής υπεραξίας σε υπεραξία ροής. Τό ότι ένα μαθηματικό σχήμα αντικαθιστά έδώ τους παλιούς κώδικες, σημαίνει άπλούστατα ότι βρισκόμαστε τώρα μπροστά στην χρεωκοπία των ύφιστάμενων κωδικων και έδαφικότητων προς όφελος μιάς μηχανής άλλου είδους, πού λειτουργεί έντελώς διαφορετικά. Δέν πρόκειται πιά γιά τή σκληρότητα της ζωής, ούτε γιά τήν τρομοκρατία πού άσκει μιά ζωή σε μίαν άλλη, αλλά γιά μιά μεταθανάτια

⁷⁹ Marx, *Le Capital*, I, 2, κεφ. 4, Pléiade, I, σ. 701.

τυραννία, όπου ο τυραννος έχει γίνει πρωκτός και θρυκόλακας: «Τό κεφάλαιο είναι νεκρή εργασία πού, όπως ο θρυκόλακας, αναζωογονείται μονάχα όταν άπομυζά τή ζωντανή εργασία, και είναι τόσο πιό ζωηρός όσο περισσότερη εργασία άντλεί». Τό βιομηχανικό κεφάλαιο παρουσιάζει έτσι μίαν ολοκαίνουρια γενεαλογία, συστατική της καπιταλιστικής μηχανής και πού, σε σχέση μ' αυτήν τό έμπορικό και τό οικονομικό κεφάλαιο θά πάρουν τώρα τή μορφή μιάς ολοκαίνουριας άγχιστείας αναλαμβάνοντας ειδικές λειτουργίες.

Τό περίφημο πρόβλημα της πτωτικής τάσης του ποσοστού του κέρδους, δηλαδή της υπεραξίας σε σχέση με τό συνολικό κεφάλαιο, δέν είναι δυνατό νά νοηθεί παρά μόνο μέσα στο σύνολο του ένυπαρκτου στον καπιταλισμό πεδίου και μέσα στίς συνθήκες όπου μιά κωδική υπεραξία μεταμορφώνεται σε υπεραξία ροής. Φαίνεται άρχικά (σύμφωνα με τίς παρατηρήσεις του Balibar) ότι ή τάση αυτή γιά πτώση του ποσοστού του κέρδους είναι άτέρμονη, αλλά αναπαράγεται ή ίδια με τό ν' αναπαράγει τους συντελεστές πού της εναντιώνονται. Γιατί όμως είναι άτέρμονη; Δίχως άλλο, γιά τους ίδιους λόγους πού προκαλούν τή θυμηδία των καπιταλιστών και των οικονομολόγων τους, όταν διαπιστώνουν πώς ή υπεραξία δέν μπορεί νά προσδιοριστεί μαθηματικά. Καί όμως, δέν υπάρχει λόγος νά χαιρόνται τόσο πολύ. Θά έπρεπε μάλλον νά συμπεράνουν αυτό πού προσπαθούν νά άποκρύψουν: ότι, δηλαδή, τό χρήμα πού μπαίνει στην τσέπη του μισθοδοτούμενου δέν είναι τό ίδιο μ' εκείνο πού έγγράφεται στον ίσολογισμό μιάς έπιχείρησης. Στη μιά περίπτωση πρόκειται γιά άνίσχυρα χρηματικά σύμβολα άξιας άνταλλαγής, γιά μιά ροή μέσω πληρωμής πού σχετίζεται με καταναλωτικά άγαθά και με άξίες χρήσης - μιά άμφιμονοσήμαντη σχέση άνάμεσα στο χρήμα και σ' ένα έπιβεβλημένο φάσμα προϊόντων («δικαιούμαι τούτο έδώ, αυτό πέφτει στο μερτικό μου, άρα αυτό είναι δικό μου...»)· και στην άλλη περίπτωση, πρόκειται γιά σύμβολα ισχύος του κεφαλαίου, γιά ροές χρηματοδότησης, γιά ένα σύστημα διαφορικών συντελεστών παραγωγής πού δείχνει μιά δύναμη προγνωστική ή ένα μακροπρόθεσμο ύπολογισμό, μή πραγματοποιήσιμο «έδώ και τώρα άμέσως», και λειτουργεί σαν μιά αξιωματική των άφηρημένων ποσοτήτων. Στη μιά περίπτωση, τό χρήμα αντιπροσωπεύει τή δυνατότητα μιάς τομής-παρακράτησης σε μιά ροή κατανάλωσης· στην άλλη περίπτωση, μιά δυνατότητα τομής-άπόσπασης και αναδιάρθρωσης οικονομικών άλυσίδων, με τήν έννοια ότι οι ροές παραγωγής προσαρμόζονται στίς διαζεύξεις του κεφαλαίου. Έχει ήδη τονιστεί ή μεγάλη σημασία πού έχει στο καπιταλιστικό σύστημα, ή τραπεζική dualδικότητα άνάμεσα στη διαμόρφωση μέσω και τή χρηματοδότηση της καπιταλιστικής συσσώρευσης, άνάμεσα στο χρήμα ως μέσο άνταλλαγής και στο πιστωτικό χρήμα⁸⁰. Τό ότι ή τράπεζα συμμετέχει και στα δυό, τό ότι βρίσκεται στο μεταίχμιο των δυό, της χρηματοδότησης και της

πληρωμής, δείχνει απλώς τις πολλαπλές αλληλεπιδράσεις τους. Έτσι, στο πιστωτικό χρήμα, που περιλαμβάνει όλες τις εμπορικές ή τραπεζικές πιστώσεις, ή καθαρά εμπορική πίστωση έχει τις ρίζες της στην απλή κυκλοφορία όπου το χρήμα αναπτύσσεται σαν μέσο πληρωμής (ή συναλλαγματική με καθορισμένη προθεσμία, που αποτελεί μία χρηματική μορφή της πεπερασμένης οφειλής). Και αντίστροφα, η τραπεζική πίστωση επιτελεί μίαν αποχρημάτιση ή απο-ύλοποίηση του νομίσματος, και βασίζεται στην κυκλοφορία των τραθηκτικών, αντί να βασίζεται στην κυκλοφορία του χρήματος, περνάει από ένα ιδιαίτερο κύκλωμα όπου πρώτα παίρνει και ύστερα χάνει την αξία της σαν μέσου ανταλλαγής, και όπου οι συνθήκες της ροής ξευπακούουν τις συνθήκες της αναροής, δίνοντας έτσι στην ατέρμονη οφειλή τήν καπιταλιστική της μορφή. Άλλά τό κράτος, σαν ρυθμιστής, εξασφαλίζει μία καταρχήν μετατρεψιμότητα αυτού του πιστωτικού χρήματος, είτε άμεσα συνδέοντάς το με τον χρυσό, είτε έμμεσα με μία συγκεντρωτική μέθοδο που περιλαμβάνει ένα αντίκρουσμα της πίστωσης, ένα ένιαίο επιτόκιο, μίαν ενότητα των αγορών κεφαλαίων κτλ. Δικαιολογημένα λοιπόν μιλούν για βαθειά συγκάλυψη των δυο αυτών μορφών του χρήματος – πληρωμής και χρηματοδότησης – των δυο όψεων της τραπεζικής δραστηριότητας. Άλλά ή συγκάλυψη αυτή πολύ λιγότερο εξαρτιέται από μία παραγωγή, και πολύ περισσότερο εκφράζει τό πεδίο ενύπαρξης του καπιταλισμού, τήν εμφανή αντικειμενική κίνηση, όπου ή κατώτερη και ύποδεέστερη μορφή είναι τόσο απαραίτητη όσο και ή άλλη (γιατί είναι απαραίτητο να παίζει τό χρήμα και στά δυο «ταμπλώ»), και όπου καμιά ένσωμάτωση των κυριαρχούμενων τάξεων δέν θά μπορούσε να συντελεστεί χωρίς τήν ύπαρξη της άρχής αυτής της μή εφαρμοσμένης μετατρεψιμότητας, που όμως άρκει για να κάνει τήν Έπιθυμία του πιό άδικημένου πλάσματος να καταλάβει – με όλες της τις δυνάμεις – άνεξάρτητα από κάθε οικονομική γνώση ή άγνοια – τό καπιταλιστικό κοινωνικό πεδίο στο σύνολό του. Ροές, ποιός δέν επιθυμεί ροές, και σχέσεις άνάμεσα στις ροές, και διακοπές ροών; – που ό καπιταλισμός μπόρεσε να κυκλοφορήσει και να διακόψει σε τούτες τις άγνωστες ως τήν εμφάνισή του συνθήκες. Άν και ό καπιταλισμός είναι, στην ουσία του ή στον τρόπο του παραγωγής, βιομηχανικός, δέν μπορεί να λειτουργήσει παρά μονάχα σαν εμπορικός καπιταλισμός. Άν και είναι, στην ουσία του, έξ αίματος βιομηχανικό κεφάλαιο, δέν μπορεί να λειτουργήσει παρά μονάχα διαμέσου της άγχιστείας του με τό εμπορικό και νομισματοπιστωτικό κεφάλαιο. Η τράπεζα είναι εκείνη που, κατά κάποιον τρόπο, στηρίζει όλόκληρο τό σύ-

⁸⁰ Suzanne de Brunhoff, *L'Offre de monnaie, critique d'un concept*, Maspero, 1971. Καί *La Monnaie chez Marx*, Ed. Sociales, 1967 (6λ. τήν κριτική των θέσεων του Hilferding, σ. 16 κ.έ.).

στημα, καθώς και τήν επένδυση της επιθυμίας⁸¹. Μία σημαντική συνεισφορά του Keynes ήταν ότι επανεισήγαγε τήν επιθυμία στο πρόβλημα του χρήματος· μ' αυτό πρέπει να ασχοληθεί ή μαρξιστική άνάλυση. Καί είναι κρίμα που οι μαρξιστές οικονομολόγοι περιορίζονται συχνότατα σε σκέψεις πάνω στον τρόπο παραγωγής και στή θεωρία του χρήματος σαν γενικού ισοδύναμου – θεωρία που τή βρίσκουμε στο πρώτο μέρος του *Κεφαλαίου* – και δέν δίνουν άρκετή προσοχή στην τραπεζική πρακτική στις χρηματιστικές πράξεις και στην ειδική κυκλοφορία του πιστωτικού χρήματος (αυτή θά ήταν και ή πιό σωστή επιστροφή στο Μάρξ – στή μαρξιστική θεωρία του χρήματος).

Άς ξανάρθουμε όμως στή διπλή μορφή του χρήματος, στά δυο «ταμπλώ», στις δυο έγγραφές, τή μία που γίνεται στον λογαριασμό του μισθωτού και τήν άλλη στον ισολογισμό της έπιχειρήσης. Η μέτρηση των δυο τάξεων μεγέθους με τήν ίδια αναλυτική μονάδα, είναι καθαρή επινόηση, διαστημική άπάτη – είναι σαν να μετράει κανείς τις διαγαλαξιακές ή τις ένδο-άτομικές αποστάσεις με μέτρα και εκατοστόμετρα. Δέν ύπάρχει κοινό μέτρο άνάμεσα στην αξία των έπιχειρήσεων και τήν αξία της εργατικής δύναμης των μισθωτών. Γι' αυτό και ή τάση για πώση του μέσου ποσοστού του κέρδους δέν έχει τέλος. Ένα πλήλιο διαφορικών σχέσεων μπορεί βέβαια να ύπολογιστεί, άν πρόκειται για τό όριο διακύμανσης των ροών παραγωγής από τήν άποψη μιās πλήρους απόδοσης, αλλά δέν μπορεί να ύπολογιστεί άν πρόκειται για τή ροή παραγωγής και τή ροή εργασίας άπ' όπου εξαρτιέται ή υπεραξία. Τότε, ή διαφορά δέν εκμηδενίζεται μέσα στή σχέση που τή συνιστά σαν διαφορά φύσης, ή «τάση» δέν έχει τέλος, δέν έχει έξωτερικό όριο που θά ήταν δυνατό να τό φτάσει, ή έστω να τό πλησιάσει. Η τάση έχει μονάχα έσωτερικό όριο, που δέν παύει να τό ξεπερνά, αλλά μετατοπίζοντάς το, δηλαδή ανασυγκροτώντας το, και ξαναβρίσκοντάς το σαν έσωτερικό όριο, που θά πρέπει πάλι να ξεπεραστεί με μετατόπιση: και τότε, ή συνέχεια της καπιταλιστικής διαδικασίας γεννιέται μέσα στην τομή αυτήν της διαρκώς μετατοπιζόμενης τομής – δηλαδή μέσα στην ενότητα αυτή της σχίσσης και της ροής. Άπό τούτη τήν άποψη κιόλας, τό ένύπαρκο κοι-

⁸¹ Suzanne de Brunhoff, *L'Offre de monnaie*, σ. 124: «Η ίδια ή έννοια μάζα του χρήματος δέν μπορεί να έχει νόημα παρά συσχετιζόμενη με τή λειτουργία ενός πιστωτικού συστήματος όπου συνδυάζονται τά διάφορα νομίσματα. Δίχως ένα τέτοιο σύστημα δέν θά είχαμε παρά μόνο ένα άθροισμα μέσωσ πληρωμής που δέν μπορούσαν να άποκτήσουν τον κοινωνικό χαρακτήρα του γενικού ισοδύναμου κι ούτε θά μπορούσαν να χρησιμέψουν παρά μόνο σε τοπικά ιδιωτικά κυκλώματα. Δέν θά ύπήρχε γενική νομισματική κυκλοφορία. Μόνο στο συγκεντρωποιημένο σύστημα τά νομίσματα μπορούν να γίνουν δημογενή και να εμφανίζονται ως συστατικά στοιχεία ενός οργανωμένου συνόλου». (Και για τήν αντικειμενική συγκάλυψη στο σύστημα, βλ. σ. 110 και 114).

νωνικό πεδίο, όπως αποκαλύπτεται με την υποχώρηση και τη μεταμόρφωση του *Urstaat*, δεν παύει να εδρύνεται και να αποκτά μίαν ολόκληρη ιδιαίτερη σύσταση, που δείχνει με ποιόν τρόπο ο καπιταλισμός μπόρεσε να έρμηγεύσει, για λογαριασμό του, τη γενική αρχή ότι τα πράγματα δεν πάνε καλά παρά μονάχα υπό τον όρο να ξεχαρβαλώνονται – ή κρίση ως «μέσο που ένυπάρχει στον τρόπο καπιταλιστικής παραγωγής». "Αν ο καπιταλισμός είναι το έξωτερο όριο κάθε κοινωνίας, αυτό συμβαίνει επειδή δεν έχει δικό του έξωτερο όριο, παρά μόνο ένα έσωτερο όριο, που είναι το ίδιο το κεφάλαιο, και επειδή δεν τ'όφτανει ποτέ παρά μόνο το αναπαράγει μετατοπίζοντάς το"⁸². "Ο Jean-Joseph Goux αναλύει με ακρίβεια το μαθηματικό φαινόμενο της καμπύλης χωρίς επαπτόμενη, και την έννοια που μπορεί να έχει στην οικονομία όσο και στη γλωσσολογία: "Αν η κίνηση δεν τείνει σε κανένα όριο, αν τ'ό πληκίο των διαφορικών δεν μπορεί να υπολογιστεί, τ'ό παρόν δεν έχει πιά νόημα... Τ'ό πληκίο αυτό δεν λύνεται, οί διαφορές δεν εκμηδενίζονται πιά μέσα στη σχέση τους. Κανένα όριο δεν αντιτάσσεται στη ρήξη, στη ρήξη αυτής της ρήξης. "Η τάση δεν έχει τέρμα, τ'ό κινητό δεν τ'ά θγάζει πιά πέρα μ' αυτό που τ'ό άμεσο μέλλον του έπιφυλάσσει· καθυστερείται αδιάκοπα από άτυχηματα, παρεκκλίσεις... Περίπλοκη έννοια μιάς συνέχειας στην απόλυτη ρήξη"⁸³. Στη διευρυμένη ένυπαρξη του συστήματος, τ'ό όριο τείνει να ανασυγχροτήσει με τή μετατόπισή του εκείνο που έτεινε να κατεδάσει στην αρχική του θέση.

"Ωστόσο ή κίνηση αυτής της μετατόπισης άνήκει βασικά στην άπεδαφικοποίηση του καπιταλισμού. "Όπως τ'ό άποδείξε ο Samir Amin, ή διαδικασία της άπεδαφικοποίησης ξεκινά έδώ από τ'ό κέντρο και πάει πρ'ος τήν περιφέρεια, δηλαδή από τίς άναπτυγμένες στίς ύπανάπτυκτες χώρες, που δεν είναι ένας ξεχωριστός κόσμος, αλλά ένα ουσιαστικό έξάρτημα της παγκόσμιας καπιταλιστικής μηχανής. Πρέπει ακόμα να προστέσουμε ότι τ'ό ίδιο τ'ό κέντρο έχει κι αυτό τίς οργανωμένες του ζώνες ύπανάπτυξης, τίς έφεδρείες και τίς τενεκεδουπόλεις του ως έσωτερικές περιφέρειες (ό Pierre Moussa χαρακτήριζε τίς "Ηνωμένες Πολιτείες σαν ένα τμήμα του Τρίτου κόσμου, γιατί κατόρθωσε να τελειοποιήσει και διατηρήσει τίς άπέραντες ύπανάπτυκτες ζώνες της). Κι αν είναι άλήθεια ότι στο κέντρο ύπάρχει, κατά κάποιον τρόπο, μιά τάση για πτώση ή για ίσοπέδωση του μέσου ποσοστού του κέρδους, που οδηγεί τήν οικονομία

⁸² Μάρξ, *Τό Κεφάλαιο*, ΙΙΙ, 3, συμπεράσματα: «"Η καπιταλιστική παραγωγή τείνει ολόένα να ξεπεράσει τ'ά όρια αυτά που της είναι ένυπαρκα, αλλά δεν τ'ό κατορθώνει παρά χρησιμοποιώντας μέσα που, ξανά και σε μεγαλύτερη κλίμακα, όρθώνουν μπροστά της τ'ά ίδια φράγματα. Τ'ό πραγματικό φράγμα της καπιταλιστικής παραγωγής, είναι τ'ό ίδιο τ'ό κεφάλαιο» (Πλέιαδε, ΙΙ, σ. 1032).

⁸³ Jean-Joseph Goux «Dérivable et indériverable», *Critique*, τεύχος Γενάρη 1970, σ. 48-49.

στους πιο προοδευτικούς και τους πιο αυτοματοποιημένους τομείς, μιά πραγματική «ανάπτυξη της ύπανάπτυξης» στην περιφέρεια έξασφαλίζει τήν άνοδο του ποσοστού της ύπεραξίας – αυξανόμενη εκμετάλλευση του περιφερειακού προλεταριάτου σε σύγκριση με τ'ό προλεταριάτο του κέντρου. Γιατί θά ήταν μεγάλο σφάλμα να πιστεύει κανείς ότι οί περιφερειακές έξαγωγές προέρχονται πρίν απ' όλα από τους παραδοσιακούς τομείς ή από αρχαϊκές έδαφικότητες: προέρχονται, αντίθετα, από σύγχρονες βιομηχανίες και φυτείες, που γεννούν μεγάλη ύπεραξία, σε σημείο ώστε να μήν είναι πιά οί άναπτυγμένες χώρες που προμηθεύουν κεφάλαια στίς ύπανάπτυκτες χώρες, αλλά τ'ό αντίστροφο. Και αυτό άποδείχνει πώς ή πρωταρχική συσσώρευση δεν παρουσιάζεται μιά και μόνη φορά στην αύγή του καπιταλισμού, αλλά είναι μόνιμη και δεν παύει να αναπαράγεται. "Ο καπιταλισμός έξάγει γονικό κεφάλαιο. "Η καπιταλιστική άπεδαφικοποίηση γίνεται από τ'ό κέντρο στην περιφέρεια, και ταυτόχρονα ή άποκωδίκωση των ροών στην περιφέρεια γίνεται με μιά «άποδιάρθρωση» που έπιφέρει τήν καταστροφή των παραδοσιακών τομέων, τήν άνάπτυξη οικονομικών κυκλωμάτων στραμμένων πρ'ος τ'ά έξω, μίαν ειδική ύπερτροφία του τριτογενούς τομέα, μιά άκραία άνισότητα στη διανομή της παραγωγής και του εισοδήματος"⁸⁴. Κάθε διάβαση ροής είναι μιά άπεδαφικοποίηση, κάθε μετατοπιζόμενο όριο μιά άποκωδίκωση. "Ο καπιταλισμός «σχιζοφρενοποιεί» όλο και πιο πολύ στην περιφέρεια. "Ωστόσο, θά μ'ας πούν, στο κέντρο ή πτωτική τάση διατηρεί πάντα τή στενή της έννοια, δηλαδή τή σχετική μείωση της ύπεραξίας, σε σχέση με τ'ό όλικό κεφάλαιο, που συντελείται χάρη στην άνάπτυξη της παραγωγής, της αυτοματοποίησης, του σταθερού κεφαλαίου.

Τ'ό πρόβλημα αυτό τέθηκε και πάλι πρόσφατα από τόν Maurice Clavel, σε μιά σειρά άποφασιστικά και ξεπίτηδες αναρμόδια έρωτήματα. Δηλαδή έρωτήματα που άπευθύνονταν στους μαρξιστές οικονομολόγους από κάποιον που δεν καταλαβαίνει πώς είναι δυνατό να ισχυρίζεται κανείς ότι ή ανθρώπινη ύπεραξία άποτελεί τή βάση της καπιταλιστικής παραγωγής, ενώ άναγνωρίζει ταυτόχρονα ότι και οί μηχανές «εργάζονται» ή παράγουν άξία, ότι πάντα εργάζονταν και εργάζονται όλο και πιο πολύ σε σχέση με τόν άνθρωπο, ό όποιος παύει έτσι να είναι συστατικό μέρος της παραγωγικής διαδικασίας, και γίνεται βοηθητικό στοιχείο της"⁸⁵. "Υπάρχει λοιπόν μιά ύπεραξία που όφείλεται στη μηχανή, παράγεται έπομένως από τ'ό σταθερό κεφάλαιο, άναπτύσσεται με τήν

⁸⁴ Samir Amin, *L' Accumulation à l'échelle mondiale*, έκδ. Anthropos, 1970, σ. 373 κ.έ.

⁸⁵ Maurice Clavel, *Qui est aliéné?*, σ. 110-124, 320-327 (έλ. τ'ό σημαντικό κεφάλαιο του Μάρξ πάνω στην αυτοματοποίηση, στο έργο του *Principes d'une critique de l' économie politique* (Grundrisse), 1857-58, Πλέιαδε, ΙΙ, σ. 297 κ.έ.).

αυτοματοποίηση και την παραγωγικότητα, και δέν μπορεί νά ἐξηγηθεῖ ἀπό τούς παράγοντες πού ἐναντιώνονται στήν πτωτική τάση (ἐντατικοποίηση τῆς ἐκμετάλλευσης τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας, μείωση τῆς τιμῆς τῶν στοιχείων τοῦ σταθεροῦ κεφαλαίου κτλ.), ἀφοῦ οἱ παράγοντες αὐτοί, ἀντίθετα, ἐξαριτόνται ἀπό τούτη τήν τάση. Μέ τήν ἴδια ἀπαραίτητη ἀναρμοδιότητα, νομίζουμε κι ἐμεῖς ὅτι αὐτά τά προβλήματα εἶναι δυνατό νά ἀντιμετωπιστοῦν μονάχα μέσα σέ συνθήκες τῆς μετατροπῆς τῆς κωδικῆς ὑπεραξίας σέ ὑπεραξία ροῆς. Γιατί, ὅσον καιρό ὀρίζαμε τά προκαπιταλιστικά καθεστῶτα μέ τήν κωδική ὑπεραξία, καί τόν καπιταλισμό μέ μιὰ γενικευμένη ἀποκωδίκωση πού τή μεταμόρφωσε σέ ὑπεραξία ροῆς, παρουσιάσαμε τά πράγματα μέ τρόπο ἀδασάνιστο, λές καί τό ζήτημα ἔχει κανονιστεῖ μιὰ γιά πάντα, στήν αὐγή ἐνός καπιταλισμοῦ πού εἶχε τάχα χάσει κάθε κωδική ἀξία. Ἄλλά τά πράγματα δέν εἶναι ἔτσι. Ἄπό τή μιὰ μεριά οἱ κώδικες ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν, ἔστω καί σάν ἀρχαῖοι, ἀλλά πού ἀποκτοῦν ἕνα ρόλο ἀπόλυτα συγχρονισμένο καί προσαρμοσμένο στήν κατάσταση μέσα στό προσωποποιημένο κεφάλαιο (κεφαλαιούχος, ἐργάτης, ἔμπορος, τραπεζίτης...). Ἄπό τήν ἄλλη μεριά ὅμως, ἡ κάθε τεχνική μηχανή προϋποθέτει, κατά βάθος, ροές εἰδικοῦ τύπου: ροές κώδικα, πού θρῖσκονται καί στό ἐσωτερικό καί στό ἐξωτερικό τῆς μηχανῆς καί ἀποτελοῦν τά στοιχεία μιᾶς τεχνολογίας, ἀκόμα καί μιᾶς ἐπιστήμης. Οἱ ροές αὐτές τοῦ κώδικα εἶναι κι αὐτές ἐνθηκωμένες, κωδικωμένες, ἢ ἐπικωδικωμένες στίς προκαπιταλιστικές κοινωνίες, μέ τρόπο πού δέν τούς ἐπιτρέπει νά γίνουν ποτέ ἀνεξάρτητες (σιδηρουργός, ἀστρονόμος...). Ἄλλά ἡ γενικευμένη ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν στόν καπιταλισμό, ἀποδέσμευσε, ἀπεδαφικοποίησε, ἀποκωδίκωσε τίς κωδικές ροές, ὅπως καί ὅλες τίς ἄλλες, σέ σημείο πού ἡ αυτόματη μηχανή τούς ἔχει ὄλο καί περισσότερο ἐσωτερικεύσει στό σῶμα τῆς ἢ στή δομή τῆς σάν δυναμικό πεδίο, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐξαριτόταν ἀπό μιάν ἐπιστήμη καί μιὰ τεχνολογία, ἀπό μιὰ λεγόμενη ἐγκεφαλική ἐργασία, ὀλότελα διαφορετική ἀπό τή χειρωνακτική ἐργασία τοῦ ἐργάτη (ἐξέλιξη τοῦ τεχνικοῦ ἀντικειμένου). Μέ τήν ἔννοια αὐτή, δέν εἶναι οἱ μηχανές πού δημιουργήσαν τόν καπιταλισμό, ἀλλά ἀντίθετα ὁ καπιταλισμός πού φτιάχνει τίς μηχανές, καί πού δέν παύει νά εἰσάγει νέες τομές προκαλώντας ἔτσι μιάν ἐπανάσταση στίς τεχνικές του μεθόδους παραγωγῆς.

Ἄλλά στά παραπάνω θά πρέπει νά προσθέσουμε μερικές διορθώσεις. Γιατί οἱ τομές παίρνουν καιρό καί ἀπλώνονται σέ πλατεῖα ἐπιφάνεια. Ποτέ ἡ διαχρονική καπιταλιστική μηχανή δέν ἐπιτρέπει σέ μιάν ἢ πολλές συγχρονικές τεχνικές μηχανές νά τήν ἀλλάξουν ριζικά, ποτέ δέν παρέχει στούς ἐπιστήμονες καί τούς τεχνικούς τῆς μιᾶς ἀγνωστή στά προηγούμενα καθεστῶτα ἀνεξαρτησία. Μπορεῖ ἀναμφισβήτητα νά ἀφήνει ἐπιστήμονες – μαθηματικούς λογουχάρη – νά «σχίζοφρενοποιοῦν» στόν τομέα τους καί νά παρεμβάλλουν κωδικές ροές κοινωνικά ἀποκωδικωμένες,

πού οἱ ἐπιστήμονες αὐτοί ὀργανώνουν μέσα σέ μιάν ἀξιοματική τῆς λεγόμενης βασικῆς ἐρευνας. Ὅμως, ἡ πραγματική ἀξιοματική δέν εἶναι αὐτή (δίνεται βέβαια στούς ἐπιστήμονες μιὰ κάποια ἐλευθερία, τούς ἐπιτρέπει νά κατασκευάζουν τή δική τους ἀξιοματική, ἀλλά ἔρχεται καί ἡ ὥρα τῶν σοβαρῶν πραγμάτων: λογουχάρη, ἡ μή-ντετερμινιστική φυσική, μέ τίς σωματιδιακές τῆς ροές, πρέπει νά συμβιδιαστεῖ μέ τόν «ντετερμινισμό»). Ἡ ἀληθινή ἀξιοματική εἶναι ἡ ἀξιοματική τῆς ἴδιας τῆς κοινωνικῆς μηχανῆς, πού παίρνει τή θέση τῶν παλιῶν κωδικώσεων, καί πού ὀργανώνει ὅλες τίς ἀπωδικωμένες ροές, ἀκόμα καί τίς ροές τοῦ ἐπιστημονικοῦ καί τεχνικοῦ κώδικα, πρὸς ὄφελος τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος, καί γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν σκοπῶν του. Γι' αὐτό, συχνά τονίστηκε ὅτι ἡ βιομηχανική ἐπανάσταση συνδυάζει ἕναν ὑψηλό βαθμό τεχνικῆς προόδου μέ τή διατήρηση μεγάλης ποσότητας «ἀπαρχαιωμένου» ὕλικου, μέ μιὰ μεγάλη δυσπιστία γιά τίς μηχανές καί τίς ἐπιστήμες. Μιὰ καινοτομία δέν υἱοθετεῖται παρὰ ἀπό τή στιγμή πού ἡ ἐπένδυσή τῆς, μέ τή μείωση τοῦ κόστους παραγωγῆς, δίνει ἕνα ὀρισμένο ποσοστό κέρδους· ἀλλιῶτα, ὁ κεφαλαιούχος διατηρεῖ τά ἐργαλεῖα πού ὑπάρχουν, ἔστω κι ἂν παράλληλα μ' αὐτά πραγματοποιεῖ ἐπενδύσεις σ' ἕναν ἄλλο τομέα⁸⁶. Ἡ ἀνθρώπινη ὑπεραξία ἔχει ἐπομένως πάντα ἀποφασιστική σημασία ἀκόμα καί στό κέντρο καί στούς πιό ἐκβιομηχανισμένους τομείς. Αὐτό πού καθορίζει τή μείωση τοῦ κόστους καί τήν αὔξηση τοῦ ποσοστοῦ τοῦ κέρδους μέ τήν ὑπεραξία πού προέρχεται ἀπό τίς μηχανές, δέν εἶναι αὐτή καθαυτή ἡ καινοτομία, πού ἡ ἀξία τῆς δέν μπορεῖ νά μετρηθεῖ, ὅπως καί δέν εἶναι δυνατό νά μετρηθεῖ ἡ ἀνθρώπινη ὑπεραξία. Δέν πρόκειται κάν γιά τήν ἀποδοτικότητα τῆς καινούριας τεχνικῆς, ἰδωμένης μεμονωμένα, ἀλλά γιά τήν ἐπίδρασή τῆς πάνω στήν ὀλική ἀποδοτικότητα τῆς ἐπιχείρησης στίς σχέσεις μέ τήν ἀγορά καί μέ τό ἐμπορικό καί νομιμοπιστωτικό κεφάλαιο. Καί αὐτό ἐξυπνοεῖ διαχρονικές συναντήσεις καί διασταυρώσεις, ὅπως τό βλέπουμε λογουχάρη στόν 19ο ἤδη αἰῶνα, ἀνάμεσα στήν ἀτμομηχανή καί τίς ὑφαντικές μηχανές, ἢ στήν τεχνική τῆς παραγωγῆς τοῦ σίδηρου. Γενικά, ἡ ἐφαρμογή τῶν καινοτομιῶν τείνει πάντα νά καθυστερεῖ, πέρα ἀπό τόν ἐπιστημονικό ἀναγκαιο χρόνο, ὡς τή στιγμή πού οἱ προοπτικές τῆς ἀγορᾶς δικαιολογοῦν τήν ἐκμετάλλευσή τῆς σέ μεγάλη κλίμακα. Κι ἐδῶ ἀκόμα, τό κεφάλαιο ἀγχιστείας ἀσκεῖ ἰσχυρή ἐπιλεκτική πίεση πάνω στίς καινοτομίες τῶν μηχανῶν μέσα στό βιομηχανικό κεφάλαιο. Κοντολογίς, ἐκεῖ ὅπου οἱ ροές εἶναι ἀποκωδικωμένες, οἱ ἰδιαιτέρες κωδικές ροές πού πήραν τεχνολογική καί ἐπιστημονική μορφή, ὑποτάσσονται σέ μιάν καθαυτό κοινωνική ἀξιοματική πολύ πιό αὐστηρή ἀπ' ὅλες τίς ἐπιστημονικές ἀξιοματικές,

⁸⁶ Paul Baran καί Paul Sweezy, *Le Capitalisme monopoliste*, 1966, γαλλ. μετάφρ. Maspero, σ. 96-98.

και πολύ πιο αυστηρή επίσης απ' όλους τους παλιούς εξαφανισμένους κώδικες και επικωδικώσεις: την αξιωματική της παγκόσμιας καπιταλιστικής αγοράς. Κοντολογίς, οι «άποδοσευμεμένες» από το καπιταλιστικό σύστημα κωδικές ροές, στην επιστήμη και την τεχνική, δημιουργούν μία μηχανογενή υπεραξία που δεν εξαρτιέται άμεσα από την επιστήμη και την τεχνική, αλλά από το κεφάλαιο, και που προστίθεται στην ανθρώπινη υπεραξία, επανορθώνει τη σχετική πτώση, επειδή και οι δύο τους σχηματίζουν το σύνολο της υπεραξίας ροών που χαρακτηρίζει το σύστημα. Η γνώση, ή ενημέρωση, ή ειδική κατάρτιση αποτελούν κι αυτές – όπως και η στοιχειοδέστερη δουλειά του εργάτη – μέρος του κεφαλαίου («κεφάλαιο γνώσης»). Και όπως από τη μεριά της ανθρώπινης υπεραξίας, ως προερχόμενης από τις αποκωδικοωμένες ροές, ανακαλύπτουμε μιά ανακαταμετρητότητα ή μιά θεμελιακή ασυμμετρία (κανένα προσδιορισμό εξωτερικό όριο), ανάμεσα στη χειρωνακτική εργασία και το κεφάλαιο, ή ανάμεσα σε δυο μορφές χρήματος, έτσι κι εδώ, από τη μεριά της μηχανογενούς υπεραξίας, που προκύπτει από τις κωδικές επιστημονικές ή τεχνικές ροές, δεν ανακαλύπτουμε καμιά καταμετρητότητα και κανένα εξωτερικό όριο ανάμεσα στην επιστημονική ή την τεχνική εργασία – έστω κι ακριβοπληρωμένη – και το κέρδος του κεφαλαίου που εγγράφεται με άλλη γραφή. Από την άποψη αυτή, ή ροή της γνώσης και ή ροή της εργασίας βρίσκονται στην ίδια κατάσταση, που προσδιορίζεται από την καπιταλιστική αποκωδίκωση ή απεδαφικοποίηση.

Όσο, αν και ή κάθε καινοτομία γίνεται αποδεκτή μονάχα όταν φέρνει μιά άνοδο του κέρδους χάρη στην πτώση του κόστους παραγωγής, και όταν υπάρχει ένας δγκος παραγωγής αρκετά μεγάλος για να τη δικαιολογήσει, το αποτέλεσμα είναι ότι ή επένδυση στην καινοτομία αυτή δεν αρκεί ποτέ για να πραγματοποιηθεί ή να απορροφηθεί ή υπεραξία ροής που παράγεται και από τις δυο μεριές⁸⁷. Ο Μάρξ έδειξε τη σημασία του προβλήματος αυτού: ο διαρκώς ευρυνόμενος κύκλος του καπιταλισμού κλείνει – αναπαράγοντας σε μιά όλο και μεγαλύτερη κλίμακα τα ένυπαρκτα όριά του – μονάχα αν ή υπεραξία όχι μόνο παράγεται και υπεξαιρείται, αλλά και απορροφάται και εξαργυρώνεται⁸⁸. Αν κύριο χαρακτηριστικό του κεφαλαιούχου δεν είναι ή κάρπωση, αυτό συμβαίνει επειδή σκοπός του δεν είναι μόνο «ή παραγωγή για την παραγωγή» που γεννά την υπεραξία, αλλά ή μετατροπή σε χρήμα αυτής της υπεραξίας: μιά υπεραξία ροής που δεν πουλιέται είναι σαν άνυπαρκτη, και εκφράζεται με την ανεργία και τη στασιμότητα. Θά μπορούσε κανείς εύκολα να απαριθμήσει τους κυριότερους τρόπους απορρόφησης, εκτός

από την κατανάλωση και την επένδυση: διαφήμιση, πολιτική κυβέρνηση, μιλιταρισμός και ιμπεριαλισμός. Έδώ, ο ρόλος του κράτους, στην καπιταλιστική αξιωματική, αναφαίνεται ακόμα πιο καθαρά, αφού αυτό που απορροφά δεν αφαιρείται από την υπεραξία των επιχειρήσεων, αλλά προστίθεται σ' αυτήν, εκτελώντας μιά προσέγγιση της καπιταλιστικής οικονομίας με την πλήρη αποδοτικότητα της, μέσα σε δοσμένα όρια, και διευρύνοντας με τη σειρά της τα όρια αυτά, ιδιαίτερα με τις στρατιωτικές δαπάνες που δεν συναγωνίζονται καθόλου την ιδιωτική επιχείρηση, αντίθετα μάλιστα (μονάχα ο πόλεμος πέτυχε αυτό που το *New Deal* δεν είχε κατορθώσει). Ο ρόλος του πολιτικο-στρατιωτικο-οικονομικού πλέγματος είναι πολύ σημαντικός, γιατί όχι μόνο εγγυάται την απόσπαση της ανθρώπινης υπεραξίας στην περιφέρεια και στις κατάλληλες ζώνες του κέντρου, αλλά και γιατί το ίδιο δημιουργεί μιά τεράστια μηχανογενή υπεραξία, επιστρατεύοντας όλους τους πόρους του κεφαλαίου γνώσης και πληροφόρησης, και γιατί, τέλος, απορροφά το μεγαλύτερο μέρος της παραγόμενης υπεραξίας. Το κράτος, ή αστυνομία του και ο στρατός του σχηματίζουν μιά τεράστια επιχείρηση αντι-παραγωγής, αλλά μέσα στην ίδια την παραγωγή, που και τη ρυθμίζουν. Έχουμε εδώ έναν καινούριο προσδιορισμό του καθαυτού καπιταλιστικού πεδίου ενύπαρξης: όχι μόνο τις σχέσεις και τους διαφορικούς συντελεστές των αποκωδικοωμένων ροών, όχι μόνο τη φύση των ορίων που ο καπιταλισμός αναπαράγει σε μιά όλο και ευρύτερη κλίμακα, σαν εσωτερικά όρια, αλλά και την παρουσία της αντι-παραγωγής μέσα στην ίδια την παραγωγή. Ο μηχανισμός της αντι-παραγωγής δεν είναι μιά υπερβατική δύναμη που αντίτιθεται στην παραγωγή, που την περιορίζει ή τη φρενάρει· αντίθετα, εισχωρεί παντού, μέσα στην παραγωγική μηχανή, δένεται στενά μαζί της για να ρυθμίσει την παραγωγικότητά της και να πραγματοποιήσει την υπεραξία της (γι' αυτό παρατηρείται και ή διαφορά ανάμεσα στην τυραννική γραφειοκρατία, λογουχάρη, και την καπιταλιστική γραφειοκρατία). Η διείσδυση του μηχανισμού αντι-παραγωγής χαρακτηρίζει ολόκληρο το καπιταλιστικό σύστημα. Η καπιταλιστική διείσδυση είναι ή διείσδυση της αντιπαραγωγής στην παραγωγή, σε όλα τα επίπεδα της διαδικασίας. Από τη μιά μεριά, μόνη αυτή είναι ικανή να πετύχει τον υπέρτατο σκοπό του καπιταλισμού, που είναι να παράγει την έλλειψη μέσα σε μεγάλα σύνολα, να εισάγει την έλλειψη εκεί όπου υπάρχει πάντα αφθονία, με την απορρόφηση των υπερφθονων πόρων. Από την άλλη μεριά, μόνη αυτή συνοδεύει το κεφάλαιο και τη ροή της γνώσης μ' ένα ισοδύναμο κεφάλαιο και μιά ισοδύναμη ροή από ηλιθιότητα, που κι αυτά εκτελούν μιά απορρόφηση ή μιά πραγματοποίηση κι εξασφαλίζουν την ένσωμάτωση των ομάδων και των ατόμων στο σύστημα. Όχι μονάχα την έλλειψη μέσα στο πλεόνασμα, αλλά και την ηλιθιότητα μέσα στη γνώση και την επιστήμη. Θά δούμε συγκεκριμένα με

⁸⁷ Για την αντίληψη της απόσβεσης που συνεπάγεται ή πρόταση αυτή, βλ. Paul Baran και Paul Sweezy, *Le Capitalisme monopoliste*, σ. 100-104.

⁸⁸ Μάρξ, Το Κεφάλαιο, III, 3, συμπεράσματα, Pléiade, II, σ. 1026.

πιούν τρόπο, στο επίπεδο του κράτους και του στρατού, συνενώνονται οι πιο προοδευτικοί τομείς της επιστημονικής ή τεχνολογικής γνώσης με τους πιο αδύναμους αρχαϊσμούς που είναι και οι πιο επιφορτισμένοι με σύγχρονες λειτουργίες.

Γίνεται έτσι φανερή όλη η σημασία του διπλού πορτραίτου που μάς δίνει ο André Gorz για τον «επιστημονικά και τεχνικά εργαζόμενο», που κατέχει ροή γνώσης, ενημέρωση και κατάρτιση, αλλά και που είναι τόσο πολύ απορροφημένος μέσα στο κεφάλαιο, ώστε ταυτίζεται με την αναροή μιας οργανωμένης, αξιωματοποιημένης ήλιθιότητας, έτσι που το θράδυ, γυρίζοντας σπίτι του, ξαναβρίσκει τις επιθυμητικές μηχανούλες του και μαστορεύει – φρίκη! – την τηλεόρασή του. 'Ο επιστήμονας, βέβαια, σάν επιστήμονας, δέν έχει καμιάν επαναστατική δύναμη: είναι ο πρώτος ενσωματωμένος παράγοντας της ενσωμάτωσης – καταφύγιο της ένοχης συνείδησης – *έξαναγκασμένος* νά καταστρέφει την ίδια του τη δημιουργικότητα. 'Ας πάρουμε τό ακόμα πιο χτυπητό παράδειγμα μιας «σταδιοδρομίας» ά λά άμερικανικά, μέ τις άπτότομές της μεταλλαγές, όπως τή φανταζόμαστε: ο Gregory Bateson αρχικά φεύγει μακριά από τον πολιτισμένο κόσμο και γίνεται έθνολόγος, άκολουθώντας τους πρωτόγονους κώδικες και τις άγριες ροές· άργότερα, στρέφεται σέ όλο και πιο άποκωδικωμένες ροές, ροές της σχιζοφρένειας, άπ' όπου συνάγει μιάν ενδιαφέρουσα ψυχιατρική θεωρία· πιο ύστερα ακόμα, γυρεύοντας πάντα ένα επέκεινα, έναν άλλο τοίχο νά διαπεράσει, στρέφεται στά δελφίνια, στή γλώσσα των δελφινιών, ροές ακόμα πιο άλλόκοτες, ακόμα πιο άπεδαφικοποιημένες. 'Αλλά τί ύπάρχει στό τέρμα της ροής, έξω από τις βασικές έρευνες του άμερικανικού στρατού, που μάς ξαναφέρνουν στήν προετοιμασία για τόν πόλεμο και τήν άπορρόφηση της ύπεραξίας; Σέ σύγκριση μέ τό καπιταλιστικό κράτος, τά σοσιαλιστικά κράτη είναι σάν μικρά παιδιά (και μάλιστα παιδιά που δίδαξαν κάτι στόν πατέρα τους για τόν αξιωματίζοντα ρόλο του κράτους). 'Αλλά τά σοσιαλιστικά κράτη δυσκολεύονται πολύ περισσότερο νά φράξουν τις άπροσδόκητες διαφυγές ροών, και τό κατορθώνουν μονάχα μέ τήν άμεση βία. 'Αντίθετα, ή άποκαλούμενη «δύναμη άνάκτησης» που έχει τό καπιταλιστικό σύστημα, όφειλεται στήν αξιωματική του, που ίσως από φυσικού της δέν είναι πιο εύστροφη, είναι όμως, εύρύτερη και πιο περιελκτική. Μέσα σέ τούτο τό σύστημα ο καθένας συμμετέχει άπωσδήποτε στήν άντιπαραγωγική δραστηριότητα, που κινεί όλόκληρο τό παραγωγικό σύστημα. «Αυτόι που χειρίζονται και εφοδιάζουν τόν στρατιωτικό μηχανισμό, δέν είναι οι μόνοι που παίζουν κάποιο ρόλο στήν άντι-άνθρώπινη επίχειρηση. Τά εκατομμύρια οι εργάτες που παράγουν (πράγμα που προκαλεί τή ζήτηση για) άνώφελα αγαθά και ύπηρεσίες, είναι κι αυτοί λίγο-πολύ

⁸⁹ A. Gorz, *Stratégie ouvrière et néo-capitalisme*, έκδ. du Seuil, σ. 57.

μπλεγμένοι στήν ύπόθεση. Οι διάφοροι τομείς και κλάδοι της οικονομίας είναι σέ τέτοιο βαθμό άλληλεξάρτητοι, ώστε σχεδόν όλοι βρίσκονται άνακατωμένοι – μέ τόν ένα ή τόν άλλο τρόπο – σέ μιάν άντι-άνθρώπινη δραστηριότητα: οι γεωργοί προμηθεύουν τρόφιμα στόν στρατό που πολεμά ενάντια στόν λαό του Βιετνάμ, οι κατασκευαστές των πολύπλοκων μηχανημάτων που είναι άπαραίτητα για τή δημιουργία ενός καινούριου μοντέλου αυτοκινήτου, οι κατασκευαστές του χαρτιού, του μελανιού ή των υσκευών τηλεόρασης, που τά προϊόντα τους χρησιμοποιούνται για νά έλέγχουν και νά δηλητηριάζουν τά μυαλά των ανθρώπων κτλ.»⁹⁰. 'Ετσι συνενώνονται τά τρία τμήματα της διαρκώς εύρυνόμενης καπιταλιστικής άναπαραγωγής, τμήματα που προσδιορίζουν και τις τρεις πλευρές της έσωτερικής φύσης της: 1ο) τό τμήμα που άποσπά τήν ανθρώπινη ύπεραξία, μέ βάση τή διαφορική σχέση άνάμεσα σέ άποκωδικωμένες ροές εργασίας και παραγωγής, και που μετατοπίζεται από τό κέντρο στήν περιφέρεια, διατηρώντας μολαταύτα, στό κέντρο, άπέραντες ύπολειμματικές ζώνες· 2ο) τό τμήμα που άποσπά τή μηχανογενή ύπεραξία, μέ βάση μιάν αξιωματική των ροών επιστημονικού και τεχνικού κώδικα, στά σημεία «αίχμης» του κέντρου· 3ο) τό τμήμα που άπορροφά ή πραγματοποιεί τις δύο αυτές μορφές της ύπεραξίας ροών, έγγυώμενο τήν έκχυση και των δύο, και έγγυώντας άδιάκοπα άντι-παραγωγή στόν μηχανισμό παραγωγής. Σχιζοφρενοποιούν στήν περιφέρεια, αλλά σχιζοφρενοποιούν άλλο τόσο στό κέντρο και στή μέση.

'Ο όρισμός της ύπεραξίας πρέπει νά τροποποιηθεί σέ συνάρτηση μέ τή μηχανογενή ύπεραξία του σταθερού κεφαλαίου, που διαφέρει από τήν ανθρώπινη ύπεραξία του μεταβλητού κεφαλαίου και μέ τόν μή-καταμετρήσιμο χαρακτήρα του συνόλου αυτού της ύπεραξίας των ροών. 'Η ύπεραξία δέν μπορεί νά όρίζεται από τή διαφορά άνάμεσα στήν άξία της εργατικής δύναμης και τήν άξία που δημιουργεί ή εργατική δύναμη, αλλά από τήν έλλειψη κοινού μέτρου άνάμεσα σέ δύο ροές – που ή μιá μολαταύτα ένυπάρχει στήν άλλη – από τήν άνομοιότητα άνάμεσα σέ δύο όψεις του νομίσματος που τις εκφράζουν, καθώς και από τήν άπουσία έξωτερικού όριου στή σχέση τους, γιατί ή μιá τους καταμετρά τήν πραγματική οικονομική ισχύ και ή άλλη μιάν άγοραστική δύναμη, που καθορίζεται ως «είσόδημα». 'Η πρώτη είναι ή τεράστια άπεδαφικοποιημένη ροή που άποτελεί τό συμπαγές σώμα του κεφαλαίου. 'Ο οικονομολόγος Bernard Schmitt χαρακτηρίζει μέ περιέργες λυρικές λέξεις τή ροή της άτέρμονης όφειλής: στιγμιαία δημιουργική ροή, τήν όποία οι τράπεζες δημιουργούν αυτόματα σάν όφειλή που βαθαίνει τις ίδιες – δημιουργία «έκ του μηδενός» που, άντί νά χρησιμοποιήσει ένα προγενέστερο νόμισμα ως μέσο πληρωμής, σκάβει στή μιάν άκρη του συμπαγούς σώματος

⁹⁰ Paul Baran και Paul Sweezy, *Le Capitalisme monopoliste*, σ. 303.

ένα άρνητικό νόμισμα (όφειλή που έγγράφεται στο παθητικό τών τραπεζών) και προβάλλει στην άλλη άκρη ένα νόμισμα θετικό (πίστωση της παραγωγικής οικονομίας στις τράπεζες), «ροή με μεταλλακτική δύναμη» που δέν συμπεριλαμβάνεται στο εισόδημα και δέν προσρίζεται για άγορές, καθαρή διαθεσιμότητα, μη-κατοχή και μη-πλούτος⁹¹. Η άλλη όψη του νομίσματος αντιπροσωπεύει την άνα-ροή, δηλαδή τή σχέση που παίρνει με τά αγαθά μόλις άποκτά άγοραστική δύναμη, με τή διανομή του στους εργαζόμενους ή συντελεστές παραγωγής, και τόν καταμερισμό του σε εισοδήματα – άγοραστική δύναμη που τή χάνει όταν τά εισοδήματα μετατρέπονται σε πραγματικά αγαθά (και τότε όλα ξαναρχινάνε: καινούρια παραγωγή που άρχικά θά εμφανιστεί με τήν πρώτη όψη της...) Η έλλειψη όμως κοινού μέτρου ανάμεσα στις δύο όψεις τής ροής και τής άνα-ροής δείχνει ότι μ' όλο που οι όνομαστικοί μισθοί περιλαμβάνουν τήν όλότητα του έθνικου εισοδήματος, οι μισθωτοί αφήνουν νά τους ξεφεύγει ένα μεγάλο ποσό από τά εισοδήματα, που τά βουτάνε οι επιχειρήσεις, και που με τή σειρά τους σχηματίζουν – με σύζευξη – μιά συρροή, μιά ροή συνεχιζόμενη τούτη τή φορά από άκαθάριστο κέρδος. Η ροή αυτή σχηματίζει «μ' ένα μόνο άνάδρουσμα» μιάν άδιαίρετη ποσότητα που κυλάει πάνω στο συμπαγές σώμα, όποια κι άν είναι ή ποικιλία τών προορισμών της (τόκοι, μερίσματα, άμοιβές διεύθυνσης, άγορά παραγωγικών αγαθών κτλ.)⁹². Ο άναρμόδιος παρατηρητής έχει τήν έντύπωση πώς όλο τούτο τό οικονομικό σχήμα, όλόκληρη αυτή ή ιστορία είναι πέρα για πέρα σχιζοφρενική. Ο καθένας βέβαια καταλαβαίνει που τείνει ή θεωρία αυτή, άν και ή ίδια άρνιέται κάθε σχέση με τήν ήθική. Ποιόν κλέβουν; Αυτό είναι τό ύπονοούμενο σοβαρό ερώτημα που άντιστοιχεί στο ειρωνικό ερώτημα του Clavel: «Ποιός είναι άλλοτριωμένος;» Όσοτόο κανένα δέν κλέβουν, ούτε και μπορούν νά κλέψουν (άκριβώς όπως και ό Clavel λέει πώς δέν ξέρει πιά κανείς ποιος είναι άλλοτριωμένος ούτε ποιος άλλοτριώνει). Ποιός κλέβει; Όχι βέβαια ό χρηματιστής κεφαλαιούχος ως εκπρόσωπος τής μεγάλης στιγμιαίας δημιουργικής ροής, που δέν είναι καν κτήση και δέν έχει άγοραστική δύναμη. Ποιόν κλέβουν; Όχι βέβαια τόν εργάτη, που ούτε καν τόν αγοράζουν, άφου ή άνα-ροή ή ή κατανομή τών μισθών είναι εκείνη που δημιουργεί τήν άγοραστική δύναμη, αντί νά τήν προϋποθέτει. Ποιός θά μπορούσε νά κλέψει; Όχι βέβαια ό βιομήχανος κεφαλαιούχος, ως εκπρόσωπος τής συρροής κέρδους, άφου «τά κέρδη κυλάνε όχι μέσα στην άνα-ροή, αλλά τό ένα πλάι στο άλλο, κατά παρέκκλιση και όχι κατά επικύρωση τής δημιουργικής ροής τών εισοδημάτων». Ποιά εύστοφία στην αξιωματική του καπιταλισμού, που είναι πάντα έτοιμος νά διευρύ-

⁹¹ Bernard Schmitt, *Monnaie, salaires et profits*, P.U.F., 1966, σ. 234-236.

⁹² Βλ. σ. 292.

νει τά ίδια τά δριά του για νά προσθέσει ένα καινούριο αξίωμα σ' ένα σύστημα που είναι κιάλας κορεσμένο! Θέλετε ένα αξίωμα για τούς μισθωτούς, για τήν εργατική τάξη και τά συνδικάτα – εύχαρίστως – και από εδώ και πέρα τό κέρδος θά ρέει δίπλα στον μισθό, τό ένα πλάι στον άλλο, άνα-ροή και συρροή. Θά βρεθεί ακόμα κι ένα αξίωμα για τή γλώσσα τών δελφινιών. Ο Μάρξ έκανε συχνά λόγο για τόν χρυσό αιώνα του κεφαλαιούχου, όπου αυτός δέν έκρυβε τόν κυνισμό του· τουλάχιστον στην άρχή, δέν μπορούσε νά μήν ξέρει αυτό που έκανε: νά άποσπά τήν υπεραξία. Πόσο μεγάλωσε όμως ό κυνισμός του αυτός, όταν φτάνει νά δηλώνει: όχι, κανέναν δέν κλέβουν. Γιατί όλα βασίζονται στη διαφορά ανάμεσα σε δύο είδη ροές, όπως σ' ένα άδυστομέτροτο βάραθρο, όπου γεννιούνται κέρδος και υπεραξία: ή ροή τής οικονομικής ισχύος του έμπορικου κεφαλαίου, και ή ροή που ειρωνικά όνομάζεται «άγοραστική δύναμη» – ροή πραγματικά *άνισχυροποιημένη*, και που αντιπροσωπεύει τήν άπόλυτη άνισχυρία του μισθωτού όπως και τή σχετική έξάρτηση του βιομήχανου κεφαλαιούχου. Τό νόμισμα και ή άγορά είναι ή πραγματική άστυνομία του καπιταλισμού.

Οι άστοί οικονομολόγοι έχουν δίκιο, κατά κάποιο τρόπο, νά ισχυρίζονται ότι ή οικονομία πρέπει άδιάκοπα νά «νομιματοποιείται», δηλαδή νά ενισχύεται απέξω με νόμισμα, σύμφωνα με τήν προσφορά και τή ζήτηση. Γιατί έτσι άκριβώς όλόκληρο τό σύστημα στέκει και λειτουργεί και άσταμάτητα εκπληρώνει τήν έσωτερική του φύση. Έτσι γίνεται τό όλικό άντικείμενο μιάς επένδυσης επιθυμίας. Έπιθυμίας του μισθωτού, επιθυμίας του κεφαλαιούχου, τά πάντα δονούνται από τήν ίδια επιθυμία, που βασίζεται στη *διαφορική σχέση τών δίχως προσδιορισμό έξωτερικό δριο ροών, και όπου ό καπιταλισμός άναπαράγει τά ένυπάρχοντα δριά του σε κλίμακα όλοένα εύρυνόμενη και όλοένα πιο περιελκτική*. Μόνο λοιπόν με μιά γενικευμένη θεωρία τών ροών, μπορούμε νά άπαντήσουμε στο ερώτημα: πώς φτάνει κανείς νά επιθυμεί τήν ισχύ, αλλά και τήν ίδια του τήν άνισχυρία; Πώς ένα τέτοιο κοινωνικό πεδίο στάθηκε δυνατό νά επενδυθεί από τήν επιθυμία; Και πόσο ή επιθυμία ξεπερνά τό λεγόμενο άντικειμενικό συμφέρον, όταν πρόκειται για χύσιμο και διακοπή ροών. Οι μαρξιστές βέβαια ισχυρίζονται πώς ή διαμόρφωση του χρήματος σαν ειδικής σχέσης μέσα στον καπιταλισμό έξαρτιέται από τόν τρόπο παραγωγής που μετατρέπει τήν οικονομία σε χρηματική οικονομία. Όμως, ή φαινομενικά άντικειμενική κίνηση του κεφαλαίου – που δέν είναι ούτε μιά παραγνώριση ούτε μιά αύταπάτη τής συνείδησης – άποδείχνει ότι ή παραγωγική ουσία του καπιταλισμού δέν μπορεί νά λειτουργήσει παρά με τούτη τήν κατανάγκη έμπορική ή νομιματική μορφή που τήν κυβερνά, και που οι ροές της καθώς και οι σχέσεις ανάμεσα στις ροές αυτές, περιλαμβάνουν τό μυστικό τής επένδυσης τής επιθυμίας. Δέν είναι στο έπίπεδο τής ιδεολογίας ⁹³ ή στο έπίπεδο τών ροών.

καί μάλιστα τῶν χρηματικῶν ροῶν, πού γίνεται ἡ ἐνσωμάτωση τῆς ἐπιθυμίας. Ἄλλά τότε, ποιά εἶναι ἡ λύση; ποιός ὁ ἐπαναστατικός δρόμος; Ἐλάχιστα μᾶς βοηθᾷ ἡ ψυχανάλυση, πού ἔχει τόσο στενές σχέσεις μέ τό χρήμα καί πού καταγράφει – χωρίς ὅμως καί νά τό ἀναγνωρίζει – ὁλόκληρο ἕνα σύστημα ἀπό οἰκονομικονομισματικές ἐξαρτήσεις μέσα στήν ἐπιθυμία τοῦ κάθε ὑποκειμένου πού ἐξετάζει καί πού ἀποτελεῖ αὐτό καθεαυτό μιά τεράστια ἐπιχείρηση ἀπορρόφησης ὑπεραξίας. Ποιός ὅμως εἶναι ὁ ἐπαναστατικός δρόμος; ὑπάρχει ἀραγε κανένας; – Νά ἀποσυρθοῦμε ἀπό τήν παγκόσμια ἀγορά, ὅπως ὁ Samir Amin τό συμβουλεύει στίς χῶρες τοῦ Τρίτου Κόσμου, ἀνανεώνοντας ἔτσι, μέ περίεργο τρόπο, τή φασιστική «οἰκονομική λύση»; Ἡ νά πάρουμε τήν ἀντίθετη κατεύθυνση; Δηλαδή νά προχωρήσουμε ἀκόμα πιά πέρα στήν κίνηση τῆς ἀγορᾶς, τῆς ἀποκωδίκωσης καί τῆς ἀπεδαφικοποίησης; Γιατί οἱ ροές δέν εἶναι ἴσως ἀκόμα ἀρκετά ἀπεδαφικοποιημένες, ἀρκετά ἀποκωδικομένες, ἀπό τήν ἀποψη τῆς θεωρίας καί τῆς πρακτικῆς τῶν ροῶν μέ ὑψηλό ποσοστό σχιζοφρένειας. Δέν πρέπει νά ἀποτραβηχτοῦμε ἀπό τή διαδικασία, ἀλλά νά προχωρήσουμε πιά πέρα, νά «ἐπιταχύνουμε τή διαδικασία», ὅπως ἔλεγε ὁ Nietzsche: ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι στήν κατεύθυνση αὐτή δέν ἔχουμε δεῖ ἀκόμα τίποτε.

*
* *

Ἡ γραφή δέν ὑπῆρξε ποτέ κτῆμα τοῦ καπιταλισμοῦ. Ὁ καπιταλισμός εἶναι πέρα γιά πέρα ἀναλλάβητος. Ὁ θάνατος τῆς γραφῆς εἶναι σάν τόν θάνατο τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ πατέρα: πάει πολύς καιρός πού ἡ γραφή πέθανε, μ' ὄλο πού ἀργήσαμε νά τό καταλάβουμε, καί μᾶς μένει ἡ ἀνάμνηση ἀπό σημεῖα νεκρά, πού μολαταῦτα τά μεταχειριζόμαστε ἀκόμα γιά νά γράφουμε. Ὁ λόγος εἶναι ἀπλός: ἡ γραφή ἐξυπακούει μιά χρήση τῆς γλώσσας γενικά, ὅπου ὁ «γραφισμός» εὐθυγραμμίζεται μέ τή φωνή, ἀλλά καί τήν ἐπικωδικώνει, καί παρεμβάλλει μιά πλαστή φωνή ἀπό τά ὑψώματα, πού λειτουργεῖ ὡς σημαῖνον. Τό αὐθαίρετο τοῦ κατονομαζόμενου, ἡ ὑποταγή τῶν σημαινόμενου, ἡ ὑπερβατικότητα τοῦ τυραννικοῦ σημαινόντος, καί τέλος ἡ ἐπακόλουθη ἀποσύνθεσή του σέ ἐλαχιστότατα στοιχεία μέσα σέ ἕνα πεδίο ἐγκλεισμοῦ πού ξεσκεπάζεται ὕστερα ἀπό τήν ἐξαφάνιση τοῦ τυράννου – ὅλα αὐτά ἀποδείχνουν ὅτι ἡ γραφή ἀνήκει στήν τυραννική ἱμπεριαλιστική παράσταση. Τότε ὅμως, ὅταν μᾶς ἀναγγέλλουν τήν ἐκρηξη τοῦ «Γουτεμβέργιου γαλαξία», τί ἐννοοῦν στήν πραγματικότητα; Ὁ καπιταλισμός βέβαια χρησιμοποίησε πολύ καί χρησιμοποιεῖ πάντα τή γραφή· ὄχι μόνο ἡ γραφή, ὅπως καί τό νόμισμα, εἶναι κατάλληλη γιά γενικό ἰσοδύναμο, ἀλλά καί οἱ εἰδικές λειτουργίες τοῦ νομίσματος στόν καπιταλισμό ἔχουν περάσει ἀπό τό στάδιο τῆς γραφῆς

καί τῆς τυπογραφίας, καί ὡς ἕνα βαθμό ἐξακολουθοῦν νά ἐξαρτιόνται ἀπ' αὐτές. Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ γραφή παίζει χαρακτηριστικά τόν ρόλο ἑνός ἀρχαϊσμοῦ στόν καπιταλισμό, καί ἡ τυπογραφία-Γουτεμβέργιος εἶναι ἐπομένως τό στοιχεῖο πού δίνει στόν ἀρχαϊσμό αὐτό μιά *τωρινή λειτουργία*. Ἄλλά ἡ καπιταλιστική χρήση τῆς γλώσσας εἶναι νομικά διαφορετικῆς φύσης, καί πραγματοποιεῖται ἢ γίνεται συγκεκριμένη στό πεδίο ἐγκλεισμοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ καπιταλισμοῦ, διαν ἐμφανίζονται τά τεχνικά μέσα ἐκφρασης, πού ἀντιστοιχοῦν στή γενικευμένη ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν, ἀντί νά ἀνάγουν ἀκόμα – ἄμεσα ἢ ἔμμεσα – στήν τυραννική ἐπικωδίκωση. Αὐτό μᾶς φαίνεται νά εἶναι τό νόημα τῆς ἀνάλυσης τοῦ Mac Luhan: ὅτι ἔχει ἀποδείξει τί εἶναι μιά γλώσσα τῶν ἀποκωδικομένων ροῶν, σέ ἀντίθεση μέ ἕνα σημαῖνον πού στραγγαλλίζει καί ἐπικωδικώνει τίς ροές. Καί πρώτα-πρώτα, ὅλα εἶναι χρήσιμα γιά τή μή σημαίνουσα γλώσσα: καμιά φωνική, γραφική ἢ χειρονομική κτλ. ροή δέν ἔχει προνομιακή θέση στή γλώσσα αὐτή, πού ἀδιαφορεῖ γιά τήν οὐσία τῆς ἢ γιά τό στήριγμά της ὡς ἄμορφο συνεχές (continuum)· ἡ ἠλεκτρική ροή μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς ἡ πραγματοποιήση μῆς ὁποιασδήποτε παρόμοιας ροῆς. Ἄλλά μιά οὐσία λέγεται σχηματισμένη, ὅταν μιά ροή συσχετίζεται μέ μιά ἄλλη ροή, ὅπου ἡ πρώτη προσδιορίζει τότε ἕνα περιεχόμενο καί ἡ δεύτερη μίαν ἐκφραση⁹³. Οἱ ἀπεδαφικοποιημένες ροές περιεχόμενου καί ἐκφρασης ἑρρίσκονται σέ κατάσταση σύζευξης ἢ ἀμοιβαίας προϋπόθεσης, πού συνιστᾷ σχήματα ὡς ἔσχατες ἐνότητες καί τοῦ περιεχόμενου καί τῆς ἐκφρασης. Τά σχήματα αὐτά δέν εἶναι καθόλου σημαῖνον, οὔτε καν σημεῖα ὡς ἐλαχιστότατα στοιχεῖα τοῦ σημαίνοντος· εἶναι μὴ-σημεῖα, ἢ μάλλον σημεῖα μὴ-σημαίνοντα, σημεῖα-στίγματα πολυδιάστατα, εἶναι τομῆς ροῶν, σχίσεις πού σχηματίζουν εἰκόνες μέ τή συνένωσή τους μέ ἕνα σύνολο, ἀλλά πού, ἀπό τό ἕνα σύνολο στό ἄλλο, δέν διατηροῦν καμιά ταυτότητα. Τά σχήματα, δηλαδή οἱ σχίσεις ἢ οἱ τομῆς-ροές, δέν εἶναι καθόλου εἰκονικά· γίνονται εἰκονικά, μόνο μέσα σ' ἕναν ἰδιαίτερο ἀστερισμό πού διαλύεται, γιά νά τόν διαδεχθεῖ ἕνας ἄλλος. Τρία ἑκατομμύρια στίγματα τό δευτερόλεπτο πού μεταδίνει ἡ τηλεόραση – καί πού ἐλάχιστα μονάχα παραμένουν. Ἡ ἠλεκτρική γλώσσα δέν χρησιμοποιεῖ οὔτε τή φωνή οὔτε τή γραφή· ἡ πληροφορική (informatique) δέν τίς

⁹³ Marshall Mac Luhan, *Pour comprendre les média*, 1964, γαλλ. μετάφρ. Ed. du Seuil, σ. 24: «Τό ἠλεκτρικό φῶς εἶναι καθαρῆ πληροφορία. Θά μπορούσε κανεὶς νά πεῖ πὼς εἶναι ἕνα μέσο χωρίς μήνυμα, ὅσο δέν τό μεταχειριζόμαστε γιά νά συλλαβίσουμε μίαν ὀρισμένη μάρκα ἢ μιά προφορική διαφήμιση. Τό γεγονός αὐτό – χαρακτηριστικό ὅλων τῶν μέσων ἐνημέρωσης – σημαίνει πὼς τό περιεχόμενο ἑνὸς μέσου, ὁποιοδήποτε κι ἂν εἶναι, ἀποτελεῖ πάντα ἕνα ἄλλο μέσο. Τό περιεχόμενο τῆς γραφῆς εἶναι ἡ ὁμιλία, ἀπαράλλαχτα ὅπως καί ἡ γραφτὴ λέξη εἶναι τό περιεχόμενο ἑνὸς ἐντύπου, καί τό ἐντυπο τό περιεχόμενο τοῦ τηλεγράφου».

χρειάζεται, ούτε και η λεγόμενη – πολύ σωστά άλλωστε – ρευστική (fluidique), που λειτουργεί με πίδακες αερίου· ο ηλεκτρονικός διερευνητής είναι μία μηχανή στιγμιαίας και γενικευμένης αποκωδίκωσης. Ο Michel Serres έρμηνεύει μ' αυτή την έννοια τη συσχέτιση της τομής και της ροής στα σημεία που αναμεταδίδουν οι καινούριες τεχνικές μηχανές της γλώσσας, εκεί όπου η παραγωγή είναι αυστηρά προσδιορισμένη από την πληροφορία: «'Ας πάρουμε ένα μηχανισμό για όδικές διασυνδέσεις... Είναι κάτι σαν ένα στίγμα που αναλύει, με πολλαπλές επαλληλίες, κατά μήκος μίας κανονικής διάστασης στον χώρο του δικτύου, τις γραμμές των ροών; και που λειτουργεί σαν δέκτης τους. Μέ τη βοήθειά του, μπορούμε να πάρουμε μίαν οποιαδήποτε κατεύθυνση, που από τα μέσα μας οδηγεί προς τα έξω, και να πάμε σε οποιαδήποτε κατεύθυνση, χωρίς ποτέ να συναντήσουμε καμιά από τις άλλες κατευθύνσεις. Ποτέ δεν θά ξαναγυρίσω – αν θέλω – στο ίδιο σημείο, μ' όλο που είναι τό ίδιο σημείο... Τοπολογικός κόμπος, όπου όλα συνάπτονται, χωρίς σύγχυση, όπου όλα συρρέουν και κατανέμονται.. Κι αυτό, γιατί ένας κόμπος είναι, κατά κάποιον τρόπο, ένα στίγμα που έχει όμως πολλές διαστάσεις», που περιέχει και μεταδιβάζει τις ροές χωρίς καθόλου να τις εκμηδενίζει⁹⁴. Αυτή η διατετραγώνιση της παραγωγής από την πληροφόρηση δείχνει, για μίαν ακόμη φορά, ότι η παραγωγική ουσία του καπιταλισμού λειτουργεί ή «μιλάει» μονάχα με τη γλώσσα των σημείων που της επιβάλλουν το έμπορικό κεφάλαιο ή η αξιωματική της αγοράς.

Υπάρχουν μεγάλες διαφορές ανάμεσα στην τέτοια γλωσσολογία των ροών και τη γλωσσολογία του σημαίνοντος. Η γλωσσική του Saussure, λογουχάρη, ανακαλύπτει βέβαια ένα πεδίο εγκλεισμού αποτελούμενο από την «άξια», δηλαδή από τό σύστημα των σχέσεων ανάμεσα στα έσχατα στοιχεία του σημαίνοντος· αλλά τό πεδίο αυτό εγκλεισμού όχι μόνο προϋποθέτει την υπερβατικότητα του σημαίνοντος – που τό ανακαλύπτει έστω και ύστερα από την υποχώρησή του – αλλά και τό πολυάριθμα στοιχεία που βρίσκονται μέσα σε τούτο τό πεδίο έχουν για κριτήριο μιά ελαχιστότατη ταυτότητα, που την όφειλουν στις αντιθετικές τους σχέσεις και που τή διατηρούν όσο κι αν έπηρεάζονται από τις κάθε λογής μεταβολές. Τά στοιχεία του σημαίνοντος, σαν ξεχωριστές μονάδες, ρυθμίζονται από «κωδικωμένες αποκλίσεις» που τό σημαίνον τις επικωδικώνει κι αυτές. Προκύπτουν έτσι διάφορες συνέπειες, που όμως πάντα συγκλίνουν: ή σύγκριση της γλώσσας μ' ένα παιχνίδι· ή σχέση σημαίνον-σημαίνοντος, όπου τό σημαίνον είναι από τή φύση του υποταγμένο στο σημαίνον· τά σχήματα που προσδιορίζονται σαν αποτελέσματα του ίδιου του σημαίνοντος· τά τυπικά στοιχεία του σημαίνοντος που

⁹⁴ Michel Serres, «Le Messenger», *Bulletin de la Société française de philosophie*, Νοέμβριος 1967.

καθορίζονται σε σχέση με μιά «φωνική» ουσία, στην όποια ή γραφή παραχωρεί ένα κρυφό προνόμιο. Πιστεύουμε ότι, από όλες αυτές τις απόψεις και πέρα απ' όρισμένες επιφάσεις, ή γλωσσική του Hjelmslev είναι ριζικά αντίθετη στην προσπάθεια του Saussure και των όπαδών του. Γιατί εγκαταλείπει κάθε προνομιακή αναφορά. Γιατί περιγράφει ένα πεδίο απαλλαγμένο από άλγεθρικό εγκλεισμό, που δεν επιτρέπει πιά να πετάει από πάνω του καμιά υπερβατική όντότητα έστω και σε υποχώρηση. Γιατί διοχετεύει στο πεδίο αυτό τις δικές της ροές μορφής και ουσίας, περιεχόμενου και έκφρασης. Γιατί αντικαθιστά τή σχέση υποταγής σημαίνοντος-σημαινόμενου με τή σχέση άμοιβαίας προϋπόθεσης έκφρασης-περιεχόμενου. Γιατί ή διπλή άρθρωση δεν εκτελείται πιά ανάμεσα σε δύο έραρχημένα επίπεδα της γλώσσας, αλλά ανάμεσα σε δύο μετατρέψιμα άπεδαφικοποιημένα επίπεδα, που σχηματίζονται από τή σχέση ανάμεσα στη μορφή του περιεχόμενου και τή μορφή της έκφρασης. Γιατί φτάνουμε, με τή σχέση αυτή; σε σχήματα που δεν είναι πιά αποτελέσματα ενός σημαίνοντος, αλλά σχίσεις, σημεία-στίγματα ή τομές ροών, που τρυπάνε τόν τοίχο του σημαίνοντος, τόν διαπερνούν και προχωρούν πίο πέρα. Γιατί τά σημεία αυτά έχουν διαδει ένα νέο κατώφλι άπεδαφικοποίησης. Γιατί τά σχήματα αυτά έχουν χάσει όριστικά τούς όρους της ελάχιστης ταυτότητας που προσδιόριζαν τά στοιχεία του ίδιου του σημαίνοντος. Γιατί ή σειρά των στοιχείων έρχεται δεύτερη σε σχέση με τήν άξιωματική των ροών και των σχημάτων. Γιατί τό πρότυπο του χρήματος, μέσα στο σημείο-στίγμα ή στο σχήμα-τομή που έχασε τήν ταυτότητά του και δεν έχει πιά παρά μιά προσωρινή ταυτότητα, τείνει να αντικαταστήσει τό πρότυπο του παιχνιδιού. Κοντολογίς, ή όλότελα ξεχωριστή θέση του Hjelmslev στη γλωσσική, και οι αντιδράσεις που προκαλεί, μπορούν, κατά τή γνώμη μας, να έξηγηθούν έτσι: ό Hjelmslev τείνει να φτιάξει μιά θεωρία καθαρά ένυπαρκτη της γλώσσας, που συντριβεί τό διπλό παιχνίδι της ύπεροχής γραφής-φωνισμού, που αναγκάζει τή μορφή και τήν ουσία, τό περιεχόμενο και τήν έκφραση, να κυλάνε άνάλογα με τις ροές του πόθου και διακόπτει τις ροές αυτές σύμφωνα με διάφορα σημεία-στίγματα ή σχήματα-σχίσεις⁹⁵. Η γλωσσική του Hjelmslev όχι μόνο δεν είναι ένας επικαθορισμός του στρουκτουραλισμού, και της σύνδεσής του με τό σημαίνον, αλλά αντίθετα άποδειχνει τήν όλόπλευρη συντριβή του, και άποτελεί μιά αποκωδικωμένη θεωρία των

⁹⁵ Ο Nicolas Ruwet, λογουχάρη, επικρίνει τόν Hjelmslev για τό ότι κατασκεύασε μιά θεωρία που ή εφαρμογή της θά ταίριαζε σε έργα όπως τό *Jabberwocky* ή τό *Finnegans Wake* (*Introduction à la grammaire générative*, Plon, 1967, σ. 54· και σχετικά με τήν άδιαφορία για τήν «τάξη των στοιχείων», όλ. σ. 345). Ο André Martinet υποστηρίζει ότι οι όροι ταυτότητας δεν υπάρχουν στη θεωρία του Hjelmslev (*Au sujet des fondements de la théorie linguistique de Louis Hjelmslev*, 1946, έπανάκδοση Paulet).

γλωσσῶν, γιά τήν όποία θά μπορούσε κανείς κάλλιστα νά πεί – άμφίβολος έπαινος – ότι είναι ή μόνη πού προσαρμόζεται στή φύση τόσο τών καπιταλιστικών όσο καί τών σχιζοφρενικών ροών: ώς τώρα αυτή είναι ή μόνη σύγχρονη (καί όχι άρχαϊκή) θεωρία τής γλώσσας.

Τό νέο βιβλίο τοῦ J.-F. Lyotard είναι έξαιρετικά σπουδαίο, γιατί άποτελεί τήν πρώτη γενικευμένη κριτική τοῦ σημαίνοντος. Πράγματι, μέ τή γενική θέση πού παίρνει, ό συγγραφέας άποδειχνει πώς τό σημαίνον ξεπερνιέται τόσο πρός τά έξω από τίς συμβολικές εικόνες, όσο καί πρός τά μέσα μέ τά άμιγή σχήματα πού τά συνθέτουν, ή καλύτερα άκόμα, μέ τό «σχημικό» στοιχείο πού άναστατώνει τίς κωδικωμένες άποκλίσεις τοῦ σημαίνοντος, είσχωρει άνάμεσά τους, καί λειτουργεί κάτω από τούς όρους ταυτότητας τών στοιχείων τους. Στή γλώσσα καί στήν ίδια τή γραφή, πότε τά γράμματα σάν τομές (έπιμέρους άντικείμενα διασπαρμένα) καί πότε οί λέξεις σάν άδιαίρετες ροές, σάν άδιάσπαστα συγκροτήματα ή συμπαγή σώματα μέ τονική άξία, σχηματίζουν σημεία μή-σημαίνοντα πού ύπακούουν στίς έπιταγές τής έπιθυμίας – πνοές καί κραυγές. (Ίδιαίτερα, οί έρευνες τών μορφών τής χειρογραφής ή τής έντυπης γραφής αλλάζουν νόημα, άνάλογα μέ τό άν ό χαρακτήρας τών γραμμάτων καί οί ποιότητες τών λέξεων έξυπηρετοῦν ένα σημαίνον καί εκφράζουν τίς εκδηλώσεις του σύμφωνα μέ έρμηνευτικούς κανόνες, ή άν άντίθετα διαπερνούν αυτό τόν τοίχο γιά νά δημιουργήσουν ροές καί τομές, πού ξεπερνούν ή άφανίζονται τούς όρους ταυτότητας τοῦ σημείου, πού προκαλοῦν τή ροή καί τήν εκρηξη άλλων βιβλίων μέσα «στό βιβλίο», μπαίνοντας σέ διάφορα διαγράμματα, όπως τό θέλουμα ήδη στά τυπογραφικά εύήματα τοῦ Mallarmé – ή ίδια πάντα προσάθεια νά παρακαμφθεί τό σημαίνον, νά διαβρωθεί ό τοίχος: πράγμα πού δείχνει άκόμα πώς ό θάνατος τής γραφής δέν έχει τέλος, όσο άνεβαίνει καί ξεπροβάλλει από τά μέσα). Τό ίδιο καί στίς εικαστικές τέχνες, έχουμε τό άμιγές «σχημικό» πού άποτελείται από τήν ενεργητική γραμμή, καί τό πολυδιάστατο στίγμα· καί, από τήν άλλη μεριά, τά πολυάριθμα διαγράμματα πού διαμορφώνονται από τήν παθητική γραμμή καί τήν επιφάνεια πού γεννά, έτσι ώστε νά διανοίγονται – όπως στόν Paul Klee αυτοί οί «μεσοκομοί πού δέν είναι ίσως όρατοί παρά μονάχα γιά παιδιά, παράφρονες ή πρωτόγονους». Σέ θανααστές σελίδες του, ό Lyotard μάς δείχνει άκόμα ότι αυτό πού βασανίζει στά όνειρα, δέν είναι τό σημαίνον, αλλά ένα σχημικό στοιχείο πού θρίσκειται πίσω καί πού κάνει νά ξεπροβάλλουν διαγράμματα εικόνων πού χρησιμοποιοῦν λέξεις, τίς κάνουν νά κυλάνε καί τίς τέμνουν, σύμφωνα μέ ροές καί στίγματα πού δέν άνήκουν στή γλωσσική καί δέν έξαρτιόνται από τό σημαίνον ούτε καί από τά ρυθμισμένα του στοιχεία. Έτσι ό Lyotard άναποδογυρίζει παντοῦ τή σειρά τοῦ σημαίνοντος καί τοῦ σχήματος. Δέν είναι πιά τά σχήματα πού έξαρτιόνται από τό σημαίνον καί τίς έντυπώσεις πού προκαλεί: είναι ή

σημαίνουσα άλυσίδα πού έξαρτιέται από τίς σχημικές έντυπώσεις, άλυσίδα πού, ή ίδια, είναι φτιαγμένη από μή-σημαίνοντα σημεία, πού συντρίβει τά σημαίνοντα καθώς καί τά σημαίνόμενα, μεταχειρίζεται τίς λέξεις σάν πράγματα, κατασκευάζει νέες ένότητες μέ όχι εικαστικά σχήματα από τά διαγράμματα τών εικόνων πού φτιάχνονται καί χαλάνε. Κι αυτοί οί άστερισμοί μοιάζουν μέ ροές πού άνάγουν στήν τομή τών στιγμών, όπως κι αυτά άνάγουν στή διαφύριση εκείνου πού τό κάνουν νά κυλάει ή νά αφιδρώνει: ή μόνη ένότητα χωρίς ταυτότητα είναι ή ένότητα τής ροής-σχίσης ή τής τομής-ροής. Τό καθαρά σχημικό στοιχείο – τό «σχήμα-μήτρα» – ό Lyotard τό όνομάζει έπιθυμία. Αυτό μάς οδηγεί στίς πύλες τής σχιζοφρένειας ως διαδικασίας⁹⁶. Γιατί όμως ό άναγνώστης νά έχει τήν έντύπωση ότι ό Lyotard προσπαθεί μέ κάθε τρόπο νά σταματήσει τή διαδικασία, νά ρίξει τίς σχίσεις στίς όχθες πού μόλις εκκατέλειψε – κωδικωμένα ή επικωδικωμένα έδάφη, εκτάσεις καί δομές, όπου μεταφέρονται πιά μονάχα «παραβάσεις», διαταραχές καί παραμορφώσεις – δευτερεύουσες ώστόσο – αντί νά χρησιμεύουν γιά νά σχηματίζουν καί νά παρασύρουν πολύ πιό πέρα τίς έπιθυμητικές μηχανές πού άντιτάσσονται στίς δομές, τίς έντατικότητες πού άντιτάσσονται στίς εκτάσεις; Αυτό γίνεται γιατί ό Lyotard – παρά τήν προσπάθειά του νά συνδέσει τήν έπιθυμία μέ τό θεμελιακό «ναί», εισάγει καί πάλι τήν έλλειψη καί τήν άπουσία στήν έπιθυμία, τήν καθλώνει κάτω από τόν νόμο τοῦ ένουχισμοῦ, μέ κίνδυνο νά ξαναφέρει, μαζί μέ τόν ένουχισμό, όλόκληρο τό σημαίνον, καί άνακαλύπτει τή μήτρα τοῦ σχήματος μέσα στή φαντασίωση, τήν άπλή φαντασίωση πού συγκαλύπτει τήν έπιθυμητική παραγωγή, όλόκληρη τήν έπιθυμία ως ουσιαστική παραγωγή. Άλλά, έστω καί γιά μία στιγμή, αίρεται ή ύποθήκη τοῦ σημαίνοντος: ό τεράστιος αυτός τυραννικός άρχαϊσμός, πού κάνει τόσους καί τόσους από μάς νά γογγύζουν καί νά λυγάνε, καί πού άλλοι τόν χρησιμοποιοῦν γιά νά εκκαθιδρυσουν μία νέα τρομοκρατία, μετατρέποντας τόν αυτοκρατορικό λόγο τοῦ Lacan σέ πανεπιστημιακό λόγο γνήσιας έπιστημονικότητας – «έπιστημονικότητας» ίκανής ίσα-ίσα νά άνατροφοδοτεί τίς νευρώσεις μας, νά στραγγαλίζει, γιά μιάν άκόμα φορά, τή διαδικασία, νά επικωδικώνει τό οιδιπόδειο μέ τόν ένουχισμό, άλυσοδέοντάς μας στίς τωρινές δομικές λειτουργίες ενός νεκροῦ άρχαϊκοῦ τυράννου. Γιατί, βέβαια, ούτε ό καπιταλισμός, ούτε ή επανάσταση, ούτε ή σχιζοφρένεια δέν περνούν από τούς δρόμους τοῦ σημαίνοντος, άκόμα καί όταν φτάνουν στήν άκρότατη βία.

Ό πολιτισμός προσδιορίζεται από τήν άποκωδίκωση καί τήν άπεδαφικοποίηση τών ροών στήν καπιταλιστική παραγωγή. Όλα τά μέσα είναι κατάλληλα γιά νά έξασφαλιστεί ή καθολική αυτή άποκωδίκωση: ή

⁹⁶ Jean-François Lyotard, *Discours, figure*, σ. 326.

ιδιωτικοποίηση των αγαθών, των μέσων παραγωγής, αλλά και των δργάνων του «ιδιώτη ανθρώπου»· ό αφρημένος χαρακτήρας των χρηματικών ποσών, αλλά και της ποσότητας εργασίας· τό άπεριοριστο της σχέσης άνάμεσα στο κεφάλαιο και τή δύναμη εργασίας, άνάμεσα στις ροές χρηματοδότησης και τις ροές εισοδημάτων ή μέσων πληρωμής· ή έπιστημονική και τεχνική μορφή των ίδιων των κωδικών ροών· ή διαμόρφωση των κυμαινόμενων διαγραμμαμάτων, πού ξεκινούν από γραμμές και στίγματα χωρίς εϋδιάκριτη ταυτότητα. Ή πρόσφατη νομοματική ιστορία, ό ρόλος του δολλαρίου, τά βραχυπρόθεσμα «άποδημητικά» κεφάλαια, ή διακύμανση των νομισμάτων, τά νέα μέσα χρηματοδότησης και πίστωσης, τά ειδικά δικαιώματα έκδοσης έπιταγών, ή νέα μορφή της οικονομικής κρίσης και της κερδοσκοπίας – όλα αυτά σημαδεύουν τόν δρόμο των άποκωδικομένων ροών. Οί κοινωνίες μας δείχνουν ζωηρή όρεξη για όλους τούς κώδικες, τούς ξένους ή τούς έξωτικούς κώδικες, αλλά ή όρεξη αυτή είναι καταστροφική και θανατηφόρα. Ή άποκωδίκωση σημαίνει νά καταλαβαίνεις έναν κώδικα και νά τόν έρμηνεύεις, σημαίνει άκόμα περισσότερο νά τόν καταστρέφεις σάν κώδικα, νά τού όρίζεις έναν αρχαϊκό ρόλο, ρόλο φολκλορικό ή ύπολειμματικό, πού κάνει τήν ψυχανάλυση και τήν έθνολογία δυό σεβαστούς κλάδους στις σύγχρονες κοινωνίες μας. Κι όμως θά ήταν μεγάλο σφάλμα νά ταυτίσουμε τις καπιταλιστικές ροές και τις σχιζοφρενικές ροές, υπάγοντάς τες στο γενικό θέμα της άποκωδίκωσης των ροών της έπιθυμίας. Ή συγγενιά τους είναι δέβαια πολύ στενή: ό καπιταλισμός μεταδίνει παντού σχιζο-ροές πού κινούν τις τέχνες «μας» και τις έπιστήμες «μας», αλλά και πού άκίνητοποιούνται μέσα στην παραγωγή των δικών «μας» άρρώστων – των σχιζοφρενικών. Όπως είδαμε παραπάνω, ή σχέση σχιζοφρένειας-καπιταλισμού ξεπερνά πολύ τά προβλήματα του τρόπου ζωής, του περιβάλλοντος, της ιδεολογίας κτλ.· και έπρεπε νά τοποθετηθεί στο βαθύτερο επίπεδο μιās και μόνης οικονομίας, μιās και μόνης διαδικασίας παραγωγής. Ή κοινωνία μας παράγει σχιζοφρενικούς όπως παράγει σαμπουάν Dor ή αυτοκίνητα Renault, μέ μόνη τή διαφορά ότι οι σχιζοφρενικοί δέν είναι έκποηήσιμοι. Ήλλά πώς νά εξηγήσουμε τό γεγονός ότι ή καπιταλιστική παραγωγή προσπαθεί πάντα νά σταματά τή σχιζοφρενική διαδικασία, νά μεταβάλλει τό σχιζοφρενικό ύποκειμενο σε όντότητα έγκλειστη στην κλινική, λές και βλέπει στη διαδικασία της σχιζοφρένειας τήν εικόνα του ίδιου της του θανάτου πού έρχεται από τά μέσα; Γιατί μετατρέπει τόν σχιζοφρενικό σε άρρωστο, όχι μονάχα στά λόγια, αλλά και στην πραγματικότητα; Γιατί κλείνει τούς τρελούς της σε άσυλα, αντί νά τούς βλέπει σάν δικούς της ήρωες, σάν τήν ίδια τήν αντίωσή της; Και έφόσον δέν μπορεί πιά νά αναγνωρίσει τό σχήμα μιās άπλης άρρώστιας, γιατί έπιτηρεί τόσο προσεκτικά τούς καλλιτέχνες, άκόμα και τούς έπιστήμονές της, λές και ύπήρχε φόβος νά διοχτετεύουν

ροές επικίνδυνες γι' αυτήν, ροές γεμάτες επαναστατική δυναμικότητα, καθώς δέν μπορεί νά τούς ξανακερδίσει ή νά τούς άπορροφήσει μέ τούς νόμους της άγοράς; Γιατί συγκρατεί μέ τή σειρά της μιá τεράστια μηχανή καταστολής-άπώθησης ενάντια σ' αυτό πού μολαταύτα άποτελεί τήν ίδια της τήν πραγματικότητα, τις άποκωδικομένες ροές; Αυτό, όπως είδαμε, συμβαίνει επειδή ό καπιταλισμός είναι πραγματικά τό όριο της κάθε κοινωνίας, έφόσον εκτελεί τήν άποκωδίκωση των ροών πού οι άλλοι κοινωνικοί σχηματισμοί κωδίκωναν και επικωδίκωναν. Όμως, ό καπιταλισμός είναι τό σχετικό όριο της κάθε κοινωνίας ή οι σχετικές της τομές, επειδή αντικαθιστά τούς κώδικες μέ μιάν άυσηρότατη άξιοματική, πού διατηρεί τήν ένέργεια των ροών σε κατάσταση «δεμένη» πάνω στο σώμα του κεφαλαίου, σάν άπεδαφικοποιημένου κοινωνικού σώματος, αλλά συνάμα και μάλιστα πολύ πιο άδυσώπητου από κάθε άλλο κοινωνικό σώμα. Ή σχιζοφρένεια είναι πράγματι τό άπόλυτο όριο, πού διοχετεύει τις ροές σε έλεύθερη κατάσταση, πάνω στο άποκοινωνικοποιημένο και δίχως όργανα σώμα. Μπορούμε λοιπόν νά πούμε πώς ή σχιζοφρένεια είναι τό έξωτερικό όριο του ίδιου του καπιταλισμού, ή τό τέρας της βαθύτερης του τάσης, αλλά ότι ό καπιταλισμός δέν λειτουργεί παρά μόνο μέ τόν όρο νά αναστέλλει τήν τάση αυτή, ή νά άποκρούει και νά μετατοπίζει τό όριο αυτό, αντικαθιστώντας το μέ τά δικά του σχετικά ένυπάρχοντα όρια, πού δέν παύει νά τά αναπαράγει σε διευρυμένη κλίμακα. Αυτό πού μέ τό ένα χέρι άποκωδίκώνει τό άξιοματοποιεί μέ τό άλλο. Μ' αυτόν τόν τρόπο πρέπει κανείς νά επανερμηνεύσει τόν μαρξιστικό νόμο της εναντιωμένης τάσης. Έτσι, ή σχιζοφρένεια έμποτίζει πέρα για πέρα τό καπιταλιστικό πεδίο. Ήλλά για τόν καπιταλισμό μπαίνει τό ζήτημα νά δέσει τά φορτία και τις ένέργειες της σχιζοφρένειας σε μιá παγκόσμια άξιοματική, πού ν' αντιτάσσει πάντα νέα έσωτερικά όρια στην επαναστατική δύναμη των άποκωδικομένων ροών. Και είναι άδύνατο σ' ένα τέτοιο καθεστώς νά ξεχωρίσεις – έστω και σε δυό φάσεις – τήν άποκωδίκωση και τήν άξιοματοποίηση πού αντικαθιστά τούς εξαφανισμένους κώδικες. Γιατί ό καπιταλισμός άποκωδίκώνει και άξιοματοποιεί ταυτόχρονα τις ροές. Όστε ή σχιζοφρένεια δέν είναι ή ίδια ή ταυτότητα του καπιταλισμού, αλλά αντίθετα, ή διαφορά του, ή παρέκκλιση του και ό θάνατός του. Οί χρηματικές ροές είναι πραγματικές ολότελα σχιζοφρενικές, αλλά ύπάρχουν και λειτουργούν μονάχα στην ένυπαρκτη άξιοματική, πού ξορκίζει και άποκρούει αυτή τήν πραγματικότητα. Ή γλώσσα ενός τραπεζίτη, ενός βιομήχανου, ενός στρατηγού, ενός μεσαίου ή άνώτερου στελέχους, ενός ύπουργού, είναι μιá γλώσσα τελείως σχιζοφρενική, πού όμως λειτουργεί μονάχα στατιστικά στην ίσοπεδωτική άξιοματική της σύνδεσης, πού θέτει τή γλώσσα αυτή στην ύπηρεσία του καπιταλιστικού συστήματος⁹⁷. (Στό άνώτερο επίπεδο της γλωσσικής σάν έπιστήμης, ό Hjelmslev δέν μπορεί νά εκτελέσει μιá

πλατειά αποκωδίκωση των γλωσσών παρά μονάχα δάζοντας σέ κίνηση, από τήν αρχή κιόλας, μιάν αξιωματική μηχανή θεμελιωμένη στόν ύποτιθέμενο πεπερασμένο αριθμό των εξεταζόμενων σχημάτων). 'Αλλά τί γίνεται τότε μέ τήν «πραγματικά» σχιζοφρενική γλώσσα, μέ τίς «πραγματικά» αποκωδικομένες ροές, τίς λυτές ροές, πού κατορθώνουν νά διαπεράσουν τόν τοίχο ή τό απόλυτο όριο; 'Η καπιταλιστική αξιωματική είναι τόσο πλούσια... Δέν έχουμε παρά νά προσθέσουμε ένα καινούριο αξίωμα για τά βιβλία ενός μεγάλου συγγραφέα, του οποίου μπορούμε πάντα νά μελετούμε τά καταχωρήσιμα από έναν ηλεκτρονικό εγκέφαλο χαρακτηριστικά του λεξιλογίου και του ύφους του· όσο για τόν λόγο τού παράφρονα, αυτός μπορεί πάντα νά άκουσει στά πλαίσια μιάς νοσοκομειακής, διοικητικής και ψυχιατρικής αξιωματικής. Κοντολογίς πιστεύουμε πώς ή έννοια τής ροής-σχίσης ή τής τομής-ροής προσδιορίζει τόσο τόν καπιταλισμό όσο και τή σχιζοφρένεια. 'Αλλά αυτό δέν γίνεται καθόλου μέ τόν ίδιο τρόπο, ούτε πρόκειται για τά ίδια πράγματα: όλα αλλάζουν άν ή αποκωδίκωση συμπεριλαμβάνεται ή όχι σέ μιά αξιωματική, άν εξετάζουμε μόνο τά μεγάλα σύνολα πού λειτουργούν στατιστικά ή άν υπερπηδούμε τό φράγμα πού τά χωρίζει από τίς ασύνδετες μοριακές θέσεις, άν οι ροές τής επιθυμίας φτάνουν στό απόλυτο τούτο όριο, ή άρκούνται στό νά μετατοπίζονται ένα ενυπάρχον σχετικό όριο πού ανασυγκροτείται πιό πέρα, άν οι διαδικασίες άπεδαφικοποίησης συνοδεύονται ή όχι από επανεδαφικοποιήσεις πού τίς έλέγχουν, άν τό χρέμα φλέγεται ή σπινθηροβολεί.

Γιατί νά μήν πούμε απλώς ότι ο καπιταλισμός αντικαθιστά έναν κώδικα μ' έναν άλλον, ότι πραγματοποιεί ένα νέο τύπο κωδίκωσης; Για δύο λόγους, από τούς όποιους ο ένας συνίσταται σέ κάτι τό ήθικά άνέφικτο, και ο άλλος σέ κάτι τό λογικά άνέφικτο. Στους προ-καπιταλιστικούς σχηματισμούς συναντάμε όλες τίς ώμότητες και τίς τρομοκρατίες, τμήματα σημάδους άλυσίδας παραμένουν συγκαλυμμένα (μισοτικές έταιρίες ή ομάδες μύησης), αλλά ποτέ τίποτα τό κυριολεκτικά άνομολόγητο. Μόνο μέ τόν καπιταλισμό άρχίζει τό άνομολόγητο: δέν υπάρχει οικονομική ή δημοσιονομική πράξη πού, έκφρασμένη ύποτίθεται μέ κωδικούς όρους, νά μή δείχνει έναργέστατα τόν άνομολόγητο χαρακτήρα της, δηλαδή τήν έσώτερη διαστροφή της, ή τόν ουσιαστικό της κυνισμό (ή έποχή τής ένοχης συνείδησης είναι και ή έποχή τού καθαρού κυνισμού). 'Αλλά ίσα-ίσα, είναι άλόγιστα αδύνατο νά κωδικοθούν τέτοιες πράξεις: πρώτα-πρώτα, ένας κώδικας προσδιορίζει τήν αντίστοιχη ποιότητα των

⁹⁷ Βλ. τήν ανάλυση τού Herbert Marcuse για τή λειτουργική γλώσσα τής «δλικής διοίκησης» (ιδιαίτερα στίς συντομογραφίες, τά κυμαινόμενα περιγράμματα πού σχηματίζουν τά γράμματα-σχήματα): *L' Homme unidimensionnel*, 1964, γαλλ. μετάφρ. Ed. de Minuit, κερ. IV.

ροών πού διασχίζουν τό κοινωνικό σώμα (λογουχάρι, τά τρία κυκλώματα των άγαθών κατανάλωσης, των άγαθών γοήτρου, των γυναικών και των παιδιών)· ο καθαντό αντικειμενικός σκοπός τού κώδικα είναι λοιπόν νά έγκαταστήσει σχέσεις κατανάγκη έμμεσες άνάμεσα σ' αυτές τίς χαρακτηρισμένες, και σάν τέτοιες δίχως κοινό μέτρο, ροές. Τέτοιες σχέσεις συνεπάγονται δέβια ποσοτικές παρακρατήσεις από ροές διαφόρων ειδών, αλλά οι ποσότητες αυτές δέν συμπεριλαμβάνονται μέσα σέ ίσοδυναμίες πού προϋποθέτουν «κάτι» τό άπερίοριστο· σχηματίζουν μονάχα ποιοτικές συνθέσεις, πάνω άπ' όλα κινητές και περιορισμένες, πού ή διαφορά των στοιχείων τους αντίσταθμίζει τήν άνισοροπία τους (όπως λογουχάρι, ή σχέση τού γοήτρου και τής κατανάλωσης μέσα στό σύνολο τής πεπερασμένης όφειλής). 'Όλα αυτά τά χαρακτηριστικά τής έμμεσης, ποιοτικής και περιορισμένης σχέσης τού κώδικα, άποδειχνουν άρκετά καθαρά ότι ένας κώδικας δέν είναι – και δέν μπορεί ποτέ νά είναι – οικονομικός: αντίθετα, έκφράζει τή φαινομενική αντικειμενική κίνηση, πού σύμφωνα μ' αυτήν οι οικονομικές δυνάμεις ή οι παραγωγικές συνδέσεις άποδίδονται – σάν ν' άπόρρεαν άπ' αυτήν – σέ μιάν έξω-οικονομική όργάνωση, πού χρησιμεύει ως στήριγμα και ως φορέας έγγραφής. Αυτό άκριβώς άποδειχνουν ολοκάθαρα ο Althusser και ο Balibar: πώς οι νομικές και πολιτικές σχέσεις καθορίζονται άναγκαστικά σάν κυρίαρχες, στήν περίπτωση τής φεουδαρχίας λογουχάρι, άφού ή υπερεργασία, σάν μορφή τής υπεραξίας, άποτελεί μιά ροή ποιοτικά και χρονικά διαφορετική από τή ροή τής εργασίας, και έπομένως πρέπει νά συμπεριληφθεί σέ μιά σύνθεση, ποιοτική κι αυτή, πού έξυπακούει μή-οικονομικούς παράγοντες⁹⁸. 'Η άκόμα, πώς οι αυτόχθονες σχέσεις άγχιστείας και έξ αίματος συγγένειας καθορίζονται άναγκαστικά σάν κυρίαρχες στίς λεγόμενες πρωτόγονες κοινωνίες, όπου οι οικονομικές δυνάμεις και ροές έγγράφονται πάνω στό συμπλεγές σώμα τής γής και άποδίδονται σ' αυτό. Κοντολογίς, δέν υπάρχει κώδικας, παρά εκεί όπου ένα συμπαγές σώμα, ως όργάνωση άντι-παραγωγής, στρέφεται στήν οικονομία πού και τήν οικειοποιείται. Γι' αυτό και τό σημείο επιθυμίας, ως σημείο οικονομικό πού διοχετεύει και διακόπτει τίς ροές, συνοδεύεται από ένα σημείο ισχύος κατανάγκη έξω-οικονομικό, μ' όλο πού οι αίτιες και τά άποτελέσματά του βρίσκονται μέσα στήν οικονομία (λογουχάρι, τό σημείο τής συμμαχίας σέ σχέση μέ τήν ισχύ τού πιστωτή). 'Η, πράγμα πού καταλήγει στό ίδιο, ή υπεραξία καθορίζεται έδώ σάν κωδική υπεραξία. 'Η κωδική σχέση δέν είναι έπομένως μονάχα έμμεση, ποιοτική και

⁹⁸ Βλ. Μάρξ, *Τό Κεφάλαιο*, III, 6. κεφ. 24: «Σ' αυτές τίς συνθήκες, άπαιτούνται έξω-οικονομικοί λόγοι, οποιασδήποτε φύσης, για νά έξαναγκαστούν οι παράγοντες αυτοί νά έκτελούν εργασία για λογαριασμό τού γαιοκτήμονα, ως δικαιούχου» (*Le Capital*, έκδ. Pléiade III τεύχ. 2. σ. 1400).

περιορισμένη, αλλά για τους λόγους αυτούς ίσα-ίσα είναι και έξω-οικονομική, και σάν τέτοια εκτελεί τὰ «ζευγαρώματα» ανάμεσα σε χαρακτηρισμένες ροές. Κατά συνέπεια συνεπάγεται ένα σύστημα συλλογικής εκτίμησης και αξιολόγησης, ένα σύνολο από όργανα αντίληψης, ή πιό όρθα πεποιθήσης ως προϋπόθεση για τήν ύπαρξη και τήν επιδίωξη της εξεταζόμενης κοινωνίας: λογουχάρη ή συλλογική επένδυση τών οργάνων, πού χάρη σ' αυτή κωδικώνονται άμεσα και οι άνθρωποι και τό μάτι πού κάνει τήν εκτίμηση όπως τό αναλύσαμε στό πρωτόγονο σύστημα. Πρέπει εδώ νά σημειώσουμε ότι ξαναβρίσκουμε τὰ γενικά τούτα γνωρίσματα πού χαρακτηρίζουν ένα κώδικα σ' αυτό πού σήμερα ονομάζουμε γενετικό κώδικα· όχι γιατί ο κώδικας αυτός εξαρτείται τάχα από μίαν επενέργεια του σημαίνοντος, αλλά αντίθετα γιατί ή άλυσιδα πού ο κώδικας αυτός σχηματίζει είναι σημαίνουσα μονάχα κατά δεύτερο λόγο, στό μέτρο όπου παρεμβάλλει ζευγαρώματα ανάμεσα σε χαρακτηρισμένες ροές, άλληλεπιδράσεις αποκλειστικά έμμεσες, ποιοτικές συνθέσεις ούσιαστικά περιορισμένες, όργανα αντίληψης και παράγοντες έξω-χημικούς πού επιλέγουν και οικειοποιούνται τές κυτταρικές συνδέσεις.

Γιά όλους αυτούς τούς λόγους, ο καπιταλισμός πρέπει νά προσδιοριστεί από μιά κοινωνική άξιωματική, πού άπ' όλες τές άπόψεις αντιτίθεται στούς κώδικες. Και πρώτα-πρώτα, τό νόμισμα, σάν γενικό ισοδύναμο, αντιπροσωπεύει μίαν άφηρημένη ποσότητα πού άδιαφορεί για τή χαρακτηρισμένη φύση τών ροών. Άλλά ή ίδια ή ισοδυναμία παραπέμπει στή θέση ενός «άπεριορίστου»: στόν τύπο $X - E - X$, «ή κυκλοφορία του χρήματος ως κεφαλαίου κατέχει μέσα της τόν σκοπό της, γιατί μόνο μέ τή διαρκώς ανανεωνόμενη αυτή κίνηση, ή αξία εξακολουθεί νά αξιοποιείται· άρα ή κίνηση του κεφαλαίου δέν έχει όρια»⁹⁹. Οι μελέτες του Bohannan πάνω στή φυλή τών Τιν, στή Νιγηρία, όπως και εκείνες του Salisbury πάνω στούς Siane τής Νέας Γουινέας, άπόδειξαν ότι ή εισαγωγή του νομίσματος ως ισοδύναμου – πού επιτρέπει νά αρχίζει κανείς μέ τό χρήμα και νά τελειώνει μέ τό χρήμα, δηλαδή νά μίν τελειώνει ποτέ – άρκεί για νά διαταράξει τὰ κυκλώματα τών χαρακτηρισμένων ροών, νά άποσυνθέσει τὰ πεπερασμένα σύνολα όφειλης και νά καταστρέψει τήν ίδια τή θάση τών κωδικών. Ωστόσο, κατά δεύτερο λόγο, τό χρήμα σάν άπεριορίστη άφηρημένη ποσότητα, είναι άξεχώριστο από τό συγκεκριμένο-γίνεσθαι, πού χωρίς αυτό δέν θά μπορούσε νά γίνει κεφάλαιο και νά ιδιοποιηθεί τήν παραγωγή. Όπως είδαμε παραπάνω, αυτό τό συγκεκριμένο γίνεσθαι έμφανίζεται στή διαφορική σχέση· αλλά άκριβώς ή διαφορική σχέση δέν είναι σχέση έμμεση ανάμεσα σε χαρακτηρισμένες ή κωδικωμένες ροές· είναι άμεση σχέση ανάμεσα σε άποκωδικωμένες ροές πού ή αντίστοιχη ποιότητά τους δέν προϋπάρχει. Η ποιότητα

⁹⁹ Marx, *Le Capital*, 1,2, κεφ. 4, Pléiade I, σ. 698.

των ροών προκύπτει μονάχα από τή σύζευξη τους ως άποκωδικωμένων ροών. Οι ροές θά παρέμεναν δυνητικές χωρίς αυτήν τή σύζευξη· ή σύζευξη αυτή είναι συνάμα ή διάζευξη τής άφηρημένης ποσότητας, πού χάρη σ' αυτήν γίνεται κάτι συγκεκριμένο. Τό dx και τό dy δέν είναι τίποτε ανεξάρτητο από τή σχέση τους, πού προσδιορίζει τό ένα σάν καθαρή ποιότητα τής ροής εργασίας, και τό άλλο σάν καθαρή ποιότητα τής ροής κεφαλαίου. Έχουμε λοιπόν εδώ μιά λειτουργία αντίστροφη από εκείνη ενός κώδικα, μιά λειτουργία πού εκφράζει τήν καπιταλιστική μεταμόρφωση τής κωδικής υπεραξίας σε υπεραξία ροής. Άπό εδώ και ή θεμελιακή άλλαγή στό καθεστώς τής ισχύος. Γιατί, άν ή μιά από τές ροές είναι ύποταγμένη και ύποδουλωμένη στήν άλλη, αυτό συμβαίνει άκριβώς επειδή δέν βρίσκονται στήν ίδια «δύναμη» (x και y^2 λογουχάρη), και επειδή ή σχέση εγκαθίσταται ανάμεσα σε μιά δύναμη και ένα δοσμένο μέγεθος. Κι αυτό ίσα-ίσα ανακαλύψαμε αναλύοντας τό κεφάλαιο και τήν εργασία στό επίπεδο τής διαφορικής σχέσης ανάμεσα στή ροή χρηματοδότησης και τή ροή τών μέσων πληρωμής ή τών εισοδημάτων· μιά τέτοια επέκταση σημαίνει μονάχα πώς δέν ύπάρχει διομηχανική ούσία του κεφαλαίου πού νά μή λειτουργεί σάν έμπορευματικό, χρηματιστικό και έμπορικό κεφάλαιο, και όπου τό χρήμα νά μίν παίρνει άλλες λειτουργίες παρά μόνο τή μορφή του ισοδύναμου. Έτσι όμως τὰ σημεία ισχύος παύουν όλότελα νά είναι αυτό πού ήταν από τήν άποψη ενός κώδικα: μετατρέπονται σε άμεσα οικονομικούς συντελεστές, άντι νά συνοδεύουν τὰ οικονομικά σημεία τής επιθυμίας και ή εκφράζουν, για λογαριασμό τους, μη-οικονομικούς παράγοντες καθορισμένους σάν κυρίαρχους. Τό ότι ή ροή χρηματοδότησης βρίσκεται σε όλότελα διαφορετική δύναμη από τή ροή τών μέσων πληρωμής, σημαίνει πώς ή ισχύς έγινε άμεσα οικονομική. Και από τήν άλλη μεριά, από τή μεριά τής πληρωμένης εργασίας, είναι φανερό ότι δέν χρειάζεται πιά ένας κώδικας για νά εξασφαλίσει τήν υπεργασία, όταν αυτή συγγέεται ποιοτικά και χρονικά μέ τήν ίδια τήν εργασία, μέσα σε ένα και μόνο άπλό μέγεθος (δρος τής υπεραξίας ροής).

Τό κεφάλαιο σάν κοινωνικό σώμα ή συμπαγές σώμα, ξεχωρίζει επομένως από κάθε άλλο, εφόσον έχει τό ίδιο αξία σάν οντότητα άμεσα οικονομική, και στρέφεται στήν παραγωγή, χωρίς νά προκαλεί τήν παρέμβαση έξω-οικονομικών παραγόντων, πού θά μπορούσαν νά έγγραφούν σε έναν κώδικα. Μέ τόν καπιταλισμό, τό συμπαγές σώμα άπογυμνώνεται όλότελα, όπως και ο προσκολλημένος σε τούτο τό σώμα εργαζόμενος. Και μ' αυτήν τήν έννοια, ο μηχανισμός τής άντιπαραγωγής παύει πιά νά είναι υπερβατικός, εισχωρεί σε όλόκληρη τήν παραγωγή και επεκτείνεται παράλληλα μ' αυτήν. Τρίτο: αυτές οι άναπτυσσόμενες μέσα στο συγκεκριμένο-γίνεσθαι συνθήκες τής καταστροφής του κάθε κώδικα, δίνουν ένα καινούριο νόημα στήν άπουσία όριου. Η άπουσία αυτή δέν

δηλώνει πιά άπλώς τήν άπεριορίστη άφηρημένη ποσότητα, αλλά τήν ούσιαστική άπουσία όριου ή τέρματος για τή διαφορική σχέση, όπου τό άφηρημένο γίνεται κάτι τό συγκεκριμένο. Λέμε για τόν καπιταλισμό ότι δέν έχει έξωτερικό όριο, και ότι ταυτόχρονα έχει: έχει ένα έξωτερικό όριο, πού είναι ή σχιζοφρένεια, δηλαδή ή άπόλυτη άποκωδίκωση τών ροών, αλλά ό καπιταλισμός λειτουργεί μόνο ξεοκίζοντας και άποκρούοντας τό όριο αυτό. Επίσης, έχει έσωτερικά όρια και συνάμα δέν έχει: έχει τέτοια όρια στίς ειδικές συνθήκες τής καπιταλιστικής παραγωγής και κυκλοφορίας, δηλαδή μέσα στό ίδιο τό κεφάλαιο, αλλά δέν λειτουργεί παρά μόνο άναπαράγοντας και διευρύνοντας τά όρια αυτά σέ μιάν όλο και ευρύτερη κλίμακα. Κι αυτή είναι άκριβώς ή δύναμη του καπιταλισμού: τό ότι ή άξιωματική του δέν είναι ποτέ κορεσμένη· τό ότι είναι πάντα ικανός νά προσθέσει ένα νέο άξιωμα στά προηγούμενα άξιώματα. Ό καπιταλισμός προσδιορίζει ένα πεδίο έγκλεισμού, και δέν παύει νά τό γεμίζει. Τό άπεδαφικοποιημένο όμως αυτό πεδίο καθορίζεται άπό μιάν άξιωματική, ενώ αντίθετα τό έδαφικό πεδίο προσδιορίζεται άπό τούς πρωτόγονους κώδικες. Οί διαφορικές σχέσεις, όπως πληροούνται άπό τήν ύπεραξία, ή άπουσία έξωτερικών όριών, όπως «πληροούται» άπό τή διεύρυνση τών έσωτερικών όριών, ή διάχυση τής αντιπαραγωγής μέσα στην παραγωγή, όπως πληροούται άπό τήν άπορρόφηση τής ύπεραξίας, άποτελούν τίς τρεις όψεις τής ένυπάρχουσας στον καπιταλισμό άξιωματικής. Παντού ή νομισματοποίηση γεμίζει τό χάσμα τής καπιταλιστικής ένύπαρξης, εισάγοντας σ' αυτήν, όπως λέει ό Schmitt, «μιά παραμόρφωση, μιά σύσπαση, μιά έκρηξη, κοντολογίς μιά κίνηση άκραίας βίας». Προκύπτει τέλος ένα τέταρτο χαρακτηριστικό, πού αντίθετε τήν άξιωματική στους κώδικες: ή άξιωματική δέν έχει καμιάν άνάγκη νά γράφει κατάσαρκα, νά σημαδεύει τά σώματα και τά όργανα, ούτε και νά κατασκευάζει μιά μνήμη για τούς ανθρώπους. Σέ αντίθεση μέ τούς κώδικες, ή άξιωματική μέ τίς διάφορες όψεις της δημιουργεί τά ίδια της τά όργανα έκτέλεσης, αντίληψης και άπομνημόνευσης. Η μνήμη κατάντησε κάτι κακό. Και πάνω άπ' όλα, δέν ύπάρχει πιά άνάγκη για πίστη – και ό καπιταλιστής έντελώς άνόρηχτα έκφράζει τή θλίψη του για τό ότι σήμερα δέν πιστεύει κανείς σέ τίποτα. «Γιατί αυτό άκριβώς λέτε: είμαστε άκέραιοι, πραγματικοί, δίχως πίστη και δίχως προλήψεις· και όλο τεντώνετε σάν παγώνια τόν λαμό, και άς μήν έχετε καν λαμό!». Η γλώσσα δέν έκφράζει πιά κάτι πού πρέπει νά είναι πιστευτό, ύποδειχνει μονάχα αυτό πού πρέπει νά γίνει, και πού οί επιτήδειοι ή οί ειδήμονες καταφέρνουν νά τό άποκωδικάνουν, και νά τό καταλαβαίνουν μέ μισόλογα. Κάτι παραπάνω: μ' όλο πού ύπάρχουν άφθονες ταυτότητες, καρτέλλες και μέσα έλέγχου, ό καπιταλισμός δέν έχει καν άνάγκη νά γράφει μέσα σέ βιβλία για νά άναπληρώσει τά σημάδια πού χάθηκαν άπό τά σώματα. Αυτά δέν είναι πιά παρά επιδιώξεις, άρχαίοι με «τωρινή»

λειτουργία. Τό άτομο έχει γίνει άληθινά «ιδιωτικό», στον βαθμό όπου προέρχεται άπό άφηρημένες ποσότητες και γίνεται συγκεκριμένο μέσα στο γίνεσθαι-συγκεκριμένο τών ίδιων αυτών ποσοτήτων. Οί ποσότητες αυτές είναι τώρα σημαδεμένες, και όχι πιά τά ίδια τά πρόσωπα: *τό κεφάλαιό σου ή ή δύναμή σου εργασίας*, δια τά άλλα δέν έχουν σημασία, θά σέ ξαναβρίσκουμε πάντα μέσα στα διευρυμένα όρια του συστήματος, έστω κι αν χρειαστεί νά κατασκευάσουμε ένα άξιωμα μονάχα για σένα. Δέν χρειάζεται πιά νά επενδυθούν συλλογικά τά όργανα – είναι άρκετά γεμάτα άπό τίς κυμαινόμενες εικόνες πού ό καπιταλισμός δέν παύει νά παράγει. Σύμφωνα με μιά παρατήρηση του Henri Lefebvre, οί εικόνες αυτές διενεργούν όχι τόσο μιά κοινοποίηση του ιδιωτικού όσο μιάν ιδιωτικοποίηση του κοινού: παρακολουθώντας τήν τηλεόραση, ή οικογένεια, δίχως νά μετακινείται, βλέπει τόν κόσμο όλόκληρο νά περνά μπροστά στα μάτια της. Κι αυτό, όπως θά δούμε παρακάτω, δίνει στα ιδιωτικά πρόσωπα έναν πολύ ιδιαίτερο ρόλο μέσα στο σύστημα: ένα ρόλο έφαρμογής και όχι συμμετοχής σ' έναν κώδικα. Η ώρα του Οιδίποδα πλησιάζει.

Μ' όλο πού ό καπιταλισμός ενεργεί έτσι με μιάν άξιωματική και όχι με κώδικες, δέν θά πρέπει νά πιστέψουμε πώς αντικαθιστά τό κοινωνικό σώμα, τήν κοινωνική μηχανή μ' ένα σύνολο άπό τεχνικές μηχανές. Παραμένει πάντα ή διαφορά φύσης άνάμεσα στους δυό τύπους μηχανών, μ' όλο πού και οί δυό είναι μηχανές στην κυριολεξία και όχι μεταφορικά. Η ιδιοτυπία του καπιταλισμού είναι μάλλον ότι σ' αυτόν ή κοινωνική μηχανή έχει για έξαρτήματα τίς τεχνικές μηχανές ως σταθερό κεφάλαιο πού γαντζώνεται πάνω στο συμπαγές κοινωνικό σώμα, και όχι πιά τούς ανθρώπους πού έχουν τώρα γίνει βοηθητικά στοιχεία τών τεχνικών μηχανών (γι' αυτό και ή έγγραφη δέν έχει ή τουλάχιστο δέν χρειάζεται καταρχή νά έχει άμεσα αντικείμενο τούς ανθρώπους). Άλλά μιά άξιωματική δέν είναι καθόλου αυτή καθαυτή μιά άπλή τεχνική μηχανή, έστω και αυτόματη ή «κυβερνητική». Ο Bourbaki* ύποστηρίζει τήν ίδια άποψη και για τίς επιστημονικές άξιωματικές: δέν σχηματίζουν ένα σύστημα Taylor, ούτε ένα μηχανισμό άπό μεμονωμένες φόρμουλες, αλλά περιλαμβάνουν «διαισθήσεις» συνδεμένες με τίς συντονίες και τίς συζεύξεις τών δομών και πού μονάχα ύποβοηθούνται άπό τούς «ίσχυρους μοχλούς» τής τεχνικής. Άκόμα περισσότερο ισχύει αυτό για τήν κοινωνική άξιωματική: ό τρόπος πού εκπληρώνει τόν ίδιο της τόν έγκλεισμό, πού άπωθεί ή μεγαλώνει τά όριά του, ό τρόπος πού προσθέτει και άλλα άξιώματα, έμποδίζοντας ταυτόχρονα τόν κορεσμό του συστήματος – ό τρόπος πού λειτουργεί όμαλά μονάχα όταν τριζει, ξεχαρβαλώ-

* Nicolas Bourbaki – συλλογικό ψευδώνυμο μιάς ομάδας νέων γάλλων μαθηματικών πού ανέλαβαν άπό τό 1939 τήν άναμόρφωση τών μαθηματικών. (Σημ. Γ.Κ.)

νεται και ξαναφτιάχνεται – όλα αυτά εξυπονοούν την ύπαρξη κοινωνικών οργάνων απόφασης, διαχείρισης, αντίδρασης, έγγραφης, μιά τενοκρατία και μιά γραφειοκρατία που νά μήν περιορίζονται στην λειτουργία των τεχνικών μηχανών. Κοντολογίς, ή σύζευξη των αποκωδικομένων ροών, οί διαφορικές τους σχέσεις και οί πολλαπλές τους σχίσεις ή θλάσεις, απαιτούν ολόκληρη μιά ρύθμιση που κυριότερο της όργανο είναι τό κράτος. Τό καπιταλιστικό κράτος είναι ό ρυθμιστής των αποκωδικομένων ροών αυτών καθ αυτών, έφόσον είναι πιασμένες μέσα στην αξιωματική του κεφαλαίου. Από την άποψη αυτή, αποπερατώνει τό γίγνεσθαι-συγκεκριμένο που προΐσταται στην εξέλιξη του άφηρημένου τυραννικού πρωτοκράτους (Urstaat): από υπερβατική ένότητα, γίνεται τώρα ένυπάρχον στο πεδίο των κοινωνικών δυνάμεων, περνάει στην ύπηρεσία τους και χρησιμεύει ως ρυθμιστής για τίς αποκωδικομένες και αξιωματοποιημένες ροές. Τό αποπερατώνει μάλιστα τόσο καλά, ώστε – από μιά άλλη άποψη – αντιπροσωπεύει μονάχο του μιάν πραγματική ανακοπή, μιά τομή, σέ αντίθεση με τίς άλλες μορφές που είχαν εγκατασταθεί πάνω στα έρεΐπια του Urstaat. Γιατί, όπως είδαμε, τό Urstaat χαρακτηριζόταν από την επικωδίκωση· και τά παράγωγά του – από την αρχαία πολιτεία ως τό μοναρχικό κράτος – βρίσκονταν κιάλας μπροστά σέ αποκωδικομένες ροές, ή ροές που αποκωδίκωνονταν, που έκαναν άσφαλώς τό κράτος όλο και πιο έγγλειστο και ύποταγμένο στο ουσιαστικό δυναμικό πεδίο· αλλά, ίσα-ίσα επειδή οί συνθήκες δέν ήταν κατάλληλες για τή σύζευξη των ροών αυτών, τό κράτος μπορούσε ν' άρκεστεί στο να σώσει μερικά κομμάτια επικωδικώσεων και κώδικων, να έπινοήσει άλλα, και να έμποδίσει μάλιστα με όλες του τίς δυνάμεις να πραγματοποιηθεί ή σύζευξη (και, κατά τά άλλα, να αναστήσει όσο είναι δυνατό τό Urstaat). Τό καπιταλιστικό κράτος βρίσκεται σέ όλότελα διαφορετική θέση: γεννιέται από τή σύζευξη των αποκωδικομένων ή άπεδαφικοποιημένων ροών και, αν ακόμα ανυψώνει στο άνωτατο σημείο τό γίγνεσθαι-ένυπάρχον, αυτό συμβαίνει μονάχα στο μέτρο που επικυρώνει τή γενικευμένη χρεωκοπία του κάθε κώδικα και τής κάθε επικωδίκωσης, στο μέτρο που εξέλισσεται ολόκληρο στην καινούρια αυτήν αξιωματική τής σύζευξης, που ή φύση της ήταν άγνωστη ως τότε. Τό λέμε ακόμα μιά φορά: τό καπιταλιστικό κράτος δέν έφευρίσκει τήν αξιωματική αυτή, άφου ή ίδια συγχέεται με τό κεφάλαιο. Αντίθετα, τό καπιταλιστικό κράτος προκύπτει απ' αυτήν και απλώς εξασφαλίζει τή ρύθμισή της, ρυθμίζει ή ακόμα και οργανώνει τά άστοχημάτά της – που χωρίς αυτά δέν θα λειτουργούσε – επιδίδει και διευθύνει τίς προόδους του κορεσμού, και τίς αντίστοιχες διευρύνσεις των όρίων του. Ποτέ ένα κράτος δέν έχασε τόσο πολύ τήν ισχύ του, ώστε να μπαίνει τόσο έντονα στην ύπηρεσία του σημείου τής οικονομικής ισχύος. Και τό καπιταλιστικό κράτος έπαιξε πολύ νωρίς τον ρόλο αυτό, κι άς ισχυρίζονται πολλοί τό αντί-

θετο· τον έπαιξε από την αρχή κιάλας, πριν ακόμα γεννηθεί, τότε που βρίσκονταν στην μισο-φεουδαρχική ή μοναρχική κατάσταση: από τήν άποψη τής ροής «ελεύθερων» εργατών, έλέγχου τής εργασίας και των μισθών· από τήν άποψη τής ροής βιομηχανικής και έμπορευματικής παραγωγής, παραχώρησης μονοπωλιακών προνομίων, έννοϊκών όρων για συσσώρευση, άγώνα ένάντια στην ύπερπαραγωγή. Δέν ύπήρξε ποτέ φιλελεύθερος καπιταλισμός: ή δράση ένάντια στα μονοπώλια άνάγεται πρώτα-πρώτα στην έποχή όπου τό έμπορικό και νομισματο-πιστωτικό κεφάλαιο συμμαχεί ακόμα με τό παλιό σύστημα παραγωγής, και όπου ό νέος βιομηχανικός καπιταλισμός δέν μπορεί να εξασφαλίσει για τον έαυτό του τήν παραγωγή και τήν άγορά παρά πετυχαίνοντας τήν κατάργηση αυτών των προνομίων. Τό ότι δέν ύπάρχει εδώ κανένας άγώνας ένάντια στην ίδια τήν αρχή του κρατικού έλέγχου – υπό τον όρο τό κράτος να είναι τό κατάλληλο κράτος – αυτό τό βλέπουμε καθαρά στην έμποροκρατία που εκφράζει τίς καινούριες έμπορικές λειτουργίες ενός κεφαλαίου που έχει εξασφαλίσει άμεσα όφέλη από τήν παραγωγή. Σέ γενικές γραμμές οί κρατικοί έλεγχοι και οί ρυθμίσεις τείνουν να ξεφανιστούν ή να χαλαρωθούν μονάχα όταν ύπάρχει άφθονία εργατών και άσυνήθιστη έξάπλωση των άγορών¹⁰⁰. Δηλαδή, όταν ό καπιταλισμός λειτουργεί με πολύ λίγα αξιώματα μέσα σέ σχετικά όρια άρκετά πλατεία. Η κατάσταση αυτή από καιρό έπαψε να ύπάρχει, και πρέπει να θεωρησούμε σαν άποφασιστικό παράγοντα τής εξέλιξης αυτής τήν όργάνωση μιάς ισχυρής εργατικής τάξης, που απαιτεί ένα άνώτερο και σταθερό έπιπεδο εργασίας, και που εξαναγκάζει τον καπιταλισμό να πολλαπλασιάζει τά αξιώματά του ενώ ταυτόχρονα αναγκάζεται να παράγει τά όριά του σέ όλότελα εύρύτερη κλίμακα (άξίωμα μετατόπισης από τό κέντρο στην περιφέρεια). Ο καπιταλισμός δέν μπόρεσε να χωνέψει τή Ρωσική επανάσταση παρά προσθέτοντας διαρκώς νέα αξιώματα στα παλιά – αξίωμα για τήν εργατική τάξη, για τά συνδικάτα κλπ. Και είναι πάντα έτοιμος να προσθέσει αξιώματα σέ ό,τιδήποτε άλλο, ακόμα και σέ μηδαμινά, άσημαντα πράγματα: πρόκειται για χαρακτηριστικό πάθος του, που όμως δέν αλλάζει τίποτα στην ούσια. Τό κράτος είναι λοιπόν άποφασισμένο να παίζει όλοένα και πιο σημαντικό ρόλο στην ρύθμιση των αξιωματοποιημένων ροών, τόσο σέ ό,τι άφορά τήν παραγωγή και τον προγραμματισμό της, όσο και σέ ό,τι άφορά τήν οικονομία και τή «χηματοποίηση» της, τήν ύπεραξία και τήν άπορρόφησή της (άπό τον ίδιο τον κρατικό μηχανισμό).

Οί ρυθμιστικές λειτουργίες του κράτους δέ συνεπάγονται κανένα είδος διαιτησίας άνάμεσα στις τάξεις. Τό ότι τό κράτος βρίσκεται ολάκερο

¹⁰⁰ Σχετικά με τά ζητήματα αυτά, δλ. Maurice Dobb, *Etudes sur le développement du capitalisme*, σ. 34-36, 173-177, 212-224.

στην ύπηρεσία της λεγόμενης κυρίαρχης τάξης, είναι κάτι δλοφάνερο στην πράξη, αλλά πού δέν έχει ακόμα αποκαλύψει τίς θεωρητικές του αίτιες. Οί αίτιες όμως αυτές είναι απλούστατες: από τήν άποψη τής καπιταλιστικής άξιοματικής, υπάρχει μονάχα μιά τάξη με καθολική αποστολή: ή άστική τάξη. Ο Πλεχάνοφ παρατηρεί ότι ή ανακάλυψη τής πάλης τών τάξεων και ό ρόλος τής στην ιστορία άνήκει στη Γαλλική σχολή του 19ου αιώνα, πού έπηρεάστηκε από τόν Saint-Simon· αλλά οί ίδιοι αυτοί πού έξυμούν τήν πάλη τής άστικής τάξης ενάντια στην άριστοκρατία και τή φεουδαρχία, άγνοούν τό προλεταριάτο, άρνιούνται ότι είναι δυνατό νά υπάρχει ταξική διαφορά ανάμεσα στον διομήχανο ή τόν τραπεζίτη και τόν εργάτη, και ισχυρίζονται ότι συγγέονται σέ μιά και μόνη ροή: κέρδος και μισθό¹⁰¹. Υπάρχει εδώ κάτι όλότελα διαφορετικό από μιάν ιδεολογική τύφλωση ή άρνηση. Η τάξη είναι τό «άρνητικό» τής κάστας και τής κοινωνικής θέσης· οί τάξεις είναι κατηγορίες, κάστες ή κοινωνικές θέσεις αποκωδικομένες. Τό νά έρμηνεύσει κανείς όλόκληρη τήν ιστορία κάτω από τό πρίσμα τής πάλης τών τάξεων, σημαίνει νά τήν έρμηνεύσει σέ συνάρτηση με τήν άστική τάξη, ως τάξη αποκωδικομένουσα και αποκωδικομένη. Είναι ή μόνη τάξη, σάν τάξη, έφοσον διεξάγει τήν πάλη ενάντια στους κώδικες και συγγέεται με τή γενικευμένη αποκωδίκωση τών ροών. Με τήν ιδιότητα αυτήν, ή άστική τάξη πληροί μόνη τής τό καπιταλιστικό πεδίο έγκλεισμού. Και πραγματικά, κάτι τό καινούριο γεννιέται με τήν άστική τάξη: ή έξαφάνιση τής απόλαυσης σάν σκοπού, ή νέα αντίληψη τής σύζευξης, πού σύμφωνα μ' αυτήν μοναδικός σκοπός είναι ό άφηρημένος πλούτος και ή πραγματοποίησή του με μορφές διαφορετικές από τή μορφή τής κατανάλωσης. Η γενικευμένη δουλεία του τυραννικού κράτους προϋπόθετε τουλάχιστο τήν ύπαρξη άφεντάδων, και ένα μηχανισμό αντιπαραγωγής διαφορετικό από τή σφαίρα τής παραγωγής. Αλλά τό άστικό πεδίο έγκλεισμού, όπως προσδιορίζεται από τή σύζευξη τών αποκωδικομένων ροών, από τήν άρνηση κάθε υπερβατικότητας ή έξωτερικού όριου, από τή διάχυση τής αντιπαραγωγής μέσα στην ίδια τήν παραγωγή, εγκαθιδρύει μιάν ασύγκριτη δουλεία, μιά πρωτόφαντη ύποταγή: δέν υπάρχουν πιά άφέντες, υπάρχουν μονάχα δούλοι πού κυβερνάνε δούλους, και ζώα πού φορτώνονται μονάχα τους. Όχι πώς ό άνθρωπος σκλαβώνεται από τήν τεχνική μηχανή· αλλά σάν σκλάβος τής κοινωνικής μηχανής, ό άστός δίνει τό παράδειγμα, άπομυζά τήν υπεραξία για σκοπούς πού, στό σύνολό τους, είναι ξένοι πρós τήν απόλαυσή του: πίο σκλάβος από τόν τελευταίο τών σκλάβων, πρώτος ύπηρετής τής πεινασμένης μηχανής, ζώο αναπαραγωγής του κεφαλαίου, έσωτερίκευση τής άτέρμονης όφειλής. Κι εγώ ό ίδιος

¹⁰¹ G. Plekhanov, «Augustin Thierry et la conception matérialiste de l'histoire», 1895 (*Les Questions fondamentales du marxisme*), Ed. Sociales.

είμαι σκλάβος – νά ποιές είναι οί καινούριες λέξεις του άφεντικού. «Ό κεφαλαιούχος δέν είναι άξιοσέβαστος, παρά μόνο στό μέτρο πού ένσαρκώνει τό κεφάλαιο. Στόν ρόλο του αυτό μοιάζει με τόν θησαυριστή, πού τόν έχει κυριέψει τό τυφλό του πάθος για τόν άφηρημένο πλούτο, τήν άξία. Αυτό όμως πού για τόν ένα φαίνεται νά είναι μιά άτομική μανία, για τόν άλλο είναι τό αποτέλεσμα του κοινωνικού μηχανισμού του όποιου άποτελεί μόνο ένα από τά γρανάζια»¹⁰². Θα μάς πούν ίσως πώς υπάρχει μιά τάξη κυρίαρχη και μιά τάξη κυριαρχούμενη – τάξεις πού προσδιορίζονται από τήν υπεραξία, από τή διάκριση ανάμεσα στη ροή του κεφαλαίου και τή ροή τής εργασίας, τή ροή τής χρηματοδότησης και τή ροή του μισθολογικού εισοδήματος. Αυτό όμως δέν άληθεύει παρά ένμέρει, άφου ό καπιταλισμός γεννιέται από τή σύζευξη τών δύο, μέσα σέ διαφορετικές σχέσεις, και τίς ένσωματώνει, και τίς δυό, στην όλόένα εύρυνόμενη αναπαραγωγή τών όριών του. Έτσι, ό άστός δικαιολογημένα μπορεί νά πει, όχι στη γλώσσα τής ιδεολογίας, αλλά σύμφωνα με τήν ίδια τήν όργάνωση τής άξιοματικής του, ότι: υπάρχει μιά και μόνη μηχανή, ή μηχανή τής μεγάλης μεταλλακτικής αποκωδικομένης ροής πού είναι αποκομμένη από τά αγαθά, καθώς και μιά και μόνη τάξη από ύπηρετούντες, ή αποκωδικομένη άστική τάξη, τάξη πού αποκωδικώνει τίς κάστες και τήν κοινωνική ιεραρχία, και άποσπá από τή μηχανή μιάν άδιαίρετη ροή εισοδήματος, μετατρέψιμη σέ καταναλωτικά ή παραγωγικά αγαθά και όπου συγχωνεύονται οί μισθοί και τά κέρδη. Με λίγα λόγια, ή θεωρητική αντίθεση δέν βρίσκεται ανάμεσα σέ δυό τάξεις, γιατί ή ίδια ή έννοια τής τάξης, στον βαθμό πού δηλώνει τό «άρνητικό» του κάθε κώδικα, έξυπακούει πώς δέν υπάρχει παρά μιά και μόνη τάξη. Η θεωρητική αντίθεση βρίσκεται άλλου: ανάμεσα στις αποκωδικομένες ροές, όπως έμπεριέχονται σέ μιά ταξική άξιοματική πάνω στο συμπαγές σώμα του κεφαλαίου, και τίς αποκωδικομένες ροές πού έλευθερώνονται όχι μονάχα από τήν άξιοματική αυτή αλλά και από τό τυραννικό σημαίον, ροές πού δρασκελούν τόν τοίχο αυτό και τόν τοίχο του τοίχου, και ρέουν πάνω στο συμπαγές δίχως όργανα σώμα. Η αντίθεση βρίσκεται ανάμεσα στην τάξη και στους έξωταξικούς. Ανάμεσα σ' εκείνους πού ύπηρετούν τή μηχανή κι εκείνους πού τήν άνατινάζουν ή τινάζουν στον άέρα τά γρανάζια τής. Ανάμεσα στον τρόπο λειτουργίας τής κοινωνικής μηχανής και τόν τρόπο λειτουργίας τών επιθυμητικών μηχανών. Ανάμεσα στα σχετικά έσωτερικά όρια και τό άπόλυτο έξωτερικό όριο. Η άν θέλετε: ανάμεσα στους κεφαλαιούχους και τους σχίζοφρενικούς – μέσα στη θεμελιακή τους στενή σχέση στο επίπεδο τής αποκωδίκωσης, μέσα στη θεμελιακή τους έχθρότητα στο επίπεδο τής άξιοματικής (άπ' όπου και ή όμοιότητα, στο πορτραίτο του προλεταριάτου πού μάς έδωσαν οί

¹⁰² K. Marx, *Le Capital*, I, 7, κεφ. 24, Πléiade I, σ. 1096.

σοσιαλιστές του 19ου αιώνα, ανάμεσα σ' έναν προλετάριο κι έναν τέλειο σχιζοφρενικό).

Γι' αυτό και τό πρόβλημα τής προλεταριακής τάξης ανήκει πρώτα απ' όλα στην πράξη. Έργο του επαναστατικού σοσιαλιστικού κινήματος ήταν ή οργάνωση μιάς διπλής πώλωσης του κοινωνικού πεδίου, μιάς διπολικότητας των τάξεων. Μπορεί βέβαια κανείς νά διανοηθεί ένα θεωρητικό όρισμό τής προλεταριακής τάξης στό επίπεδο τής παραγωγής (οί άνθρωποι από τούς όποιους αποσπάται υπεραξία ή, στό επίπεδο του χρήματος, μισθολογικό εισόδημα). Άλλά τέτοιοι όρισμοί είναι είτε πολύ στενοί είτε πολύ πλατειοί· τό αντικειμενικό είναι, πού τό όρίζουν ως ταξικό συμφέρον, παραμένει καθαρά δυνατικό, όσο δέν ενσαρκώνεται σέ μιά συνείδηση, πού βέβαια δέν τό δημιουργεί αλλά τό ενεργοποιεί σέ οργανωμένο κόμμα, ικανό νά επιδιώξει τήν κατάκτηση του κρατικού μηχανισμού. Άν ή κίνηση του καπιταλισμού, μέ τόν μηχανισμό των διαφορικών τής σχέσεων, τείνει νά ξεφύγει από κάθε όριστό σταθερό όριο, νά ξεπεράσει και νά μετατοπίσει τά έσωτερικά τής όρια και νά εκτελεί πάντα τομές τομών, ή σοσιαλιστική κίνηση φαίνεται νά είναι υποχρεωμένη νά προσδιορίσει ένα όριο πού νά διακρίνει τό προλεταριάτο από τήν άστική τάξη – μεγάλη τομή πού θά υποκινήσει μιά πάλη, όχι μόνο οίκονομική και δημοσιονομική, αλλά και πολιτική. Άκριδώς όμως τό τί σημαίνει μιά τέτοια κατάκτηση του κρατικού μηχανισμού, αποτέλεσε πάντα, και αποτελεί και σήμερα, ένα πρόβλημα. Ένα κράτος πού υποτίθεται πώς είναι σοσιαλιστικό, προϋποθέτει ένα μετασχηματισμό τής παραγωγής, των μονάδων παραγωγής και του οίκονομικού λογισμού. Άλλά ό μετασχηματισμός αυτός μπορεί νά πραγματοποιηθεί μόνο όταν τό κράτος έχει ήδη κατακτηθεί, πού όμως τότε αντιμετώπιζει τά ίδια άξιοματικά προβλήματα απόσπασης πλεονάσματος ή υπεραξίας, συσώρευσης, απορρόφησης, άγοράς και νομισματικού ύπολογισμού. Συνεπώς, είτε τό προλεταριάτο υπερισχύει, σύμφωνα μέ τό αντικειμενικό του συμφέρον – αλλά οί πράξεις αυτές εκτελούνται κάτω από τήν κυριαρχία τής συνειδητής ή κομματικής του πρωτοπορίας, δηλαδή πρός όφελος μιάς γραφειοκρατίας και μιάς τεχνοκρατίας, πού παίρνουν τή θέση τής «μεγάλης-άπουσας», τής άστικής τάξης· είτε ή άστική τάξη διατηρεί τόν έλεγχο του κράτους, «έγκρινοντας» τή δική τής τεχνο-γραφειοκρατία, και κυρίως προσθέτοντας μερικά άκόμα θεμελιακά άξιώματα για τήν αναγνώριση και τήν ενσωμάτωση του προλεταριάτου σάν δεύτερης τάξης. Σωστό είναι νά πει κανείς πώς ή έκλογή δέν βρίσκεται ανάμεσα στην άγορά και τόν προγραμματισμό, άφού ό προγραμματισμός εισάγεται κατανάγκη στό καπιταλιστικό κράτος, και ή άγορά έξακολουθεί νά υπάρχει στό σοσιαλιστικό κράτος, έστω σάν κρατικομονοπωλιακή άγορά. Πώς όμως νά προσδιορίσει κανείς τήν πραγματική έκλογή, χωρίς νά προϋποθέσει ότι όλα τά προβλήματα έχουν λυθεί; Τό τεράστιο έργο

του Λένιν και τής Ρωσικής επανάστασης ήταν ότι σφρηλάτησε μιά ταξική συνείδηση σύμφωνη μέ τό αντικειμενικό είναι ή τό αντικειμενικό συμφέρον, και συνακλόουθα νά επιβάλει στίς καπιταλιστικές χώρες τήν αναγνώριση τής διπολικότητας των τάξεων. Αύτή όμως ή μεγάλη λενινιστική τομή δέν στάθηκε ικανή νά έμποδίσει τήν αναδίωση ενός κρατικού καπιταλισμού μέσα στόν ίδιο τόν σοσιαλισμό, όπως και δέν έμποδισε τόν κλασικό καπιταλισμό νά τήν παρακάμψει, συνεχίζοντας τήν ύπονομητική του εργασία – πάντα τομές τομών πού του επέτρεπαν νά ενσωματώνει στην άξιοματική του τμήματα τής αναγνωρισμένης τάξης, ενώ ταυτόχρονα άπόριχνε όλο και πιο μακριά στην περιφέρεια ή σέ έδαφικούς κλοιούς τά μη-έλεγχόμενα επαναστατικά στοιχεία (πού δέν έλέγχονται ούτε από τόν έπίσημο σοσιαλισμό, ούτε από τόν καπιταλισμό). Και έτσι, δέν φαινόταν νά υπάρχει άλλη έκλογή παρά ανάμεσα στην καινούρια τρομοκρατική και άκαμπτη άξιοματική – πού σύντομα έφτανε στόν κορεσμό – του σοσιαλιστικού κράτους, και τήν παλιά κυνική άξιοματική – τήν άκόμα πιο επικίνδυνη γιατί ήταν εύλύγιση και ποτέ κορεσμένη – του καπιταλιστικού κράτους. Στην πραγματικότητα όμως τό πιο άμεσο ζήτημα δέν είναι άν μιά βιομηχανική κοινωνία μπορεί νά λειτουργεί και χωρίς πλεονάσμα, χωρίς απορρόφηση πλεονάσματος, χωρίς κρατικό προγραμματισμό και κρατικό έμπόριο, ή άκόμα και χωρίς ένα ίσοδύναμο τής άστικής τάξης· είναι όλοφάνερο ότι δέν μπορεί, αλλά και ότι τό ζήτημα δέν είναι, έτσι, σωστά τοποθετημένο. Ούτε εξάλλου πρόκειται για τό άν ή ταξική συνείδηση, ενσαρκωμένη σ' ένα κόμμα, σ' ένα κράτος, προδίδει ή όχι τό αντικειμενικό ταξικό της συμφέρον, στό όποιο αποδίδεται ένα είδος όρμέμφυτου καταπνιγόμενου πάντα από τίς δυνάμεις πού δήθεν τό εκπροσωπούν. Η άνάλυση του Sartre, στό έργο του *Η κριτική του διαλεκτικού λόγου*, μάς φαίνεται θαύτατα σωστή. Καταλήγει στό ότι δέν υπάρχει ταξικό αθέορητο, αλλά μονάχα «όμαδικό»: από εδώ και ή άνάγκη νά διακρίνουμε τίς «συγχωνευόμενες ομάδες» από τήν τάξη πού παραμένει «σειραία» και αντιπροσωπεύεται από τό κόμμα ή από τό κράτος. Κι άκόμα, αυτά τά δυό δέν βρίσκονται στην ίδια κλίμακα, γιατί τό ταξικό συμφέρον ανήκει στά μεγάλα γραμμομοριακά σύνολα· δείχνει μόνο πώς υπάρχει ένα συλλογικό προ-συνείδητο, κατανάγκη αντιπροσωπευόμενο μέσα σέ μιά ξεχωριστή συνείδηση, για τήν όποια δέν υπάρχει καν λόγος ν' αναρωτηθούμε, στό επίπεδο αυτό, άν προδίδει ή όχι, άν άλλοτριώνει ή όχι, άν παραμορφώνει ή όχι. Άντίθετα, τό πραγματικό άσυνείδητο βρίσκεται στην επιθυμία τής ομάδας, πού κινητοποιεί τή μοριακή κατηγορία των επιθυμητικών μηχανών. Άκριδώς εδώ βρίσκεται τό πρόβλημα: ανάμεσα στίς άσυνείδητες επιθυμίες τής ομάδας και τά προ-συνείδητα συμφέροντα τής τάξης. Και μονάχα από εδώ και πέρα – όπως θά δούμε παρακάτω – μπορούν νά τεθούν τά έρωτήματα πού απορρέουν έμμεσα απ' αυτά, έρωτήματα για τό

ταξικό προ-συνείδητο και τις αντιπροσωπευτικές μορφές της ταξικής συνείδησης, για τη φύση των συμφερόντων και τη διαδικασία της πραγμάτωσής τους. Και ξανασυναυτούμε πάντα τον Reich, πού με αφέλεια αξιώνει το δικαίωμα μιάς προκαταρκτικής διάκρισης ανάμεσα στην επιθυμία και το συμφέρον: «Η πιο επείγουσα αποστολή της ηγεσίας – πέρα από την ακριβή γνώση της αντικειμενικής ιστορικής πορείας – είναι να καταλάβει: α) ποιές προοδευτικές ιδέες και επιθυμίες υπάρχουν στα διάφορα στρώματα, επαγγέλματα, ηλικίες και φύλα· β) ποιές επιθυμίες, ποιά άγχη, ποιές ιδέες εμποδίζουν την ανάπτυξη της προοδευτικής τάσης – παραδοσιακές προσκολλήσεις»¹⁰³. (Μά ή 'Ηγεσία σίγουρα θά άπαντούσε: «δταν άκούω τή λέξη επιθυμία, τραβώ τό πιστόλι μου*»).

Γιατί ή επιθυμία δέν μπορεί ποτέ νά γελαστεί. Τό συμφέρον μπορεί νά γελαστεί, νά παραγνωριστεί, ή νά προδοθεί, όχι όμως ή επιθυμία. Γι' αυτό και ό Reich κραυγάζει: "Όχι! οί μάζες δέν γελάστηκαν, επιθύμησαν τόν φασισμό – κι αυτό ακριβώς πρέπει νά ξεγηγήσουμε... Πολλές φορές επιθυμεί κανείς κάτι ενάντια στό συμφέρον του: ό καπιταλισμός τό εκμεταλεύεται αυτό, αλλά και ό σοσιαλισμός και τό κόμμα και ή ηγεσία του κόμματος. Πώς νά ξεγηγήσουμε ότι ή επιθυμία επιδίδεται σέ πράξεις πού δέν όφείλονται σέ παραγνώριση, αλλά σέ άσυνειδεις επενδύσεις άπόλυτα αντιδραστικές; Και τί θέλει νά πει ό Reich όταν μιλά για «παραδοσιακές προσκολλήσεις»; Οί προσκολλήσεις είναι κι αυτές μέρος της ιστορικής διαδικασίας, και μäs ξαναφέρνουν στίς σύγχρονες λειτουργίες του κράτους. Οί σύγχρονες πολιτισμένες κοινωνίες χαρακτηρίζονται άπό διαδικασίες άποκωδίκωσης και άπεδαφικοποίησης. Έκείνο όμως πού, άπό τή μιά μεριά, άπεδαφικοποιούν, τό επανεδαφικοποιούν άπό τήν άλλη. Οί νέες αυτές εδαφικότητες είναι συχνά τεχνητές, ύπολειμματικές, αρχαϊκές· πρόκειται όμως για αρχαϊσμούς με λειτουργία άπόλυτα επίκαιρη – είναι ό δικός μας τρόπος νά «πλινθοστρώνουμε», νά διατετραγωνίζουμε, νά επαναφέρουμε κομμάτια άπό κώδικες, νά ανασταίνουμε παλιούς κώδικες, νά επινοούμε ψευδοκώδικες ή γλωσσικά ιδιώματα. Νεο-αρχαϊσμοί, όπως τούς άποκαλεί ό Edgar Morin. Οί σύγχρονες αυτές εδαφικότητες είναι πολύ ποικίλες και περίπλοκες. Όρισμένες είναι μάλλον φοκλορικές, ωστόσο αντιπροσωπεύουν δυνάμεις κοινωνικές και ίσως πολιτικές (αρχίζοντας άπό τούς σφαιριστές, περνώντας άπό τούς παλιούς πολεμιστές και φτάνοντας σ' εκείνους πού φτιάχνουν σπιτίσιο ρακί). Άλλες πάλι είναι εδαφικοί κλοιοί, πού ό αρχαϊσμός τους μπορεί και νά εκθρέψει ένα μοντέρνο φασισμό και νά εκτονώσει μίαν

¹⁰³ Reich, *Qu' est-ce que la conscience de classe*, 1934, γαλλ. μετάφρ. Έκδ. Sinenikoff, σ. 18.

* Παράφραση της «ρήσης» πού ό χιτλερικός θεατρικός συγγραφέας Hanns Johst έβαλε στό στόμα του κεντρικού (νατσι) ήρωα του έργου του Schlageter: «Όταν άκούω τή λέξη κουλτούρα, τραβάω τό πιστόλι μου» (Σημ. Γ.Κ.)

επαναστατική φόρτιση (οί εθνικές μειονότητες, τό πρόβλημα των Βάσκων, οί καθολικοί Ίρλανδοί, οί κλειστοί εδαφικοί χώροι πού όρίζονται για τούς Ίνδιάνους). Όρισμένες σχηματίζονται αυτόματα μέσα στό ρεύμα της ίδιας της άπεδαφικοποίησης (εδαφικότητες άπό συνοικίες, εδαφικότητες των μεγάλων συνόλων, οί «συμμορίες»). Κι άλλες πάλι όργανώνονται ή εύνοούνται άπό τό κράτος, ακόμα κι αν στρέφονται εναντίον του και του δημιουργούν σοβαρά προβλήματα (επαρχιωτισμός, εθνικισμός). Τό φασιστικό κράτος στάθηκε χωρίς άμφιβολία, μέσα στον καπιταλισμό, ή πιο καταπληκτική προσπάθεια οικονομικής και πολιτικής επανεδαφικοποίησης. Άλλά και τό σοσιαλιστικό κράτος έχει κι αυτό τίσ δικές του μειονότητες, τίσ δικές του εδαφικότητες, πού άνασηματίζονται και στρέφονται εναντίον του, ή πού τό ίδιο τίσ ύποκειναι και τίσ όργανώνει (ρωσικός εθνικισμός, κομματική εδαφικότητα: τό προλεταριάτο κατόρθωσε νά συγκροτηθεί σέ ιδιαίτερη τάξη, βασικό μόνονάχα πάνω σέ τεχνητές νεο-εδαφικότητες· και παράλληλα, ή αστική τάξη επανεδαφικοποιείται με τίσ πιο αρχαϊκές κάποτε μορφές). Η περιφημη προσωποποίηση της έξουσίας μοιάζει με μίαν εδαφικότητα πού συνοδεύει τήν επανεδαφικοποίηση της μηχανής. "Αν είναι άλήθεια ότι ρόλος του σύγχρονου κράτους είναι νά ρυθμίζει τίσ άποκωδικομένες και άπεδαφικοποιημένες ροές, μιά άπό τίσ κύριες πλεуρες αυτού του ρόλου είναι νά επανεδαφικοποιεί, για νά εμποδίζει τίσ άποκωδικομένες ροές νά διαφεύγουν άπ' όλες τίσ μεριές της κοινωνικής αξιωματικής. Έχει κανείς τήν εντύπωση κάποτε πώς οί ροές κεφαλαίων θά στέλνονταν εύκολα στό φεγγάρι, αν δέν ύπήρχε τό καπιταλιστικό κράτος για νά τίσ ξαναφέρει πίσω στη γη. Λογούχαρη: άπεδαφικοποίηση των ροών χρηματοδότησης, αλλά επανεδαφικοποίηση διαμέσου της αγοραστικής δύναμης και των μέσων πληρωμής (ρόλος πού παίζουν οί κεντρικές Τράπεζες). Η: ή κίνηση άπεδαφικοποίησης πού πάει άπό τό κέντρο στην περιφέρεια συνοδεύεται άπό μιά περιφερειακή επανεδαφικοποίηση, άπό ένα είδος οικονομικής και πολιτικής άυτο-κεντροποίησης της περιφέρειας, είτε με τίσ νεοτεριστικές μορφές ενός κρατικού σοσιαλισμού ή κρατικού καπιταλισμού, είτε με τήν αρχαϊκή μορφή των τοπικών δυναστών. Στην άκραία περίπτωση, είναι άδύνατο νά ξεχωρίσουμε τήν άπεδαφικοποίηση άπό τήν επανεδαφικοποίηση, πού διαπλέκονται μεταξύ τους ή πού μοιάζουν με τήν καλή και τήν άνάποδη όψη μιάς και της ίδιας διαδικασίας.

Η ουσιαστική αυτή πλευρά της ρύθμισης άπό τό κράτος, ξεηγείται ακόμα καλύτερα αν καταλάβουμε πώς είναι έμμεσα θεμελιωμένη στην οικονομική και κοινωνική αξιωματική του καπιταλισμού σαν τέτοιου. Η ίδια ή σύζευξη των άπεδαφικοποιημένων ροών είναι εκείνη πού χαράζει αρχαϊκές ή τεχνητές νεο-εδαφικότητες. Ό Μάρξ άπόδειξε ποιά είναι ή βάση της καθαυτό πολιτικής οικονομίας: ή ανακάλυψη μιάς άφηρημένης

υποκειμενικής ουσίας του πλούτου, μέσα στην εργασία ή την παραγωγή – θά μπορούσαμε κάλλιστα να πούμε μέσα στην επιθυμία («Μιά τεράστια πρόοδος συντελέστηκε όταν ο Adam Smith απέρριψε κάθε προσδιορισμό της δραστηριότητας που δημιουργεί τον πλούτο, και εξέτασε τη σκέτη εργασία: όχι τη χειρωνακτική εργασία, ούτε την εμπορική εργασία, ούτε τη γεωργία, αλλά όλες τις δραστηριότητες δίχως διάκριση... την αφηρημένη καθολικότητα της δραστηριότητας που δημιουργεί πλούτο»)¹⁰⁴. Έτσι εξηγείται η τεράστια κίνηση αποκωδίκωσης ή απεδαφικοποίησης: η φύση του πλούτου δεν αναζητείται πιά από τη μεριά του αντικειμένου, σέ εξωτερικές συνθήκες, στην έδαφική μηχανή ή την τυραννική μηχανή. Άλλά ο Μάρξ προσθέτει άμέσως ότι η ουσιαστικά «κυνική» αυτή ανακάλυψη διορθώνεται με μία νέα έδαφικοποίηση, που λειτουργεί σαν ένας νέος φετιχισμός ή μία νέα «υποκρισία». Η παραγωγή ως αφηρημένη υποκειμενική ουσία, ανακαλύπτεται μονάχα στίς μορφές της ιδιοκτησίας που την αντικειμενοποιεί και πάλι, την άλλοτριώνει επανεδαφικοποιώντας την. Δέν είναι μόνο οί μερκαντιλιστές – άν και διαισθάνθηκαν την υποκειμενική φύση του πλούτου – που την είχαν προσδιορίσει σαν ιδιαίτερη δραστηριότητα, συνδεμένη ακόμα με μία τυραννική «χρηματοποιή» μηχανή· δέν είναι μόνο οί φυσιοκράτες – με μεγαλύτερη ακόμα διαίσθηση – που είχαν συνδέσει την υποκειμενική δραστηριότητα με μίαν έδαφική ή επανεδαφικοποιημένη μηχανή, κάτω από τη μορφή της γεωργίας και της γαιοκτησίας. Άλλά και ο ίδιος ο Adam Smith ανακαλύπτει την πραγματική φύση του πλούτου – αφηρημένη και υποκειμενική, βιομηχανική και απεδαφικοποιημένη – μόνον όταν την επανεδαφικοποιεί άμέσως στην άτομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. (Και από την άποψη αυτή, δέν μπορούμε να πούμε ότι η λεγόμενη κοινή ιδιοκτησία αλλάζει την κατεύθυνση αυτής της κίνησης). Κάτι παραπάνω: άν δέν μπαίνει πιά ζήτημα να γράψουμε την ιστορία της πολιτικής οικονομίας, αλλά την πραγματική ιστορία της αντίστοιχης κοινωνίας, αντιλαμβανόμαστε ακόμα καλύτερα γιατί ο καπιταλισμός δέν παύει να επανεδαφικοποιεί αυτό που απεδαφικοποιούσε απευθείας. Στο «Κεφάλαιο», ο Μάρξ αναλύει την πραγματική αίτια της διπλής αυτής κίνησης: από τη μία μεριά ο καπιταλισμός δέν μπορεί να προχωρήσει παρά μονάχα αναπτύσσοντας αδιάκοπα την υποκειμενική ουσία του αφηρημένου πλούτου – παραγωγή για την παραγωγή – δηλαδή «ή παραγωγή σαν αυτοσκοπός, ή άπόλυτη ανάπτυξη της κοινωνικής παραγωγικότητας της εργασίας»· από την άλλη όμως μεριά και ταυτόχρονα, δέν μπορεί να τό κάνει αυτό παρά μόνο στο πλαίσιο του ίδιου του περιερισμένου του σκοπού, ως καθορισμένου τρόπου παραγωγής, της

¹⁰⁴ K. Marx, *Introduction générale à la critique de l'économie politique*, Pléiade, I, σ. 258 κ.έ. Καί *Economie et philosophie*, Pléiade, II, σ. 71-75.

«παραγωγής για τό κεφάλαιο», της «άξιοποίησης του κεφαλαίου που ύπάρχει»¹⁰⁵. Άπό την πρώτη όψη του, ο καπιταλισμός δέν παύει να ξεπερνά τά ίδια του τά όρια, απεδαφικοποιώντας πάντα πιά πέρα, «διαστελλόμενος μέσα σέ μία κοσμοπολίτικη, καθολική ενέργεια, που ανατρέπει κάθε φραγμό και κάθε δεσμό»· από τη δεύτερη όμως όψη του, την άυστηρά συμπληρωματική, ο καπιταλισμός δέν παύει να έχει όρια και φραγμούς, έσωτερικούς, ένύπαρκτους, που – ακριβώς επειδή είναι ένύπαρκτοι – δέν μπορούν να ξεπεραστούν παρά αναπαραγόμενοι σέ διευρυνόμενη κλίμακα (όλο και περισσότερη επανεδαφικοποίηση, τοπική, παγκόσμια και πλανητική). Γι' αυτό και πιστεύουμε πως ο νόμος της τάσης για πτώση (του μέσου ποσοστού κέρδους), δηλαδή των όριών που δέν μπορεί κανείς ποτέ να τά φτάσει, αφού πάντα ξεπερνιούνται και πάντα αναπαράγονται, έχει, νομίζουμε, σαν συνέπεια και μάλιστα σαν άμηση εκδήλωση τη σύγχρονη ύπαρξη των δύο κινήσεων απεδαφικοποίησης και επανεδαφικοποίησης.

Άπ' όλα τά παραπάνω βγαίνει ένα σπουδαίο συμπέρασμα: ότι η κοινωνική άξιοματική των σύγχρονων κοινωνιών, είναι παγιδευμένη ανάμεσα σέ δυό πόλους και δέν παύει να ταλαντεύεται από τον έναν πόλο στον άλλο. Γεννημένες από την αποκωδίκωση και την απεδαφικοποίηση, πάνω στα έρείπια της τυραννικής μηχανής, οί κοινωνίες αυτές είναι παγιδευμένες ανάμεσα στο Urstaat, που θά ήθελαν να τό αναστήσουν σαν ένότητα έπικωδικωτική και επανεδαφικοποιητική, και τίς άσυγκράτητες ροές που τίς παρασέρνουν προς ένα άπόλυτο όριο. Ανακωδικώνουν μ' όλη τους τη δύναμη, με παγκόσμιες δικτατορίες, με τοπικούς δικτάτορες και με παντοδύναμη άστυνομία, ενώ ταυτόχρονα αποκωδικώνουν ή αφήνουν να αποκωδικώνονται οί ρευστές ποσότητες των κεφαλαίων τους και των πληθυσμών τους. Είναι παγιδευμένες ανάμεσα σέ δυό κατευθύνσεις: τον αρχαϊσμό και τον φουτουρισμό, τον νεο-αρχαϊσμό και τον τέως-φουτουρισμό, την παράνοια και τη σχιζοφρένεια. Τρικλίζουν ανάμεσα σέ δυό πόλους: τό τυραννικό παρανοϊκό σημείο, τό σημαίνον-σημείο του Τυράννου, που πασκίζουν να τό ξαναζωτανέψουν σαν κωδική ένότητα· τό σημείο-σχήμα του σχιζοφρενικού, σαν ένότητα αποκωδικωμένης ροής, σχίση, σημείο-στίγμα ή τομή-ροή. Στόν ένα πόλο σφίγγονται και φράζονται, αλλά διαρρέουν ή διαχέονται με τη βοήθεια του άλλου. Οί κοινωνίες αυτές δέν παύουν να είναι μαζί και καθυστερημένες και πρωτοπόρες¹⁰⁶. Πώς να συμβιβαστεί ή νοσταλγία και ή ανάγκη

¹⁰⁵ K. Marx, *Le Capital*, III, 3, Συμπεράσματα, Pléiade, II, σ. 1031-1032.

¹⁰⁶ Suzanne de Brunhoff, *La Monnaie chez Marx*, Ed. Sociales, 1967, σ. 147: «Γι' αυτό, στόν καπιταλισμό, ακόμα και ή πίστη, σαν σύστημα, συνενώνει έτερόκλητα στοιχεία, προκαπιταλιστικά (τό νόμισμα, τό χρηματεμπόριο) και μετακαπιταλιστικά (τό κύκλωμα της πίστης, θεωρούμενο σαν άνώτερη κυκλοφορία...). Έφαρ-

του Urstaat με τό αναγκαστικό και τό αναπόφευκτο πού έχει ή έκροή τής ροής; Τί πρέπει νά γίνει ώστε ή αποκωδίκωση και άπεδαφικοποίηση – συστατικά του συστήματος – νά μήν κάνουν τό σύστημα νά διαφύγει από κάποια ρωγή πού δέν έχει προβλέψει ή άξιωματική, και πού θά έφερεν σύγχυση στη μηχανή (ένας Κινέζος στόν όρίζοντα, ένας Κουδανός μέ πυραύλους, ένας Άραβας άεροπειρατής, ένας άπαγωγέας προξένου, ένας Μαύρος-Πάνθηρας, ένας Μάης '68, ή άκόμα και τοξικομανείς χίπιδες, όργισμένοι όμοφυλόφιλοι, κτλ.). Ταλαντευόμαστε άνάμεσα στίς παρανοϊκές άντιδραστικές ύπερφορτίσεις και τίς σχιζοφρενικές και επαναστατικές ύπόγειες φορτίσεις. Καί όχι μονάχα αυτό: δέν ξέρουμε ποτέ πώς πάνε από τή μιά μεριά κι από τήν άλλη, στους δυό διαφορούμενους πόλους του παραληρήματος, μέ τίς μεταμορφώσεις τους, τόν τρόπο πού ένας αρχαϊσμός ή ένα φολκλόρ, στή μιά ή τήν άλλη περίπτωση μπορούν νά φορτιστούν ξαφνικά μέ μιά επικίνδυνη προοδευτική άξία; Γιατί γυρίζουν τά πράγματα πρός τόν φασισμό ή τήν επανάσταση; – πρόκειται για τό πρόβλημα του καθολικού παραληρήματος, για τό όποιο κανένας δέν λείε λέξη, πρώτα άπ' όλα και πάνω άπ' όλα οι ψυχίατροι (πού δέν έχουν ιδέα για τό ζήτημα – και γιατί νά είχαν;). 'Ο καπιταλισμός, άλλά και ό σοσιαλισμός, ταλαντεύονται μέ άγωνία άνάμεσα στο τυραννικό σημαίνον, πού τό λατρεύουν, και τό σχιζοφρενικό σχήμα πού τους παρασέρνει. Έτσι, μπορούμε δικαιολογημένα νά ύποστηρίξουμε δυό προηγούμενα συμπεράσματα πού φαίνονται άντιφατικά. 'Από τή μιά μεριά, τό σύγχρονο κράτος άποτελεί μιάν πραγματική τομή πρός τά μπρός, σέ σχέση μέ τό τυραννικό κράτος, γιατί εκπληρώνει έτσι ένα ένυπαρκτο γίνεσθαι, τή γενικευμένη αποκωδίκωση των ροών, τήν άξιωματική του πού άντικαθιστά τώρα τους κώδικες, και τίς επικωδικώσεις. 'Από τήν άλλη όμως μεριά, δέν ύπηρεξε ποτέ (και δέν ύπάρχει) παρά ένα και μόνο κράτος, τό Urstaat, ό άσιατικός δεσποτικός σχηματισμός, πού άποτελεί, στο βάθος, τή μοναδική τομή όλόκληρης τής ιστορίας, άφού άκόμα και ή νεότερη κοινωνική άξιωματική δέν μπορεί νά λειτουργήσει παρά μόνο ανασταίνοντάς το σάν έναν από τους πόλους, πού άνάμεσά τους άσκει τήν ίδια της τήν τομή. Δημοκρατία, φασισμός ή σοσιαλισμός – ποιά άπ' όλα τούτα τά συστήματα δέν τό κυνηγά ή ιδέα του Urstaat σάν άφταστων πρότυπου; 'Ο άρχηγός τής άστυνομίας του τοπικού δικτάτορα Duvallier όνομαζόταν Desyr*.

Μέ άλλον όμως τρόπο ανασταίνεται ένα πράγμα, και μ' άλλον έχει γεννηθεί. 'Ως τώρα διακρίναμε τρεις μεγάλες κοινωνικές μηχανές, πού

μοσμένη στίς άνάγκες του καπιταλισμού, ή πίστη δέν είναι ποτέ πραγματικά σύγχρονη μέ τό κεφάλαιο. Τό σύστημα χρηματοδότησης, γεννημένο από τόν καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, παραμένει ένα νόθο κατασκευάσμα».

* 'Η λέξη, γραμμένη μέ ι άντί μέ υ, σημαίνει επιθυμία (Σημ. Γ.Κ.).

άντιστοιχούν μέ τους άγριους, τους βάρβαρους και τους πολιτισμένους. 'Η πρώτη είναι ή βρισκόμενη στη βάση έδαφική μηχανή, πού κωδίκώνει τίς ροές πάνω στο συμπαγές σώμα τής γής. 'Η δεύτερη είναι ή ύπερβατική αυτοκρατορική μηχανή, πού επικωδίκώνει τίς ροές πάνω στο συμπαγές σώμα του τυράννου και του μηχανισμού του – του Urstaat: αυτή έκτελεί τήν πρώτη μεγάλη κίνηση άπεδαφικοποίησης, άλλά μονάχα επειδή προσθέτει τήν άνώτερη ένότητά της στις έδαφικές κοινότητες, πού τίς διατηρεί μέ τή συνένωσή τους, τήν επικωδίκωσή τους και τήν ιδιοποίηση τής ύπερεργασίας. 'Η τρίτη είναι ή σύγχρονη ένύπαρκτη μηχανή, πού αποκωδίκώνει τίς ροές πάνω στο συμπαγές σώμα του κεφαλαίου-χρήματος: αυτή πραγματοποίησε τήν ένύπαρξη, μεάτρεψε τό άφηρημένο σε συγκεκριμένο και τό τεχνητό σε φυσικό, άντικαθιστώντας τους έδαφικούς κώδικες και τήν τυραννική επικωδίκωση μέ μιάν άξιωματική των αποκωδικομένων ροών, και μέ τή ρύθμιση των ροών αυτών· έκτελεί τή δεύτερη μεγάλη κίνηση άπεδαφικοποίησης, άλλά τούτη τή φορά επειδή δέν αφήνει νά άπομείνει τίποτε από τους κώδικες και τους επικώδικες. 'Ομως, αυτό πού δέν αφήνει νά άπομείνει, τό ξαναβρίσκει μέ τά δικά της πρωτότυπα μέσα· επανεδαφικοποιεί εκεί όπου έχει χάσει τίς έδαφικότητες, δημιουργεί νέους αρχαϊσμούς εκεί όπου έχει καταστρέψει τους παλιούς – και οι δυό ζευγαρώνονται. 'Ο ιστορικός λέει: όχι, τό σύγχρονο κράτος, ή γραφειοκρατία του, ή τεχνοκρατία του, δέν μοιάζουν μέ τό παλιό δεσποτικό κράτος. Σωστά, άφού στήν πρώτη περίπτωση πρόκειται για επανεδαφικοποίηση αποκωδικομένων ροών, ενώ στη δεύτερη, για επικωδίκωση έδαφικών ροών. Τό παράδοξο είναι ότι ό καπιταλισμός χρησιμοποιεί τό Urstaat για νά έκτελέσει τίς δικές του επανεδαφικοποιήσεις. 'Ατάραχη, όμως, ή σύγχρονη άξιωματική – στο βάθος τής ένύπαρξής της – αναπαράγει τό ύπερβατικό Urstaat, σάν όριό της, έσωτερικό τώρα, ή σάν έναν από τους πόλους της, πού άνάμεσά τους είναι αναγκασμένη νά ταλαντεύεται. Κάτω όμως από τήν άτάραχη και κυνική της όψη, βασανίζεται από μεγάλες δυνάμεις, πού συνιστούν τόν άλλο πόλο τής άξιωματικής, τίς άνωμαλίες της, τά άστοχημάτά της, καθώς και τίς πιθανότητές της νά εκραγεί, νά περάσει αυτό πού αποκωδικοώνει πέρα από τόν τοίχο των ένύπαρκτων ρυθμιστών της καθώς και των ύπερβατικών της άναστάσεων. 'Ο κάθε τύπος κοινωνικής μηχανής παράγει όρισμένο είδος παράστασης, πού τά στοιχεία της όργανώνονται στήν επιφάνεια του κοινωνικού σώματος: τό σύστημα συμπαράδηλωσης-σύνδεσης στήν άγρια έδαφική μηχανή, πού άντιστοιχεί στήν κωδίκωση των ροών· τό σύστημα ύπαγωγής-διάζευξης στη βάρβαρη τυραννική μηχανή, πού άντιστοιχεί στήν επικωδίκωση· τό σύστημα συνδιάταξης-σύζευξης στήν πολιτισμένη καπιταλιστική μηχανή, πού άντιστοιχεί στήν αποκωδίκωση των ροών. 'Απεδαφικοποίηση, άξιωματική και επανεδαφικοποίηση – αυτά είναι τά τρία στοιχεία πού βρισκονται στήν επι-

φάνεια της παράστασης της επιθυμίας, στο σύγχρονο κοινωνικό σώμα. Ξαναπέφτουμε έτσι στο ερώτημα: ποιά είναι, στην κάθε περίπτωση, η σχέση ανάμεσα στην κοινωνική παραγωγή και την επιθυμητική παραγωγή, εφόσον έχει γίνει δεκτό ότι η φύση τους είναι πάντα ταυτόσημη, αλλά και ότι ο ρυθμός τους είναι πάντα διαφορετικός; Είναι δυνατό η ταυτότητα φύσης να βρίσκεται στο άνωτατο σημείο, μέσα στο σύστημα της σύγχρονης καπιταλιστικής παράστασης, επειδή πραγματοποιείται «καθολικά» στην ένυπαρξη και στην έκροή των αποκοδικωμένων ροών; Ἄλλα είναι επίσης δυνατό η διαφορά συστήματος να είναι εδώ ή μεγαλύτερη, και η παράσταση αυτή να άσκει πάνω στην επιθυμία μία καταστολή-απώθηση πιο δυνατή από κάθε άλλη, επειδή επωφελούμενη από την ένυπαρξη και την αποκοδικώση, ή αντι-παραγωγή απλώθηκε σε όλη την παραγωγή – αντί να παραμένει εντοπισμένη μέσα στο σύστημα – αποδεσμεύοντας ένα τρομερό ενστικτο θανάτου, που διαποτίζει και συντρίβει τώρα την επιθυμία; Και τί είναι αυτός ο θάνατος που ξεπροβάλλει πάντα από τα μέσα, που όμως ξερχεται πάντα από τα έξω, και πού, στην περίπτωση του καπιταλισμού, ξεπροβάλλει με μεγαλύτερη άκρια δύναμη, αφού δεν καλοξέρει κανείς άκρια ποιο είναι τούτο το «έξω» που θά τον φέρει; Κοντολογίς, η γενική θεωρία της κοινωνίας είναι μία γενικευμένη θεωρία των ροών· πρέπει, σε συνάρτηση με την τελευταία αυτή, να υπολογίσουμε τη σχέση ανάμεσα στην κοινωνική παραγωγή και την επιθυμητική παραγωγή, τις παραλλαγές της σχέσης αυτής στην κάθε περίπτωση, τα όρια της σχέσης αυτής στο καπιταλιστικό σύστημα.

*
* *

Στην έδαφική μηχανή, ή και στην τυραννική, η οικονομική κοινωνική αναπαραγωγή δεν είναι ποτέ ανεξάρτητη από την ανθρώπινη αναπαραγωγή, από την κοινωνική μορφή της ανθρώπινης αναπαραγωγής. Ἡ οίκογένεια είναι λοιπόν μία άνοιχτή πρακτική, μία στρατηγική που συν-εξελίσσεται με το κοινωνικό πεδίο· οι σχέσεις έξ αίματος και έξ άγχιστείας συγγένειας είναι προσδιοριστικές, ή καλύτερα, «προσδιορισμένες για να είναι κυρίαρχες». Πράγματι, αυτό που σημαδεύεται, που έγγραφεται πάνω στο κοινωνικό σώμα, είναι οι ίδιοι οι παραγωγοί (ή οι μη-παραγωγοί), ανάλογα με την κοινωνική θέση της οίκογένειάς τους και τη θέση τους στην οίκογένεια. Ἡ διαδικασία της αναπαραγωγής δεν είναι άμεσα οικονομική, αλλά περνά μέσα από τους μη-οικονομικούς συντελεστές της συγγένειας. Κι αυτό δεν ισχύει μονάχα για την έδαφική μηχανή, και για τις τοπικές ομάδες που όρίζουν τη θέση του καθενός στην οικονομική κοινωνική αναπαραγωγή, ανάλογα με τη σειρά του από την

άποψη της έξ άγχιστείας ή της έξ αίματος συγγένειας, αλλά και για την τυραννική μηχανή, που τίς ενισχύει με τίς σχέσεις της νέας άγχιστείας και της άμεσης έξ αίματος συγγένειας (από εδώ και ο ρόλος της οίκογένειας του μονάρχη στην τυραννική επικωδίκωση, οι άδεδαιωτές της, που άνήκουν πάντα στην ίδια κατηγορία της νέας άγχιστείας). Δεν συμβαίνει όμως καθόλου τό ίδιο στο καπιταλιστικό σύστημα¹⁰⁷. Ἡ παράσταση δεν αναφέρεται πιά σ' ένα ξεχωριστό άντικείμενο, αλλά στην ίδια την παραγωγική δραστηριότητα. Τό κοινωνικό σώμα, σάν συμπαγές σώμα, γίνεται τώρα άμεσα οικονομικό, σάν κεφάλαιο-χρήμα· δεν άνέχεται καμιά άλλη προϋπόθεση. Αυτό που έγγράφεται ή σημαδεύεται, δεν είναι πιά οι παραγωγοί ή οι μη-παραγωγοί, αλλά οι δυνάμεις και τά μέσα παραγωγής – άφηρημένες ποσότητες που μετατρέπονται σε συγκεκριμένες με τη συσχέτιση ή σύζευξή τους: εργατική δύναμη ή κεφάλαιο, σταθερό κεφάλαιο ή μεταβλητό κεφάλαιο, κεφάλαιο με δεσμούς αίματος ή έξ άγχιστείας... Τό κεφάλαιο επωμίζεται τώρα τους δεσμούς άγχιστείας και αίματος. Προκύπτει έτσι μία «ιδιωτικοποίηση» της οίκογένειας, που παύει έτσι να δίνει την κοινωνική της μορφή στην οικονομική αναπαραγωγή: είναι απο-έπενδυμένη, έκτοπισμένη· για να μιλήσουμε στη γλώσσα του Ἄριστοτέλη, η οίκογένεια άποτελεί πιά μόνο τη μορφή της ύλης ή του ανθρώπινου ύλικού, που είναι τώρα ύποταγμένο στην αυτόνομη κοινωνική μορφή της οικονομικής αναπαραγωγής, και παίρνει τη θέση που η τελευταία αυτή της όρίζει. Δηλαδή, τά στοιχεία της παραγωγής και της αντι-παραγωγής δεν αναπαράγονται όπως οι ίδιοι οι άνθρωποι, αλλά χρησιμοποιούν τους ανθρώπους σάν άπλό ύλικό, που η μορφή της οικονομικής αναπαραγωγής τό προ-όργανώνει μ' έναν τρόπο δόλοτελα διαφορετικό από εκείνον που χρησιμοποιεί για την ανθρώπινη αναπαραγωγή. Κι άκριβώς επειδή είναι «ιδιωτικοποιημένη» και έκτοπισμένη, η μορφή του ύλικού ή της ανθρώπινης αναπαραγωγής δημιουργεί ανθρώπους που εύκολα μπορούν να θεωρηθούν ίσοι μεταξύ τους· αλλά μέσα στο ίδιο τό πεδίο, η μορφή της οικονομικής αναπαραγωγής έχει κίόλας προσχηματίσει τη μορφή του ύλικού για να γεννήσει εκεί που πρέπει τόν κεφαλαιούχο σάν παράγωγη συνάρτηση του κεφαλαίου, και τόν εργάτη σάν παράγωγη συνάρτηση της εργατικής δυνάμης κτλ., με τέτοιο τρόπο ώστε η οίκογένεια έχει έλεγχει προκαταβολικά από την ταξική έραρχία (και μ' αυτήν την έννοια ο διαχωρισμός είναι ή μοναδική πηγή της ίσότητας...) ¹⁰⁸.

¹⁰⁷ Βλ. τη διαφορετική άνάλυση των τρόπων παραγωγής από τόν Emmanuel Terray στο έργο του *Le Marxisme devant les sociétés primitives*, σ. 140-155 (γιατί, στίς προ-καπιταλιστικές κοινωνίες, «η αναπαραγωγή της οικονομικής και κοινωνικής δομής έξαρτιέται, σε μεγάλο βαθμό, από τίς συνθήκες όπου πραγματοποιείται ή φυσική αναπαραγωγή της ομάδας»).

¹⁰⁸ Για την παραγωγή του κεφαλαίου κτλ., βλ. K. Marx, *Principes d'une*

‘Ο έκτοπισμός αυτός της οικόγενειας από το κοινωνικό πεδίο αποτελεί και τή μεγαλύτερή της κοινωνική «εύκαιρία». Γιατί μονάχα μέσα στις συνθήκες αυτές, δλόκληρο το κοινωνικό πεδίο θά μπορούσε νά εφαρμοστεί στην οικόγένεια. Τά άτομικά πρόσωπα είναι πρώτα απ’ όλα κοινωνικά πρόσωπα, δηλαδή συναρτησείς παράγωγες τών άφηρημένων ποσοτήτων. Οί ίδιες γίνονται συγκεκριμένες, μέσα στη σχέση ή στην αξιωματική τών ποσοτήτων αυτών, μέσα στη σύζευξή τους. Είναι κυριολεκτικά, περιγράμματα ή εικόνες πού δημιουργούνται από σημεία-στίγματα, τομές-ροές, καθαρά «σχήματα» του καπιταλισμού: ο κεφαλαλιούχος ως προσωποποιημένο κεφάλαιο – δηλαδή ως συνάρτηση παράγωγη της ροής του κεφαλαίου· ο εργάτης, ως προσωποποιημένη δύναμη εργασίας – συνάρτηση παράγωγη της ροής εργασίας. ‘Ο καπιταλισμός γεμίζει έτσι το έσωτερικό πεδίο του μέ εικόνες: ακόμα και ή άθλιότητα, ή άπελπισία, ή έξεγερση και, από τήν άλλη μεριά, ή θία και ή καταπίεση πού άσκει τό κεφάλαιο, γίνονται εικόνες άθλιότητας, άπελπισίας, έξεγερσης, θίας ή καταπίεσης. ‘Αρχίζοντας όμως από τά μη-εικαστικά αυτά σχήματα ή από τίς τομές-ροές πού τά παράγουν, οί εικόνες αυτές θά γίνουν οί ίδιες παριστάνουσες και άναπαραγωγικές, μόνο άν μορφοποιήσουν τό ανθρώπινο ύλικό, πού ή ειδική μορφή του άναπαραγωγής ξαναπέφτει έξω από τό κοινωνικό πεδίο, πού ώστόσο τήν προσδιορίζει. Τά ιδιωτικά πρόσωπα είναι επομένως εικόνες δεύτερης κατηγορίας, εικόνες εικόνων, δηλαδή *ομοιώματα* πού άποκτούν έτσι τήν ικανότητα νά άναπαραστήσουν τήν πρωτοβάθμια εικόνα τών κοινωνικών προσώπων. Τά ιδιωτικά αυτά πρόσωπα είναι ρητά προσδιορισμένα στον τόπο της στενής οικόγενειας, όπως πατέρας, μητέρα, παιδί. ‘Αντί όμως ή οικόγένεια αυτή, νά είναι μιά στρατηγική πού, μέ άγχιστείες και έξ αίματος συγγένειες, νά ανοίγεται σε δλόκληρο τό κοινωνικό πεδίο, νά συνεξελλίσσεται μ’ αυτό και νά συνάπτει τίς συντεταγμένες του, δέν είναι πιά, θά λέγαμε, παρά μιά άπλή τακτική, πού πάνω της ξανακλείνει τό κοινωνικό πεδίο, εφαρμόζει σ’ αυτήν τίς αυτόνομες του άπαιτήσεις άναπαραγωγής και τή συνάπτει μέ όλες του τίς διαστάσεις. Οί άγχιστείες και οί έξ αίματος συγγένειες δέν έξαρτιόνται πιά από τούς ανθρώπους, αλλά από τό χρέμα· έτσι, ή οικόγένεια γίνεται ένας μικρόκοσμος, ικανός νά εκφράζει αυτό πού πιά δέν έξουσιάζει. ‘Από μίαν όρισμένη άποψη, ή κατάσταση δέν έχει αλλάξει: γιατί αυτό πού επενδύεται μέ διάμεσο τήν οικόγένεια, είναι πάντα τό κοινωνικό, οίκονομικό, πολιτικό και πολιτιστικό πεδίο, οί τομές του και οί ροές του. Τά ιδιωτικά πρόσωπα είναι μιά ψευδαίσθηση, εικόνες εικόνων ή παράγωγα παραγώνων. ‘Από μίαν άλλη όμως άποψη, όλα έχουν αλλάξει, γιατί ή οικόγένεια αντί νά άποτελεί τούς δεσπόζον-

critique de l' économie politique, Pléiade I, σ. 357-358, και *Τό Κεφάλαιο*, I, 7, κεφ. 24, Pléiade I, σ. 1095-1096.

τες παράγοντες της κοινωνικής άναπαραγωγής και νά τούς άναπτύσσει, περιορίζεται στο νά εφαρμόζει και νά περιλαμβάνει τούς παράγοντες αυτούς στον δικό της τρόπο άναπαραγωγής. Πατέρας, μητέρα και παιδί γίνονται έτσι τό ομοίωμα τών εικόνων του κεφαλαίου («ο Κύριος Κεφάλαιο, ή Κυρία Γή», και τό παιδί τους, ο ‘Εργάτης...): έτσι, οί εικόνες δέν διακρίνονται πιά καθόλου μέσα στην επιθυμία πού είναι προσδιορισμένη για νά επενδύει μονάχα τό ομοίωμα. Οί οικόγενειακοί προσδιορισμοί γίνονται τώρα ή εφαρμογή της κοινωνικής αξιωματικής. ‘Η οικόγένεια μετατρέπεται σε ύποσύνολο στο όποιο εφαρμόζεται τό σύνολο του κοινωνικού πεδίου. Και όπως ο καθένας έχει – ιδιωτικά – έναν πατέρα και μιά μητέρα, υπάρχει τώρα ένα διανεμητικό ύποσύνολο, πού άπομεινείται για τόν καθένα τό συλλογικό σύνολο τών κοινωνικών προσώπων, πού κλείνει τόν κύκλο αυτού του συνόλου και άνακατεύει τίς εικόνες του. ‘Ολα επανέγονται στο τρίγωνο «πατέρας-μητέρα-παιδί», πού άντηχει άπαντώντας «μαμμά-μαμά» κάθε φορά πού τό διεγείρουν μέ τίς εικόνες του κεφαλαίου. Κοντολογίς, ο Οιδίποδας καταφθάνει: γεννιέται μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα από τήν εφαρμογή τών κοινωνικών εικόνων της πρώτης κατηγορίας στις ιδιωτικές οικόγενειακές εικόνες της δεύτερης κατηγορίας. Είναι τό σύνολο άφιξης πού άνταποκρίνεται σ’ ένα σύνολο άφετηρίας κοινωνικά προσδιορισμένο. Είναι ο μύχιος άποικιακός σχηματισμός μας, πού άντιστοιχεί στη μορφή της κοινωνικής κυριαρχίας. Είμαστε όλοι μας μικρές άποικίες, και ο Οιδίποδας είναι εκείνος πού μάς άποικίζει. ‘Οταν ή οικόγένεια παύει νά είναι μιά μονάδα παράγωγής και άναπαραγωγής, όταν στην οικόγένεια ή σύζευξη ξαναπαίρνει τό νόημα μιάς άπλης μονάδας κατανάλωσης, τότε καταναλίσκουμε μαμμά-μαμά. Στο σύνολο άφετηρίας υπάρχει τό άφεντικό, ο άρχηγός, ο παπάς, ο άστυνόμος, ο φορατζής, ο στρατιώτης, ο εργάτης, όλες οί μηχανές και όλες οί έδαφικότητες, όλες οί κοινωνικές εικόνες της κοινωνίας μας· αλλά στο σύνολο άφιξης – στο έσοχατο όριο – υπάρχει μονάχα ο μπαμπάς, ή μαμά κι’ εγώ, τό τυραννικό σημείο πού περισυλλέγει ο μπαμπάς, ή ύπολειμματική έδαφικότητα πού τήν άναλαμβάνει ή μαμά, και τό εγώ, διακεμένο, κομματιασμένο, εννουχιμένο. Νά είναι άραγε ή πράξη αυτή της κάμψης, του διπλώματος ή της εφαρμογής, πού κάνει τόν Λακάν νά λέει – προδίνοντας θεληματικά τό μυστικό της ψυχανάλυσης ως εφαρμοσμένης αξιωματικής: αυτό πού φαίνεται «νά λειτουργεί πιο ελεύθερα στον λεγόμενο άναλυτικό διάλογο, έξαρτιέται, στην πραγματικότητα, από ένα ύπόδαθρο πού μπορεί νά άναχθεί θαυμάσια σε μερικές βασικές τυποποιησμες άρθρώσεις»¹⁰⁹. ‘Ολα είναι προσχηματισμένα, προκαταβολικά διευθετημένα. Τό κοινωνικό πεδίο όπου ο καθένας ενεργεί και πάσχει σαν συλλογικός φορέας έκφρασης,

¹⁰⁹ J. Lacan, *Lettres de l'école freudienne*, 7 του Μάρτη 1970, σ. 42.

φορέας παραγωγής και αντι-παραγωγής, ξεπέφτει στο οιδιπόδειο, όπου ο καθένας τώρα παγιδευμένος στη γωνιά του, κομμένος σύμφωνα με τη γραμμή που τον διαιρεί σε άτομικό υποκείμενο του εκφερόμενου και σε άτομικό υποκείμενο της εκφοράς. Το υποκείμενο του εκφερόμενου είναι το κοινωνικό πρόσωπο, και το υποκείμενο της εκφοράς είναι το ιδιωτικό πρόσωπο. «Ώστε» είναι ο πατέρας σου, ώστε είναι η μητέρα σου, ώστε είσαι εσύ: η οικογενειακή σύζευξη προκύπτει από τις καπιταλιστικές συζεύξεις, έφόσον αυτές εφαρμόζονται στα «ιδιωτικοποιημένα» πρόσωπα. Κι είμαστε βέβαιοι πώς θα ξαναβρίσκουμε παντού το «μαμπάς-μαμά-εγώ», αφού όλα έχουν εφαρμοστεί σ' αυτό. Το βασίλειο των εικόνων, να ποιός είναι ο καινούριος τρόπος που ο καπιταλισμός χρησιμοποιεί τις σχίσεις και εκπρέπει τις ροές: ετερόκλητες εικόνες, εικόνες που επανέγονται σε εικόνες, έτσι που – στο τέλος της διαδικασίας – το μικρό εγώ του καθενός, αναφερόμενο στο «πατέρα-μητέρα» του, να είναι πραγματικά το κέντρο του κόσμου. Πολύ πιο ύπουλη από το υπόγειο βασίλειο των φετίχ της γής ή από το ούρανο βασίλειο των ειδώλων του Τυράννου, εμφανίζεται τώρα η οιδιπόδεια-ναρκισσική μηχανή: «φτάνουν πιά οι γλυφές και τα ιερόγλυφα... θέλουμε την αντικειμενική αλήθεια... δηλαδή την ιδέα-Κόντακ... Για κάθε άντρα, για κάθε γυναίκα, το Σύμπαν είναι μονάχα αυτό που περιβάλλει την απόλυτη μικρή εικόνα του έαυτού του ή του έαυτού της... Μιά εικόνα! Ένα στιγμιότυπο-Κόντακ μέσα σε μία παγκόσμια ταινία από στιγμιότυπα»¹¹⁰. Ο καθένας, σάν ένας τριγωνισμένος μικρόκοσμος, το ναρκισσικό εγώ συγχέεται με το οιδιπόδειο υποκείμενο.

Το οιδιπόδειο επιτέλους..., είναι τελικά μία πολύ άπλη υπόθεση, και πραγματικά μπορεί πολύ εύκολα να τυποποιηθεί. Έπηρεάζει όμως ολόκληρη την Ίστορία. Είδαμε παραπάνω με ποιάν έννοια η σχιζοφρένεια αποτελεί το απόλυτο όριο κάθε κοινωνίας, καθώς διοχετεύει αποκωδικομένες και απεδαφικοποιημένες ροές – που τις επιστρέφει στην επιθυμητική παραγωγή, στο «όριο» της κάθε κοινωνικής παραγωγής· κι ακόμα, ότι ο καπιταλισμός είναι το σχετικό όριο κάθε κοινωνίας, καθώς αξιωματοποιεί τις αποκωδικοποιημένες ροές και επανεδαφικοποιεί τις απεδαφικοποιημένες ροές. Γι' αυτό ο καπιταλισμός βρίσκει στη σχιζοφρένεια το ίδιο το έξωτερικό του όριο που δεν παύει να το αποκρούει και να το εμποδίζει ενώ ο ίδιος παράγει τα έσωτερικά όριά του που ολοένα τα μετατοπίζει και τα διευρύνει. Άλλά και για έναν άλλο λόγο ο καπιταλισμός χρειάζεται ένα μετατοπισμένο έσωτερικό όριο: για να εξουδετερώσει ή να αποκρούσει το απόλυτο έξωτερικό όριο – το σχιζοφρενικό όριο

¹¹⁰ D.H. Lawrence, «Art et moralité», 1925, γαλλ. μετάφρ. στο *Eros et les chiens*, εκδ. Bourgois, σ. 48-50. (Για την «πραγματικότητα» του σύγχρονου ανθρώπου – εικόνα ετερόκλητη και παραδάλι – βλ. Nietzsche, *Ζαρωτούστρα*, II, «Για τη χώρα του πολιτισμού».)

– έχει ανάγκη να το έσωτερικεύσει, τούτη τη φορά περιορίζοντάς το και περνώντας το, όχι πιά ανάμεσα στην κοινωνική παραγωγή και την επιθυμητική παραγωγή, που άποσπάται απ' αυτό, αλλά στο έσωτερικό της κοινωνικής παραγωγής, ανάμεσα στη μορφή της κοινωνικής αναπαραγωγής και τη μορφή μιās οικογενειακής αναπαραγωγής, στην οποία επανέγεται η πρώτη – ανάμεσα στο κοινωνικό σύνολο και το ιδιωτικό ύποσύνολο στο οποίο εφαρμόζεται. Το οιδιπόδειο είναι το μετατοπισμένο ή έσωτερικευμένο όριο, και η επιθυμία παγιδεύεται απ' αυτό. Το οιδιπόδειο τρίγωνο είναι η μύχια και η ιδιωτική έδαφικότητα που ανταποκρίνεται σε όλες τις προσπάθειες κοινωνικής επανεδαφικοποίησης του καπιταλισμού. Όριο μετατοπισμένο, αφού είναι το μετατοπισμένο παριστανόμενο της επιθυμίας – τέτοιο υπήρξε πάντα το οιδιπόδειο για κάθε σχηματισμό. Στους πρωτόγονους όμως σχηματισμούς, το όριο αυτό παραμένει μη-κατειλημμένο, γιατί οι ροές είναι κωδικομένες και ο μηχανισμός της έξ' άγχιςτίας και έξ' αίματος συγγένειας διατηρεί τις πλατειές οικογένειες στην κλίμακα των προσδιορισμών του κοινωνικού πεδίου, εμποδίζοντας κάθε δευτερεύουσα επαναγωγή των τελευταίων στις πρώτες. Στους τυραννικούς σχηματισμούς, το οιδιπόδειο όριο είναι κατειλημμένο αλλά μονάχα συμβολικά – κανένας δεν το «ζει» ούτε και το κατοικεί – γιατί η αυτοκρατορική αίμομιξία εκτελεί, μίαν επικωδίκωση που καλύπτει, με τη σειρά της, ολόκληρο το κοινωνικό πεδίο (άπωθητική παράσταση): οι τυπικές πράξεις μεταγωγής, παρεκβολής (extrapolation) κτλ., που θα άποτελέσουν άργότερα μέρος του οιδιπόδειου, σκιαγραφούνται από τώρα κιόλας, αλλά σ' ένα χώρο συμβολικό, όπου σχηματίζεται το αντικείμενο των ύψωμάτων. Και μόνο στον καπιταλιστικό σχηματισμό το οιδιπόδειο όριο είναι κατειλημμένο, κατοικείται και βιώνεται, με την έννοια ότι οι κοινωνικές εικόνες που παράγονται από τις αποκωδικοποιημένες ροές, επανέγονται πραγματικά σε περιορισμένες οικογενειακές εικόνες, που τις επενδύει η επιθυμία. Σ' αυτό το σημείο του φαντασιακού σχηματίζεται το οιδιπόδειο, που ταυτόχρονα ολοκληρώνει την άποδημία του στα βαθύτερα στοιχεία της παράστασης: το μετατοπισμένο παριστανόμενο γίνεται έτσι παριστάνον της επιθυμίας. Αυτόνοητο είναι λοιπόν ότι τούτο το γίνεσθαι ή αυτή η συγκρότηση δεν είναι δυνατό να γίνουν μέσα στα φαντασιακά είδη των πρωτύπων κοινωνικών σχηματισμών, αφού το φαντασιακό οιδιπόδειο προκύπτει από ένα τέτοιο γίνεσθαι – ποτέ το αντίστροφο. Το οιδιπόδειο δεν έρχεται από μία ροή σκατών ή από ένα κύμα αίμομιξίας, αλλά από τις αποκωδικοποιημένες ροές του κεφαλαίου-χρήματος. Τα κύματα αίμομιξίας και σκατών παράγονται μόνο σάν δευτερεύοντα στοιχεία, έπειδή παρασύρουν τα ιδιωτικά αυτά πρόσωπα στα όποια επανέγονται ή εφαρμόζονται οι ροές του κεφαλαίου (γι' αυτό και είναι άπόλυτα παραμορφωμένη ή πολύπλοκη προέλευση της ψυχαναλυτικής έξίσωσης σκατά = χρήμα: στην πραγμα-

τικότητα πρόκειται για ένα σύστημα από συναντήσεις ή συζεύξεις, από παράγωγα ή συνισταμένες ανάμεσα σε αποκωδικοποιημένες ροές).

Μέσα στο οιδιπόδειο άνακεφαλαιώνονται οι τρεις καταστάσεις ή οι τρεις μηχανές. Γιατί το οιδιπόδειο προετοιμάζεται στην έδαφική μηχανή, σάν κενό, μή-κατειλημμένο όριο· σχηματίζεται στην τυραννική μηχανή σάν συμβολικά κατειλημμένο όριο· αλλά πληροϋται και πραγματοποιείται μόνο όταν γίνεται φαντασιακό οιδιπόδειο της καπιταλιστικής μηχανής. Η τυραννική μηχανή διατηρούσε τις πρωτόγονες έδαφικότητες, και η καπιταλιστική μηχανή άνασταίνει τό Urstaat σάν έναν από τους πόλους της άξιοματικής της· μιά από τις εικόνες της είναι τώρα ο Τύραννος. Γι' αυτό και όλα στοιδιάζονται μέσα στο οιδιπόδειο, όλα θρίσκονται μέσα στο οιδιπόδειο, πού είναι ακριδώς τό άποτέλεσμα της παγκόσμιας Ιστορίας, αλλά μόνο μέ την ιδιαίτερη έννοια πού είναι ήδη τέτοιο άποτέλεσμα κι ο καπιταλισμός. Έχουμε έδω όλη τή σειρά, φετίχ, είδωλα, εικόνες και όμοιώματα. Οι έδαφικοί φετιχισμοί, τά τυραννικά είδωλα ή σύμβολα, όλα περιλαμβάνονται στις εικόνες του καπιταλισμού, πού τά σπρώχνει και τά άνάγει στο οιδιπόδειο όμοίωμα. 'Ο έκπρόσωπος της τοπικής ομάδας είναι ο Λάιος, ή έδαφικότητα ή 'Ιοκάστη, ο τύραννος ο ίδιος ο Οιδίποδας – «παρδαλή άπεικόνιση όλων εκείνων πού πίστεψαν ποτέ οι άνθρωποι». Δέν είναι παράξενο ότι ο Freud άναζήτησε στον Σοφοκλή τήν κεντρική εικόνα του Οιδίποδα-τυράννου – τόν μύθο πού έγινε τραγωδία – για τήν άκτίνωση προς δύο αντίθετες κατευθύνσεις: τελετουργική πρωτόγονη κατεύθυνση του *Totém και Ταμπού*, και ιδιωτική κατεύθυνση του σύγχρονου ανθρώπου πού όνειρεύεται (ο Οιδίποδας μπορεί να είναι μύθος, τραγωδία, όνειρο: εκφράζει πάντα τή μετατόπιση του όριου). 'Ο Οιδίποδας δέν θά ήταν τίποτε άν ή συμβολική θέση ενός αντικειμένου των ύψωμάτων, μέσα στην τυραννική μηχανή, δέν καθιστούσε πρώτα-πρώτα έφικτές τις έέργειες του «διπλώματος» και της επαναγωγής πού θά τό συγκροτήσουν μέσα στο σύγχρονο πεδίο: *αίτια* του τριγωνισμού. Από έδω και ή τεράστια σημασία, αλλά και ή άπροσδιοριστία, τό άναποφάνσιμο της θεωρίας του μεγαλύτερου καινοτόμου της ψυχανάλυσης, πού τοποθετεί τό μετατοπισμένο όριο άνάμεσα στο συμβολικό και τό φαντασιακό, άνάμεσα στον συμβολικό εύνουχισμό και τό φαντασιακό οιδιπόδειο. Γιατί, στην κατηγορία του τυραννικού σημαίνοντος, ο εύνουχισμός σάν νόμος του Τυράννου ή εκδήλωση του αντικειμένου των ύψωμάτων, είναι στην πραγματικότητα ο άπαρέγκλιτος όρος για τις οιδιπόδειες εικόνες πού θά ξετυλιχτούν στο πεδίο ένυπαρξης όταν τό σημαίνουν, μέ τήν άποχώρησή του θά τό άφήσει άκάλυπτο. Άγγίζω τήν έπιθυμία όταν φτάνω στον εύνουχισμό...! Τι άλλο σημαίνει ή έξίσωση έπιθυμία-εύνουχισμός, παρά μιά πραγματικά εκπληκτική πράξη, πού τοποθετεί ξανά τήν έπιθυμία κάτω από τόν νόμο του τυράννου, εισάγει τήν έλλειψη στα βαθύτερα

στρώματα της έπιθυμίας, και μάς σώζει από τό οιδιπόδειο χάρη σε μιάν άπίστευτη παλινδρόμηση. Άπίστευτη και μεγαλοφυή: έπρεπε να τό κάνω, «κάνεις δέν με δόθησε», όπως λέει ο Lacan, για να άποτινάξω τόν ζυγό του Οιδίποδα και να τόν όδηγήσω στο σημείο να κάνει τήν αυτοκριτική του. Αυτό όμως μοιάζει με τή ιστορία των άντιστασιακών πού, στην προσπάθειά τους να καταστρέψουν έναν ήλεκτρικό στόλο, τοποθετούν τόσο καλά τις εκρηκτικές ύλες ώστε ο στόλος άνατινάζεται και ξαναπέφτει στην τρύπα του! Από τό συμβολικό ως τό φαντασιακό, από τόν εύνουχισμό ως τόν Οιδίποδα, από τήν εποχή της τυραννίας ως τόν καπιταλισμό ύπάρχει – αντίστροφα – μιά πρόοδος πού άναγκάζει τό αντικείμενο των ύψωμάτων, αυτό πού υπερλίπταται και έπικωδώνει, να άποτραδηχτεί και να δώσει τή θέση του σ' ένα κοινωνικό πεδίο έγκλεισμού, όπου οι αποκωδικοποιημένες ροές σχηματίζουν εικόνες, και τις επαναγουν. Από έδω και οι δύο όψεις του σημαίνοντος: υπερβατικό αντικείμενο άκινήτοποιημένο, παγιωμένο σ' ένα άνώτατο σημείο πού κατανέμει τήν έλλειψη· και αυτόνομο σύστημα από σχέσεις άνάμεσα σε έλαχιστότατα στοιχεία πού πληροϋν τό άκάλυπτο πεδίο (σάν να περνούμε – σύμφωνα με τήν παράδοση – από τό 'Ον του Παρμενίδη στα άτομα του Δημόκριτου).

'Υπερβατικό αντικείμενο, όλο και πιο πνευματικό, για ένα πεδίο δυνάμεων όλο και πιο κλειστό, όλο και πιο έσωτερικευμένο: αυτή είναι ή έξέλιξη της άτέρμονης όφειλής – περνώντας από τόν Καθολικισμό, και άργότερα από τή Μεταρρύθμιση. Η άκραία πνευματικοποίηση του τυραννικού κράτους, ή άκραία έσωτερίκευση του καπιταλιστικού πεδίου – αυτά προσδιορίζουν τήν ένοχη συνείδηση. Η ένοχη συνείδηση δέν είναι τό αντίθετο του κυνισμού: είναι – στα ιδιωτικά πρόσωπα – τό σύστοιχο του κυνισμού των κοινωνικών προσώπων. Όλες οι κυνικές μέθοδες της ένοχης συνείδησης, όπως τις άνέλυσαν, πρώτα ο Nietzsche και άργότερα ο Lawrence και ο Miller, για να όρσουν τόν πολιτισμένο ευρωπαίο άνθρωπο – τό βασίλειο των εικόνων και ή ύπνωση, ή νάρκη πού μεταδίδουν – τό μίσος για τή ζωή, για ότιδήποτε είναι έλεύθερο, για ότιδήποτε περνά και κυλά· ή καθολική διάχυση του ένστίκτου του θανάτου – ή κατάθλιψη, ή ένοχη πού χρησιμοποιείται σαν μέσο μεταδοτικό, τό φίλημα του βρυκόλακα: δέν ντρέπεται νασαι ευτυχισμένος; πάρε παράδειγμα από μένα, δέν πρόκειται να σ' αφήσω από τά χέρια μου προτού πεις κι εσύ «έγώ φταίω», ή άπαίσιμα μεταδοτικότητα των καταθλιπτικών, ή νεύρωση, μόνη άρρώστια πού άρρωσταίνει και τους άλλους – ή έπιτρεπτική δομή: να μπορώ να έξαπατώ, να κλέβω, να σφάζω, να σκοτώνω! αλλά πάντα στο όνομα της κοινωνικής τάξης και για να είναι ο μπαμπάς και ή μαμά περήφανοι για μένα – ή διπλή κατεύθυνση πού δίνεται στη μνησικακία, στροφή ενάντια στον εαυτό μας και προβολή ενάντια στον άλλο: ο πατέρας πέθανε, έγώ φταίω, ποιός τόν σκότωσε; εσύ φταίς,

φταίει ο Έβραϊός, ο Άραβας, ο Κινέζος, όλα τα τερτίπια του ρατσισμού και της φυλετικής διάκρισης – ή ποταπή επιθυμία να σ' αγαπούνε, να ψευτοκλαίς επειδή δεν σ' αγαπούνε αρκετά, επειδή δεν συναντάς «κατανόηση», και η κατάντια της σεξουαλικότητας σε «δρώμικο μικρό μυστικό», δηλ αυτή η *ψυχολογία του παπᾶ* – όλα τούτα τά μέσα, βρίσκουν γόνιμη γῆ και τροφή στο οιδιπόδειο. Όλα τούτα τά μέσα εξυπηρετούν και αναπτύσσονται στην ψυχανάλυση: αυτή είναι η καινούρια μορφή του «άσκητικού ιδανικού». Τό λέμε ακόμα μία φορά, δεν είναι η ψυχανάλυση που επινοεί τό οιδιπόδειο: τού δίνει μόνο μία τελευταία έδαφικότητα, τό ντιβάνι, σάν ένα τελευταίο νόμο, και τόν ψυχαναλυτή τύραννο και εισπράκτορα του χρήματος. Άλλά η μητέρα σάν όμοίωμα της έδαφικότητας, και ο πατέρας σάν όμοίωμα του τυραννικού νόμου, μαζί μέ τό κομματιασμένο, διχασμένο, εύνουχισμένο εγώ, είναι προϊόντα του καπιταλισμού, γιατί αυτός οργανώνει μιάν επιχείρηση που δεν έχει αντίστοιχο στους άλλους κοινωνικούς σχηματισμούς. Στους άλλους σχηματισμούς η οικογενειακή κατάσταση δεν είναι παρά ένα ερέθισμα για την επένδυση της επιθυμίας στο κοινωνικό πεδίο: τά οικογενειακά είδωλα λειτουργούν μόνον όταν ανοίγονται σε κοινωνικά είδωλα, που μ' αυτά ζευγαρώνονται ή αναμετρούνται σε αγώνες και συμβιδιασμούς· έτσι, αυτό που επενδύεται μέσα από τίς οικογενειακές τομές και τμήματα, είναι οι οικονομικές, πολιτικές, πολιτιστικές τομές του πεδίου όπου είναι θυθισμένες (βλ. τή σχιζο-άνάλυση του Ndembu). Τό ίδιο γίνεται ακόμα και στις περιφερειακές ζώνες του καπιταλισμού: εκεί η προσπάθεια του άποικιστή να εξοιδιποδίσει τόν ιθαγενή – αφρικανικό οιδιπόδειο – αντικρούεται από τή διάλυση της οικογένειας, σύμφωνα μέ τή λογική της κοινωνικής εκμετάλλευσης και καταπίεσης. Στο μαλακό όμως κέντρο του καπιταλισμού – στις εύκρατες άστικές περιοχές – η άποικία γίνεται οικεία και ιδιωτική, έσωτερικεύεται στον καθένα: και τότε η ροή της επένδυσης της επιθυμίας, που πάει από τό οικογενειακό ερέθισμα ως την κοινωνική όργάνωση (ή άποδιοργάνωση) *καλύπτεται*, κατά κάποιον τρόπο, από μιάν *αναρροή* που επανάγει την κοινωνική επένδυση στην οικογενειακή επένδυση, σάν ψευδο-όργανωτής. Η οικογένεια γίνεται τώρα ο χώρος έπίσχεσης και συνήχησης όλων των κοινωνικών προσδιορισμών. Έργο της αντιδραστικής επένδυσης του καπιταλιστικού πεδίου, είναι να εφαρμόσει όλα τά κοινωνικά είδωλα στα όμοιώματα της περιορισμένης οικογένειας, έτσι που όπου και να στραφείς να μη βρίσκεις παρά μονάχα «μπαμπάς-μαμά»: αυτή την οιδιπόδεια σαπίλα που κολλᾶ στο πετσί μας. Ναι, πόθησα τή μητέρα μου και θέλησα να σκοτώσω τόν πατέρα μου· ένα μόνο υποκείμενο έκφρασης, ο Οιδίποδας, για όλα τά καπιταλιστικά έκφραζόμενα, και άνάμεσα στα δύο, η τομή της επαναγωγής – ο εύνουχισμός.

Ό Μάρξ έλεγε: η ύπηρεσία του Λουθήρου, είναι ότι προσδιόρισε την

ούσία της θρησκείας, όχι πιά από την πλευρά του αντικειμένου αλλά σάν έσωτερική θρησκευτικότητα· η ύπηρεσία του Adam Smith και του Ricardo, είναι ότι προσδιόρισαν την ουσία η τή φύση του πλούτου, όχι πιά σάν αντικειμενική φύση, αλλά σάν άφηρημένη και άπεδαφικοποιημένη υποκειμενική ουσία, *παραγωγική δραστηριότητα γενικά*. Άλλά, καθώς ο προσδιορισμός αυτός γίνεται σίς συνθήκες του καπιταλισμού, η ουσία αντικειμενοποιείται ξανά, άλλοτριώνεται και επανεδαφικοποιείται μέ τή μορφή, τούτη τή φορά, της άτομικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής. Έτσι, ο καπιταλισμός γίνεται άναμφισβήτητα καθολικό χαρακτηριστικό της κάθε κοινωνίας, αλλά μονάχα στο μέτρο που είναι ικανός να κάνει – ως ένα σημείο – την άυτοκριτική του, δηλαδή την κριτική των μεθόδων που χρησιμοποιεί για να άλυσσodένει ξανά εκείνο που, μέσα του, είχε την τάση να άπελευθερωθεί ή να εμφανιστεί άνοιχτά¹¹¹. Τό ίδιο πρέπει να πούμε και για τόν Freud: η μεγαλοφυΐα του συνίσταται στο ότι προσδιόρισε την ουσία η τή φύση της επιθυμίας, όχι πιά σε σχέση μέ αντικείμενα, σκοπούς η και πηγές (έδάφη), αλλά σάν υποκειμενική άφηρημένη ουσία, λίμπιντο η σεξουαλικότητα. Μόνο που την ουσία αυτή την άνάγει πάντα στην οικογένεια – τελευταία έδαφικότητα του ιδιώτη ανθρώπου (γι' αυτό και τό οιδιπόδειο, που βρίσκεται άρχικά – *Τρία Δοκίμια* – στο περιθώριο, τοποθετείται άργότερα όλοένα και πιό κοντά στην επιθυμία). Λές κι ο Freud ήθελε να του συγχωρεθεί η μεγάλη του ανακάλυψη της σεξουαλικότητας μέ τούτο τό έπιχείρημα: τουλάχιστον αυτό δεν θά δγει έξω από την οικογένεια! Τό δρώμικο μικρό μυστικό αντί του άνοιχτού όρίζοντα, που φάνηκε για μιά στιγμή. Η οικογενειακή επαναγωγή αντί της άκυβερνησίας της επιθυμίας. Όχι πιά μεγάλα άποικωδικωμένα ροές, αλλά μονάχα μικρά ρυάκια άνακωδικωμένα στο κρεβάτι της μαμάς. Όχι πιά καινούρια σχέση μέ τό άπέξω, αλλά έσωτερικήυση. Μέσα από την ψυχανάλυση, ύψώνεται πάντα και δυναμώνει ο λόγος της ένοχης συνείδησης και της ένοχής (και αυτό τό άποκαλούν γιαιρεία). Και σε δύο σημεία τουλάχιστον, ο Freud δίνει άφεση άμαρτιών στην οικογένεια – την πραγματική και έξωτερική – για να τίς έσωτερικεύσει ακόμα περισσότερο, την άμαρτία και την οικογένεια στο μικρότερο μέλος της, τό παιδί: στον τρόπο που ο Freud ύποθέτει την ύπαρξη μιάς άυτόνομης άπώθησης, άνεξάρτητης από την καταστολή· και στον τρόπο που παραμερίζει τό θέμα της άποπλάνησης του παιδιού από τόν ενήλικο, για να άντικαταστήσει τό θέμα αυτό μέ την άτομική φαντασίωση, ώστε οι πραγματικοί γονείς να παρουσιάζονται σάν άθώοι η και σάν θύματα¹¹².

¹¹¹ K. Marx, *Introduction générale à la critique de l' économie politique*, Pléiade I, σ. 258-261.

¹¹² Ό Erich Fromm, άναφερόμενος ιδιαίτερα στην ψυχανάλυση του μικρού Hans, δείχνει καθαρά την όλοένα και πιό φανερή τάση του Freud να άποδίδει

Γιατί η οικόγένεια πρέπει πάντα να εμφανίζεται με δυο μορφές: τή μιὰ όπου είναι δίχως άλλο ένοχη, αλλά μόνο στον τρόπο πού τό παιδί τή βιώνει έντονα, έσωτερικά, και πού συγγέεται με τήν ίδια του τήν ένοχή· και τήν άλλη όπου παραμένει όργανο εϋθύνης, μπροστά στο όποιο θεωρείσαι ένοχος όσο είσαι παιδί, και σέ σχέση με τό όποιο γίνεσαι υπεύθυνος όταν ένηλικιώνεσαι (τό οιδιπόδειο ως άρρώστια και ως ύγεια· ή οικόγένεια ως παράγοντας άλλοτριώσης και ως φορέας άπο-άλλοτριώσης, έστω και με τόν τρόπο πού ανασυγκροτείται στή συναισθηματική μετάθεση). Αυτό άκριβώς άπόδειξε ό Foucault σέ πολύ ώραιες σελίδες: ή σύμφυτη με τήν ψυχανάλυση οίκογενειοκρατία δέν ανασκευάζει τήν κλασική ψυχιατρική αλλά μάλλον τήν ολοκληρώνει. Ύστερα από τόν τρελό τής γής και τόν τρελό του τυράννου, έρχεται ό τρελός τής οίκογένειας· αυτό πού ή ψυχιατρική του 19ου αιώνα προσπάθησε νά οργανώσει μέσα στο φρενοκομείο, «τόν δεσποτικό μύθο τής οίκογένειας» – ή λογική-πατέρας, ό τρελός-άνήλικος, οι γονείς πού δέν είναι άρρωστοι οι ίδιοι παρά μόνο εξαιτίας τής παιδικής τους έμπειρίας – όλα τούτα βρισκουν τήν ολοκλήρωσή τους έξω από τό φρενοκομείο, στήν ψυχανάλυση και στήν κλινική του ψυχαναλυτή. Ό Freud είναι ό Λούθηρος και ό Adam Smith τής ψυχιατρικής. Κινητοποιεί όλες τίς δυνατότητες του μύθου, τής τραγωδίας, του όνειρου, για ν' άλυσοδέσει ξανά τήν έπιθυμία, έσωτερικά τούτη τή φορά: ένδόμυχο θέατρο. Ναι, ό Οιδίποδας είναι όσότοσο ή οίκουμενικότητα τής έπιθυμίας, προϊόν τής παγκόσμιας ιστορίας – αλλά υπό έναν όρο, πού ό Freud δέν τόν εκπληρώνει: ό Οιδίποδας νά σταθεί ίκανός, τουλάχιστον ως ένα σημείο, νά κάνει τήν αυτοκριτική του. Ή παγκόσμια ιστορία δέν είναι παρά Θεολογία, άν δέν κατακτά τίς συνθήκες τών συμπτώσεών της, τής ιδιορρυθμίας της, τής ειρωνείας της και τής αυτοκριτικής της. Και ποιές είναι οι συνθήκες αυτές; ποιά είναι τό σημείο αυτό τής αυτοκριτικής; Νά ανακαλύψει κανείς, πίσω από τήν έπαναγωγή στήν οίκογένεια, τή φύση τών κοινωνικών έπενδύσεων στο άσυνείδητο. Νά ανακαλύψει, πίσω από τήν άτομική φαντασίωση, τή φύση τών ομαδικών φαντασιώσεων. Ή ακόμα – κάτι πού είναι τό ίδιο πράγμα – νά σπρώξει τό όμοιομα ως τό σημείο όπου παύει νά είναι εικόνα μιās εικόνας, για νά βρει τά άφηρημένα σχήματα, τίς ροές-σχίσεις πού περικλείνει συγκαλυμένα. Νά υποκαταστήσει τό ιδιωτικό υποκείμενο του εϋνουχισμού, τό διχασμένο σέ υποκείμενο έκφορᾶς και σέ υποκείμενο έκφερόμενου, πού ανάγεται μόνο στίς δυο κατηγορίες τών προσωπικών εικόνων, από συλλογικούς φορείς, πού αυτοί στρέφονται προς μηχανογενείς διευθετήσεις. Νά ξαναφέρει τό θέατρο τής παράστασης στήν τάξη τής έπιθυμητικής παραγωγής: αυτό είναι, με λίγα λόγια, όλο τό έργο τής σχιζο-άνάλυσης.

τήν ένοχή στο παιδί, και νά δίνει στή γονεϊκή έξουσία άφεση άμαρτιών: *La Crise de la psychanalyse*, γαλλ. μετάφρ. Anthropolos, σ. 79-82, 126-132.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Είσαγωγή στή σχιζο-άνάλυση

Τί υπήρξε πρώτο, ή κότα ή τό αυγό, ό πατέρας και ή μητέρα ή τό παιδί; Ή ψυχανάλυση θεωρεί πώς έρχεται πρώτα τό 'παιδί (ό πατέρας είναι άρρωστος μόνο από τήν παιδιότητά του), αλλά είναι ταυτόχρονα υποχρεωμένη νά υποθέσει μιὰ προϋπαρξη γονεϊκή (τό παιδί είναι παιδί μονάχα σέ σχέση μ' έναν πατέρα και μιὰ μητέρα). Αυτό φαίνεται ολοκάθαρα στήν άρχική θέση ενός πατέρα τής όρδης. Τό ίδιο τό οιδιπόδειο δέν θά ήταν τίποτε χωρίς τήν ταύτιση τών γονιών με τά παιδιά· κανένας δέν μπορεί ν' άρνηθει πώς όλα άρχίζουν μέσα στο μυαλό του πατέρα: αυτό λοιπόν θέλεις, νά με σκοτώσεις, νά πλαγιάσεις με τή μητέρα σου;... Ή ιδέα είναι πρώτα του πατέρα: παράδειγμα ό Λάιος. Ό πατέρας είναι εκείνος πού χαλά τόν κόσμο, πού έπισείει τόν νόμο (ή μητέρα είναι πιό συγκαταβατική: δέν χρειάζεται νά γίνεται τόση φασαρία, πρόκειται για ένα όνειρο, για μιάν έδαφικότητα...). Ό Lévi-Strauss τό λέει καθαρά: «Πρωταρχική αίτία του μύθου άναφορᾶς, είναι ή αίμομιξία πού διαπράττει ό ήρωας με τή μητέρα του. Όσότοσο, ή ένοχή του φαίνεται νά υπάρχει πιό πολύ μέσα στο μυαλό του πατέρα, πού έπιθυμεί τόν θάνατο του γιου του, και προσπαθεί νά τόν προκαλέσει... Στο κάτω-κάτω, ό πατέρας είναι ό μοναδικός ένοχος: ένοχος γιατί θέλησε νά εκδικηθεί. Κι αυτός είναι πού θά σκοτωθεί. Τήν περίεργη αυτή άδιαφορία άπέναντι στήν αίμομιξία, τή συναντούμε και σ' άλλους μύθους»¹. Τό οιδιπόδειο είναι πρώτα-πρώτα, μιὰ ιδέα στο παρανοϊκό μυαλό του ένήλικου, πριν άποτελέσει ένα παιδικό αίσθημα νευρωτικού. Έτσι, ή ψυχανάλυση δέν μπορεί νά τά βγάλει πέρα μ' αυτήν τήν άτελετήτη παλινδρόμηση: ό πατέρας ήταν πρώτα παιδί, αλλά ήταν παιδί μονάχα σέ σχέση μ' έναν πατέρα, πού κι αυτός πάλι υπήρξε παιδί σέ σχέση μ' έναν άλλο πατέρα.

Πώς άρχίζει ένα παραλήρημα; Μιὰ κινηματογραφική ταινία θά ήταν ίσως ίκανή νά συλλάβει τήν κίνηση τής τρέλας, άκριβώς γιατί ή κίνηση αυτή δέν είναι αναλυτική και αναδρομική, αλλά έρευνά ένα όλικό πεδίο

¹ Lévi-Strauss, *Le cru et le cuit*, Plon, 1964, σ. 56.

συνύπαρξης. Ἐς πάρουμε τὴν ταινία τοῦ Nicolas Ray, πού ὑποτίθεται ὅτι ἀναπαρασταίνει τὴ διαμόρφωση ἑνὸς παραληρήματος, προκαλούμενου ἀπὸ τὴν κορτιζόνη: ἕνας πατέρας, πού πάσχει ἀπὸ ὑπερκόπωση, καθηγητὴς σὲ κάποιο κολλέγιο, πού κάνει ὑπερωρίες σ' ἕναν ραδιοφωνικό σταθμό-τάξι, καὶ πού ἀκολουθεῖ μιά θεραπεία γιὰ καρδιακές διαταραχές, ἀρχίζει νὰ παραληρεῖ γιὰ τὸ ἐκπαιδευτικό σύστημα, γενικά, γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ ἀποκατασταθεῖ μιά ράτσα καθαρόαιμη, γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς τάξης· ὕστερα περνᾷ ἐπὶ τῆς θρησκείας, ἐπὶ σκοπιμότητα νὰ ξαναγυρίσουμε ἐπὶ τὴ Βίβλο, στὸν Ἄβραάμ... Τί ὅμως ἔκανε ὁ Ἄβραάμ; Ὅριστε: σκότωσε ἀκριδῶς ἢ θελήσει νὰ σκοτώσει τὸν γιό του, καὶ ἴσως τὸ μόνο σφάλμα τοῦ Θεοῦ, ἦταν πού συγκράτησε τὸ χέρι του. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἦρωας τῆς ταινίας δὲν ἔχει καὶ αὐτὸς ἕνα γιό; Γιὰ φαντάσου... Αὐτὸ πού ἡ ταινία παρουσιάζει τόσο καλά – πρὸς μεγάλο αἶσχος τῶν ψυχιάτρων! – εἶναι ὅτι κάθε παραλήρημα ἀποτελεῖ πρῶτα-πρῶτα ἐπένδυση ἑνὸς κοινωνικοῦ, οικονομικοῦ, πολιτικοῦ, πολιτιστικοῦ, φυλετικοῦ καὶ ρατσιστικοῦ, παιδαγωγικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ πεδίου: ὁ παραληρικός ἐφαρμόζει ἐπὶ τὴν οἰκογένειά του καὶ στὸν γιό του, ἕνα παραλήρημα πού τοὺς κατακλύζει ἀπὸ παντοῦ. Ὁ Joseph Gabel παρουσιάζοντας ἕνα παρανοϊκό παραλήρημα μὲ ἔντονο πολιτικο-ἑρωτικό περιεχόμενο καὶ μὲ ἀνώτερες ἰδέες κοινωνικῆς μεταρρύθμισης, ἔκρινε σωστό νὰ μᾶς πει πῶς μιά τέτοια περίπτωση εἶναι σπάνια, καὶ πῶς, ἐξ-ἄλλου, οἱ πηγές τοῦ παραληρήματος μᾶς παραμένουν ἀγνωστες². Καὶ ὅμως, εἶναι ὀλοφάνερο πῶς δὲν ὑπάρχει οὔτε ἕνα παραλήρημα πού νὰ μὴν ἔχει σὲ ὑψηλὸ βαθμὸ τὸν χαρακτήρα αὐτὸ καὶ πού νὰ μὴν εἶναι, ἐπὶ γένεσής του, οἰκονομικό, πολιτικό κλπ., προτοῦ θρυψαλιστεῖ ἐπὶ τὸν μύλο τῆς ψυχιατρικῆς καὶ τῆς ψυχανάλυσης. Δὲν εἶναι δέβια ὁ πρόεδρος Schreber πού θὰ τὸ διαφεύσει (οὔτε καὶ ὁ πατέρας του πού ἐπινόησε τὸ «Πανγυμναστικόν» καὶ ἕνα γενικευμένο παιδαγωγικό σύστημα). Ὅλα λοιπὸν ἀλλάζουν: ἡ ἀτελεύτητη παλινδρόμηση μᾶς ἀνάγκαζε νὰ ὑποθέσουμε τὴν πρωτογένεια τοῦ πατέρα, μιά πρωτογένεια ὅμως πάντα σχετική καὶ ὑποθετική, πού μᾶς ἔκανε νὰ προχωροῦμε ἐπὶ τὸ ἀπειρο, ἐκτός ἀν-πηδοῦσαμε ἐπὶ τὴν θέση ἑνὸς πατέρα ἀπόλυτου «πρώτου»: ἀλλὰ εἶναι φανερό πῶς ἡ ἀποψη τῆς παλινδρόμησης εἶναι προϊόν ἀφαίρεσης. Ὅταν λέμε: ὁ πατέρας προηγείται σὲ σχέση μὲ τὸ παιδί, ἡ πρόταση αὕτη πού, ἀπὸ μόνῃ της, δὲν ἔχει νόημα, θέλει νὰ πει συγκεκριμένα: οἱ κοινωνικὲς ἐπενδύσεις προηγούνται σὲ σχέση μὲ τίς οἰκογενειακές, πού γεννιοῦνται μονάχα μὲ τὴν ἐφαρμογὴ ἢ τὴν ἐπαναγωγὴ τῶν πρώτων. Ὅταν λέμε πῶς ὁ πατέρας προηγείται σὲ σχέση μὲ τὸ παιδί, εἶναι σάν νὰ λέμε ὅτι ἡ ἐπένδυση τῆς ἐπιθυμίας εἶναι πρῶτα-πρῶτα ἡ ἐπένδυση ἑνὸς κοινωνικοῦ

² Joseph Gabel, «Délire politique chez un paranoïde», ἐπὶ *L' Evolution psychiatrique*, No 2, 1952.

πεδίου πού μέσα του εἶναι θυθισμένοι – ταυτόχρονα θυθισμένοι – καὶ ὁ πατέρας καὶ τὸ παιδί. Ἐς ξαναγυρίσουμε ἐπὶ τὴν ἀνάλυση τοῦ Kardiner σχετικά μὲ τοὺς κατοίκους τῶν Νησιῶν Marquises: ὁ συγγραφέας ξεχωρίζει ἕνα τροφικό ἀγχος τοῦ ἐνήλικου, συνδεδεμένο μὲ μιά ἐνδημική σιτοδεία, καὶ ἕνα τροφικό παιδικὸ ἀγχος, συνδεδεμένο μὲ τὴν ἔλλειψη μητρικῆς φροντίδας³. Ὅχι μόνον δὲν μπορούμε νὰ θεωρήσουμε ὅτι ἡ πρώτη προέρχεται ἀπὸ τὴ δεύτερη ἀλλὰ οὔτε καὶ ὅτι – ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Kardiner – ἡ κοινωνικὴ ἐπένδυση πού ἀντιστοιχεῖ ἐπὶ τὴν πρώτη, ἔρχεται ὕστερα ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ παιδικὴ ἐπένδυση τῆς δεύτερης. Γιατί, αὐτὸ πού ἔχει ἐπενδυθεῖ ἐπὶ τὴν δεύτερη, εἶναι κιόλας ἕνας προσδιορισμὸς τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, δηλαδή οἱ γυναῖκες εἶναι σπάνιες καὶ αὐτὸ ἐξηγεῖ ὅτι οἱ ἐνήλικοι, ὅπως καὶ τὰ παιδιά, «δυσπιστοῦν σ' αὐτές». Μὲ δύο λόγια, αὐτὸ πού τὸ παιδί ἐπενδύει μὲ τὴν παιδικὴ του ἐμπειρία – τὸ μητρικὸ στήθος καὶ τὴν οἰκογενειακὴ δομὴ – εἶναι κιόλας μιά κατάσταση τῶν τομῶν καὶ τῶν ροῶν τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου ἐπὶ τὸ σύνολό του, ροῶν ἀπὸ γυναῖκες καὶ ἀπὸ τρόφιμα, καταγραφές καὶ διανομές. Ὁ ἐνήλικος δὲν εἶναι ποτε ἕνα μετέπειτα τοῦ παιδιοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐνήλικος καὶ τὸ παιδί, μέσα ἐπὶ τὴν οἰκογένεια, ἀποβλέπουν ἐπὶ τὸν καθορισμὸ τοῦ πεδίου, πού μέσα του καὶ ἡ οἰκογένεια καὶ αὐτοὶ εἶναι ταυτόχρονα θυθισμένοι.

Ἐπὶ αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ συγκρατήσουμε τὰ τρία ἀκόλουθα συμπεράσματα: 1) Ἐπὶ τὴν ἀποψη τῆς παλινδρόμησης, πού δὲν ἔχει παρὰ ὑποθετικὸ νόημα, ὁ πατέρας ἔρχεται πρῶτος σὲ σχέση μὲ τὸ παιδί. Ὁ παρανοϊκὸς πατέρας εἶναι ἐκεῖνος πού ἐξοιδιποδίζει τὸν γιό. Ἡ ἐνοχὴ εἶναι μιά ἰδέα πού προβάλλεται ἀπὸ τὸν πατέρα, πρὶν ἀποτελέσει ἕνα ἑσωτερικὸ αἶσθημα πού νιώθει ὁ γιός. Πρῶτο σφάλμα τῆς ψυχανάλυσης, εἶναι νὰ θεωρεῖ ὅτι τὰ πράγματα ἀρχίζουν μὲ τὸ παιδί. Αὐτὸ τὴν παρασύρει ἐπὶ τὸ νὰ ἀναπτύξει μιά παράλογη θεωρία τῆς φαντασίωσης· σύμφωνα μ' αὐτὴν, ὁ πατέρας, ἢ μητέρα, οἱ πραγματικὲς τους πράξεις καὶ τὰ πραγματικὰ τους πάθη, πρέπει πρῶτα νὰ νοοῦνται σάν «φαντασιώσεις» τοῦ παιδιοῦ (φροῦδικὴ ἐγκατάληψη τοῦ θέματος τῆς ἀποπλάνησης). – 2) Ἐπὶ τὴν παλινδρόμηση, θεωρούμενη ὡς ἀπόλυτη, ἀποδείχεται ἀκατάλληλη, εἶναι γιὰ μᾶς ἐγκλωβίζει μέσα ἐπὶ τὴν ἀπλή ἀναπαραγωγὴ ἢ γένεση. Καὶ ὡστόσο, στὰ ὄργανα σώματα καὶ τὰ ὄργανωμένα πρόσωπα, δὲν φτάνει παρὰ μόνον ὡς τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀναπαραγωγῆς. Μόνον ἡ ἀποψη τοῦ κύκλου εἶναι κατηγορηματικὴ καὶ ἀπόλυτη, γιὰ φτάνει ὡς τὴν παραγωγή σάν ὑποκείμενο τῆς ἀναπαραγωγῆς – δηλαδή ἐπὶ τὴν διαδι-

³ Abram Kardiner, *The Individual and his Society*, Columbia University Press, 1939, σ. 223 κ.ε. (Καὶ γιὰ τίς δύο δυνατὲς κατευθύνσεις, ἀπὸ τὸ παιδί ἐπὶ τὸν ἐνήλικον ἢ ἀπὸ τὸν ἐνήλικον ἐπὶ τὸ παιδί, βλ. τὰ σχόλια τοῦ Mikel Dufrenne: *La Personnalité de base*, P.U.F., 1953, σ. 287-320).

κασία της αυτο-παραγωγής του άσυνείδητου (ένότητα της Ίστορίας και της Φύσης, του *Homo natura* και του *Homo historia*). Δέν είναι βέβαια ή σεξουαλικότητα πού ύπηρετεί τή γένεση, είναι ή προοδευτική ή όπισθοδρομική γένεση πού ύπηρετεί τή σεξουαλικότητα σάν κυκλική κίνηση, μέ τήν όποία τό άσυνείδητο, παραμένοντας πάντα «ύποκειμένο», αυτο-άναπαράγεται. Κατά συνέπεια, δέν ύπάρχει πιά λόγος νά αναρωτιέται κανείς ποιός έρχεται πρώτος, ό πατέρας ή τό παιδί, γιατί ένα τέτοιο έρώτημα μπορεί μονάχα νά τεθεί μέσα στά πλαίσια της οικογενειακρατίας. Αυτός πού προηγείται, είναι ό πατέρας σέ σχέση μέ τό παιδί, αλλά μονάχα έπειδή αυτό πού προηγείται είναι ή κοινωνική επένδυση σέ σχέση μέ τήν οικογενειακή επένδυση, είναι ή επένδυση του κοινωνικού πεδίου, όπου ό πατέρας, τό παιδί, ή οικογένεια, σάν ύπο-σύνολο, είναι όλοι τους ταυτόχρονα θυθισμένοι. Ή προτεραιότητα του κοινωνικού πεδίου, ως όρου της επένδυσης της επιθυμίας, καθορίζει τόν κύκλο και τις μεταβατικές καταστάσεις του ύποκειμένου. Δεύτερο σφάλμα της ψυχανάλυσης, τή στιγμή όπου όλοκλήρως τόν διαχωρισμό σεξουαλικότητας και άναπαραγωγής, είναι πώς παρέμεινε δέσμια μιάς άμετανόητης οικογενειακοκρατίας, πού τήν καταδικάζε νά εξέλιξεται μονάχα μέσα στην κίνηση της παλινδρόμησης ή της προόδου (άκόμα και ή ψυχαναλυτική αντίληψη της «επανάληψης» είναι δέσμια μιάς τέτοιας κίνησης). — 3) Τέλος, ή άποψη της κοινότητας, πού είναι διαζευκτική ή έξηγει τις διαζεύξεις μέσα στον κύκλο. Δέν είναι μονάχα ή γένεση πού έρχεται δεύτερη σέ σχέση μέ τόν κύκλο, είναι ή μετάδοση πού έρχεται δεύτερη σέ σχέση μέ μίαν έννημέρωση ή μίαν επικοινωνία. Ή γενετική επανάσταση έγινε όταν ανακάλυψαν πώς δέν ύπάρχει μετάδοση της ροής στην κυριολεξία, αλλά κοινοποίηση ενός κώδικα ή μιάς αξιωματικής, μιάς συνδυαστικής πού έννημερώνει τις ροές. Τό ίδιο γίνεται και μέ τό κοινωνικό πεδίο: ή κωδικοσή του ή ή αξιωματική του προσδιορίζουν πρώτα, μέσα του, μίαν επικοινωνία των άσυνείδητων. Τό φαινόμενο αυτό της επικοινωνίας πού ό Freud θεωρεί δευτερεύον στίς παρατηρήσεις του πάνω στον άποκρυφισμό, άποτελεί στην πραγματικότητα τόν κανόνα και ρίχνει σέ δεύτερη μοίρα τά προβλήματα της κληρονομικής μετάδοσης πού άνακινήθηκαν στη διένεξη Freud-Jung⁴. Στα πλαίσια του κοινού κοινωνικού πεδίου, φαίνεται ότι τό πρώτο πράγμα πού ό γιός άπωθει ή πού έχει νά άπωθήσει ή πού δοκιμάζει νά άπωθήσει, είναι τό *άσυνείδητο* του *πατέρα και της μητέρας*. Ή άποτυχία της άπώθησης αυτής είναι ή βάση των νευρώσεων. Αλλά ή επικοινωνία αυτή των άσυνείδητων δέν έξαρ-

⁴ Ακόμα και τό θεμελιακό πρόβλημα της επικοινωνίας των άσυνείδητων τέθηκε μέσα στο πλαίσιο των περιθωριακών φαινομένων του άποκρυφισμού, πρώτα από τόν Spinoza στην επιστολή 17 προς τόν Balling και ύστερα από τούς Myers, James, Bergson, κλπ.

τιέται καθόλου από τήν οικογένεια, έξαρτιέται από τήν κοινότητα του κοινωνικού πεδίου, ως άντικειμένου της επένδυσης επιθυμίας. Άπ' όλες τις άπόψεις, ή οικογένεια δέν είναι ποτέ καθοριστική, παρά μόνο καθορισμένη, αρχικά σάν άφεταιριακό έρέθισμα, αργότερα σάν σύνολο άφίξης, και τέλος σάν διάμεσο ή διακάλυψη της επικοινωνίας.

Αν ή οικογενειακή επένδυση είναι μόνο μιά έξάρτηση ή μιά εφαρμογή των άσυνείδητων εισβολών του κοινωνικού πεδίου — κι αν αυτό άληθεύει τόσο για τό παιδί όσο και για τόν ένήλικο — αν είναι άλήθεια πώς τό παιδί μέσα από τήν έδαφικότητα-μαμά και τόν νόμο-μαπαμά, άποβλέπει κιόλας στίς σχέσεις και τις κωδικομένες ή αξιωματοποιημένες ροές του κοινωνικού πεδίου —, τότε πρέπει νά μεταβιβάσουμε τήν ουσιαστική διαφορά στην περιοχή αυτή. Τό παραλήρημα είναι, γενικά, ή μητρα κάθε άσυνείδητης κοινωνικής επένδυσης. Και κάθε άσυνείδητη επένδυση κινητοποιεί έναν παραληρητικό μηχανισμό άπο-επενδύσεων, αντι-επενδύσεων, ύπερ-επενδύσεων. Αλλά, όπως είδαμε παραπάνω, από τούτη τήν άποψη ύπάρχουν δυό τύποι κοινωνικής επένδυσης, ό διαχωριστικός και ό νομαδικός, όπως και δυό πόλοι του παραληρήματος: ένας τύπος ή πόλος παρανοϊκός-φασιστοειδής, πού επενδύει τόν σχηματισμό της κεντρικής έξουσίας, τόν ύπερ-επενδύει κάνοντάς τον τό αιώνιο τελικό αίτιο όλων των άλλων κοινωνικών μορφών της ίστορίας, αντι-επενδύει τούς έδαφικούς κλοιούς ή τήν περιφέρεια και άπο-επενδύει κάθε ελεύθερη παράσταση της επιθυμίας — ναι, είμαι από τούς δικούς σας, άνήκω στην άνώτερη τάξη και τήν άνώτερη φυλή — και ένας τύπος ή πόλος σχιζο-επαναστατικός πού ακολουθεί τις γραμμές φυγής της επιθυμίας, διαπερνά τόν τοίχο και διοχετεύει τις ροές, στήνει τις μηχανές του και τις ομάδες του, συγχωνευμένες, μέσα στους έδαφικούς κλοιούς ή στην περιφέρεια, μέ μιά μέθοδο αντίθετη από τήν προηγούμενη: δέν είμαι από τούς δικούς σας, άνήκω αιώνια στην κατώτερη φυλή, είμαι ζώο, είμαι νέγρος. Οι «καθώς πρέπει» άνθρωποι λένε πώς ή φυγή είναι άστοχη, πώς δέν είναι τίμια, πώς είναι άναποτελεσματική, και πώς πρέπει νά αγωνιζόμαστε για μεταρρυθμίσεις. Αλλά ό επαναστάτης ξέρει πώς ή φυγή είναι επαναστατική, πώς είναι άποτράδηγμα (withdrawal), ιδιοτροπία (freaks), ύπό τόν όρο νά άνατρέψει τά πάντα ή νά κάνει νά φύγει ένα κομμάτι του συστήματος. Πρέπει νά διαπεράσεις τόν τοίχο, έστω κι αν γι' αυτό χρειαστεί νά γίνεις νέγρος, όπως τό έκανε ό John Brown. Ό George Jackson λέει: «Μπορεί νά διαλέξω τή φυγή αλλά όλο τό διάστημα της φυγής μου θα ψάχνω για ένα όπλο!». Υπάρχουν άναμφισβήτητα καταπληκτικές διακυμάνσεις του άσυνείδητου, από τόν ένα στον άλλο πόλο του παραληρήματος: ό τρόπος πού αναδείχεται μιά άναπάντεχη επαναστατική δύναμη, πολλές φορές άκόμη και μέσα στους χειρότερους αρχαϊσμούς — και αντίστροφα, τό πώς γυρίζουν τά πράγματα και καταλήγουν προς τόν φασισμό ή ξανακυλούν στον αρχαϊσμό.

“Ας περιοριστούμε σέ παραδείγματα από τή λογοτεχνία: τήν περίπτωση Céline, τού μεγάλου παραληρηκοῦ, πού ἐξελίσσεται ἐπικοινωνώντας ὀλοένα καί πιά πολύ μέ τήν παράνοια τού πατέρα. Ἡ τήν περίπτωση Κέουας, τού καλλιτέχνη μέ τά λιτά μέσα, πού ὕστερα ἀπό μιά ἐπαναστατική «φυγή», ὀνειρεύεται μιά μεγάλη Ἀμερική, κι ἀργότερα ψάχνει νά βρεῖ τούς προγόνους του πού κατάγονται ἀπό τή Βρετάνη καί ἀνήκουν στήν ἀνώτερη φυλή. Μοίρα τῆς ἀμερικανικῆς λογοτεχνίας εἶναι νά διαβαίνει ὄρια καί σύνορα, νά διοχετεύει ἀπεδαφικοποιημένες ροές τῆς ἐπιθυμίας, ἀλλά καί νά κάνει πάντα τίς ροές αὐτές νά κουβαλοῦν φασιστικές, ἠθικολόγες, πουριτανικές, οἰκογενειοκρατικές ἐδαφικότητες. Οἱ διακυμάνσεις αὐτές τού ἀσυνείδητου, οἱ ὑπόγειες αὐτές διαβάσεις ἀπό τόν ἕναν τύπο στόν ἄλλο μέσα στή λιμπιντινική ἐπένδυση, συχνά ἢ συνύπαρξή τους, ἀποτελοῦν ἕνα ἀπό τά κυριότερα ἀντικείμενα τῆς σχιζο-ἀνάλυσης. Οἱ δύο πόλοι συνενωμένοι ἀπό τόν Artaud στή μαγική φόρμουλα: Ἡλιογάβαλος-ἀναρχικός, «εἰκόνα ὄλων τῶν ἀνθρώπων ἀντιφάσεων, καί τῆς ἀντίφασης μέσα στή θεμελιακή ἀρχή». Ἀλλά καμιά μεταβίβαση δέν ἐμποδίζει οὔτε καταργεῖ τή διαφορὰ φύσης ἀνάμεσα στούς δύο πόλους, τόν νομαδισμό καί τόν διαχωρισμό. Ἄν μποροῦμε νά ὀρίσουμε τή διαφορὰ αὐτή σάν διαφορὰ ἀνάμεσα σέ παράνοια καί σχιζοφρένεια, εἶναι ἐπειδή ἀπό τή μιά μεριά διακρίναμε τή σχιζοφρενική διαδικασία (τό «διάνοιγμα») ἀπό τά τυχαία περιστατικά καί τίς ἐπιπτώσεις πού τήν ἀντικόβουν ἢ τή διακόπτουν (ἢ «κατάρρευση») καί ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἐπειδή θεωρήσαμε τήν παράνοια, καθῶς καί τή σχιζοφρένεια, ἀνεξάρτητες ἀπό κάθε οἰκογενειακή ψευδο-αἰτιολογία, καί τίς συνδέσαμε ἄμεσα μέ τό κοινωνικό πεδίο: τά ὀνόματα τῆς Ἱστορίας καί ὄχι τό ὄνομα τού πατέρα. Ἀντίθετα, ἡ φύση τῶν οἰκογενειακῶν ἐπενδύσεων εἶναι ἐκείνη πού ἐξαρτεῖται ἀπό τίς τομές καί τίς ροές τού κοινωνικοῦ πεδίου, ὅπως αὐτές ἐπενδύονται μέ τόν ἕναν ἢ τόν ἄλλο τύπο, στόν ἕναν ἢ στόν ἄλλο πόλο. Οὔτε καί χρειάζεται νά γίνει τό παιδί ἐνηλίκος γιά νά νιώσει – πίσω ἀπό τό μπαμπά-μαμά – τά οἰκονομικά, δημοσιονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά προβλήματα πού ἐπηρεάζουν μίαν οἰκογένεια: τό νά ἀνήκει, ἢ νά ἐπιθυμῆ νά ἀνήκει σέ μίαν ἀνώτερη ἢ κατώτερη «φυλή», τό ἀντιδραστικό ἢ ἐπαναστατικό περιεχόμενο μιάς οἰκογενειακῆς ὀμάδας, πού μ’ αὐτό τό κάθε παιδί ἐτοιμάζει ἤδη τίς ρῆξεις καί τίς συμμορφώσεις του. Τί σοῦπα, τί μελτέζ! Ἡ οἰκογένεια ταράζεται ἀπό τή δίνη καί παρασύρεται πρὸς τή μιά ἢ τήν ἄλλη κατεύθυνση, – ἔτσι πού ὁ οἰδιπόδειος θάκιλλος «πιάνει» ἢ «δέν πιάνει» – ἐπιβάλλει τό καλοῦπι τῆς ἢ δέν τό κατορθώνει, ἀνάλογα μέ τίς ὀλότελα διαφορετικῆς φύσης κατευθύνσεις, πού τῆς ἔρχονται ἀπό τά ἔξω. Θέλουμε νά ποῦμε πῶς τό οἰδιπόδειο γεννιέται ἀπό μίαν ἐφαρμογή ἢ μίαν ἐπαναγωγή σέ προσωποποιημένες εἰκόνας, πού προϋποθέτει μιά κοινωνική ἐπένδυση παρανοϊκοῦ τύπου (γι’ αὐτό καί ἡ ἀνακάλυψη τού Freud

– οἰκογενειακό μυθιστόρημα καί οἰδιπόδειο – βασίζεται ἀρχικά στήν παράνοια). Τό οἰδιπόδειο εἶναι ἐξάρτημα τῆς παράνοιας. Ἐνῶ ἡ σχιζοφρενική ἐπένδυση ἐπιβάλλει ἕναν ὀλότελα διαφορετικό καθορισμό τῆς οἰκογένειας – ἐξουθενωμένης καί κομματιασμένης, ἀνάλογα μέ τίς διαστάσεις τού κοινωνικοῦ πεδίου, πού οὔτε ξανακλείνει οὔτε καί ἐπανάγεται πουθενά: οἰκογένεια-μήτρα γιά ἐπιμέρους ἀντικείμενα ἀπο-προσωποποιημένα, πού θυθίζονται καί ξαναθυθίζονται σέ χεμαρρῶδεις ἢ ἀραιωμένες ροές ἐνός ἱστορικοῦ Σύμπαντος, ἐνός ἱστορικοῦ χάους. Σχιζομῆ στή μήτρα τῆς σχιζοφρένειας, σέ ἀντίθεση μέ τόν παρανοϊκό εὐνοῦχισμό· καί ἡ γραμμὴ τῆς φυγῆς, σέ ἀντίθεση μέ τή «γαλάζια γραμμὴ»⁵.

*Ἦ μητέρα
ἔχε γειά
μέ τό μακρὸ μαῦρο παπούτσι
ἔχε γειά
μέ τό κομμουνιστικό κόμμα καί μιά χοντροκλωμένη κάλτσα...
μέ τήν πεσμένη σου χοντροῖ κοιλιά
μέ τό φόβο σου γιά τόν Χίτλερ
μέ τό στόμα σου γεμάτο ἀπό πικρά ἀστεῖα...
μέ τήν κοιλιά σου ἀπό ἀπεργίες καί καμινάδες ἐργοστάσιου
μέ τό πηγούνι σου ἀπό Τρότσκι καί ἀπό Ἰσπανικό πόλεμο
μέ τή φωνή σου πού τραγουδᾷ γιά τούς ἀποκαμωμένους ἐργάτες σέ ἀποσύνθεση...
μέ τά μάτια σου
μέ τά μάτια σου τῆς Ρωσίας
μέ τά μάτια σου τῆς ἀναπαραδιάς...
μέ τά μάτια σου τῆς πεινασμένης Ἰνδίας...
μέ τά μάτια σου τῆς Τσεχοσλοβακίας, πού τή χτυπᾶνε τά ρομπότ...
μέ τά μάτια σου στυμένα ἀπό τούς χαφιέδες σ’ ἕνα ἀσθενοφόρο
μέ τά μάτια σου δεμένα σ’ ἕνα τραπέζι χειρουργείου
μέ τά μάτια σου – ἀκρωτηριασμένο πάγκρεας
μέ τά μάτια σου τῶν ἐκτρούσεων
μέ τά μάτια σου τῶν ἠλεκτροσόκ
μέ τά μάτια σου τῆς λοβοτομῆς
μέ τά μάτια σου τῆς ζωντοχῆρας...⁶*

Γιατί οἱ λέξεις αὐτές – παράνοια καί σχιζοφρένεια – νά μοιάζουν μέ πουλιά πού μιλοῦν καί μέ ὀνόματα κοριτσιῶν; Γιατί οἱ κοινωνικές ἐπενδύσεις νά ἀκολουθοῦν τή γραμμὴ αὐτῆ τού διαχωρισμοῦ πού τούς δίνει ἕνα περιεχόμενο καθαρά παραληρητικό; (γιατί νά κάνει κανεῖς τήν

⁵ Ἐκφραση τού Jules Ferry: «La ligne bleue des Vosges...» πού ἀναφέρεται στήν ὀχρωματική γραμμὴ ἀνάμεσα στή Γερμανία καί τή Γαλλία (Σημ. Γ. Κ.).

⁶ Allen Ginsberg, *Kaddish*, 1961, Bourgois, σ. 61-63.

ιστορία ένα παραλήρημα;) Και τί είναι αυτή ή γραμμή; Πώς νά όρίσουμε πάνω της τή σχιζοφρένεια και τήν παράνοια; Ύποθέτουμε πώς όλα γίνονται πάνω στο δίχως όργανα σώμα· αλλά τό σώμα αυτό έχει δυό όψεις. Ο Elias Canetti έδειξε μέ ποιόν τρόπο ό παρανοϊκός οργανώνει τίς μάζες και τά «κοπάδια». Ο παρανοϊκός τά συνδυάζει, τά αντίθετει, τά χειραγωγεί⁷. Ο παρανοϊκός «μηχανοποιεί» τίς μάζες, είναι ό καλλιτέχνης πού έπεξεργάζεται τά μεγάλα γραμμομοριακά σύνολα, τούς στατιστικούς ή άγγελαιούς σχηματισμούς – φαινόμενα οργανωμένου πλήθους. Τά έντάσσει όλα στους μεγάλους αριθμούς. Τό θράδι, ύστερα από τή μάχη, ό ταγματάρχης Lawrence ξαπλώνει στή σειρά τά νέα γυμνά πτώματα πάνω στο συμπαγές σώμα της έρήμου. Ο πρόεδρος Schreber κολνά πάνω στο σώμα του χιλιάδες άνθρωπάκια. Θά έλεγε κανείς πώς ανάμεσα στίς δυό κατεύθυνσεις της φυσικής – τή γραμμομοριακή κατεύθυνση πού όδηγεί στους μεγάλους αριθμούς και τά μαζικά φαινόμενα, και τή μοριακή κατεύθυνση πού, αντίθετα, προτιμά τίς μοναδικότητες, τίς άλληλεπιδράσεις τους και τίς συνδέσεις τους «έξ άποστάσεως» ή διαφορετικών κατηγοριών, ό παρανοϊκός διάλεξε τήν πρώτη: άσχολεϊται μέ τή μακρο-φυσική. Ένώ αντίθετα, ό σχιζοφρενικός πάει προς τήν άλλη κατεύθυνση, της μικρο-φυσικής, των μορίων πού δέν ύπακούουν πιά στους στατιστικούς κανόνες· κύματα και μόρια, ροές και επιμέρους αντικείμενα, πού δέν έξαρτιόνται πιά από τούς μεγάλους αριθμούς, άπειροελάχιστες γραμμές φυγής, άντι για τά πλαίσια των μεγάλων συνόλων. Και άναμφισβήτητα θά ήταν σφάλμα νά αντιπαραθέσει κανείς τίς δυό αυτές διαστάσεις σάν συλλογικότητα και άτομικότητα. Απο τή μία μεριά, τό μικρο-άσυνείδητο δέν παρουσιάζει λιγότερες διευθετήσεις, συνδέσεις και άλληλεπιδράσεις, άν και οι διευθετήσεις αυτές έχουν πρωτότυπη μορφή· από τήν άλλη, ή μορφή των άτομικοποιημένων προσώπων δέν του άνήκει, άφοϋ τό μικρο-άσυνείδητο δέν γνωρίζει παρά επιμέρους αντικείμενα και ροές· αντίθετα, ή μορφή αυτή άνήκει στους νόμους της στατιστικής κατανομής του γραμμομοριακού άσυνείδητου ή μακρο-άσυνείδητου. Ο Freud παρουσιάζεται ως δαρβινιστής ή νεοδαρβινιστής, όταν λέει ότι στο άσυνείδητο όλα είναι πρόβλημα πληθυσμού (έπίσης, θεωρούσε τίς πολλαπλότητες σύμπτωσης της ψύχωσης)⁸. Πρόκει-

⁷ Elias Canetti, *Masse et puissance*, 1960, Gallimard, σ. 460: «Τέσσερα είδη μάζες βασανίζουν τό μυαλό του: τό στράτευμά του, τό χρήμα του, τά πτώματά του και ή αύλή της πρωτεύουσάς του. Κι άδιάκοπα μ' αυτές δουλεύει: ή μία μεγαλώνει σέ δάρος της άλλης... Μ' ό,τι κι άν καταπιαστεί, καταφέρνει πάντα νά διατηρήσει μάν άπ' αυτές τίς μάζες. Σέ καμιά περίπτωση δέν άρνιέται νά σκοτώσει. Τά στοιδαγμένα μπροστά στο παλάτι του πτώματα είναι ένας μόνιμος θεσμός».

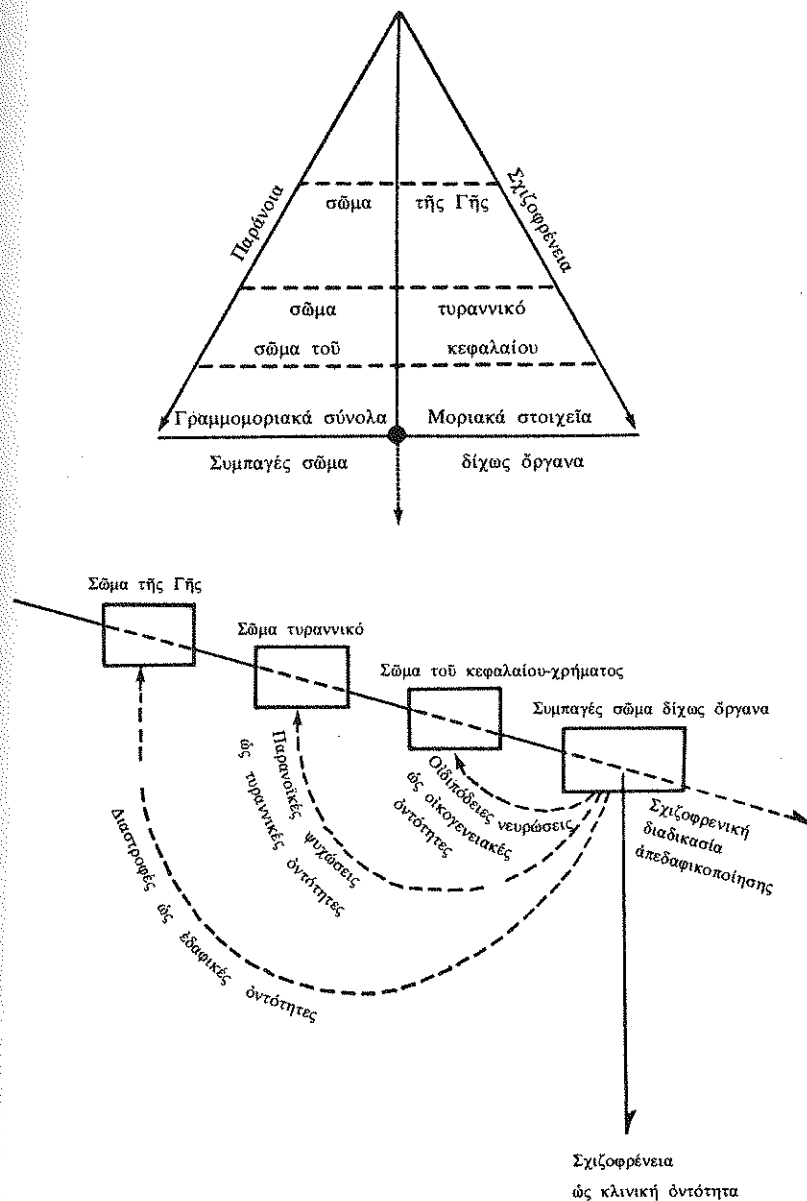
⁸ Σ' ένα άρθρο του (1913) πάνω στο «Άσυνείδητο» ό Freud δείχνει ότι ή ψύχωση παρεμβάλλει μικρές πολλαπλότητες, σέ αντίθεση μέ τή νεύρωση πού της χρειάζεται ένα όλικό αντικείμενο: λογουχάρη, πολλαπλότητες από τρύπες (ό

ται λοιπόν μάλλον για διαφορά ανάμεσα σέ δυό είδη συλλογών ή πληθυσμών: τά μεγάλα σύνολα και οι μικρο-πολλαπλότητες. Και στίς δυό περιπτώσεις, ή επένδυση είναι συλλογική, είναι ή επένδυση ενός συλλογικού πεδίου· άκόμα κι ένα μόνο τεμαχίδιο συνδέεται μ' ένα κύμα ως ροή πού προσδιορίζει τόν χώρο συνύπαρξης των παρουσιών του. Κάθε επένδυση είναι συλλογική, κάθε φαντασίωση είναι όμαδική και, μέ τήν έννοια αυτή, θέση πραγματικότητας. Αλλά τά δυό είδη επενδύσεων διαφέρουν ριζικά. Τό ένα μπορεί νά άφορά τίς γραμμομοριακές δομές στίς όποιες ύποτάσσονται τά μόρια, και τό άλλο, αντίθετα, μπορεί νά άφορά τίς μοριακές πολλαπλότητες, στίς όποιες ύποτάσσονται τά δομημένα φαινόμενα του πλήθους. Τό ένα είναι επένδυση ύποδουλωμένης ομάδας, τόσο στή μορφή κυριαρχίας όσο και στους άποικιακούς σχηματισμούς του άγγελαιού συνόλου, πού καταστέλλει και άπωθει τήν επιθυμία των προσώπων· τό άλλο, επένδυση της ομάδας-ύποκείμενου στίς έγκάρσιες πολλαπλότητες πού περιέχουν τήν επιθυμία σάν μοριακό φαινόμενο, δηλαδή επιμέρους αντικείμενα και ροές σέ αντίθεση μέ τά σύνολα και τά πρόσωπα.

Είναι άλήθεια ότι οι κοινωνικές επενδύσεις γίνονται πάνω στο ίδιο τό κοινωνικό σώμα ως σώμα συμπαγές, και ότι οι αντίστοιχοι πόλοι τους έχουν κατανάγκη σχέση μέ τόν χαρακτήρα ή τόν «χάρτη» του κοινωνικού αυτού σώματος, δηλαδή τή γή, τόν τύραννο ή τό κεφάλαιο-χρήμα (για κάθε κοινωνική μηχανή, οι δυό πόλοι – ό παρανοϊκός και ό σχιζοφρενικός – κατανέμονται μέ διαφορετικό τρόπο). Ένώ ό καθαυτό παρανοϊκός και ό καθαυτό σχιζοφρενικός, δέν ενεργοϋν πάνω στο κοινωνικό σώμα, αλλά στο δίχως όργανα σώμα σέ άμιγή κατάσταση. Θά έλεγε λοιπόν κανείς ότι ό παρανοϊκός, μέ τήν κλινική έννοια της λέξης, μάς κάνει νά παραστέκουμε στή φαντασιακή γέννηση του μαζικού φαινομένου, και μάλιστα σ' ένα επίπεδο άκόμα μικροσκοπικό. Τό δίχως όργανα σώμα μοιάζει μέ τό κοσμικό αύγό, τό γιγαντιαίο μόριο, όπου βρίθουν σκουλίκια, βάκιλλοι, λιλιπούτιες μορφές, ζωάρια και άνθρωπάκια, μέ τήν όργάνωσή τους και τίς μηχανές τους, μικροσκοπικά νήματα, σκοινιά, δόντια, νύχια, μοχλοί και τροχαλίες, καταπέλτες: λογουχάρη, στήν περίπτωση Schreber, οι μυριάδες σπερματοζωάρια στίς άκτίνες του ούρανού ή οι ψυχές πού, για λίγον καιρό, ζούνε πάνω στο σώμα του σάν μικρά άνθρωπάκια. Ο Ageraud λέει: τούτος ό κόσμος από μικρόδια δέν είναι παρά πηγμένο μηδέν. Οι δυό όψεις του δίχως όργανα σώματος είναι λοιπόν εκείνη όπου οργανώνεται, σέ μικροσκοπική κλίμακα, τό μαζικό φαινόμενο και ή αντίστοιχη παρανοϊκή επένδυση, και ή άλλη όπου, σέ ύπο-μικροσκοπική κλίμακα, συναρμολογούνται τά μοριακά

Freud όμως έξηγει τό ψυχωσικό αυτό φαινόμενο επικαλούμενος μόνο τή δύναμη της προφορικής άναπαράστασης).

φαινόμενα και η σχιζοφρενική τους επένδυση. Πάνω στο δίχως όργανα σώμα, ως στρόφιγγα ή σύνορο ανάμεσα στο γραμμομοριακό και τό μοριακό, κατανέμεται η παράνοια-σχιζοφρένεια. Μήπως πρέπει λοιπόν να πιστέψουμε ότι οι κοινωνικές επενδύσεις είναι δευτερεύουσες προβολές – ότι στη βάση γενικά του κοινωνικού σώματος βρίσκεται ένας μεγάλος σχιζονοϊκός με δυό όψεις, πατέρας της πρωτόγονης όρδης; Όπως είδαμε παραπάνω, δεν συμβαίνει τίποτε τέτοιο. Το κοινωνικό σώμα δεν είναι προβολή του δίχως όργανα σώματος, αλλά μάλλον τό δίχως όργανα σώμα είναι τό όριο του κοινωνικού σώματος, ή έφαπτομένη της άπεδαφικοποίησής του, τό τελευταίο υπόλειμμα ενός άπεδαφικοποιημένου κοινωνικού σώματος. Τό κοινωνικό σώμα: ή γή, τό σώμα του τυράννου, τό κεφάλαιο-χρήμα, είναι συμπαγή ντυμένα σώματα, όπως τό δίχως όργανα σώμα είναι ένα γυμνό συμπαγές σώμα· αλλά αυτό βρίσκεται στο όριο, στο τέλος, και όχι στην άρχή. Και τό δίχως όργανα σώμα κατοικεί άναμφισβήτητα μέσα σ' όλες τις μορφές του κοινωνικού σώματος. Άν όμως, μέ την έννοια αυτή, οι κοινωνικές επενδύσεις μπορούν να λέγονται παρανοϊκές ή σχιζοφρενικές, τούτο γίνεται μόνο στο μέτρο όπου ή παράνοια και ή σχιζοφρένεια είναι τά έσχατα προϊόντα τους στις συγκεκριμένες συνθήκες του καπιταλισμού. Άπό την άποψη μιās καθολικής κλινικής αντίληψης, ή παράνοια και ή σχιζοφρένεια μπορούν να παρουσιαστούν σαν τά δυό άκρα του άνοιγματος ενός έκκρεμους, πού ταλαντεύεται μέ κέντρο τή θέση του κοινωνικού σώματος ως συμπαγούς σώματος και, στην άκραία περίπτωση, ενός δίχως όργανα σώματος πού τή μιá του όψη καταλαμβάνουν τά γραμμομοριακά σύνολα ενώ στην άλλη «κατοικούν» μοριακά στοιχεία. Μπορούμε όμως και να σχεδιάσουμε μιá και μόνη γραμμή, πού σ' αυτήν άραθιάζονται σαν σε νήμα τά διάφορα κοινωνικά σώματα, τό διάγραμμά τους και τά μεγάλα τους σύνολα· στο κάθε διάγραμμα, μιá παρανοϊκή διάσταση, μιá άλλη διεστραμμένη διάσταση, ένας τύπος οικογενειακής θέσης, και μιá σικτή γραμμή φυγής ή σχιζοειδούς διανοίγματος. Η μεγάλη αυτή γραμμή καταλήγει στο δίχως όργανα σώμα, και από κει είτε διαπερνά τόν τοίχο και καταλήγει στα μοριακά στοιχεία, όπου γίνεται στην πραγματικότητα αυτό πού ήταν από την άρχή, σχιζοφρενική διαδικασία, καθαρή σχιζοφρενική διαδικασία άπεδαφικοποίησης, είτε σκοντάφτει, στον τοίχο, τινάζεται πίσω και ξαναπέφτει πάνω στις τακτοποιημένες έδαφικότητες, τις άθλιότερες του σύγχρονου κόσμου, όμοιώματα των προηγούμενων διαγραμμάτων και θαλτώνει στο σύνολο των άσύλων της παράνοιας και της σχιζοφρένειας ως κλινικών όντοτήτων, στα σύνολα ή τεχνητές κοινωνίες πού έγκαθιδρύει ή διαστροφή, μέσα στο οικογενειακό σύνολο των οιδιπόδειων νευρώσεων.

*
* *

Ποιά είναι η σημασία της διάκρισης αυτής ανάμεσα σε δυό περιοχές, πού ή μιά τους είναι μοριακή και ή άλλη γραμμομοριακή, ή μιά μικρο-ψυχική ή μικρο-λογική, ή άλλη στατιστική και άγελαία; Μήπως υπάρχει εδώ κάτι άλλο από ένα απλό μεταφορικό σχήμα πού μεταφέρει στο άσυνειδητο μιά διάκριση θεμελιωμένη στη Φυσική, όταν αντιθέτουμε τά ενδο-άτομικά φαινόμενα στά μαζικά φαινόμενα στατιστικής συσσώρευσης πού ύπακούουν σε νόμους συνόλου; Άλλά τό άσυνειδητο, στην πραγματικότητα, είναι Φυσική· και τό δίχως όργανα σώμα, μέ τίς εντάσεις του, είναι ή ίδια ή ύλη, δίχως μεταφορική έννοια. Ούτε και είναι πρόθεσή μας νά άνακινήσουμε τό ζήτημα μιάς άτομικής ψυχολογίας και μιάς συλλογικής ψυχολογίας, ή τήν προτεραιότητα της μιάς ή της άλλης· ή διάκριση αυτή όπως τή συναντούμε στη «*Συλλογική ψυχολογία και άνάλυση του Έγώ*» («*Psychologie collective et analyse du moi*») βρίσκεται όλόκληρη μέσα στό οιδιπόδειο. Στό άσυνειδητο ύπάρχουν μόνο πληθυσμοί, ομάδες και μηχανές. Όταν, στη μιά περίπτωση, μιλούμε για άυτοματισμό της κοινωνικής και της τεχνικής μηχανής και, στην άλλη, για άσυνειδητο των επιθυμητικών μηχανών, έννοούμε μιάν άναγκαία σχέση ανάμεσα σε δυνάμεις άξεδιάλυτα συνυφασμένες· μερικές από τίς δυνάμεις αυτές είναι στοιχειώδεις, και μέ τή μεσολάβησή τους παράγεται τό άσυνειδητο· άλλες είναι συνισταμένες πού επιδρούν πάνω στις πρώτες, στατιστικά σύνολα, μέσα από τά όποία τό άσυνειδητο παριστάνεται και ύφίσταται ήδη άπώθηση και καταστολή των παραγωγικών στοιχειωδών του δυνάμεων.

Μήπως όμως μπορούμε νά μιλήσουμε για μηχανές στη μικρο-φυσική ή μικρο-ψυχική αυτήν περιοχή, εκεί όπου ύπάρχει επιθυμία, δηλαδή όχι μόνο λειτουργία, αλλά διαμόρφωση και άυτοπαραγωγή; Μιά μηχανή λειτουργεί άνάλογα μέ τίς προκαταρκτικές συνδέσεις της δομής της και τή διάταξη των έξαρτημάτων της, αλλά δέν συναρμολογείται, δέν διαμορφώνεται ούτε και παράγεται από μόνη της. Μάλιστα αυτό είναι ακριβώς πού συχνά προκαλεί τήν πολεμική άνάμεσα στη βιταλιστική και τή μηχανιστική θεωρία: ή ικανότητα της μηχανής νά ξεηγει τίς λειτουργίες του οργανισμού, αλλά και ή άπόλυτη άνικανότητά της νά ξεηγει τίς δομές του. Ο άφηρημένος μηχανισμός των μηχανών είναι μιά δομική ένότητα, πού μ' αυτήν ξεηγείται ή λειτουργία του οργανισμού. Ο βιταλισμός επικαλείται μιάν άτομική και ειδική ένότητα του ζωικού όντος, άπαραίτητη για κάθε μηχανή, έφόσον αυτή ύποτάσσεται στη διατήρηση του οργανικού στοιχείου και προεκτείνει, προς τά έξω, τίς αυτόνομες δομές της. Πρέπει όμως νά παρατηρήσουμε ότι, κατά τόν έναν ή τόν άλλο τρόπο, ή μηχανή και ή επιθυμία παραμένουν έτσι μέσα σε μιάν

έξωτερική σχέση, είτε επειδή ή επιθυμία έμφανίζεται σαν εκδήλωση πού καθορίζεται από ένα σύστημα μηχανικών αίτιων, είτε επειδή ή μηχανή είναι ή ίδια ένα σύστημα μέσων, σε συνάρτηση μέ τούς σκοπούς της επιθυμίας. Ο σύνδεσμος παραμένει δευτερεύων και έμμεσος άνάμεσα στά δύο, τόσο στά καινούρια μέσα πού ιδιοποιείται ή επιθυμία, όσο και στις παράγωγες επιθυμίες πού προκαλούν οι μηχανές. Ένα βαθυστόχαστο κείμενο του Samuel Butler, «Τό βιβλίο των Μηχανών», μάς επιτρέπει μολαταύτα νά ξεπεράσουμε τίς άπόψεις αυτές⁹. Είναι άλήθεια πώς τό κείμενο αυτό φαίνεται άρχικά νά αντιθέτει μεταξύ τους μόνο τίς δύο γνωστές θεωρίες, πού ή μιά τους ύποστηρίζει ότι οι όργανισμοί είναι, για τήν ώρα, μόνο τελειοποιημένες μηχανές («Όσα πράγματα θεωρούμε καθαρά πνευματικά, δέν είναι παρά διακοπές ίσορροπίας σε μιά σειρά μοχλών – άρχινώντας από τούς μοχλούς εκείνους πού είναι τόσο μικροί, ώστε δέν είναι δυνατό νά τούς διακρίνει κανείς μέ τό μικροσκόπιο»)· και ή άλλη, ότι οι μηχανές είναι μόνο προεκτάσεις οργανισμού («Τά κατώτερα ζώα κρατούν τά μέλη τους μέσα στό ίδιο τους τό σώμα, ενώ τά περισσότερα μέλη του άνθρώπου είναι ελεύθερα και βρίσκονται, άποσπασμένα, εδώ κι εκεί, σε διάφορα μέρη του κόσμου»). Άλλά ο Butler, μ' έναν ιδιαίτερο τρόπο, ώθει τίς θέσεις αυτές σ' ένα άκρότατο σημείο, εκεί όπου δέν μπορούν πιά νά άντιταχθούν ή μιά στην άλλη – σ' ένα σημείο άδιαφορίας ή διασκορπισμού. Από τή μιά μεριά, ο Butler δέν άρκεείται νά λέει πώς οι μηχανές προεκτείνουν τόν οργανισμό, αλλά και ίσχυρίζεται ότι άποτελούν πραγματικά μέλη και όργανα πάνω στό δίχως όργανα σώμα μιάς κοινωνίας, μέλη και όργανα πού οι άνθρωποι τά οικειοποιούνται άνάλογα μέ τήν ίσχύ και τόν πλούτο τους και πού οι φτωχοί τά στερούνται σαν νά ήταν άκρωτηριασμένοι όργανισμοί. Από τήν άλλη, δέν άρκεείται νά λέει ότι οι όργανισμοί είναι μηχανές, αλλά ύποστηρίζει πώς άποτελούνται από τόσο πολλά μέρη, ώστε μπορεί κανείς νά τούς παραβάλλει μέ πολύ διαφορετικά έξαρτήματα από διαφορετικές μηχανές, πού ή μιά παραπέμπει στην άλλη, ή πού ή μιά μηχανοποιείται πάνω στην άλλη. Κι αυτό είναι τό ουσιαστικό: ένα διπλό πέραςμα στό άκρότατο όριο πού εκτελεί ο Butler. Τινάζει στον άέρα τή βιταλιστική θεωρία άμφισβητώντας τήν ειδική ή άτομική ένότητα του οργανισμού, κι άκόμα περισσότερο τή μηχανιστική θεωρία, άμφισβητώντας τή δομική ένότητα της μηχανής. Πολλοί λένε πώς οι μηχανές δέν άναπαράγονται, ή πώς άναπαράγονται μονάχα διαμέσου του άνθρώπου, αλλά μήπως «ύπάρχει κανείς πού μπορεί νά ύποστηρίζει ότι τό κόκκινο τριφύλλι δέν έχει σύστημα άναπαραγωγής, επειδή ο μπουμπουρας, και μόνο ο μπουμπουρας, πρέπει νά μεσολαβήσει για τήν άναπαραγωγή του; Ο μπουμπουρας είναι μέρος του άναπαραγωγικού συστήματος του τριφυλλίου.

⁹ Samuel Butler *Erewhon*, κεφ. 24 και 25.

Ὁ καθένας μας γεννήθηκε ἀπὸ μικροσκοπικά ζωάρια, πού ἡ ταυτότητά τους εἶναι ὀλότελα διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ δική μας, πού ἀνήκουν ὁμως στὸ δικό μας ἀναπαραγωγικό σύστημα· γιατί νά μὴν ἀνήκουμε κι ἡμεῖς στὸ ἀναπαραγωγικό σύστημα τῶν μηχανῶν;... Αὐτὸ πού μᾶς ξεγελά, εἶναι ὅτι θεωροῦμε τὴν κάθε περίπλοκη μηχανὴ μοναδικὸ ἀντικείμενο. Στὴν πραγματικότητα, ἡ μηχανὴ εἶναι μιὰ πολιτεία ἢ μιὰ κοινωνία, καὶ τὸ κάθε μέλος τῆς γεννιέται ἄμεσα, ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος του. Ἀντικρύζουμε μιὰ μηχανὴ σάν ἓνα σύνολο, τῆς δίνουμε ἓνα ὄνομα, τὴν ἐξατομικεύουμε· κοιτάζουμε τὰ μέλη μας καὶ σκεφτόμαστε πὼς ὁ συνδυασμὸς τους σχηματίζει ἓνα ἄτομο πού βγήκε ἀπὸ ἓνα μοναδικὸ κέντρο ἀναπαραγωγικῆς δράσης. Ὅμως, τὸ συμπέρασμα αὐτὸ εἶναι ἀντιεπιστημονικὸ, καὶ τὸ ἀπλό γεγονός ὅτι μιὰ ἀτμομηχανὴ δέν φτιάχτηκε ποτέ ἀπὸ μιὰν ἄλλη, ἢ ἀπὸ δύο ἄλλες μηχανές τοῦ εἶδους τῆς, δέν μᾶς δίνει καθόλου τὸ δικαίωμα νά λέμε ὅτι οἱ ἀτμομηχανές δέν ἔχουν ἀναπαραγωγικό σύστημα. Στὴν πραγματικότητα, τὸ κάθε μέρος τῆς ὁποιασδήποτε ἀτμομηχανῆς γεννιέται ἀπὸ τοὺς ἰδιαίτερους καὶ εἰδικούς του γεννήτορες, πού ὀλοους εἶναι νά γεννοῦν αὐτὸ τὸ μέρος – καὶ μόνον αὐτὸ – ἐνῶ ὁ συνδυασμὸς τῶν τμημάτων σ' ἓνα σύνολο ἀνήκει σὲ ἄλλον τομέα τοῦ μηχανικοῦ ἀναπαραγωγικοῦ συστήματος...». Ἐν παρόδῳ, ὁ Butler συναντᾷ τὸ φαινόμενο τῆς κωδικῆς ὑπεραξίας, ὅταν ἓνα μέρος τῆς μηχανῆς παγιδεῖται στὸν δικό της κώδικα ἓνα κομμάτι κώδικα μιᾶς ἄλλης μηχανῆς καὶ ἀναπαράγεται ἔτσι χάρις σ' ἓνα τμῆμα μιᾶς ἄλλης μηχανῆς: τὸ κόκκινο τριφύλλι καὶ ὁ μπούμπουρας· ἢ ἡ ὀρχιδέα πού προσελκύει τὴν ἀρσενικὴ σφήγκα καὶ τὴν σαματᾶ, προβάλλοντας πάνω στὸ λουλούδι τὴν εἰκόνα καὶ τὴν μυρωδιά τῆς θηλυκῆς σφήγκας.

Ὅταν οἱ δύο θέσεις φτάσουν στὸ σημεῖο αὐτὸ τῆς διασπορᾶς, καταντᾷ ἀδιάφορο ἂν οἱ μηχανές εἶναι ὄργανα ἢ τὰ ὄργανα μηχανές. Οἱ δύο ὄρισμοί εἶναι ἰσοδύναμοι: ὁ ἄνθρωπος ὡς «σπονδυλο-μηχανοποιημένο ζῶο» ἢ ὡς «ἀφιδιακὸ παράσιτο τῶν μηχανῶν». Τὸ βασικὸ δέν εἶναι τὸ πέρασμα στὸ ἴδιο τὸ ἄπειρο – τὴν ἀπειρία πού ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐξαρτήματα μηχανῶν ἢ τὴν πρόσκαιρη ἀπειρία τῶν ζωαρίων – ἀλλὰ μάλλον ἐκεῖνο πού βγαίνει στὴν ἐπιφάνεια χάρις σὲ τοῦτο τὸ πέρασμα. Ὅταν ἔχει πιά διαλυθεῖ ἡ δομικὴ ἐνότητα τῆς μηχανῆς καὶ καταργηθεῖ ἡ ἀτομικὴ καὶ εἰδικὴ ἐνότητα τοῦ ἐμβίου ὄντος, τότε ἐμφανίζεται ἓνας ἄμεσος δεσμὸς ἀνάμεσα στὴ μηχανὴ καὶ τὴν ἐπιθυμία, ἡ μηχανὴ περνᾷ τώρα στὸ κέντρο τῆς ἐπιθυμίας, ἡ μηχανὴ εἶναι ἐπιθυμητικὴ· καὶ ἡ ἐπιθυμία μηχανοποιημένη. Δέν εἶναι ἡ ἐπιθυμία πού βρίσκεται μέσα στὸ ὑποκείμενο, ἀλλὰ ἡ μηχανὴ μέσα στὴν ἐπιθυμία – καὶ τὸ ὑποκειμενικὸ ὑποκείμενο βρίσκεται στὴν ἄλλη μεριά, δίπλα στὴ μηχανὴ, σὲ ὀλόκληρο τὸν περιγυρὸ τῆς, παράσιτο τῶν μηχανῶν, ἐπικουρικό τῆς σπονδυλο-μηχανοποιημένης ἐπιθυμίας. Κοντολογίς, ἡ πραγματικὴ διαφορὰ δέν βρίσκεται ἀνάμεσα στὴ μηχανὴ καὶ τὸ ἐμβιο ὄν, τὸν βιταλισμὸ καὶ τὸν μηχανικι-

σμὸ, ἀλλὰ ἀνάμεσα σὲ δύο καταστάσεις τῆς μηχανῆς, πού εἶναι καὶ οἱ δύο καταστάσεις τοῦ ἐμβίου ὄντος. Ἡ μηχανὴ θεωρούμενη στὴ δομικὴ τῆς ἐνότητα, τὸ ἐμβιο ὄν θεωρούμενο στὴν εἰδικὴ καὶ μάλιστα στὴν προσωπικὴ του ἐνότητα, εἶναι μαζικὰ φαινόμενα ἢ γραμμομοριακὰ σύνολα· καὶ μὲ τὴν ιδιότητα αὐτὴ παραπέμπουν, ἀπὸ τὰ ἔξω, τὸ ἓνα στὸ ἄλλο. Ἀκόμα κι ἂν διαφέρουν καὶ ἀντιπαραθέτονται, τὸ κάνουν ἀπλῶς ὅπως δύο δρόμοι πού πάνε πρὸς τὴν ἴδια στατιστικὴ κατεύθυνση. Στὴν ἄλλη ὁμως, τὴ βαθύτερη ἢ ἐσωτερικὴ κατεύθυνση πρὸς τίς πολλαπλότητες, ὑπάρχει ἀλληλοδιείσδυση, ἄμεση ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στὰ μοριακὰ φαινόμενα καὶ τίς ἰδιορρυθμίες τοῦ ἐμβίου ὄντος, δηλαδή ἀνάμεσα στὶς μικρὲς μηχανές τίς σκορπισμένες μέσα στὴν κάθε μηχανὴ, καὶ τοὺς μικροὺς σχηματισμοὺς τοὺς διασπαρμένους στὸν κάθε ὄργανισμὸ: περιοχὴ ἀδιαφορίας τοῦ μικρο-φυσικοῦ καὶ τοῦ βιολογικοῦ, πού κάνει νά ὑπάρχουν τόσα ἐμβία ὄντα στὴ μηχανὴ, ὅσες καὶ μηχανές στὸ ἐμβιο ὄν. Ἀλλὰ γιατί νά μιλάει κανεὶς ἐδῶ γιὰ μηχανές ἀφοῦ, ὅπως φαίνεται, δέν ὑπάρχουν στὴν κυριολεξία μηχανές (καμιὰ δομικὴ ἐνότητα οὔτε καὶ προσχηματισμένες μηχανικὲς συνδέσεις); «Ἐπάρχει ὁμως ἡ δυνατότητα νά σχηματίζονται τέτοιες μηχανές, εἴτε μὲ ρωστήρες πού ἀδιάκοπα στοιδιάζονται, εἴτε μὲ λειτουργικούς κύκλους πού συμπλέκονται ἀνάμεσά τους καὶ πού, ἔτσι καὶ συναρμολογηθῶν, θά ὑπακούουν στοὺς κανόνες τῆς θερμοδυναμικῆς, ἀλλὰ πού γιὰ νά συναρμολογηθῶν δέν ἐξαρτιόνται ἀπὸ τοὺς νόμους αὐτούς, ἀφοῦ ἡ ἀλυσιδωτὴ συναρμολόγησις ἀρχίζει σὲ μιὰ περιοχὴ ὅπου δέν ὑπάρχουν ἀκόμα στατιστικοὶ νόμοι στὴν κυριολεξία... Στὸ ἐπίπεδο αὐτὸ, λειτουργία καὶ σχηματισμὸς συγχέονται ἀκόμα, ὅπως μέσα σ' ἓνα μόριο· καὶ ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο αὐτὸ ξεκινοῦν δύο ἀντίθετοι δρόμοι πού ὀδηγοῦν, ὁ ἓνας σὲ μιὰ λίγο-πολύ ὀμαλὴ συσσώρευση ἀτόμων, καὶ ὁ ἄλλος στὴν τελειοποίηση τῆς ἀτομικῆς ὀργάνωσης, πού τὸ ἀπλοῦστερο σχῆμα τῆς εἶναι ἓνας σωλήνας...»¹⁰. Ἡ πραγματικὴ διαφορὰ

¹⁰ Raymond Ruyer, *La Genèse des formes vivantes*, Flammarion, 1958, σ. 80-81. Ἀναφερόμενος σὲ ὀρισμένες θέσεις τοῦ Bohr, τοῦ Schrödinger, τοῦ Jordan καὶ τοῦ Lillie, ὁ Ruyer ἀποδείχνει ὅτι τὸ ἐμβιο ὄν βρίσκεται σὲ ἄμεση σχέση μὲ τὰ ἰδιαίτερα φαινόμενα τοῦ ἀτόμου, πέρα ἀπὸ τίς μαζικὲς ἐκδηλώσεις πού ἐκδηλώνονται τόσο στὰ ἐσωτερικὰ μηχανικὰ κυκλώματα τοῦ ὄργανισμοῦ, ὅσο καὶ στὶς ἐξωτερικὲς τεχνικὲς δραστηριότητες: «Ἡ κλασικὴ Φυσικὴ ἀσχολεῖται μόνον μὲ τὰ μαζικὰ φαινόμενα. Ἀντίθετα, ἡ μικρο-φυσικὴ ὀδηγεῖ κανονικὰ στὴ βιολογία. Ξεκινώντας ἀπὸ τὰ ἰδιαίτερα φαινόμενα τοῦ ἀτόμου, μπορεῖ κανεὶς νά προχωρήσει σὲ δύο κατευθύνσεις. Ἡ στατιστικὴ τους συσσώρευση ὀδηγεῖ στοὺς νόμους τῆς συνηθισμένης Φυσικῆς. Ἀλλὰ ὅταν τὰ ἰδιαίτερα αὐτὰ φαινόμενα περιπλέκονται ἀπὸ συστηματικὲς ἀλληλεπιδράσεις, μ' ὄλο πού διατηροῦν τὴν ἀτομικότητά τους μέσα στὸ μόριο, καὶ ἀργότερα στὸ μακρομόριο, ὕστερα στὸν ἴο, καὶ ἀργότερα στὸ μοнокύτταρο, ὑποτάσσονται τὰ μαζικὰ φαινόμενα, φτάνουμε τότε στὸν ὄργανισμὸ, πού ὅσο μεγάλος κι ἂν εἶναι, παραμένει, μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ, μικροσκοπι-

βρίσκεται λοιπόν από τή μιὰ μεριά, ανάμεσα στις γραμμομοριακές μηχανές – κοινωνικές, τεχνικές ή οργανικές – και από τήν ἄλλη, στις επιθυμητικές μηχανές, πού ἀνήκουν στή μοριακή κατηγορία. Καί νά τί εἶναι οἱ επιθυμητικές μηχανές: μορφοποιητικές μηχανές, πού κι οἱ ἐμπλοκές τους ἀκόμα εἶναι λειτουργικές, καί πού ἡ λειτουργία τους εἶναι ἀξεχώριστη ἀπό τή μορφοποίηση· χρονογόνες μηχανές πού συγχέονται μέ τήν ἴδια τους τή συναρμολόγηση, ἐνεργώντας μέ συνδέσεις μὴ-ἐντοπίσιμες καί μέ διασκορπισμένες ἐντοπίσεις, παρεμβάλλοντες χρονικές διαδικασίες, σχηματισμούς σέ τμήματα καί ἐξαρτήματα, μέ κωδική ὑπεραξία, ὅπου τό ἴδιο τό σύνολο παράγεται δίπλα στά μέρη, σάν ξεχωριστό μέρος ἢ, ὅπως λέει ὁ Butler, μέσα «σ' ἓνα ἄλλο διαμέρισμα», πού ἐπανάγει τό σύνολο στά ἄλλα μέρη· πραγματικές μηχανές, ἀφοῦ ἐνεργοῦν μέ τομές καί ροές, συνδεόμενα κύματα, καί τεμαχίδια, συνδετικές ροές καί ἐπιμέρους ἀντικείμενα, προκαλώντας πάντα, ἀπό ἀπόσταση, ἐγκάρσιες συνάψεις, ἐγκλειστικές διαζεύξεις, πολυσήμαντες συζεύξεις καί καταλήγοντας ἔτσι σέ παρακρατήσεις, ἀποσπάσεις καί ὑπολείμματα, μέ μεταφορά ἀτομικότητας, μέσα σέ μιὰ γενικευμένη σχιζογένεση, πού τά στοιχεία της εἶναι ροές-σχίσεις.

Ὅταν ἀργότερα – ἢ μάλλον ὅταν ἐξάλλου – οἱ μηχανές ἐνοποιοῦνται στό δομικό πεδίο τῶν τεχνικῶν καί τῶν θεσμῶν – εἶδος ἀτσαλένιου σκελετοῦ πού τούς δίνει ὑπαρξη ὁρατή – ὅταν τά ζῶντα εἶναι καί αὐτά δομημένα ἀπό τίς στατιστικές μονάδες τῶν προσώπων τους, τῶν εἰδῶν τους, τῶν ποικιλιῶν τους καί τῶν περιγυρῶν τους – ὅταν μιὰ μηχανή παρουσιάζεται σάν μοναδικό ἀντικείμενο, κι ἓνα ζῶν σάν μοναδικό ὑποκείμενο – ὅταν οἱ συνδέσεις γίνονται ὀλικές καί εἰδικές, οἱ διαζεύξεις ἀποκλειστικές, οἱ συζεύξεις δισημάντες – τότε πιά δέν χρειάζεται καθόλου νά προβάλλεται ἡ ἐπιθυμία στίς μορφές αὐτές, πού ἔχουν γίνει τώρα ἀδιάφανες. Τοῦτες οἱ μορφές ἔχουν μετατραπεί ἄμεσα σέ γραμμομοριακές ἐκδηλώσεις, στατιστικούς προσδιορισμούς τῆς ἐπιθυμίας καί τῶν δικῶν της μηχανῶν. Εἶναι βέβαια πάντα οἱ ἴδιες μηχανές (δέν ὑπάρχει διαφορά φύσης): ἀλλοῦ βρισκονται σάν μηχανές οργανικές, τεχνικές ἢ κοινωνικές πού τίς συλλαμβάνουμε νοητικά στό μαζικό τους φαινόμενο, στό ὁποῖο καί ὑπάγονται κι ἄλλοῦ σάν επιθυμητικές μηχανές, πού τίς συλλαμβάνουμε στίς ὑπο-μικροσκοπικές τους ἰδιαιτερότητες στίς ὁποῖες ὑπάγονται τά μαζικά φαινόμενα. Γι' αὐτό, καί ἀπό τήν ἀρχή κιόλας ἀποκρούσαμε τήν ἀποψη ὅτι οἱ επιθυμητικές μηχανές ἀνήκουν στό ὄνειρικό ἢ τό φαντασιακό, καί ὅτι ἀναπληρώνουν τίς ἄλλες μηχανές. Ὑπάρχουν μόνο επιθυμίες καί περιβάλλοντα, πεδία, μορφές ἀγελαίου. Δηλαδή: οἱ μοριακές επιθυμητικές μηχανές εἶναι αὐτές καθαυτές ἐπένδυση

κός» (σ.54). Ὅλα τοῦτα τά θέματα ἀναπτύσσονται πλατιά ἀπό τόν Ruyer στό ἔργο του *Νεοτελεολογία, (Néo-finalisme)*, P.U.F., 1952.

τῶν μεγάλων γραμμομοριακῶν μηχανῶν, ἢ σχήματα πού τά διαμορφώνουν σύμφωνα μέ τούς νόμους τῶν μεγάλων ἀριθμῶν, μέ τή μιὰ καί τήν ἄλλη ἐννοια τῆς ὑπαγωγῆς. Ἀπό τή μιὰ μεριά, οἱ επιθυμητικές μηχανές, καί ἀπό τήν ἄλλη, μηχανές οργανικές, τεχνικές ἢ κοινωνικές: εἶναι οἱ ἴδιες μηχανές, μέσα σέ καθορισμένες συνθήκες. Καί μέ καθορισμένες συνθήκες ἐννοοῦμε τίς στατιστικές ἐκεῖνες μορφές ὅπου οἱ μηχανές συμμετέχουν ὡς σταθερές μορφές, πού συνενώνουν, δομοῦν καί ἐνεργοῦν κατά βαρεῖα μεγάλα σύνολα: Οἱ ἐπιλεκτικές πιέσεις πού συγκεντρώνουν σέ ὁμάδες τά ἐξαρτήματα, συγκατοῦν μερικά ἀπ' αὐτά, ἀποκλείουν ἄλλα, ὀργανώνοντας τά πλήθη. Εἶναι λοιπόν οἱ ἴδιες μηχανές, ἀλλά δέν εἶναι καθόλου τό ἴδιο σύστημα, δέν εἶναι οἱ ἴδιες σχέσεις μεγέθους, οἱ ἴδιες συνθετικές χρήσεις. Ὑπάρχει λειτουργισμός μόνο στό ὑπο-μικροσκοπικό ἐπίπεδο τῶν επιθυμητικῶν μηχανῶν, μηχανογενεῖς διευθετήσεις, μηχανική τῆς επιθυμίας (engineering): γιατί, ἐκεῖ μόνο συγχέονται λειτουργία καί σχηματισμός, χρήση καί συναρμολόγηση, προϊόν καί παραγωγή. Κάθε γραμμομοριακός λειτουργισμός εἶναι ψεύτικος, ἀφοῦ οἱ οργανικές ἢ κοινωνικές μηχανές διαμορφώνονται μέ ἄλλο τρόπο καί μέ ἄλλο τρόπο λειτουργοῦν, κι ἀφοῦ οἱ τεχνικές μηχανές μέ ἄλλο τρόπο συναρμολογοῦνται καί μέ ἄλλο χρησιμοποιοῦνται, ἀλλά ἐξυπακούουν ἀκριδῶς καθορισμένες συνθήκες, πού διαχωρίζουν τή δική τους παραγωγή ἀπό τό διαφορετικό προϊόν τους. Μόνο αὐτό πού δέν παράγεται μέ τόν ἴδιο τρόπο πού λειτουργεῖ ἔχει κάποιο νόημα, καθώς ἐπίσης κι ἓνα σκοπό, μιὰ πρόθεση. Ἀντίθετα, οἱ επιθυμητικές μηχανές δέν παριστάνουν τίποτε, δέν σημαίνουν τίποτε, δέν θέλουν τίποτε νά ποῦν: εἶναι ἀκριδῶς αὐτό πού τίς κάνουμε, αὐτό πού κάνουμε μ' αὐτές καί αὐτό πού κάνουν αὐτές καθαυτές.

Λειτουργοῦν ἀνάλογα μέ συστήματα συνθέσεων πού δέν ἔχουν ἀντίστοιχο στά μεγάλα σύνολα. Ὁ Jacques Monod προσδιόρισε τήν πρωτοτυπία τῶν συνθέσεων αὐτῶν ἀπό τήν ἀποψη μιᾶς μοριακῆς βιολογίας, ἢ μιᾶς «μικροσκοπικῆς κυβερνητικῆς», πού ἀδιαφορεῖ γιά τήν παραδοσιακή ἀντίθεση τῆς μηχανιστικῆς καί τῆς βιταλιστικῆς θεωρίας. Τά βασικά γωνιόματα τῆς σύνθεσης εἶναι ἐδῶ ἡ ὀποιαδήποτε φύση τῶν χημικῶν σημάτων, ἡ ἀδιαφορία γιά τό ὑπόστρωμα, ὁ ἔμμεσος χαρακτήρας τῶν ἀλληλενεργειῶν. Τέτοιες φόρμουλες εἶναι ἀρνητικές μόνο φαινομενικά καί σέ σχέση μέ τούς νόμους τοῦ συνόλου καί πρέπει νά νοοῦνται θετικά, μέ ὄρους δύνάμης.

«Μεταξὺ τοῦ ὑποστρώματος ἑνός ἄλλοστερικῶν ἐνζύμου καί τῶν συνδετῶν πού ἐνεργοποιοῦν εἴτε ἀναστέλλουν τή δραστηριότητά του, δέν ὑπάρχει καμιά, χημικῶς ἀναγκαία, σχέση δομῆς εἴτε ροπῆς πρὸς ἀντίδραση... Κάθε ἄλλοστερική πρωτεΐνη θά πρέπει νά τῆ θεωροῦμε σάν ἐξειδικευμένο προϊόν μοριακῆς «μηχανικῆς» (engineering), πού παρέχει τή δυνατότητα σέ μιὰ, θετική εἴτε ἀρνητική, ἀλληλεπίδραση

νά ισχύει μεταξύ σωμάτων τά όποία στερούνται παντελώς χημικής συγγένειας και έτσι νά υποτάσσει τυχούσα αντίδραση σάν παρεμβάσεις ενώσεων πού, από χημική άποψη, είναι ξένες και άδιάφορες προς τήν αντίδραση αυτή. Η άρχή, βάσει τής όποίας ενεργούν οι άλλοστερικές άλληλεπιδράσεις, χορηγεί πλήρη έλευθερία στην έκλογή των υποτάξεων, οι όποιες, επειδή ξεφεύγουν από όποιοδήποτε χημικό καταναγκασμό, θά μπορούν, ακόμα καλύτερα, νά ύπακούουν μόνο στους φυσιολογικούς καταναγκασμούς, δυνάμει των όποιων έχει γίνει ή επιλογή τους, σύμφωνα μέ τήν προσαύξηση συνοχής και εύστοχίας, πού προσδίδουν στό κύτταρο και στον οργανισμό. Τελικά, ή άσυδοσία άκριβώς αυτών των συστημάτων είναι εκείνη πού, άνοιγοντας στή μοριακή εξέλιξη ένα, πρακτικά άπειρο, πεδίο ξερευνήσης και πειραματισμών, τής έδωσε τή δυνατότητα νά κατασκευάσει τό άπέραντο δίκτυο κυβερνητικών άλληλοσυνδέσεων...»¹¹.

Μέ ποιόν τρόπο, από τούτη τήν περιοχή του τυχαίου ή τής πραγματικής μή-όργάνωσης, οργάνωνονται μεγάλα σχήματα πού αναπαράγουν κατανάγκη μιά δομή, κάτω από τήν επίδραση του Α.Δ.Ν. και των τμημάτων του, των γονιδίων, επιτελώντας άληθινές «κληρώσεις, δίνοντας κατευθύνσεις σάν κλειδούχος, καθώς και γραμμές επιλογής ή εξέλιξης – αυτό άκριβώς δείχνουν όλα τά μεταβατικά στάδια από τό μοριακό στό γραμμομοριακό, όπως τό τελευταίο εμφανίζεται στις οργανικές μηχανές, αλλά και στις κοινωνικές μηχανές μέ άλλους νόμους και άλλες μορφές. Μέ τήν έννοια αυτήν ύποστηρίχθηκε ότι ύπάρχει ένα κοινό χαρακτηριστικό άνάμεσα στους ανθρώπινους πολιτισμούς και τά έμβια είδη, πού μοιάζουν μέ τίς «άλυσίδες του Μαρκόφ» (τυχαία φαινόμενα, ένμερει έξαρτημένα). Γιατί, στον γενετικό κώδικα, όπως και στους κοινωνικούς κώδικες, αυτό πού άποκαλείται σημαίνουσα άλυσίδα είναι περισσότερο μιά συνθηματική διάλεκτος παρά μιά γλώσσα – διάλεκτος φτιαγμένη από μή-σημαίνοντα στοιχεία, πού παίρνουν κάποιο νόημα, ή άποκτούν σημασία, μόνο στα μεγάλα σύνολα πού τά σχηματίζουν μέ άλυσιδωτές κληρώσεις, μερική έξάρτηση και υπερεπίθεση ρωστήρων¹². Δέν πρόκει-

¹¹ Jacques Monod, «Η Τύχη και ή Αναγκαιότητα» (*Le Hasard et la nécessité*), εκδ. du Seuil, 1970, σελ. 91 [έλλην. μετ. σ. 109, εκδόσεις Ράππα] και σ. 104-112: «Μιά σφαιρική πρωτεΐνη, είναι, ήδη, στή μοριακή κλίμακα, άληθινή μηχανή ως προς τίς λειτουργικές της ιδιότητες, όχι όμως – τό βλέπουμε αυτό πλέον – και ως προς τή βασική της δομή, όπου τίποτε άλλο δέν μπορεί νά διακρίνει κανείς πέρα από τό παιχνίδι τυφλών συνδυασμών. Σύμπτωση ή όποία έχει συλληφθεί, διασαωθεί, αναπαραχθεί από τον μηχανισμό τής άμετατροπίας, και, κατ' αυτόν τον τρόπο, μεταμορφωθεί σε τάξη, κανόνα, ανάγκη» [έλλην. μετάφραση, σ.132].

¹² Αναφορικά μέ τίς άλυσίδες του Μαρκόφ και τήν εφαρμογή τους τόσο στα έμβια είδη, όσο και στους πολιτιστικούς σχηματισμούς, βλ. Raymond Ruyer, *La Genèse des formes vivantes*, κεφ. VIII. Τά φαινόμενα κωδικής υπεραξίας έξ-

ται νά βιολογικοποιήσουμε τήν ανθρώπινη ιστορία, ούτε νά άνθρωπολογοποιήσουμε τή φυσική ιστορία, αλλά νά άποδείξουμε μέ ποιόν τρόπο οι κοινωνικές μηχανές και οι οργανικές μηχανές συμμετέχουν στις επιθυμητικές μηχανές. Στο βάθος του ανθρώπου, είναι τό Έκείνο: τό σχιζοφρενικό κύτταρο, τά σχιζοφρενικά μόρια, οι άλυσίδες τους και τά συνθηματικά τους λεξιλόγια. Ύπάρχει όλόκληρη βιολογία τής σχιζοφρένειας, ακόμα και ή μοριακή βιολογία είναι σχιζοφρενική (τό ίδιο, και ή μικροφυσική). Αντίστροφα όμως, ή σχιζοφρένεια, ή θεωρία τής σχιζοφρένειας είναι βιολογική, βιο-πολιτιστική, καθόσον έξετάζει τίς μηχανογενείς συνδέσεις μοριακής φύσης, τήν κατανομή τους σε χάρτες έντασης πάνω στο γιγάντιο μόριο του δίχως όργανα σώματος, καθώς και τίς στατιστικές συσσωρεύσεις πού διαμορφώνουν και επιλέγουν τά μεγάλα σύνολα.

Ό Szondi άκολούθησε τή μοριακή αυτή κατεύθυνση και ανακάλυψε ένα γονικό άσυνείδητο, πού τό αντιδιαστέλλει στο άτομικό άσυνείδητο του Freud και στο συλλογικό άσυνείδητο του Jung¹³. Ό Szondi άποκαλεί συχνά τό γονικό ή γενεαλογικό αυτό άσυνείδητο, οίκογενειακό άσυνείδητο· και, στή μελέτη τής σχιζοφρένειας, χρησιμοποίησε οίκογενειακά σύνολα για μονάδες μέτρησης. Τό γονικό όμως άσυνείδητο είναι έλάχιστα οίκογενειακό, πολύ λιγότερο από τό άσυνείδητο του Freud άφου ή διάγνωση γίνεται μέσω μιās συσχέτισης τής επιθυμίας μέ φωτογραφίες από έρμαφροδίτου, δολοφόνους κτλ., αντί νά επανέλθει, όπως γίνεται συνήθως, σε εικόνες του «μαμαπά-μαμά». Επιτέλους, μιά κάποια σχέση μέ τό απέξω... Όλόκληρο ένα άλφάθητο, όλόκληρη μιά άξιωματική μέ φωτογραφίες τρελών· ή δοκιμασία τής «ανάγκης του πατρικού αίσθήματος» σε μιά κλίμακα από πορτραίτα δολοφόνων, πρέπει όπωσδήποτε νά γίνει· μ' όλο πού λένε ότι ή πράξη αυτή παραμένει μέσα στο οιδιπόδειο, στήν πραγματικότητα τό διευρύνει εκπληκτικά... Τά κληρονομικά γονίδια πού προκαλούν τίς ψώσεις, παίζουν λοιπόν τον ρόλο άπλών έρεθισμάτων πού υπεισερχονται σε ποικίλους συνδυασμούς, άκολουθώντας άνύσματα πού διατεταγωνίζονται όλόκληρο κοινωνικο-ιστορικό πεδίο – ανάλυση του πεπρωμένου. Στην ούσία, τό άληθινά μοριακό άσυνείδητο δέν περιορίζεται στα γονίδια ως μονάδες αναπαραγωγής· οι τελευταίες είναι ακόμα έκφραστικές και οδηγούν στους γραμ-

νοούνται μέ τίς «ήμι-τυχαίες άλληλουχίες». Ό Ruyer τίς παραβάλλει συχνά μέ τή σχιζοφρενική γλώσσα.

¹³ L. Szondi, *Diagnostic expérimental des pulsions*, 1947, γαλλ. μετάφρ. P.U.F. Πρώτος ό Szondi στο έργο του, ανακάλυψε τή βασική σχέση άνάμεσα στήν ψυχή-νάλυση και τή γενετική. Βλ. ακόμα τήν πρόσφατη προσπάθεια του André Green, σε συνάρτηση μέ τήν πρόοδο τής μοριακής βιολογίας, στο έργο του «Répétition et instinct de mort», στή *Revue française de psychanalyse*, Μάης 1970.

μομοριακούς σχηματισμούς. Ἡ μοριακή βιολογία μᾶς ἐξηγεῖ ὅτι μονάχα τὸ Α.Δ.Ν. ἀναπαράγεται, καὶ ὄχι οἱ πρωτεΐνες. Οἱ πρωτεΐνες καὶ παράγονται καί, ταυτόχρονα, εἶναι μονάδες παραγωγῆς· αὐτὲς συγκροτοῦν τὸ ἀσυνείδητο ὡς κύκλο, ἢ τὴν αὐτοπαραγωγή τοῦ ἀσυνείδητου – ἔσχατα μοριακὰ στοιχεῖα στὴ ρύθμιση τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν καὶ τῶν συνθέσεων τῆς ἐπιθυμίας. Ὅπως εἶδαμε παραπάνω, μέσα ἀπὸ τὴν ἀναπαραγωγή καὶ τὰ ἀντικείμενά της (οἰκογενειακὰ ἢ γενετικά προσδιορισμένα), εἶναι πάντα τὸ ἀσυνείδητο πού παράγεται τὸ ἴδιο σὲ μιὰ κυκλική κίνηση, ὄρφανή, κύκλο τοῦ πεπρωμένου, ὅπου παραμένει πάντα ὑποκείμενο. Καὶ ἀκριβῶς ἐδῶ βασίζεται νομικὰ ἢ ἀνεξαρτησία τῆς σεξουαλικότητος ἀπέναντι στὴ γένεση. Ὁ Szondi ἀντιλαμβάνεται τόσο καθαρὰ ποιὰ κατεύθυνση πρέπει κανεὶς νὰ πάρει γιὰ νὰ ξεπεράσει τὸ γραμμομοριακὸ καὶ νὰ πάει πρὸς τὸ μοριακὸ, ὥστε ἀπορρίπτεται κάθε στατιστικὴ ἐρμηνεῖα αὐτοῦ πού, λαθεμένα, ἀποκαλεῖται «τέστ» τοῦ Szondi. Ἄπαιτὲ μάλιστα νὰ ξεπεραστοῦν τὰ περιεχόμενα πρὸς τὴν κατεύθυνση τῶν *λειτουργιῶν*. Ἀλλὰ ἐπιτελεῖ τοῦτο τὸ ξεπέραςμα κι ἀκολουθεῖ αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, μόνον ξεκινώντας ἀπὸ τὰ σύνολα ἢ τίς τάξεις, καὶ φτάνοντας ὡς τίς «κατηγορίες» – τῶν ὁποίων καταρτίζει ἕνα συστηματικὰ κλειστὸ κατάλογο – πού εἶναι ἐκφραστικὲς μορφές ὑπαρξῆς τίς ὁποῖες τὸ ὑποκείμενο πρέπει νὰ διαλέξει καὶ νὰ συνθέσει ἐλεύθερα. Ἔτσι ὅμως, παραβλέπει τὰ ἔσωτερικὰ ἢ μοριακὰ στοιχεῖα τῆς ἐπιθυμίας, τῆ φύση τῶν ἐπιλογῶν τους, τίς διευθετήσεις καὶ τοὺς μηχανογενεῖς συνδυασμούς τους – καθὼς καὶ τὸ ἀληθινὸ ἐρώτημα τῆς σχιζο-ἀνάλυσης: τί εἶναι οἱ δικές σου ἐνορμητικὲς ἐπιθυμητικὲς μηχανές; πῶς λειτουργοῦν; σὲ ποιὲς συνθέσεις περιλαμβάνονται, σὲ ποιὲς συνθέσεις ἐνεργοῦν; τί χρῆση τοὺς κάνεις, σὲ ὅλα τὰ μεταβατικὰ στάδια πού πάνε ἀπὸ τὸ μοριακὸ στὸ γραμμομοριακὸ (καὶ ἀντίστροφα), καὶ πού συγκροτοῦν τὸν κύκλο ὅπου τὸ ἀσυνείδητο, παραμένοντας πάντα ὑποκείμενο, αὐτοπαραγάγεται;

Ὀνομάζουμε *λίμπιντο* τὴν ἰδιάζουσα ἐνέργεια τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν· καὶ οἱ μεταλλαγές τῆς ἐνέργειας αὐτῆς (Nimpen καὶ Voluptas) δὲν εἶναι ποτὲ ἀπο-σεξουαλισμοὶ οὔτε ἐξιδανικεύσεις. Ἀλλὰ ἀκριβῶς ἡ ὁρολογία αὐτὴ φαίνεται αὐθαίρετη στὸ ἔπακρο. Καὶ οἱ δύο τρόποι πού χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν ἐξέταση τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν δὲν δείχνουν καθαρὰ ποιὰ σχέση θὰ μπορούσαν νὰ ἔχουν οἱ μηχανές αὐτὲς μὲ μιὰν ἐνέργεια καθαρὰ σεξουαλική – εἴτε τίς συσχετίσουμε μὲ τὴ μοριακὴ διάταξή τους, εἴτε μὲ τὴ γραμμομοριακὴ διάταξη, ὅπου σχηματίζουν ὀργανικὲς ἢ κοινωνικὲς μηχανές καὶ ἐπενδύουν ὀργανικὰ ἢ κοινωνικὰ περιβάλλοντα. Πράγματι, εἶναι δύσκολο νὰ παρουσιάσει κανεὶς τὴ σεξουαλικὴ ἐνέργεια σάν ἄμεσα κοσμικὴ καὶ ἐνδο-ἀτομικὴ, καὶ ταυτόχρονα σάν ἄμεσα κοινωνικὴ καὶ ἱστορικὴ. Κι ὅς λένε πῶς ὁ ἐρωτᾶς ἔχει σχέση μὲ τίς πρωτεΐνες καὶ τὴν κοινωνία... Θὰ ἦταν σάν ν' ἀρχινούσαμε γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν παλιὰ διάλυση τοῦ φροϋδισμοῦ ἀντικαθιστώντας

τὴ λίμπιντο μὲ μιὰν ἀόριστη κοσμικὴ ἐνέργεια, ἱκανὴ γιὰ ὅλες τίς μεταμορφώσεις, ἢ μὲ κάποια κοινωνικοποιημένη ἐνέργεια ἱκανὴ γιὰ ὅλες τίς ἐπενδύσεις. Ἡ σάν νὰ ξαναρχινούσαμε τὴν τελικὴ ἀπόπειρα τοῦ Reich ἀναφορικὰ μὲ μιὰ «βιογένεση», δικαιολογημένα θεωρούμενη σχιζο-παρανοϊκή. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ Reich κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι ὑπάρχει μιὰ κοσμικὴ, ἐνδο-ἀτομικὴ ἐνέργεια, ἢ ὀργάνη, πού παράγει ἠλεκτρονικὸ ρεῦμα καὶ εἶναι φορέας ὑπομικροσκοπικῶν τεμαχιδίων, τῶν βιόντων (bions). Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ προκαλεῖ διαφορὲς δυναμικοῦ ἢ ἐντάσεις κατανεμημένες μέσα στὸ σῶμα, θεωρούμενο ἀπὸ μοριακὴ ἀποψη· καὶ συνδέεται μὲ μιὰ μηχανικὴ τῶν ρευστῶν στὸ ἴδιο αὐτὸ σῶμα, θεωρούμενο ἀπὸ γραμμομοριακὴ ἀποψη. Ὡστε, κατὰ τὸν Reich αὐτὸ πού προσδιορίζει τὴ λίμπιντο σάν σεξουαλικότητα, εἶναι ἡ συν-ένωση δύο λειτουργιῶν, μηχανικῆς καὶ ἠλεκτρικῆς, σὲ μιὰν ἀλληλουχία μὲ δύο πόλους, τὸν γραμμομοριακὸ καὶ τὸν μοριακὸ (μηχανικὴ τάση, ἠλεκτρικὴ φόρτιση, ἠλεκτρικὴ ἐκκένωση, μηχανικὴ ἐκτόνωση). Ὁ Reich πίστευε πῶς, μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ, θὰ ξεπερνοῦσε τὴ διαμάχη μεταξὺ βιταλισμοῦ καὶ μηχανισμοῦ, ἀφοῦ οἱ λειτουργίες αὐτὲς, ἡ μηχανικὴ καὶ ἡ ἠλεκτρικὴ, ὑπῆρχαν μέσα στὴν ὕλη γενικὰ, ἀλλὰ συνδυάζονταν σὲ μιὰν ἰδιότυπη ἀλληλουχία μέσα στὸ ζωντανό. Καὶ προπάντων ὑποστήριξε τὴ βασικὴ ψυχαναλυτικὴ ἀλήθεια, δηλαδὴ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς σεξουαλικότητος σὲ σχέση μὲ τὴν ἀναπαραγωγή, τὴν ὑπαγωγή τῆς προοδευτικῆς ἢ ὀπισθοδρομικῆς ἀναπαραγωγῆς στὴ σεξουαλικότητα θεωρούμενη ὡς κύκλο, καὶ κατὰγγελε τὴν ἀπόλυτη ἀρνηση τῆς ἀλήθειας αὐτῆς ἀπὸ τὸν Φρόυντ¹⁴. Ἄν ἐξετάσουμε λεπτομερειακὰ τὴν τελικὴ θεωρία τοῦ Reich

¹⁴ Οἱ τελευταῖες μελέτες τοῦ Reich – τόσο οἱ βιοκοσμικὲς ὅσο καὶ οἱ βιογενετικὲς – συνοψίζονται στὸ τελευταῖο μέρος τοῦ ἔργου του *Ὁ Ρόλος τοῦ ὄργασμοῦ*, κεφ. IX. Ἡ προτεραιότητα τῆς σεξουαλικότητος πάνω στὴ γέννηση καὶ τὴν ἀναπαραγωγή θεμελιώνεται ἔτσι στὸν κύκλο τῆς σεξουαλικότητος (μηχανικὴ τάση, ἠλεκτρικὴ φόρτιση, κλπ.), πού συνεπάγεται μιὰ διαίρεση τοῦ κυττάρου: σ. 224-227. Ἀλλὰ πολὺ νωρίτερα ἀπ' αὐτὸ ὁ Reich, στὸ ἔργο του, κατηγορεῖ τὸν Freud ὅτι ἐγκατέλειψε τὴ σεξουαλικὴ θέση. *Δὲν εἶναι μόνον οἱ διαφανοῦντες μὲ τὸν Freud πού ἐγκατέλειψαν τὴ θέση αὐτὴ, εἶναι – κατὰ κάποιο τρόπο – κι ὁ ἴδιος ὁ Freud: πρῶτα-πρῶτα, ὅταν εἰσάγει τὸ ἐνστικτο τοῦ θανάτου καὶ μιὰ γιὰ τὸν Ἔρωτα ἀντὶ γιὰ τὴ σεξουαλικότητα (Reich, σ. 103-104)· κατόπιν ὅταν θεωρεῖ τὸ ἄγχος αἰτία τῆς σεξουαλικῆς ἀπώθησης, καὶ ὄχι ἀποτέλεσμά της (Reich, σ. 113-114)· καὶ γενικότερα, ὅταν ὑποστηρίζει, γιὰ μιὰν ἀκόμα φορὰ, τὴν παραδοσιακὴ προτεραιότητα τῆς τεκνοποίησης, καὶ ὄχι τῆς σεξουαλικότητος (Reich, σ. 225: «Ἡ τεκνοποίηση εἶναι λειτουργία τῆς σεξουαλικότητος, καὶ ὄχι τὸ ἀντίστροφο, ὅπως πολλοὶ ἰσχυρίστηκαν. Ὁ Freud τὸ εἶχε θέσει κιόλας σάν ἀξίωμα, σὲ σχέση μὲ τὴν ψυχο-σεξουαλικότητα, ὅταν διαχώρισε τίς ἐννοίες σεξουαλικὸ καὶ γεννητικὸ. Γιὰ λόγους ὅμως πού ποτὲ δὲν κατάλαβα, ὁ Freud τοποθετεῖ καὶ πάλι τὴ γεννητικὴτητα στὴν ἐφηβεία, γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἔτσι τὴν τεκνοποίηση»). Ὁ Reich ἔχει, χωρὶς ἀμφιβολία, ὑπόψη του τὰ κείμενα ἐκεῖνα τοῦ Freud πού εἶναι ἐπιρρασαμένα*

πρέπει να ομολογήσουμε ότι δεν μας ένοχλει καθόλου – αντίθετα μάλιστα – ο σχιζοφρενικός και παρανοϊκός χαρακτήρας της. Πρέπει να ομολογήσουμε πώς ο κάθε συσχετισμός της σεξουαλικότητας με κοσμικά φαινόμενα του τύπου «ηλεκτρική θύελλα», «γαλανωπή καταχνιά και γαλάζιος ούρανος» – το γαλάζιο χρώμα της οργάνης – «φωτεινά σήματα και ήλιακές κηλίδες», ρεύματα και ροές, ύλη και τεμαχίδια, μας φαίνεται, στο κάτω-κάτω, αρτιότερος από την κατάντια της σεξουαλικότητας σε άξιοθρήνητο «μικρό οικογενειακό μυστικό». Πιστεύουμε πώς ο Lawrence και ο Miller κρίνουν την σεξουαλικότητα πιο σωστά από τον Freud, ακόμα κι από την άποψη της περιήφησης επιστημονικότητας. Δεν είναι ο νευρωτικός, ο ξαπλωμένος στο ντιβάνι, πού μας μιλά για έρωτα, για τις σεξουαλικές του ικανότητες και για τις απογοητεύσεις του, αλλά ο θουβός περιπάτος του σχιζοφρενικού, ο περίπατος του Lenz στά βουνά και κάτω από την αστροφεγγιά, τό ακίνητο ταξίδι, σε εντάσεις πάνω στο δίχως όργανα σώμα. Όσο για τή θεωρία του Reich στο σύνολό της, έχει τό ασύγκριτο πλεονέκτημα να μας δείχνει ολοκάθαρα τόν διπλό πόλο της λίμπιντο ως μοριακό σχηματισμό στην υπομικροσκοπική κλίμακα, ως επένδυση των γραμμομοριακών σχηματισμών στην κλίμακα των οργανικών και των κοινωνικών συνόλων. Λείπει εδώ μονάχα ή επιβεβαίωση από τήν κοινή λογική: για ποιό λόγο, σε τί πράγμα, τούτο είναι ή σεξουαλικότητα;

Γιά τόν έρωτα, ο κυνισμός τά έχει όλα πεί, ή ισχυρίζεται πώς τά έχει όλα πεί: ότι, δηλαδή, πρόκειται για συνουσία οργανικών και κοινωνικών μηχανών σε μεγάλη κλίμακα (πίσω από τόν έρωτα τά όργανα, πίσω από τόν έρωτα οί οικονομικοί προσδιορισμοί, τό χρήμα). Όμως, χαρακτηριστικό του κυνισμού είναι να διατείνεται πώς υπάρχει σκάνδαλο εκεί πού δεν υπάρχει, και να περνά για τολμηρός ενώ του λείπει ή τόλμη. Χίλιες φορές προτιμότερο τό παραλήρημα του κοινού νου, παρά οί κοινοτοπίες του κυνισμού. Γιατί, πρώτα-πρώτα, είναι ολοφάνερο ότι αντικείμενο τής επιθυμίας δεν είναι πρόσωπα ή πράγματα, αλλά όλόκληρα περιβάλλοντα πού διασχίζει, δονήσεις και ροές κάθε λογής, πού τς ασπάζεται, εισάγοντας σ' αυτές τομές, καταλήψεις – επιθυμία πάντα νομαδική και αποδημητική, πού κύριο της χαρακτηριστικό είναι ο «γυγαντισμός»: κανείς δεν τό έδειξε τούτο καλύτερα από τόν Charles Fourier. Μέ λίγα λόγια, τά κοινωνικά περιβάλλοντα από βιολογική άποψη, είναι αντικείμενα επενδύσεων του άσυνείδητου, επενδύσεων κατανάγκη επιθυμητικών ή λίμπιντινικών, σε αντίθεση με τς προ-ένσυνείδητες επεν-

από τόν Schopenhauer και τόν Weismann, και όπου ή σεξουαλικότητα είναι εξαρτημένη από τό είδος και τό αναπαραγωγικό γονιμοποιητικό κύτταρο (germen): βλ. λογουχάρη: «Pour introduire le narcissisme», στο: *La Vie sexuelle*, P.U.F. σ. 85-86.

δύσεις τής ανάγκης και του συμφέροντος. Η λίμπιντο ως σεξουαλική ενέργεια είναι άμεσα επένδυση των μαζών, των μεγάλων συνόλων και των οργανικών και κοινωνικών πεδίων. Δεν βλέπουμε σε ποιές άρχές ή ψυχανάλυση στηρίζει τήν αντίληψή της για τήν επιθυμία, όταν υποθέτει ότι ή λίμπιντο πρέπει να άποσεξουαλιστεί, ή ακόμα και να ξειδανικευτεί, για να πετύχει κοινωνικές επενδύσεις· και αντίστροφα, γιατί πρέπει να άνασεξουαλίσει τς επενδύσεις αυτές με διαδικασίες παθολογικής παλινδρόμησης¹⁵. Εκτός άν μιά τέτοια αντίληψη βασίζεται στο άξιωμα τής οικογενειοκρατίας, πού ισχυρίζεται ότι ή σεξουαλικότητα λειτουργεί μόνο μέσα στην οικογένεια, και πρέπει να μεταμορφωθεί για να επενδύσει πιο πλατειά σύνολα. Η άλήθεια είναι ότι ή σεξουαλικότητα θρίσκειται παντού: στον τρόπο πού ένας γραφειοκράτης χαιδεύει τούς φακέλους του, πού ένας δικαστής άπονέμει δικαιοσύνη, πού ένας επιχειρηματίας διοχετεύει τό χρήμα, πού ή άστική τάξη κωλογαμεί τό προλεταριάτο κλπ. Η σεξουαλικότητα δεν έχει ανάγκη από μεταφορές, όπως και ή λίμπιντο δεν έχει ανάγκη από μεταμορφώσεις. Ο Χίτλερ έκανε τούς φασίστες να καυλώνουν. Οί σημαίες, τά έθνη, τά στρατεύματα, οί τράπεζες προκαλούν στύση σε πολλούς ανθρώπους. Μιά έπαναστατική μηχανή δεν είναι τίποτε, άν δεν άποκτήσει τουλάχιστον τόση δύναμη τομής και ροής όσην έχουν και αυτές οί μηχανές καταναγκασμού. Η λίμπιντο δεν επενδύει τά μεγάλα σύνολα με άποσεξουαλίζουσα επέκταση· αντίθετα, είναι προσδιορισμένη, με περιστολή, μπλοκάρισμα και έπαναγωγή, να άπωθεί τς ροές της, για να τς περιορίσει μέσα σε στενά πλαίσια του τύπου «ζευγάρι», «οικογένεια», «πρόσωπα», «αντικείμενα». Και άναμφισβήτητα, ένα τέτοιο μπλοκάρισμα είναι κατανάγκη αίτιολογημένο: ή λίμπιντο μεταβιδάζεται στη συνείδηση μόνο σε σχέση μ' ένα όρισμένο σώμα, μ' ένα όρισμένο πρόσωπο, πού τό διαλέγει για αντικείμενο. Άλλά ή «έκλογή του αντικειμένου» παραπέμει ή ίδια σε μιά σύζευξη από ροές ζωής και κοινωνίας, πού τό σώμα αυτό, τό πρόσωπο αυτό συλλαμβάνουν, δέχονται και εκπέμπουν πάντα σ' ένα βιολογικό, ιστορικό και κοινωνικό πεδίο, όπου είμαστε κι εμείς θυθισμένοι και με τό όποιο επι-κοινωνούμε. Τά πρόσωπα πού τούς άφιερώνουμε τόν έρωτά μας –

¹⁵ Freud, «Πέντε ψυχανάλυσεις», «Ο Πρόεδρος Schreber», γαλλ. μετάφρ. P.U.F. σ. 307: «Όσοι δεν έχουν όλότελα άπελευθερωθεί από τό στάδιο του ναρκισσισμού, και συνακόλουθα έχουν για τόν ναρκισσισμό μιά προσήλωση ίκανή να ενεργήσει σάν παθογόνα προδιάθεση, κινδυνεύουν, όταν ένα ιδιαίτερα ισχυρό κύμα τής λίμπιντο δεν θρίσκει άλλη διεξοδο, τό κύμα αυτό να σεξουαλίσει τά κοινωνικά τους ένστικτα και έτσι να εκμηδενίσει τς ξειδανικεύσεις πού είχαν άποκτήσει κατά τή διάρκεια τής ψυχικής τους εξέλιξης. Καθετί πού προκαλεί ένα όπισθοδρομικό ρεύμα τής λίμπιντο (παλινδρόμηση), μπορεί να φέρει αυτό τό άποτελεσμα... Οί παρανοϊκοί προσπαθούν να άμυνθούν ενάντια σε μιά τέτοια σεξουαλοποίηση των κοινωνικών ένστιγματικών επενδύσεών τους».

ακόμα και τά γονεϊκά πρόσωπα – παρεμβαίνουν μονάχα σάν σημεία συνάφειας, διάζευξης και σύζευξης ροών, και εκφράζουν τό λιμπιντινικό περιεχόμενο τής καθαυτό ασυνειδητής επένδυσης. Καί έτσι, όσο διακαίολογημένο και άν είναι τό έρωτικό μπλοκάρισμα, αλλάζει, κατά περίεργο τρόπο, λειτουργία όταν κατευθύνει τήν έπιθυμία στά οιδιπόδεια άδιέξοδα του ζευγαριού και τής οίκογένειας, πού έξυπηρετούν τις κατασταλτικές μηχανές, ή όταν, αντίθετα, συμπυκνώνει μίαν έλευθερη ενέργεια, ίκανή νά τροφοδοτήσει μίαν επαναστατική μηχανή (και έδώ ακόμα, όλα τά έχει πει ο Fouquier, όταν έδειξε τις δύο αντίθετες κατευθύνσεις τής «παροχέτευσης» ή «μηχανοποίησης» των παθών). Μέ κόσμους δλόκληρους, όμως, κάνουμε πάντα τόν έρωτα. Καί ο έρωτάς μας άπευθύνεται στη λιμπιντινική εκείνη ιδιότητα του αγαπημένου προσώπου, νά ξενακλείνει ή ν' άνοίγεται σε κόσμους πιο άπλόχωρους, σε μάζες και μεγάλα σύνολα. 'Υπάρχει πάντα στους έρωτάς μας κάτι τό στατιστικό, κάτι πού υπάγεται στους νόμους των μεγάλων αριθμών. 'Ετσι άλλωστε θά πρέπει νά νοείται ή περίφημη φράση του Μάρξ: ή σχέση ανάμεσα στον άντρα και τή γυναίκα είναι ή «άμεση φυσιολογική, αναγκαία σχέση του ανθρώπου με τόν άνθρωπο». Δηλαδή ή σχέση ανάμεσα στα δύο φύλα (άντρας και γυναίκα) είναι μόνο τό μέτρο τής σεξουαλικής σχέσης, γενικά, στον βαθμό πού επενδύει μεγάλα σύνολα (άνθρωπο με άνθρωπο). 'Από δώ και ή έξειδίκευση τής σεξουαλικότητας στα φύλα. Καί μήπως δέν θά έπρεπε νά πούμε επίσης πώς ο φαλλός δέν προσδιορίζει μονάχα ένα φύλο, αλλά και δλόκληρη τή σεξουαλικότητα, ότι δηλαδή είναι τό σημείο του μεγάλου συνόλου πού έχει επενδυθεί από τή λιμπιντο, κι απ' όπου απορρέουν κατανάγκη τόσο τά δύο φύλα στον διαχωρισμό τους (οί δύο όμοφυλοφιλικές σειρές του άντρα με τόν άντρα, τής γυναίκας με τή γυναίκα), καθώς και στίς στατιστικές τους σχέσεις μέσα στο σύνολο αυτό;

'Αλλά ο Μάρξ λέει και κάτι ακόμα πιο μυστηριώδες: ότι ή πραγματική διαφορά δέν είναι ή διαφορά των δύο φύλων στον άνθρωπο, αλλά ή διαφορά ανάμεσα στο ανθρώπινο φύλο και «τό μη-άνθρώπινο φύλο»¹⁶. Δέν πρόκειται βέβαια για τά ζώα, για τή σεξουαλικότητα των ζώων, αλλά για κάτι έντελως διαφορετικό. 'Αν ή σεξουαλικότητα είναι ή ασυνειδητή επένδυση μεγάλων γραμμομοριακών συνόλων, αυτό συμβαίνει επειδή, με τήν άλλη όψη της, ταυτίζεται με τόν μηχανισμό των μοριακών στοιχείων πού σχηματίζουν τά σύνολα αυτά μέσα σε καθορισμένες συνθήκες. 'Ο γανισμός τής έπιθυμίας είναι τό σύστημα του γιγαντισμού του. 'Η σεξουαλικότητα είναι ταυτόσημη με τις έπιθυμητικές μηχανές, καθό-

σον αυτές είναι παρούσες και ενεργές μέσα στίς κοινωνικές μηχανές, στο πεδίο τους, στον σχηματισμό τους, στη λειτουργία τους. Μή-άνθρώπινο φύλο, είναι οί έπιθυμητικές μηχανές, τά μηχανογενή μοριακά στοιχεία, οί διευθετήσεις και οί συνθέσεις τους, πού χωρίς αυτές δέν θά ύπήρχε ούτε έξειδικευμένο ανθρώπινο φύλο στα μεγάλα σύνολα, ούτε και ανθρώπινη σεξουαλικότητα ίκανή νά επενδύει τά σύνολα αυτά. Μέ λίγες φράσεις ο Μάρξ, πού είναι άλλωστε πολύ λιγόλογος και μετρομημένος όταν πρόκειται για σεξουαλικότητα, τινάζει στον άέρα αυτό πού κρατάει δέσιμους για πάντα τόν Freud και δλόκληρη τήν ψυχανάλυση: *τήν ανθρωπόμορφη παράσταση του φύλου!* 'Εκείνο πού αποκαλούμε «άνθρωπόμορφη παράσταση» είναι τόσο ή ιδέα ότι υπάρχουν δύο φύλα όσο και ή ιδέα ότι υπάρχει μόνο ένα. 'Όπως είναι γνωστό, ο φροϋδισμός είναι έμποτισμένος με τήν περίεργη αντίληψη πώς, σε τελευταία άνάλυση, υπάρχει μόνο ένα φύλο, τό άρσενικό, και ότι σε σχέση μ' αυτό ή γυναίκα προσδιορίζεται ως έλλειψη, τό γυναικείο φύλο ως άπουσία. Θά μπορούσε κανείς νά πιστέψει άρχικά πώς μιά τέτοια άποψη αίτιολογεί τήν πανταχού παρουσία μιάς άρσενικής όμοφυλοφιλίας. Καί όμως τίποτε τέτοιο δέν συμβαίνει: εκείνο πού θεμελιώνεται έδώ είναι πιο πολύ τό στατιστικό σύνολο των ερώτων μεταξύ των δύο φύλων. Γιατί, άν ή γυναίκα προσδιορίζεται σάν έλλειψη σε σχέση με τόν άντρα, ο άντρας στερείται κι αυτός εκείνο πού στερείται ή γυναίκα, άπλως με άλλον τρόπο: ή ιδέα ενός και μόνου φύλου οδηγεί αναγκαστικά στη σύση ενός φαλλού σάν αντικειμενών των ύψωμάτων, πού κατανέμει τήν έλλειψη με δύο όψεις μή επάλληλες, και επιτρέπει τήν επικοινωνία των δύο φύλων μέσα σε μιά κοινή άπουσία, τόν *ένουχισμό*. Ψυχαναλύτριες ή ψυχαναλυόμενες, οί γυναίκες μπορούν έτσι νά χαίρονται για τό ότι αυτές δείχνουν τόν δρόμο στον άντρα, και για τό ότι ανακτούν τήν ισότητα μέσα στη διαφορά. Γι' αυτό είναι καθαυτό κωμικές οί φόρμουλες πού υποδηλώνουν ότι φτάνει κανείς στον πόθο με τόν ένουχισμό. 'Αλλά και ή ιδέα ότι υπάρχουν πραγματικά δύο φύλα, δέν είναι καλύτερη. Γίνεται τούτη τή φορά μιά προσπάθεια, όπως εκείνη τής Melanie Klein, νά όριστεί τό γυναικείο φύλο με θετικούς χαρακτηρισμούς, έστω και τρομαχτικούς. Ξεφεύγουμε έδώ άν όχι από τόν ανθρωπομορφισμό, τουλάχιστον από τόν φαλλοκεντρισμό. Τούτη τή φορά όμως, αντί νά αίτιολογήσουμε τήν επικοινωνία των δύο φύλων, αίτιολογούμε πιο πολύ τόν διαχωρισμό τους σε δύο όμοφυλοφιλικές κατηγορίες. Κι έδώ στατιστικές. Καί δέν ξεφεύγουμε καθόλου από τόν ένουχισμό. 'Απλούστατα, αντί ο ένουχισμός νά είναι ή θεμελιακή άρχή του φύλου, νοούμενου ως άρσενικού φύλου (ο μέγας κομμένος και όπεριπτάμενος Φαλλός), γίνεται τώρα αποτέλεσμα του φύλου, νοούμενου ως γυναικείου φύλου (τό μικρό πέος καταπιωμένο, παραχωμένο). Λέμε επομένως πώς ο ένουχισμός είναι ή βάση τής ανθρωπόμορφης και γραμμομοριακής παράστασης τής σεξουαλικότητας.

¹⁶ Μάρξ: «Κριτική τής έγγελιανής Φιλοσοφίας του κράτους», στα *Oeuvres philosophiques*, IV γαλλ. μετάφρ. Costes, σ. 182-184. Καί για τό κείμενο αυτό του Μάρξ, βλ. τό θαυμάσιο σχόλιο του J.F. Lyotard, *Discours, figure*, σ. 138-141.

Είναι η οίκουμενική πίστη που συνενώνει – και ταυτόχρονα διασκορπίζει – και τους άντρες και τις γυναίκες κάτω από τον ζυγό της ίδιας αυταπάτης της συνείδησης, και τους κάνει να λατρεύουν τοῦτο τον ζυγό. Κάθε προσπάθεια να προσδιοριστεί ή μη-άνθρωπινη φύση του φύλου – όπως λογουχάρη «τό μεγάλο Άλλο» – διατηρώντας τον μύθο του ευνουχισμού, πάει προκαταβολικά στα χαμένα. Και τί θέλει να πει ο Lyotard στο τόσο σοβαρό του, κατά τά άλλα, σχόλιο του κειμένου του Μάρξ, όταν ορίζει τό άνοιγμα του μη-άνθρωπινου σαν «είσοδο του υποκειμένου στην επιθυμία διαμέσου του ευνουχισμού»; Μήπως θέλει να πει: Ζήτω ο ευνουχισμός για να ενισχυθεί ή επιθυμία; Ποθεί κανείς μόνο φαντασιώσεις; Τί αντίληψη διεστραμμένη, ανθρώπινη, πάρα πολύ ανθρώπινη! Τί ιδέα, που προέρχεται σίγουρα από την ένοχη συνείδηση, και καθόλου από τό άσυνείδητο! Η ανθρωπόμορφη γραμμομοριακή παράσταση αποκορυφώνεται σε κείνο που τή θεμελιώνει, την ιδεολογία της έλλειψης. Αντίθετα, τό μοριακό άσυνείδητο άγνοεί τον ευνουχισμό, άφου τά επιμέρους αντικείμενα δέν στερούνται τίποτα, και έτσι σχηματίζουν έλευθερες πολλαπλότητες· γιατί οι πολλαπλές τομές παράγουν αδιάκοπα ροές, αντί να τίς άπωθούν σε μία και μόνη τομή, που θά μπορούσε να τίς στειρώσει· γιατί οι συνθέσεις αποτελούν τοπικές και μη-ειδικές συνάψεις, έγκλειστικές διαζεύξεις, νομαδικές συζεύξεις: παντού μία μικροσκοπική υπερβατική σεξουαλικότητα, που κάνει ώστε ή γυναίκα να χωράει τόσους άντρες όσους και ό άντρας, και ό άντρας τόσες γυναίκες όσες και ή γυναίκα, και όλοι να είναι ίκανοί να έρχονται μεταξύ τους σε σχέσεις παραγωγής επιθυμίας που ν' ανατρέπουν τή στατιστική τάξη των φύλων. Νά κανείς έρωτα, δέν σημαίνει καθόλου να γίνεσαι ένα με τον άλλον, ούτε καν δύο, αλλά εκατό χιλιάδες. Αυτό ακριδώς είναι οι επιθυμητικές μηχανές ή τό μη-άνθρωπινο φύλο: όχι ένα, ούτε καν δυό, αλλά ν... φύλα. Η σχιζο-άναλυση είναι ή μεταβλητή άναλυση των ν φύλων σ' ένα υποκείμενο, πέρα από την ανθρωπόμορφη παράσταση της ίδιας του της σεξουαλικότητας, που του επιβάλλει ή κοινωνία, και που άποκτά τό ίδιο τό υποκείμενο. Η σχιζο-άναλυτική φόρμουλα της επιθυμητικής επανάστασης είναι πρώτα-πρώτα: στον καθένα τά φύλα του.

*
* *

Η θέση της σχιζο-άναλυσης είναι άπλή: ή επιθυμία είναι μηχανή, σύνθεση από μηχανές, μηχανογενής διευθέτηση – επιθυμητικές μηχανές. Η επιθυμία άνήκει στην κατηγορία της παραγωγής, κάθε παραγωγή είναι ταυτόχρονα και επιθυμητική και κοινωνική. Κατακρίνουμε λοιπόν την ψυχανάλυση επειδή σύντριψε την τοποθέτηση αυτή της παραγωγής,

επειδή την ξανάφερε στην παράσταση. Η ιδέα για μία άσυνείδητη παράσταση δέν άποδειχνει καθόλου την τόλμη της ψυχανάλυσης, αλλά σημειώνει, από την αρχή κιόλας, τή χρεωκοπία της και την άνικανότητά της: ένα άσυνείδητο που δέν παράγει πιά, που περιορίζεται στο να πιστεύει... Τό άσυνείδητο πιστεύει στον Οιδίποδα, πιστεύει στον ευνουχισμό, πιστεύει στον νόμο... Ο ψυχαναλυτής διάζεται βέβαια να πει πως ή πίστη – με την άυστηρή έννοια – δέν είναι ένεργημα του άσυνείδητου· και ότι, εκείνο που πιστεύει, είναι πάντα τό προ-ένσυνείδητο. Ίσως μάλλον θά πρέπει να προσθέσουμε πως ο ψυχαναλυτής – ο ψυχαναλυτής που βρίσκεται μέσα μας – είναι εκείνος που πιστεύει. Νά είναι, άραγε, ή πίστη μία επίδραση που ή άσυνείδητη παράσταση άσκει – από άπόσταση – πάνω στο συνειδητό ύλικό; Και αντίστροφα: τί είναι εκείνο που κάταντησε τό άσυνείδητο σε τούτη την κατάσταση της παράστασης, αν όχι ένα σύστημα δοξασιών που μπήκε στη θέση της παραγωγής; Στην πραγματικότητα, ή κοινωνική παραγωγή άλλοτριώνεται σε ύποτιθέμενες αυτόνομες δοξασίες, ενώ ταυτόχρονα, ή επιθυμητική παραγωγή εκτρέπεται σε ύποτιθέμενες άσύνειδες παραστάσεις. Και, όπως είδαμε, ή ίδια πάντα έξουσία – ή οικογένεια – εκτελεί τή διπλή αυτή πράξη, διαστρέφοντας, παραμορφώνοντας, δόγγώντας σε άδιέξοδο την κοινωνική επιθυμητική παραγωγή. Γι' αυτό και ο σύνδεσμος άνάμεσα στην παράσταση-δοξασία και στην οικογένεια δέν είναι τυχαίος – ή παράσταση είναι, από την ούσία της, οικογενειακή παράσταση. Αυτό όμως δέν φτάνει για να έξαλειφθεί ή παραγωγή: ή παραγωγή έξακολουθεί πάντα να βροντάει και να δουίζει κάτω από την παραστατική έξουσία που την καταπνίγει, μπορεί μάλλον και να την αναγκάσει να συνηχεί ώσπου να έκραγεί. Και τότε ή παράσταση πρέπει να ενισχυθεί απ' όλη τή δύναμη του μύθου και της τραγωδίας, πρέπει την οικογένεια να την παρουσιάσει μυθικά και τραγικά (να παρουσιάσει οικογενειακά τον μύθο και την τραγωδία), για να επηρεάσει άποτελεσματικά τίς παραγωγικές ζώνες. Άλλά μήπως ο μύθος και ή τραγωδία δέν είναι κι αυτοί παραγωγές, μορφές παραγωγής; Άσφαλώς όχι: γίνονται παραγωγή μονάχα σε συνάρτηση με την πραγματική κοινωνική παραγωγή, με την πραγματική επιθυμητική παραγωγή. Άλλιώςίκα άποτελούν μόνο ιδεολογικές μορφές, που πήραν τή θέση των μονάδων παραγωγής. Οιδίποδας, ευνουχισμός, κλπ – ποιός πιστεύει σ' αυτά; Μήπως οι Έλληνες; Άλλά μήπως και οι Έλληνες δέν συνήθιζαν να παράγουν άνάλογα με την πίστη τους; Η μήπως είναι οι έλληνοιστές που πιστεύουν ότι οι Έλληνες παρήγαν μ' αυτόν τον τρόπο; – τουλάχιστον οι έλληνοιστές του 19ου αιώνα, για τους όποιους ο Engels έλεγε: Θά έλεγε κανείς ότι πιστεύουν στον μύθο, στην τραγωδία... Μήπως είναι τό άσυνείδητο που φαντάζεται τον Οιδίποδα, τον ευνουχισμό; Η μήπως είναι ο ψυχαναλυτής – ο ψυχαναλυτής που βρίσκεται μέσα μας – που παριστάνει τό άσυνείδητο μ' αυτόν τον τρόπο; Γιατί πράγ-

ματι, ή φράση αυτή του Engels δέν είχε ποτέ τόσο βαρύτητα: θά έλεγε κανείς πώς οί ψυχαναλυτές πιστεύουν στον μύθο, στην τραγωδία... (Κι έξακολουθούν νά πιστεύουν σ' αυτά, ενώ πάει καιρός πού οί Έλληνοιστές έπαισαν νά τά πιστεύουν).

Πάντα ή περίπτωση Schreber: ό πατέρας του Schreber έπινοούσε και κατασκεύαζε εκπληκτικές μηχανούλες, σαδιστικο-παραιοϊκές, για νά εξααναγκάσει τά παιδιά νά στέκονται ίσια – λογουχάρη μεταλλικά κεφαλοδέματα και πέτοινες λουρίδες¹⁷. Οί μηχανές αυτές δέν παίζου κανένα ρόλο στη φροϋδική ψυχανάλυση. Θά ήταν ίσως πιο δύσκολο νά συντριψει κανείς όλόκληρο τό πολιτικο-κοινωνικό περιεχόμενο του παραληρηματος του Schreber άν είχε λάβει ύπόψη αυτές τίς έπιθυμητικές μηχανές του πατέρα και τήν άνοφανή συμμετοχή τους σέ μιά κοινωνική παιαγωγική μηχανή γενικότερα. Γιατί όλο τό πρόβλημα συνίσταται σέ τούτο: ό πατέρας έπηρεάζει βέβαια τό άσυνείδητο του παιδιού – αλλά πώς ενεργεί; σάν οικογενειάρχη με οικογενειακή έκφραστική μετάδοση, ή σάν παράγοντα μηχανής σέ μιά μηχανογενή πληροφόρηση ή έπικοινωνία; Οί έπιθυμητικές μηχανές του προέδρου έπικοινωνούν με τίς έπιθυμητικές μηχανές του πατέρα του· αλλά και γι' αυτό ίσα-ίσα άποτελουόν, από τήν παιδική κιόλας ήλικία, λιμπιντινική έπένδυση ενός κοινωνικού πεδίου. 'Ο πατέρας παίζει μόνο ρόλο φορέα παραγωγής και άντι-παραγωγής. 'Αντίθετα, ό Freud διαλέγει τήν πρώτη έρμηνεία: δέν είναι, δηλαδή, ό πατέρας πού μās παραστέμπει στίς μηχανές, αλλά άκριβώς τό άντίθετο· τότε, δέν χρειάζεται πιά νά θεωρούμε τίς μηχανές ούτε έπιθυμητικές μηχανές ούτε και κοινωνικές μηχανές. 'Αντίθετα, θά ένισχύσουμε τόν πατέρα με όλες τίς «δυνάμεις του μύθου και της θρησκείας», καθώς και της φυλογένεσης, και ή μικρή οικογενειακή παράσταση θά δίνει έτσι τήν έντύπωση ότι συνεξελίσσεται μαζί με τό παραλήρημα. Τό παραγωγικό ζεύγμα, έπιθυμητική μηχανή και κοινωνικό πεδίο, δίνει τή θέση του σ' ένα παραστατικό ζεύγμα όλότελα διαφορετικής φύσης: τήν οικογένεια-μύθο. Ρωτούμε άκόμα μιά φορά: είδατε ποτέ ένα παιδί νά παίζει; είδατε πώς παρεμβάλλει στίς κοινωνικές τεχνικές μηχανές τίς δικές του έπιθυμητικές μηχανές – ώ σεξουαλικότητα! –, πώς ό πατέρας ή ή μητέρα θρίσκονται πάντα στό βάθος, και τό παιδί δανείζεται στην άνάγκη άπ' αυτούς έξαρτήματα και γρανάζια; πώς ό πατέρας ή ή μητέρα θρίσκονται πάντα εκεί σάν φορείς δέκτες ή πομποί ή διακωλυτές, εόμενεις φορείς παραγωγής ή καχύποπτοι φορείς άντι-παραγωγής;

¹⁷ 'Ο W. G. Niederland άνακάλυψε και άπεικόνισε τίς μηχανές αυτές του πατέρα Schreber: βλ. ιδιαίτερα: «Schreber, Father and Son», in *Psychoanalytic Quarterly*, 1959, τόμ. 28, σ. 151-169. Παρόμοια έργα – παιδαγωγικά βασανιστήρια – θρίσκουμε και στα βιβλία της Comtesse de Ségur: λογουχάρη, «τή ζωή για νά στέκεσαι ίσια», «μέ σιδερένια πλάκα για τή ραχη και τό σιδερένιο στήριγμα για τό σαγόνι» (*Comédies et Proverbes, On ne prend pas les mouches...*).

Γιατί νά έχει δώσει κανείς στή μυθική και τραγική παράσταση τό άπίστευτο αυτό προνόμιο; Γιατί νά έχει έγκαταστήσει έκφραστικές μορφές, κι όλόκληρο ένα θέατρο, εκεί όπου ύπήρχαν μονάχα χωράφια, εργοστάσια, εργοστάσια, μονάδες παραγωγής; 'Ο ψυχαναλυτής στήνει τό τσίρκο του μέσα στο έμβρόντιο άσυνείδητο, όλόκληρο τό τσίρκο-Μπάρονουμ στα χωράφια και στο εργοστάσιο. Αυτό άκριβώς ό Miller και πριν άπ' αυτόν ό Lawrence, έχουν νά πουν ένάντια στην ψυχανάλυση (οί ζωντανοί είναι άπιστοι, οί όραματιστές δέν πιστεύουν στον μύθο, στην τραγωδία): «Ξαναγυρίζοντας στην ήρωική εποχή, καταστρέφετε τίς ίδιες τίς άρχές του ήρωισμού· γιατί ό ήρωας δέν άμφιβάλλει ποτέ για τή δύναμή του, ούτε και άναπολεί ποτέ τά περασμένα. 'Ο Hamlet πίστευε άναμφισβήτητα πώς ήταν ήρωας, και για καθένα πού γεννιέται Hamlet ό μόνος άκολουθητέος δρόμος είναι αυτός πού του χάραξε ό Shakespeare. Τό ζήτημα όμως είναι άν είμαστε γεννημένοι Hamlet. Γεννήθηκες Hamlet? 'Η μήπως δημιούργησες μέσα σου έναν Hamlet? 'Αλλά αυτό πού μου φαίνεται τό πιο σημαντικό, είναι: γιατί νά ξαναγυρίσουμε στον μύθο;... 'Η ιδεολογική αυτή πακοτίλια, πού στάθηκε για τόν κόσμο όλόκληρο τό μοναδικό μέσο νά στηρίζει τό πολιτιστικό του οικοδόμημα, χάνει λίγο-πολύ τήν ποιητική της άξια, τόν μυθικό της χαρακτήρα, γιατί μέσα από μιά σειρά συγγραμμάτων πού πραγματεύονται τήν άρρώστια – και συνάκολουθα τίς δυνατότητες γιατρίας – τό έδαφος έχει ξεκαθαριστεί, και μπορούν τώρα νά έγερθούν νέες οικοδομές (τούτη ή ιδέα των νέων οικοδομών μου είναι μισητή, αλλά δέν πρόκειται παρά για τή συνείδηση μιάς διαδικασίας, και όχι για τήν ίδια τή διαδικασία). Για τήν ώρα, ή δική μου διαδικασία – δηλαδή τά δσα γράφω – είναι νά καθαρίσει δραστικά τή μητέρα, νά τής κάνει, κατά κάποιον τρόπο, μιάν άπόξεση. Κι αυτό μέ οδηγεί στην ιδέα, όχι μιάς νέας οικοδομής, νέων έπικοδομημάτων, πού σημαίνουν κουλτούρα, δηλαδή ψευτιά, αλλά μιάς άτελετέτης γέννησης, μιάς άνάπλασης, τής ζωής... Δέν ύπάρχει δυνατότητα ζωής στον μύθο. Μόνο ό μύθος μπορεί νά ζήσει μέσα στον μύθο... 'Η ικανότητα αυτή νά γεννήσουμε τόν μύθο μās έρχεται από τή συνείδηση, τή συνείδηση πού άσταμάτητα εξελίσσεται. Γι' αυτό και μιλώντας για τόν σχιζοφρενικό χαρακτήρα της εποχής μας, έλεγα: όσο ή διαδικασία δέν τελειώνει, ή κοιλιά του κόσμου θά άποτελεί τό τρίτο μάτι. Τί έννοούσα όμως με τά λόγια αυτά; 'Απλώς ότι ένας καινούριος κόσμος θά βγει όπωσδήποτε μέσα από τόν κόσμο τούτου των ιδεών όπου τσαλαβουτούμε. 'Αλλά ό κόσμος αυτός δέν είναι δυνατό νά άναφανεί, παρά στον βαθμό όπου έχει συλληφθεί. Και για νά συλλάβεις, πρέπει πρώτα νά έπιθυμήσεις... 'Η έπιθυμία είναι ένστικτώδης και ίερή – μόνο με τήν έπιθυμία έπιτελούμε τήν «άσπιλη σύλληψη»¹⁸. Στην περικοπή αυτή ό Miller τά λέει όλα: τόν

¹⁸ Henry Miller, *Hamlet*, γαλλ. μετάφρ. Corréa, σ. 156-159.

δρόμο του Οιδίποδα (ή του Ἀμλέτου) μέχρι τό σημείο τῆς αὐτοκριτικῆς του, τὴν καταγγελία τῶν ἐκφραστικῶν μορφῶν, τοῦ μύθου καὶ τῆς τραγωδίας, σάν δοξασιές ἢ αὐταπάτες τῆς συνειδήσεως – ἰδέες μονάχα – τὴν ἀνάγκη νά καθαριστεῖ τό ἀσυνείδητο, τὴ σχιζο-ἀνάλυση ὡς ἀπόξεση τοῦ ἀσυνείδητου, τὴν ἀντίθεση τῆς μητρικῆς σχισμῆς πρὸς τὴ γραμμὴ τοῦ εὐνουχιμοῦ, τὴ λαμπρὴ θεδαίωση τῆς ὑπαρξῆς ἐνός ἀσυνείδητου-ὄρφανου καὶ παραγωγικοῦ, τὴν ἔξαρση τῆς διαδικασίας σάν σχιζοφρενικῆς διαδικασίας ἀπεδαφικοποίησης, πού πρέπει νά δημιουργήσῃ μιὰ καινούρια γῆ, καὶ – στὴν ἀκραία περίπτωση – τὴ λειτουργία τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν ἐναντία στὴν τραγωδία, ἐναντία στοῦ «ἀπαίσιου δράμα τῆς προσωπικότητος», ἐναντία στὴν «ἀναλόφρευτη σύγχυση προσωπείου καὶ ἠθοποιού». Ὁλοφάνερο εἶναι ὅτι ὁ Michael Fraenkel, στὴν ἀλληλογραφία του μὲ τὸν Miller, δέν καλοκαταλαβαίνει· μιλάει σάν ψυχαναλυτῆς, ἢ σάν ἑλληνιστῆς τοῦ 19ου αἰῶνα: ναί, ὁ μῦθος, ἡ τραγωδία, ὁ Οιδίποδας, ὁ Ἀμλέτος, εἶναι σωστές ἐκφράσεις, μορφές γεμάτες νόημα· ἐκφράζουν τό ἀληθινό, μόνιμο δράμα τῆς ἐπιθυμίας καὶ τῆς γνώσεως... Ὁ Fraenkel ἐπικαλεῖται ὅλες τίς κοινοτοπίες, τὸν Schopenhauer καὶ τὸν Nietzsche τῆς «Γέννησης τῆς Τραγωδίας». Πιστεύει πὼς ὁ Miller τὰ ἀγνοεῖ ὅλα αὐτὰ καὶ δέν ἀναρωτιέται, οὔτε γιὰ μιὰ στιγμή, γιατί ὁ ἴδιος ὁ Nietzsche ἀπαρνήθηκε τὴ «Γέννηση τῆς Τραγωδίας», γιατί ἔπαψε νά πιστεύει στὴν τραγικὴ παράσταση...

Ὁ Michel Foucault ἔδειξε βαθυστόχαστα, ποιά τομὴ προκάλεσε τὴν ξαφνικὴ εἰσβολὴ τῆς παραγωγῆς στὸν κόσμον τῆς παράστασης. Ἡ παραγωγή μπορεῖ νά εἶναι παραγωγή τῆς ἐργασίας ἢ παραγωγή τῆς ἐπιθυμίας, μπορεῖ νά εἶναι κοινωνικὴ παραγωγή ἢ ἐπιθυμητικὴ παραγωγή, ἐπικαλεῖται δυνάμεις πού ἡ παράσταση δέν μπορεῖ πιά νά τίς χωρέσει, ἐπικαλεῖται ροές καὶ τομὲς πού τὴ διαπερνοῦν, τὴ διασχίζουν ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη: «μιὰ τεράστια σκιερὴ ἔκταση» πίσω ἀπὸ τὴν παράσταση¹⁹. Καὶ ὁ Foucault τοποθετεῖ τὴ χρονολογία τῆς χρεωκοπίας αὐτῆς, τοῦ καταποντισμοῦ τοῦ κλασικοῦ κόσμου τῆς παράστασης, στὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ στὸν 19ο αἰῶνα. Τό ζήτημα φαίνεται λοιπὸν νά εἶναι πολὺ πιὸ περίπλοκο ἀπ' ὅσο θὰ τό νόμιζε κανεὶς· γιατί ἡ ψυχανάλυση εἶναι στενά συνδεμένη μὲ τὴν ἀνακάλυψη τῶν μονάδων παραγωγῆς, πού ὑποτάσσουσιν ὅλες τίς δυνατές παραστάσεις, ἀντὶ νά ὑποτάσσονται σ' αὐτές. Ὅπως ὁ Ricardo θεμελιώνει τὴν πολιτικὴ ἢ κοινωνικὴ οἰκονομία ἀνακαλύπτοντας τὴν ποσοτικὴ ἐργασία στὴ βασικὴ ἀρχὴ κάθε ἀξίας πού μπο-

¹⁹ Michel Foucault, *Les mots et les choses*, Gallimard, 1966: σ. 221-224 (ἀναφορικά μὲ τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν ἐπιθυμία ἢ τὴν ἐπιθυμητικὴ παραγωγή καὶ τὴν παράσταση)· καὶ σ. 265-268 (ἀναφορικά μὲ τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν κοινωνικὴ παραγωγή καὶ τὴν παράσταση, στοῦ ἔργου τοῦ Adam Smith, καὶ προπόντων στοῦ ἔργου τοῦ Ricardo).

ρεῖ νά παρασταθεῖ, ἔτσι καὶ ὁ Freud θεμελιώνει τὴν ἐπιθυμητικὴ οἰκονομία ἀνακαλύπτοντας τὴν ποσοτικὴ λίμπιντο στὴν ἀρχὴ κάθε παράστασης ἀντικειμένων καὶ σκοπῶν τῆς ἐπιθυμίας. Ὁ Freud ἀνακαλύπτει τὴν ὑποκειμενικὴ φύση ἢ τὴν ἀφηρημένη οὐσία τῆς ἐπιθυμίας, ὅπως ὁ Ricardo ἀνακαλύπτει τὴν ὑποκειμενικὴ φύση ἢ τὴν ἀφηρημένη οὐσία τῆς ἐργασίας, πέρα ἀπὸ κάθε παράσταση πού θὰ μπορούσε νά τίς συνδέσει μὲ ἀντικείμενα, σκοπούς, ἢ ἀκόμα καὶ ιδιαίτερες πηγές. Ὁ Freud εἶναι λοιπὸν ὁ πρῶτος πού ξεχωρίζει τὴν ἐπιθυμία αὐτὴν καθαυτῆ, ὅπως καὶ ὁ Ricardo «τὴν ἐργασία αὐτὴν καθαυτῆ», καὶ συνακόλουθα τὴ σφαίρα τῆς παραγωγῆς πού ἀληθινὰ ξεπερνᾷ τὴν παράσταση. Καὶ ἀκριβῶς ὅπως ἡ ἀφηρημένη ὑποκειμενικὴ ἐργασία, ἔτσι καὶ ἡ ἀφηρημένη ὑποκειμενικὴ ἐπιθυμία εἶναι ἀδιαχώριστη ἀπὸ τὴν κίνηση ἀπεδαφικοποίησης, πού ἀποκαλύπτει τὴ λειτουργία τῶν μηχανῶν καὶ τῶν φορέων, πῶς ἀπ' ὅλους τοὺς ἰδιαίτερους προσδιορισμούς πού συνένωναν ἀκόμα τὴν ἐπιθυμία ἢ τὴν ἐργασία – στοῦ πλαίσιο τῆς παράστασης – μὲ τό ἓνα ἢ τό ἄλλο πρόσωπο, μὲ τό ἓνα ἢ τό ἄλλο ἀντικείμενο. Ἐπιθυμητικὲς μηχανές καὶ ἐπιθυμητικὴ παραγωγή, ψυχικοὶ μηχανισμοὶ καὶ μηχανές τῆς ἐπιθυμίας, ἐπιθυμητικὲς μηχανές καὶ συναρμολόγησι μιᾶς ἀναλυτικῆς μηχανῆς, ἱκανῆς νά τίς ἀποκωδικοῦσι: ἡ περιοχὴ τῶν ἐλεύθερων συνθέσεων ὅπου ὅλα εἶναι ἐφικτά, οἱ μερικὲς συνάψεις, οἱ ἐγκλεισμένους διαζεύξεις, οἱ νομαδικὲς συζεύξεις, οἱ πολυσημαντεῖς ροές καὶ ἀλυσίδες, οἱ μετασχηματιστικὲς τομὲς – καθὼς καὶ ἡ σχέση ἀνάμεσα στὴς ἐπιθυμητικὲς μηχανές ὡς σχηματισμούς τοῦ ἀσυνείδητου, μαζί μὲ τοὺς γραμμικομοριακοὺς σχηματισμούς, τοὺς ὁποίους συγκροτοῦν στατιστικὰ μέσα στὰ ὄργανωμένα πλήθη, ὁ μηχανισμὸς καταστολῆς-ἀπόθῃσης πού ἀπορρέει ἀπ' ὅλα αὐτὰ... Αὐτὴ εἶναι ἡ σύστασις τοῦ ἀναλυτικοῦ πεδίου· καὶ τό ὑπο-παραστατικό αὐτό πεδίο θὰ ἐξακολουθεῖ νά ἐπιζεῖ καὶ νά λειτουργεῖ, ἀκόμα καὶ μέσα ἀπὸ τό οἰδιπόδειο, ἀκόμα καὶ μέσα ἀπὸ τὸν μῦθον καὶ τὴν τραγωδίαν, πού μολαταῦτα σημαδεύουσιν τὸν συμβιβασμὸν ἀνάμεσα στὴν ψυχανάλυσιν καὶ τὴν παράστασιν. Παραμένει γεγονός ὅτι ὀλόκληρη τὴν ψυχανάλυσιν τὴ διαπερνᾷ μιὰ σύγκρουσις ἀνάμεσα στὴ μυθικὴ καὶ τραγικὴ οἰκογενειακὴ παράστασις καὶ τὴν ἐπιθυμητικὴ καὶ κοινωνικὴ παραγωγή. Γιατί ὁ μῦθος καὶ ἡ τραγωδία ἀποτελοῦν συστήματα συμβολικῶν παραστάσεων, πού ἀνάγουν πάντα τὴν ἐπιθυμία σὲ καθορισμένους ἐξωτερικὲς συνθήκας καθὼς καὶ σὲ ἰδιαίτερους ἀντικειμενικοὺς κώδικες – τό σῶμα τῆς γῆς, τό σῶμα τοῦ τυράννου – καὶ πού ἐναντιώνονται ἔτσι στὴν ἀνακάλυψιν τῆς ἀφηρημένης ἢ ὑποκειμενικῆς οὐσίας τῆς ἐπιθυμίας. Παρατηρήθηκε, ἀπὸ τούτη τὴν ἀποψη, πὼς κάθε φορὰ πού ὁ Freud ξαναφέρει στὴν πρώτη γραμμὴ τὴν ἐξέτασιν τῶν ψυχικῶν μηχανισμῶν, τῶν ἐπιθυμητικῶν καὶ κοινωνικῶν μηχανῶν, τῶν ἐνορμητικῶν καὶ θεσμικῶν μηχανισμῶν, τό ἐνδιαφέρον του γιὰ τὸν μῦθον καὶ τὴν τραγωδίαν τείνει νά χαλαρῶναι, ἐνῶ ὁ ἴδιος ταυτόχρονα κατακρίνει τὸν Jung καὶ τὸν Rank

γιά την επαναφορά μιάς εξωτερικής παράστασης της ούσιας της επιθυμίας ως αντικειμενικής και άλλοτριωμένης στον μύθο ή την τραγωδία²⁰.

Πώς να εξηγήσουμε αυτή την πολύπλοκη άμφισημία της ψυχανάλυσης; Πρέπει να ξεχωρίσουμε αρκετά πράγματα. Και πρώτα-πρώτα ή συμβολική παράσταση συλλαμβάνει βέβαια την ούσια της επιθυμίας, αλλά ανάγοντάς την σε μεγάλες *αντικειμενότητες* (*objectités*) σάν σε ιδιαίτερα στοιχεία που της ορίζουν αντικείμενα, σκοπούς και πηγές. Ο μύθος, λογουχάρη, συσχετίζει την επιθυμία με τό στοιχείο γή σάν συμπαγές σώμα, και με τόν έδαφικό κώδικα που κατανέμει τίς άπαγορεύσεις και τίς διατάξεις· ενώ ή τραγωδία τόν συσχετίζει με τό συμπαγές σώμα του τυράννου και τόν αντίστοιχο αυτοκρατορικό κώδικα. Έτσι, ή κατανόηση τών συμβολικών παραστάσεων μπορεί να συνίσταται είτε σε μιά συστηματική φαινομενολογία αυτών τών στοιχείων και τών αντικειμενοτήτων (όπως τό βλέπουμε στους παλιούς έλληνοιστές ή ακόμα και στον Jung)· είτε σε μιάν ιστορική μελέτη που τά συσχετίζει με τίς κοινωνικές, αντικειμενικές και πραγματικές συνθήκες τους (όπως τό βλέπουμε στους σύγχρονους έλληνοιστές). Από την τελευταία αυτήν άποψη, ή παράσταση συνεπάγεται κάποια παρέκκλιση, και δέν εκφράζει τόσο ένα σταθερό στοιχείο όσο την έξαρτημένη μετάβαση από ένα στοιχείο σ' ένα άλλο: ή μυθική παράσταση δέν εκφράζει τό στοιχείο της γής, αλλά πιό πολύ τίς συνθήκες όπου τό στοιχείο αυτό σήνει μπροστά στό τυραννικό στοιχείο· και ή τραγική παράσταση, δέν εκφράζει τό κυρίως τυραννικό στοιχείο, αλλά τίς συνθήκες όπου – στην Έλλάδα του 5ου αιώνα λογουχάρη – τό στοιχείο αυτό σήνει μπροστά στην καινούρια κατάσταση πραγμάτων της πολιτείας²¹. Όλοφάνερο είναι ότι καμιά από τίς έρμηνείες αυτές του μύθου ή της τραγωδίας δέν ταιριάζει στην ψυχανάλυση. Η ψυχαναλυτική μέθοδος είναι δλότελα διαφορετική: αντί να άνάγει τη συμβολική παράσταση σε καθορισμένες αντικειμενικότητες και σε αντικειμενικές κοινωνικές συνθήκες, άνάγει αυτές στην ύποκειμενική και καθολική ούσια της επιθυμίας, στη λίμπιντο. Έτσι, ή πράξη της άποκω-

²⁰ Ο Didier Anzieu ξεχωρίζει ιδιαίτερα δυό περιόδους στο έργο του Freud: την περίοδο 1906-1920, που «άποτελεί τή μεγάλη έποχή τών μυθολογικών μελετών στην ιστορία της ψυχανάλυσης»· και μιά δεύτερη περίοδο σχετικής ύποτίμησής τους, όπου ο Freud άδιαφορεί δλόένα και περισσότερο για τή συστηματική έξερεύνηση τών μύθων, και στρέφεται στα προβλήματα του δεύτερου θέματος, τή σχέση ανάμεσα στην επιθυμία και τούς θεσμούς («Freud et la Mythologie» στις *Incidences de la psychanalyse*, τεύχος 1, 1970, σ. 126-129).

²¹ Σχετικά με τόν μύθο, σάν έκφραστικό μέσο της οργάνωσης μιάς τυραννικής έξουσίας που άπωθει τή Γή, βλ. J.P. Vernant, *Les origines de la pensée grecque*, σ. 109-116· και σχετικά με την τραγωδία, σάν έκφραστικό μέσο μιάς οργάνωσης της πολιτείας που άπωθει τόν έκπτωτο τύραννο, βλ. Vernant, «Oedipe sans complexe» στη *Raison présente*, τεύχος Αύγουστου 1967.

δίκωσης στην ψυχανάλυση δέν μπορεί πιά να έχει την ίδια σημασία που έχει στίς επιστήμες του ανθρώπου, δηλαδή την ανακάλυψη του μυστικού του τάδε ή του δεινά κώδικα, αλλά τή διάλυση τών κωδικών για να φτάσει σε ποσοτικές και ποιοτικές ροές της λίμπιντο, που διαπερνούν τά όνειρα, τίς φαντασιώσεις, τά παθολογικά μορφώματα, καθώς και τόν μύθο, την τραγωδία και τούς κοινωνικούς σχηματισμούς. Η ψυχαναλυτική έρμηνεία δέν έχει ως σκοπό να επιβάλει έναν κώδικα, να προσθέσει έναν ακόμα κώδικα στους ήδη γνωστούς κώδικες, αλλά να άποκωδικοώσει με τρόπο άπόλυτο, να άποκαλύψει κάτι που, επειδή είναι πολύμορφο και πολυσήμαντο, δέν μπορεί να άποκωδικοωθεί²². Γίνεται έτσι φανερό πώς τό ενδιαφέρον της ψυχανάλυσης για τόν μύθο (ή την τραγωδία), είναι βασικά κριτικό ενδιαφέρον, άφου ή ιδιοτυπία του μύθου – αν τόν κατανοήσουμε αντικειμενικά – θά πρέπει να λυώσει κάτω από τόν ύποκειμενικό ήλιο της λίμπιντο: ο κόσμος της παράστασης είναι εκείνος που καταρρέει, ή τείνει να καταρρεύσει.

Αυτό σημαίνει, κατά δεύτερο λόγο, ότι ή ψυχανάλυση είναι τόσο στενά συνδεμένη με τόν καπιταλισμό όσο και ή πολιτική οίκονομία. Παρατηρούμε στην πολιτική οίκονομία και την κοινωνική παραγωγή τίς ίδιες άποκωδικοωμένες και άπεδαφικοποιημένες ροές, με τή μορφή άφηρημένης ύποκειμενικής εργασίας, που παρατηρούμε και στην ψυχανάλυση και την επιθυμητική παραγωγή, με τή μορφή άφηρημένης ύποκειμενικής λίμπιντο. Όπως λέει ο Μάρξ, στον καπιταλισμό ή ούσία γίνεται ύποκειμενική – *παραγωγική δραστηριότητα, γενικά* – και ή άφηρημένη εργασία γίνεται κάτι τό πραγματικό, που άποτελεί άφετηρία μιάς νέας έρμηνείας για όλους τούς προηγούμενους κοινωνικούς σχηματισμούς, από την άποψη μιάς γενικευμένης άποκωδίκωσης ή μιάς γενικευμένης διαδικασίας άπεδαφικοποίησης: «Έτσι, ή πιό άπλή άφαίρεση που ή σύγχρονη οίκονομία τοποθετεί στην πρώτη θέση, και που εκφράζει ένα προγονικό φαινόμενο ισχύον για όλες τίς μορφές κοινωνίας, παρουσιάζεται μολτατά σάν ούσιαστικά άληθινό μέσα στην άφαίρεση αυτή, μό-

²² Δέν είναι λοιπόν δυνατό να ύποστηρίξει κανείς ότι ή ψυχανάλυση προσθέτει ένα (ψυχολογικό) κώδικα στους κοινωνικούς κώδικες που μεταχειρίζονται οι ιστορικοί και οι μυθολόγοι για να έρμηνεύσουν τούς μύθους. Ο Freud τό έπεσήμανε κιόλας άναφορικά με τό όνειρο: δέν πρόκειται για άποκρυπτογράφηση σύμφωνα με κάποιον κώδικα. Πάνω στο θέμα αυτό, βλ. τά σχόλια του Jacques Derrida, *L' Ecriture et la différence*, σ. 310 κ.έ.: «Η γραφή του όνειρου χρησιμοποιεί, χωρίς άμφιβολία, ένα πλήθος κωδικοποιημένα στοιχεία, όταν άσχολείται με την άτομική ή τή συλλογική ιστορία. Άλλά, στίς πράξεις του, στο λεξιλόγιό του και στη σύνταξή του, ύπάρχει ένα καθαρά ιδιωματοικό υπόλειμμα, αναλλοίωτο, που έπιφορτίζεται με δλο τό βάρος της έρμηνείας, στην έπικοινωνία ανάμεσα στα άσυνείδητα. Στα όνειρά του, ο καθένας έφευρσίσει τή δική του γραμματική».

νον ως κατηγορία της πιο σύγχρονης κοινωνίας». Τό ίδιο μπορούμε να πούμε και για την άφηρημένη επιθυμία ως λίμπιντο, ως υποκειμενική ουσία. Αυτό δέν σημαίνει πώς πρέπει να διαπιστώσουμε έναν απλό παραλληλισμό ανάμεσα στην καπιταλιστική κοινωνική παραγωγή και την επιθυμητική παραγωγή, ή ανάμεσα στην ροή κεφαλαίου-χρήματος και τη ροή σκατών της επιθυμίας. Η σχέση είναι πολύ πιο στενή: οι επιθυμητικές μηχανές βρίσκονται πάντα μέσα στις κοινωνικές μηχανές, και έτσι η σύζευξη των αποκωδικομένων ροών στην καπιταλιστική μηχανή τείνει να αποδεσμεύσει τις ελεύθερες μορφές μιας καθολικής υποκειμενικής λίμπιντο. Κοντολογίς, ή ανακάλυψη μιας παραγωγικής δραστηριότητας γενικά και δίχως διάκριση, όπως εμφανίζεται στον καπιταλισμό, είναι ανακάλυψη αδιαίρετη της πολιτικής οικονομίας και της ψυχανάλυσης, πέρα από τα καθορισμένα συστήματα παράστασης.

Δέν θέλουμε δέβαια να πούμε μ' αυτό ότι ο κεφαλαιούχος άνθρωπος ή ο άνθρωπος μέσα στον καπιταλισμό, επιθυμεί να εργάζεται ούτε κι ότι εργάζεται σύμφωνα με την επιθυμία του. Η ταυτότητα της επιθυμίας και της εργασίας δέν είναι, απλώς ένας μύθος, αλλά μάλλον ή κατεξοχήν ενεργή ουτοπία που δείχνει τό όριο του καπιταλισμού που πρέπει να ξεπεραστεί στην επιθυμητική παραγωγή. Άλλά γιατί ή επιθυμητική παραγωγή να βρίσκεται ίσα-ίσα στο παντοτινά έναντιωμένο όριο του καπιταλισμού; Γιατί ο καπιταλισμός, την ίδια στιγμή που ανακαλύπτει την υποκειμενική ουσία της επιθυμίας και της εργασίας – κοινή ουσία ως παραγωγική δραστηριότητα, γενικά – να προσπαθεί άμέσως να την άλλοτριώσει και πάλι σε μία κατασταλτική μηχανή, που χωρίζει την ουσία στα δύο, και την κρατάει χωρισμένη – άφηρημένη εργασία από τη μία, και άφηρημένη επιθυμία από την άλλη: πολιτική οικονομία και ψυχανάλυση, πολιτική οικονομία και λίμπιντινική οικονομία; Έδώ μπορούμε να καταλάβουμε σε πιο βαθμό ή ψυχανάλυση είναι έξαρτημένη από τον καπιταλισμό. Γιατί, μ' όλο που, όπως είδαμε παραπάνω, ο καπιταλισμός έχει σαν όριο τις αποκωδικομένες ροές της επιθυμητικής παραγωγής, δέν παύει ωστόσο να τις άπωθει, συνδέοντάς τες με μίαν άξιωματική που υποκαθιστά τους κώδικες. Ο καπιταλισμός είναι άξιοχώριστος από την κίνηση της άπεδαφικοποίησης, αλλά την κίνηση αυτή την άποτρύπει με πλαστές και τεχνητές επανεδαφικοποιήσεις. Οικόδομείται πάνω στα έρείπια των παραστάσεων, της έδαφικής και της τυραννικής, της μυθικής και της τραγικής, αλλά τις παραστάσεις αυτές τις αναστηλώνει για την ίδια του την έξυπνέτηση και με άλλη μορφή, σαν εικόνες του κεφαλαίου. Ο Μάρξ τά συνοψίζει όλα τούτα, λέγοντας ότι ο καπιταλισμός άποκαλύπτει την άφηρημένη υποκειμενική ουσία, μονάχα για να την άλυσσοδέσει και να την άλλοτριώσει ξανά, όχι πιά, δέβαια, μέσα σ' ένα έξωτερικό και άνεξάρτητο στοιχείο ως άντικειμενικότητα, αλλά στο ίδιο τό υποκειμενικό στοιχείο της άτομικής ιδιοκτησίας: «Ο

άνθρωπος ήταν έξωτερικός προς τον έαυτό του, ή κατάστασή του ήταν κατάσταση πραγματικής άλλοτριώσης· ή κατάσταση αυτή άλλαξε και έγινε πράξη άλλοτριώσης, πράξη άποστέρησης». Πράγματι, ή μορφή της άτομικής ιδιοκτησίας είναι εκείνη που ρυθμίζει τη σύζευξη των αποκωδικομένων ροών, δηλαδή την άξιωματοποίησή τους σ' ένα σύστημα όπου ή ροή των μέσων παραγωγής, ως ιδιοκτησία των κεφαλαίουχων, άνάγεται στη ροή της λεγόμενης ελεύθερης εργασίας, ως «ιδιοκτησίας» των εργατών (και συνακόλουθα οι κρατικοί περιορισμοί στη φύση ή τό περιεχόμενο της άτομικής ιδιοκτησίας δέν θίγουν καθόλου τη μορφή αυτή). Η μορφή της άτομικής ιδιοκτησίας άποτελεί πάντα τό κέντρο των πλαστών επανεδαφικοποιήσεων του καπιταλισμού. Αύτη είναι, τέλος, που δημιουργεί τά είδωλα που γεμίζουν τό πεδίο ένύπαρξης του καπιταλισμού – «τόν» κεφαλαίουχο, «τόν» εργατή κλπ. Μέ άλλα λόγια: ο καπιταλισμός έξυπακούει δέβαια την κατάρρευση των μεγάλων καθορισμένων άντικειμενικών παραστάσεων, προς όφελος της παραγωγής ως καθολικής έσωτερικής ουσίας, ωστόσο δέν θγαίνει από τον κόσμο της παράστασης· απλώς έκτελει μίαν τεράστια μεταλλαγή του κόσμου αυτού, δίνοντάς του τη νέα μορφή μιας άτελεύτητης υποκειμενικής παράστασης²³.

Έχει κανείς ίσως την έντύπωση πώς άπομακρυνόμαστε από τις έγνοιες της ψυχανάλυσης, και όμως ποτέ δέν δρεθήκαμε τόσο κοντά σ' αυτές. Γιατί, όπως είδαμε και παραπάνω, ο καπιταλισμός, μέσα στο έσωτερικό της κίνησής του, άπαιτεί και έγκαθιδρύει όχι μόνο μίαν κοινωνική άξιωματική, αλλά και την έφαρμογή της άξιωματικής αυτής στην ιδιωτικοποιημένη οικόγένεια. Ποτέ ή παράσταση δέν θά κατόρθωνε την ίδια τη μεταλλαγή, χωρίς αύτη την έφαρμογή που την άνασκάδει, τη σκίζει, και την επάγαγει στον ίδιο τον έαυτό της. Και τότε, ή άφηρημένη υποκειμενική Έργασία, όπως παρασταίνεται στην άτομική ιδιοκτησία, έχει για σύστοιχο την άφηρημένη υποκειμενική επιθυμία, όπως παρασταίνεται στην ιδιωτικοποιημένη οικόγένεια. Η ψυχανάλυση άναλαμβάνει να άσχοληθεί με τό δεύτερο σκέλος, όπως ή πολιτική οικονομία άναλαμβάνει να άσχοληθεί με τό πρώτο. Η ψυχανάλυση είναι ή τεχνική της έφαρμογής, και ή πολιτική οικονομία ή άξιωματική της τεχνικής αυτής. Κοντολογίς, ή ψυχανάλυση άποκαλύπτει τον δεύτερο πόλο στην ιδιαίτερη κίνηση του καπιταλισμού, που υποκαθιστά τις μεγάλες καθορισμένες άντικειμενικές παραστάσεις με την άτελεύτητη υποκειμενική παράσταση. Τό όριο των αποκωδικοποιημένων ροών της επιθυμητικής

²³ Ο Foucault δείχνει ότι οι επιστήμες που άσχολούνται με τον άνθρωπο βασίζονται στην παραγωγή, και συγκροτούνται πάνω στη χρεωκοπία της παράστασης, αλλά και ότι αναδείχνουν άμέσως ένα καινούριο τύπο παράστασης, την άσύνειδη άναπαράσταση (*Les Mots et les Choses*, σ. 363-378).

παραγωγής πρέπει, πράγματι, να ξεορκιστεί δύο φορές, να μεταποπιστεί δύο φορές – τή μιὰ φορά μέ τήν τοποθέτηση ενύπαρκτων όρϊων πού ό καπιταλισμός δέν παύει ν' αναπαράγει σέ όλο καί πιό πλατιά κλίμακα, καί μιάν άλλη φορά μέ τή χάραξη ενός έσωτερικου όρϊου πού ύποδιόζει τήν κοινωνική αὐτή αναπαραγωγή στήν περιορισμένη οικογενειακή αναπαραγωγή. Μπορούμε λοιπόν τώρα νά ξεηγήσουμε τό διφορούμενο τής ψυχανάλυσης σέ σχέση μέ τόν μύθο ή τήν τραγωδία: ή ψυχανάλυση τούς χαλνάει ως αντικειμενικές παραστάσεις, κι ανακαλύπτει μέσα τους τά σχήματα μιᾶς καθολικής ύποκειμενικής λίμπιντο· αλλά πάλι τούς ξαναφτιάχνει καί τούς προωθεί σάν ύποκειμενικές παραστάσεις, πού έξυψώνουν στόν υπέρτατο βαθμό τά τραγικά καί μυθικά περιεχόμενα. Πραγματεύεται τόν μύθο καί τήν τραγωδία, αλλά σάν νά εἶναι όνειρα καί φαντασιώσεις τοῦ ιδιωτικοῦ ανθρώπου, *Homo familia* – καί πράγματι τό όνειρο καί ή φαντασίωση εἶναι γιά τόν μύθο καί τήν τραγωδία, διότι εἶναι ή ατομική ιδιοκτησία γιά τήν κοινή ιδιοκτησία. Αυτό πού στόν μύθο καί τήν τραγωδία λειτουργεῖ ως αντικειμενικό στοιχείο, υιοθετεῖται καί έξυψώνεται ἔτσι ἀπό τήν ψυχανάλυση, αλλά ως άσυνείδη διάσταση τής ύποκειμενικής παράστασης (ό μύθος ως όνειρο τής ἀνθρωπότητας). Κι αυτό πού παίζει τόν ρόλο τοῦ δημόσιου καί αντικειμενικοῦ στοιχείου – ή Γῆ, ό Τύραννος – υιοθετεῖται τώρα, αλλά ως έκφραση ύποκειμενικής καί ατομικής ἐπανεδαφικοποίησης: ό Οἰδίποδας εἶναι ό ἐκπτώτος τύραννος, ό ἀπόδλητος, ό ἀπεδαφικοποιημένος, αλλά ἐπανεδαφικοποιεῖται στό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα, μέ τή μορφή «μπαμπάς – μαμά – ἐγώ» τοῦ σημερινοῦ κοινου ἠθητοῦ. Ἡ ψυχανάλυση καί τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα συνάξουν όλες τίς δοξασίες, όλα όσα ή ἀνθρωπότητα αἰῶνες τώρα πίστεψε, αλλά τά μετατρέπουν σ' ἕνα εἶδος ἀπάργησης πού διατηρεῖ τήν πίστη χωρίς νά πινακώσει σέ τίποτα (εἶναι μόνο ἕνα όνειρο...: ή πιό αὐστηρή ἐνλόγεια δέν ἀπαιτεῖ σήμερα τίποτα παραπάνω...). Ἄπ' ὅπου καί ή διπλή ἐντύπωση, ότι ή ψυχανάλυση ἀντιτίθεται τόσο στή μυθολογία όσο καί στούς μυθολόγους, αλλά ταυτόχρονα προσδίνει στό μύθο καί στήν τραγωδία τίς διαστάσεις τής ύποκειμενικής καθολικότητας: ἄν ό ἴδιος ό Οἰδίποδας εἶναι «δίχως σύμπλεγμα», τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα εἶναι δίχως Οἰδίποδα, ὅπως καί ό ναρκισσοειδής εἶναι δίχως Νάρκισσο²⁴. Αὐτή εἶναι ή ἀμφισημία τής ψυχανάλυσης, ἀμφισημία πού ξεπερνά τό ιδιαίτερο πρόβλημα τοῦ μύθου καί τής τραγωδίας: ἀπό τή

²⁴ Didier Anzieu «Freud et la Mythologie», στίς *Incidences de la psychanalyse*, τεύχος 1, 1970, σ. 124 καί 128: «Ὁ Freud δέν ἀποδίδει κανένα εἰδικό χαρακτήρα στόν μύθο. Τό σημεῖο αὐτό εἶναι ἀπό ἐκεῖνα πού ὑπονόμισαν σημαντικά τίς κατοπινές σχέσεις τῶν ψυχαναλυτῶν μέ τούς ἀνθρωπολόγους... Ὁ Freud προβαίνει σέ μιάν ἀληθινή έξουθένωση... Τό ἄρθρο του «Εἰσαγωγή στόν ναρκισσοειδισμό», πού ἀποτελεῖ σταθμό στήν ἐπανεξέταση τής θεωρίας τῶν ἐνορμήσεων, δέν κάνει καθόλου νύξη γιά τόν μύθο τοῦ Ναρκίσσου».

μιὰ μεριά, ή ψυχανάλυση ξεαρθρώνει τό σύστημα τῶν ἀντικειμενικῶν παραστάσεων (τόν μύθο, τήν τραγωδία) γιά χάρη τής ύποκειμενικής ούσιας, νοούμενης ως ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, καί ἀπό τήν ἄλλη, τοποθετεῖ ξανά τήν παραγωγή αὐτή σ' ἕνα σύστημα ύποκειμενικῶν παραστάσεων (τό όνειρο, τή φαντασίωση, ὅπου ό μύθος καί ή τραγωδία παρουσιάζονται ως ἐξελίξεις ή προβολές). Εἰκόνες, τίποτε ἄλλο παρά εἰκόνες. Κι αὐτό πού ἀπομένει στό τέλος εἶναι ἕνα ἐσωτερικευμένο, οικογενειακό θέατρο, τό θέατρο τοῦ ιδιώτη ἀνθρώπου, πού δέν εἶναι πιά οὔτε ἐπιθυμητική παραγωγή, οὔτε ἀντικειμενική παράσταση. Τό άσυνείδητο, ως θεατρική σκηνή. Ὁλόκληρο ἕνα θέατρο στή θέση τής παραγωγῆς, θέατρο πού παραμορφώνει τήν παραγωγή ἀκόμα περισσότερο ἀπ' ὅ,τι τήν παραμόρφωναν ή τραγωδία καί ό μύθος πού περιορίζονταν σ' ἀρχαία τους τεχνάσματα.

Μύθος, τραγωδία, όνειρο, φαντασίωση – καί ό μύθος καί ή τραγωδία ἐρημνευμένοι μέ καινούριο τρόπο, σέ συνάρτηση μέ τό όνειρο καί τή φαντασίωση –, αὐτή εἶναι ή παραστατική σειρά πού ή ψυχανάλυση δάζει στή θέση τής σειρᾶς παραγωγῆς, κοινωνική καί ἐπιθυμητική παραγωγή. Θεατρική σειρά ἀντί τής παραγωγικῆς σειρᾶς. Ἄλλά γιατί ἀκριβώς ή παράσταση, πού ἔχει γίνει ύποκειμενική, νά παίρνει τή θεατρική αὐτή μορφή («Ἀνάμεσα στήν ψυχανάλυση καί τό θέατρο ὑπάρχει κάποιος μυστηριώδης δεσμός...»); Γνωστή εἶναι ή κατεξοχῆν μύτερνα ἀπάντηση πού δίνουν ὀρισμένοι σύγχρονοι συγγραφεῖς: τό θέατρο ἀποκαλύπτει τήν πεπερασμένη δομή τής ἀτελεύτητης ύποκειμενικῆς παράστασης. Ἡ σημασία τής λέξης «ἀποκαλύπτω» εἶναι ἐδῶ πολύ περίπλοκη, ἀφοῦ ή δομή δέν μπορεῖ ποτέ νά ἐκφράσει παρά τή δική της ἀπουσία, ή νά παραστήσει κάτι πού δέν ἔχει παρασταθεῖ στήν παράσταση· αλλά – ὅπως μᾶς λένε – εἶναι προνόμιο τοῦ θεάτρου νά παρουσιάζει τή μεταφορική καί μετωνυμική αὐτήν αἰτιότητα, πού τονίζει ταυτόχρονα καί τήν παρουσία καί τήν ἀπουσία τῶν φαινομένων τής δομῆς στά ἀποτελεσματικά της. Ὁ André Green, ἐνῶ ἐκφράζει τίς ἐπιφυλάξεις του ως πρός τήν ἐπάρκεια τής δομῆς, τό κάνει μόνο γιά νά ὑποστηρίξει πῶς τό θέατρο χρειάζεται γιά τήν ἐνεργοποίηση τής δομῆς, ἀφοῦ παίζει ρόλο ἀποκαλυπτικό καί τής ἐπιτρεπεῖ νά γίνεται ὁρατή μέ τή μεσολάβησή του²⁵. Ὁ Octave Mannoni, στήν ὥραία του ἀνάλυση τοῦ φαινομένου τής πίστεως, παίρνει κι αὐτός τό πρότυπο τοῦ θεάτρου, γιά νά δείξει ότι ή

²⁵ Ὁ André Green προχωρεῖ ἀκόμα περισσότερο στήν ἀνάλυση τῶν σχέσεων παράσταση-θέατρο-δομή-άσυνείδητο: *Un oeil en trop*, Ed. de Minuit, 1969, Πρόλογος (καί ιδιαίτερα, σ. 43, γιά τήν «παράσταση τοῦ μή-παριστανόμενου στήν παράσταση»). Μολαταῦτα, ή κριτική τοῦ Green πάνω στή δομή δέν γίνεται γιά χάρη τής παραγωγῆς, αλλά γιά χάρη τής παράστασης, καί ἐπικαλεῖται τήν ἀναγκαιότητα ἔξω-δομικῶν συντελεστῶν, πού ό ρόλος τους εἶναι μόνο νά ἀποκαλύπτουν τή δομή, καί μάλιστα νά τήν ἀποκαλύπτουν σάν οἰδιπόδεια δομή.

αλόγηση της πίστης έξυπακούει, στην πραγματικότητα, μιὰ μετατροπή της πίστης κάτω από τήν επίδραση μιᾶς δομῆς πού τό θέατρο τήν ἑνσαρκώνει ἢ τη σκηνοθετεῖ.²⁶ Ἀπο τά παραπάνω, πρέπει νά συναγάγουμε ὅτι, ὅταν ἡ παράσταση παύει νά εἶναι ἀντικειμενική, ὅταν γίνεται ἀτελεῦτητα ὑποκειμενική, δηλαδή φαντασιακή, χάνει στήν οὐσία κάθε σύσταση, ἐκτός ἂν παραπέμπει σέ μιὰ δομή πού καθορίζει καί τή θέση καί τόν ρόλο τοῦ ὑποκειμένου τῆς παράστασης, τῶν ἀντικειμένων πού παριστάνονται σάν εἰκόνες, καθῶς καί τίς τυπικές σχέσεις ἀνάμεσα σέ ὅλα αὐτά. Στήν περίπτωση αὐτή, τό συμβολικό δέν δηλώνει πιά καθόλου τή σχέση τῆς παράστασης πρὸς μιάν ἀντικειμενικότητα ὡς στοιχεῖο, ἀλλά τά ἔσχατα στοιχεῖα τῆς ὑποκειμενικῆς παράστασης – καθαρά σημαίνοντα, καθαρά παριστάνοντα μὴ-παριστανόμενα, ἀπ' ὅπου ἀπορρέουν τόσο τά ὑποκείμενα ὅσο καί τά ἀντικείμενα καί οἱ σχέσεις ἀνάμεσά τους. Ἡ δομὴ δηλώνει ἔτσι τό ἀσυνείδητο τῆς ὑποκειμενικῆς παράστασης. Στήν παράσταση ἐπομένως παρουσιάζεται τώρα ἡ ἔξης ἀλληλουχία: ἀτελεῦτη ὑποκειμενικὴ παράσταση (φαντασιακὴ) – θεατρικὴ παράσταση – δομικὴ παράσταση. Καί ἀκριβῶς ἐπειδὴ τό θέατρο ὑποτίθεται ὅτι παρουσιάζει τὴ λαμπάνουσα δομὴ, καί ὅτι ἑνσαρκώνει τά στοιχεῖα καί τίς σχέσεις τῆς, εἶναι ἱκανὸ νά ἀποκαλύψει τὴν καθολικότητα τῆς δομῆς αὐτῆς, ἀκόμα καί μέσα στίς ἀντικειμενικὲς παραστάσεις πού τίς ἀναμαζῶνει καί τίς ξαναερμηνεύει σέ συνάρτηση μὲ κρυμμένα παριστάνοντα, μὲ τίς ἀποδημιές τους καί τίς μεταβλητὲς σχέσεις τους. Συνάξουμε, υἱοθετοῦμε ξανά ὅλες τίς δοξασίες, ἐπικαλούμενοι μιὰ δομὴ τοῦ ἀσυνείδητου: ἐξακολουθοῦμε νά εἴμαστε εὐσεβεῖς. Παντοῦ τό μέγα παιχνίδι τοῦ συμβολικοῦ σημαίνοντος, πού ἑνσαρκώνεται στὰ σημαίνόμενα τοῦ φαντασιακοῦ – ὁ Οἰδίποδας ὡς οἰκουμενικὴ ἀλληγορία.

Γιατί ὅμως τό θέατρο; Πόσο παράδοξο φαίνεται τό ἀσυνείδητο αὐτό τοῦ θεάτρου καί τοῦ ψεύτικου σκηνικοῦ – τό θέατρο ἐκλαμβανόμενο ὡς μοντέλο τῆς παραγωγῆς. Ἀκόμα καί στὸ ἔργο τοῦ Althusser συναντοῦμε τὸν ἀκόλουθο συλλογισμό: θεωρεῖ ὅτι ἡ ἀνακάλυψη τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς ὡς «μηχανῆς» ἢ «μηχανοσυγκροτήματος», δέν μπορεῖ νά ἀναχθεῖ στὸν κόσμο τῆς ἀντικειμενικῆς παράστασης (*Vorstellung*)· ἀλλά, ἀμέσως κατόπιν, ἀνάγει τὴ μηχανὴ στὴ δομὴ, ταυτίζει τὴν παραγωγὴ μὲ μιὰ θεατρικὴ καί δομικὴ παράσταση (*Darstellung*)²⁷. Συμβαίνει ὅμως μὲ τὴν ἐπιθυμητικὴ παραγωγὴ ὅ,τι καί μὲ τὴν κοινωνικὴ παραγωγὴ: κάθε φορὰ πού ἡ παραγωγὴ νοεῖται ὄχι στήν πρωτοτυπία τῆς οὔτε στήν πραγματικότητά της, ἀλλὰ ὑποθαμβίζεται σ' ἕνα χώρο παράστα-

²⁶ Octave Mannoni, «Clefs pour l' imaginaire ou l' Autre Scène», Ed. du Seuil, 1969, κεφ. I καί VII.

²⁷ Louis Althusser, *Lire le Capital*, II, σ. 170-177 (σχετικὰ μὲ τὴ δομὴ ὡς παρουσία-ἀπουσία).

σης, ἡ ἀξία της συνίσταται πιά μόνο στήν ἴδια της τήν ἀπουσία καί παρουσιάζεται ὡς ἔλλειψη στὸν χώρο αὐτό. Ἀναζητώντας τὴ δομὴ στήν ψυχανάλυση, ὁ Moustafa Safouan τὴν παρουσιάζει σάν «συμβολὴ σέ μιὰ θεωρία τῆς ἔλλειψης». Μέσα στὴ δομὴ πραγματοποιεῖται ἡ συγκόλληση τῆς ἐπιθυμίας μὲ τό ἀνέφικτο, καί προσδιορίζεται ἡ ἔλλειψη ὡς εὐνοουχισμός. Ἀπὸ τὴ δομὴ ὑψώνεται τό πιὸ λιτό τραγούδι πρὸς τιμὴν τοῦ εὐνοουχισμοῦ: ναι, ναι, μέσω τοῦ εὐνοουχισμοῦ μπαίνουμε στὸ Τάγμα τῆς ἐπιθυμίας – κι αὐτό, μόλις ἡ ἐπιθυμητικὴ παραγωγὴ ἀπλώνεται στὸν χώρο μιᾶς παράστασης, πού ἐπιτρέπει τὴν ὑπαρξὴ τῆς μονάχα σάν ἀπουσία καί στέρηση ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της. Κι ὁ λόγος εἶναι ὅτι ἐπιβάλλουμε στίς ἐπιθυμητικὲς μηχανές μιὰ δομικὴ ἐνότητα πού τίς συνενώνει σ' ἕνα γραμμομοριακὸ σύνολο· ἀνάγουμε τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα σέ μιάν ὁλότητα πού δέν μπορεῖ νά ἐμφανίζεται παρὰ μόνο σάν τό κάτι πού τοὺς λείπει, καί τό κάτι πού λείπει ἀπὸ τό ἴδιο λείποντας ἀπ' αὐτά (τό μεγάλο Σημαῖνον «πού συμβολίζεται μὲ τὴν ἐνύπαρξη ἐνός-1 στὸ σύνολο τῶν σημαίνοντων»). Ὡς πού μπορεῖ κανεὶς νά φτάσει μὲ τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς ἔλλειψης τῆς ἔλλειψης πού διαπερνᾷ τὴ δομὴ; Ἡ δομικὴ πράξη συνίσταται σέ τοῦτο: τακτοποιεῖ τὴν ἔλλειψη μέσα στὸ γραμμομοριακὸ σύνολο. Ἐπομένως τό ὄριο τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς – τό ὄριο πού χωρίζει τὰ γραμμομοριακὰ σύνολα καί τὰ μοριακὰ τους στοιχεῖα, τίς ἀντικειμενικὲς παραστάσεις καί τίς ἐπιθυμητικὲς μηχανές – εἶναι τώρα ὀλότρετα μετατοπισμένο. Τό ὄριο περνᾷ πιά μονάχα μέσα ἀπὸ τό ἴδιο τὸ γραμμομοριακὸ σύνολο, καθόσον αὐτό εἶναι ἀνασκαμμένο ἀπὸ τὴν τομὴ τοῦ εὐνοουχισμοῦ. Οἱ πράξεις γιὰ τὸν σχηματισμὸ τῆς δομῆς εἶναι πράξεις παρεκβολῆς, ἐφαρμογῆς, ἀμφιμονοσήμανσης, πού ὑποβιβάζουν τό ἀφετηριακὸ κοινωνικὸ σύνολο σ' ἕνα οἰκογενειακὸ σύνολο ἀφιξης, καί ἔτσι ἡ οἰκογενειακὴ σχέση γίνεται «μεταφορικὴ γιὰ ὅλες τίς ἄλλες», καί ἐμποδίζει τὰ μοριακὰ παραγωγικὰ στοιχεῖα νά ἀκολουθήσουν τὴ δική τους γραμμὴ φυγῆς. Ὄταν ὁ Green ἀναζητεῖ τοὺς λόγους πού θεμελιώνουν τὴ συγγένεια τῆς ψυχανάλυσης μὲ τὴ θεατρικὴ παράσταση καί τὴ δομὴ πού χάρις στήν παράσταση γίνεται ὁρατὴ, ἐπισημαίνει δυὸ πολύ φανεροῦς: ὅτι τό θέατρο ἀνυψώνει τὴν οἰκογενειακὴ σχέση στὸ ἐπίπεδο μιᾶς καθολικῆς μεταφορικῆς δομικῆς σχέσης, ἀπ' ὅπου ἀπορρέει ὁ φαντασιακὸς ρόλος καί ἡ φαντασιακὴ θέση τῶν προσώπων· καί, ἀντίστροφα, ὅτι τό θέατρο ἀπῶθει στὰ παρασκήνια τὸν ρόλο καί τὴ λειτουργία τῶν μηχανῶν, πίσω ἀπὸ ἕνα ὄριο πού εἶναι τώρα ἀπροσπέραστο (ἀκριβῶς ὅπως, στὴ φαντασίωση, οἱ μηχανές ὑπάρχουν, ἀλλὰ πίσω ἀπὸ τὸν τοῖχο). Κοντολογίς, τό μετατοπισμένο ὄριο δέν περνάει πιά ἀνάμεσα στήν ἀντικειμενικὴ παράσταση καί τὴν ἐπιθυμητικὴ παραγωγὴ, ἀλλὰ ἀνάμεσα στοὺς δυὸ πόλους τῆς ὑποκειμενικῆς παράστασης, ὡς ἀτελεῦτητης φαντασιακῆς παράστασης καί πεπερασμένης δομικῆς παράστασης. Μποροῦμε τώρα νά ἀντιπαραθέσουμε τίς δυὸ αὐτὲς ὄψεις

– τīs φαντασιακές παραλλαγές πού τείνουν στό σκοτάδι του άκαθόριστου και του άδιαφοροποίητου, και τό συμβολικό άμετάβλητο, πού χαράζει τον δρόμο για τīs διαφοροποιήσεις: θρίσκουμε τό ίδιο πράγμα και στīs δυό περιπτώσεις άκολουθώντας έναν κανόνα αντίστοιχης σχέσης ή *double bind*. 'Ολόκληρη ή παραγωγή όδηγείται στό διπλό άδιέξοδο της ύποκειμενικής παράστασης. Μπορούμε πάντα νά άνάγουμε τό οιδιπόδειο στό φαντασιακό, θά τό ξαναθρίσκουμε πιο δυναμικό, πιο όλοκληρωμένο, πιο έλλειπον, και πιο θριαμβευτικό άκριβώς επειδή θά λείπει, θά τό ξαναθρίσκουμε όλόκληρο μέσα στον συμβολικό είνουχιμο. Και άσφαλώς ή δομή δέν μάς προσφέρει κανένα μέσο για νά ξεφύγουμε από τήν οικογενειοκρατία: αντίθετα, άποτελεί ένα άκαταμάχητο εμπόδιο, δίνει στην οικογένεια μιá καθολική μεταφορική αξία, τήν ίδια στιγμή πού χάνει τīs άντικειμενικές καθαυτό άξίες της. 'Η ψυχανάλυση όμολογεί τήν φιλοδοξία της: νά διαδεχτεί τή χρεωκοπημένη οικογένεια, ν' άντικαταστήσει τά συντρίμια του οικογενειακού κρεβατιού με τό ψυχαναλυτικό ντιβάνι, νά κάνει τήν «αναλυτική κατάσταση» νά είναι *αίμομικτική στην ούσία της*, νά είναι αυτή ή ίδια άπόδειξη ή έγγύηση του έαυτού της, νά αντικαταστήσει άκόμα και τήν ίδια τήν Πραγματικότητα²⁸. Και πράγματι, τό ζήτημα, όπως τό παρουσιάζει ό Octave Mannoni, είναι: πώς μπορεί ή πίστη νά έξακολουθεί νά ύπάρχει ύστερα πού τήν έχουμε άπαρηνηθεί; πώς είναι δυνατό νά έξακολουθούμε νά είμαστε ευσεβείς; 'Εχουμε άπαρηνηθεί και χάσει όλες μας τīs πεποιθήσεις πού βασίζονταν σε άντικειμενικές παραστάσεις. 'Η γή έχει πεθάνει, ή ξερημος μεγαλώνει: ό γερο-πατέρας έχει πεθάνει, ό έδαφικός πατέρας, καθώς και ό γιός, ό Οιδίπους τύραννος. 'Εχουμε μείνει μόνοι με τήν ένοχη συνείδησή μας και με τήν πλήξη μας, με μιá ζωή όπου δέν συμβαίνει τίποτε – τίποτε άλλο παρά εικόνες πού τριγυρίζουν μέσα στην άτελεύτητη ύποκειμενική παράσταση. 'Ωστόσο θρίσκουμε πάντα τή δύναμη νά πιστεύουμε σε τούτες τīs εικόνες, γιατί ύπάρχει μιá δομή πού ρυθμίζει τīs σχέσεις μας μ' αυτές και τīs ταυτοποιήσεις μας ως Ισάριθμα φαινόμενα ενός συμβολικού σημαίνοντος. 'Η «σωστή ταυτοποίηση»... 'Ολοι μας στό θέατρο είμαστε σαν τον Chéri-Bibi και φωνάζουμε, βλέποντας τον Οιδίποδα: νά κάποιος πού μου μοιάζει! νά κάποιος πού μου μοιάζει! 'Όλα επαναλαμβάνονται, ό μύθος της γής, ή τραγωδία του τυράννου, σαν σκιές πού προβάλλονται σ' ένα θέατρο. Οί μεγάλες έδαφικότητες έχουν καταρρεύσει, αλλά ή δομή προβαίνει σ' όλες τīs επανεδαφικοποιήσεις, ύποκειμενικές και ιδιωτικές. Τί διεστραμμένη έπιχείρηση, αυτή ή ψυχανάλυση όπου κορυφώνεται ό νεο-ίδεαλισμός, ή άποκαταστημένη λατρεία του είνουχιμο, ή ιδεολογία της έλλειψης: ή *άνθρωπομορφική παράσταση του φύλου!* 'Η άλήθεια είναι ότι οί ψυχαναλυτές δέν ξέρουν τί κάνουν,

²⁸ Serge Leclair, *Démasquer le réel*, Ed. du Seuil, 1971, σ. 28-31.

ούτε ποιόν κατασταλτικό μηχανισμό έξυτηρετούν, γιατί οί προθέσεις τους είναι συχνά προοδευτικές. 'Όποιος όμως μπαίνει σήμερα στό λατρείο του ψυχαναλυτή, ξέρει πώς όλα είναι *προαποφασισμένα*: τό οιδιπόδειο και ό είνουχιμος, τό φαντασιακό και τό συμβολικό, τό μέγα δίδαγμα της ανεπάρκειας της ύπαρξης ή της παραίτησης άπ' όλα... 'Η ψυχανάλυση ως «κόλπο» (gadget), τό οιδιπόδειο ως επανεδαφικοποίηση, ως άναδάσωση του νεώτερου άνθρώπου πάνω στό «δράχο» του είνουχιμο.

'Ολότελα διαφορετική είναι ή κατεύθυνση πού χάραξε ό Lacan: δέν περιορίζεται, όπως ό ψυχαναλυτικός σκίουρος, νά στριφογυρίζει μέσα στον τροχό του φαντασιακού και του συμβολικού, του οιδιπόδειου φαντασιακού και της έξοιδιποδίζουσας δομής, της φαντασιακής ταυτότητας των προσώπων και της δομικής ένότητας των μηχανών, προσκρούοντας παντού στα άδιέξοδα μιás γραμμομοριακής παράστασης, πού ή οικογένεια τήν ξανακλείνει όλόγυρά της. Τί όφελει νά περνά κανείς από τό δυαδικό φαντασιακό στό ένα τρίτο (ή στό ένα τέταρτο) του συμβολικού, άν αυτό είναι άμφιμονοσημαίνον κι εκείνο άμφιμονοσημαινόμενο; Οί έπιθυμητικές μηχανές ως έπιμέρους άντικείμενα, ύποβάλλονται σε δυό όλοκληρώσεις: τή μιá όταν τό κοινωνικό σώμα τους προσδίνει δομική ένότητα, κάτω από ένα συμβολικό σημαίνον πού ένεργεί ως άπουσία και έλλειψη μέσα σ' ένα σύνολο άφετηριακό, και τήν άλλη όταν ή οικογένεια τους έπιβάλλει μιá προσωπική ένότητα με φαντασιακά σημαίνοντα πού κατανέμουν, «κυσφιλίζουν» τήν έλλειψη μέσα σ' ένα σύνολο άφιξης – δυό άπαγωγές μηχανών, καθόσον ή δομή παρεμβάλλει τή διάρθρωσή της, καθόσον οί γονείς παρεμβάλλονται οί ίδιοι. 'Η άναδρομή από τīs εικόνες στη δομή δέν θά είχε καμιá βαρύτητα, ούτε και θά μάς έβγαζε από τήν παράσταση, άν ή *δομή δέν είχε μιάν άνάποδη*, πού αντιπροσωπεύει τήν πραγματική έπιθυμητική παραγωγή. 'Η άνάποδη αυτή είναι ή «πραγματική άνοργανωσιά» των μοριακών στοιχείων: έπιμέρους άντικείμενα πού μπαίνουν στīs συνθέσεις ή τīs έμμεσες άλληλενεργείες, άφου δέν είναι «μερικά» με τήν έννοια των έκτατικών μερών, αλλά «μεροληπτικά», όπως οί έντάσεις πού μ' αυτές μιá ύλη γεμίζει πάντα τον χώρο σε διαφορετικούς βαθμούς (τό μάτι, τό στόμα, ό πρωκτός ως άναβαθμοί της ύλης): γνήσιες θετικές πολλαπλότητες, όπου όλα είναι δυνατά, χωρίς άποκλεισμό ή άρνηση, συνθέσεις πού ενεργούν χωρίς κανένα σχέδιο, όπου οί συνάψεις είναι έγκάρσιες, όπου οί διαζεύξεις έγκλεισμένες, όπου οί συζεύξεις είναι πολυσήμαντες, άδιάφορες για τό ύποστηρίγμα τους, άφου και ή ύλη πού τους χρησιμεύει για στήριγμα δέν προσδιορίζεται από καμιάν ένότητα, δομική ή προσωπική, αλλά φορές εμφανίζεται σαν τό δίχως όργανα σώμα πού γεμίζει τον χώρο, κάθε φορά πού τό γεμίζει μιá ένταση· σημεία της έπιθυμίας, πού συνθέτουν μιá σημαίνουσα άλυσιδα, χωρίς αυτά τά ίδια νά είναι σημαίνοντα, χωρίς νά άνταποκρίνον-

ται στους κανόνες ενός σημειωτικού σκακιού, αλλά μάλλον στους κανόνες ενός παιχνιδιού του τύπου λότο, όπου στίς κληρώσεις βγαίνει άλλοτε μία λέξη, άλλοτε μία ζωγραφιά, κι άλλοτε ένα αντικείμενο ή ένα κομματάκι από αντικείμενο, και όπου τὰ μὲν δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὰ δέ, παρὰ κατὰ τὴ σειρά τῶν κληρώσεων, καὶ πού συνδέονται μεταξύ τους μόνο χάρη στὴν ἀπουσία κάθε δεσμοῦ (συνδέσεις μὴ ἐντοπίσιμες) καὶ πού δὲν ἔχουν ἄλλη ὑπόσταση παρὰ τὸ ὅτι εἶναι σκόρπια στοιχεῖα ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν πού κι αὐτές εἶναι διασκορπισμένες²⁹. Ὁ Lacan ἀνακαλύπτει ὁλόκληρη αὐτὴν τὴν ἀνάποδη ὄψη τῆς δομῆς, καὶ ὀρίζει τὸ «α» σάν μηχανή· καὶ τὸ «Α» σάν μὴ-ἀνθρώπινο φύλο: πρέπει νὰ «σχιζοφρενιστεῖ» τὸ ψυχαναλυτικὸ πεδίο καὶ ὄχι νὰ ἐξοιδιποδιστεῖ τὸ ψυχωτικό πεδίο.

Μέ ποιόν τρόπο προκύπτει ἡ δομή, σύμφωνα μὲ σχέδια σύστασης ἢ δόμησης μὲ γραμμὲς ἐπιλογῆς, πού ἀντιστοιχοῦν στὰ μεγάλα στατιστικά σύνολα ἢ γραμμομοριακούς σχηματισμούς, πού καθορίζουν συνδέσεις καὶ ἀνάγουν τὴν παραγωγή στὴν παράσταση: ἐδῶ εἶναι πού οἱ διαζεύξεις γίνονται ἀποκλειστικές (καὶ οἱ συνάφειες ὀλικές, καὶ οἱ συζεύξεις ἀμφιμονοσήμαντες), ἐνῶ ταυτόχρονα τὸ ὑποστῆριγμα ἐξειδικεύεται κάτω ἀπὸ μιὰ δομικὴ ἐνότητα, καὶ ἐδῶ εἶναι πού τὰ ἴδια τὰ σημεῖα γίνονται σημαίνοντα κάτω ἀπὸ τὴν ἐνέργεια ἐνός τυραννικοῦ συμβόλου πού τὰ ἀθροίζει γιὰ χάρη τῆς ἴδιας τῆς ἀπουσίας του ἢ τῆς ἴδιας τῆς ἀπόουσής του. Γιατί, πράγματι, ἐδῶ: ἡ ἐπιθυμητικὴ παραγωγή ἢ μπόρεῖ νὰ παρασταθεῖ παρὰ μονάχα σέ συνάρτηση μ' ἕνα παρασθετο παρῆκβλητο σημεῖο πού συνενώνει ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς σ' ἕνα σύνολο, χω-

²⁹ Jacques Lacan, *Ecrits*, σ. 657-659. Ὁ Serge Leclair, στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς ὀπτικῆς, προσπάθησε βαθυστόχαστα νὰ ὀρίσει τὴν ἀνάποδη τῆς δομῆς ὡς «γνήσιο εἶναι τῆς ἐπιθυμίας» («La Réalité du désir», στὸ *Sexualité humaine*, σ. 242-249). Ὑποστηρίζει πῶς ὑπάρχει ἐδῶ μιὰ πολλαπλότητα ἀπὸ προ-προσωπικὲς ἰδιωτικῆς, ἢ διάφορα στοιχεῖα πού ὀρίζονται ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἀπουσία δεσμοῦ. Ἀλλά ἡ ἀπουσία αὐτῆς δεσμοῦ, καὶ νοήματος, εἶναι θετικὴ, «ἀποτελεῖ τὴν εἰδικὴ δύναμη συνοχῆς αὐτοῦ τοῦ συνόλου». Μπορεῖ βέβαια νὰ ἀποκαταστήσει κανεῖς πάντα ἔννοια καὶ δεσμό, ἔτσι καὶ μόνο μὲ τὴν παρεμβολὴ τμημάτων πού ὑποτίθεται πῶς ξεχάστηκαν: αὐτὸς μάλιστα εἶναι καὶ ὁ ὀλός τοῦ οἰδιπόδειου. «Ἄν ὁμως ἡ ψυχανάλυση ξαναβρίσκει τὸν σύνδεσμο ἀνάμεσα σέ δύο στοιχεῖα, αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν εἶναι οἱ ἔσχατοι καὶ μὴ ἀναγώγμοι ὄροι τοῦ ἀσυνείδητου». Πρέπει νὰ σημειώσουμε ἐδῶ πῶς ὁ Leclair χρησιμοποιοῦ τὸ σωστό κριτήριο τοῦ πραγματικοῦ διαχωρισμοῦ πού συναντοῦμε στὰ ἔργα τοῦ Leibniz καὶ τοῦ Spinoza: τὰ ἔσχατα στοιχεῖα (ἀπειρα κατηγορήματα) ἀποδίδονται στὸν Θεό, γιατί δὲν ἐξαρτῶνται τὰ μὲν ἀπὸ τὰ δέ καὶ δὲν ὑπάρχει ἀνάμεσά τους καμιά ἀντιθετικὴ ἢ ἀντιφατικὴ σχέση. Ἡ ἀπουσία κάθε ἀμεσοῦ δεσμοῦ ἐγγυᾶται τὴν κοινὴ τους συμμετοχὴ στὴ θεϊκὴ οὐσία. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὰ ἐπιμέρους ἀντικείμενα καὶ μὲ τὸ δίχως ὄργανα σῶμα: τὸ δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι ἡ ἴδια ἡ οὐσία, καὶ τὰ ἐπιμέρους ἀντικείμενα, οἱ ἰδιότητές του ἢ τὰ ἔσχατα στοιχεῖα του.

ρὴς τὸ ἴδιο νὰ ἀνήκει στὸ σύνολο αὐτό. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἡ ἀπουσία δεσμοῦ ἐμφανίζεται κατανάγκη σάν ἀπουσία, καὶ ὄχι πιά σάν θετικὴ δύναμη. Ἐδῶ ἡ ἐπιθυμία ἀνάγεται κατανάγκη σ' ἕναν ὄρο πού λείπει, καὶ πού ἡ ἴδια ἡ οὐσία του εἶναι ἀκριβῶς νὰ λείπει. Τὰ σημεῖα τῆς ἐπιθυμίας δὲν εἶναι σημαίνοντα, γίνονται ὁμως σημαίνοντα στὴν ἀναπαράσταση μονάχα σέ συνάρτηση μ' ἕναν σημαίνον ἀπουσίας ἢ ἔλλειψης. Ἡ δομὴ διαμορφώνεται καὶ ἐμφανίζεται μονάχα σέ συνάρτηση μὲ ἕνα σημαίνον τῆς ἀπουσίας ἢ τῆς ἔλλειψης. Ἡ δομὴ δὲν διαμορφώνεται καὶ δὲν ἐμφανίζεται παρὰ σέ συνάρτηση μὲ τὸν συμβολικὸ ὄρο πού προσδιορίζεται ὡς ἔλλειψη. Στὴν παράσταση, τὸ μεγάλο Ἄλλο, ὡς μὴ-ἀνθρώπινο φύλο, παραχωρεῖ τὴ θέση του σ' ἕνα σημαίνον τοῦ μεγάλου Ἄλλου, ὡς ὄρου πού πάντα λείπει, φύλου πάρα πολὺ ἀνθρώπινου, φαλλοῦ τοῦ γραμμομοριακοῦ εὐνουχισμού³⁰. Ἀλλά καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ φαίνεται πόσο πολυσύνθετη εἶναι ἡ προσπάθεια τοῦ Lacan· γιατί βέβαια δὲν κλείνει τὸ ἀσυνείδητο μέσα σέ μιὰν οἰδιπόδεια δομὴ. Ἀντίθετα, δείχνει ὅτι τὸ οἰδιπόδειο εἶναι φαντασιακό, τίποτα ἄλλο ἀπὸ ἕνα εἶδωλο, ἕνας μῦθος· καὶ ὅτι τὸ εἶδωλο αὐτό, ἢ τὰ εἶδωλα αὐτὰ δημιουργοῦνται ἀπὸ μιὰν οἰδιποδίζουσα δομὴ· καὶ ὅτι ἡ δομὴ αὐτὴ ἐνεργεῖ μόνο ἐφόσον ἀναπαράγει τὸ στοιχεῖο τοῦ εὐνουχισμού, πού ὁμως δὲν εἶναι φαντασιακό, ἀλλὰ συμβολικό. Ἐχομε ἐδῶ τὰ τρία μεγάλα πλάνα δόμησης, πού ἀντιστοιχοῦν στὰ γραμμομοριακά σύνολα: τὸ οἰδιπόδειο ὡς φαντασιακὴ ἐπανεδαφικοποίηση τοῦ ἰδιώτη ἀνθρώπου, πραγματοποιημένη μέσα στίς δομικὲς συνθήκες τοῦ καπιταλισμοῦ, ἐφόσον αὐτὸς ἀναπαράγει καὶ ἀνασταίνει τὸν ἀρχαϊσμό τοῦ αὐτοκρατορικοῦ συμβόλου ἢ τοῦ ἐξαφανισμένου τυράννου. Καὶ τὰ τρία αὐτὰ εἶναι ἀπαραίτητα: ἀκριβῶς γιὰ νὰ ὀδηγήσουν τὸ οἰδιπόδειο στὸ σημεῖο τῆς αὐτοκριτικῆς του. Νὰ φέρουν τὸ οἰδιπόδειο σέ τοῦτο τὸ σημεῖο – νὰ ποιοῦ ἦταν τὸ ἔργο πού ἀνέλαβε ὁ Lacan. (Καὶ ἡ Elisabeth Roudinesco κατάλαβε ὅτι, στὸν Lacan, ἡ ὑπόθεση ἐνός ἀσυνείδητου-γλώσσας δὲν περιορίζει τὸ ἀσυνείδητο σέ μιὰ γλωσσικὴ δομὴ, ἀλλὰ ὀδηγεῖ τὴ Γλωσσικὴ στὸ σημεῖο τῆς αὐτοκριτικῆς τῆς, δείχνοντας μὲ ποιόν τρόπο ἡ δομικὴ ὀργάνωση τῶν σημαίνοντων ἐξαρτεῖται ἀκόμα ἀπὸ ἕνα τυραννικὸ μεγάλο Σημαίνον πού ἐνεργεῖ σάν

³⁰ Lacan, *Ecrits*, σ. 819 («Ἄν δὲν ὑπῆρχε αὐτὸ τὸ σημαίνον, ὅλα τὰ ἄλλα δὲν θὰ παρῆσταναν τίποτε...»). Ὁ Serge Leclair δείχνει πῶς ἡ δομὴ ὀργανώνεται γύρω σ' ἕναν ἔλλειποντα ὄρο, ἢ μάλλον σ' ἕνα σημαίνον τῆς ἔλλειψης: «Εἶναι τὸ ἐλεγκτικὸ σημαίνον τῆς ἀπουσίας δεσμοῦ – ὁ φαλλός – πού τὸν ξαναβρίσκουμε στὸ μοναδικὸ προνόμιο τῆς σχέσης του μὲ τὴν οὐσία τῆς ἔλλειψης, κατεξοχὴν ἐμβλημα τῆς ἀναλλοίωτης διαφορᾶς τῶν φύλων... Ἄν ὁ ἀνθρώπος ἔχει τὴν ἰκανότητα τοῦ λόγου, αὐτὸ συμβαίνει ἐπειδὴ, σ' ἕνα ὀρισμένο σημεῖο τοῦ συστήματος τῆς γλώσσας, ὑπάρχει κάτι πού ἐγγυᾶται γιὰ τὸ ἀναλλοίωτο τῆς ἔλλειψης: τὸ φαλλικό σημαίνον...» (*La Réalité du désir*, σ.251). Πόσο ἀλλόκοτα εἶναι ὅλα τούτα!...

ἀρχαϊσμός)³¹. Ποιό είναι όμως τό σημείο τῆς αὐτοκριτικῆς; Εἶναι ἐκεῖνο ὅπου ἡ δομή, πέρα ἀπό τίς εἰκόνες πού τή γεμίζουν καί τό συμβολικό πού τή ρυθμίζει μέσα στήν παράσταση, ἀνακαλύπτει τήν ἀνάποδὴ τῆς σάν μιὰ θετικὴ ἀρχὴ μὴ-σύστασης πού τὴ διαλύει: ὅπου ἡ ἐπιθυμία τοποθετεῖται ξανά στὴ σειρά τῆς παραγωγῆς, ἀνάγεται στὰ μοριακὰ τῆς στοιχεῖα καί ὅπου δὲν τῆς λείπει τίποτε, γιατί ὀρίζεται ὡς *παρ-ουσία φυσικοῦ καί αἰσθητοῦ ἀντικειμένου*, ἐνῶ ταυτόχρονα τό πραγματικὸ ὀρίζεται ὡς *ἀντικειμενικὴ παρ-ουσία τῆς ἐπιθυμίας*. Γιατί τό ἀσυνείδητο τῆς σχιζο-ἀνάλυσης ἀγνοεῖ τὰ πρόσωπα, τὰ σύνολα καί τοὺς νόμους· ἀγνοεῖ τίς εἰκόνες, τίς δομές καί τὰ σύμβολα. Εἶναι ὄρφανό, ὅπως εἶναι ἐπίσης ἀναρχικό καί ἄθεο. Δέν εἶναι ὄρφανό μέ τὴν ἔννοια ὅτι τό ὄνομα τοῦ πατέρα δηλώνει μιάν ἀπουσία, ἀλλά μέ τὴν ἔννοια ὅτι παράγεται μόνο του, παντοῦ ὅπου τὰ ὀνόματα τῆς Ἱστορίας δηλώνουν τωρινές ἐντάσεις («ὁ ὠκεανὸς τῶν κύριων ὀνομάτων»). Δέν εἶναι εἰκαστικό, γιατί ὁ *σχημικός χαρακτήρας* του εἶναι ἀφηρημένος, εἶναι τό σχῆμα-σχίσση, δέν εἶναι δομικό οὔτε συμβολικό, γιατί ἡ πραγματικότητά του εἶναι ἡ πραγματικότητα τοῦ Πραγματικοῦ μέσα στήν παραγωγή του, μέσα στήν ἴδια του τὴν ἀνοργάνωση. Δέν εἶναι παραστατικό, ἀλλά μονάχα μηχανογενές καί παραγωγικό.

Καταστροφὴ, καταστροφὴ: τό ἔργο τῆς σχιζο-ἀνάλυσης περνᾷ μέσα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ, σωστό καθάρισμα, σωστὴ ἀπόξεση τοῦ ἀσυνείδητου. Καταστροφὴ τοῦ οἰδιπόδειου, τῆς αὐταπάτης τοῦ ἐγώ, τοῦ ἀνδρείκελου τοῦ ὑπερεγώ, τῆς ἐνοχῆς, τοῦ νόμου, τοῦ εὐνουχισμοῦ... Δέν πρόκειται γιὰ εὐλαδικές καταστροφές, καταστροφές πού ἐνεργεῖ ἡ ψυχανάλυση μέ τὴν εὐμενὴ οὐδετερότητα τοῦ ψυχαναλυτῆ. Εἶναι καταστροφές ἀλά Hegel, δηλαδή τρόποι συντήρησης. Πῶς νὰ μὴ γελάσουμε ὅταν μᾶς μιλοῦν γιὰ τὴν περιφνημὴ οὐδετερότητα; Πῶς νὰ μὴ γελάσουμε μ' αὐτό πού ἡ ψυχανάλυση ἀποκαλεῖ, τολμᾷ νὰ ἀποκαλεῖ, ἐξαφάνιση ἢ λύση τοῦ οἰδιπόδειου συμπλέγματος; Μᾶς λένε πῶς τό οἰδιπόδειο εἶναι ἀπαράιτητο, πῶς εἶναι πηγὴ κάθε δυνατῆς διαφόρισης, καί πῶς μᾶς σώζει ἀπὸ τὴν τρομερὴ ἀδιαφόριστη μητέρα. Ἄλλὰ ἡ τρομερὴ αὐτὴ μητέρα, ἡ Σφίγγα, ἀποτελεῖ ἢ ἴδια μέρος τοῦ οἰδιπόδειου· ἡ μὴ-διαφοροῦσὴ τῆς δέν εἶναι παρὰ ἢ ἀνάποδη τῶν ἀποκλειστικῶν διαφορισμῶν πού δημιουργεῖ τό οἰδιπόδειο, ἢ ἴδια εἶναι μιὰ δημιουργία τοῦ οἰδιπόδειου: τό οἰδιπόδειο παίξει κατανάγκη τὸν ρόλο του μέ τὴ μορφή τοῦ διπλοῦ αὐτοῦ ἀδιέξοδου. Μᾶς λένε ἀκόμα ὅτι πρέπει νὰ υπερνικήσουμε τό οἰδιπόδειο, καί ὅτι αὐτό γίνεται μονάχα μέ τὸν εὐνουχισμό, τό λανθάνον, τὸν ἀπο-

³¹ Elisabeth Roudinesco, «L' Action d' une métaphore», στή *La Pensée*, τεύχος Φλεβάρη 1972 (βλ. καί στὰ *Ecrits*, σ. 821, μέ ποιὸν τρόπο ὁ Lacan τοποθετεῖ σέ ἐπίπεδο ἀνώτερο ἀπὸ τό «σύμβολο μηδέν» – μέ τὴ γλωσσολογικὴ του ἔννοια – τὴν ἰδέα ἐνός «σημαίνοντος τῆς ἔλλειψης τοῦ συμβόλου αὐτοῦ»).

σεξουαλισμὸ καί τὴν ἐξιδανίκευση. Ἄλλὰ τί εἶναι ὁ εὐνουχισμός; – τί ἄλλο ἀπὸ τό οἰδιπόδειο στὴ νιοστή δύναμη, καί πού ἔχοντας γίνει συμβολικό, εἶναι ἄλλο τόσο πιὸ φαρμακερό; Καί τό λανθάνον – τό καθαρὸ τοῦτο μύθευμα – τί ἄλλο εἶναι ἀπὸ τὴ σιωπὴ πού ἐπιβάλλεται στὶς ἐπιθυμητικὲς μηχανές, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἀναπτυχθεῖ τό οἰδιπόδειο, νὰ δυναμώσει μέσα μας, νὰ συσσωρεύσει τό φαρμακερὸ του σπέρμα, ὅσο χρειάζεται γιὰ νὰ γίνει ἱκανὸ νὰ διαδοθεῖ, νὰ μεταδοθεῖ στὰ μελλοντικὰ παιδιά μας; Καί ἡ κατάργηση τοῦ ἄγχους τοῦ εὐνουχισμοῦ μέ τὴ σειρά του, ὁ ἀποσεξουαλισμὸς καί ἡ ἐξιδανίκευση, τί ἄλλο εἶναι ἀπὸ τὴ θεία ἀποδοχὴ, ἀπὸ τὴν ἐγκαρτέρηση στὸ ἄπειρο τῆς ἐνοχῆς συνείδησης, πού γιὰ τὴ γυναῖκα εἶναι νὰ «μεταλλάξει τὴν ἐπιθυμία τῆς τοῦ πέους σὲ ἐπιθυμία τῆς τοῦ ἄντρα καί τοῦ παιδιοῦ», καί γιὰ τὸν ἄντρα νὰ παίρνει τὴν παθητικὴ του στάση καί νὰ «ὑποκλίνεται μπροστὰ σ' ἓνα ὑποκατάστατο τοῦ πατέρα»³². Ἔχουμε «θγεῖ» ἀπὸ τό οἰδιπόδειο στὸν βαθμὸ πού γινόμαστε ζωντανὸ παράδειγμα, ἀφίσα, θεώρημα στήν πράξη, καί μπορούμε ἔτσι νὰ «βάλουμε» τὰ παιδιά μας μέσα του: ἐξελιχθήκαμε μέσα στὸ οἰδιπόδειο, δομηθήκαμε μέσα στὸ οἰδιπόδειο, κάτω ἀπὸ τό οὐδέτερο καί εὐμενές βλέμμα τοῦ ὑποκατάστατου, μάθαμε τό τραγούδι τοῦ εὐνουχισμοῦ, τὴν ἔλλειψη τοῦ εἶναι – πού – εἶναι-ἢ ζωῆ. «Ναί, μέ τὸν εὐνουχισμό / φάνομε – στήν Ἐπιθυμία...».

Αὐτό πού ἀποκαλεῖται ἐξαφάνιση τοῦ οἰδιπόδειου, εἶναι τό οἰδιπόδειο πού ἔχει γίνει ἰδέα. Καί μόνο ἡ ἰδέα μπορεῖ νὰ χύσει μέσα μας τό δηλητήριο. Τό οἰδιπόδειο πρέπει νὰ γίνει ἰδέα γιὰ νὰ ξαναφυτρῶνουν κάθε φορὰ τὰ χέρια του καί τὰ πόδια του, τὰ χεῖλια του καί τό μουστάκι του: «Ξαναζώντας τοὺς ἀναμνηστικούς θανάτους, τό ἐγώ σας γίνεται ἓνα εἶδος ὄρνυκτοῦ θεωρήματος, πού ἀποδείχνει ἀδιάκοπα τὴ ματαιότητα τῆς ζωῆς»³³. Τριγωνιστήκαμε μέσα στὸ οἰδιπόδειο, καί θὰ τριγωνίζουμε μέσα στὸ οἰδιπόδειο. Ἄπὸ τὴν οἰκογένεια στὸ ζευγάρι, καί ἀπὸ τό ζευγάρι στὴν οἰκογένεια. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς ἡ φιλικὴ οὐδετερότητα τοῦ ψυχαναλυτῆ εἶναι πολὺ περιορισμένη: σταματᾷ μόλις παύει κανεὶς νὰ τοῦ ἀπαντᾷ «μπαμπάς-μαμά». Σταματᾷ μόλις εἰσαχθεῖ μιὰ ἐπιθυμητικὴ μηχανοῦλα, τό μαγνητόφωνο στὸ ἱατρεῖο τοῦ ψυχαναλυτῆ· σταματᾷ μόλις διοχετεύεται μιὰ ροὴ πού τό οἰδιπόδειο εἶναι ἀνίκανο νὰ τὴ σταματήσει μέ τὴ σφραγίδα τοῦ τριγώνου. (Σᾶς λένε πῶς ἡ λίμπιντό σας εἶναι πάρα πολὺ γλοιώδης ἢ πάρα πολὺ ρευστὴ, καί πῶς αὐτὰ εἶναι ἀντενδείξεις γιὰ τὴν ψυχανάλυση). Ὄταν ὁ Fromm καταγγέλλει τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ψυχαναλυτικῆς γραφειοκρατίας, δέν προχωρεῖ ἀκόμα ἀρκετά, γιατί δέν βλέπει ποιά εἶναι ἡ σφραγίδα τῆς γραφειοκρατίας αὐτῆς καί ὅτι δὲν φτάνει μιὰ ἐπίκληση στὸ προ-οἰδιπόδειο γιὰ νὰ τῆς ξεφύ-

³² Freud, *Analyse terminée et analyse interminable*, σ. 36-37.

³³ Henry Miller, *Hamlet*, σ. 156.

γουμε: τό προ-οιδιπόδειο είναι σάν τό μετα-οιδιπόδειο, είναι πάλι ένας τρόπος νά αναγάγουμε στό οιδιπόδειο όλόκληρη τήν επιθυμητική παραγωγή, όλόκληρη τήν αν-οιδιπόδεια παραγωγή. "Όταν ὁ Reich καταγγέλλει τόν τρόπο πού χρησιμοποιεῖ ἡ ψυχανάλυση γιά νά ὑπηρετήσει τήν κοινωνική καταπίεση, δέν προχωρεῖ οὔτε αὐτός ἀρκετικά, γιατί δέν καταλαβαίνει ὅτι ὁ δεσμός τῆς ψυχανάλυσης μέ τόν καπιταλισμό δέν εἶναι μόνο ἰδεολογικός, ἀλλά πολύ πιό στενός, πολύ πιό σφιχτός· καί ὅτι ἡ ψυχανάλυση ἐξαρτιέται ἄμεσα ἀπό ἕναν οἰκονομικό μηχανισμό (ἀπό ἐδῶ καί οἱ σχέσεις τῆς μέ τό χρήμα), πού μέ τό διάμεσό του οἱ ἀποκωδικομένους ῥοές τῆς ἐπιθυμίας, ἐγκλωβισμένες καθώς εἶναι στήν ἀξιοματική τοῦ καπιταλισμοῦ, στρέφονται ἀναγκαστικά σ' ἕνα οἰκογενειακό πεδίο, ὅπου πραγματοποιεῖται ἡ ἐφαρμογή τῆς ἀξιοματικῆς αὐτῆς: οιδιπόδειο ὡς τελευταία λέξη τῆς καπιταλιστικῆς κατανάλωσης, νά πιπιλίζεις τό «μπαμπάς-μαμά», νά σφραγίζεσαι καί νά τριγωνίζεσαι πάνω στό ντιβάνι, «ὥστε εἶναι...». "Όπως ὁ γραφειοκρατικός ἢ ὁ στρατιωτικός μηχανισμός, ἔτσι καί ἡ ψυχανάλυση εἶναι ἕνας μηχανισμός ἀπορρόφησης τῆς ὑπεραξίας· καί δέν εἶναι τέτοιος ἀπέξω, ἐξωτερικά, ἀλλά ἡ μορφή τῆς καί ὁ ἴδιος ὁ τελικός τῆς σκοπός σηματοδεύονται ἀπό τήν κοινωνική αὐτή λειτουργία. Δέν εἶναι ὁ διεστραμμένος, οὔτε κἀν ὁ αὐτιστής πού γλυτώνουν ἀπό τήν ψυχανάλυση – όλόκληρη ἡ ψυχανάλυση εἶναι μιά πλώρια διαστροφή, ἕνα ναρκωτικό, ἕνα ριζικό ἔξομμα ἀπό τήν πραγματικότητα, ἀρχίζοντας ἀπό τήν πραγματικότητα τῆς ἐπιθυμίας· εἶναι ἕνας ναρκισσισμός, ἕνας τερατώδης αὐτισμός: ὁ αὐτισμός καί ἡ διαστροφή, ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά τῆς καπιταλιστικῆς μηχανῆς. Στήν ἀκραία περίπτωση, ἡ ψυχανάλυση δέν ἔχει πιά καμιά σχέση μέ τήν πραγματικότητα, δέν ἔχει πιά κανένα ἀνοιγμα πρὸς τό ἔξω, ἀλλά ἡ ἴδια γίνεται ὁ ἔλεγχος τῆς πραγματικότητας, καί ὁ ἐγγυητής τοῦ ἴδιου τοῦ ἐλέγχου τῆς, ἡ πραγματικότητα ὡς ἔλλειψη στήν ὁποία ἀνάγονται τό ἔξω καί τό μέσα, ἡ ἐκκίνηση καί ἡ ἀφίξη: ἡ ψυχανάλυση *index sui*, δίχως ἄλλη ἀναφορά παρὰ τόν ἑαυτὸ τῆς ἢ τήν «ψυχαναλυτική κατάσταση».

Ἡ ψυχανάλυση διατείνεται βέβαια πῶς ἡ ἀσύνειδη παράσταση εἶναι ἀδύνατο νά συλληφθεῖ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τίς παραμορφώσεις, τίς μεταμορφώσεις ἢ τίς μετατοπίσεις πού ὑφίσταται. Ἡ ἀσύνειδη παράσταση περιέχει λοιπὸν βασικά, δυνάμει τοῦ νόμου τῆς, ἕνα μετατοπισμένο παριστανόμενο σέ μίαν ἀνώτερη ἀρχή πού ἀδιάκοπα μετατοπίζεται. Ἄπ' αὐτὸ ὅμως συνάγονται δύο λαθεμένα συμπεράσματα: ὅτι ἡ ἀρχὴ αὐτὴ μπορεῖ νά ἀνακαλυφθεῖ μέ δάση τό μετατοπισμένο ἀναπαριστανόμενο· κι αὐτὸ, γιατί ἡ ἀρχὴ ἀνήκει ἡ ἴδια στήν παράσταση, ὡς μὴ-παριστανόμενο παριστάνον, ἢ ὡς ἔλλειψη πού «προεξέχει στό πλεόνασμα μίας παράστασης». Κι αὐτὸ, γιατί ἡ μετατόπιση ἀνάγει σέ κινήσεις πολὺ διαφορετικές: ἄλλοτε πρόκειται γιά τήν κίνηση πού μ' αὐτὴν ἡ ἐπιθυμητικὴ παραγωγή δέν παύει νά ξεπερνᾶ τό ὄριο, ν' ἀπεδαφικοποιεῖται, νά

κάνει νά διαφεύγουν οἱ ῥοές τῆς, νά περνᾶει τό κατώφλι τῆς παράστασης· κι ἄλλοτε, ἀντίθετα, πρόκειται γιά τήν κίνηση πού μ' αὐτὴν μετατοπίζεται τό ἴδιο τό ὄριο καί περνᾶ τώρα στό ἐσωτερικὸ τῆς παράστασης, πού πραγματοποιεῖ τίς τεχνητὲς ἐπανεδαφικοποιήσεις τῆς ἐπιθυμίας. Ἄν μπορεῖ ὅμως κανεὶς νά συνάγει τό μετατοπίζον ἀπὸ τό μετατοπιζόμενο, αὐτὸ γίνεται μονάχα μέ τὴ δεύτερη ἔννοια, πού σύμφωνα μ' αὐτὴν ἡ γραμμομοριακὴ παράσταση ὀργανώνεται μέ κέντρο ἕνα παριστάνον πού μετατοπίζει τό παριστανόμενο. Καί ὄχι βέβαια μέ τήν πρώτη ἔννοια, πού σύμφωνα μ' αὐτὴν τὰ μοριακὰ στοιχεῖα γλιστροῦν ἀδιάκοπα μέσα ἀπὸ τίς θηλιές τοῦ διχτυοῦ. Ἄπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, εἶδαμε παραπάνω μέ ποιὸν τρόπο ὁ νόμος τῆς παράστασης παραμορφώνει τίς παραγωγικὲς δυνάμεις τοῦ ἀσυνείδητου, καί δίνει, μέ τὴν ἴδια του τὴ δομὴ, μιά ψεύτικη εἰκόνα πού παγιδεύει τὴν ἐπιθυμία (καμιά δυνατότητα νά συναγάγει κανεὶς ἀπὸ τὴν ἀπαγόρευση αὐτὸ πού πραγματικὰ εἶναι ἀπαγορευμένο). Ναι, τό οιδιπόδειο εἶναι τό μετατοπισμένο παριστανόμενο· ναι, ὁ εὐνουχισμός εἶναι τό παριστάνον, τό μετατοπίζον, τό σημαῖνον – ἀλλὰ τίποτα ἄπ' ὅλα αὐτὰ δέν ἀποτελεῖ ἕνα ἀσύνειδο ὕλικό, οὔτε καί ἀφορᾶ τίς παραγωγὲς τοῦ ἀσυνείδητου. Ὅλα αὐτὰ θρῖσκονται πρὸς πολὺ στὴ διασταύρωση δύο πρᾶξεων αἰχμαλωσίας: ἐκείνης ὅπου οἱ πεποιθήσεις ἀντικαθιστοῦν τὴν κατασταλτικὴν κοινωνικὴν παραγωγή, κι ἐκείνης ὅπου οἱ παραστάσεις ἀντικαθιστοῦν τὴν ἀπωθημένη ἐπιθυμητικὴν παραγωγή. Καί σίγουρα δέν εἶναι ἡ ψυχανάλυση πού μᾶς δίνει τὴν πίστη: ὅλοι ζητοῦν καί ξαναζητοῦν τό οιδιπόδειο καί τὸν εὐνουχισμό, ἀλλὰ οἱ αἰτήσεις αὐτὲς προέρχονται ἄπ' ἄλλοῦ, ἀπὸ κἀτι τό πολὺ θαυότερο. Ἡ ψυχανάλυση ὅμως ἀνακάλυψε τὸν ἀκόλουθο τρόπο γιά νά παίξει τὸν ρόλο τῆς: νά πετύχει τὴν ἐπιβίωση τῶν δοξασιῶν, ἀκόμα καί μετὰ τὴν ἀπάρνησή τους! νά κάνει νά πιστεύουν ἀκόμα κι αὐτοὺς πού δέν πιστεύουν πιά σέ τίποτα... νά τοὺς ξαναδώσει μίαν ἰδιωτικὴν ἑδαφικότητα, ἕνα ἰδιωτικὸ Urstaat, ἕνα ἰδιωτικὸ κεφάλαιο (τό ὄνειρο σάν κεφάλαιο, ὅπως ἔλεγε ὁ Freud). Γι' αὐτὸ καί, ἀντίστροφα, ἡ σχιζο-ἀνάλυση πρέπει, μέ ὅλες τῆς τίς δυνάμεις, νά ἐπιδοθεῖ στίς ἀπαραίτητες καταστροφές. Νά καταστρέψει δοξασίες καί παραστάσεις, θεατρικὲς σκηνές. Καί κανένας δέν θά μπορέσει νά τὴν κατηγορήσει γιά κακοβουλία στήν ἐκτέλεση αὐτοῦ τοῦ ἔργου. Πρέπει νά τινάξει στὸν ἀέρα τό οιδιπόδειο καί τὸν εὐνουχισμό νά παρέμβει ὡμὰ κάθε φορὰ πού ὁ ἀρρωστος ψάλλει τὸν ὕμνο τοῦ μύθου ἢ τοὺς στίχους τῆς τραγωδίας, καί νά τὸν ξαναστέλνει πάντα στό ἐργασιασίου. Ὅπως λέει ὁ Charlus: «Πολὺ πού σκοτίζεσαι γιά τὴν γριὰ γιαγιά σου, παλιόπαιδο!». Οιδιπόδειο καί εὐνουχισμός: τίποτα ἄλλο παρὰ ἀντιδραστικὰ μορφώματα καί ἀντιστάσεις, μπλοκαρίσματα καί θώρακες, πού πρέπει τό γρηγορότερο νά καταστραφῶν. Ὁ Reich διαισθάνεται μίαν ἀπὸ τίς βασικὲς ἀρχές τῆς σχιζο-ἀνάλυσης, ὅταν λέει ὅτι ἡ καταστροφὴ τῶν ἀντιστάσεων πρέπει νά γίνεται ἀκόμα καί πρὶν ἀπὸ τὴν

ἀνακάλυψη του ὕλικού³⁴. Αυτό όμως πρέπει νά γίνεται γιά ἕνα λόγο πολύ βαθύτερο ἀπό ἐκεῖνον πού ὁ ἴδιος νόμιζε: γιατί δέν ὑπάρχει ἀσυνείδητο ὕλικό, καί ἔτσι ἡ σχιζο-ἀνάλυση δέν ἔχει τίποτα νά ἐρημνεύσει. Δέν ὑπάρχουν παρά μονάχα ἀντιστάσεις καί μηχανές, ἐπιθυμητικές μηχανές. Τό οἰδιπόδειο εἶναι μιά ἀντίσταση· ἂν μιλήσαμε γιά τόν οὐσιαστικά διεστραμμένο χαρακτήρα τῆς ψυχᾶνάλυσης, εἶναι ἐπειδή ἡ διαστροφή ἀποτελεῖ, γενικά, τήν τεχνητή ἐπανεδαφικοποίηση τῶν ροῶν τῆς ἐπιθυμίας, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ μηχανές εἶναι μιά ἐνδειξη ἀπεδαφικοποιημένης παραγωγῆς. Ἡ ψυχᾶνάλυση ἐπανεδαφικοποιεῖ πάνω στό ντιβάνι, μέ τήν παράσταση τοῦ οἰδιπόδειου καί τοῦ εὐνουχισμοῦ. Ἀντίθετα, ἡ σχιζο-ἀνάλυση ὀφείλει νά ἀποκαλύψει τίς ἀπεδαφικοποιημένες ροές τῆς ἐπιθυμίας, μέσα ἀπό τά μοριακά στοιχεῖα τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς. Ἄς θυμηθοῦμε ἐδῶ τόν πρακτικό κανόνα πού διατύπωσε ὁ Leclaire, ὕστερα ἀπό τόν Lacan, κανόνα πού ἐπιτρέπει τήν ἔλλειψη νοήματος καί δεσμοῦ: δέν θά φτάσετε ποτέ στά ἔσχατα καί ἀπερίστατα ὄρια τοῦ ἀσυνείδητου, ὅσο θά θρίσσετε ἢ θά ἀποκατασταίσετε ἕνα δεσμό ἀνάμεσα σέ δύο στοιχεῖα... Γιατί όμως σέ συνέχεια νά βλέπουμε στήν ἀκρᾶ αὐτή διασκόρπιση – μηχανές σκορπισμένες μέσα σέ κάθε μηχανή – παρά ἕνα καθαρό «πλάσμα τῆς φαντασίας», πού πρέπει νά παραχωρήσει τή θέση του στήν προσδιορισμένη ὡς ἔλλειψη Πραγματικότητας, ἐνῶ τό οἰδιπόδειο ἢ ὁ εὐνουχισμός, ξαναρχονται καλπάζοντας καί συνάμα ἡ ἔλλειψη δεσμοῦ ἀνάγεται σ' ἕνα «σημαῖνον» τῆς ἀπουσίας, ἐπιφορτισμένο νά τήν παριστάνει, νά τή δεσμεύει τήν ἴδια, καί νά μᾶς ἀναγκάζει ἔτσι νά περνοῦμε ἀπό τόν ἕνα πόλο τῆς μετατόπισης στόν ἄλλο; Μ' αὐτόν τόν τρόπο, ξαναπέφτουμε στόν γραμμομοριακό λάκκο, μέ τόν ἰσχυρισμό ὅτι ξεσκεπάζουμε τό Πραγματικό.

Αὐτό πού περιπλέκει τά πάντα, εἶναι ὅτι ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή πρέπει κατανάγκη νά συνάγεται ἀπό τήν παράσταση, νά ἀποκαλύπτεται ἀπό τίς γραμμές φυγῆς τῆς· ἀλλά ὄχι μέ τόν τρόπο πού ὑποστηρίζεται ἀπό τήν ψυχᾶνάλυση. Οἱ ἀποκωδικοποιημένες ροές τῆς ἐπιθυμίας ἀποτελοῦν τήν ἐλεύθερη ἐνέργεια (λίμπιντο) τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν. Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές σκιαγραφοῦνται κι ἐμφανίζονται πάνω σέ μιάν ἐφαπτομένη ἀπεδαφικοποίησης πού διασχίζει τά παραστατικά περιβάλλοντα, καί προχωρεῖ κατά μήκος τοῦ χωρῆς ὄργανα σώματος. Ἀναχώρηση, φυγή, ἀλλά καί ἔξαναγκασμός σέ φυγή... Οἱ ἴδιες οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές εἶναι οἱ ροές-σχίσεις ἢ οἱ τομές-ροές πού τέμνουν μαζί καί ρέουν πάνω στό δίχως ὄργανα σώμα: ὄχι ἡ τεράστια πληγή τοῦ εὐνουχισμοῦ, ἀλλά οἱ χίλιες-δύο συνάψεις, διαζεύξεις, συζεύξεις, πού κάθε μηχανή χρησιμοποιεῖ γιά νά παράγει μιά ροή σέ σχέση μέ μιάν ἄλλη μη-

³⁴ W. Reich, *La Fonction de l'orgasme*, σ. 137-139 καί *L'Analyse caractérielle*, γαλλ. μετάφρ. Payot.

χανή πού τέμνει τή ροή, καί τέμνει μιά ροή πού τήν παράγει μιά ἄλλη μηχανή. Ἀλλά πῶς εἶναι δυνατό αὐτές οἱ ἀποκωδικοποιημένες καί ἀπεδαφικοποιημένες ροές τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς νά μὴ ἀνάγονται σέ μιάν ὁποιαδήποτε παραστατική ἐδαφικότητα, πῶς νά μὴ σχηματίζουν ἀκόμα μιάν ἐδαφικότητα, ἔστω καί πάνω στό δίχως ὄργανα σώμα ὡς ἀδιάφορο στήριγμα μιᾶς τελευταίας παράστασης; Ἀκόμα κι αὐτοὶ πού ξέρουν νά «φεύγουν» καλύτερα ἀπ' ὄλους, καί πού γι' αὐτούς ἡ φυγή εἶναι κάτι τό τόσο φυσικό ὅσο ἡ γέννηση κι ὁ θάνατος, αὐτοὶ πού ἀναζητοῦν τό μὴ-ἄνθρωπινο φύλο, ὁ Lawrence, ὁ Miller, στήνουν κάπου μακριά μιάν ἐδαφικότητα, πού σχηματίζει κι αὐτή μιάν ἀνθρωπόμορφη καί φαλλική παράσταση, τήν Ἀνατολή, τό Μεξικό ἢ τό Περου. Ἀκόμα καί τό ταξίδι ἢ ὁ περίπατος τοῦ σχιζοφρενικοῦ δέν πραγματοποιοῦν μεγάλες ἀπεδαφικοποιήσεις χωρῆς νά ἀκολουθήσουν ἐδαφικές διαδρομές: ἡ ὄλο σκοντάμματα πόρευση τοῦ Molloy καί τοῦ ποδηλάτου του, διατηρεῖ πάντα τό δωμάτιο τῆς μητέρας σάν ὑπόλειμμα τέρατος· τὰ τρεμάμενα σπειρώματα τοῦ Ἀκατανόμαστου φυλάγουν σάν ἀβέβαιο κέντρο τόν οἰκογενειακό πύργο, ὅπου ἐξακολουθεῖ νά στριφογυρίζει ποδοπατόντας τούς δικούς του· ἡ ἀτέλειωτη σειρά τῶν ἀνεξάρτητων καί μὴ-ἐντοπισμένων κήπων τοῦ Watt ἀναφέρεται κι αὐτή στό σπῆτι τοῦ κυρίου Knott, μόνο ἱκανό νά «διώξει ἔξω τήν ψυχῆ», ἀλλά καί νά τήν ξαναφέρει πίσω. Εἶμαστε ὄλοι μας σκυλάκια, χρειαζόμαστε διαδρομές, θέλουμε νά μᾶς θγάξουν περίπατο. Ἀκόμα κι αὐτοὶ πού ξέρουν νά ἀποσυνδέονται, νά ἀποσυνάπτονται, μπαίνουν μέσα σέ συνάψεις ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν πού ξανασχηματίζουν μικρές ἐδαφικότητες. Ἀκόμα καί οἱ μεγάλοι ἀπεδαφικοποιημένοι τῆς Gisela Pankow ἀνακαλύπτουν κάτω ἀπό τίς ρίζες τοῦ ἐξωγίνου δέντρου πού διασχίζει τό δίχως ὄργανα σώμα, τήν εἰκόνα ἑνός οἰκογενειακοῦ πύργου³⁵. Εἶχαμε διακρίνει πῶς πάνω δύο πόλους τοῦ παραληρήματος: τή σχιζοφρενική μοριακή γραμμὴ φυγῆς καί τήν γραμμομοριακή παρανοϊκή ἐπένδυση· ἀλλά ὑπάρχει ἀκόμα καί ὁ διεστραμμένος πόλος πού ἀντιτίθεται στόν σχιζοφρενικό πόλο ὡς ἀνασύσταση τῶν ἐδαφικοτήτων στήν κίνηση ἀπεδαφικοποίησης. Καί ἂν ἡ διαστροφή, μέ τήν πῶς στενή τῆς ἔννοια, πραγματοποιεῖ, μέ τεχνάσματα, ἕναν πολύ ἰδιαίτερο τύπο ἐπανεδαφικοποίησης, ἡ διαστροφή, μέ τήν πλατεῖα τῆς ἔννοια, περιλαμβάνει ὄλους τούς τύπους ἐπανεδαφικοποίησης, ὄχι μόνο τούς τεχνητούς, ἀλλά καί τούς ἐξωτικούς, τούς ἀρχαίκοις, τούς ὑπολειμματικούς, τούς ἰδιωτικούς κτλ.: παράδειγμα, τό οἰδιπόδειο καί ἡ ψυχᾶνάλυση ὡς διαστροφή. Ἀκόμα καί οἱ σχιζοφρενικές μηχανές τοῦ Raymond Rousset μετατρέπονται σέ διεστραμμένες μηχανές

³⁵ Gisela Pankow, *L'Homme et sa psychose*, Aubier, 1969, σ. 68-72. Καί γιά τόν ρόλο πού παίζει τό σπῆτι, βλ. «La dynamique de l'espace et le temps vécu» στήν *Critique*, τεῦχος Φλεβάρη 1972.

ένός σκηνικού που παριστάνει την ΄Αφρική. Μέ λίγα λόγια, δέν υπάρχει άπεδαφικοποίηση τών σχιζοφρενικών ροών επιθυμίας που νά μή συνοδεύεται από όλικές ή τοπικές επανedaφικοποιήσεις που κι αυτές ανασηματίζουν ζώνες παράστασης. Καί κάτι παραπάνω: δέν μπορούμε νά υπολογίζουμε τή δύναμη καί τήν επιμονή μιās επανedaφικοποίησης παρά μόνο από τούς τύπους επανedaφικοποίησης που τήν παριστάνουν· ή μιά είναι ή άνάποδη τής άλλης. Οί έρωτές μας είναι συμπλέγματα άπεδαφικοποίησης καί επανedaφικοποίησης. Αύτοι που αγαπούμε είναι πάντα μιγάδες. Δέν μπορούμε ποτέ νά συλλάβουμε τήν ίδια τήν άπεδαφικοποίηση, βλέπουμε μονάχα μερικές ένδειξεις σέ σχέση μέ τίς έδαφικές παραστάσεις. ΄Ας πάρουμε λογουχάρη τό όνειρο: ναι, τό όνειρο είναι οιδιπόδειο· κι αυτό δέν πρέπει νά μάς ξαφνιάζει, γιατί τό όνειρο είναι μιά διεστραμμένη επανedaφικοποίηση σέ σχέση μέ τήν άπεδαφικοποίηση του ύπνου καί του επιάλτη. Γιατί όμως νά ξανάρθουμε στό όνειρο, γιατί νά τό θεωρήσουμε σάν τή μεγάλη λεωφόρο τής επιθυμίας καί του άσυνείδητου, ένw είναι μονάχα ή εκδήλωση ενός ύπερεγw, ύπερισχυρού καί υπεραρχαϊκού (ή *Urszene* του *Urstaat*): καί όμως, μέσα στό ίδιο τό όνειρο, δπως καί στή φαντασίωση καί τό παραλήρημα, λειτουργούν μηχανές wς δεικτες άπεδαφικοποίησης. ΄Υπάρχουν πάντα στό όνειρο μηχανές προικισμένες μέ τήν παράξενη ιδιότητα νά περνούν από χέρι σέ χέρι, νά ξαναφεύγουν καί νά διοχετεύουν ροές, νά παρασύρουν καί νά παρασύρονται. Τό άεροπλάνο τής γονεϊκής συνουσίας, τό αυτοκίνητο του πατέρα, ή ραπιτομηχανή τής γιαγιάς, τό ποδήλατο του μικρού άδελφου, όλα τά αντικείμενα που «κάνουν φτερά», μέ τή διπλή έννοια τής γαλλικής λέξης «voler» (= πετώ καί κλέβω)... ή μηχανή είναι πάντα σατανική στό οικογενειακό όνειρο: εισάγει τομές καί ροές που έμποδίζουν τό όνειρο νά ολοκληρωθεί πάνω στή θεατρική σκηνή καί νά συστηματοποιηθεί μέσα στήν παράστασή του. ΄Αναδείχνει έναν άδυσώπητο παράγοντα παραλογισμού που θά έξελιχθεί άλλου καί έξω, στίς συζεύξεις του πραγματικού αυτού καθαυτου. Μέ τήν οιδιπόδειά της πεισμοσύνη, ή ψυχανάλυση τά έρμηνεύει όλα αυτά πολύ λειψά· γιατί επανedaφικοποιεί κανείς πάνω στα πρόσωπα καί τά περιβάλλοντα, αλλά άπεδαφικοποιεί πάνω στίς μηχανές. ΄Ο πατέρας του Schreber ενεργεί άραγε μέ τή μεσολάβηση τών μηχανών, ή αντίθετα οί μηχανές λειτουργούν μέ τή μεσολάβηση του πατέρα; ΄Η ψυχανάλυση προσηλώνεται στα φαντασιακά καί δομικά παραστανόμενα τής επανedaφικοποίησης, ή σχιζο-άνάλυση άκολουθεί τίς μηχανογενείς ένδειξεις τής άπεδαφικοποίησης. Πάντα ή αντίθεση ανάμεσα στον ξαπλωμένο στό ντιβάνι νευρωτικό, wς έσοχατη καί άγονη γή, τελευταία έξαντλημένη άποικία, καί τόν σχιζοφρενικό που περιοδεύει σ' ένα άπεδαφικοποιημένο κύκλωμα.

΄Ας πάρουμε μιά περικοπή από τή μελέτη του Michel Cournot για τόν Charlin, που μάς έξηγεί τί είναι τό σχιζοφρενικό γέλιο, ή γραμμή τής

σχιζοφρενικής φυγής ή του σχιζοφρενικού διανοίγματος, καθώς καί ή διαδικασία wς άπεδαφικοποίηση, μέ τίς μηχανογενείς της ένδειξεις: «Τή στιγμή που αφήνει νά πέσει – ψυχωτική κίνηση – για δεύτερη φορά ή σανίδα πάνω στο κεφάλι του, ο Charles Chaplin προκαλεί τό γέλιο του θεατή. Ναι, αλλά τί λογής γέλιο; Καί για ποιόν θεατή; Τή στιγμή αυτή τής ταινίας, δέν μπαίνει πιά καθόλου τό ζήτημα αν ο θεατής προβλέπει τό επεισόδιο αυτό, ή αν ξαφνιάζεται απ' αυτό. Θά έλεγε κανείς πως αυτή τή στιγμή ο θεατής δέν κάθεται πιά στην πολυθρόνα του, πως δέν είναι σέ θέση νά παρακολουθήσει προσεκτικά τά γεγονότα. ΄Ενα είδος αντίληπτικής γυμναστικής τόν οδηγεί, λίγο-λίγο, όχι νά ταυτιστεί μέ τό πρόσωπο τών *Μοντέρνων Καιρών* αλλά νά νιώσει τόσο άμεσα τήν αντίσταση τών γεγονότων, wστε νά άκολουθεί βήμα προς βήμα τό πρόσωπο αυτό, νά έχει τίς ίδιες εκπλήξεις, τίς ίδιες προαισθήσεις, τόν ίδιο έθισμό μ' αυτό. ΄Ετσι, ή περίφημη «μηχανή του φαγητου», που από μιά άποψη είναι – λόγω τής ύπερβολής της – ξένη προς τήν ταινία (ο Charlin τήν είχε έπινοήσει είκοσιδυο χρόνια πριν από τήν ταινία), δέν είναι παρά μιά άσκηση τυπική, άπόλυτη, που προετοιμάζει τή συμπεριφορά – ψυχωτική κι αυτή – του μαγγωμένου μέσα στή μηχανή εργάτη· μονάχα τό άναποδογυρισμένο του κεφάλι έξέχει από τή μηχανή· άλλ' άφου είναι ή ώρα του φαγητου, αφήνει τόν Charlin νά τόν τσίσει. ΄Αν τό γέλιο είναι μιά αντίδραση που άκολουθεί όρισμένα κυκλώματα, μπορούμε νά πούμε πως ο Charles Chaplin, όσο αλλάζουν οί σκηνές τής ταινίας, μετατοπίζει προοδευτικά τίς αντιδράσεις, τίς κάνει νά υποχωρούν από έπίπεδο σέ έπίπεδο, wς τή στιγμή που ο θεατής παύει νά έχει τόν έλεγχο τών κυκλωμάτων του, καί τείνει νά πάρει αυτόματα ένα δρόμο πολύ πιό σύντομο, που όμως είναι δύσβατος, που είναι φραγμένος, ή κάποιον άλλο δρόμο, αν καί του έχουν πεί ολοκάθαρα ότι δέν οδηγεί πουθενά. ΄Αφου κατάργησε τόν θεατή σάν θεατή, ο Charlin εκφυλίζει τό γέλιο, που μετατρέπεται τώρα σέ πολλά βραχυκυκλώματα μιās άποσυνδεδεμένης, μηχανής. Μερικοί μίλησαν για τήν άπαισιοδοξία τών *Μοντέρνων Καιρών* καί για τήν άισιοδοξία τής τελευταίας εικόνας. Κανένας όμως από τούς δυό αυτούς δρους δέν ταιριάζει στην ταινία: ο Charles Chaplin, στους *Μοντέρνους Καιρούς*, σκιαγραφεί μάλλον – σέ πολύ μικρή κλίμακα – τό σχεδιάγραμμα πολλών κατασταλτικών εκδηλώσεων. Βασικών. ΄Ο πρωταγωνιστής – που τόν ρόλο του παίζει ο ίδιος ο Charlin – δέν χρειάζεται νά είναι παθητικός ή ενεργητικός, συναινετικός ή άνυπότακτος, γιατί ο ίδιος είναι ή μήτη του μολυθιου που χαράζει τό σχέδιο, ο ίδιος είναι ή μολυθία... Γι' αυτό καί ή τελευταία εικόνα δέν έχει τίποτα τό άισιοδοξο. Δέν βλέπουμε τί θέση μπορεί νά έχει ή άισιοδοξία στό τέλος αυτής τής άπλης διαπίστωσης. ΄Ο άντρας αυτός καί ή γυναίκα αυτή, ιδωμένοι από πίσω, κατάμαυροι, που οί σκιές τους δέν προβάλλονται από κανέναν ήλιο, προχωρούν προς τό τίποτα. Τά τηλεγραφόξυλα χωρίς σύρματα που

βρίσκονται στο άριστερό μέρος του δρόμου, και τὰ δέντρα χωρίς φύλλωμα στο δεξί, δέν συναντιούνται στο βάθος του όριζοντα. Δέν υπάρχει όριζοντας. Οί άπέναντι γυμνοί λοφίσκοι σχηματίζουν άπλώς μιά γραμμή πού συγγέεται με τό κενό, πού δεσπόζει πάνω τους. 'Ο άντρας και ή γυναίκα δέν είναι πιά ζωντανοί – αυτό είναι όλοφάνερο. 'Αλλά δέν υπάρχει και τίποτα τό άπαισιόδοξο. Αυτό πού ήταν νά γίνει, έγινε. Δέν σκοτώθηκαν. Δέν τούς σκότωσαν οί άστυνόμοι. Ούτε και χρειάζεται νά αναζητήσουμε κάποιο δυστύχημα για άλλοθι. 'Ο Charles Chaplin δέν επιμένει. Προχωρεί στά γρήγορα, όπως κάνει πάντα. Έχει χαράξει τό σχεδιάγραμμα³⁶.

Στό καταστροφικό της έργο, ή σχιζο-άνάλυση πρέπει νά προχωρεί όσο τό δυνατό πιο γρήγορα, δέν μπορεί όμως και νά προχωρήσει χωρίς μεγάλη ύπομονή, μεγάλη σύνεση, διαλύοντας διαδοχικά και τίς παραστατικές έδαφικότητες και επανεδαφικοποιήσεις – μεταδατικά στάδια τής άτομικής ιστορίας ενός ύποκειμένου. Γιατί υπάρχουν πολλά στρώματα, πολλά επίπεδα αντίστασης πού έρχονται από τά μέσα ή επιβάλλονται από τά έξω. 'Η σχιζοφρενία ως διαδικασία, ή άπεδαφικοποίηση ως διαδικασία, είναι άξεχώριστη από τίς στάσεις (stases) πού τή διακόπτουν, ή πού τήν εκτραχύνουν, ή άκόμα πού τήν κάνουν νά στριφογυρίζει επιτόπου και τήν επανεδαφικοποιούν σέ νεύρωση, σέ διαστροφή, σέ ψύχωση. Σέ σημείο πού ή διαδικασία δέν μπορεί νά άποδομηθεί, νά συνεχιστεί, νά ολοκληρωθεί, παρά μονάχα στο μέτρο όπου είναι ικανή νά δημιουργήσει – αλλά τί; μιά καινούρια γή. Κάθε φορά, πρέπει νά περάσει από τά παλιά έδάφη, νά μελετήσει τή φύση τους, τήν πυκνότητά τους, νά προσπαθήσει νά καταλάβει με ποιό τρόπο συγκεντρώνονται πάνω στο καθένα τους οί μηχανογενείς ένδείξεις πού επιτρέπουν τό ξεπέρασμά τους. Οιδιπόδεια οίκογενειακά έδάφη τής νεύρωσης, τεχνητά έδάφη τής διαστροφής, φρενοκομειακά έδάφη τής ψύχωσης – πώς νά κατακτήσουμε πάνω τους κάθε φορά τή διαδικασία, πώς νά άρχινούμε ξανά και ξανά τό ταξίδι; Τό έργο του Proust, 'Αναζητώντας τό χαμένο χρόνο, ως μεγάλο έγχείρημα σχιζο-άνάλυσης: όλα τά επίπεδα διαπερνούνται μέχρι τή μοριακή γραμμή τους φυγής – σχιζοφρενικό διάνοιγμα: έτσι, στο φίλμια, τό πρόσωπο τής Albertine πηδά από τό ένα επίπεδο σύστασης στο άλλο, ώσπου νά διαλυθεί τελικά σ' ένα νεφέλωμα από μόρια. 'Ο άναγνώστης κινδυνεύει πάντα νά σταματήσει σ' ένα όρισμένο επίπεδο, και νά πει ναι· έδώ ό Proust δίνει μιά εξήγηση. 'Αλλά ό άφηγητής-άράχνη εξακόλουθει άσταμάτητα νά ξηλώνει ίστούς και επίπεδα, νά ξαναρχινά τό ταξίδι, νά καιροφυλακτεί για κάποιο σημείο ή για τίς ένδείξεις πού λειτουργούν σαν μηχανές και πού θά τόν βοηθήσουν νά προχωρήσει πιο πέρα. 'Η κίνηση αυτή είναι τό χιοϋμορ, τό μαύρο χιοϋ-

³⁶ Michel Cournot, στο *Le Nouvel Observateur*, 1η Νοέμβρη 1971.

μορ. Στά οίκογενειακά και νευρωτικά έδάφη του οιδιπόδειου, εκεί όπου δημιουργούνται οί όλικές και προσωπικές συνάψεις – όχι, ό άφηγητής δέν θροιάζεται εκεί, δέν σταματά εκεί, τά διασχίζει, τά θεβηλώνει, τά διαπερνά, καθαρίζει μάλιστα τή γιαγιά του με μιά μηχανή φτιαγμένη για νά δένει τά κορδόνια των παπουτσιών. Τά διεστραμμένα έδάφη τής όμοφυλοφιλίας, εκεί όπου διαμορφώνονται οί άποκλειστικές διαζεύξεις των γυναικών με τίς γυναίκες, των άντρών με τούς άντρες, τινάζονται κι αυτά στον άέρα από τίς μηχανογενείς ένδείξεις πού τά έχουν ύπονομεύσει. Τά ψυχωτικά έδάφη με τίς επιτόπου συζεύξεις τους (ό Charlus είναι λοιπόν άναμφισβήτητα τρελός, κι ίσως και ή Albertine νά ήταν τρελή), διασχίζονται με τή σειρά τους, ως τό σημείο όπου δέν μπαίνει πιά πρόβλημα, ή δέν μπαίνει με τόν ίδιο τρόπο. 'Ο άφηγητής συνεχίζει τή δική του τή δουλειά: φτάνει στην *άγνωστη πατρίδα*, στην *άγνωστη γή*, πού δημιουργείται μονάχα από τό «έν πορεία» έργο του, τό *Αναζητώντας τόν χαμένο χρόνο* «in progress», λειτουργώντας σαν επιθυμητική μηχανή ικανή νά περιμαζέψει και νά χρησιμοποιήσει όλες τίς ένδείξεις. 'Ο άφηγητής φτάνει στις καινούριες αυτές περιοχές όπου οί συνάψεις είναι πάντα μερικές και μή-προσωπικές, όπου οί συζεύξεις είναι νομαδικές και πολυσήμαντες, οί διαζεύξεις έγκλεισμένες, όπου ή όμοφυλοφιλία και ή έτεροφυλοφιλία δέν είναι πιά δυνατό νά ξεχωριστούν: κόσμος από έγκάρσιες έπικοινωνίες, όπου τό μή-άνθρωπινο φύλο, επιτέλους κατακτημένο, συγγέεται με τά λουλούδια, καινούρια γή όπου ή επιθυμία λειτουργεί σύμφωνα με τά μοριακά στοιχεία της και τίς μοριακές της ροές. Ένα τέτοιο ταξίδι δέν συνεπάγεται κατανάγκη μεγάλης κινήσεις σέ έκταση· γίνεται χωρίς κίνηση, μέσα σ' ένα δωμάτιο, και πάνω σ' ένα δίχως όργανα σώμα – έντατικό ταξίδι πού καταργεί όλα τά έδάφη για χάρη αυτού πού δημιουργεί.

'Η ύπομονητική επανάληψη τής διαδικασίας, ή έντίθετα, ή διακοπή της, είναι και οί δυό τόσο μπερδεμένες, πού δέν μπορούμε νά τίς άποτιμήσουμε παρά τή μιά μέσα στην άλλη. Πώς θά ήταν δυνατό νά γίνει τό ταξίδι του σχιζοφρενικού, ανεξάρτητα από όρισμένα κυκλώματα, δίχως κάποια γή; 'Αλλά και, αντίστροφα, πώς μπορούμε νά είμαστε σίγουροι πώς τά κυκλώματα αυτά δέν ξανασηματίζουν τά γνωστά, τά πάρα πολύ γνωστά έδάφη του φρενοκομείου, του τεχνητού περιβάλλοντος ή τής οίκογένειας; Και βρισκόμαστε πάντα μπροστά στο ίδιο έρώτημα: από τί ύποφέρει ό σχιζοφρενικός – αυτός, πού τά βάσανά του είναι άπερίγραπτα; 'Υποφέρει μήπως από τήν ίδια τή διαδικασία, ή μήπως από τίς διακοπές της, όταν τόν καταντούν νευρωτικό μέσα στην οίκογένεια, στο έδαφος του οιδιπόδειου, όταν καταντούν ψυχωτικό στο έδαφος του φρενοκομείου αυτόν πού δέν έννοεί νά οιδιποδοιστεί, όταν καταντούν διεστραμμένο μέσα σ' ένα τεχνητό περιβάλλον αυτόν πού ξεφεύγει και από τό φρενοκομείο και από τήν οίκογένεια; 'Ισως νά μήν υπάρχει παρά

μά και μόνον αρρώστια, ή νεύρωση, ή οιδιπόδεια σαπίλα, μέ τήν όποία μποροϋν νά συσχετίζονται οί παθογόνες διακοπές τής διαδικασίας. Οί περισσότερες σύγχρονες προσπάθειες – έφημερεύον ή διανυκτερεύον νοσοκομείο, λέσχη άσθενών, θεραπεία στό σπίτι, Ίδρύματα, άκόμα και άντι-ψυχιατρική – άπειλοϋνται πάντα άπ' αυτό πού ό Jean Oury ανά-λυσε βαθυστόχαστα: δηλαδή τόν κίνδυνο νά μετατραπεί ένα Ίδρυμα σε φρενοκομειακή δομή, σε διεστραμμένες και άναμορφωτικές τεχνητές κοινωνίες, ή ύπολειμματικές ψευτο-οίκογένειες, μητριαρχικές ή πατριαρχικές. Δέν έννοοϋμε τίς ψυχιατρικές προσπάθειες, τίς άποκαλού-μενες κοινοτικές, πού ξεκάθαρος σκοπός τους είναι νά τριγωνίζον, νά ξεοιδιποδίζουν δλόκληρο τόν κόσμο, ανθρώπους, ζωά και πράγματα, ως τή στιγμή όπου θά δημιουργηθεί ένα καινούριο είδος αρρώστων πού θά ίκετεϋουν – άπό αντίδραση – νά τούς ξαναδοθεί κάποιο φρενοκομείο, κάποιο κομμάτι γής (όπως στό έργο του Beckett), ένας σκουπιδοτενεκές, γιά νά κατατονιστοϋνε σε μία γωνίτσα. Άπό μία πλευρά όμως λιγότερο άνοιχτά καταπιεστική, ποιός μάς λέει ότι ή οίκογένεια άποτελεί τόν κατάλληλο χώρο, τό κατάλληλο κύκλωμα γιά τόν άπεδαφικοποιημένο σχιζοφρενικό; Θά ήταν πάντως έκπληκτικό νά μιλάει κανείς γιά «θερα-πειτικές ικανότητες του οίκογενειακού περιβάλλοντος»! Τότε όμως: δλόκληρο τό χωριό; δλόκληρη ή συνοικία; Ποιά γραμμομοριακή ένότητα θά σχηματίσει ένα αρκετά νομαδικό κύκλωμα; Πώς θά μποροϋσε κανείς νά έμποδίσει μία διαλεγμένη μονάδα, έστω κι άν είναι κάποιο ξεοιδικου-μένο Ίδρυμα, νά άποτελέσει μία διεστραμμένη κοινωνία άνοχής, μία ομάδα άλληλοδοσήθειας πού κρύβει τά πραγματικά προβλήματα; Ή δομή του Ίδρύματος θά μποροϋσε άραγε νά σώσει τό ίδιο τό Ίδρυμα; Άλλά πώς ή δομή θά διακόψει τή σχέση της μέ τόν εϋνουχιισμό πού δημιουργεί νευρώσεις, διαστροφές, ψυχώσεις; Πώς θά παράγει κάτι άλλο άπό μιάν ύποταγμένη ομάδα; Πώς θά αφήσει νά διεξαχθεί έλεύθερα ή διαδικασία, αυτή πού δλόκληρη ή γραμμομοριακή της όργάνωση έχει γιά μοναδικό ρόλο νά άλυσοδέσει τή μοριακή διαδικασία; Άκόμα και ή άντιψυχια-τρική – πού είναι ιδιαίτερα ευαίσθητη στό σχιζοφρενικό διάνοιγμα και στό έντατικό ταξίδι – άδικα προσπαθεί νά παρουσιάσει τήν εικόνα μιάς ομάδας-ύποκειμένου, ξαναδιαστρεφόμενης τήν ίδια στιγμή, μέ τή βοή-θεια παλιών σχιζοφρενικών πού έχουν έπιφορτισθεί νά καθοδηγοϋν τούς νεότερους, και πού χρησιμοποιοϋν γιά σταθμούς μικρά παρεκκλή-σια ή, καλύτερα άκόμα, κάποιο μοναστήρι στην Κεϋλάνη.

Τό μόνο πού μπορει νά μάς σώσει άπ' όλα αυτά τά άδιέξοδα, είναι μία οϋσιαστική πολιτικοποίηση τής ψυχιατρικής. Καί άναμφισδήτητα, ή ψυ-χιατρική, χάρη στον Laing και τόν Cooper, προχώρησε πολύ πρós τήν κατεύθυνση αυτήν. Άλλά, κατά τή γνώμη μας, κι οί δύο άντιλαμβάνον-ται τούτη τήν πολιτικοποίηση μέ τή μορφή τής δομής ή του περιστατι-κού, άντί νά τήν άντιλαμβάνονται μέ τή μορφή τής ίδιας τής διαδικα-

σίας. Κι άπό τήν άλλη μεριά, έντοπίζον στην ίδια γραμμή τήν κοινω-νική και τήν ψυχική άλλοτρίωση, και τείνουν νά τίς ταυτίσουν, δείχνον-τας μέ ποίο τρόπο ή οίκογενειακή έξουσία προεκτείνει τή μία μέσα στην άλλη³⁷. Άνάμεσα τίς δύο, ωστόσο, ή σχέση είναι πιό πολύ μία σχέση *έγκλεισμένης διάζευξης*. Κι αυτό γιατί ή άποκωδίκωση και ή άπεδαφι-κοποίηση τών ροών καθορίζει τήν ίδια τή διαδικασία του καπιταλισμοϋ, δηλαδή τήν οϋσία του, τή ροπή του και τό έξωτερικό του όριο. Ξέρουμε όμως ότι ή διαδικασία δέν παύει νά διακόπτεται, ή ροπή νά συναντά άντίθεση, τό όριο νά μετατοπίζεται άπό έπανεδαφικοποιήσεις και ύπο-κειμενικές παραστάσεις, πού ενεργοϋν τόσο στό έπίπεδο του κεφαλαίου σάν ύποκειμένου (άξιοματική), όσο και στό έπίπεδο τών προσώπων πού τήν πραγματοποιοϋν (έφαρμογή τής άξιοματικής). Του κάκου όμως θά προσπαθοϋσαμε νά τοποθετήσουμε τήν κοινωνική άλλοτρίωση και τήν ψυχική άλλοτρίωση στη μιάν ή τήν άλλη μεριά, όσο θά έξακολουθοϋμε νά δημιουργοϋμε άνάμεσά τους μία σχέση άποκλεισμοϋ. Γενικά όμως, ή άπεδαφικοποίηση τών ροών συγγέεται άληθινά μέ τήν ψυχική άλλο-τρίωση καθόσο *περικλείνει* τίς έπανεδαφικοποιήσεις πού δέν τήν αφή-νουν τήν ίδια νά ύπάρχει παρά μόνο σάν ιδιαίτερη ροή, ροή παραφρο-σύνης, ή όποία όρίζεται έτσι επειδή τήν έπιφορτίζουν νά παριστάνει ό,τι τίς άλλες ροές ξεφεϋγει άπό τίς άξιοματικές και τίς έφαρμογές τής έπανεδαφικοποίησης. Άντίστροφα, μέσα σε όλες τίς έπανεδαφικοποιή-σεις του καπιταλισμοϋ μπορει κανείς νά ξαναβρει τή μορφή τής κοινω-νικής άλλοτρίωσης στην πράξη, καθόσον αυτές έμποδίζουν τίς ροές νά ξεφεϋγουν άπό τό σύστημα, και διατηροϋν τήν έργασία μέσα στό άξιο-ματικό πλαίσιο τής ιδιοκτησίας, και τήν έπιθυμία μέσα στό «έφαρμο-σμένο» πλαίσιο τής οίκογένειας· αλλά ή κοινωνική αυτή άλλοτρίωση περικλείνει, μέ τή σειρά της, τήν ψυχική άλλοτρίωση, πού ή ίδια παρι-στάνεται ή έπανεδαφικοποιείται ως νεύρωση, διαστροφή, ψύχωση (ψυ-χικές άσθένειες).

Μία πραγματική πολιτική τής ψυχιατρικής ή τής άντιψυχιατρικής φαίνεται νά συνίσταται έπομένως: 1) στη διάλυση όλων τών έπανεδαφι-κοποιήσεων πού μεταμορφώνουν τήν τρέλα σε ψυχική άσθένεια, 2) στην άπελευθέρωση, μέσα σε όλες τίς ροές, τής σχιζοειδούς κίνησης τής έπα-

³⁷ David Cooper «Aliénation mentale et aliénation sociale», *Recherches*, Δεκέμ-βρης 1968, σ. 48-49: «Ή κοινωνική άλλοτρίωση συγκαλύπτει τίς περισσότερες φορές, τίς διάφορες μορφές ψυχικής άλλοτρίωσης... Αύτοί πού εισάγονται στην ψυχιατρική κλινική δέν είναι τόσο επειδή είναι άρρωστοι, όσο επειδή διαμαρτύ-ρονται, μέ τόν ένα ή τόν άλλο τρόπο, ένάντια στό κατεστημένο. Τό κοινωνικό σύστημα όπου είναι έγκλωβισμένοι ένισχύει έτσι τίς κακές συνέπειες του οίκο-γενειακού συστήματος όπου έχουν μεγαλώσει. Ή άυτονομία πού προσπαθοϋν νά εκδηλώσουν άέναντι σε μία μικρο-κοινωνία, άποκαλύπτει τή μαζική άλλο-τρίωση πού άσκει πάνω τους δλόκληρη ή κοινωνία».

νεδαφικοποίησής τους, έτσι πού ο χαρακτήρας αυτός να μη μπορεί πιά να χαρακτηρίζεται ένα ειδικό υπόλειμμα ως ροή τρέλας, αλλά να επηρεάζει εξίσου και τις ροές εργασίας και επιθυμίας, παραγωγής, γνώσης και δημιουργίας στη βαθύτερή τους τάση. 'Η τρέλα δεν θα υπήρχε επομένως πιά σαν τρέλα, όχι γιατί θα είχε μετατραπεί σε «ψυχική ασθένεια», αλλά αντίθετα γιατί θα συμπληρωνόταν από όλες τις άλλες ροές, ακόμα κι από τις ροές της επιστήμης και της τέχνης – αφού ονομάζεται τρέλα και εμφανίζεται σαν τρέλα, μόνο επειδή της λείπει το συμπλήρωμα αυτό, και καταντά να είναι η μοναδική μαρτυρία της απεδαφικοποίησης ως καθολικής διαδικασίας. Μονάχα τό άτοπο τούτο και πάνω από τις δυνάμεις της προνόμιο είναι αυτό πού την «τρελαίνει». Μέ τό πνεύμα αυτό ο Foucault προαναγγέλλει μιάν εποχή όπου η τρέλα θα εξαφανιστεί, όχι μόνο επειδή θα μεταβιβάσει στον ελεγχόμενο χώρο της ψυχικής ασθένειας («μεγάλα χλιαρά ένυδρεία»), αλλά αντίθετα επειδή τό εξωτερικό όριο πού καθορίζει, θα ξεπερνιέται από άλλες ροές πού ξεφεύγουν τόν έλεγχο από όλες τις μεριές, παρασύροντας κι έμας τούς ίδιους³⁸. 'Οφείλουμε να πούμε επομένως πώς πρέπει να προχωρούμε διαρκώς πιά πέρα στην κατεύθυνση της απεδαφικοποίησης: είμαστε ακόμα στην αρχή, η διαδικασία είναι αμετάστρεπτη. Και όταν αναλογιζόμαστε πόσο έντονα τεχνητές είναι οι διεστραμμένες επανεδαφικοποιήσεις, αλλά και οι νοσοκομειακές ψυχωτικές ή οι νευρωτικές οικογενειακές επανεδαφικοποιήσεις, άναφονούμε: «'Ακόμα περισσότερη διαστροφή! 'Ακόμα περισσότερα τεχνάσματα!» – μέχρι πού η γη να καταντήσει τόσο τεχνητή, ώστε η κίνηση απεδαφικοποίησης να δημιουργήσει άναγκαστικά από μόνη της μιάν καινούρια γη. 'Απ' αυτήν την άποψη, η ψυχανάλυση είναι ιδιαίτερα ίκανοποιητική: δλόκληρη ή διεστραμμένη της θεραπεία συνίσταται στη μεταμόρφωση της οικογενειακής νεύρωσης σε τεχνητή νεύρωση (συναισθηματική μεταβίβαση), και να άναδείχνει τό ντιδάνινησάκι με τόν κυβερνήτη του, τόν ψυχαναλυτή – σε αυτόνομη έδαφικότητα και έσχατο τέχνασμα. Καί τότε, μιάν ελάχιστη συμπληρωματική προσπάθεια είναι άρκετή για να τά άναποδογυρίσει όλα, για να μάς παρασύρει επιτέλους σε άλλες χώρες μακρινές. 'Η έλαφριά σπρωξιά πού δίνει η σχιζο-άναλυση ξαναρχινά την κίνηση, άνανεώνει την τάση, και ώθει τά όμοιώματα ως τό σημείο όπου παύουν να είναι τεχνητές εικόνες και γίνονται δείκτες μιάν καινούριας γής. Αυτό είναι η έκπληρωση της διαδικασίας: όχι μιάν γη της έπαγγελίας πού προϋπάρχει, αλλά μιάν γη πού δημιουργείται άνάλογα με τή ροπή της, με την άποκόλλησή της, με την ίδια της την απεδαφικοποίηση. Κίνηση του θεάτρου της σκληρότη-

³⁸ Michel Foucault, «La Folie, l'absence d'oeuvre», στο *La Table ronde*, Μάης 1964 («Καθώς πού σήμερα θεωρούμε όριο, ή παράδοξο ή άβάσταχτο, θα έχει φτάσει στην άπόλυτη γαλήνη του θετικού...»).

τας. Γιατί είναι τό μοναδικό θέατρο παραγωγής – εκεί όπου οι ροές διαβαίνουν τό κατώφλι της απεδαφικοποίησης και φτιάχνουν την καινούρια γη (όχι μιάν έλπίδα, αλλά μιάν άπλή «διαπίστωση», ένα «σχεδιάγραμμα», όπου εκείνος πού φεύγει προκαλεί τή φυγή, και χαράζει τή γη με την απεδαφικοποίησή του). 'Ενεργητικό σημείο φυγής, όπου η έπαναστατική μηχανή, η καλλιτεχνική μηχανή, η επιστημονική μηχανή, η (σχιζο)-άναλυτική μηχανή μετατρέπονται σε κομμάτια και έξαρτήματα η μιάν της άλλης.

'Αλλά τό άρνητικό ή καταστροφικό έργο της σχιζο-άναλύσης είναι άπόλυτα άξεχώριστο από τό θετικό της έργο (και τά δύο κατανάγκη διεξάγονται ταυτόχρονα). Πρωταρχικό θετικό έργο της σχιζο-άναλύσης είναι να άνακαλύψει σ' ένα όποιοδήποτε ύποκειμένο τή φύση, τόν σχηματισμό ή τή λειτουργία των δικών του επιθυμητικών μηχανών, άνεξάρτητα από κάθε έρμηνεία. Τί είναι οι δικές σου επιθυμητικές μηχανές; Τί βάζεις μέσα και τί βγάζεις από τις μηχανές σου; Πώς λειτουργούν; Ποιά είναι τά μη-άνθρώπινα φύλα σου; 'Ο σχιζο-άναλυτής είναι ένας μηχανουργός, και η σχιζο-άναλυση είναι μονάχα λειτουργική. 'Από την άποψη αυτή, η σχιζο-άναλυση δεν μπορεί να άρκεστεί σε μιάν έρμηνευτική εξέταση (άπό την άποψη του άσυνείδητου) των κοινωνικών μηχανών, όπου τό ύποκειμένο έκλαμβάνεται ως γρανάζι ή χρήση: ούτε των τεχνικών μηχανών πού τό ύποκειμένο τις διάλεξε και τις κατέχει ή τις τελειοποιεί, ή ακόμα και τις φτιάχνει έρασιτεχνικά· ούτε και της χρήσης πού τό ύποκειμένο κάνει των μηχανών στα όνειρα και τις φαντασιώσεις του. Οι μηχανές αυτές είναι ακόμα πάρα πολύ παραστατικές, και παριστάνουν πάρα πολύ μεγάλες μονάδες – ακόμα και τις διεστραμμένες μηχανές του σαδιστή ή του μαζοχιστή, ή τις μηχανές για τόν έπηρεασμό του παρανοϊκού... Είδαμε γενικά πώς οι ψευτο-άναλύσεις του «αντικειμένου» είναι πραγματικά τό τελευταίο σκαλοπάτι της ψυχαναλυτικής δραστηριότητας, ακόμα, και προπάντων, όταν έχουν την άξίωση να συμπληρώσουν τό πραγματικό αντικείμενο μ' ένα φανταστικό αντικείμενο· κάλλιο ένας όνειροκρίτης, παρά μιάν ψυχανάλυση της πιάτσας. Καί όμως, η εξέταση όλων αυτών των μηχανών, είτε είναι πραγματικές, είτε συμβολικές, είτε φαντασιακές, πρέπει να γίνεται με τρόπο άπόλυτα συγκεκριμένο – οι μηχανές πρέπει να θεωρούνται λειτουργικές ένδείξεις πού θα μάς οδηγήσουν στις επιθυμητικές μηχανές, γιατί έχουν μ' αυτές κάποια όμοιότητα και κάποια συγγένεια. Καί πραγματικά, φτάνουμε στις επιθυμητικές μηχανές μόνο πέρα από ένα όρισμένο κατώφλι διασποράς, πού δεν άφήνει να ύφισταται ούτε τή φαντασιακή τους ταυτότητα, ούτε τή δομική τους ένότητα (οι δυνάμεις αυτές άνήκουν ακόμα στην κατηγορία της έρμηνείας, δηλαδή στην κατηγορία του σημαίνόμενου ή του σημαίνοντος). 'Εξαρτήματα των επιθυμητικών μηχανών είναι τά επιμέρους αντικείμενα: τά επιμέρους αντικείμενα προσδιορίζουν την

«εργαζόμενη μηχανή» (working machine), ή τὰ εργαζόμενα εξαρτήματά της, ἀλλὰ σέ τέτοια κατάσταση διασποράς, ὥστε ἕνα ὁποιοδήποτε ἐξάρτημα ἀνάγει πάντα σ' ἕνα ἐξάρτημα μιᾶς ὁλότελα διαφορετικής μηχανῆς – ὅπως τὸ κόκκινο τριφύλλι καὶ ὁ μπουμπουρας, ἡ σφήγκα καὶ ἡ ὀχιδέα, ἡ κόρνα τοῦ ποδηλάτου καὶ ὁ κῶλος τοῦ ψόφιου ποντικῆς. Ἄς μὴ διαστούμε νὰ εἰσαγάγουμε ἕναν ὄρο, σάν τὸν φαλλό πού θά διάρθρωνε τὸ σύνολο καὶ θά προσωποποιούσε τὰ μέρη, πού θά ἐνοποιούσε καὶ θά ολοκληρώνε. Ὑπάρχει πάντα ἡ λίμπιντο σάν ἐνέργεια μηχανῆς· καὶ οὔτε ἡ κόρνα, οὔτε ὁ μπουμπουρας ἔχουν τὸ προνόμιο νὰ εἶναι φαλλός: ὁ φαλλός παρεμβαίνει μονάχα μέσα στή δομικὴ ὁργάνωση καὶ τίς προσωπικές σχέσεις πού πηγαίνουν ἀπ' αὐτήν, καὶ ὅπου ὁ καθένας – λογουχάρη ὁ ἐργάτης πού ἐπιστρατεύεται γιὰ τὸν πόλεμο – ἐγκαταλείπει τίς μηχανές του καὶ ἀγωνίζεται γιὰ ἕνα λάφυρο, ὡς μεγάλος ἀπὸν, καὶ ὑποβάλλεται στήν ἴδια τιμωρία, τὴν ἴδια γιὰ ὅλους τιποτένια πληγή: τὸν εὐνοχισμό. Ὅλη αὐτὴ ἡ πάλη γιὰ τὸν φαλλό, κακῶς ἐννοούμενη θέληση γιὰ ἐξουσία, ἀνθρωπόμορφη παράσταση τοῦ φύλου, ὅλη αὐτὴ ἡ ἀντίληψη τῆς σεξουαλικότητας πού προξενεὶ φρίκη στὸν Lawrence, ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀντίληψη, μιὰ ἰδέα, πού τὸ «λογικὸ» ἐπιβάλλει στὸ ἀσυνείδητο καὶ εἰσάγει στή σφαῖρα τῶν παρορμήσεων καὶ καθόλου ἕνα μὲροφμα τῆς σφαίρας αὐτῆς. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἡ ἐπιθυμία εἶναι παγιδευμένη, καθὼς ἀνήκει εἰδικά στὸ ἀνθρώπινο φύλο, μέσα στὸ ἐννοημένο καὶ ἀναγνωρισμένο γραμμομοριακὸ σύνολο. Ἐνῶ, ἀντίθετα, οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές ζοῦν μέσα στὸ καθεστῶς διασποράς τῶν μοριακῶν στοιχείων. Καὶ γιὰ νὰ καταλάβει κανεὶς τί εἶναι τὰ ἐπιμέρους ἀντικείμενα, πρέπει νὰ ἔχει ὑπόψη αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, καὶ ὄχι τὰ μέρη ἐνὸς συνόλου ἔστω καὶ κομματισμένου. Ὅπως ἔλεγε ὁ Lawrence, ἡ ψυχανάλυση δὲν πρέπει νὰ ἀσχολεῖται μὲ ὅ,τιδήποτε μοιάζει μὲ μιὰν ἔννοια ἢ μ' ἕνα πρόσωπο, «οἱ ἀποκαλούμενες ἀνθρώπινες σχέσεις δὲν παίζουν ἐδῶ κανένα ρόλο»³⁹. Πρέπει νὰ ἀσχολεῖται μονάχα (ἂν ἀφήσουμε κατὰ μέρος τὸ ἀρνητικὸ τῆς ἐργῆς) μὲ τίς μηχανογενεῖς διευθετήσεις τῶν διασπαρμένων μοριακῶν στοιχείων.

Ἄς ξανάρθουμε λοιπὸν στὸν κανόνα πού ὁ Serge Leclair διατυπώνει τόσο καθαρά, ἀκόμα κι ἂν δὲν βλέπει σ' αὐτὸν παρὰ ἕνα πλάσμα ἀντί γιὰ τὴν πραγματικότητα-ἐπιθυμία: τὰ ἐξαρτήματα ἢ στοιχεῖα τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν ἀναγνωρίζονται ἀπὸ τὴν ἀμοιβαία τους ἀνεξαρτησία, ἀπὸ τὸ ὅτι δηλαδή τίποτα στή μιὰ μηχανή δὲν πρέπει νὰ ἐξαρτιέται, ἢ δὲν ἐξαρτιέται, ἀπὸ ὅ,τιδήποτε βρίσκεται στήν ἄλλη. Δὲν πρέπει νὰ ἀποτελοῦν ἀντίθετους προσδιορισμούς μιᾶς καὶ τῆς ἴδιας ὀντότητας, οὔτε καὶ τίς διαφοροποιήσεις μιᾶς καὶ τῆς ἴδιας ὀντότητας – ὅπως λογουχάρη

³⁹ D.H. Lawrence «Psychanalyse et inconscient», 1920, στὸ *Homme d'abord*, διδλ. 10-18, σ. 255-256.

τὸ ἀρσενικό καὶ τὸ θηλυκὸ στὸ ἀνθρώπινο φύλο – ἀλλὰ διασπορές ἢ πραγματικές-διακρίσεις, ξεχωριστὰ «ὄντα», τέτοια πού βρίσκουμε στή διασπορὰ τοῦ μὴ-ἀνθρώπινου φύλου (τὸ τριφύλλι καὶ ὁ μπουμπουρας). Μονάχα ὅταν ἡ σχιζο-ἀνάλυση φτάνει σέ τοῦτες τίς «ἀνομοιότητες» (dispar) μπορεῖ νὰ θεωρήσει τὰ ἐπιμέρους ἀντικείμενα σάν ἔσχατα στοιχεῖα τοῦ ἀσυνείδητου. Μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ ὁ Leclair ἀποκαλεῖ «ἐρωτογενές σῶμα», ὄχι ἕναν κομματιασμένο ὄργανισμό, ἀλλὰ τὴν ἐκπομπὴ προ-ἀτομικῶν καὶ προ-προσωπικῶν μοναδικότητων, μιὰ καθαρή πολλαπλότητα, σκόρπια καὶ ἀναρχικὴ, δίχως ἐνότητα οὔτε δλικότητα, μὲ στοιχεῖα συνδεμένα, συγκολλημένα ἀπὸ τὴν πραγματικὴ διάκριση ἢ ἀκόμα καὶ τὴν ἀπουσία δεσμοῦ. Τέτοιες εἶναι οἱ σχιζοειδεῖς σειρές τοῦ Beckett: δότσαλο, τσέπελο, στόμα· ἕνα παπούτσι, ἕνα κομμάτι πίπασ, ἕνα ὄχι καθορισμένο μαλακὸ πακετάκι, ἕνα καπάκι κουδουνιοῦ ποδηλάτου, μιὰ πατερίτσα... («Ἄν σκοντάφτουμε ἀδιάκοπα πάνω στὸ ἴδιο σύνολο ἀπὸ καθαρές γνήσιες μοναδικότητες, μποροῦμε νὰ πιστέψουμε πῶς ἔχουμε προσεγγίσει στή μοναδικότητα τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ὑποκειμένου»⁴⁰. Ἀσφαλῶς πάντα μποροῦμε νὰ ἐγκαταστήσουμε ἢ καὶ νὰ ἀποκαταστήσουμε ἕναν ὁποιοδήποτε δεσμό ἀνάμεσα στὰ στοιχεῖα αὐτά: ὄργανικούς δεσμούς ἀνάμεσα στὰ ὄργανα ἢ τμήματα ὁργάνων, πού ἀποτελοῦν ἴσως μέρος τῆς πολλαπλότητας· ψυχολογικούς καὶ ἀξιολογικούς δεσμούς – τὸ καλὸ, τὸ κακὸ – πού τελικά ἀνάγουν στὰ πρόσωπα καὶ τίς σκηνές ἀπ' ὅπου πάθησαν τὰ στοιχεῖα αὐτά· δομικούς δεσμούς ἀνάμεσα στὶς ἰδέες ἢ τίς ἔννοιες πού μοιροῦν νὰ τὸς ἀντιστοιχοῦν. Δὲν εἶναι ὁμοῦ μ' αὐτὴ τὴν ὄψη πού τὰ ἐπιμέρους ἀντικείμενα ἀποτελοῦν στοιχεῖα τοῦ ἀσυνείδητου, καὶ δὲν μποροῦμε καν νὰ δεχτοῦμε τὴν περιγραφή τους ὅπως μᾶς τὴν προτείνει ἡ Mélanie Klein πού τὰ ἐφεύρε: κι αὐτὸ, γιατί μ' ὄλο πού εἶναι ὄργανα ἢ τμήματα ὁργάνων, δὲν ἀνάγουν καθόλου σ' ἕναν ὄργανισμό πού λειτουργεῖ φανταστικὰ, σάν χαμένη ἐνότητα ἢ μελλοντικὴ ὁλότητα. Ἡ διασπορὰ τους δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ κάποια ἔλλειψη· ἀποτελεῖ τὸν τρόπο παρουσίας τους μέσα στήν πολλαπλότητα πού σχηματίζουν χωρὶς ἐνοποίηση ἢ ὀλοποίηση. Κάθε παραμεριζομένη δομὴ, κάθε καταργημένη μνήμη, κάθε ἐξουδετερωμένος ὄργανισμός, κάθε λυμένος δεσμός, ἔχουν ἀξία ὡς ἐπιμέρους ἀντικείμενα, σκόρπια εργαζόμενα ἐξαρτήματα μιᾶς μηχανῆς πού ἡ ἴδια εἶναι διασκορπισμένη. Κοντολογίς, τὰ ἐπιμέρους ἀντικείμενα εἶναι μοριακὲς λειτουργίες τοῦ ἀσυνείδητου. Γι' αὐτὸ καὶ ὅταν παραπάνω ἐπιμείναμε στή διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς ἐπιθυμητικὲς μηχανές καὶ σ' ὅλα τὰ σχήματα τῶν γραμμομοριακῶν μηχανῶν, εἴχαμε βέβαια στὸν νοῦ πῶς οἱ μὲν εἶναι μέσα στὶς ἄλλες, καὶ δὲν ὑπάρχουν χωρὶς αὐτές· ὀφείλαμε ὁμοῦ νὰ σημειώσουμε τὴν διαφορὰ

⁴⁰ Serge Leclair, *La Réalité du désir*, σ. 245. Βλ. καὶ *Séminaire Vincennes*, 1969, σ. 31-34 (ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸ «ἐρωτογενές σῶμα» καὶ τὸν ὄργανισμό).

στόν ρυθμό και στην κλίμακα ανάμεσα στα δύο αυτά είδη.

Είναι αλήθεια πως θ' αναρωτηθεί κανείς με ποιόν τρόπο οι συνθήκες αυτές διασποράς, πραγματικής διάκρισης και απουσίας δεσμού, επιτρέπουν έναν όποιοδήποτε μηχανογενή ρυθμό – με ποιόν τρόπο τὰ επιμέρους αντικείμενα, όπως έχουν προσδιοριστεί, μπορούν να σχηματίσουν μηχανές, να συναρμολογήσουν μηχανές. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας του παθητικού χαρακτήρα των συνθέσεων, ή, πράγμα που είναι τό ίδιο, εξαιτίας του έμμεσου χαρακτήρα των αλληλεπιδράσεων. Αν πραγματικά τό κάθε επιμέρους αντικείμενο εκπέμπει κάποια ροή, ή ροή αυτή είναι έξιςου συνδεμένη μ' ένα άλλο επιμέρους αντικείμενο, και του προσδιορίζει ένα δυναμικό πεδίο παρουσίας, πού τό ίδιο είναι πολλαπλό (πολλαπλότητα του πρωκτού γιά μιά ροή από σκατά). Η σύνθεση συνάφειας των επιμέρους αντικειμένων είναι έμμεση, αφού τό καθένα τους, στό κάθε σημείο παρουσίας του μέσα στό πεδίο, τέμνει πάντα μιά ροή, πού τό άλλο εκπέμπει ή παράγει κατ' αναλογία, έτοιμο και τούτο νά εκπέμψει κάποια ροή πού θά τέμνεται από άλλες. Οι ροές αυτές μοιάζουν νά έχουν δύο κεφαλές, πού μ' αυτές πραγματοποιείται κάθε παραγωγική συνάφεια, όπως προσπαθήσαμε νά τό εξηγήσουμε μέ τήν έννοια τής ροής-σχίσης ή τής τομής-ροής. Έτσι, οι αληθινές δραστηριότητες του άσυνειδητου – διοχέτευση και τομή των ροών – συνίστανται στην ίδια τήν παθητική σύνθεση, καθόσον αυτή εξασφαλίζει τή σχετική συνύπαρξη και μετατόπιση δύο διαφορετικών λειτουργιών. Άς υποθέσουμε τώρα ότι οι αντίστοιχες ροές πού άνήκουν σε δύο επιμέρους αντικείμενα, αλληλοκαλύπτονται τουλάχιστον ένμέρει: ή παραγωγή τους παραμένει ξεχωρη σε σχέση με τὰ αντικείμενα χ και ψ πού τίς εκπέμπουν, όχι όμως και τὰ πεδία παρουσίας σε σχέση με τὰ αντικείμενα α και β , πού γειμίζουν τὰ πεδία αυτά και τὰ τέμνουν, έτσι πού τό μερικό α και τό μερικό β γίνονται άξεχώριστα (παράδειγμα, τό στόμα και ό πρωκτός, τό στόμα-πρωκτός του άνορεξικού). Και δέν είναι μόνο άξεχώριστα στην μικτή περιοχή, αφού μπορεί κανείς πάντα νά υποθέσει ότι έχοντας ανταλλάξει λειτουργία στην περιοχή αυτή, δέν μπορούν νά ξεχωριστούν ούτε μέ άποκλεισμό, έχει όπου οι ροές δέν αλληλοκαλύπτονται πιά: έχουμε τώρα μπροστά μας μιά καινούρια παθητική σύνθεση, όπου τό α και τό β βρίσκονται σε μιά παράδοξη σχέση έγκλεισμένης διάζευξης. Υπάρχει, τέλος, ή δυνατότητα όχι μιάς αλληλοκάλυψης των ροών, αλλά μιάς μετάθεσης των αντικειμένων πού τίς εκπέμπουν: ανακαλύπτουμε, στην άκρη κάθε πεδίου παρουσίας, δέσμες επαλληλίας πού φανερώνουν τό ύπολειμμα μιάς ροής μέσα στην άλλη, και σχηματίζουν ύπολειμματικές συζευκτικές συνθέσεις, άνοιγοντας τόν δρόμο ή δίνοντας τήν κατεύθυνση τής διαίσθησης του «γίγνεσθαι» από τό ένα στό άλλο. Μετάθεση στα 2, 3 ή ν όργανα: άπομορφώσιμα άφηρημένα πολύγωνα πού περιφρονούν τό εικαστικό οιδιπόδειο τρίγωνο και δέν παύουν νά τό δια-

λύουν. Όλες αυτές οι έμμεσες παθητικές συνθέσεις, μέ δυαδισμό, αλληλοκάλυψη ή μετάθεση, είναι ένας και μόνος μηχανισμός τής επιθυμίας. Ποιός όμως θά πει ποιές είναι οι επιθυμητικές μηχανές του καθενός, ποιός θά κάνει μιά άρκετά έξοιχιστική άνάλυση; Λοιούχρη τής επιθυμητικής μηχανής του Mozart; «Τέντωσε τόν κώλο σου ως τό στόμα σου... άχ! ό κώλος μου μέ καίει σάν φωτιά – τί μπορεί νά σημαίνει αυτό; Μήπως προσπαθεί νά θγει μιά κουτσουλιά; Ναι, ναι, κουτσουλιά, σε γνωρίζω, σε βλέπω, σε αισθάνομαι. Άλλά τί είναι τούτο, είναι δυνατό;...»⁴¹.

Οι συνθέσεις αυτές έξυπακούουν κατανάγκη τή θέση ενός δίχως όργανα σώματος. Και αυτό, γιατί τό δίχως όργανα σώμα δέν είναι καθόλου τό αντίθετο των οργάνων-επιμέρους αντικειμένων. Τό ίδιο τό δίχως όργανα σώμα παράγεται στην πρώτη παθητική σύνθεση συνάφειας, και ρόλος του είναι νά έξουδετερώνει ή, αντίθετα νά βάζει σε κίνηση τίς δύο δραστηριότητες, τίς δύο κεφαλές τής επιθυμίας. Γιατί, όπως είδαμε παραπάνω, μπορεί νά παράγεται σάν άμορφο ρευστό τής αντι-παραγωγής, και ταυτόχρονα σάν τό ύποσθίριγμα πού ιδιοποιείται τήν παραγωγή ροής. Μπορεί έξιςου νά άποκρούει τὰ όργανα-αντικείμενα και νά τὰ προσελκύει, νά τὰ ιδιοποιείται. Άλλά τόσο στην άπωση όσο και στην έλξη, δέν αντίτασσεται στα όργανα-αντικείμενα, εξασφαλίζει μονάχα τήν ίδια του τήν αντίθεση, και τή δική τους αντίθεση, μέ κάποιον οργανισμό. Και τό δίχως όργανα σώμα και τὰ όργανα-επιμέρους αντικείμενα αντίτασσονται από κοινού στον οργανισμό. Στην πραγματικότητα, τό δίχως όργανα σώμα παράγεται σάν ένα όλο, αλλά σάν όλο δίπλα στα μέρη, και πού δέν ένώνει τὰ μέρη ούτε και τὰ άθροίζει, αλλά προστίθεται σ' αυτά σάν καινούριο μέρος πραγματικά ξεχωρο. Όταν άποκρούει τὰ όργανα, όπως λοιούχρη στην συναρμολόγηση τής παρανοϊκής μηχανής, σημαδεύει τό έξωτερικό όριο τής καθαρής πολλαπλότητας, πού σχηματίζουν τὰ όργανα σάν μη-οργανική και μη-οργανωμένη πολλαπλότητα. Και όταν τὰ έλκει και στρέφεται προς αυτά, κατά τή διεργασία μιάς φετιχιστικής θυματουργής μηχανής, δέν τὰ άθροίζει ούτε και τὰ συνενώνει όπως θά έκανε ένας οργανισμός: τὰ όργανα-επιμέρους αντικείμενα γαντζώνονται πάνω του, έισχωρούν μέσα του, στίς καινούριες συνθέσεις έγκλεισμένης διάζευξης και νομαδικής σύζευξης, αλληλοκάλυψης και μετάθεσης, πού εξακολουθούν νά άποδιώχνουν τόν οργανισμό και τήν οργάνωσή του. Η επιθυμία περνά βέβαια από τό σώμα,

⁴¹ Έπιστολή του Μότσαρτ πού παραθέτει ό Marcel Moré στό βιβλίο του *Le Dieu Mozart et le monde des oiseaux*, Gallimard, 1971, σ. 124: «Όταν ένηλικιώθηκε, όρθε τρόπο νά κρύψει τή θεϊκή του ούσία επιδιδόμενος σε σκατολογικούς άστεϊσμούς...» 'Ο Moré δείχνει πώς ή σκατολογική μηχανή λειτουργεί μέσα στό οιδιπόδειο «κλουβί», και ένάντιά του.

περνά βέβαια από τὰ ὄργανα, ἀλλὰ ποτέ ἀπὸ τὸν ὄργανισμό. Γι' αὐτὸ τὰ ἐπιμέρους ἀντικείμενα δὲν ἀντιπροσωπεύουν ἕναν κομματιασμένο ὄργανισμό, ἕναν ὄργανισμό πού ἔχει ἐκτραγῆ, δηλαδή μιὰ διαλυμένη ὁλότητα ἢ τὰ ἐλευθερωμένα μέρη ἑνός ὅλου· τὸ δίχως ὄργανα σῶμα δὲν ἀντιπροσωπεύει οὔτε ἕναν ὄργανισμό ἀνασυγκολλημένο ἢ «ἀπο-διαφορισμένο», πού νὰ ξεπερνᾶ τὰ ἴδια του τὰ μέρη. Κατὰ βάθος, τὰ ὄργανα-ἐπιμέρους ἀντικείμενα καὶ τὸ δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι ἕνα καὶ τὸ ἴδιο πράγμα, μιὰ καὶ ἡ ἴδια πολλαπλότητα, καὶ ἔτσι πρέπει νὰ νοεῖται ἀπὸ τῆ σχιζο-ἀνάλυση. *Τὰ ἐπιμέρους ἀντικείμενα εἶναι οἱ ἄμεσες δυνάμεις τοῦ δίχως ὄργανα σῶματος καὶ τὸ δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι ἡ ἀκατέργαστη ὕλη τῶν ἐπιμέρους ἀντικειμένων*⁴². Τὸ δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι ἡ ὕλη πού γεμίζει πάντα τὸν χῶρο στὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο βαθμὸ ἔντασης, καὶ τὰ ἐπιμέρους ἀντικείμενα εἶναι οἱ βαθμοὶ αὐτοί, τὰ ἐντατικά αὐτὰ τμήματα πού παρᾶγουν τὸ πραγματικὸ μέσα στὸν χῶρο, μὲ βάση τὴν ὕλη ὡς ἔνταση = 0. Τὸ δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι ἡ ἐνύπαρκτη (immanente) οὐσία, μὲ τὴν πιὸ σπινοζική σημασία τῆς λέξης· καὶ τὰ ἐπιμέρους ἀντικείμενα εἶναι κάτι σάν τὰ ἔσχατα κατηγορήματά τους, καὶ τοῦ ἀνήκουν ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι πραγματικά ξεχωρὰ καὶ σάν τέτοια δὲν μποροῦν οὔτε νὰ ἀλληλοαποκλείονται, οὔτε καὶ νὰ ἀλληλοαντιτίθενται. Τὰ ἐπιμέρους ἀντικείμενα καὶ τὸ δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι τὰ δυὸ ὕλικα στοιχεῖα τῶν σχιζοφρενικῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν: τὰ πρῶτα ὡς ἐργαζόμενα ἐξαρτήματα, καὶ τὸ ἄλλο ὡς ἀκίνητος κινητήρας· τὰ πρῶτα ὡς μικρο-μόρια, τὸ ἄλλο ὡς γιγαντιαῖο μόριο – καὶ τὰ δυὸ μαζί σὲ σχέση συνέχειας στὶς δυὸ ἀκριεῖς τῆς μοριακῆς ἀλυσίδας τῆς ἐπιθυμίας.

Ἡ ἀλυσίδα εἶναι ἡ συσκευή μετάδοσης ἢ ἀναπαραγωγῆς στὴν ἐπιθυμητικὴ μηχανή. Καὶ στὸν βαθμὸ πού συγκεντρώνει (χωρὶς νὰ τὰ ἐνώνει οὔτε νὰ τὰ ἐνοποιεῖ) τὸ δίχως ὄργανα σῶμα καὶ τὰ ἐπιμέρους ἀντικεί-

⁴² Στὴ μελέτη του «Μαγικὸ ἀντικείμενο, μαγεία καὶ φетиχισμός» (*Nouvelle revue de psychanalyse*, τεῦχος 2, 1970) ὁ Pierre Bonapafé δείχνει, ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, τὴν ἀνεπάρκεια τῆς ἔννοιας «κομματιασμένο σῶμα»: «Υπάρχει βέβαια κομματιασμένο τὸ σῶμα, ἀλλὰ καθόλου μὲ τὴ σημασία ἀπόλειψης ἢ φθορᾶς. Ἀντίθετα μάλιστα, τόσο γιὰ τὸν ἀτόμο τοῦ σῶματος, ὅσο καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους, τὸ σῶμα κομματιάζεται μὲ πολλαπλασιασμό: οἱ ἄλλοι δὲν ἔχουν πιά νὰ κάνουν μ' ἕνα ἀπὸ αὐτομό, ἀλλὰ μ' ἕναν ἄνθρωπο στὴ δύναμη $\chi + \psi + \omega$, πού ἡ ζωὴ του ἔχει ὑπέρομετρα μεγαλώσει, διασκορπιστεῖ ἐνωμένη μὲ ἄλλες φυσικὲς δυνάμεις... ἀφοῦ ἡ ὑπαρξὴ του δὲν βρῖσκεται πιά στὸ κέντρο τοῦ ἀτόμου του, ἀλλὰ ἔχει κρυφτεῖ σὲ πολλὰ μακρινὰ καὶ ἀπόρρητα μέρη» (σ.166-7). Ὁ Bonapafé ἀναγνωρίζει στὸ μαγικὸ ἀντικείμενο τὴν ὑπαρξὴ τῶν τριῶν ἐπιθυμητικῶν συνθέσεων: τῆ συνδυακτικῆ σύνθεσης, πού συνθέτει τμήματα τοῦ ἀτόμου μὲ τμήματα τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν· τὴν ἐγκλεισμένη διαζευκτικῆ σύνθεσης, πού καταγράφει τὸ σύνθετο ἄνθρωπος-ζῶο· τὴ συζευκτικῆ σύνθεσης, πού ἐξυπακούει μιὰν ἀληθινὴ ἀποδομῆα τοῦ ὑπόλοιπου ἢ ὑπολείμματος.

μενα, συγγέεται τόσο μὲ τὴν κατανομὴ τῶν τελευταίων πάνω στὸ πρῶτο, ὅσο καὶ μὲ τὴν ἐπαναγωγή τοῦ δίχως ὄργανα σῶματος στὰ ἐπιμέρους ἀντικείμενα – καὶ ἀπ' αὐτὸ προκύπτει ἡ ἰδιοποίηση. Ἔτσι ἡ ἀλυσίδα συνεπάγεται ἕνα ἄλλο εἶδος σύνθεσης ἀπὸ ἐκεῖνο τῶν ροῶν: δὲν εἶναι πιά οἱ γραμμὲς συνάφειας πού διασχίζουν τὰ παραγωγικά ἐξαρτήματα τῆς μηχανῆς, ἀλλὰ πάνω στὴν ἐπιφάνεια καταγραφῆς τοῦ δίχως ὄργανα σῶματος ἔχουμε τώρα ὁλόκληρο ἕνα δίκτυο διάζευξης. Μ' ὅλο πού παρυσιάσαμε τὰ πράγματα μὲ κάποια λογικὴ σειρά, ὅπου ἡ διαζευκτικὴ σύνθεση καταγραφῆς φαίνεται νὰ διαδέχεται τὴ συνδυακτικὴ σύνθεση παραγωγῆς, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μετατρέπεται ἕνα μέρος τῆς παραγωγικῆς ἐνέργειας (λίμπιντο) σὲ ἐνέργεια καταγραφῆς (Numen), στὴν πραγματικότητα, δὲν ὑπάρχει καμιά διαδοχικὴ σειρά ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἴδιας τῆς μηχανῆς, πού νὰ ἐξασφαλίζει τὴν αὐστηρὴ συνύπαρξη ἀνάμεσα στὶς ἀλυσίδες καὶ τὶς ροές, καθὼς καὶ τὴ συνύπαρξη ἀνάμεσα στὸ δίχως ὄργανα σῶμα καὶ τὰ ἐπιμέρους ἀντικείμενα· ἡ μετατροπὴ ἑνός μέρους τῆς ἐνέργειας δὲν πραγματοποιεῖται σὲ μιὰν ὀρισμένη στιγμή, ἀλλὰ ἀποτελεῖ τὸν προκαταρκτικὸ καὶ σταθερὸ ὄρο τοῦ συστήματος. Ἡ ἀλυσίδα ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ δίκτυο τῶν ἐγκλεισμένων διαζεύξεων πάνω στὸ δίχως ὄργανα σῶμα, καθόσον διασταυρῶνουν τὶς παραγωγικὲς συνδέσεις· τοὺς μεταβιβάζει στὸ ἴδιο τὸ δίχως ὄργανα σῶμα καὶ ἔτσι διοχετεύει ἢ «κωδικοποιεῖ» τὶς ροές. Τὸ ζήτημα εἶναι ὅμως ἂν μπορεῖ νὰ μιλήσει γιὰ κώδικα στὸ ἐπίπεδο τῆς μοριακῆς αὐτῆς ἀλυσίδας τῆς ἐπιθυμίας. Ὅπως εἶδαμε, κάθε κώδικας ἐξυπακούει δυὸ πράγματα – ἢ τὸ ἕνα ἢ τὸ ἄλλο, ἢ καὶ τὰ δυὸ μαζί: ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, τὴν ἐξειδίκευση τοῦ συμπαγούς σῶματος ὡς ἐδαφικότητας στήριξης, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὴν ἀνέγερση ἑνός τυραννικοῦ σημαίνοντος, ἀπ' ὅπου ἐξαρτιέται ὁλόκληρη ἡ ἀλυσίδα. Τοῦ κάκου, ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, ἡ ἀξιοματικὴ ἀντιτίθεται ριζικὰ στοὺς κώδικες, ἀφοῦ χρησιμοποιοῖ ἀποκωδικομένους ροές, ἢ ἴδια δὲν μπορεῖ νὰ προχωρήσει στὸ ἔργο τῆς παρὰ πραγματοποιώντας ἐπανεδαφικοποιήσεις καὶ ἀνασταίνοντας τὴ σημαίνουσα ἐνότητα. Οἱ ἴδιες οἱ ἔννοιες κώδικας καὶ ἀξιοματικῆ φαίνονται νὰ ἰσχύουν ἐπομένως μόνο γιὰ τὰ γραμμομοριακά σύνολα, ἐκεῖ ὅπου ἡ σημαίνουσα ἀλυσίδα διαμορφώνει ἕνα ὀρισμένο σχῆμα πάνω σ' ἕνα εἰδικὸ στήριγμα καὶ σὲ συνάρτηση μ' ἕνα ἀνεξάρτητο σημαῖνον. Οἱ ὄροι αὐτοὶ δὲν τηροῦνται, ἂν δὲν σχηματιστοῦν καὶ δὲν ἐμφανιστοῦν ἀποκλεισμοὶ στὸ διαζευκτικὸ πλέγμα (ἐνῶ ταυτόχρονα οἱ συνδυακτικὲς γραμμὲς ἀποκοτῶν ἕνα ὁλικὸ καὶ εἰδικὸ νόημα). Ὅλοτελα διαφορετικὰ ὅμως ἐμφανίζονται τὰ πράγματα στὴν καθαρὸ μοριακὴ ἀλυσίδα: ἀφοῦ τὸ δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι μὴ εἰδικὸ καὶ ἀκαθόριστο στήριγμα, πού δείχνει τὸ μοριακὸ ὄριο τῶν γραμμομοριακῶν συνόλων, μοναδικός ρόλος τῆς ἀλυσίδας εἶναι πιά νὰ ἀπεδαφικοποιεῖ τὶς ροές καὶ νὰ τὶς κάνει νὰ περνοῦν τὸν τοῖχο τοῦ σημαίνοντος – δηλαδή νὰ διαλύει τοὺς κώδικες. Ἔργο τῆς ἀλυσίδας δὲν εἶναι πιά νὰ

κωδικώνει τις ροές πάνω στο συμπαγές σώμα της γής, του τυράννου ή του κεφαλαίου, αλλά αντίθετα να τις αποκωδικώνει πάνω στο συμπαγές δίχως όργανα σώμα. Είναι μία άλυσίδα φυγής και όχι μία άλυσίδα κώδικα. Η σημαίνουσα άλυσίδα έγινε τώρα άλυσίδα αποκωδίκωσης και άπεδαφικοποίησης και δεν είναι δυνατό να νοηθεί παρά σαν ή ανάποδη του κάθε κώδικα και της κάθε έδαφικότητας. Η μοριακή αυτή άλυσίδα είναι ακόμα σημαίνουσα, γιατί είναι φτιαγμένη από τα σήματα της επιθυμίας· αλλά τα σήματα αυτά δεν είναι πιά καθόλου σημαίνοντα, αφού έξαρτιόνται από τις έγκλεισμένες διαζεύξεις, όπου *δλα είναι δυνατά*. Τα σημεία της επιθυμίας μπορούν να είναι οποιασδήποτε φύσης – άφηρημένα μηχανογενή σχήματα, που λειτουργούν ελεύθερα πάνω στο δίχως όργανα σώμα και δεν σχηματίζουν ακόμα καμιά δομημένη μορφή (ή καλύτερα έχουν πάψει να σχηματίζουν τέτοιες μορφές). Όπως λέει ο Monod, πρέπει να διανοηθούμε μία μηχανή που είναι μηχανή ως προς τις λειτουργικές της ιδιότητες, όχι όμως και ως προς τη δομή της, «όπου τίποτα άλλο δεν ξεχωρίζει κανείς παρά τό παιχνίδι τυφλών συνδυασμών»⁴³. Και ίσα-ίσα, ο διαφορούμενος χαρακτήρας αυτού που οι βιολόγοι άποκαλούν γενετικό κώδικα είναι ίκανός να μάς κάνει να καταλάβουμε μία παρόμοια κατάσταση: γιατί, αν ή αντίστοιχη άλυσίδα διαμορφώνει πραγματικά κώδικες, έφόσον τυλίγεται σε άποκλειστικούς γραμμομοριακούς σχηματισμούς, διαλύει τους κώδικες καθώς ξετυλίγεται άκολουθώντας ένα μοριακό νήμα που περικλείνει όλα τα δυνατά σχήματα. Έτσι, και στον Lacan, ή συμβολική όργανωση της δομής, με τους άποκλεισμούς της που όφειλονται στη λειτουργία του σημαίνοντος, έχει για άνάποδη την πραγματική άνοργανωσιά της επιθυμίας. Θά έλεγε κανείς πώς ο γενετικός κώδικας παραπέμπει σε μία γονική αποκωδίκωση: φτάνει να άντιληφθεί κανείς τις λειτουργίες αποκωδίκωσης και άπεδαφικοποίησης στην ιδιάζουσα θεικότητά τους, καθόσον έξυπακούουν ότι ή άλυσίδα βρίσκεται σε μία ειδική, μεταστάσιμη κατάσταση, ξεχωρη και από κάθε άξιωματική και από κάθε κώδικα. Η μοριακή άλυσίδα είναι ή μορφή που μ' αυτήν τό γονικό άσυνείδητο αυτοαναπαράγεται, μένοντας πάντα ύποκείμενο. Και, όπως είδαμε, αυτή ήταν ή πρώτη έμπνευση της ψυχανάλυσης: δεν πρόσθεσε κανένα καινούριο κώδικα σ' αυτούς που ήταν ήδη γνωστοί. Ρόλος της σημαίνουσας άλυσίδας του άσυνείδητου – Numen – δεν είναι πιά να άνακαλύπτει ούτε και να άποκρυπτογραφεί τους κώδικες της επιθυμίας, αλλά αντίθετα να διοχετεύει άπόλυτα αποκωδικομένες ροές της επιθυμίας – τη Λίμπιντο – και να βρίσκει στην επιθυμία αυτό που μπερδεύει όλους τους κώδικες και διαλύει όλα τα έδάφη. Είναι άλήθεια πώς τό οίδιπόδειο ξαναφέρνει την ψυχανάλυση στο έπίπεδο ενός άπλου κώδικα, με την οικογενειακή έδα-

⁴³ Jacques Monod, *Η τύχη και ή Άναγκαιότητα*, σ. 132, έκδ. Ράππα.

φικότητα και τό σημαίνουν του εύνουχιισμού. Και ακόμα χειρότερα, ή ψυχανάλυση έννοει ή ίδια να ίσχύει σαν άξιωματική: έχουμε έδώ την περίφημη καμπή, όπου ή ψυχανάλυση δεν άναφέρεται πιά στην οικογενειακή σκηνή, αλλά μονάχα στην ψυχαναλυτική σκηνή, που ύποτίθεται ότι είναι έγγυήτρια της ίδιας της της άλήθειας, καθώς και στην ψυχαναλυτική πράξη, που ύποτίθεται ότι είναι έγγυήτρια της ίδιας της της έπιτυχίας – τό ντιβάνι ως άξιωματοποιημένη γή, ή άξιωματική της «θεραπείας» ως *πετυχημένος εύνουχιισμός!* Όμως, με την τέτοια άνακωδίκωση ή άξιωματοποίηση των ροών της επιθυμίας, ή ψυχανάλυση κάνει μία γραμμομοριακή χρήση της σημαίνουσας άλυσίδας, πράγμα που συνεπάγεται την παραγνώριση όλων των συνθέσεων του άσυνείδητου.

Τό δίχως όργανα σώμα είναι τό πρότυπο του θανάτου. Όπως τό έχουν όρθά άντιληφθεί οι συγγραφείς της φρέικης, δεν είναι ο θάνατος που χρησιμεύει σαν πρότυπο της κατατονίας, είναι ή κατατονική σχιζοφρένεια που δίνει τό πρότυπό της στον θάνατο. Ένταση-μηδέν. Τό πρότυπο του θανάτου έμφανίζεται όταν τό δίχως όργανα σώμα άποκρούει και καταργεί τά όργανα – τό στόμα, τη γλώσσα, τά δόντια... και φτάνει ως τόν αυτο-άκρωτηριασμό, ως την αυτοκτονία. Και όμως, καμιά πραγματική αντίθεση δεν ύπάρχει ανάμεσα στο δίχως όργανα σώμα και τά όργανα σαν επιμέρους άντικείμενα· ή μόνη πραγματική αντίθεση βρίσκεται ανάμεσα σ' αυτά και τόν κοινό τους έχθρό, τόν γραμμομοριακό όργανισμό. Στην επιθυμητική μηχανή, ο ίδιος ο κατατονικός, έμπνευσμένος από τό άκίνητο κινητήρα, καταθέτει τά όργανα του, τά άκίνητοποιεί, τά κατασιγάξει, αλλά ταυτόχρονα, σερώνεται από τά εργαζόμενα έξαρτήματα του μηχανισμού – που λειτουργούν τότε αυτόνομα ή στερεότυπα – να ξαναενεργοποιεί τά όργανα αυτά και να τά ξαναζωντανεύει με τοπικές κινήσεις. Πρόκειται για διαφορετικά έξαρτήματα της μηχανής, διαφορετικά και συνυπάρχοντα, διαφορετικά στην ίδια τους τη συνύπαρξη. Γι' αυτό και είναι παράλογο να μιλάει κανείς για επιθυμία θανάτου που έναντιώνεται τάχα ποιοτικά στην επιθυμία της ζωής. Δεν επιθυμεί κανείς τόν θάνατο, ο θάνατος μόνο είναι εκείνος που επιθυμεί, με την ιδιότητα του δίχως όργανα σώματος ή του άκίνητου κινητήρα· αλλά και ή ζωή επιθυμεί κι αυτή, με την ιδιότητα των όργάνων εργασίας. Δεν ύπάρχουν έδώ δύο επιθυμίες, αλλά δύο έξαρτήματα, δύο είδη έξαρτημάτων της επιθυμητικής μηχανής, μέσα στη διασκόρπιση της ίδιας της μηχανής. Τό πρόβλημα όμως παραμένει: πώς είναι δυνατό *δλα* αυτά να λειτουργούν μαζί; γιατί δεν πρόκειται ακόμα για λειτουργία, παρά μόνο για τόν (μή-δομικό) όρο μάς μοριακής λειτουργίας. Η λειτουργία έμφανίζεται όταν ο κινητήρας, κάτω από τις προηγούμενες συνθήκες, δηλαδή χωρίς να παύει να είναι άκίνητος και χωρίς να σχηματίζει έναν όργανισμό, έλκει τά όργανα πάνω στο δίχως όργανα σώμα και του τά μεταβιβάξει μέσα στη φαινομενικά άντικειμενική κίνηση. Η άπωση εί-

ναί απαραίτητος όρος λειτουργίας τής μηχανής, ενώ ή έλξη είναι ή ίδια ή λειτουργία. Τό ότι ή λειτουργία έξαρτιέται από τόν όρο αυτόν, τό βλέπουμε καθαρά στό γεγονός ότι τίποτα δέν λειτουργεί παρά στόν βαθμό πού ξεχαρδαλώνεται. Μπορεί έτσι νά εξηγηθεί σέ τί συνίσταται αυτή ή λειτουργία: στόν κύκλο τής επιθυμητικής μηχανής πρέπει αδιάκοπα νά μετατρέπουμε, νά μεταλλάζουμε τό πρότυπο τού θανάτου σέ κάτι τό όλότελα διαφορετικό – στην έμπειρία τού θανάτου. Νά μετατρέπουμε τόν θάνατο πού έρχεται από τά μέσα (μέσα στό δίχως όργανα σώμα) σέ θάνατο πού έρχεται από τά έξω (πάνω στό δίχως όργανα σώμα).

Άλλά τό σκοτάδι φαίνεται όλοένα νά πυκνώνει, γιατί, τί σημαίνει έμπειρία τού θανάτου πού ξεχωρίζει από τό πρότυπο; Μήπως έχουμε κι εδώ μίαν επιθυμία θανάτου; Ένα είναι γιά τόν θάνατο; ή μήπως μίαν επένδυση τού θανάτου, έστω και καθαρά θεωρητική; Τίποτα άπ' όλα αυτά. Η έμπειρία τού θανάτου είναι ό,τι τό πιο κοινό υπάρχει γιά τό άσυνειδητο, ακριβώς επειδή ή έμπειρία αυτή πραγματοποιείται μέσα στη ζωή και γιά τή ζωή, μέσα στό κάθε πέραςμα, στό κάθε γίνεσθαι, στην κάθε ένταση ως πέραςμα και γίνεσθαι. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τής κάθε έντασης είναι νά επενδύει μέσα της τήν ένταση-μηδέν· άπ' αυτήν παράγεται σέ μιά στιγμή σάν κάτι πού μεγαλώνει ή μικραίνει σέ άπειράριθμους βαθμούς (όπως έλεγε ό Klossowski, «απαραίτητη είναι μιά ουσούρευση, έστω και γιά νά σημειωθεί ή άπουσία έντασης»). Μ' αυτήν τήν έννοια προσπαθήσαμε νά δείξουμε πώς οι σχέσεις έλξης και άπουσης δημιουργούν τέτοιες καταστάσεις, αίσθήματα, συγγινήσεις, πού συνεπάγονται μιά νέα ενεργειακή μετατροπή, και σχηματίζουν τό τρίτο είδος σύνθεσης – τίς συνθέσεις σύζευξης. Θά έλεγε κανείς πώς τό άσυνειδητο ως πραγματικό ύποκείμενο έχει διασπείρει σέ όλόκληρο τόν περίγυρο τού ένα φαινομενικό, ύπολειμματικό και νομαδικό ύποκείμενο, πού περνάει άπ' όλες τίς φάσεις τού γίνεσθαι, τίς αντίστοιχες στίς έγκλεισμένες διαζεύξεις: τελευταίο έξάρτημα τής επιθυμητικής μηχανής, τό προσκείμενο έξάρτημα. Τά έντονα αυτά γίνεσθαι και συναισθήματα, οι έντατικές αυτές συγγινήσεις τροφοδοτούν τά παραλήρηματα και τίς παραισθήσεις. Άλλά αυτές καθαυτές, είναι πλησιέστερες προς τήν ύλη πού χρησιμοποιούν γιά νά επενδύσουν μέσα τους τό βαθμό Ο. Αυτές κατευθύνουν τήν άσυνειδη έμπειρία τού θανάτου, καθόσον ό θάνατος είναι αυτό πού νιώθουμε στό κάθε συναίσθημα, τό ακατάπανστο και τό άτελεύτητο, στό κάθε γίνεσθαι – στό γίνεσθαι-άλλο φύλο, στό γίνεσθαι-Θεός, στό γίνεσθαι-φυλή κλπ. – διαμορφώνοντας ζώνες έντασης πάνω στό δίχως όργανα σώμα. Κάθε ένταση ζει ή ίδια τήν έμπειρία τού θανάτου και τήν περιτυλίγει. Και, χωρίς άμφιβολία, ή κάθε ένταση στό τέλος σβήνει, τό κάθε γίνεσθαι καταλήγει σέ γίνεσθαι-θάνατος! Και τότε έρχεται πραγματικά ό θάνατος. Ο Blanchot ξεχωρίζει τόν διττό αυτόν χαρακτήρα, τίς δυό αυτές αναλλοίωτες όψεις τού θανάτου· τή μιά, όπου τό

φαινομενικό ύποκείμενο δέν παύει νά ζει και νά ταξιδεύει σάν κάποιος – «πεθαίνει κάποιος ακατάπανστα και άτελεύτητα»· και τήν άλλη, όπου τό ίδιο αυτό ύποκείμενο, παγωμένο σάν Έγώ, πεθαίνει πραγματικά, δηλαδή παύει νά πεθαίνει, άφού καταλήγει νά πεθάνει μέσα στην πραγματικότητα μιάς τελευταίας στιγμής, πού τόν παγιώνει έτσι σάν Έγώ, διαλύοντας συνάμα τήν ένταση, ξαναφέροντάς την στό μηδέν πού αυτή περιτυλίγει⁴⁴. Από τή μίαν όψη στην άλλη, δέν ύπάρχει καμιά προσωπολογική έμβάθυνση, αλλά κάτι τό όλότελα διαφορετικό: ή έμπειρία τού θανάτου ξαναγουρίζει στό πρότυπο τού θανάτου, μέσα στόν κύκλο τών επιθυμητικών μηχανών. Ο κύκλος έχει κλείσει, αλλά μήπως γιά μιά καινούρια άναχώρηση, άφού τό Έγώ είναι ένας άλλος; Η έμπειρία τού θανάτου έχει όπωσδήποτε εύρύνει άρκετά τή δική μας έμπειρία, ώστε νά ζούμε και νά ξέρουμε πώς οι επιθυμητικές μηχανές δέν πεθαίνουν ποτέ· και πώς τό ύποκείμενο, ως προσκείμενο έξάρτημα, είναι πάντα ένας «κάποιος» πού κατευθύνει τήν έμπειρία, και όχι ένα «Έγώ» πού δέχεται τό πρότυπο. Γιατί ούτε τό πρότυπο είναι τό «Έγώ», αλλά τό δίχως όργανα σώμα. Και τό «Έγώ» φτάνει τό πρότυπο μόνον όταν τό πρότυπο ξαναφεύγει γιά μιά καινούρια έμπειρία. Ο αιώνας πηγαιμός από τό πρότυπο στην έμπειρία, ή νέα απομάκρυνση και ή επιστροφή από τό πρότυπο στην έμπειρία – αυτή είναι ή *σχιζοφρένιση τού θανάτου*, ή λειτουργία τών επιθυμητικών μηχανών (τό μυστικό τους, και οι συγγραφείς τής φρίκης τό έχουν πολύ σωστά συλλάβει). Αυτό μάς λένε οι επιθυμητικές μηχανές· αυτό μάς αναγκάζουν νά ζούμε, νά τό αισθανόμαστε πιο βαθιά κι από τό παραλήρημα, και πιο πέρα από τήν παραισθηση: ναί, ή επιστροφή στην άπωση θά προκαλέσει άλλες έλξεις, άλλες λειτουργίες· θά δάει μπρός άλλα εργαζόμενα έξαρτήματα πάνω στό δίχως όργανα σώμα, θά ενεργοποιήσει άλλα έξαρτήματα πού γειτονεύουν μέ τόν περίγυρο και πού, όπως κι εμείς, έχουν τό δικαίωμα νά λένε *Κάποιος*. «Ακόμα κι άν τόν κάνουν νά σκάσει, τήν ώρα πού πηδά, τά άνήκουστα και τά ακατανόμαστα, θάρθουν άλλοι τρομαχτικοί εργατές και θά ξαναρχίσουν τή δουλειά τους από τό σημείο όπου ό άλλος έχει σωριαστεί». Η αιώνια επιστροφή σάν έμπειρία και άπεδαφικοποιημένο κύκλωμα όλων τών κύκλων τής επιθυμίας.

Πόσο παράξενη ή περιπέτεια τής ψυχανάλυσης! Θά έπρεπε νά είναι τό τραγούδι τής ζωής – άλλιώς και δέν θά είχε καμιάν αξία. Στην πράξη, θά έπρεπε νά μάς διδάσκει νά τραγουδάμε τή ζωή. Και όμως άπ' αυτήν αναδύεται τό πιο λυπητερό τραγούδι τού θανάτου, τό πιο άπαισιόδοξο – ένα *μοιρολόγι*. Από τήν αρχή κιόλας, ό Freud μέ τόν πεισματικό του δυαδισμό τών παρορμήσεων, δέν έπαψε νά περιορίζει τήν

⁴⁴ Σχετικά μέ τόν «διττό» θάνατο, βλ. Maurice Blanchot, *L' Espace litteraire*, Gallimard, 1955, σ. 104 και 160.

ἀνακάλυψη τῆς ὑποκειμενικῆς ἢ ζωτικῆς οὐσίας τῆς ἐπιθυμίας ὡς λίμπιντο. Ὅταν ὁμως ὁ δυαδισμός μετατράπηκε σέ ἔνστικτο θανάτου ἐνάντια στόν Ἔρωτα, δέν εἶχαμε πιά μπροστά μας ἕναν περιορισμό, ἀλλά μιά διάλυση τῆς λίμπιντο. Ὁ Reich δέν γελάστηκε ὅταν, μόνος αὐτός, ὑποστήριξε πῶς ἡ ψυχανάλυση θά ἔπρεπε νά δημιουργεῖ ἀνθρώπους ἐλεύθερους καί χαρούμενους, φορεῖς ροῶν ζωῆς, ἱκανούς νά τίς μεταφέρουν ὡς τήν ἔρημο καί νά τίς ἀποκωδικώνουν – ἔστω κι ἂν ἡ ἰδέα αὐτή, ὕστερα ἀπό τήν κατάντια τῆς ψυχανάλυσης, φαινόταν παράλογη. Ὁ Reich ἔδειξε ὅτι καί ὁ Freud, ὅπως καί ὁ Jung καί ὁ Adler, ἀπόκρουσε κάθε σεξουαλική τοποθέτηση: πράγματι, ὁ προσδιορισμός τοῦ ἐνστικτοῦ τοῦ θανάτου στερεῖ τή σεξουαλικότητα ἀπό τόν ρόλο της σάν κινητικῆς δύναμης, τουλάχιστον σ' ἕνα βασικό σημεῖο: τή γένεση τοῦ ἄγχους, ἀφοῦ τό ἄγχος γίνεται ἡ αὐτόνομη αἰτία τῆς σεξουαλικῆς ἀπόθησης, ἀντί νά εἶναι τό ἀποτέλεσμά της· γι' αὐτό καί ἡ σεξουαλικότητα ὡς ἐπιθυμία δέν ἀποτελεῖ πιά τή βάση μιᾶς κοινωνικῆς κριτικῆς τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλά ἀντίθετα ὁ πολιτισμός καθαγιάζεται σάν ἡ μοναδική δύναμη πού εἶναι ἱκανή ν' ἀντιπαθεῖ στήν ἐπιθυμία τοῦ θανάτου – καί μέ ποιόν τρόπο; μεταστρέφοντας καταρχήν τόν θάνατο ἐνάντια στόν θάνατο, καί καθιστώντας τον ἔτσι δύναμη τῆς ἐπιθυμίας, γιά τήν ἐξυπηρέτηση μιᾶς ψευτοζωῆς, μέ μιάν δόκλιση κουλτούρα βασισμένη στό αἶσθημα ἐνοχῆς... Δέν ὑπάρχει λόγος νά ξαναθυμίσουμε ἐδῶ ὅλα τά στάδια πού πέρασε ἡ ψυχανάλυση ὥσπου νά φτάσει σέ μιά θεωρία τοῦ πολιτισμοῦ πού ξαναγεφυρώνει στό αἰώνιο ἀσκητικό ἰδανικό, τή Νιρβάνα, μικροβιολογική καλλιέργεια, ἐκτίμηση τῆς ζωῆς, ὑποτίμηση τῆς ζωῆς, ἀντιπαράβολή της μέ τόν θάνατο, καί διατήρηση ἀπ' αὐτήν μόνον ἐκείνου πού ὁ θάνατος εὐδοκεῖ νά μᾶς ἀφήσει σάν περίσσειμα ἀπό τόν θάνατο, ὕψιστη ἐγκαρτέρηση. Ὅπως λέει ὁ Reich, ὅταν ἡ ψυχανάλυση ἄρχισε νά μιλάει γιά τόν Ἔρωτα, ὁλος ὁ κόσμος ἀναστέναξε μέ ἀνακούφιση· ὁ καθένας ἤξερε τί σήμαινε αὐτό, καί ὅτι ἀπό ἐδῶ καί πέρα ὅλα θά ἐξελισσονταν σέ μιά ζωή ταπεινωμένη, ἀφοῦ ὁ Θάνατος ἦταν τώρα ὁ σύντροφος τοῦ Ἔρωτα γιά τό χειρότερο, ἀλλά καί γιά τό καλύτερο⁴⁵. Ἡ ψυχανάλυση διαμορφώνει τώρα ἕνα καινούριο τάγμα ἀπό ἱεραπόστολους, ἐμψυχωτές τῆς ἐνοχῆς συνείδησης: αὐτή εἶναι ἡ ἀρρώστια μας, ἀλλά αὐτή εἶναι καί ἡ γατρεία μας! Ὁ Freud δέν ἀποσιώπησε ποτέ τό πραγματικό πρόβλημα σχετικά μέ τό ἐνστικτο τοῦ θανάτου: ὅτι δέν πρόκειται γιά κανένα γεγονός, ἀλλά γιά μιάν ἀρχή, γιά ἕνα ζήτημα ἀρχῆς. Τό ἐνστικτο τοῦ θανά-

⁴⁵ W.Reich, *La Fonction de l'orgasme*, σ. 103. (Ὁ Paul Ricoeur ἐρμηνεύει σωστά – μέ ἔντονο ἰδεαλισμό – τή θεωρία τοῦ πολιτισμοῦ στό ἔργο τοῦ Freud, καθῶς καί τήν ὀλέθρια ἐξέλιξη τῆς θεωρίας αὐτῆς ἀναφορικά μέ τό αἶσθημα ἐνοχῆς: πάνω στό θάνατο καί τόν «θάνατο τοῦ θανάτου», βλ. *De l'interprétation*, Ed. du Seuil 1965, σ. 299-303).

τοῦ εἶναι σκέτη σιωπή, καθαρή ὑπερβατικότητα, δέν εἶναι κάτι πού μπορεί νά δοθεῖ, οὔτε εἶναι δοσμένο ἀπό μιάν ἐμπειρία. Τό σημεῖο αὐτό εἶναι ἀληθινά ἀξιοπρόσεχτο: γιατί, κατά τόν Freud, ὁ θάνατος δέν ἔχει οὔτε πρότυπο, οὔτε ἐμπειρία, εἶναι μονάχα μιά ὑπερβατική ἀρχή⁴⁶. Γι' αὐτό καί οἱ ψυχαναλυτές πού ἀρνήθηκαν τό ἐνστικτο τοῦ θανάτου, τό ἔκαναν γιά τούς ἴδιους λόγους μ' ἐκείνους πού τό δέχτηκαν: οἱ πρῶτοι εἶπαν πῶς δέν ὑπάρχει ἐνστικτο τοῦ θανάτου, ἀφοῦ δέν ὑπάρχει πρότυπο οὔτε ἐμπειρία τοῦ μέσα στό ἀσυνείδητο, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ὑποστήριξαν ὅτι ὑπάρχει ἐνστικτο τοῦ θανάτου ἀκριβῶς ἐπειδὴ δέν ὑπάρχει πρότυπο οὔτε καί ἐμπειρία. Ἐμεῖς, ἀντίθετα, λέμε: δέν ὑπάρχει ἐνστικτο τοῦ θανάτου, ἐπειδὴ ὑπάρχει πρότυπο καί ἐμπειρία τοῦ θανάτου μέσα στό ἀσυνείδητο. Ὁ Θάνατος εἶναι ἐπομένως ἕνα ἐξάρτημα τῆς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς, πού πρέπει νά τό κρίνουμε, νά τό ἐκτιμήσουμε μέσα στή λειτουργία τῆς μηχανῆς καί στό σύστημα τῶν ἐνεργειακῶν της μετατροπῶν, καί ὄχι σάν ἀφηρημένη ἀρχή.

Καί ἂν γιά τόν Freud τό ἐνστικτο θανάτου εἶναι ἀπαραίτητο ὡς ἀρχή, αὐτό γίνεται ἐπειδὴ ὁ δυαδισμός ἀπαιτεῖ μιάν ποιοτική ἀντίθεση ἀνάμεσα στίς παρορμήσεις (δέν θά βγεῖς ἀπό τή σύγκρουση): ὅταν ὁ δυαδισμός τῶν σεξουαλικῶν παρορμήσεων καί τῶν παρορμήσεων τοῦ ἐγῶ δέν ἔχει πιά περὰ «τοπική» ἐμβέλεια, ἡ ποιοτική ἢ δυναμική δυαδικότητα περνᾷ ἀνάμεσα στόν Ἔρωτα καί τό Θάνατο. Πρόκειται ὁμως πάντα γιά τήν ἴδια διαδικασία πού συνεχίζεται καί ἐνισχύεται: νά ἐξαλειφθεῖ τό μηχανογενές στοιχεῖο τῆς ἐπιθυμίας, οἱ ἐπιθυμητικῆς μηχανές, νά ἐξαλειφθεῖ ἡ λίμπιντο, γιατί συνεπάγεται τή δυνατότητα ἐνεργειακῶν μετατροπῶν στή μηχανή (Λίμπιντο – Numen – Voluptas). Νά ἐπιβληθεῖ ἡ ἰδέα ἑνός ἐνεργειακοῦ δυαδισμοῦ, πού καθιστᾷ ἀδύνατες τίς μηχανογενεῖς μεταμορφώσεις, ἀφοῦ ὅλα πρέπει νά περνοῦν ἀπό μιάν ἀδιάφορη οὐδέτερη ἐνέργεια, τήν ἐνέργεια πού ἐκπορεύεται ἀπό τό οἰδιπόδειο, καί πού μπορεί νά προστεθεῖ στήν μιάν ἢ τήν ἄλλη ἀλλαιώτητα μορφή – νά ἐξουδετερωθεῖ, νά νεκρώσει τή ζωή⁴⁷. Σκοπός τοῦ «τοπικοῦ» καί δυναμικοῦ δυαδισμοῦ εἶναι νά ποραμερίσει τήν ἀποψη τῆς λειτουργικῆς πολυπλαπλότητας, πού μόνη αὐτή εἶναι οἰκονομική (ὁ Szondi ἔχει σωστά το-

⁴⁶ S. Freud, *Inhibition, symptôme et angoisse*, 1926, γαλλ. μετάφρ. P.U.F., σ. 53.

⁴⁷ Γιά τό ἀδύνατο τῶν ἡμεσων ποιοτικῶν μετατροπῶν καί τήν ἀναγκαιότητα νά περνοῦν ἀπό μιάν οὐδέτερη ἐνέργεια, βλ. Freud «Τό Ἐγῶ καί τό Ἐκείνο», 1923, στό *Essais de psychanalyse*, γαλλ. μετάφρ. Payot, σ. 210-215. Αὐτό τό ἀνέφικτο, αὐτή ἡ ἀναγκαιότητα εἶναι, κατά τή γνώμη μας, ἀκατανόητα, ἂν δεχτοῦμε ὅτι – ὅπως λέει καί ὁ Jean Laplanche – «ἡ ὁρμή τοῦ θανάτου δέν ἔχει δική της ἐνέργεια». (*Vie et mort en psychanalyse*, Flammarion, 1970, σ.211). Ἡ ὁρμή τοῦ θανάτου δέν θά ἦταν ἐπομένως δυνατό νά ἐνταχθεῖ σά πλαίσια ἑνός πραγματικοῦ δυαδισμοῦ, ἢ θά ἔπρεπε νά συγχωνευθεῖ μέ τήν ἴδια τήν οὐδέτερη ἐνέργεια – πράγμα πού ἀρνεῖται ὁ Freud.

ποθετήσει τό πρόβλημα: γιατί πρέπει νά υπάρχουν δυό ειδών παρορμήσεις, αποκαλούμενες γραμμομοριακές, πού λειτουργοῦν μυστηριώδεια, δηλαδή οιδιποδιακά, καί ὄχι «ν» γονίδια παρορμήσεων – λογοχάρη ὄχτώ μοριακά γονίδια μέ λειτουργία μηχανῆς;). Ἄν, ἀκολουθώντας τήν κατεύθυνση αὐτήν, ἀναζητήσουμε τόν ἔσχατο λόγο πού κάνει τόν Freud νά ἀνυψώσει σέ ἀρχή ἕνα ὑπερβατικό ἔνστικτο θανάτου, θά βροῦμε τόν λόγο αὐτό στήν ἴδια τήν πρακτική. Γιατί μ' ὄλο πού ἡ ἀρχή δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τήν πραγματικότητα, ἔχει μεγάλη σχέση μέ τήν ὑπάρχουσα γιά τήν ἀντίληψη πρακτική – ἀντίληψη πού ἔννοοῦν νά μᾶς ἐπιβάλλουν. Ὁ Freud πραγματοποίησε τή μεγάλη ἀνακάλυψη τῆς ἀρρηγμένης ὑποκειμενικῆς οὐσίας τῆς ἐπιθυμίας, τῆς λίμπιντο. Ἀλλά τήν οὐσία αὐτή τήν ἀλλοτριώνει ξανά, τήν ἐπενδύει ξανά σ' ἕνα ὑποκειμενικό σύστημα παράστασης τοῦ ἐγώ, ὅπως τήν εἶχε ἀνακωδικώσει πάνω στήν ὑποκειμενική ἐδαφικότητα τοῦ οιδιπόδειου, καί ὑποτάξει στό τυραννικό σημαῖνον τοῦ εὐνουχισμοῦ – ἐπομένως δέν μπορεῖ πιά νά συλλάβει τήν οὐσία τῆς ζωῆς παρά μόνο μέ τή μορφή ἐκείνου πού στρέφεται ἐναντία στόν ἑαυτό μας, μόνο μέ τή μορφή τοῦ ἴδιου τοῦ θανάτου. Καί ἡ ἐξουδετέρωση αὐτή, αὐτή ἡ στροφή ἐναντία στή ζωή, εἶναι γιά τή λίμπιντο – τήν καταθλιπτική καί ἐξουθενωμένη λίμπιντο – ὁ τελευταῖος τρόπος γιά νά ἐπιζήσει, ἢ νά ὄνειρεύεται πῶς ἐπιζέει: «Τό ἀσκητικό ἰδανικό εἶναι μιά ἐπιπόνηση γιά τή διατήρηση τῆς ζωῆς... Naί, ἀκόμα, κι ὅταν πληγώνεται, αὐτός ὁ ἀρχικαταστροφέας, ὁ καταστροφέας τοῦ ἑαυτοῦ του, πάλι ἡ πληγή εἶναι ἐκείνη πού τόν ἐξαναγκάζει νά ζεῖ...»⁴⁸. Τό οιδιπόδειο – βαλτότοπος – εἶναι ἐκεῖνο πού ἀναδίνει μιά βαριά ὁσμή σαπίλας καί θανάτου· καί εἶναι ὁ εὐνουχισμός – ἡ εὐλαδική ἀσκητική πληγή, τό σημαῖνον – ἐκεῖνος πού χρησιμοποιεῖ τόν θάνατο σάν θερμοκήπιο γιά τήν οιδιπόδεια ζωή. Ἡ ἐπιθυμία αὐτή καθαυτή, δέν εἶναι ἐπιθυμία ἀγάπης, εἶναι δύναμη ἀγάπης, ἐνέργεια πού δίνει καί πού παράγει, πού μηχανεύεται (γιατί πῶς θά μπορούσε κάτι πού εἶναι στή ζωή, νά ἐπιθυμεῖ ἀκόμα τή ζωή; ποιός θά σκεφτόταν νά τό ἀποκαλέσει αὐτό ἐπιθυμία;). Ἀλλά εἶναι ἀπαραίτητο, στό ὄνομα μιᾶς φοικτῆς Ἀνάγκης, τῆς Ἀνάγκης τῶν ἀδύναμων καί τῶν θλιμμένων, τῆς νευρωτικῆς μεταδοτικῆς Ἀνάγκης, νά στρέφεται ἡ ἐπιθυμία ἐναντία στόν ἑαυτό της, νά φτιάχνει τή σκιά της ἢ τόν μιμητή της, νά βροῖσει μιά παράξενη τεχνητή δύναμη νά φυτοζωεῖ στό κενό, μέσα στήν ἴδια της τήν ἔλλειψη. Μήπως γιά ἕνα καλύτερο αὔριο; Πρέπει – ἀλλά ποιός μιλάει ἔτσι; τί ποταπότητα! – πρέπει νά γίνει ἐπιθυμία ν' ἀγαπιέσαι, καί χειρότερα ἀκόμα, πρέπει νά γίνει κλαψιάρικη ἐπιθυμία μιᾶς χαμένης ἀγάπης, ἐπιθυμία πού ξαναγεννιέται ἀπό τήν ἴδια της τήν ἀποστέρηση: ὄχι, ὁ μπαμπάζμαμά δέν μ' ἀγάπησε ἀρκετά... Ἡ ἀρρωστημένη ἐπιθυμία ξασπλώνει στό

⁴⁸ F. Nietzsche, *Γενεαλογία τῆς Ἠθικῆς*, II, παρῶρ. 13.

ντιβάνι – βάλτος τεχνητός – μικρό κομμάτι γῆς, μικρή μητέρα. «Κύτταξε, δέν μπορεῖς νά περπατήσεις, τρικλίζεις, δέν ξέρεις πιά νά μεταχειριστεῖς τά πόδια σου... Καί μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἐπιθυμία σου ν' ἀγαπιέσαι, μιά αἰσθηματική καί κλαψιάρικη ἐπιθυμία πού σου κόβει τά πόδια»⁴⁹. Κι ὅπως τά μηρυκαστικά ἔχουν δυό στομάχια, ἔτσι κι ἡ ἀρρωστημένη ἐπιθυμία πρέπει νά ὑποβληθεῖ σέ δυό ἐκτρώσεις, σέ δυό εὐνουχισμούς: μιά φορά στήν οἰκογένεια, πάνω στήν οἰκογενειακή σκηνή, μέ τή βελόνα τοῦ πλεξίματος· καί τήν ἄλλη σέ κλινική πολυτελείας, ἀπολυμασμένη, πάνω στήν ψυχαναλυτική σκηνή, μέ εἰδικούς καλλιτέχνες πού ξέρον νά χειρίζονται τό ἔνστικτο τοῦ θανάτου, πού ξέρον νά «πετυχαίνουν» τόν εὐνουχισμό, νά «πετυχαίνουν» τήν ἀποστέρηση. Ἀλλά εἶναι ἀραγε τοῦτο ἐδῶ τό πῶς ἀποτελεσματικό μέσο γιά ἕνα καλύτερο αὔριο; Ἡ μήπως οἱ καταστροφές τῆς σχιζοανάλυσης ἀξίζουν πῶς πολύ ἀπό τό ψυχαναλυτικό θερμοκήπιο, μήπως συμμετέχουν καλύτερα σ' ἕνα θετικό ἔργο; «Ξασπῶστε λοιπόν πάνω στό μαλακό αὐτό ντιβάνι πού σᾶς προσφέρει ὁ ψυχαναλυτής, καί προσπαθήστε νά σκεφθεῖτε ἄλλα πράγματα... Ἄν ἔχετε ὑπόψη πῶς ὁ ψυχαναλυτής εἶναι ἀνθρώπινο ὄν σάν κι ἐσᾶς – μέ ἔγνοιες, ἐλαττώματα, φιλοδοξίες, ἀδυναμίες καί τά ρέστα –, πῶς δέν εἶναι θεματοφύλακας μιᾶς οἰκουμενικῆς ἀλήθειας (= κώδικα), ἀλλά ἕνας περιπλανώμενος σάν κι ἐσᾶς (ἀπεδαφικοποιημένος), θά πάψετε ἴσως νά ξεστομίζετε ἐμετικά ὄλα τοῦτα τά δουρνονέρια πού ἔχετε μέσα σας, ὅσο κι ἂν ὁ ἦχος τους σᾶς φαίνεται μελωδικός κι εὐχάριστος· ἴσως σηκωθείτε κι ἀρχίσετε νά τραγουδάτε μέ ὄλη τή δύναμη τῆς φωνῆς πού σᾶς χάρισε ὁ θεός (numen). Ἡ ἐξομολόγηση, ἡ προσποίηση, τό παράπονο, ὁ θρήνος, πληρώνονται πάντα ἀκριβά. Τά τραγούδι εἶναι τζάμπα. Καί ὄχι μονάχα τζάμπα – πλουτίζει καί τούς ἄλλους (ἀντί νά τούς μολύνει...). Ὁ κόσμος τῆς φαντασίωσης εἶναι αὐτός πού δέν ἔχουμε ἀκόμα κατακτήσει. Εἶναι ὁ κόσμος τοῦ χτέος, ὄχι ὁ κόσμος τοῦ αὔριο. Νά προχωρεῖς γαντζωμένος στό χτέος, εἶναι σά νά σέρνεις μαζί σου τίς ἀλυσίδες τοῦ κατὰ δικου... Ὁ καθένας μας εἶναι ἔνοχος γιά ἕνα τουλάχιστον ἔγκλημα: τό ἀσυγχώρητο ἔγκλημα νά μή χαίρεται πλέρια τή ζωή»⁵⁰. Δέν γεννηθήκατε Οιδίπους· κἀνάτε νά μεγαλώσει μέσα σας ὁ Οιδίπους. Καί τώρα λογαριάζετε νά τόν ξεφορτωθεῖτε μέ τή φαντασίωση, μέ τόν εὐνουχισμό· ὄλα αὐτά μέ τή σειρά τους τά μεγαλώσατε τώρα μέσα στόν Οιδίποδα, δηλαδή μέσα σας – κύκλος φοικτός. Σκατά σ' ὄλο τό θανατερό σας θέατρο, τό φανταστικό ἢ τό συμβολικό! Τί ζητάει ἡ σχιζο-ἀνάλυση; Μονάχα μιά ἐλάχιστη πραγματική σχέση μέ τό ἀπέξω, λίγη πραγματική πραγματικότητα. Κι ἀκόμα, ζητοῦμε τό δικαίωμα μιᾶς ριζικῆς ἀναρροδιότητας καί

⁴⁹ D. H. Lawrence, *Ἡ ράβδος τοῦ Ἀαρών*, σ. 99 (γαλλ. μετ.).

⁵⁰ Henry Miller, *Sexus*, σ. 450-452 (Οἱ συγγραφεῖς πρόθεσαν τίς λέξεις πού εἶναι σέ παρένθεση). Θά βρεῖ κανεῖς στό *Sexus* ἀσκήσεις κομικῆς ψυχανάλυσης.

επιπολαιότητας, τό δικαίωμα νά μπορούμε στό Ιατρείο τοῦ ψυχαναλυτῆ καί νά ποῦμε: βρωμαίει ἐδῶ μέσα – μυρίζει μεγάλος θάνατος καί μικρό ἐγώ.

Ὁ ἴδιος ὁ Freud ὁμολόγησε τόν δέσμὸ τῆς «ἀνακάλυψής» του τοῦ ἐνοστικτοῦ τοῦ θανάτου μέ τόν πόλεμο τοῦ 14-18, πού παραμένει τό πρότυπο τοῦ καπιταλιστικοῦ πολέμου. Καί γενικότερα, τό ἐνοστικτο τοῦ θανάτου τελεῖ τόν γάμο τῆς ψυχανάλυσης μέ τόν καπιταλισμό· πρὶν ἀπὸ τόν πόλεμο, δέν ὑπῆρχε παρὰ ἓνας διστακτικὸς ἀρραβῶνας. Αὐτό πού προσπαθήσαμε νά δείξουμε ἀναφορικά μέ τόν καπιταλισμό εἶναι τό πῶς κληρονόμησε μιάν ὑπερβατικὴ θανατερὴ δύναμη, τό τυραννικό σημερινόν, καί πῶς τὴ μετάδωσε μέσα σ' ὀλόκληρο τό δικό του σύστημα: τό συμπαγές σῶμα γίνεται τώρα σῶμα τοῦ κεφαλαίου-χρήματος, καί καταργεῖ τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὴν ἀντιπαραγωγὴ καί τὴν παραγωγὴ· παντοῦ ἀνακατῶνει τὴν ἀντιπαραγωγὴ μέ τὶς παραγωγικὰς δυνάμεις, μέσα στὴν ἀναπαραγωγὴ, τὴν ἐνυπάρχουσα στὰ ἴδια του τὰ ὄρια πού πάντα τὰ διευρύνει (ἀξιοματική). Ἡ ἐπιχείρηση-θάνατος εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς κυριότερες καί πιὸ ἐξειδικευμένες μορφές τῆς ἀπορρόφησης τῆς ὑπεραξίας μέσα στὸν καπιταλισμό. Τόν ἴδιο δρόμο ἀνακαλύπτει καί ἀκολουθεῖ ἡ ψυχανάλυση μέ τό ἐνοστικτο τοῦ θανάτου: τό ἐνοστικτο τοῦτο εἶναι μιὰ ἀπόλυτη σιωπὴ μέσα στὴν ὑπερβατικὴ του διάκριση ἀπὸ τὴ ζωὴ, ἀλλὰ ἡ διάδοσή του εἶναι ἀκόμα μεγαλύτερη σὲ ὅλους τοὺς ἐνυπαρκτοὺς συνδυασμοὺς πού σχηματίζει μέ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ. Ὁ ἐνυπαρκτός, διάχυτος, ἀπορροφημένος θάνατος – αὐτὴ εἶναι ἡ μορφή πού παίρνει τό σημαῖνον στὸν καπιταλισμό, ἡ κενὴ κυψέλη πού ἀδιάκοπα τὴ μετατοπίζουν γιὰ νά φράξουν τὶς σχιζοφρενικὰς διαρροές γιὰ νά ἐμποδίσουν κάθε διαφυγὴ. Ὁ μόνος σύγχρονος μῦθος εἶναι ὁ μῦθος τῶν νεκροζῶντανων – ταπεινωμένων σχιζοφρενικῶν, κατὰλληλων μονάχα γιὰ δουλειά, πού τοὺς ἔχουν συντεῖσει. Μέ τὴν ἐννοια αὐτὴ, ὁ ἀγριος καί ὁ θάρβαρος, μέ τόν τρόπο πού κωδικώνουν τὸν θάνατο, εἶναι παιδιὰ μπρὸς στὸν σύγχρονο ἄνθρωπο καί τὴν ἀξιοματική του (χρειάζονται τόσο ἄνεργοι, χρειάζονται τόσο νεκροί, ὁ πόλεμος τῆς Ἀλγερίας δέν σκοτώνει περισσότερους ἀπὸ ἐκείνους πού σκοτώνουν τὴν αὐτοκινητιστικὰ δυστυχήματα κάθε Σαββατοκύριακο, ὁ προγραμματισμένος θάνατος στὴ Βεγγάλη, κτλ.). Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος «παρᾶλρηι πολὺ περισσότερο. Τό παρᾶλρημά του εἶναι ἓνας τηλεφωνικὸς σταθμὸς μέ δεκατρία τηλέφωνα. Δίνει διαταγὰς στὸν κόσμο ὀλόκληρο. Δέν ἀγαπᾶ τὶς κυρίες. Εἶναι καί γενναῖος. Τοῦ δίνουν παρᾶσσημα τό ἓνα πίσω ἀπὸ τό ἄλλο. Στὸ ἀνθρώπινο παιχνίδι, τό ἐνοστικτο τοῦ θανάτου, τό σιωπηλὸ ἐνοστικτο, εἶναι ἀσφαλῶς καλὰ τοποθετημένο, ἴσως δίπλα στὸν ἐγωισμό. Ἀντιπροσωπεύει τό «μηδέν» τῆς ρουλέττας. Τό καζίνο πάντα κερδίζει. Κι ὁ θάνατος τό ἴδιο. Ὁ νόμος τῶν μεγάλων ἀριθμῶν δουλεύει γιὰ τὸν θάνατο...»⁵¹. Καί τώρα ἔφτασε ἡ στιγμή νά ξαναπαίξουμε ἓνα πρόβλημα

πού τό εἶχαμε ἀφήσει σ' ἐκκρεμότητα. Μιὰ πού εἶπαμε ὅτι ὁ καπιταλισμός χρησιμοποιεῖ ἀποκωδικομένους ροές, πῶς γίνεται νά εἶναι πολὺ πιὸ ἀπομακρυσμένος ἀπὸ τὴν ἐπιθυμητικὴ παραγωγὴ ἀπ' ὅ,τι εἶναι τὰ πρωτόγονα – ἢ καί θάρβαρα – συστήματα, πού μολταυτὰ κωδικώνουν καί ἐπικωδिकώνουν τὶς ροές; Μιὰ πού, ὅπως εἶπαμε, ἡ ἐπιθυμητικὴ παραγωγὴ εἶναι ἀποκωδικομένη καί ἀπεδαφικοποιημένη, πῶς ἐξηγεῖται ὅτι ὁ καπιταλισμός, μέ τὴν ἀξιοματική του καί μέ τὴ στατιστική του, ἐνεργεῖ πολὺ εὐρύτερη καταστολὴ τῆς παραγωγῆς αὐτῆς ἀπ' ὅτι τὰ προηγούμενα καθεστῶτα, πού ὥστόσο δέν τοὺς ἔλειπαν τὰ κατασταλτικὰ μέσα; Ὅπως εἶδαμε παραπάνω, τὰ στατιστικὰ γραμμομοριακὰ σύνολα κοινωνικῆς παραγωγῆς θρῖσκονταν σὲ σχέση ἀσταθοῦς συγγένειας μέ τοὺς μοριακοὺς σχηματισμοὺς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς. Αὐτό πού πρέπει τώρα νά ἐξηγηθεῖ εἶναι τό γεγονός ὅτι τό καπιταλιστικὸ σύνολο εἶναι τό λιγότερο συγγενικό μέ τὴν ἐπιθυμητικὴ παραγωγὴ, τὴ στιγμή ἀκριβῶς πού ἀποκωδικώνει καί ἀπεδαφικοποιεῖ ἀσταμάτητα.

Ἡ ἀπάντησή εἶναι: ἐνοστικτο τοῦ θανάτου, ἂν ἀποκαλέσουμε «ἐνοστικτο» γενικὰ ὀρισμένες συνθηκῆς ζωῆς, ἰστορικά καί κοινωνικὰ καθορισμένες ἀπὸ τὶς σχέσεις παραγωγῆς καί ἀντιπαραγωγῆς σ' ἓνα σύστημα. Ξέρουμε πῶς ἡ γραμμομοριακὴ κοινωνικὴ παραγωγὴ καί ἡ μοριακὴ ἐπιθυμητικὴ παραγωγὴ πρέπει νά κρίνονται τόσο ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ταυτότητας τῆς φύσης τους ὅσο καί ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς διαφορᾶς τρόπου λειτουργίας τους. Ἀλλὰ, μπορεῖ κάποτε οἱ δύο αὐτὲς ὄψεις – ἡ φύση καί ὁ τρόπος λειτουργίας – νά ὑπάρχουν «δυνάμει», καί νά γίνονται «ἐνεργές» μονάχα κατ' ἀντίστροφο λόγο. Δηλαδή: ἐκεῖ ὅπου οἱ τρόποι λειτουργίας εἶναι οἱ πιὸ συγγενικοί, ἡ ταυτότητα φύσης νά θρῖσκεται – ἀντίθετα – στὸ κατώτατο ὄριο, καί ὅταν ἡ ταυτότητα φύσης θρῖσκεται στὸ ἀνώτατο ὄριο, οἱ τρόποι λειτουργίας νά διαφέρουν στὸν ἀνώτατο βαθμό. Ἄν ἐξετάσουμε τὰ πρωτόγονα ἢ τὰ θάρβαρα σύνολα, βλέπουμε ὅτι ἡ ὑποκειμενικὴ οὐσία τῆς ἐπιθυμίας, σάν παραγωγῆς, ἀνάγεται πάντα σὲ μεγάλες ἀντικειμενικότητες – ἔδαφικό ἢ τυραννικό σῶμα – πού ἐνεργοῦν σάν φυσικῆς ἢ θεϊκῆς προϋποθέσεις, καί κατὰ συνέπεια ἐξασφαλίζουν τὴν κωδίκωση ἢ τὴν ἐπικωδίκωση τῶν ροῶν τῆς ἐπιθυμίας, εἰσάγοντες τες μέσα σὲ συστήματα παρᾶστασης – συστήματα πού τὰ ἴδια εἶναι ἀντικειμενικά. Μποροῦμε λοιπὸν νά ποῦμε ὅτι ἡ ταυτότητα φύσης ἀνάμεσα στὶς δύο παραγωγές εἶναι ἐδῶ ὀλίγελα σκεπασμένη: τόσο ἀπὸ τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ ἀντικειμενικὸ κοινωνικὸ σῶμα καί τό ὑποκειμενικὸ συμπαγές σῶμα τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, ὅσο καί ἀπὸ τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στοὺς χαρακτηριστικὸς κώδικες καί ἐπικωδικώσεις τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς καί τὶς ἀλυσίδες ἀποκωδίκωσης ἢ ἀπεδαφικοποίησης τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, καθὼς καί ἀπὸ ὀλόκληρο τό

⁵¹ L. – F. Céline, στὸ *L' Herne*, τεῦχος 3, σ. 171.

κατασταλτικό σύστημα που συναντούμε στις απαγορεύσεις των άγριων, στον νόμο των βαρβάρων και στα δικαιώματα της αντιπαραγωγής. Και όμως, αντί ή διαφορά αυτή τρόπου λειτουργίας να γίνεται φανερή και να βαθαίνει, μειώνεται, αντίθετα, στο κατώτατο όριο, γιατί ή επιθυμητική παραγωγή ως άπλοτο όριο, παραμένει όριο εξωτερικό, ή άχρησιμοποίητο ως όριο έσωτερικευμένο και μετατοπισμένο, και έτσι οι μηχανές της επιθυμίας λειτουργούν μέσα από τό όριό τους, στο πλαίσιο του κοινωνικού σώματος και των κωδίκων του. Γι' αυτό και οι πρωτόγονοι κώδικες, ακόμα και οι τυραννικές επικωδικώσεις μαρτυρούν μίαν πολυσημία που τους πλησιάζει λειτουργικά προς την άλυσίδα άποκωδίκωσης της επιθυμίας: τά τμήματα των επιθυμητικών μηχανών λειτουργούν μέσα στα ίδια γρανάξια της κοινωνικής μηχανής, οι ροές της επιθυμίας μπαίνουν και βγαίνουν δοηθούμενες από τους κώδικες που δέν παύουν να ενημερώνουν ταυτόχρονα τό πρότυπο και την έμπειρία του θανάτου, όπως αυτά έχουν διαμορφωθεί μέσα στην ένότητα του κοινωνικού-επιθυμητικού μηχανισμού. Και τόσο πιο αδύναμο θά είναι τό ένστικτο του θανάτου, όσο τό πρότυπο και ή έμπειρία θά έχουν καλύτερα κωδικωθεί σ' ένα κύκλωμα που δέν παύει να ένοφθαλμίζει τις επιθυμητικές μηχανές στην κοινωνική μηχανή και να έμφυτεύει την κοινωνική μηχανή μέσα στις επιθυμητικές μηχανές. 'Ο θάνατος έρχεται τόσο περισσότερο από τά έξω, όσο πιο πολύ έχει κωδικωθεί από τά μέσα. Κι αυτό ίσχύει πριν απ' όλα για τό σύστημα της σκληρότητας, όπου ο θάνατος άνήκει στον πρωτόγονο μηχανισμό της υπεραξίας, όπως και στην κίνηση των πεπερασμένων όγκων όφειλης. 'Αλλά ακόμα και στο σύστημα της τυραννικής τρομοκρατίας, όπου ή όφειλή γίνεται άτέρμονη και όπου ο θάνατος έξουθενώνεται σέ σημείο που τείνει να μετατραπεί σέ *λανθάνον* ένστικτο, παραμένει πάντα κάποιον πρότυπο για τόν επικωδικωμένο νόμο, και κάποια έμπειρία για τά επικωδικωμένα ύποκειμενα, ενώ ταυτόχρονα ή αντιπαραγωγή μένει χώρια ως ή μερίδα του "Αρχοντα.

Στόν καπιταλισμό τά πράγματα είναι πολύ διαφορετικά. 'Ακριβώς επειδή οι ροές του κεφαλαίου είναι ροές άποκωδικωμένες και άπεδαφικοποιημένες – ακριβώς επειδή ή ύποκειμενική ουσία της παραγωγής φανερώνεται στον καπιταλισμό –, ακριβώς επειδή τό όριο γίνεται έσωτερικό στον καπιταλισμό, που δέν παύει να τό αναπαράγει και να τό χρησιμοποιεί σαν έσωτερικευμένο και μετατοπισμένο όριο –, ή ταυτότητα φύσης αναφαιίνεται ή ίδια ανάμεσα στην κοινωνική παραγωγή και την επιθυμητική παραγωγή. 'Αλλά και αντίθετα: αντί ή ταυτότητα φύσης να εϋνοεί μιά συγγένεια τρόπου λειτουργίας ανάμεσα στις δύο παραγωγές, αυξάνει καταστροφικά τή διαφορά τρόπου λειτουργίας, στήνει ένα μηχανισμό καταστολής που δέν θά μπορούσαν να μάς κάνουν να τόν διανοηθούμε ούτε οι άγριοι ούτε οι δάρβαροι. Κι αυτό, επειδή τήν ώρα που γκρεμίζονται μεγάλες άντικειμενικότητες, οι άποκωδικωμέ-

νες και άπεδαφικοποιημένες ροές του καπιταλισμού, όχι μονάχα δέν ξαναρχίζουν αλλά πέφτουν άμέσως σέ μίαν άξιοματική δίχως κώδικα που τις άνάγει στο σύμπαν της ύποκειμενικής αναπαράστασης. Ρόλος όμως του σύμπαντος αυτού είναι να διαιρεί τήν ύποκειμενική ουσία (ταυτότητα φύσης) σέ δύο λειτουργίες: στη λειτουργία της άλλοτριωμένης άφηρημένης εργασίας, μέσα στην άτομική ιδιοκτησία που αναπαράγει τά άδιάκοπα διευρυνόμενα έσωτερικά όρια και στη λειτουργία της άφηρημένης επιθυμίας, της άλλοτριώσης μέσα στην ιδιωτικοποιημένη οικογένεια που μετατοπίζει τά άδιάκοπα περιοριζόμενα έσωτερικευμένα όρια. Πρόκειται για τή διπλή άλλοτριώση εργασία-επιθυμία που ακατάπαυστα μεγαλώνει τή διαφορά του τρόπου λειτουργίας μέσα στην ταυτότητα φύσης. "Όταν ο θάνατος άποκωδικώνεται, χάνει τή σχέση του με κάθε πρότυπο και κάθε έμπειρία, και γίνεται ένστικτο, δηλαδή διασκορπίζεται στο ένύπαρκτο σύστημα, όπου ή κάθε πράξη παραγωγής είναι άξεδιάλυτα μπλεγμένη με τή δύναμη αντι-παραγωγής, τό κεφάλαιο. 'Εκεί όπου οι κώδικες διαλύονται, τό ένστικτο του θανάτου κυριεύει τόν κατασταλτικό μηχανισμό και αρχικά να καθοδηγεί τήν κυκλοφορία της λίμπιντο. Νεκρική άξιοματική. Θά νόμιζε κανείς πως πρόκειται για άποδεσμευμένες επιθυμίες, ενώ πρόκειται για επιθυμίες που, σαν πτώματα, τρέφονται με εικόνες. Δέν επιθυμεί κανείς τόν θάνατο, αυτό όμως που επιθυμεί είναι νεκρό, ήδη νεκρό: εικόνες. Τό καθετί εργάζεται μέσα στον θάνατο, τό καθετί επιθυμεί για τόν θάνατο. 'Ο καπιταλισμός δέν έχει, σ' αλήθεια, τίποτε να άνακτήσει· ή καλύτερα, οι δυνάμεις του άνάκτησης συνυπάρχουν τις περισσότερες φορές μ' αυτό που πρέπει να άνακτηθεί, και μάλιστα προϋπάρχουν. (Πόσες έπαναστατικές ομάδες είναι κιόλας έτοιμες, σαν έπαναστατικές ομάδες, για μίαν άνάκτηση – που όμως θά γίνει μόνο μελλοντικά – και διαμορφώνουν μιά συσκευή για άπορρόφηση της υπεραξίας, που δέν έχει καν παραχθεί ακόμα, πράγμα που τους δίνει ακριβώς μιά φαινομενικά έπαναστατική τοποθέτηση). Σ' έναν τέτοιο κόσμο, δέν ύπάρχει ούτε μιά τέτοια ζωντανή επιθυμία που να μίν ήταν άρκετή για να τινάξει στον άέρα ολόκληρο τό σύστημα, ή για να προκαλέσει τή διαφυγή του από μίαν οποιαδήποτε άκρη, όπου τά πάντα, τελικά, θά ακολουθοϋσαν και θά καταδαρθρόνονταν – ζήτημα συστήματος.

Και να οι επιθυμητικές μηχανές – με τά τρία τους εξαρτήματα: τά εργαζόμενα εξαρτήματα, τόν άκίνητο κινητήρα, τό προσείμμενο έξάρτημα – τις τρεις τους ενέργειες: Λίμπιντο, Numen, Voluptas – τις τρεις τους συνθέσεις: τις συνθετικές συνθέσεις επιμέρους άντικειμένων και ροών, τις διαζευκτικές συνθέσεις από μοναδικότητες και άλυσιδες, τις συζευκτικές από εντάσεις και γίγνεσθαι. 'Ο σχιζο-άναλυτής δέν είναι διεργμηνέας ούτε και σκηνοθέτης, είναι μηχανουργός, μικρο-μηχανουργός. Δέν ύπάρχουν στο άσυνείδητο άνασκαφές ούτε και άρχαιολογία,

δέν υπάρχουν αγάλματα: υπάρχουν μόνο πέτρες για πιπίλισμα, αλλά Beckett, και άλλα μηχανογενή στοιχεία απεδαφικοποιημένων συνόλων. Έκείνο που πρέπει να ανακαλύψουμε, είναι οι επιθυμητικές μηχανές του καθενός, τό πώς λειτουργούν, μέ ποιές συνθέσεις, ποιά αφηγήματα, ποιές συστατικές αφλογιστίες, μέ ποιές ροές, ποιές άλυσίδες, ποιά γίγνεσθαι στήν κάθε περίπτωση. Καί γι' αυτόν τό λόγο, τούτο τό θετικό έργο τής σχιζο-ανάλυσης δέν είναι δυνατό νά διαχωριστεί από τίσ άπαραίτητες καταστροφές, από τήν καταστροφή τών γραμμομοριακών συνόλων, τών δομών και παραστάσεων, πού έμποδίζουν τή λειτουργία τής μηχανής. Δέν είναι εύκολο νά ανακαλύψει κανείς τά μόρια, ακόμα και τό γιγαντιαίο μόριο, τούς δρόμους τους, τίσ ζώνες παρουσίας τους και τίσ δικές τους συνθέσεις, μέσα στους τεράστιους σωρούς πού κατακλύζουν τό προσυνείδητο και πού όρίζουν εκπροσώπους των στό ίδιο τό άσυνείδητο, άκινητοποιώντας τίσ μηχανές, δουδαίνοντάς τες, γλιτζιάζοντάς τες, σαμποτάροντάς τες, σφηνώνοντάς τες, καρφώνοντάς τες. Αυτό πού μετράει δέν είναι οι γραμμές πίεσης τού άσυνείδητου, είναι, αντίθετα, οι γραμμές διαφυγής του. Δέν είναι τό άσυνείδητο πού πιέζει τή συνείδηση, είναι ή συνείδηση πού πιέζει και στραγγαλίζει τό άσυνείδητο για νά τό έμποδίσει νά διαφύγει. "Όσο για τό άσυνείδητο, μοιάζει μέ τό πλατωνικό «έναντίον» τή στιγμή πού προσεγγίζει τό «έναντίον» του: φεύγει ή αφανίζεται. Έκείνο πού, από τήν άρχή προσπαθήσαμε νά δείξουμε, είναι τό πώς οι παραγωγές και τά μορφώματα τού άσυνείδητου, όχι μονάχα άπωθούνται από μία δύναμη άπώθησης πού κάνει συμβιβασμούς μαζί τους, αλλά συγκαλύπτονται άληθινά από άντιμορφώματα πού εκφυλίζουν τό ίδιο τό άσυνείδητο, και τού επιβάλλουν αιτιασμούς, κατανοήσεις, εκφράσεις πού δέν έχουν πιά καμιά σχέση μέ τήν πραγματική του λειτουργία: παράδειγμα, όλα τά αγάλματα, οι οιδιπόδειες εικόνες, οι φανταστικές σκηνοθεσίες, ή συμβολική τού ευνουχισμού, ή διάχυση τού ένστίκτου τού θανάτου, οι διεστραμμένες επανεδαφικοποιήσεις. Έτσι, δέν μπορούμε ποτέ – όπως σέ μίαν έρμηγεία – νά καταλάβουμε τόν πάσχοντα από άπωθημένα μέσα από τήν – και μέσα στήν – άπώθηση, γιατί ό ίδιος δέν παύει νά παρεμβάλλει άδιάκοπα μίαν ψεύτικη εικόνα αυτού πού άπωθεί: παράλογες και υπερβατικές χρήσεις σύνθέσεων πού θεωρούν πώς τό άσυνείδητο δέν μπορεί πιά νά λειτουργήσει σύμφωνα μέ τίσ δικές του συστατικές μηχανές, αλλά μονάχα νά «παραστήσει» αυτό πού κάποια κατασταλτική συσκευή τού όρίζει νά παραστήσει. Η ίδια πιά ή μορφή τής έρμηγείας άποδειγνύεται άνίκανη νά φτάσει ως τό άσυνείδητο, άφού ή ίδια προκαλεί τίσ αναλφεικτες άυταπάτες (άκόμα και τή δομή και τό σημαίνον), πού μ' αυτές ή συνείδηση σχηματίζει για τό άσυνείδητο μίαν ιδέα σύμφωνη μέ τίσ επιθυμίες τής – είμαστε άκόμα εύσεβείς, ή ψυχανάλυση έχει μείνει στό προ-κριτικό στάδιο.

Και, δίχως άλλο, οι άυταπάτες αυτές δέν θά μπορούσαν ποτέ νά πιάσουν, άν δέν τίσ βοηθούσε μία σύμπτωση και ένα στήριγμα μέσα στό ίδιο τό άσυνείδητο πού νά εξασφαλίζουν τό «πιάσιμο». Είδαμε παραπάνω πού είναι αυτό τό στήριγμα: πρόκειται για τήν πρωταρχική άπώθηση, όπως αυτή άσκειται από τό δίχως όργανα σώμα τή στιγμή τής άπωσης, μέσα στή μοριακή επιθυμητική παραγωγή. Χωρίς τήν πρωταρχική αυτήν άπώθηση, δέν θά μπορούσε ποτέ μία καθαυτό άπώθηση νά μεταβιβαστεί στό άσυνείδητο από τίσ γραμμομοριακές δυνάμεις και νά συντρίψει τήν επιθυμητική παραγωγή. Η καθαυτό άπώθηση έπωφελείται εδώ από μίαν ευκαιρία, πού χωρίς αυτήν δέν θά μπορούσε ποτέ νά παρεμβληθεί στόν μηχανισμό τής επιθυμίας⁵². Σέ αντίθεση μέ τήν ψυχανάλυση, πού πέφτει μόνη τής στήν παγίδα, συμπαρασύροντας και παγιδεύοντας τήν επιθυμία, ή σχιζο-ανάλυση ακολουθεί τίσ γραμμές φυγής και τίσ μηχανογενείς ένδείξεις πού όδηγούν στίς επιθυμητικές μηχανές. "Αν τό βασικό στοιχείο τού καταστροφικού έργου, είναι νά έξουδετερώνει τήν οιδιπόδεια παγίδα τής καθαυτό άπώθησης, καθώς και όλες τίσ έξαρτήσεις τής, κάθε φορά μέ τρόπο κατάλληλο για τήν «περίπτωση», τό βασικό τού άρχικού θετικού έργου τής σχιζο-ανάλυσης, είναι νά εξασφαλίσει τή μηχανογενή μετατροπή τής πρωταρχικής άπώθησης – κι εδώ πάλι μέ μεταβλητό και κατάλληλο τρόπο. Δηλαδή: νά διαλύσει τό «μπλοκάρισμα» ή τή σύμπτωση όπου στηρίζεται ή καθαυτό άπώθηση, νά μετατρέψει τή φαινομενική αντίθεση τής άπωσης (σώμα δίχως όργανα-μηχανές-επιμέρους άντικείμενα) σέ όρο πραγματικής λειτουργίας, νά εξασφαλίσει τή λειτουργία αυτή μέσα στίς μορφές τής έλξης και τής παραγωγής έντάσεων, και έτσι νά ένσωματώσει τίσ «αφλογιστίες» στό σύστημα έλξης, καθώς και νά καλύψει τόν βαθμό μηδέν μέσα στίς παραγόμενες έντάσεις, και μέ τόν τρόπο αυτό νά ξαναβάλει μπρός τίσ επιθυμητικές μηχανές. Αυτό είναι τό κεντρικό και πολύ ευαίσθητο σημείο πού στή σχιζο-ανάλυση άντιστοιχεί μέ τή συναισθηματική μεταβίβαση (νά διασκορπίσει, νά σχιζοφρενίσει τή διεστραμμένη συναισθηματική μεταβίβαση τής ψυχανάλυσης).

*
* *

Δέν πρέπει όμως ή διαφορά τρόπου λειτουργίας νά μās κάνει νά ξεχνάμε και τήν ταυτότητα φύσης. Βασικά, υπάρχουν δυό πόλοι: άν όμως πρέπει νά τούς παρουσιάσουμε σάν δυαδικότητα τών γραμμομοριακών σχηματισμών και τών μοριακών σχηματισμών, δέν μπορούμε νά περιοριστούμε στήν παρουσίασή τους μέ τή μορφή αυτή, άφού ό κάθε μοριακός

⁵² Βλ. πιο πάνω, κεφ. 2, 7.

σχηματισμός είναι ο ίδιος μιά επένδυση γραμμομοριακού σχηματισμού. Έπιθυμητικές μηχανές δεν υπάρχουν ξεχωριστά από τις κοινωνικές μηχανές, που αυτές οι ίδιες τις σχηματίζουν σε μεγάλη κλίμακα· ούτε και υπάρχουν κοινωνικές μηχανές χωρίς επιθυμητικές μηχανές, που βρίσκονται μέσα τους σε μικρή κλίμακα. Έτσι, οι μοριακές άλυσίδες συλλαμβάνουν και αναπαράγουν ολόκληρα συγκροτήματα από γραμμομοριακούς κώδικες ή γραμμομοριακές αξιωματικές, και τά τέτοια συγκροτήματα περιέχουν πάντα ή σφραγίζουν μέσα τους τμήματα μοριακής άλυσίδας. Μιά σειρά επιθυμίας προεκτείνεται από μιά κοινωνική σειρά, ή μιά κοινωνική μηχανή έχει μέσα στά γρανάζια της τμήματα επιθυμητικών μηχανών. Οι επιθυμητικές μικρο-πολλαπλότητες είναι τόσο συλλογικές όσο και τά μεγάλα κοινωνικά σύνολα, κυριολεκτικά άξεχώριστες απ' αυτά, και αποτελούν μιά και μόνη παραγωγή. Από την άποψη αυτή, ή δυαδικότητα των πόλων περνά όχι τόσο ανάμεσα στο γραμμομοριακό και τό μοριακό, όσο στο έσωτερικό των γραμμομοριακών κοινωνικών επενδύσεων, αφού *όπωςδήποτε* τά μοριακά μορφώματα αποτελούν τέτοιες επενδύσεις. Γι' αυτό και αναγκαστικά ή όρολογία μας είναι τώρα διαφορετική αναφορικά με τούς δύο πόλους. Άλλες φορές αντίθετου με τό γραμμομοριακό στο μοριακό, ως παρανοϊκές, σημαίνουσες και δομημένες γραμμές ενσωμάτωσης από τή μιά μεριά, και σχιζοφρενικές, μηχανογενείς και διασκορπισμένες γραμμές φυγής από τήν άλλη· ή ακόμα, σάν σχεδιάγραμμα διεστραμμένων επανεδαφικοποιήσεων από τή μιά, και κίνηση των σχιζοφρενικών άπεδαφικοποιήσεων από τήν άλλη. Και άλλες φορές, αντίθετα, τούς αντίτασσαμε τόν έναν στον άλλο, σάν δύο μεγάλα είδη επίσης κοινωνικών επενδύσεων, τό ένα μόνιμο και άμφιμονοσημαίνον, με τάση αντιδραστική ή φασιστική, τό άλλο νομαδικό και πολυσήμαντο, με τάση επαναστατική. Πράγματι, στή σχιζοειδή δήλωση: «'Ανήκω αίώνια στήν κατώτερη φυλή», «Είμαι ζώο, είμαι νέγρος», «Είμαστε όλοι μας γερμανοεβραίοι», τό ιστορικο-κοινωνικό πεδίο έχει επενδυθεί σε ίσο βαθμό όπως και στήν παρανοϊκή φόρμουλα: «Είμαι δικός σας και, μ' όλο που είμαι από τόν τόπο μου, είμαι καθαρόαιμος όριος, ανήκω για πάντα στήν άνώτερη φυλή...». Κι ανάμεσα στίς διάφορες διατυπώσεις, υπάρχουν όλες οι δυνατές διακυμάνσεις, από τήν άποψη τής άσυνειδητης λιμπιντικης επένδυσης. Πώς είναι δυνατό; Πώς ή σχιζοφρενική φυγή, με τή μοριακή της διασκορπισση, μπορεί να επενδύσει με τόση δύναμη και τόση άποφασιστικότητα όσο και ή άλλη; Και γιατί να υπάρχουν δύο τύποι κοινωνικής επένδυσης που ν' αντιστοιχούν στους δύο πόλους; Αυτό συμβαίνει γιατί παντού υπάρχουν τό γραμμομοριακό και τό μοριακό: ή διάζευξη τους είναι σχέση έγκλεισμένης διάζευξης, που ποικίλλει μόνο ανάλογα με τίς δύο όψεις τής ύπαγωγής – αν δηλαδή τά μοριακά φαινόμενα υπάγονται στα μεγάλα σύνολα ή αν συμβαίνει τό αντίστροφο. Στόν ένα από τούς πόλους, τά μεγάλα σύν-

ολα, οι μεγάλοι άγελαίοι σχηματισμοί, δεν μπορούν να έμποδίσουν τή διαφυγή που τούς παρασύρει, και αντίτάσσουν τήν παρανοϊκή επένδυση μόνο σάν «φυγή μπροστά στή φυγή». Άλλά, στον άλλο πόλο, ή ίδια ή σχιζοφρενική φυγή δεν συνίσταται μόνο στο ν' άπομακρύνεσαι από τό κοινωνικό, στο να ζεις στο περιθώριο: προκαλεί τή φυγή του κοινωνικού μέσα από τίς πολλαπλές ρωγμές που τό ροκανίζουν και τό διατρυπάνε – πάντα σε άμεση σχέση μαζί του – τοποθετώντας παντού μοριακές φορτίσεις που θά ανατινάξουν αυτό που πρέπει να ανατιναχτεί, θά ρίξουν αυτό που πρέπει να πέσει, θά φυγαδέψουν αυτό που πρέπει να φύγει, εξασφαλίζοντας στήν κάθε περίπτωση τή μετατροπή τής σχιζοφρενείας ως διαδικασία σε πραγματικά επαναστατική δύναμη. Γιατί, τί άλλο είναι ό σχιζοφρενικός, παρά κάποιος που δεν μπορεί πιά να τά ύποφέρει «όλα αυτά» – τό χρέμα, τό χρηματιστήριο, τίς δυνάμεις του θανάτου – όπως έλεγε ό Nijinsky – άξίες, ήθικες, πατρίδες και άτομικές δεβαιότητες; Άνάμεσα στον σχιζοφρενικό και τόν επαναστάτη υπάρχει μονάχα ή διαφορά εκείνου που τρέπεται σε φυγή, και εκείνου που τρέπει σε φυγή αυτό που άποφεύγει, τρυπώντας ένα θρωμερό σωλήνα, προκαλώντας έναν κατακλυσμό, ελευθερώνοντας μιά ροή, διατέμνοντας μιά σχέση. Ό σχιζοφρενικός δεν είναι επαναστάτης, αλλά ή σχιζοφρενική διαδικασία (που ό σχιζοφρενικός είναι μονάχα ή διακοπή της, ή ή συνέχισή της στο κενό) είναι τό δυναμικό τής επανάστασης. Σ' εκείνους που ίσχυρίζονται ότι ή φυγή δεν είναι γενναία πράξη, απαντούμε: ποιά πράξη δεν είναι φυγή και ταυτόχρονα κοινωνική επένδυση; Δεν υπάρχει έκλογή, παρά ανάμεσα σε δύο πόλους, τήν παρανοϊκή άντιφυγή που κινεί τίς κομφομιστικές, αντιδραστικές και φασιστίζουσες επενδύσεις, και τή σχιζοφρενική φυγή που μπορεί να μετατραπεί σε επαναστατική επένδυση. Ό Blanchot, σ' ένα άξιοθαύμαστο κείμενό του, λέει για τήν επαναστατική αυτή φυγή, τήν πρώτη αυτή που πρέπει κανείς να τή σκέφτεται και να τή χειρίζεται σάν κάτι τό άπόλυτα θετικό: «Τί είναι αυτή ή φυγή; Η λέξη βέβαια χτυπά πολύ άσχημα. Γενναιότητα θά πεί μολαταύτα να προτιμάς τή φυγή, παρά μιά ζωή ήρεμη και ύποκριτική σε ψεύτικα καταφύγια. Οι άξίες, οι ήθικες, οι πατρίδες, οι θρησκείες, οι άτομικές δεβαιότητες, που ή ματαιοδοξία και ή αυταρέσκεια μās χαρίζουν πλουσιοπάροχα, έχουν ισάριθμους άπατηλούς τόπους διαμονής που ό κόσμος τακτοποιεί για εκείνους που πιστεύουν ότι μπορούν να στέκονται όρθιοι και σε στάση άνάπαυσης ανάμεσα στα σταθερά πράγματα. Δεν βλέπουν τόν πελώριο όλεθρο που τούς περιμένει, δεν έχουν άυτογνωσία, καθώς προχωρούν με τό μονότονο βουητό του όλοένα και πιο γρήγορου θηματισμού τους, παρασύρόμενοι άπρόσωπα από μάν τεράστια άκίνητη κίνηση. Φυγή μπροστά στή φυγή. [Άς πάρουμε έναν απ' αυτούς τούς ανθρώπους] που, όταν τούς άποκαλύπτεται ή μυστηριώδης άκυβερνησία, δεν μπορούν πιά να ζήσουν στον άπατηλό αυτό κόσμο. Ό άνθρωπος μας προσ-

παθει στην αρχή να οικειωθεί αυτή την κίνηση. Θά ήθελε να απομακρυνθεί προσωπικά. Ζεί στο περιθώριο... [‘Αλλά] ίσως αυτό να είναι η πτώση: τό ότι δέν είναι πιά μιά προσωπική μοίρα, αλλά ή τύχη του καθενός πού ταυτίζεται μέ τή μοίρα όλων»⁵³. ‘Από τήν άποψη αυτή, ή πρώτη θέση τής σχιζο-άνάλυσης είναι ότι ή κάθε επένδυση είναι κοινωνική, και όπωσδήποτε αναφέρεται σ’ ένα ιστορικο-κοινωνικό πεδίο.

‘Ας υπενθυμίσουμε εδώ τά γενικά γνωρίσματα ενός γραμμομοριακού σχηματισμού ή ενός άγγελαιού σχηματισμού. Οί σχηματισμοί αυτοί έκτελούν μιάν ένοποίηση, μιάν άθροιση τών μοριακών δυνάμεων, διαμέσου τής στατιστικής συσσώρευσης πού διέπεται από τόν νόμο τών μεγάλων άριθμών. ‘Η ένότητα αυτή μπορεί νά είναι βιολογική ένότητα ενός είδους (species) ή δομική ένότητα ενός κοινωνικού σώματος: ένας οργανισμός, κοινωνικός είτε βιολογικός, άποτελεί μιά σύνθεση ως ένα όλον, ως ένα όλικό ή πλήριο αντικείμενο. Σέ σχέση μέ τήν καινούρια αυτήν τάξη τών πραγμάτων, τά επιμέρους αντικείμενα μοριακής τάξης εμφανίζονται σάν έλλειψη, ενώ ταυτόχρονα τό ίδιο τό όλον λείπει από τά επιμέρους αντικείμενα. ‘Ετσι, ή επιθυμία «συγκολλάται» μέ τήν έλλειψη. Οί χιλιεστού τομές-ροές πού όρίζουν τή θετική διασκόρπιση μέσα σέ μιά μοριακή πολλαπλότητα, στρέφονται σέ κενोटόπια έλλειψης, πού πραγματοποιούν τή συγκόλληση αυτή μέσα σ’ ένα στατιστικό σύνολο γραμμομοριακής τάξης. ‘Ο Freud έδειχνε σχετικά πώς γίνεται τό πέρασμα από τίς ψυχωτικές πολλαπλότητες τής διασκόρπισης – τίς βασισμένες στίς τομές ή σχίσεις – σέ καθολικά προσδιορισμένα μεγάλα κενोटόπια του τύπου νεύρωσης και ευνουχισμού: ό νευρωτικός έχει ανάγκη από ένα όλικό αντικείμενο, πού σέ σχέση μ’ αυτό τά επιμέρους αντικείμενα μπορούν νά προσδιοριστούν σάν έλλειψη – και αντίστροφα⁵⁴. Γενικότερα όμως αυτό πού οργανώνει τήν έλλειψη σέ μεγάλη κλίμακα, είναι ή στατιστική μεταμόρφωση τής μοριακής πολλαπλότητας σέ γραμμομοριακό σύνολο. Μιά τέτοια όργάνωση άνήκει βασικά στον βιολογικό ή κοινωνικό οργανισμό, στο είδος ή τό κοινωνικό σώμα. Δέν υπάρχει κοινωνία πού νά μή ρυθμίζει τήν έλλειψη στους κόλπους της, μέ διάφορα μέσα πού τής ταιριάζουν (τά μέσα αυτά δέν είναι τά ίδια, λογουχάρη, σέ μιά κοινωνία τυραννικού τύπου και σέ μιά καπιταλιστική κοινωνία, όπου ή οικονομία τής αγοράς τά άνυψώνει σέ βαθμό τελειότητας άγνωστο ως τότε). ‘Η συγκόλληση τής επιθυμίας μέ τήν έλλειψη, είναι άκριβώς αυτό πού δίνει στην επιθυμία στόχους, σκοπούς ή συλλογικές και προσωπικές προθέσεις – ενώ άν

⁵³ Maurice Blanchot, *L'Amitté*, Gallimard, 1971, σ. 232-233.

⁵⁴ Βλ. Freud «L'Inconscient», 1915, στο *Métapsychologie*, γαλλ. μετάφρ. Gallimard, σ. 152-154: Οί δύο χρήσεις τής κάλτσας, ό ένας ψυχωτικός, πού τή χειρίζεται ως μοριακή πολλαπλότητα πόντων, και ό άλλος, νευρωτικός, πού τή χειρίζεται ως όλικό αντικείμενο και γραμμομοριακή έλλειψη.

πάρουμε τήν επιθυμία στην πραγματική σειρά τής παραγωγής της, μās παρουσιάζεται σάν μοριακό φαινόμενο χωρίς σκοπό και πρόθεση. Γι’ αυτό και δέν πρέπει νά δεχτούμε πώς ή στατιστική συσσώρευση είναι άποτέλεσμα τύχης, ένα τυχαίο άποτέλεσμα. ‘Αντίθετα, είναι καρπός μιάς επιλογής πού γίνεται ανάμεσα στα στοιχεία τής τύχης. ‘Όταν ό Nietzsche λέει ότι ή επιλογή γίνεται τίς πιά πολλές φορές πρός *οφελος των μεγάλων άριθμών*, διαισθάνεται κάτι τό βασικό πού θά επηρεάσει όλόκληρη τή σύγχρονη σκέψη. Γιατί έννοεί ότι οι μεγάλοι άριθμοί ή τά μεγάλα σύνολα δέν προϋπάρχουν από μιάν επιλεκτική ώθηση, πού θά φανέρωνε μοναδικές σειρές, αλλά ότι, έντελώς αντίθετα, γεννιούνται από τήν επιλεκτική ώθηση πού συντριβεί, εξαφανίζει ή ρυθμίζει τίς μοναδικότητες. Δέν είναι ή επιλογή πού προϋποθέτει τό πρωταρχικό άγγελαιο, αλλά τό άγγελαιο πού προϋποθέτει τήν επιλογή, και πού γεννιέται άπ’ αυτήν. ‘Η «κουλούρα» ως διαδικασία επιλεκτική σημαδέματος ή έγγραφής, έννοεί τούς μεγάλους άριθμούς και τούς έννοι. Γι’ αυτό και ή στατιστική δέν είναι λειτουργική αλλά δομική, και αναφέρεται σέ άλυσίδες φαινομένων πού είναι κατά μεγάλο μέρος έξαρτημένες κιάλας από τήν επιλογή (άλυσίδες του Μαρκόφ). Αυτό παρατηρείται ακόμα και στον γενετικό κώδικα. Μ’ άλλα λόγια, τά άγγελαία δέν είναι ποτέ τυχαία – παραέμπουν σέ χαρακτηριστικές μορφές πού τά παράγουν μέ δημιουργική επιλογή. ‘Η σειρά δέν είναι: άγγελαιο → επιλογή, αλλά αντίθετα, μοριακή πολλαπλότητα → άγγελαίες μορφές πού ενεργοούν τήν επιλογή → γραμμομοριακά ή άγγελαία σύνολα πού άπορρέουν άπ’ αυτήν.

‘Αλλά ποιές είναι αυτές οι χαρακτηρισμένες μορφές – αυτά τά «μορφώματα κυριαρχίας», όπως έλεγε ό Nietzsche – πού χρησιμεύουν, σάν όλόκληρώνουσες ένοποιητικές και σημαίνουσες αντικειμενικότητες, για νά καθορίσουν τίς όργανώσεις, τίς έλλείψεις και τούς σκοπούς; Είναι τά συμπαγή σώματα, πού καθορίζουν τούς διάφορους τρόπους ύπαρξης του κοινωνικού σώματος – σωστά βαρεία σύνολα τής γής, του τυράννου, του κεφαλαίου. Συμπαγή σώματα ή ντυμένες ύλες, πού διαχωρίζονται από τό συμπαγές δίχως όργανα σώμα ή τή γυμνή ύλη τής μοριακής επιθυμητικής παραγωγής. ‘Από πού όμως προέχονται αυτές οι μορφές *ισχύος*; ‘Ολοφάνερο είναι ότι δέν εξηγούνται από κανένα στόχο, κανένα σκοπό, άφού οι ίδιες όρίζουν τούς σκοπούς και τούς στόχους. ‘Η μορφή ή ποιότητα του ενός ή του άλλου κοινωνικού σώματος, σώμα τής γής, σώμα του τυράννου, σώμα του κεφαλαίου-χρήματος, έξαρτιέται από μιάν κατάσταση ή από ένα βαθμό έντατικής άνάπτυξης τών παραγωγικών δυνάμεων, καθόσον αυτές καθορίζουν έναν άνθρωπο-φύση, άνεξάρτητο από όλους τούς κοινωνικούς σχηματισμούς, ή μάλλον κοινό σέ όλους τούς κοινωνικούς σχηματισμούς (πράγμα πού οι μαρξιστές άποκαλούν «προϋποθέσεις τής χρήσιμης εργασίας»). ‘Η μορφή ή ποιότητα του κοινωνικού σώματος παράγεται λοιπόν ή ίδια, αλλά σάν τό άγέν-

νητο, δηλαδή σάν ή φυσική ή θείκη προϋπόθεση τής αντίστοιχης παραγωγής στόν ένα ή στόν άλλο βαθμό, και δίνει στήν παραγωγή αὐτή μιὰ φαινομενική δομική ενότητα, καθώς και φαινομενικούς σκοπούς, στρέφεται σ' αὐτήν, οἰκειοποιείται τίς δυνάμεις τῆς, καθορίζοντας τίς ἐπιλογές, τίς συσσωρεύσεις, τίς ἔλξεις, πού ἀπό μόνες τους δέν θά εἶχαν κοινωνικό χαρακτήρα. Καί ἀκριβῶς μέ τήν ἔννοια αὐτή, ἡ κοινωνική παραγωγή εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή μέσα σέ καθορισμένες συνθήκες. Οἱ καθορισμένες αὐτές συνθήκες εἶναι ἐπομένως οἱ μορφές τοῦ ἀγελαίου ὡς κοινωνικοῦ σώματος ἢ συμπαγοῦς σώματος, και κάτω ἀπό τήν ἐπίδρασή τους οἱ μοριακοί σχηματισμοί συγκροτοῦν γραμμομοριακά σύνολα.

Μποροῦμε τώρα νά διασαφηνίσουμε τή δεύτερη θέση τῆς σχιζο-ἀνάλυσης: πρέπει νά ξεχωρίσουμε μέσα στίς κοινωνικές ἐπενδύσεις, τήν ἀσυνείδητη λιμπιντινική ἐπένδυση τῆς ομάδας ἢ τῆς ἐπιθυμίας, και τήν προ-συνείδητη ἐπένδυση τῆς κοινωνικῆς τάξης ἢ τοῦ συμφέροντος. Ἡ τελευταία εἶναι ἕνας ἀπό τούς κυριότερους κοινωνικούς σκοπούς, και ἀφορᾷ τόν συλλογικό ὄργανισμό και τά συλλογικά ὄργανα, μαζί και τά ρυθμισμένα νενοτόπια ἔλλειψης. Ἡ κάθε κοινωνική τάξη καθορίζεται ἀπό ἕνα σύστημα συνθέσεων, ἀπό ὀλικές συνδέσεις, ἀποκλειστικές διαζεύξεις, ὑπολειμματικές συζεύξεις, πού ὄλες τους χαρακτηρίζουν τό ἐξεταζόμενο σύνολο. Ἡ ὑπαγωγή σέ μιὰ κοινωνική τάξη ἐξυπονοεῖ κάποιο ρόλο στήν παραγωγή ἢ τήν ἀντιπαραγωγή, τή θέση στήν ἐγγραφή, τό μερίδιο πού ἀνήκει στόν καθένα. Τό προσυνείδητο συμφέρον τῆς τάξης παραπέμπει ἐπομένως στίς παρακρατήσεις τῶν ροῶν, στίς ἀποσπάσεις κωδίκων, στά ὑπολείματα ἢ ὑποκειμενικά εἰσοδήματα. Καί ἀπ' αὐτήν τήν ἀποψη, εἶναι ἀλήθειά ὅτι ἕνα σύνολο περιέχει στήν πράξη μιὰ και μόνη κοινωνική τάξη – αὐτήν πού ἔχει συμφέρον ἀπό ὀρισμένο καθεστῶς. Ἡ ἄλλη τάξη δέν μπορεῖ νά συγκροτηθεῖ παρά σάν ἀντιἐπένδυση, πού δημιουργεῖ τό ἴδιο τῆς τό συμφέρον σέ συνάρτηση μέ καινούριους κοινωνικούς σκοπούς, καινούρια ὄργανα και μέσα, καινούριες δυνατοότητες κοινωνικῶν συνθέσεων. Ἀπ' ὅπου και ἡ ἀναγκαιότητα νά ἀντιπροσωπεύεται ἡ ἄλλη τάξη ἀπό ἕναν κομματικό μηχανισμό πού ὀρίζει τούς σκοπούς αὐτούς και τά μέσα, και πραγματοποιεῖ στό πεδίο τοῦ προσυνείδητου μιάν ἐπαναστατική τομή (λογουχάρη τῆς λενινιστικῆς τομῆς). Στό πεδίο λοιπόν αὐτό τῶν προσυνείδητων ἐπενδύσεων τῆς τάξης ἢ τοῦ συμφέροντος, εὐκόλο εἶναι νά διακρίνει κανεῖς τί εἶναι ἀντιδραστικό, τί μεταρρυθμιστικό και τί ἐπαναστατικό. Ὅμως, ὁ ἀριθμός τῶν ἀνθρώπων πού ἔχουν συμφέροντα μ' αὐτήν τήν ἔννοια, εἶναι πάντα πιό περιορισμένος ἀπό τόν ἀριθμό ἐκείνων πού τό συμφέρον τους «ἔχει κιόλας ἱκανοποιηθεῖ» ἢ ἀντιπροσωπεύεται μέ κάποιο τρόπο: στήν πράξη ἢ κοινωνική τάξη εἶναι μικρότερη ἢ λιγότερο πλατεία ἀπό τή θεωρητικά προσδιορισμένη κοινωνική τάξη. Ἀπό ἐδῶ και οἱ ἀντιφάσεις πού ὑπάρ-

χουν μέσα στήν κυρίαρχη τάξη, δηλαδή στήν τάξη γενικά. Τοῦτο εἶναι ὀλοφάνερο στό καπιταλιστικό σύστημα, ὅπου λογουχάρη ἡ πρωταρχική συσσώρευση δέν μπορεῖ νά γίνεται παρά μονάχα πρῶς ὄφελος ἐνός περιορισμένου τμήματος τοῦ συνόλου τῆς κυρίαρχης τάξης⁵⁵. Ὅμως, τό ἴδιο πράγμα εἶναι ὀλοφάνερο και γιά τή Ρωσική ἐπανάσταση, μέ τή διαμόρφωση ἐνός κομματικοῦ μηχανισμοῦ.

Ὡστόσο, ἡ κατάσταση αὐτή δέν ἐξηγεῖ τό ἀκόλουθο πρόβλημα: γιατί πολλοί ἀπ' αὐτούς πού ἔχουν, ἢ πού θά ἔπρεπε νά ἔχουν κάποιο ἐπαναστατικό ἀντικειμενικό συμφέρον, διατηροῦν πάντα μιὰ προσυνείδητη ἐπένδυση ἀντιδραστικοῦ τύπου; και γιατί ὀρισμένοι ἄνθρωποι (ἀλλά αὐτό συμβαίνει πιό σπάνια), πού τό συμφέρον τους εἶναι ἀντικειμενικά ἀντιδραστικό, φτάνουν νά πραγματοποιοῦν μιὰ ἐπαναστατική προσυνείδητη ἐπένδυση; Μήπως στή μιὰ περίπτωση προκείται γιά κάποια δίψα δικαιοσύνης, γιά μιάν ὀρθή ἰδεολογική τοποθέτηση, μιὰ σωστή και δίκαιη ἀποψη; Καί στήν ἄλλη γιά μιὰ τύφλωση, καρπὸ δόλου ἢ ἰδεολογικοῦ φανατισμοῦ; Οἱ ἐπαναστάτες πολλές φορές ξεχνοῦν, ἢ δέν τούς ἀρέσει νά παραδεχτοῦν ὅτι θέλει και κάνει κανεῖς τήν ἐπανάσταση ἀπό ἐπιθυμία και ὄχι ἀπό καθήκον. Κι ἐδῶ, ὅπως κι ἄλλοῦ, ἡ ἔννοια ἰδεολογία εἶναι μιὰ μισητή ἔννοια, πού κρύβει τά πραγματικά προβλήματα, ὀργανωτικῆς πάντοτε φύσης. Ἄν ὁ Reich, τήν ὥρα πού ἔθετε τό πιό ριζικό ἐρώτημα: «Γιατί οἱ μάξες ἐπιθύμησαν τόν φασισμό;», περιορίστηκε ν' ἀπαντήσει μέ ἀναφορές στήν ἰδεολογία, στήν ὑποκειμενικότητα, στά ἄλλα κίνητρα, στήν ἀρνηση και στήν ἀναστολή, εἶναι γιατί ἔμενε δέσμιος παραγωγῶν ἔννοιῶν. Αὐτές τόν ἔκαναν νά παραγνωρίσει τήν ὕλιστική ψυχιατρική πού ὄνειρευόταν, τόν ἐμπόδισαν νά ἀντιληφθεῖ πῶς ἡ ἐπιθυμία ἀποτελοῦσε μέρος τῆς ὑποδομῆς, και τόν παγίδευσαν μέσα στήν δυαδικότητα τοῦ ἀντικειμενικοῦ και τοῦ ὑποκειμενικοῦ (και ἔτσι, ἡ ψυχανάλυση κατανοῦσε ἀνάλυση τοῦ ὑποκειμενικοῦ πού τό ὀριζε ἡ ἰδεολογία). Ὅμως τό καθετί εἶναι ἀντικειμενικό ἢ ὑποκειμενικό, κατά πῶς τό θέλουμε. Ἡ διάκριση δέν ὀρίσκεται ἐκεῖ: ἡ διάκριση πού πρέπει νά γίνει, περνᾷ μέσα ἀπό τήν ἴδια τήν ὀικονομική ὑποδομή και τίς ἐπενδύσεις τῆς. Ἡ λιμπιντινική ὀικονομία εἶναι τό ἴδιο ἀντικειμενική ὄσο και ἡ πολιτικῆ ὀικονομία, και ἡ πολιτικῆ τό ἴδιο ὑποκειμενική ὄσο και ἡ λιμπιντινική, μ' ὄλο πού ἀντιστοιχοῦν σέ δύο διαφορετικούς τρόπους ἐπένδυσης τῆς ἴδιας πραγματικότητας ὡς κοινωνικῆς πραγματικότητας. Ὑπάρχει μιὰ ἀσυνείδητη λιμπιντινική ἐπένδυση τῆς ἐπιθυμίας, πού δέν συμπίπτει κατανάγκη μέ τίς προσυνείδητες ἐπενδύσεις συμφέροντος, και

⁵⁵ Maurice Dobb, *Edudes sur le développement du capitalisme*, σ. 191: «Γιά ὀρισμένους λόγους, ἡ πλέρια ἀνθιση τοῦ βιομηχανικοῦ καπιταλισμοῦ ἀπαιτεῖ ὄχι μόνο τή μεταβίβαση τῶν περιουσιακῶν τίτλων σέ μιάν ἀστική τάξη ἀλλά και τή συγκέντρωση τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ πλοῦτου σέ μιάν πολὺ πιό στενή ὄμάδα».

πού εξηγεί με ποιόν τρόπο οι τελευταίες μπορούν να διαταραχθούν, να διαστραφούν, μέσα στην πιο «σκοτεινή όργάνωση», που βρίσκεται πίσω από κάθε ιδεολογία.

Ἡ λιμπιντινική ἐπένδυση δέν ἀφορᾶ τό σύστημα τῶν κοινωνικῶν συνθέσεων, ἀλλά τόν βαθμό ἀνάπτυξης τῶν δυνάμεων ἢ ἐνεργειῶν ἀπ' ὅπου ἐξαρτιόνται οἱ συνθέσεις αὐτές. Δέν ἀφορᾶ τίς παρακρατήσεις, τίς ἀποσπάσεις, τὰ ὑπολείμματα, πού πραγματοποιοῦνται ἀπό τίς συνθέσεις αὐτές, ἀλλά τή φύση τῆς κάθε ροῆς καί τοῦ κάθε κώδικα πού τίς ρυθμίζουν. Δέν ἀφορᾶ τούς κοινωνικούς σκοπούς καί τὰ κοινωνικά μέσα, ἀλλά τό συμπαγές σῶμα σάν κοινωνικό σῶμα, τόν σχηματισμό τῆς κυριαρχίας ἢ τῆ μορφῆ ἰσχύος αὐτήν καθαυτή, πού στερεῖται ἀπό νόημα καί σκοπό, ἀφοῦ τὰ νοήματα καί οἱ σκοποὶ ἀπορρέουν ἀπ' αὐτήν τήν ἴδια, καί ὄχι τό ἀντίστροφο. Χωρίς ἀμφιβολία, τὰ συμφέροντα μᾶς προδιαθέτουν γιά μιάν ὀρισμένη λιμπιντινική ἐπένδυση, ἀλλά δέν συγχέονται μ' αὐτή. Κι ἀκόμα κάτω: ἡ ἀσύνειδη λιμπιντινική ἐπένδυση μᾶς κάνει ν' ἀναζητήσουμε τό συμφέρον μας ἐδῶ καί ὄχι ἐκεῖ, νά διαλέξουμε γιά τούς σκοπούς μας μιάν ὀρισμένη κατεύθυνση, μέ τή βεβαιότητα ὅτι ἐκεῖ βρίσκεται ἡ εὐτυχία μας – ἀφοῦ ὁ ἔρωτας μᾶς σπρώχνει ἐκεῖ. Οἱ ἐκδηλες συνθέσεις εἶναι μονάχα τό προσυνειδητο βαθμόμετρο ἑνός βαθμοῦ ἀνάπτυξης, τό φαινομενικό συμφέρον καί ὁ φαινομενικός σκοπός εἶναι μονάχα οἱ προσυνειδητές ἐκδηλώσεις ἑνός συμπαγοῦς κοινωνικοῦ σώματος. Ὅπως λέει ὁ Klossowski στό θαυματοχάστο σχόλιο του γιά τόν Nietzsche, μιὰ μορφῆ ἰσχύος συγχέεται μέ τή βία πού ἄσκει μέσω τοῦ ἴδιου της τοῦ παραλογισμοῦ, ἀλλά δέν μπορεῖ νά ἀσκήσει τή βία αὐτή παρὰ μόνο ὀρίζοντας στόν ἑαυτό της σκοπούς καί νοήματα, ὅπου μετέχουν ἀκόμα καί τὰ πιο ὑποδουλωμένα στοιχεῖα: «Οἱ κυρίαρχοι σχηματισμοί ἔχουν τήν ἀποκλειστική πρόθεση νά συγκαλύπτουν τήν ἀπουσία σκοποῦ καί νοήματος τῆς κυριαρχίας τους, μέ τόν ὀργανικό σκοπό τῆς δημιουργίας τους», καί νά μετατρέπουν ἔτσι τό παράλογο σέ πνευματικότητα⁵⁶. Γι' αὐτό καί εἶναι μάταιο νά πασχίζει κανεῖς νά διακρίνει σέ μιὰ κοινωνία τί εἶναι ἔλλογο καί τί ἄλογο. Βέβαια, ὁ ὀόλος, ἡ θέση, ἡ συμμετοχή μας στήν κοινωνία – συμμετοχή πού κληρονομήσαμε σέ συνάρτηση μέ τούς νόμους τῆς κοινωνικῆς ἀναπαγωγῆς – ὠθοῦν τή λιμπιντο νά ἐπενδύει ἕνα ὀρισμένο κοινωνικό σῶμα, ὡς συμπαγές σῶμα, μιάν ὀρισμένη παράλογη ἰσχύ ὅπου μετέχουμε, ἢ ἔχουμε τή δυνατότητα νά μετᾶσουμε προφασιζόμενοι σκοπούς καί ἐνδιαφέροντα. Ὑπάρχει

⁵⁶ Pierre Klossowski, *Nietzsche et le cercle vicieux*, σ. 174-175. Πολύ σημαντικό ἀπ' ὄλες τίς πλευρές, εἶναι τό σχόλιο τοῦ Klossowski πάνω στους σχηματισμούς τῆς κυριαρχίας σύμφωνα μέ τόν Nietzsche (*Herrschaftsgebilde*), τήν παράλογη ἢ χωρίς σκοπό ἰσχύ τους, καθώς καί τούς σκοπούς καί τὰ νοήματα πού ἐφευρίσκουν σέ συνάρτηση μ' ἕνα βαθμό ἀνάπτυξης τῆς ἐνεργείας.

βέβαια καί ἡ ἀνιδιοτελής ἀγάπη γιά τήν κοινωνική μηχανή, γιά τή μορφῆ τῆς ἐξουσίας καί γιά τόν βαθμό ἀνάπτυξης· ἀκόμα καί σ' ἐκεῖνον πού βρίσκεται ἐκεῖ τό συμφέρον του – καί πού τὰ ἀγαπᾶ ἐπιπλέον μέ μιάν ἀγάπη διαφορετική ἀπό τήν ἀγάπη τοῦ συμφέροντός του· ἀκόμα καί σ' ἐκεῖνον πού δέν ἔχει συμφέρον σ' αὐτά καί πού ἀντικαθιστᾶ τό ἀντισυμφέρον αὐτό μέ τή δύναμη μιᾶς παράξενης ἀγάπης. Ροές πού κολοῦνε πάνω στό πορῶδες συμπαγές σῶμα τοῦ κοινωνικοῦ ὄντος – νά τό ἀντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας πού βρίσκεται ψηλότερα ἀπ' ὄλους τούς σκοπούς. Ποτέ δέν θά ὑπάρξουν ἀρκετές ροές, ἀρκετές τομές, ἀρκετοὶ κώδικες, καί μάλιστα μ' αὐτόν τόν τρόπο! Πόσο ὁμορφη εἶναι ἡ μηχανή! Ὁ ἀξιωματικός τοῦ «Σωφρονιστηρίου» δείχνει τί εἶναι ἡ ἐντατική λιμπιντινική ἐπένδυση μιᾶς μηχανῆς πού δέν εἶναι μόνο τεχνική ἀλλά καί κοινωνική καί πού διαμέσου της ἡ ἐπιθυμία ἐπιθυμεῖ τήν ἴδια της καταστολή. Εἶδαμε μέ ποιόν τρόπο ἡ καπιταλιστική μηχανή ἀποτελεῖ ἕνα σύστημα ἐγκλεισμοῦ περιτριγυρισμένο ἀπό μιὰ μεγάλη εὐμετάβλητη ροή, μὴ κτητική καί μὴ κατεχόμενη, πού κυλᾶ πάνω στό συμπαγές σῶμα τοῦ κεφαλαίου καί σχηματίζει μιὰ παράλογη ἰσχύ. Ὁ καθένας, στήν κοινωνική του τάξη καί στό άτομο του δέχεται κάτι, ἢ ἀποκλείεται ὁλότελα, ἀπό τήν ἰσχύ αὐτήν, ἀνάλογα μέ τό ἂν ἡ μεγάλη ροή μετατρέπεται σέ ἔσοδα, σέ ἔσοδα μισθῶν ἢ ἐπιχειρησέων, πού προσδιορίζουν σκοπούς ἢ ζῶνες συμφέροντος, παρακρατήσεις, ἀποσπάσεις, μερίδια. Ἀλλά ἡ ἐπένδυση τῆς ἴδιας τῆς ροῆς καί τῆς ἀξιωματικῆς της – πού δέν ἀπαιτεῖ βέβαια καμιά συγκεκριμένη γνώση πολιτικῆς οἰκονομίας – ἀφορᾶ τήν ἀσύνειδη λιμπιντο, ὅπως τήν προϋποθέτουν οἱ σκοποὶ. Βλέπει κανεῖς τούς πιο ἀδικημένους, τούς ἀπόκληρους, νά ἐπενδύουν μέ πάθος τό σύστημα πού τούς καταπιέζει καί ὅπου βρίσκουν πάντα κάποιο συμφέρον, γιατί ἐκεῖ ἀκριβῶς τό ἀναζητοῦν καί τό μετροῦνε. Καί τό συμφέρον πάντα ἀκολουθεῖ. Ἡ ἀντιπαραγωγή εἶναι διάχυτη στό σύστημα: τήν ἀντιπαραγωγή τήν ἀγαπᾶ κανεῖς γιά τήν ἴδια, ὅπως καί τόν τρόπο πού ἡ ἐπιθυμία αὐτοκαταστέλλεται μέσα στό μεγάλο καπιταλιστικό σύνολο. Νά καταστέλεις τήν ἐπιθυμία, ὄχι μόνο στους ἄλλους ἀλλά καί στόν ἑαυτό σου, νά ἀστυνομεύεις τούς ἄλλους ἀλλά καί τόν ἑαυτό σου – νά τί σέ κάνει νά καυλώνεις, καί αὐτό δέν εἶναι ιδεολογία, ἀλλά οἰκονομία. Ὁ καπιταλισμός συγκεντρώνει καί κατέχει τή δύναμη τοῦ σκοποῦ καί τοῦ συμφέροντος (τήν ἐξουσία), ἀλλά ἀγαπᾶ μέ ἀνιδιοτέλεια τήν παράλογη καί μὴ-κατεχόμενη ἐξουσία τῆς μηχανῆς. Ὡ, ἀσφαλῶς ὁ καπιταλιστής δέν δουλεύει γιά τόν ἴδιο οὔτε γιά τὰ παιδιά του, ἀλλά γιά τήν ἀθανασία τοῦ συστήματος. Βία χωρίς σκοπό, χαρά, ἀγνή χαρά τοῦ νά αἰσθάνεσαι σάν ἕνα γρανάζι μηχανῆς πού διασχίζεται ἀπό τίς ροές, πού τέμνεται ἀπό σχίσεις. Νά παίρνεις τή στάση ὅπου μπορεῖς ἔτσι νά διασχίζεσαι, νά τέμνεσαι, νά κωλογαμῆσαι ἀπό τό κοινωνικό σῶμα, νά ψάχνεις γιά τήν καλύτερη θέση ὅπου, ἀνάλογα μέ τούς σκοπούς του καί τὰ συμφέροντα πού σοῦ

χουν όριστεί, νά νιώθεις νά περνά κάτι πού δέν έχει ούτε σκοπό ούτε συμφέρον. Σάν νά λέμε «μιά τέχνη γιά τήν τέχνη» στή λίμπιντο, μία άγάπη γιά τήν καλοφτιαγμένη δουλειά – ό καθένας στή θέση του, ό τραπέζιτης, ό άστυνόμος, ό στρατιώτης, ό τεχνοκράτης, ό γραφειοκράτης, και γιατί όχι κι ό εργάτης, ό συνδικαλιστής... 'Η επιθυμία μένει μέ τό στόμα άνοιχτό.

Ώστόσο, όχι μόνο ή λιμπιντινική επένδυση του κοινωνικού πεδίου μπορεί νά διαταράξει τήν επένδυση συμφέροντος, και νά ξεαναγκάσει τους άκληρους, τά θύματα τής εκμετάλλευσης, νά άναζητήσουν τους σκοπούς τους σέ μιάν καταπιεστική μηχανή, αλλά και ό,τι είναι αντιδραστικό ή επαναστατικό στήν προσυνείδητη επένδυση συμφέροντος δέν συμπίπτει άναγκαστικά μέ εκείνο πού είναι αντιδραστικό ή επαναστατικό στήν άσυνείδητη λιμπιντινική επένδυση. 'Η προσυνείδητη επαναστατική επένδυση αναφέρεται σέ νέους σκοπούς, σέ νέες κοινωνικές συνθέσεις, σέ μία νέα έξουσία. "Όμως, μπορεί ένα μέρος τουλάχιστον τής άσυνείδητης λίμπιντο νά εξακολουθεί νά επενδύει τό παλιότερο σώμα, τήν παλιότερη μορφή ισχύος, τους κώδικες και τίς ροές της. Κι αυτό είναι ακόμα πιό εύκολο – και ή αντίφαση είναι ακόμα καλύτερα συγκαλυμμένη – επειδή μία κατάσταση δυνάμεων δέν υπερισχύει πάνω στήν παλιότερη χωρίς νά διατηρήσει ή νά άναστήσει τό παλιό συμπαγές σώμα σάν ύπολειμματική και καθυποταγμένη έδαφικότητα (παράδειγμα, ό τρόπος πού ή καπιταλιστική μηχανή άνασταίνει τό τυραννικό *Urgstaat*, ή ό τρόπος πού ή σοσιαλιστική μηχανή διατηρεί ένα μονοπωλιακό καπιταλισμό, κρατικό και τής αγοράς). 'Υπάρχει όμως και κάτι πιό σοβαρό: ακόμα και όταν ή λίμπιντο υίοθετεί τό καινούριο σώμα, τήν καινούρια ισχύ πού ανταποκρίνεται στους πραγματικά επαναστατικούς, από τήν άποψη του προσυνείδητου, σκοπούς και συνθέσεις, δέν είναι βέβαιο ότι ή ίδια ή άσυνείδητη λιμπιντινική επένδυση είναι επαναστατική. Γιατί δέν είναι οι ίδιες τομές πού περνούν στό επίπεδο των άσυνείδων επιθυμιών και στό επίπεδο των προσυνείδητων συμφερόντων. 'Η προσυνείδητη επαναστατική τομή προσδιορίζεται τώρα άρκετά καλά από τήν προαγωγή ενός κοινωνικού σώματος ως συμπαγούς σώματος, φορέα νέων σκοπών, ως μορφής ισχύος ή σχηματισμού κυριαρχίας, πού καθυποτάσσει τήν επιθυμητική παραγωγή, κάτω από νέες συνθήκες. "Όμως, μ' όλο πού έργο τής άσυνείδης λίμπιντο είναι νά επενδύει τό κοινωνικό αυτό σώμα, ή επένδυσή της δέν είναι κατανάγκη επαναστατική, μέ τήν ίδια έννοια πού είναι επαναστατική ή προσυνείδητη επένδυση. Πράγματι, ή άσυνείδητη επαναστατική τομή έξυπακούει πώς τό δίχως όργανα σώμα είναι τό άκρότατο όριο του κοινωνικού σώματος, πού ή επιθυμητική παραγωγή τό καθυποτάσσει μέ τή σειρά της, μέσα σέ συνθήκες άνάστροφης κυριαρχίας, άνάστροφης καθυπόταξης. 'Η προσυνείδητη επανάσταση έξυπονοεί ένα καινούριο σύστημα κοινωνικής παραγωγής

πού δημιουργεί, κατανέμει και ικανοποιεί νέους σκοπούς και νέα συμφέροντα· αλλά ή άσυνείδητη επανάσταση δέν παραπέμπει μόνο στό κοινωνικό σώμα πού ρυθμίζει τήν άλλαγή αυτή σάν μορφή ισχύος· παραπέμπει μέσα στό κοινωνικό τουτο σώμα, στό σύστημα τής επιθυμητικής παραγωγής ως ισχύος άναστραμμένης πάνω στό δίχως όργανα σώμα. Δέν πρόκειται πιά γιά τίς ίδιες ροές, γιά τίς ίδιες σχίσεις: στή μία περίπτωση, ή τομή βρίσκεται άνάμεσα σέ δυό κοινωνικά σώματα, πού τό δεύτερο μπορεί νά καταμετρηθεί από τή δυνατότητά του νά εισάγει ροές επιθυμίας σ' έναν καινούριο κώδικα ή σέ μία καινούρια άξιωματική συμφέροντος· στήν άλλη περίπτωση, ή τομή βρίσκεται μέσα στό ίδιο τό κοινωνικό σώμα, καθόσον αυτό έχει τήν ικανότητα νά διοχετεύει τίς ροές επιθυμίας σύμφωνα μέ τίς θετικές γραμμές τους φυγής, και νά τίς ανατέμνει σύμφωνα μέ τομές παραγωγικών τομών. 'Η γενικότερη άρχή τής σχιζο-άνάλυσης είναι ότι, πάντα ή επιθυμία είναι συστατικό ενός κοινωνικού πεδίου. 'Όπωσδήποτε ή επιθυμία είναι ύποδομή και όχι ιδεολογία: ύπάρχει μέσα στήν παραγωγή ως κοινωνική παραγωγή, όπως και ή παραγωγή ύπάρχει στήν επιθυμία ως επιθυμητική παραγωγή. "Όμως, οι διατυπώσεις αυτές μπορούν νά νοηθούν μέ δυό τρόπους: ή ή επιθυμία ύποτάσσεται σ' ένα δομημένο γραμμομοριακό σύνολο πού τό συγκροτεί μέ μιάν όρισμένη μορφή ισχύος και άγελαίου, ή καθυποτάσσει τό μεγάλο σύνολο στίς λειτουργικές πολλαπλότητες πού σχηματίζει ή ίδια σέ μοριακή κλίμακα (ούτε στή μία περίπτωση ούτε στήν άλλη πρόκειται γιά πρόσωπα ή άτομα). "Όμως, άν ή προσυνείδητη επαναστατική τομή εμφανίζεται στό πρώτο επίπεδο και προσδιορίζεται από τά χαρακτηριστικά ενός νέου συνόλου, ή άσυνείδητη ή λιμπιντινική τομή άνήκει στό δεύτερο επίπεδο και προσδιορίζεται από τόν κινήτηριο ρόλο τής επιθυμητικής παραγωγής και από τή θέση των πολλαπλών της στοιχείων. Εύκολα επομένως καταλαβαίνει κανείς ότι μία ομάδα μπορεί νά είναι επαναστατική από τήν άποψη του ταξικού συμφέροντος και των προσυνείδητων της επενδύσεων, αλλά και ότι μπορεί νά μήν είναι επαναστατική – ακόμα και νά παραμείνει φασιστική και άστυνομική – από τήν άποψη των λιμπιντινικών της επενδύσεων. Προσυνείδητα συμφέροντα, πραγματικά επαναστατικά, δέν συνεπάγονται άναγκαστικά άσυνείδεις επενδύσεις τής ίδιας φύσης· ένας μηχανισμός συμφέροντος δέν μπορεί ποτέ νά αντικαταστήσει μιάν επιθυμητική μηχανή.

'Αναφορικά μέ τό προσυνείδητο, μία επαναστατική ομάδα παραμένει μία καθυποταγμένη ομάδα, έστω κι άν καταλάβει τήν έξουσία, όσο ή έξουσία αυτή άποτελεί ή ίδια μία μορφή ισχύος πού εξακολουθεί νά ύποδουλώνει και νά συντρίβει τήν επιθυμητική παραγωγή. Τή στιγμή πού είναι προσυνείδητη επαναστατική, μία τέτοια ομάδα παρουσιάζει κίόλας όλα τά άσυνείδητα χαρακτηριστικά μιάς καθυποταγμένης ομάδας: τήν ύπαγωγή της σ' ένα κοινωνικό σώμα, πού τής χρησιμεύει γιά μόνιμο

υπόβαθρο και πού ιδιοποιείται τις παραγωγικές της δυνάμεις, άποσπᾶ και άπορροφᾶ ἀπ' αὐτές τήν ὑπεραξία· τή διάχυση τῆς ἀντιπαραγωγῆς και θανατηφόρων στοιχείων μέσα στό σύστημα, πού αἰσθάνεται ἀθάνατο και ἔννοεῖ νά παραμείνει ἀθάνατο· τά φαινόμενα «ὑπερ-ἐγωποίησης», ναρκισσοῦ και ἱεραρχίας τῆς ομάδας, τούς μηχανισμούς καταστολῆς τῆς ἐπιθυμίας. Ἀντίθετα, μιά ομάδα-ὑποκείμενο εἶναι ἐκείνη πού οἱ λιμπιντινικές της ἐπενδύσεις εἶναι ἐπαναστατικές· ἐπιτρέπει τή διείσδυση τῆς ἐπιθυμίας στό κοινωνικό πεδίο και ὑποτάσσει τό κοινωνικό ὄμμα ἤ τήν ὁποιαδήποτε μορφή ἰσχύος στήν ἐπιθυμητική παραγωγή· παραγωγός ἐπιθυμίας και ἐπιθυμία πού παράγει, ἐπινοεῖ θνητούς πάντα σχηματισμούς πού ἀποτρέπουν μέσα της τή διάχυση ἑνός ἐνοτικῶν τοῦ θανάτου· στούς συμβολικούς προσδιορισμούς ὑποταγῆς ἀντιτάσσει πραγματικούς ἐγκάρσιους συντελεστές, χωρίς ἱεραρχία ἤ ομαδικό ὑπεργῶ. Ἐκεῖνο βέβαια πού περιπλέκει τά πάντα, εἶναι ὅτι οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι μποροῦν νά συμμετέχουν σέ δύο εἰδῶν ομάδες, κάτω ὁμως ἀπό διαφορετικές συνθήκες (Saint-Just, Λένιν). Ἡ, ὅτι μιά και μόνη ομάδα μπορεῖ νά παρουσιάζει και τά δύο χαρακτηριστικά, σέ καταστάσεις διαφορετικές ἀλλά συνυπάρχουσες. Μιά ἐπαναστατική ομάδα μπορεῖ νά ξαναγαυρίσει στήν καθυποταγμένη μορφή, νά εἶναι ὁμως ἀποφασισμένη – κάτω ἀπό ὁρισμένες συνθήκες – νά παίξει ἀκόμα τόν ρόλο μᾶς ομάδας-ὑποκειμένου. Περνοῦμε ἀσταμάτητα ἀπό ἕναν τύπο ομάδας στόν ἄλλο. Οἱ ομάδες-ὑποκείμενα παράγονται ἀδιάκοπα μέ ἀπόσχιση ἀπό τίς ὑποταγμένες ομάδες· διοχετεύουν τήν ἐπιθυμία, τή διατέμνουν πῶς περα, περνώντας τό ὄριο και ἀνάγοντας τίς κοινωνικές μηχανές στίς στοιχειώδεις δυνάμεις τῆς ἐπιθυμίας πού διαμορφώνουν αὐτές τίς μηχανές⁵⁷. Ἀλλά και ἀντίστροφα, δέν παύουν ἐπίσης νά συμπύσσονται, νά ξαναπλάθονται κατ' εἰκόνα τῶν ὑποταγμένων ομάδων· κι αὐτό, ἀποκαθιστώντας ἐσωτερικά ὄρια, ἀνασχηματίζοντας μιά μεγάλη τομή πού οἱ ροές εἶναι ἀδύνατο νά τήν περάσουν, νά τή διασχίσουν ὑποτάσσοντας τίς ἐπιθυμητικές μηχανές στό κατασταλτικό σύνολο πού τό συγκροτοῦν σέ μεγάλη κλίμακα. Ὑπάρχει μιά ταχύτητα καθυπόταξης πού ἀντιτάσσεται στούς συντελεστές τῆς ἐγκάρσιας διάσχισης· και ποιά ἐπανάσταση δέν αἰσθάνεται τόν πειρασμό νά στραφεῖ ἐναντία στίς ἴδιες της τίς ομάδες-ὑποκείμενα, πού χαρακτηρίζονται τώρα ἀναρχικές ἤ ἀνεύθυνες, και νά τίς ἐξοντώσει; Πῶς νά ἀποτραπεί ὁ ὀλέθριος κατήφορος πού κάνει

⁵⁷ Σχετικά μέ τήν ομάδα και τήν τομή ἤ σχίσση, βλ. *Change*, τεῦχος 7, τό ἄρθρο τοῦ Jean-Pierre Faye, «Θραύσματα» («Eclats»), σ. 217: «Αὐτό πού μετράει, αὐτό πού κατὰ τή γνώμη μας εἶναι ἀποτελεσματικό, δέν εἶναι ἡ μιά ἤ ἡ ἄλλη ομάδα, εἶναι ἡ διασκόρπιση, ἡ Διασπορά, πού συντελεῖται ἀπό τά θραύσματά τους» (και σ. 212-213: τόν κατανάγκη πολυσήμαντο χαρακτήρα πού ἔχουν οἱ ομάδες-ὑποκείμενα και ἡ γραφή τους).

μιά ομάδα νά περνάει ἀπό τίς ἐπαναστατικές λιμπιντινικές της ἐπενδύσεις σέ ἐπαναστατικές ἐπενδύσεις πού δέν εἶναι πιά παρὰ προσυνειδητες ἤ συμφεροντολογικές, κατόπι σέ προσυνειδητες πού δέν εἶναι πιά παρὰ μεταρρυθμιστικές; Κι ἀκόμα, πού μποροῦμε νά τοποθετήσουμε τή μιά ἤ τήν ἄλλη ομάδα; Ὑπῆρξαν ἄραγε ποτέ ἐπαναστατικές προσυνειδητες ἐπενδύσεις; Μήπως ἡ ὑπερρεαλιστική ομάδα, μέ τήν καταπληκτική της καθυπόταξη, τόν ναρκισσοῦ της και τό ὑπεργῶ της; (Καμιά φορά, ἕνας και ὁ μόνος ἄνθρωπος λειτουργεῖ και σάν ροή-σχίσση, σάν ομάδα-ὑποκείμενο, ἀποσχιζόμενος ἀπό τήν ὑποταγμένη ομάδα, ἀποκλειόμενος ἤ αὐτοαποκλειόμενος ἀπ' αὐτήν: Artaud ὁ σχιζοφρενικός). Καί πού νά τοποθετήσουμε τήν ψυχαναλυτική ομάδα στό πολύπλοκο αὐτό σύνολο τῶν κοινωνικῶν ἐπενδύσεων; Κάθε φορά πού ἀναρωτιόμαστε πότε ἀρχισαν τά πράγματα νά παίρνουν στραβό δρόμο, πρέπει νά ἀνατρέξουμε πολύ πῶς πίσω. Στόν Freud, ὡς ομαδικό ὑπερ-ἐγῶ, ἐξοιδιποδίζοντα παλπού πού ἐγκαθιστᾶ τόν Οἰδίποδα σάν ἐσωτερικό ὄριο, μέ κάθε λογῆς μικροῦς Νάρκισσους τριγύρω του, και στόν Reich, τόν περιθωριακό, πού χαράζει μιάν ἐφαπτομένη ἀπεδαφικοποίησης, διοχετεύοντας ροές ἐπιθυμίας, σπάζοντας τό ὄριο, ὑπερπηδώντας τόν τοίχο. Ἀλλά δέν πρόκειται μόνάχα γιά φιλολογία, οὔτε καν γιά ψυχανάλυση. Πρόκειται γιά πολιτική, χωρίς ὁμως – ὅπως θά δοῦμε – νά γίνεται λόγος γιά πρόγραμμα.

Ἔργο τῆς σχιζο-ἀνάλυσης εἶναι ἐπομένως νά φτάσει ὡς τίς ἐπενδύσεις ἀσύνειδης ἐπιθυμίας τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, στόν βαθμό πού οἱ ἐπενδύσεις αὐτές ξεχωρίζουν ἀπό τίς προσυνειδητες ἐπενδύσεις συμφέροντος, και πού μποροῦν ὄχι μόνάχα νά τούς ἐναντιωθοῦν, ἀλλά και νά συνυπάρξουν μαζί τους μέ ἀντίθετους τρόπους. Στή σύγκρουση ἀνάμεσα στίς γενιές, οἱ γέροι κατακρίνουν τούς νέους και μάλιστα μέ τόν πῶς κακό-βουλο τρόπο, γιατί προτιμοῦν νά ἱκανοποιοῦν τίς ἐπιθυμίες τους (αὐτοκίνητο, πίστωση, δάνειο, σχέσεις ἀγοριῶν-κοριτσιῶν) παρὰ τό συμφέρον τους (ἐργασία, ἀποταμίευση, πλούσιο γάμο). Ἀλλά ἀκόμα και σ' αὐτό πού παρουσιάζεται σάν ἀξεστη ἐπιθυμία ὑπάρχουν συμπλέγματα ἐπιθυμίας και συμφέροντος, καθώς και ἕνα ἀνακάτωμα ἀπό μορφές συγκεκριμένα ἀντιδραστικές και ἀόριστα ἐπαναστατικές τόσο τῆς πρώτης ὡς και τοῦ δευτέρου. Ἡ κατάσταση εἶναι πέρα γιά πέρα μπερδεμένη Ἡ σχιζο-ἀνάλυση φαίνεται νά ἔχει στή διάθεσή της μόνάχα ἐνδείξεις – μηχανογενεῖς ἐνδείξεις – γιά νά ξεδιαλύνει, στό ἐπίπεδο τῶν ομάδων ἤ τῶν ἀτόμων, τίς λιμπιντινικές ἐπενδύσεις τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου. Κι ἀπ' αὐτήν τήν πλευρά, ἡ σεξουαλικότητα εἶναι ἐκείνη πού μᾶς δίνει τίς ἐνδείξεις. Αὐτό δέν σημαίνει καθόλου πῶς ἡ ἐπαναστατική ἱκανότητα κρίνεται ἀπό τά ἀντικείμενα, τούς σκοπούς και τίς πηγές τῶν σεξουαλικῶν παρορμήσεων πού κινοῦν ἕνα ἄτομο ἤ μιάν ομάδα· βέβαια, οἱ διαστροφές, ἀκόμα και ἡ σεξουαλική χειραφέτηση, δέν προσφέρουν κανένα

προνόμο, όσο ή σεξουαλικότητα μένει κλεισμένη στα πλαίσια του «δρωμίκου μικρού μυστικού». Μπορεί βέβαια κανείς να κοινοποιήσει τό μυστικό, να απαιτήσει τό δικαίωμα τής δημοσιότητάς του, μπορεί ακόμα και να τό απολυμάνει, να τό χειριστεί επιστημονικά ή ψυχαναλυτικά, αλλά ριψοκινδυνεύει τότε να αφανίσει τήν επιθυμία ή να επινοήσει γι' αυτήν μορφές απελευθέρωσης πιά συγγές κι από τήν πιά καταπιεστική φυλάκιση – όσο δέν έχει αποσπάσει τή σεξουαλικότητα από τήν κατηγορία του, έστω και δημόσιου, έστω και απολυμασμένο μυστικό, δηλαδή από τήν οιδιπόδεια-ναρκισσική προέλευση, πού του επιβάλλεται σάν ψέμα, και πού κάτω από τό βάρος του ψέματος αυτού ή σεξουαλικότητα δέν μπορεί παρά να γίνει κυνική, ντροπιασμένη, ταπεινωμένη. Είναι ψέμα να διατείνεται κανείς ότι απελευθερώνει τή σεξουαλικότητα και να διεκδικεί γι' αυτήν δικαιώματα πάνω στό αντικείμενο, στόν στόχο και στην πηγή, ενώ διατηρεί τις αντίστοιχες ροές στα όρια ενός οιδιπόδειου κώδικα (σύγκρουση, παλινδρόμηση, λύση, εξιδανίκευση του οιδιπόδειου), και συνεχίζοντας να του επιβάλλει μίαν οικογενειοκρατική και αντανιστική αιτιολογία ή μορφή, πού καθιστά προκαταβολικά μάταια κάθε προοπτική απελευθέρωσης. Κανένα, λογουχάρη, «όμοφυλοφιλικό μέτωπο» δέν είναι εφικτό, όσο ή ομοφυλοφιλία θά υπάγεται σε μιά σχέση αποκλειστικής διάζευξης με τήν ετεροφυλοφιλία, διάζευξης πού τις ανάγει και τις δυό σε μιά κοινή οιδιπόδεια και ευνουχιστική πηγή, επιφορτισμένη να εξασφαλίζει μόνο τή διαφοροποίησή τους σε δυό μη-επικοινωνούσες σειρές, αντί να καθιστά έκδηλη τήν αμοιβαία τους αλληλεξάρτηση και τήν εγκάρσια τους επικοινωνία μέσα στις αποκωδικοποιημένες ροές τής επιθυμίας (έγκλεισμένες διαζεύξεις, τοπικές συνάψεις, νομαδικές συζεύξεις). Κοντολογίς, ή σεξουαλική καταστολή, πιά έντονη παρά ποτέ, θά επιζήσει σε κάθε κοινοποίηση, σε κάθε έκδηλωση, χειραφέτηση, διαμαρτυρία για τήν έλευθερία των αντικειμένων, των πηγών και των σκοπών, ενόσω ή σεξουαλικότητα θά διατηρηθεί – συνειδητά ή όχι – μέσα στις ναρκισσικές, οιδιπόδειες και ευνουχιστικές συντεταγμένες πού έτοι κι άλλως εξασφαλίζουν τόν θρίαμβο των πιά αυστηρών τιμητών, πού ο Lawrence αποκαλεί «τά γκρίζα ανθρώπια».

Ο Lawrence δείχνει θαυτοστόχαστα ότι ή σεξουαλικότητα, μαζί και ή άγνότητα είναι ζήτημα ροής, «μιά άπειρία από διαφορετικές ροές, άκόμη κι αντίθετες ροές». "Όλα εξαρτιόνται από τόν τρόπο πού οι ροές αυτές – όποιο και άν είναι τό αντικείμενό τους, ή πηγή και ο σκοπός τους – κωδικοώνονται και τέμνονται σύμφωνα με σταθερά σχήματα, ή αντίθετα είναι πιασμένες σε άλυσίδες αποκωδίκωσης πού τις διατέμνουν σύμφωνα με κινητά και μη-είκαστικά σημεία (ροές-σχίσεις). Ο Lawrence τά δάζει με τή φτώχεια των αμετάβλητων, ταυτώσεων εικόνων, είκαστικών ρόλων πού φράζουν τις σεξουαλικές ροές: «άρραβωνιαστικά, έρωμένη, γυναίκα, μητέρα» – θά μπορούσε κανείς να πεί και «όμοφυλό-

φιλοι, ετεροφυλόφιλοι», κλπ. –, όλοι αυτοί οι ρόλοι μοιράζονται από τό οιδιπόδειο τρίγωνο, πατέρας-μητέρα-έγώ· ένα παραστατικό έγω υποτίθεται ότι όρίζεται σε συνάρτηση με τις παραστάσεις μπαμπάς-μαμά, μέσω τής προσκόλλησης, τής παλινδρόμησης, τής ανάληψης, τής εξιδανίκευσης· αλλά σε ποιόν κανόνα υπακούουν όλα αυτά; Στόν κανόνα του μεγάλου Φαλλού πού δέν άνήκει σε κανένα – τυραννικό σημαίνουν πού κινεί τόν πιά κακομοίρικο άγώνα, άπουσία κοινή σε όλους τούς αμοιβαίους αποκλεισμούς, όπου στειρεύουν οι ροές, άποξηραμένες από τήν ένοχη συνείδηση και τή μνησικακία. «Νά τοποθετείς τή γυναίκα σ' ένα βάθρο, λογουχάρη, ή αντίθετα να τήν κάνεις άνάξια κάθε προσοχής: να τή θεωρείς πρότυπο νοικοκυράς, μητέρας ή συζύγου, είναι μονάχα ένα μέσο για ν' άποφεύγεις κάθε έπαφή μαζί της. Μιά γυναίκα δέν παριστάνει κάτι, δέν είναι ξεχωριστή και καθορισμένη προσωπικότητα... Η γυναίκα είναι μιά παράξενη και γλυκιά δόνηση του άέρα, πού προχωρεί, άσύνηδη και άγνοημένη, πάχνοντας να βρει μίαν αντίστοιχη δόνηση. Μπορεί να είναι και μιά δυσάρεστη δόνηση, παράφωνη και τραχεία, πού προχωρεί πληγώνοντας όσους βρίσκονται μέσα στο πεδίο της. Τό ίδιο συμβαίνει και με τόν άντρα»⁵⁸. "Ας μη βιαστεί κανείς να κοροϊδέψει τόν πανθεισμό των ροών πού συναντιέται σε τέτοια κείμενα: δέν είναι εύκολο να άπο-οιδιποδίσει κανείς ακόμα και τή φύση, ακόμα και τά τοπία, όπως τό έχει κατορθώσει ο Lawrence. Η βασική διαφορά άνάμεσα στην ψυχανάλυση και τή σχιζο-άνάλυση είναι τούτη έδώ: ή σχιζο-άνάλυση προσεγγίζει ένα άσυνείδητο άνεικονικό και μη-συμβολικό, καθαρό άφηρημένο σχήμα – με τήν έννοια τής άφηρημένης ζωγραφικής, ροές-σχίσεις ή πραγματικότητα-επιθυμία, κάτω κι από τις έλαχιστότατες συνθήκες ταυτότητας.

Τί άλλο κάνει ή ψυχανάλυση και πρώτα-πρώτα ο Freud, παρά να διατηρεί τή σεξουαλικότητα κάτω από τό θανατηφόρο ζυγό του «μικρού μυστικού», βρίσκοντας ταυτόχρονα ένα θεραπευτικό μέσο για να τό φέρει στη δημοσιότητα, να τό καταστήσει κοινό μυστικό, ψυχαναλυτικό οιδιπόδειο; Μας λένε: αυτό είναι πολύ φυσικό, έτσι είναι όλος ο κόσμος· όμως όλοι εξακολουθούν να θεωρούν τή σεξουαλικότητα κάτι τό ταπεινωτικό και τό έξευτελιστικό – έχουν τήν ίδια είκαστική αντίληψη πού έχουν και οι τιμητές. Η ψυχανάλυση δέν έκανε βέβαια ποτέ τή ζωγραφική της επανάσταση. Υπάρχει μιά θέση πού ο Freud υποστηρίζει επίμονα: ή λίμπιντο επενδύει τό κοινωνικό πεδίο σάν τέτοιο μόνο άν άπο-σεξουαλιστεί και εξιδανικευτεί. Κι άν ο Freud επιμένει σ' αυτό, είναι επειδή θέλει να συγκρατήσει τή σεξουαλικότητα μέσα στα στενά

⁵⁸ D.H. Lawrence «Nous avons besoin les uns des autres», 1930, γαλλ. μετάφρ. στο *Eros et les chiens*, Ed. Bourgeois, σ. 285. Και *Pornographie et obscénité*, 1929.

πλαίσια του Νάρκισσου και του Οιδίποδα, του εγώ και της οικογένειας. Κατά συνέπεια κάθε σεξουαλική λιμπιντική επένδυση με κοινωνικές διαστάσεις αποδείχνει, κατά τον Freud, μία κατάσταση παθογόνα, μία «προσκόλληση» στον ναρκισσισμό ή μία «παλινδρόμηση» στο οιδιπόδειο και στά προ-οιδιπόδεια στάδια, που εξηγούν τόσο την ομοφυλοφιλία ως ένισχυμένη παρόρμηση, όσο και την παράνοια ως άμυντικό μέσο⁵⁹. Αντίθετα, εμείς είδαμε πώς η λιμπιντο επενδύει, διαμέσου του έρωτα και της σεξουαλικότητας, τό ίδιο τό κοινωνικό πεδίο στους οικονομικούς, πολιτικούς, ιστορικούς, φυλετικούς, πολιτιστικούς, κτλ. προσδιορισμούς του: ή λιμπιντο άσταμάτητα παραληροί την Ίστορία, τίς ήπειρους, τά βασίλεια, τίς φυλές, τούς πολιτισμούς. Αυτό δέν σημαίνει ότι πρέπει νά αντικαταστήσουμε τίς οικογενειακές παραστάσεις του φροϋδικού άσυνείδητου μέ ιστορικές παραστάσεις ή άκόμα και μέ άρχε-τυπα ενός συλλογικού άσυνείδητου. Διαπιστώνουμε άπλώς πώς οι έρω-τικές μας έπιλογές βρίσκονται στή διασταύρωση «δονήσεων», δηλαδή εκφράζουν συνάψεις, διαζεύξεις και συζεύξεις ροών που διασχίζουν μία κοινωνία, είσχωρούν μέσα της και θγαίνουν άπ' αυτήν συνδέοντάς την μέ άλλες, άρχαίες, ή σύγχρονες, κοινωνίες – κοινωνίες μακρινές ή έξαφανισμένες, νεκρές ή μελλογέννητες, Άφρικές και Άνατολές – πάντα μέ τό ύπόγειο νήμα της λιμπιντο. Όχι γεω-ιστορικά σχήματα ή άγάλματα, μ' όλο που ή μαθητεία μας γίνεται πιό εύκολα μ' αυτά, μέ διδλία, ιστορίες, άναπαραστάσεις, παρά μέ τή μαμιά μας. Άλλά ροές και κώδικες κοινωνικού σώματος, που τίποτα δέν παριστάνουν, που δηλώνουν μονάχα ζώνες λιμπιντικής έντασης πάνω στο δίχως όργανα σώμα, και που εκπέμπονται, συλλαμβάνονται, υποκλέπτονται άπό τό πρόσωπο που, τή στιγμή εκείνη, είμαστε έτοιμοι ν' αγαπήσουμε – όμοιο μ' ένα στίγμα-σημείο, ένα ιδιότυπο στίγμα μέσα σέ όλόκληρο τό πλέγμα του έντατικού σώματος που άποκρίνεται στήν Ίστορία, που δονείται μαζί της. Ή «Gradiva» – ποτέ ό Freud δέν είχε προχωρήσει τόσο πολύ... Κοντολογίς οι λιμπιντικές επενδύσεις μας του κοινωνικού σώματος – αντιδραστικές είτε επαναστατικές – είναι τόσο καλά κρυμμένες, τόσο άσυνειδεις, τόσο καλά επικαλυμμένες άπό τίς προσυνείδητες επενδύσεις, που άναφαίνονται μονάχα στίς έρωτικές σεξουαλικές μας έπιλογές. Ένας έρωτας δέν είναι αντιδραστικός ή επαναστατικός, είναι όμως ή ένδειξη του αντιδραστικού ή επαναστατικού χαρακτήρα των κοινωνικών επενδύσεων της λιμπιντο. Οι έπιθυμητικές σεξουαλικές σχέσεις του άντρα και της γυναίκας (ή του άντρα μέ τόν άντρα, ή της γυναίκας μέ τή γυναίκα) είναι ένδειξη κοινωνικών σχέσεων ανάμεσα στους ανθρώπους. Οι έρωτες και ή σεξουαλικότητα είναι οι εκθέτες ή τά βαθμόμετρα – άσύ-νειδα τούτη τή φορά – των λιμπιντικών επενδύσεων του κοινωνικού

⁵⁹ Freud, *Cinq psychanalyses*, σ. 307.

σώματος. Τό κάθε πρόσωπο που αγαπούμε ή ποθούμε άξίζει όσο κι ένα συλλογικό μέσο έκφρασης. Και δέν είναι βέβαια ή λιμπιντο – όπως πίστευε ό Freud – που πρέπει νά άποσεξουαλιστεί και νά έξιδανικευτεί για νά επενδύσει τήν κοινωνία και τίς ροές της· αντίθετα, είναι ό ίδιος ό έρωτας, ό πόθος, και οι ροές τους, που έμφανίζουν τόν άμεσα κοινωνικό χαρακτήρα της μή-έξιδανικευμένης λιμπιντο και των σεξουαλικών της επενδύσεων.

Σ' εκείνους που άναζητούν θέμα διατριβής πάνω στήν ψυχανάλυση, δέν πρέπει νά συμβουλευόμαστε πλατειές μελέτες πάνω στήν άναλυτική έπιστημολογία, άλλα σεμνά και άυστηρά θέματα, όπως λογουχάρη: τή θεωρία για τίς ύπηρετρίες ή τούς οικιακούς δοηθούς στή σκέψη του Freud. Έκει βρίσκονται οι πραγματικές ένδείξεις. Γιατί, πάνω στο θέμα των ύπηρετριών – που άναφέρονται τόσο συχνά άπό τόν Freud στις περιπτώσεις που έχει μελετήσει – σημειώνεται κάποια χαρακτηριστική τάλαντευση στή φροϋδική σκέψη, που όμως σύντομα θά καταλήξει σ' εκείνο που άργότερα θά άποτελέσει δόγμα της ψυχανάλυσης. Ό Philippe Girard, σέ πρωτότυπες παρατηρήσεις που φαίνονται νά έχουν μεγάλη σημασία, θέτει τό πρόβλημα σέ πολλά έπίπεδα. Και πρώτα-πρώτα ό Freud άνακαλύπτει τό «δικό του» οιδιπόδειο μέσα σ' ένα πολύπλοκο κοινωνικό περιβάλλον, όπου παίζουν ρόλο ό πρωτότοκος έτεροθαλής άδελφός του κλάδου της πλούσιας οικογένειας, και ή κλέφτρα ύπηρετρια – ή φτωχιά γυναίκα. Δεύτερο, τό οικογενειακό μυθιστόρημα και ή φαντασιωτική δραστηριότητα, γενικά, παρουσιάζονται άπό τόν Freud σαν πραγματική παρέκκλιση άπό τό κοινωνικό πεδίο, όπου πρόσωπα άνώτερης ή κατώτερης κοινωνικής τάξης (γιός πριγκίπισσας που τόν έχουν κλέψει τσιγγάνοι, ή γιός φτωχών που τόν περιουτέλεξαν άστοί) αντικαθιστούν τούς γονιούς· αυτό τό παρατηρούμε και στον ίδιο τόν Οιδίποδα, που διατεινόταν ότι γεννήθηκε φτωχός, άπό γονιούς ύπηρετές. Τρίτο, ό «Άνθρωπος μέ τά Ποντίκια» δέν τοποθετεί μόνο τή νεύρωσή του σ' ένα κοινωνικό πεδίο καθορισμένο άπ' άκρη σ' άκρη σαν στρατιωτικό, δέν τή κάνει μόνο νά στρέφεται γύρω άπό ένα βασανιστήριο που έχει τήν προέλευσή του στήν Άνατολή, άλλα, στο ίδιο αυτό πεδίο, τήν πηγαινοφέρνει άπό τόν ένα πόλο στον άλλο, άπό τόν πόλο της πλούσιας στον πόλο της φτωχιάς γυναίκας, εγκαθιστώντας μία παράξενη άσυνείδη έπικοινωνία μέ τό άσυνείδητο του πατέρα. Ό Lacan στάθηκε ό πρώτος που ύπογράμμισε τά θέματα αυτά, θέματα που άρκοούν και μόνα τους για ν' άμφισβητήσουν όλόκληρο τό οιδιπόδειο· κι άποδείχνει τήν ύπαρξη ενός «κοινωνικού συμπλέγματος», όπου τό ύποκείμενο τότε τελει νά αναλάβει ύπεύθυνα τόν δικό του ρόλο, μέ τίποτα όμως τόν διχασμό του σεξουαλικού αντικειμένου σέ πλούσια γυναίκα και φτωχιά γυναίκα, και ποτέ έξασφαλίζει τήν ένότητα του αντικειμένου, άλλα μέ τίμημα, τούτη τή φορά, τόν διχασμό «του ίδιου του κοινωνικού του ρό-

λου», στην άλλη άκρη της άλυσίδας. Τέταρτο, ο «Άνθρωπος με τους Λύκους» δείχνει μίαν δλοφάνερη προτίμηση για τή φτωχιά γυναίκα, τή χωρική πού σκυμμένη πλένει τὰ ρούχα ή τήν ύπηρετρια πού σφουγγαρίζει τὸ πάτωμα⁶⁰. Τὸ βασικὸ ὅμως πρόβλημα ἀναφορικά με τὰ κείμενα αὐτὰ, εἶναι τὸ ἀκόλουθο: πρέπει ἄραγε νὰ θεωρήσουμε ὅλες τὶς σεξουαλικές-κοινωνικές ἐπενδύσεις τῆς λίμπιντο καὶ τὶς ἐπιλογές αὐτές ἀντικειμένων, σάν ἀπλά ἐξαρτήματα ἐνὸς οἰκογενειακοῦ οἰδιπόδειου; Πρέπει ἄραγε, με κάθε τρόπο, νὰ σώσουμε τὸ οἰδιπόδειο, ἐρμηνεύοντάς τες σάν ἀμυνα ἐναντία στήν αἰμομιξία (ὄπως, λογονόηση, τὸ οἰκογενειακὸ μυθιστόρημα ἢ ἡ ἐπιθυμία τοῦ Οἰδίποδα νὰ εἶχε γεννηθεῖ ἀπὸ γονεῖς φτωχοῦς πού θὰ τὸν ἐβγάσαν ἀθῶο); Πρέπει ἄραγε νὰ τὰ θεωρήσουμε σάν συμβιδασμούς καὶ ὑποκατάστατα τῆς αἰμομιξίας (ἔτσι, τή χωρική – στὸν ἄνθρωπο με τοὺς Λύκους – σάν ὑποκατάστατο τῆς ἀδελφῆς, γιατί ἔχουν κι οἱ δύο τὸ ἴδιο ὄνομα, ἢ τή γυναίκα πού δουλεύει σκυμμένη, σάν ὑποκατάστατο τῆς μητέρας πού συλλαμβάνεται ἐπ' αὐτοφῶρα τὴν ὥρα τῆς συνουσίας; καὶ στὸν ἄνθρωπο με τὰ Ποντίκια, πρέπει ἄραγε νὰ δοῦμε τή μεταμφιεσμένη ἐπανάληψη τῆς πατρικῆς κατάστασης, ἔστω κι ἂν με τὸν τρόπο αὐτὸν θὰ πλουτίζαμε τὸ οἰδιπόδειο ἢ θὰ τοῦ προσθέταμε ἕναν τέταρτο «συμβολικὸ» ὄρο, ἐπιφορισμένο νὰ ἐξηγεῖ τοὺς διχασμούς πού μ' αὐτοὺς ἡ λίμπιντο ἐπενδύει τὸ κοινωνικὸ πεδίο); Ὁ Freud διαλέγει με σιγουριά τὴν κατεύθυνση αὐτή· γιὰ τὸν πρόσθετο λόγο ὅτι – σύμφωνα με τὴν ἴδια του τὴν ὁμολογία – θέλει μ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ ξεκαθαρίσει τοὺς λογαριασμούς του με τὸν Jung καὶ τὸν Adler. Καὶ ὅταν διαπιστῶναι, στήν περιπτώση τοῦ ἄνθρωπου με τοὺς Λύκους, τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς «τάσης γιὰ ὑποβίβαση» τῆς γυναίκας σάν ἀντικειμένου τοῦ ἔρωτα, συμπεραίνει ὅτι πρόκειται μόνο γιὰ μιὰν «ἐκλογίκευση» καὶ ὅτι «ἡ πραγματικὴ καὶ βαθύτερη αἰτία» μᾶς ὁδηγεῖ πάντα στήν ἀδελφή καὶ στὴ μητέρα, θεωρούμενες σάν τὰ μόνα «ἄδολα ἐρωτικὰ κίνητρα»! Κι ἐπαναλαμβάνοντας τὸ αἰώνιο τροπᾶριο τοῦ οἰδιπόδειου, τὸ αἰώνιο ναούρισμα, γράφει: «Τὸ παιδί δέν ὑπολογίζει τὶς κοινωνικὲς διαφορὲς, πού δέν σημαίνουν γι' αὐτὸ μεγάλα πράγματα· κατατάσσει τὰ πρόσωπα κατώτερης κοινωνικῆς κατάστασης στὴ σειρά τῶν γονιῶν, ὅταν τὰ πρόσωπα αὐτὰ τὸ ἀγαποῦν ὅσο τὸ ἀγαποῦν οἱ γονεῖς του»⁶¹.

Ξαναπέφτουμε πάντα στὸ ψευδοδίλημμα ὅπου ὁ Freud ὁδηγήθηκε

⁶⁰ Γιά τὸ πρῶτο σημεῖο, βλ. Ernest Jones, *Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Sigmund Freud*, γαλλ. μετάφρ. P.U.F., τόμ. I, κεφ. I. Γιά τὸ δεύτερο σημεῖο, βλ. Freud, «Τὸ οἰκογενειακὸ μυθιστόρημα τῶν νευρωτικῶν», 1909. Γιά τὸ τρίτο: «Ὁ ἄνθρωπος με τὰ ποντίκια» καὶ τὸ κείμενο τοῦ Lacan, *Le Mythe individuel du névrosé*, C.D.U., σ. 7-18 (καὶ σ. 25: πάνω στὴ ἀναγκαιότητα μιᾶς «κριτικῆς ὄλου τοῦ σχήματος τοῦ οἰδιπόδειου»). Γιά τὸ τέταρτο σημεῖο, βλ. «Ὁ ἄνθρωπος με τοὺς λύκους», *Cinq psychanalyses*, σ. 336, 396, 398.

⁶¹ Freud, *Cinq psychanalyses*, σ. 400 (καὶ σ. 336-337, 397).

ἀπὸ τὸ οἰδιπόδειο, καὶ πού τὸ ὑποστήριξε ὕστερα, στήν πολεμικὴ του με τὸν Adler καὶ τὸν Jung: εἴτε θὰ ἐγκαταλείψετε, λέει, τὴ σεξουαλικὴ θέση τῆς λίμπιντο γιὰ χάρη μιᾶς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς θέλησης γιὰ δύναμη, ἢ ἐνὸς προϊστορικοῦ συλλογικοῦ ἀσυνείδητου, εἴτε θὰ ἀναγνωρίσετε τὸ οἰδιπόδειο, θὰ τὸ κάνετε τὴ σεξουαλικὴ δάση τῆς λίμπιντο, καὶ θὰ θεωρήσετε τὸ μπαμπάς-μαμά σάν «τὸ καθαρὰ ἐρωτικὸ κίνητρο». Οἰδιπόδειο, λυδία λίθος τοῦ γνήσιου ψυχαναλυτῆ, ὅπου ἀκονίζεται τὸ ἱερό μαχαίρι τοῦ πετυχημένου εὐνοχισμού. Ποιὰ ἦταν ὡστόσο ἡ ἄλλη κατεύθυνση, πού γιὰ μιὰ στιγμὴ σκέφτηκε ν' ἀκολουθήσει ὁ Freud σὲ σχέση με τὸ οἰκογενειακὸ μυθιστόρημα, προτοῦ πέσει στήν οἰδιπόδεια παγίδα; Αὐτὴ πού ἀνακαλύπτει ὁ Philippe Girard, τουλάχιστον ὑποθετικά: δέν ὑπάρχει οἰκογένεια ὅπου νὰ μὴν ἔχουν ἐτοιμαστῆι κενोटῶτα καὶ ὅπου νὰ μὴν περνοῦν τομὲς ἐξω-οἰκογενειακῆς πού ἐπιτρέπουν στὴ λίμπιντο νὰ εἰσχωρήσει ἐκεῖ, γιὰ νὰ ἐπενδύσει σεξουαλικά τὸ μὴ-οἰκογενειακὸ, δηλαδή τὴν ἄλλη τάξη, τὴν ἐμπειρικά προσδιορισμένη σάν τάξη τοῦ «πιο πλούσιου ἢ τοῦ πιο φτωχοῦ», καὶ κάποτε καὶ τῶν δύο μαζί. Μήπως τὸ μεγάλο ἄλλο, ἀπαραίτητο γιὰ τὴ θέση τῆς ἐπιθυμίας, εἶναι τὸ κοινωνικὸ ἄλλο, ἡ κοινωνικὴ διαφορὰ πού νοεῖται καὶ ἐπενδύεται σάν μὴ-οἰκογένεια μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἴδιας τῆς οἰκογένειας; Ἡ ἄλλη τάξη δέν ἐκλαμβάνεται καθόλου ἀπὸ τὴ λίμπιντο σάν μιὰ εἰκόνα μεγαλοποιημένη ἢ ἀθλιοποιημένη τῆς μητέρας, ἀλλὰ σάν κάτι τὸ ξένο, σάν μὴ-μητέρα, μὴ-πατέρας, μὴ-οἰκογένεια, ἐνδειξὴ τοῦ μὴ-ἀνθρώπινου μέσα στὸ κάθε φύλο, πού χωρὶς αὐτὸ ἡ λίμπιντο δέ θὰ μποροῦσε νὰ συναρμολογήσει τὶς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς της. Ἡ πάλι τῶν τάξεων θρῶσκται στὸ κέντρο τῆς δοκιμασίας τῆς ἐπιθυμίας. Τὸ οἰκογενειακὸ μυθιστόρημα δέν εἶναι παράγωγο τοῦ οἰδιπόδειου· τὸ οἰδιπόδειο εἶναι ἐκεῖνο πού ἀποτελεῖ λοξοδρομῆμα ἀπὸ τὸ οἰκογενειακὸ μυθιστόρημα, καὶ, συνακόλουθα, ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ πεδίο. Δέν μπαίνει ζήτημα ν' ἀρνηθοῦμε τὴ σημασία τῆς γονεϊκῆς συνουσίας, καὶ τὴ θέση τῆς μητέρας· ἀλλὰ ὅταν ἡ θέση αὐτὴ τὴν κάνει νὰ μοιάζει με μιὰ σφουγγαρίστρια ἢ με ἕνα ζῶο, με ποῖο δικαίωμα ὁ Freud ὑποστηρίζει ὅτι τὸ ζῶο αὐτὸ ἢ ἡ ὑπηρετρια αὐτὴ ἀξίζουν ὅσο ἡ μητέρα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς διαφορὲς ἢ τὶς διαφορὲς καταγωγῆς, ἀντὶ νὰ συμπεράνει ὅτι ἡ μητέρα λειτουργεῖ ἀκόμα καὶ σάν κάτι ἄλλο παρά μητέρα, καὶ προκαλεῖ στὴ λίμπιντο τοῦ παιδιοῦ μιὰ ὀλάκερη διαφορισμένη κοινωνικὴ ἐπένδυση, καὶ ταυτόχρονα μιὰ σχέση πρὸς τὸ μὴ-ἀνθρώπινο φύλο; Γιατί, ἂν ἡ μητέρα ἐργάζεται ἢ ὄχι, ἂν ἡ μητέρα κατάγεται ἀπὸ οἰκογένεια πιο πλούσια ἢ πιο φτωχιά ἀπ' ὅτι ὁ πατέρας κτλ., πρόκειται γιὰ τομὲς καὶ ροές πού διασχίζουν τὴν οἰκογένεια, ἀλλὰ πού τὴν ξεπερνοῦν ἀπ' ὅλες τὶς πλευρές, καὶ δέν εἶναι οἰκογενειακές. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κίβλας ἀναρωτηθήκαμε ἂν ἡ λίμπιντο γνωρίζει τὸ μπαμπάς-μαμά ἢ ἂν κάνει τοὺς γονεῖς νὰ λειτουργοῦν σάν κάτι ἐντελῶς διαφορετικὸ, σάν φορεῖς παραγωγῆς πού θρῶσκονται σὲ

σχέση με άλλους φορείς στην κοινωνική-έπιθυμητική παραγωγή. Από την άποψη της λιμπιντινικής επένδυσης, οι γονείς όχι μόνο έχουν ανοίγματα προς το άλλο, αλλά και διατέμνονται και διχάζονται οι ίδιοι από το άλλο αυτό, που τους απο-οικογενειοκρατοποιεί σύμφωνα με τους νόμους της κοινωνικής παραγωγής και της επιθυμητικής παραγωγής: η μητέρα λειτουργεί σαν πλούσια ή φτωχιά γυναίκα, υπηρέτρια ή πριγκίπισσα, δημοφής κοπέλλα ή γριά γυναίκα, ζώο ή αγία Παρθένος, ή και τα δύο μαζί. Όλα περνούν στη μηχανή, που κάνει κομμάτια τους καθαρά οικογενειακούς προσδιορισμούς. Αυτό που η όρφανή λίμπιντο επενδύει, είναι ένα κοινωνικό πεδίο επιθυμίας, ένα πεδίο παραγωγής και αντι-παραγωγής, με τις τομές και τις ροές του, όπου οι γονιόι εμφανίζονται σε λειτουργίες και ρόλους μη-γονεϊκούς, που έχουν μπροστά τους άλλους ρόλους και άλλες λειτουργίες. Μήπως αυτό σημαίνει πώς οι γονείς δεν παίζουν κάποιον ασύνειδο ρόλο σαν γονείς; Και βέβαια παίζουν, αλλά με δύο τρόπους σαφώς καθορισμένους, που τους στερούν ακόμα περισσότερο την υποθετική τους αυτονομία. Σύμφωνα με τη διάκριση που κάνουν οι έμβρυολόγοι αναφορικά με το αυγό, ανάμεσα στο ερέθισμα και στον οργανωτή, οι γονείς είναι ερεθίσματα μιας κάποιας έντασης, που προκαλούν την κατανομή των θερμοδοθμίδων ή ζωνών έντασης πάνω στο δίχως όργανα σώμα: στη σχέση προς τους γονιούς, θά εκτιμηθεί στην κάθε περίπτωση ο πλούτος ή η φτώχεια, ο σχετικά πίο πλούσιος ή ο πίο φτωχός, σαν έμπειρικές μορφές της κοινωνικής διαφοράς - κι έτσι, οι ίδιοι ξεπροβάλλουν πάλι μέσα στη διαφορά αυτή, κατανεμημένοι στη μία ή την άλλη ζώνη, αλλά σαν άλλο είδος από εκείνο των γονιών. Και οργανωτής είναι το κοινωνικό πεδίο της επιθυμίας, που από μόνο του όριζει τις ζώνες έντασης, καθώς και τα όντα που τις κατοικούν και καθορίζει τη λιμπιντινική τους επένδυση. Κατά δεύτερο λόγο, οι γονείς σαν γονείς είναι όροι έφαρμογής που εκφράζουν την επαναγωγή του κοινωνικού πεδίου του επενδυμένου από τη λίμπιντο, σε ένα περιορισμένο σύνολο άφιξης, όπου η λίμπιντο συναντά πιά μόνο αδιέξοδα και μπλοκαρίσματα σύμφωνα με τους μηχανισμούς καταστολής-απώθησης που ενεργούν μέσα στο πεδίο: οιδιπόδειο, αυτό είναι το οιδιπόδειο. Στην καθεμιά απ' αυτές τις έννοιες, ή τρίτη θέση της σχιζο-ανάλυσης θέτει την προτεραιότητα των λιμπιντινικών επενδύσεων του κοινωνικού πεδίου πάνω στην οικογενειακή επένδυση, τόσο από την άποψη της πραγματικότητας όσο και από τη νομική άποψη - ερέθισμα οποιασδήποτε φύσης στην άφετηρία, έξωτερικό αποτέλεσμα στο τέρμα. Η σχέση με το μη-οικογενειακό έρχεται πάντα πρώτη, με τη μορφή της σεξουαλικότητας του πεδίου μέσα στην κοινωνική παραγωγή, και με τη μορφή του μη-άνθρωπινου φύλου μέσα στην επιθυμητική παραγωγή (γιγαντισμός και νανισμός).

Έχει κανείς συχνά την εντύπωση ότι οι οικογένειες κατάλαβαν με τό

παραπάνω τό μάθημα της ψυχανάλυσης, έστω και έξ αποστάσεως είτε με έγχυματικό τρόπο στην ατμόσφαιρα της εποχής τους: παίζουν Οιδίποδα - υπέροχο άλλοθι. Πίσω όμως απ' όλα αυτά κρύβεται ένα οικονομικό ζήτημα: η μητέρα καταντά να ασχολείται με το νοικοκυριό, ή να πιάνει έξω μία δύσκολη και άνιαρή δουλειά, τά παιδιά να έχουν αδέσβαιο μέλλον, ο πατέρας να έχει μπουχτίσει να ταΐζει όλον αυτό τον κόσμο, με δύο λόγια, υπάρχει βασική σχέση με το απέξω, που γι' αυτήν ο ψυχαναλυτής «νίπτει τās χείρας», γιατί κυριότερος στόχος του είναι ακριβώς να παιδιαρίζουν οι πελάτες του. Όμως, αυτό που επενδύει και αντι-επενδύει η λίμπιντο ως σεξουαλική λίμπιντο, είναι το οικονομικό ζήτημα, ή σχέση με το απέξω. Έρεθίζεται κανείς σεξουαλικά ανάλογα με τις ροές και τις τομές τους. Άς εξετάσουμε μία στιγμή για ποιούς λόγους ψυχαναλύεται κανείς: πάνω απ' όλα, πρόκειται για μία κατάσταση οικονομικής εξάρτησης που έχει γίνει αβάσταχτη για την επιθυμία ή για μία κατάσταση γεμάτη συγκρούσεις που άφορά την επένδυση της επιθυμίας. Ο ψυχαναλυτής που λέει τόσο πολλά για την ανάγκη να πληρώνεται ή θεραπεία, άδιαφορεί όλοτελα για το ποιός πληρώνει. Λογουχάρη, ή ψυχανάλυση αποκαλύπτει τις ασύνειδες συγκρούσεις μιας γυναίκας με τον άντρα της, ο άντρας όμως είναι εκείνος που πληρώνει για την ψυχανάλυση της γυναίκας. Δέν είναι ή μόνη φορά που συναντούμε τη δυαδικότητα του χρήματος ως δομής έξωτερικής χρηματοδότησης και ως έσωτερικού μέσου πληρωμής, καθώς και την αντικειμενική «υποκρισία» που συνεπάγεται αυτή ή δυαδικότητα και που είναι οδσιαστικό στοιχείο του καπιταλιστικού συστήματος. Άλλά είναι ενδιαφέρον να θρίσκει κανείς την οδσιαστική αυτή υποκρισία, σε μικρογραφία, θρονιασμένη στο ίατρείο του ψυχαναλυτή. Ο ψυχαναλυτής μιλάει για τό οιδιπόδειο, για τον ευνουχισμό και για τον φαλλό, για την ανάγκη ν' αναλάβεις την ευθύνη του φύλου σου, του ανθρώπινου φύλου σου, όπως λέει ο Freud: να παραιτηθεί δηλαδή ή γυναίκα από την επιθυμία του πέους και ο άντρας να πάψει να διακηρύττει τον ανδρισμό του... Υποστηρίζουμε πώς δέν υπάρχει καμιά γυναίκα, και ιδιαίτερα κανένα παιδί που «ν' αναλαμβάνει» τη θέση του σε μία καπιταλιστική κοινωνία, ακριβώς επειδή ή θέση αυτή δέν έχει καμιά σχέση με τον φαλλό και τον ευνουχισμό, αλλά άφορά στενά μίαν αβάσταχτη οικονομική εξάρτηση. Και οι γυναίκες και τά παιδιά που κατορθώνουν να «αναλαμβάνουν την ευθύνη», τό κάνουν με έλιγμούς και προσδιορισμούς όλοτελα διαφορετικούς από την υπόστασή τους ως γυναίκας ή παιδιού. Καμιά σχέση με τον φαλλό, μεγάλη όμως σχέση με την επιθυμία, με τη σεξουαλικότητα ως επιθυμία. Γιατί ο φαλλός δέν υπήρξε ποτέ τό αντικείμενο ούτε και ή αίτια της επιθυμίας, αλλά είναι ο ίδιος ο μηχανισμός του ευνουχισμού, ή μηχανή που τοποθετεί την έλλειψη μέσα στην επιθυμία, που στειρεύει όλες τις ροές, που συνενώνει όλες τις τομές του απέξω και του πραγματικού σε μία και

μόνη με τό απέξω, με τό πραγματικό. Τό απέξω εισδύει πάντα μπόλιμο, κατά τή γνώμη τοῦ ψυχαναλυτή, μέσα στήν ψυχαναλυτική κλινική. Ἄκόμα καί ἡ κλειστή οικογενειακή σκηνή τοῦ φαίνεται ἕνα ὑπερβολικό απέξω. Προάγει σέ ἀνώτερο επίπεδο τή γνήσια ψυχαναλυτική σκηνή – οἰδιπόδειο καί εὐνουχισμό τοῦ ἱατροῦ – πού πρέπει νά εἶναι ἡ δική της πραγματικότητα, ἡ δική της ἀπόδειξη, καί πού, σέ ἀντίθεση μέ τήν κίνηση, ἀποδεικνύεται μονάχα μέ τό νά μήν κινεῖται καί μέ τό νά μήν τελιώνει. Ἡ ψυχανάλυση κατάντησε ἕνα ναρκωτικό πού ἀποβλακώνει, ὅπου ἡ πιό παράδοση ἀτομική ἐξάρτηση ἐπιτρέπει στους πελάτες νά ξεχνοῦν – τήν ὥρα τῆς συνεδρίας πάνω στό ντιβάνι – τήν οἰκονομική τους ἐξάρτηση πού τούς ὀδηγεῖ στό ἱατεῖο (λίγο-πολύ ὅπως καί ἡ ἀποκωδικοποίηση τῶν ροῶν συνεπιφέρει τήν ἐνίσχυση τῆς δουλείας). Ξέρουν ἄραγε τί κάνουν αὐτοί οἱ ψυχαναλυτές πού ἐξοιδιποδίζουν γυναίκες, παιδιά, νέγρους, ζῶα; Ὅνειρό μας εἶναι νά μποῦμε στό ἱατεῖο τους, ν' ἀνοίξουμε τά παράθυρα καί νά πούμε: μυρίζει κλεισούρα ἐδῶ μέσα, χρειάζεται λίγο ἐπαφή μέ τό απέξω... Γιατί ἡ ἐπιθυμία δέν ἐπιζητεῖ, κομμένη ἀπό τό απέξω, κομμένη ἀπό τίς οἰκονομικές καί κοινωνικές της ἐπενδύσεις καί ἀντι-ἐπενδύσεις. Κι ἂν ὑπάρχει κάποιος «ἀμιγῆς ἐρωτικό κίνητρο» – γιά νά μιλήσουμε σάν τόν Freud – δέν εἶναι βέβαια τό οἰδιπόδειο πού τό περισυλλέγει, οὔτε ὁ φαλλός πού τό κινεῖ, οὔτε καί ὁ εὐνουχισμός πού τό μεταδιβάει. Τό ἐρωτικό κίνητρο, τό «ἀμιγῆς ἐρωτικό», διατρέχει τό κοινωνικό πεδίο ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη, παντοῦ ὅπου οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές συσσωρεύονται ἢ διασκορπίζονται μέσα σέ κοινωνικές μηχανές, καί ὅπου ἡ ἐκλογή τοῦ ἐρωτικοῦ ἀντικειμένου πραγματοποιεῖται στή διασταύρωση, σύμφωνα μέ γραμμές φυγῆς ἢ ἐνσωμάτωσης. Θά φύγει ἄραγε ὁ Ἄαρων μέ τόν αὐλό του, πού δέν εἶναι φαλλός, ἀλλά ἐπιθυμητική μηχανή καί διαδικασία ἀπεδαφικοποίησης;

Ἄς ὑποθέσουμε πῶς μᾶς παραχωροῦν τά πάντα: μᾶς τά παραχωροῦν ἐκ τῶν ὑστέρων. Ἐκ τῶν ὑστέρων μονάχα ἡ λίμπιντο θά μπορούσε νά ἐπενδύσει τό κοινωνικό πεδίο καί νά «κάνει» κοινωνική δράση καί μεταφυσική. Κι αὐτό ἐπιτρέπει νά σωθεῖ ἡ βασική φροϋδική θέση, ὅτι ἡ λίμπιντο πρέπει νά ἀπο-σεξουαλιστεῖ γιά νά ἐκτελέσει τέτοιες ἐπενδύσεις, ἐνῶ ἀρχίζει πάντα μέ τό οἰδιπόδειο, μέ τό ἐγώ, μέ τό μπαμπάσμα (τά προ-οιδιπόδεια στάδια ἀνάγονται δομικά ἢ ἑσχατολογικά στήν οἰδιπόδεια ὀργάνωση). Ὅπως εἶδαμε, ἡ ἀντίληψη αὐτῆ τοῦ ἐκ τῶν ὑστέρων ἐξυπονοοῦσε μιά ριζική παρερμηνεία τῆς φύσης τῶν τωρινῶν συντελεστῶν. Γιατί: ἡ ἡ λίμπιντο ὑπάγεται στή μοριακή ἐπιθυμητική παραγωγή, καί ἀγνοεῖ τά πρόσωπα, καθῶς καί τό ἐγώ – ἀκόμα καί τό ἀδιαφορίστο ἐγώ τοῦ ναρκισσισμού, ἀφοῦ οἱ ἐπενδύσεις της εἶναι κιάλας διαφοριζόμενες, ἀλλά σύμφωνα μέ τό προ-προσωπικό καθεστῶς τῶν ἐπιμέρους ἀντικειμένων, τῶν μοναδικότητων, τῶν ἐντάσεων, τῶν γραναζιών καί ἐξαρθμάτων τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν, ὅπου δύσκολα μπορεῖ κα-

νεῖς νά ἀναγνωρίσει μητέρα, πατέρα ἢ ἐγώ (εἶδαμε πόσο ἀντιφατικό εἶναι νά μιλάει κανεῖς γιά τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα καί νά τά μετατρέπει σέ ἐκπροσώπους γονεϊκῶν προσώπων ἢ σέ στηρίγματα οἰκογενειακῶν σχέσεων). Ἡ ἀλλιώτικα, ἡ λίμπιντο ἐπενδύει πρόσωπα καί ἕνα ἐγώ, ἀλλά ὑπάγεται κιάλας σέ μιά κοινωνική παραγωγή καί σέ κοινωνικές μηχανές πού δέν τά διαφορίζουν μόνο σάν οἰκογενειακά ὄντα, ἀλλά σάν παράγωγα τοῦ γραμμομοριακοῦ συνόλου ὅπου ἀνήκουν, μέσα στό ἄλλο αὐτό καθεστῶς. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τό κοινωνικό καί τό μεταφυσικό παρουσιάζονται ταυτόχρονα, σύμφωνα μέ τίς δύο ταυτόχρονες ἐννοιες τῆς διαδικασίας – ἱστορική διαδικασία κοινωνικῆς παραγωγῆς καί μεταφυσική διαδικασία ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς. Δέν παρουσιάζονται ὅμως ἐκ τῶν ὑστέρων. Ξαναβρισκόμαστε πάντα μπροστά στόν πίνακα τοῦ Lindberg, ὅπου τό χοντρό ἀγοράκι ἔχει κιάλας συνδέσει μιά ἐπιθυμητική μηχανή πάνω σέ μιά κοινωνική μηχανή, δραχυκυκλώνοντας τούς γονιούς, πού μποροῦν μόνο νά παρέμβουν σάν συντελεστές παραγωγῆς καί ἀντιπαραγωγῆς, καί στή μιά περίπτωση καί στήν ἄλλη. Δέν ὑπάρχει παρὰ κοινωνικό καί μεταφυσικό. Κι ἂν κάτι ἐπέρχεται ἐκ τῶν ὑστέρων, δέν εἶναι βέβαια οἱ κοινωνικές καί μεταφυσικές ἐπενδύσεις τῆς λίμπιντο, οὔτε οἱ συνθέσεις τοῦ ἀσυνείδητου· ἀντίθετα, εἶναι τό οἰδιπόδειο, ὁ ναρκισσισμός, καθῶς καί ὅλη ἡ σειρά τῶν ψυχαναλυτικῶν ἐνοιῶν. Οἱ συντελεστές παραγωγῆς εἶναι πάντα «τωρινοί» συντελεστές, κι αὐτό συμβαίνει ἀπό τήν πιό τρυφερή ἡλικία: τωρινό δέν σημαίνει πρόσωπο σέ ἀντίθεση μέ παιδικό, ἀλλά «ἐνεργεῖα» σέ ἀντίθεση μέ τό «δυνάμει», μ' αὐτό πού μπορεῖ νά συμβεῖ κάτω ἀπό ὀρισμένες συνθήκες. Οἰδιπόδειο, δυναμικό καί ἀντιδραστικό. Ἄς ἐξετάσουμε, πράγματι, κάτω ἀπό ποιές συνθήκες προβάλλει τό οἰδιπόδειο: ἕνα σύνολο ἀφηρημένων, ὑπερπεπερασμένο (transfini), ἀποτελούμενο ἀπό ὅλα τά ἀντικείμενα, τούς φορεῖς, τίς σχέσεις τῆς κοινωνικῆς-ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, ἐπανάγεται σ' ἕνα πεπερασμένο οἰκογενειακό σύνολο, ὡς σύνολο ἀφίξης (ἐλάχιστο ὄριο, τρεῖς ὄροι πού μπορεῖ, καί μάλιστα πού πρέπει κανεῖς νά τούς ἀυξήσει, ὄχι ὅμως καί στό ἄπειρο). Πράγματι, μιά τέτοια ἐφαρμογή προϋποθέτει ἕναν τέταρτο ὄρο κινητό, σέ προεκβολή, τόν συμβολικό ἀφηρημένο φαλλό, ἐπιφορτισμένο νά ἐκτελεῖ τή δίπλωση ἢ τή σύνδεση-οὐσιαστικά ὅμως, ἡ ἐφαρμογή αὐτή ἐνεργεῖ πάνω στά τρία πρόσωπα πού ἀποτελοῦν τό ἐλάχιστο οἰκογενειακό σύνολο, ἢ πάνω στά ὑποκατάστατά τους – πατέρα, μητέρα, παιδί. Καί τά πράγματα δέν τελειώνουν ἐδῶ, ἀφοῦ οἱ τρεῖς ὄροι τείνουν νά μειωθοῦν σέ δύο, εἴτε στή σκηνή τοῦ εὐνουχισμοῦ, ὅπου ὁ πατέρας σκοτώνει τό παιδί, εἴτε στή σκηνή τῆς αἰμομιξίας, ὅπου τό παιδί σκοτώνει τόν πατέρα, εἴτε στή σκηνή τῆς τρομερῆς μητέρας, ὅπου ἡ μητέρα σκοτώνει τό παιδί ἢ τόν πατέρα. Ὑστερα ἀπό τούς δύο ὄρους, περνά κανεῖς σέ ἕναν, μέ τόν ναρκισσισμό, πού δέν προηγεῖται καθόλου ἀπό τό οἰδιπόδειο ἀλλά εἶναι παράγωγο του. Γι'

αυτό μιλούμε για μιάν οιδιπόδεια-ναρκισική μηχανή, πού στο τέρμα της τό εγώ βρίσκει τόν ίδιο του τό θάνατο, ως τόν όρο μηδέν μιās καθαρής κατάργησης, πού στοίχειωνε από τήν αρχή τήν οιδιποδισμένη επιθυμία και πού τώρα, στο τέλος, αναγνωρίζεται πώς είναι ο Θάνατος. 4, 3, 2, 1, 0 – τό οιδιπόδειο είναι ένας άγώνας δρόμου προς τό θάνατο.

Ή από τόν 19ο αιώνα ήδη, ή μελέτη τών ψυχικών παθήσεων και τής τρέλας είναι δέσμια του άξιώματος τής οικογενειοκρατίας και τών συσχετικών του, δηλαδή του προσωπολογικού άξιώματος και του έγωικού άξιώματος. Είδαμε στο έργο του Foucault ότι ή ψυχιατρική του 19ου αιώνα θεωρούσε τήν οικογένεια και σάν αίτια και σάν κριτή τής άρρώστιας, και τό κλειστό άσυλο σάν τεχνητή οικογένεια, επιφορτισμένη νά έσωτερικεύει τήν ένοχή και νά φέρνει στο προσκήνιο τήν ευθύνη, τυλίγοντας τήν τρέλα, αλλά και τή θεραπεία της, σε μιά πανταχού παρούσα σχέση πατέρας-παιδί. Ή απ' αυτήν τήν άποψη, ή ψυχανάλυση όχι μονάχα δέν ξέκοψε από τήν ψυχιατρική, αλλά και μετέφερε τίς άπαιτήσεις της έξω από τό άσυλο, επιβάλλοντας πρώτα-πρώτα κάποια «έλεύθερη» έσωτερική, έντατική, φαντασιωτική χρήση τής οικογένειας, χρήση πού φαινόταν νά ταιριάζει ιδιαίτερα σ' αυτό πού είχε έντοπιστεί σάν νευρώση. Όμως, από τή μιά μεριά ή αντίσταση τών ψυχώσεων και από τήν άλλη ή ανάγκη νά λαβαίνεται υπόψη μιά κοινωνική αίτιολογία παρέσυρε ψυχιάτρους και ψυχαναλυτές νά αναπτύξουν, σε άνοιχτές τώρα συνθήκες, τή διάταξη μιās έκτεταμένης οικογένειας, πού υποτίθεται ότι κατείχε πάντα τό μυστικό τής άρρώστιας και τής θεραπείας. Ή αφού λοιπόν έσωτερικεύσαν τήν οικογένεια στο οιδιπόδειο, έξωτερικεύουν τώρα τό οιδιπόδειο στη συμβολική τάξη, στην ιδρυματική τάξη, στην κοινοτική τάξη, στην τάξη τών τομέων κλπ. Ή υπάρχει εδώ μιά σταθερά σ' όλες τίς σύγχρονες προσπάθειες. Κι αν ή τάση αυτή έμφανίζεται με τόν άπλοϊκό τρόπο στην κοινοτική ψυχιατρική προσαρμογής – «θεραπευτική επιστροφή στην οικογένεια» – στην ταυτότητα τών προσώπων και στην άκραιότητα του έγώ (κι όλα αυτά με τήν ευλογία του πετυχημένου ενουχισμού, σε μιάν ίερη τριγωνική μορφή), ή ίδια τάση, με πιο κρυφό τρόπο, εκδηλώνεται και σε άλλα ρεύματα. Δέν είναι τυχαίο ότι ή συμβολική τάξη του Lacan άλλοιώθηκε και χρησιμοποιήθηκε για νά εγκατασταθεί ένα δομικό οιδιπόδειο πού νά μπορεί νά εφαρμοστεί στην ψύχωση, και νά έπεκταθούν οι οικογενειοκρατικές συντεταγμένες πέρα από τό πραγματικό, άκόμα κι από τό φαντασιακό τους πεδίο. Δέν είναι τυχαίο ότι ή ιδρυματική ψυχανάλυση δύσκολα προφυλάγεται από τήν ανασύσταση τεχνητών οικογενειών, όπου ή συμβολική τάξη, ένσαρκωμένη από τό Ίδρυμα, ξαναπλάθει όμαδικά οιδιπόδεια, πού περιέχουν όλα τά θανατηφόρα χαρακτηριστικά τών υποταγμένων ομάδων. Ή αλλά και κάτι παραπάνω: ή αντιψυχιατρική άναζήτησε στίς άναπεπταμένες οικογένειες τό μυστικό μιās αίτιότητας τόσο κοινωνικής όσο και σχιζο-

γόνας. Και εδώ ίσως αναφαίνεται καθαρότατα ο φανακισμός, γιατί ή αντιψυχιατρική ήταν ή πιο κατάλληλη, από όρισμένες άπόψεις, νά σπάσει κάθε δεσμό με τήν παραδοσιακή οικογένεια. Πράγματι, τί παρατηρείται στίς άμερικανικές μελέτες τής οικογένειας, όπως τίς επαναλαμβάνουν και τίς συνεχίζουν οι αντιψυχιάτροι; Βαπτίζουν σχιζογόνες έντελώς συνηθισμένες οικογένειες, κοινότατους οικογενειακούς μηχανισμούς, μιά οικογενειακή λογική συνηθισμένη, δηλαδή μόλις νευρωτίζουσα. Στίς άποκαλούμενες σχιζοφρενικές οικογενειακές μονογραφίες, εύκολα ο καθένας αναγνωρίζει τόν ίδιο του τόν μπαμπά, τήν ίδια του τή μαμά· όπως λογουχάρη στο «διπλό άδιέξοδο» ή τή «διπλή λαθή» του Bateson· ποιός πατέρας δέν εκφράζει, ταυτόχρονα, τίς δυο αντιφατικές προσαγές: «Πρέπει νάμαστε φίλοι, γιέ μου, είμαι ο καλύτερός σου φίλος» και: «Πρόσεξε καλά, γιέ μου, μη μου φέρνεσαι σάν νά είμαι κανένας τής παρέας σου»;

Τίποτα απ' όλα αυτά δέν μπορεί νά δημιουργήσει ένα σχιζοφρενικό. Όπως είδαμε, τό διπλό άδιέξοδο, με τήν έννοια αυτή, δέν προσδιορίζει καθόλου έναν ειδικό σχιζογόνο μηχανισμό, αλλά χαρακτηρίζει μόνο τό οιδιπόδειο στη συνολική του έκταση. Κι αν υπάρχει πραγματικό άδιέξοδο, πραγματική αντίφαση, είναι εκείνη όπου πέφτει ο ίδιος ο έρευνητής, όταν έχει τήν άξίωση νά όρίζει σχιζογόνους κοινωνικούς μηχανισμούς, και ταυτόχρονα νά τούς ανακαλύπτει στην οικογενειακή τάξη, πού τής διαφεύγουν τόσο ή κοινωνική παραγωγή όσο και ή σχιζοφρενική διαδικασία. Ή αντίφαση αυτή γίνεται ιδιαίτερα αισθητή στον Laing, γιατί είναι ο πιο επαναστατικός αντιψυχίατρος. Όμως, τήν ίδια στιγμή πού έρχεται σε ρήξη με τήν ψυχιατρική μέθοδο, τή στιγμή πού προσπαθεί νά άποδόσει στην ψύχωση μιά πραγματική κοινωνική γένεση, και πού άπαιτεί σάν όρο τής θεραπείας τήν άνάγκη νά συνεχιστεί τό «ταξίδι» ως διαδικασία καθώς και νά διαλυθεί τό «φυσιολογικό έγώ», ξαναπέφτει στα χειρότερα οικογενειοκρατικά, προσωπολογικά και έγωικά άξιώματα, έτσι πού τά προτεινόμενα θεραπευτικά μέσα καταντούν άπλώς «μιά ειλικρινής άξιοπιστία άνάμεσα στους γονιούς», μιά «αναγνώριση τών προσώπων», μιά ανακάλυψη του άληθινού έγώ ή του άληθινού έαυτού άλά Martin Buber*.⁶² Έκτός από τήν έχθρότητα πού συνάντησε από τή μεριά τών παραδοσιακών «αυθεντιών», ίσως εδώ νά βρίσκει ή πηγή τής πρόσφατης άποτυχίας τής αντιψυχιατρικής, γιατί οι προσπάθειές της υιοθετήθηκαν από τήν οικογενειακή ψυχοθεραπεία

* Martin Buber (1878-1965), γερμανοεβραϊός φιλόσοφος, θεολόγος και ιστορικός, υποστήριξε μιάν πρωτότυπη έρμηνεία του σιωνισμού, ύπαρξιστής με καθάρη θρησκευτική κατεύθυνση (Σημ. Γ.Κ.).

⁶² Ronald Laing, *Ό έαυτός και οι άλλοι (Soi et les autres)* 1961 και 1969, γαλλ. μετάφρ. Gallimard, σ. 123-124 και 134.

μέ τις προσαρμοστικές της μορφές, καθώς και από την τομεακή ψυχιατρική. Ίσως κι αυτό νά ἐξηγεί γιατί ὁ ἴδιος ὁ Laing ἀποτραβήχτηκε στήν Ἀνατολή. Καί μήπως δέν ἔχουμε μιάν ἀνάλογη ἀντίφαση, σέ ἄλλο ὁμως πλάνο, στήν προσπάθεια πού γίνεται ἀπό ὀρισμένους νά χαντακώσουν τή διδασκαλία τοῦ Lacan, ὅταν τήν τοποθετοῦν σέ ἕναν οἰκογενειακό καί προσωπολογικό ἄξονα, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Lacan ὑποστηρίζει πῶς ἡ αἰτία τῆς ἐπιθυμίας βρίσκεται σ' ἕνα μὴ-ἀνθρώπινο «ἀντικείμενο», ἑτερογενές ὡς πρὸς τὸ πρόσωπο, κάτω κι ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους ὄρους ταυτότητας, καί πού ξεφεύγει ἀπὸ τίς διῶποκειμενικές συντεταγμένες καθὼς κι ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν σημασιοδοτήσεων;

Ζήτω οἱ Ndembu, γιατί, σύμφωνα μέ τή λεπτομερειακή ἀφήγηση τοῦ ἐθνολόγου Turner, μόνον ὁ γιατρός ndembu κατόρθωσε νά δεῖ τὸ οἰδιπόδειο σάν μιὰ ἐπίφαση, σάν ἕνα σκηνικό, καί νά ἀνατρέξει ὡς τίς ἀσύνειδες λιμπιντινικές ἐπενδύσεις τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου. Ἡ οἰδιπόδεια οἰκογενειοκρατία, ἀκόμα καί στίς πιὸ σύγχρονες μορφές της, – καί προπαντός σ' αὐτές – καθιστᾷ ἀδύνατη τήν ἀνακάλυψη αὐτοῦ πού, ὡστόσο, οἱ ἐρευνητές διατείνονται ὅτι ἐπιζητοῦν, δηλαδή τή σχιζογενῆ κοινωνική παραγωγή. Καί πρῶτα-πρῶτα, ὅσο κι ἂν βεβαιώνουν ὅτι ἡ οἰκογένεια ἐκφράζει τίς πιὸ βαθεῖες κοινωνικές ἀντιφάσεις, τῆς ἀποδίνουν τήν ἀξία ἑνός μικρόκοσμου, τῆς δίνουν τὸν ρόλο ἑνός ἀναγκαίου ἐνδιάμεσου γιὰ τή μετατροπὴ τῆς κοινωνικῆς ἀλλοτρίωσης σέ ψυχικὴ ἀλλοτρίωση· κάτι παραπάνω: θά ἔλεγε κανεὶς, ἀπὸ τὴ στάση τους, πῶς δέν βλέπουν ὅτι ἡ λίμπιντο ἐπενδύει ἄμεσα τίς κοινωνικές ἀντιφάσεις σάν τέτοιες, καί ὅτι γιὰ νά ἀφυπνιστεῖ, δέν χρειάζεται νά ἐκφραστοῦν οἱ ἀντιφάσεις σύμφωνα μέ τὸν κώδικα τῆς οἰκογένειας. Μέ τὸν τρόπο αὐτὸν ἔχουν κιόλας ἀντικαταστήσει τήν κοινωνικὴ παραγωγή μέ τήν οἰκογενειακὴ αἰτιολογία ἢ ἐκφραση· καί τότε ξαναπέφτουν στίς κατηγορίες τῆς ἰδεαλιστικῆς ψυχιατρικῆς. Ὅπως καί νά εἶναι, θγάζουν ἔτσι ἀθῶα τήν κοινωνία: καί ἡ μόνη κατηγορία πού μένει ἐναντίον της εἶναι ἀόριστες σκέψεις γιὰ τὸν ἀρρωστημένο χαρακτήρα τῆς οἰκογένειας, ἢ γενικότερα ἀκόμα, γιὰ τὸν σύγχρονον τρόπο ζωῆς. Καί παρακάμπτουν τὸ οὐσιώδες: ὅτι ἡ κοινωνία σχιζοφρενίζει στὸ ἐπίπεδο τῆς ὑποδομῆς της, τοῦ τρόπου τῆς παραγωγῆς, τῶν πιὸ συγκεκριμένων οἰκονομικῶν καπιταλιστικῶν κυκλωμάτων της· καί τῆ ἡ λίμπιντο ἐπενδύει τὸ κοινωνικὸ αὐτὸ πεδίο, ὄχι μέ τή μορφὴ ὅπου θά μπορούσε νά ἐκφραστεῖ καί νά ἐρμηνευτεῖ μέ μιάν οἰκογένεια-μικρόκοσμον, ἀλλὰ μέ τή μορφὴ ὅπου τὸ κοινωνικὸ πεδίο μεταδιβάξει στήν οἰκογένεια τίς μὴ-οἰκογενειακές του τομῆς καί ροές, πού ἔχουν ἐπενδυθεῖ σάν τέτοιες· καί συνακόλουθα, ὅτι οἱ οἰκογενειακές ἐπενδύσεις εἶναι πάντα ἀποτέλεσμα τῶν κοινωνικῶν-ἐπιθυμητικῶν λιμπιντινικῶν ἐπενδύσεων, μόνων πρωταρχικῶν· τέλος, ὅτι ἡ ψυχικὴ ἀλλοτρίωση ἐξυπακούει ἄμεσα τίς ἐπενδύσεις αὐτές, καί εἶναι τόσο κοινωνικὴ ὅσο καί ἡ κοινωνικὴ ἀλλοτρίωση, πού κι αὐτὴ ἐξυπακούει τίς

προσυνειδητές ἐπενδύσεις συμφέροντος.

Ἔτσι, ὄχι μονάχα δέν μπορεῖ νά ἀξιολογηθεῖ σωστά ἡ κοινωνικὴ παραγωγή, μέ τὸν παθογόνο της χαρακτήρα, ἀλλὰ ἀγνοεῖται ἀκόμα καί ἡ σχιζοφρενικὴ διαδικασία, καί ἡ σχέση της μέ τὸν σχιζοφρενικὸ ὡς ἀσθενῆ. Γιατί ἐπιχειρεῖται νά νευρωσιστεῖ τὸ καθετὶ. Καί ἀσφαλῶς ὑπάρχει ἔτσι συμμόρφωση μέ τὴν ἀποστολὴ τῆς οἰκογένειας, πού εἶναι νά παράγει νευρωτικούς μέ τὸν ἐξοιδιποδισμό της, μέ τὸ σύστημά της τῶν ἀδιεξόδων, μέ τὴ μεταδίδωση τῆς ἀπώθησης, πού χωρὶς αὐτὴν ἡ κοινωνικὴ καταστολὴ δέν θά ἐβρισκε ποτὲ ὑποκείμενα ὑπάκουα καί καρτερικά, καί δέν θά κατόρθωνε νά φράξει τίς γραμμὲς φυγῆς τῶν ροῶν. Δέν εἶναι ἀνάγκη νά λάβουμε καθόλου ὑπόψη τὸν ἰσχυρισμὸ τῆς ψυχανάλυσης, ὅτι τάχα γιατρεῖται τὴ νύρωση, ἀφοῦ γι' αὐτὴν θεραπεία δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ ἀτέρμονη συνεδρία, μιὰ ἀτέρμονη ἐγκατέρευση, μιὰ προσέγγιση τῆς ἐπιθυμίας μονάχα μέ τὸν εὐνοχισμό!... καί μιὰ δημιουργία συνθηκῶν ὅπου τὸ ὑποκείμενο μπορεῖ νά διασκορπίζει τὴν ἀρρώστια, νά τὴ μεταδίδει στοὺς γόνους του – ἀντὶ νά πεθαίνει ἐργένικο, ἀνίκανο καί μαλακισμένο. Κάτι παραπάνω: ἴσως κάποια μέρα ἀνακαλυφθεῖ πῶς τὸ μόνο ἀθεράπευτο εἶναι ἡ νύρωση (γι' αὐτὸ καί ἔχουμε τὴν «ἀτέρμονη ψυχανάλυση»). Οἱ ψυχαναλυτές χαιρόνται ὅταν κατορθώνουν νά μετατρέψουν ἕνα σχιζοφρενικὸ σέ παρανοικὸ ἢ σέ νευρωτικὸ. Ἴσως νά ὑπάρχει ἐδῶ μιὰ μεγάλη παρεξήγηση. Γιατί ὁ σχιζοφρενικὸς ξεφεύγει ἀπὸ κάθε οἰδιποδιακὴ, οἰκογενειακὴ, προσωπολογικὴ ἀναφορὰ – δέν θά λέω πιά «ἐγώ», δέν θά λέω πιά «μαμιάς-μαμιά» – καί κρατᾷ τὸν λόγο του. Τὸ ζήτημα ὁμως εἶναι ἂν αὐτὸ εἶναι ἡ ἀρρώστια του, ἢ ἀντίθετα ἂν αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴ σχιζοφρενικὴ διαδικασία, πού δέν εἶναι ἀρρώστια, πού δέν εἶναι «κατάρρευση», ἀλλὰ μονάχα ἕνα «διάνοιγμα» – ὅσο κι ἂν εἶναι ἀγχώδες καί παράτολμο: νά διαβεῖς τὸν τοῖχο ἢ τὸ ὄριο πού σέ χωρίζει ἀπὸ τὴν ἐπιθυμητικὴ παραγωγή, νά διοχετεύσεις τίς ροές τῆς ἐπιθυμίας. Τὸ μεγαλεῖο τοῦ Laing, εἶναι πῶς ξεκινώντας ἀπὸ ὀρισμένες διαισθήσεις – πού στὸν Jaspers ἔμεναν διφορούμενες – μπόρεσε νά ἐπισημάνει τὴν ἀπίστευτη σημασία τοῦ ταξιδιοῦ αὐτοῦ. Κι ἔτσι, δέν ὑπάρχει σχιζο-ἀνάλυση πού νά μὴν ἀνακατεῖται στὸ θετικὸ της ἔργο τὸ σταθερὸ καταστροφικὸ ἔργο τῆς διάλυσης τοῦ λεγόμενου φυσιολογικοῦ ἐγῶ. Ὁ Lawrence, ὁ Miller κι ἀργότερα ὁ Laing, τὸ ἔδειξαν μέ πολλὴ πειστικότητα: οὔτε ὁ ἀντρας οὔτε ἡ γυναίκα εἶναι προσωπικότητες καθορισμένες μέ ἀκριβεία, ἀλλὰ δονήσεις, ροές, σχέσεις καί «κόμποι». Τὸ ἐγὼ παραπέμπει σέ προσωπολογικὲς συντεταγμένες, ἀπ' ὅπου καί προκύπτει, καί τὰ πρόσωπα παραπέμπουν μέ τὴ σειρά τους σέ οἰκογενειακὲς συντεταγμένες· θά δοῦμε σέ τί παραπέμπει τὸ οἰκογενειακὸ σύνολο, γιὰ νά δημιουργήσει κι αὐτὸ μέ τὴ σειρά του, πρόσωπα. Ἔργο τῆς σχιζο-ἀνάλυσης εἶναι νά διαλύει ἀσούραστα τὰ ἐγῶ καί τίς προϋποθέσεις τους, νά ἀπελευθερῶναι τίς προ-προσωπικὲς μοναδικότη-

τες πού περικλείουν και άπωθούν, να κάνει να κυλάνε οι ροές πού θά μπορούσαν να εκπέμπουν, να δέχονται και να αίχμαλωτίζουν, να έγκαθιστά όλο και πιά πέρα, και μέ περισσότερη λεπτότητα, τίς σχίσεις και τίς τομές – πολύ πιά κάτω από τίς συνθήκες ταυτότητας – να συναρμολογεί τίς επιθυμητικές μηχανές πού συναντούν τό κάθε έγώ και τό έντάσσουν σέ ομάδα μαζί μέ άλλα. Γιατί τό κάθε έγώ είναι μιά μικρή ομάδα, και πρέπει να ζεί σάν ομάδα, ή καλύτερα σάν ένα κουτί από τσάι «ζέν», σπασμένο και θρυμματισμένο πού τό κάθε σκίσιμο του επιδιορθώνεται μέ χρυσό τοιμέντο, ή ακόμα σάν τό πλακόστρωτο μιάς εκκλησίας πού ή κάθε ρωγή ανάμεσα στίς πλάκες του τονίζεται από μπογιά ή από ασβέστη (τό αντίθετο του ένοποιημένου, γραμμομοριοποιημένου, συγκαλυμμένου, έπουλωμένου, μή-παραγωγικού ένουχισμού). Ή σχιζο-άνάλυση ονομάζεται σχιζο-άνάλυση επειδή σ' όλη τή θεραπευτική της μέθοδο, έσχιζοφρενίζει αντί να νευρωσίζει όπως ή ψυχανάλυση.

Ή από τί πάσχει ό σχιζοφρενικός, άφού δέν πρόκειται για σχιζοφρένεια ως διαδικασία; Τί είναι εκείνο πού μετατρέπει τό «διάνοιγμα» σέ κατάφρευση; Ή έξαναγκαστή διακοπή τής διαδικασίας ή ή συνέχισή της στό κενό, ή μήπως ό τρόπος πού έξαναγκάζει τόν σχιζοφρενικό να παίρνει τόν έαυτό του για σκοπό; Σχετικά μ' αυτό, είδαμε πώς ή κοινωνική παραγωγή παράγει τόν άρρωστο σχιζοφρενικό: θεμελιωμένος πάνω σέ άποκωδικομένες ροές, πού άποτελούν τή βαθύτερή του τάση ή τό άπόλυτό του όριο, ό καπιταλισμός δέν παύει να έναντιώνεται στην τάση αυτή, να άποτρέπει τό όριο αυτό, αντικαθιστώντας το μέ έσωτερικά σχετικά όρια, πού μπορεί να τά αναπαράγει σέ όλο και μεγαλύτερη κλίμακα, ή μέ μιάν άξιωματική τών ροών πού ύποτάσσει τήν τάση στην τυραννία και στην πιά σκληρή καταστολή. Ή αντί τήν άποψη, ή αντίφαση έγκαθίσταται όχι μόνο στό επίπεδο τών ροών πού διασχίζουν τό κοινωνικό πεδίο, αλλά και στό επίπεδο τών λιμπιντικων τους επενδύσεων, πού άποτελούν συστατικά τους μέρη – δηλαδή ανάμεσα στην παρανοϊκή άνοικοδόμηση του τυραννικού *Urstaat* και τίς θετικές σχιζοφρενικές γραμμές φυγής. Κατά συνέπεια, διαγράφονται τρεις δυνατότητες: ή ή διαδικασία διακόπτεται, τό όριο τής επιθυμητικής παραγωγής μετατοπίζεται, μεταμφιέζεται και περνά τώρα στό οιδιπόδειο ύποσύνολο· ό σχιζοφρενικός πραγματικά νευρωσίζεται, κι αυτός ό νευρωσισμός άποτελεί τήν άρρώστια του· γιατί, όπως όδηποτε, ό νευρωσισμός προηγείται από τή νύρωση, ή νύρωση είναι καρπός του· ή ό σχιζοφρενικός αντίστέκεται στό νευρωσισμό, στόν έξοιδιποδισμό. Ή ακόμα και τά σύγχρονα μέσα – ή γνήσια ψυχαναλυτική σκηγή, ό συμβολικός φαλλός, ό δομικός άποκλεισμός, τό όνομα του πατέρα – δέν κατορθώνουν να τόν επηρεάσουν· (κι εδώ ακόμα, πόσο παράξενη είναι ή χρησιμοποίηση τών ανακαλύψεων του Lacan – αυτού πού αντίθετα στάθηκε ό πρώτος πού έσχιζοφρενισε τό ψυχαναλυτικό πεδίο...). Στη δεύτερη

αυτή περίπτωση, ή διαδικασία αντιμετωπίζει ένα νευρωσισμό και του αντίστέκεται και, όπως είναι μπλοκαρισμένη από παντού, κατανατά να έκλαμβάνει τόν έαυτό του για σκοπό: έτσι, δημιουργείται ό ψυχωτικός, πού δέν ξεφεύγει από τήν κυριολεκτικά μεταβιβασμένη άπώθηση παρά μόνο για να καταφύγει στην πρωταρχική άπώθηση, να ξανακλειστεί στο δίχως όργανα σώμα και να κατασιγάσει τίς επιθυμητικές μηχανές του. Προτιμότερη ή κατατομία παρά ή νύρωση, προτιμότερη ή κατατομία παρά τό οιδιπόδειο και ό ένουχισμός – αλλά κι αυτό ακόμα είναι άποτέλεσμα του νευρωσισμού, άντεπενέργεια τής ίδιας και μόνης άρρώστιας. Ή υπάρχει και μιά τρίτη περίπτωση: ή διαδικασία αρχίζει να γυρίζει στο κενό. Διαδικασία άπεδαφικοποίησης – ό άρρωστος δέν μπορεί πιά να ψάξει να βρει και να δημιουργήσει τό νέο του έδαφος. Βρίσκεται άντιμέτωπος μέ τήν οιδιπόδεια επανεδαφικοποίηση – γή αρχαϊκή, ύπολειμματική και άφάνταστα περιορισμένη – και θά προσπαθήσει τώρα να σχηματίσει ακόμα πιά τεχνητά έδάφη πού συμβιδάζονται όπως-πως μέ τήν κατεστημένη τάξη (έκτός αν συμβεί κανένα άτύχημα): έχουμε τότε τόν διεστραμμένο. Στο κάτω-κάτω τό οιδιπόδειο ήταν ήδη μιά τεχνητή γή – ό οικογένεια! Και ή αντίσταση στο οιδιπόδειο, ή έπιστροφή στο δίχως όργανα σώμα ήταν κι αυτές μιά τεχνητή γή – ό φρενοκομείο! Ή έτσι, όλα γίνονται διαστροφή. Ή αλλά και όλα είναι ψύχωση και παράνοια, άφού όλα ξεκινάνε από τήν άντι-έπένδυση του κοινωνικού πεδίου πού δημιουργεί τόν ψυχωτικό. Κι ακόμα, όλα είναι νύρωση, άφού όλα είναι άποτέλεσμα του νευρωσισμού πού αντίτίθεται στη διαδικασία. Τέλος, όλα είναι διαδικασία, σχιζοφρένεια ως διαδικασία, άφού όλα μετριούνται μ' αυτήν – ή ίδια της ή διαδρομή, οι νευρωτικές της στάσεις, οι διεστραμμένες της συνεχίσεις στο κενό, οι ψυχωτικές καταλήξεις της.

Ήρόσον τό οιδιπόδειο γεννιέται από μιά έφαρμογή όλου του κοινωνικού πεδίου στο ολοκληρωμένο οικογενειακό σχήμα, δέν συνεπάγεται μιάν οποιαδήποτε επένδυση αυτού του πεδίου από τή λίμπιντο, αλλά μιάν πολύ ιδιαίτερη επένδυση πού καθιστά τήν έφαρμογή αυτή δυνατή και άναγκαία. Γι' αυτό και θεωρήσαμε τό οιδιπόδειο μιάν ιδέα παρανοϊκού, προτού γίνει συναίσθημα νευρωτικού. Πράγματι, έργο τής παρανοϊκής επένδυσης είναι να υπαγάγει τή μοριακή επιθυμητική παραγωγή στο γραμμομοριακό σύνολο πού ή ίδια διαμορφώνει πάνω στη μιάν από τίς πλευρές του δίχως όργανα συμπαγούς σώματος και να τήν ύποτάξει έτσι σε μιά μορφή κοινωνικού σώματος, πού άσκει τή λειτουργία συμπαγούς σώματος μέσα σε καθορισμένες συνθήκες. Ή παρανοϊκός «μηχανεύει» μάζες, και δέν παύει να σχηματίζει μεγάλα σύνολα να έφευρσκει βαρείες συσκευές για να πλαισιώνει και να καταπιέζει τίς επιθυμητικές μηχανές. Δέν του είναι βέβαια δύσκολο να περάσει για λογικός, μιλώντας για συλλογικούς στόχους και συμφέροντα, για μεταρρυθμίσεις πού πρέπει να εκτελεστούν, αλλά και για επαναστάσεις ποι

πρέπει να γίνουν. Όμως, ή τρέλα αναφαίνεται, κάτω από τις μεταρρυθμιστικές επενδύσεις ή τις αντιδραστικές και φασιστικές επενδύσεις, που παίρνουν λογική όψη μονάχα στην αντίαυγεια του προσυνείδητου, και που εμπνέουν τους παράδοξους συλλογισμούς για μίαν όργάνωση της κοινωνίας. Άκόμα και ή γλώσσα που χρησιμοποιείται είναι τρελή. Άκούστε έναν ύπουργό, ένα στρατηγό, έναν επιχειρηματία, έναν τεχνικό... Άκούστε την τεράστια παρανοϊκή βοή πίσω από τή λογική τής αγόρευσης, που γίνεται για τους άλλους, στο όνομα των βουδών. Κι αυτό συμβαίνει γιατί, κάτω από τους προσυνείδητους σκοπούς και τά προσυνείδητα συμφέροντα που επικαλούνται, προβάλλει μιά επένδυση πολύ πιο ασυνείδητη, που αφορά τό ίδιο τό συμπαγές σώμα, ανεξάρτητα από κάθε στόχο, που αφορά ένα βαθμό ανάπτυξης μονάχα για τόν ίδιο, ανεξάρτητα από κάθε λογική: αυτόν ακριβώς τόν βαθμό και κανέναν άλλο, ούτε ένα βήμα παραπάνω, αυτό ακριβώς τό κοινωνικό σώμα και κανένα άλλο, μήν τολμήστε να τό αλλάξετε. Μιά ανιδιοτελής αγάπη για τή γραμμομοριακή μηχανή, μιά πραγματική απόλαυση, μέ όλο τό μίσος που συνεπάγεται για όσους δέν υποτάσσονται σ' αυτήν: απ' αυτά έξαρτιέται όλόκληρη ή λιμπιντο. Άπό τήν άποψη τής λιμπιντινικής επένδυσης, καταλαβαίνει κανείς πολύ καλά ότι υπάρχει ελάχιστη διαφορά ανάμεσα σ' ένα μεταρρυθμιστή κι ένα φασίστα, κάποτε κι όρισμένους επαναστάτες, που δέν διακρίνονται παρά μονάχα προσυνείδητα, αλλά που οί άσυνείδητες επενδύσεις τους είναι του ίδιου τύπου άκόμα κι όταν δέν υίοθετούν τό ίδιο σώμα. Δέν μπορούμε να συμφωνήσουμε μέ τή Maud Mannoni, όταν ισχυρίζεται πώς πρώτη ιστορική αντιψυχιατρική πράξη στάθηκε ή δικαστική άπόφαση του 1902, που απέδωσε στον πρόεδρο Schreber έλευθερία και ευθύνη, μ' όλο που αυτός έξακολουθούσε να υποστηρίξει τις παραληρητικές του ιδέες.⁶³ Γιατί υπάρχει λόγος ν' άμφιβάλλουμε πώς ή δικαστική άπόφαση θά ήταν ή ίδια, άν ό πρόεδρος ήταν σχιζοφρενικός και όχι παρανοϊκός, άν πίστευε πώς είναι νέγρος ή έβραιος αντί καθαρόαιμος άριος, άν δέν είχε επιδείξει τόσην άρμοδιότητα στη διαχείριση τής περιουσίας του, κι άν δέν είχε δείξει πάνω στο παραλήρημά του ότι ή λιμπιντινική του επένδυση του κοινωνικού σώματος ήταν κιόλας φασιστοειδής. Οί κοινωνικές μηχανές, ως μηχανές καθυπόταξης, προκαλούν ασύγκριτους έρωτες, που δέν είναι δυνατό να εξηγηθούν μέ τό συμφέρον άφου, αντίθετα, απ' αυτές άπορρέει τό συμφέρον. Στο βάθος τής κοινωνίας υπάρχει τό παραλήρημα, γιατί τό παραλήρημα είναι ή επένδυση του κοινωνικού σώματος ως κοινωνικού σώματος, πέρα από κάθε στόχο. Κι ό παρανοϊκός δέν στρέφει τόν έρωτά του μονάχα στο σώμα του τυράννου, αλλά και στο σώμα του κεφαλαίου-χρήματος, ή σ' ένα καινούριο επαναστατικό σώμα, έφόσον είναι μορφή

⁶³ Maud Mannoni, *Le Psychiatre, son fou et la psychanalyse*, κεφ. VII.

ισχύος και άγελαιού. Πρέπει να έχεις κατακτηθεί απ' αυτό και όχι μονάχα να τό έχεις κατακτήσει, να μηχανεύεις τις καθυποταγμένες ομάδες που ό ίδιος είσαι έξαρτήματα και γρανάζια τους, να εισχωρήσεις ό ίδιος μέσα στη μηχανή, για να νιώσεις επιτέλους τήν ήδονή των μηχανισμών που συντριβούν τήν επιθυμία.

Τό οιδιπόδειο ώστόσο μοιάζει μέ κάτι σχετικά άθώο, μέ μίαν ιδιωτική περίπτωση που ή θεραπευτική άγωγή της γίνεται στο ίατρείο του ψυχαναλυτή. Άλλά αυτό που έμεις ρωτούμε, είναι ποιόν ακριβώς τύπο ασυνείδητης κοινωνικής επένδυσης προϋποθέτει τό οιδιπόδειο - άφου δέν είναι ή ψυχανάλυση που έφευρίσκει τό οιδιπόδειο· αυτή άρκείται μονάχα στο να ζει απ' αυτό, να τό αναπτύσσει, να τό επιβεβαιώνει, να του δίνει έμπορική ίατρική μορφή. Έφόσον ή παρανοϊκή επένδυση καθυποτάσσει τήν επιθυμητική παραγωγή, είναι πολύ σημαντικό γι' αυτήν να μετατοπίζεται τό όριο τής παραγωγής, να περνάει στο έσωτερικό του κοινωνικού σώματος, σάν όριο ανάμεσα σε δυό γραμμομοριακά σύνολα - τό κοινωνικό σύνολο άφετηρίας και τό οικογενειακό ύποσύνολο άφιξης που υποτίθεται ότι του αντίστοιχεί - μέ τρόπο ώστε ή επιθυμία να είναι πια σμένη στην παγίδα μιάς οικογενειακής άπώθησης που έρχεται να ενισχύσει τήν κοινωνική καταστολή. Ό παρανοϊκός εφαρμόζει τό παραλήρημά του στην οικογένεια, και στη δική του οικογένεια, αλλά τό παραλήρημά του είναι πρώτα-πρώτα παραλήρημα πάνω στις φυλές, στην έεραρχία, στις τάξεις, στην παγκόσμια ιστορία. Κοντολογίς, τό οιδιπόδειο συνεπάγεται, μέσα στο ίδιο τό άσυνείδητο, μίαν όλόκληρη αντιδραστική και παρανοϊκή επένδυση του κοινωνικού πεδίου, που ενεργεί σάν έξοδιποδίζων παράγοντας, και που μπορεί τόσο να τροφοδοτεί τις προσυνείδητες επενδύσεις όσο και να έναντιώνεται σ' αυτές. Άπό τήν άποψη τής σχιζο-ανάλυσης, ή άνάλυση του οιδιπόδειου συνίσταται πρώτα-πρώτα στην άναδρομή από τά συγκεκριμένα συναισθήματα του γιού ως τις παραληρητικές ιδέες ή τις γραμμές επένδυσης τις προερχόμενες από τους γονιούς, τά έσωτερικευμένα τους παριστάνοντα και τά υποκατάστατά τους: για να φτάσει όχι στο σύνολο μιάς οικογένειας, που είναι μόνο χώρος εφαρμογής και άναπαραγωγής, αλλά στις κοινωνικές και πολιτικές ένότητες τής λιμπιντινικής επένδυσης. Γι' αυτό και όλόκληρη ή οικογενειοκρατική ψυχανάλυση, μαζί, και κατά πρώτο λόγο, ό ψυχαναλυτής, άνήκει στη δικαιοδοσία τής σχιζο-ανάλυσης. Ό μόνος τρόπος να περάσει κανείς τήν ώρα του πάνω στο ντιβάνι, είναι να σχιζοαναλύσει τόν ψυχαναλυτή. Όπως είπαμε παραπάνω, έξαιτίας τής διαφορετικής φύσης τους σε σχέση μέ τις προ-συνείδητες επενδύσεις συμφέροντος, οί άσυνείδητες επενδύσεις επιθυμίας έχουν σάν ένδειξη του μεγέθους τής κοινωνικής τους σημασίας τή σεξουαλικότητα. Όχι βέβαια πώς φτάνει να επενδύσεις τή φτωχιά γυναίκα, τήν ύπνέτρια ή τήν πόρνη, για να πετύχεις επαναστατικούς έρωτες. Δέν υπάρχουν επανα-

στατικοί ή αντιδραστικοί έρωτες – δηλαδή οι έρωτες δέν προσδιορίζονται από τό αντικείμενό τους ούτε και από τίς πηγές ή τούς στόχους τών επιθυμιών ή τών παρορμήσεων. Υπάρχουν όμως μορφές αγάπης, πού είναι ένδειξεις του αντιδραστικού ή του επαναστατικού χαρακτήρα τής επένδυσης από τή λίμπιντο ενός ιστορικού ή γεωγραφικού κοινωνικού πεδίου, άπ' όπου τά αγαπημένα πρόσωπα αποκτούν τούς προσδιορισμούς τους. Τό οιδιπόδειο είναι μιά από τίς μορφές αυτές, ένδειξη αντιδραστικής επένδυσης. Καί οι σαφώς προσδιορισμένες μορφές, οι καθαρά προσδιορισμένοι ρόλοι, τά ξεχωριστά πρόσωπα, κοντολογίς όλα αυτά πού ο Lawrence αποκαλεί εικόνες-πρότυπα – μητέρα, άρραβωνιαστικά, έρωμένη, σύζυγος, αγία και πόρνη, πριγκίπισσα και ύπηρέτρια, πλούσια και φτωχιά γυναίκα – είναι έξαρτήματα του οιδιπόδειου μέχρι και στίς αντίστροφές τους και τίς αντικαταστάσεις τους. Τό ίδιο τό σχήμα τών εικόνων αυτών, τό περίγραμμά τους και τό σύνολο τών δυνατών τους σχέσεων, είναι προϊόντα ενός κώδικα ή μιάς κοινωνικής αξιωματικής, στήν όποία άπευθύνεται ή λίμπιντο μέ τή μεσολάβησή τους. Τά πρόσωπα είναι τά όμοιώματα πού προέρχονται από ένα κοινωνικό σύνολο, του όποίου ο κώδικας επενδύεται ασύνειδα για τόν ίδιο. Γι' αυτό και ο έρωτας και ή επιθυμία παρουσιάζουν αντιδραστικές ή επαναστατικές ένδειξεις· οι τελευταίες αυτές προβάλλουν αντίθετα σάν άνεικονικές ένδειξεις, όπου τά πρόσωπα δίνουν τή θέση τους σε αποκωδικομένες ροές επιθυμίας, σε γραμμές δόνησης, και όπου οι τομές τών εικόνων δίνουν τή θέση τους σε σχίσεις, πού αποτελούν ιδιόμορφα στίγματα, στίγματα-σημεία πολυδιάστατα, πού διοχετεύουν τίς ροές αντί να τίς έκμηδενίζουν. Έρωτες μή-είκαστικούς, ένδειξεις επαναστατικής επένδυσης του κοινωνικού πεδίου, πού δέν είναι ούτε οιδιπόδειες ούτε προ-οιδιπόδειες, άφου είναι ένα και τό ίδιο πράγμα, αλλά άθωα άνοιδιπόδειες, πού δίνουν τό δικαίωμα στον επαναστάτη να λέει: «Τό οιδιπόδειο; δέν ξέρω τί είναι». Διάλυση τής μορφής τών προσώπων και του έγώ, όχι προς όφελος ενός άδιαφόριστου προ-οιδιπόδειου, αλλά προς όφελος τών γραμμών άνοιδιπόδειων ιδιομορφιών, οι επιθυμητικές μηχανές. Γιατί, υπάρχει βέβαια μιά σεξουαλική επανάσταση, πού δέν άφορά ούτε τά αντικείμενα ούτε τούς σκοπούς ούτε και τίς πηγές, αλλά μόνο τή μορφή ή τίς μηχανογενείς ένδειξεις.

Τέταρτη και τελευταία θέση τής σχιζο-άνάλυσης είναι έπομένως ή διάκριση ανάμεσα σε δυό πόλους τής κοινωνικής λιμπιντινικής επένδυσης, τόν παρανοϊκό πόλο – αντιδραστικό και φασιστικό – και τόν σχιζοειδή – επαναστατικό – πόλο. Τό ξαναλέμε άλλη μιά φορά: τίποτα δέν μιάς έμποδίζει να χαρακτηρίζουμε τίς κοινωνικές επενδύσεις του άσυνείδητου μέ όρους παρμένους από τήν ψυχιατρική, έφόσον οι όροι δέν παύουν να έχουν μιάν οίκογενειακή συμπαράδηλωση πού τούς καθιστά άπλές προβολές, και από τή στιγμή πού αναγνωρίζεται ότι τό παραλή-

ρημα έχει ένα άμεσα κατάλληλο πρωταρχικό κοινωνικό περιεχόμενο. Οι δυό πόλοι όρίζονται, ο ένας από τήν υποδούλωση τής παραγωγής και τών επιθυμητικών μηχανών στα άγελαία σύνολα, πού οι μηχανές αυτές συγκροτούν σε μεγάλη κλίμακα μέ μιάν όποιαδήποτε μορφή ισχύος ή εκλεκτικής κυριαρχίας· και ο άλλος από τήν αντίστροφη ύπαγωγή και τήν άναστροφή ισχύος· ο ένας, από τά γραμμομοριακά και δομημένα σύνολα, πού συντρέβουν τίς ιδιομορφίες, τίς επιλέγουν και ρυθμίζουν αυτές πού συγκροτούν μέσα σε κώδικες ή αξιωματικές· ο άλλος, από τίς μοριακές πολλαπλότητες τής κάθε ιδιομορφίας, πού αντίθετα χειρίζονται τά μεγάλα σύνολα σάν ύλικό κατάλληλο για τήν έξεργασία τους· ο ένας, από τίς γραμμές δλοκλήρωσης και έδαφικοποίησης πού σταματούν τίς ροές, τίς στραγγαλίζουν, τίς άπωθούν ή τίς άνακατώνουν, άνάλογα μέ τά έσωτερικά όρια του συστήματος, μέ τρόπο ώστε να σχηματίζουν εικόνες πού πληρούν τό πεδίο έγκλεισμού του συστήματος ή του συνόλου αυτού· ο άλλος, από γραμμές φυγής πού άκολουθούν τίς αποκωδικομένες και άπεδαφικοποιημένες ροές, έφευγίσκοντας τίς ίδιες τους τίς μή-είκαστικές τομές ή σχίσεις, πού παράγουν νέες ροές, δρασκελώντας πάντα τόν κωδικομένο τοίχο ή τό έδαφικό όριο πού τίς χωρίζει από τήν επιθυμητική παραγωγή· και για να συνοψίσουμε όλους τούς προηγούμενους προσδιορισμούς: ο ένας πόλος καθορίζεται από τίς καθυποταγμένες ομάδες, ο άλλος από τίς ομάδες-ύποκείμενα. Είναι άλήθεια ότι σκοντάφτουμε ακόμα σε ποικίλα προβλήματα άναφορικά μέ τίς διακρίσεις αυτές. Μέ ποιάν έννοια, λογουχάρη, ή σχιζοειδής επένδυση άποτελεί – όπως και ή άλλη – μιά πραγματική επένδυση του ιστορικού κοινωνικού πεδίου, και όχι μιάν άπλή ουτοπία; μέ ποιάν έννοια οι γραμμές φυγής είναι συλλογικές, θετικές και δημιουργικές; ποιά σχέση έχουν μεταξύ τους οι δυό ασύνειδοι πόλοι και ποιά μέ τίς προ-συνείδητες επενδύσεις συμφέροντος;

Όπως είδαμε, ή παρανοϊκή ασύνειδη επένδυση άφορούσε τό ίδιο τό κοινωνικό σώμα, ως συμπαγές σώμα χωρίς όργανα – πέρα από τούς προ-συνείδητους σκοπούς και τά προ-συνείδητα συμφέροντα πού όρίζει και κατανέμει. Παραμένει όμως τό γεγονός ότι μιά τέτοια επένδυση δέν άντέχει να όγει στο φώς; πρέπει να κρύβεται πάντα πίσω από όρισμένους σκοπούς ή συμφέροντα πού παρουσιάζονται σάν γενικά, έστω κι αν είναι άπλώς σκοποί και συμφέροντα τής κυρίαρχης τάξης ή ενός τμήματος της. Πώς είναι δυνατό ένας κυρίαρχος σχηματισμός, ένα μόνιμο και προσδιορισμένο άγελαίο σύνολο να άντεχαν να επενδύονται για τήν όμή ισχύ τους, τή δια τους, τόν παραλογισμό τους; Θα κατέρρεαν άμέσως. Άκόμα κι ο πιο άνοιχτός φασισμός μιλάει τή γλώσσα τών σκοπών, του δικαίου, τής τάξης και τής λογικής. Άκόμα κι ο πιο έξαλλος καπιταλισμός μιλάει στο όνομα του οίκονομικού όρθολογισμού. Κι αυτό είναι άναπόφευκτο, άφου ή τάξη τών συλλογισμών, μέσα στον παραλογισμό

του συμπαγούς σώματος, είναι απόλυτα συνδεμένη με κάποιον κώδικα, ή κάποιαν αξιωματική που προσδιορίζει την τάξη αυτή. Κάτι περισσότερο: αν μπορούσε να αποκαλυφθεί ότι ή ασύνειδη αντίδραστική επένδυση δεν έχει κανένα στόχο, αυτό θ' άρκούσε για να τη μεταμορφώσει δλότελα, να την κάνει να περάσει στον άλλο πόλο της λίμπιντο, δηλαδή στον σχιζο-επιφανειακό πόλο, αφού θά άνέτρεπε την ισχύ, χωρίς και ν' άντιστρέψει την ύποταγή, χωρίς να άποδόσει στην έπιθυμία την ίδια την παραγωγή: γιατί μόνο ή έπιθυμία μπορεί να ζήσει χωρίς κανένα σκοπό. Ή μοριακή έπιθυμητική παραγωγή θά άποκτούσε ξανά την έλευθερία της να καθυποτάξει, με τη σειρά της, τό γραμμομοριακό σύνολο κάτω από μιά μορφή άνεστραμμένης ισχύος ή κυριαρχίας. Γι' αυτό και ό Klossowski, που ύποστηρίξε περισσότερο από κάθε άλλον τή θεωρία των δυό πόλων επένδυσης, αλλά πάντα μέσα στην κατηγορία μιάς ένεργητικής ούτοπίας, γράφει: «Ό κάθε κυρίαρχος σχηματισμός θά ήταν έτοιμο ύποχρεωμένος να προβλέψει την κατάλληλη στιγμή της άποσύνθεσής του. Κανένας σχηματισμός κυριαρχίας, προκειμένου ν' άποκρυσταλλωθεί, δεν θά μπορούσε ποτέ ν' άντέξει στη συνειδητοποίηση αυτή: γιατί μόλις συνειδητοποιηθεί στά άτομα που τή συνθέτουν, τά ίδια αυτά άτομα τόν άποσυνθέτουν... Μέ τά πλάγια μέσα της έπιστήμης και της τέχνης, ό άνθρωπος επαναστάτησε πολλές φορές ενάντια στην άκίνησία αυτή· αλλά παρ' όλη του την κατασοσύνη, ή άγελαία παρόρμηση μέσα στην ίδια την έπιστήμη, και διαμέσου της έπιστήμης, όδηγούσε στην άποτυχία της έξεγερσης αυτής. Τή μέρα όπου ό άνθρωπος θά κατορθώσει να συμπεριφερθεί όπως τά φαινόμενα που στερούνται από πρόθεση – γιατί κάθε πρόθεση στο έπίπεδο του ανθρώπινου όντος ύπάγεται πάντα στη διατήρησή του, στη διάρκειά του – τή μέρα εκείνη ένα καινούριο ανθρώπινο πλάσμα θά διακηρύξει την άρτιότητα της ύπαρξης... Ή έπιστήμη δείχνει με τόν ίδιο τόν τρόπο που ένεργεί ότι τά μέσα που όλοένα ξεεργάζεται, δεν κάνουν άλλο παρά να άναπαράγουν, στον έξωτερικό κόσμο, ένα μηχανισμό δυνάμεων που αυτές καθαυτές δεν έχουν ούτε στόχο ούτε τελικό σκοπό, και που οι συνδυασμοί τους πετυχαίνουν τό ένα ή τό άλλο άποτέλεσμα... Ωστόσο, καμιά έπιστήμη δεν μπορεί άκόμη να άναπτύχθει έξω από μιά συγκροτημένη κοινωνική ομάδα. Για να άποφύγουν την άμφισβήτηση των κοινωνικών ομάδων από την έπιστήμη, οι ομάδες αυτές την κατευθύνουν... (τήν ένοσωμάτων) στους διάφορους βιομηχανικούς προγραμματισμούς, και έτσι ή άυτονομία της φαίνεται κυριολεκτικά άδιανόητη. Κάθε συνωμοσία που συνδυάζει την τέχνη και την έπιστήμη, προϋποθέτει την κατάλυση όλων των θεσμών και τή γενική άναστάτωση των μέσων παραγωγής... Άν κάποια συνωμοσία – όπως τό έπιθυμούσε ό Nietzsche – κατορθώνε να προσεταιριστεί την έπιστήμη και την τέχνη για σκοπούς όχι λιγότερο ύποπτους, ή βιομηχανική κοινωνία φαίνεται να την έξουδετερώνει προκαταβολικά με τό

είδος της σκηνοθεσίας που παρουσιάζει σχετικά, άλλως θά πάθαινε αυτό που ή συνωμοσία της επιφυλάττει: δηλαδή τή διάλυση των θεσμικών δομών που την καλύπτουν, σε πολλαπλές πειραματικές σφαίρες, και που θά φανέρωναν τελικά τό αληθινό πρόσωπο της νεοτερικότητας – ύστατη φάση όπου, κατά τόν Nietzsche, θά κατέληγε ή έξέλιξη των κοινωνιών. Σύμφωνα με την προοπτική αυτή, ή τέχνη και ή έπιστήμη θά ξεπερόβαλλαν τότε ως οι κυρίαρχοι εκείνοι σχηματισμοί, για τους όποιους ό Νίτσε έλεγε πως άποτελούν τό αντικείμενο της αντικοινωνιολογίας του – ή τέχνη και ή έπιστήμη, κυρίαρχες τώρα δυνάμεις, θά θροναίζονταν τότε πάνω στα έρείπια των θεσμών»⁶⁴.

Ποιό νόημα όμως έχει ή άναφορά αυτή στην τέχνη και την έπιστήμη, μέσα σ' έναν κόσμο όπου οι έπιστήμονες και οι τεχνικοί, άκόμα και οι καλλιτέχνες, ή ίδια ή έπιστήμη και ή τέχνη, ύπηρετούν τόσο πιστά τις κατεστημένες κυριαρχίες (έστω και μόνο με τις δομές της χρηματοδότησης); Ή άπάντηση είναι ότι, μόλις ή τέχνη φτάσει στο ίδιο της τό μεγαλείο, στην ίδια της τή μεγαλοφυΐα, δημιουργεί άλυσίδες άποκωδίκωσης και άπεδαφικοποίησης, που έγκαθιδρούν και κινητοποιούν έπιθυμητικές μηχανές. Άς πάρουμε τό παράδειγμα της βενετσιάνικης Σχολής ζωγραφικής: την ίδια έποχή που στή Βενετία άναπτύσσεται ό ισχυρότατος έμπορικός καπιταλισμός στά σύνορα ενός Urstaat που του άφήνει μιάν πλατεία άυτονομία, ή βενετσιάνικη ζωγραφική χύνεται φανερά στο καλούπι ενός βυζαντινού κώδικα, όπου άκόμα και τά χρώματα και οι γραμμές ύποτάσσονται σ' ένα σημαίνον που προσδιορίζει την έραρχία τους σε μιά κάθετη τάξη. Όμως, προς τά μέσα του 15ου αιώνα, όταν ό βενετσιάνικος καπιταλισμός έμφανίζει τά πρώτα σημάδια της παρακμής του, γίνεται μιά έκρηξη στη ζωγραφική αυτή: θά έλεγε κανείς πως άνοίγεται ένας καινούριος κόσμος, μιά άλλη τέχνη, όπου οι γραμμές άπεδαφικοποιούνται, όπου τά χρώματα άποκωδίκώνονται και παραπέμπουν πιά μόνο στις σχέσεις που έχουν άνάμεσά τους. Γεννιέται μιά όριζόντια ή εγκάρσια όργάνωση του πίνακα με γραμμές φυγής ή διανοίγματος. Τό σώμα του Χριστού μηχανεύεται άπ' όλες τις μεριές και με όλους τους τρόπους, τραβιέται από παντού, παίζει δηλαδή τόν ρόλο του δίχως όργανα συμπαγούς σώματος, γίνεται χώρος όπου προσκολλούνται όλες οι μηχανές της έπιθυμίας, χώρος σαδο-μαζοχιστικών άσκήσεων όπου ξεσπά ή χαρά του καλλιτέχνη. Έχουμε άκόμα και Χριστούς-«παιδεραστές». Τά όργανα είναι οι άμεσες δυνάμεις του δίχως όργανα σώματος και εκπέμπουν πάνω του ροές που οι χίλιες-δυό πληγές – όπως τά βέλη

⁶⁴ Pierre Klossowski, *Nietzsche et le cercle vicieux*, σ. 175, 202-203, 213-214. (Ή αντίθεση άνάμεσα στα άγελαία σύνολα και τις πολλαπλότητες των μοναδικότητων άναπτύσσεται σε δλόκληρο τό βιβλίο, καθώς και στο έργο *La Monnaie vivante*).

στό σώμα του αγίου Σεβαστιανού – τέμνουν και ανατέμνουν με τρόπο ώστε να παράγονται κι άλλες ροές. Τά πρόσωπα και τά όργανα παύουν να κωδικοώνονται σύμφωνα με ιεραρχικές συλλογικές επενδύσεις. Τό κάθε πρόσωπο, τό κάθε όργανο έχει τή δική του αξία και τή δική του απασχόληση: ό Ίησους-παιδί κοιτάζει από τή μιά μεριά, ενώ ή Παναγία άκούει από τήν άλλη, ό Ίησους αντίστοιχεί σέ όλα τά επιθυμητικά παιδιά, ή Παναγία σέ όλες τίσ επιθυμητικές γυναίκες – μιά χαρούμενη δραστηριότητα θεβήλωσης απλώνεται πίσω από τή γενικευμένη «ιδιωτικοποίηση». Ένας ζωγράφος σάν τόν Τιντορέττο ζωγραφίζει τή δημιουργία του κόσμου σάν έναν άγώνα δρόμου, όπου ό ίδιος ό Θεός βρίσκεται στό βάθος του πίνακα και δίνει τό σήμα τής εκκίνησης από τά δεξιά στ' άριστερά. Ξάφνου ξεπροβάλλει ένας πίνακας του Λόττο που θά μπορούσε νά είχε ζωγραφιστεί στον 19ο αιώνα. Καί φυσικά, ή αποκωδίκωση αυτή των ροών ζωγραφικής, οι σχιζοειδείς αυτές γραμμές πυγής που σχηματίζουν στον δρίζοντα τίσ επιθυμητικές μηχανές, είναι φαρμένες από κομμάτια του παλιού κώδικα, ή εισάγονται σέ νέους κώδικες, και πρώτα-πρώτα σέ μίαν καθαρά εικονογραφική αξιωματική, που στραγγαλίζει τίσ φυγές, κλείνει τό σύνολο μέσα στις εγκάρσιες σχέσεις ανάμεσα σέ γραμμές και χρώματα, και τό επανάγει σέ αρχαϊκές ή νέες εδαφικότητες (λογουχάρη, τήν προοπτική). Γιατί, στην πραγματικότητα, ή κίνηση τής απεδαφικοποίησης δέν είναι δυνατό νά νοηθεί παρά μόνον ως ή «ανάποδη» των εδαφικότητων, ακόμα και των υπολειμματικών, τεχνητών ή πλαστών. Άλλά τουλάχιστον κάτι έχει ξεπροβάλλει, που ανατινάξει τούς κώδικες, διαλύοντας τά σημαίνοντα, περνώντας κάτω από τίσ δομές, διοχετεύοντας τίσ ροές και εκτελώντας τομές στό ακρότατο όριο τής επιθυμίας: ένα διάνοιγμα. Δέν φτάνει κανείς νά λεί πώς καταμεσίς στον 15ο αιώνα βρισκόμαστε κιόλας στον 19ο, γιατί τό ίδιο θά έπρεπε νά λεί και γιά τόν 19ο, και θά έπρεπε νά τό είχε πεί γιά τόν βυζαντινό κώδικα, που τόν διασχίζουν κιόλας περίεργες άπελευθερωμένες ροές. Τό είδαμε και παραπάνω, όταν μιλήσαμε γιά τόν ζωγράφο Turner, γιά τούς πιο ολοκληρωμένους του πίνακες, που καμιά φορά αποκαλούνται «ήμι-τελείς»: μόλις υπάρξει ιδιοφυία, αναφαίνεται κάτι που δέν άνήκει σέ καμιά Σχολή, σέ καμιάν έποχή, κάτι που εκτελεί ένα διάνοιγμα – ή τέχνη σάν διαδικασία δίχως σκοπό, που όμως ολοκληρώνεται σάν τέτοια.

Οί κώδικες και τά σημαίνοντά τους, οι αξιωματικές και οι δομές τους, τά φαντασιακά σχήματα που τίσ γεμίζουν, καθώς και οι καθαρά συμβολικές σχέσεις που τίσ μετρούν, σχηματίζουν σαφώς αισθητικά γραμμομοριακά σύνολα που χαρακτηρίζονται από σκοπούς, σχολές και έποχές, τά άνάγουν σέ ευρύτερα κοινωνικά σύνολα, που βρίσκουν εκεί τήν έφαρμογή τους και παντού υποδουλώνουν τήν τέχνη σέ μιά τεράστια μηχανή ενουχιστικής κυριαρχίας. Γιατί υπάρχει και στην τέχνη ένας πόλος αντιδραστικής επένδυσης, μιά σκοτεινή παρανοϊκο-οιδιποδειο-

ναρκισσική οργάνωση. Ύπάρχει μιά «δρώμικη» χρήση τής ζωγραφικής, που στρέφεται γύρω από τό «δρώμικο μικρό μυστικό» – ακόμα και στην άφηρημένη ζωγραφική, όπου ή αξιωματική δέν έχει ανάγκη από εικόνες: μιά ζωγραφική που ή μυστική τής ουσία είναι σκοτολογική, μιά εξοιδιποδιστική ζωγραφική, ακόμα κι όταν δέν έχει πιά καμιά σχέση με τήν οιδιπόδεια εικόνα τής άγίας Τριάδας, μιά ζωγραφική νευρωτική και νευρωτίζουσα, που μετατρέπει τή διαδικασία σέ σκοπό, σταμάτημα, διακοπή, ή συνέχιση στο κενό. Αυτή ή ζωγραφική που σήμερα ακμάζει με τό σφετερισμένο όνομα «μοντέρνα», φαρμακερό λουλούδι που έμπνέει σ' ένα ήρωα του Lawrence τή φράση: «Είναι κάτι που μοιάζει σωστό φονικό... – Καί ποιός έχει δολοφονηθεί...; – "Ο, τι σπλαχνικό έχουμε μέσα μας έχει δολοφονηθεί... – Ίσως νάναι ή βλακεία που δολοφονήθηκε, ή αισθηματική βλακεία, είτε ειρωνικά ό καλλιτέχνης. – Νομίζετε; Έμένα μου φαίνεται πώς όλοι αυτοί οι σωλήνες και οι κραδασμοί που προέρχονται από κατσαρή λαμαρίνα είναι πιο άνοητοι από καθετί άλλο κι άρκετά αισθηματικοί. Μου φαίνεται πώς δείχνουν πολύ οϊκτο γιά τόν έαυτό τους κι άρκετή νευρική μαιαιοδοξία». Έχουμε εδώ τίσ παραγωγικές τομές που προβάλλονται πάνω στην τεράστια μή-παραγωγική τομή του ενουχισμού, τίσ ροές που μετατρέπονται σέ ροές κατσαρής λαμαρίνας, τά διανοίγματα που φράζονται απ' όλες τίσ μεριές. Καί ίσως – όπως είδαμε παραπάνω – αυτό νά είναι ή έμπορική αξία τής τέχνης και τής λογοτεχνίας: μιά παρανοϊκή μορφή έκφρασης, που δέν έχει πιά τήν ανάγκη νά «σημασιοδοτεί» τίσ αντιδραστικές λιμπιντινικές τής επενδύσεις, αφού αντίθετα αυτές τής χρησιμεύουν γιά σημαίνον: μιά οιδιπόδεια μορφή περιεχόμενου, που δέν έχει πιά ανάγκη νά εικονίζει τό οιδιπόδειο, αφού ή «δομή» είναι άρκετή. Όμως, στον άλλο πόλο, τόν σχιζο-επαναστατικό, ή αξία τής τέχνης δέν μετριέται πιά παρά με τίσ αποκωδικομένες και απεδαφικοποιημένες ροές, που τίσ διοχετεύει κάτω από ένα κατασιγασμένο σημαίνον, σέ κατώτερο επίπεδο από τίσ συνθήκες ταυτότητας των παραμέτρων, μέσα από μιά δομή που έχει καταστήσει άνίκανη· γραφή με διάφορα στηρίγματα – ελαστικά, ηλεκτρονικά ή αεριομόρφα – γραφή που φαίνεται πολύ πιο δύσκολη και διανοητική στους διανοούμενους, απ' ότι στους καθυστερημένους, στους αναλφάβητους, στους σχιζοφρενικούς, γραφή που υιοθετεί τό καθετί που ρέει και που ανατέμνει, σπλάχνα έλέους που άγνοούν νόημα και σκοπό (έμπειρία του Artaud, έμπειρία του Burroughs). Έδώ πραγματικά ή τέχνη φτάνει τήν αυθεντική νεοτερικότητα, δηλαδή τήν άπελευθέρωση αυτού που από πάντα ήταν παρόν στην τέχνη, αλλά που έμενε κρυμμένο πίσω από σκοπούς και άντικείμενα – έστω και αισθητικά –, πίσω από τίσ ανα-κωδικοώσεις ή τίσ αξιωματικές: ή γνήσια διαδικασία που εκπληρώνεται και που δέν παύει νά εκπληρώνεται εφόσον προχωρεί – ή τέχνη ως «πειραματισμός»⁶⁵.

Τό ίδιο μπορούμε νά πούμε καί γιά τήν επιστήμη: οί αποκωδικομένες ροές γνώσης είναι πρώτα-πρώτα συνδεμένες μεταξύ τους μέσα στίς κυρίως επιστημονικές αξιωματικές· αυτές εκφράζουν όμως μιά διπολική ταλάντευση. Ὁ ένας ἀπό τούς πόλους είναι ἡ μεγάλη κοινωνική ἀξιωματική πού συγκρατεῖ ἀπό τήν επιστήμη αὐτό πού πρέπει νά συγκρατηθεῖ σέ συνάρτηση μέ τίς ἀνάγκες τῆς ἀγορᾶς καί τίς ζώνες τεχνικῆς ἀνακαίνισης, τό μεγάλο κοινωνικό σύνολο πού μετατρέπει τά επιστημονικά ὑποσύνολα σέ ἰσάριθμες ἐφαρμογές πού τοῦ προσιδιάζουν καί τοῦ ἀντιστοιχοῦν, κοντολογίς, τό σύνολο τῶν μεθόδων πού δέν ἀρκεῖται στό νά ξαναφέρνει τούς ἐπιστήμονες στά «λογικά» τους, ἀλλά καί πού ἐμποδίζει κάθε παρέκκλισή τους, τούς ἐπιβάλλει σκοπούς, καί καθιστᾶ τήν επιστήμη καί τούς ἐπιστήμονες μιά δύναμη ὀλότελα ὑποδουλωμένη στόν σχηματισμό κυριαρχίας (λογουχάρη, ὁ τρόπος πού ὁ ἰντελερμινισμός δέν ἔγινε ἀνεκτός παρὰ μόνο ὡς ἕνα σημεῖο, καί ὕστερα διατάχτηκε νά συμβιθαστεῖ μέ τόν ντετερμινισμό). Ὅμως, ὁ ἄλλος πόλος εἶναι ὁ σχιζοειδῆς πόλος, πού κοντά του οἱ ροές γνώσης ἐσχιζοφρενίζονται καί φεύγουν ὄχι μονάχα μέσα ἀπό τήν κοινωνική ἀξιωματική, ἀλλά περνοῦν διαμέσου τῶν ἰδίων τους ἀξιωματικῶν, δημιουργώντας σημεία ὄλο καί πιό ἀπεδαφικοποιημένα, σχήματα-σχίσεις πού δέν εἶναι πιά οὔτε εἰκαστικά οὔτε δομημένα, καί ἀναπαριστάνουν ἢ παράγουν ὀλόκληρη μιά σειρά φαινόμενα χωρίς στόχο οὔτε καί τελικό σκοπό: δηλαδή, ἡ επιστήμη ὡς πειραματισμός, μέ τήν πιό πάνω σημασία. Μήπως όμως, καί σέ τούτη τήν περιοχή, ὅπως καί στίς ἄλλες, δέν ὑπάρχει σύγκρουση σαφῶς λιμπιντινική ἀνάμεσα σ' ἕνα στοιχεῖο παρανοϊκο-ἐξοιδιποδιστικό τῆς επιστήμης καί ἕνα στοιχεῖο παρανοϊκο-σχιζο-ἐπαναστατικό; Ἡ ἴδια αὐτή ἡ σύγκρουση πού κάνει τόν Lacan νά λέει πῶς ὑπάρχει ἕνα δράμα τοῦ ἐπιστήμονα («J.R. Mayer, Cantor, δέν πρόκειται νά ἐκθέσω ὄλο αὐτά τά δράματα, πού πολλές φορές φτάνουν ὡς τήν τρέλα... καί πού δέν μποροῦν ἐδῶ νά συμπεριληφθοῦν στό οἰδιπόδειο, ἐκτός ἂν πρόκειται νά τό ἀμφισβητήσουν»): ἀφοῦ, σ' ἄλήθεια, τό οἰδιπόδειο, δέν παρεμβαίνει ἐδῶ σάν οἰκογενειακό σχῆμα, οὔτε κἀν σάν νοητική δομή ἀλλά – σύμφωνα μέ μιάν εἰδική ἀξιωματική – σάν ἐξοιδιποδιστικός παράγοντας,

⁶⁵ Βλ. ὀλόκληρο τό ἔργο τοῦ John Cage καί ἰδιαίτερα τό βιβλίον του: *Silence*, Wesleyan University Press, 1961: «Ἡ λέξη πειραματικό πρέπει νά νοηθεῖ ὄχι σάν πράξη πού μπορεῖ νά κριθεῖ μέ ὄρους ἐπιτυχίας ἢ ἀποτυχίας, ἀλλά ἀπλῶς σάν πράξη πού τό ἀποτελεσμά της εἶναι ἄγνωστο» (σ.13). Γιά τίς θετικές ἢ πρακτικές ἔννοιες ἀποκωδίκωση, ἀπο-δόμηση, καθώς καί γιά τό ἔργο ὡς διαδικασία, παραπέμπουμε στά θανάσια σχόλια τοῦ Daniel Charles πάνω στόν Cage, «Μουσική καί ἀναρχία» («Musique et anarchie»), *Bulletin de la Société française de philosophie*, Ἰούλης τοῦ 1971 (σφοδρῆ ἀγανάκτηση ὀρισμένων συζητητῶν, πού ἀντιδρῶν στήν ἰδέα ὄτι δέν ὑπάρχει πιά κώδικας...).

ἀπ' ὄπου προκύπτει ἕνα οἰδιπόδειο εἰδικά ἐπιστημονικό⁶⁶. Καί στό τραγούδι τοῦ Lautréamont γύρω ἀπό τόν παρανοϊκο-οἰδιποδειο-ναρμιστικό πόλο, Ὡ ἀδοτηρᾶ μαθηματικά... Ἀριθμητική! Ἀλγεβρα! Γεωμετρία! Τριάδα μεγάλωπρητη! τρίγωνο φωτεινό!, ἀντιτάσσεται ἕνα ἄλλο τραγούδι: Ὡ σχιζοφρενικά Μαθηματικά, ἀνεξέλεγκτες καί τρελές ἐπιθυμητικές μηχανές!...

Μέσα στόν σχηματισμό τῆς καπιταλιστικῆς κυριαρχίας (συμπαγές σῶμα τοῦ κεφαλαίου-χρήματος ὡς κοινωνικό σῶμα), ἡ μεγάλη κοινωνική ἀξιωματική ἔχει ἀντικαταστήσει τούς ἐδαφικούς κώδικες καί τίς τυραννικές ἐπικωδικώσεις πού χαρακτήριζαν τούς προηγούμενους σχηματισμούς· ἔτσι, διαμορφώθηκε ἕνα ἀγελαῖο γραμμομοριακό σύνολο, πού ὑποδουλώνεται περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλο. Εἶδαμε κιόλας πάνω σέ ποιές βάσεις λειτουργεῖ τό σύνολο αὐτό: εἶναι ὀλόκληρο ἕνα πεδίο ἐγκλεισμοῦ πού ἀναπαράγεται σέ ὀλοένα καί μεγαλύτερη κλίμακα, πού δέν παύει νά πολλαπλασιάζει τά ἀξιώματά του κατά τίς ἀνάγκες του, πού γεμίζει ἀπό εἰκόνες καί εἰκόνες εἰκόνων, διαμέσου τῶν ὁποίων ἡ ἐπιθυμία καθορίζεται ἔτσι ὄστε νά ἐπιθυμεῖ τήν ἴδια τῆς τήν καταστολή (ἰμπεριαλισμός) – ἀποκωδίκωση καί ἀπεδαφικοποίηση χωρίς προηγούμενο, πού ἐγκαθιδρύουν ἕνα συνδυασμό ὡς σύστημα διαφορικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στίς ἀποκωδικομένες καί ἀπεδαφικοποιημένες ροές, μέ τρόπο ὄστε ἡ κοινωνική ἐγγραφή καί ἡ κοινωνική καταστολή δέν ἔχουν πιά ἀνάγκη νά στηρίζονται ἄμεσα στά σῶματα καί στά πρόσωπα, ἀλλά ἀντίθετα προηγοῦνται ἀπ' αὐτά (ἀξιωματική, ρύθμιση καί ἐφαρμογή) – μιά ὑπεραξία προσδιορισμένη σάν ὑπεραξία ροῆς, πού ἡ ἀπομύζισή της δέν γίνεται μέ ἄλλη ἀριθμητική διαφορᾶ ἀνάμεσα σέ δυό ὁμοιογενεῖς ποσότητες ἀναφερόμενες στόν ἴδιο κώδικα, ἀλλά ἀκριβῶς μέ τίς διαφορικές σχέσεις ἀνάμεσα σέ ἕτερογενῆ μεγέθη πού δέν βρίσκονται στήν ἴδια δύναμη: ροή κεφαλαίου καί ροή ἐργασίας, ὡς ἀνθρώπινη ὑπεραξία στή διομηχανική οὐσία τοῦ καπιταλισμοῦ, ροή χρηματοδότησης καί ροή πληρωμῆς ἢ ἐσόδων μέσα στή χρηματική ἐγγραφή τοῦ καπιταλισμοῦ, ροή ἀγορᾶς καί ροή ἀνακαίνισης ὡς μηχανογενῆς ὑπεραξία μέσα στήν ἐμπορική καί τραπεζική λειτουργία τοῦ καπιταλισμοῦ (ὑπεραξία ὡς πρώτη ὄψη τῆς ἐνῦπαρξης – μιά ἀρχουσα τάξη δυό φορές πιό ἀσπλαχνη γιατί δέν θέτει τή μηχανή στήν ὑπηρεσία της, ἀλλά ἡ ἴδια εἶναι ὑπηρετριά της καπιταλιστικῆς μηχανῆς: τάξη μοναδική, ἀπό τούτη τήν ἀποψη, καθώς περιορίζεται νά ἀντλεῖ γιά λογαριασμό της ἔσοδα πού ὄσο τεράστια κι ἂν εἶναι, ἔχουν μονάχα ἀριθμητική διαφορᾶ μέ τά ἔσοδα-μισθούς, τῶν ἐργαζομένων, ἐνῶ λειτουργεῖ πιό βαθιά ὡς δημιουργός, ρυθμιστής καί φύλακας τῆς μεγάλης μή-ἰδιοποιημένης, μή-κατεχόμενης ροῆς, αὐτῆς πού δέν μπορεῖ νά συμμετρηθεῖ μέ τούς μισθούς καί τά

⁶⁶ Jacques Lacan, *Ecrits*, σ. 870.

κέρδη, που σημειώνει κάθε στιγμή τά εσωτερικά όρια του καπιταλισμού, την αδιάκοπη μετατόπισή τους και την αναπαραγωγή τους σε όλοένα και διευρυνόμενη κλίμακα (μηχανισμός των εσωτερικών ορίων ως δεύτερη όψη του καπιταλιστικού πεδίου εγκλεισμού που προσδιορίζεται από την κυκλική σχέση: «μεγάλη ροή χρηματοδότησης-αναρροή των εσόδων-μισθών-συρροή του ακαθάριστου κέρδους»), - ή έγχυση της αντιπαραγωγής στην παραγωγή, ως πραγματοποίηση ή απορρόφηση της υπεραξίας, έτσι ώστε ο στρατιωτικός, γραφειοκρατικός και αστυνομικός μηχανισμός να βασίζεται στην ίδια την οικονομία, που παράγει άμεσα λιμπιντινικές επενδύσεις της καταστολής της επιθυμίας (αντιπαραγωγή ως τρίτη όψη του εγκλεισμού, που εκφράζει τη διττή φύση του καπιταλισμού, την «παραγωγή για την παραγωγή», αλλά πάντα μέσα στις συνθήκες του κεφαλαίου). Η καθεμιά από τις όψεις αυτές, ή καθεμιά από τις πράξεις, ο κάθε διομηχανικός ή χρηματιστικός μηχανισμός, εκδηλώνει την παραφροσύνη της καπιταλιστικής μηχανής και τον παθολογικό χαρακτήρα της ορθολογικότητάς της (καθόλου ψεύτικης ορθολογικότητας αλλά αληθινής ορθολογικότητας του παθολογικού αυτού, της παραφροσύνης αυτής, «γιατί ή μηχανή λειτουργεί, νά είστε σίγουροι γι' αυτό»). Δεν κινδυνεύει νά τρελαθεί, αφού είναι έξαρχής τρελή απ' άκρη σ' άκρη, κι απ' αυτό προκύπτει ή ορθολογικότητά της. Τό μαύρο χιούμορ του Μάρξ, ή πηγή του «Κεφαλαίου», είναι ακριβώς ή γοητεία που του προκαλεί μία τέτοια μηχανή: πώς κατορθωσε νά συναρμολογηθεί ή μηχανή αυτή, πάνω σε ποιά βάση αποκωδίκωσης και άπεδαφικοποίησης, πώς λειτουργεί, όλο και πιο αποκωδικοποιημένη καθώς είναι, όλο και πιο άπεδαφικοποιημένη, πώς κατορθώνει νά λειτουργεί ακόμα πιο έντατικά με την άξιοματική, με τόν συνδυασμό των ροών, πώς είναι δυνατό νά παράγει πάντα τή φοβερή μοναδική τάξη από «γκρίζα άνθρωπάκια» που συντηρούν τή μηχανή, γιατί άραγε δεν πεθαίνει από μόνη της, παρά μάλλον μās κάνει εμάς νά πεθαίνουμε, προκαλώντας ως τό τέλος επενδύσεις επιθυμίας που δεν περνούν καν από κάποια άπατηλή και ύποκειμενική ιδεολογία, και που μās κάνουν νά φωνάζουμε ως τό τέλος: Ζήτω τό κεφάλαιο στην πραγματικότητά του, στην αντικειμενική του ύποκρισία! Δεν ύπήρξε ποτέ άνθρωπος, φιλελεύθερος, πατριώτης κτλ. καπιταλισμός, παρά μονάχα ιδεολογικά. Ο καπιταλισμός διακρίνεται έξ ορισμού από μία σκληρότητα χωρίς κοινό μέτρο με τό πρωτόγονο σύστημα τής σκληρότητας, από μία τρομοκρατία χωρίς κοινό μέτρο με τήν τρομοκρατία του δεσποτικού καθεστώτος τής τρομοκρατίας. Οι αύξήσεις των μισθών, ή άνοδος του βιοτικού επιπέδου, είναι πραγματικότητες, αλλά πραγματικότητες απορρέουσες από τό ένα ή τό άλλο συμπληρωματικό άξίωμα που ο καπιταλισμός έχει πάντα τήν ικανότητα νά προσθέτει στην άξιοματική του, άνάλογα με τή διεύρυνση των ορίων του (ας εφαρμόσουμε τό New-Deal, ως αναγνωρίσουμε ίσχυρά συνδικάτα, ως προωθή-

σουμε τή συμμετοχή, τή μοναδική τάξη, ως κάνουμε ένα βήμα προς τή Ρωσία, αφού κι αυτή προσπαθεί με κάθε τρόπο νά μās πλησιάσει κτλ). Όμως, μέσα στη διευρυνόμενη πραγματικότητα που ρυθμίζει τις νησίδες αυτές, ή έκμετάλλευση δεν παύει νά γίνεται σκληρότερη, ή έλλειψη οργανώνεται με τόν πιο έπιστημονικό τρόπο, οι τελικές λύσεις τύπου «Έβραϊκό πρόβλημα» προετοιμάζονται πολύ σχολαστικά, ο Τρίτος Κόσμος οργανώνεται σαν ν' άποτελούσε αναπόσπαστο μέρος του καπιταλισμού. Η αναπαραγωγή των εσωτερικών ορίων του καπιταλισμού σε όλο και πιο πλατεία κλίμακα, έχει πολλές συνέπειες: επιτρέπει στο κέντρο αύξήσεις και βελτιώσεις του βιοτικού επιπέδου, μετατοπίζει τις πιο σκληρές μορφές έκμετάλλευσης από τό κέντρο στην περιφέρεια, αλλά και πολλαπλασιάζει μέσα στο ίδιο τό κέντρο τούς έδαφικούς κλοιούς υπερεκμετάλλευσης, άνέχεται τούς αποκαλούμενους σοσιαλιστικούς σχηματισμούς (δέν είναι ο σοσιαλισμός τύπου «κιμπούτζ» που ένοχλεί τό σιονιστικό κράτος, ούτε και ο ρωσικός σοσιαλισμός που ένοχλει τόν παγκόσμιο καπιταλισμό). Και δεν είναι καθόλου μεταφορικά που διαπιστώνει κανείς ότι τά εργοστάσια είναι φυλακές· δέν μοιάζουν με φυλακές, είναι φυλακές.

Τό καθετί είναι παραφροσύνη στο καπιταλιστικό σύστημα: κι αυτό, γιατί ή καπιταλιστική μηχανή τρέφεται από αποκωδικομένες και άπεδαφικοποιημένες ροές· τις αποκωδικώνει και τις άπεδαφικοποιεί ακόμα περισσότερο, αλλά μεταβιδάζοντάς τες σ' έναν άξιοματικό μηχανισμό που τις συνδυάζει και που, στα σημεία συνδυασμού, παράγει ψευτο-κώδικες και τεχνικές επανedaφικοποιήσεις. Και μ' αυτήν ακριβώς τήν έννοια, ή καπιταλιστική άξιοματική δεν μπορεί νά μη δημιουργεί πάντα καινούριες έδαφικότητες και νά μην ανασταίνει καινούρια τυραννικά Urstaat. Η μεγάλη μεταπλαστική ροή του κεφαλαίου είναι καθαρή άπεδαφικοποίηση, αλλά εκτελεί άλλες τόσες επανedaφικοποιήσεις όταν μετατρέπεται σε αναρροή μέσωσ πληρωμής. Σε σχέση με τό κέντρο του καπιταλισμού, ο Τρίτος Κόσμος είναι άπεδαφικοποιημένος, αλλά άνήκει στο τον καπιταλισμό, είναι μια γνήσια περιφερειακή έδαφικότητά του. Αναρίθμητες είναι οι προσυνείδητες επενδύσεις τάξης και συμφέροντος. Και πρώτα-πρώτα οι κεφαλαιούχοι έχουν συμφέρον από τόν καπιταλισμό. Μιά τόσο όμως κοινότοπη διαπίστωση γίνεται για κάτι άλλο: οι κεφαλαιούχοι δεν έχουν συμφέρον από τόν καπιταλισμό παρά επειδή άπομυζούν κέρδη που, όσο τεράστια κι αν είναι, δεν προσδιορίζουν αυτά τόν καπιταλισμό. Για εκείνο που προσδιορίζει τόν καπιταλισμό, για εκείνο που ρυθμίζει τό κέρδος, οι κεφαλαιούχοι έχουν μίαν επένδυση επιθυμίας όλότολα διαφορετικής φύσης, μία λιμπιντινική-άσυνείδητη επένδυση, που δεν έξηγγείται άπλως με τά ρυθμισμένα κέρδη, αλλά που αντίθετα έξηγγεί γιατί ένας μικρός κεφαλαιούχος χωρίς πολλά κέρδη ή

ελπίδες, διατηρεί άκέραιο τό σύνολο τών επενδύσεών του: τή λίμπιντο γιά τή μεγάλη μή-μετατρέψιμη, τή μή-οίκειοποιημένη ροή αὐτήν καθαυτή, «μή-ιδιοκτησία καί μή-πλοῦτο», ὅπως λέει ὁ Bernard Schmitt, πού άνάμεσα στούς σύγχρονους οίκομολόγους, ἔχει γιά μάς τό άσύγκριτο πλεονέκτημα ὅτι δίνει μιά παραληρική ἐρμηνεία ἐνός άκριδῶς παραληρικοῦ οίκομολογικοῦ συστήματος (αὐτός τουλάχιστον πηγαίνει ὡς τά άκρα). Μέ λίγα λόγια, μιά λίμπιντο άληθινά άσύνειδη, ἔναν ἔρωτα άνιδιοτελή: εἶναι καταπληκτική ἢ μηχανή αὐτή! Ἔτσι, – καί μέ άφετηρία πάντα τήν παραπάνω ταυτολογική διαπίστωση – καταλαβαίνει κανείς ὅτι άνθρωποι πού οἱ προσυνειδητές τους επενδύσεις συμφέροντος δέν άκολουθοῦν, ἢ δέν θά ἔπρεπε νά άκολουθοῦν τήν καπιταλιστική κατεύθυνση, διατηροῦν μολαταῦτα μιάν άσύνειδη λιμπιντινική ἐπένδυση, σύμφωνη μέ τόν καπιταλισμό, ἢ μιάν ἐπένδυση πού δέν άπειλεῖ καθόλου τόν καπιταλισμό. Εἶτε δηλαδή περιορίζουν καί ἐντοπίζουν τό άσύνειδο συμφέρον τους στήν αὐξηση τοῦ μισθοῦ καί τήν άνοδο τοῦ βιοτικοῦ ἐπίπεδου· άντιπροσωπεύονται ἀπό ισχυρές ὀργανώσεις, πού ἐξοργίζονται μόλις άμφοισθηθεῖ ἢ φύση τών σκοπῶν («Τό βλέπει κανείς πῶς δέν εἴσατε ἐργάτες, δέν ἔχετε ἰδέα τί θά πεί πραγματικός άγώνας, πρέπει νά χτυπήσουμε τά κέρδη γιά ν' άποκτήσουμε μιά καλύτερη διαχείριση τοῦ συστήματος, ψηφίστε γιά ἕνα καθαρό Παρίσι, καλῶς ὠρίσατε κύριε Μπρέζνιεφ»). Καί σ' ἄλήθεια, πῶς εἶναι δυνατό νά μή βρεῖ κανείς τό συμφέρον του μέσα στή λακούβα πού ὁ ἴδιος ἔχει σκάψει, μέσα στό καπιταλιστικό σύστημα; Εἶτε, δεύτερη περίπτωση: ὑπάρχει πραγματικά ἐπένδυση νέου συμφέροντος, νέων σκοπῶν, πού προϋποθέτουν ἕνα ἄλλο σῶμα καί ὄχι τό σῶμα τοῦ κεφαλαίου-χρήματος – τά θύματα τῆς ἔκμετάλλευσης συνειδητοποιοῦν τό προσυνειδητο συμφέρον τους πού εἶναι άληθινά επαναστατικό, *τεράστια τομή ἀπό τήν άποψη τοῦ προσυνειδητου*. Δέν φτάνει ὁμως νά επενδύσει ἢ λίμπιντο ἕνα καινούριο κοινωνικό σῶμα – αντίστοιχο πρὸς τοῦς νέους αὐτούς σκοπούς – γιά νά ἐκτελέσει, στό ἐπίπεδο τοῦ άσυνειδητου, μιάν επαναστατική τομή πού θά ἦταν τοῦ ἴδιου εἶδους μ' ἐκείνην τοῦ προσυνειδητου. Ἄκριδῶς, τά δυό ἐπίπεδα δέν εἶναι τοῦ ἴδιου εἶδους. Τό νέο κοινωνικό σῶμα, ἐπενδυμένο ὡς συμπαγές σῶμα ἀπό τή λίμπιντο, μπορεῖ πολὺ καλά νά λειτουργήσει σάν αὐτόνομη ἑδαφικότητα, ἀλλά ἐνσωματωμένη καί ἐργλωδισμένη μέσα στήν καπιταλιστική μηχανή, καί ἐντοπίσιμη στό πεδίο τῆς άγορᾶς τῆς. Γιατί ἢ μεγάλη μεταπλαστική ροή τοῦ κεφαλαίου άπωθεῖ τά ὄρια τῆς, προσθέτει καινούρια ἀξιώματα, διατηρεῖ τήν ἐπιθυμία μέσα στό κινητό πλαίσιο τών διευρυνμένων ὄριών τῆς. Μπορεῖ νά ὑπάρξει προσυνειδητη επαναστατική τομή, χωρίς πραγματικά λιμπιντινική επαναστατική καί άσύνειδη τομή. Ἡ μάλλον, ἢ σειρά τών πραγμάτων εἶναι ἢ άκόλουθη: ὑπάρχει πρῶτα μιά πραγματική λιμπιντινική επαναστατική τομή, πού ὕστερα μετατρέπεται σέ άπλή επαναστατική τομή σκοπῶν καί συμφέ-

ροντος, καί, τέλος, άνασηματίζει μιάν εἰδική μόνο επανεδαφικοποίηση, ἕνα εἰδικό σῶμα πάνω στό συμπαγές σῶμα τοῦ κεφαλαίου. Οἱ καθυποταγμένες ὁμάδες δέν παύουν νά προέρχονται ἀπό τίς επαναστατικές ὁμάδες-ὑποκείμενα. Ἔνα ἀξίωμα ἐπιπλέον. Τό ζήτημα δέν εἶναι πῶς πολὺπλοκο ἄπ' ὅ,τι εἶναι γιά τήν άφηρημένη ζωγραφική. Ὅλα ἀρχίζουν μέ τόν Μάρξ, συνεχίζονται μέ τόν Λένιν καί τελειώνουν μέ τό «Καλῶς ὠρίσατε κύριε Μπρέζνιεφ». Πρόκειται ἄραγε γιά επαναστάτες πού μιλοῦν σ' ἕναν επαναστάτη, ἢ γιά κάποιον χωριό πού άπαιτεῖ νά ἔρθει ἕνας νέος νομάρχης; Κι ἄν κανείς ρωτήσει πότε τά πράγματα ἀρχίζουν νά παίρνουν στραβό δρόμο, ὡς πού πρέπει νά ανατρέξουμε, ὡς τό Λένιν ἢ ὡς τόν Μάρξ; Τόσο διαφορετικές καί αντίθετικές εἶναι οἱ επενδύσεις πού μποροῦν νά συνυπάρξουν μέσα σέ συμπλέγματα πού δέν εἶναι οἰδιπόδεια, ἀλλά πού ἀφοροῦν τό ἱστορικο-κοινωνικό πεδίο, τίς συγκρούσεις του καί τίς προσυνειδητες καί άσύνειδες αντιφάσεις του· καί τό μόνο πού μποροῦμε νά ποῦμε γι' αὐτές, εἶναι ὅτι ἀνάγονται στόν Οἰδίποδα, στόν Μάρξ-πατέρα, στόν Λένιν-πατέρα, στόν Μπρέζνιεφ-πατέρα. Ὅσο πάει βέβαια, λιγότεροι άνθρωποι πιστεύουν σ' αὐτά, ἀλλά δέν ἔχει σημασία, ἀφοῦ ὁ καπιταλισμός εἶναι σάν τή χριστιανική θρησκεία, ζεῖ άκριδῶς ἀπό τήν ἔλλειψη πίστης, δέν τοῦ χρειάζεται πίστη – παραλή ζωγραφική ὅλων αὐτῶν πού ἦταν ὡς τώρα πιστευτά.

Ὅμως, νά πού καί τό αντίθετο συμβαίνει: ὁ καπιταλισμός άκατάπανστα διαρρέει ἄπ' ὅλες τίς μεριές. Ἡ παραγωγή του, ἢ τέχνη του, ἢ ἐπιστήμη του σχηματίζουν ἀποκωδικομένες καί ἀπεδαφικοποιημένες ροές, πού ὄχι μονάχα ὑποτάσσονται στήν αντίστοιχη ἀξιοματική, ἀλλά καί διοχετεύουν ὀρισμένα ρεῦματά τους μέσα ἀπό τίς θηλειές τῆς ἀξιοματικής, κάτω ἀπό τίς ἀνακωδικοώσεις καί τίς επανεδαφικοποιήσεις. Οἱ ὁμάδες-ὑποκείμενα προέρχονται κι αὐτές μέ ρῆξη τών καθυποταγμένων ὁμάδων. Ὁ καπιταλισμός δέν παύει νά στραγγαλίζει τίς ροές, νά τίς τέμνει καί νά ἀγοπορεῖ τήν τομή τους, ἀλλά αὐτές ἀδιάκοπα ξεχύνονται, τέμνονται οἱ ἴδιες σύμφωνα μέ τίς σχίσεις πού στρέφονται ἐναντία στόν καπιταλισμό καί τόν ἐντέμνουν. Ἄν καί εἶναι πάντα ἔτοιμος νά διευρύνει τά ἐσωτερικά του ὄρια, ὁ καπιταλισμός κινδυνεύει ἀπό ἕνα ἐξωτερικό ὄριο πού άπειλεῖ τόσο περισσότερο νά τοῦ ἔρθει καί νά τόν ξεσκίσει ἀπό τά μέσα, ὅσο τά ἐσωτερικά του ὄρια διευρύνονται. Γι' αὐτό καί οἱ γραμμές φυγῆς εἶναι ἰδιαίτερα δημιουργικές καί θετικές: ἀποτελοῦν μιάν ἐπένδυση τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, ὄχι λιγότερο πλήρη, ὄχι λιγότερο ὀλοκληρωτική ἀπό τήν αντίθετη ἐπένδυση. Ἡ παρανοϊκή ἐπένδυση καί ἢ σχιζοειδής ἐπένδυση μοιάζουν μέ δυό αντίθετους πόλους τῆς άσύνειδης λιμπιντινικῆς ἐπένδυσης: Ὁ ἕνας τους ὑποτάσσει τήν ἐπιθυμητική παραγωγή στόν κυρίαρχο σχηματισμό καί στό άγελαίο σύνολο πού ἀπορρέει ἄπ' αὐτόν, καί ὁ ἄλλος ἐκτελεῖ τήν αντίστροφη καθυπόταξη, ανατρέπει τήν ἰσχύ καί ὑποτάσσει τό άγελαίο σύνολο στίς μορια-

κές πολλαπλότητες της παραγωγής επιθυμίας. Και αν στ' αλήθεια ή επιθυμία συνεξελίσσεται με τό κοινωνικό πεδίο, βλέπουμε στο κάθε παραλήρημα τούς δυό πόλους νά συνυπάρχουν και τμήματα επαναστατικής σχιζοειδούς επένδυσης νά συμπίπτουν με ὄγκους παρανοϊκής αντιδραστικής επένδυσης. Μάλιστα ή ταλάντευση αυτή ανάμεσα στους δυό πόλους είναι συστατική τοῦ παραληρήματος. Φαίνεται, ὡστόσο, πώς ή ταλάντευση δέν είναι ὁμοιόμορφη και πώς ὁ σχιζοειδής πόλος είναι μάλλον δυναμικός σέ σχέση με τόν ενεργό παρανοϊκό πόλο (πώς είναι δυνατό νά ὑπολογίζουμε πάνω στήν τέχνη και τήν ἐπιστήμη ἄλλῶς παρά σάν σέ δυνατότητες, ἀφοῦ ή τωρινή τους κατάσταση εὐκόλα μπορεί νά τεθεῖ ὑπό ἔλεγχο ἀπό τούς κυρίαρχους σχηματισμούς;). Αυτό γίνεται ἐπειδή οἱ δυό πόλοι ἀσύνειδης λιμπιντινικής επένδυσης δέν ἔχουν τήν ἴδια σχέση, οὔτε καν τήν ἴδια μορφή σχέσης, με τίς προσυνειδητές επενδύσεις συμφέροντος. Πράγματι, ἀπό τή μιά μεριά ή επένδυση συμφέροντος κρύβει οὐσιαστικά τήν παρανοϊκή επένδυση επιθυμίας και τήν ἐνισχύει στόν ἴδιο βαθμό πού τήν κρύβει: σκεπάζει τόν ἄλογο χαρακτήρα της κάτω ἀπό μιάν ὑπάρχουσα ἱεραρχία συμφερόντων, αἰτίων και μέσων, σκοπῶν και λόγων. Εἶτε πάλι, προκαλεῖ και δημιουργεῖ ή ἴδια τά συμφέροντα αὐτά, πού ἐλλογικεύουν τήν παρανοϊκή επένδυση· εἶτε ἀκόμα περισσότερο, μιά προσυνειδητή επένδυση, πραγματικά επαναστατική, διατηρεῖ ὁλοκληρωτικά μιά παρανοϊκή επένδυση στοῦ ἐπίπεδο τῆς λίμπιντο, ὅσο τό νέο κοινωνικό σῶμα ἐξακολουθεῖ νά καθυποτάσσει ὁλόκληρη τήν παραγωγή επιθυμίας στοῦ ὄνομα τῶν ἀνώτερων συμφερόντων τῆς ἐπανάστασης και τῶν ἀναπόφευκτων ἀλληλοσυγκρούσεων τῆς αἰτιότητας. Στήν ἄλλη περίπτωση, πρέπει ἀντίθετα τό ἀσύνειδο συμφέρον νά ἀνακαλύψει τήν ἀναγκαιότητα κάποιας ἄλλης μορφῆς επένδυσης, και νά ἐκτελέσει ἕνα εἶδος ρήξης τῆς αἰτιότητας, ὡς ἀμφισβήτηση τῶν σκοπῶν και τῶν συμφερόντων. Γιατί δέν πρόκειται πιά γιά τό ἴδιο πρόβλημα: δέν φτάνει νά οἰκοδομεῖς ἕνα καινούριο κοινωνικό σῶμα ὡς συμπαγές σῶμα, ἀλλά πρέπει νά περάσεις στήν ἄλλη ὄψη τοῦ κοινωνικοῦ αὐτοῦ συμπαγούς σῶματος, ὅπου ἀσκοῦνται και ἐγγράφονται οἱ μοριακοί σχηματισμοί επιθυμίας πού ὀφείλουν νά ὑποδουλώσουν τό καινούριο γραμμομοριακό σύνολο. Τότε μόνο φτάνεις στήν ἀσύνειδη επαναστατική τομή και επένδυση τῆς λίμπιντο. Αὐτό ὅμως δέν είναι δυνατό νά γίνει παρά μόνο με μιά ρήξη τῆς αἰτιότητας. Ἡ επιθυμία είναι ἐξορία, ή επιθυμία είναι ἔρημος πού διασχίζει τό δίχως ὄργανα σῶμα και μᾶς βοηθά νά περνοῦμε ἀπό τή μιά ὄψη του στήν ἄλλη. Δέν είναι ποτέ μιά ἀτομική ἐξορία, ποτέ μιά προσωπική ἔρημος, ἀλλά μιά συλλογική ἐξορία, μιά συλλογική ἔρημος. Ὅλοφάνερο είναι ὅτι ή τύχη τῆς ἐπανάστασης είναι ἀποκλειστικά συνδεμένη με τό συμφέρον τῶν μαζῶν πού είναι θύματα τῆς ἐκμετάλλευσης και τῆς κυριαρχίας. Ἀλλά τό πρόβλημα είναι ή φύση τοῦ δεσμοῦ αὐτοῦ, ὡς καθορισμένου αἰτιακοῦ δεσμοῦ ή ὡς σύνδεσης

ἄλλου εἶδους. Πρέπει νά καταλάβουμε πώς πραγματοποιεῖται ἕνα ἐπαναστατικό δυναμικό, στήν ἴδια τή σχέση του με τίς ἐκμεταλλεῖσες μάζες, ή με τούς «πιό ἀδύναμους κρίκους» ἐνός δοσμένου συστήματος. Ἐκεῖνες ή αὐτοί θρῖσκονται ἄραγε στή σωστή τους θέση, μέσα στή διάταξη τῶν αἰτιῶν και τῶν σκοπῶν πού προάγουν ἕνα νέο κοινωνικό σῶμα ή, ἀντίθετα, είναι ὁ τόπος και ὁ παράγοντας μᾶς ξαφνικής και ἀναπάντεχης εἰσβολῆς, εἰσβολῆς επιθυμίας πού ξεκόβει με τίς αἰτίες και τούς σκοπούς, και μεταστρέφει τό κοινωνικό σῶμα ἀπό τήν ἄλλη ὄψη; Στίς καθυποταγμένες ὁμάδες, ή επιθυμία προσδιορίζεται ἀκόμα ἀπό μιά σειρά αἰτιῶν και σκοπῶν, και ή ἴδια ὑφαίνει ὁλόκληρο ἕνα σύστημα μακροσκοπικῶν σχέσεων πού καθορίζουν τά μεγάλα σύνολα σ' ἕνα σχηματισμό κυριαρχίας. Ἀντίθετα, μόνη αἰτία γιά τίς ὁμάδες-ὑποκειμένα, είναι μιά ρήξη τῆς αἰτιότητας, μιά επαναστατική γραμμή φυγῆς· και μ' ὄλο πού μπορούμε και ὀφείλουμε νά τοποθετήσουμε στίς αἰτιακές σειρές τούς ἀντικειμενικούς παράγοντες, πού χάρη σ' αὐτούς – ὅπως παρατηρεῖται στους πιό εὐθραυστους κρίκους – μιά τέτοια ρήξη στάθηκε δυνατή, μόνο αὐτό πού ἀνήκει στήν κατηγορία τῆς επιθυμίας και τῆς εἰσβολῆς της μπορεί νά ἐξηγήσει ὅτι ή ρήξη αὐτή πραγματοποιεῖται σέ μιάν ὀρισμένη στιγμή, σ' ἕναν ὀρισμένο τόπο⁶⁷. Καταλαβαίνει κανεῖς πολύ καλά ὅτι ὅλα μπορούν νά συνυπάρχουν και ν' ἀνακατεῖνται: στή «λενινιστική τομή», ὅταν ή μπολσεβικική ὁμάδα, ή τουλάχιστον ἕνα μέρος τῆς ὁμάδας αὐτῆς ἀντιλαμβάνεται ὅτι είναι δυνατό νά προχωρήσει ἀμέσως σέ μιά προλεταριακή ἐπανάσταση πού δέν ἀκολουθεῖ τήν προβλεπόμενη αἰτιακή σειρά τῶν σχέσεων ἰσχύος, ἀλλά πρόκειται νά ἐπισπεύσει ἐξαιρετικά τά πράγματα ἐπωφελομένη ἀπό κάποια ραγμῆ (ή φυγή ή ή «ἐπαναστατική ἡττοπάθεια»), τή στιγμή ἐκείνην ὅλα στ' αλήθεια συνυπάρχουν: προσυνειδητές επενδύσεις, διστακτικές ἀκόμα σέ ὀρισμένες πού δέν πιστεύουν σ' αὐτή τή δυνατότητα, προσυνειδητές επαναστατικές επενδύσεις σ' αὐτούς πού «βλέπουν» τή δυνατότητα ἐνός νέου κοινωνικοῦ σῶματος, ἀλλά τό τοποθετοῦν ἀκόμα σέ μιά σειρά γραμμομοριακής αἰτιότητας, πού μετατρέπει κιόλας τό κόμμα σέ νέα μορφή κυριαρχίας, και τέλος ἀσύνειδες επαναστατικές επενδύσεις πού ἐκτελοῦν μιά πραγματική ρήξη τῆς αἰτιότητας στή διάταξη τῆς επιθυμίας. Και στους ἴδιους ἀκόμα ἀνθρώπους, μπορούν νά συνυπάρχουν οἱ πιό διαφορετικοί τύποι επένδυσης τῆ μιά ή τήν ἄλλη στιγμή· και οἱ δυό τύποι ὁμάδων μπορούν νά ἀλληλοεισδύουν ή μιά στήν ἄλλη. Κι αὐτό, γιατί οἱ δυό ὁμάδες θυμίζον τόν ντετερμινισμό και τήν ἐλευθερία στόν Κάντ: ἔχουν βέβαια τό ἴδιο «ἀντικείμενο», και ποτέ ή κοινωνική παραγωγή δέν διαφέρει ἀπό τήν επιθυμητική παραγωγή· ἀλλά, ἀντίστροφα, δέν ὑπα-

⁶⁷ Σχετικά με τήν ἀνάλυση τῶν ὁμάδων-ὑποκειμένων, τῶν σχέσεών τους με τήν επιθυμία και τήν αἰτιότητα, βλ. J.-P. Sartre, *Critique de la raison dialectique*.

κούνουν ποτέ στον ίδιο νόμο ή στο ίδιο καθεστώς. Η εκπλήρωση μιᾶς επαναστατικής δυνατότητας ἐξηγείται λιγότερο ἀπὸ τὴν προσυνειδητὴ αἰτιότητα, ὅπου μολοταῦτα ἐμπεριέχεται, παρὰ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα μιᾶς λυμπιντικῆς τομῆς σὲ μιὰν ὀρισμένη στιγμή, σχίσση πού μόνη τῆς αἰτίας εἶναι ἡ ἐπιθυμία, δηλαδή ἡ ῥῆξη τῆς αἰτιότητας πού μᾶς ἀναγκάζει νὰ ξαναγράψουμε τὴν Ἱστορία σὲ ἀμεση ἐπαφή μὲ τὴν πραγματικότητα καὶ δημιουργεῖ τὴν παράξενα πολυσήμαντη ἐκείνη στιγμή ὅπου τὰ πάντα εἶναι δυνατά. Βέβαια ἡ σχίσση προετοιμάστηκε ἀπὸ μιὰ ὑποχθόνια δράση τῶν αἰτίων, τῶν σκοπῶν καὶ τῶν συμφερόντων. Βέβαια ἡ σειρά αὐτῆ τῶν αἰτίων κινδυνεύει νὰ κλείσει καὶ νὰ φράξει τὴ ρωγμὴ στό ὄνομα τοῦ νέου κοινωνικοῦ σώματος καὶ τῶν συμφερόντων του. Βέβαια, μπορεί κανεῖς «ἐκ τῶν ὑστέρων» νὰ πεῖ πῶς ἡ Ἱστορία δὲν ἔπαυε ποτέ νὰ διέπεται ἀπὸ τοὺς ἴδιους νόμους τοῦ συνόλου καὶ τῶν μεγάλων ἀριθμῶν. Παραμένει γεγονός ὅτι ἡ σχίσση γεννήθηκε μονάχα ἀπὸ μιὰν ἐπιθυμία ἀσκοπη καὶ ἀναίτια πού τὴ χαράζει καὶ τὴν ἐντονεῖται. Ἄδύνατη χωρὶς τὴν σειρά τῶν αἰτίων, γίνεται πραγματικὴ μόνο μὲ κάτι πού ἀνήκει σὲ μιὰν ἄλλη σειρά: τὴν Ἐπιθυμία, τὴν ἐπιθυμία-ἔρημο, τὴν ἐπένδυση ἐπαναστατικῆς ἐπιθυμίας. Καί εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ πού ὑπονομεύει τὸν καπιταλισμὸ: ἀπὸ πού θὰ ἔρθει ἡ ἐπανάσταση; μὲ ποιά μορφή θὰ ἔρθει μέσα στὶς ἐκμεταλλεόμενες μάζες; Εἶναι ὅπως ὁ θάνατος: πού, πότε; Μιὰ ἀποκωδικωμένη, ἀπεδαφικοποιημένη ῥοή, πού κυλάει πολὺ μακριά, πού τέμνει πάρα πολὺ λεπτά, ξεφεύγοντας ἀπὸ τὴν ἀξίωματικὴ τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἐνας Φιντέλ Κάστρο, ἕνας Ἀραβας, ἕνας Μαῦρος Πάνθηρας, ἕνας Κινέζος στὸν ὀρίζοντα; Ἐνας γαλλικὸς Μάης '68, ἕνας μαοϊστῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ, στημένος σάν τὸν Ἀναχωρητὴ πάνω στὴν καμινάδα ἑνὸς ἐργοστασίου; Πρέπει νὰ προστεθεῖ ἀκόμα ἕνα ἀξίωμα γιὰ νὰ φραχτεῖ ἡ προηγούμενη ρωγμὴ· οἱ φασίστες συνταγματάρχες ἀρχίζουν νὰ διαδίδουν τὸν Μάο, ὄχι, δὲν θὰ τὴν ξαναπαθούμε, οἱ μέθοδοι τοῦ Κάστρο ἔγιναν ἀνεφάρμοστες ἀκόμα καὶ γιὰ τὸν ἴδιο, ἀπομονώνουν τὰ κενोटόπια, κατασκευάζουν γκέτο, καλοῦν τὰ συνδικάτα νὰ τοὺς βοηθήσουν, ἐφευρίσκουν τίς πιὸ ἀπαίσιες μέθοδοι «ἀποθάρρυνσης», ἐνισχύουν τὴν καταστολὴ τοῦ συμφέροντος – ἀπὸ πού ὅμως θὰ ἔρθει ἡ καινούρια εἰσβολὴ ἐπιθυμίας;⁶⁸

Ἄσσοι θὰ ἔχουν διαβάσει ὡς ἐδῶ τὸ βιβλίο μας, θὰ βροῦν ἴσως πολλὰ νὰ μᾶς καταλογίσουν: ὅτι πιστεύουμε πάρα πολὺ στὶς ἀμιγῆς δυνατότητες τῆς τέχνης ἀκόμα καὶ τῆς ἐπιστήμης· ὅτι ἀρνιόμαστε ἡ ὑποτιμοῦμε τὸν ρόλο πού παίζουν οἱ τάξεις καὶ ἡ πάλη τῶν τάξεων· ὅτι προπαγαν-

⁶⁸ Ὁ André Glucksmann ἀνέλυσε τὴ φύση τῆς εἰδικῆς ἀντι-ἐπαναστατικῆς αὐτῆς ἀξίωματικῆς, στό ἔργο του «Πραγματεῖα περὶ τοῦ πολέμου» («Le Discours de la guette»), L' Herne, 1967.

δίζουμε ἕναν ἰρρασιοναλισμὸ τῆς ἐπιθυμίας· ὅτι ταυτίζουμε τὸν ἐπαναστάτη μὲ τὸν σχιζοφρενικὸ· ὅτι πέφτουμε σ' ὄλες τίς γνωστὲς αὐτὲς παγίδες. Ὅμως, αὐτὸ σημαίνει ὄχι σωστὸ διάβασμα – καὶ δὲν ξέρουμε ἀλήθεια τί εἶναι χειρότερο: νὰ σὲ διαβάσουν χωρὶς νὰ σὲ καταλάβουν, ἢ νὰ μὴ σὲ διαβάσουν καθόλου. Σίγουρα θὰ βροῦν καὶ πολλὰ ἄλλα, πιὸ σοβαρά, νὰ μᾶς καταλογίσουν, πράγματα πού οὔτε μᾶς πέρασαν ἀπὸ τὸν νοῦ. Ἀλλὰ γιὰ τὰ προηγούμενα, λέμε πρῶτα-πρῶτα ὅτι ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστῆμη εἶναι μιὰ ἐπαναστατικὴ δυναμικότητα καὶ τίποτα ἄλλο· πῶς ἡ δυναμικότητα αὐτὴ φανερώνεται τόσο περισσότερο ὅσο λιγότερο ἀναρωτιέται κανεῖς τί θέλουν νὰ ποῦν ἀπὸ τὴν ἀποψη διαφόρων σημαινόντων ἢ ἐνὸς σημαίνοντος, πού ἀνήκουν ἀναγκαστικά στὴ δικαιοδοσία τῶν εἰδικῶν· ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστῆμη διοχετεύουν στό κοινωνικὸ σῶμα ῥοές ὄλο καὶ πιὸ ἀποκωδικωμένες καὶ πιὸ ἀπεδαφικοποιημένες, αἰσθητὲς ἀπ' ὄλους, πού ὑποχρεώνουν τὴν κοινωνικὴ ἀξίωματικὴ νὰ γίνετα ὄλο καὶ πιὸ περίπλοκη, νὰ εἶναι ὄλο καὶ πιὸ κορεσμένη· καὶ ἔτσι, ὁ καλλιτέχνης καὶ ὁ ἐπιστήμονας ἀναγκάζονται νὰ πάρουν θέση ἀντικειμενικά ἐπαναστατικῆ, ἀπὸ ἀντίδραση πρὸς τοὺς αὐταρχικοὺς προγραμματισμοὺς ἐνὸς κράτους πού εἶναι ἀπὸ τὴν οὐσία του ἀναρμόδιο καὶ προπαντὸς εὐνοχιστικὸ (γιατί τὸ κράτος ἐπιβάλλει ἕνα οἰδιπόδειο σαφῶς καλλιτεχνικὸ, ἕνα οἰδιπόδειο σαφῶς ἐπιστημονικὸ). Κατὰ δεύτερο λόγο, δὲν ὑποτιμήσαμε καθόλου τὴ σημασία πού ἔχουν οἱ προσυνειδητὲς ἐπενδύσεις τάξης καὶ συμφέροντος, πού τὰ θεμέλια τοὺς βρῖσκονται στὴν ἴδια τὴν ὑποδομῇ· τοὺς δίνουμε ὅμως περισσότερη σημασία, γιατί εἶναι, μέσα στὴν ὑποδομῇ, ἡ ἐνδειξη λυμπιντικῶν ἐπενδύσεων μιᾶς ἄλλης φύσης, καὶ γιατί μποροῦν νὰ συμβιβάσθουν μὲ τίς προσυνειδητὲς ἐπενδύσεις τάξης καὶ συμφέροντος ἢ νὰ ἐναντιωθοῦν σ' αὐτὲς. Κι αὐτὸ δὲν εἶναι παρὰ ἕνας τρόπος νὰ θέτεις τὸ ζήτημα «Μέ ποιὸν τρόπο μπορεί νὰ προδοθεῖ ἡ Ἐπανάσταση;», μιὰ πού ξέρουμε πῶς ἡ προδοσία δὲν ἀργεῖ νὰ ἐμφανιστεῖ, ἀλλὰ ὑπάρχει κίβλας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ (διατήρηση ἀσύνειδων παρανοικῶν ἐπενδύσεων μέσα στὶς ἐπαναστατικὲς ὁμάδες). Κι ἂν μιλάμε γιὰ τὴν ἐπιθυμία ὡς δύναμη ἐπαναστατικῆ, εἶναι γιατί πιστεύουμε ὅτι ἡ καπιταλιστικὴ κοινωνία ἐπενδύει νὰ ἀνεχθεῖ πολλές ἐκδηλώσεις συμφέροντος, ἀλλὰ καμὴν ἐκδήλωση ἐπιθυμίας, πού θὰ ἦταν ἀρκετὴ γιὰ νὰ τινάξει στὸν ἀέρα στὶς βασικὲς τῆς δομῆς, ἀκόμα καὶ στό ἐπίπεδο τοῦ νηπιαγωγείου. Πιστεύουμε ὅτι ἡ ἐπιθυμία εἶναι τὸ ἄλογο στοιχεῖο κάθε ὀρθολογικότητας, κι αὐτὸ, ὄχι γιατί εἶναι ἔλλειψη, δίψα ἢ ἐπιδίωξη, ἀλλὰ γιατί εἶναι παραγωγή ἐπιθυμίας καὶ ἐπιθυμία πού παράγει, πραγματικότητα-ἐπιθυμία ἢ πραγματικότητα αὐτὴ καθαυτὴ. Τέλος, δὲν πιστεύουμε καθόλου ὅτι ὁ ἐπαναστάτης εἶναι σχιζοφρενικός, ἢ τὸ ἀντίστροφο. Ἀντίθετα, ξεχωρίσαμε πάντα τὸν σχιζοφρενικὸ σάν ὄντοτητα, καὶ τὴ σχιζοφρένεια σάν διαδικασία· ὁ σχιζοφρενικός ὅμως μπορεί νὰ προσδιοριστεῖ μόνο σὲ σχέση μὲ τίς διακοπές, μὲ τίς συνεχίσεις στό κενό

ή με τις τελεολογικές αυταπάτες που ή καταστολή επιβάλλει στην ίδια τη διαδικασία. Γι' αυτό και μιλήσαμε μονάχα για ένα σχιζοειδή πόλο λιμπιντινικής επένδυσης του κοινωνικού πεδίου, για να αποφεύγουμε όσο το δυνατό τη σύγχυση της σχιζοφρενικής διαδικασίας με τη δημιουργία ενός σχιζοφρενικού. Η σχιζοφρενική διαδικασία (σχιζοειδής πόλος) είναι επαναστατική με την ίδια έννοια που και η παρανοϊκή λειτουργία είναι αντιδραστική και φασιστική· απαλλαγμένες από κάθε οικογενειοκρατικό στοιχείο, δεν είναι οι ψυχιατρικές αυτές κατηγορίες που θα μās εξηγήσουν τούς οικονομικο-πολιτικούς προσδιορισμούς, αλλά ακριβώς το αντίθετο.

Και πάνω απ' όλα, δεν προστρέχουμε σε υπεκφυγές λέγοντας ότι ή σχιζο-ανάλυση αυτή καθαυτή δεν έχει να προτείνει κανένα πολιτικό πρόγραμμα. "Αν είχε, θα ήταν και αλλόκοτο και άησυχαστικό. Η σχιζο-ανάλυση δεν θεωρεί τον έαυτό της κόμμα, ούτε καν ομάδα, και δεν διατείνεται πώς μιλάει στο όνομα της μάζας. Κανένα πολιτικό πρόγραμμα δεν προετοιμάζεται στα πλαίσια της σχιζο-ανάλυσης. Τέλος, ή σχιζο-ανάλυση είναι κάτι που δεν διατείνεται ότι μιλάει στο όνομα οποιασδήποτε θεωρίας, και προπαντός όχι στο όνομα της ψυχανάλυσης: εκφράζει μόνο εντυπώσεις και τίποτα άλλο, την εντύπωση πώς κάτι δεν πάει καλά στην ψυχανάλυση, πώς κάτι δεν πάει καλά από την αρχή κιόλας της ψυχανάλυσης. Είμαστε άκομα πάρα πολύ άρμόδιοι, ενώ θα θέλαμε να μιλήσουμε με απόλυτη αναρμοδιότητα. Κάποιος μās ρώτησε αν είδαμε ποτέ σχιζοφρενικό – όχι, όχι, ποτέ μας δεν είδαμε σχιζοφρενικό! Κι αν κάποιος θρῖσκει πώς όλα πάνε καλά στην ψυχανάλυση, δεν μιλάμε γι' αυτόν και αποσύρουμε, γι' αυτόν, όλα όσα ως τώρα έχουμε πει. Άλλά τότε, ποιά είναι ή σχέση της σχιζο-ανάλυσης με την πολιτική από τη μιά μεριά, και με την ψυχανάλυση από την άλλη; Όλα στρέφονται γύρω από τις επιθυμητικές μηχανές και την παραγωγή επιθυμίας. Η σχιζο-ανάλυση αυτή καθαυτή δεν θέτει το πρόβλημα της φύσης του κοινωνικού σώματος που θα προκύψει από την επανάσταση· δεν ισχυρίζεται καθόλου ότι έχει κάποια αξία για την επανάσταση. Τό μόνο που ζητάει να μάθει, σ' ένα δοσμένο κοινωνικό σώμα είναι ποιά θέση δίνει αυτό το σώμα στην επιθυμητική παραγωγή ποιόν κινητήριο ρόλο παίζει εκεί ή επιθυμία, με ποιές μορφές γίνεται εκεί ο συμβιβασμός του συστήματος της επιθυμητικής παραγωγής με τό σύστημα της κοινωνικής παραγωγής, αφού οποσδήποτε πρόκειται για την ίδια παραγωγή, αλλά σε δυό διαφορετικά συστήματα – αν υπάρχει επομένως, πάνω στο κοινωνικό αυτό σώμα, ως συμπαγές σώμα, ή δυνατότητα να περνά κανείς από τη μίαν όψη στην άλλη, δηλαδή από την όψη όπου οργανώνονται τά γραμμομοριακά σύνολα κοινωνικής παραγωγής, στην άλλη όψη, την όχι λιγότερο συλλογική, όπου σχηματίζονται οι μοριακές πολλαπλότητες επιθυμητικής παραγωγής – αν ένα τέτοιο κοινωνικό σώμα μπορεί,

και ως ποιό σημείο, να άνεχθει την άνατροπή ισχύος που κάνει ώστε ή επιθυμητική παραγωγή να καθυποτάσσει την κοινωνική παραγωγή, χωρίς μολαταύτα να την καταστρέφει, αφού πρόκειται για την ίδια παραγωγή μέσα σ' ένα διαφορετικό σύστημα – αν υπάρχει και πώς, σχηματισμός ομάδων-«υποκειμένων» κτλ. Κι αν μās απαντήσει κανείς ότι απαιτούμε τά περίφημα δικαιώματα της όκνηρίας ή της μη-παραγωγικότητας, ή της παραγωγής όνειρου και φαντασίωσης, τόσο τό καλύτερο για μās, αφού από την αρχή δεν πάψαμε να λέμε τό αντίθετο: ότι δηλαδή ή επιθυμητική παραγωγή παράγει πραγματικά πράγματα και ότι ή επιθυμία δεν έχει καμιά σχέση με τη φαντασίωση και τό όνειρο. Σε αντίθεση με τον Reich, ή σχιζο-ανάλυση δεν διακρίνει καμιά διαφορά φύσης ανάμεσα στην πολιτική οικονομία και τη λιμπιντινική οικονομία. Ζητά μονάχα να μάθει ποιές είναι, σ' ένα όρισμένο κοινωνικό σώμα, οι μηχανογενείς κοινωνικές και τεχνικές ένδειξεις που όδηγούν στις επιθυμητικές μηχανές, που μπλίνουν μέσα στα έξαρτήματα, τά γρανάζια και τούς κινητήρες τους, όπως επίσης και σε ποιό βαθμό τις αφήνουν να μπουν οι ίδιες στα δικά τους έξαρτήματα, γρανάζια και κινητήρες. Ό καθένας ξέρει ότι ό σχιζοφρενικός είναι μιά μηχανή. Όλοι οι σχιζοφρενικοί τό βεβαιώνουν, όχι μονάχα ό μικρός Joey. Τό ζήτημα είναι αν οι σχιζοφρενικοί είναι οι ζωντανές μηχανές μιάς νεκρής εργασίας που αντιτάσσονται επομένως στις νεκρές μηχανές της ζωντανής εργασίας, όπως αυτή οργανώνεται στον καπιταλισμό. Η αν, αντίθετα, οι επιθυμητικές, οι τεχνικές και οι κοινωνικές μηχανές συνδέονται σε μιά διαδικασία σχιζοφρενικής παραγωγής που, κατά συνέπεια, δεν είναι πιά αναγκασμένη να παράγει σχιζοφρενικούς. Όταν ή Maud Mannoni γράφει στην «Έπιστολή στους Έπουργούς» (*Lettre aux ministres*): «Ένας από τούς εφήβους αυτούς που θεωρήθηκε ακατάλληλος για σπουδές, παρακολουθεί πολύ ίκανοποιητικά τά μαθήματα της 3ης τάξης, υπό τον όρο να άσχολείται με τη μηχανική. Η μηχανική τον ένθουσιάζει. Ό γκαρτζίστας είναι ό καλύτερος θεραπευτής του. Αν του αφαιρέσουμε τη μηχανική, θα ξαναγίνει σχιζοφρενικός», δεν έχει την πρόθεση να προπαγανδίσει την εργασιοθεραπεία ούτε και τις άρετές της κοινωνικής προσρμογής. Τονίζει τό σημείο όπου ή κοινωνική μηχανή, ή τεχνική μηχανή και ή επιθυμητική μηχανή άλληλοσυνδέονται στενά και επιτρέπουν έτσι στους τρόπους τους λειτουργίας να επικοινωνούν. Αναρωτιέται αν ή κοινωνία όπου ζούμε είναι ίκανή για κάτι τέτοιο, και τί αξίζει αν δεν είναι ίκανή να τό κάνει. Κι αυτό είναι ακριβώς τό νόημα που έχουν οι κοινωνικές, τεχνικές, επιστημονικές, καλλιτεχνικές μηχανές, όταν είναι επαναστατικές: να διαμορφώνουν επιθυμητικές μηχανές που τούς είναι κιόλας ό δείκτης μέσα στο ίδιο τους τό σύστημα λειτουργίας, ενώ ταυτόχρονα οι επιθυμητικές μηχανές τις διαμορφώνουν στο δικό τους σύστημα και ως στάση επιθυμίας.

Ποιά είναι τέλος ή αντίθεση της σχιζο-ανάλυσης με την ψυχανάλυση, στο σύνολο του άρνητικού και θετικού της έργου; Δεν πάψαμε ν' αντιθέσουμε δυό ειδών άσυνείδητα ή δυό έρμηνείες του άσυνείδητου: τή μιá σχιζο-αναλυτική, τήν άλλη ψυχαναλυτική· τή μιá σχιζοφρενική, τήν άλλη νευρωτική-οιδιπόδεια· τή μιá άφρημένη και άνεικονική, και τήν άλλη φαντασιακή· αλλά και τή μιá πραγματικά συγκεκριμένη, και τήν άλλη συμβολική· τή μιá μηχανογενή, τήν άλλη δομική· τή μιá μοριακή, μικρο-ψυχική και μικρο-λογική, τήν άλλη γραμμομοριακή ή στατιστική· τή μιá ύλική, τήν άλλη ιδεολογική· τή μιá παραγωγική, τήν άλλη έκφραστική. Είδαμε πόσο τό άρνητικό έργο τής σχιζο-ανάλυσης πρέπει νά είναι βίαιο, βάνασο: νά άπο-οικογενειοποιήσει, νά άπο-οιδιποδίσει, νά άπο-εύνουχίσει, νά άπο-φαλλοποιήσει, νά διαλύσει θέατρο, όνειρο και φαντασίωση, νά άποκωδικώσει, νά άπεδαφικοποιήσει – φρικτή άπόξωση, κακόδουλη δραστηριότητα. Όμως, όλα αυτά γίνονται ταυτόχρονα. Γιατί, τήν ίδια στιγμή άπελευθερώνεται ή διαδικασία, διαδικασία τής έπιθυμητικής παραγωγής σύμφωνα με τίς μοριακές γραμμές της φυγής, πού καθορίζουν κιόλας τό έργο του σχιζο-αναλυτή ως μηχανικού. Οί γραμμές φυγής είναι όμως άκόμα πλήρεις γραμμομοριακές ή κοινωνικές επενδύσεις, πού έπηρεάζουν όλόκληρο τό κοινωνικό πεδίο: γι' αυτό και έργο τής σχιζο-ανάλυσης είναι τελικά νά ανακαλύπτει στήν κάθε περίπτωση τή φύση των λιμπιντινικών επενδύσεων του κοινωνικού πεδίου, τίς έσωτερικές τους δυνατές συγκρούσεις, τίς σχέσεις τους με τίς προσυνείδητες επενδύσεις του πεδίου αυτού, τίς δυνατές συγκρούσεις τους μ' αυτές – με λίγα λόγια όλόκληρη τή λειτουργία των έπιθυμητικών μηχανών και τής καταστολής τής έπιθυμίας. Πρέπει νά εκπληρώσει τή διαδικασία, όχι νά τή σταματήσει, όχι νά τήν κάνει νά περιστρέφεται στο κενό, όχι νά τής δώσει κάποιο σκοπό. Ποτέ δεν θά μπορούσαμε νά προχωρήσουμε άρκετά στήν άπεδαφικοποίηση και τήν άποκωδίκωση των ρων. Γιατί ή καινούρια γή («Κι άληθινά ή γή θά γίνει κάποια μέρα τόπος θεραπείας») δεν βρίσκεται στίς νευρωτικές ή τίς διεστραμμένες επανεδαφικοποιήσεις πού σταματούν τή διαδικασία ή τής όρίζουν σκοπούς, δεν βρίσκεται ούτε πίσω ούτε μπρός, αλλά συμπίπτει με τήν εκπλήρωση τής διαδικασίας τής έπιθυμητικής παραγωγής, τή διαδικασία αυτήν πού εκπληρώνεται ήδη έφόσον προχωρεί και όσο προχωρεί. Μας μένει λοιπόν νά έξετάσουμε πώς τά διάφορα αυτά καθήκοντα τής σχιζο-ανάλυσης προχωρούν πραγματικά και ταυτόχρονα.

Παράρτημα άπολογισμός-πρόγραμμα για έπιθυμητικές μηχανές¹

1. Σχετικές διαφορές ανάμεσα στίς έπιθυμητικές μηχανές και τά μηχανικά έφευρήματα (gadgets) – τίς φαντασιώσεις ή φαντασιακά προβολικά συστήματα – τά εργαλεία ή τά πραγματικά προβολικά συστήματα – τίς διεστραμμένες μηχανές, πού μολταταύτα μās οδηγούν σε έπιθυμητικές μηχανές.

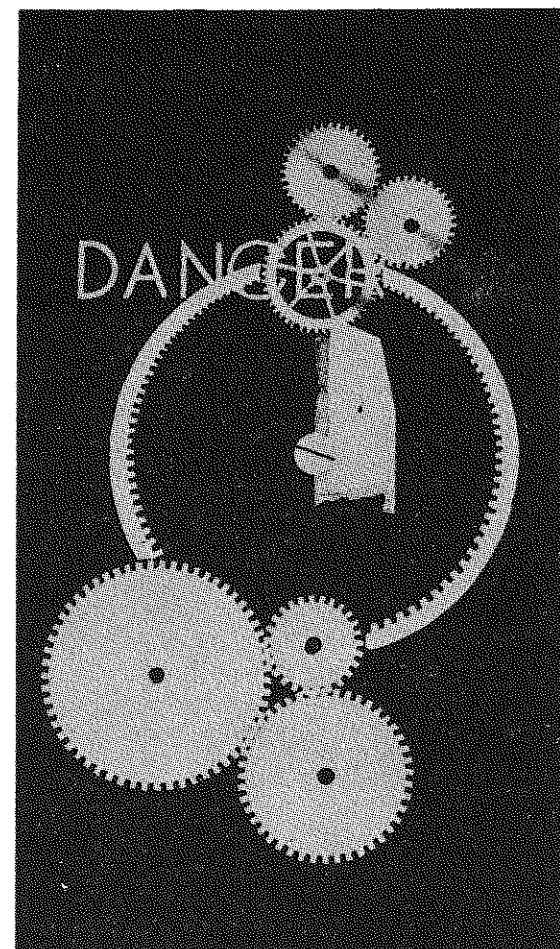
Οί έπιθυμητικές μηχανές δεν έχουν καμιά σχέση με τά μηχανικά έπινοήματα (gadgets) ή με τίς μικροεφευρέσεις του τύπου «διαγωνισμός Lépine», ούτε και με τίς φαντασιώσεις. Ή μάλλον έχουν κάποια σχέση, αλλά αντίστροφη, γιατί τά gadgets, τά ευρήματα και οί φαντασιώσεις είναι ύπολείμματα των έπιθυμητικών μηχανών πού ύποβάλλονται σε είδικούς νόμους τής έξωτερικής άγοράς του καπιταλισμού, ή τής έσωτερικής άγοράς τής ψυχανάλυσης (έργο του ψυχαναλυτικού «συμβολαίου» είναι νά άπλοποιεί τά διώματα του άρρώστου, νά τά μετατρέπει σε φαντασιώσεις). Οί έπιθυμητικές μηχανές δεν είναι δυνατό νά ταυτιστούν με πραγματικές μηχανές ή με τμήματα πραγματικών μηχανών πού έχουν προσαρμοστεί σε μιá συμβολική λειτουργία, ούτε και με τό όνειρο μιās φαντασιακής μηχανής με φαντασιακή λειτουργία. Στή μιá περίπτωση όπως και στήν άλλη, βρισκόμαστε μπροστά στή μετατροπή ενός στοιχείου παραγωγής σε μηχανισμό άτομικής κατανάλωσης (οί φαντασιώσεις ως ψυχική κατανάλωση ή ψυχαναλυτικό θήλασμα). Αυτόνοητο είναι ότι ή ψυχανάλυση άισθάνεται μεγάλη άνεση όταν πρόκειται για gadgets ή φαντασιώσεις, γιατί μπορεί τότε νά αναπτύξει όλους τους εύνοχιστικούς οιδιπόδεις της ψυχαναγκασμούς. Άλλά όλα τά παραπάνω δεν μās λένε τίποτα τό σημαντικό άναφορικά με τή μηχανή και τή σχέση της με τήν έπιθυμία.

Ή καλλιτεχνική και λογοτεχνική φαντασία έπινοεί πολυάριθμες παράλογες μηχανές: είτε με τό άπροσδιόριστο του κινήτρα ή τής πηγής ενέργειας, είτε με τή φυσική άδυναμία τής όργάνωσης των εργαζομένων

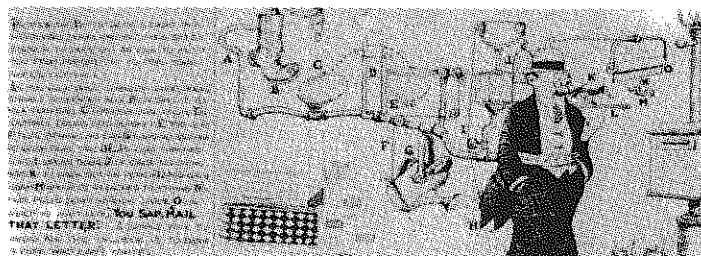
¹ Κείμενο πρωτοδημοσιευμένο στο περιοδικό *Minuit 2*, Γενάρης 1973.

έξαρτημάτων, είτε με τη λογική αδυναμία του μηχανισμού μεταβίβασης. Λογουχάρη, ο *Dancer-Danger* (Χορευτής-Κίνδυνος) του Man Ray, που έχει για υπότιτλο «τό αδύνατον», παρουσιάζει δυο ειδών παραλογισμούς: ούτε οι ομάδες από οδοντωτούς τροχούς μπορούν να λειτουργήσουν ούτε ο μεγάλος τροχός μεταβίβασης. Στο μέτρο όπου η μηχανή αυτή παριστάνει τάχα τό στροβίλισμα ενός Ισπανού χορευτή, μπορούμε να πούμε: εκφράζει μηχανικά, με τό παράλογο, τήν αδυναμία τής μηχανής να πραγματοποιεί ή ίδια μιά τέτοια κίνηση (ο χορευτής δέν είναι μηχανή). Όμως μπορούμε επίσης να πούμε: πρέπει να υπάρχει εκεί ένας χορευτής σάν εξάρτημα μηχανής· αυτό τό εξάρτημα τής μηχανής δέν μπορεί να είναι παρά ένας χορευτής· να ή μηχανή που ο χορευτής είναι ένα εξάρτημά τής. Δέν πρόκειται πιά να φέρουμε σέ αντιπαράσταση τόν άνθρωπο και τή μηχανή, γιά να εκτιμήσουμε τίσ αντιστοιχίες, τίσ επεκτάσεις, τίσ δυνατός ή αδύνατες αντικαταστάσεις τού ενός και τού άλλου, αλλά να φέρουμε σέ επικοινωνία τόν άνθρωπο και τή μηχανή, γιά να δείξουμε πώς ο άνθρωπος γίνεται ένα με τή μηχανή, ή γίνεται ένα με ό,τιδήποτε άλλο, γιά να συγκροτήσει μιά μηχανή. Τό άλλο αυτό μπορεί να είναι ένα εργαλείο, ή ακόμα κι ένα ζώο, ή και άλλοι άνθρωποι. Και όμως, δέν μιλούμε γιά μηχανές με μεταφορική έννοια: ο άνθρωπος γίνεται μηχανή μόλις τό χαρακτηριστικό αυτό μεταδίδεται αναδρομικά στό σύνολο που ο άνθρωπος αποτελεί μέρος του, μέσα σέ συνθήκες σαφώς καθορισμένες. Τό σύνολο άνθρωπος-άλογο-τόξο σχηματίζει μιά νομαδική πολεμική μηχανή στίς συνθήκες τής στέππας. Οι άνθρωποι σχηματίζουν μιά μηχανή εργασίας στίς γραφειοκρατικές συνθήκες τών μεγάλων αυτοκρατοριών. Ο Έλληνας όπλιτης σχηματίζει μηχανή με τόν όπλισμό του στίς συνθήκες τής φάλαγγας. Ο χορευτής σχηματίζει μηχανή με τήν πίστα, μέσα στίς επικίνδυνες συνθήκες τού έρωτα και τού θανάτου... Ξεκινούμε λοιπόν όχι από μιά μεταφορική χρήση τής λέξης μηχανή, αλλά από μιά υπόθεση (συγκεκριμένη) ως πρός τήν προέλευση: τόν τρόπο που διάφορα στοιχεία είναι καθορισμένα να σχηματίζουν μηχανή με αναδρομή και επικοινωνία· τήν ύπαρξη ενός «μηχανογενούς φύλου» (phylum). Η έργονομία προσεγγίζει τήν άποψη αυτή όταν θέτει τό γενικότερο πρόβλημα, όχι πιά με όρους προσαρμογής ή αντικατάστασης – προσαρμογής τού ανθρώπου στή μηχανή και τής μηχανής στόν άνθρωπο –, αλλά με όρους αναδρομικής επικοινωνίας σέ συστήματα ανθρωπομηχανές. Είναι αλήθεια ότι, τήν ίδια στιγμή που φαίνεται έτοι να περιορίζεται σέ μιά προσέγγιση καθαρά τεχνολογική, ανακινεί προβλήματα έξουσίας, καταπίεσης, επανάστασης και επιθυμίας με άκούσια δύναμη πολύ μεγαλύτερη παρά στήν προσαρμοστική προσέγγιση.

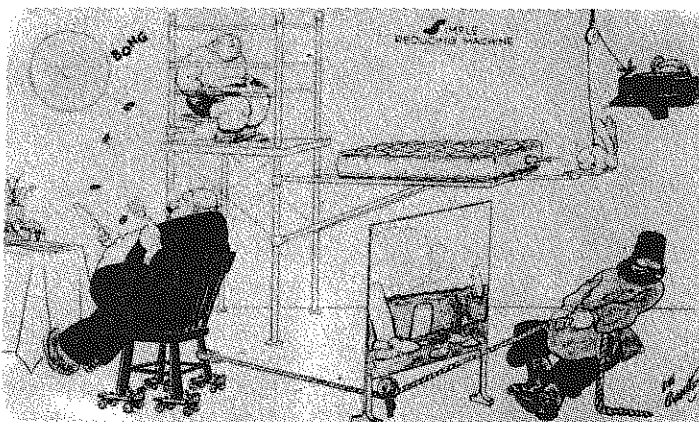
Υπάρχει ένα κλασικό σχήμα, εμπνευσμένο από τό εργαλείο: τό εργαλείο, προέκταση και προβολή τού ζώντος, πράξη που μ' αυτήν ο άνθρωπος ξεχωρίζει προοδευτικά, εξέλιξη τού εργαλείου σέ μηχανή, ανατροπή

Man Ray — *Dancer/Danger* (Τό αδύνατον).

Rude Goldberg — «You Sap, Mail that Letter».

Rude Goldberg — Simple Reducing Machine.

όπου η μηχανή εξαρτιέται όλο και λιγότερο από τον άνθρωπο... Ἐλλά τό σχήμα αὐτό παρουσιάζει πολλά μειονεκτήματα: δέν μᾶς βοθηᾶ καθόλου νά ἀντιληφθοῦμε τήν πραγματικότητα τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν καί τήν παρουσία τους σέ ὅλη αὐτήν τή διαδρομή. Εἶναι ἓνα σχήμα βιολογικό καί ἐξελικτικό, πού δείχνει τή μηχανή νά ξεπροβάλλει, σέ μιάν ὀρισμένη στιγμή, μέσα ἀπό μιᾶ μηχανική γενεαλογική σειρά, πού ἀρχίζει μέ τό ἐργαλεῖο. Εἶναι ἀνθρωπιστικό καί ἀφηρημένο, ἀπομονώνει τίς παραγωγικές δυνάμεις ἀπό τίς κοινωνικές συνθήκες ὅπου ἀσχοῦνται, μιλάει γιά μιᾶ διάσταση ἀνθρώπος-φύση κοινή σέ ὅλες τίς κοινωνικές μορφές, πού τούς ἀποδίδονται ἔτσι σχέσεις ἐξέλιξης. Εἶναι φανταστικό, φαντασιωτικό, σολιψιστικό, ἀκόμα καί ὅταν ἐφαρμόζεται σέ πραγματικά ἐργαλεῖα, σέ πραγματικές μηχανές, ἀφοῦ ὀλόκληρο βασίζεται πάνω στήν ὑπόθεση τῆς προβολῆς (ὁ Roheim λογουχάρη, πού υἱοθετεῖ τό σχήμα αὐτό, δείχνει σωστά τήν ἀναλογία τῆς φυσικῆς προβολῆς τῶν ἐργαλείων καί τῆς ψυχικῆς προβολῆς τῶν φαντασιώσεων)². Πιστεύουμε, ἀντίθετα, ὅτι πρέπει ἀπό τήν ἀρχή κιόλας νά τονίσουμε τή διαφορά φύσης ἀνάμεσα στό ἐργαλεῖο καί τή μηχανή: τό ἓνα εἶναι φορέας ἐπαφῆς καί ἡ ἄλλη φορέας ἐπικοινωνίας· τό ἓνα ὡς προβολικό καί ἡ ἄλλη ὡς ἀναδρομή· τό ἓνα ἀνάγεται στό δυνατό καί τό ἀδύνατο, ἡ ἄλλη στήν πιθανότητα ἐνός λιγότερο πιθανοῦ· τό ἓνα ἐνεργεῖ μέ λειτουργική σύνθεση ἐνός συνόλου καί ἡ ἄλλη μέ πραγματική διάκριση μέσα σ' ἓνα σύνολο. Τό νά γίνεσαι ἓνα μέ κάτι, εἶναι πολύ διαφορετικό ἀπό τό νά προεκτείνεσαι ἢ νά προβάλλεσαι ἢ καί νά δίνεις τή θέση σου σέ κάτι ἄλλο (περίπτωση ὅπου δέν ὑπάρχει ἐπικοινωνία). Ὁ Pierre Auger δείχνει ὅτι ὑπάρχει μηχανή μόλις ὑπάρξει ἐπικοινωνία ἀνάμεσα σέ δύο πραγματικά ξεχωριστές μερίδες τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου μέσα σ' ἓνα σύστημα δυνατό, πού εἶναι, μολαταῦτα, λιγότερο πιθανό³. Τό ἴδιο πράγμα μπορεῖ νά εἶναι ἐργαλεῖο ἢ μηχανή· ἐξαρτᾶται ἀπό τό ἄν τὸ «μηχανογενές φύλο» (phylum), τό κυριεύει ἢ ὄχι, ἂν περνᾶ ἀπ' αὐτό ἢ ὄχι: τά ὄπλα τῶν ὀπλιτῶν ὑπάρχουν σάν ἐργαλεῖα ἀπό τά πολύ παλιά χρόνια, ἀλλά γίνονται ἐξαρτήματα μιᾶς μηχανῆς μονάχα μέ τούς ἀνθρώπους πού τά χειρίζονται, μέσα στίς συνθήκες τῆς φάλαγγας καί τῆς ἐλληνικῆς πόλης. Ὅταν συσχετίζουμε τό ἐργαλεῖο μέ τόν ἀνθρώπο σύμφωνα μέ τό παραδοσιακό σχήμα, χάνουμε κάθε δυνατότητα νά καταλάβουμε πῶς ὁ ἀνθρώπος καί τό ἐργαλεῖο γίνονται ἢ εἶναι κιόλας ξεχωριστά ἐξαρτήματα μηχανῆς σέ σχέση μέ μιᾶ δύναμη μηχανοποιητική. Ἐμεῖς πιστεύουμε ἀκόμα πῶς ὑπάρχουν πάντα μηχανές πού προηγούνται ἀπό τά ἐργαλεῖα, πῶς ὑπάρχουν πάντα «φύλα» πού καθορίζουν σέ μιάν ὀρισμένη στιγμή, ποιᾶ ἐργαλεῖα, ποιοί ἀνθρώποι ἀποτελοῦν μέρος ἐνός συγκεκριμένου κοινωνι-

² Roheim, *Psychanalyse et Anthropologie*, γαλλ. μετάφρ., Gallimard, σ. 190-192.

³ Pierre Auger, *L' Homme microscopique*, Flammarion, σ. 138.

κού συστήματος σάν έξαρτήματα μηχανής.

Οι επιθυμητικές μηχανές δέν είναι οὔτε φαντασιακές προβολές μέ τή μορφή φαντασιώσεων οὔτε καί πραγματικές προβολές μέ τή μορφή ἐργαλείων. Ὁλόκληρο τό σύστημα τῶν προβολῶν πηγάζει ἀπό τίς μηχανές, καί ὄχι τό ἀντίστροφο. Μήπως μπορούμε, κατά συνέπεια, νά προσδιορίσουμε τήν επιθυμητική μηχανή σάν ἕνα εἶδος ἐνδοβολῆς, σάν ὀρισμένη διεστραμμένη χρησιμοποίηση τῆς μηχανῆς; Ἄς πάρουμε γιά παράδειγμα τό Τηλεφωνικό Δίκτυο: ὅταν καλοῦμε ἕναν ἀριθμό πού δέν ἀνήκει σέ κανένα, καί εἶναι συνδεμένος μ' ἕναν αὐτόματο «ἀπαντητή» («ὁ ἀριθμός αὐτός δέν ἔχει κάτοχο...»), ἀκούμε καμιά φορά πολυάριθμες φωνές ἀνακατεμένες, πού καλοῦν ἢ ἀπαντοῦν, πού ἀλληλοδιασταυρῶνται, χάνονται, περνοῦν κάτω, πάνω, μέσα ἀπό τόν αὐτόματο «ἀπαντητή» – πολύ σύντομα μηνύματα, διατυπωμένα σύμφωνα μέ ταχύρρυθμους καί μονότονους κώδικες. Ὑπάρχει ὁ Τίγρης, λένε μάλιστα πώς ὑπάρχει κι ἕνας Οἰδίπους πάνω στό Δίκτυο· ἀγόρια καλοῦνε κορίτσια, ἀγόρια καλοῦνε ἀγόρια. Εὐκόλα ἀναγνωρίζει κανεῖς τήν ἴδια τή μορφή τῶν τεχνιτῶν διεστραμμένων κοινωνιῶν, ἢ τῆς κοινωνίας τῶν Ἀγνώστων: μιὰ διαδικασία ἐπανεδαφικοποίησης συνδέεται μέ μιὰ κίνηση ἀπεδαφικοποίησης πού ἐξασφαλίζεται μέ τή μηχανή (οἱ ἰδιωτικές ὁμάδες ραδιοφωνικῶν πομπῶν παρουσιάζουν τήν ἴδια διεστραμμένη δομή). Εἶναι βέβαιο ὅτι τά δημόσια ἰδρύματα δέν βλέπουν κανένα κακό στά δευτερεύοντα τοῦτα ὠφέλη ἀπό μιάν ἰδιωτική χρήση τῆς μηχανῆς σέ φαινόμενα περιθωριακά ἢ ἐπάλληλα. Ὑπάρχει ὁμως, ταυτόχρονα, κάτι περισσότερο ἀπό μιάν ἀπλή διεστραμμένη ὑποκειμενικότητα, ἔστω καί ὁμαδική. Ὅσο κι ἂν τό κανονικό τηλέφωνο εἶναι μηχανή ἐπικοινωνίας, λειτουργεῖ ὥστόσο σάν ἐργαλεῖο, ἐνόσω χρησιμεύει γιά νά προβάλλει ἢ νά προεκτείνει φωνές πού δέν ἀποτελοῦν ὀρισμένο μέρος τῆς μηχανῆς. Ἐδῶ ὁμως ἡ ἐπικοινωνία φτάνει σ' ἕναν ἀνώτερο βαθμό, ἐφόσον οἱ φωνές γίνονται μέρος τῆς μηχανῆς, γίνονται ἐξαρτήματα τῆς μηχανῆς, πού κατανέμονται καί κατευθύνονται τυχαῖα ἀπό τόν αὐτόματο ἀπαντητή. Τό λιγότερο πιθανό σχηματίζεται τώρα πάνω στή βάση τῆς ἐντροπίας τοῦ συνόλου τῶν φωνῶν πού ἐξουδετερῶνουν ἢ μιὰ τήν ἄλλη. Κι ἀπ' αὐτήν τήν ἀποψη, δέν ὑπάρχει μονάχα διεστραμμένη χρήση ἢ προσαρμογή μιᾶς τεχνικῆς κοινωνικῆς μηχανῆς, ἀλλά ἐπιπρόσθεση μιᾶς πραγματικῆς ἀντικειμενικῆς επιθυμητικῆς μηχανῆς, κατασκευή μιᾶς επιθυμητικῆς μηχανῆς στούς κόλπους τῆς τεχνικῆς κοινωνικῆς μηχανῆς. Μπορεῖ οἱ επιθυμητικές μηχανές νά γεννιοῦνται ἔτσι στό τεχνιτῶ περιθώριο μιᾶς κοινωνίας, ἂν καί ἀναπτύσσονται μέ ὀλότελα διαφορετικό τρόπο καί δέν μοιάζουν καθόλου μέ τίς μορφές τῆς γέννησής τους.

Σχολιάζοντας τό φαινόμενο αὐτό τοῦ τηλεφωνικοῦ Δικτύου, ὁ Jean Nadal γράφει: «Εἶναι, νομίζω, ἡ πιό πετυχημένη καί ἡ πιό τελειοποιημένη επιθυμητική μηχανή ἀπ' ὅσες γνωρίζω. Περιέχει τά πάντα: ἡ ἐπι-

θυμία λειτουργεῖ ἐλεύθερα σ' αὐτήν μέ τόν ἐρωτικό παράγοντα τῆς φωνῆς ὡς ἐπιμέρους ἀντικείμενο, μέσα στό τυχαῖο καί τήν πολλαπλότητα καί συνδέεται μέ μιὰ ροή πού ἀκτινώνεται μέσα στό σύνολο τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου ἐπικοινωνίας, μέσα ἀπό μιάν ἀπεριορίστη ἐξάπλωση ἐνός παραληρήματος ἢ μιᾶς παρέκκλισης». Ὁ σχολιαστής δέν ἔχει ὀλότελα δίκιο: ὑπάρχουν καλύτερες καί ἀριότερες επιθυμητικές μηχανές. Ὅμως, οἱ διεστραμμένες μηχανές ἔχουν γενικά τό πλεονέκτημα νά μᾶς παρουσιάσουν μιάν ἀδιάκοπη ταλάντευση ἀνάμεσα στήν ὑποκειμενική προσαρμογή, τήν παρεκτροπή μιᾶς κοινωνικῆς τεχνικῆς μηχανῆς, καί τήν ἀντικειμενική ἐγκαθίδρυση μιᾶς επιθυμητικῆς μηχανῆς – ἀκόμα μιὰ μικρή προσπάθεια ἂν θέλετε νά γίνετε δημοκρατικοί... Σ' ἕνα ἀπό τά ὄραιότερα κείμενα πού γράφτηκαν ποτέ πάνω στό μαζοχισμό, ὁ Michel de M' Uzan δείχνει πῶς οἱ διεστραμμένες μηχανές τοῦ μαζοχιστῆ, πού εἶναι στήν κυριολεξία μηχανές, δέν μποροῦν νά κατανοηθοῦν μέ τίς ἐννοίες τῆς φαντασίωσης ἢ τῆς φαντασίας, οὔτε νά ἐξηγηθοῦν μέ βάση τό οἰδιπόδειο, ἢ τόν εὐνουχισμό, διαμέσου τῆς προβολῆς: δέν ὑπάρχει φαντασίωση, λέει, ἀλλά κάτι τό ὀλότελα διαφορετικό, δηλαδή *προγραμματισμός*, «πού ἡ δομή του θρίσκειται βασικά ἔξω ἀπό τήν οἰδιπόδεια προβληματική» (ἐπιτέλους λίγος καθαρός ἄερας στήν ψυχανάλυση, λίγη κατανόηση γιά τούς διεστραμμένους)⁴.

2. *Ἐπιθυμητική μηχανή καί οἰδιπόδεια συσκευή: ἡ ἀναδρομή ἐναντία στήν καταστολή-ὀπισθοδρόμηση.*

Οἱ επιθυμητικές μηχανές ἀποτελοῦν τή μή-οιδιπόδεια ζωή τοῦ ἀσυνείδητου. Οἰδίπους, gadget ἢ φαντασίωση. Ὁ Picabia ἀποκαλοῦσε, ἀντιθετικά, τή μηχανή «κόρη μή-γεννημένη ἀπό μητέρα». Ὁ Buster Keaton παρουσίαζε τή μηχανή-σπίτι του, πού ὅλα τῆς τά δωμάτια εἶναι μέσα σ' ἕνα καί μόνο δωμάτιο, σάν σπίτι χωρίς μητέρα: ὅλα φτιάχνονται ἐκεῖ ἀπό επιθυμητικές μηχανές, ἀκόμα καί τό γεῦμα τῶν ἐργέντων («Τό Σκιαχτρο» – «L'Épouvantail», 1920). Πρέπει ἄραγε νά συμπεράνει κανεῖς ἀπ' αὐτό ὅτι ἡ μηχανή ἔχει μονάχα πατέρα, καί ὅτι γεννιέται σάν τήν Ἀθηνά, πάνοπλη, ἀπό ἕνα ἀρσενικό κεφάλι; Χρειάζεται πολύ καλή θέληση γιά νά πιστέψει κανεῖς, ὅπως ὁ René Girard, ὅτι ὁ πατερναλισμός φτάνει γιά νά μᾶς λυτρώσει ἀπό τό οἰδιπόδειο, καί ὅτι «ὁ μιμητικός ἀνταγωνισμός» εἶναι ἀληθινά τό ἄλλο μέσα στό σύμπλεγμα. Ἡ ψυχανάλυση δέν ἔπαψε νά κάνει τοῦτο: νά θρυμματίζει τό οἰδιπόδειο, νά τό πολλαπλασιάζει ἢ νά τό διαιρεῖ, νά τό ἀντιτάσσει στόν ἴδιο τόν ἑαυτό του ἢ νά τό ἐξιδανικεῖ, νά τό ἐξογκώνει ὑπέρμετρα, νά τό ὑψώνει σέ σημαῖνον. Νά ἀνακαλύπτει προ-οιδιπόδειο, μετα-οιδιπόδειο, συμβολικό οιδιπόδειο, πού ὁμως δέν μᾶς βγάζουν ἀπό τήν οἰκογένεια, ὅπως καί ὁ

⁴ Michel de M' Uzan, στό *La sexualité perverse*, Payot, σ. 34-37.

σκίυρος δέν θγαίνει ποτέ από τόν τροχό-κλουβί του. Μας λένε: μά τό οίδιπόδειο δέν έχει καμιά σχέση μέ τό «μπαμπάς-μαμά», είναι τό σημαίνον, είναι τό όνομα, είναι ό πολιτισμός, είναι ή περατότητα, είναι ή έλλειψη του είναι πού είναι ή ζωή, είναι ό εύνουχισμός, είναι ή βία αυτό-προσώπως... "Ας γελάσουμε!... Αύτοί όμως πού μιλούν έτσι, έξακολουθούν μονάχα τήν παλιά δουλειά, άποσυνδέοντας όλες τές συνάψεις τής επιθυμίας, γιά νά τή στρέψουν μέ περισσότερη δύναμη σέ ύπέροχα, φαντασιακά συμβολικά, γλωσσολογικά, όντολογικά, έπιστημολογικά «μπαμπάς-μαμά». Στήν πραγματικότητα, δέν έχουμε πει ούτε τό ένα τέταρτο ούτε καν τό ένα έκατοστό άπ' ό,τι θά έπρεπε νά πούμε εναντίον τής ψυχανάλυσης – τή μνησικακία της άπέναντι στήν επιθυμία, τήν τυραννία της, τή γραφειοκρατία της.

Αυτό πού χαρακτηρίζει άκριβώς τές επιθυμητικές μηχανές είναι ή δύναμή τους νά συνδέουν ως τό άπειρο, προς όλες τές κατευθύνσεις. Γι' αυτό μάλιστα και είναι μηχανές: διασχίζουν και έξουσιάζουν ταυτόχρονα πολυάριθμες δομές. Γιατί ή μηχανή έχει δυό χαρακτηριστικά ή δυνάμεις: τή δύναμη του συνεχούς, τό μηχανογενές «φύλο», όπου τό ένα έξάρτημα συνδέεται μέ τό άλλο, ό κύλινδρος και τό έμβολο στήν άτμομηχανή, ή άκόμα – σύμφωνα μέ μία πιό μακρινή πρωτοβλαστική γενεαλογία – τό ροδάνι στήν άτμάμαξα του σιδηροδρόμου· άλλα συνάμα και τή διακοπή τής κατεύθυνσης, τή μεταλλαγή, έτσι πού ή κάθε μηχανή νά άποτελεί άπόλυτη τομή σέ σχέση μέ τή μηχανή πού αντικαθιστά, όπως λογουχάρη ό κινητήρας πού χρησιμοποιεί άέριο σέ σχέση μέ τήν άτμομηχανή. Και οι δυό αυτές δυνάμεις δέν είναι παρά μία και μόνη δύναμη, άφου ή ίδια ή μηχανή είναι τομή-ροή, και ή τομή είναι πάντα κολλητή μέ τή συνέχεια μιάς ροής, πού τή χωρίζει άπό τές άλλες, δίνοντάς της έναν κώδικα, κάνοντάς την νά παρασύρει τό ένα ή τό άλλο στοιχείο⁵. Γι' αυτό και ή μηχανή είναι χωρίς μητέρα, όχι προς όφελος ενός έγκεφαλικού πατέρα, αλλά προς όφελος ενός συλλογικού *συμπαγούς σώματος*: είναι ή μηχανοποιητική δύναμη, πού πάνω της ή μηχανή τοποθετεί τές συνάψεις της και εκτελεί τές τομές της.

Οί ζωγράφοι μηχανών τόνισαν πάντα ότι δέν ζωγραφίζουν μηχανές σαν ύποκατάστατα νεκρών φύσεων ή γυμνών· ούτε ή μηχανή είναι παριστανόμενο αντικείμενο, ούτε και ή ζωγραφιά της είναι παράσταση. Πρόθεση των ζωγράφων είναι νά εισάγουν κάποιο στοιχείο μηχανής έτσι πού νά γίνεται ένα μέ κάτι άλλο πάνω στο συμπαγές σώμα τής ζωγραφιάς, έτσι και μέ τόν ίδιο τόν πίνακα, και έτσι τό σύνολο του πίνακα νά λειτουργεί σαν επιθυμητική μηχανή. Η ύποτιθέμενη μηχανή είναι πάντα διαφορετική άπό εκείνη πού φαίνεται νά παριστάνεται: θά

δούμε παρακάτω ότι ή μηχανή προκύπτει από μία τέτοια «άπαγκί-στρωση» και έξασφαλίζει έτσι τήν καθαρά μηχανογενή επανειδημοποίηση. Έπαγωγική άξία τής μηχανής, ή καλύτερα ύπεραγωγική (transductive), πού προσδιορίζει τήν αναδρομή, και πού άντιτάσσεται στήν παράσταση-προβολή: ή *μηχανογενής αναδρομή ενάντια στήν οίδιπόδεια προβολή* είναι ό τύπος ενός άγώνα, μιάς διάξευξης, όπως τό βλέπουμε στο «Aeroplaf(l)a» ή στο «Automoma», ή άκόμα και στή *Μηχανή γνώσης μέ μορφή Μητέρας* του Victor Brauner⁶. Στόν Picabia, τό σχεδιάγραμμα γίνεται ένα μέ τήν έτερόκλητη έγγραφή και έτσι πρέπει νά λειτουργεί μέ τόν κώδικα αυτό, μέ τό πρόγραμμα αυτό, εισάγοντας μία μηχανή πού δέν μοιάζει μέ τό ίδιο. Στόν Duchamp, τό πραγματικό στοιχείο τής μηχανής εισάγεται άμεσα και έχει τήν αύταξία του, ή τήν άξία τής σκιάς του, ή άκόμα και τήν άξία ενός τυχαίου μηχανισμού, πού ύποχρεώνει τές ύπάρχουσες παραστάσεις νά αλλάζουν ρόλο και κανόνα: *Μέ ζάλισες*. Η μηχανή ξεχωρίζει άπό κάθε παράσταση (μ' όλο πού είναι δυνατό πάντα νά τήν παραστήσει κανείς, νά τήν αντιγράψει, μέ τρόπο πού άλλωστε δέν παρουσιάζει κανένα ενδιαφέρον), και ξεχωρίζει άπ' αυτήν γιατί είναι καθαρή Άφαίρεση, άνεικονική και ά-προβολική. Ο Léger έδειξε σωστά ότι ή μηχανή δέν αντιπροσωπεύει τίποτα, κι άκόμα λιγότερο τόν ίδιο τόν έαυτό της, γιατί άποτελεί ή ίδια παραγωγή όργανωμένων έντατικών καταστάσεων: ούτε μορφή ούτε επέκταση, ούτε παράσταση ούτε προβολή, αλλά καθαρές κι αναδρομικές έντάσεις. Συμβαίνει καμιά φορά, όπως λογουχάρη στόν Picabia, ή ανακάλυψη του άφηρημένου νά οδηγεί στα μηχανογενή στοιχεία. Άλλοτε πάλι άκολουθεί τήν άντίθετη κατεύθυνση, όπως παρατηρείται σέ πολλούς φουτουριστές. "Ας ξαναθυμηθούμε εδώ τήν παλιά διάκριση των φιλοσόφων άνάμεσα στίς παραστατικές καταστάσεις και τές συναισθηματικές καταστάσεις πού δέν παριστάνουν τίποτα: ή μηχανή είναι ή συναισθηματική Κατάσταση, και είναι σφάλμα νά λέμε ότι οι σύγχρονες μηχανές έχουν άντίληψη και μνήμη – οι μηχανές είναι μονάχα συναισθηματικές καταστάσεις.

"Όταν άντιτάσσουμε στο οίδιπόδειο τές επιθυμητικές μηχανές, δέν θέλουμε νά πούμε ότι τό άσυνείδητο είναι μηχανικό (οί μηχανές είναι μάλλον τό μεταμηχανικό), ούτε και πως τό οίδιπόδειο δέν είναι τίποτα. Πολλές δυνάμεις και πολλοί άνθρωποι πιστεύουν στο οίδιπόδειο, πολλά συμφέροντα έξαρτιόνται άπό τό οίδιπόδειο: και πρώτα-πρώτα, χωρίς τό οίδιπόδειο δέν θά ύπήρχε ναρκισσισμός. Πολλά παράπονα και κλάψεις θ' άκουστούν άκόμα έξαιτίας του οίδιπόδειου. Τό οίδιπόδειο θά κινήσει πολλές ξερνες, όλοένα και πιό άνεδαφικές. Θά έξακολουθήσει νά τροφοδοτεί όνειρα και φαντασιώσεις. Τό οίδιπόδειο είναι ένα διάνυσμα:

⁵ Πάνω στή συνέχεια και τήν άσυνέχεια τής μηχανής βλ. Leroi-Gourhan, *Milieu et techniques*, Albin Michel, σ. 366 κ.έ.

⁶ Και ό Roheim δείχνει τόν δεσμό οίδιπόδειο-προβολή-παράσταση.

4,3,2,1,0... Τό τέσσερα, είναι ο περίφημος τέταρτος συμβολικός δρος, τό 3 είναι ο τριγωνισμός, τό 2 είναι οι δυαδικές εικόνες, τό 1 είναι ο ναρκισσισμός, τό 0 ή παρόρμηση του θανάτου. *Τό οιδιπόδειο είναι ή έντροπία τής επιθυμητικής μηχανής*, ή τάση για έξωτερική εκμηδένιση. Είναι ή εικόνα ή ή παράσταση πού γλιστρά μέσα στη μηχανή, τό κλισέ πού σταματά τις συνδέσεις, στερεύει τις ροές, βάζει τόν θάνατο στην επιθυμία και αντικαθιστά τις τομές με ένα είδος εμπλαστρο – είναι ο Διακόπτης (οί ψυχανάλυτές ως δολιοφθορείς τής επιθυμίας). Τή διάκριση ανάμεσα στο έκδηλο περιεχόμενο και τό ύπολανθάνον περιεχόμενο, τή διάκριση ανάμεσα στο άπωθητικό και τό άπωθημένο, πρέπει να τις αντικαταστήσουμε με τους δυό πόλους του άσυνείδητου: τή σχιζο-επιθυμητική μηχανή και τήν παρανοϊκή-οιδιπόδεια συσκευή, τους συνδέτες τής επιθυμίας και των καταπιεστών. Ναι, θά βρείτε δσα οιδιπόδεια θέλετε, δσα οιδιπόδεια παρεμβάλλετε για να κατασιγάσετε τις μηχανές (αναγκαστικά, άφου τό οιδιπόδειο είναι και τό άπωθητικό και τό άπωθημένο, δηλαδή ή εικόνα-κλισέ πού σταματά τήν επιθυμία, τήν άναλαμβάνει, τήν παριστάνει σταματημένη. Μιά εικόνα, δέν μπορεί κανείς να μήν τή δει... Είναι ο συμβιβασμός, αλλά ο συμβιβασμός παραμορφώνει και τό ένα μέρος και τό άλλο, δηλαδή και τή φύση τής κατασταλτικής αντίδρασης και τή φύση τής επαναστατικής επιθυμίας. Στόν συμβιβασμό, και τά δυό αυτά μέρη έχουν περάσει προς ένα και τό ίδιο μέρος, σε αντίθεση με τήν επιθυμία πού μένει στο άλλο μέρος, έξω από συμβιβασμό).

Σέ δυό βιβλία πάνω στον Jules Verne, ο Moré ανακαλύπτει διαδοχικά δυό θέματα, πού τά παρουσιάζει απλώς ως διαφορετικά: τό οιδιπόδειο πρόβλημα πού ο Jules Verne τό ζει σαν πατέρα και σαν γιός, και τό πρόβλημα τής μηχανής ως καταστροφής του οιδιπόδειου και ύποκατάστατου τής γυναίκας⁷. "Ομως τό πρόβλημα τής επιθυμητικής μηχανής με τόν ουσιαστικά έρωτικό του χαρακτήρα, δέν είναι τό αν θά μπορούσει ποτέ μια μηχανή να δώσει τήν «τέλεια αυταπάτη τής γυναίκας». Είναι αντίθετα: μέσα σε ποιά μηχανή να τοποθετήσουμε τή γυναίκα, σε ποιά μηχανή τοποθετείται μια γυναίκα για να γίνει τό μη-οιδιπόδειο αντικείμενο επιθυμίας, δηλαδή μη-άνθρωπινο φύλο; Σέ όλες τις επιθυμητικές μηχανές ή σεξουαλικότητα δέν είναι ένα φαντασιακό ζευγάρι γυναίκα-μηχανή ως ύποκατάστατο του οιδιπόδειου, αλλά ένα ζευγάρι μηχανή-επιθυμία ως πραγματική παραγωγή μιας κόρης πού γεννήθηκε δίχως μητέρα, μιας μη-οιδιπόδειας γυναίκας (πού δέν είναι οιδιπόδεια ούτε για τήν ίδια ούτε για τους άλλους). Οι άνθρωποι άποδίδουν συνήθως στο μυθιστόρημα μια οιδιπόδεια πηγή, και τίποτα δέν δείχνει ότι θά βαρε-

⁷ Marcel Moré, *Le très curieux Jules Verne και Nouvelles explorations de Jules Verne*, Gallimard.

θούν ποτέ μια τόσο ευχάριστη ναρκισσική, ψυχοκριτική, άσκηση. Νόθα παιδιά πεταμένα στον δρόμο... Πρέπει να πούμε πως και οι μεγαλύτεροι ακόμα συγγραφείς εύνοούν τή διαφορούμενη αυτή κατάσταση, άκριδώς επειδή τό οιδιπόδειο είναι τό κάλπικο νόμισμα τής λογοτεχνίας ή – πράγμα πού καταλήγει στο ίδιο – επειδή είναι ή άληθινή έμπορική του αξία. Κι όμως, τήν ώρα πού φαίνονται θυθισμένοι στο οιδιπόδειο – αιώνιος στεναγμός-μαμά, αιώνια συζήτηση-μπαμπάς – ρίχνονται ουσιαστικά σ' ένα έγχειρημα πολύ διαφορετικό, σ' ένα έγχειρημα όρφανό, συναρμολογώντας μια σατανική επιθυμητική μηχανή, φέρνοντας σε σχέση τήν επιθυμία μ' έναν λιμπιντινικό κόσμο από συνδέσεις και τομές, από ροές και σχίσεις, πού αποτελούν τό μη-άνθρωπινο στοιχείο του φύλου και όπου τό κάθε πράγμα γίνεται ένα με τόν «κινητήρα-επιθυμία», με έναν «λάγνο μηχανισμό», διασχίζοντας, άνακατεύοντας, άναστατώνοντας δομές και τάξεις, τό όρνικό, τό φυτικό, τό ζωικό, τό παιδικό, τό κοινωνικό, διαλύοντας κάθε φορά τά γελοία σχήματα του οιδιπόδειου, σπρώχνοντας δλο και πιό μακριά μια διαδικασία άπεδαφικοποίησης. Γιατί, ούτε καν ή παιδική ηλικία είναι οιδιπόδεια· δέν είναι καθόλου οιδιπόδεια, ούτε και έχει τή δυνατότητα να είναι. Έκείνο πού είναι οιδιπόδειο, είναι ή άθλια άνάμνηση τής παιδικής ηλικίας, ή όθόνη. Και, σε τελευταία άνάλυση, ο καλύτερος τρόπος για ένα συγγραφέα να εκφράσει τή ματαιότητα και τήν κενότητα του οιδιπόδειου, είναι να παρεμβάλει στο έργο του πραγματικά άνάδρομα κομμάτια παιδικής ηλικίας, πού κινητοποιούν ξανά τις επιθυμητικές μηχανές – σε αντίθεση με τις παλιές φωτογραφίες, με τις άναμνήσεις-όθόνες, πού παραμορφώνουν τή μηχανή και καταντούν τό παιδί μια παλινδρομική φαντασίωση για τή χρήση των γερόντιων.

Τό βλέπει κανείς αυτό ολοκάθαρα στον Kafka, ιδανικό παράδειγμα, κατεξοχήν οιδιπόδειο έδαφος: εκεί, και προπαντός εκεί, ο οιδιπόδειος πόλος πού σείει και κραδαίνει ο Kafka μπροστά στα μάτια του αναγνώστη, είναι τό προσωπείο μιας ακόμα πιό ύποχθόνιας έπιχειρήσης, ή μη-άνθρωπινη έγκαθίδρυση μιας όλότελα καινούριας λογοτεχνικής μηχανής, μιας μηχανής κυριολεκτικά για να φτιάχνει γραμμάτα και να άπο-οιδιποδίζει τόν πάρα πολύ ανθρώπινο έρωτα, και πού συνδέει τήν επιθυμία με τή διαίσθηση τής διεστραμμένης γραφειοκρατικής και τεχνοκρατικής μηχανής, μιας μηχανής ήδη φασιστικής όπου τά οικογενειακά όνόματα χάνουν τή σύστασή τους και άνοιγονται στην παρδαλόχρωμη άυστριακή αυτοκρατορία τής μηχανής-πύργου, στην κατάσταση των χωρίς ταυτότητα Έβραίων, στη Ρωσία, στην Άμερική, στην Κίνα, σε ήπειρους πού βρίσκονται πολύ πέρα από τά πρόσωπα και τά όνόματα τής οικογενειοκρατίας. Κάτι άνάλογο συμβαίνει και στο έργο του Proust: οι δυό μεγάλοι οιδιπόδαιοι συγγραφείς, ο Proust και ο Kafka, είναι οιδιπόδαιοι για γέλια, και όσοι παίρνουν τό οιδιπόδειο στα σοβαρά, μάταια

προσπαθούν να συνδέσουν τα μυθιστορήματά τους και τα θλιβερά τους σχόλια με τους δύο μεγάλους συγγραφείς. Ο καθένας μαντεύει τί παραδίδουν: το κωμικό του υπερ-άνθρωπινου, το σχιζοειδές γέλιο που τραντάζει τον Kafka και τον Proust πίσω από τον οιδιπόδειο μορφασμό – το γίνεσθαι-αράχνη, ή το γίνεσθαι-κολοέπτερο.

Σ' ένα πρόσφατο γραπτό του ο Roger Dadoun, αναπτύσσει την βασική θέση, για τους δύο πόλους του όνειρου: όνειρο-πρόγραμμα, όνειρο-μηχανή ή μηχανισμός, όνειρο-εργοστάσιο, όπου το βασικό στοιχείο είναι ή επιθυμητική παραγωγή, ή λειτουργία της μηχανής, ή δημιουργία συνδέσεων, τα σημεία διαφυγής ή απεδαφικοποίησης της λίμπιντο που χώνονται μέσα στο μη-άνθρωπινο μοριακό στοιχείο, το πέρασμα των ροών, ή παρεμβολή εντάσεων· και, από την άλλη μεριά, ο οιδιπόδειος πόλος, το όνειρο-θέατρο, το όνειρο-δθόνη που δεν είναι πιά παρά αντικείμενο γραμμομοριακής ερμηνείας, και όπου η αφήγηση του όνειρου έχει κίβλας υπερισχύσει πάνω στο ίδιο το όνειρο, οι όπτικές και προφορικές εικόνες πάνω στις ασαφείς ή ύλικές σειρές⁸. Ο Dadoun δείχνει πώς ο Freud, στο έργο του *Η Έπιστήμη των Όνειρων*, εγκαταλείπει μια κατεύθυνση, που ήταν ακόμα έφικτη στην περίοδο όπου έγραφε το *Σκιαγράφημα*, βάζοντας έτσι την ψυχανάλυση στα αδιέξοδα που ή ίδια θα ανηψώσει σε δρους για την εξάσκησή της. Συναντά κανείς κίβλας στους Gherasim Luca και Trost – συγγραφείς παράδοξα παραγνωρισμένους – μιάν αντι-οιδιπόδεια αντίληψη του όνειρου, που μάς φαίνεται πολύ άραια. Ο Trost κατακρίνει τον Freud γιατί αγνόησε το έκδηλο περιεχόμενο του όνειρου για χάρη ενός ομοιόμορφου οιδιπόδειου, γιατί δεν είδε πώς το όνειρο είναι μιά μηχανή επικοινωνίας με τον έξωτερικό κόσμο, γιατί συγκόλλησε το όνειρο με την ανάμνηση και όχι με το παραλήρημα, γιατί κατασκεύασε μιά θεωρία συμβιβασμού που αφαιρεί από το όνειρο καθώς και από το σύμπτωμα, την ενύπαρκτη επαναστατική τους δύναμη. Καταγγέλλει τη δράση εκείνων που ασκοῦν την καταστολή και ευνουούν την πισωδρόμηση ως εκπρόσωπων των «αντιδραστικών κοινωνικών στοιχείων», που εισχωρούν στο όνειρο χάρη σε συνειρμούς προερχόμενους από το προσυνείδητο και από τις αναμνήσεις-δθόνες της ζωής της ημέρας. Όμως, ούτε οι συνειρμοί αυτοί, ούτε οι αναμνήσεις αυτές, ανήκουν στο όνειρο, και γ' αυτό μάλιστα το όνειρο αναγκάζεται να τις χειρίζεται συμβολικά. Αναμφισβήτητα, το οιδιπόδειο ύπάρχει, οι συνειρμοί είναι πάντα οιδιπόδεις, ακριβώς όμως επειδή ο μηχανισμός απ' όπου εξαρτώνται είναι ο ίδιος με τον μηχανισμό του οιδιπόδειου. Έτσι, για ν' ανακαλύψουμε τη «σκέψη» του όνειρου, που είναι ένα με τη

σκέψη της ημέρας, εφόσον και οι δύο υποβάλλονται στην ενέργεια ξεχωριστών καταστολών, πρέπει να διαλύσουμε τους συνειρμούς: για τόν σκοπό τούτο, ο Trost προτείνει ένα είδος διαμελισμού (cut-up) αλλά Buitroughs, που συνίσταται στη συσχέτιση ενός τμήματος όνειρου με μιά οποιαδήποτε περικοπή ενός έγχειρίδιου σεξουαλικής παθολογίας. Τομή που αναζωογονεί το όνειρο και το εντείνει αντί να τό ερμηνεύει, που παρέχει καινούριες συνδέσεις στο μηχανογενές «φύλον» του όνειρου: δεν ριψοκινδυνεύουμε τίποτα, αφού χάρη στην πολύμορφη διαστροφή μας, ή τυχαία διαλεγμένη περικοπή θά αποτελέσει μηχανή με τό τμήμα του όνειρου. Και ασφαλώς οι συνειρμοί ξανασημασιάζονται, ξανακλείνονται μέσα στα δύο κομμάτια, αλλά θά έπρεπε να είχαμε έπωφεληθεί από τη στιγμή της αποσύνδεσης – όσο σύντομη κι αν ήταν – για να βοηθήσουμε την επιθυμία να ξεπροβάλει με τά μη-βιογραφικά και μη-αναμνησιακά της χαρακτηριστικά, πιά πέρα ή πιά πίσω από τους οιδιπόδειους της προκαθορισμούς. Αϋτήν ακριβώς την κατεύθυνση μάς δείχνουν στα Έξοχα τους κείμενα, ο Trost και ο Luca: πώς να απελευθερώσουμε ένα ασυνείδητο επανάστασης, που τείνει προς ένα όν, άντρα και γυναίκα μη-οιδιπόδεις, τό «ελεύθερα μηχανικό» όν, «προβολή μιάς ανθρώπινης ομάδας που δεν ανακαλύφθηκε ακόμα», και που τό μυστηριό τους βρίσκεται στη λειτουργία και όχι στην ερμηνεία, «δολότελα εγκόσμια έντατικότητα της επιθυμίας» (κανείς ποτέ δεν κατάγγειλε με τόσην επιτυχία τόν αυταρχικό και εϋσεβή χαρακτήρα της ψυχανάλυσης⁹. Ο ύπερτατος σκοπός του Κινήματος Απελευθέρωσης της Γυναίκας (M.L.F.) είναι, από τούτη την άποψη, ή μηχανογενής και επαναστατική κατασκευή της μη-οιδιπόδειας γυναίκας, και όχι της άκακτης έξαρσης της μητρότητας και του εϋνουχισμού.

Άς ξανάρθουμε όμως στην ανάγκη να σπάσουμε τους συνειρμούς: στην αποσύνδεση όχι μόνο σάν χαρακτηριστικού της σχιζοφρένειας, αλλά και σάν αξιώματος της σχιζο-ανάλυσης. Τό μεγαλύτερο εμπόδιο για την ψυχανάλυση, ή αδυναμία να δημιουργήσει συνειρμούς, είναι αντίθετα απαραίτητος όρος της σχιζο-ανάλυσης, δηλαδή τό σημάδι ότι φτάσαμε επιτέλους σε στοιχεία που εντάσσονται σ' ένα λειτουργικό σύνολο του ασυνείδητου ως επιθυμητική μηχανή. Δεν είναι περιεργο ότι ή λεγόμενη μέθοδος του ελεύθερου συνειρμού μάς ξαναφέρει πάντα στο οιδιπόδειο – είναι φτιαγμένη γι' αυτό. Γιατί, δεν δείχνει καθόλου κάτι τό αϋθόρητο, αλλά προϋποθέτει μιά εφαρμογή, μιά αναγωγή, που κάνει ν' αντιστοιχεί ένα οποιοδήποτε σύνολο άφετριάς σ' ένα τεχνητό ή μνημονικό σύνολο τέρατος, καθορισμένο προκαταβολικά και συμβο-

⁸ Roger Dadoun, «Les ombilics du rêve» στο *L' espace du rêve, Nouvelle revue de psychanalyse*, τεῦχος 5 (και για τό όνειρο-πρόγραμμα, βλ. τό έργο του Sarane Alexandrian, «Le rêve dans le surréalisme», στο ίδιο)

⁹ Trost, *Vision dans le crystal* (éd. de l' Oubli), *Visible et invisible* (Arcanes), *Librement mécanique* (Minotaure). Gherasim Luca, *Le vampire passif* (éd. de l' Oubli).

λικά ως οιδιπόδειου. Και στ' αλήθεια, τίποτα δέν έχουμε πετύχει όσο δέν φτάσαμε σε στοιχεία μή-συνειρμικά, ή όσο δέν συλλάβαμε τά στοιχεία αυτά σε μιά μορφή όπου δέν είναι πιά συνειρμικά. Ο Serge Leclaire κάνει ένα ακόμα αποφασιστικό βήμα όταν παρουσιάζει ένα πρόβλημα πού, όπως λέει: «όλα μās στρώχουν να μήν τό αντίκρύσουμε κατάφατσα... Μέ λίγα λόγια, πρόκειται να συλλάβουμε ένα σύστημα πού όλα του τά στοιχεία είναι συνδεδεμένα μεταξύ τους ακριβώς με τήν έλλειψη κάθε δεσμού, και μ' αυτό έννοώ κάθε δεσμό φυσικό, λογικό ή σημαίνοντα, ένα σύνολο από καθαρές ιδιοτυπίες»¹⁰. Έπειδή όμως φροντίζει να μείνει στά στενά όρια τής ψυχανάλυσης, ξανακάνει προς τά πίσω τό βήμα πού είχε κάνει προς τά μπρός: παρουσιάζει τό ισχύό σύνολο σάν φανταστικό, τίς εκδηλώσεις του σάν επιφαινόμενα πού πρέπει να έγγραφούν σ' ένα καινούριο σύνολο αναδιαρθρωμένο, έστω και με τήν ένότητα του φαλλού ως σημαίνοντος τής απουσίας. Κι όμως αυτό ήταν ή ανάδυση τής επιθυμητικής μηχανής, αυτό πού τήν ξεχωρίζει και από τίς ψυχικές συνδέσεις τής οιδιπόδειας συσκευής και από τίς μηχανικές ή δομικές συνδέσεις με τίς κοινωνικές και τεχνικές μηχανές: ένα σύνολο από έξαρτήματα πραγματικά ξεχωριστά, πού λειτουργούν μαζί ακριβώς ως πραγματικά ξεχωριστά (συνδεδεμένα με τήν απουσία κάθε δεσμού). Τέτοιες προσεγγίσεις επιθυμητικών μηχανών δέν δίνονται από τά υπερρεαλιστικά αντικείμενα, τά θεατρικά επιφαινόμενα ή οιδιπόδεια gadgets, πού λειτουργούν μόνο επανεισάγοντας συνειρμούς· και πραγματικά, ό υπερρεαλισμός στάθηκε μιά εύρύτατη επιχείρηση εξοιδιπόδησης των προηγούμενων κινήσεων. Όμως, τίς προσεγγίσεις αυτές θά τίς θρει κανείς πιό πολύ σε όρισμένες «ντανταϊστικές» μηχανές, στά σχεδιάσματα του Julius-Rube Goldberg, ή και σήμερα ακόμα στίς μηχανές του Tinguely: πώς να πετύχει κανείς ένα λειτουργικό σύνολο συντριβοντας συνάμα όλους τους συνειρμούς; (Και τί σημαίνει «συνδεδεμένο με τήν απουσία κάθε δεσμού»);

Η τέχνη τής πραγματικής διάκρισης στό έργο του Tinguely πετυχαίνεται με ένα είδος απαγκίστρωσης ως μεθόδου τής αναδρομής. Μιά μηχανή βάζει σε κίνηση ταυτόχρονα πολλές δομές και τίς διασχίζει· ή πρώτη δομή περιέχει τουλάχιστον ένα στοιχείο πού δέν είναι λειτουργικό σε σχέση με τήν ίδια, αλλά πού είναι λειτουργικό μονάχα, σε σχέση με τή δεύτερη δομή. Αυτή ή κίνηση ακριβώς πού ό Tinguely τήν παρουσιάζει εξαιρετικά χαρούμενη, εξασφαλίζει τή διαδικασία άπεδαφικοποίησης τής μηχανής, και τή θέση του μηχανικού ως τό πιό άπεδαφικοποιημένο μέρος τής. Η γιαγιά πού πενταλάρει μέσα στό αυτοκίνητο, μπρός στα κατάπληκτα μάτια του παιδιού – παιδί μή-οιδιπόδειο, πού τό ίδιο του τό μάτι είναι μέρος τής μηχανής – δέν βοηθά τό άμάξι να προ-

χωρήσει, αλλά βάζει σε κίνηση πενταλάροντας τή δεύτερη δομή, αυτή πού ροκανίζει ξύλα. Άλλοι τρόποι αναδρομής μπορούν να περιεμβληθούν ή να προστεθούν, όπως τό περιτύλιγμα των μερών σε μιά πολλαπλότητα (λογουχάρη ή μηχανή-πόλη, πόλη πού όλα της τά σπίτια βρίσκονται μέσα σ' ένα σπίτι, ή ή μηχανή-σπίτι του Buster Keaton, πού όλα της τά δωμάτια βρίσκονται μέσα σε ένα δωμάτιο). Η ακόμα, ή αναδρομή μπορεί να πραγματοποιηθεί σάν μιά σειρά πού βάζει σε βασική σχέση τή μηχανή με τά άπορρίματα και ύπολείμματα, σχέση όπου ή μηχανή είτε καταστρέφει συστηματικά τό ίδιο της τό αντικείμενο, όπως τά Rotozaza του Tinguely, είτε συλλαμβάνει ή ίδια τίς χαμένες έντάσεις ή ενέργειες, όπως στό σχέδιο του Μετασχηματιστή του Duchamp, είτε αποτελείται ή ίδια από άπορρίματα, όπως τό Junk Art του Stankiewicz, ή τό Merz και ή μηχανή-σπίτι του Schwitters, είτε τέλος ύπονομεύεται ή καταστρέφεται ή ίδια, και «δέν μπορεί κανείς να ξεχωρίσει τήν κατασκευή της από τήν άρχή τής καταστροφής της»: σε όλες αυτές τίς περιπτώσεις (όπου θά πρέπει να προσθέσουμε τά ναρκωτικά ως επιθυμητικές μηχανές – τή μηχανή-ναρκωτικό) αναφάνεται μιά όρμη θανάτου καθαρά μηχανογενής, πού αντίθεται στον οιδιπόδειο παλινδρομικό θάνατο, στην ψυχαναλυτική εύθανασία. Και στ' αλήθεια δέν ύπάρχει ούτε μιά επιθυμητική μηχανή πού να μήν είναι άπόλυτα άπο-οιδιποδίζουσα.

Υπάρχουν ακόμα και αστάθμητες σχέσεις πού εξασφαλίζουν αυτή τή χωρίς δεσμό σύνδεση των πραγματικά ξεχωριστών στοιχείων, ή των αυτόνομων δομών τους, σύμφωνα μ' ένα διάνυμα, πού ξεκινά από τή μηχανική άταξία και φτάνει στό λιγότερο-πιθανό, και πού θά τό άποκαλέσουμε «τρελό διάνυμα». Γι' αυτό και οι θεωρίες του Vendryes έχουν εξαιρετική σημασία, άφού μās βοηθούν να προσδιορίζουμε τίς επιθυμητικές μηχανές με τήν παρουσία τέτοιων αστάθμητων σχέσεων μέσα στην ίδια τή μηχανή, και με τήν παραγωγή κινήσεων Brown, του τύπου περίπατος ή ψάρεμα¹¹. Και ακριβώς με τήν πραγματοποίηση των αστάθμητων σχέσεων, τά σχέδια του Goldberg εξασφαλίζουν με τή σειρά τους τή λειτουργικότητα των πραγματικά ξεχωριστών στοιχείων, με τήν ίδια χαρούμενη διάθεση πού παρατηρούμε και στον Tinguely – σχιζοειδές γέλιο: πρόκειται για τήν αντικατάσταση ενός άπλου μνημονικού κυκλώματος ή ενός κοινωνικού κυκλώματος μ' ένα σύνολο πού λειτουργεί σάν επιθυμητική μηχανή πάνω σε τρελό διάνυμα (στό πρώτο παράδειγμα,

¹¹ Πάνω στό αστάθμητο, τό «τρελό διάνυμα» και τίς πολιτικές τους εφαρμογές, βλ. τά βιβλία του Vendryes, *Vie et probabilité*, (Albin Michel), *La probabilité en Histoire* (id.) και *Déterminisme et autonomie* (Armand Colin). Όσο για τή «μηχανή ψαρέματος» τύπου μπραουνειδούς, βλ. Guy Hocquenghem, *Le désir homosexuel* (éd. Universitaires).

¹⁰ Serge Leclaire, «La réalité du désir» στό *Sexualité humaine*, Aubier.

«Για να μη ξεχνάει κανείς να στέλνει γράμμα στη γυναίκα του»¹², ή επιθυμητική μηχανή διασχίζει και προγραμματίζει τις τρεις αυτοματοποιημένες δομές του αθλητισμού, της κηπουρικής και του κλουβιού για πουλιά· στο δεύτερο παράδειγμα, *Απλή αδυνατισμένη Μηχανή*, ή προσπάθεια του βαρκάρη του Βόλγα, ή χαλάρωση της κοιλιάς του εκατομμυριούχου την ώρα του γεύματος, ή πτώση του πυγμάχου στο ρίγκ και το πήδημα του λαγού, είναι προγραμματισμένα από τον δίσκο του γραμμοφώνου, εφόσον σ' αυτόν καθορίζεται το λιγότερο-πιθανό ή η συγχρονότητα αναχώρησης και άφιξης).

Όλες αυτές οι μηχανές, είναι πραγματικές μηχανές. Ο Hocquenghem λέει πολύ σωστά: «Εκεί όπου δρα ή επιθυμία δεν έχει πιά θέση τό φαντασιακό», ούτε και τό συμβολικό. Όλες αυτές οι μηχανές υπάρχουν κιόλας, δεν παύουμε να τις παράγουμε, να τις κατασκευάζουμε, να τις βάζουμε μπρός, γιατί είναι επιθυμία, επιθυμία τέτοια που είναι, – μ' όλο που χρειάζονται καλλιτέχνες για να εξασφαλίσουν την αυτόνομη παρουσία τους. Οι επιθυμητικές μηχανές δεν βρίσκονται στο μυαλό μας, στη φαντασία μας, υπάρχουν μέσα στις ίδιες τις κοινωνικές και τεχνικές μηχανές. Η σχέση μας με τις μηχανές δεν είναι σχέση εφεύρεσης ή απομίμησης, δεν είμαστε ούτε οι έγκεφαλικοί πατέρες ούτε και οι ύπακοοι γιοί της μηχανής. Είναι σχέση επάνδρωσης: επανδρώνουμε τις τεχνικές κοινωνικές μηχανές των επιθυμητικών μηχανών και δεν μπορούμε να κάνουμε διαφορετικά. Πρέπει ταυτόχρονα να λέμε: οι τεχνικές κοινωνικές μηχανές είναι μόνο συγκράματα από επιθυμητικές μηχανές σε ιστορικά καθορισμένες γραμμομοριακές συνθήκες· οι επιθυμητικές μηχανές είναι κοινωνικές και τεχνικές μηχανές που ξανάρχονται στις παλιές μοριακές καθοριστικές συνθήκες τους. Τό «Merz» του Schwitters είναι η τελευταία συλλαβή του Kommerz. Μάταια αναζητά κανείς τή χρησιμότητα ή τή μη-χρησιμότητα, τή δυνατότητα ή τή μη-δυνατότητα αυτών των επιθυμητικών μηχανών. Η μη-δυνατότητα (κι αυτή πολύ σπάνια), ή μη-χρησιμότητα (κι αυτή σπάνια) αναφαίνονται μονάχα στην αυτόνομη καλλιτεχνική παρουσίαση. Νιώθει κανείς πολύ καλά πώς είναι δυνατές, αφού υπάρχουν, αφού οπωσδήποτε υπάρχουν, αφού λειτουργούμε κι έμεις μαζί τους. Είναι εξαιρετικά χρήσιμες, αφού αποτελούν και προς τις δυό κατευθύνσεις τή σχέση ανάμεσα στη μηχανή και τόν άνθρωπο, τήν επικοινωνία ανάμεσα στους δυό. Τήν ίδια στιγμή που λέτε «είναι αδύνατη», δεν καταλαβαίνετε ότι τήν κάνετε δυνατή, αφού είστε κι έσείς ένα από τά εξαρτήματά της – για τήν ακρίβεια τό εξάρτημα που νομίζατε ότι της έλειπε για να λειτουργήσει – ό «χορευτής-κίνδυνος» (dancer-danger). Συζητάτε για τή δυνατότητα ή τή χρησιμότητα, αλλά είστε κιόλας μέσα στη μηχανή, αποτελείτε μέρος της, έχετε δάλει σ' αυτήν τό

¹² Βλ. εικόνες, σελ. 463, 464.

δάχτυλο, τό μάτι, τόν πρωκτό, τό συκώτι (όπως θά λέγαμε σήμερα, «μπήκατε στόν χορό...»).

Θά πίστευε κανείς πώς ή διαφορά ανάμεσα στις τεχνικές κοινωνικές μηχανές και τις επιθυμητικές μηχανές είναι πριν απ' όλα ζήτημα μεγέθους ή προσαρμογής, αφού οι επιθυμητικές μηχανές είναι μικρές μηχανές, ή μεγάλες μηχανές προσαρμοσμένες σε μικρές ομάδες. Δεν είναι καθόλου ζήτημα gadget. Η σημερινή τεχνολογική τάση, που αντικαθιστά τή θερμοδυναμική προτεραιότητα με τήν πληροφορική προτεραιότητα, συνοδεύεται κανονικά με μείωση του μεγέθους των μηχανών. Σ' ένα πολύ διασκεδαστικό κείμενο, ό Ίβάν Ίλλιτς δείχνει ότι: οι μεγάλες μηχανές συνεπάγονται σχέσεις παραγωγής καπιταλιστικού ή τυραννικού τύπου, που έχουν για συνέπεια τήν εξάρτηση, τήν εκμετάλλευση, τήν ανισογρία των ανθρώπων, που καταντούν πιά καταναλωτές ή υπηρέτες. Η συλλογική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής δεν αλλάζει τίποτα στην κατάσταση αυτή, και εξυπηρετεί μόνο μιά σταλινική τυραννική όργάνωση. Γι' αυτό και ό Ίλλιτς τής αντιτάσσει τό δικαίωμα του καθενός να χρησιμοποιεί τά μέσα παραγωγής, σε μιά «συμποσιακή κοινωνία», δηλαδή μιά επιθυμητική κοινωνία, μιά κοινωνία μη-οιδιπόδεια. Αυτό σημαίνει: τήν πλατύτερη χρησιμοποίηση των μηχανών από τόν μεγαλύτερο δυνατό αριθμό ανθρώπων, τόν πολλαπλασιασμό των μικρών μηχανών και τήν προσαρμογή των μεγάλων μηχανών σε μικρές μονάδες, τήν αποκλειστική πούληση μηχανογενών στοιχείων, που πρέπει να συναρμολογηθούν από τους ίδιους τους χρήστες-παραγωγούς, τήν κατάλυση της ειδίκευσης των γνώσεων και του επαγγελματικού μονοπώλιου. Όλοφάνερο είναι ότι πράγματα τόσο διαφορετικά, όπως τό μονοπώλιο ή ή εξειδίκευση στις Ιατρικές γνώσεις, ή περίπλεξη του κινήτρα αυτοκινήτου, ό γιγαντισμός των μηχανών, δεν ανταποκρίνονται σε καμιά τεχνολογική αναγκαιότητα, παρά μόνο σε οικονομικές και πολιτικές έπιταγές που αποβλέπουν στο να συγκεντρώνουν τήν ισχύ ή τόν έλεγχο στα χέρια της κυρίαρχης τάξης. Δεν είναι όνειρο έπιστροφής στη φύση, τό να επισημαίνεται πόσο άνώφελα είναι τά αυτοκίνητα μέσα στην πόλη από μηχανική άποψη, πόσο αρχαϊκός είναι ό χαρακτήρας τους, παρ' όλα τά καινούρια gadgets που τους προσθέτουν, και πόσο πιο σύγχρονο θά μπορούσε να είναι τό ποδήλατο στις πόλεις μας, όπως άποδείχτηκε στόν πόλεμο του Βιετνάμ. Και ή επιθυμητική «συμποσιακή επανάσταση» δεν πρέπει να γίνει καν για χάρη σχετικά άπλών και μικρών μηχανών, αλλά για χάρη της ίδιας της μηχανοποιημένης καινοτομίας που οι καπιταλιστικές ή οι κομμουνιστικές κοινωνίες καταστέλλουν με όλη τή δύναμή τους σε συνάρτηση με τήν οικονομική και πολιτική έξουσία¹³.

¹³ Ivan Illich, «Re-tooling Society», *Nouvel Observateur*, 11 Σεπτέμβρη 1972 (για τό ζήτημα του μεγάλου και του μικρού μεγέθους της μηχανής, βλ. Gilbert Simondon, *Du mode d' existence des objets techniques*, Aubier, σ. 132-133.

Ένας από τούς πιό μεγάλους τεχνίτες επιθυμητικών μηχανών, ο Buster Keaton, έθεσε όρθά τό πρόβλημα τής προσαρμογής τής μαζικής μηχανής γιά άτομικούς σκοπούς, γιά τό ζευγάρι, ή γιά μιά μικρή ομάδα, στό φίλμ *Η Κρουαζιέρα του Ναβιγκάτορ*, όπου οί δύο ήρωες «έχουν νά αντιμετώπισουν έναν έξοπλισμό οικιακών σκευών, πού χρησιμοποιείται γενικά από εκατοντάδες άτομα (ή άποθήκη τροφίμων του πλοίου είναι γεμάτη από μοχλούς, τροχαλίες και σύματα)»¹⁴. Είναι άλήθεια ότι τά θέματα τής σμίκρυνσης ή τής προσαρμογής τών μηχανών, δέν είναι αυτό-τάκκη, αλλά έχουν σημασία γιά κάτι άλλο, όπως τό δείχνει ή διεκδίκηση όλων νά τίς χρησιμοποιούν και νά τίς έλέγχουν. Γιατί, ή πραγματική διαφορά ανάμεσα στίς τεχνικές κοινωνικές μηχανές και τίς επιθυμητικές μηχανές δέν είναι βέβαια τό μέγεθος τής μηχανής, ούτε καν οί σκοποί της, αλλά ό τρόπος λειτουργίας πού προσδιορίζει και τό μέγεθος και τούς σκοπούς της. *Πρόκειται γιά τίς ίδιες μηχανές, αλλά όχι και γιά τόν ίδιο τρόπο λειτουργίας.* Όχι πώς πρέπει νά αντιθέσουμε στό σημερινό καθεστώς, πού ύποτάσσει τήν τεχνολογία σέ μιά οικονομία και πολιτική καταπίεσης, ένα καθεστώς όπου ή τεχνολογία ύποτίθεται ότι θά είναι άπελευθερωμένη και άπελευθερωτική. Η τεχνολογία προϋποθέτει κοινωνικές μηχανές και επιθυμητικές μηχανές, τίς μόν μέσα στίς άλλες, και δέν διαθέτει από μόνη της τή δύναμη νά αποφασίσει ποιά θά είναι ή μηχανοποιητική έξουσία – ή επιθυμία ή ή καταπίεση τής επιθυμίας. Κάθε φορά πού ή τεχνολογία έχει τήν άξίωση νά δράσει μόνη της, παίρνει μιά χροιά φασιστική, όπως στήν τεχνοδομή, γιατί συνεπάγεται επενδύσεις όχι μονάχα οικονομικές και πολιτικές, αλλά και λιμπιντινικές, πού όλες τους τείνουν νά καταπιέζουν τήν επιθυμία. Η διάκριση τών δυό αυτών καθεστώτων τρόπων λειτουργίας – όπως κι έκεινη τής αντι-επιθυμίας και τής επιθυμίας – δέν ανάγεται στή διάκριση ανάμεσα στό σύνολο και τό άτομο, αλλά στή διάκριση ανάμεσα σέ δυό τύπους μαζικής οργάνωσης, όπου άτομο και ομάδα μπαίνουν στήν ίδια σχέση. Υπάρχει ανάμεσά τους ή ίδια διαφορά πού ύπάρχει ανάμεσα στή μακροφυσική και τή μικροφυσική – δεδομένου ότι ή μικροφυσική δύναμη δέν είναι τό ηλεκτρόνιο-μηχανή, αλλά ή μηχανοποιητική μοριακή επιθυμία και ότι ή μακροφυσική δύναμη δέν είναι τό γραμμομοριακό τεχνικό αντικείμενο, αλλά ή γραμμομοριοποιητική αντι-επιθυμητική, αντιπαραγωγική κοινωνική δομή, πού ρυθμίζει τώρα τή χρήση, τόν έλεγχο και τήν κατοχή τών τεχνικών αντικειμένων. Στο σημερινό καθεστώς τών κοινωνιών μας, ή επιθυμητική μηχανή γίνεται άνεκτή μόνο σάν διεστραμμένη, δηλαδή στό περιθώριο τής σοβαρής χρήσης τών μηχανών, και σάν δευτερεύον άνομολόγητο όφελος γιά τούς χρήστες, τούς παραγωγούς ή τούς

¹⁴ David Robinson, «Buster Keaton», *Revue du Cinéma*, (τό βιβλίο αυτό περιέχει μιά μελέτη πάνω στίς μηχανές του Keaton).

αντιπαραγωγούς (σεξουαλική απόλαυση του δικαστή όταν δικάζει, του γραφειοκράτη όταν χαϊδεύει τούς φακέλους του...). Όμως, ό τρόπος λειτουργίας τής επιθυμητικής μηχανής δέν είναι μιά γενικευμένη διαστοφή, αλλά μάλλον τό αντίθετο, δηλαδή μιά γενική και παραγωγική σχίζοφρένεια, επιτέλους ευτυχισμένη. Και γιά τήν επιθυμητική μηχανή πρέπει νά πούμε αυτό πού λέει ό Tinguely: *μιά πραγματικά χαρούμενη μηχανή· λέγοντας χαρούμενη έννοω έλεύθερη (a truly joyous machine, by joyous I mean free).*

3. Μηχανή και συμπαγές σώμα: οί επενδύσεις τής μηχανής

Αν άσχοληθεί κανείς μονάχα μέ τίς λεπτομέρειες, τίποτε δέν είναι πιό δυσνόητο από τίς θεωρίες του Μάρξ σχετικά μέ τίς παραγωγικές δυνάμεις και τίς σχέσεις παραγωγής. Τί καταλαβαίνει κανείς χοντρικά: τά ανθρώπινα μέσα παραγωγής, από τά εργαλεία ως τίς μηχανές, συνεπάγονται κοινωνικές σχέσεις παραγωγής, πού είναι ωστόσο έξωτερικές πρós τούτα τά μέσα, και πού μπορούν νά χρησιμεύουν άπλώς ως ένδειξεις γι' αυτά. Τί σημαίνει όμως «ένδειξη»; Γιατί νά προβάλλεται άραγε μιά άφηρημένη έξελικτική γραμμή, πού ύποτίθεται ότι παρασταίνει τήν μεμονωμένη σχέση ανάμεσα στον άνθρωπο και τή φύση, όπου ή μηχανή γίνεται αντιληπτή μονάχα μέ βάση τό εργαλείο, και τό εργαλείο σέ συνάρτηση μέ τόν οργανισμό και τίς άνάγκες του; Έτσι, οί κοινωνικές σχέσεις φαίνονται άνεγκαστικά ξένες πρós τό εργαλείο ή τή μηχανή και τούς επιβάλλουν από τά έξω ένα διαφοροτικό βιολογικό σχήμα σπάζοντας τήν έξελικτική γραμμή σύμφωνα μέ έτερογενείς κοινωνικές οργανώσεις¹⁵ (ή άλληλενέργεια αυτή ανάμεσα στίς παραγωγικές δυνάμεις και τίς σχέσεις παραγωγής, εξηγεί τήν παράδοξη ιδέα ότι ή άστική τάξη στάθηκε επαναστατική σέ μιάν όρισμένη εποχή). Αντίθετα, πιστεύουμε ότι ή μηχανή πρέπει νά εξετάζεται σέ άμεση σχέση μέ ένα κοινωνικό σώμα, και όχι σέ σχέση μέ έναν ανθρώπινο βιολογικό οργανισμό. Και αν αυτό είναι σωστό, τότε δέν μπορούμε νά θεωρούμε τή μηχανή σάν ένα καινούριο τμήμα πού διαδέχεται τό τμήμα του εργαλείου, πάνω σέ μιά γραμμή πού έχει τάχα τήν άφετηρία της στον άφηρημένο άνθρωπο. Γιατί ό άνθρωπος και τό εργαλείο είναι κιάλας έξαρτήματα μηχανής πάνω στο συμπαγές σώμα μιάς δοσμένης κοινωνίας. Η μηχανή είναι πρίν άπ' όλα κοινωνική μηχανή, άποτελούμενη από ένα συμπαγές σώμα, ως μηχανοποιητική δύναμη, και από τούς ανθρώπους και τά εργαλεία, πού είναι μηχανοποιημένα έφόσον κατανέμονται πάνω στο σώμα αυτό. Υπάρχει λογουχάρη ένα συμπαγές σώμα τής στέππας πού μηχανοποιεί τό άλογο-

¹⁵ Πάνω στο άλλο αυτό βιολογικό σχήμα πού βασίζεται στους διάφορους τύπους οργάνωσης, βλ. Έπίλογο, δεύτερη έκδοση του «Κεφαλαίου» (Pléiade I, σ. 557-558).

άνθρωπο-τόξο, ένα συμπαγές σώμα της ελληνικής πόλης που μηχανοποιεί ανθρώπους και όπλα, ένα συμπαγές σώμα του εργοστασίου που μηχανοποιεί τους ανθρώπους και τις μηχανές... 'Από τους δυο όρισμούς του Ure για τό εργοστάσιο, που αναφέρονται από τόν Μάρξ, ο πρώτος ανάγει τις μηχανές στους ανθρώπους που τις επιβλέπουν, και ο δεύτερος ανάγει τις μηχανές και τους ανθρώπους, «μηχανικά και διανοητικά δργα», στο εργοστάσιο ως συμπαγές σώμα που τους μηχανοποιεί. 'Ο δεύτερος αυτός όρισμός είναι στην κυριολεξία ο πιο πιστός και ο πιο συγκεκριμένος.

Ούτε κατ' άναλογία ούτε και μεταφορικά μπορεί κανείς νά θεωρήσει ως μηχανές ή εξαρτήματα μηχανών τους τόπους, τους συλλογικούς τεχνικούς εξοπλισμούς, τά μέσα επικοινωνίας ή τά κοινωνικά σώματα. 'Αντίθετα, μέ τή στενή και παράγωγη έννοια, ή μηχανή θά δηλώνει τώρα μόνο μία τεχνική πραγματικότητα, αλλά άκριβώς μέσα στις συνθήκες ενός πολύ ιδιαίτερου συμπαγούς σώματος, του σώματος του Κεφαλαίου-χρήματος, εφόσον αυτό δίνει στο εργαλείο τή μορφή του πάγιου κεφαλαίου, δηλαδή εφόσον κατανέμει τά εργαλεία πάνω σ' έναν αυτόνομο μηχανικό εκπρόσωπο και δίνει στον άνθρωπο τή μορφή του μεταβλητού κεφαλαίου – μ' άλλα λόγια κατανέμει τους ανθρώπους πάνω σ' έναν άφρημένο εκπρόσωπο της εργασίας γενικά. Συνάρθρωση συμπαγών σωμάτων που ανήκουν σε μία και τήν ίδια σειρά: του κεφαλαίου, του εργοστασίου, του μηχανισμού... (Είτε της ελληνικής πόλης, της φάλαγγας, της ασπίδας μέ διπλή λαβή). Τό ζητούμενο είναι όχι πώς ή τεχνική μηχανή διαδέχεται τά απλά εργαλεία, αλλά πώς ή κοινωνική μηχανή – και ποιά κοινωνική μηχανή – αντί νά άρκείται στο νά μηχανοποιεί ανθρώπους και εργαλεία, κάνει δυνατή και συνάμα αναγκαία τήν εμφάνιση των τεχνικών μηχανών. ('Υπάρχουν βέβαια και τεχνικές μηχανές πριν από τόν καπιταλισμό, αλλά τό μηχανογενές φύλον (phylum) δέν έχει καμιά σχέση μ' αυτές, άκριβώς επειδή άρκείται βασικά στο νά μηχανοποιεί ανθρώπους και εργαλεία. Τό ίδιο, σε κάθε κοινωνικό σχηματισμό, υπάρχουν εργαλεία που δέν είναι μηχανοποιημένα, γιατί τό φύλον δέν έχει καμιά σχέση μ' αυτά, αλλά μηχανοποιούνται ή θά μηχανοποιηθούν σε άλλους σχηματισμούς: λογουχάρη τά όπλα των όπλιτών).

Μέ τήν παραπάνω έννοια ή επιθυμητική μηχανή όρίζεται ως: τό σύνολο ενός συμπαγούς σώματος που μηχανοποιεί, καθώς και άνθρωποι και εργαλεία που μηχανοποιούνται πάνω στο σώμα αυτό. Πολλές συνέπειες άπορρέουν άπ' αυτό, που θά τις σημειώσουμε εδώ μονάχα υπό τύπο προγράμματος.

Πρώτα-πρώτα, οι επιθυμητικές μηχανές είναι οι ίδιες μέ τις κοινωνικές και τεχνικές μηχανές, αλλά είναι κάτι σαν τό άσυνείδητό τους: εκδηλώνουν και κινητοποιούν, πράγματι, τις λμπιντινικές επενδύσεις (επενδύσεις επιθυμίας) που «αντιστοιχούν» στις συνειδητές ή προσυνειδητές

επενδύσεις (επενδύσεις συμφέροντος) της οικονομίας, της πολιτικής και της τεχνικής ενός όρισμένου κοινωνικού πεδίου. 'Αντιστοιχία δέν σημαίνει καθόλου όμοιότητα: πρόκειται για μιάν άλλη κατανομή, έναν άλλο «χάρτη», που δέν άφορά πιά συμφέροντα διαμορφωμένα μέσα σε μιά κοινωνία, ούτε και κατανομή του δυνατού και του αδύνατου, των καταναγκασμών και των ελευθεριών, όλων όσων άποτελούν τους λόγους ύπαρξης μιάς κοινωνίας. 'Όμως, κάτω από τους λόγους αυτούς υπάρχουν οι άσυνήθιστες μορφές μιάς επιθυμίας, που επενδύει τις ροές και τις τομές τους, που άδιάκοπα αναπαράγει τους άστάθμητους παράγοντες, τά λιγότερο πιθανά σχήματα, και τις συναντήσεις ανάμεσα σε ανεξάρτητες σειρές που θροίσονται στη βάση της κοινωνίας αυτής και άπ' όπου αναδίδεται μιά άγάπη «για τήν ίδια τήν άγάπη», άγάπη του κεφαλαίου για τό ίδιο τό κεφάλαιο, άγάπη της γραφειοκρατίας για τήν ίδια τή γραφειοκρατία, άγάπη της καταστολής για τήν ίδια τήν καταστολή, κάθε λογής παράδοξα πράγματα, όπως λογουχάρη «Τί επιθυμεί στά βάθη της ψυχής του ένας κεφαλαιούχος;» ή «Πώς είναι δυνατό νά υπάρχουν άνθρωποι που επιθυμούν τήν καταστολή όχι μόνο για τους άλλους αλλά και για τόν έαυτό τους;» κτλ.

Κατά δεύτερο λόγο, τό ότι οι επιθυμητικές μηχανές είναι κάτι σαν τό έσωτερικό όριο των τεχνικών κοινωνικών μηχανών, τό καταλαβαίνει κανείς καλύτερα αν λάβει ύπόψη ότι τό συμπαγές σώμα μιάς κοινωνίας – ή μηχανοποιητική δύναμη – δέν είναι ποτέ κάτι τό δοσμένο, αλλά πρέπει νά άπορρέει από τις συνθήκες και τις σχέσεις που εκδηλώνονται στην κοινωνία αυτή. Τό συμπαγές σώμα του κεφαλαίου, ως σώμα που αναδίνει βλαστούς, χρήμα που παράγει χρήμα, δέν είναι ποτέ τό ίδιο κάτι τό δοσμένο. 'Εξυπνοεί μιά μετάδραση στο άκρότατο όριο, εκεί όπου οι όροι άνάγονται στις πλιό άπλές τους μορφές, και όπου οι σχέσεις αναπληρώνονται «θετικά» μέ τήν άπουσία κάθε δεσμού. Λογουχάρη: για τήν καπιταλιστική επιθυμητική μηχανή, ή συνάντηση ανάμεσα στο κεφάλαιο και τήν εργατική δύναμη, τό κεφάλαιο ως άπεδαφικοποιημένος πλούτος, και ή εργατική δύναμη ως άπεδαφικοποιημένος εργάτης, δυο ανεξάρτητες σειρές ή άπλές μορφές, που ή τυχαία τους συνάντηση αναπαράγεται ακατάπαστα στον καπιταλισμό. Πώς γίνεται όμως ή άπουσία δεσμού νά είναι θετική; Ξαναθροίσουμε εδώ τήν ερώτηση του Leclair, όπου διατυπώνεται τό παράδοξο της επιθυμίας: πώς είναι δυνατό όρισμένα στοιχεία νά είναι συνδεμένα άκριβώς από τήν άπουσία κάθε δεσμού; Μπορούμε νά πούμε, κατά κάποιο τρόπο, ότι ο καρτεσιανισμός, μέ τόν Spinoza ή τόν Leibniz δέν έπαψε ποτέ νά άπαντά στην ερώτηση αυτή. Πρόκειται για τή θεωρία της πραγματικής διάκρισης, καθόσο συνεπάγεται μιάν ειδική Λογική. Κι άκριβώς επειδή είναι πραγματικά ξεχωριστά και όλοτέλα ανεξάρτητα τό ένα από τό άλλο, τά έσχατα στοιχεία ή οι άπλές μορφές, ανήκουν στο ίδιο όν ή στην ίδια ούσια. Και μ' αυτή τήν

έννοια, τό ούσιαστικό συμπαγές σώμα δέν λειτουργεί καθόλου σάν οργανισμός. Καί ή επιθυμητική μηχανή δέν είναι τίποτα άλλο παρά μία πολλαπλότητα από ξέχωρα στοιχεία ή άπλές μορφές, πού είναι συνδεδεμένα πάνω στό συμπαγές σώμα μιάς κοινωνίας, άκριβώς έπειδή βρίσκονται «πάνω» στό σώμα αυτό ή είναι πραγματικά ξέχωρα. Η επιθυμητική μηχανή θεωρείται τώρα μετάδωση στό άκρότατο όριο: έπακλόουθο του συμπαγούς σώματος, ανάδειξη των άπλών μορφών, προσδιορισμός των άπουσιών δεσμού: ή μέθοδος του *Κεφαλαίου* του Μάρξ ακολουθεί την κατεύθυνση αυτή, αλλά οι διαλεκτικές προϋποθέσεις έμποδίζουν τον Μάρξ νά φτάσει μέχρι την επιθυμία ως μέρος της ύποδομής.

Τρίτο, οι σχέσεις παραγωγής πού μένουν έξω από την τεχνική μηχανή, βρίσκονται, αντίθετα, στό έσωτερικό της επιθυμητικής μηχανής. Όχι βέβαια ως σχέσεις, αλλά ως έξαρτήματα της μηχανής, πού άλλα είναι στοιχεία παραγωγής και άλλα στοιχεία άντιπαραγωγής¹⁶. Ο J.-J. Lebel άναφέρει εικόνες από μία ταινία του Genet, πού σχηματίζουν μία μηχανή-πόθο της φυλάκης: δύο κρατούμενοι βρίσκονται σέ συνεχόμενα κελιά· ο ένας τους φυσά τον καπνό του στό στόμα του άλλου μ' ένα καλαμάκι πού περνά μέσα από μία μικρή τρύπα του τοίχου, την ώρα πού ο φύλακας άνανίζεται κοιτάζοντας. Ο φύλακας είναι ταυτόχρονα στοιχείο άντιπαραγωγής και ήδονοβλεπτικό έξάρτημα της μηχανής: ή επιθυμία διχοτεύεται σέ όλα τά έξαρτήματα. Αυτό σημαίνει πως οι επιθυμητικές μηχανές δέν είναι γαληνεμένες: υπάρχει μέσα τους κυριαρχία και ύποδούλωση, υπάρχουν θανατηφόρα στοιχεία, σαδιστικά έξαρτήματα και μαζοχιστικά έξαρτήματα τό ένα πλάι στό άλλο. Καί άκριβώς μέσα στην επιθυμητική μηχανή αυτά τά έξαρτήματα ή στοιχεία άποκτούν, όπως και όλα τά άλλα, τίς πραγματικές σεξουαλικές τους διαστάσεις. Όχι όμως όπως τό έννοει ή ψυχανάλυση: ότι δηλαδή ή σεξουαλικότητα διαθέτει έναν οιδιπόδειο κώδικα πού συμπληρώνει τους κοινωνικούς σχηματισμούς ή πού πρωτανεύει στην ψυχική γένεση και όργάνωσή τους (χρήμα και πρωτακότητα, φασισμός και σαδισμός, κτλ.). Δέν υπάρχει σεξουαλικός συμβολισμός· και ή σεξουαλικότητα δέν δηλώνει μίαν άλλη «οικονομία», μίαν άλλη «πολιτική», αλλά τό λιμπιντινικό άσυνείδητο της πολιτικής οικονομίας αυτής καθαυτής. Η λιμπιντο, ένέργεια της επιθυμητικής μηχανής, έπενδύει σεξουαλικά κάθε διαφορά κοινωνική, ταξική, φυλετική κτλ., είτε για νά στερεώσει μέσα στό άσυνείδητο τον τοίχο της σεξουαλικής διαφοράς, είτε αντίθετα ν' ανατινάξει τούτο τον τοίχο, νά τον καταργήσει στό μη-άνθρώπινο φύλο. Μέ την ίδια τή σφο-

¹⁶ «Κάθε άνακοπή πού προκαλείται από την παρείσφρηση ενός φαινομένου μηχανής, είναι συνδεδεμένη μ' αυτό πού άποκαλείται σύστημα άντι-παραγωγής, ειδικός παραστατικός τρόπος της δομής... Η άντι-παραγωγή είναι, άνάμεσα σέ άλλα, αυτό πού υπάγεται στην κατηγορία των σχέσεων παραγωγής».

δρότητά της, ή επιθυμητική μηχανή άποτελεί μία δοκιμασία όλόκληρου του κοινωνικού πεδίου από την επιθυμία, δοκιμασία πού μπορεί νά καταλήξει τόσο στον θρίαμβο της επιθυμίας, όσο και στην καταπίεσή της. Η δοκιμασία συνίσταται σέ τούτο: πως κατορθώνει μία όρισμένη επιθυμητική μηχανή νά μετατρέψει σέ έξαρτήματά της μία σχέση παραγωγής ή μία κοινωνική διαφορά; και ποιά είναι ή θέση του έξαρτήματος αυτού; Η κοιλιά του δισεκατομμυριούχου στό σχεδίασμα του Goldberg, ο φύλακας πού άνανίζεται στην εικόνα του Genet, μήπως τό αιχμαλωτισμένο από τους εργάτες άφεντικό δέν είναι κι αυτός ένα έξάρτημα εργοστασιακής επιθυμητικής μηχανής, ένας τρόπος άπάντησης στη δοκιμασία;

Τέταρτο, αν ή σεξουαλικότητα, ως ένέργεια του άσυνείδητου, είναι ή επένδυση του κοινωνικού πεδίου από τίς επιθυμητικές μηχανές, άναφαίνεται ολοκάθαρα ότι ή στάση άπέναντι στις μηχανές, γενικά, δέν εκφράζει καθόλου μίαν άπλή ιδεολογία, αλλά τή θέση της επιθυμίας στην ίδια την ύποδομή, τίς μεταλλαγές της επιθυμίας σέ συνάρτηση μέ τίς τομές και ροές πού διασχίζουν τό πεδίο αυτό. Γι' αυτό και όλόκληρο τό θέμα της μηχανής έχει ένα περιεχόμενο τόσο έντονα, τόσο εκδηλα σεξουαλικό. Στόν πρώτο παγκόσμιο πόλεμο βρέθηκαν άντιμέτωπες οι τέσσερις μεγάλες στάσεις γύρω από τή μηχανή: ή μεγάλη γραμμομοριακή έξαρση του ίταλικού φουτουρισμού, πού ύπολογίζει στην μηχανή για νά αναπτύξει τίς έθνικές παραγωγικές δυνάμεις και νά δημιουργήσει ένα νέο έθνικό άνθρωπο, χωρίς νά θέσει σέ άμφισβήτηση τίς σχέσεις παραγωγής· ή ρωσική φουτουριστική και κονστρουδιστική στάση, πού κρίνει τή μηχανή σέ συνάρτηση με νέες σχέσεις παραγωγής, καθορισμένες από τή συλλογική ιδιοποίηση (ή μηχανή-πύργος του Tatlin, ή ή μηχανή του Moholy-Nagy, πού εκφράζουν την περιφέρη κομματική όργάνωση ως δημοκρατικό συγκεντρωτισμό, έλικωτό μοντέλο μέ κορυφή, λιμάντα μεταβίβασης και βάση· οι σχέσεις παραγωγής έξακολουθούν νά είναι έξωτερικές προς τή μηχανή πού λειτουργεί ως «ένδειξη»)· τό συγκρότημα ντανταϊστικών μοριακών μηχανών, πού εκτελεί για λογαριασμό του μίαν άνατροπή-επανάσταση της επιθυμίας, έπειδή ύποτάσσει τίς σχέσεις παραγωγής στη δοκιμασία των έξαρτημάτων της επιθυμητικής μηχανής, και δίνει μία χαρούμενη κίνηση άπεδαφικοποίησης πέρα από κάθε έδαφικότητα έθνική ή κομματική· τέλος, ένας άνθρωπιστικός άντιμηχανικισμός, πού προσπαθεί νά σώσει τή φαντασιακή ή συμβολική επιθυμία, νά τή στρέψει ενάντια στην μηχανή, έστω και αν την επανάγει σέ μίαν οιδιπόδεια συσκευή (ο σουρρεαλισμός ενάντια στον ντανταϊσμό, ή ο Chaplin ενάντια στον ντανταϊστή Buster Keaton)¹⁷.

¹⁷ Για τον ρόλο των μηχανών στον φουτουρισμό και τον ντανταϊσμό, βλ. Noémi Blumenkranz, *L' esthetique de la machine*, (Société d' esthetique). «La Spirale», (*Revue d' esthetique*, 1971).

Καί ακριβῶς ἐπειδὴ δὲν πρόκειται γιὰ ἰδεολογία, ἀλλὰ γιὰ ἓνα τέχνασμα πού θέτει σέ λειτουργία ὁλόκληρο ἓνα ἀσυνείδητο ἐποχῆς καί ὁμάδας, ὁ δεσμός πού ἔχουν οἱ στάσεις αὐτές μέ τό κοινωνικό καί πολιτικό πεδίο εἶναι περίπλοκος, ὄχι ὁμως καί ἀπροσδιόριστος. Ὁ ἰταλικός φουτουρισμός διατυπώνει τίς συνθήκες καί τίς μορφές ὀργάνωσης μιᾶς φασιστικῆς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς, μέ ὅλα τὰ διαφορούμενα μιᾶς ἐθνικιστικῆς καί φιλοπόλεμης «ἀριστερᾶς». Οἱ ῥώσοι φουτουριστές προσπαθοῦν νά παρεισάγουν τὰ ἀναρχικά τους στοιχεῖα σέ μιᾶ κομματική μηχανή πού τὰ συντρίβει. Ἡ πολιτική δὲν εἶναι τό φόρτε τῶν ντανταϊστῶν. Ὁ ἀνθρωπισμός ἐπιτελεῖ μίαν ἀπο-ἐπένδυση τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν, πού ὁμως ἐξακολουθοῦν νά λειτουργοῦν στά πλαίσιά του. Ἀλλά γύρω ἀπό τίς στάσεις αὐτές ἔχει τεθεῖ τό πρόβλημα τῆς ἴδιας τῆς ἐπιθυμίας, δηλαδή τῆς ἀντίστοιχης ἐνυπαρξικῆς σχέσης ἀνάμεσα στίς ἐπιθυμητικές μηχανές καί τίς κοινωνικές τεχνικές μηχανές, ἀνάμεσα στούς ἀκραίους αὐτούς δυό πόλους, ὅπου ἡ ἐπιθυμία ἐπενδύει φασιστικούς παρανοϊκούς σχηματισμούς, ἢ ἀντίθετα σχιζοειδεῖς ἐπαναστατικές ροές. Τό παράδοξο στήν ἐπιθυμία εἶναι ὅτι χρειάζεται πάντα μιᾶ τόσο ἐπίπονη ἀνάλυση, ὁλόκληρη μιᾶ ἀνάλυση τοῦ ἀσυνείδητου, γιὰ νά ξεδιαλυθοῦν οἱ πόλοι καί νά ξεχωριστοῦν οἱ ὁμαδικές ἐπαναστατικές δοκιμασίες γιὰ ἐπιθυμητικές μηχανές.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ – ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ

Κεφάλαιο 1: ΟΙ ΕΠΙΘΥΜΗΤΙΚΕΣ ΜΗΧΑΝΕΣ

1. Ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή	9
Περίπατος τοῦ σχιζοφρενικοῦ. – Φύση καί Βιομηχανία. – Ἡ διαδικασία. – Ἐπιθυμητική μηχανή, ἐπιμέρους ἀντικείμενα καί ροές: καί... καί... – Ἡ πρώτη σύνθεση: συνδετική σύνθεση ἢ παραγωγὴ παραγωγῆς. – Παραγωγή τοῦ δίχως ὄργανα σώματος.	
2. Τό δίχως ὄργανα σώμα	16
Ἡ ἀντιπαραγωγή. – Ἀπωση καί παρανοϊκή μηχανή. – Ἐπιθυμητική παραγωγή καί κοινωνική παραγωγή: πῶς ἢ ἀντιπαραγωγή ἰδιοποιεῖται τίς παραγωγικές δυνάμεις. – Ἰδιοποίηση ἢ προσέλκυση καί θαυματουργή μηχανή. – Ἡ δευτέρα σύνθεση: διαζευκτική σύνθεση ἢ παραγωγή καταγραφῶν. – Εἶτε... εἶτε... – Σχιζοφρενική γενεαλογία.	

3. Τό ὑποκείμενο καί ἡ ἀπόλαυση	24
Ἐξουσιοδότηση μηχανή. – Ἡ τρίτη σύνθεση: συζευκτική σύνθεση ἢ παραγωγή κατανάλωσης – Ὡστε λοιπόν... – Ὑλη, αὐτό καί ἐντατικότητα: αἰσθάνομαι. – Τά ὀνόματα τῆς ἱστορίας	
4. Ὑλιστική ψυχιατρική	30
Τό ἀσυνείδητο καί ἡ κατηγορία «παραγωγή». – Θέατρο ἢ ἐργοστάσιο; – Ἡ διαδικασία ὡς παραγωγική διαδικασία. – Ἰδεαλιστική ἀντίληψη τῆς ἐπιθυμίας ὡς ἔλλειψης (ἢ φαντασίωση). – Τό πραγματικό καί ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή: παθητικές συνθέσεις. – Μιά μόνη καί ἡ ἴδια, κοινωνική καί ἐπιθυμητική, παραγωγή. – Πραγματικότητα τῆς ὁμαδικῆς φαντασίωσης. – Οἱ διαφορές τρόπου λειτουργίας ἀνάμεσα στήν ἐπιθυμητική παραγωγή καί τήν κοινωνική παραγωγή. – Τό κοινωνικό σῶμα καί τό δίχως ὄργανα σῶμα. – Ὁ καπιταλισμός, καί ἡ σχιζοφρένεια ὡς ὄριο (ἢ ἐμποδισμένη τάση). – Νεύρωση, ψύχωση καί διαστροφή.	
5. Οἱ μηχανές	44
Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές εἶναι μηχανές ὄχι μέ τή μεταφορική ἐννοια. – Πρῶτος τρόπος τομῆς: ροή καί παρακράτηση. – Δεύτερος τρόπος: ἀλυσίδα ἢ κώδικας, καί ἀπόσπαση. – Τρίτος τρόπος: ὑποκείμενο καί ὑπόλειμμα.	
6. Τό ὄλον καί τά μέρη	50
Θέση τῶν πολλαπλοτήτων. – Τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα. – Κριτική τοῦ οἰδιπόδειου, ὁ οἰδιπόδειος φανακισμός. – Τό παιδί κίβλας... – Τό ὄρφανό-ἀσυνείδητο. – Τί δέν πάει καλά στήν ψυχανάλυση;	
Κεφάλαιο 2 : ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΟΚΡΑΤΙΑ. Η ΑΓΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	
1. Ὁ οἰδιπόδειος ἰμπεριαλισμός	61
Οἱ τρόποι του. – Ἡ οἰδιπόδεια στροφή στήν ψυχανάλυση. – Ἐπιθυμητική παραγωγή καί παράσταση. – Ἡ ἐγκατάλειψη τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν.	
2. Τρία κείμενα τοῦ Φρόντ	67
Ἡ ἐξοιδιπόδιση. – Συντριβή τοῦ παραληρημάτος τοῦ προέδρου Schreber. – Σέ τί ἡ ψυχανάλυση εἶναι ἀκόμα θρησκα. – Ἡ ἰδεολογία τῆς ἔλλειψης: ὁ ἐδνοχισμός. – Κάθε φαντασίωση εἶναι ὁμαδική. – Ἡ λίμπιντο ὡς ροή. – Ἡ ἀνταρσία τῶν ροῶν.	
3. Ἡ συνδετική σύνθεση παραγωγῆς	81
Οἱ δύο χρήσεις τῆς, ὀλική καί εἰδική, μερική καί μῆ-εἰδική. – Οἰκογένεια καί ζευγάρι, συγγένεια ἐξ αἵματος καί συγγένεια ἐξ ἀγ-	

χιστείας: ὁ τριγωνισμός. – Αἰτία τοῦ τριγωνισμοῦ. – Πρῶτος παραλογισμός τῆς ψυχανάλυσης: ἡ παρεκβολή. – Χρήση ὑπερβατική καί χρήση ἐνυπαρξική.	
4. Ἡ διαζευκτική σύνθεση καταγραφῆς	89
Οἱ δύο χρήσεις τῆς, ἀποκλειστική καί περιοριστική, ἐγκλειστική καί ἀ-περιοριστική. – Οἱ ἐγκλειστικές διαζεύξεις: ἡ γενεαλογία. – Οἱ ἀποκλειστικές διαφοροποιήσεις καί τό ἀδιαφόριστο. – Δεύτερος παραλογισμός τῆς ψυχανάλυσης: ὁ οἰδιπόδειος διπλός δεσμός (double bind). – Τό οἰδιπόδειο κερδίζει πάντα. – Τό σύνορο περνάει μήπως ἀνάμεσα στό συμβολικό καί τό φαντασιακό;	
5. Ἡ συζευκτική σύνθεση κατανάλωσης	99
Οἱ δύο χρήσεις τῆς, χωριστική καί ἀμφιμονοσήμαντη, νομαδική καί πολυσήμαντη. – Τό δίχως ὄργανα σῶμα καί οἱ ἐντατικότητες. – Ταξίδια, περάσματα: γίνομαι. – Κάθε παραλήρημα εἶναι κοινωνικό, ἱστορικό καί πολιτικό. – Οἱ φυλές. – Τί σημαίνει ταυτοποιῶ. – Πῶς ἡ ψυχανάλυση καταργεῖ τά κοινωνικο-πολιτικά περιεχόμενα. – Μιά ἀμετανόητη οἰκογενειοκρατία. – Οἰκογένεια καί κοινωνικό πεδίο. – Ἐπιθυμητική παραγωγή καί ἐπένδυση τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς. – Ἀπό τήν παιδική ἀκόμα ἡλικία. – Τρίτος παραλογισμός τῆς ψυχανάλυσης: τό οἰδιπόδειο ὡς ἀμφιμονοσήμαντη «ἐφαρμογή». – Ἡ ντροπή τῆς ψυχανάλυσης στήν ἱστορία. – Ἐπιθυμία καί ὑποδομή. – Χωριστικότητα καί νομαδισμός.	
6. Ἀνακεφαλαίωση τῶν τριῶν συστημάτων	126
Τό ἀνοησιολόγιο τοῦ οἰδιπόδειου. – Τό οἰδιπόδειο καί ἡ «δοξασία». – Τό νόημα, εἶναι ἡ χρήση. – Ἐνύπαρκα κριτήρια τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς. – Ἡ ἐπιθυμία ἀγνοεῖ τόν νόμο, τήν ἔλλειψη καί τό σημαῖνον. – «Γεννηθήκατε μήπως Ἄμλετος;»	
7. Καταστολή καί ἀπώθηση	132
Ὁ νόμος. – Τέταρτος παραλογισμός τῆς ψυχανάλυσης: ἡ μετάθεση ἢ ἡ παραμόρφωση τοῦ ἀπωθημένου. – Ἡ ἐπιθυμία εἶναι ἐπαναστατική. – Ὁ πληρεξούσιος ἀντιπρόσωπος τῆς ἀπώθησης. – Δέν εἶναι ἡ ψυχανάλυση πού ἐφευρίσκει τό οἰδιπόδειο.	
8. Νεύρωση καί ψύχωση	142
Ἡ πραγματικότητα. – Ὁ ἀντίστροφος λόγος. – Τό οἰδιπόδειο «ἀναποφάνισμο»: ἡ συνήχηση. – Τί σημαίνει παρῶν παράγοντας. – Πέμπτος παραλογισμός τῆς ψυχανάλυσης: τό ἐκ τῶν ὑστέρων. – Ἐπικαιρότητα τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς.	

9. *Ἡ διαδικασία* 152
 Ἐφετηρία. – Ὁ ζωγράφος Turner. – Οἱ διακοπές τῆς διαδικασίας: νεύρωση, ψύχωση καὶ διαστροφή. – Κίνηση τῆς ἀπεδαφικοποίησης καὶ ἐδαφικότητες.

Κεφάλαιο 3: ΑΓΡΙΟΙ, ΒΑΡΒΑΡΟΙ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΕΝΟΙ•

1. *Τὸ κοινωνικό σῶμα πού ἐγγράφει* 161
 Ἡ καταγραφή. – Μέ ποιάν ἔννοια ὁ καπιταλισμός εἶναι οἰκουμενικός. – Ἡ κοινωνική μηχανή. – Τό πρόβλημα τοῦ κοινωνικοῦ σώματος (socius), κωδικοποίηση τῶν ροῶν. – Ὅχι ν' ἀνταλλάξεις, ἀλλά νά σημαδεύεις, νά σημαδεύεσαι. – Ἡ σκληρότητα: νά δώσεις στόν ἄνθρωπο μιά μνήμη.
2. *Ἡ πρωτόγονη ἐδαφική μηχανή* 168
 Τό συμπαγές σῶμα τῆς γῆς. – Συγγένεια ἐξ αἵματος καὶ συγγένεια ἐξ ἀγχιστείας: ἡ μὴ ἀναγωγιμότητά τους. – Ὁ διεστραμμένος τοῦ χωριοῦ καὶ οἱ τοπικές ομάδες. – Παρακαταθήκη συγγένειας ἐξ αἵματος καὶ συγκροτήματα ὀφειλῆς ἀγχιστείας. – Ἡ λειτουργική ἔλλειψη ἰσορροπίας: κωδική ὑπεραξία. – Δέν λειτουργεῖ παρά ὅταν ξεχαρβαλώνεται. – Τμηματική μηχανή. – Ὁ μέγας φόβος τῶν ἀποκωδικομένων ροῶν. – Ὁ θάνατος πού ἀνεβαίνει ἀπό μέσα, ἀλλά πού ἐρχεται ἀπέξω.
3. *Τὸ πρόβλημα τοῦ οἰδιπόδειου* 178
 Ἡ αἰμομιξία. – Οἱ ἐγκλειστικές διαζεύξεις πάνω στό συμπαγές σῶμα τῆς γῆς. – Ἐντατικότητες στήν ἐπέκταση: τό σημεῖο. – Μέ ποιάν ἔννοια εἶναι ἀδύνατη ἡ αἰμομιξία; – Τό ὄριο. – Οἱ ὄροι τῆς κωδίκωσης. – Τά σέ βάθος στοιχεῖα τῆς παράστασης: παριστάνον ἀπωθημένο, παράσταση ἀπωθητική, παριστανόμενο μετατοπισμένο.
4. *Ψυχανάλυση καὶ ἐθνολογία* 193
 Συνέχεια τοῦ οἰδιπόδειου προβλήματος. – Μιά θεραπευτική ἀγωγή στήν Ἀφρική. – Οἱ οἰδιπόδειες συνθήκες καὶ ὁ ἀποικισμός. – Οἰδιπόδειο καὶ ἐθνοκτονία. – Οὐ γινώσκουσι τί ποιοῦσιν, ὅσοι ἐξοιδιποδίζουν. – Σέ τί ἀναφέρεται ἡ ἀπώθηση; – Κουλτουραλιστές καὶ οὐνιβεραλιστές: τά κοινά τους ἀξιώματα. – Μέ ποιάν ἔννοια τό οἰδιπόδειο εἶναι πράγματι οἰκουμενικό: οἱ πέντε σημασίες τοῦ ὄριου, μαζί καὶ τοῦ ὄριου τοῦ οἰδιπόδειου. – Ἡ χρήση, ἢ ὁ λειτουργισμός στήν ἐθνολογία. – Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές δέν σημαίνουν τίποτε. – Γραμμομοριακό καὶ μοριακό.

5. *Ἡ ἐδαφική παράσταση* 213
 Τά στοιχεῖα τῆς στήν ἐπιφάνεια. – Ὁφειλή καὶ ἀνταλλαγή. – Τά πέντε αἰτήματα τῆς ἀνταλλακτικῆς ἀντίληψης. – Φωνή, γραφή καὶ μάτι: τό θέατρο τῆς σκληρότητας. – Νίτσε. – Ὁ θάνατος τοῦ ἐδαφικοῦ συστήματος.
6. *Ἡ δάρδαρη τυραννική μηχανή* 223
 Τό συμπαγές σῶμα τοῦ τυράννου. – Νέα ἀγχιστεία καὶ ἀμεση συγγένεια. – Ὁ παρανοϊκός. – Ἡ ἀσιατική παραγωγή. – Οἱ πλίνθοι. – Οἱ φανατισμοὶ τοῦ κράτους. – Ἡ τυραννική ἀπεδαφικοποίηση καὶ ἡ στό ἀπειρον ὀφειλή. – Ἐπικωδίκωση τῶν ροῶν.
7. *Ἡ δάρδαρη ἢ αὐτοκρατορική παράσταση* 232
 Τά στοιχεῖα τῆς. – Αἰμομιξία καὶ ἐπικωδίκωση. – Στοιχεῖα βάθους καὶ ἀποδήμηση τοῦ οἰδιπόδειου: ἡ αἰμομιξία γίνεται δυνατή. – Στοιχεῖα ἐπιφάνειας, νέα σχέση φωνῆς-γραφῆς. – Τό ὑπερβατικό ἀντικείμενο τῶν ὑψωμάτων. – Τό σημαῖνον ὡς ἀπεδαφικοποιημένο σημεῖο. – Τό τυραννικό σημαῖνον καὶ τά σημαίνόμενα τῆς αἰμομιξίας. – Ἡ τρομοκρατία, ὁ νόμος. – Ἡ μορφή τῆς στό ἀπειρον ὀφειλῆς: τό λανθάνον, ἡ ἐκδίκηση καὶ ἡ μνησικακία. – Δέν πρόκειται ἀκόμα γιά τό οἰδιπόδειο.
8. *Τὸ πρωτοκράτος (Urstaat)* 251
 Ἐνα μόνο κράτος; – Τό κράτος ὡς κατηγορία. – Ἀρχή καὶ προέλευση. – Ἐξέλιξη τοῦ κράτους: τό γίνεσθαι-συγκεκριμένο καὶ τό γίνεσθαι-ἐνύπαρκτο.
9. *Ἡ πολιτισμένη καπιταλιστική μηχανή* 258
 Τό συμπαγές σῶμα τοῦ κεφαλαίου-χρήματος. – Ἀποκωδίκωση καὶ σύζευξη ἀποκωδικομένων ροῶν. – Ὁ κνισμός. – Κεφάλαιο ἐξ αἵματος καὶ κεφάλαιο ἐξ ἀγχιστείας. – Μετατροπὴ τῆς κωδικῆς ὑπεραξίας σέ ὑπεραξία-ροῆς. – Οἱ δύο μορφές τοῦ χρήματος, οἱ δύο ἐγγραφές. – Ἡ πτωτική τάση. – Ὁ καπιταλισμός καὶ ἡ ἀπεδαφικοποίηση. – Ἀνθρώπινη ὑπεραξία καὶ μηχανογενῆς ὑπεραξία. – Ἡ ἀντιπαραγωγή. – Οἱ διάφορες ὄψεις τῆς καπιταλιστικῆς ἐνύπαρξης. – Οἱ ροές.
10. *Ἡ καπιταλιστική παράσταση* 278
 Τά στοιχεῖα τῆς. – Τά σχήματα ἢ ροές-σχίσεις. – Οἱ δύο ἔννοιες τῆς ροῆς-σχίσσης: καπιταλισμός καὶ σχιζοφρένεια. – Διαφορὰ ἀνάμεσα σ' ἕναν κώδικα καὶ σέ μίαν ἀξιωματική. – Τό καπιταλιστικό κράτος, ἡ σχέση του μέ τό Urstaat. – Ἡ (κοινωνική) τάξη. – Ἡ ταξική διπολικότητα. – Ἐπιθυμία καὶ συμφέρον. – Ἡ ἀπεδαφι-

κοποίηση και οι επανεδαφικοποιήσεις στον καπιταλισμό: ή σχέση τους και ο νόμος της πτωτικής τάσης. – Οι δύο πόλοι της άξιωματικής: τό τυραννικό σημαίνουν και τό σχιζοφρενικό σχήμα, παράνοια και σχιζοφρένεια. – Άνακεφαλαίωση τών τριών μεγάλων κοινωνικών μηχανών: έδαφικής, τυραννικής και καπιταλιστικής (κωδίκωση, επικωδίκωση, άποκωδίκωση).

11. Έπιτέλους, τό οιδιπόδειο 304

Έ εφαρμογή. – Κοινωνική άναπαραγωγή και ανθρώπινη άναπαραγωγή. – Οι δύο κατηγορίες εικόνων. – Τό οιδιπόδειο και τά όριά του. – Τό οιδιπόδειο και ή άνακεφαλαίωση τών τριών καταστάσεων. – Τυραννικό σύμβολο και καπιταλιστικές εικόνες. – Η ένοχη συνείδηση. – Ο Adam Smith και ό Freud.

Κεφάλαιο 4: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΣΧΙΖΟ-ΑΝΑΛΥΣΗ

1. Τό κοινωνικό πεδίο 315

Πατέρας και παιδί. – Τό οιδιπόδειο, μιά ιδέα του πατέρα. – Τό άσυνείδητο ως κύκλος. – Προβάδισμα της κοινωνικής επένδυσης: οι δύο πόλοι της, παράνοια και σχιζοφρένεια. – Γραμμομοριακό και μοριακό.

2. Τό μοριακό άσυνείδητο 325

Έπιθυμία και μηχανή. – Πέρα από τόν διταλισμό και τόν μηχανισμό. – Οι δύο καταστάσεις της μηχανής. – Ο μοριακός λειτουργισμός. – Οι συνθέσεις. – Η λίμπιντο, τά μεγάλα σύνολα και οι μικροπολλαπλότητες. – Γιγαντισμός και νανισμός της έπιθυμίας. – Τό μή-άνθρώπινο φύλο: ούτε ένα ούτε δύο, αλλά ν φύλα.

3. Ψυχανάλυση και καπιταλισμός 340

Έ παράσταση. – Παράσταση και παραγωγή. – Έναντια στον μύθο και τήν τραγωδία. – Η διαφορούμενη στάση της ψυχανάλυσης σέ σχέση με τόν μύθο και τήν τραγωδία. – Μέ ποιάν έννοια ή ψυχανάλυση σπάξει τήν παράσταση, μέ ποιάν έννοια τήν άποκαθιστά. – Οι άπαιτήσεις του καπιταλισμού. – Παράσταση μυθική, τραγική και ψυχαναλυτική. – Τό θέατρο. – Παράσταση έποκειμενική και παράσταση δομική. – Στρουκτουραλισμός, οίκογενειοκρατία και λατρεία της έλλειψης. – Τό καταλυτικό έργο της σχιζο-ανάλυσης, τό καθάρισμα του άσυνείδητου: κακόδουλη δραστηριότητα. – Άπεδαφικοποίηση και επανεδαφικοποίηση: ή σχέση τους, και τό όνειρο. – Οι μηχανογενείς ένδείξεις. – Η πολιτικοποίηση: κοινωνική άλλοτρίωση και ψυχική άλλοτρίωση. – Τέχνασμα και διαδικασία, παλιά έδάφη και καινούριο έδαφος.

4. Πρώτο θετικό έργο της σχιζο-ανάλυσης 372

Έ επιθυμητική παραγωγή και οι μηχανές. – Θέση τών επιμέρους άντικειμένων. – Οι παθητικές συνθέσεις. – Θέση του δίχως όργανα σώματος. – Σημαίνουσα άλυσίδα και κώδικες. – Σώμα δίχως όργανα, θάνατος κι έπιθυμία. – Σχιζοφρένιση του θανάτου. – Η παράδοξη λατρεία του θανάτου στην ψυχανάλυση: τό ψευδο-ένστικτο. – Πρόβλημα τών συγγενειών του γραμμομοριακού και του μοριακού. – Τό μηχανικό έργο της σχιζο-ανάλυσης.

5. Δεύτερο θετικό έργο 391

Έ κοινωνική παραγωγή και οι μηχανές της. – Θεωρία τών δύο πόλων. – Πρώτη θέση: κάθε επένδυση είναι γραμμομοριακή και κοινωνική. – Άγελαιο, έπιλογή και μορφή άγελαιού. – Δεύτερη θέση: πρέπει νά ξεχωρίζουμε στίς κοινωνικές επενδύσεις τήν προσυνείδητη ταξική ή συμφεροντική επένδυση, και τήν άσύνειδη λιμπιντινική επένδυση της έπιθυμίας ή της ομάδας. – Φύση αυτής της λιμπιντινικής επένδυσης του κοινωνικού πεδίου. – Οι δύο ομάδες. – Ρόλος της σεξουαλικότητας, ή «σεξουαλική επανάσταση». – Τρίτη θέση: ή λιμπιντινική επένδυση του κοινωνικού πεδίου έρχεται πρώτη σέ σχέση με τίς οίκογενειακές επενδύσεις. – Η θεωρία για τίς «παραμένες» στον Φρόυντ, τό οιδιπόδειο και ή οίκογενειακή οίκογενειοκρατία. – Άθλιότητα της ψυχανάλυσης: 4, 3, 2, 1, 0. – Άκόμα και ή άντιψυχιατρική... – Άπό τί είναι άρρωστος ό σχιζοφρενικός; Τέταρτη θέση: οι δύο πόλοι της κοινωνικής λιμπιντινικής επένδυσης. – Τέχνη και έπιστήμη. – Τό έργο της σχιζο-ανάλυσης σέ σχέση με τά επαναστατικά κινήματα.

Παράρτημα: ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ – ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΓΙΑ ΕΠΙΘΥΜΗΤΙΚΕΣ ΜΗΧΑΝΕΣ .....